הלכה · אחרונים

טעמי המנהגים

רבי אברהם יצחק שפרלינג

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

טעמי המנהגים

רבי אברהם יצחק שפרלינג

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/טעמי-המנהגים/

הקובץ נוצר ב־18 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

סימן א 20
סימן ב 21
סימן ג 22
סימן ד 22
סימן ה 22
סימן ו 23
סימן ז 23
סימן ח 24
סימן ט 25
סימן י 26
סימן יא 27
סימן יב 30
סימן יג 31
סימן יד 31
סימן טו 31
סימן טז 32
סימן יז 32
סימן יח 32
סימן יט 33
סימן כ 34
סימן כא 34
סימן כב 36
סימן כג 37
סימן כד 38
סימן כה 38
סימן כו 39
סימן כז 39
סימן כח 41
סימן כט 44
סימן ל 45
סימן לא 46
סימן לב 47
סימן לג 48
סימן לד 49
סימן לה 49
סימן לו 49
סימן לז 49
סימן לח 50
סימן לט 50
סימן מ 52
סימן מא 52
סימן מב 53
סימן מג 54
סימן מד 56
סימן מה 56
סימן מו 57
סימן מז 57
סימן מח 58
סימן מט 58
סימן נ 59
סימן נא 59
סימן נב 61
סימן נג 61
סימן נד 62
סימן נה 63
סימן נו 64
סימן נז 64
סימן נח 64
סימן נט 64
סימן ס 66
סימן סא 66
סימן סב 68

סימן סג 69
סימן סד 69
סימן סה 69
סימן סו 70
סימן סז 73
סימן סח 73
סימן סט 73
סימן ע 74
סימן עא 74
סימן עב 75
סימן עג 75
סימן עד 76
סימן עה 76
סימן עו 76
סימן עז 77
סימן עח 77
סימן עט 78
סימן פ 79
סימן פא 80
סימן פב 80
סימן פג 81
סימן פד 81
סימן פה 81
סימן פו 81
סימן פז 83
סימן פח 84
סימן פט 85
סימן צ 85
סימן צא 85
סימן צב 85
סימן צג 87
סימן צד 87
סימן צה 87
סימן צו 87
סימן צז 87
סימן צח 88
סימן צט 88
סימן ק 89
סימן קא 90
סימן קב 91
סימן קג 92
סימן קד 92
סימן קה 92
סימן קו 93
סימן קז 93
סימן קח 94
סימן קט 94
סימן קי 94
סימן קיא 94
סימן קיב 95
סימן קיג 96
סימן קיד 96
סימן קטו 96
סימן קטז 96
סימן קיז 96
סימן קיח 97
סימן קיט 98
סימן קכ 98
סימן קכא 98
סימן קכב 99
סימן קכג 99
סימן קכד 99
סימן קכה 100
סימן קכו 100

סימן קכז 100
סימן קכח 101
סימן קכט 101
סימן קל 101
סימן קלא 103
סימן קלב 103
סימן קלג 103
סימן קלד 104
סימן קלה 104
סימן קלו 105
סימן קלז 105
סימן קלח 106
סימן קלט 106
סימן קמ 106
סימן קמא 107
סימן קמב 107
סימן קמג 108
סימן קמד 108
סימן קמה 109
סימן קמו 109
סימן קמז 110
סימן קמח 110
סימן קמט 110
סימן קנ 112
סימן קנא 113
סימן קנב 114
סימן קנג 116
סימן קנד 116
סימן קנה 117
סימן קנו 118
סימן קנז 118
סימן קנח 119
סימן קנט 119
סימן קס 119
סימן קסא 120
סימן קסב 120
סימן קסג 120
סימן קסד 120
סימן קסה 121
סימן קסו 121
סימן קסז 122
סימן קסח 125
סימן קסט 125
סימן קע 126
סימן קעא 126
סימן קעב 127
סימן קעג 129
סימן קעד 129
סימן קעה 130
סימן קעו 130
סימן קעז 130
סימן קעח 130
סימן קעט 130
סימן קפ 131
סימן קפא 131
סימן קפב 132
סימן קפג 133
סימן קפד 137
סימן קפה 138
סימן קפו 139
סימן קפז 141
סימן קפח 142
סימן קפט 143
סימן קצ 143

סימן קצא 144
סימן קצב 144
סימן קצג 144
סימן קצד 145
סימן קצה 145
סימן קצו 146
סימן קצז 147
סימן קצח 148
סימן קצט 148
סימן ר 148
סימן רא 149
סימן רב 152
סימן רג 153
סימן רד 153
סימן רה 154
סימן רו 154
סימן רז 155
סימן רח 155
סימן רט 157
סימן רי 157
סימן ריא 157
סימן ריב 163
סימן ריג 164
סימן ריד 164
סימן רטו 164
סימן רטז 165
סימן ריז 168
סימן ריח 169
סימן ריט 170
סימן רכ 171
סימן רכא 171
סימן רכב 171
סימן רכג 171
סימן רכד 172
סימן רכה 172
סימן רכו 173
סימן רכז 173
סימן רכח 173
סימן רכט 173
סימן רל 174
סימן רלא 175
סימן רלב 175
סימן רלג 176
סימן רלד 177
סימן רלה 178
סימן רלו 178
סימן רלז 179
סימן רלח 179
סימן רלט 180
סימן רמ 180
סימן רמא 180
סימן רמב 181
סימן רמג 181
סימן רמד 182
סימן רמה 185
סימן רמו 186
סימן רמז 187
סימן רמח 188
סימן רמט 188
סימן רנ 189
סימן רנא 190
סימן רנב 191
סימן רנג 191
סימן רנד 191

סימן רנה 191
סימן רנו 193
סימן רנז 194
סימן רנח 194
סימן רנט 195
סימן רס 195
סימן רסא 197
סימן רסב 198
סימן רסג 198
סימן רסד 199
סימן רסה 200
סימן רסו 200
סימן רסז 200
סימן רסח 201
סימן רסט 204
סימן רע 205
סימן רעא 205
סימן רעב 206
סימן רעג 206
סימן רעד 207
סימן רעה 207
סימן רעו 207
סימן רעז 208
סימן רעח 209
סימן רעט 209
סימן רפ 209
סימן רפא 210
סימן רפב 210
סימן רפג 210
סימן רפד 211
סימן רפה 212
סימן רפו 212
סימן רפז 212
סימן רפח 213
סימן רפט 213
סימן רצ 213
סימן רצא 213
סימן רצב 213
סימן רצג 214
סימן רצד 214
סימן רצה 214
סימן רצו 215
סימן רצז 215
סימן רצח 216
סימן רצט 217
סימן ש 218
סימן שא 220
סימן שב 220
סימן שג 222
סימן שד 222
סימן שה 222
סימן שו 225
סימן שז 225
סימן שח 226
סימן שט 226
סימן שי 228
סימן שיא 229
סימן שיב 229
סימן שיג 230
סימן שיד 230
סימן שטו 230
סימן שטז 230
סימן שיז 230
סימן שיח 231

סימן שיט 232
סימן שכ 232
סימן שכא 233
סימן שכב 233
סימן שכג 233
סימן שכד 234
סימן שכה 234
סימן שכו 234
סימן שכז 234
סימן שכח 236
סימן שכט 238
סימן של 238
סימן שלא 238
סימן שלב 239
סימן שלג 239
סימן שלד 239
סימן שלה 241
סימן שלו 242
סימן שלז 242
סימן שלח 242
סימן שלט 243
סימן שמ 243
סימן שמא 243
סימן שמב 244
סימן שמג 244
סימן שמד 244
סימן שמה 245
סימן שמו 245
סימן שמז 247
סימן שמח 247
סימן שמט 248
סימן שנ 248
סימן שנא 249
סימן שנב 251
סימן שנג 252
סימן שנד 252
סימן שנה 253
סימן שנו 254
סימן שנז 254
סימן שנח 254
סימן שנט 254
סימן שס 254
סימן שסא 256
סימן שסב 256
סימן שסג 256
סימן שסד 257
סימן שסה 257
סימן שסו 259
סימן שסז 259
סימן שסח 263
סימן שסט 264
סימן שע 264
סימן שעא 264
סימן שעב 265
סימן שעג 265
סימן שעד 265
סימן שעה 266
סימן שעו 266
סימן שעז 266
סימן שעח 267
סימן שעט 267
סימן שפ 267
סימן שפא 268
סימן שפב 268

סימן שפג 268
סימן שפד 268
סימן שפה 269
סימן שפו 269
סימן שפז 269
סימן שפח 269
סימן שפט 270
סימן שצ 270
סימן שצא 270
סימן שצב 273
סימן שצג 273
סימן שצד 274
סימן שצה 274
סימן שצו 274
סימן שצז 276
סימן שצח 276
סימן שצט 277
סימן ת 277
סימן תא 277
סימן תב 280
סימן תג 280
סימן תד 281
סימן תה 281
סימן תו 281
סימן תז 282
סימן תח 282
סימן תט 282
סימן תי 283
סימן תיא 283
סימן תיב 284
סימן תיג 284
סימן תיד 285
סימן תטו 286
סימן תטז 286
סימן תיז 287
סימן תיח 288
סימן תיט 288
סימן תכ 288
סימן תכא 288
סימן תכב 289
סימן תכג 289
סימן תכד 290
סימן תכה 290
סימן תכו 292
סימן תכז 292
סימן תכח 293
סימן תכט 293
סימן תל 293
סימן תלא 294
סימן תלב 294
סימן תלג 295
סימן תלד 296
סימן תלה 296
סימן תלו 297
סימן תלז 297
סימן תלח 297
סימן תלט 298
סימן תמ 298
סימן תמא 298
סימן תמב 298
סימן תמג 299
סימן תמד 299
סימן תמה 299
סימן תמו 299

סימן תמז 300
סימן תמח 300
סימן תמט 301
סימן תנ 301
סימן תנא 302
סימן תנב 302
סימן תנג 302
סימן תנד 303
סימן תנה 305
סימן תנו 306
סימן תנז 306
סימן תנח 307
סימן תנט 308
סימן תס 308
סימן תסא 309
סימן תסב 309
סימן תסג 309
סימן תסד 309
סימן תסה 311
סימן תסו 311
סימן תסז 312
סימן תסח 313
סימן תסט 313
סימן תע 313
סימן תעא 314
סימן תעב 314
סימן תעג 314
סימן תעד 315
סימן תעה 315
סימן תעו 316
סימן תעז 316
סימן תעח 318
סימן תעט 320
סימן תפ 320
סימן תפא 321
סימן תפב 321
סימן תפג 322
סימן תפד 322
סימן תפה 322
סימן תפו 323
סימן תפז 323
סימן תפח 323
סימן תפט 323
סימן תצ 328
סימן תצא 328
סימן תצב 328
סימן תצג 329
סימן תצד 329
סימן תצה 330
סימן תצו 331
סימן תצז 333
סימן תצח 333
סימן תצט 334
סימן תק 334
סימן תקא 334
סימן תקב 334
סימן תקג 335
סימן תקד 335
סימן תקה 335
סימן תקו 335
סימן תקז 336
סימן תקח 336
סימן תקט 338
סימן תקי 338

סימן תקיא 339
סימן תקיב 340
סימן תקיג 340
סימן תקיד 340
סימן תקטו 340
סימן תקטז 341
סימן תקיז 341
סימן תקיח 341
סימן תקיט 341
סימן תקכ 342
סימן תקכא 344
סימן תקכב 345
סימן תקכג 345
סימן תקכד 346
סימן תקכה 346
סימן תקכו 346
סימן תקכז 346
סימן תקכח 346
סימן תקכט 347
סימן תקל 348
סימן תקלא 348
סימן תקלב 348
סימן תקלג 349
סימן תקלד 349
סימן תקלה 350
סימן תקלו 350
סימן תקלז 351
סימן תקלח 352
סימן תקלט 352
סימן תקמ 352
סימן תקמא 353
סימן תקמב 353
סימן תקמג 353
סימן תקמד 354
סימן תקמה 354
סימן תקמו 354
סימן תקמז 354
סימן תקמח 355
סימן תקמט 355
סימן תקנ 356
סימן תקנא 356
סימן תקנב 356
סימן תקנג 357
סימן תקנד 357
סימן תקנה 357
סימן תקנו 359
סימן תקנז 360
סימן תקנח 360
סימן תקנט 361
סימן תקס 361
סימן תקסא 361
סימן תקסב 362
סימן תקסג 362
סימן תקסד 362
סימן תקסה 362
סימן תקסו 363
סימן תקסז 363
סימן תקסח 363
סימן תקסט 364
סימן תקע 364
סימן תקעא 364
סימן תקעב 365
סימן תקעג 365
סימן תקעד 365

סימן תקעה 365
סימן תקעו 365
סימן תקעז 366
סימן תקעח 366
סימן תקעט 366
סימן תקפ 367
סימן תקפא 367
סימן תקפב 368
סימן תקפג 368
סימן תקפד 368
סימן תקפה 369
סימן תקפו 370
סימן תקפז 370
סימן תקפח 372
סימן תקפט 372
סימן תקצ 372
סימן תקצא 373
סימן תקצב 373
סימן תקצג 374
סימן תקצד 375
סימן תקצה 375
סימן תקצו 376
סימן תקצז 376
סימן תקצח 377
סימן תקצט 377
סימן תר 377
סימן תרא 377
סימן תרב 378
סימן תרג 379
סימן תרד 379
סימן תרה 380
סימן תרו 380
סימן תרז 380
סימן תרח 381
סימן תרט 381
סימן תרי 381
סימן תריא 381
סימן תריב 381
סימן תריג 382
סימן תריד 382
סימן תרטו 382
סימן תרטז 383
סימן תריז 383
סימן תריח 383
סימן תריט 385
סימן תרכ 386
סימן תרכא 386
סימן תרכב 386
סימן תרכג 386
סימן תרכד 387
סימן תרכה 387
סימן תרכו 387
סימן תרכז 387
סימן תרכח 388
סימן תרכט 388
סימן תרל 389
סימן תרלא 390
סימן תרלב 391
סימן תרלג 391
סימן תרלד 393
סימן תרלה 393
סימן תרלו 394
סימן תרלז 395
סימן תרלח 395

סימן תרלט 395
סימן תרמ 396
סימן תרמא 397
סימן תרמב 397
סימן תרמג 397
סימן תרמד 397
סימן תרמה 397
סימן תרמו 397
סימן תרמז 398
סימן תרמח 399
סימן תרמט 399
סימן תרנ 399
סימן תרנא 399
סימן תרנב 400
סימן תרנג 400
סימן תרנד 400
סימן תרנה 401
סימן תרנו 401
סימן תרנז 401
סימן תרנח 402
סימן תרנט 402
סימן תרס 403
סימן תרסא 405
סימן תרסב 405
סימן תרסג 405
סימן תרסד 406
סימן תרסה 406
סימן תרסו 408
סימן תרסז 410
סימן תרסח 410
סימן תרסט 410
סימן תרע 411
סימן תרעא 411
סימן תרעב 411
סימן תרעג 412
סימן תרעד 412
סימן תרעה 412
סימן תרעו 412
סימן תרעז 413
סימן תרעח 413
סימן תרעט 413
סימן תרפ 413
סימן תרפא 415
סימן תרפב 416
סימן תרפג 417
סימן תרפד 417
סימן תרפה 417
סימן תרפו 418
סימן תרפז 418
סימן תרפח 419
סימן תרפט 419
סימן תרצ 419
סימן תרצא 419
סימן תרצב 420
סימן תרצג 421
סימן תרצד 421
סימן תרצה 422
סימן תרצו 422
סימן תרצז 423
סימן תרצח 423
סימן תרצט 424
סימן תש 424
סימן תשא 424
סימן תשב 424

סימן תשג 425
סימן תשד 426
סימן תשה 426
סימן תשו 426
סימן תשז 427
סימן תשח 428
סימן תשט 428
סימן תשי 429
סימן תשיא 429
סימן תשיב 430
סימן תשיג 430
סימן תשיד 432
סימן תשטו 432
סימן תשטז 433
סימן תשיז 434
סימן תשיח 435
סימן תשיט 437
סימן תשכ 437
סימן תשכא 437
סימן תשכב 438
סימן תשכג 438
סימן תשכד 438
סימן תשכה 439
סימן תשכו 439
סימן תשכז 441
סימן תשכח 441
סימן תשכט 443
סימן תשל 447
סימן תשלא 447
סימן תשלב 447
סימן תשלג 447
סימן תשלד 449
סימן תשלה 450
סימן תשלו 451
סימן תשלז 451
סימן תשלח 453
סימן תשלט 453
סימן תשמ 453
סימן תשמא 455
סימן תשמב 456
סימן תשמג 456
סימן תשמד 457
סימן תשמה 457
סימן תשמו 457
סימן תשמז 458
סימן תשמח 458
סימן תשמט 458
סימן תשנ 459
סימן תשנא 459
סימן תשנב 459
סימן תשנג 459
סימן תשנד 459
סימן תשנה 460
סימן תשנו 460
סימן תשנז 461
סימן תשנח 462
סימן תשנט 463
סימן תשס 464
סימן תשסא 465
סימן תשסב 466
סימן תשסג 466
סימן תשסד 466
סימן תשסה 467
סימן תשסו 467

סימן תשסז 467
סימן תשסח 467
סימן תשסט 468
סימן תשע 468
סימן תשעא 468
סימן תשעב 469
סימן תשעג 469
סימן תשעד 469
סימן תשעה 469
סימן תשעו 469
סימן תשעז 470
סימן תשעח 470
סימן תשעט 471
סימן תשפ 471
סימן תשפא 471
סימן תשפב 472
סימן תשפג 473
סימן תשפד 473
סימן תשפה 474
סימן תשפו 474
סימן תשפז 476
סימן תשפח 476
סימן תשפט 476
סימן תשצ 477
סימן תשצא 477
סימן תשצב 478
סימן תשצג 479
סימן תשצד 480
סימן תשצה 481
סימן תשצו 481
סימן תשצז 482
סימן תשצח 482
סימן תשצט 483
סימן תת 483
סימן תתא 484
סימן תתב 484
סימן תתג 484
סימן תתד 484
סימן תתה 485
סימן תתו 485
סימן תתז 486
סימן תתח 487
סימן תתט 488
סימן תתי 488
סימן תתיא 488
סימן תתיב 489
סימן תתיג 491
סימן תתיד 491
סימן תתטו 491
סימן תתטז 492
סימן תתיז 492
סימן תתיח 492
סימן תתיט 492
סימן תתכ 492
סימן תתכא 493
סימן תתכב 493
סימן תתכג 494
סימן תתכד 494
סימן תתכה 494
סימן תתכו 494
סימן תתכז 495
סימן תתכח 496
סימן תתכט 496
סימן תתל 497

סימן תתלא 498
סימן תתלב 499
סימן תתלג 499
סימן תתלד 499
סימן תתלה 499
סימן תתלו 500
סימן תתלז 500
סימן תתלח 500
סימן תתלט 500
סימן תתמ 500
סימן תתמא 502
סימן תתמב 502
סימן תתמג 502
סימן תתמד 502
סימן תתמה 503
סימן תתמו 504
סימן תתמז 504
סימן תתמח 504
סימן תתמט 505
סימן תתנ 507
סימן תתנא 507
סימן תתנב 507
סימן תתנג 508
סימן תתנד 508
סימן תתנה 508
סימן תתנו 508
סימן תתנז 509
סימן תתנח 509
סימן תתנט 509
סימן תתס 510
סימן תתסא 510
סימן תתסב 510
סימן תתסג 511
סימן תתסד 511
סימן תתסה 511
סימן תתסו 512
סימן תתסז 512
סימן תתסח 514
סימן תתסט 514
סימן תתע 516
סימן תתעא 516
סימן תתעב 518
סימן תתעג 519
סימן תתעד 519
סימן תתעה 520
סימן תתעו 520
סימן תתעז 522
סימן תתעח 522
סימן תתעט 524
סימן תתפ 524
סימן תתפא 525
סימן תתפב 525
סימן תתפג 525
סימן תתפד 526
סימן תתפה 526
סימן תתפו 526
סימן תתפז 526
סימן תתפח 527
סימן תתפט 527
סימן תתצ 527
סימן תתצא 527
סימן תתצב 528
סימן תתצג 528
סימן תתצד 528

סימן תתצה 529
סימן תתצו 529
סימן תתצז 529
סימן תתצח 529
סימן תתצט 530
סימן תתק 531
סימן תתקא 532
סימן תתקב 532
סימן תתקג 532
סימן תתקד 534
סימן תתקה 534
סימן תתקו 534
סימן תתקז 535
סימן תתקח 536
סימן תתקט 536
סימן תתקי 537
סימן תתקיא 537
סימן תתקיב 538
סימן תתקיג 538
סימן תתקיד 539
סימן תתקטו 540
סימן תתקטז 540
סימן תתקיז 540
סימן תתקיח 541
סימן תתקיט 541
סימן תתקכ 541
סימן תתקכא 541
סימן תתקכב 541
סימן תתקכג 542
סימן תתקכד 542
סימן תתקכה 542
סימן תתקכו 546
סימן תתקכז 547
סימן תתקכח 547
סימן תתקכט 547
סימן תתקל 549
סימן תתקלא 549
סימן תתקלב 550
סימן תתקלג 552
סימן תתקלד 552
סימן תתקלה 552
סימן תתקלו 553
סימן תתקלז 553
סימן תתקלח 553
סימן תתקלט 555
סימן תתקמ 556
סימן תתקמא 556
סימן תתקמב 557
סימן תתקמג 557
סימן תתקמד 557
סימן תתקמה 558
סימן תתקמו 559
סימן תתקמז 559
סימן תתקמח 560
סימן תתקמט 560
סימן תתקנ 560
סימן תתקנא 561
סימן תתקנב 561
סימן תתקנג 562
סימן תתקנד 562
סימן תתקנה 562
סימן תתקנו 562
סימן תתקנז 563
סימן תתקנח 563

סימן תתקנט 563
סימן תתקס 563
סימן תתקסא 564
סימן תתקסב 564
סימן תתקסג 564
סימן תתקסד 566
סימן תתקסה 567
סימן תתקסו 567
סימן תתקסז 567
סימן תתקסח 568
סימן תתקסט 568
סימן תתקע 569
סימן תתקעא 569
סימן תתקעב 569
סימן תתקעג 569
סימן תתקעד 570
סימן תתקעה 570
סימן תתקעו 570
סימן תתקעז 571
סימן תתקעח 571
סימן תתקעט 571
סימן תתקפ 571
סימן תתקפא 572
סימן תתקפב 573
סימן תתקפג 573
סימן תתקפד 573
סימן תתקפה 573
סימן תתקפו 573
סימן תתקפז 574
סימן תתקפח 574
סימן תתקפט 574
סימן תתקצ 574
סימן תתקצא 576
סימן תתקצב 576
סימן תתקצג 577
סימן תתקצד 578
סימן תתקצה 580
סימן תתקצו 580
סימן תתקצז 581
סימן תתקצח 581
סימן תתקצט 582
סימן תתר 582
סימן תתרא 583
סימן תתרב 583
סימן תתרג 583
סימן תתרד 584
סימן תתרה 585
סימן תתרו 586
סימן תתרז 587
סימן תתרח 587
סימן תתרט 588
סימן תתרי 588
סימן תתריא 589
סימן תתריב 589
סימן תתריג 589
סימן תתריד 591
סימן תתרטו 591
סימן תתרטז 591
סימן תתריז 591
סימן תתריח 591
סימן תתריט 595
סימן תתרכ 595
סימן תתרכא 596
סימן תתרכב 596

סימן תתרכג 599
סימן תתרכד 604
סימן תתרכה 604
סימן תתרכו 605
סימן תתרכז 606
סימן תתרכח 606
סימן תתרכט 606
סימן תתרל 606
סימן תתרלא 607
סימן תתרלב 608
סימן תתרלג 608
סימן תתרלד 608
סימן תתרלה 608
סימן תתרלו 608
סימן תתרלז 610
סימן תתרלח 610
סימן תתרלט 611
סימן תתרמ 611
סימן תתרמא 611
סימן תתרמב 611
סימן תתרמג 618
סימן תתרמד 618
סימן תתרמה 618
סימן תתרמו 619
סימן תתרמז 620
סימן תתרמח 627
סימן תתרמט 629
סימן תתרנ 629
סימן תתרנא 632
סימן תתרנב 635
סימן תתרנג 635
סימן תתרנד 635
סימן תתרנה 635
סימן תתרנו 635
סימן תתרנז 636
סימן תתרנח 637
סימן תתרנט 639
סימן תתרס 640
סימן תתרסא 640
סימן תתרסב 640
סימן תתרסג 641
סימן תתרסד 642
סימן תתרסה 642
סימן תתרסו 643
סימן תתרסז 643
סימן תתרסח 644
סימן תתרסט 645
סימן תתרע 648
סימן תתרעא 652
סימן תתרעב 656
סימן תתרעג 656
סימן תתרעד 657
סימן תתרעה 657
סימן תתרעו 657
סימן תתרעז 658
ליקוטים 663
עניני סגולות 733
עניני רפואות 784
הוספות 799

סימן א

בעז"ה אתחיל לפרש טעמי המנהגים כפי מה שהורו לנו חז"ל את הדרך אשר נלך בה:
טעם. שתקנו נט"י בבוקר. משום דבשחרית נעשה כברי' חדשה שנאמר חדשים לבקרים ע"כ תקנו נטילה בעת ההוא. (ב"י סי' ד') עוד טעם. שרוח רעה שורה עליהם. (זהר פ' וישב):

קונטרס אחרון

שרוח רעה שורה עליהם. עי' שערי תשובה סי' א' סק"א וז"ל בברכ"י כתב דאם אירע שהמים רחוקים ואין לו מי שיקרבם אליו. נהגו קצת מבעלי הנפש שהולכים פחות פחות מד"א. ולא נהירא ועדיף שילך במרוצה שלא להשהות ר"ר השורה על ידיו ע"ש. ובעטרת זקנים סי' ד' כתב בשם הזוהר דההולך ד' אמות בשחרית קודם שנטל ידיו חייב מיתה.
ובספר אגרא דפרקא אות ט' כתב בשם דודו זקינו סבא קדישא **מהרמ"ז** זצוק"ל הא דאין רשאי לילך ד' אמות בלי נטילה שחרית. יש ליזהר שלא להציג רגליו על הארץ בלא נטילה כי בהציג רגליו על הארץ בלא נטילה אזי ח"ו כל חמוה הרע. שבנפש הבהמיות. רודף אחריו להסיתו. ואמר ע"ז רמז הפסוק יתיצב על דרך לא טוב. אזי ח"ו רעה לא ימאס ע"כ. וכתב שם טעם לזה. משום דהנה בעוד הרוח מסאבה שורה על ידי האדם אין ליתן לו שיעור קומה.
ועי' בש"ע הרב סימן ד' סעיף ב' שצריך ליזהר מאד שלא ליגע קודם נטילה בשום מאכל או משקה שלא לטמאם. ונהגו להקל בנגיעת הקטנים שלא הגיעו לחינוך שלא נכנס בהם נפש הקדושה. וכן לנגיעת הנכרים אין לחוש. והנזהר מנגיעת הקטן מיום המילה ואילך קדוש יאמר לו ע"ש.
ובענין אם יכול לברך כנגד מי הנטילה. כתב בהפר ברכ"י דמנהג החרדים אל דבר ה' שלא לקרות ולברך כנגדם. ובספר עבוה"ק כתב שיכסה הכלי שבו המים שרחץ ידיו כי הם מים טמאים והם יותר ממי רגלים. ובזוהר וישב דף קפ"ד כתב שאל ישהה המים הטמאים בבית ע"ש. ובס' נחלה לישראל כתב ששמע ממרן הגאון הקדוש **מסאנץ** זצוק"ל שבעל עבוה"ק חזר ממש"כ שאסור לקרות כנגדן. ובספר אשל אברהם להגאון הק' **מבוטשאטש** זצוק"ל סי' ד' כתב דשייך בזה ביטול ברוב:
ובשם הגאון הקדוש **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל שהנושא מתוך הבית את הכלי עם מימי הרחיצה מנט"י שחרית ושופכין לחוץ היא מסוגל ליראת שמים ע"כ. ע"כ טוב למעט תיפלה מתוך ביתו כל מה דאפשר:
כתב בספר קב הישר פ"ג וז"ל נוהגים אנשי מעשה להתפלל תיכף אחר ברכת נטילת

ידים תפלה זו. **אל אלהי הרוחות. יהי רצון מלפניך** ה' אלהי ואלהי אבותי שתעמוד לנו זכות אברהם יצחק יעקב להציל אותנו ואת זרעינו מכל פשע ועון כדי לקיים מצות תורתך הקדושה בלי שום מחשבה זרה. וטהר לבנו לעבדך באמת ובתמים אמן. ואל תהי מצוי. ברכה זו קלה בעיניך כי מצאתי תפלה זו בחבור הראשונים בימי רש"י ז"ל אשר קבלה הוא בידם. כי מיום שחרב בהמ"ק ובטלו הקרבנות נכנסו התפלות במקום הקרבן לעורר רחמים עלינו כו' וטוב לומר תפלה זו תיכף אחר ברכת נטילת ידים שהוא עת רצון ועת רחמים ומרומז בה זכות התורה וזכות האבות:

סימן ב

טעם. שצריך ערוי ג' פעמים עליהם. כי בתלתא הוי חזקה והולך לו. אבל בשאר ענינים בשפיכה אחת עליהם כראוי מועיל. (סדה"י):[1]

קונטרס אחרון

לערות על ידיו ג' פעמים. ובענין שבכמה מקומות המנהג להעמיד חבית מים בבית המדרש וכל א' תוחב שם את ידיו אפי' לאחר שעשה צרכיו יש להסתפק אי מהני כי לדברי הט"ז בסי' ד' סק"ג שכתב דלרוח רע בעי עירוי ג"פ דוקא. ושכשוך בכלי אפי' ק' פעמים לא חשוב אלא אחד שמיד נטמאו המים. א"כ לדברי האומרים דהיוצא מביה"כ צריך לרחוץ ג"פ דוקא צריך להיות השכשוך עכ"פ בג' מימות מחולפים. ואפי' להאומרים דסגי בפ"א י"ל דבשכשוך נטמאו המים ושוב אין ראויין לאחר. ולכן יזהרו לעשות כלי לשאוב בו מן החביות ולערות על ידיו. כתר תורה בזר זהב.

[1] **ואלו** דברים שצריכין נטילה במים הקם מהמטה והיוצא מבית הכסא ומבית המרחץ כו' מי שעשה אחת מכל אלו ולא נטל ידיו אם ת"ח הוא תלמודו משתכח הימנו ואם אינו ת"ח יוצא מדעתו א"ח סי' ד'. כתב א"ר שם מ"ש יוצא מדעתו שמעתי דבא לידי חטא דאין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטות ע"כ. ובספר קב הישר כתב דכל מי שנזהר בנטילתן הנ"ל לא במהרה יבא חטא לידו. וכל מי שאינו נזהר בהן בוודאי יבא לידי חטאים גדולים כי מי שמקיל בזה יסובבהו אותן הקליפות ששולטין במקומות הזוהמא אבל ע"י הנטילת מים מוכרחים הקליפות להרחיק מן האדם:

והיוצא מבה"כ כתב המ"א סי' ר' ס"ק י"ז דא"צ ליטול ג"פ ובסי' ז' סק"א כתב בשם הזוהר דצריך ג"פ וחולק עליו. ועי' שערי תשובה סי' ד' סק"כ שכתב דרבנן קשישאי רחצו ג"פ וגם רחצו פ"א אם חלצו בתי רגלים של עור וכן כתב בקיצור של"ה בשם ספר היכל הקודש דהיוצא מביה"כ קבוע צריך לערות על ידיו ג"פ:

ובספר דברי יחזקאל כתב בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **מאיר מפרעמישלאן** זצוק"ל שהי' מרגלא בפומא דהשלחן ערוך או"ח (סי' א') התחיל בזה הלשון יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו. וכתב הרמ"א ז"ל ובשכבו על משכבו ידע לפני מי הוא שוכב. וקשה דהמחבר מדבר מענין עמידה ולמה ידבר הרמ"א עתה מענין שכיבה שהוא דבר אחר. מה ירצה הרמ"א ז"ל בזה. אלא שהי' קשה להרמ"א דהמחבר כתב בסתם יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו. דמי ראה איש ששוכב א"ע לישן כסוס שיתגבר כארי לעמוד. הלא אם ילך לשכב כסוס יקום ג"כ כסוס, רק אם ישכיב א"ע כארי יתגבר לעמוד כארי. לכן כתב הרמ"א פירושו ובשכבו על משכבו ידע לפני מי הוא שוכב ואז יתגבר לעמוד כארי. וזהו אם זכרתיך על יצועי באשמורות אהגה בך:

סימן ג

טעם. שתקנו רז"ל לומר על נט"י בנוסח ברכה זו לשון נטילה. מפני שהוא לשון הגבהה מתרגום ותשאנו רוח ונטלתנו. וכתיב (ישעיה ס"ג) וינטלם וינשאם כל ימי עולם שצריך שיגביה ידיו למעלה. (שלחן ארבע):

סימן ד

עוד טעם. לפי שצריך ליטול מן הכלי והכלי שמו נטלא בלשון תלמוד. אבודרהם:

סימן ה

טעם. שכוחותיו הטמאים הם שורין על בני אדם בלילה בשעה שהם ישינים על מטותם על ידיהם יותר מן כל האיברים שיש באדם. בשביל שהידי' עסקניות הן ועוד יש להם אחיזה קצת יותר בידים בעבור הצפרנים שהם קליפה וכל קליפה היא מסטרא דלהון ולכן אין ראוי להגדילם יותר מדאי אלא למוהל שיעשה פריעה בהם וכך הוא ראוי יבא הקליפה שהוא צפורן ויקרע ויפרע הערלה ויבטל הערלה מעל הברית דאיהו אות קודש ונמצא שהקליפה מסאבא מתבטלת ע"י כח דיליה ממש וכך צריך שכוחותיו ממש יבעטו באדוניהם ויבטלו אותו וזוהמתו ולכן ראוי לשפיך מים על ידיו עם יד שמאלא על יד ימינו כדי שהשמאל יבטל כת סטרא דיליה דאיהו סטרא שמאלא כו' ואין צער גדול יותר מזה כשעבדים שולטין באדוניהם ושפחה כי תירש גבירתה[2] ואח"כ יטול הכלי מיד שמאלא ויזרוק מים עם ימינו אחר שנטהר על יד שמאלו וסטרא אחרא כשרואה שהימין מטהר השמאל דאיהו מסטרא דיליה לא יקטרג על המטהר ידיו כל ההוא יומא והוא נהנה מאותם המים מהנטילה ולכן גזרו רז"ל שלא ידרסו עליהם בני אדם בשביל הסכנה מן המזיקים שהם נהנים מאותן המים ואם האדם ידרוס עליהם יעלה עצמו בסכנה שיכול שיהיה ניזוק כו' וכל זה חנף לס"א שלא יקטרגו על בני יעקב כו' ורמו שאנו רואים שהקב"ה צוה בתורה לנו בענין עזאזל ושחיטת הקרבנות בצפון ואימורין ופדרין הנשרפין כל הלילה כדי לחנפם הה"ד לא תחסום שור בדישו. (גלי רזיא):[3]

[2] **בספר** לב שמח (בראשית) כ' מצינו ע"י קדושה לא די שלוקחים את שלהם אלא מוציא בלעם מפיהם שהוא ומבטנו תורישנו אל הניצוץ הקדוש:

[3] **ונ"ל** דאפשר דמזה הטעם נהגו ישראל עם קדושים שבכל המלבושים עושים הנקבים בצד הימין של הבגד והכפתורים בצד השמאל של הבגד וכשלובש את הבגד אז מונח כנף הימין של הבגד על כנף השמאל ובמכנסים הוא להיפך הנקב הוא בצד השמאל והכפתור הוא בצד הימין וכשלובש אותם אז מונח צד השמאל על צד הימין של מכנסים הוא ג"כ כנ"ל כדי לחנפם שלא יקטרגו על בני יעקב כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו. ועי' לקמן הלכות מילה סעי' תתקט"ו טעם שמכסין את ערלת הדם בעפר:

סימן ו

טעם. דמברך ענ"י אע"ג דקי"ל אפי' עשה צרכיו ועומד להתפלל אינו מברך ענ"י ובשחרית מברכין. מטעם דבבוקר נעשה כברי' חדשה וצריכין אנו להודות לו ועד"ז תקנו כל ברכות השחר לפיכך צריכין אנו להתקדש בקדושתו וליטול ידיו מן הכלי ככהן שמקדש ידיו מן הכיור קודם עבודתו. מ"א סימן ד' ס"ק א' בשם הרשב"א. ובדיעבד היכא דא"א בע"א אינו מעכב לא כלי ולא כח גברא. ע' רמ"א שם סעי' ז' ומ"א שם[4]

קונטרס אחרון

עמק ברכה. ובסידור יעב"ץ כתב שברכת אלהי נשמה צריך לתוכפה לאשר יצר כי היא ברכה סמוכה. ולזה אינה פותחת בברוך. ומי שלא ישן בלילה אינה אומרה. ועיין ט"ה ח"א סעיף ל':

סימן ז

טעם. כשינעל מנעליו אם הם מנעלים שאינם צריכים קשירה ינעול של ימין תחלה. שכן מצינו לעולם בתורה שהימין חשובה כגון לענין בהן יד ובהן רגל ולענין חליצת יבמה שחולצת בימין ואם הם מנעלים שצריכים קשירה ינעול של ימין תחלה ולא יקשרנו ואח"כ ינעול של שמאל ויקשרנו תחלה. משום דגבי ענין קשירה מצינו בתורה דאחשבה לשמאל כגון בקשירת תפילין. לבוש סי' ב' סעיף ד'. אבל כשחולץ מנעליו יחלוץ של שמאל תחלה בין במנעלים קשורים בין במנעלים שאינם קשורים דבזה יהי' ג"כ חשיבות לימין שאם יחלוץ של ימין תחלה יצטרך לעמוד יחף על הימין לבדו עד שיחלוץ של שמאל וה"ל בזיון לימין וכן בתפילין חולצין של ראש תחלה שלא תמתין קדושת של ראש בראש עד חליצת תפילין של יד כיון שהגיע זמן חליצתן רק תמתין של יד על של ראש. שם סעי' ה' ועי' שבת דף ס"א ע"א:

קונטרס אחרון

והוי לי' בזיון לימין. בספר ישמח משה (שופטים) פי' הפסוק **לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל**. עפ"י הגמרא (שבח ס"א) דיש לימין חשיבות שניתנה תורה בימין.

[4] **ואין** להפסיק בין ברכת נ"י עד השלים כל סדרן ברכות שחרית עד ברכת אשר נתן לשכוי בינה. וכשיאיר היום מתחילין אשר נתן לשכוי בינה וגי'. עמק ברכה. ובש"ע האריז"ל כתב שהי' נוהג לומר הברכות בלילה בקומו ואח"כ ביום הי' מתעטף בציצית ומניח תפילין ואח"כ הי' אומר הזמירות וע"ל סעי' כ' בהשמטות:
יברך אשר יצר ואפי' לא עשה צרכיו. והטעם הואיל וקודם נ"י הי' אסור ליגע בנקבים ועכשיו מותר ליגע. עי' מ"א סי' ד' סק"ב. אין לענות אמן אחר לעסוק בדברי תורה. כי והערב נא הוא ברכה אחת עם לעסוק בדברי תורה שאלו היתה ברכה בפני עצמה היתה פותחת בברוך. טור סימן מ"ז: ובכוונת כתב שהאר"י ז"ל נהג לענות אמן בנתים דסבירא ליה דברכה בפני עצמו הוא:

ויש לשמאל חשיבות דקשירה דתפילין הוא בשמאל. א"ר נחמן בר יצחק וירא שמים יוצא ידי שניהם. נועל של ימין וקושר של שמאל דחשיבת שמאל היא בקשירה ע"כ. ושמא יאמר האדם מה לי לדקדק בזה הלא ימין ושמאל אברים שלי הם ולא יתר אפם עלי ומה שייך בזה יראת שמים. לזה אמר הפסוק ולא תסור מן הדבר אשר יגידו החכמים גם במה שהוא לך ימין ושמאל שהם אברים שלך מ"מ לא תסור מדברי חכמים לפי שהכל דוגמא דלעילא וכל עשיותיו ראוי להיות על דוגמא עליונה:

סימן ח

טעם. שאין לובשין שני מלבושים יחד. כי קשה לשכחה לפי שאינו מניח את האור המיקף לעבור ולהקיף בין כל מלבוש ומלבוש ועי"ז אין הקליפה נדחית ואז השכחה מצויה. נגיד ומצוה:

קונטרס אחרון

כי קשה לשכחה. כי מלבוש האדם מן הקדושה ואמנם ע"י עבירות שעושה גורם שיתאחזו הקליפות במלבושיו. והנה כל מלבוש ומלבוש יש לו אור מקיף ואור פנימי. והמקיף דוחה הקליפות והלובש שני מלבושים יחד אינו מניח אור המקיף לעבור ולהקיף בין מלבוש למלבוש ועי"ז אין הקליפות נדחים וגורם השכחה כי שכחה אותיות חשכה היא הקליפה שמחשיך עיני האדם. ש"ע האריז"ל:

ובס' בני יששכר חדש תשרי כ' בשם הרב הצדיק הק' **מהר"פ** מקארית זצוק"ל אשר יכול האדם להתבונן המבחן מה בין ישראל לעכו"ם ממנהגיהם דמנהג ישראל דהבגד עליון. הנקרא טוזליק. או איינהו"ל הוא להם בגד כבוד ולבוש יקר. וכשהולך איש נכבד לביהכ"נ או אפי' אל בית אדם חשוב הולך דוקא מלובש בבגד העליון כי זה כבודו. ואצל העכו"ם הוא בהיפך אפילו כשהוא מלובש באיזה בגד עליון שקורין אייב"ר רו"ק מחמת הקור וכיוצא בהליכתו לבית שרים נכבדים מפשיט מעליו את בגד העליון. כי הוא להם לחרפה. לפי שישראל יש להם אור מקיף וזה כבודם ותפארתם. משא"כ העכו"ם אין להם מקיף. בסוד הכתוב והנחש הי' ערום:

כתב בליקוטי מהרי"ל הא דאמר (הוריות י"ג) המניח בגדיו מראשותיו קשה לשכחה. ר"ל כל אחד מבגדיו הן סרבל קטא וכתונת. ולא כמו שסבורין דוקא כתונת. ואמר שהוא בעצמו נזהר בכך כשהולך בדרך ואין לו כר או כסת לשים תחת ראשו טרם שלוקח אחד

מבגדיו הי' נוטל אוכף הסוס מתחת ראשו.[5] ובס' עבוה"ק כתב אם יהי' סמוך למראשותיו מנעלים או מכנסיים וכיוצא. יגביר כחם להכשילו ח"ו:

סימן ט

טעם. שאנו אומרים בכל מצוה בשם כל ישראל. משום שכל מצוה ומצוה תלוי בה כל התורה כולה וכולל כל האדם ע"כ אומרים בכל מצוה בשם כל ישראל. שצריך לכלול עצמו בכלל ישראל אחד אל אחד יגשו. בית אהרן מהרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **אהרן מקארלין** זצוק"ל פ' עקב:[6]

[5] **ובקיצור** ש"ע סי' ע"א במסגרת השלחן סק"ז כתב בשם מגן גבורים ומשנה ברורה דאם מניח דבר המפסיק בין ראשו לבגדיו אפשר דאין קפידא:

[6] **בהקדמת** הרב הצדיק הקדוש **מקמארנא** זצוק"ל מעשה ארג על משניות זרעים כתב ראיתי למורי דודי הקדוש רבינו צבי שהי' אומר על כל דבר קטן וגדול לשיקבה"ו בפה מלא אפי' מעט מים כששתה הי' שוהא ואומר כמה יחודים:
ובספר זרע קודש (וישב) כ' כשבאין לבקש אותו ית"ש בתפלה ואומרים לשם יחוד כו' בשם כל ישראל עי"ז תפלתו נשמעת הגם שאינו צדיק כ"כ לילך בדרך התורה תמיד נחשב לו כאילו קיים:
ובזוהר פ' תזריע סוף דף נ"א כתב אמר ר"א בכל עובדוי דב"נ ליבעי ליה דלהון כלהו לשמא קדישא לאדכרא בפומיה שמא קדישא על כל מה דאיהו עביד דכלא הוא לפולחניה ולא ישרוי עליו סטרא אחרא בגין דאינון זמינין תדיר לגבי בני נשא ויכילו לאשראה על ההוא עבידתא עכ"ל:
ובספר אגרא דכלה (נח) כתב קבלנו בכל עשיית המצות לומר ע"ד הרשב"י והאריז"ל וע"ד כל הצדיקים:

[7] **כתב** בליקוטי מהרי"ל כל היכא דנזכר מצות הכנסת אורחים ר"ל הכנסת עשירים ומכובדים כשנתאכסנו אצלו שאז יקבלם בסבר פנים יפות לנהוג בהם כבוד ולהכין תפנוקים בשבילם וראי' מאברהם אבינו שסבר שהמלאכים היו אורחים. והרבה לשחוט בשבילם ג' שוורים להאכילם הלשונות בחרדל. אבל הכנסת עניים בכלל צדקה הוא:
ועי' אמרי ברוך יו"ד סי' רמ"ב דכתב ג"כ בשם תורת האשם דכ"מ שהוזכר כבוד אורחים היינו שהם ראוים לכבוד כגון בעלי תורה או בעלי שם טוב ומע"ט או עני בן טובים או ועשירים שראוים לכבדם שאינם עושים רע לא הגרועים שבמהרה יפילו או הקבצנים שעוברים ושבים בשביל טרף ומזון אותם בכלל צדקה ואינם בכלל כבוד אורחים. ועי' סעי' תתק"ו בהשמטות בד"ה ועי' דרישה:
ובשם הבעש"ט זי"ע שפי' המאמר הוא אמר קמח והיא אמרה סולת מכאן שאשה עיני' צרה באורחין. משל לארי א' שהי' לו שני גירים ישאנו את אביהם אם יש דבר בעולם שצריך ליראת ממנו ואמר להם אין שום ברי' בעולם שארי צריך ליראת ממנו וכששמעו הגורים כן כי אין להם ליראות ולפחוד משום דבר הלכו מעיר לעיר לבטח. והנה באו בשער אחד וראו מצויר איך דוד הכה את הארי ובשער השני ראו האיך שמשון הכה את הארי וכשראו זאת עלה פחד ומורא בלבבם כי שקר ידבר אביהם להם והלכו מהר לביתם וספרו לאביהם. א"ל שוטים משם ראי' כי האמת אתי כי מעשה זו הי' ע"כ נס ולא בכח הטבע ועל שהוא דבר חידוש ציירו זאת על השערים. וזה המובן בכאן הוא אמר קמח והיא אמרה סולת. למה נכתב זה בתורה אם לא שהוא דבר חידוש ומכאן שהאשה עיניה צרה באורחין:
ובספר דרך אמונה כתב בשם ס' זכרון טוב סיפר הרב הקדוש **מהר"י מנושחיז** זצ"ל שהי' בבארדיטשוב איש הגון ושמו ר' ליבר ז"ל פ"א בלילה בחורף אחר הירידא בא איש אחד לביתו בראותו נר מאיר בביתו וקיבלו ר' ליבר כדרך

סימן י

טעם שאין אומרים לשם יחוד על מצות הכנסת אורחים כשיזדמן לאחד לקיים. ולמה יגרע זה מכל המצות כי גדולה הכנסת אורחים[7] יותר מקבלת פני השכינה. ולכך אין שייך לומר לשם יחוד. דגל מחנה אפרים:

קונטרס אחרון

לשם יחוד[8] בספר זרע קודש להגאון הק' **מראפטשיץ** זצוק"ל (וירא) כ' שצריך ליזהר בשעה שעושה המצוה שלא יתערב בזה חלילה שום צד פניות מחשבת פסול לחשוב בלבו בשעת עשיית המצוות או אח"כ כמה גדול עבדות זאת שעשיתי ציווי ית"ש בזה. וכתב וכן שמעתי **שהבעש"ט** ז"ל בשעת מותו הי' רוחש בשפתיו והטו אזנם אליו ושמעו שהתפלל שינצל מפניות.[9] וסיים מכאן יש להבין עד היכן הדברים מגיעים שצדיק כמוהו בשעת הסתלקות ג"כ ירא לנפשו מפניות ומחשבות חוץ ע"כ צריך ליזהר שלא יהי' לרע אחיזה בו חלילה רק ישאר הטוב לבד בלתי תערובות חלק אלף להנאתו ע"כ[10].

ובס' דרך פקודיך כתב וז"ל קבלתי מרבותי שמהני מסירת מודעה קודם העבודה אפי' בינו לבין עצמו יאמר לפני בוראו רבש"ע גלוי וידוע לפניך שרצוני לעשות רצוניך דייקא ובאפשר באמצע העבודה יסתני יצרי הרע ויפול במחשבתי איזה מחשבה אחרת לעבוד העבודה באיזה פנויה הנני מבטל אותה המחשבה והרהור ורעותא דלבא כי רצוני באמת עצור בעצמותי ודבוק במחשבתי לעבוד עבודה שלימה בלתי לה' לבדו עכ"ל:

הכנסות אורחים והציע לו בעצמו מטה לשכוב עליה. אמר לו האורח למה זה מעלתו בעצמו מטריח א"ע להציע לי והשיבו ר' ליבר כסבור אתה שאני מציע לך אני הנני מציע לי ע"כ. וכוונתו לעוה"ב:

[8] **בשו"ת** הד"ר ח"א כתב בשעה שסמך הרב הצדיק הקדוש **מס"ג** את הרב הקדוש **מסטרעטין** זלה"ה א"ל הרב הקדוש מסטרעטין שאינו מבין מה שאומרים **לשם יחוד קוב"ה**. והשיב לו הרב הקדוש הכוונה דבדבר הרשות יש **י"ה** אכילה שתיה. ובין איש ואשה עי' סוטה י"ז זכו שכינה שרויה ביניהם ובמצוה איכא **ו"ה** וצריך לכוין כל הנשמיים לש"ש וזה יהי' **יחוד קוב"ה ושכינתי**':

[9] **ובס'** נוצר חסד להרב הצדיק הקדוש **מקאמארנא** זצוק"ל (אבות פ"ד) כתב שרבינו הבעש"ט ז"ל יצאה נשמתו בטהרה אלהי רבון כל העולמים אל תבואנו רגל גאוה. ובכך יצאה נשמתו של מרן הקדוש אלהי רבינו **יצחק לוריא** בלשון שפניא שמרני מידי גאוה:

ובס' דברי יחזקאל (עקב) כ' שמעתי שהי' בימי הבעש"ט הקדוש איש מפורסם ושאלו תלמידיו הקדושים אותו אם ליסע אליו לראות מה טובו. והרשה להם ליסע. ושאלו אותו היכן ידעו אם הוא צדיק אחת. ואמר להם שיבקשו מאתו עצה על מחשבות זרות ופניות ואם יתן להם עצה ידעו שאיו בו ממש שעל זה צריך האדם ללחום עד רגע האחרון. וזאת עבודת האדם בעוה"ז ללחום עם מחשבותיו לעשות הכל לשמו יתברך:

[10] **ובספר** מעשה יחיאל (וישלח) כתב שמעתי מרב א' שזכה להיות בעת פטירתו של הרב הצדיק הקדוש **מהרמ"מ מוויזניצא** זי"ע ואמר אוי לי כי יצאו בהבל ימי. וא"ל הרב הרי הי' לכם כח הצדקה עד למעלה ראש. והשיב לו גם פה לא עשיתי מאומה משלי רק לקחתי מזה ונתתי מזה. אשרי חלקם בנעימים:

סימן יא

טעם. עטיפת הטלית. לפי שכסוי זה מכניע את לב האדם ומביאו לידי יראת שמים. ב"י סי' ח' ועיין באר היטב שם ס"ק ג' וז"ל וצריך לכסות ראשו כו' כדי שיתפלל באימה. כתב א"ר שם ס"ק ד' בשם עדי זהב ומ"מ צריך לכסות ראשו מתחלת התפלה עד סופו. ולא כמו קצת אנשים שמברכין על הטלית וזורקין אותו מאחריהם ועליהן נאמר ואותי השלכתך אחר גוויך ע"כ. וכן משמע בזוהר פ' במדבר ופרשא על רישין פירושא דמצוה. ומ"א שם ס"ק ג' כ' משמע בקדושין דף כ"ט שבחור שלא נשא אשה לא היה מכסה ראשו אפי' הוא ת"ח ובדף ח' איתא דמי שאינו ת"ח אפי' נשוי לא היה מכסה ראשו ע"ש:[11]

קונטרס אחרון

וצריך לכסות ראשו. ועי' ט"ז סי' ח' סק"ג דאפי' בלא תפלה יש ליזהר מלהיות בגילוי הראש מאחר שהעם תופסים אותו לקלות ולפריצות ואיסור גמור הוא מאחר שחוק הוא עכשיו בין העכו"ם שעושין כן תמיד תיכף כשיושבין פורקין מעליהם הכובע וא"כ זה נכלל בכלל **ובחוקותיהם לא תלכו** ע"ש. ובסוף שבת כסי רישך כי היכי דליהוי עלך אימת' דמרך. וכן בקדושין דף ל"ג ההוא גברא דלא מכסי רישי' אמרו כמה חציף האי גברא כו'. ואיתא במס' כלה בעובדא דההוא תינוק שעבר לפני הזקנים וראשו מגולה אמר ר"א שהוא ממזר ור"י אמר בר הנדה ורע"ק אמר ממזר ובר הנדה ושאל לאמו והודה לו שכן היה. ע"כ ירחיק עצמו בזה יותר משאר חוקותיהם ע"ש:

ועי' בכור שור (שבת) דכתב ראיתי מדקדקים אפילו במרחץ מניחים מטלית על הראש וכן נהגתי מעודי ע"ש וע"ל בהשמטה לסעי' רמ"ט.

[11] **וחייב** לברך עליו מעומד ושש מצות הן שברכתן מעומד סי' להם על"ץ של"ם. עומר. לבנה בחידושה. ציצית. שופר. לולב. מילה. כי באלו הו' כתוב לכם. בעומר. וספרתם לכם וכן בלבנה. החדש הזה לכם. וכן בציצית. והי' לכם לציצית. וכן בשופר. יום תרועה יהי'. לכם. וכן בלולב. ולקחתם לכם. וכן במילה. המול לכם כל זכר ואנו למדין חמשתן בגזירה שוה מלכם הכתוב גבי עומר וספירת העומר מעומד שנאמר מהחל חרמש בקמה אל תקרי בקמה אלא בקומה קרי' בי' בקומה ויש מצות אחרות שמברכים עליהם מעומד למצוה מן המובחר ואם לא בירך מעומד אין לחוש כגון הלל ומקרא מגילה וסוכה וי"א כלל לזה כי כל מצוה שאין בה הנאה מברכים עליה מעומד (אבודרהם). ובשעת עיטוף ראשין מברך שהחיינו. משא"כ בתפילין משום דאין מברכין שהחיינו אלא על מצוה דמזמן לזמן ומ"ש בציצית כאן היינו מטעם שקנה טלית כדין שקנה כלים חדשים. ב"י סי' כ"ב. ועי' ט"ז שם וז"ל ומ"מ בין בציצית בין בתפילין יש לברך בפעם ראשונה שמברך עליהם שהחיינו כמ"ש רמ"א ביו"ד סי' ? כ"ח לענין כיסוי הדם ומינה לכל מצות שאדם עושה בפעם ראשון מברך שהחיינו ע"ש. ועי' ע"ז סי' תרמ"ג סק"ב דמשמע דמברך לאחר העיטוף ועי' שערי תשובה סימן כ"ב. ובישועות יעקב שם סק"ב כתב דיותר נכון לברך קודם לבישה ע"ש:

ועיין בספר מאמר מרדכי סי' ח' ס"ק ט' שכתב וז"ל ראיתי כמה בני אדם וכמעט רובן ככולם שבכל ששת ימי החול מעיינים בציציותיהם כמ"ש מרן ז"ל כאן בש"ע וביום השבת אין מעיינים בהם כלל וגם אין מפרידין אותם זה מזה ולא ידעתי מאין הרגלים למנהג זה דלפנ"ד אין להם על מה שיסמכו והאריך שם וסיים ומנהגי לדקדק ולעיין בהם בשבת ולהפרידם כמו בחול ע"ש:

ובס' צמח דוד ח"ש אלף הרביעי כתב וז"ל בתחילת מלכות יון הי' חכם א' באטיני עיר החכמה וי"א ברומי והי' דורש ברבים שהעם יסירו את הכובע מעל ראשם בשעת עבודתם וטעמו שמקודם היתה ההכנעה היותר גדולה בהולכי יחפי רגל כענין שנאמר הוא הולך יחף. ובהיות שהראש יותר נכבד מהרגלים יותר ההכנעה יש בפריעת הראש מבפריעת הרגלים. ומזה נתפשט המנהג שהפחות מחבירו או אפי' דומה לו מכניע את עצמו במה שפורע ומגלה את ראשו. אך המנהג הזה בין הנוצרים לבד ולא לזולתם ע"כ:

מברך שהחיינו. ומה שדעת רוב הפוסקים שאין לברך שהחיינו על עשיית מצוה חדשה שלא עשאה מעולם עי' ש"ך סי' כ"ח סק"ה. הלא אין לך שמחה גדולה יותר מזה. ועל פרי חדש או בגד חדש מברכין. לפי דבאמת כל מצוה אפי' ישנה צריכה להיות חדשה בכל יום כמו שאמז"ל על פסוק

והיו הדברים וגו' אשר אנכי מצוך היום על לבבך. בכל יום יהי' בעיניך כדיוטגמא חדשה. ואם יברך על מצוה החדשה שהחיינו נראה דמה שאינו מברך על הישנה הוא משום שאינה אצלו כחדשה א"כ כדי בזיון. ולזה אין מברכין כלל אפי' על מצוה החדשה. ייטב לב (עקב). ועי' ט"ה בליקוטים סעי' ק"פ:

דמברך לאחר העיטוף. מי שנתנו לו טלית להתעטף ובירך עליו וקודם עטיפה בא השמש וחטפו מידו ונתן לו טלית אחר' צריך לחזור ולברך. זכור לאברהם אוח ט'. ועי' הלק"ט ח"ש סי' קנ"ג דמי שנטל טלית ע"מ להניחה ובירך עלי' וקודם שסיים הברכה נאבד מידו (או שחטפו מידו) ימשוך בברכה וילך למקום טלית או תפילין ויסיים אקב"ו **להניח תפילין. או ציצית**. וע"ל בהשמטה לסעי' רי"א בד"ה כתב בספר[12].

בענין אם יברך בבוקר על טלית קטן כתב הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **יחזקאל** אבד"ק **שינאווא** זצוק"ל בהסכמה להסידור דעת קדושים וז"ל ראיתי ושמעתי כמעט מכל הצדיקים שברכו על טלית קטן להתעטף בציצית שבשעת לבישה נתעטפו ברחבו לראשו וזרקו כל הד' ציצית לצד שמאל כמו בטלית גדול והשיעור הוא שיתכסה בה ראשו ורובו של קטן בן ט' ובס' תניא נתן השיעור אמה על אמה בכל צד היינו מלפניו ומלאחריו ובשם הרא"ש דאם ישן בטליתו יש לברך בכל בקר על מצות ציצית משום

[12] **אם** נתנו לו טלית להתעטף בו ובעת העטיפה בא השמש ואמר שבעל הטלית בא ומבקש טליתו ונתן לו אחר. אם עדיין לא לבשו א"כ סוף סוף לא יעשה רק לבישה אחת בזה שפיר אמרינן מה לי זה או זה. אבל אם כבר לבש אותו טלית והוא לא בירך רק על לבישה אחת ולא על שנים א"כ צריך לברך על השני. ספר החיים להגאון הקדוש מהרש"ק מבראד זצ"ל סי' ט':

אם נפלה טליתו שלא במתכוין וחוזר ומתעטף צריך לברך: **והטעם**. דאזדא ליה מצותה. מ"א סי' ח' סק"כ. ואפילו נשאר עליו טלית קטן לא מהני (באה"ט שם ס"ק י"ז) ומחצית השקל שם כתב דאפשר אם נשאר עליו טלית קטן א"צ לברך דלא גרע מפשטו סתם ולא הי' כוונתו להחזירו ואפ"ה א"צ לברך כשנשאר עליו טלית קטן:

הפסק הלילה דפטור מציצית וטוב כשיהי' ידיו נקיות שימשמש בטליתו בשעת שמברך. ואין שייך לברך להתעטף כי אינו מתעטף אז ע"כ יש לברך על מצות ציצית. ומ"ש בטור והישן בטליתו בלילה א"צ לברך עליו בבוקר נלענ"ד ברור דנזדקר טעות תיבה א' בדברי הטור שצ"ל שאינו צריך לפשטו ולברך עליו וי"ל כי מן השמים נזדקר טעות זה כי בימיהם הי' הארבע כנפות של רובא דעלמא של שאר בגדים ולא של צמר גם לא הי' בהם השיעור שנתנו חז"ל והמ"א כתב דיש פוסקים דאין לברך רק בטלית של צמר וציצית של צמר ע"כ נפל הטעות בדברי הטור ועי"ז נסתפק הט"ז והב"ח ועשאוהו בספק ברכה שאינה צריכה (עי' ט"ז סימן ח' ס"ק ט"ז ומ"א שם ס"ק כ"א) אבל עתה שזכינו שרוב בני תורה לובשין ט"ק של צמר והוא כשיעור ודאי שפיר דמי יש לסמוך על המחבר ורמ"א ז"ל שפסקו בסתם לברך על מצות ציצית בכל בוקר אם ישן בטליתו ובשעת לבישה להתעטף וכן אני נוהג עכ"ל:

ועי' ט"ז סי' ת' סק"ז בשם הד"מ הטעם שמברכין על ט"ק בעל כי חששו לדברי הפוסקים שאין יוצאין בט"ק כזה לפי שאין בו עיטוף ולכן לא מברכין להתעטף דהוי משמע דמקיימין המצוה כתיקונו. רק מברכין להשי"ת שנתן לנו מצות ציצית ואף שאין מקיימין עכשיו כתיקונו ולזה מברכין לשון על דמשמט לשעבר וכן כתב הלבוש שס סעי' ה' ועי' פרמ"ג שם.

ובספר אשל אברהם מהדורא תנינא סי' ת' כתב וז"ל הייתי נהוג לברך על טלית קטן דצמר על מצות כמ"ש מוהרמ"א ז"ל שם סעי' ו' ואין לשנות ונוסח ברכה זו הוא בתוספתא ומ"ש בש"ע סעי' ג' לעשות גם עיטוף בט"ק אולי הרי זה גבי מי שאין לו רק ט"ק ורוצה לצאת ידי חובת מצות עיטוף והברכה שבש"ס להתעטף. אבל לפי מנהג שלנו שיש לכל א' מהנשואים טלית גדול אין צריך עיטוף בט"ק כלל:

אך זה לי כמה שנים שאני מברך רק על טלית גדול להתעטף ופוטר בזה גם ט"ק מהברכה כו' כיון שבלאו הכי בעת לבישת הט"ק א"א לברך עליו מצד שאין הידים נקיות וכיון דאדחי אדחי ומ"מ אני נהוג כעת להרהר הברכה בעת לבישת הט"ק כי בהרהור אין שום קפידא בידים שאינם נקיות וגליתי דעתי פעם א' על כל ימי חיי ברכה הסתמית שעל הטלית גדול קאי גם על הט"ק גם אם אשכח בשום פעם מלכוון להוציא הט"ק בברכה עכ"ל:

יחזיר ב' ציציות לפניו וב' ציציות לאחריו כדי שיהא מסובב במצוות. ויש נוהגין לשום צד ימין על כתף שמאל כדי שיהי' מסובב בציצית. ש"ע הרב סי' ח'. ועי' שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תקע"א דצריך שישליך ד' הכנפות על צד השמאל ולא יהי' מהם כלום על צד

הימין לתקן את יצר הרע דכתיב ולא תתורו וכו':
עוד כתב איתא במדרש שגבריאל הי' מכריז ואומר למי ים סוף שלא ישטפו את ישראל שעתידין להתעטף בציצית מאחוריהם משמע שבשעת העטיפה יהי' כל הטלית והציצית מאחוריו ע"ש:
לברך קודם לבישה. ובסידר לב שמח כתב וז"ל כל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן. בטלית לאחר ששם על ראשו אלא שלא שם הציצית בידו ולא השליכו לאחוריו.

סימן יב

טעם. חוטי הציצית שמונה. דאמרינן בגמרא מנחות דף מ"ב ע"א גדיל ב' גדילים ד'. פי' אי הוה כתוב גדיל הוה משמע ב' דאין גדיל פחות מב' השתא דכתיב גדילים ד' משמע ואם תחבם בכנף ויכפלם ואז יהי' ח'. ט"ז סי' י"א סקי"ג:
קונטרס אחרון
ואז יהי' ח'. בספר אשל אברהם להגאון הקדוש מוהר"ר **אברהם דוד** מבוטשאטש זצוק"ל סימן י"ב כתב בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **מנחם מענדיל** מרימנאב זצוק"ל דאם נחסר רק חוט א' מהח' חוטים שבכל אחד ואחד מד' ציצית כיון שנשאר רק ל"א חוטים מכל הד' ציצית נכון לעשות אחרים. ועפ"י האריז"ל מצוה זו סגולה להנצל מזנות וסמיכין לזה מפסוק נואף אשה חסר לב היינו אם חסר הל"ב חוטים.
ומה שיש צד קפידא מלהוריד ציצית שבבגד ממה שהם תשמישי מצוה כי אין ליטלם בחנם מעל גבי הבגד. כיון שיש כאן הידור מצוה שבודאי יותר מהודר הוא כשאין חסר גם חוט אחד מהל"ב ונלמד ממש"ה זה אלי ואנוהו. לכ"ע אין שוה צד קפידא על מה שמוריד עי"ז חוט א' או חוטים ממצות[13] כגון שעושה כן מצד מצות הידור מצוה. אך מ"מ נראה שכל שיש בחוט השמיני כדי עניבה אין דרך חסידות להחמיר עוד להוריד מצות מצד רמז מספר ל"ב חוטין כי אין להפריז במדת חסידות יותר מופלג מכפי סגנון עיקרי ההלכה המסורות שיש ששם להורידם ממצוה ורק מצד הידור יש היתר כנ"ל וכל שיש כדי עניבה (דהיינו שבחוט הנפסק יהא נשאר בו שיוכל לכרוך על ח' חוטים. עי' מ"א סי' י"ב סק"א וס"ק י"ב. ובחיי אדם כלל י"א כתב דלפי שאין אנו בקיאין בכדי עניבה נחשוב בד' גודלין) אולי הרי זה בכלל הידור מצוה כי כיון שנשאר כדי עניבה ה"ל כחוט שלם. ומי שמטיל מחדש גם שנשאר בחוט הח' יותר מכדי עניבה ג"כ אין

[13] **הנה** ממ"ש שאין שום צד קפידא על מה שמוריד עי"ז חוט אחד או ב' ממצות נראה דאפילו נחסר יותר משני חוטים ואז צריך בודאי לעשות ציצית חדשים צריך ג"כ להתיר הקשרים כדי שיקח החוטים השלימים הנשארים ולא להוריד אותם מקדושתן שהם תשמישי מצוה ולצרפם לציצית אחרים:

עליו טענה כי מ"מ יש בזה הידור ע"ש:

ובס' יוסף אומץ כתב דכל בעל נפש כשיראה שום קלקול אפי' חוט א' לבד נתקלקל יהי' זריז ונזהר לתקנו תיכף ויקח משל עלמו אם נתקלקל המלבוש שהלך בו לפני נכבדים רק במקצת הי' ממהר לתקנו כ"ש המלבוש המיוחד למצוה רבה כזו לכבד בו ממ"ה הקב"ה. ובתשב"ץ כתב ארבע ציצית בטלית ובכל ציצית ח' חוטין הרי שלשים ושנים שמצות ציצית שקולה כנגד כל התורה כולה שהתורה מתחלת בב' ומסיימת בל'. בראשית. לעיני כל ישראל:

סימן יג

טעם. דנקראו הציצית גדילים. לפי שדרך העולם לעשות ציצית אף לקטן טרם יחנכו אוחו לשאר מצות. והנה כל מה שיגדל הילד תגדל המצוה עמו כי בכל פעם ירגיש יותר ויותר טעם ומתיקת המצוה לכך נקרא גדילים לשון גידול. בשם קדוש ה' **רבינו צבי הכהן מרימינוב**:

סימן יד

טעם שהציצית צריכין שיהיה לבנים. לפי שאמרו חז"ל מלמד שנתעטף הקב"ה כש"צ והיינו בטלית של ציצית ומצינו אצלו ית' כתיב לבושי' כתלג חוור אם כן גם ציצית יהיה לבנים. עטרת זקנים סי' ט' ועי' שערי תשובה שם ס"ק ד' וז"ל וכן העטרה שעושים למעלה אין לעשות אלא מדבר לבן ע"ש:

קונטרס אחרון

גם ציצית יהי' לבנים. יש לזהר כשאדם לובש טלית שלא יגרור ציציותיו (סי' כ"א העי' ד') ועי' שע"ת שם סק"ה בשם בעל ע"מ שמצוה מן המובחר שיהיו הציצית משולשין ולא נגררים אלא יהי' תלוים ועומדים מחצי גופו ולמטה. וכן הוא בכתבי הרב זללה"ה כו' ועי' בברכ"י בשם פרי הארץ שטלית ארוך יכול לתחוב הציצית בחגורתו כדי שלא יגררו ע"ש:

סימן טו

טעם. שעושין בהטלית וגם בשפת הטלית קטן צבע ירוק שקורין בל"א זכר לתכלת. פ"מ סי' ט' ס"ק ו':

סימן טז

טעם. שעושין בטלית קטן שני נקבים כעין צירי ולא בטלית גדול משום שהצירי הוא ע"פ סוד והטלית קטן הוא מכוסה לא מיחזי כיוהרא אבל בטלית גדול שהוא מגולה ומיחזי כיוהרא. מ"א סימן י"א ס"ק י"ג:

סימן יז

טעם. הכריכה באויר ראשון ז' כריכות. ובשני ח'. ובשלישי י"א. וברביעי י"ג. שהוא כמנין ה' אחד. (ב"י שם). וטעם החמשה קשרים. כנגד חמשה חומשי תורה. א"ח סימן כ"ד סעיף א'. ועוד דציצית בגימטריא ת"ר וה' קשרים וח' חוטין הרי תרי"ג. רש"י מנחות דף מ"ג ע"ב. וטעם לבישת טלית קטן כל היום כדי שיזכור המצות בכל רגע. א"ח שם:

קונטרס אחרון

כנגד חמשה חומשי תורה. בספר מדרש פנחס כתב בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **פנחס מקאריץ** זצוק"ל שהי' מקפיד בענין עשיית קשירת הציצית שיהיו בלא הפסק דיבור. ועי' ט"ז סי' קצ"א. ומצוה מן המובחר שיהיו כל חוט מח' כפול לח' שיהי' כל חוטי הד' כנפות רנ"ו רמז לכנפי החיות זכור לאברהם בשם קדוש א' כ"י:

סימן יח

טעם. כשעושה הנקב שתוחב בו הציצית לא יעשנה למעלה משלשה גודלין משפת הבגד. מפני שנאמר על הכנף ולמעלה מג' אין זה כנף אלא בגד. ולא למטה מכשיעור שיש מקשר גודל עד סיף הציפורן. משום שנאמר על הכנף ואם הי' למטה ממלא קשר גודל הוי תחת הכנף. א"ח סימן י"א סעיף ט'.[14]

קונטרס אחרון

פיאות הראש. ובשו"ת הד"ר ח"א סי' נ' כתב ששמע מהרב הצדיק הקדוש **מהרי"א מזידיטשוב** שאמר בשם דודו ורבו הגאון המפורסים **מוהר"צ** זללה"ה שהקפיד שלא

[14] **ויש** להלביש לקטן טלית קטן כשיתחיל לדבר ולפחות כשהוא בן ג' שנים וסי' כי האדם עץ השדה כמו העץ הוא ג' שנים ערלים וכן להרגיל באותיות התורה דמכל זה יזכה בקטנותו לנשמה רמה. (א"ר סי' י"ז ס"ק ג'.) והמנהג בא"י לעשות שמחה בתגלחת הראשונה של קטן שמחנכין אותו במצוה להיות לו פיאות הראש. שערי תשובה סי' תקל"א ס"ק ז':

ומרדכי סוף פ' לולב הגזול כתב בספרי תני לדבר בם. מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו לשון הקודש. ובירושלמי מסיים דמלמדו פסוק שמע בני מוסר אביך:

כתב העטרת זקנים סי' ח' צריך אדם להסתכל בציצית והוא תועלת גדול על הנשמה שלא תזדמן לידו חטא גם להשיג תועלת גדול ע"ש:

ללמד את התינוק עדי היותו בן ד' שנים:

ובס' מעשה יחיאל (תולדות) כתב בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר יחיאל מיכל **מגלינא** זצוק"ל שיתחיל ללמוד אחר שיהי' ג"ש ואז יחנכו בפיאות ג"כ והשערות של הראש ישקול במאזנים עם מטבעות של כסף ויתנם לצדקה:

להסתכל בציצית.[15] בספר כתב יושר כתב בשם האריז"ל שצריך בכל רגע להסתכל בציצית באופן זה. היינו שיקח הארבע ציצית בידו ויסתכל בהם ב' פעמים. כנגד ב"פ עין. ויאמר כאלו יש בהם תכלת ובשעת התפלה שלא יכול להפסיק יכוין כאלו יש בהם תכלת ודבר זה מועיל מאד להתפלל בדחילו ורחימו ולהעלות הנשמה בלילה. כי ממשיך על האדם אור מקיף כו' ויועיל מאד להביא לאדם יראת הרוממות. ויועיל מאד לפרנסה בסוד הכתוב עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו. ובס' קיצור של"ה כתב בשם הכוונת שכל המעביר ציצותיו על עיניו בשעה שהוא אומר פ' ציצית יהא מובטח שלא יבא לידי סימוי עינים.

ובס' מסורת הברית פי' הפסוק ופרשת כנפיך על אמתיך. ע"ד שכ' הרב החסיד בעל שלה"ק כי כנף גימ' כעס כי מי שהוא כועס יאחוז בכנף הציצית וזה סגולה לבטל הכעס ע"כ. והנה רות ראתה שהחרידה את בועז והיתה מתירא לנפשה לקללת חכס בועז חלילה שלא יקללה מתוך כעס שיכעוס עליה על שהחרידה אותו וכדאי' במדרש חרדת אדם יתן מוקש חרדה שהחרידה רות לבועז וכו'. ולכן נתחכמה רות ואמרה לו ופרשת כנפיך על אמתיך. כנפיך דייקא שאמרה לו אל תכעס עלי ולהעביר הכעס אחוז בכנף ציצית שלך:

סימן יט

טעם. שנוהגין כאשר מתקנין ציצית בטלית וצריך לקצרם שאינן חותכין בסכין אלא נושכים. הוא עפ"י המשנה ד' פ"ג דמדות שהברזל פוסל בנגיעה כו' שהמזבח נברא להאריך ימיו של אדם כו' ואינו בדין שיונף המקצר על המאריך. ואי' בגמ' בעון ציצית בניו מתים כשהם קטנים. וא"כ הציצית נבראו להאריך ימיו של אדם ואינו בדין שיונף המקצר. ולכן אין חותכין בסכין כאשר יתקנו אותן. מסורת הבריח.[16]

[15] **בספר** זכרון טוב כתב בשם הרב הצדיק הק' **מנעסכיז** זצוק"ל שלא לילך אפי' פסיעה בלא ציצית:

[16] **ובענין** אם נפסק ציצית מכסות המיוחד ליום ועשה בו ציצית בלילה אם רשאי למעבד כן. עי' פמ"ג סי' י"ח סק"א דכשר אף אם עשאן בלילה ולא הוה תולמ"ה. ועי' ארחות חיים שם בהגהות דכתב וז"ל מצאתי בכתבי הגה"ק **מבוטשאטש** שכתב בפשיטות דמותר לעשות ולתלות הציצית בלילה כמו דמותר לכתוב תפילין בלילה דעיקר המצוה הוא העיטוף והנחה לא העשיי' ע"ש:

סימן כ

טעם. שמתעטפין בציצית תחלה קודם הנחת תפילין. כיון שמצות ציצית שקולה כנגד כל המצות. ועוד שהוא תדירה יותר שנוהגות בין בחול בין בשבת ויו"ט משא"כ בתפילין וק"ל תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. לבוש סי' כ"ה סעיף א':[17]

קונטרס אחרון

ברכות השחר מעוטף בטלית ותפילין. בספר דברי יצחק כתב בשם הרב הצדיק הקדוש **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל שהי' מקפיד על מי שאומר ברכת השחר בלי טלית ותפילין. וג"כ מקפיד על התולה הכיס עם הטלית ותפילין. וג"כ מקפיד על מי שחוגר א"ע בפארטשיילע. והמדליק יי"ש הנשפך על השלחן. והנוטל מים אחרונים בכף שאוכלין בו[18] ואמר שכל אלו הדברים קשים לפרנסה. וג"כ הי' מקפיד שלא לאכול מאכל שהי' בבית הכסא:

סימן כא

טעם. שמניחים תפילין בזרוע שמאל. דכתיב ידכה פי' יד כהה דהיינו השמאל שהוא תשה. מנחות דף ל"ז ע"א:

קונטרס אחרון

בזרוע שמאל. התפילין נקראים פאר. ע"כ צריך האדם להתנאות בהם ויקח מהמובחרים שיוכל ויהיו נאים ומשובחים בעצמן וברצועותיהם. ואם כלו יקח חדשים שאין ההוצאה בהם כל כך. ואם אין ידו משגת ייפה אותם בבתים חדשים וישחיר אותם מזמן לזמן בדיו שחור היטב שנראים כחדשים סדה"י:

וצריך ליזהר שלא יניח תפילין שאולים.[19] ובזה נכשלים רבים מעוברי דרכים כי הקשר

[17] **בספר** בית ישראל להרב הצדיק הקדוש מוה' **צבי מזידיטשוב** זצוק"ל פ' ואתחנן כתב וז"ל בודאי צריך לומר אפי' ברכות השחר מעוטף בטו"ת. אבל לעיכוב ואיזה אונס עכ"פ צריך לומר תהלה לדוד כשהוא מזויין בטו"ת כו' וכתבתי זאת שלא לטעות במשמאילים ואינם מניחים ציצית ותפילין עד הודו וזה טעות גמור ופשוט הוא למודה על האמת:

ובספר אבודרהם כתב בשם אבן הירחי דאם השכים לקרות בתורה קודם עמוד השחר יברך הברכות אבל הקרבנות לא יאמר. שלא היו מקריבין הקרבנות אלא ביום שנאמר ביום צוותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם ואין לומר הקרבנות אלא בזמן עשייתן ע"כ. וכן ברכת לשכוי בינה לא יברך אלא ביום. וכן כתב הרא"ש עכ"ל:

[18] **ונראה** שנכין ג"כ ג"כ שלא ליטול מים אחרונים בכוס שעושין בו קידוש או שמברכין בו ברהמ"ז:

ושמעתי מאדמו"ר הרב הצדיק הקדוש **מאלעסק** שליט"א בשם הרב הצדיק הקדוש **מהר"ש מקאמינקא** זצוק"ל שאין לנגב ידו ממים אחרונים במפה שעל השלחן. עוד שמעתי מפי איש נאמן בשם קדוש א' שהכלי שהי' בה מים אחרונים ישטוף ז' פעמים ע"כ. וכן נראה לשטוף. את הכלי מנט"י שחרית:

[19] **יזהר** בתפלה של יד שלא יזוז הקשר מן הבית. וגם כשהן בתוך כיסן צריכין ליזהר בזה. והיו"ד של הקשר תהי' לצד הלב. המעברתא אשר בה הרצועה תהיה לצד מעלה והבית לצד מטה. ובשעת הדחק כגון איטר שהוא מניח בימין ועתה אין לו תפילין אלא שאולין ממי שמניח בשמאל. וכן איפכא. ואינו יכול לשנות את הקשר. וא"כ אם

צריך שיהי' עשוי לפי מידת ראשו של כל אחד וא'. ואין בני אדם שוים שהרי יש קטן וגדול ובינוני. ועי' בספר זכור לאברהם בשם הש"צ דל"ט דצריך להאפיל בטליתו על הזרוע בשעת הנחת התפילין של יד ע"ש. ונ"ל דהטעם הוא. שלא להיות לאחרים לאות. עי' ט"ז סי' כ"ז סק"ב.

ובסידור לב שמח כתב שמעתי מצדיקים שאומרים מקשירה של יד שלהם הם מקשרים כמה וכמה אנשים מישראל לחי החיים ב"ה:

וראיתי בכתבי הרב הצדיק הקדוש **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל (ואתחנן) וז"ל הצדיקים בחייהם בדיבורם ובעשייתן הם מדבקים ומקשרים נשמת ישראל לשרשן. כמו ששמעתי שאמר ר' ר' מיכלי זלה"ה בשעה שבירך להניח תפילין והי' קושר השל יד הי' מקשר נשמת ישראל להקב"ה על כמה מאות פרסאות ואמת הוא. מ"מ אמר רק על כמה מאות פרסאות וגם לא לעולם רק בחיים בשעה שהי' מניח תפילין וכדומה. ודוד המע"ה התפלל **אגורה באהלך עולמים**. שיגור באוהל הקב"ה לעולם שיזכה למדריגות גדולות ונתקבל תפלתו. וכן כל נשמת הצדיקים בכל דור ודור לפי מדרגתו כך הם זוכים.

ובענין מתי יתחיל להניח תפילין אם בשנת בר מצוה כדעת הרמ"א ז"ל סי' ל"ז או איזה חדשים קודם כדעת המג"א ז"ל[20], כתב בספר הדרת קודש בשם הגאון הקדוש המפורסם **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל דטוב יותר שהתעוררות בחיבה יתירה שיש לו בהתחלת המצוה שיהי' בזמן החיוב מה"ת:

עוד כתב שם דמה שאומרים העולם דמנהג ביתום שיתחיל להניח תפילין קודם. אולי הטעם. כדי לזכות נפש הנפטר לזה יתחיל קודם ע"ש.

ועי' רמ"א או"ח סי' נ"ה סעי' ט' דמי שנולד באדר ונעשה בר מצוה בשנת העיבור אינו נעשה בר מצוה עד אדר השני:

ובשם הבעש"ט זי"ע שפי' המדרש פליאה אין מניחין תפילין אלא בשבת. כי הנה כאשר אומרים השיר של יום. אזי ביום א' אומרים היום יום ראשון בשב"ת. וכן ביום ב' אומרים היום יום שני בשב"ת. וכן ביום ג' ויום ד' ויום ה' ויום ו' אומרים היום יום פלוני בשב"ת.

יניח תפילין באופן זה המעברתא לצד מענה והבית לצד מטה תהי' היו"ד עם הקשר לצד חוץ. ע"כ יהפוך ויניח שהמעברתא תהי' לצד מטה והבית לצד מעלה כדי שתהי' היו"ד והקשר לצד הלב. באה"ט סי' כ"ז סק"ו בשם שו"ת שבות יעקב ח"א סי' ג':

ובספר ח"א כלל י"ד סעי' י"ג כתב דאם יכול להוציא הרצועה ולהכניסה מצד אחר כדי שתהי' היו"ד סמוך ללב אע"פ שאינו יכול להפוך הקשר של היו"ד שתהיה פניה לצד הבית טוב יותר. ועכ"פ לא יתבטל ממצות תפילין עבור זה ויניחם כך:

[20] **עי'** לבוש שם סעי' ג' דמה שאז"ל קטן היודע לשמור תפילין חייב אביו לקנות לו תפילין. ר"ל שהוא בן י"ג שנים ויום א' וכן נהגו ואין לשנות ע"ש. ועי' מחצית השקל שם סק"ד דלדעת הי"א שכ' הרמ"א אסור להניחן קודם ע"ש:

אמנם בשיר של יום השביעי אומרים היום יום שבת. ושוב אין אומרים לשון בשבת. וזהו אין מניחין תפילין אלא כשאומרים בשבת. והיינו כל ששת ימי המעשה ולא כשאומרים שבת והיינו ביום השבת:

סימן כב

טעם. שתקנו בתפילין של ראש שיהיו השערות מגולין קצת. כדי ליתן חלק לס"מ שלא יקטרג על ישראל[21] **ומטעם** זה תיקנו גם כן לשוח מילתא דבדיחותא קודם הלימוד. חפארת יונתן פ' ראה:

קונטרס אחרון

שלא יקטרג. ועפ"ז נראה דלכך תקנו מקום הנחת תפילין של ראש מהתחלת עיקרי השער במצחו. עי' או"ח סי' כ"ז סעיף ט'. וכן הקשר שצריך להיות מאחורי הראש באמצע העורף צריך להתחיל קצה התחתון בצמיחת השערות עי' א"ר שם. כדי ליתן חלק לס"מ וע"ד שכתב בספר ערוגת הבושם[22] לשיר השירים ע"פ שערך כעדר העזים שהשערות

[21] **וז"ל** הזהר פ' פקודי תא ואימא לך רזא חדא ולא אתייהיב לגלאה בר לאינון קדישין עליונין ת"ח להאי אתר דאיהי רוח מסאבא קב"ה יהיב לי' שלטנו למשלט בעלמא בכמה סטרין ויכיל לנזקא ולית לי' רשו לאנהגא בי' קלנא דבעינא לאסתמדא מיני' דלא יקטרג עלן בגו קדושה דילן ועל דא רזא חדא אית לן דבעינן למיהב לי' דוכתא זעיר בגו קדושה דילן דלא ישתכח מקטרגא בגו קדושה דילן ובעינן גו רזא דתפילין לאצנעא חד שערא דעגלא דיפוק לבר ויתחזי כו' דכד חמי להההוא בר נש בקדושה עלאה וחולקא דילי' משתתף לתמן כדין לא יקטרג לי' ולא יכיל לאבאשא לי' לעילא ותתא דהא דוכתא יהב לי' כו' ע"ש. ועי' לעיל סעי' ה. וצריך שיהי' מקום הנחת תפילין ש"ר למעלה בראש דהיינו מהתחלה עיקרי השער במצחו שיהי' קצה התחתון בעיקרי השער (עי' או"ח סי' כ"ז סעי' כו' וט"ז שם סק"י) עד סוף המקום שמוחו של תינוק רופס והוא כל גבהו הראש. לבוש שם סעי' ט'. ומרומז בפסוק החכם עיניו בראשו ר"ל בין עיניך נגד המוח שמניח הבתים על המוח. אבל הכסיל בחושך הולך שמניח על המצח והענין ממש שהולך בחושך שמכסה העינים. דרך משה:

ובספר שארית ישראל כתב וז"ל ולו יהי' מיתוק לעתיד לבא (כמ"ש בסה"ק) והס"מ בעצמו רוצה שיומתק. ומעשה **שהבעש"ט** ז"ל העלה את הס"מ לאיזה דבר שנצרך לו ואמר לו בכעס למה הרגזתנו לעלות כי לא העלו אותי כ"א ג' פעמים. בעת חטא אדה"ר. ובעת העגל. ובעת החורבן. אעפ"כ כשהי' שם צוה הבעש"ט לאנשיו שיהיה מצחיהם מגולים שיראה צלם אלקים שעל פניהם ולבסוף כשהוצרך ללכת אמר בזה הלשון בני אל חי תרשוני לעמוד בכאן שעה מועטת לראות צלם אלקים שעל פניכם וזה ראיה שרוצה להמתק. ואעפ"כ קודם לכתו ביקש **מהבעש"ט** ז"ל שיתן לו איזהו עובדא כי רצה לשרוף איזה עיר ישראל הראה לו הבעש"ט מקום אחר והוא בעצמו שרף אותה היינו רע הגמור:

[22] **בס**' דרש משה על תהלים נדפס מאת המו"ל וז"ל ולמען חיבת הקודש של אא"ז זצלה"ה ארשום לזכרון סיפור נפלא אשר יצא מפ"ק הרב הצדיק **מהר"י מבעלז** זצלה"ה בזה"ל בהיות אבי מורי הרב הקדוש זצלה"ה משתוקק להשיג את הספר **ערוגת הבושם** צוה עלי להשתדל לקנותו עבורו. וכאשר הובא אליו כרצונו שמח בו עד מאד. ושאלתיו לתומי שמחה זו מה עושה הלא בלימוד חכמת אמת רק בספרי הקדמונים תבחר. ומה זה תשמח עתה על ספר מאחד מאחרונים. והשיב לו דע בני שבשעה שנראה הבושם הזה ע"פ תבל אמר **הבעש"ט** הקדוש זי"ע ועכ"י כי בעת שחבר המחברת הקדושה ההיא נתלבש בו נפש שלמה הע"ה וסיים עוד כי גם בלעדי שמועתי זאת המקובלת בידי מרבותי הקדושים ידעתי גם אני כי זה האיש משה גדול מאד וכאחד השרים הראשונים הוא נחשב. ע"כ ד"ק שסיפר מאביו הרב הקדוש **מהר"ש** זצללה"ה:

הוא שורש הדינים. ומהם יונקים החיצונים[23] ולכן נאמר אצל הלוים והעבירו תער על כל בשרם:

דיפוק לבר ויתחזי. בספר קיצור של"ה כתב בשם המקובלים שיש ליזהר עד מאד שלא יהי' ארוכין כשעורה רק פחות משעורה והוא עפ"י סוד גדול כידוע ליודעי חן. ע"כ אם הסופר עשאן ארוכין יקצרן ויעשם פחות משעורה ע"ש.

סימן כג

טעם. ז' כריכות על הזרוע כנגד ז' נערות הראויות לתת לה מבית המלך[24] (קיצור של"ה). **וטעם** שצריך לכרוך על אצבעו שלשה כריכות טעמו ע"ד הקבלה. ט"ז סי' כ"ז ס"ק ח'. ואין להניח תפילין דר"ת כל ז' ימי אבילות. באר היטב סי' ל"ח ס"ק ה' בשם האר"י. וע' ברכי יוסף סי' ל"ח סעיף ד' וז"ל יש שכתבו משם האריז"ל שהאבל לא יניח תפילין דר"ת. אבל ראיתי למופת הדור המקובל המופלא קדוש יאמר לו כמהר"ר שלום נר"ו שהניח תפילין דר"ת בימי אבלו ואמר מר שבכתבי מהרח"ו וצ"ל האמיתיים לא נמצא זה ולדעתו יש להניחם גם בימי האבל ע"ש. אך בשיורי ברכה סימן ל"ח ובברכ"י יו"ד סימן שפ"ח כתב כיון דפליגי בזה שב ואל תעשה עדיף: **ובספר** בני יששכר כתב בשם האריז"ל שלא להניח תפילין דר"ת בימי האבל אשר הם מצד מוחין דחכמה כי בימים האלה מסתלקין מוחין דחכמה:

[23] **בספר** ברית אברם (צ"ו) כתב וז"ל גדולה עבירה לשמה ממצות שלא לשמה ע"ד ששמעתי משום דהעוה"ז הוא עלמא שקרא. לכך א"א לקיים בו האמת לבד אם לא שיתנו חלק גם לסט"א. ואח"כ מצאתי זאת בזוהר שא"א לעשות שום מצוה אם לא שיהי' חלק גם לסט"א. ומש"ז הוא השערות בתפילין והחלבנה בקטורת ושעיר ביוה"כ. אח"כ מצאתי בזוהר המשמעות כי הוידוי קודם כל מצוה הוא חלק הנ"ל כמו שהיו מתודים על השעיר ביוה"כ: **וזה** פי' הפ' (קהלת ז') כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב לבד ולא יחטא לשון חסרון. (כמו אני ובני שלמה חטאים) רק זה שעובד לו ית' אע"פ שנותן להם חלק הוא מחמת שאין לו ברירה. והמשל הוא כמ"ש בזוהר מי שרוצה לילך למקום א' וכת של כלבים מעכבים אותו אזי אם יש לו תתיכת לחם זורק להם מרחוק. והם רצים אל הלחם והוא הולך לדרכו לשלום. ורחמנא לבא בעי ויודע האמת שגם זה בשביל שרוצה לעבוד אותו ית' אבל מי שהוא רמאי ומראה א"ע לפני הבריות שהוא טוב ובאמת לא כן הוא. אז ע"כ צריך לעשות מצוה תחלה כדי שיתקיים השקר. ע"ד שאחז"ל (סוטה ל"ה) כל שקר שאין בו דבר אמת כתחלתו כו' וז"ש גדולה עבירה לשמה כדי שיתקיים האמת. יותר ממצוה שלא לשמה שאינו עושה המצוה רק כדי שיתקיים השקר שעושה:
וזה שרמז התנא באומרו **הוי דן אות כל האדם לכף זכות**. אולי רוצה לעשות מצוה גדולה ומש"ז צריך זאת לחלק הסט"א. אבל באמת רחמנא לבא בעי ויודע האמת. **ה' ינחנו בדרך האמת**:

[24] **והם מיכאל. גבריאל. רפאל. אוריאל. צדקיאל. יופיאל. רזיאל.** אגד"פ אות ק"ט בשם זוהר שיר השירים:
ובספר תוצאות חיים כתב דצריך שיהי' כריכות היד ז'. רמז לז' ברכות שע"י הכלה מזדווגת עם בעלה. וצריך ליזהר שלא יכרוך אותם קודם שיניח של ראש שהוא כנגד הזכר וכן הכריכות באצבע כי הן רמז אל הטבעת שהוא מקדשה בה. ועי' ט"ז סי' כ"ה סק"ט בשם האריז"ל שנהג לכרוך ז' כריכות תחלה בזרוע ואח"כ הניח ש"ר. ובס' הכוונת כתב בזה סוד. ובשע"ת שם ס"ק י"ב כתב דאם אחר שבירך שמע קדיש או קדושה ואם לא יכרוך יהי' לו פנאי להניח של ראש ולענות יש לעשות כן ועדיף טפי:

קונטרס אחרון

טעמו ע"ד הקבלה. ובספר תפלה לדוד להגאון הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל כתב לכרוך כריכה אחת על אצבע קודם הנחת של ראש לצאת ידי האומרים שצריך לעשות הקשר בכל יום ע"כ תיכף כשיעשה הכריכות על הזרוע יעשה תיכף כריכה אחת על האצבע האמצעי והוי כמו שני תכיפות בין האצבעות והוי כקשר גמור ואח"כ יניח של ראש ואח"כ יתיר הכריכה מן האצבע ויעשה הג' כריכות כדינו ע"ש:

סימן כד

טעם. שאין לכרוך הרצועה על האצבע עד שיניח תפילין של ראש. מפני שהרצועה שאנו כורכין באצבע הוא טבעת הקידושין שהזכר נותן לה ע"כ אין ראוי לכרוך הרצועה על האצבע עד שיניח תפילין של ראש שהיא סוד הזכר שאם עדיין לא בא הזכר קדושין מהיכן ואין ראוי לשנות המנהג. וצריך שתהיה מעומד שהזכר המקדש את האשה מקדש אותה מעומד. ראשית חכמה שער הקדושה פ"ו:

סימן כה

טעם שמברכין. על מצות עירוב. על מצות תפילין. ולא מצינו שום ברכה שיאמר בה על מצות. מפני שאינו יכול לערב תחומין אלא לדבר מצוה תקנו לומר כן בשאר עירובין. ותפילין של ראש מפני שכבר בירך על של יד להניח תפילין הוצרך לשנות בתפילין של ראש ולומר על מצות לפי שקרוב היה ליפטר בברכה ראשונה. אבודרהם. ע"ל סעיף תתק"ט:

קונטרס אחרון

על מצות תפילין. כתב בספר אור צדיקים מהרב הקדוש מוהר"ר **מאיר פאפירש** זצוק"ל וז"ל כבר ידוע אזהרת חז"ל שלא יסיח דעתו מן התפילין ק"ו מציץ ע"כ בהתפלל זמירות וברכות ימשמש בתפילין כל שעה שלא יסיח דעתו מהם ח"ו. והי' מעשה בתלמיד ותיק א' של האריז"ל שנפטר והלך לעולמו. לאחר כמה ימים ראה אותו האריז"ל בחלום ושאל לו על מעמדו בעוה"ב. אמר ליה טוב מאוד רק בשביל דבר א' דקדקו עמי קצת. כשהייתי מגיע לתפילת למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה של ובא לציון הייתי מכוון שם ביותר כי הוא תפלה עצומה ומחמת הכוונה הגדול' הסחתי דעתי אז מן התפילין. ובזה ראה עונש המסיח דעתו מן התפילין מחמת מחשבות זרות ח"ו. זולת בתפלת י"ח אז אין צריך למשמש בהם. ויתפלל בכוונה ואין לחשוש אם יסיח דעתו מן התפילין בשביל הכוונה

כדאיתא בסודי האריז"ל ע"ש:

ובס' הקנה כתב וז"ל א"ל ר' מאי האי דכתיב **חונה מלאך ה' סביב ליריאיו ויחלצם** א"ל בני זה המניח תפילין והקובע מזוזה והמתעטף בטלית. א"ל ר' אני ראיתי רשעים רבים וצדיקים גמורים ועוסקים בתורה ביום ובלילה ומזוזה ותפילין מקיימין ואפ"ה לא נשאר להם שריד ופליט היש גדול כר' יוחנן ואמר דין גרמא דעשיראי ביר[25] וא"כ זו היא השמירה ששמר אותו המלאך ה' א"ל בני מי סברת שהשמירה הוא שלא ימות ושלא יחלה אדרבא מיתה ויסורין זכות הוא לו אלא שכרו בעוה"ב והמלאך רואה שמקיים ג' מצוות. **ציצית. תפילין. ומזוזה.** שומרו מלחטוא.

ובספר שער התפלה כתב על מה שאחז"ל (מנחות מ"ג) כל שיש לו תפילין בראשו וכו' וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו כו' בחוזק שלא יחטא. והא אנחנו רואין ב"א ששלש אלה יעשה להם ואינם בטוחים מן החטא. אמנם במי שהם על ראשו לבד ואינם משימם בראשו לשום מחשבתו בהן. הרי הוא כמו שמניחין על הכותל והשלחן וכדומה. רק מי שיש לו תפילין בראשו היינו שיחשוב בראשו את הכתוב בד' פרשיות אלו שיש בהם יחודו ואחדותו ית"ש בעולם ושנזכור נסים ונפלאות שעשה עמנו בהוציאנו ממצרים ובזה יקבל עליו עול מלכות ית' זה הוא בחוזק שלא יחטא כי מורא ופחד ואימת ה' אלהיו עליו ואהבתו ית' קשורה בו וצמודה:

סימן כו

טעם. דלא נהגו העולם לברך אם נשמטו התפילין ממקומן. משום שאנו אין לובשים אותן כל היום אלא בשעת התפלה ואז מסתמא אינו מסיח דעתו מהם והוי כחולצן ע"מ להחזירן. מ"א סי' כ"ה ס"ק כ"א בשם של"ה:[26]

סימן כז

טעם. שהתלמיד לא יחלוץ תפילין לפני רבו מפני שנראה כמי שאין אימת רבו עליו שמיקל בכבודו ומגלה ראשו בפניו. לבוש סימן ל"ח סעיף י' ועיין ב"י שם. וחולצן

[25] **בספר** קהלת משה פי' דין גרמא דעשיראי ביר. כי לכל אבל היו עושין סעודת הבראה והיו נותנין לו בשר ויין כי לא נברא יין אלא לנחם אבלים וסעודה נקרא בלשון תרגום ביר. ולקח ר"י עצם מן הסעודה לנחם אבלים:

[26] **ומטעם** זה יכול התלמיד לגלות התפילין לפני רבו. כיון דאין נוהגין להניח תפילין כל היום ואז אין כאן יוהרא כלל ומותר לגלותן בפני רבו. רמ"א סי' כ"ז סעי' י"א. אם מניח תפילין כמה פעמים ביום צריך לברך עליהם בכל פעם:

בשמאל שמראה שקשה עליו חליצתן. מ"א סימן כ"ח ס"ק ג'. וע"ל סעיף צ"ג:[27]

קונטרס אחרון

וחולצין בשמאל. בספר אשל אברהם סי' כ"ה כתב אחד חלץ תפילין בר"ח ונזכר שלא אמר יעלה ויבא צויתי שיניחם בברכה כי המניחים תפילין במנחה מניחים בברכה וכן הוא בפוסקים לברך ע"י היסח הדעת.

עוד כתב שם אחד הניח תפילין בברכה ונודע לו שנפסקו כמה תפירות וחלצן והניח אחרים אמרתי לו שיברך שנית וכדקיימא לן גבי ציצית דגם לדידן שאין מברכים כשנפל טליתו מרוב גופו על כל זה בלובש טלית אחר' מ"מ מברך שנית. וקיימא לן כשמתעטף בטלית שני בעוד הראשון עליו מברך שנית. ול"ד לברכת הפירות בסי' ר"ו בעוד מין ראשון לפניו וכ"ש בזה שהתפילין הראשונים אין עליו כלל ולא עלה בלבו שיהי' לו תפילין אחרים עכשיו. וכן נמי כשניתר הקשר כתבו הפוסקים ז"ל לברך שנית. והאחרונים ז"ל שכתבו שלא לברך הוא רק בכגון קשר שאינו מחוסר ממשה גדול ודעתו שיעשנו תיכף אבל כשמניח תפילין אחרים אף בניתר הקשר כ"ע מודים שצריך לברך שנית ע"ש. ועי' ט"ז שם ס"ק י"ג.

ועי' פ"מ סי' ל"ד סק"ב דכתב וז"ל אחר שסילק דרש"י יניח תפילין דר"ת ויקרא בהם ב' פרשיות שמע והיה אם שמוע אבל פרשת ציצית א"צ כי חששא דשמא מעיד עדות שקר בקורא קריאת שמע בלא תפילין[29] תיקן בב' פרשיות[28] וחדשים מקרוב חולצין תפילין דרש"י ומניחין דר"ת לאחר קדושה של י"ח. ובאמת מלבד שעושין שלא כדין המבואר בסי' כ"ה סעי' י"ג גם צריך לכוין בתפלת י"ח לש"ץ לא לעסוק בדבר אחר ולא רציתי לשאול כלל אותם ולא רוצה אני בתירוצם:

ובס' כתב יושר כתב וז"ל על כל פנים לחזרת התפלה צריך להניח תפילין דר"ת כי העובדא לשמונה עשרה הם התפילין דר"ת גם בש"ע הוא היחוד העליון ואי אפשר ליחוד בלא בחינת חי'. והם התפילין דר"ת שהם בחינת חכמה וחי' כמו שכתוב והחכמה תחי':

ובסדה"י כתב ראיתי מדקדקין כשמגיעים **ליהי רצון מלפניך שנשמור חקיך** מתחילין

[27] **כתב** בספר קיצור של"ה צריך להפוך פניו מן הארון הקודש בשעה שחולצן שלא יראה כחולץ לפני רבו. וכן נוהגין שלא יחלוץ בפני ס"ת אלא הופכין פניו מס"ת לצד אחר:

[28] **ובס'** ארחות חיים בסופו כ' בשם תשו' מהר"ם שי"ק א"ח סי' כ"ג שהאריך בזה והעלה לומר כל הג' פרשיות וכן נוהגין:

[29] **כי** שמא הלכה כר"ת וא"כ הוי כמו שקרא בתחלה ק"ש בלא תפילין. עי' לבוש סי' ל"ד סעי' ב'. והנה מדברי הלבוש נראה דמה שאמרו ז"ל (ברכות דף י"ד.) כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאלו מעיד עדות שקר הוא דוקא בקרא ק"ש ולא הניח תפילין כלל אבל קרא אדעתא שיניח תפילין אח"כ לא הוי עדות שקר. ועיין ט"ה ח"א סעי' מ"ג בהשמטה:

להסיר הרצועה מעל היד וממתינים עד שיאמר ש"צ תתקבל ומסירים תפלה של ראש. אבל לי נראה שאין ראוי למדקדק להסיר התפילין והטלית כ"א אחר עלינו לשבח שהוא שבח גדול וחשוב וראוי לאומרו בטלית ותפילין מ"ש.[30] ומנהג החכמים לנשק התפילין בשעת הנחתן ובשעת חליצתן. אבודרהם בשם גאון בפרק ע"פ.

סימן כח

טעם. שאסור ליקח רצועה של ראש וליתן בשל יד. מפני שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה. מנחות דף ל"ד ע"ב ועיין באר היטב סי' נ"ד ס"ק ז' בשם יד אליה' וז"ל רצועות שנמצאו ואינם יודעים אם הם של רש"י או של ר"ת אם באותו מקום נוהגים להניחם שני זוגות יניחם לאיזהו שירצה ואם הוא במקום שהרוב מניחים של רש"י יניחם בשל רש"י ע"ש[31] וטעם שנקראת מעברתא. ע"ש שצריך שלא יהיו הרצועות קבועות אלא מעבירין ומושכן לכל צד שירצה. תוס' מנחות דף ל"ה ע"א בד"ה מעברתא. כתב א"ר סי' מ' סק"ה דמי שנופלין לו תפילין יתענה באותו יום. ואם נפלו תפילין עם הכיס שלהם יתן פרוטה לצדקה ע"ש:

קונטרס אחרון

שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה. ולענין אם נפסקה רצועה של יד סמוך לקשר אם מותר להפוך ראש האחר למעלה ולעשות בו קשר עי' הלק"ט ח"ש סי' נ"א דכתב דלענין דינא כל שהוא גוף א' מה למעלה מה למטה כל שאין דרך גדולתו בכך כגון שופר ולולב ע"ש. ועי' באה"ט סי' מ"ב סק"ב. ועי' אשל אברהם שם שכתב דגם המ"א מתיר להפוך אם לא יגיע מקום הקשר למקום הכריכות ממש בין אם יגיע אחר כל הכריכות בין אם יגיע לבין ז' הכריכות ובין ג' כריכות שעל האצבע. שכנראה שעיקר כוונת המ"א על עצם היו"ד ואולי על הקשרים שע"י נעשים הלולאות. ואולי על הלולאות עצמם אין קפידא לכ"ע. ואולי גם על הז' כריכות אין קפידא. כי רק הכריכה שעל

[30] **ועי'** ברכי יוסף. שכ' במקומינו דקצת בעלי תורה מניחין שתי זוגות דלא מחזי כיהורא ואם חלש לבו מותר לטעום קודם תפילין דר"ת. וקבלה מקדושים שהאיש הנזהר כל ימיו להניח תפילין דר"ת ולא יחסר כל ימיו בשום אונס אזי מוכרח שיארע לו פ"א טעות שיברך על תפילין דר"ת הברכות ויתפלל בהם:

[31] **ותפילין** של ר"ת הם במעלה יותר מתפילין של רש"י ומפני שהם גדולים במעלתן אין רוב העולם יכולין לפעול אותו הפעולה בהנחתם לכן נמנעו מלהניחם. עטרת זקנים סי' ל"ד בשם האר"י:

ולענין אם לבש של ר"ת בחושבו שהם של רש"י והתפלל בהם וכאשר סלקם ראה שהם של ר"ת יניח אח"כ תפילין של רש"י ויברך עליהם. עבודת הקודש קשר גודל סי' ג' סעיף כ"ד. ובשו"ת דברי חיים יו"ד ח"ב סי' פ"ב כ' וז"ל הנה קבלה ביד כל החסידים מלובלין מרבינו בעהמ"ח דברי אמת שא"צ לברך עוד הפעם אולם אני אמרתי לחלק. שמי שדרכו להניח ב' זוגות א"צ לברך שנית שהרי דעתו הי' להניח שתיהן אבל מי שאינו מניח בשום פעם שתי זוגות הוי נמלך ופשוט שצריך לברך ע"ש:

האצבע יש לה סמך בש"ס. והרי מוטב מלהורידו לגמרי לקצצו שיהי' תועלת להכריכות דשווינהו עם ב"י חובה ע"ע. גם יש סברא שכל הרצועה אחת ואין הפרש בין מקומותיה בפרט ע"ש.

ועי' במגן גבורים סי' מ"ב שכ' עפמ"ש הט"ז בא"ח סי' קנ"ד סק"ז דכי אמרינן דאין מורידין לקדושה קטנה היינו כ"ז שראוי לקדושה גדולה. אבל אם אין ראויה לזה רק לקלה עדיף שיעשה לכל הפחות קדושה קלה ממה שתהי' פנוי' ותגנז. ה"נ אם לא יעשה בהרצועה להפכה ע"כ תגנז עדיף להורידה לקדושה קלה. וראי' ממטפחת שבלה עושין תכריכין למת:

ובענין הספסלים של ביהכ"נ עשויים לישב עליהם ובתוכם תיבות אשר בתוכן התפילין אם מותר לישב עליהם. עי' פחד יצחק אות ס' שהאריך בזה וכ' שאסור לישב על הספסלים שיש בהן תפילין או שום ספרי קודש באיזה כתב שיהי' משום בזיון שיושבין ועגבותיהן כנגד התפילין ממש. אף כי יהי' כלי בתוך כלי מ"ש. ועי' שע"ת סי' מ' סק"ה דכ' בשם אוהל יעקב להתיר היכא דאיכא גובה טפח בינם לבין התפילין המונחים שם ע"כ. וסיים שבעל נפש יש לו להחמיר גם בזה כי תפילין יש להזהר בקדושתן מאד ע"ש:

ועי' ב"י סי' רפ"ב בשם ה"ר מנוח דשלא בשעת בית המדרש אסור לישב בשוה עם ספרים. אבל בזמן בית המדרש והמקום צר לתלמידים מותר לישב בשוה עם הספרים והפירושים וכך נוהג ה"ר משולם מבדרש"י כשלא הי' במקום בית המדרש הי' מדקדק שיהי' הספר נתון ע"ג ד"א כל שהו. ובשם בעל ספר ארחות חיים כתב שאין להקל בדבר שלא יראה כמזלזל בכבוד הספרים ע"ש. ובקיצור של"ה כ' שהספרים יהי' מונחים טפח יותר גבוה מהיושב וכן אל יניח ספרים על המטה:

וכן כתב בשו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תקט"ו דמנהג יפה הוא שלא ישב אדם על מטה או ספסל שיש עליו אפי' ספרי התלמוד והפוסקים וכן תפילין ואפי' מונחין בתוך תיקן אם לא יהי' גבוה טפח כדי לתת כבוד והידור לכל דבר שיש בו קדושה מצד עצמו:

יניחם בשל רש"י ע"ש. יכול לעשות רצועות לתפילין של רש"י ולהתנות שלכשירצה יוכל להסירם משם לתלותם בתפילין של ר"ת וכן להיפך. שערי תשובה שם סק"ז בשם מח"ב.

יתן פרוטה לצדקה. ובספר א"ל אברהם מהדורא תנינא סי' מ"ד כתב דגם בתפילין דר"ת ז"ל יש לחשוש אם א' מהזוג הגיע לארץ בלא הכיס גם שהרצועה בידו או תענית או צדקה ראוי ע"כ:

ובשו"ת מהר"י מברונא סי' קכ"ז כתב לנערים הוריתי שילמדו ב' או ג' שעות יותר בו ביום. ועי' בהשמטה לסעי' תר"פ:

בשם האריז"ל. ובספר אשל אברהם סי' כ"ה כתב וז"ל אודות תפילין דר"ת שאין להסיח ביניהם. בבאה"ט ס"ק י"א נראה דגם ב"ה וב"ש אין לענות וכמו בפסוקי דזמרה. וגם שאין זה שיחת תולין מ"מ אינו בגדר אמנם או קדיש שכתב לענות דמשמע דפחות מזה בהדרגה אין לענות כו'. ואפשר לסמוך א"ע על הרהור גבי ב"ה וב"ש שזה עצה טובה בכל המבוכות כמ"ש הט"ז ז"ל סי' ס"ב ועיין תוס' ברכות דף י"ג בד"ה ובאמצע דבמקום שאסור לספר אסור לדבר אפילו בלשון הקודש.

ובסי' כ"ח כ' כמו שנכון שלא להפסיק בין תפילין של יד לתש"ר[32] גם דרבינו תם גם בדברי תורה וכמ"ש במק"א בזה. כך נכון ליזהר באילו בחליצת תפילין שלא להפסיק בין תפילין ש"י לתש"ר של רש"י או גם דר"ת.[33] כיון שנכון שיהי' הוי"ה אחת לשניהם. כ"ה נכון גם בחליצתן וצ"ע בזה כי יש סברה כי ההוי"ה הוא בקיום הנחה העושה מצוה ע"ש:

ועי' שערי תשובה סי' ל"ד סק"ו בשם מכתם לדוד סי' ד' דאם אין לו של רש"י רק של ר"ת ילבשם גם שחרית בלא ברכה[34]ובמנחה אע"פ שיש לו של רש"י לא יניח אלא של ר"ת על דרך האמת ולא יברך ע"ש.

ובסק"ג כתב וז"ל בס' פנים מאירות ח"א סי' ס"ז כתב שהמניח תפילין של ר"ת בלא ברכה וקורא בהם ק"ש רשאי להפסיק באמצע הפרק מפני הכבוד. ומ"מ לא ישיח שיחה בטילה ע"כ. ונראה להחמיר להפסיק אף מפני הכבוד ע"ש.

ובספר ארחות חיים שם אות ט' כתב בשם מק"מ שבספר דעת קדושים סק"ט שזהו כשקורא בזמנה. אבל בקורא כשעבר זמנה דהוי רק כקורא בתורה רשאי להפסיק לצורך ע"ש.

והחילוק שבין תפילין של רש"י לר"ת. סדרן של רש"י **קדש לי. והי' כי יביאך. והי' אם שמוע.** מימינו של קורא שהוא משמאל של המניח. וסדרן של ר"ת **קדש לי. והי' כי**

[32] **אם** אחד מניח תפילין וקודם שהניח תפילין של ראש שמע מאחר שבירך על תפילין של יד מותר לענות אמן. שו"ת פנים מאירות סי' נ"ט:

[33] **בספר** כתב יושר כתב דצריך ליזהר מאד בתפילין דר"ת וקדושתם גדולה משל רש"י. ומה שאמרז"ל **המניח תפילין מאריך ימים** זה קאי על תפילין דר"ת. כי הם מעולם הנקרא חכמה. והחכמה תחי' את בעליה כתיב. ומי שאינו מניח תפילין דר"ת גורם להסתלק אור החכמה למעלה ח"ו. ובס' לבושי מכלול סי' י"ח כתב בשם שו"ת מן השמים דהשי"ת פוסק כר"ת:

[34] **ועי'** עצי עדן להרב הצדיק הקדוש **מקאמארנא** זצוק"ל מנחות פ"ד מ' א' דבכה"ג ודא שצריך עליהם לברך. ולא יברך אלא להניח וכתב טעם לדבריו ע"ש:

יביאך. **והי' אם שמוע**. **שמע**. היינו שמע מבחוץ. והי' אם שמוע מבפנים.[35] עי' מנחות ל"ד. ובתוס' שם בד"ה והקורא:

ובענין תפילין של שמושא רבה. כתב בס' ארחות חיים סי' ל"ד אות ב' וז"ל עי' שו"ת הרמב"ם החילוק שבין תפילין של שמושא משל רש"י מהפ"ח נראה דאינו רק מהתגין לבד שמקפיד בהם והוא דחה דבריו דאם הקפידא הוא רק מהתגין הא נוכל לתייג של רש"י שלנו כדעת הש"ר דהא רש"י לא מקפיד כלל מהתגין הצריכים.

אמנם בספר מאמר מרדכי עה"ת בסוף בליקוטים כתב ששמע מרבינו הקדוש מוהר"ר **צבי מזידיטשוב** זצוק"ל שצוה עליו לעיין בדבר ואחר העיון העלה שם שאין שום חילוק בין תפילין דרש"י לשל תפילין של ש"ר רק לענין הבתים דלשיטת הש"ר צריכין להיות הבתים אצבעיים על אצבעיים דוקא. ועי' בס' פרי קודש הלולים מ"ש בזה. ועי' בפע"ח שער התפילין פ"י וז"ל ואח"כ צוה לעשות לו תפילין של שמושא רבא כסברת רש"י זצלל"ה אלא שהי' אצבעיים על אצבעיים מרובע כנזכר בש"ר ותפילין אלו הי' מניח במנחה תמיד והי' אומר כי התפילין אלו עולין כב' הסברות כרש"י וכר"ת כו' ע"ש. ועי' כסף משנה הלכות תפילין פ"ג דכתב על מה שכתב הרמב"ם וכל התפירות יהי' החוט שלהם סובב משתי רוחות שהטעם הוא מפני שהם מפרשים כן מ"ש בשימושא רבה על מספר התפירות שהם י"ב בר מדעיל ונפיק:

מחויב האדם לומר בכל יום הד' פרשיות של תפילין בעודם התפילין עליו. וצריך לאומרם כסדר שהן כתובים בתורה. **קדש לי**. **והי' כי יביאך**. **שמע**. **והי' אם שמוע**. ע"כ צריך לומר הב' פרשיות קדש לי והי' כי יביאך קודם שיתחיל לומר ברוך שאמר. אור צדיקים.

סימן כט

טעם. שתקנו לומר אדון עולם קודם התפלה ואחר התפלה. כי הוא כמוסר מודעא שעל כוונה זו יזכור השמות. והנה אדון עולם וכו' היא הקדמה לשם אדני. בלי ראשית וכו' ולו העוז והמשרה היא הקדמה לשם אלקים דהיינו תקיף ובעל היכולת. והוא היה והוא הוה וכו' היא הקדמה לשם הוי' ב"ה ע"כ צריך לכוין מאוד באמרו אדון עולם ואח"כ

[35] **ומיהו** גם לדברי ר"ת צריך לכתבן כסדר שהן כתובין בתורה **קדש**. **והי' כי יביאך**. **שמע**. **והי' אם שמוע**. ואם כתבן שלא כסדרן יגנזו. ובתפילין של יד שהם כתובים בקלף אחד יניח חלק לפ' ג' שהיא והי' אם שמוע. ויכתוב פ' ד' שהיא שמע ואח"כ יכתוב והי' אם שמוע על החלק שהניח. הרא"ש בהלכות קטנות ובס' ארחות חיים סי' ל"ב כתב בשם שו"ת שו"מ מהד"ת סימן ע"ד שכ' להתיר באחד שנפסל לו תפילין ש"י דיכול ליטול של יד מאחר כדי להתפלל ואינו חושש שמא הם שלכס"ד וזה אפילו בתפלין של רש"י ע"ש:

על הקדמה זו יזכור כל השמות. בשם הרב הקדוש **מאפטא** זצ"ל. וע"ל סעיף תתכ"ט בהשמטה:

קונטרס אחרון

אדון עולם קודם התפלה. כתב א"ר סימן מ"ו אות י'. בשם תשובת רש"ל וז"ל אני מתחיל **ברוב חסדך** ומדלג מה טובו שאמרו בלעם. ואף הוא אמרו לקללה ופסוק האחרון ואני תפלתי אני מדלגו כי אין לאמרו אלא במקום שקבעו חכמים דהיינו במנחה בשבת ע"ש:

ובספר קיצור של"ה כתב בשם ר"י החסיד ורב האי גאון ורב שרירא גאון כל שמכוון בעת התחלת **אדון עולם** שהוא שיר נאה ומשובח ערב אני בדבר שתפלתו נשמעת ואין שטן מקטרג על תפלתו. ואין שטן ופגע רע בר"ה ויו"כ בתפלתו ואויבים נופלים תחתיו. וי"א אף היצה"ר משלים אתו. ואפשר מזה הטעם נתפשט המנהג שאומרין אותו קודם כל ברכה ותהלה וגם לאחר התפלה עכ"ל.

ובספר דברי קהלת פי' **בידו אפקיד רוחי בעת אישן** ומ"ש **ואעירה ועם רוחי גויתי** פירושו אחר שאפקיד רוחי בעת שינה אעיר בבוקר ואז מוצא אני גויתי עם רוחי יחד אחר שנפרדו בעת שינה הדומה למות **ה' לי** עד עתה **ולא אירא** גם להבא. ומה שאמר ואעירה בחרוז הקדום ולא באחרון עם ועם רותי גויתי. כדי להשוות מספר התנועות וסופי החרוזים וכן דרך שיר.

וקבלה מרבינו יהודה חסיד זצ"ל אדם היוצא מן ביתו שחרית קודם שיתפלל יש לו לומר פסוק זה **שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד**. תשב"ץ סי' רמ"ח:

סימן ל

טעם. שאנו אומרים נותן התורה לשון הווה '[36] כי הוא יתברך שמו נותן לנו בכל יום תמיד תורתו דהיינו כשאנו עוסקים בה הוא ית"ש ממציא לנו טעמים ודינים חדשים. ספר חסידים.[37]

[36] **והמנהג** נתפשט לברך בה"ת אע"פ שהי' נעור כל הלילה. וכן יש לברך אלקי נשמה והמעביר שינה אף שלא הי' ישן והי' נעור כל הלילה משום דעל מנהג העולם מברך אף אם הוא לא נתחייב בהן. עי' מ"א סי' מ"ז ס"ק י"ב ופרמ"ג סי' מ"ו סק"ב:

[37] **בספר** מאור ושמש (דברים) כתב וז"ל מצאנו בספרי קודש וכן שמעתי מרבותי הקדושים נ"ע שהעיקר מעיקרי העבודה הוא להרהר בתשובה קודם ישיבתו ללמוד תורה או קודם עשייתו מעשי המצות. ואדמו"ר הרב בוצינ' קדיש' רשכב"ה מוהר"ר **יעקב יצחק מלובלין** זצוק"ל אמר שאם האדם אינו עושה תשובה קודם לימוד התורה עליו נאמר ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חוקי כו'. משא"כ שבאם מהרהר בתשובה קודם הלימוד אזי נקרא צדיק כמו שאמרו חז"ל בקידושין המקדש את האשה ע"מ שאני צדיק אעפ"י שהוא רשע גמור מקודשת שמא הרהר בתשובה וע"כ רשאי אח"כ ללמוד תורה הקדושה:

קונטרס אחרון

לא נתחייב בהן כו' סק"**ב**. וברכת **על נטילת ידים** אם נגע במקום מטונף או עשה צרכיו צריך לברך. משום דעל חידוש העולם הוא מברך. ד"ח בשם א"ר:

ללמוד תורה הקדושה. בספר מים רבים (בראשית) כתב בשם ספר תורת משה להגאון בעל חת"ס (תצוה) סגולה נפלאה לאוקמי גירסא הוא לדבק עצמו ומחשבתו במשרע"ה וכבר רמזו חכז"ל בירושלמי דשקלים על פסוק **בצלם יתהלך איש** שלעולם יראה האדם כאלו בעל השמועה לנגדו ע"ש רוצה לומר שעי"ז מכוון שמועתו ביותר כיון שמדבק נפשו בבעל השמועה מכ"ש במרע"ה דאיהו שרשא דאורייתא כולא עכ"ל.

סימן לא

טעם. שאנו חייבים לברך בכל יום מאה ברכות. לפי שהיו מתים בכל יום ק' נפשות מישראל ולא הי' יודעים על מה הי' מתים עד שחקר דהע"ה והבין ברוה"ק שעליו שהי' מפני שלא הי' משבחין ומברכין כראוי לשם יתברך על כל טובותיו שהשפיע עליהם ע"כ היו מתים בעונש זה לפיכך עמד דוד ותיקן להם לישראל מאה ברכות כנגד המאה שמתו ומאז פסקו למות וזה שנאמר נאם הגבר הוקם ע"ל. ע"ל בגימטרי' מאה הוי. טור סימן מ"ו.

קונטרס אחרון

בכל יום מאה ברכות[38]. אסור להפסיק באמצע הברכה אפי' לדבר מצוה. ולענין לענות אמן וקדושה יש חילוק אם מברך ברכה ארוכה דהיינו ברכה שמתחלת בברוך ומסיימת בברוך כמו ברכת אשר יצר או ברכת ק"ש וכדומה אזי מותר לענות אמן של האל הקדוש. ושומע תפלה. ואמן של ברכת התורה. ואמן יהא שמיה רבה עד לאחר תיבת יתברך. ואמן שמסיים החזן דאמירן בעלמא. ומודים דרבנן דהיינו שישחה עם החזן ויאמר רק תיבות **מודים אנחנו לך** ולא יותר. ובקדושה לא יאמר רק **קדוש** וכו' עד כבודו וידלג לעומתם וכו' ויענה **ברוך כבוד ד' ממקומו** ולא יותר ואם שומע ברכו יענה ברוך ה' המבורך לעולם ועד. אבל ב"ה וב"ש ושאר אמנים לא יענה. וה"ה אם הקהל אומר ק"ש לא יענה עמהם פסוק ראשון רק יעשה הניגון כקורא עמהם. ואם דיבר באמצע ברכה ארוכה בשוגג א"צ לחזור אלא למקום שפסק אבל בברכה קצרה כמו בברכות השחר מהנותן לשכוי או

[38] **צריך** האדם להשלים בכל יום מדת **צדי"ק** שהוא נוטריקון צ' אמנים. ד' קדשות י' קדישים ק' ברכות. ש"ע האריז"ל:

ברכת הפירות קודם אכילה אם דיבר באמצע הברכה צריך לחזור ולברך לכ"ע. ואם ענה אמן על שאר ברכות צ"ע אם יחזור ויברך. חיי אדם כלל ה' העיף י"ג:

סימן לב

עוד טעם. כדי להגן על צ"ח קללות הכתובים במשנה תורה וכשתדרוש גם כל חולי וכל מכה הרי ק'. רוקח.[39]

קונטרס אחרון

יותר מן המברך. בס' שמן הטוב פי' בשם ספר תשובה מאהבה ח"ב הי' רל"ז הפסוק **האלף לך שלמה ומאתים לנוטרים את פריו**. עפ"י מה שכתב ברוקח סי' ש"כ רמז שכל ברכה שוה י' זהובים. כי סמך עשרה זהב משקלם אצל ברוך ה' אלהי אדוני אברהם. הרי למאה ברכות אלף זהובים האלף לך שלמה ע"כ. והנה לפי החשבון מאה ברכות בכל יום חסרים ביום השבת עשרים ברכות ואמז"ל (מנחות מ"ג) דממלא להו באספרקמי ומגדי. עוד כתבו הפוסקים דמנין הקרואים העולים בשבת שמברכין לפניהם ולאחריהם. והציבור מכוונים ועונים אחריהם אמן גם בזה משלימין מאה ברכות. וזה **האלף לך שלמה**. היינו שבכל יום נותנים להשי"ת אלף זהובים בזה שאנו מברכים בכל יום מאה ברכות וכל ברכה שוה עשרה זהובים. **ומאתים**. היינו אותן עשרים ברכות החסרים בשבת שעולים למנין מאתים. עשרים פעמים עשרה. **לנוטרים את פריו** יכולים למלאות בפירות ומיני מגדים. גם יש עוד תקנה היושבת בגנים. היינו כנסת ישראל שיושבים

[39] **וסדר** המאה ברכות שחייב אדם לברך בכל יום (עי' מנחות דף מ"ג ע"ב) הן אלו. ענ"י א' אשר יצר ב'. המחזור ג'. לשכוי בינה ד'. גוי ה'. עבד ו'. אשה ז'. מגביה ח'. פוקח עורים ט'. מלביש י'. זוקף י"א. מתיר י"ב. רוקע י"ג. מצעדי י"ד. כל צרכי ט"ו. אוזר ישראל. בגבורה ט"ז. המעביר י"ז. גומל י"ח. מקדש שמך י"ט. לעסוק בדברי כ'. הערב נא כ"א. אשר בחר כ"ב. ברוך שאמר כ"ג. ישתבח כ"ד. יוצר המאורות כ"ה. הבוחר בעמו ישראל כ"ו. גאל ישראל כ"ז. הרי כ"ז עד התפלה. וג' תפלות כל אחד י"ט ברכות עם ולמלשינים. ג' פעמים י"ט הרי כ"ז. הרי כ"ז ונ"ז הם פ"ד. מעריב ערבים פ"ה. אוהב עמו ישראל פ"ו. גאל ישראל פ"ז שומר עמו ישראל פ"ח. יראו עינינו פ"ט. בלילה המפיל חבלי שינה צ'. אוכל בערב מברך על נטילת ידים צ"א. המוציא צ"ב. הזן צ"ג. ועל המזון צ"ד. בונה ירושלים צ"ה. הטוב צ"ו. וכן בבוקר נטילה. המוציא. הזן. המזון. ירושלים. הטוב. הרי יותר מק'. לבד אם שותה מברך. לבד להתעטף בציצית. על של יד להניח תפילין ועל של ראש על מצות תפילין (רוקח). ובשבת חסר בכל התפלה י"ב ברכות וברכת התפילין הרי ל"ז וכנגדם אנו מוסיפין ברכת אחת מעין ז' וקידוש ותפלת מוסף שיש בה ז' ברכות וסעודה ג' שיש בה ח' ברכות (דס"ל בהמ"ז טעונה כוס אפי' ביחיד. א"כ צריך לברך על כוס בהמ"ז לפניו ולאחריו. עי' מחה"ש שם סק"ח) הרי י"ז. חסרי עדיין עשרים להשלים ק"ה שאנו מברכין בכל יום. נמצא שלהשלים ק' ברכות חסרים עדיין ט"ו ברכות וכבר אמרו בפ' התכלת שם דממלא להו באספרקמי ומגדי (פי' מיני בשמים ומיני פירות). ב"י סימן מ"ו. וכתוב בשבלי הלקט בשם גאון דמשלימין הברכות כ' בשבת שקורין בתורה ז' בשחרית וג' במנחה ומברך כל אחד א' לפניה וא' לאחריה הרי כ' והמפטיר מברך ז'. וכן כתב הגהות מיימוניות פ' ז' מהלכות תפלה בשם רא"ם דברכות שמברכין הקוראין בתורה כל אחד ב' ברכות וה' של מפטיר עולים לחשבון לשומעיהם לפיכך נכון לקוראם בתורה לומר הברכות בקול רם וגם בלאו האי טעמא ראוי הוא כדי שיענו העם אחריהם דלמי הוא אומר ברכו את ה' המבורך כשאומר בלחש ועוד דאסור לעונה דהיינו החזן להגביה קולו יותר מן המברך ע"ש:

בבתי כנסיות. חברים מקשיבים לקולך השמיעני. מכוונים לצאת בברכות ששומעים מחבריהם בשעה שעולים לקרות בתורה והם עונים אמן וגם בזה ממלאים המאה ברכות:

סימן לג

טעם. שמברכין שלא עשני גוי. ואינו מברך שעשני יהודי. לפי שאינו נכון לברך על עשיית האדם משום שנוח לאדם שלא נברא כלל ואי מברכינן שעשני ישראל הי' משמע דטובה לאדם שברא הקב"ה אותו לכן מברכינן שלא עשני גוי השתא שנבראתי בע"כ ברוך המקום שלא עשני גוי. ב"ח. ועי' מ"א סי' מ"ו ס"ק י' דהברכות שלא עשני גוי ושלא עשני עבד מברכין על יציאת נשמתו בלילה שלא נדבק בה נשמות עכו"ם או עבד א"כ גם גר יכול לברך כן ע"ש:

קונטרס אחרון

שעשני יהודי. בספר ברית אברם (יתרו) פי' בשם מוהר"ר **יצחק חריף** ילקוט ראובני התמי' כששמע משה אנכי ולא יהיה לך. הי' מברך ברוך שלא עשני גוי ע"כ. ע"ד שהקשו המפורשים למה אמר אשר הוצאתיך מארמ"צ ולא אמר אשר בראתיך. ותירצו משום דטוב לאדם שלא נברא משנברא לכך לא אמר אשר בראתיך. והנה הפוסקים הקשו ג"כ על ברכה שלא עשני גוי למה אין מברכין שעשני ישראל. ותירצו ג"כ כתירוץ הנ"ל משום דטוב לאדם שלא נברא כו'. לכן מברכין ברוך שלא עשני גוי וז"ש כששמע משה אנכי כו' אשר הוצאתיך. וקשה למה לא אמר אשר בראתיך אע"כ צריך לומר דטוב לאדם שלא נברא משנברא. מש"ה הי' משה ג"כ מברך ברוך שלא עשני גוי ולא שעשני ישראל. משום דטוב לאדם שלא נברא משנברא[40] ועי' פרמ"ג סי' ו' סק"ט דראוי שלא לומר רק הש"צ הברכות משום יוהרא:

[40] **וראיתי** בספר אחד שפי' המדרש עפ"י מה שדרשו חז"ל עה"פ **ועתה הניחה לי וגו' ואעשה אותך לגוי גדול**. כי משה טען להקב"ה גבי חטא עגל שלא יכול לכלות את ישראל כי כבר הבטיח לאבות שירבה זרעם והשיבו הקב"ה **ואעשה אותך לגוי גדול**. ובזה יקיים הבטחתו. והנה מצינו שמשה למד סניגוריא על ישראל בטענת לי אמרת ולא להם שאמרת **אנכי ד' אלקיך** בלשון יחיד. וזהו כוונת המדרש כששמע משה אנכי ד' אלקיך בלשון יחיד ויהי' לו דרך ללמד זכות על ישראל וע"כ בירך ברכת שלא עשני גוי. ר"ל שלא יצטרך הקב"ה לעשות אותו לגוי גדול. כי יוכל לקיים הבטחתו בישראל שירבה זרעם. והי' כ"כ אוהב ישרל עד ששמח ובירך ברכה:
ובספר דברי קהלת כתב דלכך אחז"ל (מנחות מ"ג ע"ב) לברך שעשני ישראל. ולא בלשון שלילה כבעכד ואשה. כי לא תתכן מלת גוי בלה"ק על מי שאיננו מישראל כי נמצאת בהיפך על ישראל לבד. בשמואל ב' ז' כ"ג **ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ**. ובמקום שרצו לאמרה בתפלה במובן הנ"ל תקנוה בל' רבים וסמכוה למלת הארצות. כבתפלת ישמח משה. ולא נתתו לגויי הארצות. ובתפילת עלינו. שלא עשנו כגויי הארצות. אבל ביחיד מצאנו לשון עשייה לגוי. לברכה. **ואעשך לגוי גדול**. **ואעשה אותך לגוי גדול**. וגם מלת נכרי איננה מיוחדת למי שאיננו מישראל. כי גם מי שאיננו ממשפחתו נקרא כן כמ"ש בראשית ל' הלא נכריות נחשבנו לו. ע"כ בחרו בל' מבורר שעשני ישראל:

סימן לד

טעם. שהאשה מברכת שעשני כרצונו מפני שהוא כמו שמצדיק את הדין על הרעה הבאה עליו. אבודרהם:

סימן לה

עוד טעם. דאיתא בברכות דף ס"א ע"א ר' אבהו רמי כתיב זכר ונקבה בראם וכתיב כי בצלם אלקים עשה את האדם הא כיצד בתחלה עלה במחשב' לברוא ב' ולבסוף לא נברא אלא אחד ע"כ. ואם כן לפ"ז אחר כך כשנקח הש"י את הצלע וברא ממנה נקבה הנה נשלם המחשבה שהוא הרצון ולכך מברכת שעשני כרצונו. (מגיד תעלימה):

סימן לו

עוד טעם. דהנה מבואר במ"ר נעשה אדם שהקב"ה נמלך במלאכים על בריאת האדם והיינו כמבואר שם. לפי שאם האדם חוטא ח"ו פוגם גם בעולם המלאכים ע"כ צריך שיסכימו על עשייתו ואף שאם הקב"ה חפץ מי יאמר לו מה תפעל. אמנם מדרך ענוה כשהדבר נוגע לקטן נמלך הגדול בו. ואמנם דבריאת האשה עשה הקב"ה ברצונו לבד כי היא חלק מן האדם וכמו שלא ימלך על הראש ביחוד ועל שאר אברים ביחוד כן האשה חלק מן האיש כו' וכיון שהיא משלמת את האדם לכך נבראת ברצונו של הקב"ה בלי המלכת במלאכים וזהו שמברכת שעשני כרצונו דהיינו כרצון הקב"ה לבד בלי המלכת המלאכים. ישועות יעקב סי' מ"ו סק"ה:

סימן לז

טעם. על ענין הברכות שבתחלתן מדבר כלפי השם כאלו הוא כנגדו ובסופן כאלו אינו כנגדו. משום שנאמר שויתי ה' לנגדי תמיד[41] וכשמזכיר את השם ואומר ברוך אתה ה' הוא עומד לנגדו וכיון שאומר אח"כ מלך העולם נמצא שאינו עומד לנגדו שר"ל אותו אלהינו שהוא מלך העולם הוא קדשנו במצותיו וצונו לעשותם. אבודרהם. ועיין שבלי

[41] **ובזוהר חי** בראשית דף קס"ח כתב וז"ל העיד מורי הקדוש מוהר"ר **אברהם יהושע העשיל** מאפטא על רבינו הקדוש מוה' **יעקב יצחק** מלובלין שאפילו עפעפי עיניו אינו מגביה בלתי יחוד שם מכ"ש דבור ומכ"ש מענה ופ"א אמר מורי דודי הקדוש הלכתי לבית התפלה בתפילין מאירין הרבה ושמעתי שקראו לפני הבו יקר לבריה וכו'. ובאתי מבית התפלה וטלטלתי הלילקע ציבח בלי כוונה ושמעתי קורין ווי לפלניא דמריד במאריה שכן איתא בתוספתא לא ישתמש אדם בפניו ורגליו אלא לכבוד קונהו קונה ומייחד ה"ו כטעם בכל דרכיך דע ה"ו ועל ידי צדיקים כאלו יכלו הקליפות ויהיה עת רצון:

הלקט הלכה קס"ה שויתי ה' לנגדי תמיד רב אמר ברוך אתה ושמואל אמר ברוך הוא הלכך תקינו רבנן כתרווייהו ברוך אתה כרב אשר קדשנו כשמואל ע"ש:

קונטרס אחרון

הוא עומד לנגדו. ומה שאנתנו אומרים אתה הוא י"י אלקינו. את"ה הוא נוכח. הו"א נסתר. כי הנה השי"ת מנהג את עולמו בשתי הנהגות. הנהגה ניסיית והנהגה טבעיית. והנה הנהגה הניהיית נראה עין בעין רוממת גדולתו. אומרים להשי"ת אתה לנוכח. והנהגה הטבעיית השגחתו יתברך מסתתרת בה. ולזה אומרים להשי"ת הוא. אגרא דכלה (דברים):

ובספר נועם אלימלך (בחקותי) כתב מה שאנו אומרים **ברוך אתה** הוא נגלה **אשר קדשנו** הוא נסתר. מחמת שבהתחלת כאדם לעבוד הבורא נראה ונדמה לו שהוא כבר קרוב לה' מאד. אבל בהתמדתו בעבידתו יתברך בתמודות אז מבין ורואה שהוא רחוק מאד מהבורא ב"ה ועדיין לא התחיל בעבודה כלל:

סימן לח

עוד טעם. מפני שהקב"ה נגלה ונסתר. נגלה מצד מעשיו ונסתר מצד אלהיתו. וגם הנשמה נראית ונעלמת לכן הנפש מברכת בנכח ונסתר כמו שנאמר ברכי נפשי את ה' כו'. אבודרהם: ועיין ערבי נחל פ' בלק דלכך אומרים תיכף מלך העולם בכדי שלא יהיה משמעות ללשון זה שאינו מולך רק עלינו ולכן אנו אומרים מיד גם כן מלך העולם לומר באמת שהוא מלך על כל האמצעיות וכולם הם משועבדים ונכנעים לו כי אין להם מציאות מבלעדו ע"ש:

סימן לט

טעם. שעונין אמן אחר המברך. שנאמר כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו. אמר להם משה לישראל כשאני מברך אתם תענו אמן. אבודרהם. ומהאי קרא גופא ילפינן ביומא כששומע הזכרת השם. צריך לשבחו ולומר ב"ה וב"ש. עיין מחצית השקל סימן קצ"ב:

קונטרס אחרון

אתם תענו אמן. בספר אור צדיקים כתב וז"ל צריך האיש תשובה גדולה על שלא ענה אמן אפי' פעם א'. כששומע מן המברך איזה ברכה על איזה פרי או על איזה מצוה ומכ"ש אחר תפלת הש"ץ בבהכ"נ פשיטא שצריך תשובה גדולה[42] וק"ו בנו של ק"ו כשלא ענה

[42] **וז"ל** הטו"ר סי' קכ"ה ארז"ל מ"ד שומר אמונים נוצר ה' אלו שאומרים אמן באמונה כו' אר"ש כל העונה אמן בכל כחו פי' בכל כוונתו פותחין לו שערי גן עדן שנא' **פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים** אל תקרא שומר

איש"ר. לשון הזוהר פ' וילך אע"פ שעונה אמן אם אינו מכוון טב ליה דלא אברא. מאן דשמע ברכה מחבריה ולא מתכוון באמן עליו נאמר ובוזי יקלו. ומאי עונשי' כד נפיק מעלמא מכריזין עליו כרוז ואומרים סגרו כל הפתחים לפני פב"פ ולא יעול ולא יכנס לג"ע ולא תקבל אותו כמו שהוא לא פתח באמן ווי ליה ווי לנשמתיה ומורידין אותו לתוך גיהנם למדור התחתון הנקרא. אבדו"ן. שאו"ל. תחתי"ת. צלמו"ת. ושם נאבד בר מנן לעולם. כי אין לגיהנם זה לא פתח ולא חלון ע"ש. כו' אלא א"כ עושה תשובה על כל אמן ואמן שלא ענה. וכן להיפך שכר טוב למי שעונה עניית אמן יש"ר. ומי שעונה איש"ר בקול רם הקב"ה מתמלא רתמים. וכן איתא בזוהר פ' נח בזמנא דישראל איתובו בקול רם איש"ר וגו' הקב"ה אתמלא רחמים. לכן כל אדם יהי' לו זה הכתב בתוך הסידור שלו או על הכותל בשעת התפלה. וכך יאמר בשעה שמתחיל להתפלל.

רבש"ע גלוי וידוע לפניך שאני בשר ודם ואין בי כח לכוון כוונת אמן כראוי בכן יהי רצון מלפניך שתהא עולה כוונת אמן שלי עם כוונת אמן מאותן השרידים היודעים לכוון עניית אמן כראוי. ויאמר הוידוי אשמנו בכל יום ויבכה בדמעות על אותן אמנים שלא ענה עכ"ל. ובס' עבוה"ק כתב בשם הלק"ט ת"א סי' פ"ה דמי שנזדמן לו לענות אמן על שני דברים יאמר אמן ואמן.

כתב בס' אשל אברהם סי' רט"ו דמ"ש בזוהר חדש רות המדור השלישי כו' ומי שאינו עונה אמן אחר המברך. נראה דלא שייך כן במי שטרוד בעיון או בשיחה בד"ת. גם שרשאי לענות מ"מ הרי שייך בזה העוסק במצוה פטור מהמצוה ע"ש. ובס' ארחות חיים שם סעי' ב' כתב בשם ס' מאורי אור דמאן דפוסק בפסוקים ומגיע לדבר רע בשעת שמיעת ברכה פטור לענות אמן דהוי כמקלל כמ"ש ספ"ד דשבועות:

אם סיים ברכה עם הש"ץ בבת אחת לא יענה אמן דהוי עונה אמן אחר ברכותיו רק בישתבח וביהללוך שבסוף הלל ואחר ברכת שומר עמו ישראל לעד עונה אמן דהוה סיום ברכות. וה"ה אם החזן סיים ברכה אחרת והוא אמר ברכה אחרת מותר לענות אמן. מ"א סי' נ"א ס"ק ב' ומחה"ש שם. ועי' מ"א סי' רט"ו סק"ב בשם המדרש כששומע

אמונים אלא אמנים. אלו שאומרים אמן:

ע"כ יזהר האדם לענות אמן על כל ברכה שישמע ובפרט ב' אמן שאין העולם נזהרים בהם. א' אצל **המחזיר שכינתו לציון** אומרים תיכף **מודים אנחנו לך** ואין עונין אמן. ואצל מערב של שבת ופרוס כו' כשמסיים הש"ץ **ועל ירושלים** מתחילין ושמרו. ואיתא בספרי מוסר שחסיד א' התענה על. אריכת הגלות ונתגלה לו בחלום איך יבא הגאולה שהעולם אינן משגיחים בעניית אמן על המחזיר כו' ועל ירושלים. וכבר המה מורגלים בזה בעוה"ר וכתב לי ידידי הה"ג מו"ה צבי יחזקאל אבד"ק פלונסק רמז לזה (ישעי' ס"ב) למען ציו"ן לא אחשה ולמען ירושלים לא אשקוט רמז על אמן שאחר המחזיר שכינתו לציון. ועל אמן שאחר הפורס סוכת שלום כו' ועל ירושלים שאין מדקדקים כ"כ כמו בשאר הברכות:

א' מתפלל דבר או מברך לישראל אפי' בלא הזכרת השם חייב לענות אמן. ועי' בספרי לקוטי דברים נחמדים דף א' בהשמטה בד"ה בספר יש נוחלין.

סימן מ

טעם. שלא יענה ב"ה וב"ש בברכה שחברו מוציא אותו. (וכן אם השומע הוא עומד במקום שאסור לו להפסיק). משום דברוך הוא וברוך שמו לא מוזכר בגמרא והוי הפסק דהא דחבירו מוציא אותו הוי כמו שהוא אומר הברכה ואסור להפסיק באמצע הברכה. דגול מרבבה. ועי' שערי תשובה סי' רי"ג ס"ק ג' שנכון ליזהר אך אין למחות במי שעונה ב"ה וב"ש ע"ש:

קונטרס אחרון

ב"ה וב"ש. בספר אשל אברהם סי' קכ"ד כתב וז"ל הפר"ח בסי' קכ"ח כ' שחייב לענות בהוב"ש על כל הזכרת שם גם שאינו בבחי' ברכה ע"ש. ואין שום מנהג כן והראי' מבית המקדש איננה מכרעת כי שם היו מזכירים השם ככתבו משא"כ עכשיו. ואולי כוונתו מצד ברכת כהנים של חשיבות המצוה הרי הזכרת השם היא מעין שהי' בבהמ"ק ויש לענות בהוב"ש. אך מנהגינו רק בברכה וכמ"ש שם בשם הרא"ש ע"ה והיינו מצד דביהמ"ק שאני:

סימן מא

טעם. שאנו מברכין בבוקר כל הברכות זא"ז בב"א אע"ג דלפי הדין היה לנו לומר כל אלו הברכות כל ברכה וברכה בשעתה דהיינו מיו שיתעורר משנתו שחזרה אליו נשמתו שיצאה ממנו בשינה הי' ראוי לומר מיד אלהי נשמה שנתת בי עד לפגרים מתים לתת שבח למקום ית' על שהחזירה לו נשמתך וכן אם שמע קול התרנגול אע"פ שהוא שוכב עדיין במטתו הי' לו לומר בא"י אמ"ה הנותן לשכוי בינה כו'. וכי לובש כתנתו בעודנו שוכב הי' לו לומר מלביש ערומים. וכי מנח ידיו על עיניו לפותחם היטב הי' לו לומר פוקח עורים. וכן כולם עד הגומל חסדים. משום דהיינו בימיהם שהם היו מתנהגים בטהרה ובקדוש' אפילו בלילה והי' ידיהם נקיות בכל עת אפילו מיד שנתעוררו משנתם אבל עכשיו אנו אין ידינו נקיות באלו הזמנים שחלות הברכות כל אחת ואחת בעתה. ועוד מפני עמי הארץ שאינם יודעים אותן נהגו לסדרן בבית הכנסת כדי שיענו העמי הארצות אמן אחריהן ויצאו ידי חובתן ואע"ג דקי"ל כל הברכות מברכין עובר לעשייתן

היינו ברכת המצות שאמר בהם וצונו לעשות כן אבל אלו הברכות הודאות ושבח הן יכולין לברך אח"כ. לבוש סימן מ"ו סעיף ב' וסעיף ג'.[43]

קונטרס אחרון

כל הברכות זא"ז בב"א. בספר תורת השם (ויצא) כתב דלכן אנו מברכים בכל יום שלא עשני אשה. כי בישראל הזכר חשוב יותר מהנקיבה מצד התורה והמצות שנוהג רק בזכרים. אבל באוה"ע הנקיבה תשובה יותר מהזכר כידוע שגם מוליכין הנקבות לפני הזכרים:

ובספר אגרא דכלה על פסוק ויקח יתרו כו' אשת משה ואת שני בניה כו' ובניו ואשתו. שנהג מנהג ישראל להקדים הזכרים ולא כמנהג עשו שלקח את נשיו ואת בניו שהקדים הנקבות:

הגומל חסדים. בספר לבושי מכלול כתב מה שאומרים ביהי רצון שתצילינו היום ובכל יום. כי לפעמים יוכל לפגוע ע"פ קודם התפלה ע"כ מקדימין תפלה לצרה.

סימן מב

טעם. שאומרים לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר כו'. כיון שתקנו ברכה בא"י מקדש את שמך ברבים כנגד דורות שגזרו בהן שמדות שלא לקרות ק"ש והצרכו לקרות בסתר לכך מתחלת לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר כו' כלומר אף אחר שנתבטל השמד ורשאין לירא אותו בגלוי מ"מ מזכירין שיהא כל אדם ירא שמים אף בסתר כלומר שיהא תוכו כברו ומסיימין מקדש שמך ברבים שנותנים תודה ושבח לשם יתברך שנתבטל גזירת השמד ירשאין אנו לקדש שמו יתברך בגלוי ברבים. לבוש סימן מ"ו סעיף ח':

קונטרס אחרון

בספר תורת משה להגאון הקדוש בעל חת"ס זצוק"ל (ויגש) כתב מה שאמרינן קראת את שמו ישראל וישורון. הוא עפ"י מה שאמחז"ל הקב"ה קרא ליעקב אל שנאמר ויקרא לו אל אלקי ישראל הקב"ה קורא ליעקב אל ואם תצטרף אל עם ישראל יהי' גימטרי' ישורון:

ובספר דברי קהלת פי' ע"פ מ"ש ראב"ע (ישעי' מ"ד) ויוצרך מבטן רמז ליעקב כטעם

[43] **ויאמר** פ' העקידה בכוונה ענומה ובשבת אין ראוי להאריך לשון בקשה עם פ' העקידה כבחול אלא אומר או"א זכרנו בפקודת ישועה ורחמים משמי שמי קדם. וזכור לנו ברית אבות ועקדת יצחק בן אברהם ודיו. יעב"ץ:
ובספר אור צדיקים כתב בשם ספר היראה בהגהות שלא לומר פ' העקידה בר"ח ושבת ויו"ט שאין בהם דין ואין לעורר הדינים. ובספר עטרת צבי פ' בהר כתב ג"כ דבשבת ויו"ט וימים המקודשין אין אומרים העקידה ע"ש:
ובשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **פנחס מקאריץ** זצוק"ל שאמר פ' העקידה גם בשבת ולא. עוד שבחול אמר לפעמים הרבש"ע רק עד והארץ אזכור ובשבת אמר תמיד עד גמירה ופ"א הזכיר אחד לפניו מ"ש בסידר האריז"ל שלא לומר פ' העקידה בשבת. והשיבו וכי בשבת אין לה מחשבות. משמע שפ' העקידה מועלת למ"ז:

בבטן עקב את אחיו. וא"כ מ"ש אח"כ וישרון בתרתי בו מוסב על יעקב אבינו. ושם נקרא ישרון:

סימן מג

טעם. שאנו אומרים. ואומרים פעמים באהבה שמע ישראל ולמה נתן לישראל יחוד שמו הגדול בלשון שמיעה ולא אמרינן בלשון הסכת או בלשון הבנה שכך פירושו של שמע הבינו או השכילו שה' אלהינו ה' אחד. משלו משל למה"ד למלך שעשה סעודה ליום הולדתו ושלחו לו מתנות רבות ובתוך המתנות הי' שני מנורות יקרים מאוד קבועים באבנים טובות ומרגליות אשר שלח לו אחד ואמר המלך לעבדו שיבא את המנורות לפני השרים וכאשר לקח אותם נפל מידו מנורה אחת ונשברה ובא בפחד לפני המלך ואמר לו שמנורה אחת נשברה אמר לו המלך לך והביא את המנורה השנימה הנה להראות אותה ותחזור אוחה למקומה ואח"כ תקח פעם שנית זאת המנורה ותבא אותה ע"י פתח אחר לכאן כדי שיראו השרים שיש לי שני מנורות וכן עשה. וכן כאן המנך זה הקב"ה והעבדים אלו ישראל והם אמרו נעשה ונשמע חטאו בעגל ואמרו קום עשה לנו אלקים ואבדו זכות של נעשה אמר הקב"ה במה שנשאר בידם והוא זכות של נשמע בו יהיה מיחדים את שמי פעמים בכל יום. ע"כ אומרים פעמים שמע ישראל. אחד בשביל נעשה ואחד בשביל ונשמע. (שמעתי) ועי' אבודרהם:[44]

קונטרס אחרון

לא הוי עדות שקר. וכן משמע קצת ברש"י פ' בלק הן עם כלביא יקום. כשהן עומדים משנתן שחרית הן מתגברים כלביא וכארי לחטוף את המצות ללבוש טלית לקרא את שמע ולהניח תפילין. משמע ג"כ דגם בימיהם הי' קורין ק"ש קודם שהניחו התפילין בבוקר מחשש שמא יעבור זמנו.

וכן כתב בספר אשל אברהם סי' כ"ה דאם קשה קצת להניח תפילין תיכף קימה ממטתו נכון לקרות ק"ש בלי תפילין. ובפרט אם יוכל אח"כ לקרות ק"ש תפילין בלי ברכות ק"ש קודם חשש העברת הזמן. ואח"כ יתפלל בזמן תפלה. שבזה אין חשש לכ"ע. שהרי זה כמתנה שאם יוכל לצאת ידי חובת ק"ש אח"כ כשיקרא בתפילין לא יצא ידי חובתו אז ע"ש. ועי' לבוש סי' נ"ח סעי' ב' דמה שאמרז"ל הקורא ק"ש בלא תפילין כאילו מעיד

[44] **ועיין** בשו"ת בית יצחק סי' י"ז דאם לא יוכל להניח תפילין בבוקר ולקרוא ק"ש בזמנו בתפילין יקרא ק"ש ג' פרשיות תיכף כשיעמוד ממטתו פן יעבור זמן ק"ש וכתב בשם הרב הגאון הצדיק מוהר"ר **יעקב יצחק מלובלין** זצללה"ה הא דאמרו ברכות דף י"ד ע"ב כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאלו מעיד עדות שקר דוקא בקרא ק"ש ולא הניח תפילין כלל. אבל בקרא אדעתא שיניח תפילין אח"כ לא הוי עדות שקר ע"ש:

עדות שקר אינו אלא אסמכתא אבל לא אם יש לו איזה אונס וסיבה המונעו:[45]

ובש"ע התניא סי' מ"ו סעי' ט' כתב וז"ל כשירא שהצבור יעברו זמן ק"ש יש לו לקרות כל הפרשה ראשונה כדי לצאת י"ח להאומרים שכל הפרשה הראשונה מן התורה. ולהאומרים שגם פ' והיה א"ש וגו' היא מן התורה יש לקרותה ג"כ ויכוין שאם יעבור הציבור זמן ק"ש יהי' ייצא בזה ואם לאו יהי' כקורא בתורה. אבל זכירת יציאת מצרים אע"פ שמצותה ג"כ בזמן ק"ש מ"מ יוכל לסמוך על זכירת מצרים שבפסוקי דזמרה. כגון אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים:

ובזוה"ק אמרו מי שאינו קורא רמ"ח תיבות של ק"ש בעונתה נעשה ח"ו מן רמ"ח חרם. ועי' זוהר בלק דף קפ"ו ובמקדש מלך שם שהקם בבוקר אפי' עוסק בתורה ועושה כמה מצוות אין רוח הטומאה מסתלק מרמ"ח אברים עד שיקרא רמ"ח תיבות דק"ש. ובספר לחם שמים להגאון יעב"ץ על המשניות כתב שבשעת הדחק יש לסמוך על הדרישה שסובר שבין בקיץ ובין בחורף זמן ק"ש עד זייגער ניין.

ובספר זכרון טוב כתב ששמעו מפה קדשו של הרב הצדיק הקדוש **מינעסכאיז** זצוק"ל שזמן ק"ש שוה בין בימים הקצרים. ובין בימים הארוכים. בכולם זמן ק"ש בשעה תשיעית. היינו תשע שעה לאחר חצות הלילה. ולסוף ימיו הי' רגיל לאחר זמן התפלה. והי' אומר בשם אביו הג' **מוהר"ם** זצוקלה"ה שהמאחר זמן התפלה של שחרית צריך לאחר גם תפלת המנחה. יהי' דבר המצוי מאד שהתפלל תפלת המנחה בצאת הכוכבים וגם לאח"כ:

ובספר נחלה לישראל שאלה ל"א כתב שהרב הקדוש **מבוטשאטש** זלה"ה התפלל שחרית אחר חצות היום הוא ובע"ת א' והיו קוראין מן השוק אנשים למנין: ורק ק"ש אמר בבוקר השכם. וכתב כאשר הייתי אצל הגאון הקדוש **מבעלזא** זי"ע ראיתי שבא להתפלל מנחה כמו שתי שעות בלילה ואח"כ אמרנו תשליך עם נרות. ובעיני ראיתי לרבינו הקדוש **מסטרעטין** ז"ל שהי' בא להתפלל מנחה לבהמ"ד כמו שעה ושתיים בלילה מוכתר בטו"ת. ושמעתי דלפעמים התפלל מנחה בש"ק בביתו סמוך לחצות הלילה ובירך על הטלית ואח"כ אכל סעודה ג'. וח"ו להרהר אחריהם כי לילה כיום יאיר להם כו' ע"ש:

ובשם הרב הצדיק הקדוש **מהר"י מרוזין** זצוק"ל שפ"א בבוקר קודם התפלה המשיך בסיפורי מעשיות ובשבחי צדיקים וקדושים עד שנתארך מאד בזמן התפלה והפסיק

[45] **ובספר** תשב"ץ סי' רי"ט שרבינו יהודא חסיד הי' מתכוין לצאת ידי חובתו בשמע ישראל בברכות של שחרית ואח"כ הי' אומר **ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד** כדאיתא במס' ברכות (דף י"ג:) **שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד** זו הוא ק"ש של רבינו יהודא הנשיא וכן פסק התוס' שכן הלכה:

ואמר הנה כבר עבר זמן תפלה ואנכי לא התפללתי. אכן מה הפרש וחילוק יש בין הללו עבדי ה' ובין הללו שם ה' ואולי יאמר א' שיש שום חילוק והפרש הלא מקרא מלא דיבר הכתוב מקבילות הלולאות ששוים המה.

ובהקדמה לספר לב שמח כתב אדמו"ר הרב הצדיק הקדוש **מאלעסק** זצוק"ל שמעתי מאא"ז הקדוש המפורסם **מהר"ש מבעלז** זלה"ה אחר ברכת התורה אמר תיכף כל הג"פ של ק"ש. **והטעם**. שאין האברים והגידים מתישבים על מקומם אלא ע"י ק"ש. ואמר שתיכף שיעמוד משנתו יחשוב בשם הלבוש אלוה. ועי"ז יזכה לכל היום לקדושה.

וטעם שתקנו לומר אתה הוא עד שלא נברא העולם אחר שמע ישראל בבוקר עפ"י מה שכ' במדרש ואתחנן בשם הירושלמי פ' הרואה וז"ל כיון שישראל נכנסין לבהכ"נ ואומרים **שמע ישראל** וכו' מתקבצים מלאכי השרת ואומרים אתה הוא עד שלא נברא העולם וכו'. אור צדיקים. להמקובל הקדוש מוהר"ר **מאיר פאפירש** זצוק"ל.

סימן מד

טעם. שקבעו לקרות פ' התמיד. כדאיתא במדרש בזמן שאין בהמ"ק קיים מה תהא עליהם אמר לו כבר הקדמתי להם סדר הקרבנות כל זמן שעוסקין בהן מעלה אני עליהם כאלו הקריבים לפני. ועיין טור סימן מ"ח:

קונטרס אחרון

סדר הקרבנות. טוב לומר הקרבנות הן פ' התמיד הן כל הקרבנות דוקא בביהכ"נ כי הביהכ"נ נקרא מקדש מעט נחשב לו כאלו הקריב בביהמ"ק. וע"כ יאמר כל הקרבנות דוקא בעמידה דומיא דהקרבה. קיצור של"ה.

אחר הקטורת יאמר פסוקי **ה' צבאות** וביום שאין אומרים תחנון לא יאמר אתה סתר וכו' שהם מסוגלים להצלה מן סמא"ל כנרמז בר"ת "אתה "סתר "לי "מצר ר"ת סמא"ל. ובימים אלו אין לו שליטה ואין לעורר. כ"כ בס' אור צדיקים אות י"ג.

סימן מה

טעם. למה קבעו לשנות משנת איזהו מקימן. כדי שנזכה בכל יום ללמוד מקרא משנה וגמרא. טור סימן נ'. וכן אנו נוהגים בתחלה מקרא דהיינו פרשת צו ואחר כך משנה דהיינו איזהו מקומן ואח"כ מדרש של ברייתא דרבי ישמעאל והוי במקום תלמוד שהמדרש כתלמוד. אבודרהם:

סימן מו

טעם. למה אומרים פרק זה מכל שאר פרקי המשנה. שהיא משנה שאין בה מחלוקת. שאין פרק בכל המשניות שאין בה מחלוקת חוץ מפרק זה ונקרא הלכה פסוקה. ועתה אנו צריכים אל השלום ולא אל המחלוקת. ב"י שם. ועיין ש"ע האריז"ל:

סימן מז

טעם. שאומרים הודו לה' קראו בשמו. לפי שדוד קבעו לאומרו בכל יום לפני הארון. טור סי' נ"א. **וטעם**. שאומרים ה' מלך ה' מלך בעמידה בזמירות בשבתות וי"ט. לפי שנמצא בהגדה מלאך אחד עומד שחרית באמצע הרקיע ופותח ואומר ה' מלך ה' מלך וכו' וכל גדודי מעלה עונין אחריו עד שמגיעין לברכו וכשם שהמלאכים אומרים אותו בעמידה כך אנו ראוים לאומרו בעמידה ובחול לפי שמתבטלין ממלאכתן וצריכין למעשי ידיהם ואין להם פנאי לא נהגו לאמרו בעמידה. ונהגו לכפלו בכל ספרד. והטעם. להודיע ייחוד מלכותו. ב"י סי' נ':

קונטרס אחרון

ונהגו לכפול בכל ספרד. בספר דברי יחזקאל כ' בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **צבי הכהן מרומנאב** הטעם. שאומרים ה' מלך ב"פ. משום דצריך להמליך השי"ת על כל האברים ושמא לא המלכנו הבוית"ש על כל אבר ואבר בפעם הראשון. לכן אומרים שנית להמליכו על כל אבר ואבר:

כשאומר יהי כבוד כשמגיע לה' מלך ה' מלך צ"ל בעמידה. והאריז"ל אף אם הי' שומע מפי אחר שאמר ה' מלך וגו' הי' ג"כ עומד. אור צדיקים:

וטעם שאנו אומרים **ה' מלך** בסגול תחילה והוא הוה. ואח"כ **ה' מלך** בקמץ והוא עבר שהוא להיפך הי' הוה ויהי' וצריכים לומר ה' מלך בקמץ ברישא. לפי שהאדם כצל עובר ואין אדם יודע עתו וכשיאמר תחילה מלך בקמץ שמא ימות אחר זה ולא יוכל לומר אח"כ מלך בסגול ויהי' משמע חלילה כביכול ה' מלך ולא עתה ע"כ צריך לומר תחילה מלך בסגול. ראיתי בספר א':

ובשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **צבי מזידיטשוב** זצוק"ל שאמר שהשי"ת **הי' הוה ויהי'** ואני לא הייתי ואינני ולא אהי'.

סימן מח

טעם. למה נקרא פסוקי דזמרה. ע"ש שמזמרים הקליפות. ולכאורה מי האיש שראה אפילו פעם אחת קליפות מוטלים לארץ בבית המדרש. אמנם הכוונה שמזמר הקליפות מקרב לבו ועצמותו ע"ד משל באומרו גדול ה' ומהולל מאד[46] מתחיל לשוב אליו ית' ונותן אל לבו האמנתי כי אדבר גדול ה' ומלא כל הארץ כבודו. אם כן למה עשיתי ככה כזאת וכזאת עשיתי כי ידע אינש בנפשיה גרועות ערכו ומחשבותיו הפרטים שמשוקע בהם תמיד ואזי מתחיל להתחרט ולתהות על הראשונים וכן כיוצא בזה. אור המאיר לר"ה:[47]

סימן מט

טעם. שתקנו לומר ברוך שאמר. משום דאיתא בפרק כל כתבי יהא חלקי עם גומרי הלל בכל יום ומסקינן כי קאמר בפסוקי דזמרה ומאי ניהו תהלה לדוד עד כל הנשמה תהלל יה כו' וכן דרש ר' שמלאי ברכות דף ל"ב ע"א לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואחרי כן יתפלל לכן תקנו לאומרם קודם תפלה וקבעו ברכה זו לפניהם ואחת לאחריהם והוא ישתבח ואומרים מזמור לתודה. ובשבת וי"ט א"א מזמור לתודה. לפי שאין תודה קרבה בהן. טור סי' נ"א:

קונטרס אחרון

ברוך שאמר. בספר אשל אברהם סי' נ"א כתב כשסיים החזן ברוך שאמר והוא עומד באמצע ב"ש יכול לענות גם ב"ה וב"ש. כיון שאמן חיוב לענות. וכדי שלא יהי' כעין מספר פ"ח ח"ו. ע"י מה שעונים גם בהוב"ש עדיף טפי. אך כל זה קודם אמירת הזכרת שם הק' שבב"ש. אז ודאי אין שום קפידא לענות גם בהוב"ש. משא"כ אחר אמירת בא"י כו' שבב"ש דם סיים בא"י כו' דלסוף ב"ש אז אין לענות בהוב"ש רק יסמוך עצמו על ההרהור ע"ש.

ובספר עבוה"ק כתב דגם אמן דברכות לא יענה באמצע. דב"ש נתקן קודם התלמוד. אבל יוכל לענות קדושה וברכו וקדיש כמו בק"ש באמצע הפרק.

[46] **יש** להזהר מאד הן בתפלה או בלימוד או באמירת תהלים או בשאר תחנונים שמתפלל שלא לרוק כל היכא דאיכא שם שמים בהאי ענינא:

[47] **הט"ו** שבחות שבישתבח שהם שיר ושבח וכו' עד ברכות והודאות ועד בכלל. יזהר מאד לומר בנשימת אחת לבלתי יפסיק ביניהם כלל ט"ו. כי כל המפסיק נשימתו בהם כרוז יוצא מתחת כנפי החיות פלניא דין דפסוק בגאותה דקב"ה יתפסק וישתצי חיותא דיליה ובל יראה גאות ד'. ע"כ יזהר מאד לבל יפסיק. ולאומרם בנשימה אחת. אור צדיקים.

ואומרים מזמור לתודה. בפסוק ולא אנחנו עמו כתיב **לא** וקרינין **לו** היינו אם אנו מחזיקם את עצמינו ללא **בא**' אזי **לו** אנחנו בו'. ואם אנו מחזיקים את עצמינו **ללו** בו' אזי **לא בא**' אנחנו אינו נחשב כלום. בוצינא דנהורא.

סימן נ

טעם. שאומרים אשרי יושבי ביתך כו' קודם תהלה לדוד שהוא במזמור פ"ד. משום דצריכים לשהות שעה אחד קודם שיתחיל להתפלל. דכתיב אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה ופרש"י ברכות דף ל"ב יושבי ביתך והדר יהללוך לכן ראו חז"ל לתקן לומר פסוק אחד והיא שיעור השהי' וכיון דמפסוק אשרי יושבי ביתך כו' דרשינן האי דרשה שצריכה לשהות שעה אחד לכן תקנו לומר אשרי קודם תהלה לדוד. תוס' ברכות ד' ל"ב ע"ב בד"ה קודם. והאי דאמרינן אשרי כו' קודם תהלה לדוד בשחרית וקודם למנצח משום לא פלוג. מחצית השקל סי' נ"א ס"ק ז'. ואומרים אשרי העם סוף מזמור קמ"ד ויש בו ב"פ אשרי ואשרי יושבי ביתך הרי ג' פעמים רמז שיאמרו אותו ג"פ בכל יום שמובטח לו שהוא בן עוה"ב. שם. ואגב אותו מזמור תקנו לומר עד סיום תהלים שיש שם י"פ הללויה כנגד עשרה הלולים שבספר תהלים ניצוח ניגון שיר וכו'. ב"י שם:

קונטרס אחרון

לשהות שעה א'. בספר תולדות אהרן (קרח) כתב חסידים הראשונים הי' שוהים שעה א' קודם התפלה לעשות הכנה. ולא כמו שיש ב"א שחוטפין את התפלה במרוצה ובמהירות גדול' אח"כ הולך לאכול ולעסוק בעוה"ז. ועצה היעוצה ע"ז הוא כך. שזאת יודע אדם שלא לעולם יחי' בזה העולם רק שיבא זמן שילך לעולם שכולו ארוך. ובאותו זמן בודאי לא יאמר אין לו פנאי. ולכך יחשוב בלבו אולי הוא היום שנגמר מלאכתו בעוה"ז כמו שאמרו שוב יום א' ומה לו לחשוב לילך במרוצה למלאכת עוה"ז ולהתפלל במרוצה בלי שום הכנה שמא היום נגמר המלאכה. ובקבר אין זמן להתפלל באריכות וכשיחשוב זאת בודאי יעשה הכנה קודם התפלה לידע לפני מי הולך להתפלל:

סימן נא

טעם. שאומרים פסוק ואנחנו נברך יה אחר תהלה לדוד שהוא במזמור קט"ו. משום שאמרו חז"ל כל האומר תהלה לדוד ג"פ בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב ולכן אנחנו אומרים שנזכה לברך יה גם לעולם הבא. ב"י סי' נ"א. ועוד טעם. לשלשולי הללויה בתר

הללויה. כל בו:[48]

קונטרס אחרון

שהוא בן עוה"ב. בספר פורת יוסף כתב בשם הגאון **מוהר"א** מבראד דמה דאיתא בש"ס כל האומר תהלה לדוד ג"פ בכל יום מובטח לו שהוא בן עוה"ב. היינו שאינו אומר רק ג"פ ולא יותר שאינו שונה בשביל חסרון כוונה. וע"ד שאמר **הבעש"ט** זלה"ה דהחוזר ושונה בשביל חסרון כוונה כאלו ח"ו ממעט במציאותו ית' כי אין לך דבר שלא יהא בו מציאות השם יתברך אפי' במחשבה חיצונית שם יש ג"כ ניצוצות קדושות ובאת המחשבה כדי להעלותה. ואם יחזור ויאמר פעם שנית אז הוא יורה שבפעם הראשון לא הי' שם שום מציאות השם והרי הוא מקצר במציאות השם גלל כן לא יאמר פעם שנית.

ובספר בנין יהושע פירש בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **מרדכי מטשערנאביל** זצוק"ל הזוהר בגין דאיהו חד איהו בלא וא"ו הה"ד **קרוב ד' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת**. כי בכל הקפיטל של תהלה לדוד יש בכל פסוק וא"ו כמו ארוממך אלוהי המלך ואברכה שמך לעולם ועד. בכל יום אברכך ואהללה שמך לעולם ועד. גדול ה' ומהולל מאד ולגדולתו אין חקר. וכן היא בכל הפסוקים. לבד מהפסוק הזה **קרוב ה' לכל קוראיו** אין שם וא"ו באמצע הפסוק. והענין הוא כי הוא"ו הוא ריבוי כי כל השבחים שבאשרי יכול האדם לומר גם לפני מלך בו"ד אך השבח של הפסוק קרוב ה' לכל קוראיו. היינו לכל קוראיו בפעם אחת זה א"א למלך בו"ד דאם ארבעים אנשים יבקשו בפ"א כ"א מבוקשו זה יבקש פרנסה, וזה שיעזרוהו משונאיו וכדומה, א"א למלך שישמע לכולם בפ"א אבל הקב"ה יכול לשמוע מכל העולם את בקשותיהם בפ"א אף אם הם שונות זו מזו. ומשום זה לא כתיב וא"ו בהפסוק דקרוב ה' לכל קוראיו דלא שייך בזה שום ריבוי. וזהו פי' הזוה"ק בגין דאיהו חד איהו בלא וא"ו הה"ד קרוב ד' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת. כלומר בגין דאיהו חד. אחד יחיד ומיוחד שרק הוא יכול לעשות דבר אשר מלך בו"ד אין ביכולתו לעשות זאת. איהו בלא וא"ו ומפרש מהו הדבר הה"ד קרוב ה' לכל קוראיו ביחד לכל אשר יקראוהו באמת:

ובספר תשב"ץ סי' רנ"ה כתב באשרי תמצא בכל פסוק לאחר האתנחתא וא"ו חוץ משני פסוקים **חנון ורחום**. **וקרוב ה'** שאין בהם וא"ו אחר האתנחתא וסימנך ח"ק בגימט' גיהנם

[48] **בספר** אשל אברהם להגאון הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל סי' נ"א כתב וז"ל גם שכתבי הגאונים ז"ל דבעינן לשלשולי הללויה בהדדי. אם אירע שענה קדיש או אמנים וכדומה בין המזמורים אחר ב"פ הללויה. יש לומר אח"כ שנית פעם א' הללויה השייך למזמור שמתחיל בו:

ובספר תורת האדם פי' בשם הזוהר הפסוק שברו על ה' אלהיו. אל תקרו שברו בנקודות שמאל. אלא בנקודות ימין. שצריך לשבר א"ע במסירת נפש עבור קוב"ה ושכינתי':

ורמז לך שכל האומרו שלשה פעמים בכל יום אינו רואה פני גיהנם:
ובשם הבעש"ט זי"ע שפי' הפסוק **רצון יראיו יעשה**[49] הכוונה כי לפעמים האדם מבקש ומתפלל על דבר שהוא לרצון לו והשי"ת צופה ומביט אחרית הדבר מראשיתו כי ברבות הימים יצמח מזה דבר שהוא לא טוב עכ"ז **רצון יראיו יעשה** תיכף. וגם אח"כ בבוא הדבר שהוא לא טוב גם אז **ואת שועתם ישמע ויושיעם** להפכו **לטוב**.

סימן נב

טעם. למה כופלין בפסוק כל הנשמה וכן ה' ימלוך לעולם ועד. לפי שכל הנשמה הוא סוף פסוקי דזמרה. טור שם. וכן ה' ימלוך לפי שהוא סוף השירה. אבודרהם.
קונטרס אחרון
סוף פסוקי דזמרה. נוהגין לעמוד כשאומרים **ברוך שאמר**. **ויברך דוד**. **וישתבח**. מפני שהם עיקר השבחים (לבוש סי' נ"א העי' ט') כשמגיע **לועתה אלהינו מודים אנחנו לך** לא יכרע ולא ישתחוה דהכריעה אין כאן מקומה (שה) וכן הכורע בוכל קומה לפניך תשתחוה או בולך לבדך אנחנו מודים או בהודאה דהלל וברכת המזון הרי זה מגונה כיון שלא תקנו חכמים לכרוע באותן המקומות הוי יוהרא. שם סי' קי"ג סעי' ג'. ועי' קו"א בהשמטה לסעי' ע"ט.

סימן נג

עוד טעם. משום דאמרינן במס' שבת יהא חלקי עם גומרי הלל בכל יום כלומר שמסיימן ספר תהלים שאמור בהו הללות הרבה ואם אינו כופל שני פעמים אינו נראה כמסיים

[49] **ראיתי** בכתבי הג' הק' המפורסם **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל (פ' חוקת) שכ' וז"ל כשיש לאדם יראה ופחד מאתו יתברך אז ממילא הקב"ה עושה רצונו וחפצו וזה הוא אפי' ברחוק כמה מאות פרסאו' כשהצדיק מתפלל בביתו הקב"ה עושה רצונו. ויש שצריך לבוא אל הצדיק כשיש התדבקות כח הסט"א חלילה אז הם צריכים לבוא אל הצדיק להסתכל בפניו כמו שידוע שיש נשמות שמזיקים בורחים מאתם אבל אין הצדיק צריך לעשות שום דבר רק הקב"ה עושה רצונו. וכך שמעתי ממורי **ר' יצחק מלובלין** שאמר על **ותגזור אומר ויקם לך** דמצינו דהמלאך נקרא עומד לשון קם וכשהצדיק אומר דבורים קדושים מאותן דבורים נבראו מלאכים וזה **ותגזר אומר** שתאמר דבורים קדושים **ויקם לך** יהא נברא מזה מלאכים ע"כ. ואם יש בפיו של הצדיק שיברא מלאכים מכ"ש שנעשה כל עניני עולם עפ"י דבוריו וא"צ לעשות שום עשי'. ולא כמו שיש אנשים שוטים שבעולם שמשתמשים בשמות הקדושים. וזה ידוע דהשורש של השמות הם ע"ב שמות הגם דיש שמות אין שיעור מ"מ השורש הם ע"ב והשם האחרון מע"ב שמות הוא מו"ם ומרומז שע"י שמות הקדושים נפרד מהאדם כל מום. ומרומז עוד שאם עושה ח"ו שלא על השלימות מתדבק בו כל מום כמבואר בספרים כו' והי' צדיקים שלא רצו אף להתפלל בעדם כלל וכלל שלא יטריחו עבורם להש"י וכך שמעתי שאבי זקני ר' **אלעזר אבד"ק אמשטרדם** פעם א' בא אצלו בן אחותו עם חולאת ר"ל ואמר לו שיעשה לו פעולה מחמת שהוא קרובו והשיב לו שכל ימיו לא התפלל אף בעדו רק הקב"ה מעצמו עושה רצונו וחפצו. הגם שאין בדור הללו כך מ"מ בזה צריך עכ"פ ליזהר מאד מאד כלא להשתמש חלילה בשמות הקדושים והבורא מעצמו בודאי יעשה רצונו. וע"ל בהשמטה לסעי' תרפ"א בד"ה ובספר:

ונראה כאלו עדיין יש אחריו פסוקין הרבה אבל עתה שמחזיר לאומרו פעם אחרת בידוע שהוא אחרון ונראה כמסיים כן מנהג בני אדם כשגומרין ומפסיקין מלקרות. שונים וכופלין מקרא אחרון זהו סימן למפסיק קריאתו. פרדס סי' ה':

סימן נד

עוד טעם. שכופלין ה' ימלוך לעולם ועד. משום דבסדר בשלח מן פרשת קריעת ים סוף מפסוק ויהי באשמורת הבוקר עד ה' ימלוך יש שם י"ח אזכרות של שם ארבע אותיות והם עולין במנין בין הכל ע"ב אותיות נגד ה' שבעים ושתים. ובפסוקי דזמרה מתחילין מויושע ונחסר ארבע שמות מן הפסוקים דקודם ויושע. ולכך כופלין ה' ימלוך ומוסיפין עוד פסוק כי לה' המלוכה כו' שיש בה שמות להשלים המנין והחמישי אינו מן המנין רק מפרש ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. מהרי"ל:

קונטרס אחרון

ה' ימלוך לעולם ועד. בספר דברי יחזקאל פ' בשם הרב **המגיד** הקדוש זצלה"ה מה שתרגום אונקלס ה' מלכותי' קאים וכו' בלשון הוה. דהתרגום אינו מפרש לשון המקרא רק מפרש תוכן הענין. דמקרא נקרא בתי' מגולה. והתרגום נקרא בחי' הסתרה בחי' אחוריים. ולכן בקרא כתיב ימלוך בלשון עתיד כיון דעתה אינו בהתגלות רק דעתיד הוא למלוך בהתגלות כמ"ש **והי' ה' למלך על כל הארץ** וגו'. אלא דבאמת גם עתה ומלכותו בכל משלה רק שאינו עוד בהתגלות. לכן מפרש התרגום מלכותי' קאים בל' הוה.

ובספר לב שמח מהרב הצדיק הקדוש **מאלעסק** זצוק"ל (בשלח) כתב בשם חותנו הגאון הק' **מהר"ש** מבעלז זללה"ה מה שאמרה מרים שירו מחמת שהי' עיכוב מהמלאכים שבקשו לומר תחלה אמר הקב"ה יקדימו בני תחילה ולכך אז שר לא נאמר אלא ישיר. שהקב"ה אמר שישיר משה וב"י תחלה כמבואר במדרש. וזה שאמר דוד המע"ה קדמו שרים אלו ישראל אחר היינו אח"כ נוגנים המלאכים. בתוך עלמות תופפות אנשים אמרו ג"כ קודם המלאכים. שהם אמרו באמצע. ולכך אחר השירה של האנשים בקשו המלאכים לומר שירה אמרה מרים להנשים שירו להשם. היינו אתם תיכף כי גאה גאה ואין המלאכים יש להם כח זה מה שהשירה פעל של משה וישראל ע"כ ובס' אורח לחיים כתב דע"כ לקחה התוף בידה וכן כל הנשים כי קול באשה ערוה וע"י קול התוף לא ישמע קולן:

סימן נה

טעם. שבחרו בחצי קדיש אחר פסוקי דזמרה ואחר תפלת י"ח ואחר תהלה לדוד במנחה ואחר קריאת התורה בב' וה'. ולא בקדיש שלם בלא תתקבל כמו שאומרים ק"ש בלא תתקבל אחר פסוקים או הגדה. משום דכללא הוא כ"מ שאומרי' בשביל פסוקים או הגדה אומר ק"ש משא"כ כשאומר החזן להפסיק בין פסוקי דזמרה שנשלמו כאן ואחר ש"ע שיהא מצוה בפ"ע ואחר תהלה לדוד במנחה שכל האומר תהלה מובטח כו' ואומרים דרך תחנה לא כקורא בתורה אומרים רק חצי קדיש. ואחר קריאת התורה בב' וה' אעפ"י שקורא בתורה מ"מ מצוה ותקנת עזרא אנו אומרי' רק חצי קדיש מה"ט דאמרן. ודע דלעולם אומרים ח"ק אחר קריאת ס"ת אף בשבת במנחה ותענית ציבור במנחה כי הקדיש שאומרים קודם תפלת ר"י על העמוד קאי לס"ת והא דא"א על הבימה במנחה. כדי שידעו העם מתי יתחילו ש"ע משא"כ כשאומר אשרי בקול רם. ובשבת שאומרים ח"ק על הבימה ג"כ. כדי להפסיק בין ז' קרואים למפטיר. פ"מ סי' נ"ה סק"א:

קונטרס אחרון

ואחר תפלת י"ח. ובענין מה שאומרים העולם שא"צ לפרוס על שמע ביום קריאת התורה כתב בספר הדרת קודש שראה אצל הרב הצדיק הקדוש **מוויזנצא** זצוק"ל שציוה לומר ח"ק וברכו קודם חזרת התפלה עבורו ביום קה"ת:

עוד כתב שם שפ"א נסע בצוותא חדא עם הרב הצדיק הקדוש **משינאווא** זצוק"ל לצאנז והתפלל באם הדרך ביחידות ואח"כ באו האנשים לקבל אור פניו ציוה לומר מזמור וח"ק וברכו ע"ש (ועי' לבוש סי' ס"ט ושו"ת ריב"ש סי' של"ד). וכשאומר ברכו כורע וזוקף בשם. כל בו אות ז'.

וכן כתב בספר שושן סודות כשאומר ברכו ישוח ראשו. **והטעם**. כי הוא רוצה להמשיך השפע כו' ע"ש. לא יהפוך פניו ממזרח עד סיום לומר **ברוך ה' המבורך לעולם ועד**. אור צדיקים בשם גדול אחד.

ועי' בס' ארחות חיים סי' ס"ט בהגהות בשם תשובת רמ"ע סי' פ"ד דדוקא בשחרית פורסין על שמע מפני שאמרו בספרי אגדה שאין הנשמה מתיישבת עד דענו ברכו. אבל בערבית אין לפרוס.

ח"ק אחר קריאת התורה. ועי' רוקח אות שי"א דלכך אומרים קדיש אחר קריאת ס"ת. לפי שאין לך כל דיבור ודיבור שבתורה שאין בו שם המפורש שאין אנו יודעין. לפיכך צריך להקדיש על אותו השם.

סימן נו

טעם. שתקנו לומר קדושה ביוצר אור. כדי להוציא מלבם של מכחישים שאומרים עזב ה' את הארץ ונתן הממשלה לשמש ולשאר המאורות והם עושים חפצם בכל אשר ירצו. ואינו כן שאינם השמש ושאר המאורות זזים כי אם במצות בוראם יתברך שמו שהרי כל צבאות מעלה מקדישין ומיחדין אותו שהוא בורא הכל והוא מושל בכל. אבודרהם:

סימן נז

טעם. שאין אומרים בברכות של ק"ש אלא קדוש וברוך ובקדושה של שמונה עשרה אומר קדוש וברוך וימלוך. לפי שברכות של ק"ש מספרים ומגידים ענין שאופנים מקלסין בו. והוא קדוש. לעומתם ברוך יאמרו. אבל ימלוך שהוא קלוסן של ישראל אין צריכין לאומרו בזה הענין אא"כ בקלוסן של ישראל בתפלת ש"ע. ס' האורה:

סימן נח

טעם. שבערב אומרים שתי ברכות לפני ק"ש ושתים לאחרי' ובבוקר רק אחת לאחרי' לפי שבשחרית יש מצות ציצית משא"כ בערב. רוקח:

קונטרס אחרון

לפני קריאת שמע. בסידור לב שמח כתב בשם חותנו הרב הצדיק הקדוש **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל טעם. שבפרשה ראשונה כתיב **בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך**. ובפרשה שניה כתיב רק **בכל לבבכם ובכל נפשכם**. לפי שרק ביחיד יש לך אדם שממונו חביב עליו יותר מגופו ולכך צריך לכתוב **ובכל מאודך**. אבל ברבים דרך כלל בודאי אין נמצא מדה זאת ולכך אין צריך לכתוב ובכל מאודכם כי אין זה שייך רק ביחיד וכן הוא בספר אור החיים עה"ת (עקב).

ובספר אוהל מועד כתב בשם הרב הצדיק הקדוש **מרוז'ין** זצוק"ל לפי שבפ' ראשונה הוא עול מלכות שמים שפיר החיוב **בכל מאודך**. אבל פ' שניה הוא עול מצות ולא שייך בכל מאודכם כי מצוה היא עד שליש במצוה והמבזבז אל יבזבז וכו'.

סימן נט

טעם. שנוהגין ליתן ידיהם על פניהם בקריאת פסוק ראשון של ק"ש כדי שלא יסתכל בדבר אחר שמונעו מלכווין ולפיכך נוהגין לקרות פסוק ראשון בקול רם כדי לעורר

הכוונה. לבוש סי' ס' סעי' ה':[50]

קונטרס אחרון

ואין זה בזיון כלל. ובספר אשל אברהם מהדורא תנינא סי' נ"ו כתב דבין ישתבח ליוצר אור אומר ברכה שעל רעם וגם בהוב"ש אומר:

באימה ופחד גדול. ובספר דעת משה (מטות) כתב וז"ל במדת היראה לבד א"א לעבדו כי חלילה הי' בטלים במציאות. וכמו ששאל אחד את הרב הצדיק מו"ר מו"ה **זוסיא** זצללה"ה ללמדו איך לעבוד ד' ביראה. והוריד הרב בידו ונפל אותו האיש על פניו ארצה. ולא יכול לקום על עמדו מגודל היראה עד שהניף הרב ידו אזי קם על עמדו. רק צריך לצרף מדת אהבה בכדי שנוכל להיות קיימים ותתקיים נפשנו בקרבינו.

ובספר זרע קודש (תצוה) כתב בשם הגאון הקדוש **מהר"ש** מאסטראפאלי זצוק"ל כי אהבה ויראה מצטרפין אותיותיהם חצי תיבה מזו והראש התיבה. וכן מזו תצרפם. וכן חצי השני מב' תיבות תצרפם. ויהי' ג"כ צירוף יראה אהבה. ובספר בני יששכר כ' בשם **תלמידי הבעש"ט** זצוק"ל האדם א"צ לטרוח רק אחר היר"ה ואהב"ה תבוא לו ממילא מן השמים כי דרכו של איש לחזור אחר אשה אשת חיל יראת י"י:

ובספר מאור עינים (שמיני) כ' בשם **הבעש"ט** ז"ל שכל הפחדים אפילו בבעלי חיים המגיע לאדם הוא כוונת השם ב"ה להפחידו כדי שיזכור לירא את השם. ואם האדם חכם ומתבונן בזה אז אין שום דבר המפחידו להרע לו מחמת שבתחילה היתה כוונת השם ב"ה להפחידו לא משום שיענשו ע"י הפחד. כ"א שמפחד זה יבא לירא ולפחד מהשם.

[50] **ומהנכון** לישב בשעת ק"ש. ועי' מ"ר פ' וארא אות ו' שכתב וז"ל רבי ברכיה משום רבי לוי אמר ישב כתיב בקש לעמוד א"ל הקב"ה שב אתה סימן לבניך מה אתה יושב והשכינה עומדת כך בניך יושבין ושכינה עומדת על גבן. כשישראל נכנסים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות וקורין ק"ש והן יושבין לכבודי ואני על גבן שנא' (תהלים פ"ב) אלהים נצב בעדת אל. ועי' טור סי' ס"ג שכתב וז"ל כתב רב עמרם מי שרוצה להחמיר לעמוד כשהוא יושב ולקרותה מעומד לא יאות עביד ונקרא עבריין וצריך לגעור בו שמצותה מיושב ע"כ. כתב המ"א סי' ס"ו סק"ה דאם שמע קול רעמים יפסיק ויברך אפי' באמצע הפסיק דאם פוסק לשאול מפני כבוד ב"ו ק"ו מפני כבוד הקב"ה. חוץ מפסוק שמע ישראל ובשכמל"ו שלא יפסיק בהם כלל ע"ש. ועי' ישועות יעקב שם סק"ג וסק"ד:

ועי' בכור שור (ברכות) דאין להפסיק בשום ברכה דק"ו פריכא הוא כמ"ש האוסרים דהעוסק בשבחו של מקום אין להפסיק בשביל שבח אחר. וטעמייהו פשוט דל"ד לשואל מפני היראה וכבוד דאם אינו מפסיק ה"ל מבזה את האדם הנכבד. דהא אינו עוסק בכבודו. אבל בכבוד הקב"ה הרי הוא עוסק בי ואין זה בזיון כלל ע"ש:

וחייב כל אדם לקוראה באימה ביראה ברתת ובזיע. ובליקוטי תורה וש"ס מהרי"א מס' דברים בהקדמה מביא סיפור נפלא איך שפעם אחד בא הרה"ק רבי ר' זושא זללה"ה אצל הרה"ק רבי ר' **שמעלקי** מניקלשבורג זללה"ה וביקש ממנו שילמד עמו השיב לו הרה"ק רר"ש אם אתם תלמוד עמי חכמות הנסתרות אני אלמוד עמכם נגלות התורה ואמר לו כן. ושאל אותו רר"ש איזה לימוד הוא רוצה השיב לו רר"ז כדרכו בקודש בענוותנותו זוסיא הוא ע"ה גדול וצריך ללמוד משניות ויפרש לו כל תיבה בלשון אשכנז. והתחילו ללמוד מתחלת מס' ברכות ופירש לו תיבה הראשונה מאימתי (פון וואן) קורין את שמע וכו' והפיל עצמו הרה"ק רר"ז לארץ באימה ופחד גדול ואמר להרה"ק רר"ש מנין אתם יודעים שתיבת מאימתי פירושו (פין וואן) דלמא פירושו (פאר פארכט) פי' מאימת הש"י צריך לקרות ק"ש. אז אמר לו הרה"ק רר"ש למדו אתם לעצמכם כמו שאתם רוצים עכ"ל. ונהגו לומר שמע ישראל בקול רם. כדי לעורר הכוונה בפסוק הראשון שבו עיקר הכוונה. אבודרהם:

וכן יעשה האדם. אבל אם האדם לא יתבונן בזה ולא יפחד וירא מהשם אז בא עליו הרעה שהי' מפחד ממנו. וזהו אשרי האדם מפחד תמיד. היינו שבכל הפחדים המגיעים עליו ע"ז הוא ירא מהשם ומפחד ממנו תמיד ואז אשרי לו:

ובספר אמרי צדיקים מהרב הצדיק הק' מוהר"ר **דוב בער** ממעזריטש זצוק"ל זי"ע כתב משל ע"ז לאיש חיל שבאו לקראו אל המלך. החכם אינו מדבר עם השליח כלל. והשוטה התחיל לשחק עמו ולשטות ולהבל יגיעו. כך כל הדברים הבאים להאדם הן יראה הן אהבה ילך להמלך ית"ש.

סימן ס

עוד טעם. שנוהגין בק"ש ליתן יד ימין על פניו ולהעצים עיניו מראות. הוא בחינת מיתת הצדיקים כי סומא הוא כמת ומוסרים נפשם בקדושת יחודא עילאה. בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **מנחם מענדיל מקאסיב** זצוק"ל:[51]

סימן סא

טעם. שאנו מוסיפין בשכמל"ו. דאמר ר"ש בן פזי' ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים וכתיב הקבצו ושמעו וגו' בקש יעקב לגלות את הקץ לבניו ונסתלקה ממנה שכינה אמר ח"ו שמא יש במטתי פסול כאברהם שיצא ממנו ישמעאל, וכיצחק שיצא ממנו עשו, אמרו לו שמע ישראל פירוש אבינו ה' אלהינו ה' אחד כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבינו אלא אחד פתח הזקן ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. וזה שאמר פעם שנית ושמעו אל ישראל אביכם כלומר מאמר זה שהוא ברוך שם כבוד מלכותו כו' יהא קבלה בידכם. וענו ואמרו כן אמרי רבנן היכי נעביד נמרי' לא אמרי משה לא נמרי' אמרי יעקב התקינו שיהי' אומרים אותו בחשאי. פסחים דף נ"ו ע"א:

[51] **וטעם** שצריך לסתום העינים בשעת התפלה. כלומר כאלו נפטר מהעולם והוא לפני המלך. חרדים:
ועיין באה"ט סי' צ"ה סק"א בשם שכנה"ג שכתב אני שמעתי שכל מי שאינו עוצם עיניו בשעת תפלת י"ח אינו זוכה לראות פני שכינה בצאת נפשו. כתב בס' החסידים אל תמהר להוציא דבריך מהר מפיך ואם תרצה לפרנסה אל תשים לבך רק לאותו ברכה לברכת השנים. או אם יש לו חולה רק לברכת חולים. מפני שאומרים עליך למעלה זה פלוני סיפר שאין צריך אלא זאת. לכן תכוין כל הברכות ואל תשים לבך רק לבקשות:
ובסי' תשס"ח כתב דהקורא בבהכ"נ ויעבור בקריאת התורה אין לחשוב לשון רחמים על העולה השרוי אצלו. אלא קורא בתורה לפניו ית'. אבל אם יאמרו הצבור פסוק זה אז העולה יכול לכוון על מה שרוצה כאלו מתפלל יחיד על הדבר. וכן כשקורא הקללות אין לחשוב בשעת הקריאה על אותן עכו"ם. וכן כשקורא את שמע לא יחשוב על אוהביו למען ימיכם ולא על אויביו ואבדתם מהרה אלא לא יחשוב דבר. אבל כשמתפלל יכול לחשוב כגון ברכת רפאינו יחשוב על אותו חולה שיש לו בבית או יוסיף בתפילתו יה"ר על אותו חולה שיש. לי בבית שירפא ע"ש ובפי' אזולאי שם:

קונטרס אחרון

אמרי יעקב. להבין למה אמרה יעקב ולא אמרה משה ולהבין המשל הנאמר שם משל לבת מלך שהריחה ציקי קדירה, תאמר יש לה גנאי, לא תאמר יש לה צער, התחילו עבדי' והביאו לה בחשאי. איך המשל דומה לנמשל דמה צער יש לנו בהעלמו ומה גנאי יש לנו באמירתו אבל הענין הוא כי אמרו (חולין דף צ"א) חביבין ישראל יותר ממה"ש דמה"ש מזכירין את השם אחר ג' תיבות וישראל אחר שני תיבות[52] וישראל אומרים פעמים בכל יום ומה"ש פעם אחת ביום. ואמרי לה פעם אחת בשבת. ואמרי לה פעם אחת בחדש. ואמרי לה פעם אחת בשנה. ואמרי לה פעם אחת בשבוע. ואמרי לה פ"א ביובל. והענין הוא כי כפי קרבתם להקב"ה כן ענין הזכרת השם ואמירת השירה. וישראל דבקים בה' וקרובים מאד לה', אומרים אחר שני תיבות ובכל יום פעמים אבל מה"ש שאינם קרובים כ"כ אומרים אחר שלש תיבות ורק פעם אחת ביום. והיותר רחוקים פ"א בשבת. והרחוקים עוד יותר פעם אחת בחדש וכן לכלן. ולכך יעקב שראה שנסתלקה ממנו שכינה וא"כ רחוקים עכשיו מהשכינה והשבטים לא ידעו זאת וחשבו שיש כאן השראת שכינה כפעם בפעם ואמרו שמע וגו' והזכירו השם אחר שני תיבות ויעקב הרגיש בזה וחשש אולי לא הזכירו עכשיו השם כדין לאשר כי עכשיו כאן הסתלקות השכינה ולכך פתח ואמר בשכמל"ו כדין המזכיר ש"ש שלא כדת. אבל בימי משה הי' השראת שכינה וכבוד ה' היה במחנה יפה הזכירו אחר שני תיבות ולא חשש לומר בשכמל"ו. ואנן בגולה מסופקים אי נסתלק השכינה או שוכן אתנו בגולה כדכתיב השוכן אתם בתוך טמאותם.

[52] **ובספר** תפארת יהונתן כתב על פסוק ויאמרו לאמר. וז"ל איתא בגמ' מה לאמר. דהיינו משה אמר אשירה וישראל אמרו נמי אשירה אות באות כפי מה ששמעו ממשה. ונראה לתת טעם. דאיתא דישראל אינם רשאים להזכיר את השם רק לאחר ב' תיבות כגון שמע ישראל ואח"כ השם. אבל המלאכים אינם רשאים להזכיר את השם רק אחר ג' תיבות כמ"ש **קדוש קדוש קדוש ה' צבאות**. ופי' האריז"ל לא דכל כתות מלאכים אומרים ג"פ קדוש. רק ג' כתות מלאכים אומרים שירה וכל אחת אומרת פעם אחת קדוש ושומע כעונה והוי כאילו כת אחת אומרת ג"פ קדוש. וזה דקא קשיא ליה לגמרא האיך אומרים אשירה לה' ומזכירין את השם אחר תיבה אחת ולכך אמרינן דמשה אמר אשירה וישראל ג"כ אמרו תיבת אשירה ושומע כעונה והוי שפיר אחר ב' תיבות:

ובספר הגהות מהרצ"א כתב על מ"ש בזוהר ואתחנן דף רס"ז ע"ב כל עצמותי תאמרנה י"י מי כמוך וכו' האי קרא בזמנא דקוב"ה זמין לאחייא מתייא וזמין קוב"ה לאתקנא גרמו כדין זמינין אינון למימר שירתא וכו' י"י מי כמוך ודא שירתא מעליא ממה דאמרי ישראל על ימא. דהא אינון לא אדכרו שמא קדישא אלא בתר תלת מילון דכתיב אי כמוך באים י"י והכא אינון מקדמי לשמא קדישא דכתיב י"י מי כמוך ע"כ. כתב שם דהנה לא יאמר אדם לי"י קרבן. כי בהזכירו השם. דילמא יבא עתו ולא יזכה לסיים לומר קרבן נמצא שהזכיר ש"ש לבטלה. ע"כ יקדים לומר קרבן לי"י. ומטעם הזה גם יוצאי מצרים לא הקדימו השם. משא"כ עצמות האלו לעתיד הנה השי"ת יהי' עסוק להחיותם:

ובספר קהלת משה פי' מה שאומרים בהתפלה והאופנים וחיות הקודש מתנשאים לעומת השרפים עפ"י מה שהקשה הגמ' שם והא מלאכים אומרים ברוך כבוד ה' ממקומו ומשני ההוא אופנים הוא דאמרו ליה. אבל שרפים אומרים אחר ג' תיבות. וזהו והאופנים וחיות הקודש מתנשאים לשון מעלה לעומת השרפים ואומרים השם אחר ב' תיבות ע"כ. ובספר אגרא דכלה (וישב) פי' מה שקראו חז"ל פרגוד היינו בין מקום שכינת למלאכים:

ולכך אנו מסופקים אי לומר בשכמל"ו או לא ולכך הטיבו אשר אמרו כמשל בת מלך כו' נימרי יש לנו גנאי כי מורה על הסתלקות השכינה מאתנו ח"ו, לא נימרי יש לנו צער כי אולי באמת אין השראת שכינה כ"כ והזכרנו השם שלא כדת. לכך תיקנו לומר בחשאי לבל נהיה לבוז. יע"ד ח"א דף נ'.

ובצל"ח פסחים דף נ"ו כתב יש לדקדק אטו שבח אחד יש לנו שאנו אומרים מה שלא אמרו משה הלא יש כמה פיוטים שאנו אומרים שחברו הפייטנים, ולא יהיה יעקב אבינו כאחד מהפייטנים שניחוש מלומר השבח ששיבח סבא קדישא ישראל סבא עבור שלא אמרו משה, רק נראה שעיקר הקפידא שנפסיק באמצע דברי משה בשבח שלא אמרו הוא כמו בשכמל"ו שאנו מפסיקין בו בין שמע לואהבת בזה יש קפידא שלא אמרו משה. ומזה הטעם למדתי זכות על קצת קהלות הנוהגים כשמתפללים בערב ר"ח אחר תפילת יו"כ קטן אומרים שמע ישראל וגו' בשכמל"ו הכל בקול רם. וקצת קראו עליהם תגר. ואני אמרתי כיון שאין אומרים רק פסוק ראשון אין קפידא שאין כאן הפסק באמצע דברי משה עכ"ל:

סימן סב

טעם. שצריך לאחוז הציצית בשעת ק"ש ביד שמאל. כדי שיהיה כנגד לבו. רמז לדבר. והיו הדברים האלה על לבבכם והלב שבאדם הוא בצד שמאל. לבוש סימן כ"ד סעיף ב':

קונטרס אחרון

ביד שמאל. בספר אשל אברהם סי' כ"ד כתב בשם ים של שלמה יבמות לאחוז הציצית בעת קריאת שמע סביב הקמיצה דשמאל. ויש סוד עמוק בזה ע"ש. ובספר אמרות טהורות כתב וז"ל ראיתי בספר אור עולם שנכון לאחוז הציצית בידיו עד אמירת וים סוף להם בקעת. מצד זכות דעב"י במצות ציצית לפניהם ולאחריהם עי"ז הי' קריעת ים סוף וכשאני זוכר אני אוחזם עד אמירת ועוזר דלים עפ"י הכוונה שכ' בשם האריז"ל כידוע:

ובספר מדרש תלפיות אות כ' כתב בשם הרב הגדול המקובל האלהי כמהור"ר אברהם היכיני זצ"ל שיקח הציצית בידו וישים אותם נגד לבו ויעכבם שם עד שיאמר ותורתך ודברך ישים על לבו וינשק אותם[53] משום דישי"ם בר"ת "יהי "שם' "ה' "מבורך שהוא השם הוי"ה הרמוז בכל ציצית. דשמונה חוטים שזורים הם י"ו. וחמשה קשרים כפולים

[53] **וטעם**. שמנשקין הציצית בלעד קיימת. כי לע"ד עולה ק"ד כמספר הציצית שעולים ק"ד. כי ארבע פעמים שמונה עולה ל"ב. וכל ל"ב חוטים הם שזורים. ב"פ ל"ב עולה ס"ד. וחמשה קשרים כפולים בכל ציצית שהם עשרה קשרים בכל ציצית עולים ארבעים. מ' וס"ד עולה ק"ד באופן שתיבת לע"ד עולה מנין הציצית. מדרש תלפיות אות כ':

הרי עשרה עולה כ"ו כשם הוי"ה. ועי' באה"ט סימן נ"ט סק"ג.
מצוה. לאחוז הציצית ביד שמאל משעה שאומר והביאנו לשלום וכו' עד לעד קיימת (אור הישר).

סימן סג

טעם. שאסור לברך כשלבו רואה את הערוה. משום דכי קרינן לא יראה בך ערות דבר. לדבר שהוא עיקר באדם ועיקר חיותו תלוי בו והוא הלב אבל שאר אבריו לית לן בה אבל אם אחד מאבריו נוגעין בה אסור לקרות ק"ש או להתפלל דגזרינן נגיעת שאר איבריו משום נגיעת ידיו ע"כ צריך להפסיקן בבגד או להרחיקם בענין שלא יגע הגיד בהם. שם סימן ע"ד סעיף ה':

סימן סד

טעם. שהש"צ חוזר ואומר ד' אלהיכם אמת. כדי להשלים רמ"ח כנגד איבריו של אדם. כי בק"ש יש רמ"ה תיבות. טור סימן ס"א. ועיין מ"א שם ס"ק א' שי"ל גם בפעם הראשון אמת שלא להפריד ביניהם ואמת השני אינה מן המנין אלא נוסח ברכת אמת ויציב הוא ע"ש.
קונטרס אחרון
כדי להשלים רמ"ח בספר דגל מחנה אפרים פי' הפסוק ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום. בדרך רמז עפ"י הידיע בק"ש יש רמ"ח תיבין כשמצרפין ה' אלהיכם אמת. ובזה מחיים רמ"ח אברים של אדם בכל יום. ובזה מרומז בפסוק ו"א"ת"ם אותיות אמת הדבקים בה' אלהיכם היינו כשתדבקו תיבת אמת אל ה' אלהיכם ובזה ישלים רמ"ח תיבין דק"ש ומזה יומשך לכם חיים כולכם היום. היינו בכל יום ויום צריך לומר כן.
ובספר לבושי מכלול סי' י"ח כתב בשם ספר מסורת הברית על המסורה דנוהג לומר גם בק"ש שעל המטה אמת ואמונה משום שמירה. וזה מפחד בלילות היינו בק"ש שעה"מ. ואמונתך בלילות בבית ה' בלילות בק"ש שבבהכ"נ.

סימן סה

טעם. שיחיד הקורא אסור לו לכפול אלו הג' תיבות משום דמשמע כשתי רשויות ח"ו כדאמרינן בב' פעמים שמע שמע ולא דמי לש"צ שקורא אותם ב' פעמים שכן דרך הש"צ בכמה ענינים לקרות בחשאי להוציא א"ע ולחזור ולהשמיע לעם ע"כ כשקורא

ק"ש ביחיד יוסיף בתחלה הג' תיבות אל מלך נאמן להשלים רמ"ח ולא הוי הפסק בין הבוחר ובין עיקר ק"ש כיון שהחכמים הראשונים אמרו כן לא הוי כ"כ הפסק והוי במקום אמן שהוא ר"ת "א"מ"ן ודוקא ביחיד אבל בציבור לא יאמר כלל אל מלך נאמן כי אח"כ הסכימו כל החכמים לבטל מנהג זה מפני שהוי הפסק בין הבוחר ובין עיקר ק"ש וכדי להשלים הרמ"ח תיבות תקנו כשיקראו הציבור עם הש"צ מסיימין בחשאי אני ה' אלהיכם אמת ואח"כ יתחיל הש"ץ פעם שנית בקול רם ה' אלהיכם אמת וכל הציבור שומעים ושומע כעונה וישלימו לרמ"ח תיבית. לבוש סי' ס"א סעי' ד'. ועי' שערי תשובה שם דהב"ח ופר"ח הסכימו להירושלמי שאם קורא ביחיד שרי לי' למכפל ה' אלקיכם ושמעתי שכ"כ מהרח"ו וצ"ל דנהג כן רבינו האר"י ז"ל ע"ש:

קונטרס אחרון

וישלימו לרמ"ח תיבות. אם קורא ק"ש ובאמצע קריאתו אומר החזן **ה' אלהיכם אמת** יכול הוא לשתוק ולכוין למה שאומר הש"ץ ושומע כעונה. ואף אם לא התחיל ק"ש עדיין רק סיים הבוחר בעמו ישראל וכו' ושומע מן הש"ץ תיבות הללו ה' אלהיכם אמת מהני כמו אמירת **אל מלך נאמן** ועדיף מיניה. ספר החיים סי' ס"א. ועי' שערי תשובה שם סק"ב:

סימן סו

טעם. שנוהגין שהרב בעיר קורא בקול רם פרשת ציצית שהוא יציאת מצרים. משום דיציאת מצרים דאורייתא ולאו כל אדם יכוין בקריאתו לכן הרב אומר בהגבהות הקול לעורר הכוונה. כרם שלמה בשם ספר אחד:[54]

[54] **ויש** סמך לזה מלשון המשנה ברכות פ"ק מזכירין יציאת מצרים כו' ולא קתני זוכרין י"מ כו' והלשון הפעיל מורה על האחרים דהיינו שמחויב להזכיר לאחרים. ולפ"ז לא יפה עושין אשר רק אומרים ב' או ג' תיבות בקול רם. שם:

ובענין כוונת התפלה כתב בספר עבודת ישראל (פ' מצורע) וז"ל שמעתי אומרים שהרב הקדוש מוהר"ר **גרשון** אמר פעם אחת למורנו **הריב"ש** ז"ל בזה"ל כ"ז שאתה תוכל עוד בתפלה לומר ברוך אתה עפ"י רצונך תדע כי עדיין לא הגעת לכוונת התפלה. כי כ"כ צריך האדם להיות בהתפשטות עד שאפס מאתו כח ושכל לדבר התפלה ע"כ. והדברים אמיתים אבל יש גבוה מעל גבוה אמת שהאדם מופשט מכל גשם ומכל מיני רצון ומקושר רק בבוראו ואינו יודע אפילו לדבר תפלתו מפני אימ' ודביקות. אבל מ"מ הוא מדבר כסדר כל תפלתו כי מן השמים מרחמים עליו ונותנין לו דיבור וכח להתפלל כמ"ש אדני שפתי תפתח וכו'.

ובספר שפתי צדיקים (בשלח) כתב בשם **הבעש"ט** שאמר נס גדול כשאדם חי אחר התפלה. שלא יצא נשמתו מגודל הדביקות:

ובספר באר משה להרב הצדיק הקדוש **מקאזניץ** זצוק"ל (קדושים) כתב שמעתי מפי אאמו"ר זצ"ל שהסידור של האר"י זלה"ה כל הכוונות של התפילה הנמצאים בו הי' רק מתפילה אחת של האר"י הק' זצל"ה ובכל יום הי' מתפלל בכוונה אחרת בבחי' מחודשת ומשונה בטעם וריח לשבח:

ובספר מאור ושמש (נצבים) כ' וז"ל בזמנינו זה לא יתכן לאדם לכוון כוונת התפלה המסורים בידינו בסידור האריז"ל הן מתוך הכתב והן ללמדם ולכוונם בע"פ. וכן שמעתי מאדומו"ר הרב הקדוש האלקי רשכב"ה רבינו

קונטרס אחרון

ע"י תפלתו. ובספר תולדות אהרן להרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **אהרן** מ"מ דק"ק **זיטאמיר** זצוק"ל לימים נוראים כתב וז"ל צריך ליזהר בכל השנה ובפרט בר"ה ויוה"כ להתפלל סתם בפירוש המלות ולא כאותם המתפללי מתוך סידור האריז"ל ואינם יודעים בין ימינם ושמאלם בשום כוונה והם מכוונים כוונת זרות. רק העיקר שיהי' האדם שפל ברך ולהתפלל פשוט בפירוש המלות ולדבק עצמו אל האותיות התפלה. והאותיות עצמם הם באים למעלה ונעשים הכוונת והיחודים מעצמם. כי מי שאין לי גילוי אליהו ורוח הקודש האיך יכול לכוון בצירופים ויחודים. נמצא הכלל הוא רק לדבק עצמי אל האותיות ומהאותיות בא הארות הקדושה אל האדם ואח"כ יכול להתפלל בדביקות ע"ש. ובלקוטים שם כתב שמעתי מאדמו"ר הגאון בוצינא קדישא אור עולם ז"ל ששמות הלע"ז הם עיקר הכוונות. וזה הדבר גדול הוא.

ובספר מגן אברהם להרב המגיד הקדוש **מטריסק** זצוק"ל כתב ששמע מאביו הרב המגיד הקדוש מו"ה **מרדכי** מטשערנאביל זללה"ה שאמר בשם **הבעש"ט** זצלה"ה שאם אפי' האדם אינו יודע שום כוונה רק שהוא מתפלל להשי"ת מחמת שהוא צוה כך להתפלל לפניו אף שאינו יודע אפילו פי' המילות עכ"ז תפלתי בוקעת ועולה עד לרקיע. והענין הוא כי התיבות הקדושים של תורה ותפלה יש בהם קדושה עליונה מאד אם יוצאים מהגרון לש"ש ולשם פעלם ועושין בזה תיקונים גדולים בעולמות העליונים.[55]

ובספר יסוד האמונה פי' בשם האריז"ל הפסוק ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו. שהתפלה ישראלית פועלת בגבהי מרומים אפי' בלי שום כוונת הלב ודייק מלשון ויפתוה"ו שהקב"ה נתפתה בתפילתן של ישראל אפילו הי' רק בפיהם ולבם לא נכון עמם:

ובספר נועם מגדים (במדבר) פי' בשם מוהר"י ז"ל באמרם שנים שנכנסו לבהכ"נ וקדם אחד מהם ויצא כו' דהכוונה שנים על גוף ונפש שנכנסו לביהכ"נ להתפלל וקדם אחד

אלימלך זצוק"ל לבל יחשוב אדם מחשבות וחשבונות כוונת השמות רק יקשר עלו ונסתרו שהוא נפשו ורוחו ונשמתו בא"ס ב"ה ועי"ז הוא מקשר כל התגלות העולמות ופנימיות העולמות בו ית' וכל כך תהי' מחשבתו דבוקה בנועם ה' עד שלא יהי' לו פנאי אפילו רגע לכוין הכוונות. ואדם אשר בתפלתו בבחי' זו נעשי' הכוונות והיחודים מאליהם ע"י תפלתו ע"ש.

ובספר דברי שאול חידושי אגדות (ברכות נ"ח) כתב בשם הריב"ש סי' כ"ו בענין המקובלים הקדושים שמחשבין הספירות ומכוונין כוונות והביא בשם הר"ש מקינון שלאחר שלמד כל הכוונות אמר שהוא מתפלל כתינוק בן יומו.

ובספר שארית ישראל כתב שמעתי בשם הקדוש **ר' ברוך** ז"ל שפי' המלות בפשוט גבוה מכל הכוונות כמו ברוך אתה ה' (גילויבט ביסטי גאט).

[55] **ובספר** מאיר ושמש (עקב) כתב וז"ל יש כמה וכמה אנשים שמתפללים בכוונות השמות ואולם בדורות האלו אינם צריכים לזה. וכן שמעתי מאדמו"ר בוצינא קדישא מו"ה **אלימלך** זצוק"ל שאמר שאין מתפלל עפ"י הכוונות ומה שמתפלל בסידור האריז"ל הוא מפני שהשם הוי' נכתב שם בכתיבה תמה והוא גדול עכ"ל:

מהם. היינו הנשמה השכל שיצא ושוטט בחוצות בעסקי העולם טורפין לו כו' כי נפשו בכפו בעינן:[56]

ובפרשת (שלח) כ' שהמגיד אמר להב"י הקדוש שבקש"ש בקדושה תשרוף כל הרהורים הבאים לך ותהי רק במחשבות קדושות כל היום ע"ש במגיד משרים. וכתב שם וזהו ענין יונתן בן עוזיאל עוף הפורח נשרף בהבל פיו. עוף הוא הס"א ע"ד ובני רשף יגביהו עוף ומחשבה זרה תעופף בלב ומוח האדם שלא לרצונו והן הן ההרהורים שעליהם אמרו ז"ל אין אדם ניצל מהם בכל יום. וזה נשרף בהתלהבות אש הקדושה דק"ש כו' ע"ש. ובספר בוצינא דנהורא פי' ואתה עיף ויגע וכו' ר"ל שאין לך זריזות לתורה ולעבודה רק תמיד אתה עיף ויגע סימן הוא שלא ירא אלקים אתה.

ובספר דברי משה (בא) כתב שמעתי מפי קדשו של מורי החסיד האלהי **הבעש"ט** ז"ל שהזהיר על הזריזות והמהירות בעסק התפלה לאנשים כערכו בכדי שינצל מן מחשבות זרות ואמר בשם גיסו הרב החסיד מ' **גרשון קוטבר** ז"ל שאמר משל יפה על האנשים שאינם שוהים א"ע בזה שאינם מרגישים כלל בתפלתם אם הי' במחשבה זרה אם לאו ע"ש:

ובספר שארית ישראל פי' הפסוק השולח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו. השולח הוא לשון הפשטה. אמרתו הוא מלשון לבוש כידוע. והפי' הוא שמפשיט לבושי הגשמיות שלו שיש לו הזדככות החומר אז עד מהרה ירוץ דברו שיכול לאמר ולדבר דברי התפלה במהירות עכ"ל:

כתב בספר אור המאיר (תצוה) וז"ל שמעתי בשם **הבעש"ט** זללה"ה שהי' אומר עבירה גדולה ביד הציבור כשהש"ץ אינו מאריך בניגונים ורוצה לסיים איזה ענין מהתפלה והם מאריכים בתפלתם ומעכבים על ידו מלהשפיע. ואם ימתין עד כלותם ויסיימו הציבור בתפלתם בין כך ובין כך יחלש המוחין אצלו ולא יהי' לו אח"כ מוחין חזקים להשפיע אל השכינה. וא"כ מה מאד צריכין הציבור להזהר ולהשמר שלא יגרמו ככה ח"ו ויאבדו טובה הרבה:

[56] **בספר** נחלי דבש (נח) כ' מה שאנו אומרים אחר התפלה יהר"מ שיבנה ביהמ"ק כו' ושם נעבדך כו'. היא כמו שמזמין אנשם לסעודה ובפטירתן אומר כשיגיע שמחת נישואין בני אוסיף להטיב לכם. וזה שייך אם נותן גם כעת איזה מאכלים טובים משא"כ אם אין נותן להם כלום כעת. רק לחם צר ומים לחץ לא שייך לומר שאוסיף להטיב לכם וכמו כן עיקר התפלה הי' בזמן ביהמ"ק שזה שער השמים. משא"כ בחוץ לארץ. אבל אם עכ"פ מתפללין בכוונת הלב שייך אמירתנו יהר"מ כו' ושם נעבדך ביראה כו'. משא"כ אם התפלה משפה ולחוץ במעט רגע על רגל א' כו' לא שייך לדלויי פלגא:

סימן סז

טעם. שאין מברכין אקב"ו על ק"ש. לפי שהוא בכלל מה שמברכין לעסוק בד"ת כי ק"ש בכלל התורה. פמ"ג סי' רל"ט. **וטעם** שאין מברכין על התפלה. מפני שאין לה קבע דהלואי שיתפלל כל היום. אבודרהם:

סימן סח

טעם. שמפסיקין לקדוש ולברוך כבוד אפי' באמצע פסוק של ק"ש. לפי שאלו השני פסוקים אמרום ישעי' ויחזקאל ששמעום מפי המלאכים. פחד יצחק בשם עטרת צבי:[57]

סימן סט

טעם. שצריך להסמיך גאולה לתפלה. דסמיכת גאולה לתפלה רמזה דוד בספר תהלים דכתיב (תהלים י"ט) ה' צורי וגואלי וסמך לי' (שם כ') יענך ה' ביום צרה. רש"י ברכות דף ד' ע"ב. וכתב הטור סי' קי"א יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי היינו גאולה וסמיך לי' יענך ה' ביום צרה היינו תפלה ע"כ. ומה שאומרים בערבית השכיבנו כיון דתקינו רבנן השכיבנו כגאולה אריכתא דמי'. ברכות שם. ועיין ט"ז סי' רל"ו ס"ק ג' דמה שאומרים ברוך ה' לעולם אמן ואמן הוא ג"כ כגאולה אריכתא ע"ש. ומה שאומרים ה' שפתי תפתח אינו הפסק דכיון דתקינו לי' רבנן בתפלה כתפלה אריכתא דמיא. ברכות שם. ובשבת אין לחוש לסמוך גאולה לתפלה הואיל דנפיק לן מהאי קרא דיענך ה' ביום צרה ושבת לאו יום צרה הוא. אור זרוע הלכות ק"ש בשם ר"ת. וביו"ט יש לסמוך משום דעיקר גאולה זו מיוסדת על גאולת מצרים כמו שיש בה בפי' ממצרים גאלתנו כו' ובמצרים היו כל הימים ימי צרה חוץ משבת שגם במצרים לא הי' עובדים עבודת פרך בשבת כמו שיסדו ז"ל בתפלת ישמח משה במתנת חלקו כו' מ"מ יש להחמיר גם בשבת לסמכה דהחיבור והדיבוק לעולם טוב הוא לישראל. לבוש סי' קי"א:

[57] **ויכול** להפסיק גם באמן של האל הקדוש ואמן של שומע תפלה. לפי שהם אמנים של סוף הענין. זה אמן של סוף ג' ראשונות. וזה אמן של סוף ברכות של חול. וגם הוא כללית. אבל באמן של סוף ג' אחרונות לא יפסיק. כיון שהוא עצמו יכול לאומרו אחר ברכת עצמו כשיגיע לשם. ואע"ג שאין אנו נוהגין כן רק בברכת בונה ירושלים. מ"מ הואיל ונאסרה שלא להפסיק לא נתירם אנחנו. וכן יכול להפסיק ולומר מודים אנחנו לך. ולא יותר. וכן בברכו יוכל להפסיק ולומר ברוך ד' המבורך לעולם ועד. לבוש סי' ס"ו סעיף ב'. ויכול לענות אמן יש"ר עד יתברך ועד בכלל. עי' מ"א שם סק"ו. וא"ר אות ו' כתב דיענה אמן אחר שים שלום:

סימן ע

טעם. שחותם בא"י גאל ישראל ולא גואל ישראל. משום שנתקנה על הגאולה שעברה. טור סי' רל"ו:

קונטרס אחרון

ועי' רש"י מגילה דף י"ז ע"ב דמה שחותמים בש"ע בברכה שביעית גואל ישראל. האי גאולה לאו גאולה דגלות היא אלא שיגאלנו מן הצרות הבאות עלינו תמיד ע"ש. ועפ"ז כתב בס' מדרש פנחס בשם הרב הצדיק הקדוש **מקאריץ** זצוק"ל ששיבוש הוא אותן האומרים בתפלה וגאלינו גאולה שלימה. כי לא קאי על הגאולה העתידה רק מן הצרות. **ובספר** לב שמח כתב וז"ל ידוע דבכל יום ובכל שעה הקב"ה גואל ישראל ויש כמה וכמה הדרגות בזה שמצילו מיד עשקו וג"כ מצילו מיד היצה"ר הרוצה לבלעו חנם ולכך אנחנו אומרים **ראה נא בעניינו ומהר לגאלינו בא"י גואל ישראל** תמיד בכל עת ובכל רגע ולכך אנחנו מתפללים שתגאל ג"כ גאולה שלימה. וכך הפירוש בכל הברכות רפאינו תפלה **רופא חולי עמו ישראל**. הוא ג"כ כך דתמיד אתה מרפא שלח נא עכשיו ג"כ רפואה. וכך בכל הברכות.

ובספר אור לשמים (בחקותי) כ' וז"ל שמעתי מרבינו הקדוש **מוהרי"י** זצלה"ה **מלובלין** על הגמרא **כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם**. והתמיה נשגבה כי בגמרא מצינו ממש בכל דף שאומר התנא דבר בשם חבירו או בשם רבו ומדוע עוד לא נושענו מן הגלות. ותירץ כי הבאת הגאולה היא גאולה פרטית לאיש ישראל ממצוקותיו וזה בכלל גאולה:

סימן עא

טעם. שצריך אדם לאזור אזור בשעת התפלה אפי'[58] יש לו אבנט שאין לבו רואה הערוה. משום **הכון לקראת אלהיך ישראל** שזה הוא הכין כשחגור אזור במתניו. נראה הוא עומד יותר זריז מכשהוא בלא חגורה וה"מ תפלה כגון י"ח. אבל לענין ק"ש ושאר ברכות אין לחוש בחגורה רק שלא יהא לבו רואה ערותו שיהא לו מכנסים. טור סי' צ"א. ועי' ב"י ולבוש שם.

[58] **כתב** מ"א סי' צ"א סק"ה בשם מהרמ"מ שלא ליכנס במנעלים. היינו שקורין שטיוולי"ן בביהכ"נ ע"ש. ומחצית השקל שם כתב דאפשר בזמן הזה שגם לפני השררה עומדים כך עם שטיוולי"ן ברגליהם אפשר דשרי ע"ש. אין להתפלל כשלובשין סנדל. דהיינו מה שקורין פאנטאפלין שעי"ז העקב מגולה ונראה בתי שוקים של פשתן. גם אין ללבוש בתי ידים שקורין הענטשו"ך כדרך עוברי דרכים. שם. ועיין באה"ט שם:

קונטרס אחרון

אזור בשעת התפלה.[59] בספר מנחם ציון מהרב הצדיק הקדוש **מנחם מענדיל** מרימנאב זצוק"ל פ' תצא כתב. כבר דברתי עם המגיד. טעם. למה הולכין בשני חגורות. ואמרתי שכך כתיב והי' צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו. שכשאדם חוגר א"ע בחגורה אחת הוא מדמה א"ע ליוצרו שנאמר וילבש צדקה כשריון. ובהשנית אוזר א"ע באמונה שיהי' נוכח ה' דרכו תמיד ולא ישכח את ה'. ואמת נכון הדבר כי במלבושי אבותינו מימי קדם יש על כל דבר כמה סודות ושכל עליון. כי הנה מה שאנו מברכין בכל יום מלבוש ערומים שניתן באדם שכל והוטבעה בו בושה להכלם לילך ערום. ומה טובה יש בזה הלא הי' טוב יותר אם לא מצטרכין למלבושים והי' הולכין ערומים כבהמות שאעפ"כ חם להם ביותר. רק בלתי ספק יש בזה טובה ושכל פנימי. והמשנים מלבושיהם משחיתין הכוונה. כי אנחנו ב"י צריכין להיות מובדלין מאוה"ע בכל ענינינו ולא להשתוות להם בשום דבר:

סימן עב

טעם. שקודם שמתחילין שמונה עשרה צריך להפסיע לפניו ג' פסיעות ר"ל ילך לאחוריו ג' פסיעות כדי שיפסיע אח"כ לפניו ג' פסיעות. כנגד ג' הגשות שנגש משרע"ה קודם תפלתו לתוך ג' מחיצות חושך ענן וערפל. רקח סי' שכ"ב. וזהו ג"כ הטעם לאחר סיום תפלת י"ח פוסעים ג' פסיעות לאחוריו לחזור מתוך אותן ג' מחיצות. קיצור של"ה:

סימן עג

טעם. שאסור להתפלל במקום גבוה. משום ממעמקים קראתיך ה'. ברכות דף י' ע"א. וטעמא הוא שאם הוא עומד במקום גבוה הרי הוא כמחרף כלו' כאילו הוא רוצה להתקרב יותר להש"י שהוא על השמים ואינו יודע כי מלא כל הארץ כבודו[60] ואפי' בעומד הארץ אין דבר נסתר ממנו וזהו ממעמקים. לבוש סי' צ' סעי' א' ע"ש. ע"כ נהגו שהמקום שהש"צ עומד הוא עמוק משאר הבה"כ ואפשר דמשום הכי אמרינן בגמ' בכל דוכתא יורד לפני התיבה. ההוא דנחית. מ"א סי' צ' ס"ק ג'. כתב הרמב"ם ז"ל שלא יהא

[59] **ועי'** ט"ז סי' צ"א בשם הזוהר ואתחנן מאן דקאים בצלותיה בעי לכסויי רישיה ועיניו בטלית של מצוה. וכן נוהגין לכסות ראש עד עינים בטלית של מצוה בשעת תפלת י"ח עי' פר"מ שם. ועי' מ"א סי' ח' סק"נ וז"ל כתוב בכוונות שהאריז"ל הי' מכסה הטלית על התפילין ש"ר ועי' ס"ס כ"ז דעכ"פ לא יכסה לגמרי:

[60] **בספר** ערבי נחל פי' הפסוק ויעלו אל ראש ההר לאמר הננו ועלינו. ע"ד שארז"ל העומד במקום גבוה ומתפלל ה"ז מקטני אמנה. והנה אותן האנשים שהיו מקטני אמנה דור לא הכין לבו ולא נאמנה כו' וכמבואר בפ' וינסו אותי זה עשר פעמים. לכן ויעלו אל ראש ההר אחרי ששבו בודוי לאמר לפני הקב"ה דברים אלו:

גבוה ג' טפחים ואם הי' גבוה ג' ויש בו ד' אמות על ד' אמות הרי הוא כעלייה ומותר להתפלל בו וכן אם הי' מוקף מחיצות אע"פ שאין בו ד' על ד' מותר להתפלל שאין גבהו ניכר כיון שחלק רשות לעצמו ע"ש:

סימן עד

טעם. שהמתפלל צריך שיכוין רגליו. שנאמר (יחזקאל א') ורגליהם רגל ישרה. ומתרגמינן ורגליהן רגל כוונין ירושלמי זה שעומד בתפלה צריך להשוות רגליו. טור סי' צ"ה. **והטעם** לפי שכיון שעומד לדבר עם השכינה צריך לסלק כל מחשבות הגוף מלבו ולדמות כאלו הוא מלאך השרת. **עוד טעם**. שהוא רמז שנסתלק ממנו התנועה לברוח ולא להשיג לשום חפץ מבלעדי ה'. לבוש שם:

קונטרס אחרון

יש להזהיר אותן בני אדם שסומכין א"ע בזרועותיהן על עמידתן שקורין שטענדי"ר. כיון שצריך לעמוד לפני הקב"ה כעבד לפני רבו באימה וביראה ובדרך זה לא יהי' יראה אלא עצלות. ולפעמים סומכין את עצמן בכל גופן אם הי' נוטלין העמוד שקורין שטענדי"ר מתחתיה היו נופלין על פניהם. ובדרך זה לא יהיה נחשב לעמידה כלל במקום שצריך לעמוד. קיצור של"ה. ועי' ט"ה ת"א סעי' תמ"א:

סימן עה

טעם. שתפלת העמידה צריך בלחש. לפי שהמלאכים הממונים לקבל העמידה נקראים אזנים ואם אותה התפלה נשמעת לאזני האדם אין שומעין לה למעלה לכן צריך ליזהר. זוהר שמות דף פ"ט:

סימן עו

עוד טעם. שתקנו תפלה בלחש. כדי שלא לבייש את עוברי עבירה המתוודים בתפלתם על עבירות שבידם. סוטה פ' אלו נאמרין. **וטעם**. למה שנהגו להתפלל בקול רם בר"ה ויוה"כ עי' או"ח סי' ק"א סעי' ג'. כיון שכלם מתוודים חטאם. ומכ"ש למ"ד צריך לפרט את החטא א"כ לא יתביישו זה מזה. ובפרט שתקנו בדרך א"ב[61] וכלם אומרים כאחד ולא שייך ביוש שוב מותר להתפלל בקול רם דברי שאול על חידושי אגדות יומא:

[61] **בספר** בני יששכר כתב רמז לזה בתורה כתיב **והתוודו את עונם**. רצ"ל יתוודו. **דרך א'**. **ודרך ת'**:

סימן עז

עוד טעם שתפלת העמידה צריך בלחש. משום דאם יתפלל בקול רם הרי הוא מראה עצמו שהוא מקטני אמונה שאינו מאמין שהקב"ה שומע בלחש. ואין תפלתו מתקבל. אבל בר"ה ויו"כ יכול להתפלל בקול רם. משום דבר"ה ויו"כ הוא נקרא מלך יושב על כסא דין ומשל לאחד שנתחייב הריגה למלכות צועק אל המלך הושיעה ועשה לי חסד. כן אנו צועקים בקול רם להקב"ה שישפוט אותנו לרחמים **ויזכרנו לחיים טובים**. ולכך ג"כ אומרים המלך הקדוש המלך המשפט אבל בשאר ימות השנה נקרא האל הקדוש לכן יתפלל בלחש כי אל דעות ה' ולו נתכנו עלילות ומחשבות כל אדם. ספר הגן ודרך משה:[62]

סימן עח

עוד טעם. דזיל בתר טעמא למה לא יתפלל בקול רם. מפני שאז אינו מאמין בהקב"ה שהוא יודע מחשבות אבל אם הוא מודה בזה בהתחלתו יכול להתפלל בקול רם. ואפשר לזה תקנו חז"ל בנוסח התפלה של ר"ה ויו"כ לפניך נגלו כל תעלומות והמון נסתרות ואתה יודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי. וא"כ אנו מודים שהקב"ה יודע מחשבות לכן אנו מתירין להתפלל בקול רם. שם:[63]

קונטרס אחרון

רפא נא לה. בספר נחלת יעקב פי' מה שביקש משה אל נא רפא נא לה. ע"ד שאנו מתפללים רפאנו ה' ונרפא. כי ענין הרפואה הוא בשני אופנים אם הקב"ה מרפא בעצמו ולא ע"י שליח אזי רפואה היא לגמרי אבל הרפואה ע"י שליח אז מוכרח החולי ההוא לבוא על איש אחר. וזה שביקש משה אל נא רפא נא לה. שהקב"ה ירפא אותה בעצמו ולא יצטרך צרעתה לבוא אל אדם אחר:

ובס' בני יששכר כ' בשם הזוהר עז"ה הנה מה שאנו אומרים רפאנו י"י וארפ"א (ירמי' י"ז) ל"ל למימר וארפא. כי כשהרפואה באה ע"י רפא"ל וסייעתו הנה הוא מלאך לעשות

[62] **ובזה** יובן הפסוק בתהלים הקשיבה לקול מלכי ואלהי כי אליך אתפלל. ר"ל כשאתה מלכי דהיינו בר"ה וי"כ שנקראת מלך הקשיבה לקול שועי לתפלתי שאני מתפלל בקול רם. אבל ואלהי כשאתה נקרא האל הקדוש. אליך לבד אתפלל בלחש ולא צריך לשמוע שום אדם אלא אתה לבדך. שם:

[63] **ובזה** יובן הפסוק (בהעלותך י"ב) ויצעק משה אל ה' לאמר. וא"ת הלא אסור להתפלל בקול רם. ומתרץ הפסוק אל נא רפא נא לה. ר"ל שלא הזכיר שם מרים רק אמר לה בנסתר ובזה הודה שהקב"ה יודע מחשבות ויודע על מי שהוא מתפלל. וגם יובן בזה פרש"י בפרשת ביכורים ועניית ואמרת לשון הרמת קול. וגם ונצעק אל ה' וגו' לטובה. וא"ת הלא אסור להרים קולו. ומתרץ רש"י ארמי אובד אבי וגו' ובשביל שחשב לעשות חשב לו המקום כאלו עשה. ר"ל שהוא מודה שהקב"ה יודע מחשבות לכן יכול לומר בקול רם. וזו הוא הכוונה בסוף תפלת הקנה שועתנו קבל ושמע צעקתינ"ו. יודע תעלומו"ת. שם:

שליחותו ורצון קונו. הנה רפואתו אינה בטוחה לעולמי עד[64] כי רצונו ומאוייו לעשות עוד רצון קונו בשליחות. משא"כ כשהרפואה הוא ע"י השי"ת בעצמו היא רפואה בטוח לעולמי עד. וז"ש רפאינו י"י. אתה בעצמך. וארפא. רפואה עולמית[65]. בני יששכר. **ובסי'** בוצינא דנהורא פי' רפאנו ה' ונרפא. כי בזמן החורבן אין השם שלם שנאמר כי יד על כס י"ה. וזה שאנו מבקשים רפאינו ה'. תרפא לנו את ה' ונרפא ממילא.

סימן עט

טעם. שאנו אומרים אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב. ועוד למה אנו אומרים גבי יעקב ואלהי בוי"ו ולא גבי יצחק. משום דמצינו דאמר דוד לבנו (דברי הימים כ"ח) ועתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו. פי' שאין לאדם להאמין באלהי מצד מנהג אבותיו כי זה מנהג האומות אלא מצד החקירה. ע"פ תורתינו הקדושה שהוא אל הבורא יתברך ויתעלה שמו ולכך אמר דע את אלהי אביך מצד החקירה ומצינו באברהם שהוא הי' חוקר ראשון אלהותו והוא הודיע אלהותו בעולם כי בימיו היו עובדים לעכו"ם ואם היינו אומרים אלהי אברהם יצחק ויעקב הייתי יכול לומר שאברהם הי' חוקר ראשון שחקר אלהותו ויצחק ויעקב בניו סמכו על אמונת אבותם ומנהגם. ולכך אנו אומרים אלהי אצל כל אחד ואחד כדי להודיע שכל אחד מצד עצמו עמד על החקירה ומצא. שאין אחד אלא אלהינו והוא חיזוק אמונתינו הקדושה. ומה שאנו אומרים ואלהי בוי"ו אצל יעקב. ע"פ סוד יש טעם גדול ואין לנו עסק בנסתרות כי אין אתנו יודע עד מה. עי' בזוהר פ' וארא. שו"ת פנים מאירות ח"א סי' ל"ט:

[64] **בספר** צמח דוד להרב הצדיק הקדוש **מדינוב** זצוק"ל פי' עד"ז. הפסוק **כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ד' רופאך**. והנה לכאורה אם לא ישים מאי צורך לרפואה. רק כי ידוע דרכי הרופאים כאשר באו לחולה עשיר אם ירגישו לקבל מעט מעות בעד טרחתם לא יעשו לו תיכף תרופה לחליו. רק אדרבה יתנו סמים כאלה להגביר חליו כדי שירויחו בזה בעד שכר טרחתם הרבה. ויש מלכים ושרים שיש להם רופאים מומחים והם יתנו להרופאים שכירת כל שנה הן אם יצטרך להם והן אם לא יצטרכו אינם מנכים להם דבר:
והנה בודאי הרופאים כאלה באים בכל פעם אליהם לדרוש שלומם ומזהירה אותה את זה תאכלו ואת זה לא תאכלו כדי שלא יבואו לחולאת ואפילו אם יזדמן לפעמים שפתאום נחלה השר בא אליו תיכף הרופא שלו ועושה כל תחבולות והמצאות לפי שכלו שירפא אותו תיכף כי מה לו אם יהי' מוטל בחליו כי לא יוסף לו על שכרו. וזהו ג"כ כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ד' רופאך:

[65] **ובספר** בחיי (משפטים) כ' דמה שאמרו רז"ל **ורפא ירפא** מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות. לא אמרו אלא במכה שבחוץ שהכתוב מדבר בה. אבל חולי מבפנים איך זה תלוי ביד הרופא אלא ביד הרופא כל בשר אשר בידו נפש כל חי. ועי' מטה משה פי"ג בענין רפואות מה שכתב בזה:
ובשם הרב המגיד הגדול **ממעזריטש** זצוק"ל שאמר דעם הרופא היותר מומחה בא המלאך **רפאל** בעצמו ובכבודו. והסביר הענין כי הרופא הקטן כשאין אתו יודע עד מה שולח לרופא בעיר הגדולה. ואם גם הוא אינו מבין יסוד הרפואה שולח לעיר גדולה ביותר להתוועד עם כמה רופאים עבורו. וכשרואה גם הוא שאין תרופה למכתו והוא כמשיב השי"ת יעזור לך. ואז כשמוסר הרפואה אליו ית' **ישלח דברו וירפאהו**:

קונטרס אחרון

ולא גבי יצחק. ראיתי בשם א' קדוש שפי' המדרש פליאה על הא דכתיב אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב. מפני מה לא נאמר אלהי ישראל הה"ד לולא ד' לולא ד' שהיה לנו יאמר נא ישראל. כי בתיבות האלו יש כ"ו אותיות כמנין שם הוי"ה ב"ה. וזהו לולא ד' שהיה לנו שצריך להיות אותיות כמנין שם הוי"ה ב"ה יאמר נא ישראל אזי מהראוי לכתוב אלהי ישראל. וזה שנאמר בהפטרה למה תאמר יעקב ותדבר ישראל. היינו למה כתיב אלהי יעקב ולא אלהי ישראל. ותירץ נסתרה דרכי מה'. היינו באם שנאמר אלהי ישראל אזי לא יהי' אותיות כמנין שם הוי"ה ב"ה ?

וכשמתחיל ואומר בא"י אלקינו כו' אחז"ל ישחה ויכניע לפני מלכו ית'. וכן כשמסיים הברכה ראשונה ויאמר בא"י מגן אברהם יחזור וישחה. וכן כשיגיע למודים ישחה בתחילתה וסופה ובשאר ברכות בתחילתן וסופן לא ישחה. **והטעם**. מפני דהכי קים להו לחז"ל שכן הוא טכסיסו של מלך בשר ודם כשמבקשין ממנו צרכיו. שוחין לפניו בתחלת שבחו פעם או שתים. וכן כשרוצין לסיים ולפטר ממנו. ומלכותא דרקיעא כעין כו' לכן תקנו לעשות כן לפני השם ית' והמשנה ממנהג טכסיסו של מלך ב"ו הרי זה מגונה ויוהרא הוא. כלומר שמחזיק עצמו יותר כפוף ונכנע יותר מכל אדם כו' וקבעו מקומות שיש לשחות בהן כדי שישחו כולם במקום א'. לבוש סי' קי"ג סעי' א'. ועי' ט"ה ח"א סעי' נ"ב בהשמטה.

סימן פ

טעם שתקנו י"ח ברכות. עיין בשבילי הלקט שכתב מצאתי אגדה י"ח ברכות של תפלה הי' מתוקנים זו אחר זו ואנשי כנסת הגדולה כללום ותקנ' כסדרן כשניצל אברהם מאור כשדים פתחו מלאכי השרת ואמרו מגן אברהם. כשנעקד יצחק אמרו מחיה המתים. כשבא יעקב ופגע בשערי רחמים והקדיש שמו של הקב"ה אמרו האל הקדוש. כשלימד גבריאל את יוסף ע' לשון אמרו חונן הדעת. כשעשה ראובן מעשי בלהה ונקנסו עליו מיתה ושב בתשובה וחיה דכתיב יחי ראובן ואל ימות אמרו הרוצה בתשובה. כשעשה יהודה מעשי תמר ואמר הוציאוהו ותשרף ואמר צדקה ממני ונסלח לו אותו עון אמרו חנון המרבה לסלוח. כשאמר הקב"ה במצרים לישראל וגאלתי אתכם אמרו גואל ישראל. כשריפא רפאל את אברהם אמרו רופא חולים. כשזרע יצחק ומצא ק' שערים אמרו מברך השנים. כשבא יעקב למצרים ונתקבצו השבטים עם יוסף אמרו מקבץ נדחי עמו ישראל. כשאמר הקב"ה למשה ואלה המשפטים אמרו מלך אוהב צדקה ומשפט. כשטבעו

המצרים בים סוף אמרו שובר אויבים ומכניע זדים. כשאמר קב"ה ליעקב. ויוסף ישית ידו על עיניך ובטח על דברו ואח"כ נתקיים אמרו משען ומבטח לצדיקים. כשבנה שלמה בהמ"ק אמרו בונה ירושלים[66] כשעברו ישראל בים סוף ואמרו שירה אמרו מצמיח קרן ישועה. כשנאנחו ישראל ויזעקו וישמע ה' נאקתם כדכתיב וישמע אלהים את נאקתם אמרו שומע תפלה. כשירדה שכינה במשכן אמרו המחזיר שכינתו. כשהכניס שלמה הארון לפני ולפנים ונענה נתן הודאה ושבח אמרו הטוב שמך ולך נאה להודות. כשנכנסו ישראל ונתקיים להם ונתתי שלום בארץ אמרו המברך את עמו ישראל בשלום ע"כ. ועי' טור מן סקי"ד עד סי' קכ"ב למה תקנו על זה הסדר:

קונטרס אחרון

מצמיח קרן ישועה. בברכת את צמח כתב בש"ע האריז"ל וז"ל תכוין במלת צמח לשם **הוי"ה אהי"ה הוי"ה אדני**. באומרך לישועתך וגו' תכוין למה ששואלין לאדם לאחר מיתתו ציפ"ת לישועה. וכן בברכה זו תכוין שאתה מן המקוים ומצפים לישועתו ית"ש. ולכן אנו מכוונים כי ג"כ השי"ת עושה עמנו כמה ישועות ואני בעצמי ראיתי תועלת גדול בכוונה זו להנצל מכמה צרות ע"כ:

סימן פא

טעם. שבימות החמה אין לומר משיב הרוח אלא מוריד הטל לחוד. כי הרוח פי' רצון. דהיינו שאנו צריכין להמשיך אור הרצון כדי שיעורר ע"י מוריד הגשם ע"כ אומרים בימות הגשמים משיב הרוח ומוריד הגשם. אבל לענין מוריד הטל. שהטל המשכתו ממקום גבוה ונשא אין אנו צריכין להמשיך הרוח כי אין בכוחנו להמשיך הרצון שלמעלה גבוה מעל גבוה רק כאשר לפעמים לפי הזמן יש איזה הצטרכות להמשיך הרצון רעוא דרעוין אז יודע תעלומות יזמין לפה איש צדיק בתפלתו לומר משיב הרוח ומוריד הטל בימות החמה שלא בכוונה ונמשך ע"י דבריו הקדושים הענין הנ"ל. וז"ש (או"ח סי' קי"ד) אין מחזירין אותו. עבודת ישראל פ' תזריע, ועי' יד אפרים שם:

סימן פב

טעם. שאמרו חז"ל לשון הזכרה בתחיית המתים ולשון שאלה בברכת השנים. לפי שברכת תחיית המתים אינה רק הזכרת גבורות השם ית' ולפיכך נופל עליו לומר בה מזכירין. אבל ברכת השנים הוא שאלת הצרכים לפיכך נופל בה לשון שאלה. כל בו:

[66] **עי'** הלק"ט ח"א סימן קפ"ו דבבית שני לא היו משנים מן הנוסח והכל הי' אומרים. והי' מצפים למלך המשיח וקבוץ גליות ומלכות בית דוד ונענשו בני חשמונאי על שלא החזירו העטרה ליושנה:

סימן פג

טעם. שמזכירין גבורות גשמים בברכה של תחיית המתים. מפני שכמו שתחיית המתים חיים לעולם כך ירידת הגשמים חיים לעולם. והבדלה בחונן הדעת. מפני שע"י הדעת אנחנו מזכירין מעלת המנוחה ויודעים להבדיל בין קודש לחול. רבינו יונה ברכות פ"ה:

סימן פד

טעם. שתקנו לומר אבינו בברכת השיבנו ובסלח לנו מה שאין כן בשאר הברכות. משום שאנו מזכירין לפניו שהאב חייב ללמד לבנו ע"כ אנו אומרים השיבנו אבינו לתורתך ובסלח לנו משום הא דכתיב וישוב אל ה' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח ע"כ אנו מזכירין רחמי האב כדכתיב כרחם אב על בנים שירחם עלינו ויסלח לנו. טור סי' קט"ו:

קונטרס אחרון

וטעם שתקנו הבדלה בחונן הדעת. לפי שאין אדם מגיע לדעת בין קודש לחול ואור לחושך אלא אחר חכמה גדולה ויגיעה רבה. מטה משה אות תצ"ו בשם אבודרהם.

סימן פה

טעם. שקבעו שאלת ותן טל ומטר בששים בתקופה לפי שעכשיו גלינו לארצות העמים שהן נמוכות, ושיערו חכמים שאינן צריכות למטר עד ששים בתקופה. וזמן התבואה לעולם הולכת אחר התקופה. לפיכך קבעוה בששים. ספר התניא סי' פ"ח:

קונטרס אחרון

קבעו בששים. ובענין אם לומר ושבענו מטובך או מטובה. כתב עטרת זקנים סי' קי"ז כשהוא בדרך אז יאמר ושבענו מטובך כי אז יש ס"ת שם של יוה"ך היוצא מפסוק כ"י מלאכי"ו יצו"ה ל"ך וגו'. וכן יש ס"ת פני"י האדמ"ה ושבענ"ו מטוב"ך והוא שם שמירת הדרך. משא"כ כשהוא בעיר אזי י"ל מטובה. משום שיש בסופי תיבות שם של הוי"ה. פני"י האדמ"ה ושבענ"ו מטוב"ה.

סימן פו

טעם. שאם לא שאל מטר בימות הגשמים ונזכר קודם שומע תפלה איך מחזירין אותו ושואל המטר בשומע תפלה ואם טעה ושאל מטר בימות החמה במקום שאין צריכין לו מחזירין אותו ואפי' אומר ותן טל ומטר לברכה. כיון שהמטר הוא קללה להם. לבוש סי' קי"ז סעי' ג'. ועי' פרי חדש שם ס"ק א' דכתב וז"ל שאם לא שאל ביום ס' ואם נמנה מעת

לעת אין הס' נשלמים בעת שהתפלל אין מחזירין אותו אלא אם נשלמו כבר הס' מעת התקופה ע"ש. ועי' מחצית השקל סי' תי"ט.[67]

קונטרס אחרון

מחזירין אותו. בספר ארחות חיים סי' קי"ד אות ה' כ' דמי ששכח בימות הגשמים לומר בתפלת שחרית בר"ת משיב הרוח והתפלל שנית ושכח לומר יעלה ויבא כתב בשם שו"ת גור ארי' סי' מ"ז דאין צריך לחזור ולהתפלל כיון דממ"נ יצא. אמנם בשו"ת לקוטי צבי סימן יו"ד חולק עליו וגם הגאון מהרש"ק חולק והניח בצ"ע ע"ש. ונראה דאם שכח לומר במו"ש בהתפלה ותן טל ומטר או ותן ברכה והתפלל. שנית אין להבדיל בשניה נלמד ממ"ש המ"א סי' ק"ת ס"ק י"ג דאם טעה ולא התפלל מנחה בשבת מתפלל במ"ש שתים של חול מבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשניה משום דהבדלה די פעם אחת דאם עשה פעם א' חול למה יעשה שנית חול ע"ש:

אבל אם הזכיר טל אין מחזירין אותו. ובספר אשל אברהם מהדורא תנינא סי' קי"ד סעי' ט' כתב דגם האומרים בקיץ מוריד הטל שא"צ לחזור בלא הזכיר גשם בימי הגשמים. מ"מ נכון לומר צ"פ משיב הרוח ומוריד הגשם להזכיר מטר בזמנו.

[67] **וכן** נמי אם אמר מוריד הגשם בימות החמה מחזירין אותו וחוזר לראש הברכה ואם סיים הברכה חוזר לראש התפלה. **והטעם**. הוא דכיון שיש בימות החמה זמן שהגשמים קשים לעולם דהיינו בזמן הקציר וגשם נעצר וזה יתפלל על גשם ויביאם והם אינם נוחים לעולם ע"כ מחזירין אותו בכל ימות החמה. ט"ז סי' י"ד סק"י:

ובימות הגשמים אם לא אמר מוריד הגשם מחזירין אותו ואם נזכר קודם שסיים הברכה יאמר במקום שנזכר אפילו אחר שאמר מכלכל חיים כו' שלא קבעו חכמים מקום מתוך הברכה להזכיר גשם דוקא אלא אמרו מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים וכל הברכה מקומה ואפי' אם סיים הברכה ונזכר קודם שהתחיל אתה קדוש אין צריך לחזור אלא אומר משיב הרוח ומוריד הגשם בלא חתימה והוי פירושו כאילו אומר בא"י מחיה המתים ומשיב הרוח ומוריד הגשם וה"מ שלא הזכיר טל אבל אם הזכיר טל אין מחזירין אותו. והטעם הוא דבהזכרה עיקר הטעם שתקנוהו שם משום שהגשמים חיים לעולם וטל ג"כ חיים לעולם שע"י מתברכת התבואה וזה נודע בהרבה מקומות שקראו לטל תחי' ע"כ סגי בהזכרה זו. עי' לבוש סי' קי"ד סעי' ה' וסעי' ו'. ועי' ט"ז סי' קי"ז סק"ג. ועי' פ"מ סי' קי"ד סק"ג דבבני ספרד מכריז הש"ץ קודם מוסף י"ט א' דפסח משיב הרוח ומוריד הטל:

ומטעם שלא יהי' העם אנודות אגודות אמרו ג"כ שאסור להזכיר עד שיכריז הש"ץ קודם שיתחילו להתפלל מוסף של יום ראשון מי"ט האחרון של חג שיאמרו משיב הרוח ומוריד הגשם ובמקומות שאומרים מוריד הטל בימות החמה מכריז השמש קודם תפלת מוסף של יו"ט הראשון של פסח מוריד הטל ואין כוונת הכרזת הטל משום שהטל אסור להזכיר קודם שיזכיר הש"ץ כמו שאמרנו גבי גשם שלא יהא הדבר מעורב ביניהם אין הדבר כן שהטל יכול כל יחיד להזכיר אימת שירצה אפי' קודם שהכריז הש"ץ ומה שמכריזין אותו כדי שבזה ידעו הכל שמפסיקין לומר מוריד הגשם אבל במקומות שאין מזכירין טל בימות החמה אין לו לשמש מה להכריז בי"ט ראשון של פסח כו' וזה אין לומר שיכריז השמש קודם תפלת מוסף אין אומרים מוריד הגשם ויפסיקו במוסף שזה הי' משמע כאלו מבזין וממאנין בגשמים שיבואו עוד וזה אין לעשות על דרך שאמרו ז"ל אין מתפללין על רוב הטובה. לבוש סי' קי"ד סעי' ג'.

סימן פז

טעם. שאומרים יעלה ויבא בעבודה. שהיא תפלה להשיב ישראל לירושלים. תוס' שבת דף כ"ד ע"א בד"ה בבונה. כתב הנועם מגדים בליל ר"ח או חנוכה אם אמר בא"י אעפ"י שלא אמר שכינתו לציון או הטוב שמך כו' שוב אין אומר שם אחר סיום הברכה אעפ"י שלא התחיל באחרת כלל. אבל ביום ר"ח או הזכרה שמחזירין אם סיים הברכה בא"י מחיה המתים יאמר משיב הרוח ומוריד הגשם (דאל"ה יהיה חוזר לראש ע"כ אומר שם) ע"ל סעי' קצ"ב וסעי' קצ"ד):[68]

קונטרס אחרון

להשיב ישראל לירושלים. בספר ליקוטי מהרי"ל (תרומה) כתב על פסוק **ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם** מה שלא כתוב בתוכו. שאם הי' כך כתוב הנה היה מוכרח שיהי' המשכן קיים לעולמים. כי דבר אלקינו יקום לעולם. ובאמת מצינו שאפילו בבית שני לא הי' שכינה. לכך נכתב בתוכם. שקאי על ישראל שהשי"ת ישכון בתוך בני ישראל וזה יהי' לעולמים כדאי' גלו לבבל שכינה עמהם גלו כו' שכינה עמהם.

למדני חוקיך. ובספר אשל אברהם להגאון הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל סימן תרצ"ה כתב וז"ל שכחתי על הניסים בפורים בברכת המזון ובתפלה ונזכרתי כשהתחלתי ברוך אתה ה' וסיימתי למדני חוקיך והתחלתי נודה לך על חיים חן כו' ועל הניסים כו' וסיימתי הברכה. וכן בתפלת י"ח מעולם קוינו לך ועל הניסים כו' וסיום הברכה ע"ש:

ויאמר מודים[69] והגאון יעב"ץ בסידורו כתב דגם בלילה אם שכח וסיים המחזיר שכינתו לציון יאמר שם יעלה ויבא קודם מודים. ועי' אשל אברהם סי' תכ"ב וז"ל בערבית ר"ח שכחתי יעלה ויבא ונזכרתי באמרי תיבת המחזיר קודם שסיימתי התיבה ואמרתי תיכף למדני חוקיך ואמרתי שנית מקודם יעלה ויבא והיום כל הברכה כו' וגם שבאמירת ברוך אתה ה' לבד יש לסיים חוקיך ולא מצינו כן במקום שאין להפסיק גם לא מצינו כן באמירת שום תיבה אחר ברוך אתה ה'. מ"מ בדיעבד יש תיקון על חשש ברכה לבטלה ע"י אמירת למדני חוקיך גם כשאמר תיבה או ב' כיון דקיימא לן שאמירה תוך כדי דיבור

[68] **ובשו"ת** הרדב"ז סי' תקס"א כתב דבכל מקום שאמרו אין מחזירין אותו אם סיים הברכה ועדיין לא התחיל הברכה של אחריה יאמר על הנסים או יעלה ויבא בין ברכה לברכה ואין כאן ברכה לבטלה כיון שאינו חוזר ואומר הברכה והפסקה נמי לא הוי שהרי מעין הברכה הוא וכן ראוי לנהוג עכ"ל:

ובספר עבודת הקודש קשר גודל סי' ס"א סעי' ג' כתב בשם הריטב"א פ"ק דתענית וז"ל אם אמר ברוך אתה ה' ונזכר יאמר למדני חקיך כמי שקורא פסוק ויאמר יעלה ויבא ויאמר תשלום הברכה בא"י המחזיר שכינתו אך בלילה שהדין הוא שאין מחזירין כשאמר בא"י יגמור המחזיר שכינתו לציון ויאמר מודים ע"ש. ועי' או"ח סי' ר"ו סעי' ה':

[69] **בספר** החיים פי' על **מודים אנחנו לך**. כלומר שעיקר ההודאה והשבח הוא מה שאנחנו לך:

עושה שיהי' הדיבור שלפניו שמתחרט עליו כאלו לא אמרו כלל א"כ הרי זה כאלו אמר למדני חקיך תיכף לאמירת תיבות ברוך אתה ה':

שכח יעו"י ונזכר קודם יהיו לרצון והש"צ התחיל קדושה. ישתוק וישמע קדושה ויחזור לרצה. ענף עץ עבות בשם שו"ת שו"מ סי' קס"ט:

וראיתי באיזה ספר שפעם א' שאל מתנגד אחד **להבעש"ט** אם יודע הדין למי ששכח לומר יעלה ויבא. והשיב לו שהוא א"צ לזה הדין כי לא שכח מעולם. ואליו לא מהני זה הדין כי פ"א חזר להתפלל ושכח גם בפעם השני:

הטועה ומזכיר מאורע של שאר תפלה שלא בזמנה. אם הזכיר דבר שלא שייך באותו יום כגון שאמר זכרנו וכתבנו כו' דאין זמן כתיבה היום או שאמר יעלה ויבא עד לאחר ר"ח הזה שהוא שקר מוחלט דהיום אינו ר"ח דינו כשח באמצע התפלה שחוזר לראש הברכה ובג' ראשונות חוזר לראש ובג' אחרונות חוזר לרצה עי' סי' ק"ד סעי' ה' אך אם לא אמר שקר כגון אם אמר זכרנו לחיים ולא אמר וכתבנו או הבדלה בחונן הדעת שמזכיר מה שחנן לו הש"י לב להבין ולהבדיל וזה שייך בכל השנה לתת תודה להשי"ת שחלק לו לב להבין ומדע לידע או שאמר יעלה ויבא עד ביום ר"ח הזה דלא הוי שקר רק כמו שמוסיף בתפלתו מ"מ כשח לא הוי. ד"ח דיני תפלה סעי' פ"ז. והא דאמרינן לעיל דבג' אחרונות חוזר לרצה ה"מ כשלא שהה כדי לגמור את כולה מראשה לסופה ומשערין לפי המתפלל אבל אם שהה כדי לגמור את כולה צריך לחזור לראש התפלה עיין סי' ק"ד סעי' ה'. ועי' אשל אברהם שם דבכל מקום שחוזר לראש צריך לומר בשכמל"ו על כל האזכרות ע"ש:

אם עומד בתפלה ונסתפק באיזה דין איך יתפלל כגון ששכח איזה דבר בתפילה מותר לילך ממקומו למקום מיוחד ולעיין שם בספר. ח"א כלל כ"ה סעיף ט':

סימן פח

טעם. שאומרים בשחרית בתפלת י"ח **שים שלום**. כי כללא נקוט בידך בכל עת שקורין בספר תורה יש לומר בתפלת שמונה עשרה שים שלום לפי שיש בו תורת חיים.[70] תשב"ץ אות רל"ט:

[70] **שהיא** התורה שהיו קוראים במקדש בתורה בכל יום פרשת האזינו וסימן הפרשיות הזי"ו ל"ך. אבל בערב אין קורין בתורה רק לפעמים כמו למנחה בשבת ובתעניות אז אומרים שים שלום:

סימן פט

טעם. מה שאומרים אחר עושה שלום ואמרו אמן מי יענה אמן. משום דהוי כמו שנוהגין לומר ברוכים יושבין בלשון רבים אפי' לאחד שאוכל אומרים כן למלאכים שעמו ע"ד כי מלאכיו יצוה לך כך ואמרו אמן להמלאכים שעמו. קיצור של"ה:

סימן צ

טעם. שתיקנו לנו הקדמונים לומר בסוף תפלת י"ח פסוק שרומז בו שמו של אדם. שהפסוק מתחיל ומסיים באותיות התחלת וסיום שמו.[71] כי השם של אדם רומז על בחי' חיותו שיש לכ"א מישראל חלק אלקי קדוש. ואת זה לעומת זה עשה אלקים. וח"ו כשהס"א מתגברות נופלים שמות בנ"י בגלות בין הס"א ואוה"ע ובזה שאומר הפסוק בסוף תפלת י"ח שמתחיל ומסיים באותיות התחלת וסיום שמו בזה הכח יקח את שמו מבין הסט"א שלא יהי' בגלות ביניהם ויהי' שמו רק בקדושה. זרע קודש:

קונטרס אחרון

מצילו מגיהנם. ובספר משפט צדק כתב בשם הסידור שחיבר **המקובל הגדול מוהר"ר הירץ** זצללה"ה קבלה בידינו אשר פסוק המתחיל בשם איש דהיינו כמוני ששמי **נפתלי** נ' בראשו י' בסופו והיינו פסוק **נדבות פי רצה נא ה' ומשפטיך למדני** טוב להזכירו בדרך ההולך או עסק את עמיתו הן בלימוד הן בכל חפץ.

סימן צא

טעם. למה פוסעין ששה פסיעות דהיינו ג' לאחוריו וג' לפניו. משום דכתיב ורגליהם רגל ישרה וכתיב וכף רגליהם בכף רגל הרי ששה. ב"י סי' קכ"ג. ומה"ט מקפידין שלא יעבור אדם לפניהם בעוד שעומדים שם שלא להפסיק בין הששה פסיעות. אבל מה שנוהגין שכשרואין למי שרוצה ללכת לפניהם למהר לשוב למקומם בטרם שימתין השיעור המפורש טעות הוא. באר היטב סי' קכ"ג ס"ק ה':

סימן צב

טעם. שפוסעין ג' פסיעות לאחוריו אחר תפלת י"ח ואומרים יהי רצון שיבנה בית המקדש וכו'. לפי שמצינו בנבוכדנצר שפסע ג' פסיעות לכבוד הש"י (עי' סנהדרין צ"ו)

[71] **בסידורי** תפלה נדפס בשם של"ה סגולה שלא ישכח שמו ליום הדין. לומר פסוק א' מן התורה או מנביאים וכתובים קודם יהיו לרצון המתחיל בשמו ומסיים בשמו. ועי' רש"י מיכה ו' פ"ט ותושי' יראה שמך. מכאן שכל מי שאומר בכל יום מקרא שמתחיל ומסיים כמו שמתחיל ומסיים שמו. התורה מצילו מגיהנם:

ועל ידי כך זכה למלכות והחריב בית אלקינו ואדם זה שהתפלל ליוצרו ופסע ג"כ ג' פסיעות לאחוריו לכבוד השם ית' אומר יהי רצון שג' פסיעות הללו שחזרתי לאחורי על ידי פסיעות הללו תבנה ותכונן בית אלקינו השמם ע"י פסיעות של אותו רשע. אגרת הטיול אחיו של הרב הגדול מהר"ל מפראג:

קונטרס אחרון

אחר תפלת י"ח. ובענין אם אמר יהיו לרצון אחר סיום י"ח קודם אלהי נצור[72] לדעת הרשב"א ושלחן ערוך וט"ז ופרמ"ג ה' קכ"ב דלדידן דרגילים לומר אלהי נצור אע"ג דאמר יהיו לרצון אינו מפסיק בתפלת אלהי נצור או קודם לה רק לקדיש וקדושה ואותן אמן שמותר לענות באמצע ברכות ק"ש ולא לשאר אמנים. ובקיצור ש"ע סי' י"ח סעי' ט"ו כתב דאותן שנוהגין לומר מיד לאחר **המברך את עמו ישראל בשלום** את הפסוק **יהיו לרצון אמרי פי** וגו' ואומרים אלהי נצור ופעם שנית יהי' לרצון. מותרין להפסיק בתפלת אלהי נצור לענות כל אמן.

ובספר אשל אברהם סי' תכ"ב לתב דאחר שאמר יהיו לרצון אחר סיום י"ח קודם אלהי נצור יכול לענות קדושה גם נקדישך כו' ולעומתם כו' ובדברי. ויכול לענות ג"כ בהוב"ש ואמנים. ואחר אלהי נצור יאמר עוד הפעם יהיו לרצון ע"ש:

ע"י פסיעות הללו. בס' ילקוט האורים בליקוטים פי' עפ"ז בשם ס' בן אמונים מה שאנו אומרים במוסף לג' רגלים **והשב כהנים** וגו' **ושם נעלה ונראה** וכו' **בשלש פעמי רגלינו**. ר"ל זכות ג"פ שלנו יבטלו ג"פ שלו. ותיבת בשלש **הב**' הוא כמו בשביל שלש פעמי רגלינו. היינו בזכות ג' פסיעות שאנו חוזרין לאחר שמ"ע **נעלה ונראה** וכו'.

[72] **ונפשי** כעפר לכל תהי' שאומר בתחנונים שבאלהי נצור. פירשו התוס' (ברכות י"ז) בד"ה ונפשי הכוונה מה עפר אינו מקבל כליה לעולם כן יהי רצון שזרעי לא יכלה לעולם כמו שאמר הכתוב והי' זרעך כעפר הארץ ע"ש. ומהרש"ל כתב ואני שמעתי מה עפר הכל דורסים עליה ואח"כ היא דורשת על כל הדורסים אף אני כן לכל מצערי:
ובספר תורת האדם פי' הפסוק הקיצו ורננו כל שוכני עפר. פי' היות אני על העפר. שמא לאחר רגע אני כעפר נמצא עתה אני שכן לעפר. ובספר דעת משה כתב בשם הרב. הצדיק הקדוש מוהר"ר **זושא** זללה"ה שאמר ארץ ארץ את טובה ממני. אמנם למה אני הולך ודש עליך הלא יבא עת שאשכון תחתיך:
ובספר דברי שאול (בלק) פי' מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל. עפ"י מש"כ הרמב"ם באגרת תימן על פסוק והי' זרעך כעפר הארץ שהעפר הכל דורסים עליו והיא השליט על הכל. שהעפר מכסה הכל. והנה ישראל נמשלו לעפר. וז"ש מי מנה עפר יעקב שיעקב הוא ג"כ כעפר ומספר את רובע ישראל היינו מה שישראל רובע ורובץ על הכל:

סימן צג

טעם. למה עוקרין רגל שמאל תחלה. דבעקירה זו חולק כבוד לשכינה והיינו לימין השכינה שהוא שמאל האדם. ט"ז סי' קכ"ג ס"ק ו'. ועוד שמראה כאילו כבד עליו ליפטר מלפני המקום. מ"א שם סק"י וע"ל סעי' כ"ז:

סימן צד

טעם. שאפי' יחיד מתפלל אומר ואמרו אמן. משום דהוי כמו שאומרים ליחיד ברוך יושבין שהוא כנגד המלאכים המלוים את האדם בכל יום. א"ר סי' קכ"ג ס"ק ג' בשם ר"י חסיד:

סימן צה

טעם. שאסור להתפלל אחורי רבו. כי מורא רבך כמורא שמים. ובשעת שיש לו מורא רבו א"א להיות עליו מורא שמים הראוי לתפלה מחמת שיש עליו מורא ואימה אחרת. אוהב ישראל בשם הרב הצדיק הקדוש **מ"מ דק"ק קאזיניץ** זצוק "ל:[73]

סימן צו

טעם. שלא נמצא שום ף' בתפלה רק בתפלת מוסף שצ"ל את מוסף יום פלוני הזה. לפי שאות הף' מצויה בשמן של מלאכי חבלה כגון אף. זעף. שצף קצף. נגף. אנף. רשף. ס"ח סי' תשנ"ד. וע"כ יש נוהגין שלא לומר סוף וקץ רק קץ לכל צרותינו תחלה וראש כו':

סימן צז

טעם. שדימו ז"ל את המרהר לחזור למקומו אחר שפסע אחוריו הג' פסיעות לכלב ששב על קיאו עי' הרי"ף ספ"ה דברכות. משום דאיתא בכמה דוכתי' מי ששב מחטאו

[73] **בספר** תורת אמת כתב ע"פ ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכול לחם עם חותן משה לפני אלקים וז"ל הקושי' בדחכז"ל (ברכות ס"ד) וכי לפני אלקים אכלו והלא לפני משה אכלו אלא מכאן הנהנה מסעודה שת"ח מסובין ושרוים בתוכה כאלו נהנה מזיו השכינה. ושאלתי את פי הרב הקדוש המנוח **מגיד משרים דק"ק קאזניץ** מה זה שהוקשה כל כך לחז"ל וכי לפני אלקים אכלו. הלא שויתי ה' לנגדי תמיד וכל תנועותיו ומעשיו של אדם צריך להיות כאלו עומד לפני המלך כידוע. וא"כ לכך כתיב לאכול לחם כדרכן של צדיקים לפני אלקים. והשיב לי ע"פ מה דאיתא בגמרא אסור להתפלל אחורי רבו. והטעם ע"ז כנ"ל. וזהו שהי' קשה לחכז"ל וכי לפני אלקים אכלו והלא לפני משה אכלו. והי' עליהם מורא רבן והאיך הי' באפשרי להיות עליהם מורא שמים ומה זאת לפני אלקים. אלא מכאן שכל הנהנה וכו' וזהו בעצמו מורא שמים ודא ודא אחת הוא: [השמטה: **ודא** ודא אחת הוא. ובספר היכלי שן (תולדות) כתב בשם הרב הצדיק הקדוש **מראזדאל** זצוק"ל למה כאשר אמרה רבקה ליעקב כתיב **ואברכך לפני ה'** לפני מותי. וכאשר אמר יצחק לא אמר לפני ה' ולא נזכר שם כלל רק בטרם אמות. רק לפי שאמר יצחק ואוכלה למען תברכך כו' ואכילת צדיקים ודאי לפני ה' ככתוב **זה השלחן אשר לפני ה'**. ולזה אמרה היא לפני ה':]

יהא נדמה עליו כאלו לא חטא מעולם ויהא בטוח במחילה גמורה ולא יחשוב אולי לא נתכפרו עונותיו. ויגמור בדעתו שלא לחזור לחטוא מעולם. והשתא כשאדם סיים תפלתו ופסע אחוריו ישאר עומד שם וידמה אל לבו שתפלתו נתקבל ונתכפר ונפטר מכל וכל. ואם חוזר מיד נראה כאלו ממהר לבקש ולהתפלל על שיחזור לחטוא עוד. משל לכלב דכבר קץ ומאס במאכל שבמעיו עד שהקיאו. ושוב חוזר עליהם ומתוקים לו כדבש ואוכלם. מהרי"ל בליקוטים:

סימן צח

עוד טעם. משום כשפסע תחלה הג' פסיעות נראה שסיים תפלתו ופסע לאחוריו כעבד שנפטר מרבו וכשחוזר מיד נראה שמה שחזר מתחלה לאחוריו לא הי' מצד שסיים תפלתו ושנפטר מרבו אלא תנועתו היתה תנועה משובשת בלי כוונה ככלב המקיא שלא לצורך. ע"כ צריך לעמוד במקום שכלו השלש פסיעות עד שיגיע הש"צ לקדושה או לפחות עד שיתחיל הש"ץ בקול רם. וגם הש"ץ כשמתפלל בלחש צריך לעמוד במקום שכלו השלש פסיעות כדי הילוך ד' אמות קודם שיחזור למקומו. לבוש סימן קכ"ג סעיף ב' וסעי' ג':[74]

סימן צט

טעם. שהש"ץ חוזר התפלה. להוציא את מי שאינו בקי. מס' ר"ה דף ל"ד ע"ב:

קונטרס אחרון

חוזר התפלה. צריך הש"ץ להתפלל גם בלחש תחלה כדי להסדיר תפלתו ואפי' התפללו כבר ביחיד ואח"כ נתקבצו מנין עשרה יעבור ש"ץ לפני התיבה להוציא רבים בקדושה וקדיש. יעב"ץ:

אין ספק כשמתפללין בעת חזרת הש"ץ התפלה הרי זה תפלה עם הצבור ממש. כי הרי בהכרח יש יו"ד דצייתי והם כעונים ממש לכ"ע. ומש"כ בש"ע בשם הגאונים ע"ה שידלג. היינו כשהוא באופן שאי אפשר להתפלל בחזרה עם הש"ץ בחזרה. אשל אברהם סי' נ"ב:

[74] **וצריך** לפסוע גודל בצד עקב אבל פחות מזה לא מיקרי פסיעה כלל (מ"א שם סק"י) ואם מסיים התפל' ואחריו אדם אחר שהוא מתפלל שאינו יכול לפסוע ג' פסיעות. ממתין עד שיכלה האחר תפלתו ואח"כ פוסע הג' פסיעות. באר היטב שם בשם שכנה"ג:

ועי' מחצית השקל שם בשם ל"ח דיש פוסעים תחלה רגל שמאל ואח"כ פוסע של ימין ומעמידו בשוה עם רגל שמאל וזה נחשב לפסיעה א' וכן יעשה ג' פעמים כל פסיעה וכן לבסוף יהי' עמידת רגל ימין שוה לשמאל דבהכי א"ש מנין הששׁ פסיעות שכתב הב"י. וצריך שיפסע ג' פסיעות בדוחק ולא ירחיב רגליו. אור צדיקים:

והמתפלל עם הש"ץ ומתכוין לעניית אמן אחר הש"צ שיהי' כעונה אין בזה חשש הפסק והוא יותר טוב מלדלג אשר נתגלה להב"י ע"ה שיש ע"ז קפידות למעלה וגם שבש"ע כתב למהר לסיים התפלה כדי לענות אמן דש"ת ומודים. היינו כשאינו מתפלל בשוה ממש עם הש"ץ. וכשאינו באותו ענין יש חשש הפסק כשישמע שיהיה כעונה ממש משא"כ כשהשמיעה כשהוא באותו ענין שם.

ומי שדינו לחזור ולהתפלל יכול לסמוך שיכוין עם הש"ץ רק צריך כונה גדולה וגם שהש"ץ יהי' הגון וירא ד' שיתפלל כראוי. עבודת הקודש. ועיין סימן ק"ז סעיף ד'. והיוצא בתפלת הש"ץ לא יאמר מודים רק ישתוק ויכוין למה שאומר הש"ץ. שם קשר גודל סי' י"ד סעיף י"ג.[75] ובשם גורי האריז"ל כתב דאם גמר תפלתו בלחש ועדיין הש"ץ אינו חוזר החזרה. חטא חמור לדבר בין לחש לחזרה. ט' בני אדם שהתפללו לחש שלאמירת חזרה אין שם ט' עונין בביהכ"נ. ונמצא א' שהוא מאחר בתפלתו שאחר תפלת לחש של הט' הרי הוא בשירה חדשה. יכול זה לומר השמ"ע בקול רם כדי שיהי' נמצאין ט' עונין בביהכ"נ הגם שלא קדם תפלת לחש. ארחות חיים סימן קכ"ד אות ד' בשם שו"ת לב חיים ח"ג סי' ל"ז. ועיין או"ח שם סעיף ב' ושע"ת שם הק"ב ועי' ט"ז שם.

סימן ק

טעם. שנהגו לקרותו בשם חזן. מלשון שמירה. הוא דאמרינן בשלהי פרק השוכר את הפועלים עד מתי שומר שכר חייב עד כדי הייתי ביום אכלני חורב. ואמרינן עלה התם בחזני מתא ומקשי ויעקב חזנא דמתא הוה. אלמא לשון ניהוג ושמירה הוא לפיכך המנהיג בית הכנסת בשמירתו נקרא חזן. וגם נהגו לקרותו חזן מתרגום וירא וחזא מפני שהוא צריך לראות היאך יקרא והיאך קורא בני אדם לקרות בתורה. וכדאשכחן לענין שליח שהוא עומד בין הקורא למתרגם דאמר שליח ציבור עומד ומחזין ביניהם. אבודרהם:

קונטרס אחרון

[75] **ובספר** מגיד תעלומה (ברכות כ"ג) כתב דאמן ודאי צריך לענות אחר כל ברכה אבל ב"ה וב""ש אין לו לענות דהוה הפסק כיון שלא נזכר בגמ'. וכן בכל מקום שצריך לצאת בברכת חבירו כגון קידוש והבדלה וכיוצא. וכן שמעתי אומרים מפי כבוד אדמו"ר **מלובלין** זצוק"ל:

ויש לשאול היכא תמצא שאם אמר יעלה ויבא בר"ח בתפילת י"ח צריך לחזור ולהתפלל ואם לא אמר יעלה ויבא א"צ לחזור:

וי"ל כגון אם טעה ולא התפלל מנחה בערב ר"ח. מתפלל ערבית שתים של ר"ח. ואם לא הזכיר יעלה ויבא בראשונה והזכיר בשנייה צריך לחזור ולהתפלל אבל אם לא הזכיר יעלה ויבוא בשתיהן א"צ לחזור ולהתפלל. עיין רמ"א סימן ק"א סעיף ט' ועי' לבוש שם:

בשמירתו נקרא חזן[76]. כתב מ"א סימן נ"ג סק"ח בשם הזוהר אמור דיש ליזהר שלא יהי' הש"ץ בעל מום. וכן כתב בשו"ת חות יאיר סי' קע"ו לפי שיש בזה העדר כבוד למצוה. וכן אין ניתן לכתחילה לברך ברהמ"ז לקטוע אצבע ולמוכה שחין. ובס' א"ר כתב כמה ראיות דמותר להיות ש"ץ בעל מום. ובשם רש"ל כתב המ"א שם דיראה שלא יהי' הש"ץ סי' שיהי' יוכל לדבר בעסקי הקהל כפי הצורך. ועי' מחה"ש שם:

סימן קא

טעם. למה כשיחזור הש"ץ התפלה יאמר ה' שפתי תפתח ואינו אומר בסוף התפלה יהיו לרצון. משום דבשלמא ה' שפתי תפתח צריך שיאמר כדי שיעזור לו הש"י ליתן לו כוונת הלב להתפלל אבל אחר התפלה שהוא מתפלל בשביל אחרים לא שייך לומר הגיון לבי כי לא התפלל על עצמו אלא הי' צריך לומר והגיון לב השומעים התפלה ואין זה בנוסח הפסוק. ט"ז שם ס"ק ט' ועי' מ"א שם ס"ק י"ד. **דהטעם הוא**. דסומך על תתקבל צלותהון. ובשם השל"ה כ' לומר יהיו לרצון ע"ש. ואחר התפלה א"צ הש"צ לפסוע ג' פסיעות דסומך על הקדיש שאחר ובא לציון אע"פ שמפסיקין בקריאת התורה והלל כולהו לסדר תפלה הם באים. שם ס"ק י"א ועי' באר היטב שם דאם רגיל לפסוע אין למחות בידו.[77]

קונטרס אחרון

כשיחזור הש"צ התפלה. ובענין מה שנוהגין הרבה פעמים בר"ח וביו"ט כשאחד מתפלל מכבדין להב' לומר הלל לפני התיבה. ואח"כ חוזר הראשון ואומר הקדיש. כי המתחיל במצוה אומרים לו גמור. ועוד יש לדמות זה למ"ש המחבר סי' קל"ה סעי' ח' אם אין לוי בביהכ"נ קורא הכהן במקום לוי אבל לא כהן אחר כדי שלא יאמרו שהראשון פגום. וכן

[76] **בספר** זכרון טוב כתב שהרב הצדיק הקדוש **מנעסכאיז** זצוק"ל סיפר בשם הרב הצדיק המפורסם **מבארדיטשוב** זלה"ה ששמע בעל תפלה א' שהי' ניחר גרונו. ושאלהו הרב למה ניחר גרונך. והשיב מפני שהתפללתי לפני העמוד. השיבו הרב אבל כשמתפללים לפני אל חי. אין ניחר הגרון:

עוד כתב בספר הנ"ל איש א' הי' מתפלל שנים הרבה בחול לפני התיבה בצבור של הרב הצדיק הקדוש **מהר"י מנעסכאיז** זצוק"ל ופ"א בעת חלוקת צדקה אמר הרב הק' צריך להטיב עם המתפלל הנזכר באשר שהוא תמיד שוטה שלנו משל למדינה שסרחה על מלך גדול ונורא. לימים שמעו שהמלך יבוא במדינה. והיה מתביישים להראות בפניו. ובחרו בשוטה א' שלא ידע להתבייש ושלחוהו לפייס את המלך. וכשבא לפניו חשב המלך ולמה לא באו חכמי המדינה לפניו. וחזר וחשב בודאי שמתביישים להרים עיניהם נגדי מחמת סרחונה. מיד ריחם עליהם המלך וסלח חטאתם והנמשל מובן:

ובשו"ת הד"ר ח"א סי' כ"ט כתב וז"ל שמעתי דהרב הקדוש **מהרי"צ מסטרעטין** זצוק"ל הי' שו"ב בימי בחרותו ונצטוה מפי רבו הקדוש והניח מלאכתו כי יש היכל א' שאינו עולה שם תפלתו של השו"ב וכן שמעתי מפ"ק אדמו"ר הממלא מקומו זלל"ה שלא נתן רשות להשו"ב שלנו להתפלל ימים נוראים.

[77] **ונ"ל** דאפשר לחלק דאם הש"צ שהתפלל תפלת י"ח אומר הקדיש שאחר ובא לציון אז אין לו לומר כשיחזור התפלה יהיו לרצון וגם אין צריך לפסוע ג' פסיעות דסומך על הקדיש שאחר ובא לציון וגם על תתקבל צלותהון אבל אם אחר אומר הקדיש שאחר ובא לציון אז צריך הש"צ שהתפלל י"ח לומר יהיו לרצון וגם צריך לפסוע ג' פסיעות. ועי' שערי תשובה סי' תכ"ב סק"ד דאם צריך לחזור לראש א"צ לפתוח ה' שפתי ע"ש.

כאן אם זה שקורא את ההלל יאמר את הקדיש ג"כ. יאמרו שהעבירו את הראשון מן התיבה ע"כ חוזר הראשון ואומר את הקדיש אחר ההלל ועי' ט"ה ח"א סעיף תתרמ"ט בד"ה והנה:

סימן קב

טעם. שממתינין בחזרת התפלה על האב"ד. שרוב אנשים מתפללין במרוצה ואם יחידים מתפללין מלה במלה לא יוכלו לומר קדושה עם הצבור ואף אם אין אב"ד בעיר יש להמתין על המתפלל מלה במלה אבל כשמאריך אין להמתין עליו.[78] מ"א סי' קכ"ד ס"ק ז':

[78] **ואם** אחד צריך להאריך וירא שיתלוצצו עליו יכול לילך לאחוריו בשעה שמתחיל החזן אעפ"י שעדיין לא גמר תפלתו ויחזור למקומו ויגמור. שם בשם ס"ח סי' תשפ"ד:
ובפירוש אזולאי שם כתב אני בעניי קיימתי זה מסברא במקום א' כשהלכתי בשליחות מצוה ושמחתי כשראיתי דברי רבינו ז"ל:

[79] **ובספר** יש נוחלין שצריך כוונת התפל' ופי' כל מלה ומלה ואפי' בד"ת אל יהרהר בשעת התפל' ומבואר אמרו אין עומדין להתפלל אלא מתוך הלכה פסוקה ופירש"י שאינה צריכה עיון כדי שלא יהרהר בה בתפלה כי התפלה צריכה כוונה עכ"ל:
ובספר נתיב מצותיך כתב מעשה נפלא שאירע לבן הקדוש של הרב מוהר"ר **מיכל** ושמו הרב הצדיק מוהר"ר **יוסף מיאמפלא** שפעם אחת חלה ונטה למות ואינגיד ואיתנח (פי' נראה לו כאלו פרחה נשמתו וחזרה) והוא הי' דרכו להתפלל מאוד בכוונה ובפרט תפלת ערבית והי' מקפיד על מי שאינו מתפלל מעריב בכוונה עצומה וכך אמר עליו אביו הקדוש יוסף בני יכול להתפלל ובעת חליו ראה ששוקלין כל זכיותיו. והביאו כל התפלות שהתפלל מקטנותו ועד אותה השעה לא נעדר אחת מהם וראה שבא מלאך אחד נורא ואמר מה זה אלו התפלות ונפח בם וברוח שפתיו נתפזרו ולא נשאר אלא **ה**' אחת מאירה באור צח והוא הי' עומד לפני הב"ד של מעלה ידיו מרתתין ובאותו היום מת אביו הקדוש כי פתאום בסעודה שלישית נסתלק בעת הלכו אנא אנא בדביקות נפלא בחדר שלו ואמר בהאי רצון אסתלק משה כי לערך שני שנים קודם פטירתו היו צריכין לשמור אותו שלא יצא נשמתו מרוב דביקות בוראו כי הי' דרכו לילך אנא ואנא עד שפניו הי' בוערות כמראה הלפידים ופעם אחת אמר הגאון הקדוש מוהר"ר יוסף מזימיגראד תלמידו אל אחיו הצדיק מורי וחמי מוהר"ר **אברהם מרדכי** ראה אחי האיך עקביים של רבינו הקדוש עומדין בג"ע העליון והי' צריך שמירה יתירה והי' דרכו לאכול סעודה שלישית בחדרו מיוחד עם איזה מבניו ואח"כ הי' הולך לבית מדרשו לומר תור' ושירות עד שגמר הסעוד' שם ובעת הזאת לא הי' שום אדם שם והי' רץ בחדרו אנה ואנה ואמר בהאי רצון אסתלק משה עד שראתה בתו הצדיקת ורצתה ואמרה לאחיה הצדיק ר' יצחק ז"ל ורץ לחדרו ותפסו לבלבל אותו ולהורידו ונפל על שכמו ואמר שמע ישראל ד' אלקינו ד' אחד ויצתה נשמתו הקדוש ור' יוסף בנו הי' למעל' עד יום ראשון לבקר ובעת שהי' עומד לפני הב"ד שלמעל' שמע כרוז שילכו הצדיקים לקבל פני הרב **רבי מיכל מזלאטשיב** שבא לכאן והלכו ובתוכם הלך מרן הקדוש נר ישראל רוח אפינו הרב ישראל בן אליעזר רבו וראה אותו עומד לפני הב"ד ואמר להם מה לכם עם רבי יוסף חביבי שאתם אומרים שאין תפלתו זכה אני אומר לו שיתפלל בכאן תפלת שחרית ואתם תראו האיך תפלתו הוא בלב שלם ואמת וקרא אותו ואמר לו התפלל בני בכאן לפני יוצר כל ויושע לך והתחיל להתפלל ומתוך גודל כוונת התפל' התחיל למט' הגוף להזיע ובתפל' הזאת העלה כל התפלות להיותן מאירים ובהירים ואיתער ונתרפא מחליו ובאה אליו אמו ואחיותיו ואמר אליהם למה אין אתם מפשיטים הקשוטים מעליכם הרי אבינו נסתלק ע"כ. לכן ישקול אדם מאוד דעתו לכוין בתפלתו כל דבר ודבר כפי ענינו:

סימן קג

עוד טעם. כדי שלא יתפללו הקהל במהירות כ"כ. שיאמרו בלא"ה צריכין אנו להמתין.[79] ומ"מ נראה שאין להרב להאריך כ"כ כדמצינו בר"ע שהיה מקצר. ומכ"ש במקום שממתינין על החכם שעדיין לא בא שיש להקדים עצמו ולהיות מי' ראשונים. א"ר שם ס"ק ו':

סימן קד

טעם. מה שנהגו העולם לנענע עצמן בקדושה. דכתיב וינועו אמות הסיפים מקול הקורא הי' מתנועעים ומזדעזעים מפני אימת המלך. ק"ו מה אם אבנים נזדעזעו שאין מכירין שום דבר אנו על אחת כמה וכמה. ב"י סי' קכ"ה:

קונטרס אחרון

לנענע עצמן בקדושה. עי' שערי תשובה סימן קכ"ה סק"ה בשם האריז"ל שצריך ליזהר בתכלית הזהירות לכוון הרגלים בעת הקדושה ששתיהן יהיו דומות רגל א' בלבד ע"ש[80] ואודות הנוסח לדור ודור נגיד גדלך. שיש נוהגים שלא לומר בחזרה כ"א במוסף. ויש שא"א אותו אפי' במוסף. עי' אשל אברהם סימן קי"ד שהאריך בזה:

וראיתי באיזה ספר דע"כ אומר הש"ץ אחר הקדושה לדור ודור נגיד גדלך כו'. שאנו מבקשים מהשי"ת שלא יבוא ח"ו עוד גזירה להשבית אותנו מלהקדיש שמו ית' רק לדור ודור נגיד גדלך ולנצח נצחים קדושתך נקדיש. ועיין ט"ה סעי' שס"ג:

ובספר אשל אברהם מהדורא תנינא סי' קי"ד כתב דיחיד המתפלל עם החזן גם שהחזן אומר **לדור ודור** הוא יכול לומר **אתה קדוש** שלא לגרוע תקנת תז"ל אנשי כנה"ג ע"ה. ויכול ג"כ לשמוע תיבות **לדור ודור** כו' עד **כי** כו' מהחזן והוה כאומר ג"כ. וטוב שישמע ג"כ מהחזן כשאומר **או"א ברכנו**:

סימן קה

טעם. שנקראת התחנה והבקשה תפלה. מלשון פקו פליליה. שענינו דון ומשפט.

והטעם. כי המתפלל מבקש מאת השם שישפטנו ברחמיו ולא יפנה לרוב הרעות שעושה כי המשפט הוא שיעזוב לו מעונותיו ולא יזכרם לו כלום כמו שאמר הנביא יסרני ה' אך

[80] **ובספר** תרומת הדשן סי' כ"ח כתב דכיון דאמרינן **נקדש את שמך כשם שמקדישין אותו בשמי מרום** ובשמים מקדשין ברגל ישרה כדכתיב **ורגליהם רגל ישרה**. יש לנו להתדמות להם בכל היכולת:

במשפט אל באפך פן תמעטני. אבודרהם:[81]

סימן קו

טעם. שבשעה שהש"ץ אומר מודים וכורע כל העם שוחין ואומרים הודאה קטנה. מפני שאין דרך העבד להודות לרבו ולומר לו אדוני אתה ע"י שליח אלא כל אדם צריך לקבל בפיו עול מלכות שמים ואם יקבל ע"י שליח אינה קבלה גמורה שיוכל להכחיש ולומר לא שלחתיו אבל בשאר התפלה שהוא בקשה יכול לתבוע צרכיו ע"י שליח שכל אדם חפץ בטובתו ולא יכחיש ויאמר לא שלחתיו. וזה שאמר דוד אמרת לה' ה' אתה. אני בעצמי אמרתי לו ולא ע"י שליח. אבודרהם:

קונטרס אחרון

מודים וכורע. כששוחין מודים עם הש"ץ לא ישחה כמו הש"ץ שצריך לשחות כשיעור שאחז"ל עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה. אלא שוחין מעט עם הש"ץ שלא יהי' נראה ככופר ח"ו ואם ישחה כמו שהוא שוחה בלחש בתפלתו יהי' מוסיף על דברי חז"ל. כן מבואר בפוסקים אחרונים. ודע כי כן נהג רש"ל ז"ל כשאמר מודים עם הש"ץ הי' שוחה מעט וכשאמר שאתה הוא ה' אלהינו כשהזכיר השם הי' זוקף מעט אבל עכ"פ הי' שוחה מעט וכשהגיע תיבת על שאנו מודים לך הי' שוחה יותר מעט. ולא כמו שעושין המוני עם שוחין עם הש"ץ כמו ששוחין בתפלת לחש ואינו ראוי לעשות כן. אור צדיקים ובס' עבוה"ק כתב בשם האריז"ל דבמודים דרבנן יכרין הראש בלבד:

סימן קז

טעם. שנקרא מודים דרבנן. לפי שהוא תיקן הרבה חכמים כדאיתא בסוטה דף מ' ע"א. טור או"ח סי' קכ"ז:

[81] **בספר** הנהגות ישרות כתב דהעומד בתפל' ולא הקדים תשובה לתפלתו עליו נאמר מי ביקש זאת מידכם רמוס חצרי. וע"ל סעי' ל' בהשמטה:
ובספר זרע קודש (תשא) כתב וז"ל והנה אנשי כנה"ג תקנו לנו לשון התפל' על ענינים גשמיים וגופניים כגון רפואה ופרנסה וכדומה. כ"ז רומזים לתיקונים בעולמות העליונים כמ"ש בספרים שבאמת התפל' וצרכים שבה הם דברים העומדים ברומו של עולם שהם משל ודמיון על העולמות הקדושים וכשאנו מתפללין בכוונ' זו להעלות התפל' רק לצורך גבוה ממילא באים עלינו כל הטובות והברכות והשפעות כי ע"י תפלתינו נמתקו כל הדינים. ואז ממילא בא שפע מכל הטוב:
ובספר אנרא דכלה (תצא) בשם האריז"ל פי' השמ"ע ותן שכר טוב לכל הבוטחים כו' ושים חלקנו עמהם הלא אם אין אנו כדאים לזה ח"ו האיך אנחנו מבקשים שיהי' חלקנו עמהם. רק דהנה כ"א יש לו חלק בג"ע וחלק בגיהנם. וארז"ל זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע. והצדיקים הבוטחים בשמו ית' אינם רוצים ליהנות משל אחרים. והגם שנותנים להם חלק חבירם מחזירים לכ"א אבידתו. וזה שאנו מבקשים ותן שכר טוב כו' ושים חלקנו עמהם. והם בודאי יחזירו לי':

סימן קח

טעם. שהחזן נקרא ש"ץ. כי כתוב בספרים שיש מן הארץ עד לרקיע ש"ץ אוירים מלאים קליפות. ולכן נקרא החזן ש"ץ על כי ע"י השירות ותשבחות שמשורר בקול נעים בגילה ורנן נכרתים ונסתלקים הקליפות מן הש"ץ אוירים. זרע קודש לפסח:[82]

סימן קט

טעם. שתפסו חז"ל בשליח צבור לשון העובר לפני התיבה ולא נקטו היורד או העומד. כי הש"צ ע"י תפלתו יכול להמשיך השפעות טובות כנודע והוא הצינור המעבר השפעות בחי' סוד מדת יוסף ע"ד יוסף הוא המשביר. אהבת שלום מהרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **מנחם מענדיל מקאסיף**. זצוק"ל פ' פנחס:

סימן קי

טעם. שנתפשט המנהג שהחזנים אוחזים פניהם בשני ידיהם בשעת התפלה כדי שלא להביט חוץ בבהכ"נ ויישר מחשבתו לפניו ויראה תמיד בסידור התפלה אשר לפניו ויקיים שויתי ה' לנגדי תמיד ולא יהרהר בלבו בשעת התפלה כמה קול ערב וחזק יש לי וכמה בני אדם נהנים ממנו ששומעים אותי כי כן דרכו של יצר הרע כדי להפיל את האדם ברשתו ושלא יהיו מעשיו לש"ש. מטה משה אות ס"ג:

סימן קיא

טעם. שאמרו חז"ל כל תפלה שאין בה פושעי ישראל אינה נשמעת. לפי שהצדיק כשהוא בדביקות גדול' אז בלתי אפשר לו שיפסיק מדביקותו להשפיע לישראל. וכשיש פושעי ישראל דהיינו שפשע במדרגות ישראל אף שאינו רשע גמור כי אם שפשע באותה מדרגה הנקרא ישראל אז הוא גורם להפסיק הצדיק מדביקותו וגורם בזה שמטה הצדיק עצמו לצרכי העולם מה שהם צריכין להשפיע להם ואז תפלתו נשמעת עבורם לכל צרכיהם. נמצא בכל תפלה צריך פושעי ישראל אחד למנין עשרה כדי שיפעול את ההשפעה

[82] **בספר** דרך אמונה כתב בשם ס' ייטיב פנים וז"ל שמעתי ממו' ז"ל הגה"צ ר' משה טייטילבוים אבד"ק אוהל זי"ע שהגאון הקדוש **ר' שמעלקא מניקלשפורג** זצוק"ל כשהי' עומד בתפל' בשבתות וי"ט ובפרט בימים נוראים בעת העבוד' כשאמר וכך הי' מונה א' או"א וכדומה הי' מכוון הכוונת והסודות בין תיבה לתיב' ואז הי' מאריך ומנגן נגונים חדשים פלאי פלאים אשר לא שמע אותן ולא שמע אוזן אדם בעולם והוא לא ידע כלל מה הוא מנגן ואיזהו נגון מנגן כי הי' שוטט במחשבתו דבוק בעולם העליון והקול יוצא מפיו בניגונים נפלאים ערבים לשומעיהן חכו ממתקים וכלו מחמדים:

בנטיית הצדיק. נועם אלימלך פ' וירא ועי' לקמן סעי' תשמ"ז:[83]

קונטרס אחרון

החלבנה שריחו רע. ובספר בית שמואל אחרון (וירא) פי' בדרך הלצה מה שאמחז"ל במשנה אבות ואל תהי רשע בפני עצמך. דרשע שהולך בין הציבור לפעמים הוא תועלת דאם מדת הדין מקטרג' על ישראל שהמה אין צדיקים. רואה הקב"ה דנגד הרשע הזה המה צדיקים אבל אם הוא רשע בפ"ע ואין הולך לביהכ"נ אין בו שום תועלת:

וזה פי' כל פועל ה' למענהו דדרשו חז"ל כל מה שברא הקב"ה לא ברא דבר לבטלה. דהכל צורך אל העולם. וגם רשע. ר"ל דמה שברא רשע הוא ג"כ לצורך עולם. דתועלת הוא ליום רע. ר"ל דכשישראל בצרה תועלת הוא הרשע דמרחם הקב"ה על הצבור דכנגד הרשע הזה המה צדיקים. וא"כ גם הרשע לא ברא לבטלה.

ובספר מדרש אליהו דרוש י' כתב דעם זה פירשו מז"ל בפסוק פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם דקשה דהל"ל ולא בזה את תפלתו לשון יחיד כמו שנכנס בלשון יחיד. אמנם הכוונה פנה הקב"ה אל תפלת הערער שהוא הרשע. ובזה לא בזה את תפלתם של המתפללים עמו.

סימן קיב

טעם. שגדול העונה אמן יותר מן המברך. כי המברך אינו מזכיר כ"א הזכרה אחת והעונה אמן מזכיר שתים. דאמן בגימטריא ידו"ד אדנ"י. תשב"ץ אות רנ"א. וצריך האדם להשלים בכל יום מדת צדיק שהוא נוטריקון צ' אמונים ד' קדושות י' קדישים ק' ברכות. ש"ע האריז"ל:

[83] **ובספר** חסד לאברהם מעין שני נהר מ"ו כתב וז"ל. טעם. היות סימני הקטורת י"א סימנים לא פחות ולא יותר. ללמדינו שבכל ציבור שיש ביניהם רשע אחד אל יוציאוהו מביניהם ולא יעכבוהו מלהתפלל עמהם ואל יעלה בדעתם שיפסידו בהשתתף תפלת רשע עמהם ואדרב' יגיע להם תועלת ולא הפסד כי כשיעיינו למעל' ערך תפלתם לפי ערך תפלת רשע יראו יותר חשובים ממה שהם בלתי רשע עמהם וגם הרשע ירויח בהתחבר תפלתו עמהם חוזרות להיות חשובה. וזה כשיהי' י' צדיקים וא' רשע נחשבים כולם צדיקים כל הי"א נחשבים לצדיקים. אך אין כח ביד ט' צדיקים לבטל פסול תפלת רשע אחד. ואם היו שני רשעים בתוך הציבור צריך שיהי' עשרים צדיקים כדי לבטל ב' רשעים ולזה הי' בקטורת עשרה סמנים טובים לבטל ריח החלבנה שריחו רע ע"ש:

ובספר שארית ישראל פי' ע"ד משארז"ל אפילו כל העולם כולו אומרים לך צדיק אתה הי' בעיניך כרשע. וזהו ג"כ מפושעי ישראל שיחזיק א"ע לחוטא ופושע. וע"י הכנעה יפתחו לו שערי רחמים זו תפלה מצד כי חפץ חסד הוא:

סימן קיג

עוד טעם. מפני שהמברך לא יכול לומר רק מה שתקנו חז"ל ברכת השחר וברכת ק"ש וש"ע וברכת הפירות אם יש לו. אבל אמן יכול לענות אפי' שומע ברכות ממאה או אלף אנשים. דרך משה:

סימן קיד

טעם. שאסור לאכול קודם התפלה. כיון דקודם התפלה עדיין חסר א' מאדם והיינו אלופו ש"ע ונשאר דם. וזהו מה שאמז"ל על פסוק לא תאכלו על הדם אזהרה לאכול קודם התפלה. אהבת שלום להרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **מנחם מענדיל מקאסיף**. זצוק"ל:

סימן קטו

טעם. שהש"צ אומר ברכת כהנים בתפלה. לפי שבימיהם היו עולים לדוכן בכל יום וכנגד זה אנו אומרים ברכת כהנים זעירא. כלבו אות י"א.

סימן קטז

טעם. שהש"צ אומר ברכת כהנים אחר הודאה. לפי שנאמר וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וירד מעשות העולה וגומר. ועבודה והודאה חד מלתא הוא. שם:

סימן קיז

טעם. שאין עונין אמן בשעת שהש"ץ אומר ברכת כהנים. מפני שאין עונין אמן אלא כששומעין מפי המברך ולכן יש מקצת יחידים שעונין **כן יהי רצון** במקום אמן. אבודרהם:

קונטרס אחרון

אומר ברכת כהנים.[84] כתב קיצור של"ה יש להזהיר ההמונים שאומרים אמן כן יהי' רצון על ברכת כהנים. אלא כך יש לנהוג אחר וישמרך יאמר **יהי רצון** ואחר ויחנך ג"כ **יהי רצון**. אבל אחר שלום יאמר **כן יהי רצון** לפי שאם אין שלום אין כלום. והיא הברכה

[84] **הרב** הה"ג רבינו עקיבא כהן ונשיא מאובין היה מוכתר בנימוסין ובא לפראג מעולי הגולה ק"ק אובין ובנה בית גדול בנוי לתלפיות והרביץ תורה ונפטר שנת רנ"ו לפ"ק. והאיש ההוא הוליד מאשתו י"ב בנים זכרים וי"ג בנות והתחתן עם י"ב מבנותיו לכהונה ולאחת אשר נקרא בשמה יוכבד התחתן עם ר' שבתי בר' ישעי' הלוי הורוויץ שהי' נקרא שעפטיל אביו של החסיד מו"ה אברהם הלוי בעל יש נוחלין ועמק ברכה ושאר ספרים אביו של הגאון החסיד בעל השל"ה ז"ל. ור' עקיבא הכהן הנ"ל זכה לילך לדוכן הוא וי"ב בניו וי"ב חתניו מספר **כ"ה נפשות** והתפאר בעצמו שקיים מצות **כה תברכו את בני ישראל**:

העיקרית ע"כ אומרים שם כי"ר להורות שבזה היא עיקר הברכה ע"ש. ועי' ט"ז סימן קכ"ז סק"ד. ובלבוש שם כתב הטעם שאין עונין אמן. לפי שהש"ץ אינו אומר אותה אלא בלשון בקשה שמתחיל **אלקינו** וכו' **ברכנו** וכו'[85] אינו נופל אחריו לשון אמן. אלא **כן יהי רצון**. כלומר גם אנחנו מבקשים ממנו ית' שכן יעשה. וכן יהי רצונו יתברך. וכן נוהגין ע"כ:

ובספר אלה המצות להגאון החסיד מהר"ם חאגיז זצ"ל אות שע"ח כתב וז"ל ראיתי נוהגים כשהחזן אומר ברכת כהנים הציבור עונים בלחש על פסוק ראשון. יהי רצון בזכות אברהם. ע"פ ב'. י"ר בזכות יצחק ע"פ ג'. י"ר בזכות יעקב. יש סמך למנהג זה ע"פ דברי רבינו בעל הטורים ז"ל שכתב וז"ל **יברכך** כנגד אברהם דכתיב בי' ואברכה מברכך. **יאר** כנגד יצחק דהי' עולת ראיה. **ישא** כנגד יעקב דכתיב בי' וישא יעקב רגליו: **וע**' כלבו אות י"א וז"ל שלמה תיקן ברכת כהנים לומר בתפלה. ובפסוק ראשון ג' תיבות כנגד ג' אבות. ומברכין להם כדי שיזכור להם ברית אבות. פסוק שני חמשה תיבות כנגד חמשה חומשי תורה. שבזכות אבות נתנה תורה. וכן הוא אומר באר תפרוה שרים. ואומר להם עשו מה שכתוב בתורה שנתנה בזכות אבות פסוק שלישי ז' תיבות כנגד ז' רקיעים. ואומר להם שוכן שבעה רקיעים יברך אתכם. וכן הוא אומר הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה. וכי שלמה צריך שמירה אלא שהי' חקוק סביב למטתו ברכת כהנים שהן ששים אותיות. ועי' ט"ה סעי' תקס"ו.

סימן קיח

טעם. שהכהנים חולצים מנעליהם כשעולין לדוכן. מפני שהוא תיקון חכמים שתקנו לחלוץ המנעלים שמא יפסיק לו רצועה מסנדלו והוא ילך וישב לחזור ולקשרו וחביריו יברכו והוא ישב כאן ויקשור ולא יברך. ויאמרו עליו שהוא בן גרושה או בן חליצה ולכך אינו מברך לפיכך יחלוץ מנעליו ולא יצטרך לקשור אבל בבתי שוקים מותר לישא כפיו אפילו הם של עור מפני שאין בהם רצועות ולא גזרו עליהם אבל מנעלים אסורים אפילו אין בהם רצועות דעל סתם מנעלים גזרו ולא פלוג רבנן. לבוש סי' קכ"ח ועי' מס' סוטה דף מ' ע"א:

[85] **מה** שאומר הש"ץ או"א ברכנו בברכה המשולשת בתורה. כי הם ג' פסוקים. אבודרהם ובשל"ה הק' בסופו בהקדמת בנו הגאון עמוד השלום פכ"ו פי' בשם הסידור שחיבר המקובל הגדול מוהר"ר הירץ זצלה"ה ע"ד מש"כ המרדכי פ"ק דברכות גבי אפילו עטרות ודיבון פירש"י שאין בו תרגום וצריך לקרות העברי ג"פ וה"ה ברכת כהנים אין להם תרגום כמבואר בפוסקים וצריך לקרותן ג"פ במקרא. וזהו המשולשת בתורה:

קונטרס אחרון

אבל מנעלים אסורים. ולפ"ז נראה דגם מנעל של בגד ושל שעם וקש ג"כ אסור עי' ט"ה סעיף תשמ"א. אבל בשו"ת כנסת יחזקאל סי' י"א העלה דרשאין הכהנים לעלות לדוכן במנעלים שקורין פילט"ק.

סימן קיט

טעם. שצריך ליטול ידיו. משום שנאמר (תהלים קל"ד) שאו ידיכם קודש וברכו את ה'. כלומר כשתשאו ידיכם קדשו אותם בתחלה והיינו נטילי' ואח"כ וברכו את ה' והוא ברכת כהנים ואע"פ שנטל ידיו שחרית יחזור ויקדש אותם קודם הנשיאות כפים דקרא תיכף לקדושה ברכה משמע. שם סעיף ו' וסעיף ז':

סימן קכ

טעם. שאומרים הכהנים באהבה. משום דאיתא בזוהר כל כהן דלא רחים לעמא או עמא לא רחמין לי' לא ישא כפיו. מ"א סי' קכ"ח ס"ק י"ח:

קונטרס אחרון

באהבה. הספר אגרא דכלה (נשא) כתב בשם אדמו"ר הרב הקדוש מוהר"ר **יעקב יצחק** מ"כ בק"ק לובלין זצוק"ל כי אמו"ר להם הוא מלשון אהבה מלשון את י"י האמרת היום. כמבואר בזהר שצריך לברך את ישראל באהבה. וזה נוסח הברכה כנודע. ומה שאין אומרים הברכה בלשון רבים יברככם וישמרכם. מפני כשיאמרו בלשון רבים אזי יהי' המשמעות על כל העולם. וא"כ גם אוה"ע יהנו ח"ו מאותו הברכה. ע"כ צוה ית"ש לומר בלשון יחיד ואינו נכנס בגדר הברכה רק עם המיוחד. וז"ש כה תברכו את ב"י אמור לה"ם דייקא תצמצמו את הברכה לבל תלך רק לישראל עם קרובו:

והראוי לומר הברכה יברכנ"ו וישמרנ"ו כדי לכלול א"ע עם ברכת ישראל. אבל באמת השי"ת צוה לכהנים שלא יכללו א"ע בברכה זו דהנה המצוה מוטלת עליהם למצות עשה ומצות לאו ליהנות ניתנו והבטיח להם השי"ת שהוא יברכם לכהנים. וז"ש אמו"ר לה"ם לנוכח רק לישראל **יברכך** וכו':

סימן קכא

טעם. שהכהנים חולקין אצבעותיהם. דכתיב מציץ מן החרכים ה' חרכים דהיינו חלונות ע"כ מכוונים לעשות ה' אוירים. טור שם:

סימן קכב

עוד טעם. כי פתיחת האצבעות הוא סימן שאימת שכינה עליהם כאלו הם מתחלחלים. שבולי הלקט:

סימן קכג

טעם. שנוהגים הכהנים לשלשל טלית של מצוה על פניהם וידיהם כדי שלא יוכלו הם להסתכל בעם ולא העם בהם ויבואו לידי היסח דעת ומנהג יפה הוא. ב"י שם. והגאון יעב"ץ כתב שאין נכון לשלשל הטלית עה"פ לא הכהנים המברכים ולא ישראל המתברכים. אלא צריך דוקא פנים כנגד פנים שניהם מגולים רק יעמדו באימה ובכוונה על הברכה:

קונטרס אחרון

באימה ובכוונה. **וטעם**. כשהכהנים עולים לדוכן מנגנים תמיד ניגון אחד מתחלה ועד סוף. משום דאיכא למיחש לטירוף הדעת (מטה משה אות קצ"ג). **וטעם**. אם הכהן אבל על אביו או אמו אינו נושא כפיו כל י"ב חודש וה"ה בשאר קרובים תוך ל' רק יוצא מביהכ"נ בשעה שקורא הש"ץ כהנים או כשנותנים מים ליטול ידיהם. לפי שאינו שרוי בשמחה וראוי למברך שיהי' שרוי בשמחה כמו שמצינו ביצחק אחר שאכל אמר **ואברכך**. לבוש סי' קכ"ח סעי' מ"ג:

סימן קכד

טעם. שאנו אומרים בשעת **ברכת כהנים** רבונו של עולם חלום חלמתי. מפני שהחלום הוא אחד משישים בנבואה והכהנים הוא כולו נבואה שמטעם זה אסור להסתכל בידי הכהנים שהשכינה שורה בידיהם ולכן אנו אומרים רבש"ע כדי לבטל החלום בששים. נועם אלימלך פ' תרומה:

קונטרס אחרון

לבטל החלום בששים. ובספר מדרש תלפיות אות ח' כתב בשם ספר תורת חיים. טעם. דהחלום מבטלו בברכת כהנים לפי שיש ס' אותיות בברכת כהנים. וחלום הוא כנגד א' משישים בנבואה. לכן ברכת כהנים מבטלו:

סימן קכה

טעם. שאין נושאין כפיהם אלא ביו"ט. משום שאז שרויים בשמחת יו"ט. וטוב לב הוא יברך משא"כ בשאר ימים. רמ"א סי' קכ"ח סעיף מ"ד. ועיין מ"א שם סק"ע:

סימן קכו

טעם. שאין נושאים כפיהם במנחה. משום דשכיחא שכרות באותה שעה שמא יהא הכהן שכור ע"כ אין אומרים במנחה או"א אבל בתענית אומרים. תענית דף כ"ו ע"ב ועי' או"ח סי' קכ"ט סעיף א':

סימן קכז

טעם. שאין נופלין על פניהם בערב יו"ט ובערב שבת נופלין. מפני שערבי ימים טובים וימי מוצאיהם הם ימים מעטים בשנה ולכן אין נופלין בהם בתחינה לא בשחרית ולא במנחה ואם היינו עושים כן לשבתות הרי חצי השנה לא היינו מתחננים ולא יתכן. ועוד כי ימים טובים יש להם יתרון מפני שקורין את ההלל. אבודרהם:

קונטרס אחרון

ובע"ש נופלין. בספר דברים נחמדים כתב מה שנוהגין בקצת מקומות שלא לומר תחינה ביום ו' וביום א' יש לבטל המנהג ההוא. דאמרינן בגמרא שבתות וי"ט דאורייתא ולא צריכין חיזוק. וא"כ מי שאינו אומר תחינה מראה ח"ו שאינו דאורייתא:

ומה שנוהגין בקצת מקומות שלא לומר תחינה אחר המולד הלבנה. הגם שהוא יום קודם ר"ח. מהראוי לבטל המנהג. כי הוא מתנגד להגמרא שסיפרו שם בכלתו של רפרם שהספידה ר"ג הספד גדול. לא מפני שראוי' לכך אלא כדי לפרסם שאינו ר"ח. ומה שנמצא כתוב בשם המקובל מהר"י סרוק (עי' מ"א סי' תנ"ז סק"ג) היינו שהי' נוהג להתענות התענית קודם המולד דווקא בשעת מיעוט הירח ולא אחר החידוש ע"כ:

ובספר אזור אליהו (תזריע) כתב על מה דאמרינן בש"ס על מה דציוותה התורה להקריב שעיר בר"ח אמר הקב"ה הביאו עלי כפרה על שמיעטתי את הירח. הלא זאת הכפרה הי' צריך להביא בער"ח בזמן שמיעט את הירח ולא בזמן ר"ת. שאז הוא התחדשות הירח. רק **הטעם** הוא כי בזמן סילוק הירח אז הדינים שולטים ח"ו. ואין אז זמן כפרה. רק בחידוש הירח שאז התחלת החסד והרחמים וצריך כפרה על שעבר:

סימן קכח

טעם שאין נופלין על פניהם בתחנון במנחה בע"ש וער"ח וערב יו"ט וערב חנוכה ופורים וכדומה. שמתוך זה יזכור בתפלת ערבית לומר יעלה ויבא בר"ח או עה"נ בחנוכה ופורים או עכ"פ שיזכור יום המאורע אשר יבא בערב. (מצאתי):

סימן קכט

טעם. שאין נופלין על פניהם בלילה כי הנפילת אפים הוא להכניע למידת הלילה שהיא מדת הדין ואם הי' נופלים בלילה הי' מגבירין כחה והוי כמקצץ בנטיעות ח"ו כידוע ליודעים חן ובליל המשמרות נוהגים ליפול על פניהם מפני שהוא קרוב ליום. לבוש סי' קל"א סעי' ג' ועי' עמק ברכה דאם אינו קרוב ליום אומרים המזמור בלא נפילת אפים בקול רם כקורא בתורה. ועי' מ"א שם ס"ק ט' דאחר חצות הלילה נופלין על פניהם דרק קודם חצות הוא תגבורת הדינין משא"כ אחר חצות ע"ש:

סימן קל

טעם. שאין נופלין על פניהם לא בבית האבל ולא בבית החתן ולא בבית הכנסת ביום שיש בו מילה. **הטעם** בבית האבל שלא להגביר בה הדין ח"ו כי האבל כבר מדת הדין מתוחה כנגדו והוי כמו קיצוץ ח"ו. **והטעם בחתן ובמילה** מפני ששרוים בשמחה ועת התעוררות ומדת הרחמים כמו בשבת ויו"ט לכן אין נופלין שלא לעורר מדת הדין בעת הרחמים. ובמילה ג"כ דוקא בשחרית אין נופלין אבל במנחה אפילו מתפללים בבית המילה אצל התינוק אומרים התחנון מפני שאין שרוין כ"כ בשמחה משום צערא דינוקא. (ועי' פ"מ סי' קל"א ס"ק י"א וס"ק י"ב דכשמתפללין אצל התינוק א"א גם במנחה וכן אצל התינוק א"א צו"צ במנחה ע"ש). אבל בחתן אין אומרים התחנון אצל החתן כל אותו היום של החופה ולא יותר. לבוש שם סעי' ד' ועי' מ"א שם ס"ק י"ב דיש נוהגין שלא ליפול כל ז' כשהחתן בבהכ"נ. ועי' ברכי יוסף סי' קל"א סעיף ה' בשם הרב החסיד המקובל מוהר"ר יעקב צמח שאע"פ שלא נכנס לחופה כיון שבאותו יום עתיד ליכנס לחופה אין נופלין ע"פ ויום מילה יוכיח ע"ש:[86] וע"ל סעי' תתרמ"ד:

[86] **ובנועם** מגדים כתב דאם בא לבהכ"נ לאחר יום החופה אין כל העם נגררין אחריו ואומרין תחנון ומיהו החתן יראה דא"א תחנון כל שבעה ע"כ. והנה מילה כתב רמ"א בא"ח סי' קל"א ס"ד דאם המיל' בביהכ"נ אחת אז אומרים באחרת. ומ"א שם סק"י כתב בשם כ"ה שמנהג כל המקומות שאפי' המיל' בבית אחר אין נופלין בבהכ"נ שמתפלל שם בעל הברית ע"ש. ובעטרת זקנים שם כתב וז"ל ויש מי שכתב שאם מילה בעיר אין אומרים תחינות בכל העיר הואיל ואליהו בא לעיר ע"כ. ועי' נועם מגדים דכתב דהכל לפי המנהג ואין להתקוטט בדבר זה כל שאין מנהג ידוע. ועי' שערי תשובה שם בשם באר יעקב שיש מקומות נוהגין כשיש מילה בבהכ"נ אשר שם רוב העיר והוא

קונטרס אחרון

ביום שיש בו מילה. אבל היה"ר שאחר קה"ת אומרים. לפי שיש בו בקשה לחיי הנמול בכלל ישראל ולא גרע ממ"ש שעושין לו. ואפי' בשבת אומרים בקשת רחמים לחיי כלל עדת ישראל כמו שאומרים יקום פורקן ומי שבירך. יעב"ץ:

ועי' בספר לבושי מכלול סי' ד' דכתב וז"ל לא נמצא שלא לומר יה"ר ביום שאין בו נפ"א.[87] ואני חזיתי להרב הקדוש מוהר"ר **יחיאל מיכל** מגלינא זצוק"ל בהלולא של מר חותנו הרב הצדיק הקדוש מפרימישלאן זללה"ה. שלא אמר תחנה ואחר קה"ת אמר יה"ר וכן אני נוהג אחריו אם דבכמה מקומות אומרים תחנה ג"כ עכ"ז רוב החסידים תפשו שלא לומר תחנה כמו דהלולא דרשב"י ע"ה זי"ע ומדליקין נרות. ואדמו"ר הקדוש **מסטרעטין** ציוה לשורר על הציון הפיוט של בר יוחאי. ועושין משתה ובליקוטי תורה להאריז"ל כתב דטוב לומר על היא"צ של הצדיק חיד"ת משמן.

ולא יותר. ועי' מ"א שם ס"ק י"ב דכתב וז"ל במדינות אלו נוהגים שלא ליכנס לבית הכנסת יום או יומים קודם החופה ואולי הוא מהאי טעמא כדי שיוכלו הקהל לומר תחנה ומיהו אם נכנס אומרים תחנון מלבד יום החופה. ועי' ט"ז שם סק"י דכל ז' ימי המשתה לא יבא החתן לביהכ"נ מטעם זה שלא ימנעו לומר תחנון.

ובספר אשל אברהם שם כתב ונראה שכשהוא בביהכ"נ או בביהמ"ד הק' המיוחדים לרבים והוא איננו מתפלל כלל בין המתפללים אז ולא הניח כלל טלית ותפילין כי דעתו להתפלל עם מנין שיתפללו אחר כך בזה לכ"ע אין למנוע מלומר תחנון ע"י החתן כי רק כשמתפלל עמהם גם שאינם שווים במקום אחד שייך צירוף מה שאין כן כשהוא

הישנה משאר ביהכ"נ שבעיר אין אומרים תחנון בכל ביהכ"נ שבעיר ודוקא כשהם מתפללין בשוה עם בהכ"נ הגדולה ולא קודם להם. או אחריהם עכ"ל. ובחידושי הגהות מהגאון מהרי"ש נ"ז סי' תר"ב כתב דאף הסנדק יאמר עכ"פ בסלחות שאומרים באשמורת בוקר תחנה ונ"א ע"ש:

ובספר עבודת הקודש קשר גודל סי' י"ט סעיף כ"ב כתב בשם ת"ח ח"ג סי' ד' דאף אם אבי הבן בעיר או שמת וקרוביו הולכים לבה"כ ומתפללים כמנהג אין נופלין ע"פ:

כתב בספר התניא סי' ה' וז"ל אם חל המיל' בתענית ציבור מתפללין סליחות ואומרים וידוי ואין נופלין על פניהן ואין אומר רחום וחנון ואבינו הרחמן. לפי שמצות מילה קבלו ישראל בשמחה עדיין מקיימין אותה בשמח' כדכתיב שש אנכי על אמרתיך. לפיכך אין אומרים והוא רחום ותחנונים שמניחין במקצת ואין צריכין להפסיק לגמרי וכך המנהג בישראל ע"ש:

[87] **בספר** נועם מגדים להפרמ"ג אות ה' הוכיח מהלבוש סי' תכ"ט סעי' ב' דכל יום שאין אומרים תחנון א"א יה"ר וכן הוא במנהגים. ועי' ש"ך יו"ד סי' רכ"ה סק"ד בשם מנהגים דבמילה אין אומרים יה"ר שאחר קריאת הס"ת:

ובענין מה שאומרים בתפלת **יהי רצון** שאחר קרה"ת **יהי רצון מלפני אבינו שבשמים לכונן** וכו' יה"ר וכו' לרתם עלינו וכו' ובסוף אומרים **אחינו כל בית ישראל הנתונים בצרה ובשביה** וכו' למה א"א גם כאן בסוף בלשון יה"ר מלפני אבינו שבשמים שכל בית ישראל הנתונים וכו'. כי כיון אם יש אחדות בין ישראל אז ממילא הוא עת רצון. וז"ש **אחינ"ו כל בית ישראל**. היינו באם ב"י הם אחים ורעים אז א"צ להקדים יה"ר. כיון דבודאי יש עת רצון. כן כתב לי ידי"נ הרב הה"ג מו"ה צבי יחזקאל מיכלזאהן אבד"ק פלונסק שליט"א בשם הרב הצדוק הקדוש **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל:

לומד והם מתפללים. ומ"מ כשיוצא החתן לחוץ ללמוד בחדר הסמוך הוא עצהיו"ט ע"ש. ובאלמן שנשא אלמנה דוקא תוך ג' לנשואין אבל לאחר ג' נופלין. באר היטב שם ס"ק י"ד.

סימן קלא

טעם. שנופלין תחנון על יד שמאל משום שהסיבת שמאל דרך בן חורין ומכניעין עצמינו באותו צד ובשחרית עפני התפילין יטה על ימינו. פ"מ סי' קל"א ס"ק ב':

קונטרס אחרון

תחנון על יד שמאל. בספר מעשה רב להגר"א ז"ל סי' מ"ט כתב שלא יאמר פסוק **ויאמר דוד** שנאמר גבי פורעניות רק יתחיל רחום וחנון.

סימן קלב

עוד טעם. שבשחרית כשנופל על פניו יטה על ימינו[88] הנה בש"ע סימן קל"א כתב הרמ"א **הטעם**. משום כבוד התפילין ולכאורה מה בזיון לתפילין כשיפול על שמאל. רק הטעם הוא. כי מה שאין אנו נופלין תחנון בשבת הוא מטעם שהוא יום קדוש ואות אשר בחר בנו ואנו במעלה העליונה ואז אין שייך לעורר הדינים בנפילת אפים ובכלל זה שאר הימים שהקדושה שולטת. והתפילין ג"כ אות ומורים על יחוד הגדול. ע"כ כשיפול על יד שמאל ששם התפילין הוא בזיון גדול שמראה כאלו אינם אות ח"ו וכשאומר תחנה בנפילת אפים בשבת בודאי הוא בזיון גדול לשבת. הכי נמי לא שנא. אור צדיקים בשם המאור הגדול מוהר"ר **וואלף** ז"ל הרב דק"ק פוזנא.

סימן קלג

טעם. דמסתירים פנים כשאומרים תחנון. לפי כשישראל הי' משתחוים בעזרה הי' בין כל אחד ד' אמות כדי שלא ישמע ודוי של חבירו ויתבייש ממנו וע"כ אנו עושים ג"כ כי האי גוונא בהסתר פנים כאלו כל אחד אינו רואה ויודע מה שהתפלל חבירו. מטה משה אות ר"ד:[89]

[88] **ובענין** נפילת אפים בתפלה יש בו שלשה כוונות אחד למורא שכינ'. שנית להראות צער והכנעה. ג' להראות אסורות חושיו ובטול הרגשותיו. וזה הטעם לכוין רגליו בתפלה לפי שהניעת רגלים היא עיקר התנועה לכן מראה בזה ביטול התנועה. ר' בחיי פרשת קרח:

ובספר צמח דוד לשבת שובה כתב בשם זוהר במדבר שאם האדם מקבל ע"ע מס"נ במחשבה בנפילת אפים או בק"ש. חשוב כאלו מס"נ בפועל:

[89] **ובשערי** תשובה כתב בשם מהר"א חזקוני כי בשעה שהציבור נופלים אף שהוא לא התפלל עמהם צריך לעשות נפ"א עם הציבור ולכסות עצמו בטלית כמו שעושין הציבור אף שהוא אינו אומר נ"א שהוא עומד בפסוקי דזמרה וכיוצא ע"ש:

קונטרס אחרון

בהסתר פנים. דעת המקובלים שלא ליפול אל תוך היד כ"א על גבי היד. והטעם נפלא. (אור צדיקים). בני אסטרייך נוהגין שאין אוכלין קטניות בימים שאין נופלין. משום דדמי לאבילות המתגלגל. מהרי"ל:

סימן קלד

טעם. שאין נופלין נפילת אפים אלא במקום שיש ארון וס"ת. משום דכתיב במלחמת עי ויפול על פניו ארצה לפני ארון ה'. רוקח סי' שכ"ד. אם אין שם ס"ת אומרים תחינה בלא כיסוי פנים וכן נוהגים. רמ"א סי' קל"א סעיף ב', ואפי' יחיד בביתו נופל אם יש שם ס"ת. מ"א שם ס"ק ו'. ועי' בברכי יוסף שם סעיף א' דע"פ הקבלה נהגינן לומר נ"א בכל מקום ואין להקפיד אם יש שם ס"ת ע"ש:

סימן קלה

טעם. למה בבא החתן לבהכ"נ אין נופלין על פניהם ובבא האבל לבהכ"כ נופלין, כיון דחתן ואבל מחד טעמא. רק טעם החתן מפני שהוא שרוי בשמחה וכיון שהוא מלך אזלינן בתרי' כל הקהל אבל האבל מטעם שלא להגביר מדת הדין לכן כשהאבל בבהכ"נ עבדינן עיקר משאר הקהל דאינם אבילים. באר היטב סי' קל"א ס"ק י"א וע"ל סעי' תתרנ"ח:

קונטרס אחרון

עבדינן עיקר משאר הקהל. בספר אשל אברהם סי' קל"א כתב וז"ל פעם אחד קבע אבל א' על אמו לישב בביהמ"ד הק' שהותנו בפי' שיהי' היתר לישב ולדור בו ולאכול כי לא הניחו לעשות מנין בביתו. נראה שאין נמנעים בביהמ"ד על ידו מלומר תחנון. ומ"מ אין נכון שיהי' אבל בר מינן מיחד לו מקום לישב בביהכ"נ או בביהמ"ד הק' כל שיש לו בית או שאפשר לו שיבחור לו מקום אחר לישב. ואין לו לבוא לשל צבור. ויש דלא ניחא להו. ואולי אין נכון לומר שם תחנון גם שאין הצבור גרירי בתריה וכיון שאין מפורש לומר שם תחנון[90] נכון למנוע משישב שם בכל האפשרי ובפרט כשאפשר לו לישב במקום שמת בו הבר מינן ע"כ:

ועי' שלטי הגבורים מ"ק פ"ג בשם רבינו האי דבחול אינו יוצא ובשבת תלוי במנהג

[90] **עי'** טעמי המנהגים ח"א סעי' קל"ה מה שכתבתי בשם הבאה"ט סי' קל"א ס"ק י"א בשם כנה"ג הטעם נמה בבא החתן לביהכ"נ אין נופלין על פניהם ובבא האבל לכיהכ"נ נופלין. והנה מבואר שבבא האבל לביהכ"נ אומרים תחנון:

המדינה היכא דרגילים דאתי לבי כנישתא דמקדים ואתי מצפרא קמי צבורא לבי כנשתא. והיכא דרגילי למיתב בביתיה יתיב. ובבבל בכפרים כ"ע נפקי לבי כנישתא. ובכרכים ועיירות רובן יושבים בבתיהם וריעיהן גומלי חסד באין אליהן ומיעוט עיילי לבי כנישתא ויתבי במקום אבלים ומצלי:

ועי' כלבו שכתב וז"ל אמר בעל ההגהה לענין בית הכנסת הדבר תלוי במנהג נהגו להכנס נכנס שלא להכנס אינו נכנס. ובאבל רבתי כתב דהולך לבית המדרש אבל לא לביכה"נ. ועי' קיצור ש"ע סי' ריי"ד דאם א"א לו לאסוף עשרה ויהא מוכרח להתפלל ביחידות ובשכונתו יש מנין יכול ללכת להתפלל שם שלא להתבטל מתפלה בצבור. ועי' חכמת אדם קונטרס מצבת משה אות ח'. ועי' פ"ת סי' שצ"ג סק"ב:

סימן קלו

טעם. שאומרים והוא רחום בשני ובחמישי. כי עובדא הוי בספינתא דיהודאי אתא מן גלותא דירושלים לאתרא דהוה תמן הגמונא. א"ל מנן עם אתון בעינא למנסא לכון כמה דמנסו חנניא מישאל ועזריה בגו אתון נורא אמרו לי' הב לן זמן תלתין יומין יהב לון זמן יתבו בתעניתא וכל יומא מה דחזי בחלמא הוי משתעי באפי קהלה כד בעי למשלם תלתין יומין הוה תמן חד סבא דדחיל חטאין ולא הוי חכים כולו האי אמר להו אנא חזינא בחלמא דאקרו לי חד פסוקא דהוה כתיב בי' תרי כי ותלתא לא ולא ידעני מאי האי א"ל חד סבא חכימא לחדא האי קרא ודאי דאהני לך מן שמיא כי תעבור במים אתך אני ובנהרות לא ישטפוך. כי תלך במו אש לא תכוה ולהבה לא תבער בך. את ודאי תעול בנורא ותשתיזיב דהא ודאי מן שמיא אתרחיש לך ניסא עבדו בטעם הגמונא נורא רבתא לחדא ועלה האי סבא דחלם ההוא חלמיא בגו נורא ואתפליג אישתא לתלתא חלקין ואחזי דעלוי בגויה תלתא צדיקי לקבולי אנפוי דהאי סבא והנהו תלתא כן שבחו ואמרו **והוא רחום**. קדמאה אמר עד אנא מלך רחום וחנון. תנינא אמר עד אין כמוך. תליתאי אמר מתמן ולהלאה ובכולהו מתחילין ברחום ומסיימין ברחום ותקנוה לומר בשני ובחמישי שהוא יומא דדינא. כל בו:

סימן קלז

טעם. שאומרים ואנחנו לא נדע. כלומר כבר עשינו כענין שעשה משה בהר בעלותו לקבל התורה שאמר בתחלה ואשב בהר בלשון ישיבה. ואח"כ ואנכי עמדתי בהר. ואח"כ ואתנפל לפני ה'. וכן עשינו אנחנו בתחלה פסוקי הזמירות בישיבה. ואח"כ י"ח

בעמידה. ואח"כ נפילת אפים. ומעתה אין אנו יודעים להתפלל בענין אחר. וזה ואנחנו לא נדע. אבודרהם:

סימן קלח

טעם. שיש לומר אל ארך אפים מעומד. מפני שאומרים בו חטאנו לך אדון והוא עיקר הוידוי כדאיתא ביומא דעיקר הוידוי הוא אבל אנחנו חטאנו. מטה משה אות רכ"א:

סימן קלט

טעם. שנוהגים להתענות שני וחמישי. אומר בתנחומא בפסוק וה' המטיר על סדום כשחטאו בעגל עלה משה בה' וסוף ארבעים יום הי' יום שרי מכאן תקנו חכמים שמתענים יום שני ויום חמישי בעלייתו של משה ובירידתו. ועי' תוס' בבא קמא ד' פ"ב ע"א בד"ה כדי. ועי' ליקוטים סעי' ט"ו:

סימן קמ

טעם. שאין אומרים אא"א ולמנצח בר"ח. משום דאומרים בהם חצי הלל גם ר"ח איתקש למועדים (עי' לבוש סי' תי"ח סעי' א') מש"ה יש לו יתרון על שאר ימים שא"א תחנון ואפ"ה אומרים אא"א ולמנצח משא"כ בר"ח. גם י"ל דבר"ח בזמן שביהמ"ק הי' קיים היו מקריבין בו קרבן מוסף מש"ה יש לו מעלה יתירה. **חנוכה** אין אומרים אא"א ולמנצח יענך כו'. מפני שאומרים הלל הוה כעין יו"ט עי' לבוש סי' קל"א סעי' ו' ותרפ"ג סעי' א'. **פורים** אין אומרים אא"א ולמנצח הן בשנה פשוטה ואף בשנה מעוברת א"א בי"ד וט"ו באדר ראשון וכ"ש באדר שני. משום דהם ימי משתה ושמחה דאף אדר א' מצוה להרבות (עי' א"ר סי' תרצ"ז אות א' דשני ימים מצוה להרבות) ועוד נ"ל הואיל וברוב ימים א"א בי"ד בפשוטות ה"ה במעוברת לא פלוג. וב"י סי' תרצ"ז סיים דיומי נס והצלה נינהו. **ע"פ** אין אומרים אא"א ולמנצח. משום שיום הקרבת ק"פ הוה כיו"ט אף עכשיו יש לו מעלה יתירה שאין אומרים אא"א ולמנצח. **עיו"כ** אין אומרים למנצח (אא"א לא משכחת לי' דלא חל יו"כ באג"ו) כי עיו"כ הוא כיו"ט לכמה דברים ואסור להתענות בו וי"א מה"ת אסור עי' מ"א סי' תר"ד אות א' וד"מ כתב שם דמי שנדר שלא לאכול בשר כ"א ביו"ט מותר **בעיו"כ** דהוא יו"ט. אלמא דעיו"כ יש לו חשיבות טפי ומש"ה אין אומרים למנצח. **תשעה באב** אין אומרים אא"א ולמנצח. משום דאיקרי מועד קרא עלי מועד. נועם מגדים:

סימן קמא

טעם. דכתיב ישגבך שם אלהי יעקב ולא אברהם ויצחק. לפי שכל הבנים הי' שלו וטרח הרבה בגידולם יבקש עליהם רחמים. רש"י ברכות ס"ד:

קונטרס אחרון

וטרח הרבה בגידולם. ובספר כד הקמח אות מ' כתב אין לך צדיק בעולם שעברו עליו צרות רבות כיעקב. צרת עשו. צרת לבן. צרת רחל. צרת דינה. צרת יוסף. ולכך הזכיר הכתוב (תהלים כ') **יענך ה' ביום צרה** וגו' יעקב יותר משאר האבות:

סימן קמב

טעם. שתקנו **סדר קדושה בסוף**. בעבור עמי הארץ המתאחרין לבא לתפלה שלא יפסידו שמיעת הקדושה דאמרינן בשלהי סוטה אמאי קאי עלמא אסדרא דקדושא ואיהא שמיה רבא דאגדתא ולכך תקנו לתרגם סדר קדושה זה כדי שיבינו עמי הארץ שאין מכירים לדבר בלשון הקודש אלא בלשון תרגם שהי' רגילים לדבר בו באותו זמן כמו שתקנו בלילי שבת ברכה מעין שבע בעבור המאחרים לבוא והגירסא קדיש בעלם עלמיא.

וטעם. שאין אומרים אותו בשבתות ויו"ט בשחרית. מפני שכולם באים בבהכ"נ בתפלה ראשונה. ואומרים אותו בשבתות וי"ט במנחה לפי שהי' דורשין בימים אלו קודם תפלת מנחה ורגילות הוא לדבר בסוף הדרשה בפסוקי גאולה וקדושה וגם עמי הארץ באים לשמוע הדרשה. אבודרהם:[91]

[91] **ועי'** לבוש סי' קל"ב דכתב וז"ל ואח"כ אומרים ובא לציון גואל כו' וזהו הנקרא סדר קדושה מפני שיש בה כל הקדוש' ואע"ג שכבר אמרנו הקדושה ב' פעמים ביוצר ובתפלה תקנו סדר קדושה משום שבתחיל' גזרו עכו"ם על ישראל שלא יענו קדושה בתוך התפל' והיו אורבים להם אם יענו קדושה בתוך התפל'. ולאחר התפל' כשהיו האורבים הולכים להם היו קורין וקרא זה אל זה וגו' דהיינו שילו' קדושה ומתרגמין אותה מפני החיב' הרי ו' פעמים קדוש כנגד יוצר ותפל'.

ומטעם זה. תקנו ג"כ להקדים אלו השני פסוקים ובא לציון וגו' ופסוק ואני זאת בריתי וגו' שכיון שהיו כפופים תחת יד עכו"ם שגזרו עליהם גזירות לבטל התור' לכך אמרו אלו השני פסוקים בלשון תחינה ובקש' שיבא הגואל ויגאלם מתחת ידם ויזכו לקיים בהם לא ימושו מפיך ומפי זרעך כו'. ומפני שבלשון תחנה ובקש' אומרים לכך לא נהגינן לומר סדר קדוש' בשבת וי"ט שחרית אלא משום שלא לבטל התקנה נהגינן לאומרה במנח' בשבת וי"ט ולא בלשון תחנה ובקש' אלא לקיים התקנ' בעלמא. ותקנו להקדים ג"כ מזמור יענך ד' ביום צרה לסדר קדוש' מפני שנתקנה ע"י הצר' ובזמן צרתם. **ומטעם** זה. ג"כ אומרים למנצח אפילו בימים שאין אומרים בהם תחנון מפני ששייך לסדר קדוש'. חוץ מר"ח. חנוכה. ופורים. וערב פסח. וערב יו"כ. שכל אלו ימים טובים הם יותר משאר ימים ואע"פ שאומרים בהם הסדר קדוש' מ"מ אין אומרים בהם למנצח להראות בהן קדושתן ושאינה יום צרה כמו שאר הימים ע"ש:

כתב בספר התניא סי' ז' בשם רב עמרם גאון שאסור לו לאדם לצאת מבית הכנסת קודם קדישא דסידרא אלא חייב אדם לעמוד עד אחר שליח צבור לעשות סייג והידור לתפל' כו' ולקבל עול תפלה באימה וברתת דאמר' רבנן האידנא אמאי מקיים עלמא אקדישא דסידרא ואמן יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא דאגדתא. ודבר שהעולם מתקיים עליו אין לזלזל בו:

קונטרס אחרון

סדר קדושה בסוף. בספר דברי שאול בהשמטות כתב בשם הרב המגיד מדובנא ז"ל במה שאנו מבקשים ונזכה ונחי' ונירש טובה וברכה לשני ימות המשיח. וכמה אמוראים אמרו ייתי ולא אחמיני'. עפ"י משל שנגיד אחד עשה משתה וביקש עשירים ועניים. והנה קרה שעשיר א' קדם לבוא ובבואו ועוד לא התקבצו אנשים אל המשתה. א"ל הנגיד שילך לחדר א' וישן על המטה כבודה. ובהתקבץ אנשי הקרואים יעוררו אותו. והנה עני א' קדם ג"כ לבוא וכשמעו זאת הלך גם הוא לישן באיזה מקום ונרדם וישן והניחו לישן אותו והקיץ ונפשו ריקה. ולעשיר הקיצו בבוא זמן המשתה. כמו כן האמוראים שבטחו בצדקתם שבודאי יעוררו אותם ע"כ אמרו דייתי ולא אחמיני' ולמה להם כל הצרות אשר ישמעו. אבל אנו מבקשים ונזכה ונחיה כי פן לא נזכה שיעוררו אותנו:

ובס' אגרא דכלה (בשלח) כתב על פסוק ויאמר משה וכו' למשמרת לדורותיכם. קבלתי מכתבי מהרמ"ע כ"מ שנאמר לדורותיכם הוא בעת שיהי' כל הדורות ביחד היינו לימות המשיח והתחי' ב"ב. וכל מקום שכתב עד היום הזה מרומז עד תחיית המתים בב"א עי' זוה"ק בראשית (דף קע"ה ע"א) בד"ה ויצב יעקב מצבה דלא אתכסיא אתרא עד יומא דזמין קב"ה לאתייא מיתיא כמה דאתמר עד היום עד ההוא יומא ממש:

בפסוקי גאולה וקדושה. בספר לקוטי הפרדס פי' ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. יושב לשון שהיי' והמתנה כמו שבו לכם פה. וישבו שרי בלק ומתרגמ' ואוריכו. וכן **ואתה קדוש יושב תהלות ישראל** יושב ושוה' תהילותן של ישראל.

סימן קמג

טעם. שאומרים קדיש עם תתקבל לאחר ובא לציון ולא מיד אחר תפלת י"ח. לפי שסדר קדושה בתר תפלה גרירא. לבוש סי' נ"ה:

סימן קמד

עוד טעם. לפי מה שכתב הלבוש בסי' קל"ב דסדרא דקדושה ובא לציון הוא במקום קדושה דתפלה עפ"י גזירה שהיתה א"כ שפיר תקנו קדיש עם תתקבל לאחר ובא לציון. נועם מגדים:

קונטרס אחרון

לאחר ובא לציון. ויאמר שיר שהיו הלוים אומרים על הדוכן והוא כדי לזכור חרבן

ביהמ"ק ולדאג על זה ולבקש מאת אלהינו שיחזור עטרה ליושנה ויחדש ימינו כקדם ונקריב לפניו קרבנות חובותינו. סדה"י:

סימן קמה

טעם. שבראשון היו הלוים אומרים לה' הארץ ומלאה. ע"ש שקנה שמים וארץ והקנה תבל ליושבי בה ושלט בעולמו יחידי. בשני היו אומרים גדול ה' ומהולל מאוד. ע"ש שהבדיל רקיע בין עליונים לתחתונים ונתעלה וישב במרום. בשלישי היו אומרים אלקים נצב בעדת אל. ע"ש שגילה ארץ בחכמתו והכין תבל לעדתו שנאמר ותראה היבשה. ברביעי היו אומרים אל נקמות ה'. ע"ש שברא חמה ולבנה ועתיד ליפרע מעובדיהן. בחמישי היו אומרים הרנינו לאלקים עוזנו. על שם שברא עופות ודגים לשבח לשמו כשאדם רואה עופות משונים זה מזה נותן שבח לשמו. בששי היו אומרים ה' מלך גאות לבש. ע"ש שגמר מלאכתו ומלך עליהם. בשביעי היו אומרים מזמור שיר ליום השבת. ליום שכולו שבת. שעתיד העולם להיות חרוב ואין אדם וכל המלאכות שובתות על אותו יום אומרים שיר של שבת. ר"ה דף ל"א ע"א:

קונטרס אחרון

ברביעי הי' אומרים אל נקמות ה'. והמנהג בשיר של יום ד' דסיומו יצמיתם ד' אלקינו. לסיים הפסוק לכו נרננה דהיא בקפיטל שלאחריו כדי לסיים בדבר טוב. וזה ג"כ הטעם שנוהגין לסיים בקפיטל אשרי איש תאות רשעים תאבד הללויה. דמתחיל בקפיטל שלאחריו כדי לסיים בדבר טוב. ומה שכתב המהרש"א בח"א פסחים דף קי"ז אהא דאמרו בש"ס שם הכל מודים תאות רשעים תאבד הללויה דבתרי' ריש פרקא. דאין לומר הללויה על אבידת הרשעים. וכמו דלא אמרו המלאכים שירה על הים עכ"ל. דהא לא סיים באבידת הרשעים רק שהתאוה של הרשעים תאבד.

סימן קמו

טעם. למה אומרים פיטום הקטירת אחר התפלה. כדי להבריח הקליפות מ"א סי' קל"ב ס"ק ג'.

וטעם. שאומרים תחלה אין כאלקינו כו'. לפי שהקטורת מעשרת ולכך אומרים אין כאלקינו שלא יאמר כחי ועוצם ידי כו'. שערי תשובה שם ס"ק ו':

קונטרס אחרון

להכרית הקליפות. ומה שאומרים אחר התפלה מימרא של אמר ר' אלעזר אמר ר"ח

תלמידי חכמים מרבים שלום לפי שיש בו ו' פעמים שלום להכביד ו' כנפים של סמאל שלא יתערער על התפילה. ספר עונג שבת בשם חכם א'.

סימן קמז

טעם. שיש נוהגין שלא לומר **אין כאלהינו** ופיטום הקטורת בחול. מפני שהאמירה הוא במקום הקטורת וחיישינן שמא ידלג אחד מסממניה וכבר אמרו אם חסר אחד מסממניה חייב מיתה ולכך לא נהגו לאומרו בחול שממהרין למלאכתן וחיישינן שמא ידלג. לבוש סי' קל"ג:

קונטרס אחרון

בי"ג עקרים אני מאמין כו' שהבורא ית"ש יודע כל מעשי ב"א כו' שנאמר היוצר יחד לבם וכו'. ומהפלא מה נשתנה העיקר הלז מכל הי"ב עיקרים. משום דכל הי"ב עיקרים אין השכל מכחיש אותם. אמנם העיקר הזה הוא להאמין בדבר. אשר הוא בענין הידועה מביא הפסוק שנאמר וכו' כי משם ראי' אשר אין להרהר בזה דבר ולא לשאול שום שאלה וקושי'. בשם הגאון בעהמ"ח ספר ברוך טעם ז"ל.

סימן קמח

טעם. שנוהגין לומר הג' פסוקים טרם צאתם מבהכ"נ והם אלו. **אל תירא מפחד פתאום** כו'. כי בימי המן הרשע ראו התינוקות סי' הגאולה ע"י פסוקים אלו. כי המן הרשע הלך לבתי מדרשות לבחון ולנסות אם יצליח ברשעו מצא לתינוק אחד אמר ליה פסוק לי פסוקיך אמר ליה אל תירא מפחד פתאום וכו'. מצא לב' א"ל פסוק לי פסוקיך א"ל עוצו עצה ותופר וכו'. מצא לג' א"ל פסוק לי פסוקיך א"ל ועד זקנה אני הוא וכו'. ע"כ קבעו אותן הפסוקים לומר להזכיר חיבת ישראל לפני השי"ת ב"ה בכל עת אולי ירחם השי"ת עלינו ויגאלנו במהרה בימינו אמן סלה. אור צדיקים:

סימן קמט

טעם. למה כל דבר שבקדושה אין אומרים פחות מיו"ד. דכתיב **במקהלת ברכו אלהים**. במקהלת בגימטריא בעשרה. מ"א:

קונטרס אחרון

אין אומרים פחות מיו"ד. בספר אגרא דכלה (קרח) כתב וז"ל אמרז"ל מנין לדבר שבקדושה שלא יהי' בפחות מעשרה אתיא תו"ך תו"ך אתיא עד"ה עד"ה כתיב בקדושה. ונקדשתי בתוך ב"י. וכתיב בעדת קרח. הבדלו מתו"ך העד"ה הזאת. וכתיב במרגלים עד

מתי לעדה הרעה הזאת יצאו יהושע וכלב שמעתי סתם מכבוד אדמו"ר **הרב מהרמ"מ** זצוק"ל ראה עד היכן הדברים מגיעים עד שכל הדברים שבקדושה שבישראל נשמעים ממרגלים ומעדת קרח[92]:

וצריך שיהיו כל העשרה במקום א' וש"צ עמהם אבל אם מקצתם בחדר זה ומקצתם בחדר אחר אינם מצטרפים אעפ"י שהפתח פתוח ביניהם ואפילו אם הרוב עומדים בביהכ"נ והמיעוט בעזרה שלפני ביהכ"נ אינם מצטרפים ואפי' העומדים על האסקופ' בתוך הפתח. בד"א כשהעומדים בחוץ אינם נראה להעומדים בפנים אבל מי שמראה פניו להעומדים בבהכ"נ מצטרף עמהם. ש"ע הרב סי' נ"ה סעי' ט"ו וט"ז ושכן משמע במ"א שם ס"ק י"ב. ועי' באר היטב ושערי תשובה שם ס"ק י"ד ולבושי שרד שם סעי' ט"ו.

ובספר דרך משה כתב וז"ל צריך כל אדם ליזהר בזה לילך תמיד להתפלל דוקא בביהכ"נ אפי' אם אין מנין בעיר. ובדורינו בעוה"ר יש כמה וכמה בעלי בתים אפי' לומדים שאינן נזהרין בזה. וזה מוכח מגמרא מה' ברכות כל מי שיש לו ביהכ"נ בעירו ולא בא להתפלל נקרא שכן רע. מדקאמר הגמרא ביהכ"נ בעירו ולא מי שיש לו מנין בעירו משמע שאף בלא מנין צריך לבוא לביהכ"נ מקום מיוחד לתפלה. ומכ"ש כשיש מנין בביהכ"נ והוא אינו רוצה להתפלל עמהם במזיד ומבטל איש"ר א"כ אין לו מליץ יוש"ר שהוא ר"ת "יתגדל "ויתקדש "שמיה "רבא לתפלתו. ואפי' אם הוא אנוס ואין לו פנאי להתפלל במנין. או שהוא דר בישוב במקום שאין לו מנין. מחויב לעשות לעצמו מקום קבוע להתפלל שם ערב ובוקר שאין השכינה שורה אלא בביהכ"נ. או במקום קבוע על הישובים. כך מצאנו בכתבי האריז"ל.

בגימטרי' בעשרה[93] יש ליזהר מלמנות את ישראל לגולגלותם לראות אם יש מנין או לא דאמרינן רפ"ב דיומא אסור למנות את ישראל אפי' לדבר מצוה דכתיב וישמע שאול את העם ויפקדם בטלאים. פר"ח סי' נ"ה. ונוהגין למנותם באמירת הפסוק הושיעה את עמך וגו' שיש בו עשרה תיבות. קש"ע סי' ט"ו. ובס' האורה לרש"י ז"ל ח"א סי' נ"ו כ' למנות

[92] **ובספרו** דברים נחמדים (סנהדרין) כתב דאותן שאמרו עליהם חז"ל אין להם חלק לעוה"ב הנה לכולם מצאו תקנה וסמך מפסוקי התורה. אך למרגלים הוא אליבא דכ"ע אין להם חלק לעוה"ב (עי' סנהדרין ק"ט) הנה החושב מחשבות לבל ידח ממנו נדח. באת לנו הלימוד לדבר שבקדושה שיהיה בעשרה נלמוד מעדת מרגלים **ונקדשתי בתוך בני ישראל** אתיא תו"ך תו"ך. אתיא עד"ה עד"ה א"כ זכות גדול הוא להם. והגם שמצד עונם נתחייבו שלא יהי' להם חלק לעוה"ב. אבל מצד שלמדו ישראל על ידם ענין הלכות קדושת השם יתעלו מעלי' לעלי' ויקדשו שמו הגדול ית' ברבים. וע"ל בהשמטה לסעי' תקל"ו:

[93] **אם** אין שם י' שלא התפללו לא יתפלל הש"ץ בלחש רק יתחיל מיד בקול רם. מ"א סי' ס"ט סק"ד:
ובספר אבודרהם כתב בשם רבינו יונה דהא דאמרינן כל דבר שבקדושה אינו בפחות מעשרה אינו רוצה לומר כל דבר שיש בו קדושה שהרי ק"ש אין לך קדושה יותר ממנו כיון שיש בה עול מלכות שמים ואפי' הכי מותר לקרותה ביחיד רק הכי קאמר כל דבר שהותקן לאומרו בעשרה מתחלה משום קדושה צריך עשרה. אבל ק"ש וקדושה של יוצר לא נתקנו בעשרה:

מן ואני ברוב חסדך עד ביראתיך ידעו דאיכא עשרה. ובח"ש סי' נ"ט כ' דאפי' עשרה שפרשו מן הצבור הרי הן כיחידין.

סימן קנ

טעם. שקורין בתורה בשבתות ובב' וה'. כדי שלא ילינו ג' ימים בלא תורה ע"כ תיקנו להם שיהיו קורין בשבת ומפסיקין באחד בשבת וקורא בשני ומפסיקין שלישי ורביעי וקורין בחמישי ומפסיקין ערב שבת. ב"ק דף פ"ב ע"א. כתוב בסדרי היום אם לא אמר בריך שמיה בשעת הוצאת ס"ת יאמר אותו כשפותחין לפני העם:

קונטרס אחרון

בשבתות ובב' וה'. כשמוציאין הס"ת מחוייבים הכל לעמוד ויהיו עומדים עד שיגיענו למקומו או עד שיתכסה מעיניהם יש מחמירים שצריך לעמוד מיד ששומע קול הנושא ס"ת אע"פ שאין רואה אותו. ומטעם זה נהגו קצת לתלות פעמונים בכלי קודש שמעטרים בהם הס"ת שאז כששומעים קול הפעמונים יודעים כי הולך הוא עם הס"ת ועומדים מיד.[94] שערי אפרים שער י' סעי' ג'.

ונוהגים שכ"א מקרב עצמו קצת לראות הס"ת משום ברוב עם. וכל המתקרבים נושקים הס"ת בפה ואומרים ישקני מנשיקות כו' ואם אין יכול לנשק בפה ינשק ביד. ובסידורים מלגלג על נשיקת היד[95] וליתא דכיון שניכר שעושה זה שמנשק בידו במקום שיגע בס"ת שפיר דמי לעשות כן שמראה כאלו ע"י הנגיעה בס"ת נדבק ביד רושם קדושה ולכך מנשק שם. וכן העולם נוהגין כשמשמשין ביד בתפילין משום היסח הדעת או כדי לתקן כשהזיזו ממקומם נושקים היד. וענין נשיקה הוא חיבור לטהרה ויש בזה משום חיבוב מצוה. שם סעי' ד':

[94] **ועי'** ט"ז סי' של"ח סק"א דבשבת אסור לתלות רצועה שבה תלויה פעמונים על הפרוכת כדי להשמיע קול לאנשי ביהכ"נ בשעה שמוציאין הס"ת דזה עיקר עבידתי' לקלא ואותן שעושין כן יש למחות בידם ע"ש. ועי' פ"מ שם. ופי' ט"ז יו"ד סי' רפ"ב סק"ב דכתב ג"כ וז"ל בב"י מביא בשם ה"ר מנוח שע"כ נהגו לעשות פעמונים כדי שישמעו העם קול הנושא ס"ת ולא נראה לפע"ד דא"כ בשבת אין להוציא ס"ת הזאת דמשמיע קול לכך נ"ל שאין לעשות אותם פעמונים. וכבר ראינו שהי' כן באיזה ביהכ"נ ומוחו בהם וסלקום עכ"ל ע"ש. ועי' מ"א שם שדעתו להתיר:

[95] **בספר** יוש"ה כתב בשם האריז"ל דמה שנוהגין ליגע ביד הס"ת ולנשק היד זה מנהג בורות.

סימן קנא

טעם. שהעולם אומרים אם קורין בתורה ג' ימים רצופים יבא גשם. משום שכתוב וילכו שלשת ימים ולא מצאו מים וע"כ התקינו שלא יהא ג' ימים בלא תורה וע"כ אם קורין ג' ימים רצופים יבוא גשם ויהי מים. ועי' פ' מרובה דף פ"ב ע"א וע"ל סעי' ק"צ:

קונטרס אחרון

ולא מצאו מים. ובספר שו"ת הד"ר כתב וז"ל ראיתי בס' מ"מ שהזהיר להב"י ז"ל לטבול בבו"ה ושמעתי מקפידין שלא יעבור ג' ימים בלא מים. כי אין מקרא יוצא מידי פשוטו שלא ילכו שלשת ימים בלא מים וראיתי בשו"ת מן השמים דזה מעכב הגאולה ח"ו עכ"ל וראיתי בספר א' רמז לזה בפסוק הוא יתחטא בו ביום השלישי.

יבא גשם ויהי' מים. בספר הברית ח"ש מאמר י"א ובס' העולמות כ' סימנים שיודעים אם הגשם מעותד לבוא. נודע מכל הנמצאים מודעת זאת מן המדבר. כי ירגיש האדם כאב וכובד ראש. והמוכה שחין יחכך ביותר. והחולה ירגיש בצערו יותר. ומודעת זאת מבעלי חיים. החתול מסרק בשערו העופות מבדילים נוצותיהם התרנגול קורא. התרנגולת מתפלש' בעפר. הטווסים שואגים במר נפשם. האווז ובר אווז ושאין עופות המים מתוועדים אל שפת הנהר ופורשים כנפים דא לדא נקשן וצעקתם רבה היא. כל שרץ השורץ על הארץ יוצא חוצה מן האשפתות. הצפרדעים נחים. הדבורים יושבים בכוורת שלהם. ואינה יוצאים מפתח ביתם החוצה. ומודעת זאת מן הצומח כי עלי האילנות יתנועעו בלי נשיבת רוח. ומודעת זאת מן הדומם. האבנים יזיעו. המלח יתלחלח. על פני המים יתראו אבעבועות רבות. וכדומה לזה יש סימנים רבים ע"ש.

השמש יבשר הגשם. אם הבוקר יתאדם אור בתערובות צבעים. אם יעטרוהו עננים גסים ושולח נצוציו לצד צפון ובדרום הוא עכור אז יורה גשם ורוח. אם במזרח או במערב יתלבן. אם ביציאתו על הארץ נראה בכמות גדול חוץ ממנהגו. אם יראה קרוב לשמש במזרח או במערב עגול בהיר יורה על הגשמים או רוחות. אם בקיץ בעלייתו תארו לבן יורה על הברד. אם בשקיעתו נראים נצוציו זכים ואדומיים יגיד הצחות ואם עכורים יבשרו הגשם[96].

אם השמים אדומים בשקיעתו יורה הצחות. וכן אם בעלייתו מתפזרים העבים. וכן אם יעטרוהו עבים קטנים בזריחתו או בשקיעתו או אם יתאדם השמש במערב אחר הגשם.

[96] **ובספר** רזיאל המלאך כתב אם יציצו ניצוצי שלהבת החמה טרם יזריח יגידו על חוקות הסתיו והחורף. ואם כזרוח השמש יהוה מסביבות הקפה עגולה יגיד על חורף וסתיו. אם יבער השמש לרוב וישלח ניצוצי זהר שלה בו כלפידי אש ויורדף מכולן מגיד על מטר עם רוח יחד:

הירח יורה על הגשם. אם יראה בכמות גדול ועב ביותר. אם ביום שלישי למולד יהי' רוח תדע שביום רביעי בו ירד הגשם. אם בששה עשר למולד יראה הירח בתמונות אש הבוער אז יהי' קרובים הסערים החזקים. הנוטה ללובן יגיד הגשם. והאדמדם הרוח:

עננים הנוטים לגוון הירוק והשחרות מביאים ברד. קיטור או ערפל היורד מלמעלה למטה מזככים השמים. עננים אם יאדימו בעלות השמש סוף הגשם לבוא לעת ערב. אם יאדימו בשקיעת החמה מבשרים הצחות למחרתו.

קשת בשחרית. הוא אות הגשם. ואם בערב הצחות. בצד מערב מביא הרעם. ואם לצד מזרח יעיר על מובחרי הזמנים. אם ירעם בבוקר יורה על הרוחות. ואם בצהרים יודיע הגשמים. אם יבריק בעת צח וצלול תהי' התחלה לסערות העתידות:

אותות הרוחות. אם השמש בשקיעתו יהי' אחריו עננים אדומים. וכן באדמימות הלבנה וביותר במילוי הירח יורה על הרוח המופלג. וכן עיגול או זר סביב לשמש יורה כמו כן על הרוח הגדול. הרוח הדרומי המנשב בנחת יגיד הצחות והחזק סופו מטר.

סימן קנב

טעם. המנהג הפשוט שאפילו כהן ע"ה קודם לקרות התורה לפני חכם וגדול ישראל ואפי' אם הכהן רוצה למחול על כבודו ולחלוק כבוד לרבו או למי שגדול ממנו אינו רשאי לעשות כן. משום דלא ליתא לאנצויי ולמימר כל אחד אנא נמי קרינא ברישא. מס' גיטין דף נ"ט ע"ב:[97]

קונטרס אחרון

קרינא ברישא. ועיין פמ"ג סי' קל"ה סק"ז דמי שביטל מ"ע זו דוקדשתו במזיד. וקרא

[97] **ועי'** לבוש ס' קכ"ה סעיף ד' דלאו דוקא בשבת וי"ט. אלא אפי' בב' וה' דבזמנינו זה אין העם טרודין כ"כ במלאכתן ושכיחי רבים בב"ה בשני ובחמישי כמו בשבתות ויו"ט בימיהם ויש בו כבוד גדול למי שקוראין ראשון לכך חוששין דלא ליתא לאנצויי משא"כ בסעודה ועי' פ"מ סי' קס"ז ס"ק ל'. כתב מ"א שם ס"ק ל"ג דגם בסעוד' נהגו ליטול רשות מכהן וכן נכון דהא מצוה להקדימו א"כ אסור לברך בלא רשותו ולא מהני מה שאומר ברשות אם לא נתן לו הכהן רשות ע"ש:

ועי' מטה משה אות ר"מ וז"ל אם אין שם כהן נתפרדה החבילה ואמרינן כל הגדול מחבירו קודם את חבירו. אם לוי גדול קודם לישראל ואם ישראל גדול קודם ללוי וכן מצאתי בשם הגדול רבי שמואל בר דוד ז"ל וכן כתב גאון אחר ז"ל וכן הורה מהר"י סג"ל וכן ראיתי נוהגין ע"ש:

והעולה למגדל עולה בפתח שהוא לו בדרך קצרה. משום כבוד הציבור שלא ימתינו עליו עד שיבא ממקומו ויברך ויורד לו מן המגדל בפתח אחרת שהיא לו בדרך ארוכה עד מקומו שלא תהא נראה כמשוי עליו ואסמכו' אקרא דיחזקאל דכתיב הבא דרך שער צפון להשתחוות יצא דרך שער נגב וגו' לא ישיב דרך שער הבא בו כי נכחו יצאו כו' ואם שני הדרכים שוין לו עולה בפתח שהיא לו בדרך ימין משום כל פנות שאתה פונה לא יהי' אלא דרך ימין. לבוש סי' קמ"א סעיף ז'. וצריך לקרות מעומד ואפי' לסמוך עצמו לכותל או לעמוד אסור אא"כ הוא בעל בשר. או"ח שם. כתב העולת תמיד שם סק"ג בשם מהר"ם מינץ סי' פ"א מי שהוא בעל בשר וצריך להשען לא ישען על המפה דהוא תשמיש של מצוה אלא יסיר המפה וישען על העץ ע"ש. ועי' תוס' מגילה דף ל"א ע"ב בד"ה משה:

ישראל במקום שיש כהן לוקה מכות מרדות. ועי' מ"א שם וז"ל דאם המנהג לקנות במעות מי שקרא ראשון בהתחלת התורה בבראשית אם קונה ישראל מוחל הכהן על כבודו ויוצא מביהכ"כ ופעם א' לא רצה לצאת הכהן מביהכ"נ. ומותר לכפותו ע"י השלטון לצאת מביהכ"נ כדי שלא יתבטל המנהג וכבוד התורה ע"כ. ובשם כנה"ג כ' דאפי' לא יצא יקרא הישראל ע"ש. ואין להתקוטט בעבור שום מצוה שהרי הצנועים מושכין ידיהם מלחם הפנים. מ"א סי' נ"ג ס"ק כ"ו:

אלא אפי' בב' וה'. עי' בהגהות רב"פ על הש"ע סימן קכ"ח ס"ק ל"ט על הט"ז שכ' דאם הכהן מוחל לא' מותר לקרותו במקומו כי זה כבודו שבידו לחלק הקריאה ראשונה למי שירצה ואומר זה נקרא ראשון תחתי. משא"כ כשאומר הכהן שביד הממונה יהיה רשות לקרות למי שירצה אז אינו יכול למחול. ועל מה שכתב במ"א סי' קל"ה סק"ו דאם הכהן קורא את שמע או עוסק בברכות של ק"ש אין לקרותו. עי' שערי אפרים שער א' ס"ג שכתב שאם קראוהו שיעלה ויברך רק שלא יקרא בתורה אם הקורא רק ישתוק לגמרי ויטה אזניו לשמוע מפי הקורא ואין הפרש בין כהן ללוי וישראל בדין זה ע"ש:

אם קראו לכהן או ללוי ואינם שם לא יקראו לאחר בשמו שלא יאמרו על הראשון שהוא פגום. אלא יאמר להאחר עלה אתה. ומותר לקרות בנו תחתיו. אבל אביו אסור עיין מ"א סי' קל"ה ס"ק י"ח. וכן אם הכהן או הלוי עומדים בתפלה יכולין לקרוא לאחר בשמו. שם ס"ק י"ז. וכן אם קראו לא' מהם לאחרון או למפטיר בשבת ויו"ט יכולין לקרוא לאחר בשם. וכן אם קראו לישראל ואינו שם יכולין לקרוא לאחר בשם. כי בישראל לא שייך פגם. קיצור ש"ע סי' כ"ג אות י"א.

אם אין לוי בביהכ"נ קורין להכהן שקרא ראשון במקום לוי ויברך פ"ב לפניה ולאחריה (סי' קל"ה) ובספר ארחות חיים שם אות ה' כתב בשם הרבה פוסקים כשאין לוי לא נכון שיצא הכהן מביהכ"נ כדי שלא יצטרך לברך ב' ברכות רק יכול לברך ב' ברכות גם במקום לוי:

עיר (**וכן ביהכ"נ**) **שכולה כהנים קורא כהן אחר כהן**. ואם יש ישראל א' ביניהם אותו ישראל קורא ראשון מפני דרכי שלום. סי' קל"ה סעי' י"ב ואם יש ישראל א' או ב' ולוי א' או ב' והשאר כהנים קורא כהן לוי ישראל ואח"כ הכהנים. ואם יש לוי א' או ב' והשאר כהנים יקרא לוי תחלה ואח"כ כהן אחר כהן. ט"ז שם ס"ק י"א. ומ"א שם ס"ק כ' כתב בשם לבוש דאם יש שם ב' ישראלים וב' לוים יקרא כהן לוי ישראל. כהן לוי ישראל והשביעי יהי' כהן ע"ש. ועי' פמ"ג שם ס"ק י"א שכתב דגם הט"ז סובר דביש ב' לוים וב' ישראלים שיקרא כהן לוי ישראל כהן לוי ישראל והשביעי יהי' כהן ע"ש. דין זה יכול

לבוא הרבה פעמים בשמחת תורה כשיש עולין הרבה וקורין הרבה פעמים:
אין לטלטל ס"ת לקרות אלא לאדם חשוב או לחולה עי' מ"א שם ס"ק כ"ג. וגם אצל האבל מוטב להתפלל בלא קריאה כמבואר להדיא בש"ע סימן שד"מ סעיף י"ח:
שהוא לו בדרך קצרה. ובשו"ת חת"ס סימן קפ"ז כתב דימין עדיף מדרך קצרה.

סימן קנג

טעם. שתקנו חז"ל שלא יקראו פחות מי' פסוקים ביום שקורין ג'. מפני שאין נקרא קריאה חשובה בתורה פחות משיעור זה. טעם. כשקורין פרשת עמלק שאין בה אלא ט' פסוקים לא רצו חז"ל להוסיף עליהם איזהו פסוקים מלמטה או מלמעלה. מפני שעמלק גרם להיות השם והכסא חסר כדכתיב כי יד על כס יה כך יהי' פרשותיו חסירים. לבוש סי' קל"ז סעיף ב' ועי' תוס' מגילה דף כ"א ע"ב בד"ה אין ובדף כ"ב ע"א בד"ה אין ע"ש:

סימן קנד

טעם. שאין מוסיפין בשני ובחמישי יותר משלשה. משום ביטול מלאכה. ושבת במנחה. סמוך לחשיכה הוא שהרי כל היום היו רגילים לדרוש ואין מפטירין משום האי טעמא. רש"י מגילה דף כ"א ע"א. וע"ל סעי' שכ"א וסעי' שע"ט וסעי' תתפ"ז וע"ל סעי' נ"ה:[98]
קונטרס אחרון
כקורא בפסוק. ואם אמר אמ"ה שאז א"א בו לסיים למדני חוקיך. אז יש לסמוך שיסיים הברכה אחר שגלל למקום הראוי. ואף אם יש שהות קצת לפי שהפסק שתיקה אינו חשוב הפסק כ"כ. שערי אפרים:
ועי' באה"ט או"ת סי' קס"ו סק"ב בשם ע"ת ומהרש"ל דבדיעבד אף שתיקה מרובה או הילוך כ"ב אמות לא הוי הפסק. ועי' מ"ז יו"ד סי' י"ט סק"ד דמ"ש רמ"א או"ח סי' קס"ו ואם שהה כדי הילוך כ"ב אמה מקרי הפסק. פירושו דלכתחלה אין לעשות כן. אבל דיעבד א"צ לחזור ולברך ע"ש. וא"כ ה"נ הוי כדיעבד:
ועי' ט"ז סי' קמ"ו דמהר"ם הי' מחמיר ועמד בשעת קריאת התורה ובשעת אמירת ברכו פשיטא שצריך לעמוד ואיתא בירושלמי כל דבר שבקדושה בעי למיקם ארגליו. ומטעם זה נראה דכשהקהל רוצין לישב אחר אמירת הש"ץ ברכו לא ישבו עד שיאמרו תחלה **ברוך ה' המבורך לעולם ועד** ע"כ. ועי' מ"א שם סק"ו דכתב ג"כ דבשעת ברכת התורה

[98] **כתב** א"ר סי' ק"מ דבכ"מ שצריך לברך פעם שנית א"צ לברך רק ברכת אשר בחר בנו אבו. ברכו א"צ לומר עוד הפעם. וכל מקום שצריך לחזור ולברך צ"ל בשכמל"ו על שהוציא ש"ש לבטלה ואם נזכר קודם שאמר אמ"ר. יסיים ויאמר למדני חוקיך שיהא נראה כקורא הפסוק ע"ש. ועי' או"ח סי' ר"ו סעיף ה':

צריכין הכל לעמוד דהוי דבר שבקדושה ע"ש.

ובספר שברי לוחות להרמ"ע מפאנו זצוק"ל כתב שמעתי מי שהביא ראי' לקיים חיוב העמידה לדברים שבקדושה מן הבבלי דר"ה דקאמר תוקעין ומריעין כשהן יושבין ותוקעין ומריעין כשהן עומדים אלמא בחזרת מוסף ודכוותא צריך לעמוד.

ובסידור האריז"ל כתב שהי' מנהגו לישב בשעת קריאת התורה ולעמוד בעת הקדיש וחוזר ויושב. וזהו כשיש אליממרא בביהכ"נ דהוי רשות בפ"ע אבל כשקורין על שלחן בלא אליממרא צריכין לעמוד ולישב בין גברא לגברא. ובש"ע האריז"ל כתב דמה שכתב בירושלמי דבכל דבר שבקדושה בעי למיקם ארגליו זה אינו מהירושלמי עצמו רק חכם א' עשה ההג"ה ואח"כ הדפיסו בירושלמי וטעות הוא. והוא ז"ל הי' נוהג כי בכל הקדישים שלאחר העמידה דשחרית מנחה וערבית הי' נשאר מעומד ובשל תתקבל של חזרת ס"ת להיכל והי' עונה איש"ר ואח"כ הי' יושב ע"כ. וכתב שם מכאן נראה כי הקדיש שאומרים אחר קבלת שבת שאז אדם עומד שצריך לענות אותו קדיש קודם שישב:

ובספר התשב"ץ אות קפ"ב כתב דמירושלמי (דמגילה דף ע"ד) גבי ההוא דהוה סמוך בשעת שהי' קורא בתורה ואמר ליה אידך כנתינתה כך קריאתה מה נתינה באימה ובעמידה אף קריאתה באימה ומעומד. משמע דוקא הקורא בתורה צריך לעמוד אבל האחרים מותרים לישב וכן נהגו ע"כ:

כתב בס' ארחות חיים סי' קמ"ו בשם ס' טוב עין דאם כולם קמים בקריאת עשרת הדברות אין לשום יחיד לישאר מיושב כיון שנהגו אחרים לעמוד ע"ש:

ובספר לדוד אמת להגאון הקדוש **חיד"א** זצוק"ל סי' ז' כתב וז"ל אם כל הצבור עומדים בעת קריאת י' הדברות אינו נכון ואם איזה יחידים עומדים לית לן בה ולפמ"ש בריש מח"ב דהאר"י לא שאני ליה בין יחיד לצבור א"כ אפי' יחיד לא יעמוד. אמנם יש מקומות שפשט המנהג שכל הקהל עומדים:

סימן קנה

טעם. דנוהגין ביום שיש בו שני ס"ת דמוציאין בב"א. משום כבוד הציבור שלא ימתינו עד שיוציאו עוד ספר. ישועות יעקב סי' קמ"ז ס"ק ה' ועי' מ"א שם ס"ק י':[99]

קונטרס אחרון

מפני כבוד הצבור. ואם טעה והוציא הב' תחלה מן ההיכל ואח"כ הא'. ש"ד לקרות

[99] **יום** שיש ב' ס"ת ונמצא טעות בראשונ' אין ליקח השניי' אלא מוציא תיכף אחרת. באר היטב מטיקטין. ואפשר הואיל והוכנה השנייה למצותה אין לשנות. ומיהו אם יצטרכו להמתין זמן רב עד שיביאו ס"ת ממקום רחוק. או בשני' לא יצטרכו לגלול כי סמוך הוא לפרש' ראשוני' יראה ליקח שנייה מיד מפני כבוד הצבור. נועם מגדים:

בס' שהוציא באחרונה. וליכא פגמא דראשון. עי' זכור לאברהם אות ס'. ועי' לבוש סי' ק"מ סעי' ג' כשהוציאו שני ס"ת ונתחלפו והניחו האחרונה תחילה ופתחו אותה צריכין לגוללה וליקח הראשונ' תחלה ולא אמרינן יגללו בשנייי' עד המקום ההוא. דאין גוללין בצבור. ואף די"ל גם זה טורח י"ל כ"א למה שהוכנה כן יעשה. וע"ש סי' קמ"ד סעי' ג' ועי' פמ"ג שם במ"ז ססק"ד.

סימן קנו

טעם. דביום שיש ב' ספרי תורה אין מסלקין הראשונה עד שכבר הניחו השנייה על השלחן. כדי שלא יסיחו דעתן מן המצות ומניחין השנייה על השלחן קודם הקדיש כדי שיאמרו הקדיש על שתיהן. מ"א סי' קמ"ז ס"ק י"ב. ובחוה"מ של פסח א"א קדיש עד אחר שקרא הרביעי שנשלם מנין הקרואים. מ"א סי' ת"צ ס"ק ד'. ואחר שקרא הרביעי מניח הראשונה ג"כ על השלחן כדי שיאמרו הקדיש על שתיהן כדלעיל. ד"ח דין קדיש וסדר הפטרה[100] ועי' פ"מ סי' תרפ"ד ס"ק ה' דביום שיש ג' ס"ת כשאומרים קדיש על השני' מניחין השלישית אצלה לא הראשונה דפשיטא שהקדיש על הא' ג"כ קאי ע"ש:

קונטרס אחרון

על האחד ג"כ קאי. וכשאין רק ס"ת א' נכון לומר הקדיש קודם גלילה לקריאה שנייי'. כדי שלא יהא הפסק בין קריאה לקדיש והרי קאי על כל הקריאות. אשל אברהם סימן קמ"ז. אם יש שבעה ב"א שלא שמעו קריאת התורה יכולים להוציא ס"ת פ"ב או פ"ג ולקרות בשבילם רק צריך להיות עשרה שישמעו הברכות כמו שאר דבר שבקדושה. ונכון להוציא זה הס"ת שקראו בו מקודם. שם סי' ס"ט. ועי' בס' ארחות חיים שם.

סימן קנז

טעם. שס"ת אינו מנוקד. כדי שיוכל האדם לדרוש מה שירצה. כי האותיות כשאינם מנוקדות סובלות כמה כונות ומתחלקות לכמה ניצוצות. **וזה טעם**. שלא ננקד הס"ת. כי משמעות כל תיבה לפי הנקוד ואין משמעותם עם הנקוד כ"א ענין אחד ובלי נקוד יוכל האדם לדרוש כמה ענינים נפלאים רבים ונכבדים. דבש לפי בשם רבינו בחיי ז"ל:

[100] **ועי'** לבוש במנהגים סעי' כ"ג **דכשקוראים מפטיר בס"ת שני** אזי כשאומרים קדיש קודם קריאת המפטיר בס"ת שני צריכין להניח הס"ת אצל הראשון בשעת הקדיש כדי שיחזור הקדיש גם עליה. אבל בר"ח טבת וכן בחוה"מ פסח שאומרים הקדיש אחר שקראו בס"ת השני לא יניח אצלה הס"ת הראשון כיון שכבר קראו בה והכל יודעין שהקדיש חוזר גם עלי':

סימן קנח

עוד טעם. שס"ת בלי נקודות. משום שהתורה ניתנה בכל לשון ואם היה נקוד לא היתה סובלת רק לשון הקודש אבל בלי נקודות יכול לסבול כל לשון. נחלת יעקב פ' חיי בשם ספר מכבי יהודא:

סימן קנט

טעם. לסיום התורה ופתיחתה. כי אמרו רז"ל רחמנא ליבא בעי ע"כ לב כולל כל התורה. דברי אמת:

קונטרס אחרון

ובספר אמרי צדיקים ח"ש כתב בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **חיים מקראסני** זצוק"ל עפ"י מה דאיתא (מגילה ט') במעשה דתלמי המלך שאסף ע"ב זקנים וכתבו לו אלהים ברא בראשית ופרש"י שלא יאמר בראשית שם הוא וב' רשיות הן הא' ברא את השני וקשה באמת מפני מה לא התחילה התורה באלהים ברא בראשית. אך דאיתא בשביל ישראל שנקרא ראשית ברא עלמא. והוא לא יקבל זאת. לכן כתבו לו אלהים ברא בראשית. וזה פי' **לעיני כל ישראל** מותר לכתוב **בראשית ברא אלהים** אבל לתלמי הוצרכו לכתוב אלהים ברא בראשית:

ובספר בוצינא דנהורא כתב לעיני כל ישראל בראשית. לקשר סיפא לרישא. היינו התורה הנקראת ראשית ניתנה לעיני כל ישראל כלומר כל או"א מישראל רואה בהתורה כפי יכולתו. וזכות וטוהר עינים שלו:

כתב בספר בית לחם יהודא סי' רע"ח בשם מהר"ם מלובלין סי' ח' שיש ליזהר ולהחמיר שלא לעשות שום תיקון הס"ת ע"י אשה הן לגרור המחקים והן לתפור היריעות ולחברם יחד בתפירות גידין ובדיעבד אם תפרה אם אפשר בקלות להתיר לתפירות שתפרה האשה הוא יותר טוב כו' וצריך לזרז הסופרים ולענשם שלא לעשות שום תיקון ע"י אשה או קטן. ועי' נחלת צבי יו"ד סי' רפ"א סעי' ג' מש"כ בזה.

סימן קס

טעם. שאיפסקא הלכתא כר' אשי (בהקומץ) שצריך לסיים לעיני כל ישראל בסוף התורה באמצע שטה. להורות שלא בא לסופה ותכליתה של תורה. אגד"פ בסופו אות ו':

סימן קסא

טעם. שאנו קוראין להתפלות של שחרית מנחה וערבית דאבנין. כי תפלות אבות תיקנום. מגיד תעלומה:

סימן קסב

טעם. שעושין בנין בילעמיר בבהכ"נ. כדי דלהוי רשות בפני עצמו. שהרי אין היתר לישב אלא מטעם דהס"ת ברשות אחרת כמ"ש רמ"א ביו"ד סי' רמ"ב סעי' י"ח. ועי' ט"ז שם ס"ק י"ג דה"ה נמי על השלחן שהוא גבוה מי' טפחים ורוחב ארבע שגם הוא רשות בפני עצמו שאין צריכין לעמוד. וכן אין חיוב לעמוד בזמן שפותחין ארון הקודש רק שעושין כן מפני הכבוד ע"ש:

סימן קסג

טעם. שאמרו ז"ל שבכל ביהכ"נ יהי' **י"ב חלונות**. לפי שכל א' מי"ב שבטים ב"י יש לו חלון אחד ברקיע כפי בחינת נשמת שבטו וממונים בכל ביהכ"נ **י"ב שרפים נגד שבטי יה**. וכל שרף מעלה תפלת בני שבטו דרך חלון ומדרגה הקדושה המתווך לנשמתו[101] שפתי צדק פ' ל"א:

סימן קסד

טעם שמכין ג"פ לקריאה לבהכ"נ. משום שכל אדם יש לו ג' שותפין אביו ואמו והקב"ה. וע"כ מכריז השמש שהג' חלקים יבואו ויהללו וישבחו ויפארו לאל הכבוד. גאולת ישראל:

[101] **בספר** ארחות חיים סי' ק"נ כתב בשם ס' שדי חמד ובשם הה"ג מהר"ש העליר ובשם שאר גאונים שאסרו לעשות במשקוף ביהכ"נ או בארון הקודש צורות נפש חיה בולטים שלמים צורות אריה או נשר וכיוצא ע"ש [הערת המדפיס: ועי' ברכ"י סימן קמ"א סעיף ו' שכתב וז"ל צורות הבהמות חיות ועופות ודגים בביהכ"נ או בבית מקום שמתפללין בקביעות פשיטא דאסור כדברי רבינו אליקים שהביא הב"י וכל הראיות שהביא בב"י כנגדו יש לנמגם בהם והמורים היתר להתפלל בקביעות במקומות שיש צורות אלו עתידין ליתן את הדין ע"ש. ועי' באה"ט שם ס"ק כ"ג. ועי' פתחי תשוב' שם סקי"ז בשם ספר יערות דבש ח"א דרוש ב' שמזהיר מאוד שלא להיות בתוך הבית צורה מצוייר בכותל או בלוח אף דעל פי הדין אין איסור רק בצורה בולטת מ"מ יש להזהר ע"ש:
ועי' יד אפרים שם בשם שאלת יעב"ץ ח"א סימן ק"ט שמר אביו **הגאון ח"צ** נקרא מקהל ספרדים אשר בידו לזכותם להקביל אור פניו ולא יכלו לו אנשי שלומו לפתותו ולהעבירו על דעתו דעת עליון להניח לצייר דמות דיוקנו ומשוח בששר אף דבציור של צבע רוב הפוסקים ככולם ס"ל שאין בו חשש איסור ומה גם בחצי פרצוף בלבד לית דחש כה"ג. מ"מ לא רצה אף שהפצירו בו הרבה מרוב חסידותו וקדושתו והם לא נחו וע"י אומן מופלא נעשה כל ציור פרצוף פניו הנורא בזריזות עצום שלא בפניו ואור פניו לא נפל ולא חסר ממנו מאומה מהשווי כמעט רק נשמת רוח חיים ונעשה ממנו טופסים כו' ע"ש. ועי' קונטרס אחרון לטעמי המנהגים. בהשמטות לסעי' תתרכ"ב בד"ה ובספר יע"ד:]

סימן קסה

טעם. שנוהגין להכות ג' הכאות **בְּהֶהָמַיִר** שקוראין בו לבית הכנסת ואם מת ח"ו איזהו אדם אזי אין מכין רק שני הכאות. כי האדם כשהוא חי אזי יש בו ג' שותפין הקב"ה ואביו ואמו וכשהוא מת אז השי"ת נוטל לו חלקו והיא הנשמה וחלקי אביו ואמו נשאר מונח לפניהם. ע"כ מכה בו השמש ג' הכאות ומרמז להאדם שיזכה ע"י ההליכה שילך לביהכ"נ שיהי' בו השלשה שותפין שלו בשלימות והיינו שיהי' חי ויאריך ימים. וע"כ כאשר מת איזהו אדם מכין ב' הכאות שמרמזין בו שיש בעיר אדם כזה שאין לו כ"א ב' שותפין דהיינו שהקב"ה חלק את עצמו מן השותפות ונטל את חלקו והיא הנשמה הק' והוא סימן לדבר הק' הזה. שם:

סימן קסו

טעם. למנהג ישראל הק' שקוראין לזה שמכה בו השמש השלשה הכאות וקורא על ידו לבית הכנסת בשם **הַמִּיר**. כי הנה איתא בגמרא מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו הולך בו נקרא שכן רע שנאמר הוי על כל שכיני הרעים וכו' נמצא בזה שמכה השמש הג' הכאות וקורא על ידו לביה"כ גורם הוא שלא יהי' נקרא בשם שכן רע נמצא ע"כ קוראין אותו בשם המ"ר כי תיבת המ"ר ר"ת "הרחק "משכן "רע כי זה ההמ"ר הוא המזהיר לאדם לך לבה"כ והרחק עצמך שלא תהי' נקרא שכן רע ח"ו והוא מרמז לדבר הק' הזה. שם:[102]

[102] **כתב** בספר הגן ודרך משה וז"ל ליזהר מאוד כל אדם שלא יתפלל רק בבהכ"נ אף אם יתפלל ביחיד כי המשחיתים חומסים וגוזלים התפל' שמתפלל אדם שלא במקום קבוע ומה יעשה שינצל מהגזלנים האלו יקח לעצמו עמו שומרים. דהיינו מנין שיתפלל בציבור. והיחיד בישוב יקבע לו מקום מיוחד לתפלתו. ואז השכינ' שורה באותו מקום כו' ובאתי להזהיר לבני ישובים במקום שאין להם מנין או אם הוא אנוס ואין לו פנאי להתפלל במנין איך יתנהגו בקביעת מקום להתפלל. תיכף בבואו לדור באיזה בית ראשית חכמה יראת ה' יבחר לעצמו מקום קבוע יפה ונקי ויאמר בפה מלא זה המקום אני בוחר להתפלל לשם יחוד קב"ה ושכינתי' בשם כ"י להיות מקום קבוע להתפלל אני וביתי וכל ישראל ויהי רצון שתשרה שכינה במקום הזה כמו בכל בתי כנסיות שבישראל. ואם יאמר כך אזי הוא בקדושתו כקדושת בהכ"נ ותפלתו מקובלת בתוכה. ואף בבהכ"נ עצמו צריך לברר לו מקום א' להתפלל שם תמיד. ולא היום במקום זה ומחר במקום אחר. וע"ז מביא משל נאה בכתבי האריז"ל למלך שרוצה ללכוד חומת העיר ורוצה לעשות נקב בחומה אזי לוקח קנה השריפ' שקורין (דיא ביק"ש) ויורה כמה פעמים במקום א' עד שינקב החומה. אבל אם הוא טפש ויורה פעם א' כאן ופעם א' במקום אחר אז החומה נשארת שלימה. ולא יועיל כל פעולותיו שעשה. כך מיום שחרב בהמ"ק נעשה הפסק חומות ברזל בינינו לאבינו שבשמים. והתפל' שלנו הוא כמו קני השריפ' ואם אדם מתפלל כל פעם במקום א' אז תפלתו עושה שביל א' לנקוב החומה של ברזל. ואם לאו לא יכול לנקוב. ובקהלות גדולות ישכור לעצמו מקום קבוע כו' וכל אדם יאמין שהדלות ויקרות ומיתת בניו ח"ו באים לאדם ואין לו הצלחה במו"מ שלו בעבור שאינו מתפלל במקום קבוע. ואביא לך ראי' מן התור'. מלבד מה שיש בזוהר ובכתבי האריז"ל שידוע שהתפל' שלנו במקום קרבן. ובקרבן כתיב באחרי מות. איש אשר ישחט מחוץ למחנה וגו' ונכרתה הנפש ההיא וגו' והקרבן בא לשדים כדכתיב ולא יזבחו לשעירים. חוקת עולם לדורותם. וקש' האיך יהי' אם המקדש חרב אלא הבהכ"נ שלט עכשיו במקום מחדש כמ"ש ואהי' להם למקדש מעט והתפל' היא במקום קרבן. וא"כ כשם שקרבן הנשחט חוץ למקדש הי' עונש כרת והקרבן הי' לשדים. אף עכשיו בתפל'. וכן צריך להיות בבהכ"נ או במקום קבוע שהוא דומה לבהכ"נ. ואם ח"ו מתפלל ביחידי בביתו

סימן קסז

טעם. שהזהירו ז"ל להדליק נרות בבית הכנסת. מפני שדרשו ר"זל (ישעי' כ"ד) ע"כ באורים כבדו ה' באילין פנסיא. כי הבית שמדליקין שם נרות הלא הוא מפואר ומכובד בעיני הבריות. כד הקמח:[103]

קונטרס אחרון

בבית הכנסת. עי' לבוש סימן צ"ד דכתב וז"ל ודע שכל הארצות אלו שאנו מפוזרין בהם כולם הם כנגד מערבית צפונית של א"י ואינם מכוונים במערב של א"י ממש. לפיכך טוב ונכון כשעושין בית הכנסת שיזהרו שיעשו כותל המזרחי שעושין שם הארון ומתפללין כנגדו שתהא נוטה קצת לצד מזרחית דרומית ואז נעמוד מכוון כנגד א"י וירושלים ובית המקדש וקדשי הקדשים. וגם לא יהי' כחוקת המינים שיאמרו אנו מתפללין כנגד השמש כמותם ע"כ. ובס' קיצור של"ה כתב בשם ל"ח וז"ל ואני רגיל לצדד מזרחית דרומית

אזי מביא התפל' דוגמת הקרבן לשדים כנ"ל וחייב ג"כ כרת ב"מ. ואם הוא חי אף שמתפלל כמה פעמים בביתו אז יורד מנכסיו ועני חשוב כמת או שבניו מתים בחייו ח"ו ג"כ חשוב כמת והירא וחרד על דבר ד' והרוצה ליזהר מהדלות ומיתת בניו ומכ"ש ממיתת עצמ' יעשה לו מקום קבוע אף בישוב להתפלל תמיד במקום אחד עכ"ל ע"ש:
ובספר משכיל אל דל כתב יש כמה בני תורה ויראי ד' מהמון שמבטלין זמן תפלה לילך לביהכ"נ ולהתפלל ברבים ולשמוע קדיש וקדוש'. וכן מבטלין ת"ת מלקבוע עתים לתור' וגם אין משיאין בנותיהם לת"ח. הגם שהם באמת אוהבי תור'. מחוסר אמונה ומחולשת בטחון אשר להם באמרם ומה אם אני יגע במו"מ שלי מבוקר עד ערב אם כל זה בדוחק ובזיעת אף אני מביא טרף לביתי. אם גם אבטל שעה אחת לילך לביהכ"נ ושעה אחת לתור' וגם ארבה הוצאות ביתי להחזיק חתני על שלחני. מאין. המן הגורן. המן היקב. ומרגלא בפומייהו שלא יחשב לי לעביר' ביטול תור'. וביטול תפלה. כי השי"ת יודע ועד שכוונתי לישא וליתן באמונ'. ולא להונות ולא לעשוק ולא לגזול חלילה. ולגדל את בני ובנותי על דרכי התור' והירא'. ולפרנס אשתו ובניו נקרא עושה צדקה בכל עת. ועוסק במצוה פטור מן המצוה. ובאמת טענה זו טענת שקר הוא וכך הוא דרכו של יצה"ר להתלבש באדרת שער למען כחש ואומר לרשע צדיק אתה לא פעלתי און. אלא האמת הברור הוא שבודאי עתיד אתה ליתן את הדין על ביטול תורה ותפל'. אב"א סברא ואב"א קרא. משום שהחריצות והשתדלות של אדם להרבות עושר. הבל הוא בקרא כתיב לא לחכמים לחם ולא לנבונים עושר וכו'. וחנה אמרה ד' מוריש ומעשיר ומי שאומר כחי ועוצם ידי עשו לי את החיל הזה הוא כופר בהשגחת השם. אב"א סברא. פקח עיניך בכל מקום ומקום מי הם העשירים ע"כ צריך אתה להודות על האמת שאם ה' לא ישמר עיר שוא שקד שומר. גם תראה בעיניך כמה ב"א שהמה סוחרים מומחים ומובהקים ויודעים ומבינים בכל מיני מסחר וטורחים ויגעים יומם ולילה ועם כל זה אין להם לחם לפי הטף. ולהיפך תראה כמה ב"א שלא חלק להם ד' חכמה ודעת וגם הם עצלים במלאכתם ועם כל זה יש להם מקנה וקנין לרוב. מזה נרא' בעליל שיד ד' עשתה זאת והוא קוצב קצבה וגוזר מי יעני ומי יעשר ועליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע כו' ע"ש:

[103] **ועי'** בשו"ת בית יצחק סי' י"ט בשם הרב הגאון מו"ה ליב זצללה"ה האבד"ק בריסק שהכריז וגזר בחרם בצירוף גדולים הרבה דאפי' אם נודר אחד בפירוש על נשמת ר' **מאיר בעל הנס** להדליק נרות לבית הכנסת המעות שייך לא"י. ונתעורר הרב **הגאון מהרש"ק** זצלה"ה מבראד דלמה לא יקיים נדרו בהדלקת נרות ולא עדיף מאומר הרי עלי עולה שאקריבנה בבית חוניו אם הביא בבית חוניו יצא ע"כ. והאריך שם בפלפול עצום והעלה שם בסי' כ' דאף בנודר לנשמת רמבע"ה להדליק נרות צריך לשאול על נדרו שנדר להדליק נרות ולשלוח לא"י דנהי דהיכא שידע שהמעות שייך לא"י אינו יכול לחזור מ"מ חיישינן שמא לא ידע כלל שהמעות מרמבע"ה שייך לא"י ע"ש. וצריך לנהוג כבוד בבהכ"נ לכבדן ולרבצן ומעשה בר' **יעקב בן יקר** שהי' מכבד בזקנו לפני ארון הקודש. ס"ח סי' קכ"ח:
ובמ"ר (במדבר ד') שעובד אדום נתברך בשביל שכבד הארון שהי' מדליק נר א' שחרית ונר א' ערבית. ונהגו להדליק נר בביהכ"נ קודם שיכניס אדם שם. (כלבו). ועי' ט"ז סי' קנ"ד ס"ק י"א. **הטעם.** משום דאמרי' י' קדמה שכינה ואתי':

אם לא שאני מתפלל ועומד נגד דרום הארון שאז יהא נראה כהופך עורף ולא פנים כלפי הארון שאז אני הופך פנים למזרח בלבד ודי לי אז בשחיות שאני שוחה בנטייה קצת עכ"ל:

לפני ארון הקודש. בס' יוסף אומץ אות ס"ד כ' אסור לישב או להעמיד התינוק על השטענדי"ר שמשימין עליו מחזורים ותפילת שמיוחד לקדושה. וכתב ר' אליעזר ממיץ אותן הספסלים שמושיבין עליו נערים בביהכ"נ שאין הבעלים רשאין לחזור ולהוליכן לבתיהם לישב עליהם. ואע"פ שנותנין אחרים המוטבין מהם תחתיהן אין לשנותן מקדושתן. והמחמיר תע"ב ואפי' על השלחן שאוכלין עליו כ' בספר חסידים שאסור עכ"ל:

וז"ל ס"ת סי' תתק"כ דילד אחד עמד לפסוע על השלחן שאביו הי' משים תדיר ספריו. וכשרצה לאכול לחם לקח הספרים מעליו עד שאכל וכשירד הילד מהשלחן נחתך כף רגלו בסכין. אמר האב פשעי גרם שהנחתי לבני לפסוע על השלחן שהי' עליו ספרים. עוד כתב שם סי' תת"י מי שאבד מעות בביהכ"נ בלילה לא יקח נר מלפני ארון הקודש לבקש מעותיו לאור הנר שלפני הארון:

ועי' שע"ת סי' קנ"ד סק"כ דבבתי מדרשות שחכמים ותלמידיהם קבועים ללמוד וללמד וצריכים לפעמים לעישון הטאב"ק לא מטריחינן עלייהו ללכת לבית להבעיר שם את הפיפ"א. שיש בזה משום ביטול תורה ובכה"ג ודאי לב ב"ד מתנה ומ"מ בנר של תפלה יש להחמיר שאולי אין דעת המתנדבים נר למאור בשעת תפלה לזה. אבל בנר יא"צ שדולק כל המל"ע יש להתיר ע"ש. ומ"א שם כתב דאצל הנרות שנודרים לביהכ"נ. וכן באותם שעומדים על המנורה אסור לקרות דבר של חול:

ובענין קדושת ביהכ"נ עי' ט"ז סי' קנ"א סק"ג דיש ליזהר באותם שעושין דף שקורין שטענד"ר ומדבקים בכותל ועושין גומא בכותל שיוכל להחזיק שם ע"י עץ אותו דף לאו שפיר עבדי[104]. ובספר עיקרי הד"ט סימן ל' אות כ"א כתב בשם משאת בנימין ושאר פוסקים שאסרו לסתור בנין שהי' כתוב בכתב אשורית אתה אחד וכיוצא דבקליפת טיט הכותל יומחקו אותיות הקודש. רק יטלו כל החתיכה שנכתב בה אתה אחד וכיוצא ויגנז. ואם יפסדו האותיות ממילא יפסדו ע"ש:

ובשו"ת רצ"ה סי' ק"ג כ' בענין השמות הנכתבים בביהכ"נ על הכתלים אסור למוחקם גם ע"י עכו"ם. ואין תקנה אלא ע"י ישראל אומן שלא ישתברו ח"ו הגעזומס. ואסור לקצוץ

[104] **ועי'** שע"ת סי' קנ"א ס"ק ט"ז בשם שו"ת שאילת יעב"ץ ח"ב סי' נ"ד דכותל ביהכ"נ מבחוץ כקדושת ביהכ"נ בפנים שלא להשתמש ושלא לנתוץ ממנו. ובספר דרכי תשובה יו"ד סי' י"א ס"ק כ"א כתב בשם הפרמ"ג בספרו ראש יוסף על מס' מגילה דף כ"ז דאסור להשתין על קיר ביהכ"נ מבחוץ מה"ט ע"ש.

אותו אם לא לעשות אחר יפה במקומו. כמבואר באו"ח סי' קנ"ב דרק קלקול ע"מ לתקן במקומו מותר:

ובספר כרם שלמה כ' על מה שכ' המ"א סי' מ"ה סק"ב בשם רי"ו מעשה שרקם א' פסוקי ויאמר על טליתו כו' מביא פסוקי התורה לידי זלזול כו' ע"ש. מכאן תוכחה מגולה לזמנינו אלה שמדפיסין פסוקי ויכולו השמים וגו' על מטפחות השלחן ושייך עוד יותר שיביאו פסוקי התורה לידי זלזול. ומי שיש בידו למחות עושה מצוה ע"ש. ובס' ארחות חיים סי' כ"א בשם ס' מאורי אור שכתב לאסור מה שכותבים על בלי חרס המשתמשים לאוכל ומשקה כתב אשורית. בשר. חלב. פסח. משלות מנות. ואחר שבירתם מוטלים בבהכ"ס ואשפות. וגם נוסף שרושמים שבתוכם מלכלכים במרק ע"ש. ובתשו' רדב"ז ח"א סי' מ"ה כ' דאפילו דברים של חול אסור לרקום בכתב אשורית שהכתב בעצמו יש בו קדושה רבה ואם כתב פסוקים מן התורה אפי' בכתב אחר אסור. ועי' ש"ך סי' רפ"ג בשם העט"ז דהתירו לכתוב פסוקים על המפות של ס"ת מפני שהם תשמישי קדושה ואסור לנהוג בהם קלות ע"ש.

תיבות ישנות שבביהכ"נ שאין ראויות עוד לתשמישן פקע קדושתן. ויש לצדד דמותר לשרפם. וע"צ היותר טוב ימכרו לעצים להסקה ובדמיהם יעשו תיבות חדשות אחרות במקומן. זכור לאברהם ח"א אות ב' בשם הרב זרע אמת.

ועי' באה"ט סי' ק"נ סק"ז בשם ס' אמונת שמואל גבאי צדקה שסייד וכייד במעות צדקה אין לכתוב זאת נעשה בפקודת ג"צ פלוני בביהכ"נ. ואפילו כבר נכתב יכולין למוחקו אם לא שנעשה בממונו ע"ש:

אסור לנטוע אילנות בחצר ביהכ"נ ואם נטעו נכון לעקרם. ארחות חיים סי' ק"נ אות א' בשם שו"ת מהר"ם שי"ק או"ח סי' ע"ח וסי' ע"ט. ובהגהות הגאון רע"א סי' ק"נ כתב ג"כ דאסור ליטע אילנות בחצר ביהכ"נ.

ובספר אשל אברהם להגאון הקדוש **מבוטשאטש** סי' קנ"ד כתב נהוג בכל קהלות קדושות ששמענום לשמור התיבה של טחינת מצות בביהכ"נ הק' במקום שקורין פאליש בודאי הוא בכלל לב ב"ד מתנה. וכ"ש בביהמ"ד שהותנו בשעת בנינו לאכול בו. ולזה טוחנים כאן מצה שמורה בביהמ"ד הק' דפה שהותנו כנ"ל. ונוהגים להחזיק החוטים השמורות משעת הקצירה במקומות הקבועים לתפילה ע"ש. ועי' טעמי המנהגים סעי' שע"א:

ובספר דברים נתמדים כתב על מה שאמז"ל עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שיקבעו בא"י. והנה אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה יותר מב"כ וב"מ. הנה בודאי שיקבעו

בא"י. והנה כ"א מישראל כאשר קונה בתים בחו"ל וקובע בתוכו לתורה ולתפלה. ועושה בתוכו צדקה ומצוה. הנה נתקדש המקום ההוא. ועתיד שיקבעו בא"י. הנה הקונה ההוא לש"ש מוסיף על א"י ומצוה קעביד ע"ש. ובס' ייטב לב (לך) כ' מקובלנו מפי מוזלה"ה כשמקדש אדם ד"א שלו נקרא בחי' א"י:

ובענין מה שנוהגין העולם בבנין ביהכ"נ ששולחין לאדם גדול להניח אבן ראשונה מקור לזה. משמואל א' י"ד. ויבן המלך שאול מזבח לד'. וברד"ק הביא מדרש ששאול המלך בעצמו נתן אבן הראשונה ואח"כ בנאו הבונים המזבח עד כלותו. ומזה מקור טהור למנהג זה. קונטרס קרן לצבי להה"ג מניזניב ז"ל.

סימן קסח

טעם. שתקנו רז"ל לומר על נטילת ידים בנוסח ברכה זו לשון נטילה מפני שהוא לשון הגבהה מתרגם ותשאנו רוח ונטלתני וכתיב (ישעי' ס"ג) וינטלם וינשאם כל ימי עולם שצריך שיגביה ידיו למעלה. (שלחן ארבע):

קונטרס אחרון

שהוא לשון הגבהה. ובסדר היום כתב רמז לזה שאו ידיכם קודש וברכו את ה'. כי אין להגביה ידיו כ"א בברכה או בתחינה או בתפלה. אבל בשאר דברים בעלמא אסור. וכן איתא בזוהר כשאדם מגביה ידיו למעל' ואינו לא זמן תפלה ולא ברכה יש למה"ד לקטרג עליו. רוח הטומאה שורה על הידים:

סימן קסט

טעם. שמברכין ענ"י אחר הנטילה אע"ג דכל המצות מברכין עליהם קודם לעשייתן. שאני הכא שפעמים שאין ידיו נקיות ואינו יכול לברך קודם הלכך תקנו שלעולם יברך אח"כ. טור סי' קנ"ח. ועוד כיון דמברך קודם הניגוב הוי שפיר קודם לעשייתן כדאמר ר' אבהו כל האוכל בלא ניגוב ידים כאילו אוכל לחם טמא (סוטה דף ד' ע"ב). ובשעת שנוטל ידיו יאמר. **רבון כל העולמים מלא ידי מברכותיך** ומברכותיך יברך בית עבדך לעולם ברכנו אבינו כלנו כאחד באור פניך. כי בשעת המעשה התפלה נשמעת.[105] ופעם

[105] **יאמר** המזמור לדוד **ד' רועי לא אחסר** וגם התפל' על מזונו כמבואר [הערת המדפיס: **חייב** אדם להתפלל על מזונו קודם אכילה עיין בזוהר פ' בשלח מן רב ייסא סבא עד דחלא חטאה. ויאמר בזה"ל **יהא רעווא מן קדם סתימא דכל סתימין** רעוא דכל רעוין דיתמשך טלא עילאה מיניה דרך או"א לז"א ומיניה לחקל תפוחין קדישין דמיניה אתייהב מזונא עילאה מרחייא דטחנין מנא לצדיקייא בנהירו דאנפין ובחדוותא דלבא לנא ולכל ישראל אמן. שם:

ובסדה"י להרשב"א כתב אם ישב לאכול יכוין ג"כ באכילתו אני אוכל בכדי שיהי' לי כח לעשות מצותיו ויהי' נחת

אחת מצאו ר"ש בן יוחאי לר' אליעזר שהי' נוטל ידיו בשופע והתפלל עליו ואמר רבון כל העולמים מלא ידיו מברכותיך ומן היום ההוא נתעשר. מעבר יבק שפתי רננות פרק י"ט):

סימן קע

טעם. ששיערו חכמים דכדי הילוך כ"ב אמות הוי הפסק והיסח הדעת בין בציעה לנטילה וכיוצא. משום דאמרו (ברכות מ"ב) שלש תכיפות הן תיכף לסמיכה שחיטה תיכף לנטילת ידים ברכה כו' וגבי מצורע לא הי' תיכף לסמיכה שחיטה שלא הי' רשאי ליכנס לעזרה והיה סומך על הקרבן לפני שער נקנור ואח"כ היו מוליכין הקרבן למזבח ומן השער עד המזבח הי' כ"ב אמה ש"מ דזה מקרי הפסק. עי' מ"א סי' קס"ו סק"ג וט"ז שם. ועי' מחצית השקל שם מ"ש בזה:[106]

סימן קעא

טעם. שצריך נ"י לפת. משום סרך תרומה שהידים שניות ופוסלות את התרומה אבל חולין לא מהני' בהן שני ומפני סרך תרומה שירגלו אוכלי תרומה ליטול ידיהם נוהגות בחולין.[107] רש"י מס' חולין ד' ק"ו ע"א:

קונטרס אחרון

נ"י לפת. בספר אשל אברהם סי' קס"א כתב בשם הרב מוה' **אבא** בק"ק **בוטשאטש** יצ"ו שפקפק על המרבים בנ"י לסעודה מצד מ"ש בש"ע דאמר רב חסדא אנא משאי מלא חפני

רוח ליוצרי ויהי' לי כח לעשות ג"כ ולעסוק בפרנסתי בשביל דבר. דהיינו שהשי"ת ישלח לי פרנסתי ע"י בעצמו. ובזה הוא נ"ר להשי"ת שהוא משפיע על חלקו ממנו ביחוד גמור בלי שום דבר אחר כלל המפריד בינו. ובינו. ח"ו. ויאמר זה בפה מלא קודם אכיל'. וכשיעסוק בפרנסתו יכוין ג"כ כנ"ל שאני עוסק בפרנסה בכדי שהשי"ת יזמין לי פרנסתי מידו המלאה. ויהי' לי נחת רוח שישפיע על חלקו ביחוד בלי פירוד וג"כ יהי' לי מה לאכול ואוכל לקיים מצותיו. ויאמר זה ג"כ קודם המו"מ ויעשה לו נ"ר שאמר ונעשה רצונו.]

[106] **ועי'**. צל"ח ברכות דף ט' שהעלה דשיעור כ"ב אמה היינו בהילוך עקב בצד גודל ששוהה בו יותר מהילוך בינוני ע"ש טעמו. ועי' מ"ז יו"ד סי' י"ט סק"ד דמ"ש רמ"א או"ח סי' קס"ו ואם שהה כדי הילוך כ"ב אמה מקרי הפסק פירושו דלכתחל' אין לעשות כן אבל דיעבד א"צ לחזור ולברך. וכן כתב מ"א סי' ר"י סק"ד דבדיעבד א"צ לחזור ולברך אא"כ דיבר בנתיים:

ובספר אשל אברהם מהרב הגאון מבוטשאטש זצ"ל סימן קס"ו כתב דהשיעור של כ"ב אמות דהוי הפסח הוא רק בין סוף הניגוב להמוציא כי כיון שאסור לאכול בלי ניגוב היטב. עד סוף הניגוב לא נגמרה הנטילי' כלל ויכול לעשות שהיות בין הנטילי' לעל נט"י ולסוף הניגוב כמה שירצה:

ובדרושי צל"ח דרוש ד' אות כ"ב כתב וז"ל מאד השגחתי בסעודות שאפילו הלומדים אינם נזהרים מלהפסיק בין נטילה לברכת נט"י ויותר המה נזהרים מלהפסיק אחר ברכת נט"י לברכת המוציא וטעות הוא בידם כי קודם ברכת נט"י אם שח צריך ליטול שנית ואחר ברכת נט"י הוא רק זהירות בעלמא:

ועי' שע"ת סי' קנ"ח סק"א בשם הריטב"א חולין דף ק"ו דאם בירך ענט"י ונמלך שלא לאכול לא הוי ברכה לבטל'. וע"ש סי' ר"ב סק"א בשם של"ה שלא יברך על מאכל או משקה שהיא חם או קר ביותר שיש לחוש להפסקה:

[107] **ואע"ג** שאין לנו עכשיו תרומה לא בטלה הגזיר'. משום שיבנה בית המקדש ב"ב ונחזור לארצינו ויהי' לנו תרומה ונדע ליזהר בה. לבוש סי' קנ"ח סעיף א':

מיא כו' כי אין הכוונה להרבות רק במה שיש בזה תועלת כבש"ע אם מצד שיהי' רביעית בכל שפיכה אם מצד שיהי' בטוח שיהי' המים בשפיכה אחת על כל מקום כל דהו השייך לנ"י ויותר אין להרבות ע"ש. כ' מהרש"ל שאין ליטול ידיו ממים ששאבו עכו"ם וכן שפחה וכן הוא בתשב"ץ אות רע"ח ובספר ארחות חיים סי' ד' סעי' י"א כתב בשם חותנו ששמע מפיו הקדוש הרב הגאון מוהר"ר **חיים מסאנץ** זי"ע אשר רבינו הקדוש **ר"ר שמעלקי** מניקלשפורג זללה"ה הי' לו שלש מאות חומרות בנט"י לאכילה וחשב גם א' מהם מים ששאבו עכו"ם:

עשה במים מלאכה וה"ה אם הדיח בהן ירקות, פסולים. מ"א סי' ק"ס סק"ה ובס' הדרת קודש אות ל"ה כתב בשם ספר יד הקטנה דאם שרה ירקות מעט בחביות מים ואין צורך להם אלא מעט מים. וניכר לכל שלא ירד כל החביות לצורך הירקות אין המים נפסלין ומותר ליטול בהם ידיו ע"ש.

סימן קעב

טעם. שא"צ נ"י לפת הבאה בכסנין (פי' פת עשוי' עם ציקארי שקדים ואגוזים או פת שנילושה בדבש או בחלב וחמאה או בשומן או בשמן או במי בצים או במי פירות ויין או בשאר משקין חוץ ממים ואפי' עירב בה מים אם הרוב הוא משאר משקין שמברכין עליו במ"מ וברכה א' מעין ג'. עי' ט"ז סי' קס"ח ס"ק ו' וש"ע הרב שם סעי' ט' וסעי' י"א). לפי שאין רוב התרומה אלא ממיני פת דכתיב (דברים י"ח) ראשית דגנך וגו' והדגן שהוא ה' מיני תבואה אין דרך לאכול אלא אחר שעושין ממנו פת לא גזרו ג"כ נטילה אלא כשאוכל פת והוא כל דבר שמחייבין לברך עליו ברכת המוציא אבל הפת שאין מברכין עליו ברכת המוציא כגון לחמניות דקות או פת הבאה בכסנין אין צריך נ"י לפי שאין רגילין לקבוע סעודה עליהם א"צ נ"י כמו שאין צריך לדגן קודם שנעשה פת אע"פ שתרומתו מן התורה אלא שאינה רגילה ומצוי' כ"כ בבית לפיכך לא גזרו בשבילם בחולין. הרר"י פ"ח דברכות. ועי' לבוש סי' קנ"ח סעי' א':[108]

[108] **ומ"מ** אם קבע סעודתו עליו (ושיעור קבע הוא ג' או ד' בצים. עיין באר היטב סימן קס"ח ס"ק י"ז) כשם שמועלת קביעות זו לענין המוציא (עי' א"ח שם סעיף ח') כך מועלת לענין נ"י שלא לחלק ביניהם לפת גמורה ויברך ג"כ ברכת על נ"י כי הטעם שקבעו לברך המוציא על הלחם ואפי' פחות מכזית מפני חשיבתו שסועד הלב ודרך ב"א לקבוע סעודתו עליו משא"כ פת הבאה בכסנין שאין קובעים עליו סעודה בטלה חשיבותו אבל אם יש בו כדי לסעוד אז יברך המוציא ויברך ג"כ ברכות על נטילת ידים. ובעמק ברכה כתב דצריך נט"י ולא יברך עליהם כי י"א שאין צריך נ"י כלל כ"א ללחם גמור לפיכך יטול ידיו מספק ולא יברך כי הברכות אינן מעכבות ע"ש. ועי' ב"י סימן קנ"ח:

קונטרס אחרון

אז יברך המוציא. ובס' הדרת קודש סימן קכ"ד כתב ללמד זכות על האוכלין פת הבאה בכיסנין יותר מכשיעור בלא נט"י ובהמ"ז כיון דדעתו לאכול אח"כ סעודת קבע ועכשיו בא רק להסיר רעבונו לפי שעה ע"כ לא נחשב אצלם לסעודת קבע. ובספר חוט המשולש כתב ג"כ בשם זקינו הגאון הקדוש בעל חת"ס זצוק"ל שלא הקפיד על שיעור ד' ביצים המובא בש"ע או"ח:

ועי' מ"א סי' קע"ח ס"ק י"ב שבשבעת המינים יחמיר לכתחלה לברך במקומו. ועי' ב"י סי' קפ"ג בשם הרמב"ם והמרדכי שגם ברכת מעין שלש צריך לאמרה מיושב ע"ש[109]:

וע' פת"ש סימן ר"ח סעיף י"ג דכתב בשם הברכ"י דמש"ע והטור משמע דאם אכל בשר ודגים ומחמשת מינים אע"ג שבאו הבשר והדגים ללפת הה' מינים אין ברכת על המחי' פוטרת את הבשר ואת הדגים ע"ש. ונראה דצריך לברך ברכה הראשונה ג"כ דדוקא בלחם שהוא עיקר חיי האדם לפיכך אם קבע עצמו לאכול לחם וברך עליו פוטרת כל הדברים הבאים ללפת כגון בשר ודגים אפי' אכל בלא פת כיון שדרך לקבוע סעודה עליהם או פירות שאוכלן עם פת נעשה הכל טפל לפת וא"צ לברך אבל בפת הבאה בכיסנין אפי' אם אוכל ביחד עם דברים הבאים ללפת צריך לברך על כל או"א.

אחרי כתבי זאת ראיתי בספר אשל אברהם סי' ר"ח וז"ל גם שללחם טפל כל מה שאוכל עמו כאחד מ"מ מה שנאכל כאחד עם כיסנין נכון לו לברך על כל מאכל בפ"ע ומקדים מה שמה' מינים ע"ש. ועוד נראה דלכך הפת פוטרת כל הדברים הבאים ללפת אפי' אכלן בלא פת. דהואיל מתוך חשיבותו קובע לו ברכה בפני עצמו בכמה מקומות אע"פ שאין צריך לאכול אז כגון בשבת דצריך פת עי' מ"א סי' קפ"ח סק"ט וסי' תע"א סק"ה על כן כל הדברים הבאים ללפת טפלים הם אצלו ויוצאין בברכתו. וכמו שכ' הלבוש סי' קע"ד סעי' ד'. הטעם. שהיין פוטר כל מיני משקין. כיון שקובע לו ברכה בפ"ע בכמה מקומות כגון קידוש והבדלה. כל מיני משקים טפלים הם אצלו ע"ש. ועי' ט"ה סעי' ר"ח בהשמטה בד"ה אם אכל ועי' תרומת הדשן סי' ל"א.

עור צואר ממולא בקמח אם חשש שלעיסת העור שוהה אחר הקמח יש לברך על העור

[109] **מי** שאכל ושכח ולא בירך יברך במקום שנזכר. ודוקא בשוכח אבל במזיד יחזור למקומו ויברך ואם בירך במקום שזנכר יצא. וכן אם בירך כשהוא עומד או כשהוא מהלך יצא. אבודרהם.
ובסידור יעב"ץ כתב על מה שאחז"ל דברים המתיזין כחו של אדם אכל מעומד או שתה מעומד אכל ועמד שתה ועמד קרוב למיתה מן החיים ולא פירשו כמה ישהה בטרם יעמוד וכתב מהרי"ל דשיעור השהיי' כשיעור ברכה האחרונה של הדבר שאכל ושנהנה. כגון אם אכל פת ישהה כשיעורה. אכל דבר שברכתו בנ"ר ישהה כשיעור' ע"כ. והו"א עפ"י שאמז"ל שלא יעמוד עד שיברך והברכה צ"ל מיושב וממילא נדע שאם הוצרך לעמודד בתוך סעודתו ולחזור לאכילתו שעכ"פ ימתין כשיעור הזה:

בפ"ע וגם בלא"ה רשאי לברך על כאו"א בפ"ע ואינו טפל אז. אשל אברהם מהדורא תנינא סי' ר"ת:

ובענין אם טעה ובירך ברכת בנ"ר על דבר שצריך לברך מעין ג' כתב בס' אשל אברהם סי' ר"ח שברכת בורא נפשות אינו פוטר על המחיה בשום אופן ע"כ אין חשש עי"ז מלברך על המחיה וקודם שיברך על המחיה יאמר **ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד**.

אם בירך על לחם גמור במ"מ או בירך המוציא על פת הבא בכיסנין שלא קבע עליו אפי' על פלאדי"ן יצא בדיעבד. פר"ח ס"ס קמ"ב. ונראה דאם טעה ובירך אחר ענבים ברכת בנ"ר יצא. כיון דאיכא פוסקים דלעולם צריך לברך על הענבים בפה"א. ועי' אהעו"ז סימן ר"ב שכיון שא"א בקיאין בשיעור פול הלבן ע"כ ירא שמים לא יאכל ענבים אלא תוך הסעודה. ע"כ אם טעה ובירך בנ"ר בוודאי יצא:

ובהגהות מהרצ"א כ' הטעם שאין מברכין ברכת המזון רק על חמשת מינים. עפ"י מה שכתוב בזוהר פנחס דף רמ"ד ע"א ובגין דאיהו נהמא לא אתפקד על נהמא דחמשת מינין וכו' ממנא דעלמא ולא שוי ממנא עלייהו אלא קוב"ה בלחודוי ע"ש. והאוכל פחות מכזית אינו מברך לאחריו כלל. או"ח סי' ר"י סעיף א'. ופת סופגנין שנתפח עד שאין האוירים שבו נרגשים האוכל כזית ממנו כמות שהיא אינו מברך דלפי האמת לא אכל כזית. שע"ת שם סק"א בשם זרע אמת:

ושיעור כזית הוא חצי ביצה. אמנם י"א שהוא קצת פחות מכשליש ביצה (עי' מ"א סי' תפ"ו בהתחלה) ע"כ יש ליזהר לכתחילה שלא להכניס עצמו לידי ספק ברכה ויאכל כחצי ביצה או הרבה פחות משליש ביצה בדבר שא"צ כזית. ש"ע התניא שם.

סימן קעג

טעם. שאין צריך נ"י להמשקין. כגון יין ושמן אע"ג שחייבין לתת מהם תרומה. דכתיב ראשית דגנך תירושך ויצהריך. לפי שאין דרך ליגע בידיו במשקין ששותה אלא שותה אותם בכוס ואינו נוגע במשקה לפיכך א"צ נטילה אפי' קובע עצמו לשתייה. לבוש שה סעי' ה':

סימן קעד

טעם. שלא נהגו רוב המון עם ליטול ידיהם לכל דבר שטיבולם במשקה. משום שאין אנו נזהרין מלטמאות עצמינו ומלאכול אוכלין טמאין. תוס' פסחים דף קט"ו ע"ב בד"ה

כל. ועי' חק יעקב סי' תע"ג ס"ק כ"ח דהא דנוטלין בליל פסח משום דהוא כאחד משאר שינוים שעושין בליל זה כדי שישאלו ע"ש.

סימן קעה

טעם. שהנוטל ידיו לפירות ה"ז מגסי הרוח. משום דתרומת פירות דרבנן ולכן לא גזרו בחולין. ואע"ג שצריך לברך עליהם סתם ידים כשרות לברכה אא"כ יודע שנגע במקום מטונף. מ"א סי' קנ"ח ס"ק ט':

סימן קעו

טעם. דיש לברך על היכא דקדים בשולה דפת המוציא. כי בזה נאחזים החיצונים היותו מוקדם ולכך צריכים לברך עליו ולקדשו בברכה ולבטל מהם כחו דיצה"ר. יערות דבש ח"ש:[110]

סימן קעז

טעם. שתקנו המוציא בה"א דמשמע להבא ולא תקנו הבורא אלא בורא פה"א. לפי שאמרינן עתיד הקב"ה להוציא גלוסקאות ממש. ולכך אמרינן ג"כ לחם אע"ג שעדיין לאו לחם הוא אלא דגן. עטרת זקנים סי' קס"ז:

סימן קעח

טעם. מי שאינו אוכל אינו יכול לברך ברכת המוציא או שאר ברכות להוציא האוכלים. כיון שאין חובה עליהם לאכול. לא יאכלו ולא יברכו. לבוש סי' קס"ז סעי' י"ח:[111]

סימן קעט

טעם. שאין העולם נזהרים להקדים הכהן לכל דבר שבקדושה. לפי שאין אנו בקיאים

[110] **כי** כל ראשית ס"א שולט בו כי קליפה קודם לפרי ובראשית הי' תוהו ובוהו וכן קין הוא ראשית ולכך ביכורי ראשית תביא בית ד' כי לולא זאת שולטים חיצונים בו עד שאמרו כי לכך נאמר במרגלים והימים ימי ביכורי ענבים להורות כי בבכורים שולט יצה"ר כי בכל המוקדם לחיצונים אחיזה ומרגלים אכלו מהם ובאו לכלל חטא. ולכך צוה תורה קדש לי כל בכור להוציאך במצוה זאת מעל יצה"ר. שם:
ונראה דע"כ נוהגין דהפת שיש לו קצה אחד או שני קצוות חותכין מעט מהקצוות. כדי לבטל כחם. ורמז לזה כל ערל לא יאכל בו:

[111] **אבל** ברכת המצות אף מי שאינו חייב בדבר מפני שכבר יצא י"ח יכול לברך למי שעדיין לא יצא ואינו יודע לברך בעצמו כגון לקדש קידוש היום לנשים וע"ה. לפי שמצות שהן חובה כל ישראל ערבים זה לזה וגם הוא נקרא מחיוב בדבר. עי' ש"ע הרב שם סעי' כ"ג:

ביחוסי הכהונה[112] עי' מ"א סי' ר"א סק"ד. ועי' סעי' תתקל"ו

קונטרס אחרון

ומותר להיות שם. ובספר עקרי הד"ט סי' ל"ה סעי' ל"א כתב בשם שאלת יעב"ץ ח"ב סי' כ"ו דכהן שמת לו מת והי' עמו בבית ושוב מת אחר בשכונתו כל זמן שלא פירש ממנו ל"מ שא"צ לפרוש ואינו רשאי ליבטל מהמצוה אלא שרשאי ג"כ לקבור מתים אחרים. **ובשו"ת** מהר"י מברונ"א סי' צ"ט כתב שאין הכהן מטמא לנפל של עצמו אלא לבר קיימא דומי' דלאביו ולאמו ולא לנפלים:

סימן קפ

טעם. שעל חמשת המינים שהם. **גפן**. **ותאנה**. **ורימון**. **וזית**. **ותמר**. מברך לאחריהם ברכה אחת מעין שלש. כדי לחלוק כבוד לארץ ישראל העליונה כיון שנשתבחה בהן א"י. (תולעת יעקב) ועי' ט"ז סי' ר"ח ס"ק א':

קונטרס אחרון

כיון שנשתבחה בהן א"י. אם אכל שנים או ג' דברים מדברים הטעונים ברכה מעין ג'. כגון מזונות ויין וענבים. דהדין הוא לכוללם יחד בברכה אחת על המחיה וכו' ושכח בפתיחה ודילג א' או ב' מהדברים הנ"ל וסמוך להחתימה נזכר, יסיים הברכה על הדברים שהזכיר בפתיחה ואח"כ יברך ברכה בפ"ע על הדברים שדילג. ואם בדיעבד כלל בחתימת הברכה כל הדברים ההם אף שבתחילה דילג. מהני החתימה בלא הפתיתה. עי' ארחות חיים סי' ר"ח אות י"ד.

סימן קפא

טעם. שאין מברכין על הפת בורא פרי האדמה כמו בשאר פרי האדמה או בורא פרי החטה. משום דלישנא דקרא נקט להוציא לחם מן הארץ ובשאר ברכות נמי נקט לישנא

[112] **ובענין** שצריך הכהן ליזהר שלא לטמא עי' מ"א סימן שמ"ג סק"ב דבקטן שהגיע לחינוך (כבן ה' או ו' שנים עי' או"ח סי' תר"מ סעיף ב' ועיין חק יעקב סי' תע"ב ס"ק כ"ז) הב"ד מוחין ביד האב להוציאו מבית שיש שם מת ותינוק שאינו בר הבנה אסור להכניסו בידים ע"ש. ועיין ש"ך סי' שע"א סק"א בשם הרוקח דאשת כהן שמעוברת מותרת ליכנס באהל המת דס"ס הוא שמא נפל הוא או שמא נקבה הוא. ועיין פתחי תשובה. סי' שע"א ס"ק י"ב ועי' באה"ט סי' שע"ג סק"א.

ועיין פתחי תשוב' סימן ש"ע בשם תשובת חתם סופר בנידון עיר אחד שהרופא כהן ומנימוסי המדינ' שאין המתים נקברים עד אחר שבדקו הרופא ומעיד עליו שנתייאש אסור לכהן הזה לכנוס ולבדוק ע"ש. וכל הקרובים שהכהן מטמא להם אין לטמאות רק לצורך קבור' ולהביא לו ארון ותכריכין. רמ"א סי' שע"ג סעיף ה'. ועיין פתחי תשוב' שם סק"ד בשם הגאון ז"ל מליסא בסידר תפלה שלו דמ"מ בחול מותר להיות בבית המת שמצוה לטמא לו אף שאחרים עסוקין בו מ"מ צריך להיות שם שאפשר שיצטרכו שום דבר לצורך ארון ותכריכין וכדומה הוי לצורך קבורה ומותר להיות שם. ע"ש.

דקרא שנאמר הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה. ולפי זה ניחא מאי שנא דאמרינן ארץ ומ"ש באידך דאמרינן אדמה משום דלישנא דקרא הכי הוא. אבודרהם:

קונטרס אחרון

ראשית פרי האדמה: בספר אוהב ישראל (לשבועות) כתב שמעתי מהרב הקדוש כו' מו"ה **לוי יצחק** זללה"ה אב"ד דק"ק בארדיטשוב אשר סוד הבאת הבכורים הוא. כי הפירות שיש בהם ניצוץ הק' וטהור ביותר רום המעלות המה מתבכרים בתחלה וראש. ולזה ציוה הבורא ב"ה וב"ש להביאם בראש להבהמ"ק. וכתב שם דלכן נקרא יום חג הק' הזה יום הבכורים כי עם ה' בני אל חי נתבכרו תחלה בחג הק' הזה בקבלת תוה"ק וכן כתיב **קודש ישראל לה' ראשית תבואתו** וידוע שישראל עלו במחשבה תחלה להבראות והמה נקראו בנים למקום. וזה נתברר ביום חג הקדוש הזה:

סימן קפב

טעם. שצריך לטבול המוציא במלח. כי השלחן דומה למזבח והאכילה כקרבן ונאמר על כל קרבנך תקריב מלח והוא מגין מן הפורענות (רמ"א סי' קס"ז סעי' ה'). ועוד כשישראל יושבין וממתינין זה לזה עד שיוטלו ידיהם והם בלא מצות והשטן מקטרג עליהם וברית מלח מגין עליהם. תוס' ברכות דף מ' ע"א בד"ה הביאו. ונוהגין להטביל פרוסת המוציא ג' פעמים במלח כי השם של הוי"ה ר"ו וג"פ ר"ו וג' מלח והוא סוד גדול.[113] ויש להניח המלח על השלחן עד אחר בהמ"ז. קיצור של"ה. כתב הכלבו נהגו כל ישראל שלא להאכיל בהמה חיה ועוף ולא גוי מחתיכה שנוגעת בה חתיכת המוציא. ועי' ב"י סי' קס"ז. וכן כתב מחצית השקל שם ס"ק מ"ב וז"ל והעולם ראיתי נוהגים שקולפים מעט גם מפרוסה הגדולה במקום שנגעה בפרוסה שבצע להמוציא ע"ש:

קונטרס אחרון

שבצע להמוציא. ובספר אגרא דכלה פי' חי' כתב בשם ס"ח דאם בירך על צלוחית מים ונשאר בכלי לא יתן ממנו לעכו"ם ולבהמה הואיל שהזכיר ש"ש על הדבר אינו מהראוי ליתן ממנה לבהמה ע"ש.

ופי' בזה הפסוק ותמהר ותער כדה אל השקת ותרץ עוד כו' ותשאב לכל גמליו. כי העבד הנאמן הזה שדלה והשקה מתורת רבו בודאי בירך על המים והזכיר שם שמים וכששמעה החסידה הזאת שהזכיר ש"ש אמרה אין מהראוי ליתן מזה להגמלים ע"כ

[113] **ובספר** אור צדיקים (הלכות סעודה) כתב דצריך לטבול ג"פ במלח נגד ג' הויות דלחם הממתקין את מרירות המלח ג' גבורות. וע"י טיבול זה הקליפות מסתלקין מהשלחן ע"ש. וינער בכל פעם והוא עפ"י סוד. שם דרך סעודה:

אמרה אל העבד גם לגמליך אשאב מחדש. ותמהר ותער כדה. הוריקה מקודם את המים ששתה העבד ואח"כ ותרץ אל הבאר לשאוב. ובספר בני יששכר מאמר א' כתב ראיתי לאנשי מעשה שהי' נזהרים מליתן ממאכלי שבת לעכו"ם ונכון הוא במקום שאפשר ובמקום שא"א להזהר הנה יתקיים בזה כל אוכליו יאשמו:

בהשמטה כנגד ג' הויות דלחם. בספר זכרון טוב כתב שהרב הקדוש **מהר"י מנעסכיז** סיפר בשם הרב הצדיק הקדוש **מקאזניץ** זלה"ה שלזקנותו לא הי' יכול לאכול כלל. ונחלש מזה ביותר. ופקד לספר זה לפני הרב הצדיק הקדוש **מלובלין** זצוק"ל שיתפלל בעדו ע"ז. ופקד הלובלינר אליו שיאכל לחם ויין. לחם מספר ג"פ הוי"ה ב"ה. וכתיב **לחם לבב אנוש יסעד**. יין מספר סוד כמארז"ל נכנס יין יצא סוד. וכתיב **ויין ישמח לבב אנוש**. וסיים הרב הצדיק הקדוש **מנעסכיז** זי"ע שמי שהוא חלש ואין בו כח לאכול. יוכל להתחזק בכח הרמזים הנ"ל ויתחזק כחו ויוכל לאכול:

סימן קפג

טעם שמברך על היין שבתוך הסעודה. משום דחשוב שבכמה מקומות מברכין עליו אע"פ שאין צריך לשתי' כגון קידוש והבדלה. מ"א סימן קע"ד ס"ק א'. ועי' רש"י ברכות דף מ"ב ע"א בד"ה דגורם. ועי' תוס' שם דף מ"א ע"ב בד"ה א"ה דמהאי טעמא אין מברכין בפסח על החזרת בורא פרי האדמה רק על אכילת מרור בלבד כיון דרחמנא קבעיה חובה דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו הוי כמו דברים הרגילין לבא מחמת הסעודה דפת פוטרתן ע"ש. ואף שנוהגים עכשיו לקדש ולהבדיל על השכר אפ"ה א"צ לברך עליו בתוך הבעודה דעיקר תקנת חכמים הי' על יין אלא דקצת מקילין לקדש על השכר ושאר משקים במקום שאין היין מצוי לכן אין לברך עליהם בתוך הסעודה דחשיבות אינם מצד עצמם אלא כיון דאין יין מצוי. (ארץ חמדה):[114]

[114] **ופירות** שבאין באמצע הסעודה ללפת בהם הפת כגון פאווידלע וכיוצא ואוכל עמו הפת אין צריך לברך כלל אפי' על מעט שאוכל בלא פת (ויותר טוב שיאכל תחלה בלא פת; ויברך עליהם שזה לד"ה חייב ברכה ולמה ימנע עצמו מברכה. עיין ט"ז סימן קע"ז סק"ג). אבל אם אינם באים ללפת הפת ואינו אוכל עמהם פת חייב לברך ברכה הראוי' לה. שהכל. בפה"א. בפה"ע. אפילו מיני איין גימאכט גידעמפט הבאין לבשר אם אוכל את הבשר עם פת. הם ג"כ טפילין לפת אבל אם אוכל אותם אחר אכילת הבשר וכיוצא חייב לברך כגון רוך בירין ווייגקסיל וכיוצא המטוגנין בדבש ובשמים לצורך אכילת הבשר מברך עליהם וכן כל מין איין גימאכט מברך עליהם. וכן מיני פרפראות שמברכין עליהם במ"מ לדעת כל הפוסקים כגון הוזין בלאזין פריטליך פלאדין שאינם באים לכבוד הסעוד' אלא דרכן לבוא לקינוח מברך עליהם במ"מ אפילו באמצע הסעודה (מעשה ארג ברכות פ"ו מ"ה). וכתב שכל אלו הם כללים גדולים מיוסד ע"פ כל הראשונים ואחרונים וכן פסק אבי הגאון משם רבי הקדוש **מלובלין** שקיבל מפי רבן של כל ישראל מוהר"ר **שמעלקא מניקילשבורג** זלה"ה נבג"מ זי"ע ועכ"י:

וסדר הדברים בענין עיקר וטפילה כל תבשיל שיש בו מחמשת המינים הכל נעשה טפל אל חמשת המינים ומברך ברכה אחת במ"מ. ולכן תבשיל שמפררין בו פרור עיסה ונקרא שיפקליך. או פארפיל אע"פ שהרוב ממין הפול ועדשים שקורין באנדליך וארביס מברך במ"מ והמברך שתי ברכות מנאץ אבל לפת או כרוב שבשלו והוא מערין

כתב קיצור של"ה מצאתי כתוב בשם גדול א' שנוהגין כן בארץ איטליא, מי שאין לו פנאי ללמוד על שלחנו או שאינו יכול ללמוד יאמר לכל הפחות ג' פסוקים מתורה. וג' פסוקים מנביאים. וג"פ מכתובים. (ג"פ מתורה) **ויאמר** ה' אל משה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתי אם לא (שמות ט"ז). **ועבדתם** את ה' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחלה מקרבך (שמות כ"ג). **ויענך** וירעיבך ויאכילך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבותך למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם (דברים ח'). וג"פ בנביאים) הוא מרומים ישכון מצודות סלעים משגבו לחמו נתן מימיו נאמנים (ישעיה ל"ג). למה תשקל כסף בלא לחם ויגיעכם בלא לשבעה. **שמעו** שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם (ישעיה נ"ה). **הלא** פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערום וכסיתו ומבשרך לא תתעלם. (ישעי' נ"ח). (וג"פ מכתובים) ויין ישמח לבב אנוש להצהיל פנים משמן ולחם לבב אנוש יסעד (תהלים ק"ד). **טרף** נתן ליראיו יזכור לעולם בריתו (תהלים קי"א). **עושה** משפט לעשוקים נותן לחם לרעבים ה' מתיר אסורים (תהלים קמ"ו):

עוד כ' וז"ל (מצאתי במשניות הנדפסי' באמשטרדם שנת ת"י שיש לומר אלו פסוקים אחר כל סיום ספר וגם לאחר אכילה קודם ברכת המזון והמה מסוגלים עד מאוד שלא יחסר מזונו כל ימי חייו). **להודות** להלל לשבח לפאר לרומם להדר ולנצח על כל דברי שירות ותשבחות דוד בן ישי עבדך משיחך. בעצתך תנחני ואחר כבוד תקחני. **והוא**

וקרוט ועירב בו קמח מחמשת המינין כדי לדבקו אינו מברך עליו במ"מ שהלפת עיקר וקמחו טפילה. אבל מרק של בשר שנתנו בו מעט לביבות לאקשין או פארפיל אע"פ שחביב עליו המרק והוא עיקר אצלו אינו מברך אלא במ"מ והמברך שתי ברכות טועה וכל זה בטפילה המעורבת. נקוט האי כלל בידך דאזלינן בתר רובא בכל שתי מינים ואם יש בו מחמשת המינים אזלינן בתר חמשת המינים ה"מ כשאינו עשוי לדבק אבל טפילה שאינ' מעורבת צריכין עיון דק אם דרך להביא תמיד שני מינים אלו ביחד לפניו כגון הקאפע עם פת כיסנין שאין דרך לאכול פת כיסנין כזה אלא עם הקאפע דאין דרך אדם לאכול פת חריבה ויבישה אזי הקאפע בטל לפת כיסנין ואינו מברך אלא על הכיסנין וכן אני נוהג למעשה. אבל יין שרף עם מיני מתיקה אין דרכם להיות שייכים זה לזה ולכן אפילו באו שניהם לפניו מברך שתי ברכות אבל אעפ"כ מן הראוי כשבאו שתיהם לפניו יברך על היי"ש בתחל' כי הוא עיקר לו בעת שכאב לבו ואח"כ יברך במ"מ על הלעקיך ומי שהלעקיך עיקר אצלו ואוכל לשבעה יברך על הלעקיך ופוטר היי"ש שטפל אצלו וכל כיוצא ידין בשכלו ויקיש דבר לדבר. שם משנה ז':

ובעניין אם אוכל קטניות שלוקים בתוך הסעוד' כמו בשבת על סעודת זכר וכדומה. כתב בספר ארץ חמדה סי' י"א סק"ח לחלק דאם אוכל הארבי"ס ואין רוצה לשתות שום משקה אז נראה דצריך לברך עליהם ברכתן הראוי'. ואם רוצה לשתות שאר משקין אם יודע בבירור שאוכל הארבי"ס רק עבור המשקה ואם לא הי' שותה משקין לא הי' אוכל הארבי"ס אזי ברכת המשקה פוטר אותן דהיינו אם שותה יין. ואם שותה שאר משקין שאין לברך עליהן אזי ברכת המוציא פוטר אותן (עיין מ"א סי' קע"ד סק"ט). אבל אם אפי' בלא השתיה הוא ג"כ אוכל הארבי"ס נראה דצריך ברכה להארבי"ס כי היא פשוט דואדי העץ ובורא פה"א שוים בזה וכשם דמברכין על פלומין בלא בשר בפה"ע ה"ה כאן. וכתב שזה זמן לא כביר השגתי תשוב' מאדוני מו"ר הרב הגאון הצדיק דק"ק **סאנץ** שהוא נוהג לאכול תחלה וסוף פת עם הארבי"ס מחמת ספק ברכה ע"ש:

רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו. אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו. **ואני** בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך אשירה לה' כי גמל עלי. **שוש אשיש בה'** תגל נפשי באלהי. כי הלבישני ישע מעיל צדקה יעטני כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה. ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת דורשיך ה'. **ישמחו בה'** וגילו צדיקים והרנינו כל ישרי לב. **נר** לרגלי דבריך ואור לנתיבתי. **אודך** כי עניתני ותהי לי לישועה. ואח"כ יאמר השיר של יום שהיו הלוים אומרים בבית המקדש ע"כ:[115]

קונטרס אחרון

דאזלינן בתר רובא בכל שני מינים. ובספר אשל אברהם להגאון הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל סי' ר"ח כתב ז"ל ומרק שעם שארי תבשילים שאינו מה' המינים מברכים שהכל רק על המרק או על החלב כאלו הוא ודאי עיקר ויוצא ידי חובתו גם על התבשיל כיון שבלא"ה שהכל פוטר בדיעבד גם התבשיל. ומ"מ טוב ליקח בשעת הברכה המרק בפני עצמו ואין חשש ע"י אכלו אח"כ המרק עם התבשיל כי לא שייך בזה איגלאי מלתא למפרע ע"ש. ועי' בש"ע הרב סי' ר"ב סעיף י"ג:

אורז ודוחן (**הירז ורייז**) **שנתבשלו אם לא נתמעכו מברך עליהם בפה"א**. ואם נתמעכו ירא שמים לא יאכל אלא בתוך הסעודה. ובשעת הדחק שאין לו פת מברך בין על הירז בין על רייז שהכל ולאחריהם בורא נפשות. קש"ע סי' נ"ב סעיף י"ז: ובספר מעשה רב להגר"א ז"ל סי' ע"א כתב אורז הוא רייז מברך לפניו במ"מ ולאחריו בנ"ר.

חמשת מינים גפן. ותאנה. ורימון. זית. ותמר. חמשת מיני דגן. חטה. ושעורה. וכוסמי"ן (הוא הנקרא בל"א אורקיש). שבולת שוע"ל (הנקרא האבער). שיפון (הוא הנקרא קארין). ומה שלועזין המון עם לתיבת דגן קארין הוא טעות כי תיבת דגן כולל כל החמש מינים כולה נקראים דג"ן. וקארי"ן הוא שיפון בלשון הקודש. דרך פקודיך.

כתש אותם במכתשת והסיר קליפתן ונתמעכו ונדבקו יחד ע"י הבישול. וכן כל מיני גרויפן גערשטני או האבערנע גרויפן שידוע שהם נחלקים ע"י הכתישה ולא נשארו שלימים. וכן (קאשי) של דגן כ"ז לפי שנחלקו ע"י כתישה אפי' לא נדבקו יחד ע"י הבישול מברך תחלה במ"מ ולבסוף על המחיה. עי' ט"ז סי' ר"ח ס"ק י"א וח"א כלל נ"ד סעיף ב'. אבל אם לא הוסרו קליפתן וגם לא נתמעכו מברך בפה"א. ולאחריו יש מחלוקת אי מברך בנ"ר או מעין ג' ע"כ לא יאכל כשיעור רק תוך הסעודה ואם אירע שאכל שלא בתוך הסעודה מברך בנ"ר. ד"ת בשם מ"א שם סק"ב:

[115] **וכל המברך** בה"מ בכוונה אין שולט בו לא אף כו' (ומה"ט אין אות **ף** בברהמ"ז) ומזונותיו מצוין לו בכבוד כל ימיו. (ס' החינוך) והמדקדק יזהר לברך דוקא בתוך הספר של בה"מ ולא בע"פ. אליה' זוטא סי' קפ"ה סק"א בשם הב"ח: וע"ל סעיף צ"ו:

על מאקיראניס או טאהרט שעושים משקדים וצוקער וביצים ונותנים בו קמח לדבק ולא שיתן טעם בתערובות אם השאר מינים הם הרוב אין לברך עליהם רק שהכל כברכת הפירות שנתרסקו לגמרי. קש"ע סי' מ"ח סעי' י' וסי' נ"ב סעי' ט"ז. וכן בכל שאר תערובות של ה' מינים עם שאר מינים. אבל אם הה' מינים הם הרוב או שבאים כדי ליתן טעם. מברך במ"מ. ולענין ברכה אחרונה אם אכל שיעור שיהי' בו כזית בכדי אכילת פרס יברך מעין ג' ואם לאו יברך בנ"ר. עי' מ"א סי' ר"ד ס"ק כ"ה וט"ז סי' ר"ח סק"ג ובאה"ט שם סק"ג. ועי' מ"א סי' ר"י סק"א. וראוי ונכון שישאל כל אחד קודם שיאכל דברים כאלו באיזה אופן שנעשו בכדי שידע לברך ברכה הראוי' לו בין לפניו בין לאחריו. מאנדלין המחופין בצוקער אפי' מחופין לגמרי מברך עליהן בפה"ע. באה"ט סי' ר"ד ס"ק י"ט. על ורד שקורין רוזי"ן ברכתו בפה"א. עי' מ"א שם ס"ק כ"ג:

חרעמזליך שעושים מקמח של קארטאפליס. (באלביס) שנתפררו וחוזרין ולשין אותם בשמן וביצים ברכתם שהכל. פת הנעשה מטאטערקי (שקורין רעטשקי) או של שאר מיני קטניות מברך שהכל. עי' סי' ר"ח:

יברך על היי"ש בתחלה. ובס' עמק ברכה כתב אם הביאו לפניו יי"ש ומיני מרקחת שיש בהם פרי העץ או פרי האדמה יברך בתחלה על המרקחת יהיה מה שיהי' ואח"כ יברך על היי"ש שהכל אע"פ שחפץ יותר ביי"ש מ"מ מחויב להקדים דבר שברכתו ב"פ העץ או ב"פ האדמה (ואצ"ל דבר שברכתו במ"מ) לפני שהכל ואח"כ יברך על היי"ש וישתה:

מחמת ספק ברכה. ובספר אור צדיקים (דרך סעודה) כתב ג"כ דעל כל מיני פירות הן חיין הן מבושלים רק בלא בשר וכן על האגוזים ומיני קטניות הבאים בתוך הסעודה צריך לברך ברכה הראויה וברכת המזון פוטרת מברכה אחרונה ע"ש:

ושמעתי מאדמו"ר הרב הצדיק הקדוש **מאלעסק** זצוק"ל בשם זקינו הגאון הקדוש **מהר"ש** מבעלז זללה"ה שאם הובא לו קטניות בתוך הסעודה הי' מברך עליהם כיון שלא הי' דעתו עליהם קודם הנטיל' ועל הפולים (שקורין בויניס) לא הי' מברך. כיון שדרכן לבוא בתוך הסעודה. ובפורים אמר לי שאינו יודע האיך נהג ע"כ:

מעשה אופה צוקער קיכען. טארט. מאנדיל קיכען. וכדומה. אם אוכל מהן מחמת רעבון כדי לשבוע מהן אינו צריך לברך עליהן בתוך הסעודה אבל אם אוכל מהם רק לתענוג יש ספק בברכה. וע"כ ראוי לאדם לכוין בשעת ברכת המוציא לפטור כל מה שיאכל ממינים אלו. קש"ע סימן מ"ג סעיף ו'. וכן כ' בס' עמק ברכה.

סימן קפד

טעם. שיש ליזהר כשבא לברך ברכת המזון שיסיר את המאכלת מעל השלחן. מפני שהשלחן נקרא מזבח ומה מזבח הזהרנו בו שלא להניף עליו ברזל, שנאמר (שמות כ') לא תבנה אתהן גזית וכו' ודין תורה היא שאם עשאה לאבני מזבח גזית בכלי כסף או בשמיר שהי' מותר הא אין עיקר האסור בגזית אלא מפני הברזל שהוא החרב והתורה הרחיקו מן המשכן שכתוב (שם כ"ה) זהב וכסף ונחושת. ולא הזכיר שם ברזל וכן במקדש כתוב (מלכים ו') ומקבות והגרזן כל ברזל לא נשמע בבית בהבנותו. והטעם. לפי שהוא כוחו של עשו שנתברך בה מפי אביו (בראשית כ"ז) ועל חרבך תחי' וכתיב (מלאכי א') ואת עשו שנאתי לכך הוא מרוחק מן המקדש וכן השלחן הזהרנו לסלק החרב מעליו לפי שהחרב הוא המחריב שהוא סיבת החרבן שהוא הפך השלום ואין לו העמדה במקום ברכה שהוא שלום שהרי המזבח והשלחן מאריכין ימיו של אדם והחרב מקצר ואינו דין שיונף המקצר על המאריך. (שלחן ארבע):[116]

קונטרס אחרון

המאכלת מעל השלחן. בסידור לב שמת כתב דבשבת ששלום בכל ואין שטן ואין פגע רע והכוחות ההם שובתים אין לסלק כי אין לעוררם כלל. ובשם מהר"י כתב וז"ל יש להסיר פת שלם מהשלחן כשמברכין בה"מ ועוד דאין ברכה מצויה בדבר שלם דהוה כמו דבר שבמידה שאין הברכה מצויה.

ובספר לחם מן השמים כתב שצריך להשאיר בכוס של ברכת המזון מעט יין על השלחן ומעט פירורי לחם ולא לחם שלם. משום העורכים לגד שלחן ומפה פרוסה על השלחן.

לסלק החרב מעליו. בספר אשל אברהם מהדורא תנינא סי' ק"פ כתב דלגבי סכין בשעת ברהמ"ז מהני כסוי לכ"ע רק למי שידע בו האריז"ל שהוא משורש קין אמר לסלק הסכין מהשלחן לגמרי בברהמ"ז. ע"כ להניחו בתיבה שתחת השלחן שקורין טישלא"ד י"ל דקיל היטב.

[116] **בספר** קב הישר פרק ס"ד כתב וז"ל ורבינו שלמה לוריא ז"ל הזהיר שלא יעמיד שום כלי ריקם על השולחן בשעת ברכת המזון כ"א מלאים. והואיל ואתא לידן מעניני כלים ריקם אימא בי' מלתא להזהיר להעולם שהוא בדוק ומנוסה ולכן שומר נפשו ירחיק ממנו. דע כי הזוהר הזהיר לכל איש ואשה אשר ירצו לילך לדרך או לילך להשרה להשתדל עבור איזה דבר שצריך לו אם יפגע בצאתו מביתו כלי ריקם אזי לא ילך באותו יום לדרך ולא לשרה והביא הזוהר ראי' מאליה' הנביא שאמר לשונמית היש לך מה בבית ותאמר אסוך שמן אמר הנביא הא בודאי יחול עליך ברכה ממה דכתיב כשמן הטוב יורד על הר ציון כי שם צוה ד' את הברכה משא"כ על כלי ריקם תמן לית ברכתא וכו' ולכן צריכין ג"כ להסיר כלים ריקים מהשולחן בשעת ברכת המזון ודי באזהרה זו עכ"ל:

סימן קפה

טעם. שהכוס שטעונין לברכת המזון צריך שיהיה משל יין מפני שהיין הוא המשובח שבמשקין ונאה לברך עליו לשם יתברך ואם אין יין מצוי באותו מקום או שהוא ביוקר והשכר או שאר משקין הוי חמר מדינה מברכין עליה חוץ מן המים. **וטעם**. שאין מברכין על המים אפי' אין לו שאר משקין. כיון שאין שותין אותן אלא מתוך צמא ודוחק גדול שאין זנין את האדם אינן נקראין משקה ק"ו חמר מדינה. לבוש סי' קפ"ב סעי' ב' ועי' מ"א שם סק"ב וט"ז שם סק"א. וע"ל סעי' רפ"ה וסעי' רפ"ו:

קונטרס אחרון

צריך שיהי' משל יין. עיין או"ח סי' ק"צ סעי' ג' דכל דבר שצריך כוס צריך לשתות ממנו כמלא לוגמיו. ועי' ט"ז סי' ר"י סק"א דבי"ש צריך לברך ברכה אחרונה אם שתה כדרך שבני אדם שותין בפעם א' או אפי' בשתי פעמים כשאין הפסק ביניהם כשיעור שתיית רביעית אע"ג באין שם רביעית כיון דראוי למזוג בו מים עד רביעית וא"א לשתות רביעית לסתם אדם קרינן ביה שפיר ושבעת. ועי' שם סימן ק"צ סק"ג דיש חיוב לברך אם שתה מלא לוגמיו מכוס גדול' או אפי' פחות מזה אם שתה רוב הכוס כמו לענין כוס של ברכה. והוא דשתה ד' חומשי ביצה. וכתב כן אף ביין ע"ש. ועי' באר היטב שם סק"ו בשם א"ר שדחה דברי הט"ז והעלה דלעולם צריך רביעית שלם ע"ש[117]. ומ"א שם סק"ד כתב וז"ל ויש רוצין לומר דעל יין שרף מברך בפחות מכזית דבפורתא מייתבא דעתיה ול"נ דבעי כשיעור דהא בודאי יש יינות חזקים ומאכלים טובים כיין מרקחת דבפורתא מייתבא דעתיה ואפ"ה בעי' כשיעור דלא חלקו רז"ל בשיעורים. ועי' מחצית השקל סי' קע"ד ס"ק י"ד דיש ליזהר שלא לשתות יי"ש קודם סעודה שיעור שב"א שותים בפ"א להוציא א"ע מפלוגתיה הט"ז ומ"א ע"ש: ועי' ט"ה סעי' רצ"ט בהשמטה בד"ה ועי'.

[117] **ובסידור** יעב"ץ כ' דשיעור שתי' דכוס ברכה לכתחילה צריך רביעית שלם ובדיעבד סגי ברוב רביעית ואין שתיית שנים ויותר מצטרפת לכשיעור. וי"א שמצטרפת לכן לכתחילה צריך המברך לשתות כשיעור ואעפ"כ מצוה שיטעמו כולן והיכא דלא אפשר שתיית כולן מצטרפת. אבל פשיטא שאין חובת ברכה אחרונה עליהן עד שישתה א' מהן לפחות שיעור כזית ע"ש:

[118] **אין** המברך עונה אמן אחר המסובין כשאומרים ברוך כו'. **והטעם**. דיאמר אח"כ ברוך שאכלנו כו'. ומה"ט נמי בש"ץ שאומרים הקהל ברוך ד' המבורך לעולם ועד לא יענה אמן אבל הקהל עונים אמן אחר הש"ץ. פ"מ ריש סי' קצ"ב:

סימן קפו

טעם. דברכת הזימון בשלשה. משום דאסמכוה רבנן אקרא דגדלו לה' אתי ואין אחד יכול לומר לאחד גדלו ולפיכך אין יכולין לזמן אם לא בשלשה. ברכות דף מ"ה ע"א.[118] ועי' לעיל סעי' קנ"ב:

קונטרס אחרון

אם לא בשלשה. ואם אחד אוכל גבינה ושנים בשר או להיפוך מצטרפין דהאוכל גבינה מצי אכיל עם האחרים. והאוכל חלב מברך ומוציא השני לפי שיכול לאכול עם השני ולא להיפוך. מ"א סימן קצ"ו סק"א ע"ש. ונראה לי דזה דוקא מדינא דש"ע כשהיו נוהגין שא' הי' מברך להוציא אחרים משום ברוב עם הדרת מלך כמ"ש הט"ז סימן קצ"ג סק"ג אז אמרינן דהאוכל חלב מברך ויכול להוציא כיון שיכול לאכול עמהם. אבל למנהגינו שכ"א מברך ברהמ"ז עי' ט"ז סימן קפ"ג סק"ו יוכל האוכל בשר ג"כ לברך ברכת הזימון כיון שלא מוציא אותם י"ח. וכן נמי מ"ש המ"א שם דאם אחד אוכל גבינה קשה אין מצטרפין, זה הוא ג"כ דוקא כשהיו נוהגין שא' הי' מברך והוציא השני. וכן משמע נמי ממ"ש הט"ז סימן קצ"ו סק"ד דהאוכל פחות מכזית לא יוכל להוציאן י"ח אם יתנו לו הכוס לברך. וכעין זה כתב בנשמת אדם כלל מ"ח סק"א. וכן משמע נמי ממ"ש התשב"ץ שנים שאכלו יחד אם רצו לזמן מזמנים אלא שמצוה שכל אחד מברך לעצמו אבל אם א' יודע וא' אינו יודע מברך היודע ויוצא השני. וא"כ עכ"פ אם זה שאוכל חלב עדיין לא גמר סעודתו ורוצה לאכול עוד והאוכלים בשר רצונם לברך יוכל האוכל בשר לברך. ועי' ח"א כלל מ"ח דכן נמי אם זה שאוכל חלב אינו שותה יין מוטב שיברך זה שאוכל בשר בכוס מלברך בלא כוס:

ועי' מ"א סי' ר' סק"ג דאם מתחלה אכלו ג' והפסיק א' לב' ואח"כ באו ב' אחרים ואכלו עם הא' יכול להפסיק פעם שנית. דכיון דנצטרפו עמו ב' אחרים שלא זימנו יכולים לזמן עליו וה"ה פעם ג' או יותר יכול לזמן. ומיהו דוקא אכל עם השנים אח"כ כזית. וכזית מכל מאכל סגי. אבל אם היו ה' בחבורה א' והפסיק א' לב' שוב לא יוכל לזמן עם הב' הנשארים דפרח זימון מכולהו[119] אעפ"י ששנים הנותרים לא היו שם ולא ענו מידי דהוי אד' בכל חבורה בסי' קצ"ג סעי' ו'. אבל ששה דנחלקין אז שפיר דמי. וכן

[119] **אם** לא שאכלו עוד אחר זימון הראשונים. ש"ע התניא שם. ועיין אבן העוזר שם שחולק בזה וס"ל דלא פרח זימון מינייהו כיון שזה שהפסיק הי' בדעתו לאכול עוד עם השנים וע"כ לא נפטר מבה"מ אפי' אם שוב לא יאכל אח"כ וכיון שחייב לברך ברה"מ לא פרח זימון מינייהו שהרי אפי' אם שכח א' ובירך לעצמו לא פרח זימון מינייהו כמבואר ר"ס קצ"ד ויכולין הב' להצטרף עמו. וכן י' שאכלו כא' וקדמו ג' וברכו לעצמם אעפי"כ יכולין לזמן עליהם בשם כמבואר בא"ר שם. וכ"ש בנדון דידן שהרי מחויב עדיין לברך ברה"מ:

אם היו ז' או ח' והפסיק א' לשנים יכול להצטרף אותו שהפסיק אח"כ ב' פעמים. ואם הם י' ומפסיקין ג' לז' אם חזרו הג' ואכלו יכולים לזמן יחד. ויכולין להצטרף לז' אחרים לומר אלהינו. (אפילו לא אכלו כלל אחר שהפסיקו. ד"ח) דלא שייך לומר פרח זימון דאמירת אלקינו דאכל בי' י' שכינתא שריא. ואפי' יש ה' שהפסיקו מצטרפין עם ה' אחרים לברכת אלקינו. אבל אם הם ששה דהם רוב שוב אין מצטרפים ע"ש. ועי' מחצית השקל ופ"מ שם:[120]

כתב בשו"ת חות יאיר סי' קע"ו אין ליתן לכתחלה לברך ברהמ"ז לקטוע אצבע ואפי' למוכה שחין דלא עדיף זה מידיו מזוהמות דצריך להעביר הזוהמא כבסי' קכ"א מלבד מה שיש בזה העדר כבוד למצוה ע"ש.

ובספר תורת השם (ברכות ד' כ') כתב על מה שאמז"ל כתיב אשר לא ישא פנים וכתיב ישא ה' פניו וכו' והם דקדקו על עצמם עד כזית ועד כביצה ע"כ. צריך להבין מאי מעליותא הוא לברך כמה ברכות שבברכת המזון שלא כדין הכתוב שנאמר ואכלת ושבעת ואז וברכת. רק, שלשה מדות הן באדם בדרך אכילתו, מדת הרשע הוא לאכול אכילה גסה כמ"ש ובטן רשעים תחסר. ומדה בינונית היא לאכול רק לשובע וכמ"ש ואכלת ושבעת. אבל מדת הצדיקים לדקדק על עצמם וגופם להסתפק במיעוט כשיעור כזית או כביצה וז"ש צדיק אוכל לשובע נפשו ולא לשובע גופו. כמ"ש בחרדים ובשאר ספרי מוסר שלא לאכול לשובע לפי שנאמר פן תאכל ושבעת ורם לבבך וכו'. ואיתא בגמ' שבת פ' ט"ו במתניתא תנא ותאכל בעוה"ז ותשבע לימות המשיח ותותר לע"ל. וזה שבעוה"ז אינו ראוי לצדיק כ"א לאכול אבל לא לשובע וזשאז"ל בלשונם והם דקדקו על עצמם עד כזית ולא אמרו תיבת לברך עד כזית מפני שקאי גם על האכילה וממילא משתמע כיון שהסגילו עצמן שאכילה מועטת ככזית משביע נפשם בודאי מקרי ושבעת וחייבים לברך ברהמ"ז מן התורה.

ועי' לבוש סי' קפ"ד סעיף ו' דמדאורייתא אין חייבין אלא כשאכל כדי שביעה. אלא שחז"ל אסמכיה מדכתיב בלשון אכילה וסתם אכילה הל"מ הוא שהוא בכזית:

אחר הש"ץ. ובספר החיים סי' נ"ז כתב שהחזן צריך לענות אמן אחר הקהל אף שיאמר אח"כ **ברוך ה' המבורך** כמו בשומע שאר ברכה מחבירו שצריך לענות אמן אף שבירך גם הוא תיכף אותה ברכה וכן נמי בזה. ועי' בא"א סי' נ"ז סק"א ובמ"ז סי' קצ"ח סק"א.

[120] **אודות** רואים זא"ז להצטרפות לזימון א"צ נראות זא"ז בפועל וגם כשלא ראו זא"ז כלל כיון הי' אפשר להם לראות זא"ז מצטרפים. וגם שממקום שסועד שם אינו רואה רק יכול לנטות משם ראשו ועיניו ואז יכול לראות ממקום סעודתו ג"כ מצטרפים. אשל אברהם מהדורא תנינא סי' קצ"ה
וגם כי נהור שא"א לראות כלל יש לו ג"כ הצטרפות ע"י מה שיכולים לראות זא"ז אלו הי' עינים רואות להם. שם:

סימן קפז

טעם. שאין מזמנין בשם. דהוה דבר שבקדושה וכל דבר שבקדושה לא יהא אלא ביו"ד אנשים גדולים ובני חורין. ב"י סי' קצ"ט. ועיין מעשה ארג מהרב הצדיק **יצחק יהודא אייזק מקאמארנא** זצ"ל ברכות פ' ז' משנה ב' קטן היודע למי מברכין לאביו שבשמים מזמנין עליו ובפרט בזמן הזה שכל אחד מברך בפני עצמו ומכ"ש לעשרה שיכולין להצטרף קטן וכן עשה מעשה אבי הגאון אמיתי מוהר"ר אלכסנדר שצוה לי לברך בשם להוציא את הרבים בעת היותי קטן בן י' שנים:

קונטרס אחרון

אלא ביו"ד אנשים גדולים. ובספר יוסף אומץ אות קנ"ט כתב וז"ל אע"פ דשלשה או עשרה שאוכלין אין רשאין לחלק נ"ל דבסעודות גדולות שמאריכין מאד ויש בהם שקשה עליהם האריכות אם מצד הבריאות או מצד איבוד זמנם אם מצד דאגתם שלמחרת לא יוכלו להשכים לתורתם או תפלתם אזי יש היתר לברך בלא זימון כו' ועל זה סמכתי מעשה כמה פעמים אכן אם הי' אצלי אחוזת מריעיי ראיתי שצרפתי בה עמי לזמן בנחת שע"כ לא הרגיש בעל הסעודה ולא הפציר בנו לישאר בסעודה. ועי' מ"א סימן קצ"ג סק"ז.

ובספר אשל אברהם סימן קצ"ב כתב בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **משה יהודא ליב מסאסוב** זצוק"ל שהי' עומד בעת אמירת הזימון בעשרה והיו עומדים עמו כל המסובין. וכתב שם וז"ל ולכולי עלמא הוא טוב על פי מדת חסידות שגם בעת קריאת התורה הקדושה מדת חסידות לעמוד (עי' ט"ז סי' קמ"ו). והנוהגים לישב סבירא להו דהוה ליה כמו ברכת חתנים שבעשרה דיקא וכדומה ומ"מ אין חיוב לעמוד. ודוקא כשקראו חז"ל להדיא בגדר דבר שבקדושה נכון לעמוד. ומכל מקום מדת חסידות נכון ודאי לעמוד לכבוד השם הק'. מה שאין כן ברכת חתנים ששוה לכל ברכות ולא הי' עיקר תקנתו מצד העשרה. וזימון שנתקן מצד עשרה נוטה יותר לבחי' דבר שבקדושה עכ"ל.

ובספר שלחן ארבע כתב וז"ל צריך אתה לדעת כי ממה שאמחז"ל (חולין פ"ז) יצתה בת קול ואמרה כוס של ברכה שוה ארבעים זהובים יתבאר מזה שכל ברכה וברכה ממאה ברכות שוה עשרה זהובים ואסמכתא מן הפסוק כף אחת עשרה זהב מלאה קטרת. כלומר כל אחת מכ"ף והן מאה ברכות שוה עשרה זהב. וטעם שכל ברכה וברכה שוה עשרה זהובים. לרמוז שיש לכלול עשר ספירות בכל ברכה וברכה ע"ש:

ובענין אם לומר ב"ה וב"ש קודם בהמ"ז עי' מ"א סימן קצ"ב בהתחלה בשם הטור ואבודרהם דביו"ד או בג' יש לאומרו אבל ביחיד פשיטא שלא יאמרו רק מתחיל ברוך

אתה וכו'.[121] אם א' מהג' שאכלו יחד בירך ברהמ"ז בפ"ע מ"מ השנים מזמנים עמו אבל אם נצטרף א' ליו"ד או לג' ע"י ששתה כוס משקה שיש בו רביעית או אכל כזית ירק ובירך ברכה אחרונה שוב לא יכול לזמן עמהם. מ"א סימן קצ"ז סק"ד.

כתב הב"ח הירא שמים לא יברך במצנפת הקטנה רק ישים הכובע על ראשו ויתעטף בבגד העליון ע"ש. ועי' לבוש סי' ער"א סעי' י' דכל דיני הכוס צריך ליזהר בכוס של קידוש והבדלה ושאר כוסות שתקנו לברך עליהם ע"ש:

וברכת המזון דינה כתפלה לענין שאילת שלום עי' סי' קפ"ג העי' ח'. ובענין עניית אמן באמצע ברכה כתב בס' ארחות חיים שם סעי' ח' בשם שו"ת בנין עולם דאין עונין אלא אמן דהאל הקדוש ושומע תפלה כמו בברכת ק"ש. ובאמן דברהמ"ז אחר אותה ברכה עונה דמעין אותה ברכה לא הוי הפסק. כמו דאמן מברכת המוציא לא הוי הפסק בין ברכת המוציא לאכילה. משום דהוי מעין אותה ברכה[122] ואמן של זכרינו דיעלה ויבא אין להפסיק שאין בו חיוב כלל רק מנהגא בעלמא. וכן אמן של הרחמן ג"כ ודאי דהוי הפסק ע"ש. ועי' רמ"א סי' קפ"ג סעי' ז' דיקדים לסיים קצת בברהמ"ז קודם המברך כדי שיענה אמן ע"ש. ובספר תפלה לדוד להגאון הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל כ' שבברהמ"ז נכון לענות אמנים גם באמצע ברכה:

ועי' פמ"ג סי' קפ"ט בשם תה"ד בחורים שעשו תקנה בקנס שלא לדבר בברהמ"ז ראוי לתקן עד שיתחיל הרחמן הוא ע"כ. ואף בהרחמן הוא לא יפסיק שלא לצורך דהא בטור אמר שאין הרחמן הפסק בין ברהמ"ז לפה"ג הא דברי חול הוה הפסק ע"ש:

סימן קפח

טעם. שאינן מזמנין על אכילת פירות ועל פת הבאה בכיסנין. משום שאין להם קבע לזימון עיין ט"ז סי' קצ"ו סק"א:

[121] **בסידור** לב שמח כתב דלכך אומרים בברכת הזימון ב"ה וב"ש קודם ברהמ"ז ולא ביחיד. לפי שענין הזימון הוא רבוי שבח וגדולה להבורא יתברך ומתרין זה את זה ומתוועדים יחדיו הודות לו לשבחו ולפארו על שפע טובתו כמ"ש ונרוממה שמו יחדיו. ממילא ע"י התקשרות זוכים לאורות עליונים וידוע בסידור ברוך הוא הויה אהיה וב"ש הויה אדני לכך לזה הכח א"א רק ברבים התקשרות אחד אל אחד. ובשם של"ה כתב ראיתי מכשלה בהרבה המונים כסמוכין יותר מג' אז פורש והולך ואומר הלא יש זימון בלעדי אבל הכסיל בחושך הולך כי בוודאי יצאו זולתו אבל הוא לא יצא שהרי נתחייב בזימון להודות ולהלל:

[122] **ובספר** בנין יהושע כתב בשם שו"ת הנ"ל דמותר להפסיק בין הברכה להמוציא לכל אמנים דזה דומה להא דבין הפרקים דמותר לענות שאר אמנים דלא גרע מהא דמשיב שלום לכל אדם. ועי' שע"ת סי' קס"ז ס"ק י"א בשם ספר פנים מאירות ח"ב סי' ה' דבברכת המוציא אין להפסיק אפי' בעניית אמן אחר ברכת חבירו עד שיטעום אחר ברכתו ע"ש ועי' באה"ט סי' כ"ה ס"ק י"א. ועי' טור יו"ד סי' רס"ה לענין קיים את הילד הזה דלא הוי הפסק בין הברכה לשתיי' דבקשת רחמים לא הוי הפסק:

קונטרס אחרון

קבע לזימון. עי' באה"ט סי' קצ"ג סק"ב בשם הב"ח די"א שאף על ז' מינין מזמנין ולכן טוב שלא יקבעו ג' על ז' מינים. ובשע"ת שם כ' בשם הברכ"י שמנהג פשוט לקבוע כמה אנשים על פירות מז' מינים. וכן לאכול פת הבאה בכיסנין ולא זהירי בזה ע"ש.

סימן קפט

טעם. שנוהגין ליטול מים אחרונים קודם ברהמ"ז אע"פ שאין מלח סדומית מצוי ביניינו (עי' מ"א סי' קפ"א סק"ח). משום דכשם שהיו נותנים חלק מהקרבנות מהעשן המתעקם לצד צפון.[123] כך המים אחרונים המה חולקא דמסאבא כידוע ליודעי חן. ולפיכך נקראים מים אחרונים חובה על שם המקבל. ואף כשאוכל יחידי ואפי' פת חריבה שידיו נקיות אפי' הכי צריך נטילת מים אחרונים. ומים אחרונים נוטלין בכל מיני משקין. אור צדיקים.[124] ועי' סי' ק"ס סעי' י"ב וסי' קפ"א סעי' ט':

סימן קצ

טעם. למה בברכת התורה אומר המברך **ברכו את ה'** ובברכת המזון **נברך אלקינו**. משום דהנה מזונות שהש"י זן ומפרנס אותנו זה ג"כ מצד הדין שהדין ג"כ נותן כיון שהוא בראנו לכבודו הדין הוא שיזון אותנו ע"כ מברכין נברך אלקינ"ו שם הדין משא"כ מה שנתן לנו את תורת"ו זה מצד החס"ד הגמור והרחמי"ם כי גברו חסדיו עלינו להודיע לבריותיו ולגלות להם מסטירין דילי' ע"כ מברכין ברכו את הוי' שם החסד והרחמים. עי' תוי"ט ברכות פ"ז משנה ג'. והנה מטעם זה מנהג אבותינו תור"ה הוא לאכול מאכלי חלב בחג

[123] **בספר** קב הישר פרק ע' כתב בשם הזוהר פ' תרומה כי העשן של כל הקרבנות הי' עולה במישור משא"כ העשן של איברים ופדרים שפקעו מע"ג המזבח וכשחוזרין ומעלין אותם ע"ג המזבח מבערב הי' העשן מתעקם והולך לצד צפון אשר שם דירת הס"א ומן העשן ההוא הם יונקים ולא יוכלו לקטרג על ישראל:

[124] **ובספר** חרידים כתב מים אחרונים חובה ודבר שבקדוש' הם והמקיל בהם מקילין לו ימיו ושנותיו כך השיבו מן השמים ע"י שאלות חלום מגיסו של הרב המרדכי:

ובספר קב הישר כתב בשם רבינו ישעיהו סג"ל שצריך ליטול ידיו. ודוקא לתוך כלי ולא על הארץ כי זה המים הוא חלק של סטר' אחרא ולכן צריך ליתן לו דרך כבוד ומתוך זה לא יוכלו המזיקים לעשות שום רע לאדם זה:

ובש"ע האריז"ל כתב וז"ל מים אחרונים צריך להזהר מאד ובכוונ' גדולה וג"כ לכוון בברכת המזון ובפרט בהיותו יחיד בלי ג' או אם אין לו כוס כי אז צריך לאומרו בעיניו סגורים. וכוונת אלו הם מפני כי סטרא אחר' קאים על פתורא וע"י ברהמ"ז מסתלקת וכשיש ברכת זימון אז אין כ"כ חששא:

וצריך ליזהר שלא להפסיק בין ברהמ"ז למים אחרונים. ופעם א' בא חכם א' לפני האריז"ל וסיפר לו כי זה כמה ימים הי' לו כאב גדול בכתף שלו. והשיב לו כי זה בא לו על שעבר על דברי חז"ל כי מה שכתבו תיכף אחר נטילת' ברכה הכוונה על נטילת מים אחרונים והוא עבר וקרא פ"א משנה בין מים אחרונים לברהמ"ז לכן בא לו כאב בכתף על שעבר על דבר תכף דחז"ל. ש"ע האריז"ל:

השבועות ביום מתן תורתינו. כי חלב רמז לחסד גוון לובן והנה "**להגיד** "**בבוקר** "**חסדך** ר"ת חלב. (בני יששכר):

קונטרס אחרון

ברכו את ה'. ואין זה מוציא עצמו מן הכלל וא"כ הי' לומר נברך כמו בברהמ"ז שאומר נברך. דכיון דאמר מבורך לא מפיק נפשיה מן הכלל והוי כמו נברך. מטה משה אות ע"ט:

סימן קצא

טעם. שאין מברכין בפה"ג קודם ברכת המזון כדרך שמברכין בקידוש והבדלה בתחלה. לפי שברכת המזון הוא סילק והיסח הדעת למה שלפניו הלכך אם הי' מברך בפה"ג תחלה הוי ברכת המזון הפסק בין ברכה לשתיי'. תוס' ברכות דף נ"ב ע"א בד"ה ורבי. ויש לכסות הפת בשעת בה"מ שלא יראה בשתו. מ"א סי' ק"פ ס"ק ד' ודוקא שהכוס בידו. מחצית השקל שם ועי' רמ"א סי' תע"ג סעי' ז':

סימן קצב

טעם. שאומרים **יעלה ויבא** בברכת המזון בבונה ירושלים ובתפלה בעבודה. משום דיעלה ויבא הוא תפלה ותחנונים תקנוה בבונה ירושלים דהיא נמי תפלה. ובי"ח תקנוה בעבודה שהיא חפלה להשיב ישראל לירושלים. תוס' שבת דף כ"ד ע"א בד"ה בבונה:

סימן קצג

טעם. דאם חל ר"ח ביום א' והי' אוכל ויצא שבת שאומר רצה ויעלה ויבא עי' ט"ז סי' קפ"ח ס"ק ז' (וכן ראיתי שהרב המאה"ג מוהר"ר **יוסף שאול נ"ז** אבד"ק לבוב זללה"ה שנהג כן אף שלא אכל כזית פת בלילה) משא"כ בחנוכה ופורים שאינו מזכיר רק של שבת. משום דאינו אלא רשות להזכיר כדאיתא בפ' במה מדליקין דף כ"ד ע"א עי' מ"א סי' קפ"ח ס"ק י"ג וס"ק י"ח:[125]

[125] **ועי'** קני המנורה סי' רצ"א סק"ד בשם א"א שהעלה לדינא כשחל ר"ח במו"ש ואכל פת גם בלילה יזכור **רצה ויעלה ויבא**. וכתב וקצת נראה דגם למ"א האומר לשניהם לא הפסיד:
כתב בשערי תשובה סימן קפ"ח סק"ח בשם גינת וורדים כלל א' דאף להפוסקים דאזלינן בתר התחלת הסעודה היינו לענין הזכרה אבל בז' ברכות דחתן שנמשכה סעודת יום ז' עד ליל ח' ודאי אין לברך ז' ברכות ע"ש. וע"ל סעי' תתקצ"ב בהשמטות:
אם שכח לומר **על הנסים** בתפלה ובברכת המזון אין מחזירין אותו ואחר גמר התפלה או בברכת המזון כשיגיע להרחמן יאמר הרחמן יעשה לנו נסים ונפלאות כשם שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה בימי מתתיהו כו'. רמ"א סי' תרפ"ב סעיף א' וט"ז שם ס"ק ה' **אכן סעודת פורים** שהטילו הנביאים והחכמים על כל ישראל להיותם ימי משתה ושמחה יותר משבתות וי"ט צריך לחזור ולברך בשביל על הנסים דלא גרע מסעודת שבת אלא דנראה דלאו דוקא בסעודה שעושין אחר מנחה אלא בסעודה הראשונה שאוכל בפורים דהא עיקר הטעם דיש חיוב סעודה

קונטרס אחרון

עי' מ"א סי' קפ"ח כו' וס"ק י"ח. ובש"ע הרב שם סעי' י"ז כתב דלכך במו"ש של חנוכה ופורים מזכיר של שבת ולא של חנוכה ופורים. לפי שכל יום שאין קרבן מוסף אין הזכרתו חובה בברהמ"ז מ"ש. היה אוכל ביו"ט וכן בר"ח וחנוכה ופורים וחשכה לו אם עדיין לא התפלל ערבית צריך להזכיר מענין היום אעפ"י שמברך בלילה. כיון שהתחלת הסעודה היתה ביום. ואם אכל בער"ח ונמשכה סעודתו גם תוך הלילה ואכל גם בלילה כזית פת צריך לומר יעו"י וכן בחנוכה ופורים אעפ"י שבהתחלת הסעודה הי' פטור מלהזכיר לפי שמ"מ חל עליו חיוב ההזכרה באכילת כזית שמשחשיכה. שם.

והנה כתב לחלק בין אם חל תנוכה או פורים ביום א' והי' אוכל ויצא שבת אין להזכיר רק של שבת. אבל אם חל תנוכה או פורים באמצע השבוע אז אע"פ שבהתחלת הסעודה הי' פטור מלהזכיר אם אכל גם בלילה פת צריך לומר בלילה על הנסים:

סימן קצד

טעם. שאם שכח לומר **יעלה ויבא** בברכת המזון בר"ח או בחולו של מועד אין מחזירין אותו ובתפלה מחזירין אותו. לפי שבתפלה חובה על כל איש ואי אפשר שלא יתפלל אבל ברכת המזון אינה חובה כי אפשר שלא יאכל דברים הטעונים ברכת שלש ובלבד שלא יתענה ואפשר בפירות או בדברים אחרים. ברכות דף מ"ט ע"ב ועי' כל בו. וע"ל סעי' פ"ז בהשמטות:

קונטרס אחרון

אין מחזירין אותו. ועי' אשל אברהם להגאון הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל סי' תכ"ב דיותר טוב לצאת י"ח ספק עצהיו"ט שיטול ידיו ויאכל כזית ויברך ברהמ"ז כראוי. והפוסקים סמכו א"ע שמי שאפשר לו בכך יבין מאליו לעשות עצהיו"ט. ועי' באה"ט סי' ר"ט סק"ו שכ' כעין זה בשם הטור.

סימן קצה

טעם. דאם טעה ולא הזכיר של שבת בברכת המזון אומר קודם המלך הטוב והמטיב בא"י אמ"ה שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית **בא"י מקדש השבת** וכן

באותו יום דכתיב **ימי משתה ושמחה** ולא סגי דלא אכיל וא"כ סעודה הראשונה שאוכל בו ביום בו קיים סעודת פורים בזה ואין לנו לתלות הדין במה שאנו קורין לסעודה שאחר המנחה סעודת פורים שהוא לתוספת שמחה ולא שייך בזה לא סגי דלא אכל. ט"ז סי' תרצ"ג ס"ק ב' ועי' מ"א סי' תרצ"ה ס"ק ט' ועטרת זקנים שם:

ובספר א"ר שם סק"ז כתב דאם שכח אין מחזירין אותו אפי' בסעודה ראשונה של פורים משום דאף שחייב במשתה מ"מ אין חיוב לאכול פת. ויוכל לאמרו בתוך שאר הרחמן:

אם טעה ולא הזכיר ביו"ט יעלה ויבא אומר בא"י אמ"ה אשר נתן ימים טובים לישראל **לששון ולשמחה** את יום חג פלוני הזה ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים ואם טעה בר"ח אינו אומר רק בא"י אמ"ה שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון ואינו חותם בברוך. דכיון דבר"ח סגי דלא אכל פת ולא הוי הך ברכה חובה ביום זה. לבוש סי' קפ"ח סעי' ו' וסעי' ז':

קונטרס אחרון

יעלה ויבא. אם כבר התחיל ברכה רביעית בשבת ויו"ט לחזור לראש ברהמ"ז ולא מקרי התחלה עד שאמר בא"י אמ"ה האל אבל אם לא אמר רק בא"י אמ"ה אע"ג שכוונתו הי' על הטוב והמטיב יסיים אשר נתן כו' וראי' לזה ממש"כ המ"א בסי' רס"ח סק"ג דאם אמר בערבית ומנחה אתה וסבור שהוא חול אומר אתה קדשת או אתה אחד דלא מקרי התחלה בשל חול אלא בשחרית שדיבר ג"כ שלא כהוגן וכן כאן אם לא אמר רק עד אמ"ה ולא התחיל עדיין האל יסיים אשר כו' ומדוקדק לישנא דגמ' אבל פתח הטוב והמטיב. ח"א כלל מ"ז סעי' י"ח:

סימן קצו

טעם. שעונין אמן אחר ברכת **בונה ירושלים** אע"פ שאין עונין אמן אחר ברכת עצמו. כדי להפסיק בין ג' ברכות הראשונות שבבהמ"ז שהם מן התורה לברכה רביעית שהוא מד"ס. טור סי' קפ"ח. ועי' **קונטרס אחרון** לט"ה לסעי' רמ"ג בד"ה בספר:

קונטרס אחרון

ברכת בונה ירושלים. בספר בני יששכר כתב על מה שאמז"ל כל מי שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאילו וכו' וז"ל מהראוי לעיין הלא רבים וכן שלימים יסודי עולם הלכו למנוחות ולא נבנה ביהמ"ק בימיהם. אבל האמת הוא שהצדיקים בונים בימיהם חלק מביהמ"ק כ"א חלקו השייך לנשמתו וכל מי שאינו נבנה ביהמ"ק בימיו כאילו וכו'. ע"כ כאשר האדם אינו מבין בדעתו איזה ענין בלימוד תורתו הוא מפני כי חלק ביהמ"ק שלו עדיין לא נבנה בימיו מגודל חטאו. הנה ישוב אל י"י על עונותיו ויתפלל על הגאולה ותתחזק דעתו ויראה פלאות מה שלא ידע עד עתה. והוא לדעתי סוד הפסוק כי יפלא ממך וכו' וקמ"ח. בשיעור קומה שלך. ועלית אל המקום אשר יבחר י"י עכ"ל.

ובספר זרע קודש (תצא) כתב וז"ל במה שאנו אומרים **בונה ירושלים ה'**. היינו שבונה אותה בימינו בכל יום. כשאדם עובד אותו ית' הכל לפי מעשיו בונה את ירושלים וביהמ"ק. יש בונה ביום שורה א' שלימה. ויש מניח לבינה אחת. כל א' כפי עבודתו. עד

שיהי' נבנה בשלימות ב"ב. וכן שמעתי מהרב הקדוש מוהר"ר **אלימלך** זצ"ל שכשעשה עליות נשמה ראה שנושאים את כלי ביהמ"ק ואמרו לו שהם אותם הכלים שהוציאו הוא מהגלות. ופ"א אמר שנפלה בית טומאה א' בצורה גדולה מאד ובכל יום עולים אלפי אלפים בעלי מלאכות בנאים ולבנות החומה. אבל יש לי שומר טוב שכשהרב מוהר"ר **יעקב יצחק מלאנצהוט** מתפלל תפילת י"ח מתפלת מנחה מפיל כל מה שבונים. והבנתי דבריו הקדושים שמפיל זה ע"י שע"י תפלתו בונה חומות ירושלים לביהמ"ק.[126]. ולפי ערך שבונה חומות ירושלים לפי ערך זה מפיל בהבית הזה של טומאה. כי כשזה קם זה נופל.

ובסידור לב שמח מהרב הצדיק הקדוש **מאלעסק** זצוק"ל פי' הפסוק **ואני אהי' להם נאם ה' חומת אש סביב**. והי' שייך יותר לומר ואני אהי' חומת אש סביב נאם ה'. או שהי' לומר בתחלה נאם ה' אני אהי'. רק שע"י שאיש ישראל מתפלל כראוי ואומר דיבורים כראוי וכנכון עומדים מלאכי השרת ומנסרים מדבורים שלהם אבנים לבנין ביהמ"ק. וביותר אפי' ביהמ"ק של אש ג"כ יבא ע"י דבורים של ישראל. וזה ואני אהי' נאם ה'. ע"י דבורים של ה'. חומת אש סביב. ע"י שאיש ישראל אומר דבורים ע"י אש טהור שהוא ביראתו. בזה נעשה לעתיד חומת אש סביב:

ובמהר"ם שי"ף בסופו דרוש לפ' ואתחנן כתב בשם הקדמונים דלעתיד שיהי' הבית המקדש מעשה ידיו של הקב"ה אזי יהי' משה הכהן:

סימן קצז

טעם. שתקנוה לומר **הטוב והמטיב**. משום הרוגי ביתר דאמרינן באיכה רבתי חמש מאות בתי מדרשות היו בביתר ובכל בית המדרש הי' חמש מאות מלמדי תינוקות ואנשי העיר בעלי אומנות ששים רבוא ובמלכות אדריאנוס לקחו אותם הרומיים וישפכו דם לרוב מאוד ויהרגו עד תום כל העיר טף ונשים ויצו המלך לבלתי קברם ויהי שם מחוץ לעיר כרם גדולה רחבה שנים עשר מילין ויקיפו את הכרם סביב סביב ממתי ישראל זה על זה ועמדו שם כ"ה שנים כל ימי אותו המלך ולא הסריחו ויהי אחרי מות אותו

[126] **ובספר** בני יששכר מאמרי חדש סיון מאמר ה' כ' מחוייבים אנחנו להאמין בנידון אריכות הגלות הזה. הגם שכבר עברו עידן ועידנים ואנחנו לא נושענו. וגם כמה וכמה קיצים מבוארים בזוה"ק ובספרים קדמונים בעלי רוה"ק האמיתיים וכבר עברו. והנה יתבהל הרעיון בראותו כ"ז. אמנם כי כן מחויב האמונ' עפ"י התור' והנביא' להאמין בהשי"ת שהוא כל יכול אפי' בב' הפכיים שאין השכל יכול לחייב. ע"כ מחוייבים אנחנו להאמין בביאת משיחנו ב"ב. גם מחוייבים אנחנו להאמין בדברי הנביאים והחכמים אשר כתבו קיצים ברוח קדשם. הגם שכבר עברו. כגון מה שמבואר במדרש הנעלם שהגאול' ותח"ה בשנת ת"ת מחויובים אנחנו להאמין שיקוים כן. הגם שכבר חלף ועבר הזמן. זאת נשים אל לבינו כשתהי' הגאול' ב"ב יתגלה לנו האיך יקויים הכל. וכן בכל שאר הקיצים:

המלך ויעמוד מלך אחר ויצו לקברם וילכו כל העם מן העיר לקברם ויקברום במקומם בכרם. בו ביום תקנו הטוב והמטיב. הטוב שלא הסריחו והמטיב שנתנו לקבורה. **וטעם** שקבעו כאן. כיון דבאותה שעה נגדעה קרן ישראל ואינה עתידה לחזור עד שיבא בן דוד ולפיכך קבעוה אחר בונה ירושלים. (כל בו):

קונטרס אחרון

בונה ירושלים. בפסח אומרים המדקדקים לפני הרחמן הוא יזכנו. הרחמן הוא יגאלנו כמו שגאל את אבותינו. יוסף אומץ אות תשפ"ז. ברהמ"ז בבית עכו"ם יאמר הרחמן ישלח לנו ברכה מרובה במקום הליכתינו וישיבתינו ועל שלחנות בבתינו שאוכלים עליהם. עי' באה"ט סי' קצ"ג סק"ה:

סימן קצח

טעם. שבברכת בעה"ב מסיים **ונאמר אמן**. לפי שאין יכול לגזור אומר ואמרו אמן. משא"כ בעושה שלום וכו' שהוא שבחו של הקב"ה וכל ישראל מצווין ע"כ אומר ואמרו אמן. מ"א סי' קפ"ט סק"א:

קונטרס אחרון

ואמרו אמן. בספר עבודת הלוי פי' הפסוק **יראו את ה' קדושיו כי אין מחסור ליראיו**. שהכתוב מלמדנו שלא כדברי עמי הארץ שאומרים שהיראי ה' המה מחוסרי פרנסה. ע"כ אומרים לא אהי' חובש מחובשי ביהמ"ד אלכה נא אל רשעי ארץ למען הצליח. לכן אמה"כ יראו את ה' קדושיו כי אין מחסור ליראיו פי' זה שתהי' ירא שמים לא יזיק לך. והראי' כמה יש כפירים היינו רשעים. רשו ורעבו. וכמה יש **דורשי ה' אשר לא יחסרו כל טוב** לכן תבחר בחיים:

סימן קצט

טעם. שאם שותה מכוס **של קידוש** או מכוס של בהמ"ז ונותן לחבירו ג"כ לשתות מזה הכוס שופכין בו מעט. משום דרך ארץ כדי שיצא מתורת שיור ויחזור לחשיבותו. הגהות מיימוניות הלכות שבת פרק כ"ט. ומשגר לאשתו כוס של ברכה כדי שתתברך. וכתב הפרישה ומה"ט נתפשט המנהג קצת שלא לשתות בין איש לאשתו. א"ר סי' קפ"ג ס"ק י':

סימן ר

טעם. שאנו מברכים על כל דבר בלשון **בורא** או **עושה** בל' הוה ולא ברא או עשה דמשמע לשעבר. ע"ד שאמר הרב הצדיק הק' **מסטרעליסק** זצוק"ל מי שמאמין שהבורא

ית' ברא שהמים יכבה אש אין זו אמונה שלימה רק החיוב לידע ולהאמין שבכל עת ורגע נותן הקב"ה כח השגחתו בכל מיני מים הנמצאים בעולם שיהי' להם כח הטבע לכבות האש ובלא זה לא היו המים מכבין האש אף שהם מים. וזה שמברכין בל' הוה שתמיד בורא ועושה ומקיים כל מעשי שמים וארץ אף שכל המעשים נבראו ונגמרו בששת ימי בראשית עכ"ז בכל עת ורגע היא בורא אותם ומחי' אותם לקיימם בסוד המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשי בראשית. שפתי אמת להרב הצדיק הקדוש **מברעזאן** זצוק"ל.[127]

קונטרס אחרון

יבואר היטב לעשות. ובספר דברת שלמה תלמוד מובהק של כבוד מורינו גאון ישראל הצדיק הקדוש מוהר"ר **דוב בער** זלה"ה (ויקהל) כתב וז"ל שמעתי ממורי זללה"ה ע"פ **הגדיל ד' לעשות עם אלה** כו' דהנה כתיב **כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות**. ואחז"ל שהניח הקב"ה את העולם בלתי מתוקן בשלימות והטיל על ישראל עם קדושו שיתקנו הם את העולם להביאו אל שלימותו. וז"ש **אשר ברא אלהים לעשות**. ר"ל שנצרך עדיין לעשות והוא ביד ישראל. והנה התיקון של העולם ע"י ישראל הוא ע"י התורה והמצות כמ"ש בתיקונים לעבדה בפקודין דעשה ולשמרה בפקודין דל"ת. והנה כשיהי' התיקון שיתוקן העולם בשלימות יבוא משיחינו בב"א:

וז"ש אז יאמרו בגוים הגדיל ד' לעשות עם אלה. ר"ל כי מה שהניח הקב"ה לתיקון כבר נתקן ונתגדל על שלימותו. וז"ש **הגדיל ד' לעשות**. ר"ל **אשר ברא אלהים לעשות** כבר הגדיל וכ"ז ע"י ישראל:

סימן רא

טעם. שכל הברכות **מברכין בורא** ובברכת שהכל מברכין נהי'. כיון שתקנו ברכה זו על דבר שאין גדולו מן הארץ כגון בעלי חיים והיוצא מהן ע"כ אין לומר בהם בורא שעיקר בריאתם לא לכך היתה וראי' לדבר אדם הראשון שלא הותר לו בשר באכילה.

[127] **ועד"ז** יש לפרש הפסוק כי בו שבת מכל מלאכתו **אשר ברא אלהים לעשות**. שמלת לעשות אינו מובן כלל. רק שלעשות מוסב שאף שכל המעשים נבראו ונגמרו בששת ימי בראשית עכ"ז בכל עת ורגע היא בורא אותם ומחי' אותם לקיימם וזה הוא לעשות שיעשו פעולתם בעת המצטרך בסוד המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשי בראשית. **ובספר** מעולפת ספירים פי' הפסוק עפ"י מ"ש בזוהר בראשית דף ע"ד ע"ב בפסוק ויקרא מלאך אמר ר' אלעזר כי מ"ש י' דברים נבראו בע"ש בין השמשות אין ר"ל שנבראו אז לפי שא"כ קשה שהרי שנינו שאילו של אברהם אע"ה בן יומו היה וכך צריך לומר שכן כתב כבש בן שנתו לעולה וא"כ קשה האיך שנברא העולה שעדיין לא נולד יצחק אלא י' דברים שנבראו דקאמר ר"ל שנתן כח ומנוי לשר העולם שיברא האיל כשיצטרך לאברהם ופי הארץ כשיצטרך למשה רבינו ע"ה וכל זה המנוי והכח בראו הקב"ה ע"ש בין השמשות ובזה יבואר היטב לעשות:

(אבודרהם):[128]

קונטרס אחרון

ובברכת שהכל מברכין נהי'. ופי' של הברכה של **בורא נפשות** כך הוא. **בורא נפשות רבות** וגם כל מה שהם היו חסירים מהם אם לא נבראו מפני שהיו צריכין להם והכרחיים הם להם לצורך קיום חיותן כמו לחם ומים. וזהו פי' של וחסרונם. וגם יהא ברוך על כל הדברים שברא ואינם הכרחיים להם. ולא היו חסירים מהם אם לא בראן שאינו אלא להתענג בהם להחיות נפש ולהברותם על צד היותר טוב והם הפירות וכיוצא בהן. לבוש סי' ר"ז.

ובש"ע האריז"ל כתב הטעם שבברכת שהכל אנו מזכירין בריאת הנפשות וחסרונם שהוא כללות כל הנבראים. כי המים הם מגדלים הצמחים והזרעים וכל חסרוני האדם. ולכן כיון שהמים סיבת הכל אנו כוללים הכל בהם גם כפי הסוד כי הכל נמשך מהמים שהם החסדים שמהם הנשמות יוצאים וכל הבריאות וז"ש באברהם ואת הנפש אשר עשו בחרן כי אברהם הוא בחינת חסד שהם סוד החסדים מים:

ובספר דברת שלמה (וישב) כתב מה שתקנו בברכה אחרונה **בורא נפשות רבות וחסרונם**. ר"ל כל מה שנחסר לאדם מחלקו וחיותו ונשמתו נשלם ע"י אכילתו או מלבושיו ושאר הנאותיו אם משליך על ד' יהבו הוא מדריכו ומזמין לו כפי הנאות לו לתלקו ולנשמתו כמ"ש מד' מצעדי גבר כוננו כו'. ולכך כתיב **בכל דרביך דעהו** וכו'. ולפעמים הוא צריך לילך ולעשות איזה דבר ולשים לדרך פעמיו. ויבא מזה איזה מצוה או קידוש השם. או יגמור איזה שידוך ע"י גלגל כן צריך האדם הנלבב אשר עיני שכל לו לבטוח בד' ואעפ"כ אם יראה שיזדמן לו איזה דרך או איזה מעשה אף שלפי הנראה הוא דרך הטבע כדרך כל הארץ. ידע נאמנה שהיא בהשגחה פרטית מהבורא ית"ש. ואולי יבין ויראה איזה מצוה או איזה קידוש השם או עובדא שרצון הבורא ב"ה בו ויעשה בדרך הילוכו. וזשחז"ל מאן דביש ליה בהאי מתא ליזל למתא אחריתי. ולא קשה למה לא יבטח ולא ישען באלהיו כי אע"פ שהוא בעל בטחון ויכול הקב"ה לעזור לו בכאן. יחשוב אולי רצון הבורא ית' שאשים לדרך פעמי ומיני' וע"י יתקלס עילאה. ולכך ליזיל למתא אחריתא. וכן הוא בעניני פרנסה או בשאר ענייניו כ"מ שמזדמן לפניו יתשוב כן

[128] **ועי'** מטה משה אות צ"ט שכתב בשם תלמידי הר"ר יונה שמי שמתחייב ברכה ואינו יכול לאומרה שאין ידיו נקיות או שעמד במקום שאינו נקי כגון החולה שאין מטתו נקייה ואינו יכול לבטא בשפתיו התפלה. יש לו להרהר הברכה או התפלה שנתחייב בה ואע"פ שאינו יוצא ידי חובתו כ"א באמירה יש לו להרהר בלבו ה' יראה לבב ויתן לו שכר המחשבה דאמרינן במדרש אמרי האזינה ה'. ובשעה שאיני יכול לדבר בינה הגיגי. והגיגי רוצה לומר המחשבה ע"כ. ומ"ש שעומד במקום שאינו נקי מ"מ צריך להיות שאינו מטונף לגמרי דאסור להרהר בדברי תורה במקום הטינופת ע"ש:

אע"פ שהוא בעל בטחון אולי רצון הבורא ב"ה בזה כנ"ל. ומכ"ש כשנעשה איזה דבר שלא כדרך הטבע רק דרך נס ופלא. ובודאי ראוי לחשוב שזהו בודאי מהשגחת הבורא ב"ה. והנה ראוי ונכון להשגיח ולראות שיצמח מזה שיתקדש שמו הגדול ע"י.

יש לו להרהר הברכה. בספר אשל אברהם סי' ס"ב כתב על מש"כ הט"ז שם סק"א להתיר לברך על ידי הרהור בלילה כשצריך לשתות דאין זה סתירה מהמשנה ערום לא יתרום והרי הוא יכול להרהר. כי גם הט"ז לא כתב כ"א במה שהוא כעין דיעבד קצת מצד הצורך הגדול וכגון שאין לו כ"א מעט מים כדי גמיעה לצמאונו שחזק עליו בצער גדול וא"א לו ליטול ידיו ממים אלו כי לא ישאר לו לשתות בזה הוא שהתיר הט"ז ע"י הרהור. וכן במרחץ כשגבר עליו כל כך הצמאון שא"א להמתין עד צאת חוץ לבית החצון דמרחץ וליטול ידיו במים נקיים ולכסות גופו שלא יהי' לבו רואה את הערוה בכהאי גוונא הוא שיש היתר הנ"ל משא"כ במשנה דערום לא יתרום מיירי בלכתחילה ממש ע"ש. ועי' מ"א סי' ק"א סק"ב.

ובספר זכור לאברהם כתב בשם הרדב"ז דישפשף ידיו בלילה במטפחת קשה יפה יפה ויברך ושכן הוא נוהג. וכ"פ א"ר סי' ל"ח דישפשף ידיו בכותל או בצרור ויברך (ובס' ש"צ כתב בשם הרב ברכ"י יצ"ו דיהרהר בלבו) אמנם י"ש יאנוס לדחוק עצמו לעמוד וירחץ ידיו ג"פ ויברך. ובשם שער המצות להרב האריז"ל כתב שישתה קודם שישן פחות מרביעית ויברך לפטור כל מה שישתה כל הלילה ובבוקר אם שתה כל הלילה שיעור רביעית בב"א יברך ברכה אחרונה ע"ש. ועי' מ"א סי' קפ"ד סק"ט דכפי דבריו אין תיקון זה מועיל. ועוד הא שינת קבע הוי הפסק עכ"ל ע"ש:

ובספר צמח דויד מהרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **דויד מדינוב** זצוק"ל[129] כתב בשם **הבעש"ט** נבג"מ שאמר כי פעם אחד הי' בבית עכו"ם. והי' שמה ע"ז וכשיצא משם אמר לתלמידיו שהוא בשמחה גדולה. מחמת שבשעה אחת קיים כל התורה כולה. כי ע"ז דינא כצואה ואסור להרהר בד"ת במקום המטונף ובמה ששמר מחשבתו מבלי להרהר בשום דבר מד"ת נחשב לו כאילו קיים כל התורה.

ופי' בזה הפסוק עם לבן גרתי. פרש"י ז"ל ותרי"ג מצות שמרתי. וקשה האיך הי' יכול לקיים שם כל התרי"ג מצוות הלא כמה מצות המה התלוים בארץ ושאר עניני מצות שלא

[129] **ראיתי** בספר אחד שהרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **צבי אלימלך** זצוק"ל **מדינוב** בא לבקר את בנו הרב הקדוש מוהר"ר **דוד** זצוק"ל כאשר חלה ונפל למשכב וציוה. עליו להוסיף לעצמו אות יו"ד אל שמו ויקרא שמו **דויד** וישאלהו היכן מרומז זה הדבר והשיב כי כן מצינו מזה הסגולה בדברי חז"ל יהב ליה ידי' ואוקמי'. ר"ל כי הוסיף לו אות יו"ד אל שמו עדה"כ השם עליהם יחיו. וזהו ג"כ מצד הסגולה ולזה קראו שם ספרו צמח דויד מטעם הנ"ל:

כל אדם יכול לקיימן[130]. ולפי הנ"ל ניחא כי גם כאן בית לבן הי' מלא גלולים ותרפים ומוכרח הי' יעקב אע"ה בבואו לביתו לשמור מחשבתו מבלתי להרהר שם בשום ענין מד"ת ולזאת נחשב לו כאלו קיים כל התורה[131]:

כתב בס' דרך פקודיך וז"ל שמעתי מגדול א' שיש בידו קבלה כשיש בבית איזה ס' מספרי המינים אסור לספר ד"ת כי היא ע"ז ממש וע"ז היא כמו צואה צא תאמר לו:

ובשו"ת דברי חיים ח"ב יו"ד סי' ס' כתב נידון השאלה בעסק הספר מאפיקורס שהעתיק מלת הגיון עם פירוש מר' מה לעשות בו[132]. לפי הנראה אין לחלק בין ס"ת לשארי ספרים שלהם הא אדרבה מבואר בס' ב"י שבשארי ספרים שלהם כ"ע מודים שנשרפין לכן בודאי ראוי לשריפה. אך כמדומה לי ששמעתי **מאדמו"ח** זצל"ה שבא מעשה כזה לידו וצוה לגנזו בכ"ח חדש על בה"ק וטעמו לא ידעתי זה ראיתי להודיע והבוחר יבחר עכ"ל ע"ש:

סימן רב

טעם. שמברכין **על היין בפה"ג**. כיון שמחמת השינוי חשוב יותר שסועד ומשמח הלב קובע ברכה לעצמו. ברכות ל"ה ע"ב:[133]

[130] **ובספר** יושר דברי אמת כתב על מה שפרש"י ותרי"ג מצות שמרתי. עפ"י מ"ש חז"ל (קידושין דף ל"ט ודף מ') ישב ולא עבר עבירה כאלו עשה מצוה. או חישב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה. ושוב שפיר שמר כל תרי"ג מצות. וכן כתיב (הושע י"ב) ויעבוד ישראל באשה ובאשה שמר. ויעבוד זה מ"ע. שמר זה מל"ת

[131] **ובספר** צפנת פענת פי' הפסוק ה' עוז לעמו יתן כו' דנתינת התורה א"א לכל א' לקיים כ"א ע"י אחדות ושלום. משא"כ כשיש פירוד ח"ו. וזהו ה' עוז לעמו יתן. וקשה וכי אפשר לכל א' לקיים כל התורה. ומשני ה' יברך את עמו בשלום וע"י האחדות נחשב כאלו כ"א קיים כל התורה:

[132] **בספר** אגרא דפרקא אות של"ה כתב וז"ל אין לבקש מהרשע שיעשה לו טובה אפי' אם יתלה בטחון בהשי"ת רק יעשה זאת להלביש הענין בטבע כדרך כל עניני מו"מ נשמע הדבר מיוסף שביקש משר המשקים ונענש ע"ז הגם שבודאי בטח בה'. ומה שביקשה אביגיל מדוד והי' כאשר ייטיב י"י לאדוני כו' וזכרתני ולא תשכח את אמתך וכן יהונתן לדוד. כי מאיש שהוא בן תורה וירא שמים מותר לבקש ממנו איזה דבר וישים בטחונו באלקיו אשר יושיעהו ע"י בן אדם הלזה וישים את אותו הבן אדם להלבשת הטבע ע"ש:

עוד שם אות צ"ח בשם הזוהר וישלח את לוט מתוך ההפכה וכו'. מכאן אוליפנא בכל אתר דדיירין ביה חייבין חרוב איהו עכ"ל. וכתב שם מזה נראה כיון דמדור הרשעים נקרא חורבא מהראוי שלא יתפלל בבתיהם דאין מתפללין בחורבה וגם אין ליילך ביחידי לבית הרשע ע"כ. ובשכר אמרי צדיקים כתב אל ילמוד אדם ספר אדם רשע אעפ"י שיש בו ד"ת כראוי. לפי שנתדבקו בו נשמת אדם שעשה זה הספר:

[133] **דהנה** כל הפירות אין להם חשיבות הברכות הפרטיות רק כשהם בעיניהו. אבל אם נשתנו מכמות שהיו ואינו ניכר מציאות הראשון הנה נשתנו לגריעותא ואבדו חשיבתן וברכתן שהכל. משא"כ דגן וגפן אם נשתנו נשתנו למעליותא ונתעלו במעלת הברכות מיוחדות המוציא למ"ה לדגן ובורא פה"ג לגפן. בני יששכר דרוש לסוכות:

סימן רג

עוד טעם. הואיל ועסקיו מרובין ממנו לקידוש ולהבדלה[134] ממנו לאירוסין ולחופה. כיוצא בו פת ממנו לחלה ולמצה. רוקח אות שנ"ב:

סימן רד

טעם. שמברכין על שנוי יין **הטוב והמטיב** ועל שנוי פת ובשר אין מברכין. משום דיין אית בי' תרתי משמח וסועד. תוס' ברכות דף נ"ט ע"ב בד"ה הטוב. ועוד דלא אשכחינן שירה אלא על היין. ועוד כיין שהיין חשוב שקובע ברכה לעצמו ראוי' לברך עליו הטוב והמטיב. שם:

קונטרס אחרון

הטוב והמטיב. כששתו יין והביאו להם יין אחר שאינו מאותו יין עצמו ששתו[135] מברך עליו בא"י אמ"ה הטוב והמטיב. ודוקא כשיש להם עוד מהראשון ורוצים לשתות הב'. אבל אם שותין יין השני מפני שכבר כלה הראשון אין מברכין עליו הטוב והמטיב[136]. ומברכין הטוב והמטיב על כל שינוי יין מן הסתם אפי' אינו יודע שהשני משובח מן הראשון כל שאינו יודע שהוא גרוע ממנו. וכן אם הביאו להם עוד יין שלישי מברכין ג"כ עליו הטוב והמטיב (והוא שלא היתה דעתם מתחלה עליו כשבירכו בראשונה. ש"ע הרב

[134] **יין** שמזגו במים אפי' המים הם הרוב מברך עליו בפה"ג אם הוא יין חזק שראוי לשתיה ע"י מזיגה גדולה כזו. ודרך ב"א לשתותו במקום יין ע"י מזיגה זו דאל"כ בטלה דעתו אצל כל אדם. ואם היין הוא אחד מששה במים שיש במים ו' פעמים כמותו אין מברכין עליו בפה"ג בכל ענין שאע"פ שיש בו טעם יין אינו חשוב כלום בששה חלקים מים. ש"ע הרב סי' ר"ד סעי' ט': ועי' פמ"ג שם ס"ק ט"ז דיינות שלנו אין חזקים ע"כ כל שיש רוב מים ראוי לברך שהכל ע"ש:

יין שבשלו וטירפו בבצים וצוקער שקורין וויין זיפע אם היין הוא הרוב מברך עליו בפה"ג אף שאין לו תואר יין. ואם אין רוב ביין מברכין עליו שהכל. שערי ברכה שער ג' סעי' ט"ו בשם מהר"ם שי"ק או"ח סי' פ"ד. וכתב שם דה"ה טשיי הנעשה מתערובות יין וטייע וצוקער הולכין אחר הרוב:

[135] **אפי'** הי' להם מתחלה שתי יינות אלא שלא היו לפניו יחד כשבירך בפה"ג מברך על השני הטוב והמטיב. אבל אם היו שתיהם לפניו על השלחן אינו מברך הטוה"מ אלא מברך על המשובח בפה"ג ופוטר גם את הגרוע עיין רמ"א סימן קע"ה סעיף א':

ועי' ט"ז שם סק"ד דאפי' ביין סתם ומסתפק איזהו עדיף תיכף שהביאו שנים לפניו יש עליו שני חיובים האחד ברכת היין עצמו השני ריבוי יינות. ומי שלבו נקפו לברך ב' ברכות ביש ספק יסלק מן השלחן א' מהם ואח"כ יברך על א' מהם בפה"ג ואח"כ על השני ברכת הטוב ובזה יצא דברי הכל:

ובס' עיון תפלה כתב הייתי איזה פעמים אצל הרב הגאון **מבוטשאטש** זצל"ה והי' דרכו לכבד אותי בברכה זו והי' מצוה להעמיד לפני שני כוסות א' של יין אדום והשני של לבן וצוה לברך תחילה על האדום הגפן ועל הלבן אח"כ הטוב והטוב ושאלתי אותו הלא עפ"י ש"ע אם שניהם לפניו על השלחן צריך לברך על המשובח בפה"ג ופוטר את הגרוע. רק צריך דוקא לסלק מעל השלחן את המשובח. והשיב לי דזהו ביין של עצמו אבל כאן היין זה שלי הוא ואני איני מקנה לכם עתה רק האדום ואח"כ אני מקנה לכם הלבן. וסיים שגם הוא הי' עונה אמן ומשיב הוא הטוב הוא מטיב הוא יטיב לנו ע"ש:

[136] **ובספר** ארחות חיים שם כ' בשם נזירות שמשון דאם קונים היין מהחנוני בשעת שתי' ושלחו אח"כ לקנות מובחר ממנו אע"פ שאין להם מן הראשון מברכין דהא בתחלה כ"ג קנו:

פי' קע"ה) ודוקא בשוין במראה אפי' בסתם מברכים דמן הסתם אמרינן דשוין ומברך על הריבוי. משא"כ כשהראשון לבן ושני אדום דאפי' השני שוה לראשון בטעם מ"מ הראשון עדיף שהוא בריא. לכן צריכים לידע בודאי שהאדום משובח בטעם.

ואם שתו תחלה יין אדום והביאו להם יין לבן אע"פ שהוא גרוע מברכין. שהלבן יותר בריא לגוף. ואין לברך הטוב והמטיב אא"כ יש אחר עמו דהכי משמע הטוב לו והמטיב לחבירו. וה"ה עם א' מבני ביתו. אבל אם הוא יחידי לא:

והאורח שמסב אצל בעל הבית אם הבעה"ב נותן הקנקן על השלחן ושותין מי שירצה א"כ כולן שוין גם האורח מברך. אבל אם בעה"ב נותן לכ"א כוסו. אין האורח מברך. סי' קע"ה ומ"א שם ועי' מחצית השקל שם סק"ג.

ובסידור יעב"ץ כתב שאם נתן הבעה"ב הקנקן על השלחן כמו בסעודות גדולות שכל הקרואין שוין לטובה הוא דמברך הטוב ל"ש בעה"ב ל"ש האורח לאפוקי היכא דבעה"ב מוזג לו כוס לאורח ואין לאורח רשות ליקח מן היין כוס לעצמו כחפצו לא מיבעי' דהאורח אינו מברך על שינוי היין אלא אף בעה"ב לא יברך:

ובליל פסח שרבו הספיקות אי לברך הטוב והמטיב אם הביא לו יין אחר[137] עי' שע"ת שם סק"א. נראה שיביאו לו יין אחר קודם ברהמ"ז ואז לא יצטרך לברך אח"כ הטוה"מ דהא כבר אמר הטוב והמטיב בבהמ"ז. עי' מ"א רס"י קע"ה:

ואין לברך הטוב והמטיב רק כששתה כשיעור שתי' לברכה אחרונה. משא"כ בפחות מכשיעור אינו סגנון שתי' לחייב בברכת הטוה"מ. אשל אברהם שם.

סימן רה

עוד טעם. משום רבוי שמחה שהרי במקום סעודה יהי' מרבין שם יין ואין ספק שיש שם רבוי שמחה ולפי שאסור לו להרבות שמחה בעולם הזה כענין שכתוב (תהלים ב')יגילו ברעדה ע"כ תקנו בשינוי יין **ברכת הטוב והמטיב** שהיא ברכת האבל שאומרין אותה בבית האבל. (כל בו):

סימן רו

טעם. שמברכין **ברוך שפטרני** בלא שם ומלכות. משום שלא נזכר בש"ס. א"ר סי' רכ"ה בשם ל"ח. ועי' לבוש שם סעי' ב' דמשמע משם דהבן יברך ברכה זו. ועי' ליקוטים סעי'

[137] **ובהגהות** מעשה רוקח כ' דאין מברכין הטוב והמטיב אלא על כוס של רשות ולא על כוס של חובה. ובעקרי הד"ט סי' ט' סמ"ו כ' דברכת הטוה"מ הוא דוקא בסעודה אבל בלא סעודה אין להקל לברך ע"ש:

ע"ו בהשמטות. ועי' א"ר סי' רכ"ג ס"ק ג' וז"ל כתב הב"ח העילם נוהגין לברך דיין האמת בלא שם ומלכות ואינו נכון. ואצ"ל במיתת ת"ח או אדם חשוב דיש לברך בשם ומלכות ע"כ. וכ"כ של"ה דהמברכין ברוך דיין האמת או ברוך שכוחו וגבורתו או ברוך מעשה בראשית בלא שם ומלכות לא יצאו ידי חובת הברכה ע"ש:[138]

קונטרס אחרון

יזכיר שם ומלכות. בספר ברית אברם בהפטרת שבת הגדול כתב בשם ספר זרע יצחק שהקשה למה לא מברך על הרעה אלקים דיין אמת מאחר שהרעה באה מצד הדין. ותי' משום דהרעה הוא ג"כ טובה כדי להרבות לו שכרו לעוה"ב ע"כ. וזש"ה **הודו לה'**. פי' שיברך תמיד בשם ה' הוי"ה. **כי טוב** אף שנראה עתה לכאורה שהוא רעה אעפ"כ יברך בשם הוי"ה. כי לעולם היינו לעוה"ב הוא חסדו. היינו להרבות לו שכרו לעוה"ב. וז"ש כשם שמברך ולא אמר כמו שמברך. משום דמתניתין אתי לאשמועינן דאף על הרעה יברך דוקא בשם הוי"ה ולא בשם אלקים. וז"ש חייב אדם כו' כשם שמברך פי' כמו זה השם שמברך על הטובה היינו בשם הוי"ה ב"ה:

סימן רז

טעם. שאין מברכין ברכה זו בנקיבה יב"ש וב"ש. כי לטעם הלבוש דבנים קטנים נענשים בשביל אב לא שייך זכרים ונקיבות. ולמ"ד חינוך י"ל דאין מחויב לחנך בתו הקטנה עי' מ"א סי' שמ"א סק"ג. פ"מ סי' רכ"ה סק"ה:

סימן רח

טעם. שיין פוטר כל מיני משקין. משום דהואיל מתוך חשובתו קובע לו ברכה בפני עצמו בכמה מקומות אע"פ שאין צריך לשתיה כגון קידוש והבדלה. כל מיני משקין טפלים הם אצלו ויוצאין בברכתו. לבוש סי' קע"ד סעי' ד'[139] ועיין ט"ז ומ"א שם סק"א:

[138] **ועי'** ט"ז סי' רכ"ג סק"ד דהמנהג שלא לומר שם ומלכות על אדם אחר אלא על מי שנצטער במיתתו אבל על ת"ח ח"ו ודאי יזכיר שם ומלכות ע"ש. כתב א"ר סי' רי"ט ס"ק י"ב וז"ל הכ"ג תמה על המנהג שאין הנשים מברכין ברכת הגומל ולכך כתב דגם הנשים יברכו ברכת הגומל בפני י' או לפחות בפני איש א' או נשים ע"כ. ולי נראה דיותר טוב דהבעל יאמר לה בא"י אמ"ה אשר גמלך כו' והיא תענה אמן ע"ש. (ולפ"ז פשוט שכל היולדות כשעומדת מלידתן חייבת בברכה זו ולא ידעתי למה ועל מה הקלו בה. יעב"ץ) אבל הנער קודם י"ג שנים לא יברך ברכה זו שלא יעשה את אביו רשע שאומר הגומל לחייבים וחייב הוא רשע בלשון תרגום וקודם י"ג שנים הוא נענש בשביל האב. כנסת הגדולה. ובספר כרם שלמה כתב בשם שו"ת תשב"ץ ח"ד סי' ד' דמי שחלה בנו ונתרפא יוכל האב לברך ברכת הגומל. ובשערי תשובה סי' רי"ט סק"א כתב בשם שו"ת אוהל יוסף שהאב על בנו קטן לא יברך אלא בלא שם ומלכות ע"ש:

[139] **והשותה** יין ואח"כ שותה קאפע דא"צ לברך על האקאפע דיין פוטר כל מיני משקה (ודוקא אם היו שאר המשקין לפניו בשעה שבירך על היין עי' ט"ז שם סק"ב) א"צ לברך גם על הצוקער שנוטל בפיו למתק הקאפע.

חת"ס סי' מ"ז. דהצוקער הוי טפל לטפל ונפטר בברכת היין דהוא עיקר לגבי שאר משקין וקאפע נמי הוי משקה וכן אין לברך אח"כ בנ"ר כי ברכה אחרונה שעל היין פוטרתן. עמק ברכה:

שתה מים ויין ומים אין הברכה מעין ג' פוטרת רק המים שניים אבל על הראשונים צריך לברך אחריו בנ"ר. ס' ארחות חיים סי' ר"ח אות ט"ו בשם שו"ת בית דוד. ומיהו היכא דקבע על היין א"צ ברכה אחרונה על המשקין. ואפי' נמלך בשאר משקין ובירך ברכה ראשונה א"צ ברכה אחרונה **בורא נפשות רבות** ומעין ג' פוטרת אותה. עי' מ"א שם ס"ק כ"ד ופמ"ג שם:

אם אכל פירות מז' המינים ואכל תפוחים אינו צריך לברך בורא נפשות על התפוחים שגם הם בכלל ברכת על העץ. אבל אם אכל תפוחים ושתה יין צריך לברך בורא נפשות על התפוחים. וכ"ש אם אכל בשר או פרי האדמה ושתה יין או אכל מז' המינים שצריך לברך על כל אחת ואחת. וה"ה אם אכל בשר ודגים ואכל מחמשת המינים אין ברכת על המחיה פוטרת את הבשר ואת הדגים או"ח סי' ר"ח סעי' י"ג. ועי' שע"ת שם בשם הברכ"י דאפי' שבאו ללפת הה' מינים והניח בצ"ע בלביבות עם גבינה ע"ש. ונראה דמה שאוכלין לביבות עם גבינה ואין מברכין על הגבינה וגם רבים נוהגים לאכול בבקר כיסנין עם גבינה ואין מברכין כ"א על הכיסנין כיון שנילש ונעשה המילוי קודם האפי' או הבישול א"כ הוי טפילה מעורבת ונפטר בברכה של חמשת המינים. ועי' או"ח שם סעי' ב':

אם בירך על פירות ואח"כ הביאו לו יותר מאותו המין או ממין אחר שברכתו כברכת הראשון אם הביאו לו בעוד שהראשונים מונחים לפניו א"צ לברך ואם אין מונחים לפניו מפירות הראשונים צריך לברך. אבל שתה שכר והביאו לו דגים אע"ג שהיא ברכה א' צריך לברך אא"כ הי' דעתו עליהם. עי' באה"ט סי' ר"ו סק"ד וש"ע הרב שם סעי' ט'.

פלאמין יוך אם אוכלה עם הפלאמין ביחד אין לברך על המרק כיון שעיקר בישול המרק בשביל המאכל והמאכל נתן בו טעם נחשב כמותו שנעשה טפל אליו. ש"ע הרב סי' ר"ב סעי' י"ב. ואם שותה המרק לבד י"א לברך עליה בורא פה"ע וי"א שהכל ומספק יברך שהכל שהיא כללית ויוצא בה לכ"ע. לבוש שם סעי' י'. ועי' פרמ"ג שם סק"י דאם בישל פלומין יבשים והפרידו המשקה יש לברך לכ"ע שהכל. ואם אכל תחילה הפרי ובירך בפה"ע ואח"כ בא לשתות המרק לא יברך שנ"ב כי שמא נפטר כבר בברכת בפה"ע לכן טוב שישתה ד"א תחלה לברך עליו שהכל וכן הדין בכל מיני פירות שדרך אכילתם חיים אף אם נתייבשו ואז אין דרכם ליאכל חיים אלא ע"י בישול מ"מ אין עיקר נטיעתם על דעת כן ומברך על מימיהם שהכל אם בא לשתותם בפ"ע וכ"ש על מי שרייתם. ש"ע הרב שם סעי' י"א ועי' מ"א שם ס"ק כ"ב:

ווישניק של **ווייכשלין** או של **יאגדיס** ברכתו שהכל ואף הפירות שנכבשו בו נפטרים בברכת המשקה אם אכלם ביחד כיון שעיקר הכבישה הי' לצורך המשקה ע"כ הפרי הוא טפל להמרק ונפטר בברכתו ואם אכל תחלה הפרי ובירך בפה"ע ואח"כ בא לשתות המרק לא יברך עליו שהנ"ב כי שמא נפטר כבר בברכת בפה"ע לכן טוב שישתה ד"א תחלה לברך עליו שהכל. שם סעי' י"ב:

ענבים או תאנים ששראן במים (ונראה דה"ה אם נתן עליהם צוקער כדרך שעושין ווישניק) ע"ד לאכלן עם מימיהם. אע"פ שנכנס טעם הפרי במים אינו מברך על אותם המים אלא שהכל שהמים הם עיקר ואף הענבים או התאנים שנכבשו נפטרים בברכת המשקה אם אוכלם ביחד עם המרק ואם אכל תחלה הפרי ובירך בפה"ע ואח"כ בא לשתות המרק לא יברך עליו שהכל נ"ב כי שמא נפטר כבר בברכת בפה"ע. לכן טוב שישתה ד"א תחלה לברך עליו שנ"ב וכל זה בברכה ראשונה. אבל בברכה אחרונה יש ספק אפי' כששותה המרק לבדו יש להסתפק אם מברך מעין ג' או בנ"ר. לכן כל ירא שמים לא ישתה כשיעור אלא בתוך הסעודה או יאכל פרי מז' מינים וגם ישתה מים כדי שיצטרך לברך ברכה א' מעין ג' וגם בנ"ר אבל אין תקנה ע"י שישתה יין ויברך אחריו ברכה א' מעין ג' ויוסיף בה על העץ ועל פרי העץ אע"פ שבתוספות זה אינו מזכיר שם ומלכות אין לו לעשות כן. שאין לכלול בברכת מעין שלש שום ברכה של ספק דה"ל כמו משנה מטבע ברכות. ואפי' במי שריית צמוקים יעשה כן אם שראן ע"ד לאכלן עם מימיהם שאז תורת מרק על מימיהם ולא תורת יין. אבל אם שראן ע"ד שלא לאכלן כלל אלא לשתות מימיהם לבד תורת יין עליהם אע"פ שעדיין הענבים בתוכם ומברך עליו בפה"ג. לבוש שם סעי' י"א וש"ע הרב שם סעי' י"א וסעי' י"ב:

ונראה דבכל הנ"ל יכול אפי' לכתחלה לאכול הפרי בתחלה לבדו ולברך עליו בפה"ע כמו בכל דבר הטפל אם אוכל הטפל בתחלה לבדו צריך לברך עליו ברכה הראויה לו אע"פ שהפרי נתקלקל קצת מחמת הכבישה כיון שלא נפסד צורתו העצמי וניכר מהותו ותארו צריך לברך אם אוכל הפרי לבדו בפה"ע עי' מ"א סי' ר"ד ס"ק כ"ב:

אחר כתבי זאת ראיתי בס' ארחות חיים סי' ר"ב אות י"ד בשם ס' קרבן אש"ה סי' ג' שכתב שראה במכתב מטהרת יד הקדש **מהר"ש וויטאל** בגי' הלבוש. צימוקין מעורבין עם מים כ' וז"ל **א"ש** נלע"ד לפרש מ"ש מעורבין ר"ל ששותה ממים בהיותם עדיין מעורבין אבל אינו אוכל מהצמוקין. אבל אם אוכל מן הצמוקין ודאי שאומר בפה"ע כנלע"ד עכ"ל:

סימן רט

טעם. שאין מברכין **שהחיינו** על ירק חדש. משום דעומד על הקרקע כל ימות השנה ואין ניכר בין חדש הגדל בשנה זו למה שגדל אשתקד ע"כ אין מברכין שהחיינו על שום ירק אפי' הוא חדש כי יש ירק שאמר עליו ראה זה חדש (ר"ל גדל בשנה זו) וכבר הי' לעולם שגדל בשנה שעברה ואיחר עד עתה בקרקע ומתוך שנתלש עתה מקרוב מן הקרקע והוא ירוק נראה לבריות שהוא חדש ממש והואיל שאין אנו יכולין לידע הדבר בברור ונשאר בספק ע"כ אין לנו לכנוס בספק ברכה לבטלה. של"ה.[140] **עוד טעם**. משום שהירקות ומיני לפתן מצויים ואין לאדם שמחה כ"כ בהם לכן נהגו להקל. חיי אדם:

סימן רי

עוד טעם. שאין מברכין שהחיינו **על ירק חדש**. כיון שדרכן לעמוד כל ימות השנה בקרקע ואימתי שירצה הוא תולשן ע"כ אין מברכין עליהן שהחיינו שאינו באין מזמן לזמן שהם מצוין תדיר. לבוש סי' רכ"ה סעיף ו': ?)

סימן ריא

טעם. שאין מברכין שהחיינו **על לחם חדש**. לפי שאין ניכר יפה בין חדש לישן. כמו שאין מברכין על שום ירק אף שידוע שהוא חדש והעולם יטעו ויבואו לידי ברכה לבטלה. של"ה. ועי' א"ר סי' רכ"ו ס"ק י"ג. כתב מ"א סי' רכ"ה ס"ק י"ד עתיד אדם ליתן דין על שראה איזה מין מן מיני מגדים ולא אכל והוא בירושלמי ר"א חש לה ואכל מכל מין חדש של כל שנה ע"כ.[141] וכל דבר שמברכין עליו ראוי לאחוז בימין בשעה שמברך.

[140] **ובפרישה** כתב דעל צנון ומיני ליפתן כמו. **מייאריין**. **ריבין**. מברך שהחיינו. משום דדוקא ירק דרכו לחזור ולגדל בתחלת ימי הקיץ. ואז בזמן שהירק הישן משנה דאשתקד עדיין עומד על הקרקע כבר נתגדל ירק חדש ועומד בצדו ואין ניכר בין חדש לישן. משא"כ במיני ליפתן שאף שהן עומדין כל ימי החורף בקרקע מ"מ אחר ימי הפסח לוקחין אותן מהקרקע והחדשים אינם צומחין עד אחר ימי חג השבועות או קרוב לו נמצא דאין מגיעים אלו לאלו בעודם בקרקע ע"ש:

ובשם הגאון הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל כשהיו נותנין לו בשבת מאכל ירק חדש הי' נוהג ששאל ג' אנשים אם הוא חדש והשיבו הן ובירך שהחיינו:

ובשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **צבי מזידיטשוב** זצוק"ל זי"ע שלא הי' מברך על שום פרי שהחיינו. כי לא הרגיש בנפשו שום שמחה גופניות:

[141] **כתב** המ"א סי' רכ"ה סק"י אם ברך שהחיינו על תאנים לבנות כשיאכל תאנים שחורות חוזר ומברך שהחיינו ואפי' ב' מיני אגסים או תפוחים מברכין. ומט"מ כתב בשם ס"ח אפי' יש להם טעם אחד כגון אדומות ושחורות. וכן פסק בתשובת שבות יעקב ח"ב סי' ל"ז דיש לברך שהחיינו על קירש"ן שחירות ואדומות על כל א' וא' בפני עצמו ע"כ. ופ"מ שם כתב דיש למעט בספק ברכה ובכל ספק יש תקנה שיקח עוד פרי חדש אחר ויכוון על שניהם ע"ש:

ועיין שו"ת מהר"י אשכנזי סי' ט' דכתב על מה שכתב הפרמ"ג סי' רכ"ה סק"ז דבשעת אכילה צריך להקדים ברכת שהחיינו לברכת האכילה מחמת שהחיינו בא קודם על הראי'. אתמהה חדא דאחר שכך נהגו שלא לברך על הראי'

כל בו. ואל יתחוב בסכין. מ"א סי' ר"ו סק"ו. ועי' בשו"ת מהר"י אשכנזי סי' ט' דאין לברך שהחיינו על האתרוג אחר הבישול והטיגון כיון שבירך על האתרוג בשעת נטילתו למצוה ונהנה ממנו ג"ש. וכן כתב בספר נחלה לישראל בשם הרב הצדיק הקדוש **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל שפסק כן להלכה כיון שבירך בשעת נטילתו למצוה. כתב בכ"ג בשם ספר שמע שלמה במקומות שנוהגים שעושים הלבשה לנערים יש להם לברך **מלביש ערומים ושהחיינו והטוב והמטיב** ע"כ. ולכתחלה אין לאכול שום פרי או שאר דברים אא"כ יודע תחלה ברכה הראויה לאותו דבר בין בתחלה בין בסוף. וה"מ דלא גמור אבל אם הוא גמור וסבור רק שהוא מסופק בדבר מאיזה מין הוא אם הוא בפה"ע או בפה"א יאמר שהכל. עמק ברכה:

קונטרס אחרון

כיון שבירך בשעת נטילתו למצוה. בספר אשל אברהם להגאון הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל סי' רכ"ה כ' דעל אתרוג מטוגן אין מברכים שהחיינו מטעם שאין ניכר אחר הטיגון בין חדש לישן. וקודם הטיגון איננו עומד כלל לאכילה ואנן קיימא לן דברכת שהחיינו היא אאכילה ע"ש. ובספר הלכות קטנות ח"ב סי' רנ"ז כתב ג"כ דעל אתרוג אין לברך שהחיינו כיון שדר ב' וג' שנים באילן ע"ש. ועי' ליקוטים סעי' ק"פ. על ערד עפפעל יש לברך שהחיינו. מהרי"ל:

עוד כתב בספר אשל אברהם שם דעל ב' מיני פלומין שיש בהם עגולים ורכים גם ארוכים ומוטעמים ביותר. נראה פשוט שיש לברך ב' פעמים שהחיינו עליהם על כל אחד ואחד בפני עצמו וגם שלא נהגו לברך ב' פעמים שהחיינו על ב' מיני תפוחים. ועל ב' מיני אגסים. על כל זה בזה נכון לברך ב"פ שיש שנוי גדול בממשותן. ויש שינוי גדול בטעמם זה מזה. ויש בהם שינוי שם ג"כ ולכ"ע נכון לברך ב' פעמים.

ובסי' רכ"ג כתב שגם בתיקון כרים וכסתות נכון לברך שהחיינו ומה שמתקנים כרים וכסתות ע"י נוצות מעופות ששוחטים בשביל הנהגת הבית ומתקבץ מעט מעט עד

ואוקמי על שעת האכילה א"כ האכילה גורם שתבא. ועוד זו תדירה ושהחיינו אינו תדיר א"כ בודאי לכ"ע צריך להקדים ברכת בפה"ע או בפה"א קודם שהחיינו וכן איתא באחרונים וכן עמא דבר וזו הנכון עכ"ל. כתב הרוקח סי' שע"א למה ג"פ שהחיינו. וקימנו. והגיענו. כנגד הללי נפשי את ה'. אהללה ה' בחיי. אזמרה לאלקי בעודי:

וצריך ליזהר מאד בכל ברכה לברך בכוונה רצוי ובחיתוך אותיות ולהתיישב מאד טרם שיוציא מפיו תיבת בא"י שמא שכח יעלה ייבא או דבר אחר ושלא יהי' ח"ו ברכה לבטלה כי אח"כ הוא מעוות אשר לא יוכל לתקן. (יש נוחלין). ובשם הצדיק הקדוש מוהר"ר **בערצי מנדווארני** איך שאחד ממשמשי זקנו הצדיק המפורסם מוהר"ר **ארון ליב** זצוק"ל הפציר מאד ברבו שיזכה לראות **את אליהו ז"ל** עכ"פ בחלום ובטיחו וראה אותו בחלום וכיבד אותו במרקחת ואמר כלשון בני אדם יברך רבינו ע"ז וכעס עליו אליהו ז"ל ואמר טיפה סרוחה וכי יעלה על דעתך שעל דבר גשמי כזה אזכיר שם שמים. והקיץ אח"כ החסיד הנ"ל ומאותו מעשה והלאה כשהזכיר אוהו חסיד את השם נזדעזע כל גופו בחיל ורעדה. (רחמי האב):

שנעשה מזה כר או כסת. צריך לעשות הברכה בעת שנגמר. ובזה יש לברך שהחיינו אם הוא מיוחד רק לו. ואם הוא מיוחד לבני ביתו יברכו המיוחדים לזה הטוב והמטיב כו' ע"ש:

על דבר שאינו חשוב כל כך כגון חלוק או מנעלים ואנפלאות אין לברך עליהם. ואפי' עני ששמח בהם אינו מברך. ועשיר גדול שקנה כלים חשובים שאין שמח בהם ואין נחשבים לו לא יברך. מ"א סי' רכ"ג סק"י ופרמ"ג שם. והקונה כובע יברך עוטר ישראל. ובאבנט אוזר ישראל. הלק"ט ח"א סי' ה'. והמניח כתב שם לברך בלא שם ומלכות. ע"כ טוב ללבשן פעם הראשון שחרית ויכוין לפטרן בברכות אלו שאומר אותן בסדר הברכות:

ועי' מעשה אורג להרב הצדיק הקדוש **מקאמארנא** זצוק"ל ברכות פ"ט מ"ג דכתב מנהגי לברך על בגדים שהחיינו בעת הבאתו מבית האומן ודרכי ללבשו קודם התפלה ולפוטרו בברכת מלבוש ערומים שבכל יום: ובלוח ברכת הנהנין מהתניא פי"א כ' כשקונה כלים חדשים יברך שהחיינו אחר שלבשו מיד. ואם לא בירך יכול לברך כל זמן שלא פשטו. אבל אם פשטו על דעת שלא לחזור וללבשו לאלתר אלא לאחר זמן שוב לא יברך בלבישה שני'.

ובס' אשל אברהם סי' רכ"ה כ' דעל קניית הבגד יכול לברך גם אחר שכבר לבשו כמה פעמים ע"ש. ועי' ט"ה סעי' תשצ"ז בהשמטה. ובס' ברכת הבית שם סעי' ל"ט כ' דמה שלובש תחילה לראות אם הוא טוב עליו ולא על דעת לילך בו אינו נחשב ללבישה ואינו מברך אז אלא בשעה שלובש לילך בו משום דאין הנאת הלבישה אלא כשלובשו ע"ד לילך בו. אבל מה שלובש לנסות לא נחשב ללבישה אבל אם בירך בלבישה ראשונה יצא כיון דהי' שלם אז ע"ש:

ילדה אשתו זכר **מברך הטוב והמטיב**. וישתחוה נגד מזרח ויברך. מ"א סי' רכ"ג סק"ב בשם מ"כ. וכן אם נולד לבנו בן. וכן כשנולד לבתו בן **מברך הטוב והמטיב**. ס"ח סי' תתמ"ג מי שבאה לו בשורה טובה שנולד לו בן לא יחזיק טובה למבשרו עד שיברך תחלה למי שחננו בבן זכר (ברכת הטוב והמטיב) שם הי' תתמ"ד:

ובענין אם לא בירך הטוב והמטיב בשעת השמיעה אי אריך לברך לאחר שעה. הנה בסי' רכ"ז לענין ברכות רעמים משמע דצריך לברך דוקא תכ"ד. אך המ"ז שם כתב דזה רק לכתחלה אבל ודאי יכול לברך גם אחר תכ"ד ג"כ ע"ש. ויש לדמות הדבר להא דקיי"ל ביו"ד סימן ש"מ ס"ז דאם לא קר. בשעת מיתה או ביום שמיעה יוכל לקרוע עדיין בשעת חימום ההספד ולכאורה י"ל דגם ברכות דיין אמת יוכל לברך אז. וכן ג"כ בברכת הטובה אם לא בירך בשעת שמיעה אם נתחמם אח"כ כגון שרואה את הנשמע וכדומה באופן

שנתרחב השמחה בלבו ביותר שפיר יש מקום לברך. שער בת רבים:

ובספר אשל אברהם סימן רכ"ג כתב שכל שלא בירך בשעה ששמע הבשורה אין לברך בשם ומלכות רק להרהר שם ומלכות ע"ש[142] **ועי'** פמ"ג א"א שם סק"ב:

ועי' עוד שם דהיכא שיש ריעותא כגון ספק בן ז'. ספק בן ח' וניכר כן בלידתו שאינו נגמר כראוי אין להאב לברך כ"א אחר שלשים. וכשימתין עד המילה הוא ג"כ נכון וטוב. ועי' הלק"ט ח"ב סי' קע"ט קהל שבנו או שקנו ביהכ"נ יעמוד הש"ץ ויברך בקול רם **בא"י הטוב והמטיב** וכן אם נסתר וחזרו ובנאוהו דפנים חדשות באו לכאן ע"ש:

מי שגמר לחבר ספר וכן להדפיס ספר כתב הרב מור וקציעה דיברך שהחיינו. והגאון חיד"א בפירושו על ס"ח סי' תתר"כ כתב לברך בלא שם ומלכות ע"ש. ובקיצור ש"ע כ' שאין לברך שהחיינו על ספרים חדשים שקנה דמצות לאו ליהנות ניתנו:

ובענין מי שקנה ס"ת או כתב לו ס"ת אם לברך שהחיינו כתב בבאה"ט סי' רכ"ג סק"י בשם ספר נאמן שמואל שיברך על ס"ת בפעם ראשונה שקורא בס"ת:

ובספר ארחות חיים כתב בשם שו"ת מהרי"א אסא"ד שהעלה לדינא שילבש בגד חדש ויברך שהחיינו בשעת שעולה לקרות בו[143].

ועי' פמ"ג סי' רכ"ג א"א סק"ה דגם על כלים חדשים ראוי לברך בלא שם ומלכות כמ"ש הרב סעי' א' דיש שכתבו להקל בברכה זו שאינה חובה אלא רשות עי' מ"א שם סק"ג. ובסי' רכ"ה במ"ז כתב דריב"ש בשם מורו הי' מלעיג לומר בלא שם כי מה תועלת ע"ש. ונראה לומר בנוסח בריך רחמנא מרי' מלכא דעלמא שהחיינו וכו' כמ"ש בספר דרך פקודיך ובס' אשל אברהם סי' ריט בענין ספק ברכות. ע"ל בד"ה ובספר.

---

[142] **ובמהדורא** תנינא כתב דבהגיעו לביתו גם ששמע ועהק והפסיק הרבה י"ל שעל ראי' שייך ברכה כמו בשהחיינו דפירות להסוברים שעל ראי' ומ"מ מברך על אכילה ראשונה גם אחר שראה והפסיק הרבה. והנהוג לכתוב פסוקים בניירות על כתלי בית היולדות ועושים סימן לנקבה ולזכר י"ל שראיות מכתב וסימן זכר הו"ל כראייה ע"ש:

[143] **עוד** שם דמי שנדב ס"ת נכון שישאו כהנים ולוים הס"ת לביהכ"נ כמו שעשה דוד בארון הברית ע"ש. ומנהג כשנותנין ס"ת לבהכ"נ באים עם הס"ת אשר בביהכ"נ לקראתו עיין בספר ברכי יוסף יו"ד סי' רפ"ב ובכרם שלמה שזה מנהג ישן:

ובשו"ת הד"ר ת"א סי' מ' כתב שהרב הצדיק הקדוש **מהרי"ץ מסטרעטין** זצוק"ל אמר קודם נתינת ס"ת החדש לאה"ק **מזמור לדוד הבו** וכו' פו"פ ואח"כ אמר **שמע ישראל וגדלו** כמו שאומרים קודם קה"ת ואח"כ **יהללו** כמו שאומרים אחריה:

ובענין כתיבת ס"ת אם קונה ס"ת ישן הוי כחוטף מצוה מן השוק. אבל אם כותב ס"ת הוי כאלו קיבלה מהר סיני אזור אליהו (תולדות) בשם פוסקים. ועי' מנחות דף ל' ע"א:

הרב הצדיק הקדוש **משינאווא** זצוק"ל כתב בהסכמתו על ספר ברית כהנת עולם בשם זקינו הגאון הצדיק המנוח מו"ה ברוך פרענקיל זצ"ל אב"ד דק"ק לייפניק. **יצ"ו** שבמה שנותנין מעות קדימה להדפיס ספר מקיימין מצות **ועתה כתבו לכם** וגו' כי הפוסקים כתבו שבזה"ז גם בתורה שבע"פ מצוה זו:

הכל תלוי במזל אפי' ס"ת שבהיכל ע"ד המוצא מציאה יקנה ס"ת (עירובין ס"ד) דהיינו **ס"ת תלוי במזל**. מהר"ם שיף דף קנ"ו בקונטרס:

ועל מה שכתב הב"י סי' רכ"ג סעי' ה' בשם הירושלמי אם נתנו לו במתנה מברך הטוב והמטיב שהוא טובה לו ולנותן שאפי' המקבל הוא עשיר שמח הנותן שמקבל ממנו. עי' מ"א שם סק"ח. כתב בתשו' פרת שושן כלל א' סי' י"ב דהתוס' והרי"ף והרמב"ם לא ס"ל כהירושלמי הזה ומש"ה העלה שם דבמקומות שנוהגים שעושים הלבשה לנערים יתומים שמברכין היתומים מלביש ערומים ושהחיינו ולא הטוב והמטיב ע"ש. ועי' באר היטב שם ס"ק ט"ו. וכן כתב מסגרת השלחן בקיצור ש"ע סי' נ"ט סק"ז בשם סידור הרב דיברך שהחיינו שהיא ברכה הראוי' ואין לבטלה לדברי הכל. ועי' באה"ט סי' ש"ו סק"ו בשם המרדכי דאסור ליתן דבר במתנה בשבת וביו"ט אא"כ לצורך מצוה.

ובענין הסבלונות הניתן בשעת הנשואין. וגם בשעת החופה שנגמר לו קנין כל המטלטלים. והנדן. מב' הצדדים. שאין מנהג לברך כלל. כי לפי הדין הי' ראוי להחתן לברך הטוב והמטיב על כל ?תן מב' הצדדין שגם מה שקנתה אשתו קנה הוא. רק כי כמו שהחתן פטור מק"ש מצד טרדתו כן הוא בברכות אלו שהם חלים רק בשעת גודל טרדתו בעת עצם הקידושין והחופה. ובשעת החופה שנגמר לו קנין כל המטלטלים מב' הצדדים אז הוא טרוד. וקודם לזה לא קנה גם המוכן מצד אביו. כי לא הוכן רק בשביל נשואין. ועל המלבושים מסתמא בירך עליהם בתחילת לבישתן. וע"ל בהשמטה לסעי' תתקס"ח:

ועוד נראה שסומכים א"ע על הטלית ששולחים להחתן. ובתחלת לבישתו הוא מברך בודאי שהחיינו. וגם שמוטל עליו לברך ג"כ הטוב והמטיב מצד מלבושיה. שיש הנאה מהם לאשתו. מ"מ קיימא לן דבדיעבד יוצא ידי חובת ברכת הטוב והמטיב ע"י אמירת שהחיינו. ומ"מ נראה נכון להשגיח שתברך הכלה בעת לבישה ראשונה של תכשיטין החשובים שלובשת אחר הנשואין. ובמתכוון לכלות בפירוש כל הנאותה ג"כ היא פטורה מלברך כיון שהיא טפילה לו. ובפרט בקנין מטלטלים אלו היא טפילה. אשל אברהם סי' רכ"ג.

ובמהדורא תניינא שם כתב דמ"מ ראוי לכתחלה לברך בשם ומלכות על המטלטלין אחר החופה ולא גרע מברכה פרטית שראוי לפרט ולא לכוללה בברכה כללית. ורשאי לשהות עד יום שלאחר החופה ובז' ימי המשתה הו"ל כעסוקין בכך באין היסח הדעת ואחר טרדתו מברך היטב ע"ש. ובספר דברת שלמה (פ' לך) כתב בשם כהאריז"ל דצריך לברך ברכת הנהנין בקול רם ובזה מסלק הס"א:

יאמר שהכל. כתב בסדר היום (בעניני פסח) בכל מקום שהוא מסופק בברכות אם צריך לברך יברך בלבו ולא יזכיר ה' בפיו ליראת ה' הנכבד ולמוראו ע"ש. ובשו"ת גינת וורדים

בגן המלך סי' כ"ג כתב וז"ל כתב הרמב"ם פ' ראשון מהלכות ברכות דבירך בלבו יצא מכאן יש ללמוד לאדם שנסתפק אם בירך ברכה א"ל שיברכנה בלבו וממנ"פ ש"ד שאם לא בירך הרי יוצא יד"ח בברכה זו שמברך בלבו ואם בירך לא הוי ברכה לבטלה כיון שאינו מבטא בשפתיו ובכלהו שבועות ל"ח שבועה כ"א בביטוי שפתים ע"ש ועי' ט"ז ס' ס"ב סק"א:

ובספר אשל אברהם סי' רי"ט כתב דבכל ספק ברכה יש לברך בלשון **ברוך רחמנא מרי מלכא דעלמא** ע"ש ובספר דרך פקודיך כתב וז"ל אם הוא מסופק בברכת הנהנין אם צריך לברך ברכה הלזו אם לאו אזי נראה שיברך בלשון תרגום בריך רחמנא מרא מלכא דעלמא מרי דהאי מיכלא או משתייא. והיינו דוקא כשהוא דבר שא"א להתברר דינו מחמת מחלוקת הפוסקים או שא"א לו לילך אצל חכם ללמוד ואין לו לאכול רק המאכל ההוא המסופק בברכה אבל אם חסר א' מאלה התנאים אסור לו לאכול המאכל ההוא עד שילמוד הברכה הנצרכת לאותו דבר ע"ש ועי' מ"א הי' ר"ב ס"ק ל"ו. ונראה דמ"ש בסי' ר"ו סעי' א' ועל הכל אם אמר שהכל יצא היינו בדיעבד. וע"ל בהשמטה להעי' תנ"ד.

ראוי לכל בעל נפש לכוין בכל ברכותיו כדין וכשורה בנחת ובדעת שלימה. ומברכותיו של אדם ניכר מה טיבו אם ת"ח הוא וירא שמים אם סכל הוא בעבודתו. סדר היום.

כתב בספר אשל אברהם להגאון הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל סימן ר"ט לדקיי"ל בסי' ר"ט דפתח אדעתא דחמרא כיון דסיים בדשכרא יצא י"ח לזאת כשטועה ואומר בא"י אלקינו ונזכר ויש לפניו דבר מאכל או ריח יסיים הברכה ויאכל או יריח. אך כשלא אמר כ"א בא"י אז יותר טוב לסיים למדני חקיך. כיון דסיום ברכת הנהנין להרמב"ם צ"ל גם ההתחלה על דעת כן ע"ש. וע"ל בהשמטה להעי' י"א בד"ה דמברך.

אינו מברך שהחיינו על הבוסר אלא אחר גמר הפרי. או"ח סי' רכ"ה סעי' ז'. אבל אם תקנם לאכילה ע"י בישול יכול לברך ואחר שגמרו גידולם טוב לברך על פרי חדש ולהוציא ג"כ את זה. עי' ארחות חיים שם אות י"ג. ומ"א שם סק"ח ובשו"ת הרדב"ז ח"ד סי' מ"ג כתב לברך שהחיינו על בוסר של עדשים עכ"פ בשעת אכילה ומסיים בפרט שהוא ברכות הודאה אינו תלוי בגמר פרי ע"ש.

פירות שלא נגמר בישולן על האילן ואינו ראוי לאכילה אפי' ע"י הדחק אפילו בישלן או טיגנן בדבש וכדומה מברך עליהם שהכל. אשל אברהם שם ועי' קש"ע סי' נ"ב סעיף י"ב. אם טעה ובירך בפה"ע או בפה"א על דבר שברכתו שהכל ונזכר יש לומר בשכמל"ו ויברך שהכל. יד אפרים סי' ר"ב:

אם שתה איזה משקה ודעתו לשתות עוד וטעה ובירך אחריו א"צ לברך בתחלה כיון שהי'

דעתו לשתות עוד. מ"א סימן ק"צ סק"ג ומחה"ש ש. אבל לאחריו נראה שצריך לברך:
אם טעה ובירך בורא פרי העץ על פרי האדמה לא יצא אבל איפכא יצא (סי' ר"ו סעי' א').
כל הברכות אם נסתפק אם בירך אם לאו אינו מברך לא בתחלה ולא בסוף חוץ מברכת המזון מפני שהוא של תורה סי' ר"ט סעי' ג'.
מי שהוא מסופק אם בירך ברכה אחת מעין שלוש לפי דעת הטור הוא דאורייתא ע"כ מי שהוא ירא שמים צריך להדר שיאכל מאותו המין ויברך ברכה הראויה ואח"כ יברך ברוך אתה ויכוין להוציא הספק רק יאכל כשיעור. אור צדיקים. ועי' ט"ז שם סק"ג.
כל האוכלין מצטרפין לשיעור כזית לברך ברכה אחרונה בורא נפשות דהיינו פת הבאה בכיסנין שמלאוהו בפירות ואין בעיסה שיעור כזית מצטרף המילוי עם העיסה לשיעור כזית לברך אחריו בורא נפשות. שם. ועי' מ"א סי' ר"י סק"א:
וזו הנכון. אם לא בירך באכילה ראשונה שהחיינו יכול לברך בשני' דהא עדיין לא יצא י"ח שחלה עליו. לבוש סימן רכ"ה סעי' ג'[144] ומ"א שם סק"ט כתב בשם הרדב"ז וכן הוא בהלק"ט ח"א סי' ר"ל שאינו מברך גם אם יחזור לאכול מאותו פרי. ועי' באה"ט שם סק"ח. ובספר א"ח שם אות ז' כתב בשם שו"ת מהר"ם שיק דאם שכח לברך שהחיינו יש להדר אחר פרי חדש אחר לברך שהחיינו ויכוין לפטור את זו. ועי' זכור לאברהם אות ט' דמי ששכח ואכל פר"ח בין המצרים בלא שהחיינו. לא יאכל עוד מאותו פרי עד לאחר בין המצרים ואז יברך על פרי אחר שהחיינו ויכוין לפטור גם את זה. ובלוח ברכת הנהנין מהתניא פי"א כ' דאם לא בירך בראיי' ראשונה או באכילה ראשונה יש לברך על הראיי' שני' או על האכילה השני' בלא שם ומלכות ע"ש ונראה לומר בנוסח בריך רחמנא מרי' מלכא דעלמא שהחיינו וכו' כמ"ש לעיל:

סימן ריב

טעם. שאין מברכין ברכה לאחר הלימוד כמו שמברכין על המזון לאחריו[145] כיון **דהגיית התורה כל היום** וכל הלילה ואין שעה שאינו חייב לעסוק בתורה ע"כ לא שייך לברך לאחריו. ארחות חיים סי' מ"ז בשם הב"י:

[144] **וכן** כתב בספר מטה משה אות שס"א בשם מהרי"ל וז"ל אע"ג דבעל הסמ"ק כתב שאם לא בירך זמן על פרי חדש בפעם ראשונה שוב לא יברך. אין נראה לו כמו מאן דנפיק ביומי דניסן וראה אילנות מלבלבין דאפי' אם לא בירך בראשונה מברך בשנייה ה"נ ל"ש:

[145] **מנא** לן שמברך על המזון לאחריו. שנאמר ואכלת ישבעת **וברכת את יי אלהיך**. לפני מנין. ר' יצחק אמר כי היא יברך הזבח אחרי כן יאכלו הקרואים. אבודרהם. והנה מש"כ ואכלת ושבעת עי' לבוש סי' קפ"ד סעי' י' שחז"ל אסמכיה מדכתיב בלשון אכילה וסתם אכילה הל"מ היא שהוא בכזית:

קונטרס אחרון

שהוא בכזית. ורבינו בחיי (תרומה) כתב **וצפית אותו זהב טהור**. מכאן רמז לשלש ברכות של ברכת המזון מן התורה. ז'ה'ב'. **ז'** ברכת הזן את העולם. **ה'** המזון. **ב'** בונה ירושלים.

סימן ריג

טעם. שעל ענבים **בעודם בוסר** כל זמן שלא הגיעו לכפול הלבן אעפ"י שראוין לאכילה אינן נחשבים עדיין לפרי העץ ומברכין עליהם בפה"א. כיון שאינם עיקר הפרי. שאין עיקר פרי הגפן אלא כשראוי לעשותו יין. אינם נחשבים עדיין לפרי העץ אלא כשאר פרי האדמה מברכין עליהם בפה"א. אבל שאר כל אילנות מיד שיוציאו הפרי ורוצה לאוכלו נחשב בפה"ע דלהכי קאי רק שלא יהי' מר או עפיץ ביותר עד שאינו ראוי לאכילה אפי' ע"י הדחק. לבוש סי' ר"ב סעי' ב':

סימן ריד

טעם. שאין מברכין על **הטובא"ק ששואפין בחוטם**. לפי שאין בו ריח ראוי לברכה. וכן העשן מטובא"ק. וטובא"ק שהעשן ממנו יש לו ריח טוב מבושם ראוי למנוע ממנו בלי ברכה תחלה על בשמים ממש. וטובא"ק שבה מים ששרו בהם בשמים יותר מעת לעת או ששלקו בהם בשמים אולי שצריך לברך. ע"כ נכון שלא לברך ושלא לשאוף כלל טובא"ק שבה מים ששרו בהם בשמים וטובא"ק שהי' מונח בין הבשמים וקלט הריח אין לברך עליו דהוי ריח שאין לו עיקר. אשל אברהם להגאון הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל סי' רט"ז[146] ועי' באר היטב שם ס"ק י"ג:

סימן רטו

טעם. שאין מברכין על עשב שקורין **טובא"ק** שנותנין לתוך השפופרת ומדליקין אותו ושואבין העשן לתוך פיהם וחוזרין ופולטין אותו. עי' בס' מ"ב סי' ר"י שכתב דאם הי' בימי רז"ל בעלי התלמוד אפשר שהיו קובעים ברכה אלא דהאמת הוא דכיון שהוא ענין מחודש ודאי דליכא ספיקא שאין לברך עליו עכ"ל:[147]

[146] **ואח"כ** כתב דגם להסוברים לברך על מים ששרו בו בשמים מכל מקום כששמו בדבר יבש באבק הטאבאק"י וכדומה נראה דכ"ע מודים דהוי לי' ריח שאין לו עיקר כיון שגוף המים נתייבשו ע"ש. על ורד שקירין רוזין ועל מי ורד שקורין רוזין וואסער מברכין בורא עצי בשמים. ח"א כלל ס"א סעי' ה':

[147] **ועי'** שערי תשובה סי' ריי"א ס"ק ט' שכתב וז"ל יש מתירין להדליק הפיפא מנר של חלב ופר"ח מתיר להדליק מראש השלהבת ובלה"ק כתב בשם הרב מוה' דוד גרשון שסיפר לו שראה בחלום שהיו מנדים אותו בשמים על הדלקת הפיפא מנר של חלב. ועי' במשאות משה חלק יו"ד סי' ד' שכתב שאם אחד נזהר אסור למי שאינו נזהר להדליק מנר של חלב וליתן לחבירו הנזהר ע"ש:

סימן רטז

טעם. שאין מברכין ברכה על הצדקה כמו על שאר המצות. מפני שצריך ליתן בשמחה והמון עם רובא דרובא אינם נותנים בשמחה ע"כ אין מברכין **על הצדקה**. מאור ושמש פ' פנחס בשם הרב הצדיק מוהר"ר **מנחם מענדיל** זללה"ה **מפריסטיק**:[148]

ואיתא בספרים בשם **תלמידי הבעש"ט** כי עשב שקורין טובא"ק הוא חשוב אצל הצדיקים כקטורת ויש ניצוצין דקין אשר אי אפשר להעלות אותם ע"י אכילה וע"י ריח מעלים אותן ורמז לדבר מעלה עשן כל שהוא פי' ע"י מעלה עשן יכולים להעלות אף כל שהוא פי' ניצוץ דק:

ובס' נצר חסד מהרב הצדיק הקדוש **מקאמארנא** זצוק"ל (אבות פ"ד) ביאר המאמר אל תהי דן יחידי. ע"ד סיפור נפלא מה שאירע בימי **מרן הבעש"ט** זי"ע בר"ה שהי' מתפלל תלמיד אחד ונפל ממנו הכלי עם הטאבק והרכין והגביה והריח בטאבק וראה חבירו והקפיד במחשבתו האיך עושין כזה באמצע תפלה וגרם קיטרוג גדול למעלה ונפסק שימות באותו השנה **ומרן הריב"ש** זצ"ל ראה זה והלך בעליית נשמתו לפני הב"ד שלמעלה וטען האיך פוסקין מיתה בעבור דבר קל כזה ולא הועיל לו שום טענה והי' לו צער גדול עד שבליל הו"ר פעל בתפלתו ובכחו שאם זה הדן ומקטרג יחזור וידון אותו לזכות יקרע הגזר דין. ומרן ע"י כמה פעולות שנטל המוחין ממנו ולא הי' לו מוח ללמוד גרם שנפל במחשבתו ענינים למה מריחין בדורות אלו עשב זה ותירץ שהם נשמות דקות ואינם יכולים לעלות אלא ביחודים עם הריח ובזה נפל לו זכות על חבירו שהריח באמצע תפלה כי מי יודע איזה תיקון עשה. ומרן ביום הו"ר הי' בדיחא דעתי' מאד והי' משיב לכל שואל כחפצו ובתוך הבאים נכנס גם אותו התלמיד ושאל למה מריחין בדורות הללו עשב זה אמר לו אמור אתה והשיב כנ"ל ואמר לו מרן אמור יתר הדברים שהי' במחשבתך ונזכר וסיפר ענין הנ"ל והלימוד זכות שלימד על חבירו ונתבטל הגזר דין. והוכיחו מרן הרבה על זה. וזהו אמרם אל תהי דן יחידי כשאתה רואה דבר בחברך ונראה לך שהוא מפועל מגונה אל תהי דן אותו לחוב במחשבה פתאומית קודם שתכריע הדבר במשקל לכאן ולכאן ע"כ:

ובספר רחמי האב כתב בשם הרב הצדיק הקדוש **מהר"ש** אבד"ק **בעלז** זצוק"ל איך שבימי נעוריו הי' נוהג ג"כ להעלות עשן פ"א בהיותו עוסק בתורה בביהמ"ד ראה איך שא' מבני הנעורים ניקה את המעלה עשן (שקורין פייף) ומילא אותו ובעוד שתיקן כל זאת למד הרב מהר"ש דף גמרא ואחר ראותו זאת אמר אם הכלי הזה יכול לבטל אותי מדף גמרא לא יבא עוד בפי ומאז והלאה לא לקח אותו מעולם:

[148] **ומצות** עשה ליתן צדקה כפי השגת יד וכמה פעמים נצטווינו בה במצות עשה ויש ל"ת במעלים עיניו ממנו שנאמר לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך וכל המעלים עיניו ממנו נקרא בליעל וכאלו עובד כו"ם ומאוד יש ליזהר בה כי אפשר שיבא לידי שפיכת דמים שימות העני המבקש אם לא יתן לו מיד כעובדא דנחום איש גם זו. יו"ד סי' רמ"ז סעי' א'. ואין בודקין אחריו אם הוא רמאי אלא מאכילין אותו מיד. שם סי' רנ"א סעי' י' ועי' ב"ב דף ט' ע"א:

ובספר המאור הגדול כ' בשם הרב הקדוש רבי ר' **משה ליב מסאסיב** זצוק"ל שפ"א פיזר צדקה לאיש א' רע מעללים והניח עצמו ריקן בלא פרוטה ושאלו אותו אנשיו רבינו מפני מה אתה מפזר כל הונך לאיש הרע הזה. והשיב גם אני לא טוב ואם אני נותן צדקה לאיש אשר לא טוב הקב"ה ידין אותי מדה כנגד מדה ויתן לי ג"כ הגם שאני לא טוב:

ובספר עבודת ישראל פ' נח כתב כשאדם נותן צדקה לעניים לא יתן להם צדקה כדי לומר תהלים. כי כשאדם אינו עושה רק חליפין עם העניים מאין יבא הרפואה רק צריך לכוון כפשוטו. שבוודאי לא בא אליו כזאת כ"א למען הזכירו לשלם הצדקה הנקבצת לו כי לכל אדם נקצב לו מר"ה כמה צדקה יתן בזו השנה נמצא כוונתו אינו רק למעשה הצדקה בעבודת הש"י וא"כ בוודאי הש"י ירפאהו בעבור שהשלים חובתו:

ובספר רחמי האב מביא סיפור נפלא **מרבינו אליעזר** אבי **הבעש"ט** זצוק"ל שהי' דר בכפר והי' מכניס אורח גדול והושיב שומרים בקצה הכפר וצוה להשומר שמיד כשיבא איזה אורח יבשר לו שילך אצל ר' אליעזר הנ"ל ושם יהי' לו טוב כדי שלא ידאג האורח אנה יפנה במקום שאין מכירין ואחר שבא האורח מיד נתן לו נדבה הגונה קודם שאכל כדי שיאכל בשמחה וידע מה פעל כאן כי העני עיקר מגמתו להשיג פרוטות ויביא טרף לביתו. פעם שבחו בשמים ממעל מאד הנהגות טובות שלו והסכימו בשמים לנסותו באיזה דבר. ואמרו מי ילך לנסותו ואמר הס"מ אני אלך. ואמר אליה' ז"ל לא טוב שתלך אתה אני אלך והלך אליו אליה' ז"ל בשבת אחר חצות בדמות עני במקלו ותרמילו ובא ואמר שבתא טבא כנהוג. ומהראוי הי' לגרשו לחוץ כמחלל שבת אבל ר"א הנ"ל הי' סבלן ולא רצה לביישו ונתן לו מיד לאכול סעודה שלישית וכן סעודת מלוה מלכה וכן ביום א' בשחר ונתן לו נדבה ולא הזכיר

קונטרס אחרון

ויתן לי כו' טוב. ובספר צמח דוד להרב הצדיק הקדוש **מדינאב** זצוק"ל פי' הפסוק כי יהי' בך אביון.[149] כי אביון נקרא מי שהוא אביון ממצות. ובא הכתוב באזהרות הללו לא תאמץ ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון אע"פ שהוא אביון ממצות. כי וקרא עליך אל ד'. והי' בך תטא. כי יפשפשו ג"כ אחר מעשיך אם ראוי אתה לפי מעשיך להשפיע לך די מחסורך מכ"מ. אולי גם בך ימצא חטא. איזהו חסרון. ותגרום לך לקלקל ח"ו צינורת השפע כמו שאתה קופץ ידיך מאחיך האביון במצות. ולזה בא הכתוב להודיעני נתן תתן לו כי כל הפושט יד נותנין לו. אף כי לפי דעתך הוא מהאנשים שאינם מהוגנים. **כי בגלל הדבר הזה יברכך**. היינו כמו שאתה מתנהג עצמך ואתה נותן אף למי שאינו הגון ואינו כדאי. **כן יברכך ד' בכל מעשיך ובכל משלח ידך** מ"מ ולא יהי' מקום עליך לקטרג ותצליח בכל אשר תעשה בחיי בני ומזוני.

ובשם קדוש א' על מה שפי' רש"י למה נקרא שמה חסידה שעושה חסד עם חברותי'.

לו כלל מענין חלול שבת שלא לביישו וכאשר ראה אליה' הנביא ז"ל את מנהגו הטוב גילה א"ע אליו ואמר לו דע שאני אליה' הנביא ובאתי לנסותך ובשכר זה תזכה לבן שיאיר עיני ב"י וזכה **להבעש"ט** זכי"ע ע"כ. ונכון לעמוד בפני כל עושי מצוה בשעה שמתעסקים. יד אליה' סי' נ"ד:

[149] **בספר** יד אהרן להרב הצדיק הקדוש **בנאדבורנא** זצוק"ל (ויצא) כתב בשם הרב הצדיק הקדוש ר'ברוך ממעזבוז זלה"ה שכל האדם מזרע האבות מוכרח לטעום טעם העניות הקשה רק מי שמקבל להאורח הזה בביתו באהבה ובהכנעה ובכבוד אז בזריזות יברח האורח הזה מביתו ולא יתעכב שם הרבה כי דרך האורח הזה להתעכב יותר במקום שתנגדים עמו בכעס ובתרעומת נגד השי"ת וברוח הוא מן הכבוד ע"כ. וכן אמרו בגמ' סי' לגסות הרוח עניות. כי הגסות נותן כח להעניות להתגבר יותר:

ובספר ליקוטי תורה וש"ס מהרי"א בהקדמה לספר דברים מובא איך שהצדיק הק' מוהר"ר **בעריש** ז"ל אביו של מורינו הקדוש **מוהרי"א** מזידיטשוב ז"ל שאל פ"א את בנו יחידו הנ"ל בהיותו צעיר לימים. הנה אמרו חז"ל העוסק בתורה בלילה הקב"ה מושך עליו חוט של חסד ביום. והרי אנחנו משכימים ממטתינו כל חצות לילה ועוסקיה בתורה וכל היום אח"כ אנו בדחקות גדול' ואיה איפוא הוא החוט של חסד. והשיב לו בנו מורינו ז"ל שהחוט של החסד הוא שאפ"כ אנו קמים שוב גם מחר ואין אנו משגיחין על הדחקות. וזהו החוט של חסד:

ובספר המאור הגדול כתב בשם הרב **המגיד הקדוש** מזלאטשוב זצוק"ל איך שהי' בתחלה מדוכא ביסורין ובעניות. ובכל זאת הי' בשמחה גדולה. ושאלו אותו תלמידיו רבי האיך מברך כבודו בכל יום העושה לי כל צרכי והלא אין לכם הצטרכתכם. והשיב מסתמא הצטרכותי הוא העניות וע"ז בעצמי אני מברך בשמחה שעושה לי כל צרכי והמשגיח על כל משגיח עלי לינתן לי כל צרכי עניות:

ואדמו"ר הרב הצדיק הקדוש **מאלעסק** שליט"א אמר לי ששמע שבירך עז"ה **העושה לי כל**. מה שהכל יכול עושה לי. **צרכי**. כך צריך להיות:

ובספר תפלה לדוד להגאון הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל כתב וז"ל שמעתי ממו"ר הרב הגדול החסיד מוהר"ר משה יודא ליב ע"ה שאמר על תיבת לי מצד דלגבי צדקה וג"ח צריך להיות בעיניו כאילו עזב השי"ת השגחתו מלהשלים להחסר די מחסורו. שרק ע"י חלק שלנו בצדקה יחיו העניים. ועי"ז רק על עצמו יכול אדם לומר שהשי"ת עשה לו כל צרכו ע"י בטחון והסתפקות משא"כ על זולתו צריך להיות בעיניו כאלו אין מעשה השלמת הנצרכים רק ע"י מצות הצדקה:

ובספר בני ישששכר כתב בשם האריז"ל ובשם הירושלמי דאין מהראוי לחלק צדקה בלילה כי אז זמן שליטת החיצונים ותרעין דג"ע סתומים. והוא משום לא תחסום שור בדישו. בלילי פסח אין פחד מהחיצונים ע"כ אנו מכריזין על הצדקה כל דכפין ייתי וייכול. ובספר מעשה יחיאל (אמר) כתב מצינו בשקלים בירושלמי שא' הי' גובה צדקה בלילה ופגע בו א' וא"ל לא תסיג גבול רעיך:

דמטעם זה איננה מעופות הטהורים יען שעושה חסד עם תברותי' דייקא דצריכין לרחם על הכל אם דקרוב קרוב קידם והעיקר ענייס הוגנים. עכ"ז יש לפעמים מעלה ללמד עליו זכות כמו שהוא מקרב את הרחוקים כמו כן ירחמו עליו מן השמים אעפ"י שאינו כדאי:

אם תעשה איזה שמחה של מצוה צריך להאכיל לעניים ג"כ והעיקר הוא לשמוח לב עניים ויתומים ואלמנות שכל מי שמשמח לב האומללים האלה משמח את הקב"ה דאינון מאנין תבירין דילי' ולא כאותן שקורין ומזמינים רק עשירי עם כי המה שמחים מאליהן בלא"ה ולא ישמע ליצרו הרע אשר יפתנו להרחיק העניים מעל שלחנו. וראיתי באיזה ספר מאמר, עני אחד שהלך לבית סעודת נשואין ולא הי' מי שהביט עליו לקרבו אל השלחן לאכול. אמנם אחר האכילה נאבד כף של כסף ואמרו הבני בית בודאי העני גנב הכף וע"ז אמר העני נשכחתי כמת מלב. בשעת האוכל נשכחתי כמת שלא הי' מי שיביט עלי. ונחשבתי כאפס ואין, אך הייתי ככלי אובד. מתי הייתי לנמצא ויש. ככלי אובד. כאשר נאבד הכלי אז הנני הנני. וכמאמר איש אחד שאמר כבר אמרו חז"ל כבדהו וחשדהו. והשי"ת יודע כי לא אוכל לקיים כבדהו אך ואחשדהו אקיים על צד היותר טוב. אבל תדע כי העיקר הוא לשמח למי שאינו שמח ולשבוע למי שאינו שבע ובזכות זה יעזור לו השי"ת:

ובספר ילקוט האורים (ראה) פי' בשם ספר דברי יוסף הפסוק נתן תתן ואל ירע לבבך בתתך לו עפ"י דאיתא בכתובות מר עוקבא הוי שלח לעני א' ד' מאות זוז במעלי יוה"כ יומא חד שלח נהלי' ביד ברי' אתא א"ל לא צריך א"ל מאי חזית א"ל חזאי דקא מזלפי לי' יין ישן אמר מפניק כולי האי עייפינהו ושדרינהו ח' מאות זוז. וזהו **נתן תתן** פעם אחר פעם אם יודע לך שצריך יותר תתן לו כפול. **כי בגלל הדבר הזה יברכך ד'**.

ובספר ישמח משה (לר"ה) כתב קבלתי שאם נגזר על אדם מישראל ההפסד ממון בידי עכו"ם אם יחלק ויפזר לעניים חלק א' מששים יפטר וכתב רמז לזה הפ' (ישעי' ח' ח') והי' מטות כנפיו מלא רוחב ארצך עמנו אל. דמטות כנפיו היינו א' מששים כפי' רש"י בשם התנחומא. מלא רוחב ארצך שיפזר רק אחד מששים מלא רוחב ארצך לעניים שבה אף שיגיע רק לכל א' רק מעט מן המעט מ"מ עמנו אל ולא יוכלו האויבים לנגוע בנו:

כדי לומר תהלים. כתב בספר כרם שלמה מזמורים שאומרים בעד החולה מן **צ**' עד ק"ח. **כ**'. **ל"ח. מ"א. פ"ו. קי"ח**. ואח"כ השם של החולה בתמניא אפי ובסוף קר"ע שט"ן מהפסוקים שבתמניא אפי. אח"כ יאמרו תפלת החולה:

מי שהי' חולה ועי"ז היו משנין את שמו אם עמד מחליו ע"י שינוי שמו אם קורין אותו או את בניו לתורה לעולם מזכירין שם השינוי קודם לשמו הראשון. אבל אם לא עמד

ע"י שינוי השם מחליו אם קורין את בניו לתורה יזכירו שמו הראשון של אביהם קודם לשם השינוי. קיצור של"ה ענייני ס"ת:

ובספר רחמי האב כתב בשם ספר במ"ח בראשית וז"ל שמעתי מפי אדמו"ר נזר ישראל וכו' רבינו יחיאל מיכל זצוק"ל שאמר לי בפי' שחלילה לשנות שם החולה אם לא אדם שכל מעשיו כמעט ברוה"ק כי שם הנקרא לאדם בהולדו ודאי רובו ככולו מזדמן מאת השי"ת באשר הוא שמו למעלה והוא חיותו של אדם כל ימיו ואפשר שבשינוי השם עוקרין חיותו:

ובספר דבש לפי מערכת ש' אות י"ד כתב שינוי השם כשעושים לאשה לא יקראוה רחל בת שבע תמר לאה. אלא חנה שרה יוכבד. ובשו"ת מהר"י מברונא סי' ק"א כתב פעם אחת בקשו במקרה להטיל שם אחד על אדם חולה ומצאו שם ראשון שבעמוד שם של אדם רשע ומחיתי מלקרוא לאדם חולה שנאמר **שם רשעים ירקב** דאסור לקרוא אחר בשמם. וה"נ כתבו התוס' בריש פ' ב' דייני גזירות דגרסי' תנן בן אבישלום ולא אבשלום שהי' רשע וכן שבנא ע"ש.

ובספר עבודת הקודש סנסן ליאיר כתב שינוי השם ע"י חכם ויר"ש בכוונה גדולה להמשיך לו נפש חדשה מקדושה ויתאמץ מאד בכוונת **ויעבור וי"ג מדות לעורר הרחמים** ע"ש. ואפשר דמה שאינם נזהרים שלא לשנות את השם כי הם אינם מכוונים לעקור שם הראשון אך להוסיף שם. ונכון שיזהירו שלא לומר נוסח התפלה בל' עקירת השם ומעתה לא יקרא כו' אך בלשון הוספת שם לשמו הראשון:

סימן ריז

עוד טעם. שאין מברכין על **נתינת צדקה**. כי שמא יחזור בו העני ולא ירצה לקבל. אשל אברהם סי' רכ"ג בשם הפוסקים[150] **וטעם** שאין מברכין על הצדקה שנותנין לקופת **מתן**

[150] **ובספר** נחלת יעקב פ' ראה פי' בזה הפסוק לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים. ע"ד שאמרו ז"ל כתיב לה' הארץ ומלואה. וכתיב הארץ נתן לבני אדם כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה. נמצא קודם ברכה שייך הכל להקב"ה א"כ הצדקה שייך להקב"ה מחמת שאין מברכין עליו. וזה הפירוש לך ה' הצדקה מטעם שאין מברכין עליו. **וטעם** שאין מברכין עליו מפני שלנו בושת הפנים כי פן יבוייש העני ולא יקחנה. ויהי' ברכה לבטלה עכ"ל. ובקיצור של"ה כ' בשם ס"ח דנתינת הצדקה הוא מצות עשה וראוי לעשותה מעומד:

ובספר אגרא דפרקא אות י"ד מביא סיפור נפלא מהרב הקדוש המפורסם מוהר"ר **יחיאל מיכל מ"מ דק"ק זלאטשוב** זצוק"ל ששאל אותו בדחן אחד בדרך בדיחותא בע"ש לפנות ערב. בכדי לפקח דעתו. וזאת שאלת הבדחן הלא העני כמה יסורין באין לו עד שמספיק ומכין צורכי שבת ומתחיל העני לומר פרקי מסכת שבת תיכף מתחיל העני חייב. למה יהי' העני חייב. הנה הבדחן הלז שאל בדרך בדיחותא לפקח דעת הרב הקדוש אבל **הרב הקדוש** הנ"ל הי' משוטט בקושי' הנ"ל דבאמת קשה למה מתחיל המשנה בבבא דהתחייבות העני. והשיב לו הרב שישיב לו תשובה בשבת. וא"ל הרב בסעודת הערב שהקשו קושיא זו במתיבתא דרקיע והשיבו שבשביל זה מגיע התחייבות לעני בשביל שפשט העני את ידו ועשה השתדלות:

וכעין שאלה זו מובא בס' שם הגדולים להגאון הגדול המפורסם **חיד"א** אות ס' שראה בכ"י ושם נאמר דדרך

בסתר. משום דאז אין גמר המצוה דהעיקר גמר עשיית המצוה צדקה בעת שמקבל העני. ארחות חיים סי' צ"ב:

סימן ריח

טעם. שאין מברכין שהחיינו **על הריח**. משום דמהריח הנשמה נהנית והנשמה הוא נצחיית ואין שייך לברך שהחיינו. כרם שלמה בשם ספר בגדי ישע:[151]

בדיחותא שאול שאל הגאון רבינו **סעדיה** חייט אחד הבא אצלו כמה תפירות תפרת היום. והחייט השיבו מעלתו יאמר לי כמה אותיות יש בתורה. והגאון נצטער מאד ע"ז שמימיו לא שאלו אדם, ולא ידע להשיב, רק הפעם ההוא. ונצטער כמה ימים ולא ידע לכוין המנין. עד שהשביע בשם **ובא מלאך וגילה לו** ושמח לבו על הדבר מאד:

ובספר נחלת יעקב פ' במדבר אבני שוהם אות ב' כתב דמה שאמרו ז"ל **שיש ששים רבוא אותיות לתורה**. אפ"ה אין מספר לאותיות. כי נעלם מאתנו החסרות והיתרות. וכך איתא פ"ק דקידושין וא"ו דוגחון חציו של אותיות התורה ופרכינן וא"ו דהאי גיסא או דהאי גיסא א"ל אנן אינן בקיאין בחסרות ויתרות. ופי' שם דמה שאמרו חז"ל והובא במפורשים והי' מספר בני ישראל כמספר ס"ת. כלומר שלא תאמר אין הברכה אלא בדבר שאין מנוי א"כ כשיש מספר לישראל לא יהי' ח"ו הברכה אצלם ע"כ אומר כמספר ס"ת אפ"ה אין להם מספר כס"ת:

ובספר מא"ד ח"ד כתב וז"ל איתא בשם ר"י "**י**"**ש**"**ר**"**א**"**ל** ר"ת "**יש** "**ששים** "**רבוא** "**אותיות** "**לתורה**. ואית' במגלה עמוקות שורש נשמות ישראל הוא ששים ריבוא וכל נשמה יש לו אחיזה באות של תור'. (ואף שיש בישראל כהנה וכהנה עכ"פ העיקר הם ס' רבוא שרשים והמותר באין מחילוק הניצוצות. מאור עינים. ובס' אגרא דכלה (בראשית) כ' דששים רבוא נשמות תמימים יש בישראל והשאר הם ענפי הששים רבוא. ובס' דברי אמת בליקוטים כ' דבתור' הסיפור מישראל דור דיעה כי הם שורש להדורות הבאים). ואית' כאשר חטא אדה"ר אז נפלו הנצוצות הקדושים בתוך הקליפות ונתערבו אותן נשמות בכל הד' בחי'. דומם. צומח. חי שאינו מדבר. וחי המדבר. וכשיכלה הבירור ע"י מע"ט של ישראל אז יוצא מקליפ' ובא לתוך הקדוש'. כי כל אלו נשמות הי' נשמות ישראל השייכים למלאות קומתה:

ואיתא בשם **גורי האריז"ל** ראוי' היתה התור' שתהי' ששים ריבוא אותיות אלא שבגניזת אור הראשון נגנז שלישן העליון. מעתה מה שנחסר בתור' משליש אותיותיה. וכן נפילות קומתו של אדם שנתמעט מדריגתו ונפלו הנשמות בין הקליפות הי' עבור החטא. וכשיתוקן החטא שניהם יהיו בשלימותם:

ובספר מדרש תלפיות אות אלף כתב דמה שיש בידינו **שיש ששים רבוא אותיות** לתורה וכשתמנה מספר האותיות הם חסרים מאד מאד משששים רבוא ואולי מינין חכמים להשלמת המנין כל אות היוצאה מן חברתה כגון ה"ה מוציא ה' מ"ם מוניא מ' ובמנוי אותיות אלו נשלמים הששים רבוא אותיות בס' תורה אך צריך לעמוד על המנין שכך הוא:

ובספר מעבר יבק שפתי צדק פכ"ו כתב ראוי לדעת כי בתור' **יש ששים רבוא אותיות** נגד **ששים רבוא שרשי נשמות של ישראל** שמתחלקים לשבעים רבוא דיוקנאות והגם כי הם רבים יותר. כ"א יונק מדיוקן שלו. ואם איש א' מקלקל ופוגם אז האות שלו אותה שנשמתו יונקת ממנו היא פגימה. וכאלו היא חסירה בתור' ח"ו ונמצא שמטיל מום בקדשי תורתינו הקדוש' ונדחה משם עם מומו שכל אשר בו מום לא יקרב והמזכך עצמו זוכה לראות עולמו בחייו:

[151] **ובספר** בני יששכר מאמרי חדש סיון מאמר ר' כתב על מה שאמז"ל במס' ברכות מנין שמברכין על הריח שנאמר כל הנשמה תהלל וכו' וז"ל ותמי' לי למה הוצרכו ללימוד הלא חז"ל גזרו אומר אסור ליהנות מהעוה"ז בלא ברכ'. ואדרבה אותן ההנאות שלא תקנו לנו ברכה נתחבטו הפוסקים ראשונים ואחרונים להמציא תירוצים למה היתה כזאת כגון על שמועת כלי זמר ושיר וכדומה. וא"כ מה זאת שלולה. מנין שמברכין על הרי"ח. למה לא יברכו כיון דהוא הנאת עוה"ז. אבל הענין הוא דהנה ע"י חטא אדה"ר נתערב בכל דבר טוב ורע. ומן הצורך לאדם לברר מכל דבר הטוב מן הרע. וניתקן ברכה לכל דבר וע"י הברכ' מבררים הטוב לחלקו ית"ש. דהיינו שנעשה מהנא' ההיא דם ובשר על האדם וילך בכח האכיל' ההוא לתור' ולמצות והמותרות היא הרע נדחה מן הגוף. והנה כל החושים נזכרו אצל חטא האדם. ותרא האשה וכו' ותקח וכו' ותאכל וכו' ותתן. ויאכל וישמעו. ויאמר וכו' אבל חיש הריח לא נזכר. הנה נרא' כי חוש הריח לא נפגם כ"כ בחטא אדם כמו שארי החושים. וכיון שהוא כן. הנה יש

סימן ריט

טעם. שאין מברכין ברכה אחרונה **על הריח**. משום דהנאה מועטת הוא שנפסק מיד ודומה למאכל שנתעכל במעיו. רש"י נדה דף כ"ב. ועי' מ"א סי' ריי"ו ס"ק א' דמה"ט אין מברכין עליו שהחיינו. **עוד טעם**. דאין מברכין אלא על דבר שהגוף נהנה ממנו. כל בו[152]

קונטרס אחרון

שנתעכל במעיו. ומטעם זה תקנו על פחות מכזית ברכה ראשונה ולא ברכה אחרונה. כיון ששיעור הברכה בברהמ"ז וכל שאר הנאת מאכל עד שיתחיל להתעכל ובפחות מכזית מיד נתעכל. מהר"ם שי"ף בדרושים. ועי' קונ"א בהשמטה לסעי' תתרע"ג.

שהגוף נהנה ממנו. אם אוכל או שותה איזה דבר לרפואה אומר. **יהי רצון מלפניך** ה' אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה בתוך חולי עמך ישראל כי רופא חנם אתה. מ"א סי' ר"ל סק"ו. ואם הדבר הוא שנהנה ממנו יברך ויטעום ואח"כ יאמר יה"ר.

על שתיית הקאווי. כשבא לשתות קאווי או טע"ה טוב לברך על הצוקר וכיוצא שברכתו שהכל ולכוון ג"כ על הקאווי או על הטע"ה מטעם די"א לברך עליהם בפה"א וי"א בפה"ע וי"א שהכל. עי' באה"ט סי' ר"ב ס"ק י"ט. ע"כ טוב לברך על הצוקער בתחלה. ארחות חיים סימן ר"ד בשם ס' כף החיים:

ובס' הדרת קודש שם כ' ע"ז ולא ידעתי מה הועילו חכמים בתקנתן דסוף סוף אינו יברך רק שהכל ואדרבא כשישכח לכוון בפירוש לפטור הקאווע יהי' יותר סברא לברך ברכה הראוי' לו להנך פוסקים עכ"ל. וראיתי רבים נהגו שטובלין הצוקער בהקאווע או בהטע"ה ומברכין על הצוקער שהכל ויפה הם עושים:

ואנשי מעשה מניחין אותו שיצטנן. ובס' א"ח סי' ר"ד אות ה' בהגהות כ' וז"ל בדין שתיית קאווע וטע"ה רותח מצאתי בתשו' פמ"א ח"ב סי' כ"ז ומוצל מאש סי' ט"ז שהוכיחו לברך בנ"ר. וכן נהגו הגאון בעל שו"מ והגאון בעל מנחת חינוך והוא הוסיף שלדעתו אם שתהו פושרין שהוא שלא כדרך שתייתו אין לברך בנ"ר ע"ש ועי' משנה למלך הלכות ברכות פ"ג:

ועי' הלק"ט ח"א סי' ט' כתב המני"ח כיון די"א דשיעור שתייה כשיעור אכילה. עיין סימן

סברא שלא לברך על הריח. אבל להיות שאעפ"כ הגוף נתגשם בחטא אדם ע"כ הצריכו להביא ראי' ע"ז מן המקר' כל הנשמה וכו':

[152] **כתב** בשכנה"ג בשם הרב מהר"י אבולעפי"א שאין לברך ברכה אחרונ' על שתיית הקאווי"י שמחמת חומה רגילים לשתותה לאט לאט ושוהין מתחלת השתיה עד סופה טפי מרביעית ע"כ. ואנשי מעשה מניחין אותה שיצנן ואח"כ שותין אותה ומברכין. כי כיון שהוא קצת מצונן יכול לשתות רביעית בלא הפסק בכדי שתיית רביעית ושפיר מברך ברכ' אחרונ'. באר היטב סי' ר"ד ס"ק י"ב בשם יד אהרן ועי' שערי תשוב' שם:

תרי"ב סעיף י'. ואי אפשר שישהה בו האדם מגמיעה לגמיעה שיעור אכילת ד' ביצים ע"כ צריך לברך ברכה אחרונה על הקאווע. ובפרט דלתלמידי הר"י מברכין לבסוף אף שאין שם שיעור ע"כ. ובד"ח כתב ג"כ דצירוף שתייה כשיעור אכילת פרס וכתב ואף שיש חולקין ספק ברכות להקל ע"ש:

סימן רכ

טעם. שלא תקנו ברכה על **שמיעת קול שיר** כמו שתקנו על הריח ועל שמיעת בשורות טובות. לפי שכל ההנאות נשאר רושם התועלת בגוף אף משיעבור זמן הפעולה. אבל השיר משמח בשעת שמועה ברוחני ומשיעבור לא ישאר תועלת גשמי וה"ל כדבר שאין בו ממש דמש"ה ריח שאין בו עיקר אין מברך עליו. הלכות קטנות. ח"ש סי' ק"ס:[153]

סימן רכא

טעם. שאין מברכין על מצות **כבוד אב ואם**. משום דאפשר למעקריה לעשה שהאב שמחל על כבודו כבודו מחול כאותה שאמרו פרק אלו נערות. שיורי ברכה סי' ר"מ אות א' בשם הרשב"א:

סימן רכב

טעם. שאין מברכין על **בדיקת הסכין**. שמא ימלך ולא ישחוט. באר היטב סימן י"ח סק"ו:

סימן רכג

טעם. שא"צ לברך על מצות בדיקה כשבודקין את הריאה. משום שאם ימצא טריפה ופורש מלאכול מקיים הלאו והבדיקה שלא לפגוע בלאו ואין מברכין על הלאוין. ומאי שמברכין על העריות. אגב עשה דקידושין. ומה"ט מברכין על הטבילה ולא על הגעלה. משום שהטבילה מצות עשה והגעלה מצות ל"ת שלא לאכול נבילות. עיין ראש אפרים סי' ל"ט ס"ק י"ט:[154]

[153] **ובספר** מחזה אברהם (בראשית) כתב. **טעם**. שאין מברכין בברכת השחר **על כח חוש השמיעה** כמו שמברכין ברכת **פוקח עורים על כח הראיה**. לפי שע"י ששמע אדם הראשון ז"ל לאשתו יצא מזה תקלה לכל העולם וכיון שנצמח תקלה ע"י כח השמיעה אין ראוי לברך ע"ז. וזה שכתב רש"י ז"ל וישמע אברם לקול שרי. לקול רוה"ק שבה. כי לכאור' קשה על אברהם אע"ה שישמע לקול אשתו. והא כבר ראה וידע התקלה הנצמח ע"י שמיעה לאשה כנ"ל. לזה כוונת רש"י לקול רוה"ק שבה בבחי' שכינ' מדברת וכו' ולא הי' הקול שלה ע"ש:

[154] **ועי'** א"א סימן ח' בשם ת' הרמב"ן סי' קפ"ט דהא דאין מברכין על כל המצות. דכל מצוה שאין בה מעשה כגין שמיטת כספים וכ"ד שנמסרו לב"ד. וכן דברים התלוים בדעת אחרים כגון צדקה וכדומה וכן מצוה הבאה ע"י עביר' כגין השבת גזל ורבית. אין מברכין עליהם. **ובמתנות כהונה** נמי לא דמשלחן גביה זכו. משא"כ פדיון הבן

סימן רכד

טעם. מה שאין נזהרין בברכה הרואה לחבירו לאחר שלשים יום שחביב עליו הרבה ושמח בראייתו לברך שהחיינו. מפני שחביריו כאלו הם מעוטים. אכן לאחיו ולאחותו וכ"ש לבנו ובתו או אביו ואמו דמסתמא חביבין עליו ביותר הוי חיוב גמור לברך[155]. ואם לא ראם תוך י"ב חודש מברך. בא"י אמ"ה מחיה המתים. יוסף אומץ אות תנ"א. ועיין לקוטים סעי' ס"ג:

קונטרס אחרון

וכ"ש לבנו ובתו. ובספר ארחות חיים סי' רכ"ה אות א' כתב. בשם ספר יפל"ל ח"ב בקונ"א דאין לאדם נכבד לברך שהחיינו אפי' על אשתו ואפי' על בתו לא נהגו לברך. ועי' בראב"ע פ' יתרו בפסוק ויצא משה לקראת חותנו:

חידוש לו. ובתשובת הרא"ש כלל ד' סי' ד' כתב דברכה שמברכים **ברוך שעשה הים הגדול** הוא על ים אוקינוס ולא על הים הגדול שלנו שעוברים בו לארץ ישראל ולמצרים וכתב ראי' לדבריו ע"ש:

סימן רכה

טעם. שאין מברכין על עשיית דין. אע"ג דמצות עשה הוא דכתיב ושפטתם צדק. משום דדילמא לא מקבלו בעלי דינין ההוא דינא עלייהו אי נמי מחלו להדדי מאי דתבעי ומיעקר ליה עשה וליתיה כלל. אבודרהם:[156]

והפרשת תרומה שאין מברך אנתינה אלא אהפרשה. וכן אין מברכין על כל מצוה שאין בעצמה מצוה. כחליצה ויבום דהמצוה הוא פריה ורביה אלא דמצות אלו מסתעפים ממנה. וכן מיתות ב"ד נמי לא לפי שאין הקב"ה חפץ במיתות רשעים ומה"ט נמי א"מ על מים אחרונים הבאה משום מלח סדומית ואין לברך אפורעניות:

ועי' רוקח אות שס"ו. **הטעם. שאין מברכין על הבדיקה**. כי נשחטה בחזקת היתר עומדת. אבל בחייה אסורה צריך לברך על השחיט'.

[155] **ועי'** באר היטב סימן רכ"ה בשם הלק"ט דאם בתוך למ"ד קבל ממני כתב אפ"ה מברך שהחיינו. אבל מחיה המתים לא יאמר אם קיבל ממנו כתב בתוך י"ב חידש. ובס' אשל אברהם סי' ר"ל כתב דנשתקע מלברך שהחיינו והטוב ומטיב על ראייתם זה עם זה וטוב רק בהרהור או בלשון חול:

ובלוח ברכת הנהנין מהתניא אות ל' כתב **דברכת שהחיינו** לא תקנו אלא בדרך רשות שאם רצה ולברך רשאי ואינה לבטלה. ומזה נתפשט שרבים מקילים בכל הברכות כיוצא באלו וטועים הם שלא אמרו אלא בברכת שהחיינו לבדה ואף בזאת הברכ' אין להקל.

ועי' פמ"ג סי' כ"ב שכתב כלל בזה שהחיינו אין מברך אלא או שיש לי שמחה אע"פ שאין מזמן לזמן מברך על שמחת הלב שהחיה ד' אותו וקנה. ומש"ה כלים חדשים מברך כמ"ש בסימן רכ"ג ומצות אעפ"י שהן גזירת מלך ואין לו שמחה כ"כ כל שהוא מזמן לזמן מברך שהחיינו שהחיה ד' אותו לזמן הזה:

ובספר אבודרהם כתב דכל ברכות הראיי' אינו מברך אלא משלשים לשלשים יום שהם חדוש אצלו ע"ש. אבל אם חזר וראה אותו דבר בתוך ל' יום אינו חוזר ומברך שאינו חדוש לו. לבוש סי' רכ"ד סעי' י"ג:

[156] **והוא** הדין לעזיבה ופריקה ושלוח עבדים והענקתן ועמידה בפני הרב. ומורא וכבוד אב ואם והלואת אביון. והשבת אבדה ונתינת מעשר עני. ומי שמשמח גר ויתום ואלמנה. ובקור חולים. ונחמת אבלים. ונתינת נבלה לגר. ומכירתה לנברי לא מברכינן עלייהו. משום דתלוי בדעת אחרים ומחלי ליה ומיעקר ליה עשה. ועל ארבעה

סימן רכו

טעם. שאין מברכין על השבת גזלה ורבית. ועזיבת לקט שכחה ופאה לפי שהיא מצוה הבאה בעבירה. דכתיב וכרמך לא תעולל וגו' ואם לקטת לעני ולגר תעזוב אותם. ואם לא לקט ולא כלה אלא עזב מעיקרא דלית בהו עבירה לא מברכינן עליהו משום דלית בהו מעשה. אי נמי משום דמחלו עניים גבי' ועקרי לי' לעשה. וכגון השבת העבוט דכתיב לא תבוא אל ביתו לעבוט ואם באת לביתו ונטלת עבוטו השב תשיב לו את העבוט. שם:[157]

סימן רכז

טעם. שאין מברכין **על השמטת כספים וקרקעות**. מפני שאין בהם מעשה. שם:

סימן רכח

טעם. שאין מברכין **על הוכחת חבירו**. דהא אמרינן תמה אני אם יש בדור הזה מי שראוי להוכיח ומי שמקבל תוכחה. שם:

סימן רכט

טעם. שהרואה **חמה בתקופתה** והוא מכ"ח שנה לכ"ח שנה והתקופה בתחלת ליל ד' כשרואה אותה ביום ד' בבוקר מברך בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית. מפני שאז היא עומדת בנקודה שהיתה עומדת בתחלת התלותה ברקיע במעשה בראשית שבד'

ועשרים מתנות נמי אין מברכין על נתינתן לכהן. משום דלא יהיב ליה ישראל לכהן מדידיה כלום דליברך לתת לכהן. אלא דרחמנא הוא דיהיב להו לכהנים. דכהנים משלחן גבוה קא זכו. אכל פדיון הבן וה"ה לפדיון פטר חמור שמברך על פדיונו ולא על נתינתו. כמו שהוא מברך על הפרשת תרומות ומעשרות והפרשת חלה. כי אזהריה רחמנא עלייהו. שם:

[157] **וכן** עריפת פטר חמור. תפדה בשה ואם לא תפדה וערפתו. וכן שריפת נותר. לא תותירו והנותר ממנו אינו מכרכין. לפי שהוא מצוה הבאה בעבירה. וכן אין מברכין על החליצה. דקא עבר על מצות עשה דיבום. וכן אין מכרכין על הגירושין. דשנאי המשלה. ואית בה עבירה. ושלוח הקן. נמי מצוה הבאה בעבירה היא. דכתיב לא תקח האם על הבנים. ואם לקחת שלח תשלח. שם. ומי שעושה מעקה צריך לברך אעפ"י שכתוב בו ולא תשים דמים בביתך. שם בשם הלכות פסוקות:

וברקח סי' שס"ו כתב וז"ל כל המצות שהן חקות וגזירה צריך לברך שילוח הקן וראשית הגז ושאר מתנות כהונה. ירוש' בפרק כיצד מכרכין גבי קידוש ואפר חטאת ולהזות כל המצות טעונין ברכה. אבל כל דבר שגם בני נח הוזהרו עליו [הערת המדפיס: ז' מצות בני נח רמוזות באותיות א"ב. דהיינו. **א**'. אבר מן החי. **ב**' ברבת ה'. **ג**'. גזל. **ד**'. דינין. **ה**'. הרג. **ו**'. וסת ע"ז כנדה. **ז**'. זנות. דבש לפי להגאון הקדוש **חיד"א** זצוק"ל מערכת ז' אות ד':] כגון גזל גניכה וחמס והוענשו יד עני לא החזיקו וצדקה ולווייה ולקט ושכחה ופיאה והידור זקן שאם מצוים חייב אין צריך לברך. וכן עשיית מעקה. ודינים ותיקון העניים ומשקלות ומידות אין צריך לברך. שהברכה וצונו ולא את הגוים. ואם הי' עניים. חציים הי' מפרישים חלקם לבעלי בתים ועניים אחרים. אין מצווין ואין צריך לברך. אבל תרומה וראשית הגז ומתנות שצריך להפריש מברך ע"ש:

נתלו המאורות[158]. לבוש סי' רכ"ט ופ"מ שם ס"ק ה'. כתב מ"א דאם לא בירך עד אחר ג' שעות לא יברך שכבר עברה אז ממקומה ע"כ. ופ"מ שם כתב דעד חצות יברך בלא שם ומלכות ע"ש:[159]

סימן רל

טעם. שהרואה מלכי ישראל אומר ברוך כו' **שחלק מכבודו** כו' ועל מלכי אומות העולם מעכו"ם אומר **שנתן מכבודו** כו'. משום שישראל הם חלק אלוה ודבקים בו לכן אומר שחלק. מ"א סי' רכ"ד סק"ד:[160]

[158] **וקודם** הברכה יש לומר המזמור **הללויה הללו את ה' מן השמים** וגו' ואח"כ אומרים הברכה: **ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם עושה מעשה בראשית**: **ואח"כ אל אדון וכו' עד וחיות הקודש ואח"כ מזמור השמים מספרים כבוד אל וגו' ואח"כ המזמור שיר למעלות אשא וגו' ואח"כ יאמר תפילה זו. יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו כמו שהחייתנו וקיימתנו והגעתנו לזמן הזה לברך ברכה זאת כן תחיינו ותקיימנו ותזכנו לברכה בתקופות החמה האחרות הבאות עלינו לשלום שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך ותזכנו לראות פני משיחך ויתקיים בנו מקרא שכתוב ע"י נביאך כאמור והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים ביום חבש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא במהרה בימינו אמן סלה**. עלינו. קדיש. כרם שלמה **בשם הגאון בעל חת"ס ז"ל**. ועי' קיצור שלחן ערוך בסופו. **וטעם**. שנקרא מחזור. משום שחוזר חלילה. דכל תחלת המחזור חוזר גלגל החמה אל מקום אשר נתלה שם בבריאת עולם דהמאורות נתלו בבריאת עולם ברביעי. מהרי"ל:

[159] **ועי'** בשערי תשובה סי' רכ"ט בשם פמ"א דאף שמכסים עננים ואין רואים גוף השמש יש לברך אף בשם ומלכות כיון שעיקר הברכה שזכינו לראות שהיא בנקודה הראשונה שבשעה שנתלו המאורות ושמשא אכ"ע ניחא ואע"פ שעננים מכסים אנו יודעים שהיא בנקודה הראשונה ראוי לברך בבוקר וכן אירע בניסן תפ"ט והוריתי לברך עכ"פ בלא שם ומלכות וסמכתי על הראב"ד דכל הברכות דפרק הרואה בלא שם ומלכות. אבל לדינא נ"ל לברך אף בשם ומלכות עכ"ל (ועי' או"ח סי' תכ"ט סעי' א' ועי' רש"י ברכות דף נ"ט ע"ב) ונראה שהרוצה לסמוך ולברך בשם ומלכות ימתין עד חצות ואין לו לברך בלא שם ומלכות כלל בבוקר שיש לחוש דלהראב"ד יצא בזה ושוב ה"ל ברכה לבטלה משא"כ אם אינו מברך בבוקר כלל שפיר מברך אח"כ בשם ומלכות כמו שאר הברכות כו'. ומי שחושש להמ"א כשיגיע סמוך לג' שעות על היום ועדיין הוא מכוסה בעננים יש לו לברך בלא שם ומלכות וכמ"ש הפמ"א כו' והזריז לברך כשרואה הנץ החמה שפיר דמי לברך ביחיד מלאחר עד אחר התפלה לברכה בעשרה. ומוכח בר"ה דף ל"ב ע"ב דטעם דזריזין מקדימין דחי לטעם דברוב עם ע"ש. ובישועות יעקב שם ס"ק ב' כתב וז"ל דאם לא נראית החמה בתחלת היום ימתין עד חצות היום וכן עשה מעשה מר אבא הגאון החסיד בשנת תקמ"ה ואני הקטן אחריו בשנת תקע"ג פה לבוב ע"ש:

[160] **ומצוה** להשתדל לראות מלכים אפי' מלכי אומות. או"ח שם סעי' ט'. בס"ח אות תתק"נ כתב שאם רואה פעם א' המלך אל יבטל יותר מלימודו לראותו אם לא שבא בחיל יותר ובכבוד גדול יותר ע"ש. כתב מ"א שם סק"ג בשם ספר האשכול השמר לך לראות קניגנאות של עכו"ם וה"ה מחולתם או שום דבר שמחתם ואם תשמע קול עכו"ם מחנגין ושמחים האנח ותצטער על חורבן ירושלים ותתפלל להקב"ה עליה עכ"ל. ובפרק קמא דע"א איתא דאפילו ההולך לקניגנאות של ישראל הרי זה בכלל מושב לצים ע"ש:

והיוצא ביומי ניסן וראה אילנות כו' כתב מחצית השקל סי' רכ"ו אורחא דמילתא נקט שאז דרך ארצות החמים ללבלב האילנות וה"ה בחודש אחר כל שרואה הלבלוב פעם הראשון מברך ע"כ וכן כתב א"ר וז"ל וה"ה אם רואה אילנות פורחות בחודש אדר מברך. והנזהר בברכה זו עליו נאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה' ויתן לך ע"ש:

ובספר זכור לאברהם ח"ג אות ב' כתב דיתעצם מאד בכוונתו בברכה זו שהוא לתיקון הנשמות (שהם מגולגלות בעצי השדה והעשבים בזמן הזה ויבקש רחמים עליהם) ויהי' ב' אלנות ע"ש. ואין לברך אלא על אילני מאכל. הלכות קטנות ח"ש סי' כ"ח:

כתב בספר ח"א כלל ס"ג ראיתי באיזה ספר שאין להגיד לחבירו שיש קשת מטעם מוציא דבה.

קונטרס אחרון

ויתן לך. ואם לא ראה אילנות מלבלבין עד שכבר יש בהם פירות אבל אין ראוין עדיין לאכילה מ"מ יברך אבל אם כבר גדלו הפירות עד שראוין לאכילה אין מברכין ברכה זו. ח"א כלל ס"ג:

ועי' מרדכי פ' כיצד מברכין דכתב בשם רבינו יוסף דה"ה אם לא ראה עד כי גדלו הפירות שצריך לברך כך. ובספר מגיד תעלומה שם כתב דלפי דרכי המקובלים אין לברך רק ביומי ניסן. ואח"כ יש להחמיר שלא לברך בשם ומלכות:

סימן רלא

טעם. מה שאין אנו נוהגין לברך על אילנות טובות ובריות טובות **שככה לו בעולמו**. וכן אין אנו מברכין על כושי וננס ופיל וקוף משנה הבריות. משום דאין מברכין אלא בפעם ראשון שהשינוי גדול עליו כדאיתא בש"ע סי' רכ"ה וכבר כתב המ"א בשם רדב"ז גבי שהחיינו אם לא בירך באכילה ראשונה שוב אין מברך וה"ה בכל הברכות דכמו דהתם הברכה הוא על השמחה וכבר עברה ה"ה בכולם וכיון שאנו רגילין תמיד בזה אין לנו שינו גדול. ח"א כלל ס"ג:[161]

סימן רלב

טעם. שקורין לתפלה שאחר חצות **תפלת מנחה**. מפני שבשעה עשירית מן היום שנברא בו אדם הראשון חטא וזה לרוח היום ומתרגמינ' למנח יומא. אבודרהם: ועי' ליקוטים סעי' קי"ז. קי"ח. קי"ט:

קונטרס אחרון

למנח יומא. בספר אזור אליהו (חיי) כתב על פסוק ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה. שמעתי בשם צדיק אחד דמה שאמר אליעזר ברוך ד' אלקי אדני אברהם התפלל בזה תפלת מנחה ואז הי' זמן מנחה שתיקן יצחק. לכך יש לומר דהשתחואה היתה בשביל תפלת מנחה שחייב לכרוע ע"ש:

[161] **עוד** כתב שם סעי' ז' על בליצין שהם בלא רעם כלל רק מחמת חום שמעתי שאין זה ברקים הנזכרים בגמרא ואין מברכין עליו. ועל הברקים שמברכין כל זמן שלא נתפזרו העבים די לו בברכה א' ואם נתפזרו בין ברק לברק ובין רעם לרעם מברך עוד הפעם. סי' רכ"ז:

סימן רלג

עוד טעם. דהנה תפלת שחרית צריך אדם להתפלל על זה שהחזיר לו הנשמה וגם עשה לו הש"י כמה טובות היינו השמש המאיר ועוד כמה דברים ותפלת ערבית גם כן מחויבים אנו להתפלל על מה שאנו נותנים להשם יתברך הנשמה בפקדון ומאמינים שהבורא ברוך הוא הנאמן בפקדונו בודאי יחזור לנו כרצונו אבל תפלת מנחה אין אנו מחויבים להתפלל רק שאנו מנדבים אותו ולכך נקרא לשון מנחה שהוא לשון נדבה. קדושת לוי פרשת חיי שרה:

קונטרס אחרון

בסדה"י כתב וז"ל יש מי שאינו אומר עלינו לשבח אחר תפלת מנחה מטעם לפי שאין ק"ש בתפלת מנחה אין מקום לומר עלינו לשבח כי במקום שיחדנו שם אלהינו אנו משבחים אותו שאינו עוד מבלעדיו לאמת היחוד ולקיימו אבל במקום שאין יחיד בפועל אין מקום לזה השבת. אבל אין טעם הזה מספיק כי לא יגרע מפני שלא יחדנו שם אלהינו ית"ש ביחוד ק"ש הכתוב בתורה שלא ניחד אותו בענין אחר ולמה נמנע עצמנו מלומר השבח הגדול שמצינו מתוקן וטוב ויפה והלואי שיאמר האדם אותו כל היום כולו. אדרבא תועלת היא לו וקבלת עול מלכותו ולבקש יראתו על פנינו לבלתי נחטא. הלכך טוב ויפה לאומרו ע"ש. וכן כתב בש"ע האריז"ל שהוא שבח גדול עד אין קץ וצריך לאומרו אחר כל ג' תפילות היום. ועי' כלבו שצריך לאומרו מעומד. ועי' ליקוטים סעי' קע"ט:

והרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **מ"מ מקאסוב** זצוק"ל הנהיג אשר תיכף אחר תפלת שחרית אומרים עלינו וגם אחר תפלת מוסף. כי קריאת התורה הוא הפסקה בין שחרית למוסף:

הר"מ כשבא במנחה לבהכ"נ סמוך לחשיכה היה מתפלל י"ח ואח"כ אמר תהלה לדוד כדי להתפלל עם הקהל בצבור. ואם כבר עבר זמן המנחה אין לומר אשרי הואיל והיום כלה שלא אמר ג"פ אשרי אין לזה תשלומין. הגהות מנהגים בשם כתבי מהר"מ. ועי' מ"א סימן ק"ח סק"ה דמהזוהר משמע דמותר לאומרו שלא אדעת' דחובה:

כתב בספר מטה משה אות שע"ז בשם נ"י פרק כיצד הרגל דמי שלא התפלל בעוד שיש לו זמן להתפלל מפני שסבור שעדיין ישאר לו זמן אחר שיגמור אותו עסק שהוא מתעסק בו ובין כך ובין כך עברה לו השעה שאינו נקרא מזיד ופושע. אלא הרי הוא בכלל טעה ולא התפלל שמתפלל שתים א' לתשלומים:

ואם שכח להתפלל מעריב. למחרתו לאחר שהתפלל תפלת יוצר וש"ע ברכות מתחיל אשרי ואח"כ מתחיל ש"ע עבור מעריב. תשב"ץ סי' רכ"ג:

ובשו"ת ריב"ש סי' ק"מ כתב אם היו הצבור טרודים בדבר מצוה לקבורת המת ולא התפללו תפלת המנחה עד הלילה שהשלימו אותה אחר תפלת ערבית י"ל אשרי קודם תפלת המנחה:

מי שבא לביהכ"נ אחר שהתחילו הקהל להתפלל יתפלל הוא מנחה וק"ש וברכותיה עד **שומר עמו ישראל לעד**. וברוך ה' לעולם אמן ואמן ויראו עינינו יאמר אחר התפלה כדי שיתפלל עם הציבור תפלת מעריב ואחר עלינו יאמר **ברוך ה' לעולם אמן ואמן**. קיצור של"ה בשם המ"א.

סימן רלד

טעם. שמשש שעות ומחצה ולמעלה נקראת **מנחה גדולה**. כי הן עוד היום גדול. ועוד שעמה מרובין בערבי פסחים. (כי משעה זו דוקא מצותיה בערבי פסח) שחל להיות בע"ש. ועוד שכתר מלכו של עולם באותו פרק הולך וגדול בשחיטת פסחים. **וטעם**. שמתשע שעות ומחצה ולמעלה נקראת מנחה קטנה. לפי שעל תמיד של שחר הושלמו הקרבנות כולם. ותמיד של בין הערבים קרב יחידי. אלפסי זוטא **להרמ"ע** ז"ל ברכות פ"ד. ועי' שערי תשובה סימן קי"ט סק"ג בשם הזוהר שאין לומר תפלה על מזונות בתפלת המנחה ע"ש:

קונטרס אחרון

מנחה קטנה. תפלת המנחה תקנו נגד תמיד של בין הערבים וזמן שחיטתו כשר אחר חצות היום ומ"מ עיקר הקרבתו הי' בט' ומחצה ולכן זמן תפלת מנחה לכתחלה מט' שעות ומחצה ולמעלה והרוצה לאכול או לעשות מלאכה ויש לחוש שמא ישכח להתפלל מותר לכתחלה להתפלל מנחה גדולה והוא ששה שעות ומחצה[162] ונמשך זמנה לכתחלה עד שעה ורביע קודם הלילה ובדיעבד או בשעת הדחק מותר להתפלל עד סמוך לצאת הכוכבים דאע"ג דבעיר נראה שהוא כמעט לילה הדבר ידוע שבשדה עדיין הוא יום רק מחמת גובה הבתים נראה כלילה (ח"א כלל ל"ג סעי' א'):

ובסידור יעב"ץ כתב דמה שאמז"ל צלותא דאברהם מכי משחרי כותלי (הוא מתחלת שעה שביעית) אע"פ שיצחק תיקן תפלת המנחה. משום שיצחק תיקן אותה תפלת חובה במנחה קטנה שהיא מדתו שעתא דדינא אבל אברהם מתפלל נדבה מנחה גדולה שעדיין הוא עת רחמים. ומכאן סמכו לתפלת מנחה גדולה וקטנה:

[162] **מה** שכתבו רז"ל זמן מנחה גדולה משש ומחצה. זהו משום חסרון בקיאות. שלא יבואו להתפלל מנחה בצהרים. כי עד חצי שבע חמה בראש כל אדם. לכן חצי שעה זו בלבד אינה ראויה לא לתפילת שחרית שכבר עברה ולא לתפלת מנחה משום גזירה. יעב"ץ:

וידוע אברהם נקרא האדם הגדול וגדולה הוא מדתו. ע"כ אם השעה דחוקה כגון שי"ל לילך לדרך בשיירא שלא ימתינו עליו להתפלל מעומד יכול להתפלל מתחלת שבע. אבל שלא מדוחק או אפי' להתפלל בעשרה אעפ"י שלא יוכל לקבצן אח"כ אינו רשאי להקדים להתפלל מנחה בצבור קודם חצי שבע שלא לעקור תקנת חז"ל ע"ש:

סימן רלה

טעם. שנקרא התחלת הלילה **ערב**. כי אז מתעוררים הס"א הנמשכים מערב רב. אור צדיקים:

סימן רלו

טעם. שלא התקין יעקב **תפלת ערבית** עד עכשיו. עפ"י מה דאיתא שבת דף י"א דת"ח שתורתן אומנותן א"צ להפסיק מד"ת לתפלה. ולכך עד עכשיו הי' יושב בבה"מ של שם ועבר גם בלילה לא נתן שינה לעיניו והי' תורתו אמונתו כדאי' במדרש לא הי' צריך להפסיק לתפלה. אבל במקום ההוא שהי' בא בדרך ולא הי' עוסק בד"ת ולכך ויפגע במקום. התקין תפלת ערבית. מעשה רוקח.[163] ועי' ליקוטים סעיף ג' בהשמטות בד"ה בס' מצודות דוד:

קונטרס אחרון

קורא ק"ש ומתפלל. כתב מ"א סי' רל"ב סק"ח בשם מהרי"ו וז"ל מי שלא התפלל ערבית עם הצבור אסור במלאכה ובלימוד עד שיתפלל. אבל בשחרית כיון שהציבור מתפללין לא חיישינן שמא יפשע ומה"ט נהגו לאכול אחר זמן מנחה קטנה (מט' שעות ומחצה ולמעלה) כיון דעכשיו נוהגים להתפלל מנחה בציבור שרי דלא חיישינן שמא יפשע. ועוד דהשמש מזכיר וקורא לביהכ"נ. אבל במקום שאין מנין אסור ללמוד בשחרית וכ"ש מנחה קודם שיתפלל ע"כ. ועי' מחצית השקל שם. ועי' רמ"א שם סעי' ב' דבסעודה גדולה (דהיינו סעודת נשואין או מילה) יש להחמיר אפי' סמוך למנחה גדולה (דהיינו ו' שעות ומחצה) ומ"א שם ס"ק ע"ז כתב בשם הב"ח וז"ל כשיש חתונה בשבת (ונראה דה"ה

[163] **ובספר** דברי שאול פ' ויצא כתב דבאמת לא רצה יעקב לתקן תפלה אחרת כלל בפרט בעת ההוא שהיה בדרך ולבו טרוד. רק חשב יעקב להתפלל מנחה. רק שכיון שהשקיע הקב"ה שם בעת ההוא החמה שלא בעונתה. א"כ כבר לא הי' לו מקום להתפלל מנחה בעת ההוא והי' תפלת ערבית. ולכך תפלת ערבית אינה חובה רק רשות. דבאמת הוא לא תיקן לשם ערבית רק שממילא נעשה תפלת ערבית שהרי הקב"ה השקיע את החמה והי' ערב ושפיר אינו חובה אלא רשות. ותירץ בזה קושית התוספת ברכות דף כ"ו ע"ב בד"ה יעקב והוכיחו מזה דמותר להתפלל ערבית בעוד יום ע"ש דבאמת הוא רצה להתפלל מנחה ורק שכיון שהקב"ה רצה שיליז שם השקיע החמה שלא בעונתה א"כ נעשה תפלת ערבית:

מילה) ולא יצאו מבהכ"נ עד אחר חצות יתפללו מנחה בציבור ואח"כ יאכלו דסעודת נשואין הוי ס"ג. אבל סעודת שבת בביתו לא מקרי ס"ג ע"ש. ועיין סימן רל"ג העי' א' ומ"א שם. ועי' ליקוטים סעיף קע"ד:

ובספר תרומת הדשן סי' א' כתב מה שבאיזה מקומות נוהגין בימים ארוכים בימי הקיץ לקרות ק"ש של ערבית ולהתפלל איזה שעות לפני צאת הכוכבים. י"ל שהמנהג נשתרבב ע"י תשות כח שירדה לעולם ורוב ההמון תאבים ורעבים לאכול בעוד יום גדול בימים ארוכים ואם הי' אוכלים קודם מנחה היו שוהים באכילה ושתיה ולא יצאו כלל לביהכ"נ ומתוך כך לא הי' כח לת"ח לפרוע ההמון עם מלהתפלל תפלת ערבית ולקרוא את שמע בעוד היום גדול:

וכתב שם ושמעתי בישיבה מפי אחד מהגדולים ששמע וקבל כי בימי הקדמונים בקרימ"ש התפללו ערבית וקראו את שמע בע"ש בעוד היום גדול כל כך שהיה רב העיר שהי' מהגדולים הקדמונים הוא וכל טובי הקהל עמו הלכו לטייל אחר אכילה של סעודת שבת על שפת הנהר דונא"י והי' חוזרין לבתיהם קודם הלילה. גם נמצא כתוב בשם א' מהגדולים שהורה להתפלל ערבית ולקרא את שמע בעוד היום גדול מאד לצורך סעודת נשואין:

ובזוהר חי (בחקתי) כתב שרבינו הקדוש מוהר"ר **אלימלך** לא הי' מדבר שום דיבור אחר מעריב עד אחר השינה:

סימן רלז

טעם. שמסיר הטלית מעל הראש בשעת מעריב. כדי שלא אתו למטעי לומר שיש מצוה ודאי בציצית בלילה. אשל אברהם להגאון הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל סי' כ"א. ועי' מ"א סי' י"ח סק"א ופ"מ שם:[164]

סימן רלח

טעם. שנהגו בקצת מקומות לומר **שיר המעלות הנה ברכו** כו' קודם ערבית. ע"פ מ"ש בברכות דף ה' אנא אם הי' רגיל לקרות קורא ואם רגיל לשנות שונה ואח"כ קורא ק"ש ומתפלל וה"ט כדי לעמוד בתפלה מתוך ד"ת ובחרו במזמור זה דכתיב בי' העומדים בבית ה' בלילות. ומה"ט אם מתפללים מנחה ומעריב סמוכים אין לומר המזמור כיון

[164] **כתב** הפרישה סי' רל"ד בשם הריב"ש שאם שכח לחתפלל מנחה נכון לומר אשרי אחר תפלת ערבית קודם מנחה שהוא תשלומין לתפלת המנחה כדי שיהא בזה היכר שהתפלה הוא תשלומין לתפלת המנחה ואין בזה משום עבר יומו כמו שאין כך בתפלה עצמה ע"ש. ועי' סעי' רל"ג בהשמטות בד"ה הר"מ:

שהתפלל מקודם וקודם תפלת המנחה אמר אשרי דהוי כמו ד"ת והם סמוכים זה לזה תו א"צ. א"ר סימן נ"ד סק"ד וסי' רל"ז סק"ד. ועי' מחצית השקל שם ס"ק א':[165]

סימן רלט

טעם. שאומרים **והוא רחום** בתפלת ערבית. לפי שהפושעים הם לוקים בין מנחה למעריב ואומר על המלקות שלש פעמים והוא רחום ע"כ מכריז החזן והוא רחום יכפר עון. ספר המנהיג:

סימן רמ

עוד טעם. לפי שאין במעריב קרבן לכפר העון אבל ביוצר ובמנחה שיש הקרבת תמידין שהן מכפרין א"צ לאומרו. פרדס סי' ב' בשם ר' אליעזר הגדול:

קונטרס אחרון

קרבן לכפר העון. בספר קב הישר פרק ע' כתב **תפלת ערבית** תקנו כנגד איברים ופדרים שלא נתעכלו ע"ג המזבח ונתפקעו מע"ג המזבח הזהיר התירה לכהנים להחזיר האברים ופדרים ע"ג המזבח ולכן היה האש של מזבח תיקד כל הלילה. והענין הוא מבואר בזוהר פ' תרומה כי העשן של כל הקרבנות הי' עולה במישור משא"כ העשן של אברים ופדרים שפקעו מע"ג המזבח וכשחוזרין ומעלין אותן ע"ג המזבח מבערב הי' העשן מתעקם והולך לצד צפון אשר שם דירת הס"א ומן העשן ההוא הם יונקים ולא יוכלו לקטרג על ישראל. וכנגד זה תקנו תפלת ערבית באשר כתות הנזכרים יוצאים מערב רב וע"כ נקראת **תפלת ערב** להתיש כח הנזכרים וצריך האדם לכוין היטב בתפלת ערבית כדי להתיש כח הס"א הנ"ל כו' ע"ש:

סימן רמא

טעם. שאומרים **ברוך ה' לעולם אמן ואמן** בתפלת ערבית. לפי שבימים הראשונים היו בתי כנסיות שלהם בשדות והיו יראים להתעכב שם עד אחר תפלת ערבית ותקנו לומר פסוקים אלו שיש בהם שמונה עשרה הזכרות כנגד י"ח ברכות של שמונה עשרה ותקנו

[165] **ובספר** התניא סי' ס' כתב וז"ל מה שנוהגין בני העולם להתפלל תפלת ערבית ולקרוא קריאת שמע קודם צאת הכוכבים אין ראוי לעשות כן ושלא כדין הן עושין. ומי שיש בידו למחות ימחה וישא ברכה שלא מצינו עונה של קריאת שמע אלא משעת צאת הכוכבים. וכן פסק רבינו יצחק אלפס"י ז"ל וגם ר' ישעי' ז"ל כתב דמצות קריאת שמע משעת צאת הכוכבים ואין לנו לקרות את שמע בברכותיה קודם זמנה ולעשות ברכה לבטלה ולסמוך על קריאת המטה בלא ברכה שלא נתקנה אלא בעבור המזיקים כו' אלא הנכון הוא לאחר עד צאת הכוכבים ולקרות ק"ש בברכותיה ולהתפלל כו' ע"ש:

אחריהם יראו עינינו ונפטרים בקדיש. והשתא נמי שמתפללין ערבית בבה"כ לא נתבטל המנהג הראשון. טור סי' רל"ו. ועי' תוס' ברכות דף ד' ע"ב בד"ה אר"י:

סימן רמב

עוד טעם. משום שגזרו שמד על ישראל שלא יתפללו תפלת ערבית תקנו לומר י"ח הזכרות כנגד שמונה עשרה ברכות של י"ח ואע"פ שבטל השמד לא בטלה התקנה תדע כי בליל שבת אין אומרים אותו מפני שאין מתפללין שמונה עשרה. אבודרהם:

סימן רמג

טעם. שתפלת ערבית אין הש"ץ חוזר ואומר. לפי שהוא רשות. **ומזה הטעם**. אומרים קדיש להפסיק בין גאולה לתפלה. להורות דערבית א"צ סמיכה וכן הקדיש שבין המפטיר לשבעה קרואים. להורות שאין ממנין הקרואין ואף כי קיי"ל דעולה למנין ז'. מטה משה אות שפ"ח:[166]

קונטרס אחרון

לפי שהוא רשות. לפיכך לא יברך הברכות לבטלה שאין כאן אדם שנתחייב בהן שיתפללו כדי להוציאו ידי חובתו. כלבו. בספר אשל אברהם סי' ס"ו כתב דבברכת השומר ומלך בכבודו יש לענות בהוב"ש[167] ועי' מ"א סי' רל"ג סק"א דכתב וז"ל דבין הפרקים דינן כמו בשחרית דדוקא בין גאולה לתפלה יש מקילין משוה דתפלת ערבית רשות אבל בין ק"ש וברכותיה חובה לכ"ע

בספר הגהות מהרצ"א מוכח ממש"כ בזוהר בראשית דף מ"ח ע"א כגון **שומר עמו ישראל לעד אמן**. דאחר סיום כל הברכות עונין אמן אחר ברכת עצמו ולאו דוקא אחר בונה ירושלים. ועיין בפוסקים:

ועל מה שכתב המ"א סי' רל"ו סק"ד שהמלך בכבודו יקרא מלת תמיד למטה. ע"י מחה"ש

[166] **ובספר** התניא סי' ט' כתב וז"ל מה שאמרו רבותינו ז"ל **תפלת ערבית רשות** מצאתי בשם **רבינו שלמה** דוק' בתפל' לבדה קאמר ולא בקריאת שמע דקריאת שמע בברכותיה חובה היא מדאוריית' כדכתיב בשכבך ובקומך. ועל זה הטעם הוסיפו ראשי ישיבות שבבבל לומר הפסוקין ברוך ד' לעולם אמן ואמן וחותמין בא"י מלך אל חי לעד וקיים לנצח. להודיע שהוא רשות. (ונראה לי דמזה **הטעם** מסיר הש"ץ הטלית מעל הראש בשעת מעריב להודיע שהוא רשות) ואין צריך לסמוך גאולה לתפל' וקבעו כנגד התפלה הפסוקים האלו עם החתימ' שיש בהן י"ח אזכרות כנגד י"ח ברכות ושלחום לאנשי כנסת הגדול' וקבעום. ולכך אומרים קדיש כלומר זו היא השלמת התפל'. והרוצה ליפטר נפטר והולך לו. והאידנא שוויה לכל עלמא לתפלת ערבית חובה. וצריך לסמוך גאולה של ערבית לתפל' של ערבית. דאמר ר' יוחנן איזהו בן עולם הבא זה הסומך גאולה של ערבית לתפלה של ערבית ואע"פ שמפסיקין בהשכיבנו ובפסוקים כגאולה אריכתא דמיא ולית לן בה ע"ש:

[167] **ובמדורא** תניינא סי' נ"ז כתב דכן בין גאולה דערבית לתפלת ערבית אומר בהוב"ש וכן אומר ברכה שעל רעם רק באמצע פרק מן ברוך ה' כו' עד בכבודו שאחר גאולה דערבים מסתברא הו"ל כפסד"ז היטב ע"ש.

שם בשם הפרישה שיקראנו למעלה ע"ש. ובס' דברי שאול (איכה) פי' המלך בכבודו תמיד. היינו שבאמת שהמלך בכבודו תמיד ולא נגרע כביכול ממלכותו דבר, אבל אנחנו מבקשים שימלוך עלינו לעולם ועד ע"כ: אם יש א' שלא התפלל מעריב יכול לעמוד בפני העמוד אם ט' שהתפללו ויאמר ברכו בקול רם וגם יאמר ברכה א' בקול רם ואפשר שגם קדיש יאמר קודם הש"ע פמ"ג סימן ס"ט סק"ג:

סימן רמד

טעם. המנהג בכל ישראל **לאפות לחמים לכבוד שבת**. כדי שתטול האשה חלה שבע"ש נברא אדם הראשון שהי' חלתו של עולם והיא קלקלה חלתו של עולם לכך לוקחת חלה לתקן את זה. ילקוט בראשית. **עוד טעם**. כדי לאכול פת ישראל. עי' מ"א סי' רמ"ב סק"ד:

קונטרס אחרון

שהי' חלתו של עולם. בספר אספקלריא המאירה (בלק) כתב בשם מדרש מגורי האריז"ל שמשה רבינו ע"ה נקרא ראשית שנאמר **וירא ראשית לו** ותרומה נקרא' ראשית לומר לך שמשה רבע"ה הוא הי' תרומתו של עולם כי תרומה שיעורה תרי ממאה וכמה שני הוי עלמא שית אלפי צא וחשוב לכל מאה שנה תרי ותמצאם ק"כ שני חיי משה רבע"ה לא פחות ולא יותר ע"כ:

לכך לוקחת חלה לתקן את זה. בשעה שמפריש חלה יברך אקב"ו להפריש חלה. ונוהגין ליטול כזית. מהרי"ל לכתחלה צריך להפריש חלה מהעיסה ולא יסמוך להפריש אחר אפייה דכתיב ראשית עריסותיכם. ח"י סי' תנ"ז סק"ה:

אין חייבין בחלה אלא ה' מיני תבואה ואלו הן. חיטין. שעורין. כוסמין. ושיבולת שועל. ושיפון היינו דגן. סי' שכ"ד. שתי עיסות שאין בשום א' מהן שיעור חלה ויש בשתיהן ואין מקפיד על תערובתן. אם נוגעות זו בזה עד שנדבק כ"כ שאם תנטל עיסה אחת ינטל מחברתה עמה מצטרפין וחייבין בחלה. וכן אפילו אם אין נדבקין זו בזו והם בכלי א' הכלי מצרפן לחיוב חלה. סימן שכ"ה:

צירוף כלי צריך שלא יצא שום ככר או עיסה א' חוץ לדפני הכלי דאז אין הכלי מצרף לאותו ככר או אותה העיסה היוצאת חוץ לדפני הכלי. אם נתן את העיסות או את הככרות בטבלה שאין לה לבזבזין יניחנה במפה ויכסה המפה ג"כ עליהם. ש"ך שם סק"ה בשם מהרי"ל. ואם אין לו מפה גדולה כ"כ יחבר ב' מפות או ג' שיתפור אותם באיזה מקומות ויכסה כולן במפה זו וגם יתחוב ראשי המפות תחתיהן כל מה דאפשר ויפריש מהם חלה. שערי ברכה שער ס"א סעי' י"ט וכתב שכן משמע פשטות לשון הש"ע

שם סעי' א':[168]

בד"א שמצטרפין ע"י נשיכה וצירוף כלי דוקא שהיו העיסות של אדם א' ואינו מקפיד על תערובתן אבל אם מקפיד כגון שהאחת פת קיבר והא' פת נקיה וכדומה אין מצטרפין. וכן אפילו בעיסה שאין סתם ב"א מקפידין אם הוא מקפיד בפירוש שלא יתערבו זה עם זה אין מצטרפין סי' שכ"ו:

אם יש שני עיסות ויש בכל עיסה כשיעור ורוצה להפריש מזו על זו או שאפה אותן פת ורוצה להפריש מא' על כולם א"צ לא צירוף כלי ולא נגיעה. אלא כיון ששתיהן לפניו מפרישין מזה על זה. וזה מיקרי מן המוקף. ובזה אפי' אם הוא מקפיד עליהם שלא יתערבו כגון שהא' פת קיבר והב' פת נקיה או בא' יש כרכום ובשני אין בו כרכום רק אם הם של אדם א' מפרישין מא' על חבירו כשהן מוקפין. סי' שכ"ה סעי' ב'. ואין מפרישין מא' על כולם רק עיסת שעורים וש"ש מפרישין מזה על זה אבל שאר מינים אין מפרישין מזה על זה. סי' שכ"ד.

צריך ליזהר שהבצק שלוקחין מהעיסה הגדולה ומשהין אותה שיהי' לשאור להחמיץ בה עיסה אחרת. שיקחו אותה קודם הפרשת חלה כי יש לחוש שמא יזדמן שיבוא השאור לידה בשעת הפרשת חלה מהעיסה ויהי' מן הפטור על החיוב. שם סעי' י"א:

המנהג בקצת מקומות שנחתום ישראל עושה עיסה גדולה ובאות הנשים ולוקחות ממנו כ"א כדי שיעור חלה וכל אחת לוקחת חלה מעיסה שלקחה מהנחתום. אם הנחתום יש לו מכירין שלוקחין ממנו תמיד. והם קונים על מנת כן שהם יפרישו חלה. הנה בודאי הוא מקנה להם בשעת גלגול העיסה לכל אחד חלקו וא"א לו ליקח חלה מהעיסה דהוה כאינו שלו ובשעת חלוקה נוטל כ"א חלקו ומפריש ומברך. עי' ט"ז סי' שכ"ו סק"ב. ואם בחלק א' אין שם שיעור חלה תיטול חלה בלא ברכה. אבל אם אין לו מכירין צריך הנחתום ליטול חלה מכל העיסה ואסור לו לחלקם בלא נטילת חלה. שם:

ובספר יוסף דעת סי' שכ"ו כתב דאשה ובתה יכולה כל אחת לקחת חלה מהעיסה לאחר שנאפה אף שנעשה כל העיסה ביחד מ"מ כיון דדעת האשה מתחלה לקחת העיסה ולחלקה או בשעת לישה או בשעת אפייה כדי שיוכלו שתיהן לקחת חלה יכולין לחלק ולזכות כ"א במצוה ע"ש:

[168] **ובענין** צירוף להחלה בתיבה שחלוקה בינתים במחיצות שאם דופני התיבה מסביב גבוהים מהמחיצה שבינתים. וכן בשאפע אם דופנותיה רחבים מנסרים שבינתים מצרף יחד ואי לא לא. ואם ההבדל שבתוכה גבוה י"ט בכל גווני אין מצטרפין. דעת תורה סי' נ"ז ס"ק ל"ה. ונראה דאם למעלה נוגעים המצות או החלות בהדדי אע"פ שההבדל שבתוכה גבוה י"ט כל שדוכני התיבה מסביב גבוהים מהמחיצה שבינתים מצטרפין:

עיסה שנלושה במי פירות[169] אפי' בלא שום מים חייבת בחלה. סי' שכ"ט: והרא"ש פוטר[170] משום שאין חיוב חלה אלא בלחם דכתיב באכלכם מלחם הארץ לפיכך הסופגנין העשוין כספוג רכיכים רכים והדובשני' פטורים מן החלה. עי' טור שם. ועי' ש"ך שם סק"ט דיש להפריש בלא ברכה. או אם יש לו עיסה שלא הורמה חלתה יניח עיסה זו שנילושה במי פירות אצל עיסה שלא הורמה חלתה ויפריש חלה מעיסה שלא הורמה חלתה גם על זו שנילושה במי פירות:

ועי' פתחי תשיבה שם סק"ב בשם תשובת פנים מאירות. דלעקיך הנעשה מדבש אם עיסתו עבה חייב בחלה בברכה. ואם עיסתו רכה פטור. ובנילוש בצוקער יפריש בלא ברכה. וכ"כ בתשובת בית אפרים חלק א"ח סי' י"א י"ב. ושלא כדין נהגו העולם שנוטלים חלה מן לעקעך בלא ברכה ע"ש[171].

וכן כתב בד"ח הדובשנין שבלילתן עבה כגון לעקי"ך חייב בחלה לכ"ע. לכן כשועשין לעקי"ך שיעור חלה צריך להפריש חלה. וכן במקום שהמנהג כשעושין חתונה או ברית מילה שולחין לו אוהביו כ"א לעקי"ך וכ"א אין מפריש חלה ממנו בביתו מפני שהוא פחות מכשיעור. אח"כ כשנצטרפו יחד בכלי אצל מי שנשתלחו לו חייבים בחלה. וצריך להפריש מהן חלה. והיינו לבצוע מכ"א מעט בלא ברכה. והטעם. כי שמא נטל א' בביתו בהצטרפו עם שאר עיסה שלו ויהי' מהפטור על החיוב כשיבוא בידו זה. לכן יבצע מכ"א מעט ע"ש. ועי' בהשמטה לסעיף תצ"ו בד"ה ועי':

העושה עיסה עבה על דעת לבשלה לעשות ממנה לאקשי"ן או קרעפלי"ך או על דעת

---

[169] **יש** ליזהר מללוש במי פירות שאינם משבעה משקים. אלא יערב עמהם א' משבעה משקים והם יין. דבש. שמן. חלב. טל. דם. מים. שם סעי' י'. וכתב הש"ך שם סק"י אע"ג דפסק המתבר בסמוך דחייבת בחלה מ"מ לא ידענו מה יעשה בחלתה כיון דלא הוכשרה לקבל טומאה. ואסור לשרוף חלה טהורה. ולאכלה ג"כ א"א כיון שהיא טהורה ואני רובן טמאים ויצטרך ליתנה לכהן קטן. הלכך לכתחלה אסור ללוש רק כשיערב בהן א' מז' משקין כדי שיוכל לשורפה:

ובמס' מכשירין פ"ו מ"ד כתב ר"ע מברטנורה דז' משקין אלו מכשירין לפי שנא' בטומאת אוכלים (ויקרא י"א) **מכל האוכל אשר יאכל** אשר יבא עליו מים יטמא. אין לי אלא מים. מנין לרבות **היין והשמן והחלב והדבש והדם והטל**. ת"ל **וכל משקה אשר ישתה**. אי וכל משקה יכול מי תותים מי רמונים ושאר כל מי פירות. ת"ל מים מה מים מיוחדים שאין להם שם לווי. אף היין והשמן והחלב והדבש והדם והטל שאין להם שם לווי. יצא מי תותים מי רמונים ושאר כל מי פירות שיש להם שם לווי. ודבש דבורים אין לו שם לווי דדבש התם אקרי:

[170] **עיין** הלכות קטנות שדעת הרא"ש דפטורה משום דכיון שאינו מכשיר אינו מחבר העיסה להיות אחד, ולכן אם עירב בהם מעט מים יפריש בברכה:

[171] **ועי'** קיצור ש"ע סי' ל"ה בלחם הפנים שם שכ' בשם גאון א' וז"ל מחמת שכמה מפשוטי עם אינם יודעים דין זה שצריך להפריש חלה מלעקי"ך. לכן כל יראי שמים שנותנים לו לעקי"ך בסעודה וכיוצא בו יפריש מעט בלא ברכה לשם תלה וישרפנו אח"כ. אמנם בשבת אסור להפריש חלה. וע"כ בשבת לא יאכל עד שידע בודאי שהפרישו חלה ומיהו אם יודע שיצטרך לילך למחר למקום שיתנו לו לעקיך. יוכל להתנות מע"ש. ואז יוכל להפריש גם בשבת ע"כ. וכתב ע"ז דבשבת לא יפריש אפי' באופן זה דהרי יהי' בו ג"כ חשש איסור טלטול מוקצה לדידן דשורפין החלה כי בודאי יוליכה לביתו אח"כ ע"כ נכון להזהיר הבעל סעודה ע"ז קודש שבת שיפריש חלה כדין:

לטגנה במחבת בשמן ויש בה שיעור חלה יפריש חלה בלא ברכה. ואם הי' בדעתו בשעת לישה לאפות מעט ממנה אפי' פחות משיעור חלה, מפריש חלה בעודו בצק בברכה. ד"ח. ועיין סימן שכ"ט וש"ך שם סק"ד. ובענין חלה שנפלה בתבשיל רותח אם יש להתיר התבשיל עי' ט"ז ס"ס שכ"ג ובפרמ"ג שפ"ד סי' צ"ב סק"י:

עיסה שנלושה בעיו"ט אסור להפריש ממנה חלה ביו"ט. מפני שמתקנו בכך וזה הי' יכול לעשותו מאתמול אלא אוכל ומשייר קצת ולמחר מפריש מן המשוייר חלה. אבל אסור לשייר רק כדי חלה לחוד. משום דגבי חלה כתיב ראשית לכן בעי' שיהי' שירים ניכרים דהיינו לאחר שהפריש חלה ישארו שירים עי' לבוש סי' תק"ו ומ"א שם סק"ט ומחצית השקל שם:

שכח להפריש חלה מן המצות בע"פ אם אין בכל עיסה שיעור בפני עצמה ולא נתחייבו בחלה רק ע"י צירוף סל אוכל והולך ואח"כ מפריש מהנשאר בסל על מה שכבר אכל. דגול מרבבה על הפר"ח סי' תנ"ז ועי' מקור חיים שם סק"א ויד אפרים סי' תק"ו בד"ה במ"א סק"ח:

וכן כתב בספר יוסף דעת סי' שכ"ה דכל שנצטרפו בסל יוכל לאכול ואח"כ מפריש אחד על הכל ואם לקח חלות מהמצות בע"פ ומהקמח של המצות לא לקח אמנם בשניהם הי' צירוף סל קודם הפסח כתב שם כיון שכבר הופרש חלה מהמצות ויש ספק על הקמח אם אולי היא באה מאותה שכבר הופרש חלה מהמצות הוה כמו מדומע ויוכל להפריש אף ביו"ט ע"ש:

שכח להפריש חלה מלחם חמץ וחל ע"פ בשבת עי' בספר ארחות חיים סי' תק"ו בשם שו"ת ספר יהושע סימן רל"ב שכתב ב' תקנות לזה האחד שיתן לעכו"ם במתנה גמורה רק יבטיחנו שלאחר הפסח יקנה ממנו ויתן לו יותר משויו. והב' להפריש פחות מכזית וליתן אותו במקום שא"י להעלותו משם. וגם בספר נתיב חיים העיר בזה שישייר פחות מכזית ויכפה עליו כלי עד מוצאי יו"ט ע"ש. ועי' שע"ת סי' תמ"ד סק"א בשם שו"ת פנים מאירות דלא הוי ההפרשה תיקון מדאורייתא ושפיר מותר להפריש בשבת וליתן לכהן קטן ולאכול ע"ש. ובסידור יעב"ץ כתב לשייר ממנו קצת. ואם יש כהן טהור אוכלה הוא או בהמתו וא"צ לחזור אחריו שאפילו זר יכול לאכלה ע"י ביטול ברוב:

סימן רמה

טעם. שנוהגין בע"ש לשבר את לחם המוציא בידים. כי יום ו' הוא נגד יסוד יוסף. וביוסף כתיב בשבר אשר הם שוברים. שמעתי:

סימן רמו

עוד טעם. כי רמז חיתוך המוציא לשם **חת"ך**. הוא שם של פרנסה. ומשביע גימ' **חת"ך**. וביום הששי עש"ק כתב הש"ע שאין לאכול כדי להשביע. ע"כ אין לחתוך המוציא בסכין רק לפרוס אותה בידים. בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **פנחס מקאריץ** זצוק"ל:

קונטרס אחרון

הוא שם של פרנסה. מצוה להשחיז הסכינים בע"ש. ובספר היראה אסמכי' אקרא והכינו את מלשון והי' לאתים ולמזמרת[172] יוסף אומץ אות תקע"ז ובספר לבושי מכלול קו"א כתב בשם ספר א' דסכין חד סגולה לפרנסה דאינו עושה פרורין דקשה לעניות. והנה ס"ת של פותח" את" ידיך" הוא השם הממונה על הפרנסה וע"כ טוב לחתוך בסכין חד וחלק:

ובספר סגולות ישראל אות ר' כתב ששמע מפי אנשים נאמנים ששמעו מפיו הק' של הרב הצדיק המפורסים **מהרי"א מזידיטשוב** זצוק"ל שאמר שיקנה לו כל אחד בערב ר"ה סכין חדש וישחיזנו והוא מסוגל לפרנסה על כל השנה:

ובספר זכרון טוב כתב שהרב הצדיק הקדוש **מהר"י מנעסכאיז** זצוק"ל סיפר שהרב הצדיק הקדוש **מלובלין** זלה"ה הי' מחלק סכינים בר"ה להמקורבים לסגולה על פרנסה. וכמ"ש **חותך חיים לכל חי** וכמ"ש **פותח את** ידך וס"ת כנודע. וע"ל בהשמטה לסעי' תש"ו בד"ה בס':

יאמר על כל דבר שקונה זהו לכבוד שבת שע"י הדיבור יחול קדושת שבת על אותו דבר כי הדיבור באדם לא דבר ריק הוא. עי' מ"א סימן ר"נ ומחצית השקל שם. ובשם הרב הצדיק הקדוש **מרימנאב** זצוק"ל אכלוהו היום כי שבת היום וגו' הכניסו קדושת השבת אל תוך עצמיכם כמו המאכל הנכנס לתוך מעי האדם.[173] וזהו אכלוהו את היום. עוד אמר. דעו כי עם קדושת שבת יורדת כל מיני השפעות שבעולם והאיש אשר ירצה

[172] **ומטעם** זה נוהגים בעש"ק לשבר את לחם המוציא בידים כדי להעלות על לבו ולזכור להשחיז את הסכינים לכבוד ש"ק. שמעתי:

[173] **בספר** באר משה (תולדות) כתב ששמע מאדומו"ר הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **אלימלך** זצוק"ל שבשבת קודש הוכרח ליסתום אזניו מגודל קדושת שבת המנקשות באזניו עד שלא הי' באפשרי לקבלו. ובפ' מסעי כתב בשם הרב הצדיק הקדוש הנ"ל שאמר שלא יוכל לסבול הרעשת ונהמת קול הכרוזים המגיע לאזניו מקול הכרוזים של מעלה:

ובספר שפתי קדושים פי' משאז"ל מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה לך והודיעם: מה שאמר לך והודיעם ע"פ מעשה שאירע להרב הגאון הקדוש מוהר"ר **שמואל שמעלקא** זצוק"ל שפעם א' בא אצלו. עני הגון ולא הי' לו מה ליתן לו ולקח טבעת טוב מארגז של הבגדים ונתן לו. אח"כ באתה אשתו הרבנית ורגזה עליו ואמרה לו הלא תדע שהטבעת היא שוה שלשה אדומים. אז אמר א"כ אקרא להעני לאמר לו שלא ימכרנו בזול וזה שאמר הגמרא **מתנה טובה** כו' **לך והודיעם** וע"ל בהשמטה לסע' רט"ז בד"ה ובספר:

לקבל השפע העליונה הוא מוכרח להביא הרצון אל הדיבור ולומר לכבוד ש"ק והשפע יורדת ממילא מלמעלה. וזה רמזו חכז"ל זכור ושמור בדבור א' נאמרו. היינו כי בדיבור תלי' מלתא:

וכן הוא בזוהר הקדוש אשר נשא לבן כו' בשעתא דהוו עבדין עבידתא הוו אמרין דא למקדשא. דא למשכנא. דא לפרוכת. וכן כל אומנין כו' בגין דתשרי קדושה על ידיהון ואתקדש ההוא עבידתא:

ובספר לב דוד להגאון הקדוש חיד"א זצוק"ל פי' בשם ס' קרן אור פני משה **ושמרתם את השבת כי קודש הוא לכם**. דבאכילת שבת וכיוצא משאר הנאות גופניות לא סגי לכוון שעושה לש"ש ע"ד שכ' בש"ע א"ח סי' רל"א אבל צריך שיכוין שעושה הכל לכבוד שבת. וז"ש ושמרתם את השבת כי קודש הוא לכם. היינו אפי' בדבר שהוא לכם להנאתכם צריך שתכונו בקודש:

כתב בספר עמק ברכה צריך לפנות קורי עכבוש מהבית בע"ש כי הוא סוד הקליפות שרצונם למנוע שלו"ם בי"ת. והם המה העכביש שצריך לפנותם מהבית שהוא סוד להעביר גילולים מן הארץ בפרט ביום שבת קודש:

סימן רמז

עוד טעם. שנוהגין שלא לחתוך פרוסת המוציא בסכין ביום עש"ק בבוקר. לפי שנוהגין לאכול בעש"ק מהחלות אשר נאפים לכבוד שבת קודש ע"כ נוהגין לפרוס בעש"ק פרוסת המוציא בידים כדי לחלק בין החלות אשר אוכלים אותם בעש"ק לבין החלות שאוכלים אותם בשבת קודש[175] שחותכים אותם בסכין[174] שמעתי מאדמו"ר הרב הצדיק הקדוש **מאלעסק** זצוק"ל:

קונטרס אחרון

כי דגים בגימ' דגן. ובספר לבושי מכלול קו"א כתב בשם הרב הצדיק הקדוש **משיניווע** זצוק"ל. טעם. הנוהגין לאכול לחם דגן עם הדגים. משום שהי' המנהג ליתן שומן בלחם שבת כמ"ש הפמ"ג מ"ז סי' רמ"ב ע"ש.

[174] **ועי'** מהרי"ל שהי' נוהג בכל ע"ש ויו"ט לעשות עוגה סלת לבצוע עליה ומאחר דהיתה דקה לא הי' צריך חיתוך מקודם אך הניח ח' אצבע תיו למעל' על גבה והשני אגודלים למט' ובירך המוציא ובסיום הברכה כפפה מלמט' נגד מעלה עד תשבר ואכל חצי זית ונתן כן לכולם ע"ש:

[175] **וכן** רבים נוהגים לאכול פרוסת לחם עם דגים בליל ש"ק. לפי שנוהגים לאפות בעש"ק אחר החלות לחם על כל ימי השבוע ע"כ אוכלים בליל ש"ק ג"כ מן הלחם הזה. ואוכלים את הלחם עם דגים כי אכילת דגים הוא קודם כל המאכלים. ועוד כי דגים בגימטרי' דגן. שמעתי:

וראיתי בספר א' שהוא משום בריאות. משום שדרך הדגן לחמם ודרך הדגים לקרר. ובפ' שירה לא נזכר בדגן השי"ת ובדגים נזכר פעמים:

סימן רמח

טעם. שעושין בשבת י"**ב לחמים**. דוגמת לחם הפנים ולכן כיון שגם בשבת שחל בו יו"ט היו מסדרין לחם הפנים לכן עושין הי"ב לחמים גם היום אבל ביום טוב שחל בחול אין עושין י"ב לחמים. עי' שערי תשובה סי' רע"ד ועי' מטה אפרים סימן תרכ"ד אות נ'.

קונטרס אחרון

גם היום. בספר יוסף אומץ אות תקע"ו כתב וז"ל מצוה לטעום בע"ש מתבשילי שבת אם הם מתוקנים ומתובלין כראוי לפי כבוד שבת. וכתב מוהר"ר הירץ טרויש ז"ל המקובל שהי' פה חזן בפירוש התפלה שחבר על **טועמיה חיים זכו** שיש לטעום השאליט בע"ש. וכן הוא בש"ע האריז"ל שצריך לטעום בע"ש מכל מה שיבשל לצורך שבת בסוד **טועמיה חיים זכו**.

סימן רמט

טעם. שצריך לרחוץ **במים חמין** בע"ש. דוגמת הטבילה שטובלין הנשמה בנהר דינור להסיר ממנה כתמי העונות. כן ע"י רחיצה זו בחמין בע"ש יוסר מהאדם כתמי עונותיו.[176]

[176] **ובס**' כנפי יונה פ' צו הביא בשם הזוהר דרחיצה זו נגד ההוא שלהובא שעולה בע"ש בגיהנם עם נפשות הרשעים הנכנסין בג"ע אותה שעה:

כתב בספר אשל אברהם להגאון הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל וז"ל בטוש"ע או"ח סי' ר"ס כתב שמצוה לרחוץ כל גופו בעש"ק ושם בב"י וד"מ ז"ל העתיקו שמצוה לחוף הראש. נרא' שחפיפת הראש קאי במקום רחיצת כל הגוף כדמצינו בר"י ב"ר אלעאי התנא הק' שהי' רוחץ רק פניו ידיו ורגליו בעריבה אלא ודאי שחפיפת הראש הוא במקום רחיצת כל הגוף. כי קיי"ל בכל מילי רובו ככולו. והרי הראש הוא רוב בנין הגוף לכמה מילי. ולזה חפיפת רוב הראש הוא במקום חפיפת רוב הגוף בצרוף ידיו ורגליו. ובמק"א כ' שרגלים כשאין מרגיש בהם לכלוכית אין צריך רחיצה ע"ש:

עוד כ' שם סי' ש"כ אודות חשש סחיטה בש"ק בשערות לחים אף שאני נוהג כעת שלא לרחוץ פני בשבת קודש ויו"ט ק' במקום שערות אין עי"ז שום חשש פתחון פה על הנוהגים לרחוץ פניהם גם במקום השערות ולנגב פניהם בשבת ק' ואין זה בגדר פסיק רישא כיון שאין הסחיט' כי אם ע"י המטפחת הוי לי' סחיט' דלאחר יד שאין בו דררא דאיסור תור' ובדרבנן קיי"ל לכ"ע דבפסיק רישא דלא ניחא לי' מותר לגמרי. וכאן הוא פסיק רישא דלא ניחא לי' כי אין הכוונ' בהרחיצה והניגוב כ"א לגבי מקומות שאין בהם שערות ומצד שקשה להפריש בין מקומות הפנים לזה רוחצין ומנגבין כל הפנים וניגוב השערות הוא בגדר לא ניחא לי' ועכ"פ הסחיט' במקום השערות לא ניחא ודאי:

סחיטה בשערות כלאחר יד. ע"י שישים כובע קיל כי הוי פסיק רישא דלא ניחא לי' ובפרט שנבלע תיכף ואין בו צד היכר ע"ש:

ומאן דזהיר לטבול בע"ש. קדוש יאמר לו. יעב"ץ. כתב בספר שני לוחות הברית וז"ל משמע מכתבי האר"י ז"ל שהטבילי' תהי' סמוך לקבלת השבת וגם רחיצת ידים ורגלים בחמין אחרי הטבילי' גם ברחיצת ידיו ורגליו במים חמין יש סודות נפלאים. ובספר זכור לאברהם כ' בשם שכנה"ג דאם אירע שהלך למרחץ מבעוד יום יחזור וירחוץ ידיו ורגליו לערב. עוד כתב בהגהות שני לוחות ברית בשם כתבי האריז"ל ראוי להיות זריז מאוד בטבילת שחרית שהאדם יוצא מקדושה לקדוש' כי אינו דומה חומר ליל שבת ליומא לענין רזי אלהים וסודותיו. ע"ש:

דבש לפי בשם הרב תורת חיים. ולכן ברחיצה זו יכוין להבריח הרע והזוהמא של הגוף. ורוח הטומאה השורה על האדם בימי החול יברח ממנו. שם בשם ס' קרבן שבת.

קונטרס אחרון

שהטבילה תהי' סמוך לקבלת שבת. בספר אהבת שלום להרב הצדיק הקדיש מוהר"ר **מנחם מענדיל** מקאסוב זצוק"ל (תולדות) כתב שמעתי מפה קדוש ישראל מוהר"ר זכריה מענדיל בזה הלשון פ"א הייתי אצל אדמו"ר הקדוש רשכב"ה מו"ה **אלימלך** בעת בואו מטבילת המקוה של עש"ק והניח עצמו על מטתו. ואמר בזה הלשון מאן יכול למסבל ריחין דבוסמין:

ובש"ע האריז"ל כשהי' עולה מן הטבילה לא הי' מנגב עצמו במטפחת וכיוצא. ואמר כי הם מי שבת וראוי הגוף לשאוף אותם[177]:

ובספר רצון ישראל (מ"ה) כתב וז"ל ראיתי בשם מרן הרב הקדוש הגאון האלקי מוהר"ר **מנחם מענדיל** מרימנאב זצוק"ל שפעם א' הלך למקוה ונתקלקל המקוה והי' הכרח לחזור לביתו בלא מקוה. ואמר אח"כ היום הי' לי מקוה בכל הכוונות. כי תמיד שאני הולך אין כח בשר ודם לכוון כל כוונת המצוה. אבל היום הוא בגדר חושב אדם לעשות מצוה ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה והנה הכתוב יודע כל הכוונות:

ובשם קדוש א' שאמר שאינו יודע במקוה שום כוונה רק מה שהוא פושט ולובש. ובשם הרב הצדיק הק' מוהר"ר **מאיר** מפרעמישלאן זצוק"ל שאמר **בה אנא רחי"ץ**. היינו דביקתי בהתבודדותי וחפצי ותשוקתי באהבות ד'. זאת היא מקוה טהרה שלי:

ובסידור לב שמח כתב שמעתי ממו"ח הרב הצדיק הקדוש **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל שלכך מסיים הגמ' בברכות (דף כ"ב) בענין טבילת עזרא **כל הנזהר בה מאריך ימים** שדרך הת"ח שיש לו מזג רך ויחשוב שאם ילך למקוה יזיק לו. ולכך איתא בגמ' שמאריך ימים מבלי היזק חלילה.

סימן רנ

טעם. שנקרא יום ששי **ערב שבת**. לשון תערובות. כי ביום הששי יתערב שם קדושת שבת הבא. כי ערב שבת הוא הממוצע בין השבת והחול ובו מתערבים ומתמצעים. ולכן

ובספר דגל מחנה אפרים ביאר הפסוק **הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב**. ע"ד הלצה ששמע. בשם אא"ז **הבעש"ט** זללה"ה שפעם אחד הלך למקוה בין ישמעאלים ובחזרתו מן המקוה ירא שלא יגע בו ישמעאל ושמע שני ישמעאלים מדברים אחד לחבירו שמור עצמך לא תגע ביהודי הטמא הזה חלילה. והוא שאמר הן עם לבדד ישכון ואינם מתערבים בגוים הטמאים והוא מחמת ובגוים לא יתחשב שאינם חשובים בין הגוים וזהו טובתם כנ"ל:

[177] **ודע** דרוחץ ראוי ליזהר להניח מלבושיו מיד סמוך לשפת הנהר לא כאותן שהולכין כמה אמות בגילוי הגוף וראש פרמ"ג סי' ב' סק"ד. וע"ל בהשמטה לסעי' י"א:

קורין בקידוש יום הששי ויכולו השמים ביחד הגם ויכל אלקים ביום השביעי מלאכתו כו' כי באמת יום הששי הוא המחבר את יום השבת לחול ולרמז זה אנו קורין את ליל שבת על יום הששי שקורין בל"א **פרייטאג צו נאכט**. וכן להפך ביציאת שבת אנו קורין את ליל א' על שבת בל"א **שבת צו נאכט**. ולכאורה הי' ראוי להיות בהפך לקרות את ליל כניסת שבת על שם שבת וליל יציאת שבת על החול כי הלילה הולכות אחר היום שלאחריו רק כי מורה כנ"ל על קדושת שבת שמתערב בחול[178] ולכן גם בליל מוצאי שבת קורין על שם שבת שקדושת שבת משפיע לימי החול. זרע קודש פ' בראשית. וע"ל סעי' תכ"ז ועי' ליקוטים סעי' קי"א וסעי' קי"ג:

קונטרס אחרון

יום ששי ערב שבת. בספר תולדות אהרן (תשא) כתב שבכל עש"ק צריך אדם לפשפש במעשיו כערב יו"כ שהוא סוף השנה כך ערב ש"ק הוא סוף ששת ימי המעשה. ולכך צריך להתודות ולקבל על עצמו קדושה וטהרה גדולה כדי שיוכל לכנוס לשבת ולדבק א"ע ביראה עילאה ולא יסיח דעת מקדושת שבת. כי התעיף עיניך בו ואיננו ולכך ושמרו בני ישראל את השבת לעשות הכנה לקבל את השבת:

ובספר אור לשמים (בהר) כתב שמעתי בשם רבינו האלקי מוהר"ר **אלימלך** זצוק"ל שעש"ק הוא בחינת עיוה"כ:

סימן רנא

טעם. שנוהגים שמניחים את החלות על השלחן ע"ש מבעוד יום קודם הדלקת הנרות. כדי שלא יהא השלחן בסיס לדבר האיסור ולא יהא רשאי לטלטל השלחן אבל אם מניח קודם את החלה אז הוי בסיס לאיסור ולהיתר וההיתר חשוב יותר מהאיסור שהרי צריך לסעודת שבת. לקוטי הלכות שבת כלל ס"ז:

[178] **בספר** חסידים סי' נ"ז כתב אוי להם לאותם הממתינים מלהתעטף משבת לשבת כדי שלא ישחקו עליהם בני אדם. ופי' **החיד"א** שם אוי להם לאותן שבליל שבת אינם לובשים מלבוש שבת אלא מתפללים בבגדי חול ועד הבקר לא ילבשו בגדי שבת ומחללים אז הדר קדושת שבת. ובא להם זה כי כל ישעם להדמות לגוים. והגוים במוקש אינם לובשים בלילה כי הם עושים יום ולילה. ובבלי דעת נלכדים בדבר חמור שמורים ששבת קודש מתחיל מהיום ומסיים יום ראשון בבוקר והוא עון פלילי ה' הטוב יכפר בעד. ועי' סעי' רס"ח בהשמטות בד"ה עוד כתב:

סימן רנב

טעם. שנהגו לקרות הלחמים שאופין לכבוד שבת קודש **בשם חלה**. כי ע"י שקורים העיסה בשם חלה ואומרים נעשה חלה וכהנה לשונות. על ידי שם זה מדכר דכירי ליטול חלה כיון ששמה ועצמיותה של העיסה היא מזכרת. אשל אברהם סי' ר"ס:

סימן רנג

טעם. שנוהגים העולם לחתוך בסכין איזהו דבר אחר נטילת צפרנים. משום דאיתא במס' נדה דאי קץ איזה דבר לית לן בה כו' והעולם נוהגים לעשות תרתי לטיבותא לחתוך איזהו דבר וגם לשרפן. תו"ש:[179]

סימן רנד

טעם. שצריך **לשרוף הצפרנים** משום דקודם חטא אדם הראשון הי' מלבושו ציפורן. וכשחטא נתפשט ממנו ולא נשאר ממנו רק הצפרנים ומאחר שהאשה גרמה שנתפשט המלבוש לכך מה שנשאר מהם יש לחוש להענש בו האשה. באר היטב סי' ר"ס ס"ק ב':

קונטרס אחרון

לשרוף הצפרנים. עי' פרישה סי' רמ"א דאין חילוק בכל זה בין צפרני ידיו לשל רגליו מדלא אשכחן שום חילוק בינייהו גם אין טעם לסברא לחלק בינייהו. ועי' אשל אברהם סי' תקנ"א דכתב אני נוהג לרחוץ רגלים בצונן אחר נטילת צפרני רגלים מחשש שמא מעין רחיצת ידים אחר נטילת צפרני ידים שייך ג"כ אחר נטילת צפרני רגלים ע"ש.

סימן רנה

טעם. שאמרו ז"ל **בצפרנים שורפן חסיד**. כי שריפת הצפורן מזקת לאדם וכן כל דבר הבא מן האדם ולכך הוא חסיד שמחמיר לשורפן אע"ג שמזיק לו. תוס' נדה דף י"ז ע"א בד"ה שורפן חסיד בשם הערוך:[180]

[179] **ואם** בשעת קציצת הצפרנים נפלו במקרה יכבד המקום ההוא דכיון דאינם במקומם הראשון שנפלו שוב אין לחוש (ברכי יוסף) ועי' בא"א ריש סי' ר"ס שכתב דדוקא כשמכניסין לחדר אחר אבל באותו חדר למקום אחר מפקפק בא"ר אי מהני ע"כ. ועי' מחצית השקל שם סק"א שכתב בשם הפר"ח דאם בשעת קציצה הניחן במקום א' ומיד הי' דעתו להעבירן משם ולהניחן במקום אחר אם הניחן לאותו מקום אחר אותו מקום אחר יש לו סגולת מקום ראשון להזיק ע"ש. עוד כתב מחצית השקל שם וז"ל ומ"ש מט"מ בשם ס' הגן שלא ליטלן ביום ה' מפני שגדילין בשבת. ר"ל כיון דקוצצין להסיר המותרות אין זה מכבוד שבת ששוב באותו יום יתחילו לצמוח המותרות ע"ש. ועתו"ש אות ג' בשם כנה"ג דשערות גדילין תיכף אחר הגילוח:

[180] **ועי'** בס' זכור לאברהם שלא ליטלם בימי חול אא"כ חל ר"ח בערב שבת או המולד. **כתב** בצוואת ר"י חסיד שלא ליטול הצפרנים ולא לגלח בר"ח. ובכנה"ג כתב אפי' אם חל ר"ח בע"ש אין להסתפר מפני הסכנה ויש להסתפר

קונטרס אחרון

ובשאר ימים אין לקוץ כלל. אודות צפרני הידים ורגלים ביום א' מסברא שהלילה הולכת אחר היום שלאחריה בכך. ואולי חשש גם בצפורן א' דיד וא' דרגל. ומ"מ רק גירור בסכין אינו בכלל נטילת צפרנים וגם לגבי אבילות וחוה"מ קיל בכך וכ"ש בהנ"ל. אשל אברהם מהדורא תנינא סי' ר"ס:

צפרנים שאין ליטול בר"ח אם התחיל בשוגג אינו פוסק וליל ר"ח גם להתחיל קיל בכך. שם סי' תי"ז:

צריך ליזהר שלא לגלח אחר חצות שהוא עת מנחה גדולה שאז מתעוררים הדינים בסוד

ביום ה' דלפניו. ובסידור דה"ח כתב ג"כ דאסור ליטול צפרנים ולגלח בר"ח. אפילו כשחל בעש"ק. ובס' ארחות חיים סי' ר"ס אות ג' כתב בשם שו"ת אלף המגן שהאריך לחלוק עליהם ומסיק דלא מיבעי' במי שנוהג ליטול צפרנים בכל ע"ש דודאי יכול ליטלם אף בע"ש זה שחל בו ר"ח. אלא אף הנוהג ליטול בע"ש אחת לשתי שבתות מפני שאין צפרניו גדולים כ"כ המקיל גם בכה"ג לא הפסיד ואולי נקרא גם זריז ונשכר לקיים מצותו לכבוד שמים מפני כבוד שבת. ועי' בס' פחד יצחק אות פ' בשם נחלת שבעה סי' נ"ו דהרגיל וזהיר בקציצת צפרנים בכל ערב שבת אף כשחל בחולו של מועד מותר לקוצצן ע"ש. ונרא' דיותר נכון ליטול אותם ביד או להשחיז אותם במשחזת:

וע"ש בשם ס' כרם שלמה דאבל שחל יום ל' שלו בשבת אעפ"י שמותר לו לרחוץ בע"ש כדאי' ביו"ד ס"ס ת' אבל ליטול הצפרנים בסכין אסור בע"ש דאלו רחיצה הוא תוך ל' מצד המנהג אבל נטילת הצפרנים הוא מצד הדין. ואין לקוץ צפרני הידים והרגלים ביום א'. והנכון שיקוץ מן הרגלים ביום ה' ומן הידים ביום ו' ובשאר ימים אין לקוץ כלל. ומ"ש הט"ז דגילוח שערות אין לעשות ביום ה' מפני שגדילין בשבת אינו מוכרח דהא אנשי משמר היו מסתפרין ביום ה'. ועוד אמאי המלך מסתפר בכל יום הלא אין לו שער. עיין באה"ט סי' ר"ס סק"ב. ומ"א שם כתב בשם רש"ל דיש להסתפר בע"ש ולא ביום ה' לפי שאין ניכר שעושה לכבוד שבת. ובנטילת צפרנים יש טעם יפה שאין נוטלין בה' מפני שגדילין בשבת ע"ש ובמחה"ש שם. ועי' רש"י יחזקאל ה' דהמסתפר שערו לא יזרוק אותם אלא יגנוז:

ובספר דבש לפי כתב בשם לקוטי גורי האריז"ל והרמ"ע ז"ל כ"י לפעמים נולד על הצפורן שרטוטין חיורין והוא סימן טוב או אתגר גזרה וניצול:

ובספר חסידים סי' קס"ב כתב דבכל אבריו של אדם חקק הקב"ה כל מעשי אדם ומקריו וברפפות אבריו יגיד אליו יוצרו כל המעותד לבוא עליו דבר יום ביומו. ואסור לומר לאחרים פן יחזקו בניחושים. אם כף רגלו של אדם אחזוהו החיכוך כאלו קרצתו כינה והי' ברצון מחכך בלא מעלה שחין ואח"כ תניח החיכוך. דע לך כי יש לי ללכת במקום שאינו יודע והוא אדם שאינו רגיל ללכת. ואם אזניו. יש לו לשמוע דבר חידוש. ואם עור שעל העין. יש לו לראות או לקרות כתבים של חידוש מה שאינו יודע. ואם לשונו. יש לו לדבר דבר של חידוש. ואם גביני עיניו. יש לו לראות אנשים מה שלא ראה לפנים בזמן מרובה. ואם בפדחת. יהיו צופים עליו ומתאוין לראות בו. ואם בכפיו. יבא לידו כסף או זהב חדש. ואם בחוטמו. יכעס. ואם תחת עיניו ואצל חוטם. תרדנה עיניו דמעה. וכן על כל אבר ואבר מגיד החיכוך חידוש כו' וידע האדם כי הכל גוזר הקב"ה כמה פסיעות יש לו ללכת וכמה בני אדם יראה וכמה ראיות יראה. וכן ליד כמה מעשים יבא ומה יש לו לעשות. וכן לפה. כמה דברים ידבר. וכך על כל אבר ואבר שיגזור הקב"ה טובה למצוה ולא לעביר' כי הכל לפי הלב. **וכתב** המפרש שם כי הקב"ה גוזר סתם כמה ראיות יראה וטוב לו שיקח הראיות למצוה ולא לעביר' כי הכל לפי הלב ע"כ יקח הראי' וכן כל פעולות האברים למצוה:

ובספר פורת יוסף כתב שמעתי ממורי כפי מחשבתו של אדם אם בקדוש' או בקליפ' כך הם העולמות שעליו מלמעל' וכפי המחשב' כך המאורע במעשה שעוברין לפניו אם בעלי חיים טהורים או טמאים והוא הדין שאר מאורעות ע"כ. ואמרי אינשי כמו שזה מנגן כך מרקדים לפי הניגון:

ובספר אור המאיר (נשא) כתב שבכל מקום אשר נזדמן לו לאדם לראות ולהסתכל ואפי' בדבר מגונה וכיעור יבין וישכיל שלא לחנם הראה לו השי"ת מקרה מגונה מסתמ' יש חסרון בו בעצמו ולא נתן דעתו לתקן את עצמו כ"א בהקרה לו ככה לראות מעשה מגונה ונזכר מה שעיות ולוקח לעצמו מוסר השכל איך לתקן ענינו ולשאול ממנו ית' סליחה וכפרה על העבר כו' ע"ש:

לא תחסום שור בדישו ואפי' בע"ש הי' נזהר מאד כי עדיין אין הדינים ממותקים כ"כ אלא עד סמוך ללילה. לחם מן השמים להאריז"ל:

לפי הניגון. ובס' תוי"י (ויקרא) פי' דע מה למעלה ממך. אי אכזריות או רחמים זה נמשך ממך. אי קיימא בנהירו דאנפין. כדכתיב עבדו את ה' בשמחה. גורם כך למעלה. וה"ה בעצבות. אי אכזריות. או רחמים. גורם כך למעלה שלפי אתערותא דלתתא כך נתעורר למעלה.

ובפרשת צו כתב בשם בעל עקידה (נח) כי העולם הגדול שהוא עולם העליון והעולם הקטן שהוא עוה"ז הם כשני כלי ניגון הנערכין על יחוס אחד שאמרו חכמי הניגון כי בהניע טור מהא' מתעורר אל קולו הטור דשכנגדו בכלי השני מפני יחוס השוה שביניהן. וז"ש שכנור דוד הי' מנגן מאליו.

סימן רנו

טעם. שאומרים **שיר השירים** בע"ש[181]. עפ"י זוה"ק פ' (נח) וז"ל תלת זימנין ביומא רווחין לחייבי גיהנם בכל פעם שעתא ופלגא. בשעה שישראל מתפללין ואומרים איהש"ר ולבתר. תייבין לאשייהו. וידוע דביום השבת אית להון נייחא כל כ"ד שעות לילה ויום ובששת ימי החול יש קמ"ד שעות יאית להון נייחא בכל יום ד' שעות וחצי עולה לששת ימים כ"ז שעות אית להון רווחא ונייחא וא"כ נדונין בכל שבוע קי"ז שעות במכוון לכך אמר שלמה קי"ז פסוקים בשה"ש להנצל בזה מן דינא של גיהנם קי"ז שעות. ובזה דרשו רז"ל הנה מטתו שלשלמה כו' מפחד בלילות מפחדה של גיהנם הדומה ללילה אלמא שהי' מפחד מגיהנס לז"א קי"ז פסוקים להנצל מזה. ולכך תקנו הקדמונים לומר אותו בכל שבת כי מי שאומר אותו בכוונה שלימה ניצול מדינה של גיהנם בכל שבוע קי"ז שעות. (עניני שבת):

[181] **ובשם** הרב הקדוש מוהר"ר **צבי מזידיטשוב** זלה"ה. כי פעם אחת הי' **במעזבי"ז** והתחבא שם בחדרו עם חסיד אחד לשמוע שיר השירים מפה קדוש **הרב ר"ר ברוך** זצוק"ל ויהי כאשר התחיל בשיר בהתלהבות והשתוקקות אמר החסיד להרב הקדוש **מהר"צ** ז"ל כי נבוכו רעיוניו מרוב האש אשר בוער בקרבו. וכאשר אמר הפסוק **ודגלו עלי אהבה סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים כי חולת אהבה אני**. ממש נראה כי ליהטה אש סביבותיו. ויברח החסיד אשר הי' עמו. כי לא הי' יכול לשאת האש הגדולה והנור'. והוא ראה את הקולות ואת הלפידים והבית כלו בוער כאש. ויחזק לבו ויתאמץ לשמוע קול מלאך ד' עד כי בא אל הכתוב **אני לדודי ועלי תשוקתו**. אז כמעט הוציאו מדעתו וממחשבתו אך **הקדוש מהר"צ** ז"ל אמר יהי מה הנני מוסר נפשי לד' באהבה לשמוע דברי אלקים חיים כנתינתו מסיני. ואם ח"ו תפרד נפשי מגופי הנני לעשות רצון בוראי יתברך. ואז נשפע עליו רוח חדשה ממרומים. וירא אש ד' ליהטה בבית אין לשער ואין לספר. ועמד שם עד כי אמר מאמר הכתוב **כי עזה כמות אהבה** וגו' **רשפיה רשפי אש שלהבת יה**. אז מפני גודל התלהבות והשתוקקות כמעט נתבטל במציאות ח"ו וד' הי' בעזרו עד כלותו לאמר שיר השירים. **והרב הקדוש מהר"צ** הנ"ל הי' אומר תמיד כי בעת אשר יקרה לו לפעמים ח"ו נפילה בעבודה מנפילת המוחין וכדומה הנה הוא יזכור הרגעים היקרים האלה שהי' שומע שיר השירים מפי **הק' ממעזבי"ז** ויאורו עיניו כי דבריו הי' כלפיד אש בקרב לבבו הקדוש והטהור זי"ע. (בוצינא דנהורא):

קונטרס אחרון

לומר אותו בכל שבת. כתב בספר יוש"ה שער ח' יזהר האדם מאד באמירתה בדקדוק התיבות ולא יפסיק באמצע קריאתו אפי' בד"ת ונמצא כתוב בספרים שאם לא ידקדק היטב בתיבות או יעשה הפסקות יעשה פירוד ח"ו בין מדות העליונים הקדושים לפי שכל הפסוקים של שיר השירים מסודרים בסדר מעלות המדות העולמות העליונים הקדושים ועי' זוה"ק פ' תרומה דף קמ"ג ע"ב ואם אין לו שהות לקרותה בעש"ק אזי יקרא בשבת מתי שיוכל:

סימן רנז

טעם. שאסרו לשתות מים בערב שבת בין השמשות. מפני שגוזל את המתים שיש לרשעי גיהנם מנוחה בשבת וכשהם יוצאים בע"ש הם שותין ורוחצין ומצטננין במים עד שהשותה מים באותה שעה הוצרכו לומר שהוא גוזל אותם מהם ועשו את השותה גזלן ומחוסר אמנה. (כד הקמח). ועי' רמ"א סי' רצ"א סעי' ב'. די"א דאסור לשתות מים בשבת בין מנחה למעריב דאז חוזרים הנשמות לגיהנם. ועי' מטה משה אות תצ"ב:[182]

קונטרס אחרון

שיש לרשעי גיהנם מנוחה בשבת. בספר נשמת חיים מאמר שני פ' י"ד כתב בשם מדרש הנעלם בראשית ל"ב דהרשעים נדונים ביום הששי משנה להרויח להם ביום השבת:

סימן רנח

טעם. שצריך להוסיף בשבת מחול על הקודש. משום שבכניסת ליל שבת משמש מזל מאדים[184] ולכך מוסיפין כדי שלא יתחיל שבת בשעה שמאדים משמש. יסוד האמונה:[183]

[182] **ובשו"ת** בנימין זאב סי' קס"א כתב וז"ל ונוסח אחרינ' הוא מה שנמצא לרבותינו ז"ל בספר הנקרא מסכת גן עדן או פרק גן עדן והוא כעין פרקי היכלות ופרקי מרכבות וכתוב שם בנוסח זו. כל השותה מים בשבת בין מנחה לערבית תוך שנה שמת לו מת הרי זה גוזל את מתיו ושם מפרש **הטעם**. לפי שהמתים יוצאים בשבת ושותים מים מן הנהר היוצא מן הארץ ולכך אין ראוי לו לגזול את מתיו אבל לאחר שנה קבל כבר את דינו ומותר:

[183] **ופי'** בזה המדרש **כל זמן שהיה יעקב בבית לבן לא שמר אלא שבת**. דהלא יעקב אמר עם לבן גרתי שקיים כל התרי"ג מצות. רק דאית' שכל זמן שהי' יעקב בבית לבן לא הי' משמש מזל מאדים שאם ח"ו הי' מזל מאדים משמש אז הי' לבן נוצח ליעקב והנה זהו פי' המדרש כ"ז שהי' יעקב בבית לבן לא שמר אלא שבת ולא התוספות שלא הי' צריך לזה שמזל מאדים לא הי' משמש אז:

[184] **כי** בא"י שקיעת החמה שוה בכל השנה לעת ערב בשעה י"ב שהוא במדינות הים שעה ו' והחילוק הוא בזריחתה בקיץ האיר פני המזרח בשעה ח' שהוא במדינות הים שעה ב'. בימים הארוכים. ובחורף בשעה ב' שהוא במדינות הים שעה ח' בימים הקצרים. כי מורה שעות הישמעאלים הולך משעה י"ב בבוקר עד שעה י"ב בערב. והיום הארוך בימות החמה ט"ז שעות. והליל' ח' שעות. ובימות הגשמים בימים הקצרים י' שעות. והליל' י"ד שעות:

סימן רנט

טעם. שתוספת יוה"כ דאורייתא ותוספית שבת דרבנן. משום שיוה"כ קיל וצריך סייג כדי שלא יבא לעבור על גוף יוה"כ. משא"כ שבת דקושתו חמורה ואין צריך סייג. ולכך אם חל יוה"כ בשבת אז שוב לא צריך לסייג. ל"צ לתוס' מן התורה. בשם הגאון בעל נועם מגדים עה"ת:[185]

סימן רס

טעם. שמדליקין **שני נרות בשבת**. אחד כנגד זכור ואחד כנגד שמור כו'. והנשים מוזהרות בו יותר כדאיתא במדרש מפני שכבתה נרו של עולם פי' גרמה מיתה לאדם הראשון. והרמב"ם ז"ל נתן טעם מפני שמצויות בבית ועוסקת בצרכי הבית. ועי' טור סי' רס"ג. ונוהגין בב' נרות אף ביו"ט נגד איש ואשה. א"ר שם. ובפעם הראשון שמקיימין המצוה **מברכין שהחיינו** וה"ה לכל המצות. יעב"ץ. ועי' בס' חלת לחם סי' ז' סעי' א' שפסק דהכלה שמפרשת חלה בפעם הראשון צריכה לברך שהחיינו. כתב א"ר סי' רס"ב סק"ג דיש לכסות בשבת כל השלחנות אפילו בחדר שאין אוכל שם. וע"ל סעי' תתמ"ד:

קונטרס אחרון

שמדליקין שני נרות בשבת. בספר דבש לפי מערכת נ' אות ל' פי' בשם גדול א' המדרש פליאה זכרנו את הדגה מכאן שמדליקין נרות בשבת. דקשיא לי' לבעל המאמר מאי קאמר זכרנו את הדגה והלא היו טועמים מה שרוצים דהמן הי' לו טעם הדבר ההוא וא"כ יחשבו לטעום דג ותיכף הי' המן בטעם דג אלא מוכרח דמראית עין עיקר וכמש"ה לא תשבע עין לראות מכלל דאיכא שביעה בעין ומזה תשכיל שצריך להדליק נרות בשבת דכתיב וקראת לשבת עונג וישבע עינו בראותו מאכלי שבת. ועי' בהשמטה לסעי' שס"ח בד"ה בס' תורת אמת:

והנשים מוזהרות בו יותר. עי' אשל אברהם סי' רס"ג דכתב וז"ל אודות הברכות דכמה נשים על שלחן אחד ב' נרות לזו בסמוך ב' נרות לזו שכתב בא"ח סי' רס"ג בהגהה שמנהג לברך נראה שגם הב"י ז"ל מודה שכשכבר נהגו כן אין עליה שום חשש ברכה לבטלה בשום צד ושייך בזה וצונו. כיון שהוא מצוה דנשים מוחזקת מהאמהות ז"ל הק' והלאה. וכבר קבעו חובה על עצמם שלא תהי' שום אשה שנישאת פעם אחת לאיש בלי הדלקת

[185] **והנה** מה שתמה עליו בשו"ת שו"מ מהד"ד ח"ג סי' קכ"ה דא"כ יו"ט דקיל משבת ויוה"כ בודאי הי' צריך שיהי' תוספת מדאוריית' וקיי"ל להיפך. נראה דלכך לא אמרינן ביו"ט שיהי' התוספת מדאוריית'. כיון דמותר במלאכת אוכל נפש אבל ביוה"כ שאסור גם במלאכת אוכל נפש ולכך הוי התוספת מדאוריית'. ובזה י"ל **היכא תמצא** שאם חל יו"כ בחול יהי' חמור מאלו הי' חל בשבת. כי אם חל בשבת לא הוי התוספת מדאוריית':

ב' נרות פשיטא ששייך בזה וצונו לכ"ע וגם במנורה אחת אין קפידא עכ"ל. ועי' באר היטב שם ס"ק י"ב:

ואם האשה יולדת כשאין בעלה בביתו וצריכה בעצמה להדליק וטירחה גדולה להוליכה לשלחן או השלחן אצלה, יעמדו אצלה על שלחן או ספסל ותדליקם ותברך עליהם ויעמדו שמה שעה מועטת ואח"כ יכול ליטלם ויעמידום על השלחן שרוצה לאכול שמה אבל אינו רשאי שאחר יאחוז הנרות בידו והיא תברך עליהם כי אינו נראה שהוא לכבוד שבת והרואה יאמר לצרכו הוא אוחז אותם. דה"ח:

כתב רבינו בחיי פ' יתרו ראויה האשה להתפלל להשי"ת בשעת הדלקת נר של שבת שהיא מצוה מוטלת עליה שיתן לה השי"ת בנים מאירים בתורה כי התפלה יותר נשמעת בשעת עשיית המצוה ובזכות נר שבת שהוא אור תזכה לבנים בעלי תורה שנקראת אור שנאמר כי נר מצוה ותורה אור:

ובספר דעת משה להמגיד הקדוש **מקאזניץ** זצוק"ל פ' תרומה כתב שסיפר לו אביו הה"ק זללה"ה על אמו של הרב הקדוש מוהר"ר **שמואל קאדנייבור** זצללה"ה בעל ספר ברכת הזבח על סדר קדשים וספר ברכת שמואל עה"ת ועוד ספרים. שלא היתה יודעת להתפלל כלום, אמנם בשעת הדלקת נרות של שבת התפללה בלשון רוסי'. יה"ר שיהא בנה שמואל ת"ח.

והא דאיתא במס' שבת דף קי"ט רב הונא מדליק שרגא פי' המהרש"ל היינו שהדליק מתחילה נר אחד כדי שאשתו תדליק בה את הנרות של שבת.[186]

ובספר סידורו של שבת כתב בשם פע"ח הוי זהיר בתיקון הנר של שבת אך הדלקתם יהי' ע"י אשתך. וכן הוא בסידור האריז"ל הכנת הנר יהי' על ידך דוקא. והוא, שתערוך ותעמיד הנרות על המנורה ואך הדלקתם יהי' ע"י אשתך.

ובספר בני יששכר מאמר ג' כתב שמעתי ממדקדקים להדליק בשבת ל"ו נרות. כי נר שבת הארה מהאור הגנוז ששימש ל"ו שעות י"ב שעות של ע"ש וי"ב שעות של ליל שבת וי"ב שעות של שבת. וכן נרות מצוה של חנוכה הם ל"ו נגד אור הגנוז:

ועי' א"ר סי' רס"ה סק"ט דמותר ליתן מים מבע"י בתוך הקנה שעומד בו הגר של חלב או של שעוה קודם הדלקה וכתב טעם מסתבר ע"ש. וכן כתב בתשב"ץ אות י' וכתב שכן המסקנא בתוספות כל מה שעושין מבעוד יום אין בו משום גרם כיבוי. וטעם שנוהגים להעמיד חלה של שבת כנגד הנר שמתחיל לטפטף כדי להזכיר ששבת היום ולא יבא

[186] **בספר** זכרון טוב כתב בשם הרב הצדיק הקדוש **מנעסכאיז** זצוק"ל שאמר בענין להדליק נר א' מחבירו צריך להטות נר המדליק אל נר הנדלק. לעורר שיתקרב המשפיע להמקבל:

להטות. שמעתי:

ובענין מה שיש מקומות שנהגו הכלות להדליק נרות בחול ביום החופה ולברך כתב בשו"ת טטו"ד מד"ג סי' צ"ח שיש ללמוד זכות עליהן דהוי רק דרך לימוד שמלמדין אותה איך לעשות והוי כמו מלמד תינוקות שמותר ללמד להם הברכות. לכך לא יבטל להם מנהגם [השמטה: **לא יבטל להם מנהגם**. בשו"ת השיב משה סי' י"ג כתב בשם הרשב"א בתשובותיו דאין לדחות הקבלה שיש ביד נשים הזקנות מבני עמינו מפני ששים ריבוא מופתים המראים סותרו דחק הישראלי הוא למעלה מהטבע והשכל ע"ש:]. רק יודיע להם שיאמרו להכלה זה דרך לימוד איך תברך בשבת ויו"ט ולא לכוין לשם ברכה עכשיו.

ועי' בס' א"ח סי' רכ"ה וז"ל וע"ד המנהג שהכלה מברכת שהחיינו כשטובלת טבילה ראשונה קודם החופה עיין בחת"ס או"ח סי' נ"ה דהיכי דלא נהוג לא נהוג והיכא דנהוג נהוג ואין כאן חשש ברכה לבטלה ובזכל"א ח"ג אות ב' הביא בשם כמה תשובות שלא לברך וכ"כ בחופת חתנים בשם שיורי ברכה. ועי' בהגהות יד שאול יו"ד סי' ר' שכ' ג"כ דראוי להודיע להם שלא לברך.

סימן רסא

טעם. שמשימין היד לפני הנר אחר הדלקה בע"ש ומברכין ואח"כ מסלקין היד. כיון דהמנהג כהי"א שמברכין אחר הדלקה ע"כ משימין היד לפני הנר שלא יהנה ממנו עד לאחר הברכה כדי שיהא הברכה עובר לעשייתו. רמ"א סי' רס"ג סעי' ה'. **וטעם**. היש אומרים שמברך אחר הדלקה. משום דאי תברך קבלה לשבת ואסורה להדליק וא"כ ביו"ט תברך ואח"כ תדליק כ"כ בסוף ספר הדרישה בשם אמו. אבל אין חכמה לנשים דלא חלקו חז"ל. מ"א שם ס"ק י"ב:[187]

[187] **ועי'** דגול מרבבה שם שכתב דהדין עם אמו של הגאון דרישה והיא אשה אשר נשאה לבה בחכמה. ועי' באר היטב סי' תק"ג. ס"ק ד' דביו"ט יש לנשים לברך קודם הליכתן לבה"כ שהיא יותר מצוה ממה שנוהגים להדליק בבואם לביתם שהם יושבי חושך. אבל ביו"ט שני יש להדליק בערב אחר בואם מבהכ"נ דאל"כ יהי' נרא' כמכין מיו"ט ראשון לשני כ"כ בן הסמ"ע בשם אמו הצדקת ז"ל. ובא"ר סי' תפ"ח הביא בשם השל"ה דגם ביו"ט שני תדליק קודם הליל':

ועי' חידושי הגהות מהג' מהרי"ש נ"ז סי' רס"ג וז"ל והני נשי דידן נהגו גם ביו"ט ראשון להדליק בליל' אחר יציאת הבהכ"נ ולפע"ד נשתרבב המנהג מסוכות שמדליקות בסוכה במקום אכילה וא"א לברך קודם הליל' ביו"ט ראשון דהרי נהגו לברך גם לישב בסוכה בזה ואז אינו יו"ט עדיין ולכך מדליקות תמיד בליל' בכל יו"ט ומכל שכן ביו"ט שני שיש לחוש למ"ש אשת הסמ"ע ז"ל ע"ש. ועיין מטה אפרים סימן תרכ"ה סעי' ל"ג בשם שו"ת יעב"ץ סי' ק"ז שמה שמברכות שהחיינו בשעת הדלקת הנרות אין לו יסוד ומ"מ אין למחות בידם:

קונטרס אחרון

הברכה עובר לעשייתו. ובספר אשל אברהם סימן רס"ג כ' כשמדליק איש נכון לברך קודם ההדלקה שאצלו אין ההדלקה קבלת ש"ק וי"ל שגם המ"א יודה בזה וכן הוא נוהג ע"ש:

כשמתארח אצל א' ויש לו חדר מיוחד צריך להדליק בחדרו ולברך אע"פ שאינו אוכל שם. לפי שהדלקת נר שבת חובה אף בלא אכילה כדי שלא יכשל בעץ ואבן. ואם אין לו חדר מיוחד שם. ואפי' אם יש לו אלא שבעה"ב משתמש שם ג"כ וצריך הבעה"ב להדליק שם נר שלו. אין האורח צריך להדליק שם כלל. כי מצות הדלקת נר שבת הוא מקיים במה שמדליקין נר שבת בביתו משלו. ש"ע הרב סימן רס"ג סעי' ט'. ובירידים שכמה אורחים בחדר א' אחד מדליק ומברך ואחרים עונים אמן. עי' פמ"ג שם ס"ק י"ד.

ובענין אם מותר להדליק בנפט לבן נרות של שבת עיין בשו"ת שו"מ מהד"ת ח"ג סי' קי"ח שהורה דאם הנפט מזוקק יפה ולבן אז מותר להדליק. ובשו"ת בית יצחק חיו"ד ח"א סי' ק"כ אות ד' ה' העלה דיכול לברך על גאהזליכט או על עלעקטרישעס ליכט להדליק נר של שבת. דכל מאור הדבוק בכלי בפלאטינען דראטה בגליהליכט. או בפחמים בבאגענליכט נקרא נר ע"ש.

סימן רסב

טעם. שפותחין בליל שבת בארצות הללו **לכו נרננה** וגומרים ו' מזמורים מן צ"ה עד צ"ט וכ"ט. כנגד ו' ימי החול. **ובשבת מתפללין שבע**. דוגמת חתן ביום חתונתו שמתברך בז' ברכות. יעב"ץ:

סימן רסג

טעם. שיש נוהגין לחלק עשבים בבהכ"נ בע"ש להריח בהם ולברך עליהם. משום **קבלת נשמה יתירה** שנהנית מן הריח.[188] מטה אפרים סי' תרכ"ה סעי' ל"ו. וע"ל סעי' ת"ט:

[188] **בספר** דברי שאול ח"א ביצה ט"ז כתב וז"ל הענין של הנשמ' יתירה שניתן לאדם בשבת דהיינו שיש לו נפש רחבה לשמח ולהתענג ונפשו מתגדלת ומתרחבת עליו ויש אנשים שבשבת יוכלו לאכול לרוב ובכל השבוע הם מסתפקים במיעוט ואבותינו ספרו לנו מהחסיד הקדוש מו"ה **אברהם הכהן מאמשטרדם** אשר כל השבוע הי' מתענה משבת לשבת ארבעים שנה וביום השבת הי' אוכל בלי שיעור וערך לכבוד השבת:

ובספר מאור ושמש (ס' שמות בהפטרה לשבת ור"ח) כתב וז"ל הנה ידוע שבכל ש"ק יבוא לו לאדם נשמה יתיר' ושמעתי מאדומו"ר רשכבה"ג **הרב מוהר"ר יצחק מלובלין** זצוק"ל ששמע **מרבו הקדוש מוה' בעריש** זצוק"ל שבר"ח בא בחינת נפש ולא רוח ונשמ' רק בשבת קודש שבא לו לאדם נר"נ כל חד לפום מעלתו ובהיות האדם מושך עליו קדושת שבת מושך עליו נרו"נ יתירה ובהמשכת קדושת ר"ח נמשך רק בחי' נפש. ובשבת ור"ח באם ימשוך האדם עליו מקודם קדושת שבת ומזכה לנרו"נ אזי לא ירגיש אח"כ כלל בחי' ר"ח מפני שכבר הגיע לקדוש' גדול' מזו ע"י בחי' שבת וממילא יהי' בטל בחי' נפש ר"ח. לזאת ימשיך עליו מקודם קדושת ר"ח ויגיע לבחי' נפש

קונטרס אחרון

קדושת שבת. ובספר אספקלריא המאירה (יתרו) כתב וז"ל ידוע מדברי קבלה שנשמה יתירה הבא' לאדם בשבת אינה שוה בכל נפש דאית דבא לו נפש יתירה ואיכא דאייתו להו רוח יתירה ואיכא דאתי להו נשמה יתירה. והנה הנפש יתירה בא לו לאדם בערב שבת אחר חצות והיינו אחר שהכין עצמו לשבת ברחיצה וטבילה ושאר הכנות והרוח יתירה היא בא בתפלת ערב בשבת קודם ויכלו והיינו כשאומרים פורס סכת שלם וכו' ונשמה יתירה היא בא בשבת בתפלת שחרית כשאומרים נשמת כל חי כדאיתא בפרשת ויקהל ופקודי:

סימן רסד

טעם. שפותחים בקבלת שבת לומר **לכו נרננה** וכו' למי אומרים לכו וכו' הו"ל לומר נלכה ונרננה וכו'. רק כיון שבכל ימות החול יש שליטה לחיצונים ע"כ אז זמן הדמוי' וצריכין להסתיר כו' אבל בשבת שבטל שליטתם אנו אומרים להחיצונים לכו לדרככם כי עתה אינו זמן שליטתכם רק עתה הוא הזמן שליטתינו לכן נרננה אנחנו לד' וכו'. בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **שמעון מיעריסלאב** זצוק"ל.[189]

קונטרס אחרון

לכו נרננה. וטעם. שבבית הכנסת הש"ץ אומר **לכו נרננה** ומקבל שבת על הבימה שבאמצע ביהכ"נ. לפי שבימים הראשונים הי' המנהג שיצאו מביהכ"נ לקבל שבת. עי' שבת דף קי"ט ע"א רבי חנינא מיעטף וקאי אפניא דמעלי שבתא אמר **בואו ונצא לקראת שבת המלכה**. ועי' באה"ט סי' רס"ב סק"ה בשם כנה"ג דיש למקבלי שבת לצאת לעזרת ביהכ"נ. ובש"ע האריז"ל עניני שבת אות ג' כתב **קבלת שבת** תצא השדה בסוד **חקל תפוחין קדישין** כו' ע"ש. ע"כ הולך הש"ץ על הבימה לקבל שבת שהיא מקום גבוה וקרובה אל הפתח.

בואי בשלום. בספר תולדות מנחם כתב. הטעם. לב' המנהגים שנוהגין בישראל. א'. שכל הקהל מהפכין פניהם לצד מעריב כשאומרים בואי בשלום. ב'. שאם יש חתן בביהכ"נ בשבת הראשון לחתונתו מושיבין אותו למעלה. לפי שבכל השבוע לית כל

ר"ח. ואח"כ ימשוך קדושת שבת. וזהו אמרו והי' מדי חדש בחדשו ואח"כ מדי שבת בשבתו. פי' והי' הוא לשון שמחה היינו המשכת קדושה ימשוך מקודם קדושת ר"ח כדי שירגיש בחי' נפש ר"ח ואח"כ ימשוך קדושת שבת:

[189] **בספר** תוי"י (וישלח) פי' בשם **הבעש"ט** זלה"ה קרבה אל נפשי גאלה. שהוא גלות הנשמה. מיצה"ר: **וחרוז** בואי בשלום. אנו קוראים לשכינ' הקדוש' **בואי בשלום** כו' תוך אמוני עם סגולה. שתשרה עלינו עם קדוש שאנו נקראים עם סגולה. ולפי שהשכינ' במערב (עיין ט"ז סי' ג' סק"ג) ע"כ הופכין כל הקהל את פניהם לצד מערב כשאומרים בואי בשלום:

עמא תמן שהן טרודין במלאכתן ולזאת אין יודעין מהתוגה ומהשמחה אשר בעיר לזאת בכדי שידעו שיש אבל בעיר לנחם אותו מהפכין פניהם קודם קבלת שבת לצד הפתח שבמערב ששם יושבין האבילים כדי לראות אותו ושידע לנחם אותו. וכן מושיבין החתן למעלה כדי שידע הקהל שיש חתן ויצאו ידי חובתן בגמילות חסדים לשמוח עמו ולשמח אותם. ועי' טעמי המנהגים סעי' תתקל"ט וסעי' תתרנ"ח בהשמטה בד"ה כתב:

סימן רסה

טעם. שיש נוהגין להתפלל תפלת ערבית של לילי שבת בע"ש קודם שתשקע החמה. לפי שתפלת ערבית רשות אין מדקדקין בזמנה. חרדים:[190]

סימן רסו

טעם. שאין אומרים והוא רחום קודם ערבית כמו בחול. משום שכוונת אמירתנו פ' והוא רחום הוא לפי שתפלת ערבית נגד אברים ופדרים שכיפרו על עונות ישראל וכמ"ש לא לן אדם בירושלים ועון בידו תמיד של שחר מכפר כו' לכן אנו מחלים פניו ית' יהיה שילום פרים שפתינו בתפלת ערבית והוא רחום יכפר כו'. משא"כ בליל שבת שלא הי' מקריבים אברים ופדרים לכן א"א והוא רחום כו'. ב"י סי' רל"ז:

סימן רסז

טעם. למה חותמין בשבת **ופרוס** ואין חותמין שומר עמו ישראל לעד. מפני שאומר במדרש שבשבת אין צריכין שמירה **שהשבת שומר**. טור סי' רס"ז:

קונטרס אחרון

בשבת ופרוס. בספר יוש"ה שער ח' פ"ד כתב בשם האריז"ל כשיגיע לופרוס עלינו סוכת שלומך צריך לעמוד.

שהשבת שומר. כתב בספר זרע יצחק (שמות) דבכל הד' בחי' שהם דצח"מ יש בכל א' דבר המאוים שהאדם ירא ממנו ויתרחק שלא יבא לידי סכנה עד"מ בדומם יש סם א' שקורין בל"א ארשניק וכדומה שהוא מין אבן וכל הטועם ממנו בא לידי סכנות נפשות. וכן בצומח יש כמה צמחים מסוכנים וקוצים וברקנים. וכן בחי יש כמה חיות רעות

[190] **ובתשב"ץ** סי' א' כתב שמהר"ם הי' רגיל לעולם לאכול בליל שבת עם שקיעת החמה. ועי' מ"א סי' רס"ז סק"ב דהנוהגים להתפלל ערבית בע"ש מבע"י מ"מ כשיגיע חצי שעה סמוך לזמן ק"ש אסורין להתחיל לאכול דהם לא נפקי כלל בק"ש דיממא ע"ש. ובסדה"י כתב ג"כ דבתפלת ערבית של שבת שמקדימין הקהל להתפלל בעוד היום יתפלל עמהם ואח"כ יקרא ק"ש בזמנה ואח"כ יקדש על היין ע"ש. ובכתבים אית' שהאריז"ל הי' מתפלל ערבית בלילה אף בע"ש. **וקבלת שבת** היינו **מזמור שיר ליום השבת** צריך להיות מעומד ופניו למערב: ש"ע האריז"ל:

ויותר מכולם הוא השממית שאם נפלה למשקה והאדם הוא שותה אותה הוא מסוכן גדול ח"ו[191] וע"י שמירת ש"ק שהאדם שומר שבת כהלכתו הוא יכול להנצל מכולם שלא ישלוט בו שום רע ת"ו. כי אז מסתלקים כל החיצונים וכל הדינים קשים מהעולם כמבואר בזוה"ק כד עייל שבתא איהי אתיחדת וכו' וכל דינים מתעברין מינה:

סימן רסח

טעם. שנוהגין לומר בע"ש בערבית **ושמרו בני ישראל** וגו' בין גאולה לתפלה. לומר שאם ישמרו שבת אין צריכין שמירה והוא ג"כ מעין גאולה שאם שמרו ישראל ב' שבתות **מיד נגאלין**. (שם):[192]

קונטרס אחרון

מיד נגאלין. ובספר אשל אברהם סי' שפ"ב כתב שמעתי בילדותי שמצד מחללי שבת בדרבנן נכון החסידות שלא לטלטל גם שיש עירוב ונכון הוא:

מותר לשאת נייר או דבר אחר לקנח בו בבית הכסא אפי' ד' אמות בכרמלית ומכרמלית לרשות היחיד אם צריך לכך מפני שאיסור הכרמלית אינה אלא מדרבנן והתירוהו משום כבוד הבריות (רמ"א סי' שי"ב בשם י"א וכן הוא בש"ע הרב שם סעי' ד') ומ"מ לא יוציא רק בצמצום מה שצריך עתה. עי' מסגרת השלחן בקיצור ש"ע סי' פ"ב סק"ו. ועי' בס"ח סי' תשע"ג דאסור לצאת בשבת בחגורה רפוי' ואינו הדוק' במתניו דהוה משוי:

ובספר ארחות חיים סי' תקי"ד כ' בשם שו"ת השיב משה סי' י' ע"ד החבורה שומרים לבוקר המשכימים לומר תהלים קודם אור הבוקר בביהמ"ד אם מותר לומר בשבת לנכרי

[191] **ועי'** מ"א סימן שט"ז ס"ק כ"ג דרק א' מאלף שהיא מסוכנת במאכל ועיין פתחי תשובה סי' קט"ז סק"ג דצריך עכ"פ ס':

[192] **וצריך** ליזהר מאוד להיות משומרי שבת וזריזין מקדימין וביותר צריך לזרז בעלי החניות לסגור החנות מבעוד יום כי סמוך לשבת הבעל דבר מתגבר ומביא להם קונים והרבה באים לקנות צרכי מצוה נרות לכבוד שבת אל תאבו ולא תשמעו להם כי הם שלוחי הבעל דבר. ומעשה נפלא מהגביר ר' **איסר'ל** שהי' לו חנות גדול' ויקר' בכל מיני משי והי' מנהגו כאשר הגיע חצי היום בע"ש מיד סגר החנות פ"א נתקנא בו הס"מ ובא לנסותו והתלבש בדמות שר גדול ולקח הרבה סחורות יקרים ועשה השוואה על כל אחד ועדיין לא נמדד כמה אמות יש בכל אחד ובתוך כך הגיע חצי היום והלך הגביר לסגור החנות כמנהגו והשר התחנן לו שיתן לו הסחור' ולא רצה והפסיד מעות הרבה וכבדוהו מן השמים עבור זה בבן קדוש **רבינו הרמ"א** מאורן של ישראל. ס' רחמי האב:

עוד כתב שמעתי שסיפר הצדיק **רכי בערצי מנאדבורנא** איך שהגאון הקדוש **רבי שבתי מראשקוב** נסתלק בע"ש ולעת ערב בא אליו שליח דרחמנא שיבא להיכל שמקבלין בו שבת בעולם העליון והלך אחר השליח וכאשר הגיע לפתח ההיכל ראה שם זקן נכבד עומד ושאל אותו למה אינו הולך לפנים והשיב שאין מניחין אותו עד הבוקר לפי שהי' מנהגו תמיד שלא לבש כתונת לבן לכבוד שבת עד הבוקר. גם צריך להתאחר לצאת מן השבת שלא יהי' עליו שבת כמשא כי השבת בתוך ימי החול כנשמה בגוף ומי זה השוטה לגרש מהר הנשמ' ע"ש. וע"ל סעי' ר"נ בהשמטות. כ' בשו"ת הרדב"ז סי' ריי"ג דמותר להשכיר סופר או מלמד תינוקות בשבת ולהזכיר לו סכום מעות וכן כל דבר שיש בו צד מצוה מותר ע"ש. ומותר לחשוב מה שצריך לסעודת מצו'. עיין מ"א סי' ש"ו סק"י. וע"ל סעי' תתל"ה.

להדליק להם נרות קודם אור היום. ותורף דבריו לא מיבעי' לומר לעכו"ם קודם שבת או יוה"כ להדליק למחר פשיטא דשרי וכבר יצא היתר מהגאון מלבוב בישועות יעקב סי' ש"ז אלא אף לומר לנכרי להדליק בשבת בשביל ת"ת דרבים או לומר תהלים ברבים נמי יש היתר ויש להם על מה לסמוך. ואין למחות ביד המקילין ע"ש. ועי' באה"ט שם ס"ק י"ג שלימד זכות על שנוהגין שביו"כ מדליק העכו"ם נרות בביהכ"נ קודם תפלת נעילה ומתפללין לאורה.

ונתפשט המנהג לומר לנכרי להדליק נר לצורך סעודת שבת מאחר שגופו נהנה מיד והוא דליכא נר אחר ושלא גמרו עדיין סעודת שבת וכ"ש בסעודת חתונה ומילה בעת צורך גדול. מעדני אשר דף א'. ועי' או"ח סי' רע"ו סעי' ב' בהג"ה. ושל"ה מחמיר אף לצורך גדול עי' באה"ט שם סק"ה: ובספר צפנת פענת כתב בשם הזוהר כי בשבת יוצאין כל הנשמות מגיהנם חוץ ממחללי שבתות. ופי' בזה הפסוק כל העושה מלאכה מות יומת. ר"ל גם לעתיד יומת בגיהנם שאש גיהנם לא תכבה ממנו גם בשבת.

ובסידור לב שמח דרך התפלה כתב וז"ל מה שהותר בפי כל להסיק האגראלנו בשבת ע"י מכירה לעכו"ם וכל מי שרואה רואה שהוא רק הערמ'. ובזה יש ג"כ מלאכה דאורייתא שביתת בהמ' וכדומה והמוכר היינו הבעה"ב עומד ומסתכל האיך הי"ש הולך אם יהי' הרבה או לא. ובודאי הימים הראשונים היו טובים מאלה שלא היו יודעים מגראלנוס אלא קודם כניסת שבת היו משביתים ממלאכה ואפשר עי"ז יש עכשיו ר"ל התגברות חולאים בעולם בכל פעם חולאת משונה ר"ל. דידוע דהשעה ראשונה מכניסת שבת היא מזל מאדים ובזה שצוה השם לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת בזה נמתק המזל מאדים המורה חלילה על חולאים וביותר קודם כניסת שבת ישראל מדליקין נרות ובזה האור של נר שבת נמתק הכל ולכך אם מחללין שבת בהדלקה יש התגברות של מזל מאדים ומזה בא כל עניני חולאת ר"ל ומי שיראת השם נוגע בלבו לא יעבוד ביום השבת או יקח עכו"ם ויתן לו חלק שביעית ויתנה כך בתחילת השנה ובזה ודאי יתברך ויהי' לו ברכה:

צד מצוה מותר. אותן הכותבין דבר סתר בנייר עם חלב שנחלב ולא נתבשל עדיין ונבלע בנייר ואין רישומו ניכר וכשבא לחבירו נותן אותו אצל האש ושלהבת ומתחמם וניכר הכתב ההוא אסור לעשות זה בשבת דדומה לכותב. פרמ"ג סי' ש"מ סק"ג.

ובשפתי רננות כתב כתיבה העשוי' מאיזה מי פירות כגון מיץ של לימוני אין מתראה מה שכתוב בו עד כי יקרבוהו אצל האש. אסור לעשות זה בשבת:

כתב בספר אשל אברהם סי' שכ"ז וז"ל התרתי לשפוך יי"ש לראש בשבת קודש מצד

מיחוש והזהרתי על סחיטה. ומצד איסור רפואה אין חשש לכ"ע שכבר נהוג לבריאים לשפוך לראש כדי לישן תיכף או כדי להמית כנימה שבשערות וכל הנעשה לבריאים אין חשש כבסי' שכ"ז גבי סיכה ע"ש.

מטר היורד בשבת וביו"ט מותר לרחוץ ולשתות מהם. הגהות מנהגים בשם רב האי גאון. וכן הוא בשבלי הלקט סימן פ"ה בשם רב צמח גאון זצ"ל משום דאסיקנא מיא בעבים מינד ניידי ולא הוי מוקצה.

אם יש עינבל קבוע בדלת אותו שפותח אין כוונתו להשמיע קול. פמ"ג סימן של"ח בשם א"ר[193]. מותר לטלטל בבהכ"נ השטענד"ר אף כשהנר דולק עליו. באה"ט סי' רע"ז סק"ו בשם א"ז. ויש להניח עליו סידור קודם הדלקה. ועי' ט"ה סעי' רנ"א. מולחין את הילד אחר שנולד כדי שיתקשה הבשר. מ"א סי' ש"ל ס"ק י"ד.

אסור לקלוע, האשה שערה בשבת ולא להתיר קליעתה אבל יכולה לחלוק שערה. ויש אוסרים לחלק שערה וכן נהגו לאסור לעשות ע"י כלי אבל באצבע בעלמא נהגו להקל. או"ח סי' ש"ג סעי' כ"ו:

אסור לסרק במסרק בשבת ואפי' אותו שעושים משער חזיר שא"א שלא יעקרו השערות. ואפי' להי"א דפסוק רישיא דלא ניחא ליה שרי מ"מ כיון שהוא רוצה בהפרדת השערות וא"א זה זולת ההשרה חייב. שם סעי' כ"ז ומ"א שם ס"ק כ"ב. ועי' באה"ט שם ס"ק י"ג בשם מהריב"ש שמתיר לתקן מעט שער ראשה בכלי העשוי משער חזיר אבל במסרק אסור. וכ"ש אם הי' לה כלי השער חזיר מיוחדת לשבת דשרי וכ"פ המ"א בסי' שכ"ז סעי' ג' ע"ש. והנה בעוה"ר רבו עתה המתפרצים ובשט נפש עוברים על כמה וכמה לאווין. ע"כ כל מי שיראת השם נוגע בלבו יגרש את הממארת הזאת מביתו:

ובענין איסור ברירה. כשם שיש איסור ברירה באוכלין כך ישנו בשאר דברים כגון בכלים ובמלבושים וכן בספרים. כגון אם הי' לפניו ב' מיני כלים מעורבים או איזה מלבושים ורוצה לברור מין א' מחבירו הרי מין זה חשוב כאוכל והשני חשוב כפסולת וצריך לברור את זה שרוצה לילך בו או להשתמש בו כי השני חשוב כפסולת וצריך לברור האוכל מתוך הפסולת. ויש ליזהר שלא לברור מלבוש או הכלי הצריך לו רק סמוך ללבישה ואם לאו אסור דהוי כבורר לאוצר וחייב עי' ש"ע הרב סי' שי"ט סעי' ח' וסעי'

[193] (**השמטה**) **זוג** המקשקש לשעות והוא עשוי באופן שכשדוחקין בו הוא מקיש כמנין שעות היום אשר בעת ההוא ועי"כ יודעים גם באפלה איזו שעה היא, מותר לדחוק בו בשבת כדי שיקשקש לידע השעה הנצרכת. כמו שמותר לערכו מע"ש אע"פ שמקשקש בשבת. כי אין בקול זה משום כצי שיר ולא משום חשש איסור כלל אבל אין להתיר לעשות מעשה אם לא לדבר מצוה. כגון שהוצרך לידע השעה המיוחדת לתפלה אם עומד בזמנה הראוי שלא יקדים ולא יאחר. וכן לצורך דבר נחון מאד לעשותו בעונתו המכשרת מסתברא דשרי. שאילת יעב"ץ ח"ב סי' ס"ג. ועי' מ"א סי' של"ח סק"א ובאה"ט ושע"ת שם:

ב'. ומ"מ אם מונחים מלבושים זע"ז או שתולה א' ע"ג חבירו והוא צריך להתחתון מותר להסיר הבגדים העליונים וליקח את זה שצריך משום דהוי כמו פסולת שמונח ע"ג אוכל או שני מיני אוכל שמונח א' ע"ג חבירו שמותר לפזר את הפסולת וליקח את האוכל. ועוד דהוי כמו קליפת הפירות שמותר לקלף. וע"ש סעיף ו'.

ובענין אם מותר לכתוב בשבת ק' שיבא רופא אל חולה שיש בו סכנה. אם בלא כתיבה לא יבא, רשאי לכתוב. ומ"מ לא יכתוב כ"א ההכרחיות מאי דלא סגי בלא"ה. וכל זה רק ברופא מומחה משא"כ במי ששולח אחר אוהבו או מי שיתפלל בעדו י"ל שאין היתר לכתוב וצע"ע היטב. אשל אברהם סי' שכ"ח:

ובספר ארחות חיים סי' ש"ו אות י"ג כתב בשם שו"ת שו"מ מהד"ג ח"ב סי' ק"פ שהי' מתיר לאיש א' בלבוב שבא לו ידיעה שאשתו תקיף לה עלמא ר"ל בטריסקאוויץ לרכוב על סוס בש"ק לשם. וצוה עליו אשר בעת רוכבו לא ילבש בדרך שיכירו בו שהוא יהודי. כדי שלא יהי' ח"ה. ובשם שו"ת מגדל השן סי' ב' כ' דלחולה שיש בו סכנה מותר לישראל ליסע בשבת עם הרופא בעגלה דחיישינן שמא לא יזדרז הרופא:

ועי' בשו"ת הרי בשמים מהד"ת סי' קפ"ט שכ' להתיר לאוהבו של החולה שיב"ס שיסע עם הבאהן כשחולה מבקש. וכ"כ בספר מנורה הטהורה. ואסור לומר לצדוקי לעשות לנו מלאכה בשבת דכישראל חשיבי. פחד יצחק אות א':

ובסידור לב שמח כתב וז"ל ראיתי שתופסין וחולקים על צדיקים מה ששולחין להם שליח בשבת להתפלל בשביל החולה וזה בודאי מותר להחולה כמבואר בהר"ן שאפי' לקרובים מותר לשלוח כדי שלא תטרף דעתו עליו ומכ"ש אין לך גדול האמונה והבטחון שיש לחולה כשיודע ששולחים להצדיק מזה עצמו נמשך לו רפואה. וממילא הוא אצלו כסכנת נפשות אם אין שולחין. וביותר להצדיק דאתמחי גברא מצינו בגמרא להיתר. והצדיק בעצמו בודאי אינו חייב בזה שאינו מצוה לשום אדם שיבא אצלו בשבת:

סימן רסט

טעם. שאומרים במועדים **וידבר משה את מועדי ה'** וגו' תיכף לחתימת הפורס סוכת שלום עלינו. כלומר **שיפרוס סוכת שלומו עלינו** אם נשמרהו כראוי. אבודרהם:

סימן רע

טעם. שבחתימת שבת אין מזכירין ישראל כמו בימים טובים אלא בשבת בלבד. מפני שהשבת קדמה לישראל שנאמר כי ששת ימים עשה ד' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש וכתיב ראו כי ה' נתן לכם השבת. שהי' כבר. (שם):

סימן רעא

טעם. שתקנו לומר אחר התפלה **עוד הפעם ויכלו**. לפי כשחל יו"ט בשבת אין אומרים אותו בתפלה שמתפללין אתה בחרתנו ואז צריכין לאומרו מפני שלא אמרוהו בתפלה ואגב זה תקנו לאומרו בכל השבתות. תוס' פסחים דף ק"ו ע"א ד"ה זכרהו:

קונטרס אחרון

תקנו לאומרו בכל השבתות. בספר בני יששכר מאמר ד' אות ד' פ' בשם הרב הקדוש בעל אוה"ח על מה שארז"ל כל האומר ויכל"ו וכו' כאילו נעשה שותף להקב"ה במ"ב. עפ"י מ"ש הכתוב כי ששת ימים עשה י"י וגו' ולא כתיב בשש"ת. כי השי"ת לא ברא רק ששת ימים ושוב ברא את יום השב"ת. ושוב ע"י שומרי מצותיו קדושת יום השב"ת נברא שוב ששת ימים וכן עד סוף כל הדורות. ואלו יצויר ח"ו שלא הי' שומר שבת בעולם, הי' מתבטל העולם. וז"ש הכתוב כי ששת ימים עשה י"י ולא כתיב בששת. להורות אשר השי"ת לא ברא רק ששת ימים ושומרי מצותיו יום השב"ת בקדושת היום נברא עוד ששת ימים וכן כל ימות עולם. נמצא השומר שב"ת ואומר ויכלו כאילו נעשה שותף וכו' שבאמת הוא כעין שותף שהשי"ת ברא ששת ימים וזה ע"י שמירתו ואמירתו בכח בורא ג"כ ששת ימים:

ובספר ייטב לב (בראשית) כתב שמעתי מפי אאזמ"ו זצלה"ה לפרש **שומריו וזוכריו המה מעידים כי לששה כל ברואים ועומדים**. לא אמר בש"ש כ"א לששה. כי הבריאה מתחילה היתה רק לששה ימים ורק ע"י שבת היה בריאה מחדש לתת נפש לעולם להתקיים עוד כל ימי עולם:

ובספר נחלי דבש (ויקהל) כתב בשם ס' ברכת שמואל בשם הגאון מו"ה שכנא ז"ל ביאור המכילתא **לא תעשה מלאכה** מנין שאף אמירה לעכו"ם אסור ת"ל **את שבתותי תשמרו**. דהוא ית' שמר השבת במניעת מלאכה. ומה הי' מלאכתו בששת ימי המעשה היינו רק האמירה. **דבדבר ה' שמים נעשו**. לזה מוכח שפיר מאך את שבתותי תשמרו דהיינו השבת שלי ששמרתי. כן תשמרו גם אתם. ומוכח דגם אמירה אסור:

סימן רעב

עוד טעם. כדי להוציא מי שאינו בקי. ונהגו לומר אותו בקול רם ומעומד. **וטעמא**. משום שהוא עדות להקב"ה על מעשה בראשית וכתיב ועמדו שני האנשים ודרשינן אלו העדים שצריכין להעיד ביחד ומעומד. טור סי' רס"ח ועי' לבוש שם סעי' ז':[194]

סימן רעג

טעם. שאומרים **ברכת מעין ז'**. משום סכנת מזיקין שבתי כנסיות שלהם היו בשדות ותקנו אותה בשביל בני אדם שמאחרין לבא לבהכ"נ שיסיימו תפלתם בעוד שהש"ץ מאריך. טור שם. **וביו"ט שחל בשבת** אומרים אותה ג"כ אבל אין צריך הש"צ להזכיר בה אותה י"ט שלא תקנו אלא בשבת וכיון שאין הטעם אלא משום סכנה מאי דתיקון תיקנן ואין להוסיף עליה. שבת דף כ"ד ע"ב ועי' לבוש שם סעיף ט'. **וטעם**. שלא תקנו לאומרה בשאר לילי החול ולילי יום טוב שג"כ יש לחוש משום סכנת מזיקין. משום דבשאר לילי החול היו עסוקין כל איש במלאכתו וכשגמר מלאכתו מתפלל ערבית בביתו ולא היו באים לבהכ"נ ולפיכך אין שם חשש. אבל בלילי שבתות היו באין לבית הכנסת וחששו חכמים משום סכנת מזיקין. אבודרהם:

קונטרס אחרון

משום סכנת מזיקין. והא דאמר לעיל דאין חותמין שומר עמו ישראל לעד. שבשבת אין צריכין שמירה שהשבת שומר'. היינו לומר בעיר מפני חלאים או שאר פגע רע. לאפוקי שמירה מפני מזיקין א"צ כ"א בשדה. דרישה סי' רס"ז. ובפרישה כתב דאין השבת שומר' אלא כשמשמרים אותו כראוי. וידוע שאין משמרים אותו כראוי דאלמלא שמרו ישראל שני שבתות כראוי מיד נגאלין:

מגן אבות אין היחיד אומר אותה ואם רוצה לאומרה בלא פתיחה שיתחיל מגן אבות ויסיים בלא חתימת הברכות רשות בידו. עמק ברכה:

[194] **ובישועות** יעקב סימן רס"ח סק"א ביאר מה דאית' שבת דף קי"ט **כל האומר ויכלו שני מה"ש מניחין ידיהם על ראשו ואומרים לו וסר עונך וחטאתך תכפר**. לפי שאמר כל האומר ויכלו מעיד שהקב"ה ברא העולם ולכך צריך לומר בעמידה דמצות עדים בעמידה'. והנה כשהעד רשע אין ממש בעדותו ולכך קיי"ל דעדי הגט צריכים להרהר בתשוב' ולכך אומרים לו וסר עונך למען יהי' ישראל עדים כשרים ע"ש:

ואין לדבר בשעה שאומרים ויכלו ולא בשעה שאומר הש"ץ ברכה מעין שבע. ומעשה בחסיד א' שראה לחסיד א' במותו (פי' בחלום לאחר מותו) ופניו מוריקות א"ל למה פניך מוריקות א"ל מפני שהייתי מדבר בויכלו בשעה שהיו הצבור אומרים ובמגן אבות ובויתגדל. טור סי' רס"ח בשם ס"ח. ובס' עבודת הקודש כ' בשם גורי האריז"ל דאם גמר תפלתו בלחש ועדיין הש"ץ אינו מתחיל החזרה חטא חמור לדבר בין לחש לחזרה:

סימן רעד

טעם. שאין אומרים **ברכת מעין שבע** בבית חתנים ואבלים. משום דליכא טעמא דמאחרין לבוא שיהי' נזוקין. א"ח סימן רס"ח סעיף י' ועי' מ"א שם ס"ק י"ד דבמקום שנוהגין לאמרה אין למחות בידם. ועיין קני מנורה שם ס"ק י"א וז"ל ומזה למדו אחרונים למנין שאינו קבוע דאין אומרים אבל מכוונת האר"י ז"ל החיוב לאמרה בכל ענין ע"ש. ויחיד אין לו לפתוח ולחתום בברכה אלא מתחיל מגן אבות כו' עד זכר למעשה בראשית. תשב"ץ:

סימן רעה

טעם. שאין אומרים **במה מדליקין** ביו"ט שחל להיות בע"ש. מפני שאין יכולין לומר עשרתם לפי שאין מעשרין ביו"ט. ונוהגין שאין לאומרו לא בשבת שבחוה"מ ולא בי"ט שחל להיות בשבת משום לא פלוג דבי"ט שחל להיות בע"ש. לבוש סי' ע"ר. וע"ש סעי' תפ"ז סעי' ג':

סימן רעו

טעם. ששורין הצמוקין במים ג' ימים אף דבכל מקום קימ"ל דשיעור כבישה הוא מעל"ע. מ"מ לענין קידוש וברכה ראוי להחמיר כדעת האומרים דאין כבישה פחות מג' ימים. (רלב"ח):

קונטרס אחרון

במים ג' ימים. ובספר חכמת אדם כלל ע"ה סעי' ח' כ' וז"ל וצ"ע למה לי ג"י שהרי כבוש הוי מע"ל ובאו"ה ובד"מ לא נזכר ג"י ולכן נ"ל דלאחר מעל"ע דינו כיין. ותשו' רלב"ח אינו בידי. ואפשר דמעשה כך הי' ע"ש. ובהגהות יד שאול יו"ד סי' קכ"ג כ' דברלב"ח יש שם סתירה קצת שכפי הנראה מהמעשה לא הי' ג"י כו' וא"כ לדידן דכבוש הוי במעל"ע גם לענין היין הדין כן הן לענין לנסכו והן לענין ברכת בפה"ג וסיים דכן נראה לדעתו ברור ע"ש. ובספר ארחות חיים סי' ר"ב אות ט"ז כתב ראיתי נדפס בלוח התיקון שבס' ברכת הבית אשר הגה"צ מוהר"ר **יחזקאל משיניווע** זצוק"ל השיג על הגהות יד שאול ואומר שאין להקל כלל בפחות מג"י דבעינן טעם חזק ומכ"ש כשאינו תוסס כראוי בודאי לא הוי יין ע"ש. ובסוף בהשמטות כתב דבאמת שהמעיין בתשובת רלב"ח סי' מ"א ימצא ששריית הצימוקים במים הי' ביום ד' ובליל שבת אירע מגע העכו"ם ולא הי' עוד ג"י מעל"ע והוא השיב דלא בעינן המשכה היין מהצימוקים כיון שכבר עברו ג"י משנתנו

המים בהצימוקים ע"ש. ונראה שהתשובה הי' מפני מעשה שהי' וה"ה בפחות. וגם דוקא משום שלא משכו היין מהצימוקים משא"כ אחר הסינון אם רואין שנגמר היין יש להקל גם בפחות מג"י ע"ש:

ובשם א"ר שם ס"ק י"ד כתב שצידד דגם בפחות ממעל"ע אם רואים שנתנו הצימוקים טעם בהמים מברכין בפה"ג ע"ש. ולי נראה לחלק דבחורף צריך להיות שריית הצימוקים במים ג"י. אבל בקיץ עפ"י רוב יקלקל טעם היין בשריית הצימוקים במים ג"י ע"כ אם לפי ראות העין שהיין יגמר בביתו בב' מעל"ע או אפי' בפחות מזה יכול לברך עליו בפה"ג. ואדרבה בשריית ג"י מעל"ע כבר עבר טעמו ויש להסתפק אם יוכל לברך עליו בפה"ג:

ובספר מדרש תלפיות אות י' כתב בשם ספר טעמי המצות וז"ל ראיתי אנשי מעשה שהיו מחמירים על עצמן שאפי' בראיית העכו"ם את היין לא היו רוצים לשתותו אעפ"י שלא נגע בו הערל כיון שנתן עיניו בו אין בו סימן ברכה ומנהג וותיקין הוא:

ובספר תורת משה להגאון הקדוש בעל חת"ס כתב על פסוק וימכור את בכורתו ליעקב ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים ויאכל וישת. דהאי וישת היינו יין שהכין יעקב להברות האבל. וכיון שהי' במכירה זו יין הוצרך לגמור המכירה בשבועתו טרם נתן לו יין. משום דבנגעו בו נתנסך ושוב הוי הבכורה דמי יי"נ. עי' מס' ע"ז דף ע"א כי כייליתו חמרא לנכרים וכו' ע"ש:

סימן רעז

טעם. שצריך לקדש. לפי שנאמר **זכור את יום השבת לקדשו**. כלומר זכרהו זכירות שבת וקידוש.[195] וצריך לזכרהו בכניסתו וביציאתו בכניסתו בקידוש. וביציאתו בהבדלה. רמב"ם פכ"ט. ועי' רוקח סי' רצ"ז כתיב מקרא קודש יהי' לכם. מכאן שמקדישין ביו"ט:

[195] **והנה** במה שכתב המ"א סי' רע"א סק"א בשם המ"מ פכ"ט דקידוש יו"ט הוא דרבנן. עיין ארחות חיים שם בשם ס' כרם שלמה סי' רצ"ו שהביא מהפרמ"ג שם ס"ק י"א דקידוש יו"ט והבדלה של יו"ט דבר תורה. ובמכילתא פ' יתרו מרבה לה מקרא ימים טובים מנין ת"ל אלה מועדי ד' ועי' בא"ר ובר"י ע"ש. וע"ש בקונטרס עובר אורח לסי' תקכ"ט שכתב בדין קידוש היום ביו"ט ושלא לטעום מצאתי במהר"ם פסחים דף ק"ה ע"ב דביו"ט א"צ כלל לקדש ביום והביא קצת ראי' מתוספת' ברכות מדעריב לי' ליו"ט בהדי ר"ח וחה"מ ודעבד כמר עביד. כו'. ובקיצור של"ה כתב יש נוהגין לעשות קידוש במלבושים כמו שהולכין לביהכ"נ ר"ל (איין שוהל מאנטיל) ואשרי להם:

[196] **שאלה מן השמים** ששאל **רבינו יעקב ממרוי"ש** שהי' שואל מן השמים ומשיבין לו ז"ל יש מקומות שאין מקדשין בבהכ"נ מפני שאין שם אורחים ושאלתי אם הדין עמהם וטוב למנוע המקדשים או אם טוב לקדש ולהבדיל

סימן רעח

טעם. שנהגו לקדש בזמן הזה בביהכ"נ אע"פ שאין אורחים אוכלין שם כדי להסדיר להמון העם סדר הקידוש הצריכין ללמוד אותו[196] דלא גרע מתפלת של פרקים שצריך להסדיר. כלבו סי' נ"ח:[197]

סימן רעט

טעם. שנותנים מפה על השלחן תחת הפת ומפה אחרת פרוסה על גביו. כדי שלא יראה הפת בשתו שהוא מוקדם בפסוק ארץ חטה ושעורה וגו' ואנו מברכין על היין קודם לו לפיכך מכסין אותו שלא יראה בשתו. טור סי' ער"א:

קונטרס אחרון

שלא יראה הפת בשתו. עי' אשל אברהם סי' קפ"ב דכמו שיש לכסות שלא יראה פת בשתו בשבת ק'. כן יש לכסות בשעת ברהמ"ז על הכוס שהרי גם קידושא רבא אין אומרים על הלחם ומכל מקום מכסים[198]. ואולי אין לכסות כ"א שלימה משא"כ חסירה אינה ראוי לזה כל כך. ואולי גם בש"ק אין צריך לכסותה. וכן כיסנין גם שלימה אין צריך לכסות וצע"ע היטב ע"ש.

סימן רפ

עוד טעם. כי היכי דתיתי הסעודה ביקרא דשבתא ולטעם זה לא יגלהו עד אחר הקידוש אבל לטעם הראשון מיד כשבירך בפה"ג רשאי לגלותו. מ"א שם ס"ק כ':

קונטרס אחרון

עד לאחר שבירך ברכת המוציא. ובספר אשל אברהם סי' ער"א כתב הטעם כיון שבליל שבת ק' אזדמן ברכאן אכל שתא יומא דשבתא כידוע מהזוהר הק' לזה עושים זכר למן

כמנהג רוב המקומות. והשיבו. אע"פ שאין קידוש אלא במקום סעודה מצוה לקדש ולהבדיל בבהכ"נ משום **ברוב עם הדרת מלך**. ועוד נרות חנוכה שמדליקין בבהכ"נ אע"פ שכ"א מדליק בביתו. ועוד כי יש אנשים שאין יודעים לקדש ולהבדיל וכששומעים בבהכ"נ נותנים אל לבם ולומדין ומקדשין בביתם:

[197] **עי'** מ"א סי' רס"ט סק"א דהמקדש צריך ליתן לתינוק שהגיע לחינוך. אבל בקטן שלא הגיע לחינוך הוי ברכה לבטלה. ואפי' במקום שנהגו ליתן להתינוק הנימול ביום המיל' היינו משום שהברכ' בשבילו הוא אבל בקידוש צריך ליתן לתינוק שהגיע לחינוך שעי"ז אין הברכ' לבטלה כיון שתינוק שהגיע לחינוך שותה ואינו מברך ע"ש. כתב באשל אברהם שם קידוש והבדלה שבבתי כנסיות יש להטעים רוב השיעור ההכרחי להתינוקות ע"ש. ואם אין קטן טועם המקדש וישתה כשיעור (ובס' א"ר כתב דבטעימא בעלמא סגי ע"ש ראייתו) ויכול אח"כ לקדש שנית בביתו כדי להוציא את ב"ב. מ"א שם. ובש"ע הרב כתב דאם אין קטן יטעום המקדש או אדם אחר וישתה רביעית שי"א שיוצא בזה ידי קידוש במקום סעודה ע"ש. ועי' קונטרס אחרון לטעמי המנהגים בהשמטה לסעי' ש' בד"ה בקונטרס עיון תפלה:

[198] **ובתשב"ץ** כתב כשהוא מבדיל במוצאי שבת או במוצאי יו"ט על שלחנו מכסה את הפת כמו שעושים בשבת:

בשבת"ק וכ"ה בבחי' ויברך את יום השביעי והברכה שורה בסמוי מעין. וברכו במן דששי וקדשו במה שהי' משנה. ועי"ז נכון לכסות גם בשחרית שבת"ק וסעודה ג' כי אין הטעם מצד שלא יראה בשתו לבד שזה לא שייך רק בלילה או בשעת קידושא רבא מה שאין כן טעם דברכה שייך תמיד וכ"ה עצהיו"ט ע"ש:

סימן רפא

עוד טעם. זכר למן שלא הי' יורד בשבתות וי"ט והי' טל מלמעלה ומלמטה והמן בנתים. תוס' פסחים דף ק' ע"ב בד"ה שאין ועיין תוס' פסחים דף קט"ז ע"א בד"ה מה ועי' ט"ז שם ס"ק י"ב.[199]

סימן רפב

טעם. שחייבו חז"ל **לקדש על היין**. הואיל והכלה נכנסת לחופה צריך לשמחה ולהמשיך לה אצילות רוח הקודש ממקום יניקתה סוד פחד יצחק ששם סוד היין המשמח אלקים ואנשים כדאיתא פרק כיצד מברכין אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן מנין שאין אומרים שירה אלא על היין שנאמר החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים אם אנשים משמח אלקים במה משמח מכאן שאין אומרים שירה אלא על היין[200] תולעת יעקב:

קונטרס אחרון

אלא על היין. וכוס של קידוש תקבלנו משתי ידים זולתך לב' ידיך ותחזיק הכוס ביד ימינך לבד בלתי סיוע מן השמאל. וכן ג"כ בברהמ"ז צריך לקבלו מב' ידים לב' ידיו. האריז"ל. וע"ל בהשמטה לסעי' תי"ז בד"ה ובס' א"ח:

סימן רפג

טעם. לשבח למה **מקדשין את השבת דוקא על היין**. ולמה מברכין בפה"ג והלא יין הוא נקרא. ולמה דוקא מקדשין על היין בסעודה הא' ולא בסעודה ב' וג'. ולמה מתחילין **ביום השני** כו'. רק דהענין הוא כך כי אדה"ר חטא בההוא שעתא כדאיתא בגמ' אדה"ר נברא בע"ש ובשעה י"א סרח ושעה י"ב הי' שעת הכנסת שבת דמוסיפין מחול על הקודש

[199] **ולטעם** זה לא יסירו המפה העליונ' תיכף אחר הקידוש כמו שנוהגין העולם רק ישאר המפה עד לאחר שברך ברכת המוציא. וכך יעשה יקח הפת שרוצה לבצוע עליו וירשום בו בסכין ואח"כ יניח עוד תחת המפה ויניח ידיו על הפת תחת המפה ויברך המוציא. קיצור של"ה:

[200] **ועי'** זכור לאברהם בשם הרב יוסף אומץ דלא יאמר הסיום של תפלת יהא רעוא כו' שאומרים קודם קידוש רק יאמר ברעותא וחדוה עלינו ועל כל ישראל ותו לא:

וכשחטא אדם טימא כל הארצות וגרם שסילק השכינה מלמטה למעלה וכבר נודע דעת חכמי אמת דבשעה שמקדישין את השבת השכינה יורדת למטה ועומדת למעלה משלחנו. וע"י שחטא אדה"ר וטימא כל הארצות ולא יכלה השכינה לירד למטה בההוא שסרח דהוא שעה י"ב. לכך תקנו לברך על היין לתקן חטאו כי בגפן חטא אדה"ר שאכל בלא ברכה כדאיתא בי"מ. ולכך מזכירין בדבר גפן ולא יין להורות שהברכה זו הגפן היא תיקון הגפן שחטא בו אדה"ר מה שאכל בלא ברכה. אמנם סברה זו ליתא אלא אם נאמר דמוסיפין מחול על הקידש וכדלעיל ולהורו' זה מתחילין יום הששי. דמינה ילפינן דמוסיפין מחול על הקודש. כתונת פסים:

קונטרס אחרון

לברך על היין לתקן חטאו. ולכך מצוה לאכול לחם משנה חטים בש"ק. כי י"א עץ שאכל ממנו אדם הראשון חטה הי' ובזה הוא מתקן חטאו. אשל אברהם סי' קמ"ט:

סימן רפד

טעם. שיש נוהגין שלא לקדש בתחלת ליל שבת (משעה ו' עד שעה ז'). עי' רש"י במס' שבת דף קכ"ט ע"ב שכתב שמתחלת יום ד' נתלו מאורות ברקיע. וכן ז' כוכבי לכת שסימנם **שצ"ם חנכ"ל** וכל אחד משמש שעה אחת ואח"ז משמש שעה כוכב שאחריו וכן חוזרים חלילה נמצא תחלת יום ו' משמש שעה א' כוכב נוגה. ואחריו כוכב. ואחריו לבנה. אח"ז חוזרים חלילה **שצ"ם חנכ"ל** הרי עבר מיום ו' עשרה שעות נשאר מן יום שתי שעות ומשמש בהן שבתאי ואחריו צדק ואחריו מאדים א"כ צדק משמש סוף יום הששי שהוא שעה י"ב ומאדים שאחריו תחלת ליל שבת (משעה ו' עד שעה ז') והוא ממונה על חורבן ומלחמה והיא במשלת ס"ם ועי' ברש"י עירובין דף כ"ו. ואין זה אלא בזמן שיום ולילות שוים שתחלת שעה שביעית מן שעות ההשואה. והיא שעה א' מן יום אז משמש נוגה וכן בשעה ששית אחר חצות היום משמש מאדים. מחצית השקל סי' ער"א סק"א. וע"ל סעי' רנ"ח:

קונטרס אחרון

ואחריו מאדים[201] בספר אהבת יונתן פי' הפסוק (ישעי' י') שוחט השור מכה איש. עפ"י מ"ד בגמרא דשבת האי מאן דבמאדים. ר"ל שמקבל מקרה ממזל מאדים הוא ממהר לשפוך דם. וכן הנולד בכל א' מז' כוכבי לכת ע"ש. ולפ"ז נוכל לומר דאין שכר ועונש

[201] (**השמטה** לסעי' רפ"ד בקנ"א) ובשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **שמעון מיירישלאב** זצוק"ל שכשהי' מקדש בין שעה ששית לשביעית הי' אומר הפיוט של **אב הרחמים הוא ירחם עם עמוסים ויזכור ברית איתנים ויציל נפשותינו מן השעות הרעות** וכו':

כי זהו סיבת ההכרח ומונע סיבת הבחירה. אולם י"ל דבאמת אין זה טענה דודאי אדם מקבל מקרה מן המזל ואעפ"כ יש לו רשות בידו לבטל הטבע דהיינו אם מקבל מקרה ממאדים יוכל לתקן עצמו ולהיות חתן דמים למולות או להיות שוחט והוי דבר שיש לו מתירין וזהו רשות ביד כל אדם. וז"ש שוחט השור. הכוונה שיוכל לתקן עצמו במותר לו והוא לא עשה כן אלא מכה איש.

סימן רפה

טעם. דאין לברך על כוס פגום ואע"פ שנשאר בו יותר משיעור רביעית משום דמחזי כמאן דמברך אשיורי כוסות. אבודרהם.[202]

קונטרס אחרון

ופגום פי' חסר. וצריך לתקנו מכוס שיש בו רביעית וכ"ש כשמתקן במים דצריך שיעור. עי' זכור לאברהם אות כ'. ובשם א"ר כ' דלא מהני תקון מעט יין או מים אלא באין לו כוס שאינו פגום אבל בדאפשר אין להתיר ע"ש. וצריך לחזור אחר כלי שלם. סימן קפ"ג. וכלי שנשבר ויש בו חסרון כדי חגירת צפורן פסול. וסדק פוסל אף בלא חסרון. ואף בנשבר בסיס שלמטה פסול אף שיכול לעמוד בלא סמיכה. וכל זה בדאפשר אבל בא"א יש לברך על כוס שבור. עי' מ"א שם סק"ה. ועי' בס' זכור לאברהם אות כ':

סימן רפו

טעם שאין לברך על המים. כי הפכים הם לכוונת הכוס שהוא עקרו אש ודין. ומים הם הפוכן שהם רומזים לרחמים גמורים ולחסד משא"כ בשאר משקין שמעורבין במיני' הרבה כמו העטר' שהיא כלול' מכולן וע"ל סעי' קפ"ה ולבוש שם:

סימן רפז

טעם. שתקנו קדושה והבדלה וברכת חתנים בתר בורא פרי הגפן. משום דכיון דצריך לקדש ולהבדיל לא אפשר למיכל עד דמקדש ומבדיל והוי צורך אכילה ומשום הכי לא הוי הפסקה. וכן נמי הני ברכות דחתן דחובה הן עליו ועל היושבין שם לברוכי קמי

[202] **ודוקא** לקידוש ולהבדלה צריך שלא יהא פגום אבל לשתות צריך לברך עליו אע"פ שהוא פגום דאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכ' וקידוש והבדלה נמי לא אמרן אלא במקום דאפשר אבל א"א מברך אפי' אפגום ונותן לתוכו מים. תוס' ברכות דף נ"ב ע"א בד"ה טעמו פגמו. ועי' שבלי הלקט הלכה ע"א שכוס פגום אפי' בלא תוספת יש תקנה אם שתה יין מכוס גדול יערה אותו בכוס קטן אם יהי' בו שיעור של ברכה ויכול לברך עליו ופגום פי' חסר כמו עד שתמלא פגימתה של לבנה ע"ש ועי' רשב"ם פסחים דף ק"ו ע"א. ובשעת הדחק מברכין אפי' על כוס פגום. ויש שנותנין בו מעט פירורין של פת לתקן אותו והוא מנהג שטות. לבוש סימן קפ"ב סעיף ז':

קב"ה מעין אכילתן ושמחתן וכיון דהכי הוא צורך אכילה נינהו אבל שאר מילי אפי' דברי תורה הפסיק בה צריך לחזור ולברך. כל בו סי' ל"א:

סימן רפח

טעם. שאומרים. **יום הששי**. כדי להשלים **ע"ב תיבות**. עי' מ"א סי' ער"א ס"ק כ"ב.[203]

סימן רפט

טעם. שנוהגין לומר **ויכלו קודם הקידוש**. כדי להוציא את בניו ואת ב"ב שלא הי' בבהכ"נ ולא שמעו כשאמרו הציבור ויכלו. תוס' ע"פ דף ק"ו ע"א ד"ה זכרהו. (וע"כ מתחילין בבהכ"נ בפה"ג):

סימן רצ

טעם. שמברך על היין תחלה ואח"כ מברך על היום. משום שהיין גורם לקידוש היום. ועוד כי ברכת היין היא תדירה וברכת היום אינה תדירה ותדיר ושאינו תדיר קודם. אבודרהם.

סימן רצא

טעם. שאומרים **סברי מרנן**. רבו בו הטעמים.
והטעם. הנכון הוא על שם דאמרינן בפרק כיצד מברכין בא להם יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו לפי שאין בית הבליעה פנוי ועכשיו שבית הבליעה פנוי הוא אומר היש בדעתיכם רבותי לשמוע הברכה ולכוין דעתיכם לצאת בה ידי חובה והן עונין לחיי בלשון התלמיד ר"ל הן. אבודרהם:

סימן רצב

טעם. כשיש בידו כוס של קידוש או הבדלה הוא אומר **סברי מרנן** והקהל אומר **לחיים** מפני כשהיו דורשין לעדים על העבירה שאדם עושה. וכששבין מלחקור אומר להם סברי מרנן (פי' איך אתם סוברים אם הוא חייב מיתה או לא) והם אומרים אם לחיים ואם

[203] **כתב** בשו"ת חת"ם סופר ח"א סי' י' מה שאנו נוהגין להתחיל הקידוש **בויהי ערב ויהי בוקר** והוא אמצע הפסוק והרי כל פסוקא דלא פסקיה משה לא פסקינן. כי לא נכון להתחיל תחלת הקרא וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד. מפני דרשות חז"ל. טוב מאוד זה המות והשתא דלא אפשר באופן אחר שרי למפסק קרא ע"ש:

למיתה ואם הוא מחויב סקילה מביאין לו יין טוב וחזק[204] ומשקין אותו כדי שלא יצטער מן הסקילה ובאין העדים ועוקדין לו ידיו ורגליו ושמין אותו בבית הסקילה ולוקחין העדים אבן אחת גדולה שימות בה ושמין אותה על לבו ע"כ אם אומר הש"ץ סברי מרנן אומר הקהל לחיים כלומר כי לחיים יהא הכוס. מדרש תנחומא פ' ויקהל:

סימן רצג

טעם. שאומרים **סברי על היין** ולא על השכר. משום שהיין הביא קללה לעולם בימי נח שנשתכר ונתארר בנו כנען. ע"כ אנו אומרים סברי כלומר תבינו שבדעתי לשתות ובדעתיכם אשתה דלא יזיק וע"כ רגילין להשיב אחריו **לחיים**. עי' עטרת זקנים סי' קפ"ט:

סימן רצד

טעם. שאין מרשין אלא על הפת ואין מסבירין אלא על היין. לפי שלחם הוא רשות שאם רוצה שלא לאכול לחם אפי' בשבת הרשות בידו לפיכך נוטל רשות כדי שיסכימו כולן דעתן. אבל בברכת המזון וקידוש והבדלה שהן חובה אין צריך לומר ברשות אלא **סברי מרנן** או סברי מורי או רבותי. כלומר תנו דעתיכם על הברכה כדי לצאת בה ידי חובתכם. שבלי הלקט אות ק"מ:

סימן רצה

טעם. שאין אומרים בשבת אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון כמו בימים טובים. לפי שבמרה נצטוו על השבת שנאמר שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו ואמרו ז"ל שבת ודינין במרה אפקוד ועדיין לא בחר בהם הקב"ה עד שנתן להם התורה אבל כשנצטוו על ימים טובים כבר נתן להם התורה ובחר בהם ולכך אין אומרים בשבת אשר בחר בנו וגם אין אומרים בשבת ורוממנו לפי שקאי על הנסים גדולים שדליתני על אויבי ולכן ארוממך וימים טובים נצטוו בהם ע"י נסים ונפלאות שעשה עמהם הקב"ה אבל שבת לא נצטוו בו ע"י נסים ונפלאות אלא על שם ששבת בו ממלאכה ולכך א"א בשבת ורוממנו מכל לשון.[205] אבודרהם:

[204] **בספר** הגהות מהרצ"א להגאון הקדוש מוהר"ר **צבי אלימלך מדינוב** זצוק"ל פי' ויין למרי נפש. עפ"י מה שכ' בזוהר פקודי דף רס"ד ע"א ת"ח האי ממנא בידי' כסא חדא כו' וכל אינון קטולי ב"ד כו' אתעקרו מאלין סטרין דמסאבין כו' וכל אינון דלא שתו האי כסא דב"ד כו' כד נפיק נשמתי' כו' האי ממנא וכל אינון דעמי' אחידן בי' הוא יום המר ע"כ לשון הזוהר. ע"כ משקין להרוגי ב"ד כוס ע"ש ויין למרי נפש. היינו אם לא הי' נהרג בב"ד הוי לי' לנפש יום המ"ר:

[205] **ועי'** חק יעקב סימן תפ"ח ס"ק ד' דבשבת וי"ט יקדשו שנים או יותר ביחד **והטעם** אגב דחביב עלייהו כיון שמזכירים שבחר בנו הקב"ה ונתן לנו שבתות למנוחה ומועדים לשמחה זכרון ליציאת מצרים יהבי דעתייהו

קונטרס אחרון

יקדשו שנים או יותר ביחד. כתב בצוואות הגאון הקדוש מו"ה **נפתלי כ"ץ** זצוק"ל וז"ל שמעתי מנהג הגאון בעל ט"ז שהי' אומר הקידוש של שבת ויו"ט תמיד מתוך הספר. ואמר הטעם מלבד שיש קדושה באותיות. ג"כ מהאי טעמא. שפעמים שמתארח אצל עם הארץ או שמיסב עמו בבית אחד ועם הארץ אינו יודע בע"פ הקידוש על נכון וגם יתבייש לומר מתוך הסידור ע"כ הי' עושה הוא עצמו כן כדי שיעשה כן הע"ה ולא יתבייש. ולפעמים הי' אומר לו עשה כמוני לומר מתוך הסידור ומנהג וותיקין הוא:

סימן רצו

טעם. שאנו אומרים בהקידוש זכר ליציאת מצרים. לפי שאינו חוזר על השבת אלא למקראי קודש שהשבת תחלה למקראי קודש שהם זכר ליציאת מצרים אבל השבת אינו אלא זכר למעשי בראשית. סדר היום:[206]

סימן רצז

טעם. שהנשים **חייבות בקידוש**. אע"פ שהוא מצות עשה שהזמן גרמא. משום דאתקש זכור לשמור והני נשי הואיל ואתנהו בשמירה איתנה בזכירה. ברכות דף כ' ע"ב:

קונטרס אחרון

שהזמן גרמא. עי' תוס' שבת סי' רפ"ו סק"ד דכתב וז"ל לפמ"ש המ"א בסי' ק"ו סק"ב דהנשים יוצאות באיזה בקשה שאומרות מיד אחר הנטילה בכל לשון שירצו ורשאים לאכול מיד א"כ לדידהו אסורין גם לשתות מים קודם תפלת שחרית דחל עלייהו חובת קידוש:

איתנהו בזכירה. וזה הקידוש הוא מן התורה שכן דרשו חז"ל זכור את יום השבת וגו' מה היא הזכירה שיזכרנו לקדשו על היין בכניסתו. או אפילו מבעוד יום אם ירצה להוסיף

ושמעי אע"ג דבעלמ' תרי קלא לא משתמעי ע"ש. ועי' תוספות שבת סימן רע"ג ס"ק י' וז"ל והעולם נהגו לקדש כל א' וא' בפ"ע ולא ידענא למה עי"ש. ובפרט שרבים נותנים לקטן שהגיע לחנוך לקדש על כוס קטן פחות מרביעית והוי ברכה לבטלה (עי' לבוש סי' ער"א סעיף י"ג) והוא עובר על לא תשא ועוד שאין יוצא ידי קידוש ומבטל האב מצות חינוך שהוא מצות עשה דרבנן אבל אם יקדשו כולם כאחד הוי כאלו כל אחד ואחד יש לו כוס שיעור רביעית ובשו"ת פנים מאירות ח"ב שאלה ה' כתב דאותו שבירך תחיל' לא יענה אמן אחר חבירו קודם שיטעום דהוי הפסק וגם קודם שבירך לא יענה אמן דא"כ מה שיברך אח"כ הוי ברכה לבטלה:

[206] **ומה** שאנו אומרים **בר"ה זכר ליציאת מצרים**. מפני תקיעת השופר. והשופר הוא זכר ליובל והיובל ליציאת מצרים שיצאו מעבדות לחירות. **ויוה"כ** ג"כ **זכר ליציאת מצרים**. לפי שהטעם הוא מה שהוקבע יום מחילה וסליחה לדורות. מפני שבאותו יום נתרצה הקב"ה למשה לכתוב להם לוחות אחרונות ונתרצה לישראל ונתפייס עמהם על מעשה העגל ואמר סלחתי כדבריך ע"י כך הוקבע לנו היום הזה לסליחה וזוכרים אנו את אשר חטאנו כשיצאנו ממצרים ומתוך כך אנו זוכרים היציאה עצמה ועזוזו ונפלאותיו אשר עשה. שם:

מחול על הקודש. לבוש סימן ער"א סעי' א':

מי ששכח לקדש עד לאחר שבירך ברכת המוציא ונזכר קודם שאכל פריסת המוציא יקדש על הפת ואח"כ יאכל. ומכל מקום צריך להביא לפניו לחם משנה דכיון ששכח בלי ספק חתך הלחם כדרכו ואין ראוי לצרף ללחם משנה. ולא הוי הפסק מה שימתין או יצוה שיביאו לו לחם משנה דכיון שהוא צורך סעודה לא הוי הפסק. עי' מחה"ש שם ס"ק י"א:

וכתב הט"ז סק"ז דנראה פשוט דגם לאחר שאכל קצת הוי כן שיקדש ולא יצטרך לברך שנית. ופרמ"ג שם כתב דמש"ה נקיט קודם שאכל דאחר שאכל יקדש על היין אם יש לו משא"כ קודם שאכל צריך לקדש על הפת אעפ"י שיש לו יין דאל"כ יהי' בפה"ג הפסק בין ברכת המוציא ובין אכילה. ועי' השמטה לסעי' ש' בד"ה ובענין:

סימן רצח

טעם. שנהגו **למוזג היין** לבהמ"ז ולקידוש באלו הארצות אף שאין היינות חזקים. משום שהיין הביא יללה לעולם וכאשר מחבר היין למים אין היין מוכן עוד לילול אלא לברכה. אלי' רבה סי' קפ"ג ס"ק ב'.

עוד טעם. כי יין הוא גבורה ומים מצד החסד. ולכן הנהגתי בביתי בקידוש ובהבדלה ובכל מין ברכה שהיא על היין. ליצוק בתוכו בג' פעמים לפחות ג' טיפין מים. שפת אמת פ' כ"ח:

קונטרס אחרון

ומים מצד החסד. בספר מדרש פנחס כתב בכל הדברים יש בחי' אור ישר שהוא רחמים ואור חוזר. ובמים אין בו בחי' אור חוזר כי מים למפרע הוא ג"כ מים. ומילוי ג"כ מים דהיינו מילוי מ"ם הוא מ"ם אחרת. ומילוי יו"ד. י'. וא"ו וד' בגימטריא י'. וכן מ"ם השני. וע"כ איתא בגמרא (פסחים) לא שאילו אינשי. וכתב בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **פנחס מקאריץ** זצוק"ל שיש סכנה לומר במים לשון הלואה. וגם שמע ממנו כי מה שהאב נותן לבנים הוא בחי' אור ישר שהוא רחמים. ומה שהבנים נותנים לאב הוא בבחי' א"ח שהוא דין ע"כ אמרי אינשי כי אבא יכול לפרנס י' בנים ועשרה בנים אינם יכולים לפרנס אב אחד.

סימן רצט

טעם. דבקידוש אין לברך ב"א אחריו קודם הסעודה אף דבהבדלה אמרינן דצריך לברך ברכה אחרונה קודם שיטול ידיו מטעם שאין היין בא לצורך אכילה אלא לצורך מצוה. שאני קידוש דצורך סעודה דאין קידוש אלא במקום סעודה.[207] מ"א סי' רצ"ט ס"ק י"א:

קונטרס אחרון

שהיא דאורייתא. על המחיה ועל הכלכלה מעין ברכת הזן. **ועל ארץ חמדה** מעין **ברכת**

[207] **ובענין** אם צריך לברך ברכה אחרונ' אם אכל פת הבאה בכיסנין שחרית בשבת אחר הקידוש קודם הסעוד'. מדינא א"צ לברך ב"א כשדעתו לכנס לסעודה מיד כיון דבהמ"ז יפטור גם זה והוא סעיד וזיין וגם בא להמשיך תאות הויאכל כמבואר במ"א סי' קע"ו ודמי ממש ליין עי' מ"א סי' קע"ד סק"ט וט"ז שם סק"ט. ומ"מ הרוצה לברך ב"א קודם הסעוד' ג"כ שפיר עביד כיון דבהמ"ז אינו פוטר רק בדיעבד יכול לעשות לכתחלה כתיקון חז"ל ואין בזה גורם ברכה שא"צ כיון שכבר חל עליו חיוב ברכת על המחיה קודם שחל עליו חיוב ברהמ"ז:

ובשבת נכון הדבר לברך על המחי' כדי להרבות בברכות. ומ"מ משום חשש ברכה שא"צ יפסיק מעט ויצא לחוץ שלא ליטול ידיו מיד אחר שבירך ברכה אחרונ' בד"ת או בטיול קצת. עי' ט"ז סי' רצ"א סק"ב דאז בודאי לא הוי ברכה שא"צ. וכ"כ בס' אשל אברהם מהרב הצדיק הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל סי' ר"ח שכן הי' נוהג גם כשתיכף אוכל סעודת שחרית. משום דלא גרע. ממ"ש הפוסקים לחלק סעודת שחרית לשנים ולא חששו בזה משום גורם ברכה שאינו צריכה. וכן כ' בס' מטה אפרים סי' תקצ"ז סעי' ג':

ובסי' רפ"ט כתב כשאני אוכל כסנין אחר קידושא רבא שעל יין אז כשהסעודה הוא תיכף אינני שותה רק רוב הכוס ואיני אומר רק על המחיה ואיננו כולל בהברכה גפן ג"כ כיון שלא הי' שתיה רק רוב כוס שיש ספק בזה לברכה אחרונ'. והספק דגפן דהיין אני יוצא ידי חובתו ע"י ברכת המזון. כי קידוש טפל להסעוד' תמיד ונגרר לבהמ"ז לכולי עלמא. אך כשהסעודה מתאחרת עד חשש עיכול דשתיית היין אז אני שותה כל הכוס כדי לכלול עם על המחיה כו' וגם נראה כיון שהסעוד' שיאכל אח"כ אינה שייכת להקידוש כיון שכבר יצא י"ח במה שאכל פת כסנין קידוש במקום סעודה א"כ הוי לי' כהבדלה שי"א שאין ברהמ"ז פוטרת על הגפן. ולכך טוב לכלול בעל המחיה גם ברכה על הגפן. וכשאוכל כזית פרפראות שאין ברכה שלאחריהם מעין ג' נראה שג"כ יברך על הגפן על הקידוש קודם שיאכל הפרפראות אם בסעוד' שחרית לא יברך על כוס יין וצ"ע ע"ש:

ועיין הלק"ט ח"ש סי' רכ"ח דכתב דרכי לשתות (בחול) קודם סעודה אפי' יותר מרביעית משאר משקין ולברך תחלה ע"מ לשתות בתוך הסעודה:

ואדמו"ר הרב הצדיק הקדוש **מאלעסק** זללה"ה אמר לי בשם זקינו **הרב הצדיק הקדוש מהר"ש מבעלז** זצוק"ל ובשם **אביו הרב הצדיק הקדוש** זצוק"ל דבקידוש של שחרית בשבת הי' שותה יין שיעור רביעית (חוץ ממלא לוגמיו כי הכוס הי' גדול עי' ט"ז סי' רע"ג סק"ד) ואכל דבר מיעוט מפת הבאה בכיסנין ולא הי' מברך ברכה אחרונ' והלך לחדרו ואח"כ (לערך שעה או יותר) בא להשלחן. רק כאשר הלך לברך ברכת מז"ט אז הי' מברך בהקידוש ברכה אחרונ'. ושאלתי אותו אפשר מחמת שדעתו הי' לאכול או לשתות בהחדר שהלך שמה ע"כ לא בירך ב"א בשעת הקידוש ואמר לי שיודע בבירור שלא אכל ולא שתה בחדרו שום דבר עד שבא להשלחן לסעודה. ובדרך בדיחותא אמר לי שאפשר מחמת שלמד שמה חישב כמו סעודה ע"כ שמעתי. ולדעתי הוא מ"ש השל"ה בשם הזוהר שרשב"י הי' עוסק בתור' במקום סעודה שלישית כשחל ע"פ בשבת. עי' מ"א סי' תמ"ד סק"ב:

והעולם אומרים דבמיני תרגומ' שאוכלין בבוקר אחר קדושא רבא יוצאין קצת ידי **ר' חדקא ע"ה** שאומר לאכול בש"ק ד' סעודות (עי' שבת דף קי"ח) ולפיכך יותר נכון לברך אחריו:

וברוקח סימן שמ"ב כתב ברכה אחת מעין שלש. פי' אומר אחת ודומה לשלש ברכות דברכות הארץ שהיא דאורייתא:

ובספר ארחות חיים סי' רט"ו כתב בשם הד"מ סי' רמ"ט בשם א"ז דאחר קידוש היו מביאים לפני רבינו קלונימוס והזקנים מיני מזונות ומברכין עליו תחלה וסוף כדי להרבות ולהשלים מאה ברכות ואח"כ אוכלים לחם הסעוד' ומזה סיוע למ"ד דיכול להביא לפניו בשבת פירות זא"ז. וכן יכול להביא אחר הסעודה כדי להרבות בברכות. ועי' אשל אברהם שם דמי שמושיט פירות להשלחן אולי אין קפידא אם נתנם בזא"ז כדי לברך על כל פרי בפ"ע. ולא שייך בזה גורם ברכה שא"צ כיון שהמברך חייב הוא לברך על כל אחת ואחת בפני עצמו ע"ש:

הארץ. רחם ה' אלהינו מעין ברכת **בונה ירושלים. כי אל טוב ומטיב אתה** מעין ברכת **הטוב והמטיב**. ואע"פ שנתקנה מעין ד' אין קורין אותה אלא מעין ג' שהם מן התורה. אבודרהם:

סימן ש

טעם. שיהי' **הקידוש במקום סעודה**. דכתיב (ישעי' נ"ח) וקראת לשבת עונג במקום עונג תהא הקריאה של קידוש. רשב"ם פסחים דף ק"א ע"א ועי' נועם מגדים דה"ה ביו"ט צריך להיות הקידוש במקום סעודה. ורפואות הקידוש שהשותה יתן ע"ג עיניו. פ"מ סי' רס"ט ועיין טור וב"י שם. ועי' תוס' פסחים דף ק' ע"ב בד"ה ידי:

קונטרס אחרון

הקידוש במקום סעודה. בקונטרס עיון תפלה כתב וז"ל מה שנהגו כמעט בכל תפוצות ישראל בליל שני של יו"ט אחרון של חג שהוא שמחת תורה לעמוד אחד ולעשות קידוש קודם תפלת ערבית ומוציאים רבים ידי חובתם ואוכלין פירות ושותין משקאות.[208] צריך להודיעם שצריכין אז לאכול איזה פת הבא בכיסנין שיהי' הקידוש במקום סעודה ואל"ה אף ידי קידוש לא יצאו. וא"כ צריך עיון איך יכולין היוצאים לצאת בהקידוש אם הם אינם אוכלים פת כיסנין ג"כ כמו המקדש עצמו כיון שרוצים לצאת בקידוש זה עכ"ל:

ובספר זכור לאברהם אות ק' כתב בשם ספר עם לועז פ' יתרו וז"ל רביעית יין של קידוש אם שותהו כולו המקדש, מהני לכל הקהל וחשוב במקום סעודה אפילו לדידהו דלא שתו כלום[209] ויכולים לשתות שארופ"י והדומה ואפי' לכתחילה ע"ש. וכן כתב הלבוש סי' קס"ז סעי' ז' בענין הבציעה די"א דאם כבר אכל הבוצע פרוסת המוציא אע"פ שהשומע לא אכל ושח אינו צריך לחזור ולברך שכיון שהבוצע אכל כבר יצאו כולם באכילת הבוצע שאין כולן חייבים לאכול פריסת הבציעה אלא שעושין כן כדי לחבב המצוה ולכן בדיעבד יש להקל ע"ש. אבל אם אכל פירות וכן אם שתה שכר. אע"ג דהוי

[208] **בספר** אוצה"ח להרב הצדיק הקדוש **מקאמרנא** זצוק"ל (שמיני) כתב כי אצל רבינו הקדוש **אלימלך** זלה"ה הי' אסור לשתות שום משקה בימים אחרונים של סוכות עד אחר גמר הקפות שלא יתערב זר בשמחה של קדושה וכו' עכ"ל:

[209] **עי'** לבוש וב"ח וט"ז בסי' רע"ג שכתבו דבעי שישתה עוד כוס מלבד כוס של קידוש והשתייה השנייה נחשבת לסעודה ובספר אבן העוזר השיג על הב"ח וט"ז והוכיח בראיות דבכוס יין של קידוש אם שתה כשיעור שחייב עליו ברכה יצא ידי קידוש במקום סעודה ע"ש. ועי' באה"ט שם סק"ה. ונראה דאם קידש אח"כ עבור ב"ב אין לו לברך שהחיינו דהא כבר יצא. ואשתו עשתה שהחיינו בהדלקת הנרות. אם לא כשיש לו ב"ב שלא ברכו על הנרות שהחיינו ועי' שע"ת סי' תרע"א ס"ק י"א. ועי' מטה אפרים סי' ת"ר סעי' ד' דהש"ץ שאומר יקנה"ז בביהכ"נ יכוון שלא לצאת בזה ואומר יקנה"ז בביתו רק ברכת מאורי האש יכוין לצאת וידלג בביתו וב"ב שלא יצאו יברבו ברכה זו לעצמן:

חמר מדינה לא יצא בו במקום סעודה אבל בתמרים יוצא כיון דסעדי וזיינו. עי' סי' רע"ג סעי' ה' ומ"א שם סקי"א ופ"מ שם:

ועל מה שכתב המ"א סי' רע"ג אך אם יצא ממקומו צריך לחזור ולקדש שנית עי' בס' זכור לאברהם שם בשם שכנה"ג דלא אמרינן אין קידוש אלא במקום סעודה אלא כל שאינו אוכל במקום שקידש אבל אם אוכל במקום שקידש אע"פ שבין קידוש לאכילה קם מדוכתיה והלך לאיזה מקום כל ששב למקום שקידש לאכול קידוש במקום סעודה מיקרי ע"ש:

ועי' אבודרהם בשם רבינו נסים דהא דאמרינן אין קידוש אלא במקום סעודה היינו היכא שהי' בדעתו מתחלה לאכול במקום הקידוש ושוב נמלך לאכול במקום אחר. אבל אם מתחלה קידש אדעתא דלאכול במקום אחר יצא ידי קידוש והביא ראי' מהא דאמרינן בירושלמי בסוף פ' כיצד מברכין מי שסוכתו עריבה עליו ליל יום האחרון מקדש בביתו ואוכל בסוכתו ע"ש. ועי' אשל אברהם סימן רע"ג שגם דעתו כן הוא. ועי' טור וב"י סי' רע"ג בשם התוס' שפי' הא דמהני תנאי לקדש כאן על דעת לאכול במקום אחר דוקא בבית א' מחדר לחדר או מאגר' לארעא אבל לא מבית לבית:

ובסידור ד"ח דיני קידוש בבהכ"נ אות א' כתב דדעת השר מקוצי הביאו הב"י סי' רס"ט דאף דאסור לטעום קודם קידוש היינו אם לא קידוש כלל. אבל אם קידוש אף שלא הי' במקום סעודה מ"מ מותר. דהא דקי"ל אין קידוש אלא במקום סעודה היינו לענין אם רוצה לאכול בבית אחר צריך לקדש שנית אבל עכ"פ מהני הקידוש לשתות שם:

אמנם היינו עכ"פ אם שתה כמלא לוגמיו דהוא רוב רביעית דאל"כ לא הוי קידוש כלל כמבואר בסי' ער"א במ"א ס"ק ל"ב והוי כטועם קודם קידוש ואיסור גמור הוא לכן נכון כמ"ש המ"א לשתות וא"צ לברך ברכה אחרונה כמו שמבואר ברמ"א סי' קע"ח ע"ש ויסמוך על שתיית יין שישתה כמ"ש המ"א סי' קע"ח ע"ש ועי' רמ"א דהליכה לא הוי הפסק ע"ש:

ובענין אם טעה ובירך קודם הקידוש על פת הבאה בכסנין שהי' לפניו כתב בשו"ת ויעתר יצחק סי' י"א בשם שו"ת שואל ומשיב מהד"ת סי' י"ח דיקדש על היין ויאכל תיכף לאחר ששתה הכוס של הקידוש פת הבאה בכסנין בלא ברכה. ויסמוך על מה שבירך מקודם במ"מ ולא יהי' ברכה לבטלה. ואף דקי"ל בסי' ר"ו ס"ג שלא יפסיק בין ברכה לאכילה יותר מכדי דיבור. זה לא מקרי הפסק כיון דאסור לאכול עד שיקדש וישתה היין א"כ לא גרע מאלו הפסיק בין המוציא לאכילה בצרכי סעודה כמו הביאו מלח או מאכל לבהמה

וכדומה כמבואר בסי' קס"ז סעי' ו' מכ"ש בזה דהא אסור לאכול עד שישתה הקידוש קודם. וע"ל בהשמטה לסעי' רצ"ז בד"ה מי:

שהשותה יתן ע"ג עיניו. ובספר עמק ברכה כ' בשם הר"י על מה שאמז"ל פ' במה מדליקין פסיעה גסה נוטל א' מחמש מאות ממאור עיניו של אדם ומהדרי בקידושא דבי שימשא. פי' בזכות שיהי' רגיל בקידוש השבת אבל לא שיתן את היין בתוך עיניו דהא אמרינן במס' שבת שאפי' על גב העין אסור מפני שהוא דרך רפואה:

ובספר ממ"נ שבת קי"ג ע"ב כתב בשם חי' הר"ן דדוקא להלוכא דחול מסי אבל להלוכא דשבת לא מסי ולית ליה תקנתא כלל. וכן כ' הרא"ה ז"ל דהילוכא דשבתא אסירא ולית ליה תקנתא ע"ש:

סימן שא

טעם. שצריך לשתות בקידוש מלא לוגמיו והוא רובו של רביעית. כדי שיהנה מכוס של ברכה דאל"כ הוי ברכה לבטלה ושיערו חז"ל דלא מקרי של הנאה בפחות מלא לוגמיו. לבוש סי' ער"א סעיף י"ג. ועי' תוס' שבת שם ס"ק ל"ז דשאני ברכת הנהנין דצריך לברך אפי' על משהו משום דבדידיה תליא מלתא דאי בעי שתה ואי בעי לא שתה א"כ כיון שהוא רוצה בכך לשתות כל שהוא הרי ניחא לי' בהכי ואחשביה לגבי אבל כוס של חובה דלאו בדידיה תליא מלתא דהא חובה עליו לשתות אף אם אינו רוצה לכך שפיר שיערו במלא לוגמיו דוקא דהאי שיעורא הוי הנאה לרוב בני אדם. ולפי טעם זה אין שתיית שנים מצטרפות (ומ"מ מצוה מן המובחר שיטעמו כלם. א"ח סי' ק"ץ סעי' ד') ולדעת הי"א דשתיית שתים מצטרפות.

הטעם. הוא דשיערו כמלא לוגמיו. משום דחז"ל חלקו כבוד לכוס של ברכה דבעינן שיעורא טפי והיינו כמלא לוגמיו ע"ש. ונראה דאם אינו יכול לשתות מלא לוגמיו יש לו ליתן לשתות מכוס זה גם לאחד מהמסובין או לב' עד שבטעימת כולם יהי' מלא לוגמיו:

סימן שב

טעם. שחייבו לבצוע **על שתי ככרות**. שנאמר לקטו לחם משנה והא דאינו בוצע רק אחד דאי אמרת ליבצע תרתי מתחזי כרעבתנותא. אבודרהם ועי' שבת דף קי"ז ע"ב דכיון דכל יומא לא עביד והאידנא הוא דקעביד לא מיחזי כרעבתנותא ע"ש ועי' ב"י סי' רע"ד:[210]

[210] **ואחר** שיבצע יתן לכל א' וא'. ואין הבוצע נותן ביד האוכל אלא א"כ הי' אבל. וכתב הר"ד אבודרה"ם ואפשר **הטעם** בזה משום שנאמר פרשה ציון בידיה והוא רמז לפריסת המוציא. ובתשובת הרשב"א כתב טעם זה בשם בה"ג. ואם היו המסובים רבים הי' נהוג מהר"י סג"ל שהוא הי' הבוצע והגיע לאחד מן המסובים לחלק ג"כ לחבריי

קונטרס אחרון

לחם משנה. עי' לבוש סימן תקכ"ט דגם ביו"ט חייב לבצוע שתי ככרות כמו בשבת. דכמו בע"ש הי' יורד לחם משנה ה"נ ביו"ט הי' כן דהוי נחית בעי"ט זוגי זוגי. ועי' רי"ף פ"י דפסחים דף כ"ח ועי' מחצית השקל הי' רע"ד וז"ל כתב בס' ת"ש דמ"ש הט"ז סי' קס"ח דאין ליקח פת הבב"כ ללחם משנה מיירי שי"ל לחם א' שלם הנילש במים ולחם השני הוא פת הבב"כ ומצרפו עם לחם ראשון כדי שיהי' לו לחם משנה. ובסעודתו ודאי יאכל מן הלחם שנילש במים. רק מחמת שאין עליו תורת פת דהא מברך עליו במ"מ לכן כתב הט"ז דאין ליקח פת הבב"כ ע"ש[211]:

ובספר דעת זקנים (בשלח) כתב שבכל יום הי' יורד לישראל מן פרידה אחת ובשביל שבת שתי פרידות פי' כפולות וכך היו עושין ביום הששי שחרית היו עושין מחצי העומר לחם א' ובשביל שבת הי' כל חצי העומר נכפל לשני לחמים הרי לך ששה לחמים מעומר וחצי ובכל השלש' סעודות היו אוכלין שני לחמים כי דרך לאכול בשבת יותר מסעודות של חול מפני נשמה יתירה ולפ"ז תמצא שהי' להם בשבת במנחה שני ככרות והלכך יש לנהוג לבצוע משני ככרות גם במנחה:

ובשם ר' מאיר מרוטנבור"ג כתב דמן העומר עשו ב' לחמים הרי ד' לחמים: הי' נאכל א' בע"ש.[212] בליל שבת השני. בבוקר השלישי. הרי שנשאר עוד ככר אחד שלם בסעודה שלישית וזה ראי' שאין בוצעין בשני ככרות במנחה בשבת ע"ש:

ובלחמים הנדבקים יחד בכוונה ואופין אותם כן ביחד צ"ע אם כשמפרידן אח"כ מקרי שלימות. מחה"ש שם. ובספר ארחות חיים שם כ' בשם ס' מנחת פתים שכ' להוכיח דמקרי שלם בכה"ג. ובשו"ת שו"מ מהד"ק ח"א סוס"י קס"ז כתב דב' חלות שנתדבקו זל"ז באפייתן כיון שדעתו להפרישן זמ"ז אינן חיבור ויוצא בהם י"ח לחם משנה גם בהיותן דבוקים ע"ש. ועי' סימן קס"ח סעי' ב' וסעי' ג':

אשה ששכחה ליטול לה מעיסתה ולאחר אפיה ע"י צירוף בסל שברה מהלחם והפרישה חלתה מותר לבצוע על אותו פת בשבת ויוצא בו משום לחם משנה דשלם מיקרי. ע'

והוא חלק שאצלו ואם לא הספיק לכולן שאל מן החתיכ' האחרת אם נשאר כי היא עיקר הבציעה ולא נטל מן הלחם שנשאר שם בידו שבצע ממנו בציעת המוציא. מטה משה אות רפ"א:

[211] **ונראה** דבסעודה שלישית יכול לצרף פת הבב"כ ללחם משנה. כיון שי"א דלסעודה ג' די בככר א' שלם ויש מקילין שיכול לקיים סעודה ג' בכל מאכל העשוי מחמשת המינים שמברכים עליו במ"מ. ויש מקילין שיכול לקיימה ג"כ בדברים שדרך ללפת בהן את הפת כגון בשר ודגים וכיוצא בהם. ויש מקילין עוד שאפילו בפירות יכול לקיימה, אף שאין לסמוך כלל על כל זה עי' שו"ע סי' רצ"א סעי' ז' עכ"פ אם אין לו רק ככר א' יכול לצרף פת הבב"כ אין לו להטריח א"ע שיהי' לו הככר השני:

[212] **ועפי**"ז נוהגין לאכול בערב שבת קודש בבוקר מהחלות אשר נאפים לכבוד שבת קודש:

לקט הקמח. ועי' חכם צבי סימן ס"ב. ועי' כרם שלמה יו"ד סי' שכ"ו:
ועיין אשל אברהם סי' רע"ד דיוצאים ידי חובת לחם משנה בשמיעה ומהני גם קודם נט"י ונט"י אינו הפסק. ועי' בסידור ר"ש ז"ל דברכות ענט"י דבש"ק תהי' הנטילה והניגוב מעומד ע"ש:

סימן שג

טעם. למה רושמין בשבת **המוציא בסכין קודם הברכה**. לפי שמבואר בסי' קס"ז שצריך לחתוך פרוסת הבציעה ואח"כ יתחיל לברך ובשבת אין חותכין כדי שיהי' הככרות שלימות ע"כ רושמין. לבושי שרד סי' רע"ד:[213]

סימן שד

טעם. דבשבת אין חותכין בככר עד אחר הברכה. דשמא תפול הפרוסה ולא יהי' לו לחם משנה. תוס' ברכות דף ל"ט ע"ב בד"ה והלכתא:

סימן שה

טעם. לאכילת **דגים בשבת**. דהנה אשכחן במעשה בראשית ברכה לג' דברים בשלשה ימים זה אחר זה **ברכה לדגים** ביום ה' **ברכה לאדם** ביום ו' **ברכה לשבת** ביום ז' **והנה חוט המשולש לא במהרה ינתק**. ע"כ אדם האוכל דגים בשבת לכבוד שבת יתברך בברכה המשולשת. בני יששכר. ועי' קונטרס אחרון לטעמי המנהגים בהשמטה לסעי' שס"ח בד"ה בס' תורת אמת.
קונטרס אחרון
ברכה לשבת ביום ז'. ומטעם זה ג"כ אומרים מזמור לדוד ה' רועי וכו' בסעודה ג' של שבת. שיש בו אותיות מנין ברכ"ה. ואומרים ג"פ להיות ברכה משולשת (ותבין ג"כ שיש בו תיבות מנין ז"ן הוא מנין דגים). גם להשפיע מזונות לימי החול ונרמז במזמור הזה ג"כ בנאות **דש"א** ירביצני ר"ת "**דגים** "**שבת** "**אדם** בני יששכר:
כתב בספר אור הישר מצוה גדולה הוא לקנות דגים לכבוד שבת לכל ג' סעודות בפרט בסעודה שלישית וראיתי שאין לאכול דג בחול באומרו אין בחול כח להעלות הניצוצות

[213] **ואפשר** לומר דלכן רושמין הככר קודם הברכה משום דצריך למישרא המוציא מהיכא דקדים בשולא דהיינו במקום שנאפה יפה ואם ירצה לכוון ולדקדק המקום אחר הברכ' יהי' הפסק ולכן רושמין קודם הברכה ועי' מחצית השקל שם סק"א:

רק הכל בזכות שבת ע"ש:[214]

ובשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **מאיר מפרעמישלאן** זצוק"ל דעד יום ד' בשבוע הי' אוכל דג בחול ומיום ד' ואילך לא היה אוכל דג בחול:

ובספר ישמח משה פ' וירא בד"ה ויקח חמאה וחלב ובן הבקר וגו' כתב מה שהשיב למורו הצדיק הקדוש מוהר"ר **יעקב יצחק מלובלין** זלה"ה על מה שהקשה לו מ"ט לא נזכר בתוה"ק בסעודת המלאכי' דגים. וכן ויזבח יעקב בהר. לפי שעיקר הסעודה להעלות ניצוצות[215] ולתקן גלגולם. והנה איתא בכתבי האר"י דרוב צדיקים מגולגלים בדגים והיינו

[214] **בספר** דברי אמת (מטות) כתב דבשבת מצוה לאכול דוקא דגים גדולים, כי דג מרמז לעולם היותר גבוה דהוא העינא פקיתא עינא דלא ניים ונטיר תדירא כמו דכתיב **הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל**:
ומה שיש נוהגין ליטול ידיהם בין דגים לבשר. כתב בספר לבושי מכלול קו"א אות י"ד דפ"א הראה הרב הצדיק הקדוש **מראהטין** זצוק"ל את דברי התשב"ץ סעי' תק"נ דצריכין ליטול ידיו בין בשר לדגים. היינו כשאוכל מקודם בשר דהוא שמן:
ובספר עיקרי הד"ט יו"ד סי' י"ד כתב בשם בית יהודה סי' כ"ד דרחיצת ידים בין אכילת בשר לדג דפסק מרן בסי' קט"ז ס"ג נראה דאין להחמיר רק בבשר בהמה ולא בבשר עוף. ועוד כיון דברחיצה גופה מחלוקת היא בין מרן למור"ם דיינו להחמיר בבשר בהמה עכ"ל: ולשתות מים באכילת דגים נמנעין מפני אנינת הלב אך לגוף מרפא, פסקי תוס' מס' מ"ק אות ל"ז:
ראוי לומר בכל עת **הריני אוכל לכבוד שבת קודש. לשם יחוד קוב"ה ושכינתי'** יוש"ה שער ח':

[215] **כתב** בס' בני יששכר כשהייתי מסתופף בצל קדשו של כבוד מחותני הרה"ק מו"ה **צבי הירש מזידיטשוב** זצוק"ל נפל בפומי' לחקור האיך הי' ברכת המן. ואני הייתי משיב שמצאתי כך להרמ"ע דלעתיד יברכו המוציא לחם מן השמים. ונפל ויכוח בדבר בין החברים. נענה אחד מן החברים ה"ה הרב המקובל מו"ה **ישראל דוב** זלה"ה אשר כמדומה לא בירכו ברכה על המן כל עיקר [הערת המדפיס: **ובזוהר** פ' בשלח דף ס"ב ע"ב כ' דנפקי ולקטו ומברכאן שמא קדישא עליה כו' שויה לקמיה בכל טעמא דאיהו בעי הכי טעים לי' ומברך למלכא קדישא עילאה. ובספר מרכבת המשנה על המכילתא פ' בשלח דף ס"ו כ' שמשיטת הזוהר נראה שלאיזה מין שנשתנה המן הוכרחו ישראל לברך ברכת אותו המין ע"ש:] כיון שהוא לחם אבירים נבלע באיברים שלא הי' בו בירור כי כל עיקר הברכה לברר ניצוצין ולהפרידם מן הפסולת ובמן לא הי' פסולת ונהניתי מאוד כי לדעתי הדברים קרובים אל האמת כו' ובאמת יש לומר דבחול לא הי' מברכין על המן שום ברכה מטעם הנ"ל. אבל בשבת שהוא קד"ש והאכילה בו כעין אכילת קדשים הי' מברכין ברכת המצוה אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכול סעודת שבת. וזה ברכו במן וקדשו בברכה.
ובספר אגרא דכלה פ' בשלח עי' הפסוק ולקטו דבר יום ביומו. היינו שלקטו דיבורים הצריכים לאותו היום דהנה לא היה להם במדבר שום מזון ומחיה רק המן הזה והנה הי' ג"כ למאכל ומשתה דמצוה כגון כזית מצה בפסח שצריכין לברך עלי' על אכילת מצה וקידוש היום על היין בשבתות וי"מ הגם שהי' להמן כל הטעמים אעפ"כ האיך היו יכולין לברך עליו ברכת המצוה הראוי' ומחודשת לאותו הזמן. רק שבשעת לקיטה היו מכוונין שצריכין היום לברך על אכילת מצה והי' ידוע בבירור להם שבודאי נשפע בו טעם מצה בכוונתם ושפיר היו יכולין לברך עליו הענין הנרצה במצוות היום א"כ היו לוקטים באמת דבר יום ביומו הדיבורים והברכות של כל יום מעין ברכותיו ע"ש:
ואין לומר שהיו עושין מצות וקידוש היום מהדברים שתגרי אומות העולם הי' מוכרין להם עי' יומא דף ע"ה ע"ב. כי אותן שקנו מן התגרין עשו שלא כהוגן כמ"ש בס' מנחם ציון להרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **מנחם מענדיל** מרימנוב זצוק"ל כי אף מה שנאמר את אשר תאפו וגו' זה הי' רק להמון עם אבל הצדיקים שבדור לא עשו שום תיקון כי המן הי' מתהפך לכמה טעמים וכמ"ש בזוה"ק שטו העם ולקטו שטותא נקטו בליבייהו. רק אפשר לומר דכמו שאמרז"ל שם שירד להם לישראל עם המן ציקי קדירה (תבלין לתבשיל ערב ומבושם) כמו כן ירד להם כל הדברים שצריכין למצות:
וגם אפשר לומר עפ"י מה שכתב בס' בני יששכר דרוש לסוכות בשם הגאון הקדוש מוהר"ר **חיד"א** זצוק"ל שכ' בשם הרב צמח דוד דגם הבאר הי' בו טעם כל המשקין כפי רצון האדם כמו שהמן הי' בו טעם כל המאכלים. א"כ הי' יכול ג"כ לקדש עליו בשבתות וי"ט: ובספר תורת משה להג' הק' בעל חת"ס זצ"ל כתב על פסוק ויבא אהרן

ודאי צדיקים קטנים אבל הצדיקים הגדולים אין צריכין לשום תיקון. ואז בימי אברהם לא היה רק הצדיקים הגדולים הנזכרים בתורה וקלסיה מאד. ואמר שמשום זה לא נזכר ג"כ בסעודת שלמה דגים. לפי שאז היתה סיהרא במילואה ואיש תחת גפנו היינו שהי' הכל נשמות חדשות ע"כ:

ובספר מצודת דוד לרדב"ז מצוה קפ"ה כתב וז"ל והוי יודע שאפילו לדעת האומרים שיש גלגול בבעלי חיים, בחגבים ודגים שכל שאסיפתו מתירתו אין שם אדם כלל. ואע"פ שבקצת חיות ועופות נמצאים בני אדם. דע שהם צדיקים גמורים בצאתם משם. כי מעט הזדקקות צריכים והרי הם כמלאכי עליון ע"ש. ועי' ליקוטים סעי' קט"ו קט"ז:

יתברך בברכה המשולשת. ובמ"א סי' רמ"ב כתב שיאכל בכל ג' סעודות דגים. וברד"ק בראשית כתב על פסוק **ויברך אלהים** שיש דג א' בים שאינו שותה ביום השבת והוא נח כל היום סמוך ליבשה או לסלע:

ובענין מה שיש נוהגין שלא לאכול דגים שקורין שלייען בחדש תמוז ובחדש אב. הוא עפ"י מה שכתב התוס' מכות דף ט"ז ע"ב בד"ה ביניתא וז"ל כמו דג קטן הנמצא במחרישה אע"ג דנמצא במים הי' מותר לפי שיש לו קשקשים אפ"ה לוקה ע"כ. והנה

וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חותן משה לשני האלקים. שאכלו מלחמו של יתרו שהביא עמו סולת ואפו אותו כאן ואכלו עמו:

ובספר קהלת משה פי' בשם הגאון מוהר"ר יהונתן הפסוק **הנני ממטיר לכם לחם מן השמים** למען אנסו הילך בתורתי אם לא. עפ"י דאיתא באבות כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל וכו'. אשריך בעולם הזה. ועי' מהר"ם שיף דהסיום משנה קאי על הרישא פת במלת תאכל כאשר אשריך בעולם הזה שאתה עשיר. והנה המן הי' לו כל הטעמים שבעולם. והעני הי' לו מן כמו העשיר כי המרבה לא העדיף. והממעיט לא החסיר. והנה מי שהי' רוצה לעסוק כדרכה של תורה לא הי' רוצה לטעום שום טעם במן רק פת במלח. וזש"ה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים למען אנסנו הילך בתורתי בזה אדע אם ירצו דרכה של תורה:

ובספר אגרא דכלה (בשלח) כתב שמעתי מפה קדוש כבוד אדמו"ר הרב הקדוש **מהרמ"מ** זצוק"ל שהי' המן דק ובהיר כ"כ ברוחניות עד שע"י אכילתו נזדכך הגוף והי' ניכר לכ"א פנימיות חבירו ומחשבתו. והנה איש אשר היה מכיר את חבירו ביום אתמול בלא הודע פנימיותיו וחשבו לצדיק או בהיפך וכהיום שאכלו את המן נתוודע לו פנימיותו ולא הכירו כי נדמה בעיניו כאיש אחר. וזהו ויאמרו איש אל אחיו מן הוא. ר"ל מי הוא זה כי נהפך לאיש אחר. כי לא ידעו מה הוא מהיכן בא להם זאת הידיעה. ויאמר משה אליהם הוא הלחם וכו' ור"ל שע"י הלחם הזה באה לכם זאת הידיעה:

ובספר ייטב לב (בשלח) פ' בשם מוזלה"ה הפסוק **הוא הלחם אשר נתן ה' לכם לאכלה** וגם הפסוק **ויאכלו מעבור הארץ**. כי עיקר האכילה נתקן המאכל להביאו מבחי' צומח או חי למדבר להודות ולהלל לשמו ית' בכח האכילה. ובזה נתקן רחניות המאכל. וזה ויאכלו מעבור הארץ. כלומר עבור הארץ לתקנו. אבל המן הי' לצורכם לחם אבירים שמלאכי השרת ניזונים ממנו. והי' כוונתו ית' בזה לזכך נפשם וגופם להיותם מוכנים ועומדים לקבל התורה. וז"ש **הוא הלחם אשר נתן ד' לכם** לצורככם **לאכלה** ולא לצורך המאכל. וכשפסק המן כתיב **ויאכלו מעבור הארץ** לטובות הארץ ע"כ. וז"ש הנני ממטיר לכם לצורככם **לחם מן השמים** לזכך אתכם:

ובענין איך ספרו ספירת העומר במדבר הלא לא יכלו לומר היום כך וכך לעומר שהרי לא הקריבו העומר. כתב בספר מנחם ציון הנ"ל שבאמת ספרו שכן משמע בזוה"ק שהמצוה היתה מתחלת תיכף בעת צאתם ממצרים רק ספרו ליציאת מצרים ע"ש. ועי' אוה"ח עה"ת ס' אמור ממחרת השבת פי' מעכשיו קודם שתכנסו לארץ וכנגד אחר ביאתם לארץ אמר מיום הביאכם וגו' ולזה הקדים ממחרת השבת להיותה מצוה שישנה אז משא"כ מיום הביאכם שהוא אחר ביאה לארץ ע"כ. ועיין תוס' מנחות דף מ"ה ע"ב בד"ה קרבו:

הדגים שקורין שלייען דרכם להיות בקרקע המים. ובימי תמוז ואב מחמת שהחום גדול יחמו הרבה מעינות וימים ובקרקע הארץ הם נמצאים ואין יכולים להבחין כי אולי המה מהנמצאים במחרישה. אבל אם רואין שהם שטין במים בודאי מותרים. וכן שמעתי בשם צדיקים אף שאין אוכלין שלייען בחדשים הנ"ל מ"מ מבשלים אותם ביחד עם שאר דגים:

ויש מקומות שהמים מגדלים בדגת הים שרצים אצל הסנפירין סמוך ממש להם וגם על הסנפירין ובתוך הפה והם עגולים כעדשה ואין ניכרין כלל ויש להם עינים שחורים כב' טיפי זבובים סמוכין זה אצל זה והמכיר אותן יכול להפרישן בסכין וקורין אותן (פיש לייז) וכמה פעמים הפרשתי אותן והנחתי בצלוחית של מים וראו אותן שטין במים. ולכן עכ"פ חיוב גדול לגרר היטיב היטיב על הסנפירין וסמוך להם ועל הזנב ויבדוק היטב היטב אחורי אזנים ובפה. ובכל המקומות צריך לבדוק תיכף מתחלת ימי הפסח בדגים בפה ובאזנים ובפרט בדג שקורין העכט יש שם תולעים כמו חוטין והם כמו נחש ארוך ודק וכמעט זה מצוי בהעכט מקודם פסח עד ימי החורף. חכמת אדם כלל ל"ח סעי' כ"ח:

סימן שו

עוד טעם. לפי שהדג אין לו עפעפים ועיניו פתוחין והוא רמז שהקב"ה הוא עיניו אל יראיו פקוחות להשגיח עליהם ברחמים גדולים. מנחת יעקב. ואם הערלים מיקרין שער הדגים נכון לתקן שלא יקנו דגים. מ"ח סי' רמ"ב סק"א:

סימן שז

טעם. שאין מניחין תפילין בשבת. משום דבשלש מצות נאמר אות. **במילה ובשבת ובתפילין**. במילה. והי' לאות ברית ביני וביניכם. בשבת. ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם. בתפילין. והי' לאות על ידכה והן שלשתן אות ועדות לישראל שהם עבדים להקב"ה ועל פי שנים עדים יקום דבר כי כל אחד מישראל אינו יהודי שלם אלא אם כן יש לו שני עדים שהוא יהודי הלכך בשבת ויו"ט שנקרא ג"כ אות שבת פטור אדם מלהניח תפילין כי יש לו שני עדים שהוא יהודי שבת ומילה. אבל בחול חייב כל אחד להניח תפילין כדי שיהי' לו שני עדים תפילין עם המילה. אבודרהם:

סימן שח

טעם. שיש נוהגין שלא לומר והוא רחום בשבת ויו"ט בפסוקים מלוקטים שאומרים אחר סיום מזמור **הודו לה'** קראו לפני תפלת שחרית וכן בפסוקי דזמרה ובובל"צ. כיון שנתקן נגד התעוררות הדינין דוקא כידוע וכמשמעו ע"כ יש למנוע אמירתו בשוי"ט חוץ לזמנו וחוץ למקומו שאסור נתת מקום ופ"פ לעוררם במתכוין. רק במקומו העצמי בספר תלים כשקוראין אותו הנוהגים לומר תלים תמיד. שם ודאי אסור לדלגו לשנות המזמור ממשמעו חלילה. שו"ת יעב"ץ חלק שני סי' ק"כ. ובשערי תשובה סי' רס"ז סק"ב כתב בשם מח"ב שבאה"ק ירושלים יש קהלא קדישא המתנהגים עפ"י מנהג רבינו האר"י ז"ל בדקדוק וגם הם נהגו לאומרו וכן בחברון ובכל א"י ע"ש. ועי' מ"א ריש סי' רפ"א:[216]

סימן שט

טעם. שנהגו להוסיף מזמורים בשבת. לפי שאין בו ביטול מלאכה לעם. טור סי' רפ"א.[217] ואומרים בשחרית **למנצח מזמור לדוד**. שמדברים מן היצירה ומהתורה שנתנה בשבת. ובזהר תרומה מבאר אותן עד"ה באורך. **ואומרים רננו**. שכתוב בו בדבר ה' שמים נעשו וגו' שנשתכללו בשבת כמ"ש ויכלו השמים וגו'. **ואומרים המזמור לדוד בשנותו** כי המזמור הלז עשאו דוד כאשר ברח מפני שאול אל אכיש מלך גת. ולפי שבשבת היה המעשה לכן אומרים אותו בשבת. ואומרים **תפלה למשה**. לפי שכתוב בו שבענו בבוקר חסדך שהוא בוקר של עוה"ב יום שכולו שבת. ואומרים **יושב בסתר**. כי הוא שיר של פגעים בכניסת שבת מתעברים ומסתתרים בנת"ר וזה דוקא כשישראל שומרים שבת כהלכתה משא"כ כשאינן נזהרים כראוי אז אדרבה מתגברים בליל שבת קודש לפי שהוא שעת שליטתן כו' וביחוד מאחר שמחזירין אחריהם לבטלם ולסלקם באותה השעה לכן כשמוציאין במה להאחז מתפשטין יותר וצריך שמירה מעולה לכן התקינו זה המזמור בשחרית לטהר האויר מהם. **ואומרים הללויה הללו** כו'. כי ממנו מתחיל הלל הגדול ובדין הוא לאומרו בשבת וי"ט בהיותו מדבר מנסי ה' ונפלאותיו המורים חידוש

[216] **ובסידור** ר"ש כתב ג"כ שיש לומר והוא רחום בכאן גם בשבת. וכ"כ בנצוצי אורה פ' תרומה ק"ל ע"א דדוקא בערבית שבת אסור לומר והוא רחום. אבל תוך הזמירות ניתן להאמר ולא כמו שאוסר מאי"ן ע"כ. וכ"כ בספר דבש לפי בשם האריז"ל ע"ש:

ועי' הלק"ט ח"ש סי' קע"ב דכתב ג"כ דמה שביטל הרב כמהר"ר בנימין ז"ל מלומר והוא רחום בשבת. אני הוכחתי שצריך להתודות בכל יום ובכל רגע ואין שום חשש. דכתיב (תהלים נ"א) וחטאתי נגדי תמיד:

[217] **ואין** ראוי להאריך לשון בקשה עם פרשת העקידה כבחול אלא אומר אלהינו ואלהי אבותינו זכרנו בפקודת ישועה ורחמים משמי קדם. וזכור לנו ברית אבות ועקידת יצחק בן אברהם ודיו. יעב"ץ. וע"ל סעי' מ"א בהשמטות:

העולם ויכולת השי"ת וממשלתו ושבת ויו"ט נתייחדו להורות על זאת. **מזמור שיר ליום השבת**. זה המזמור מרע"ה אמרו ורמז בר"ת בהתחלתו. **ה' מלך גאות לבש**. הוא שיר ליום הששי. ונדרש על כניסת שבת כשסיים הקב"ה מלאכתו נתעטף בתפארת לבושו לכבוד ש"ק. וכן יסדו ביוצר תפארת עטה ליום המנוחה לפיכך נסמך לכאן. **ואומרים נשמת**. שנתקן נגד הנשמה הבאה לאדם עתה. יעב"ץ. ולכבוד ימים טובים אנו אומרים אותן כמו בשבת. (שגם הם נקראו שבתון ומקראי קודש ומקדשים אותם על הכוס כמו בשבת אבודרהם). כל בו:

קונטרס אחרון

מזמור שיר ליום השבת. ובשם הגאון **רע"א** ז"ל ביאור הפסוק איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת. כי תיבת **צום** גימ' קל"ו. **קול** גימ' קל"ו. **ממון** גימ' ג"כ קל"ו. ב"פ קל"ו גימ' בע"ר. וזה איש מי שהוא בחי' איש. אזי בער לא ידע. היינו לפחות אוחז בא' בהמידות של צום קול ממון. ושנים מהם שהם גימ' בע"ר לא ידע. וכסיל מי שהוא כסיל לא יבין את זא"ת גימט' ת"ח צו"ם קו"ל ממו"ן. דהיינו שאינו יודע אפי' אחת מהם:

ועקידת יצחק בן אברהם. בספר הנותן אמרי שפר מהרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **ישעי' הירץ מדינוב** זצוק"ל פי' המדרש המובא בס' בשעה שאמר לו הקב"ה אל תשלח ידך אל הנער מכאן לתחיית המתים מן התורה ואף יצחק בירך ברוך אתה ד' מחיה המתים. עפ"י שאי' במדרש כי באמת נשחט יצחק א' ונשרף ע"ג המזבח עד שנעשה אפר ואח"כ החי' אותו השי"ת. והנה על המדרש קשה איך יפרש הכ' אל תשלח ידך וכו' ואל תעש לו מאומה. ובע"כ המדרש הזה מפרש שלא יתכן שהשי"ת ישנה דבורו שאמר והעלהו לעולה. רק אמירה זו הי' אחרי שהחי' אותו השי"ת אמר לו השי"ת לא"א לבל ישלח ידו שנית אל הנער. ומעתה יצא לנו רמז לתחיית המתים מה"ת ויצחק א' הי' ראשית לנס זה על כי שמו מרמז על התחי' העתידה יצחק אותיות ק"ץ ח"י גם ברכת מחי' מתים בשמ"ע היא בברכת יצחק:

ובספר ברית אברם (חיי) כתב כמדומה לי שראיתי באיזה ספר[218] שאאע"ה שחט את

[218] **בספר** דעת זקנים במנחת יהודא (תולדות) כתב בשם ריב"א שמצא מדרש שנטמן יצחק בגן עדן שתי שנים כדי לרפאות מהחיתוך שהתחיל אביו לשחטו:

ובס' ילקוט ראובני (חיי) כ' בשם בחיי דף ל"ג על פסוק **ויבא אברהם אל נעריו** מה שלא הביא עמו את יצחק לפי ששחט אברהם בו רוב שנים והוליכוהו מלכים לג"ע לרפאותו ושהה שם ג' שנים וברך בא"י מחיה המתים. ולז"א כשנכנס יעקב **ראה ריח בני כריח שדה** לפי שהי' מכיר בו:

וריבנו ר"ע מברטנורא על דעת זקנים כתב על מה שפי' רש"י על פ' ותרא את יצחק ראתה אותו הדור ותוהה מפניו וז"ל י"ל הדור מעוקם ועקום כמו והדורים אישר ובלשון רז"ל הדרא דכנתא שהי' יצחק בא מגן עדן שהלך להתרפאות מהחבור' שעשה לו אביו בצוארו בשעת עקידה והי' מהלך עתה ראשו למט' ורגליו למעל' כדרך שהמתים הולכים. והוא פי' הדור שאמר רש"י וכן פי' ריב"א שם:

יצחק ועשה בו פגם ומלאכים היו מוליכין אותו לג"ע לרפאות אותו:
ובשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **צבי אלימלך מדינאב** זצוק"ל על פסוק ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים כו' ויאמר אל תשלח ידך אל הנער. הנה מהפלא הוא כי א"א ע"ה שמע מפיו של הקב"ה קח נא את בנך וגו' והעלהו שם. לעולה. וע"י קריאת המלאך אליו מן השמים אל תשלח ידך אל הנער, מנע מלקיים מצות בוראו הלא הן בקדושיו לא יאמין ובמלאכיו וגומר. ומדוע האמין אאע"ה להמלאך כי כן הוא רצון הבורא ית'. רק נשמע מזה כי לשחוט נפש מישראל אסור לאדם להעלות על דעתו ח"ו זולת בשמעו מפיו של הש"ת בעצמו. אמנם למען להחיות נפש מישראל די גילוי מלתא בעלמא ע"י המלאך:
ואומרים תפלה למשה. בספר דברת שלמה (בלק) כתב וז"ל והנה במזמור תפלה למשה שלכאורה הוא כמתאונן ומתרעם בכל הקאפיטל כמ"ש **תשב אנוש עד דכא** כו' **כי אלף שנים** כו' **זרמתם שנה** כו' **כי כלינו** כו' **שתה עונותינו** כו' **כי כל ימינו** כו' **ימי שנותינו** כו' **מי יודע** כו' **למנות ימינו** כו' **שובה ה' עד מתי** כו' **שבענו בבוקר** כו' עד סופו. והנה שמעתי מש"ב כ"ש מוהר"ר **אברהם** זללה"ה בן מורי זללה"ה שאמר לי ששאל מאביו שהוא מורי זללה"ה מהו התירוץ על כל הקשיות והתרעומות של כל הקאפיטל הנ"ל. **ואמר** שהשיב לו שהתירוץ הוא כל הקאפיטל שלאחריו שהוא **יושב בסתר** כו' **אומר לד' מחסי** כו'. **כי הוא יצילך** כו' עד סופו ע"כ:

סימן שי

טעם. שהמזמור (תהלים קל"ו) נקרא אצל רז"ל הלל הגדול. מפני שהקב"ה יושב ברומו שלעולם ומחלק מזונות לכל ברי' דכתיב בי' נותן לחם לכל בשר והיינו דבר גדול. ערבי פסחים דף קי"ח ע"א.
וטעם. דאמרינן האי הלילא פי' וכי מאחר דאיכא הלל הגדול שמשובח יותר דכתיב בי' נותן לחם לכל בשר אנן מ"ט אמרינן האי הלילא על כל פרק ופרק ועל כל צרה שלא תבא על הציבור לכשנגאלין. מפני שיש בו ה' דברים. **יציאת מצרים. קריעת י"ס. מתן תורה. שעבוד מלכיות. תחיית המתים.** יציאת מצרים. דכתיב בצאת ישראל ממצרים. קריעת י"ס. הים ראה וינוס. מתן תורה דכתיב ההרים רקדו כאילים שעבוד מלכיות דכתיב לא לנו ה' לא לנו. תחיית המתים דכתיב אתהלך לפני ה' בארצות החיים. כד הקמח:
קונטרס אחרון
הלל הגדול. בספר קרבן עני לפסח כתב הטעם שלא הזכיר בהלל הגדול מן ומעמד הר סיני ותורה כמו בהגדה. לפי ששיר הזה אומרים המלאכים. כל פסוק מלאך אחר והם

מתקנאים אותנו על נתינת התורה כמ"ש תנה הודך על השמים. ע"כ אין רוצים להזכיר מן וסיני שכ"ז היה הכנה לקבלת התורה:

נותן לחם לכל בשר. בספר זכרון טוב כתב שפ"א שאל הרב הצדיק הקדוש **מנעסכאיז** זצוק"ל בעה"ב א' היכן אתה נוטל לחם ואמר מעל הדף שמניחים עליו הלחם אני נוטל. וישאלהו ומי נותן לשם. ואמר אשתי מניחתו שם. וענה **הגסכיזר** הסכלת לענות. כי אם היית מזכיר מי הנותן לחם הי' לך פרנסה ועשירות:

סימן שיא

טעם. שנהגו בשבת לומר **ובכן ישתבח** יותר מבימי החול. מפני שזה השבת נתקן על שירת הים ובשירת הים יש בה רמז לשם בן ע"ב ועליו אנו אומרים ישתבח שמך שבכחו רגע הים והוא רומז בפסוק ויסע ויבא ויט. ובשבת שסמכנו להשירה שבח אחר והוא נשמת כל חי תברך את שמך עד בפי ישרים תתרומם וכו' הוסיפו מלת ובכן והוא רמז לשם בן ע"ב של ישתבח שמך. סדה"י.[219]

קונטרס אחרון

תברך את שמך. כתב הר"ר יונה בסוף פ' אין עומדין דאין לשחות כשאומרים בנשמת כל חי **ולך לבדך אנחנו מודים** שאין לכרוע אלא דוקא במקומות שתקנו חכמים ע"כ. ומטעם זה ג"כ אין לשחות כשאומרים בויברך דוד **ועתה אלהינו מודים אנחנו לך**. מטה משה אות נ"ו.

סימן שיב

טעם. שנהגו לומר קדיש אחר פסוקי דזמרה. לפי שאין כל תיבה ואות שבתורה שאין שם המפורש יוצא מהן מה שאין אנו יודעין לכך נהגו להקדיש.[220] ספר התניא:

[219] **מי** ששכח לומר נשמת ונזכר אחר ישתבח עדיף טפי לאומרו שם ולא לאחר התפל'. זכור לאברהם אות ת' בשם הרב מכתם לדוד. ובשם עיקרי הד"ט כתב דשואת"ע כי מקומו קודם ישתבח דוקא:
ובדין ברכו עי' בכל בו סי' ז' דהש"צ כורע כשאומר ברכו וזוקף בשם ע"ש. ובספר אור צדיקים כ' בשם גדול א' ז"ל שלא להפוך פניו ממזרח עד סיום לומר ברוך ד' המבורך לעולם ועד. אם לא שמעו הצבור את המברך אע"פ ששמעו החזן עונה לא יענו עמו אלא עונין אמן על דברי החזן. רמ"א סי' קל"ט סעי' ו':

[220] **ובספר** תולדות אהרן להרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **אהרן** מ"מ דק"ק **זיטאמר** זצוק"ל (תולדות) כתב שכל תיבה שבתור' יש לה כמה אלפים וריבואות פירושים ומשמעות ע"ש:
ובספר אמרי צדיקים חלק שני פי' בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **לוי יצחק** אבד"ק **בארדיטשוב** זצוק"ל מה דאיתא כי תורה חדשה מאתי תצא. ולכאור' קשה הלא זה מן הי"ג עיקרים שזאת התורה לא תהא מחולפת ולא תהי' תורה אחרת כו'. אך להיות למה התור' הנתונה בידיט אסור להיות נגיעה מאות לאות. לפי שגם הלובן הם אותיות התור' אך אין אנו מבינין לקרותם כמו השחרות האותיות. אבל לעתיד לבא יגלה לנו השי"ת אפי' הלבנונית של התורה. פי' שנבין אות הלבן שבתור' שלנו. וזה פי' (ישעי' נ"א) כי תורה חדשה מאתי תצא. פי' שיבינו כלל

סימן שיג

עוד טעם. לפי שכבר סיימו את המצוה של פסוקי דזמרה ואח"כ יתחילו האחרת קריאת שמע בברכותיה ושמא יפסיקו לפסוק צדקה או לדבר אחר. או שמא יעכב עליהן מעכב מלקרות את שמע ויצאו בלא קדיש. לפיכך נתקן הקדיש אחר פסוקי דזמרה. שם וע"ל סעי' נ"ה:

סימן שיד

טעם. שתקנו לומר אלפא ביתא ביוצר של חול ושל שבת. להודיע כי לא נתקיימו שמים וארץ ותולדותיהם אלא בעבור התורה שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי. והתורה כלה יוצאת מאותיות אלפא ביתא כ"ב אותיות וזהו שאמר הכתוב **נגילה ונשמחה בך**. ואומר במדרש חזית בך בכ"ב אותיות שכתבת בהן את התורה והפוך כ"ב ויהי' בך. אבודרהם:

סימן שטו

טעם. שנתקן בברכת המאורות אלהי עולם ברחמיך הרבים רחם עלינו. משום דאמרינן בירושלמי יהי מארת. מארת כתיב חסר בלא וא"ו. מפני שגורמין להפיל אסכרא בתינוקת. לפיכך תקנוהו לומר ברחמיך הרבים בברכת המאורות. שם:

סימן שטז

טעם שאין מתפללין בשבת י"ח. מפני טורח הצבור.
עוד טעם. לפי שאי אפשר שלא יהא שם דבר שהוא צורך היום כגון פרנסה בכל יום הוא צריך. אבל מי שברך שאומרים החזנים בשבת שהוא כללי אין לחוש. הלכות קטנות ח"א סי' ס"ב:

סימן שיז

טעם. למה מתפללין ג' תפלות משונות זו מזו בשבת. **אתה קדשת. ישמח משה. אתה אחד**. וביו"ט לא תקנו אלא אחת. אתה בחרתנו לערבית ולשחרית ולמנחה. מפני ששבת נקראת כלה והקב"ה נקרא חתן תקנו **אתה קדשת** על שם הקדושין שנותן החתן לכלה

ישראל גם האותיות שהם לבנים בתורה שלנו הנתונה למשה. אבל כעת נסתמו מאתנו אותיות הלובן. ועי' ליקוטים סעי' צ"ד בהשמטות:

ואח"כ **ישמח משה** על שם שמחת החתן בכלה ואח"כ **מוסף**. על שם התוספות שמוסיף החתן לכלה על הכתובה ועל שמתיחד החתן עם הכלה אומרים במנחה אתה אחד. וה"ר קלונימוס כתב טעם אחר ששלש תפלות אלו הן כנגד שלש שבתות. **שבת בראשית. ושבת של מתן תורה**. דכולי עלמא מודו דבשבת נתנה תורה. **ושבת שלעתיד**. וכן הוא הפירוש **אתה קדשת** מיירי בשבת בראשית. **וישמח משה** מיירי בשבת מתן תורה. **ואתה אחד** מיירי בשבת שלעתיד שאז יהי ה' אחד ושמו אחד. אבודרהם:

קונטרס אחרון

דבשבת נתנה תורה. וא"ת הא קיימא לן כי פסח שיצאו ישראל ממצרים היה ביום חמישי. וא"כ יום מתן תורה יבא ביום ששי והיכי אמרינן דבשבת נתנה תורה. וי"ל דקיימא לן אייר דההוא שתא עבורי עברוה כלומר הוסיפו יום אחד. מטה משה אות ת"ן: **ושבת שלעתיד**. ולפ"ז ניחא מה שאומרין בתפלה **ולא נתתו ד' אלקינו לגויי** וכו' **ולא הנחלתו** כו' **וגם במנוחתו** וכו' דמתחיל בלשון מתנה ואח"כ בלשון נחלה. גם מקודם אומרים לשון עבר ולא נתתו ולא הנחלתו וסיים בלשון עתיד לא ישכנו כו'. אכן להנ"ל י"ל דקאי על ג' שבתות. **ולא נתתו** היינו **שבת בראשית** ונקרא בל' מתנה עפ"י מה דאי' (שבת י':) מתנה טובה יש לי ושבת שמה כו'. **ולא הנחלתו** היינו **שבת מתן תורה** ונקרא בל' נחלה עפ"י מה דאי' (סנהדרין נ"ט) **תורה צוה לנו משה** כו' לנו מורשה ולא להם. **וגם במנוחתו לא ישכנו** אומרים לשון עתיד על **שבת דלעתיד יום שכולו שבת.** זאת כתב לי ידי"נ הרב הה"ג מו"ה צבי יחזקאל מיכלזאהן אבד"ק פלונסק שליט"א:

סימן שיח

טעם. למה כשחל יו"ט או אפי' ר"ח בשבת דוחין ברכה האמצעית בשמ"ע שנתקנה לשבת ואומרים ברכה האמצעית של יו"ט וכוללין בה שבת דזה הוא ח"ו כהעדר כבוד לשבת ושבת קדושתו חמורה יותר מכל המועדים. משום דזה כבוד גדול לשבת להורות דקדושת שבת קביע"א וקיימא והוא כעין בעה"ב וקדושת יו"ט הבאה ביום השבת הוא כעין אורח הבא להתארח אצל בעל הבית. ע"כ יו"ט נקרא מקר"א קד"ש מלשון ואח"כ יאכלו הקרואי"ם היינו האורחים המזומנים ומדרך המוסר של בעה"ב לכבד את האורח יותר ממנו כו'. ע"כ זה מורה על קדוש"ת שב"ת שגבה מעלתו שהוא כעין בעה"ב קבוע וקיים לעד ומכבד את האורח הטוב היינו יו"ט.

וטעם. שאורח מברך. כדי שיברך לבעה"ב וע"כ בסיום הברכה מקדימין של שב"ת היינו לומר **מקדש השבת** כי האורח בברכתו מברך לבעה"ב. בני יששכר:

סימן שיט

טעם. שיש נוהגין שלא לסיים בשחרית **זכר למעשה בראשית** משום דבשחרית נכלל ב' שבתות יום וליל לוחות ראשונות לוחות שניות ובלוחות ראשונות כתיב זכר למעשה בראשית ובלוחות שניות כתיב זכר ליציאת מצרים ולכך כאן כולל שניהם לא כתיב לא זכר למעשה בראשית ולא זכר ליציאת מצרים. אבל במוסף שורש תכנת שבת רצית קרבנותיה שורש בנין תיקון עולם ולכך הוסיפו זכר למעשה בראשית לוחות ראשונות כי ששת ימים עשה ד' כו' ע"כ ברך ולכך שייך זכר למעשה בראשית. סידור לב שמח:

סימן שכ

טעם. שאומרים בערבית **וינוחו בה. בשחרית בו. ובמנחה בם**. משום דבערבית הוי ככלה בבית אבי' דהשמחה תלוי' בה. ובשחרית הוי ככלה בבית חמי' שהשמחה תלוי' בו. ובמנחה השמחה תלוי' בשניהם. תוס' שבת סי' רס"ח אות ד':[221]

קונטרס אחרון

ובמנחה בם. וי"ל **הטעם** כי בסתם שנה איכא חמשים שבתות וז' ימים טובים מקרא קודש מה"ת. ב' דפסח ב' דסוכות. שבועות. ר"ה. יו"כ. ובין נ"ז יום לשביתה ומנוחה. ותיבות ב"ה. ב"ו. ב"ם. בגימטרי' נ"ז ורמזו בזה על הנ"ז יום בשנה. היינו השבתות עם הימים טובים שינוחו בהם ישראל מקדשי שמו יתברך. כתב לי ידי"נ הרב הה"ג מו"ה צבי יחזקאל מיכלזאהן אבד"ק פלונסק שליט"א בשם גדול אחד:

מאפילה לאורה. והעיקר הוא לענג את השבת בלימוד תורתינו הקדושה. ובס' סידורו של שבת פי' בדרך הלצה בדברי זמירות של שבת. **לנוח בו ולשמוח בתענוג אכול ושתו** זה **כל עדת ישראל יעשו אותו**. בזה ניכר הפרש שבת קדשינו מימות החול בכל עדת ישראל אף לקטני ופחותי הערך במה שהם מרבין לשמוח בו בתענוג אכול ושתו. ולא כן ניכר אצלו קדושת השבת בשארי דברים להיות משתוקק בלבו לעבודת ה' יותר מבחול ולחפוץ בו באהבת אור התורה וללמוד אז תורה הקדושה:

קאי על הלילה. ובספר נועם מגדים (תשא) כתב בשם הרב אור החיים שפי' הסמיכות איש אמו ואביו תיראו כו' בדרך רמז נכון דהנה בימי הגאון החסיד הראב"ע ז"ל הי' מין

[221] **ובישועות** יעקב סי' רס"ח סק"ו ביאר בזה לשון הילקוט פ' תשא **ושמרתם את השבת** אין לי אלא עונש ואזהרה ביום השבת, מנין עונש ואזהרה בלילה ת"ל מחלליה מות יומת. כי מחלליה היא לשון נקבה וקאי על הליל' וע"כ נאמר כי כל העושה בה מלאכה היינו ג"כ קאי על הליל' ע"ש:

וצריך אדם לקבל את השבת בשמחה ולענג אותו ובכלל העונג הוא להרחיק ממנו העצבות ביום השבת. ובעינינו ראינו כמה בני אדם שהגיע להם איזה מקרה של צער ביום עש"ק וע"י שקבלו את השבת בשמחה ודחו הצער מעליהם נהפך להם מיגון לשמחה ויצאו מאפילה לאורה. מתוק מדבש:

א' ועיקם ועיקש לומר דשבת התחלתו מיום השביעי ולילה שלאחריו והביא ראיות של מינות ואפיקורסות לדבריו הנידחין. והראב"ע ז"ל סתר דבריו המעוקשים לחזק דתינו ודעתינו כדעת חז"ל הקדושים. וזה ירמוז בקרא עם הידוע כי שבת דלילא יתייחס לאור בחי' כלה אימא קדישא חקל תפוחין. ושבת דיממא לעתיקא קדישא אב הרחמים. וזהו אומרו איש אמו ואביו תיראו והקדים אם לאב ואמר ואת שבתותי ר"ל עד"ז תשמרו את שבתותי להקדים אימא והוא שבת דלילא ע"ש:

סימן שכא

טעם. שאין אומרים **על הכל** רק בשבת ויו"ט. משום ביטול מלאכה דעם. לבוש סי' קל"ד סעי' ב' וע"ל סעי' קנ"ה וסעי' קנ"ו:

קונטרס אחרון

בשבת ויו"ט. **וטעם** שבחול אומרים קודם הקריאה **ותגלה**. ובשבת ויו"ט **ויעזור**. כי לכך השמיטו בשבת שחרית ויו"ט בקשת ביאת משיח לפני הקריאה. לפי שתקנוה ברכה לעצמה אחר ההפטרה. **שמחנו** וכו'. ומה שאומרים **ותגלה**. וכו' במנחת תענית אף שאומרים ברכת ההפטרה הזאת. הוא שלא להשוות תענית לשבת ויו"ט. וגם נוח להם להרבות בתענית תפלות ובקשות על הגאולה. ראיתי באיזה ספר.

סימן שכב

טעם. דנוהגין ביום שיש בו שני ס"ת דמוציאין בב"א. משום דאם יוציאו השניה בין קריאה לקדיש יהי' הפסק. ואם יוציאו אח"כ לא יהי' הקדיש קאי על שניהם. וכשאין רק ספר אחד נכון לומר הקדיש קודם גלילה לקריאה שניה כדי שלא יהי' הפסק כי הקדיש קאי על כל הקריאות. אשל אברהם סי' קמ"ז:[222]

סימן שכג

טעם. שאין מוציאין ב' ספרי תורות בשבת לקרות פרשה המוספין בהשני מפני שאין בה אלא שני פסוקים. תוס' מגילה דף כ"ג ע"א בד"ה כיון:

[222] **בספר** ארחות חיים סי' רפ"ב כתב בשם שו"ת לב שלמה דאם אחד קנה מפטיר וקראוהו באמצע הקריאה במנין שבעה יכול לעלות גם למפטיר כיון שכבר קנה. ובס' חוט המשולש דף ג' ע"ב כ' דהגאון הקדוש מוהר"ר **נתן אדלער הכהן** זצ"ל רבו של הגאון הקדוש **חת"ם סופר** הי' עולה לכהן וגם למפטיר בכל שבת: ופ"א אירע לו אבל ר"ל ובכ"ז לא שינה מנהגו ועלה לתורה כהנ"ל ע"ש:

סימן שכד

עוד טעם. שאין מוציאין ב' ס"ת בשבת לקרות פ' המוספין בהשני. מפני שצריך להפטיר בכל שבת מענינו של יום ואי הוה קרינן בשל שבת הי' צריך להפטיר בדסליק מיניה והיינו בשבת. וא"כ יהיו כל ההפטרה מענין א'.[223] תוס' מגילה דף כ"ג ע"א בד"ה כיון:

סימן שכה

טעם שהחזן עונה **אמן בקול רם** קודם שיתחיל לקרות. כדי שיבינו הקהל וישמעו כשיתחיל לקרות. הגהות מנהגים בשם מהר"ם

סימן שכו

טעם. שתקנו שיהי' הש"צ קורא לא העולה. כדי שלא לבייש את מי שאינו יודע לקרות.[224] פ"ח סי' קמ"א אות ב':

סימן שכז

טעם. שקורין **בשבת שבעה**. שאם יארע לאדם אונס שלא בא לבהכ"נ כל ז' ימי השבוע ולא שמע ברכו יאזין מפי הקורין ז"פ ברכו ויצא י"ח. טור א"ח סי' רפ"ב. וע"ל סעי' קנ"ב:

קונטרס אחרון

בשבת שבעה. אין מניחין לעלות שני אחים זא"ז וכן הבן אחר האב בשביל עין הרע וגם אב עם בן בנו אין לקרות בזא"ז אם אין כ"כ צורך בדבר. ואב עם בן בנו יש להקל לקרות השני למפטיר וכן אם המפטיר עדיין אינו בר מצוה יש להקל בזה. וכן בשבת או בי"ט שמוציאין שני ספרים והמפטיר קורא בספר אחר וגם יש הפסק קדיש יש להקל בזה. ובחוה"מ פסח או שבת שיש בו ג' ס"ת והקורא בספר השני אינו למפטיר רק להשלים הקריאה וגם אין הפסק קדיש יש להחמיר קצת שלא לקרות שני אחים בזאח"ז אם לא יש צורך בדבר. וכן בשמחת תורה מקילין בזה. שערי אפרים:

ועי' עטרת זקנים סי' קמ"א שכתב הטעם שאין לקרות שני אחים זא"ז. משום דפסולים לעדות. וכתב הפ"מ שם סק"ח ולפ"ז כל אותם שאין מעידין כמבואר בח"מ סי' ל"ד אין

[223] **ועי'** מ"א סי' רפ"ב ס"ק י"ב וז"ל ראיתי נוהגין שאין קטן מפטיר במרכבה ביום א' של שבועות ולא בז' של פסח. ובשם מט"מ כתב שאין להפטיר בשבת שובה:

[224] **וכההיא** דתנן בבכורים בראשונה כל מי שיודע לקרות קורא וכל מי שאינו יודע לקרות מקרין אותו נמנעו מלהביא בכורים התקינו שיהיו מקרין את מי שיודע ואת מי שאינו יודע. ובפ"ב דתעניות בט"ו באב ובי"ה בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולים כדי שלא לבייש את מי שאין לו. וכיוצא בזה בס"פ ואלו מגלחין דף כ"ז בראשונה היו מוליכין כו' והיו עניים מתביישין התקינו שיהא הכל מביאין כו' מפני כבודן של עניים:

ראוין לעלות וכ"ש הפסול לעדות מחמת עבירה ע"ש:
בשני אחים או אב ובן אם קראוהו לא יעלה ואם עלה לא ירד. ובאחים מן האם או האב עם בן בנו יש להקל אם קראוהו יעלה. שערי אפרים.
אשה שהפילה אעפ"כ בעלה חיוב בשבת ראשון שהולכת לבהכ"נ או אחר מ' יום כו'. אבי הילד זכר חיוב בשבת שלפני המילה ואם התינוק חלש ולא ימולו אותו בשבוע זו אינו חיוב עד השבת שקודם שבוע של המילה. ואם הי' סבורים למול בשבוע זו ועלה בשבת שלפניו בתורת חיוב ואח"כ נדחה המילה שוב אינו חיוב בשבת אחר שיהי' קודם המילה. שם:
אבי הילד בשבת שהולכת אשתו לביהכ"נ הוא חיוב שהוא במקום קרבן. ואם אינה הולכת לביהכ"נ אין הבעל חיוב אלא אם הוא מ' יום לזכר ופ' יום לנקבה שאז הוא זמן הבאת הקרבן. מ"א סי' רפ"ב ס"ק י"ח יולדת בשבת שהולכת לביהכ"נ איש שיולדת בת קודם לאבי הילד הזכר. והטעם. לפי שיולדת בן כבר הי' לו חיוב בשבת שלפני המילה. מחצית השקל שם. ובספר ארחות חיים שם אות ט"ו בהגהות כתב בשם ת"ח לסנהדרין צ"ד בענין עליית הבעל לס"ת שיכוין לפטור אשתו מברכת הודאה:
מקומות שהחתן קורא בס"ת שלו פ' ואברהם זקן אינו עולה למנין ז'. לדוד אמת להגאון הקדוש מו"ה **חיד"א** זצוק"ל סי' ה'. מקומות שנהגו שהחתן קורא תחילה בסדר היום ואח"כ קורא בס"ת שבזרועו פרשת ואברהם זקן[225] ושאר עולין קורין בספר ראשון אין למחות בידם. שם. יש נוהגין להפטיר הפטורת השבוע ואח"כ אומר שוש אשיש עד ישיש עליך אלקיך ואח"כ מברך. ונוהגים כך אף שעדיין לא עלה החתן עס ס"ת שלו. ויש שנהגו שאין מפטירין עד שיעלה החתן ואז מפטירין הפטרת השבוע והפטרת החתן. שם סי' כ"א:
ובספר אבודרהם כתב וז"ל נוהגין בכל המקומות בשבת של ז' ימי החופה אחר שקורין בס"ת בסדר היום לקרות עם החתן בס"ת בואברהם זקן עד ולקחת אשה לבני משם. וגם לאחר שמפטירין מענין הפרשה מפטירין גם בישעי' **שוש אשיש בה'** עד **ישיש עליך אלהיך**. ואם אירע זה הענין בשבת שמוציאין ב' ס"ת או ג' צריך לקרוא תחלה הפרשיות המוטלות על הצבור ואח"כ יקרא פ' החתן כי הראשונות הם חובה וזאת רשות:

[225] **בספר** ילקוט ראובני פ' חיי כתב בשם בחיי דלכך הוקבא לישראל לקרוא פ' זו לחתן ביום חתונתו להזהירו שלא יקח אשה לשם ממון ויופי כ"א לשם שמים:

סימן שכח

טעם. שצריכין לעמוד **שלשה על הבימה כשקורין בתורה**. משום שכתוב העידותי בכם היום והתראה בפני שנים וע"כ האחד קורא והשנים מתרה בפניהם. הגר"א. ועי' מ"א סי' קמ"א ס"ק ח'. כתב הלבוש סי' קמ"א סעיף ד' וז"ל בעל הסגן עומד במקום הש"י ב"ה. שהרי מצוה לקרות למי שישר בעיניו והש"ץ הוא הסרסור במקום משה. והעולה הוא המקבלה במקום כל ישראל ע"ש:[226]

קונטרס אחרון

כשקורין בתורה. כתב בספר כרם שלמה בשם ירושלמי מגילה דף י"ד ע"א וז"ל זה שהוא עומד לקרות בתורה צריך שיהיה פותח בדבר טוב וחותם בדבר טוב. ובספר פחד יצחק כתב דלאו דוקא טוב בסימן ימצא בכל פרשה לכל העולם. אלא דבר טוב דקאמר למעוטי שאינו קללה אלא דבר אחר ע"ש. וטובת ורעת עכו"ם לא מיקרי טובה או רעה. לדוד אמת. ועי' רמ"א או"ח סי' קל"ח דהלומד תורה או כותב יזהר תמיד לסיים בדבר טוב ע"ש. ועי' מ"א סי' קל"ח סק"ד.

אם הראו להעולה המקום שיקרא ובירך ואח"כ נזכרו שאין זה המקום שצריכין לקרוא, אם המקום שצריכין לקרוא הי' ג"כ גלוי לפניו אפי' הוא בעמוד אחר ולאחר המקום שהראו לו א"צ לברך שנית משום דדעתו הי' על המקום שבירך ועל כל מה שנגלה לפניו. אבל אם לא הי' המקום גלוי לפניו או אפי' הי' נגלה אלא שהוא קודם להמקום שהראו לו צריך לברך שנית אשר בחר בנו אבל ברכו לא יאמר שנית ויאמר תחלה בשכמל"ו על הברכה הראשונה שבירך לבטלה. ואם המקום הוא למעלה ממקום שהראו לו אבל הוא סמוך שיכולין לקרות לו גם ג' פסוקים ממקום שבירך ולהלן שהכל הוא בפ' היום יעשו כן ולא יברך שנית. קיצור ש"ע סי' כ"ג סעי' י"ח:

ועי' פמ"ג סי' ק"מ סק"ד דכי אמרינן י"א שחוזר ומברך דוקא בהראו לו פרשה אחרת וסבור שזו חובת היום ועליה בירך. משא"כ בטעות עד"מ פתחו ס"ת וסברו ששם כתיבה פ' חובת היום ובירך ואח"כ הוצרכו לגלול אמרינן הפסק שתיקה אינו הפסק ע"ש ועי' באה"ט שם סק"א:

אם נמצא טעות בס"ת באופן שהוא טעות גמור, המנהג שאם נמצא בין גברא לגברא צריך להוציא אחרת ולהתחיל ממקום שפסקו ולהשלים מנין הקרואים והעולין כבר בס"ת הפסול עולין למנין הקרואים. ואם אפשר לקרות ז' קרואים ממקום שפסקו עד

[226] **בספר** דרכי צדק להרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **זכרי' מענדיל דק"ק יערסלוב** זצוק"ל דיכול לידע ע"י קריאה ועלי' לתורה מה שקורין לפניו מהות האדם והנהגתו לפעמים בגלוי ולפעמים נסתר וצריך הבנה לזה כו' ע"ש:

סוף הסדרה ודאי ראוי ונכון בכל מה דאפשר. אמנם אם נמצא הטעות באמצע הקריאה או לאחר שאמר בא"י יקרא בספר הלז לאחר שנמצא הפסול בו ג"פ ויברך לאחריה ואם הוא ב"פ סמוך לפ' יקרא עד הפרשה כיון שאין משיירין בפ' פחות מג' פסוקים והטעות יקרא על פה ואח"כ יוציא ס"ת אחר להשלים מנין הקרואים. וה"ה שאין מפסיקין לסיים בדבר רע וכה"ג עי' סי' קמ"ג ובמ"א שם ובא"ר:[227]

ובספר קיצור של"ה כתב בשם מ"א שם סק"ד דאם קראו רק תיבה אחת בפסוק ג' ונמצא טעות יגמור אותו הפסוק ויברך ואפי' שהוא רק ב' פסוקים סמוך לפתיחה או לסתימה. ואם נמצא טעות בשביעי יגמור כל הסדרה ואותו שקראו לשביעי יאמר ג"כ ההפטרה:

ובשם מנחת יעקב תשובה י"ח כתב דאפי' באחרון אם קרא ג' פסוקים ואפשר לסיים כגון שיש עוד ג"פ קודם הפרשה יסיים ויברך אחריה ויקראו אחר לאחרון. ואפי' אם אותו אחרון הי' כהן מותר לקרות כהן אחר אחריו. ואין לחוש משום פגמו של ראשון שהרי נקראין בשני ס"ת וכדמשמע בלבוש סי' קל"ה סעי' י' ע"ש:

על חסירות ויתרות אין מוציאין ספר תורה אחרת. ודוקא תיבה שנמצא פעם א' בתנ"ך חסר או מלא וקריאתן שוה בין שהוא מלא בין חסר כמו אבותך אבתך. או טובות. טבת. דנמצא פעמים מלא ופעמים חסר[228] ונקרא בשוה וגם הענין שוה. אמנם אם נשתנה הקריאה כמו בפ' תולדות כתיב תומם חסר. **א** אם נמצא תואמים מלא פסול שנשתנה לשון הקריאה וצריך להוציא אחרת. וכן אם נשתנה בענין ג"כ מוציא אחרת כמו אם נמצא במקום ימצה דמו ימצא דמו אף שקרא ממש בשוה במבטא מ"מ נשתנה בענין ומוציאין אחרת. וכן כל כיוצא בזה. עי' מ"א שם סק"ז. בשמחת תורה אם נמצא טעות בפ' בראשית לא יוציאו ס"ת אחרת. תורת השלמים להג' הק' מו"ה **חיד"א** זצוק"ל[229]:

[227] **ובסידור** יעב"ץ כתב דאם קראו בס"ת ונמצא בו טעות הפוסלו ועדיין לא קראו ג"פ עם העולה מוצאין ס"ת אחר ומתחילין לקרות ממקום שנמצא הטעות היינו מתחלת אותו פסוק וגומר קריאתו בכשר ומברך לאחריו וא"צ לברך לפניו. כי ברכה שלפניה עלתה לו ומשלימין העולין הנשארים שי"ל לקרות ע"ש. וצריך לקרות בס' השני לפחות ג"פ ואם אין עוד ג"פ עד תשלום הסדרה יתחיו למפרע קצת. קיצור ש"ע סי' כ"ד סעי' ה':

[228] **בספר** אגרא דכלה פ' חיי כתב בשם האריז"ל דבכל תיבה שהי' יכול לכנס בה אות משם הוי' ב"ה ונחסר. היא מפני הטומאה. ולכך מתנת חסר כתיב. דרשו שמסר להם שם טומאה. וכן ברבקה כתיב טבת מראה חסר ו'. עפ"י מה שדרשו ז"ל בתולה ואיש לא ידעה. שאפי' אדם לא תבע בה לקיים מה שנאמר כי לא ינוח שבט וכו' בשביל שלכל אדם נדמה לכעורה. רק כשבא אליעזר הכיר טובתה. ע"כ נכתב טבת חסר ו' משם הוי'. שלא היתה טובה לכל מפני הטומאה שלא יטמאוה וזה שמסיים בתולה ואיש וכו' וכמשאחז"ל. ובפ' ויצא כתב דכ"ה בהיפך כשלא הי' מן הצורך לכתוב אות משם הוי' בתיבה ההוא ונכתוב ייתור אות משם הוי'. הוא מחמת הקדושה כו' ע"ש:

[229] **אם** קרא א' ב' פסוקים יש חילוק בדבר אם נזכרו אחר ברכה אחרונה שלא קרא רק ב' פסוקים ועדיין לא קרא הש"ץ לאיש אחד אזי אותו שחיסר פסוק א' יקרא עוד פסוק א' ולא יברך קודם לו ברכה ראשונה דהא ככר בירך הוא ברכה ראשונה תחלה והברכה אחרונה שבירך הוא כאלו לא נאמרה כיון שבטעות היתה אלא אחר שישלים פסוק הג' יברך ברכה אחרונה שנית וקאי על כל מה שקרא. ואם לא נזכרו עד אחר שקרא לאחר לעמוד לקרות אז הוא צריך פכ"פ לילך לקרות כדי שלא יאמרו פגום הוא ע"כ יסתלק הראשון ויקרא השני בברכה ראשונה תחלה

כתב בס' ארחות חיים סי' קל"ה אות ב' בשם ס' משא חיים וז"ל המנהג שלא לעלות לס"ת או לעשות מצות קס"ת בלתי טלית וכן הסנדק ע"ש:

סימן שכט

טעם. שנתנו חכמים סי' להפסקת **פרשת האזינו** יותר משאר פרשיות התורה. כגון מן האזינו עד זכור ימות עולם. השני עד ירכיבהו. והשלישי עד וירא ה' וינאץ. והרביעי עד לו חכמו. והחמישי עד כי אשא אל שמים ידי. והששי מן כי אשא עד סוף השירה. כדי שלא יתקוטטו עם הש"ץ העולין לקרות בעבורם מפני שהם הפסקות רעות.[230] אבודרהם:

סימן של

טעם. שקורין **ישכבנה** במקום **ישגלנה** אע"פ שאסור לקרות בתורה אפי' אות אחת שלא מן הכתב. מפני שהוא הלכה למשה מסיני. כמו שאמרו בפ' אין בין המודר מקרא סופרים ועיטור סופרים קריין ולא כתיבן כתיבי ולא קריין הל"מ. טור סימן קמ"א:

סימן שלא

טעם. שקורין בתורה **לישששכר**. **ישכר**. מפני שלישששכר היה לו בן וקרא אותו שמו יוב ובימים הקדמונים הי' אליל ששמו יוב וע"כ בא בנו בקובלנא לפני אביו על שכינה את שמו בשם ע"ז ונתן לו אות משמו **ש**' ונקרא שמו ישוב וע"כ קורין לישששכר בשי"ן אחד.[231] (מדבר קדמות):

ויתחיל למפרע ממקוה שהתחיל אותו שלפניו ויוסיף עליהם כפי מה שירצה. ט"ז סי' קל"ז סק"ד:
הקורא בתורה לא יסיים במקום שלא ישאר משם עד הפרשה דהיינו פתוחה או סתומה שלשה פסוקים לכל הפחות וכן לא יסיים בפחות משלשה פסוקים לאחר התחלת הפרשה. ואם כבר בירך לאחר שסיים בפחות מג' פסוקים סמוך לפרשה הקורא אחריו א"צ להתחיל מפסוק שלפניו רק יתחיל ממקום שפסק הראשון ויקרא עמו עוד ג' פסוקים בפרשה שניה. ופרשה שאין בה אלא שני פסוקים מותר להפסיק שם. אם יש פיסקא באמצע פסוק מותר לסיים אפי' בפסוק הסמוך לה. קיצור ש"ע סי' כ"ג סעי' כ' וסעי' כ"א. ועי' ט"ז סי' תכ"ג:

[230] **ובמקומות** שנוהגים להוסיף מחלקים מן ויבא משה ולהלן. אבל קודם לזה אין מחלקים אפי' אם יש חיובים בבהכ"נ בשבת זה. מטה אפרים סימן תר"ב. וע' מחצית השקל סי' תכ"ח ס"ק ז':

[231] **ובשו"ת** בית אפרים כ' וז"ל יש נוהגין עד פרשת שבו נזכר ישוב קורין **ישששכר** ומשם ולהלן קורין **ישכר** עכ"ל. ובספר יסוד הניקוד כתב לקרוא תמיד ישכר בחד שי"ן ע"ש. ובשם הרב הקדוש **מוה' צבי מזידיטשוב** שעד פ' פנחס צריך הקורא לקרא **ישששכר בב' שיני**"ן. ומפ' פנחס והלאה בחד שי"ן ואמר זכר לדבר יסכר פי דוברי שקר פי' מי שאומר ישכר עד פנחס הוא דובר שקר והטעם הוא. כי עד פנחס לא מצינו שם ישוב ולכך צריך לקרוא את יששכר בב' שי"ן:

סימן שלב

עוד טעם. מה שיש בתיבת **יששכר** קרי וכתיב. דהיינו הקריאה הוא בחד שי"ן וכתיב הוא בב' שי"ן ואף שאין בהמסורה הקרי והכתיב עי' בספר יצירה שכתבו בפירוש שאין להזכיר השי"ן הבי"ת בקריאה. משום דבשני שי"ן רימזה ב' שכירות אחד שכר שנתנה שפחתה והב' שנתנה דודאים ולכך נכתב בשני שי"ן. אבל בקריאה אנו קוראים בחד שי"ן. כדי שלא תהא רחל בושה בזה שזלזלה במשכב הצדיק כמו שפירש"י שנענשה על זה שלא זכתה ליקבר עמו ביחד. דעת זקנים:

סימן שלג

טעם. שמוסיפין בשבת. כי שמא יש א' שא"י צורת אותיות ואין ממנין (א"ר) והעולם אין נזהרים ומוסיפין הרבה וקורין להוספה אנשים פחותים מראשונים ולטעם זה יש לתקן לקרות יותר חשובים להוספה. פ"מ סימן קל"ה ס"ק ה':

קונטרס אחרון

ומוסיפין הרבה. שבת שמוציאין ג' ס"ת כגון ר"ח טבת שחל בשבת או שקלים והחדש שקורין ו' בס"א והשביעי בס"ב והמפטיר בס"ג ויש הרבה חיובים לעלות, הנה בשו"ת הלק"ט ח"ב סי' ר"ח כתב דלא יעשו הוספות אלא יחלק הש"ץ הפרשה לששה וישלימנה ושאר העולים יחזרו ויקראו מה שקראו כבר שעי"ז אין עולין למנין שבעה והשביעי יקרא פ' ר"ת ע"ש. ועי' פר"ח סי' תרפ"ד שכתב בפשיטות שיוכלו להוסיף בספר ראשון כמה עולים. ובס' זכור לאברהם אות ס' כתב דאין למחות ביד הנוהגים כדעת הלק"ט או כדעת הפר"ח ונהרא נהרא ופשטיה ע"ש:

ובספר ארחות חיים סי' רפ"ב אות ג' כתב בשם שו"ת נחלת שבעה סי' ל"ח על מ"ש הטו"ז דבשבת שיש בו ב' פרשיות מחברין ב' פרשיות להעולה רביעי דנעלם ממנו דברי הלבוש שם סעי' ד' דכתב שזה דקדוק ענית הדעת הוא רק יקראו במקום שמוסיפין על שבעה חצי הקרואים בפ' ראשונה וחצי השני בפרשה שניה אדרבא כשאין קורין רק ד' בראשונה הרי עושין השניי' עיקר שקוראין בה רוב הקרואים ע"ש. וכן פסק בא"ר כהלבוש.

סימן שלד

טעם. שאין מפסיקין בקללות שבתורת כהנים. משום דכתיב מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו. א"ר אחא אל תעשה התוכחה קוצים קוצים ואמר רבי יהושע דסכנין אני

אמרתי עמו אנכי בצרה ואם כן אין דין שיברכוני בני על הצרות שלהם אלא יקרא אחד הכל ויתחיל בדבר אחר ויסיים בדבר אחר ואז יוכל לברך תחלה וסוף.[232] תוס' מגילה דף ל"א ע"ב בד"ה אין:

קונטרס אחרון

אין קפידא. ובספר אגרא דפרקא אות רנ"ט כתב ומנהג ישראל תורה היא מה שמקפידין שלא לעלות לתורה בקריאת התוכחות כי המקרא קורא לנוכח ואיתא בגמרא (שבועות דף ל"ו) יככה אלקים וכן יככה וכו' יתיב רב כהנא קמי דר"י ויתיב וקאמר הא מתניתין כדתניא א"ל כנ"ה. היינו צוהו לכנות ולומר בלשון אחר שלא לומר לנוכח לחבירו לשון קללה אפי' דרך לימודו. וסיים ואני מקפיד בקריאתי התוכחות שלא יעמוד אדם נגדי או אצלי כיון שהוא דינא דגמרא ע"ש:

ובמהרי"ל כתב וז"ל בתוכחות דבסדר בחקותי קרא ש"צ יעמוד מי שירצה. וגער בו מהרי"ל לקרוא אחד מיוחד ככל שאר הפרשיות דדוקא לתוכחות דבמשנה תורה קורין מי שירצה משום דאינהו נאמרו בלשון יחיד. וראיתי פעם אחת דעלה עני ואביון אחד לקרא באותן תוכחות דבמשנה תורה וא"ל מהרי"ל מה לך ולצערך הלא כבר בעוה"ר נגעו בך התוכחות וכעס עליו שעלה. והיה מנהג במגנצ"א שהיו מתנים עם שמש ביהכ"נ כששוכרין אותו שאם לא ימצא שום עומד לקרא אל התוכחות שאז הוא יקרא בהן דמאחר שהוא מושכר לכך אין להקפיד כ"כ ע"ש:[233]

ובספר ארחות חיים סי' תכ"ח אות ת' בהגהות כתב בשם שו"ת הר הכרמל חאו"ח סי' י"ב בדבר עיר שהי' קשה למצוא מי שירצה לעלות בתוכחה עד שמבקשין ברצי כסף לאיש בזוי ואיכא בזיון התורה ובזיון הציבור יוכל הש"צ לקרוא התוכחה בלא ברכה ויש להתחיל קצת פסוקים שלפניהם וגם יסיים בפרשה שלאחריה ע"כ. ובשם שו"ת שו"מ מהד"ת סי' מ"ח כתב דגם כשמסיים העולה לפניו עד קוממיות יוכל העולה בתוכחה

[232] **כתב** הט"ז סי' תכ"ח סק"ח אף דבזמן המשנה לא היו כל הקוראים מברכים אלא הפותח והחותם וכאן אמרה המשנה שלא יברכו בקללות הא אין מברכין כלל אלא הפותח והחותם. מ"מ לא הי' קבוע וחיוב בזה הדרך שלא יברכו רק הפותח והחותם אלא שהי' כל הקוראים יכולים לסמוך על הפותח והחותם וא"צ לברך כל אחד בפ"ע אבל אם רוצים יכול כ"א לברך בפ"ע. ובמס' סופרים פ' י"ב דגם בזמן התלמוד שהי' אחד מברך על התורה. עכ"ז על התוכחה הי' מברכין בפ"ע. **ובישועות יעקב** שם סק"ב כתב בשם כנה"ג שנוהגין במקומו לקרוא חכם העיר וקוראין לפניו הקללות. ונראה דזה כבודו שמראין שאינו חושש לקללות שקראו לפניו כי הוא אינו בכלל ואם לא תשמעו לי והוא לרוב ענותנותו אומר מוסר ה' בני אל תמאס ע"ש ומהרי"ל הקפיד על מי שעלה לתוכחה דדוקא השמש ששוכרין אותו לכך אין קפידא. ומ"א שם סק"ח כתב בשם צרור המור מ"ב מסעות שפרשת ואלה מסעי אין להפסיק בהם שהיא כנגד שם מ"ב ועי' ט"ז סי' קל"ט סק"ג:

[233] **כותב** בספר ברית אברם (אמור) בשם הרב רמ"א ז"ל כי גם זה מה שמזכיר האבות בתוכחה הוא ג"כ תוכחה ע"כ. לפי שאינו דומה גודל אשמת החוטא אם הוא בן חוטא לאשמת חוטא בן צדיק שהי' לו ללמוד ולילך בדרכי אבותיו. של"ה:

להתחיל פסוק אחד לפניו וליכא בזה חשש הנכנסים ויוצאים שהכל יודעים שהוא מפני התוכחה:

כתב בשו"ת יוסף דעת סי' ט' אם קראו התוכחה בלא גברא והי' ראוי להיות חמישי לא נחשב למנין ויקראו אחר התוכחה איש אחד לחמישי:

ובספר מאור ושמש פ' ויקרא כתב שמעתי מהרב הקדוש רבינו **מנחם מענדיל** מרימנאב זצו"קל שהמנהג הי' מקודם כשסיים הקורא לקרות פ' ויקרא שמסתיימת לאשמ"ה ב"ה היו הקהל עונין אחריו לאל אשר שבת מכל המעשים ביום השביעי שהוא ר"ת לאשמ"ה ב"ה:

כתב בספר החיים סי' תכ"ח מה שאין אנו נוהגין כמ"ש המ"א סק"ח בשם כנה"ג לקרוא ללוי פ' העגל בקול נמוך. לפי שבימיו הי' המנהג שהעולה הי' קורא בעצמו ואז כיון דקורין אותו ללוי והוא לא הי' בכלל מעשה העגל וא"כ הוי נראה אם הי' מגביה קולו כמקנטר את ישראל וכגבהות כאלו כוונתו ששבטו לא עשו כן רק שאר ישראל לכך יש לקרוא בקול נמוך. אבל לדידן דאין העולה קורא בעצמו רק אחר קורא א"כ מה בכך שהעולה הוי לוי כיון דהקורא הוי אחר אין בזה חשש קנטור כלל:

סימן שלה

טעם. מה שנהגו למכור ששי בפני עצמו יש קצת סמך מהזוהר שלח לך עמוד שי"ב. עי' מ"א סימן רפ"ב סק"ט. [הנהגות חיובים עי' מ"א ס"ס רפ"ב]:

קונטרס אחרון

ששי בפני עצמו. בספר בית אהרן מהרב הצדיק הקדוש מהור"ר **אהרן מקארלין** זצוק"ל כתב בשם הרב הצדיק הקדוש **רש"ק** זצוק"ל שצריכין דוקא לקרות ששי מי שהיא צדיק. ובש"ע האריז"ל כתב שלישי הוא גדול מכולם שהוא כנגד ת"ת חוץ מן הששי שהוא כנגד היסוד המגולה והוא גדול מכולם ולכן רבי כרוספדאי לא הוה סליק אלא ששי וזה נזכר בזוהר ר' כרוספדאי דמימיו לא סליק אלא ששי דאיהי צדיק בו ירוץ צדיק ונשגב שביעי הוא קטן שבכולם כו' ע"ש:

ועי' לבוש סי' קל"ה סע"י דבדורות הללו מחשבין האחרון חשוב מכולם מפני שמסיים הפרשה ולגדול שבציבור קוראין לאחרון ע"ש:

ועוד דבימי הגמ' לא הי' מברך הברכה אחרונה רק האחרון או השביעי וע"ל סעי' של"ו וסעי' של"ד בהשמטה.

ועי' פת"ש יו"ד סי' רמ"ב הק"א בשם שו"ת רדב"ז במי שעלה רבו שלישי לקרוא בתורה

אינו רשאי התלמיד להיות הוא המשלים דאיכא זילותא לרבים ואפי' אם קראוהו לא יעלה ואין כאן בזיון התורה כיון דמשום כבוד רבו עביד הכי. ואם מה שקראו לרבו שלישי הי' לכבוד הרב כמו שירת הים או שהי' קורין השלישי עד אחר עשרת הדברות פשיטא דשרי. ואם רבו נתן לו רשות חייב לעלות ע"כ:

הנהגות חיובים. להטיל גורל מי יאמר קדיש או מי יעלה לתורה שרי בשבת. מ"א סי' שכ"ב סק"ט. ובענין הגורל כתב בס' ארחות חיים סי' שכ"ב בשס ס' דברי גאונים שהביא דבר פלא שמצא בשו"ת גאוני קדמאי דפוס ישן נושן שכ' באחים שחלקו עפ"י גורל וז"ל ובכ"מ שיפול הגורל יטלנו ואין רשות לשום אדם מישראל לעבור על הגורל שאין הגורל אלא מפי שמים שנאמר ע"פ הגורל תחלק הארץ. והעובר על הגורל כעובר על עשרת הדברות ע"כ. ועי' בשו"ת חו"י סי' ס"א שכתב שם שהגורל ידבק בו השגחה עליונה ע"ש:

נוהגין לקרות למי שעתיד לצאת לדרך אחר שבת או שבא מן הדרך וכן נוהגין לחלוק כבוד לאורח נכבד לקרותו אבל אין דוחין שום חיוב. שערי אפרים:

ובשו"ת מהר"י מברונ"א סי' ק"פ כתב רגילים ברייני"ס בימי הגדולים כל מי שקונה טלית חדש לקרותו לס"ת לפרסם האיך זהירים בחיבוב המצוה:

סימן שלו

טעם. דנהיגי עלמא למקרי אדם חשוב באחרונה. משום דבזמן המשנה לא בירך ברכה אחרונה אלא האחרון וגם הי' הגולל ס"ת. תוי"ט מגילה פרק ד':

סימן שלז

טעם. שהחזן והקהל אומרים **בקול רם חזק** וכו' לכל המסיים ספר בתורה מהקוראים. כדאמרינן בבראשית רבה לא ימוש ספר התורה הזה מפיך מלמד שהי' ס"ת בחיקו של יהושע. שאין אומרים **הזה** אלא למי שתופס החפץ בידו וכשסיים יהושע אמר לו הקב"ה **חזק ואמץ** מכאן למסיים כל ספר וספר מחומשי התורה שאומרים לו חזק. אבודרהם:

סימן שלח

עוד טעם. משום שהתורה נקראת תושיה שמתשת כוחו של אדם. ועוד דאמרינן פרק אין עומדין ד' דברים צריכין חיזוק ואלו הן תורה ומע"ט וכו' שנאמר רק חזק **בתורה** ואמץ **במע"ט**. פ"ח סי' קל"ט ס"ק י"א:

סימן שלט

עוד טעם. שנוהגין לומר חזק בקול רם כשמסיים ספר בתורה. ע"ד שאומרים אחר כל מס' **הדרן עלך**. כלומר השמר לך פן תשכח. או כמו שנוהגין לומר לחזן יישר כחך. כלומר גמרת מצותיך. יה"ר שתזכה לעשות עוד מצות. ארחות חיים סימן קל"ט. בשם שו"ת מהר"מ מינץ סימן פ"ה:

סימן שמ

טעם. שבשנת קביעות הש"א פשוטה חקת בלק נפרדות ומטות ומסעי מחוברות. ולכאורה למה לא יהיו חקת ובלק מחוברות ומטו"ת ומסע"י נפרדות. לפי שיותר טוב שיקרא פ' פנחס בימי בין המצרים שבו מבואר חלוקת הארץ וכל המועדים והוא בשורה טובה לישראל בימים הללו שעתידין לירש הארץ והימים האלה יהיו **לששון ולשמחה ולמועדים טובים**. אגרא דפרקא אות רל"ז. וע"ל סעי' תש"ל:

סימן שמא

טעם. למה **מפטירין בנביאים**. לפי שגזרו על ישראל שלא יקראו בתורה וכנגד שבעה שהיו עולין לקרות בתורה ואין קורין פחות משלשה פסוקים עם כל אחד ואחד תקנו לקרות כ"א פסוקים בנביאים ולא יפחות מהם ואם נשלם הענין בפחות מכ"א כגון הפטרת שובה שהוא קטנה א"צ לקרות יותר. ולכן נקראת הפטרה. לפי שהי' נפטרין בה מקריאת התורה. אבודרהם.[234] ועי' שם עוד טעמים למה נקרא הפטרה:

קונטרס אחרון

מפטירין בנביאים. והפטרה אינו יוצא ידי חובה לשמוע אותה מן המפטיר אלא צריך לקרות מתוך הספר[235] ש"ע האריז"ל. ובסידור יעב"ץ כתב דהגדול שבצבור עולה למפטיר אע"פ שכבר עלה וקרא פ"א בשלישי או בששי אין בכך כלום. ועי' ט"ה סעי' שכ"ב

[234] **ותקנו** למפטיר ז' ברכות דהיינו שתים מהם על קריאת התורה ואחת שלפני הפטרה אשר בחר בנביאים טובים וכו' ופותחת בברוך וחותמת בברוך. כי מברוך א"י הבוחר בתורה הכל היא סיום הברכה הראשונ' וע"כ אין לענות אמן אחר הנאמרים באמת כי הוא באמצע הברכה. וד' לאחרי' הר אשונ' פותחת בברוך וחותמת בברוך. ומה שמפסיקין כשמגיעין לכל דבריו אמת וצדק לא מפני שהוא סיום ברכה שלא תקנו אלא ז' ברכות ואם הי' זה סוף ברכה הוי להו ח'. אלא מפני שהי' נוהגין שם לומר דברי שבח וריצוי (כל העם הי' עומדין ואומרין). **נאמן אתה הוא ה' אלהינו ונאמנין דבריך נאמן חי וקים שמך וזכרך תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד**. מסכת סופרים פי"ג הלכה י'. ולא ידעתי מ"ט הקלו בו ובטלוהו. יעב"ץ) אע"פ שאנו אין נוהגין כן בהפסקה מנהג אבותינו בידינו. לבוש סי' רפ"ד סעי' א' ועי' ט"ז שם ס"ק א' דקודם שנתבטלה הגזיר' היו מברכין אנביאים ז' ברכות כמו אלו הי' קורין בתורה.

[235] **ועי'** פרמ"ג סי' רפ"ד סק"ה שכתב דלכאורה כל שצריך עשרה צריכין לציית להקורא והם ישתקו דלהוי קריאה בציבור ומ"מ כשקורין בלחש צייתי להקורא. ופי' שם א"א סי' רפ"ב סק"ט:

בהשמטה:

ונוהגין שאין קטן מפטיר במרכבה ביום א' של שבועות. ולא בז' של פסח. ולא בשבת תשובה. עי' מ"א סי' רפ"ב ס"ק י"ב. וע"ש ס"ק י"ד דה"ה בשבת של חזון צריך לקרות להפטיר מי שיודע לקונן:

כתב הפ"מ סי' תצ"ד בשם א"ר דראוי לומר **הפטרת המרכבה** דיום א' דשבועות בעמידה ע"כ. ומשמע בשאר הפטרה רשאי לישב וצ"ע.

וע"כ אין לענות אמן. וכן אין לענות אמן אחר המעביר שינה עד שיחתום **גומל חסדים**. וכן אין לענות אמן אחר תיבות ובורא את הכל שבברכת יוצר אור. וכן אין לענות אמן אחר תיבות קונה שמים וארץ שבברכת מעין שבע בליל שבת קודש. לפי שאינו סיום ברכה ואין לענות אמן באמצע הברכה:

סימן שמב

טעם. שהמפטיר בנביא צריך שיקרא בתורה תחלה שהרי לא נתקנה ההפטרה אלא כשלא קראו בתורה. **מפני כבוד התורה**. פי' אחר שחזר ההפטרה ליושנה והותר לקרות בתורה לא יהא כבוד התורה וכבוד הנביא שוה כלומר שאם יקרא המפטיר בנביא לבדו כמו הז' הקרואים בתורה לבדה הוי כבוד התורה וכבוד הנביא שוה. ולפי שאין המפטיר ממנין העולים שאינו קורא בתורה אלא מפני כבוד התורה ע"כ מפסיקים בקדיש בין קריאתו לקריאת העולים. עי' לבוש סי' רפ"ב סעי' ה' וט"ז שם ס"ק ב':

סימן שמג

טעם. שאם חל ר"ח להיות בשבת אין מסיימין בברכת הפטרה **מקדש השבת וישראל וראשי חדשים**. משום שאלמלא שבת אין נביא בר"ח. ספר התניא סי' ל"ה. וע"ל סעי' תקפ"ב:

סימן שמד

טעם. שאם חל ר"ח להיות בשבת **מפטירין של ר"ח** ודוחי' הפטרה פרשת היום. לפי שראש חודש הוא לפרקים וכדי לעשות לו היכר. כמו כן בשבת וראש חודש וחנוכה לפי שחנוכה בא לפרקים תדחה הפטרת פ' היום ופרשת ראש חודש ומפטירים בחנוכה.

ועוד שהרי המפטיר קורא בתורה בשל חנוכה וצריך שיפטיר מעין מה שקרא בתורה.[236] שם סי' ל"ז:

סימן שמה

טעם כשקורין שתי פרשיות ביחד מפטירין ההפטרה השייכה לאחרונה מלבד **באחרי וקדושים** מפטירין **הלא כבני כושיים** שהיא הפטרת אחרי מות. מפני שהוא כוללת כל הנזכר בשתי הפרשיות וגם שיגאלנו ממנה אחר ההקאה דבפרשת אחרי מות כתיב ולא תקיא הארץ אתכם כו' וכאן כתיב ביום ההוא אקים סוכת דוד הנופלת וגו'. לבוש סי' תצ"ג סעי' ד'. וכתב שם וזה הטעם אפשר לטעם המנהגים. אבל נראה לי דטעות סופר הוא ולעולם מפטירין בשנייי' משום דסליק מינה כו' (יע"ש האיך נפל הטעות). ואם איישר חילי אבטל המנהג ולומר התשפוט גם בכפולין.[237] ועי' מ"א סי' תכ"ח ס"ק י'.

סימן שמו

טעם. שחייבו חז"ל על כל אדם לקרות לעצמו בכל שבוע פרשת אותו שבוע **שמו"ת**. כדי שיהא רגיל בתורה. לבוש סי' רפ"ה סעיף א'. ודוקא פרשיות השבת ולא פרשיות יו"ט אבל בארבע פרשיות שבאדר צריך להשלים שמו"ת גם פרשיות הנקראת בהם (חוץ הסדרא דיומא) הגם שכבר השלים הפרשה בזמנה שמו"ת (דברי חמודות אות מ"ם בשם

[236] **בספר** קרבן שבת כתב בשם בעל כנסת הגדולה שכתב וז"ל ואני נוהג בשבת שיש הפטורה מחודשת כגון הפטורה של שבת ר"ח או שלפני ר"ח או של חנוכה וד' פרשיות לחזור עם הפרשה הפטורה של שבוע. וביום השבת לקריא המחודשת עם המפטיר. ועי' רמ"א סי' תכ"ה סעי' ב' דאין דוחין ענייה סוערה משום מחר חודש:

[237] **ועי'** מטה משה אות תנ"ד דכתב וז"ל לעולם כשיש שני סדרות יחד מפטירין בשנייי'. חוץ מאחרי מות וקדושים שמפטירין הלא כבני כושיים שהוא נרשם לאחרי מות. לפי שהתשפוט מיירי בתועבות ירושלים והואיל שיש באותו שבת שתי הפטרות. הגון הוא להניח ממה שיש בהו הזכרת תועבות ירושלם ולהפטיר באחרת מדאיתא במגילה ס"פ הקורא עומד מעשה באדם א' שהי' קורא (פי' מפטיר) למעל' מר' אליעזר (פי' לפניו) בן אדם הודע את ירושלים תועבותיה וכ"כ מפורש בירושלמי שהתחיל להפטיר לפניו כן. אמר לו עד שאתה בודק בתועבות ירושלים צא ובדוק בתועבות אמך. ובדקו אחריו ומצאו בו שמץ פסול ובירושלמי מפורש שנמצא ממזר. וא"ת ואיך מפטירים כשהם מחולקים. וי"ל אין הקפדה אלא כשיש אחרת עמה ושתיהם לפנינו שנפטיר בא' משתיהם נניח משל תועבות ירושלים לכבודה ונפטיר באחרת. אמנם בשאין אלא היא לבדה דמענין הסדר היא אין הקפדה ונפטיר בה ואין בכך כלום. וכן הוא במרדכי בפ' בני העיר כו' וכתבתי זאת לאפוקי דעת חכם א' כתב בספרו נדפס מחדש כי מנהג טעות הוא. ולבי אומר שאין לשבש ספרים חדשים גם ישנים [הערת המדפיס: **ובספר** שארית ישראל כתב בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **מרדכי מטשארנאביל** זצוק"ל דאסור להגיה בספרים כי לכל טעות יש שורש כיון שבא באותיות בהספר ואפי' טעות דמוכח אסור למחוק כ"א לכתוב מן הצד שזהו טעות הדפוס (כמ"ש בשם הרמב"ן יד המגיה בספרים תקצץ) וזהו טיעת עצי נשמה שע"י הטעותין של הצדיק יש תיקון אפילו לעצי נשמה היינו אפי' אותם הנשמות שהם כעצים יבשים נשמה שהם שוממים ונעים ונדים ח"ו הכל יש להם תיקון ויתהווה מטעות לשון נטיעה והכל ע"י הצדיק ולכן צריך הצדיק האמת לומר כל הנוסחאות והגירסות שכתוב בהספר:] ומנהג ותיקים הוא וממנה לא תזוז עכ"ל:

ת"ה) ובזה יתכן לנו לשון **לעולם ישלים אדם** וכו' (מגיד תעלומה). ונהגו לומר אחר התרגום פסוק אחרון של הפרשה כדי לסיים בתורה. מ"א סימן רפ"ה ס"ק א':

קונטרס אחרון

שיהא רגיל בתורה. ובספר קרבן שבת פ"ה כתב בשם המטה משה וז"ל שמעתי. הטעם. למה קוראים שנים מקרא וא' תרגום. מצד התורה שניתנה ג"פ. פעם א' בהר סיני. ופעם ב' באוהל מועד. פעם ג' באר היטב. לכך השלישי תרגום נגד באר היטיב ע"כ:

כדי לסיים בתורה. ובספר עבודת הקודש כתב שיחזור לקרותו ב' מקרא לבד ויקרא ההפטרה. ואם בשבת יקראו הפטרת שבת ור"ח או מחר חודש הוא יקרא הפטרת הפרשה. ובסידור האריז"ל כתב לקרות פ' וזאת הברכה שמו"ת בערב שמחת תורה. ובשע"ת סי' רפ"ה סק"ח כ' בשם האריז"ל דיקראנה ביום הו"ר:

ובספר ארחות חיים שם כתב בשם הרב הצדיק מוהר"ר מאיר מסטאבניץ זצוק"ל בעהמ"ח סה"ק אור לשמים עה"ת שמי שקוצץ הצפרנים בע"ש וגומר הפרשה שמו"ת קודם חצות היום בע"ש. אזי הוא מובטח לכל השבוע שלא יבוא לידו עבירות חמורות ר"ל:

ועי' עטרת זקנים שם דצריך לקרות ב"פ מקרא זולת מה ששומע מפי הש"ץ. וכן כתב בשו"ת מהר"י מברונ"א סי' ק"ג משום דלא קיימא ביהכ"נ רק לשמיעה ולא לקריאה. ומ"א שם סק"ח כ' דבדיעבד יצא. ועי' שע"ת שם בשם מחזיק ברכה שאין לקרות שמו"ת באשמורת יום הששי כי כתבו גורי האריז"ל שאין לקרות תרגום בלילה ובספר לדוד אמת להגאון הקדוש מו"ה **חיד"א** זצוק"ל סי' ח' דיש מי שכתב דלא יקרא תרגום בשבת:

ועיין הלק"ט ח"ב סי' ק"ע שכתב המנוח בשם יפה תואר במד"ר ר"פ ויגש חילוק בין תרגום שהוא הלכה למשה מסיני לשאינו הלכה למשה. תרגום של תורה ושל נביאים הוא הלכה למשה מסיני. אבל תרגום של כתובים אינו הל"מ אלא לפרש הענינים כפי הסברא. וכתובים לא תרגם יהונתן ב"ע אלא רב יוסף. וכן עקילס הגר אינו אונקלוס ע"ש:

ובספר הגהות **מהרצ"א** להגאון הקדוש מוהר"ר **צבי אלימלך** מדינוב זצוק"ל כתב על מה שכתוב בזוהר פנחס דף רנ"ז ע"א לית כל אלא צדיק דכתיב **כי כל בשמים ובארץ** ותרגם יונתן ב"ע דאחיד בשמיא ובארעא ע"כ. אין בידינו תרגומו על כתובים. ומן התימא הוא שהרי בתלמוד אמרו שלא הניחוהו מן השמים לתרגם כתובים. ועי' ליקוטים סעי' קפ"א:

סימן שמז

טעם. שנהגו לפסוק צדקה בעד המתים שכבר מתו מזמן רב כשמזכירין נשמות אע"פ שאפשר שכבר קיבלו דינם. משום דכל ישראל ערבים החיים בעד החיים וביודעים ויש בידו למחות. אבל ברוצח ע"מ כן פדאם קבלו עליהם שלא יהי' בזרעם שום רוצח שופך דמים ומש"ה כתיב (דברים כ"א) **כפר לעמך ישראל אשר פדית** כו' ובעוה"ר דשכיחו מלבינים פני חבירו ברבים כאלו שופך דמים גורמים עון על יוצאי מצרים לכן ראוי לפייס וליתן צדקה ולהתפלל עליהם. פ"מ סי' רפ"ד ס"ק ב' ועי' לבוש שם סעיף ז' ועי' ב"י שם:

קונטרס אחרון

אשר פדית. בספר רבינו בחיי (שופטים) כתב וז"ל **כפר לעמך ישראל** דרשו בפסיקתא אלו החיים שמתכפרין בממון החיים. ולמדנו מזה שההקדשות שנוהגין החיים להקדישם בעד המתים שיש בהם תועלת למתים וכ"ש אם הבן מקדיש בעד אביו שהוא זכות לאביו. והוא הדין לאומר בשבילו קדיש או שום ברכה בביהכ"נ בצבור:

ולהתפלל עליהם.[238] בספר נועם מגדים (חקת) פי' מה שאנו אומרים בנוסח התפלה דר"ה אתה זוכר כו' ופוקד כל יצורי קדם. ע"ד שכתבו כי המתים נידונין ג"כ בר"ה ויוה"כ מי שיעלה למדריגה יותר גדולה או ברשעים בהקל עונשם. וזהו דנקט אצלם פוקד ע"ד קפידה עיוני בעלמא משא"כ החיים זוכר שנידונין ממש:

סימן שמח

עוד טעם. כי גם לאחר מיתה יכולין הרוחות לחטוא ולהענש כענין רוח של נבות לכך **נותנים צדקה בעד המתים**. ואם הם זכאים אז יתפלל על הנותנים ועל אשר להם. סודי רזי וע"ל סעי' תתרע"א:

קונטרס אחרון

כענין רוח של נבות. בספר ראשית חכמה שער הקדושה פ' י"ב כתב וז"ל גרסי' במדרש רוחו של נבות היזרעאלי לא זכתה למחיצה עליונה אלא מפני שהרגו אחאב דם נקי ונדחה אח"כ ממחיצת הקב"ה מפני שהרהר לדבר כזבים שנאמר (מלכים א' כ"ב) מי יפתה את אחאב ויעל ויפול ברמות וגו' ויצא הרוח ויאמר אני אפתנו וגו' ויאמר ה'

[238] **ובס"ח** סי' ק"ע כתב מעשה בחסיד א' שהי' נודר בשביל נשמת קרוביו ואח"כ הי' נודר הכל בסתם בשביל כל הנשמות. אמרו לו למה אתה עושה כן. אמר להם מפני שיש מהם שאני נהנה בזכותו ולא אהי' כפוי טובה כי בשבילם השם ייטיב לי:

צא. מאי רוח. זה רוחו של נבות. מאי צא. צא ממחיצתי. משום דובר שקרים לא יכון לנגד עיני:

סימן שמט

טעם. שאומרים בשבת **יקום פורקן** ולא ביו"ט. לפי שאין הרוחות בגיהנם פי' רוחות של רשעים במיתתן הם מזיקים כל תולדות קין שמתו נעשו נשמותיהן מזיקין וניתן להם רשות להזיק למחללי שבתות או אם היו עצבון בשבת או אפי' אינו מתעדן לכך רוח תחלואי רוחות בשבת ולכך סמך שיר של פגעים לשיר של יום השבת לכך אומר בשבת **יקום פורקן ובריות גופא** ולא ביו"ט. ספר חסידים סי' תתש"ע.
וטעם. שהוא בלשון ארמי. לפי שנתקן בבבל. אלי' רבה סי' רפ"ד ס"ק י"א:

סימן שנ

טעם שנוהגין שהש"ץ **מחזיק בידו הס"ת** ביום השבת כשאומר יקום פורקן. כיון שכוונת הש"ץ אז להתפלל על לומדי תורה וע"כ מחזיק הס"ת בידו הוה כמו לולב בזמנו. ט"ז סי' צ"ו ס"ק א':

[239] **ובספר** ערבי נחל פ' מסעי כתב בשם תשובת מוהר"ם שקבלה איש מפי איש שהנהרג על כבוד הש"י אינו מרגיש יסורין כלל ע"כ. **והטעם**. כי בהיות אותו היוצא ליהרג מתלהב בחשק נמרץ שיהרג על קדושת שמו ית' הוא מעלה כל חושיו ועולה המעשה שלו בהתלהבות ההוא אל עולם המחשבה עד שמתלבש כולו במחשבה ואדרבה יש לו תענוג מאחר שהדבר ההוא שחשק תמיד נתקיים ויצא לפועל וכמאמר ר"ע כל ימי הייתי מצטער כו' ע"ש:
ובשם הרה"ק מוהר"ר **שלמה מקרלין** זללה"ה שזה השיב הקב"ה למ"ה כך עלה במחשבה. היינו שכך עלה במחשבה של ר"ע שהי' מצפה ומשתוקק לזה ועשיתי רצונו ואעפ"כ הואיל סנגוריא של מ"ה דגמירי דהרוגי מלכות נתחלף צורתם וכל היסורים נעשו לשרי הצבא שנתחלפו צורתם ע"כ:
ובספר עמוד העבודה מהרב הקדוש מוהר"ר **ברוך מקאסוב** זצוק"ל דרוש המחשב' כתב וז"ל והנה שמעתי שבדורינו העלילו הגוים דם שקר על איש קדוש אחד שנהרג על קידוש שמו ית' ותחבו בו עמוד של עץ מתחתיתו בפנימיות גופו בחוזק יד שנקבו כל בני מעיו ונתגלה ראש העמוד אצל אזנו וזה הי' סמוך לליל שבת וכל השבוע הזאת לא טעם כלום כי התענה כל הששה ימים וסמוך לקידוש הרגוהו וקודם מיתתו הי' מזמר שירות ותשבחות באהב' עזה ושאלוהו אם מרגיש איזה כאב והשיב שעד עתה לא הרגיש כ"א עכשיו בעת ששאלוהו אם מרגיש או לא. וכל זה מרוב דביקות מחשבתו באהב' עזה ועצומה בבורא ית' ומרוב שמחתו בשעשועי נשמתו העתידה לבא לאחר שעה מועטת בג"ע לכן לא הי' אז הרגשה לחושיו הגשמיות וסיבת פירוד והסתלקות חייו מגופו לא הי' ע"י הריגה אלא הוא המית א"ע ע"י דבוק מחשבתו בו ית' ונשארה דבוקה שם וכסבורין הגוים שע"י הריגה נפרדה נשמתו מגופו ע"ש:
ועי' כל בו סי' ס"ז בשם הר"מ כשאדם גומר בדעתו לעשות תשובה ולקבל יסורים לקדש ה' ית' כל מה שעושין לו הן סקילה שריפה קבורה חיים הן תליה אינו כואב לו כלל ומביא ראי' מן המסורת הכוני בל חליתי הכוני פצעוני

סימן שנא

טעם. שאומרים **אב הרחמים** בשבת שמברכין ר"ח אייר ור"ח סיון. לפי' שאז היו צרות קשות לאחינו בני ישראל וכמה קהלות קודש נחרבו בעוה"ר בשנת תתנ"ו לאלף ה'.[239] (ואפי' יש שם מילה או חתונה אומרים א"ה פ"מ סי' רפ"ד ס"ק ח'). מחצית השקל שם:

קונטרס אחרון

כל ימי הייתי מצטער. ואית גרסינן בגמרא אמרו לו תלמידיו רבינו ע"כ ותו לא. ופי' בס' תשואות חן בשם דודו הרב רבי ליב פאליק ע"פ מה שכתב האריז"ל שהשם **תכ"ה** משם ע"ב הוא מסוגל להריגת השונא ובשם זה הכה משה את המצרי ולזה כאשר אמר משה לרשע למה תכ"ה רעיך השיב לו הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי ע"ש. והנה ר"ע הי' מאריך באחד ואמרו לו תלמידיו ע"כ ותו לא למה אתה מאריך באחד מוטב אמור עוד ואהבת את" ה" אלהיך" ותכוון בסופי תיבות של את ה' אלהיך שם **תכ"ה** ותהרוג בזה את השונא ותנצל והשיב להם כל ימי הייתי מצטער ע"ז וגו':

ובספר מדרש אליהו דרוש ב' פי' בשם גדול א' הפסוק והוא באחד ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש עפ"י מאמרם ז"ל שכל ימיו של ר' עקיבא היה מתאוה למות באחד כמו שאמר לתלמידיו כל ימי הייתי מצטער על זה עכשיו שבא לידי לא אקיימנו באופן שיצתה נפשו באחד. ולזה אמר והוא באחד שרבי עקיבא נתאוה למות בא' ומי ישיבנו מלעשות כן מאחר שנפשו של ר"ע רצה כך ויעשה לו הקב"ה תאותו כי הוא רצון יראיו יעשה:

ובספר ברית אברם (נח) כתב עש"ה ל"ך תיב"ת עצי גופר. ס"ת למפרע שם **תכ"ה** להרוג

כלומר כשהם הכוני פצעוני לא הי' כואב לי הכוני בל חליתי. וגם ראי' מספר היכלות שר' חנינא בן תרדיון הי' במקום קיסר ו' חדשים והרג ב' אלפים דוכסים והגמונים לסוף ו' חדשים נלקח למעל' ושרפו אדם אחר כדמותו במקומו ותדע שכך הוא שאם הי' נוגע אפילו באבר קטן לאיש הי' צועק אפי' אם הי' בדעתו לעכב א"ע מלצעוק לא הי' יכול ורבים מוסרין עצמן לשריפה על קדוש השם ואינם צועקים לא אוי ולא אבוי. והר"ף ז"ל כתב ואומר העולם שאם כיון שם המיוחד בתחיל' מובטח שיעמוד בנסיון ולא יכאב וזהו שאמרו ז"ל כל מי שגמר בלבו לקדש את השם אינו טועם טעם יסורין עכ"ל:

ובספר בינת משה מהרב הקדוש מוהר"ר **משה אליקים** בריעה **מ"מ דק"ק קאזיניץ** זצוק"ל כתב על פסוק (תהלים ס"ז) יאר פניו אתנו סלה וז"ל וידוע הגם שלפעמים בא ח"ו איזה גזירה וצער על ישראל האמת הוא כי מאתו לא תצא הרעות וכל טוב גנוז בגיי' אלא שלעינינו נראה שהוא לא טוב אבל באמת הוא טוב לנו וכאשר סיפר לנו בימי מוח"ז הה"ק מוהר"ר **אלימלך** זצוק"ל שבימיו נגזרה גזירה קשה על ישראל ר"ל והי' מתאמץ בתפל' בכל עוז לבטלה במסירת נפשו עד שנגלה אליו רבו הקדוש מו"ה **דוב בער** זצ"ל מ"מ דק"ק **ראוונע** ואמר לו לא אמרתי לכם התפללו בעדי כי כל הימים אשר אנכי חי אני מעכב כל הגזירות. וישאלהו הלא גדולים צדיקים כו' יותר מבחייהם מתפלל גם עתה בעדינו. ויענהו כל עוד היותי חי בעוה"ז ולפי מראה עיני הבשר שלנו הי' נחשב לצער והייתי יכול לעכב אבל פה בעולם העליון אני רואה שהכל טובה וכי אעכב מלהטיב לישראל. נמצא יש טובות שהם בנסתר אבל יש טובות הנגלים לנו ולבנינו שגם בעיני בשר רואים שהכל טובות בחוש כמו נסי חנוכה ושארי הנסים ובקשתינו שיתן לנו טובות נגלים. ולכן חילה נעים זמירות ישראל שיאיר פנייתו אלינו בבחי' הרחמים הנקרא פנים. ואמר אתנו סלה ר"ל רחמים כאלו שגם אתנו יהי' נחשבים לרחמים גמורים מעולם העליון הנקרא סלה:

את המזיקין בשם שהרג משה את המצרי. וזש"כ תיבת לך שנראה לכאורה כמיותר כיון דכתיב אח"כ ובאת אל התיבה כו'. אלא כדי לרמז על שם הנ"ל. מש"ז אמר בלשון לך שג"כ פירושו בשבילך שלא יהרגוך רשעים. וז"ש התרגום ואגין ה' במימרי"ה. דהיינו במה שאמר השם הנ"ל.

ובספר אגרא דכלא (בראשית) כתב דהשם הקדוש **כה"ת** סגולתו להנצל מכל אויב ואורב והוא חילוף שם **שד"י** באותיות של אחריו ונרמז זה בתוך קללת הנחש ואיבה" אשית" בינך" ס"ת שם הקדוש הזה להינצל מכל המקטריגים והמזיקין מסטרא דנחש הקדמוני. והוא בס"ת הפסוק כי לא עזבת" דורשיך" ה" ובר"ת "כל "הנשמה "תהלל. והשם הזה מסוגל להריון ושלא תפיל אשה פרי בטנה ונרמז בס"ת **הנך" הרה" וילדת" בן**.

ובספר מגלה עמוקות פ' שמות כתב דכל המכוון בשם זה ניצל מאדם רע כל אותו היום. ולכן סדרו לי' בסוף סידורא דקדושה כי לא עזבת" דורשיך" ה" ויבטחו בך יודעי שמך כי ע"ז השם מדבר. והוא סוד הת"ך ששלחה אסתר למרדכי שהוא צדיק שכל דברי המלכות נחתכין על פיו להמית אדם רע בליעל שהוא המן הצר הצורר את היהודים. וכן בזה הפסוק ויבטחו בך "יודעי "שמך "כי ר"ת **יכ"ש** והוא סוד מופלא בריך רחמנא שבשני ענינים אלו הרג משה את המצרי ע"ש:

ובספר דבש לפי מערכת מ' אות כ' כתב בשם ס' קב הישר דהרגו בשם יכ"ש. והוא ס"ת מי" שמך" לאיש" וגם רבינו האריז"ל יש מי שכתב משמו דהרגו בשם **יכ"ש** ע"ש. ובאות ה' כתב דמה שאמרו כמה זמני נתן עיניו בו ועשאו גל של עצמות אינו מסוג הורג בשם רק היו מכוונים איזה כונה להמשיך ניצוץ קדושה שיש ברשע אליו ונשאר גל של עצמות:

עוד כתב בספר תשואות חן (פקודי) וז"ל איתא בכוונת האריז"ל בסוד הקטורת שהסגולה לבטל מותנא הוא שם **משה** במילואי **מ"ם שי"ן ה"א** בצירוף שם מע"ב שמות **מה"ש** שהוא גימט' האמת ומאותיות מות נעשה האמת ע"כ:

ועפ"י פי' בספר דגל מ"א (פ' קרח) הפסוק וישב אהרן אל משה והמגפה נעצרה. דלכאורה קשה הא לא אמר לו כלום כששב אליו ואמאי הוא תולה בחזרת אהרן אל משה עצירת המגפה ורש"י ז"ל תירץ זה ע"ש. רק הכוונה בדרך רמז כי ידוע דאיתא בכוונת לעצור המגפה ולבטלה ע"י שם מה"ש שהוא במילואו מספר מות ונמתק ע"י אלופו ש"ע ונעשה ואמת ע"ש. והוא שמרמז וישב אהרן אל משה היינו זה השם עי"ז והמגפה נעצרה:

ובספר עולת החדש כתב בשם האריז"ל בכוונת ביקור חולים דהשם הזה סגולתו להיותו

רופא חולים. וזה כוונת מאמרם ז"ל הנכנס לבקר את החולה בשבת אומר "**שבת** "**הוא** "**מלזעוק** ר"ת למפרע **מה**"**ש** השם הקדוש המסוגל לרפואה וזה ורפואה קרובה לבוא: **שנתחלף צורתם**. ובספר מדרש אליהו כתב עפ"י מה שכ' בעמק המלך שבשעה שהביאו לר"ע לפני הקיסר להורגו אמר שם והניח לקיסר במקומו והוא ישב במקום הקיסר כדמותו וזה שהשיב הקב"ה למשה כך עלה במחשבה. זה שאתה חושב שהורגים אותו. ג"כ עלה במחשבה של בריות שהורגים אותו. אבל אינו כן שהקיסר נכנס במקומו והוא עולה לשמי מרומים:

סימן שנב

טעם. למה אומרים אשרי בשבת אחר קריאת ס"ת בקול רם יותר מבשאר ימים. משום ראשי תיבות שבו והם אלו **אשרי** אחר ששת ראשונים ימים. **ישבי** יום שביעי בחר יה. **ביתיך** ברכת יה תמלא יין כוס. **עוד** עופות ובשר דגים. **יהללוך**. ישלש הסעודות לבוש לבנים וחלף כסותך. **סלה** סליקא לעשות הבדלה. עי' לבוש סי' רפ"ו שמצא כן בשם ר"ת וכתב עליו דה"ה ביו"ט ויהיה ר"ת **ישבי** יום שבתון בחר יה ע"ש:

קונטרס אחרון

יום שביעי בחר יה. במדרש ויקרא פכ"ט כל השביעין חביבין לעולם. למעלן השביעי חביב. שמים ושמי השמים וכו' וערבות. וכתיב סולו לרוכב בערבות ביה שמו. בארצות שביעית חביבה זו ארץ ישראל. ז' שמות הן ארץ. אדמה וכו' ותבל. וכתיב והוא ישפוט תבל בצדק (ותבל היינו א"י שהיא מתובלת מכל הארצות שכל הארצות מה שיש בזו אין בזו. אבל א"י אינה חסרה כלום). בדורות שביעית חביב. אדם שת וכו' חנוך וכתיב ויתהלך חנוך את האלהים. באבות שביעי חביב. אברהם. יצחק. יעקב וכו' משה. וכתיב ומשה עלה אל האלהים. בבנים השביעי חביב שנאמר (ד"ה א' ב') דוד השביעי. במלכים השביעי חביב. שאול וכו' אסא. וכתיב ויקרא אסא אל ה'. בשנים שביעי חביב שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה. בשמיטים שביעי חביב. שנאמר וקדשתם את שנת החמישים. בימים שביעי חביב. שנא' ויברך אלהים את יום השביעי. בחדשים שביעי חביב. שנאמר בחודש השביעי בא' לחודש. וכתב בס' שפתי צדיקים (בשלח) בשם הרב הצדיק הקדוש מאפטא זצוק"ל. הטעם. שאוהב השי"ת השביעית. מפני שהוא יתברך מחבב מלכותו שהיא מדה השביעית. וע"ל בהשמטה לסעי' תרי"ד:

סימן שנג

טעם. כשעושין **מי שבירך עבור החולה** מזכירין אותו על שם אמו. הוא ע"פ שהקשה בזוהר על הכתוב והושיעה לבן אמתך וכי לא הי' בן ישי למה לא הזכיר אביו. מכאן הוציא רשב"י ע"ה כי כשיבא האדם ליזכר אצל ב"ד שלמעלה. יזכיר דבר שהוא ודאי יותר ולכך הזכיר אמו.[240] מעולפת ספירים יום עשירי אות כ"ב:

סימן שנד

טעם. מה שיסדו בתפלה שמתפללים על החולה ר"ל שתשלח מהרה כו' **רפואת הנפש ורפואת הגוף**. מה מקום לתפלה רפואת הנפש. עפ"י מה דאיתא (נדרים מ"א) אין החולה עומד מחליו עד שמוחלין לו כל עונותיו שנאמר הסולח לכל עונכי הרופא לכל תחלואיכי. וזהו שמתפלל על רפואת הנפש דהיינו שימחול לו הקב"ה עונותיו ואחר זה יוכל להיות רפואת הגוף.[241] אמרות טהורות.

[240] **והנה** במלא רחמים לב"מ מזכירין על שם אביו ואם קבלה הוא נקבל. ובמעב"י לא משמע כן.
ובספר אהבת שלום (וירא) כתב וז"ל טוב להזכיר **בשבת קודש** בכל פעם **השם שבת** כי שבת הוא שמא דקב"ה דהוא ושמו חד. וזהו כוונת אמרם ז"ל הנכנס לחולה בשבת אומר שבת הוא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא. פי' ע"י זעקת השם שבת עי"ז מעוררין הקדושת שבת קודש שהוא צרורה דלעילא דבי חיי כולא ועי"ז רפואה קרוב' לבוא מאילנא דחיי:
ובספר מאור עינים כתב מה שאומרים **שבת הוא מלזעוק ורפואה קרובה לבוא**. ואין אומרים מלהתפלל לפי דלרפאות איזה דבר צריך לאסוף סממנים מכאן ומכאן ויש סמנים שצריך לאסוף ממדינות רחוקות. והנה שבת הוא עולם האחדות וכל העולמות מתעלים ולכן אינו צריך לאסוף סממנים מכאן ומכאן מפני שהוא עולם האחדות. נמצא כאן יש הכל כי שבת היא הגמר כמאמר ויכל אלהים ובהגמר כלול הכל. וזה שבת הוא מלזעוק לשון אסיפה. ר"ל שאינו צריך לאסוף הסממנים כנ"ל ולכן ורפואה קרובה לבוא שאינו צריך לאסוף ממדריגות רחוקות:
ועי' שע"ת סי' רפ"ח סי' י"ג בשם שו"ת נחלת שבעה שעשה מעשה לברך החולה בשבת בבהכ"נ אעפ"י שהחולה לא הי' שם בעיר רק בישוב שהי' רחוק מהלך שעה ויותר. ודלא כלקוטי מהרי"ל שכתב שאין לברך כשאינו בעיר דשמא מת או הבריא ע"ש. ובס' ארחות חיים סימן קי"ט כתב בשם ס' מאורי אור דחולה שלא במקומו שיש חשש תפילת שוא ח"ו נראה באינו מוטל על ערש דוי שרי תוך מהלך ים שאם מסוכן ח"ו שכיח שישמע מעוברי אורח ובשכיב מרע ממש אפי' במקומו אסיר רק בידיעת שעה מועטת וראיתי מעשה וזכרתי הלכה:

[241] **ובספר** תוי"י (יתרו) כתב וז"ל כ' הרמב"ם בפ"ב מהל' דעות כמו שיש חולי הגוף הטועמים מתוק למר כך יש חולי הנפש ע"ש. א"כ כמו בחולי הגוף כשלא אכל כמה ימים ונתקלקל האצטומכא גם חיך האוכל יטעם מתוק למר כך חולי הנפש כשלא למד כמה ימים חיך הלומד יטעם מתוק למר אח"כ:
ובספר דברי תורה כתב בשם ס' הפלאה וז"ל ודע שחולי הנפש כחולי הגוף. והנה דרך העולם שאדם ירא שלא יבוא לידי חולי. אבל בבוא החולי מי האיש שיירא ויפחד מהרפואה. אדרבה יוחיל ויצפה אל הרפוא' שתבוא. כך החטאים הם חולאת הנפש והיסורים הממרקים העונות הם הרפואה לנפש. ורפוא' בדוקה הוא. א"כ איך יעלה על לב המשכיל שיירא מן הרפואות. היינו מן העונשים שבלי ספק הם מכפרים עונות והם טוב ומתוק מהשי"ת רק צריך לירא ולפחד מן החולי. היינו מן החטאים. וזה מכונה בשם יראת חטא ע"כ:

סימן שנה

טעם. ענין הנוסח בבקשת הרפואה. שישלח השי"ת **רפואה שלימה מן השמים** מה שלא יאמר כן בשום בקשה אחרת. כי האדם נברא מד' יסודות. עפר. רוח. אש. מים. וסיבת החלאים ר"ל יתהוה מפני שהיסודות לא ימשלו בשוה ואחד גבר על חבירו ואין שלום ביניהם. והנה בפסוק ויקרא אלקים לרקיע שמים. פירש"י שמים. אש ומים. אף שהם מתנגדים זה לזה ערבן הקב"ה ועשה שלום ביניהם וברא מהם שמים. וזה שאנו מבקשים רפואה שלימה היינו שיעשה שלום בין היסודות וכמו שעשה בשמים וזהו מן השמים. בוצינא דנהורא:[242]

קונטרס אחרון

שיעשה שלום בין היסודות. בספר תולדות יצחק להרב הקדוש מוהר"ר יצחק אייזיק ז"ל ראב"ד דק"ק מונקאטש (בראשית) כתב שמעתי בשם הרב הקדוש מו"ה **אורי מסטרעליסק** זצוקלה"ה איך שפעם אחת נתנו לו קאווע לשתות ונתנו לו ג"כ חתיכת צוקער למתק הקאווע. ולקח הצוקער והחזיקו בידו. ובידו השנית שתה הקאווע בלי צוקער. ואח"כ פתח את ידו והראה להאנשים שאצלו את חתיכת הצוקער איך שהוא כחתיכת עפר בעלמא ואין בו שום מתיקת כלל והי' הדבר לפלא בעיניהם. ואמר להם שהסיב' לזה הוא. כי הנה כתיב אין שלום בעצמי מפני חטאתי. כי הטעם שיש פירוד וחילוק בין כחות הנפש באיברי האדם וחושיהם הוא מפאת חטא אדה"ר אין ביניהם שלום. זה הוא הסיבה שאין יכולים לראות רק באבר העין. ולשמוע רק באבר האזן. וכמו כן בשארי החושים. אבל מי שמתקן כל החטאים עד שורש נפשו לגמרי בחטאו של אדה"ר הנה נעשה שלום באיבריו ועצמותיו. ולזה הוציא כל המתיקות מן הצוקער אף שלא בא כלל לתוך פיו וזה מפורסם אצל אנשיו של הצדיק הנ"ל:

[242] **ובספר** שפתי צדיקים פ' בראשית כתב בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **פנחס מקארעץ** זצוק"ל שבהתור' נרמז כל מיני רפואה שבעולם וסגולות כמו מעשה שאירע באדם אחר שיצא דם מחוטמו בלי הפסק ונתרבה החולה רח"ל עד שהרופאים נלאו לבקש רפואות לזה ונתייאשו ממנו והי' החולה הזה מצוה מחמת מיתה וכל ב"ב היו בוכים ונזדמן אחד וירא את הצרה הגדולה כי החולה נוטה למות וילך מהירות לבית היין ולקח מדה אחד יין טוב וחזק וצוה לחולה לשתותו בלי הפסק ותיכף בשתותו היין נתרפא ונפסק הדם וישתוממו הרופאים והללו את ה' אשר ברא על העולם מיני סגולות ורפואות וכשהרצו הדברים לפני הרב הצדיק וכו' מוהר"ר **פנחס מקארעץ** זצוק"ל הראה להם איך שהרפוא' זו נרמז בהתיר'. ודם ענבים סותו. **סותה** הוא לשון רפואה מלשון אסוותא בדרז"ל בכמה מקומות:

סימן שנו

טעם. שאומרים יהללו כשמחזירין הס"ת למקומה. לפי שבברכת התורה משתחוים לכבוד התורה אומרים יהללו להודיעך שלא בשביל אלהות שבתורה הוא משתחוה ששכינתו שורה עליה ולא בשביל שגם הוא אלוה שהרי נשגב שמו לבדו. רוקח סי' שי"ט ועי' מ"א סי' קל"ט ס"ק ו' וע"ל סעי' תת"ז:

סימן שנז

טעם. שאומרים בשבת שחרית בשעת חזרת ס"ת **מזמור הבו לה' בני אלים** כו'. משום שנתקן על ס"ת סמוך למוסף כי שבע דמוסף כנגד ז' קולות כו' אבל בחול או ביו"ט וחש"מ מנהג בורות הוא מי שאומר אותו. פ"מ סי' רפ"ד ס"ק ב':

סימן שנח

עוד טעם. שנוהגים לומר בהכנסת ס"ת בשבת בשחרית מזמור כ"ט. מצד שיש בו קולות דמתן תורה הקדושה וכולי עלמא מודים דבשבת ניתנה תורה הק'. אשל אברהם סימן קמ"ט:

סימן שנט

טעם. שבמוסף של שבת **בתכנת שבת**[243] נאמר בדרך **תשר"ק**. כי בחול הכל בלבושים עד"מ הא' מתלבש בב' והב' בג' וכן כל האותיות עד ת' ובשבת הוא דביקות העליון בלי הפסק אומרים בתשר"ק דרך פשיטות הלבושים. ישמח משה פרשת נח בשם האלקי מוהר"ר **ישראל בעש"ט** זצוק"ל:

קונטרס אחרון

שבמוסף של שבת. מי שטעה והתפלל מוסף של שבת במקום מוסף שבת ור"ח נכון שיכוין עם הש"ץ תיבה בתיבה. זכור לאברהם אות ת':

סימן שס

טעם. שאומרים בשבת בקדושת מוסף כבודו מלא עולם משרתיו שואלים זה לזה **איה מקום כבודו** כו' ולא בחול. לפי שבימי החול אין האור א"ס ב"ה שופט בעולם התחתון רק בצימצום גמור כמבואר בסה"ק והמלאכים הקדושים כשאומרים קדושה הם עונים

[243] **בש"ע האריז"ל כ' שצ"ל תקנת בק' ולא בכ'.**

למעלה מתנשאים לעומת השרפים ואומרים ברוך כבוד ד' כו' אבל ביום השבת ק' אז יש עלי' לכל העולמות ונתרבה אור א"ס ב"ה להאיר גם בעולמות התחתונים כמ"ש והשער הפונה מזרח סגור יהי' כל ששת ימי המעשה וביום השבת יפתח כו' ונתמלאו כל העולמות מאור א"ס ב"ה ולכן משרתיו שואלים זה לזה אי' מקום כבודו להעריצו. בשם הרב הק' **מוהר"צ מדדיטשוב** זללה"ה:

קונטרס אחרון

כבודו מלא עולם. עי' לבוש סי' תכ"ג סעי' ג' שכתב הטעם שא"א כבודו מלא עולם במוסף של ר"ח. לפי שדרך להתפלל בר"ח תפלת מוסף בבוקר קודם ג' שעות על היום ואין לומר עדיין כבודו מלא עולם. כי בשלשה שעות ראשונות הוא יושב ומתבודד ועוסק בתורה. ובשנייה הוא יושב ודן את כל העולם כדאי' פ"ק דע"א ושייך לומר כבודו מלא עולם. וזהו דוקא בשבתות וי"ט שמתפללין המוספים אחר שלשה שעות על היום אומרים אותו אבל בר"ח שמתפללין מוסף בבוקר קודם ג' שעות אין לומר אותו:

ובספר זאת זכרון כתב שמעתי **מר**"ז שיחי' דמה שמלאכי השרת אומרים תמיד מלא כל הארץ כבודו. וחוזרים ואומרים אי' מקום כבודו וכי שקרו קודם ח"ו. אלא דבאמת לית אתר פנוי מיני' ית' סובב כל עלמין וממלא כל עלמין ותחות כל עלמין ולעילא מכל עלמין ובכל אתר[244] רק האמת שאין מושג כבודו ית' הגם שמצמצם אורו ית' שיהי' קיום להעולמות הוא בערך הנבראים. משא"כ בעצמותו ית' אין שום שינוי כלל:

והנה במדריגה קטנה נראה שמרגישין ומבינים שכבודו מלא עולם כאשר הוא באמת. ובמדריגה יותר עליונה מבינים שאינו מושג אורו ית' כי משיג מעולמות עליונים יותר ושם הוא רוחנית יותר. והנה טוב להתנהג כאשר הוא במדריגה כן ישבח הבוב"ה לפי הבנתו באותו עולם שהוא בו באותו זמן. הגם שאין זה שבת לפי עולם העליון. וכשהוא במדריגה יותר עליון ישבח כפי הבנתו שבת הבוב"ה. ובאמת לפי כל שבח אין כערכו ית' ע"כ מלאכי השרת משבחים מלא כל הארץ כבודו. ואומרים ברוך כבוד ה' ממקומו. פי' ממקום גילוי שכינתו ית'. ובשבת קודש וי"ט בעליות העולמות יותר משיגים אור יותר אומרים אי"ה מקום כבודו שמשיגים. הגם שמכה"כ הוא נעלם וא"א להשיג אורו. ובחול הגם שיודעים כבר שאי' מקום כבודו שנודע להם בשבתות אינם אומרים רק מה שמבינים לשבחו באותו זמן ע"ש:

כתב בספר בני יששכר מה שאנו אומרים במוספין ואת מוסף יום השבת הזה נעשה

[244] **בספר** דברת שלמה מהרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **שלמה לוצקיר** זצוק"ל מ"מ דק"ק סקאהל (וישב) כ' שמעתי ממורי זלה"ה בא"ס ב"ה אין שום תנועה כי להיכן יתנועע:

ונקריב. ובר"ח ואת מוסף יום ר"ח הזה נעשה ונקריב. הנה תיבת **הזה** אינו מובן. והוא עפ"י מש"כ הרב הקדוש הרמ"ע ז"ל בעל ע"מ שלעתיד לבוא ב"ב נצטרך להקריב כל הקרבנות שחסרנו כל ימי גלותינו. דהיינו כשיגיע ר"ח ניסן נצטרך להקריב כל הקרבנות המוספין של כל ראשי חדשים של ניסן של כל ימי הגלות. וכן בשבתות למשל בהגיע שבת פ' נשא נצטרך להקריב כל הקרבנות המוספין של כל ימי הגלות של שבתות האלו ע"כ. ולפ"ז ידוקדק היטב שבאמת נעשה ונקריב מוסף השבת הזה ור"ח הזה ע"ש:

סימן שסא

טעם. דבשבת בשחרית אומרים ממקומך. ובמוסף ממקומו. לפי דבשחרית עדיין הם ג' שעות הראשונות שישב הקב"ה על כסא כבודו וזן את כל העולם כולו מקרני ראמים ועד ביצי כנים ושייך לומר לשון נוכח. אבל במוסף כבר עמד מכסאו וישב עלכסא דין ודן כי סתם מוסף בשניות אנו מתפללים שיפנה מכסא דין לישב בכסא רחמים. ולכן ביום הכפורים שהוא דן את כל העולם כולו אומר בכל הד' תפלות ממקומו. מטה משה אות תתע"ב ועי' לקמן סעי' תשנ"ח:

סימן שסב

עוד טעם. שאומרים בשבת **במוסף ממקומו**. לפי שכבר הרבו בשירות ותשבחות ואז הכסא כבוד עולה ונגבה. וכן ביו"כ לפי שבו ביום מרבים בתפלה ותשבחות ע"כ אומרים בכל ארבע תפלות ממקומו. שם:

סימן שסג

טעם שאומרים במוסף שבת ויו"ט **שמע ישראל ואני ה' אלהיכם** שהוא ראש וסוף של ק"ש. לפי שבימי רב גזר יוזגדר מלך פרס שלא יקראו ק"ש מה עשו חכמים שבאותו הדור תקנו להבליעו בין הקדושות רישא שמע ישראל וסיפא אני ה' אלהיכם ולמה תקנו לומר בהבלעה כך כדי שלא תשתכח ק"ש מפי התינוקות ובקשו רחמים מן השמים ובא תנין בחצי היום ובלע יוזגדר מלך פרס בבית משכבו ובטלה הגזירה אמרו חכמים שבאותו הדור לא נבטל שלא לאומרה בקדושה כלל כדי שיתפרסם הנס לדורות אלא נקבע אותה בתפלת המוספין ובתפלת נעילה שאין שם ק"ש כלל. ב"י סי' תכ"ג בשם הגאונים. ומה שלא תקנוהו בר"ח. שאין שם כ"כ עם כמו בשבת ויו"ט וליכא פרסומי ניסא. לבוש שם סעי' ג':

סימן שסד

טעם. מה שאנו אומרים **אדיר אדירנו בכל יו"ט** ולא בשבת. משום דשבת מרמז נגד העולם האצילות וי"ט נגד עולם **הבריאה**. **ובעולם הבריאה** הוא המרכבה עם הדגלים לזה אומרים אדיר נוטריקון "**אפרים** "דן "**יהודא** "**ראובן** שהן המה הדגלים.[245] אוהב ישראל:

סימן שסה

טעם. שקורין הקידוש של שחרית בשבת **קידושא רבא**. לפי שאינו עיקר כקידוש של לילה וזוטר שיעורי' כדקרינן לסומא סגי נהיר דלא הוי רק מדרבנן. רבינו נסים ערבי פסחים דף כ"ד ע"א.

עוד טעם. כמו דאמרינן **צומא רבה**. **הושענא רבה** וזהו חשיבתו שמקדש אפי' על השכר לאפוקי קידוש לילה שאינו מברך אלא על היין.[246] א"ר סי' ער"ב בשם רש"ל:

קונטרס אחרון

וזוטר שיעורי'. בספר אשל אברהם סי' ער"ב כתב וז"ל יש ללמד זכות על העושים קידוש על יין שרף בכלי קטן מכפי מ"ש בצל"ח ז"ל סוף פסחים[247] כי כמ"ש הט"ז ז"ל בסי' ר"י סק"א שברכה אחרונה דיי"ש הוא גם על שיעור קטן מצד שמעט ממנו נרגש הרבה. ואולי כן י"ל גם בזה לגבי שיעור קידוש היום. ומ"מ טוב ונכון ודאי לברך על כשיעור כמ"ש בצל"ח ז"ל ולצרף שתיות מכמה אנשים בזה כי לא נתפרש קולא הנ"ל ע"ש. וע"ל בהשמטה לסעי' קפ"ה:

ובספר ארחות חיים סי' ער"ב כתב בשם חותנו שראה בעיניו שהגאון הקדוש מוהר"ר **חיים** אב"ד דק"ק **סאנז** זצוק"ל נהג לקדש בשחרית על יי"ש ולא שתה מהכוס רק מעט

[245] **אחר** התפלה יאמר הש"ץ השיר של אנעים זמירות במתון ואומרים אותו בחילוף, פסוק א' הש"ץ ופסוק א' הציבור, אך נהגו שהצבור אומרים כ"א בלחש הפסוק של הש"ץ וכן להיפוך הש"ץ אומר בלחש הפסוק שאומרים הצבור ושמעתי מהרב הצדיק הקדוש **מבאביב** זצ"ל בשם זקינו **הגאון הקדוש מצאנז** זצוק"ל שבאם לא התפלל בעצמו לפני התיבה לא הי' אומר הש"ץ השיר **אנעים זמירות** מטעם שאומרים אותו במהירות ולא יוכלו הצבור לומר הפסוק שאומר הש"ץ וכן להיפוך רק אם התפלל בעצמו הי' אומר כל השיר של אנעים זמירות כדי שכל הצבור יוכלו ג"כ לומר כל השיר. וכן הוא הי' נוהג. ובס' קיצור של"ה דלכך נקרא שיר היחוד **שיר הכבוד**. שיאמרו כמו שיר בנחת. ולכך הרבה חכמים בטלו מלומר שיר היחוד מאחר שהוא רבוי תוארים ושבחים ונרמזו בו סודות נפלאות:

[246] **כתב** בספר התניא סי' ט"ו וז"ל וכוס של קידוש היום מצאתי בשם רב עמרם גאון ז"ל שצריך לברך לאחריו על הגפן (ונרא' דה"ה אם אכל אחריו פת הבאה בכסנין שצריך לברך ג"כ על המחיה). והחבר ר' צדקיה בר' אברהם הרופא ז"ל כ' בס' שבולי הלקט שחיבר שאין לברך על הגפן בכוס של קידוש כלל. ועי' א"ח סי' ער"ב סעיף י' ומ"א סי' רצ"ט ס"ק י"א ועי' ט"ז סי' קע"ד סק"ט ומ"א שם ס"ק י"ד:

[247] **ובספר** ח"א הלכתו פסח כלל קכ"ח כתב וז"ל מה שהמחירין אומרים שהביצה שלנו הם קטנים מביצים כו' וא"כ כמו שהביצים נתקטנו כך האנשים נתקטנו ע"ש. ובשו"ת תשובה מאהבה ח"ג סי' שכ"ד העיד תלמידו שחזר בו רבו הצל"ח:

מזעיר ע"ש. וכן שמעתי מאיש נאמן שאמר לו הרב החסיד מוה' אלי' שו"ב מבעלז ז"ל ששמע מהרב הצדיק הקדוש **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל שאם קידש על יי"ש יום שבת בבוקר יוצא ידי קידוש אפילו אם טעם רק מעט:

ובשו"ת מהרש"ם סימן קע"ה כתב וז"ל העיד לפני ת"ח זקן שהי' בעצמו במעמד בפני הגאון הקדוש אבד"ק **ראפשיטץ** זצ"ל שצוה לתלמידיו לקדש ביום על יי"ש על צלוחית קטן כדרך שתייתו וא"צ שיעור כוס והגם שהי' לפניו יין על השלחן אמר שמכבדהו ביי"ש כדי להורות הלכה לתלמידים. וכן הועד לפני בשם הגאון החסיד אבד"ק **קאמינקא** זצ"ל שנהג כן תמיד והיינו עפ"ד הט"ז סי' ק"צ ומשום שכך דרך שתייתו ושביעת גרונו. וכן הועד לפני בשם הרב הקדוש **מלובלין** זצ"ל וכדאי הם לסמוך עליהם בקידוש היום ודוקא ביין ושכר בעי' שיעור כוס ע"ש:

עוד כתב בספר ארחות חיים סי' רפ"ט בהגהות בשם שו"ת נחלת שבעה סי' ל"ה דבקידוש שחרית יוצאים גם במה שאינו חמר מדינה כגון קוואס כמ"ש בתשובת רש"ל לענין ברהמ"ז ומכ"ש על יי"ש ע"ש. וע"ש בהגהות עובר אורח סימן רצ"ו בשם גאונים רבים דאם אין לו יין מותר להבדיל על כוס טייא מתוקה או קאפפע מתוקה כי כל שהוא עשוי לכיבוד לאורחים נקרא חמר מדינה ע"ש. ובספר שארית ישראל כתב מעת **הבעש"ט** ז"ל המנהג שיהי' מי דבש חמר מדינה להורות על המתקת הדינין. וכעת כל המשקאות מרמזים על המתקת הדינין כי יי"ש הוא ג"כ ששורף כחות הדינין וגם כָּבַש בל"א מרמז על כבשם ללבושך. וזה הוא כעת חמר מדינה שאנו כעת בחומר ודינין וצריך להמתיקם ע"ש:

ועי' עטרת זקנים סי' פ"ט בשם מהרש"ל דקודם מוסף מותר לשתות מים כי לא הגיע עדיין זמן קידוש:

כתב מ"א סי' רפ"ו סק"א בשם הב"ח מדינא שרי לאכול אפילו סעודה קודם תפלת מוסף אלא שהמנהג להחמיר וכל מאן דחלש ליביה וקשה עליה טובא להתפלל מוספין קודם אכילה יקדש ויאכל קודם מוסף ע"ש. ובספר זכור לאברהם אות ק' כתב בשם א"ר דבשעת הדחק שאין לו יין ופת רק פירות וחלש ליביה מותר לטעום קודם מוסף בלא קידוש דיש לסמוך בזה על הראב"ד דמתיר לטעום קודם קידוש של יום. ובשם הרב ברכ"י כתב הרוצה לטעום קודם מוסף יקדש מקודם ואם ירצה יקדש ויאכל כזית פת או פירות קודם מוסף ואחר מוסף יחזור ויקדש וליפוק י"ח אליבא דכ"ע ע"ש:[248]

[248] **ובספר** עיקרי הד"ט א"ח סי' י"ג כתב וז"ל שהרב מהר"א סג"ל אחי טוב שלי בלכתו אתו יחד בין שחרית למוסף לפקוד לשלום את הרב הזקן מהרש"א מהזקנים בעיר קסאלי ושתו הקאוו"י ומיני מתיקה בלא קידוש ומאן

ובספר ארחות חיים סי' רפ"ט כתב בשם ס' זכרון יהודה בהנהגות הגאון אמרי א"ש דבר"ה אם צריך לטעום קודם מוסף א"צ לקדש דעדיין לא חל עליו חובת קידוש ע"ש. וע"ל בהשמטות לסעי' תשט"ו בד"ה ובספר ולסעיף תשצ"ח בד"ה ובענין:

כשמקדש בשחרית בשבת ואוכל פת הבאה בכסנין א"צ לכסות הפת הבאה בכסנין בשעת קידוש דלא שייך כאן הטעם שלא יראה הפת בשתו שהוא מוקדם בפסוק ארץ חטה ושעורה וגו'. משום דזה דוקא בפת שמחייבין לברך עליו ברכת המוציא. וגם דאפשר לקדש על הפת. אז צריך לכסות את הפת שלא יראה בשתו דשייך בו חיוב קדימה. אבל הפת שאין מברכין עליו ברכת המוציא וגם אין מקדשין עליו כגון לחמניות דקות או פת הבאה בכסנין לא שייך בו חיוב קדימה ושלא יראה הפת בשתו ע"כ א"צ לכסות הפת הב"ב. ועי' לבוש סימן קנ"ח סעי' א' דמה"ט א"צ נ"י לפת הב"ב. ועי' ט"ז סי' רצ"ט סק"ח. וכן כתב בספר אשל אברהם סי' קפ"ב. ועי' ט"ה ח"א סעי' קע"ב:

ועי' בספר ברכי יוסף סימן רפ"ט אות ב' בשם האריז"ל דקידוש היום הי' אומר מיושב וכן נהגו רבנן קדישי בעיר הקודש ירושלים ת"ו. והמקדש מעומד מ"מ לא ישתה עד שישב משום דת"ח לא יאכל ולא ישתה עד שישב. הגהות מנהגים:

סימן שסו

עוד טעם. לפי שברכה זו גדול כוחה שהיא ראשונה לכל הברכות הסדורות על הכוס. כל בו סי' ל"א:

סימן שסז

עוד טעם. ע"ד סגי נהור שלא יש שום קידוש רק בפה"ג ואין בו דבר נוסף על ברכת הנהנין. דבש לפי בשם הה"מ פכ"ט דשבת. וע"ל סעי' רצ"ט בהשמטות:

קונטרס אחרון

בצלים ושומים. סעלאט גורקען וכן שאר מיני טיבולין שעושין מבצלים מותר למלחן שכיון שנותנים לתוכן מיד שמן או חומץ אינו דומה לעיבוד וצריך ליזהר לשפוך את השמן או את החומץ תיכף ומיד אחר המליחה. ש"ע הרב סי' שכ"א:

ובספר מעדני אשר דף כ"א כתב מותר לחתוך הצנון דק דק ולמולחו ולשפוך עליו החומץ מיד טרם שיזיע. וה"ה במליחת אוגערקין כשנותן עליו השמן יתן טרם שיזיע. ועי' ט"ז סי' שכ"א סק"א ומ"א שם סק"ז:

דבעי להחמיר ולקדש אינו אלא הדיוטות כמו שאינו חייב לקדש כו' ופי' להרב גו"ר כלל ג' סי' י"ב בשם הראב"ד דלא אמרינן דאין קידוש וכו' רק בשל לילה ולא בשל יום ע"ש:

בכל מיני תענוגים. בספר תוי"י (משפטים) כתב בשם הרב המגיד **מוהר"מ** לבאר קושית התוס' בש"ס דביצה אמר. הקב"ה לישראל לוו עלי ואני פורע. הא אמרי' עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. כי לוו עלי יש לו ב' פירושים. א'. לשון הלואה. ב'. לשון חיבור וזה נמשך מזה. כי אם צריך ללות כדי לחבר ולדבק עצמו בו יתברך כדי לשמח הגוף והחומר שלא יעכב שמחת ודביקות בו ית'[249]. אז אני פורע. משא"כ אם רוצה ללות לענג א"ע. אז עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות:

ובפרשת בהעלותך תירץ בשם הרב **המגיד** מבאר ע"ה קושית התוס' כי יש מדריגות שונות בכל אדם לפי בחינתו והאמנתו ובטחונו בו ית' שאם הוא במדרגה זו של האמונה ובטחון ותופס דעה זו לענג שבת ויו"ט בטענה זו שאמר הקב"ה לוו עלי ואני פורע. והאדם המאמין בזה ובוטח בו ית' ללות ודאי השי"ת פורע. ויש אדם שאינו במדריגת בטחון ואינו רוצה ללות מאחרים כשאין לו משלו באומרו הלא אמרז"ל עשה שבתך חול וכו' אז אחר שתופס דיעה זו כך הוא האמת לפי בחינתו:

ובספר החיים סי' רמ"ב פי' עפ"ז משאחז"ל לעולם לא זזה שכינה מישראל בשבת אפי' בשבת של חול ולפי הנ"ל א"ש דלא נימא דדוקא אם ישראל מענג השבת במאכל ומשתה אז השכינה שורה ע"ד שאמרו במקום אחר אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה כו' אבל לא כשאדם עושה שבתו חול לכך קמ"ל שבאמת אחר כוונת הלב הן הן הדברים ואם האדם מכוין לבו לשמים ועושה שבתו חול כדי שלא יצטרך לבריות אז השכינה שורה ביניהם כאלו אכלו ושתו. וז"ש שלעולם אין השכינה זזה מישראל אפי' בשבת של חול ע"ד שחז"ל עשה שבתך חול:

לא הי' בהמן. בספר תורת אמת מהרב הצדיק הקדוש **מאפטא** זצוק"ל (עקב) כתב איתא במדרש פליאה ויענך בטורח הדרך וירעיבך מטעם דגים כו' דהנה איתא דבמן היו מרגישין כל הטעמים זולת טעם דגים לא הי' בו כו' ולכך אמרו זכרנו את הדגה כו' וע"ש הטעם שלא הי' בו טעם דגים. ולפ"ז י"ל דמטעם זה אוכלים בשבת דגים. כדי להשלים עונג שבת בכל מיני טעמים שבעולם:

בכל מיני מטעמים. בספר בני יששכר מאמר ג' אות י' כתב על מה שכתב במ"ר ר' אלייעזר בשם ר' יוסי אמר מפני האסטנוסות ברכ"ו במטעמים. פי' מי שהוא איסטניס ובימי החול אינו יכול לאכול מאכלים צוננים או חמין הטמונים מיום אתמול לשבת

[249] **בספר** גאולת ישראל פי' מה שאומרים בזמירות שבענו והותרנו כדבר ה'. וקשה היכן ציוה השי"ת שמחייבין להותיר מאכילת שבת אמנם האמת הוא כן כי הנה השביעה הוא מחיובי ענוגי שבת כי אם לא יהי' שבע אזי לא יהי' עונג שבת ואינו ניכר שהאדם שבע אלא כאשר ישאר מאכילתו וזהו שאמר שבענו והא ראי' שהותרנו ואז הוא מקיים עונג שבת כדבר ה' ובמדרש תנחומא (בראשית) כתב דכבוד שבת עדיף מאלף תענית:

ובטבע איסטניסותו מזיקים לו מאכלים כאלה בחול. בשבת לא ידאג ע"ז **יאכלו ענוים וישבעו**. הגם שמאכלים כאלה הטמונים מיום אתמול מזיקים לגוף בימות החול. כיון שהם נטמונים לשבת שורה בהם הברכה שיהיו מבוסמים. וטעמם כמעדני מלכים ערבים לנפש ולגוף. ומי שהוא מאמין לדברי חכמים יבחין זה ג"כ בחוש הנראה לעין בכל איש הישראלי אפי' החלושי כח. משא"כ המתפלספים אשר ערב לנפשם לחם שקר ואינם מאמינים לדברי חכמים. מאכל שבת להם כמו שער בנפשם. ועי' בבעל המאור שהאוכל למעדנים מאכלים הנהוגים בישראל להטמין לשבת יזכה לתחי' ע"ש:

ובספר מטה משה סי' ת"ע כתב בשם אבודרהם שמעתי כל מי שאינו אוכל בשבת חמין צריך לעשות בדיקה אם הוא מין. ואם מת יתעסקו בו עממין. ובשם הכלבו סי' ל"א כ' דדוקא שאינו אוכלו מחמת שסובר שאיסור הוא בדבר לזה יש לדקדק עליו שמא הוא מין. אבל מי שאינו אוכלו מחמת שכאב לו אכילת חמין שקורין שאלנ"ט והעונג שלו הוא לאכול צונן קרוב הוא בעיני דאסור לאכול חמין דהא מצער ליה במה שאוכל. מהרב הקדוש והטהור וכו' הרב מוהר"ר **אהרן הגדול** זצוק"ל **מקארלין** נמצא בספר בית אהרן:

יה אכסוף נועם שבת המתאמת ומייחדת בסגולתך. משוך נועם יראתך לעם מבקשי רצונך. קדשם בקדושת השבת המתאחדת בתורתך. פתח להם נועם ורצון לפתוח שערי רצונך. יה אכסוף וכו':

היה הוה שמור שומרי ומצפים שבת קדשך. כאיל תערוג על אפיקי מים נפשם תערוג. לקבל נועם שבת המתאחדת בשם קדשך. הצל מאחרי לפרוש מן השבת לבלתי תהי' סגור מהם ששה ימים המקבלים קדושה משבת קדשך: וטהר לבם באמת ובאמונה לעבדך. יה אכסוף וכו':

ויהיו רחמיך מתגוללים על עם קדשך. להשקות צמאי חסדך מנהר היוצא מעדן. לעטר את ישראל המפארים אותך על ידי שבת קדשך. כל ששה ימים להנחילם נחלת יעקב בחירך. יה אכסוף וכו':

השבת נועם הנשמות והשביעי עונג הרוחות ועדן הנפשות להתעדן באהבתך ויראתך. שבת קודש נפשי חולת אהבתך. שבת קודש נפשות ישראל בצל כנפיך. יחסיון ירויון מדשן ביתך. יה אכסוף וכו'.

מלא שבע רצון. בספר נועם מגדים (ראה) פי' משאחז"ל בנזיר על פסוק וכפר עליו מאשר חטא על הנפש. דהחטא הוא שציער עצמו מן היין. לכאורה מה חטא הוא זה. ולא מצינו בתורה שיהי' חובה שתיית היין. אך הכוונה ע"פ אמרם ז"ל נשמה יתירה ניתנת לו לאדם בע"ש כו' שבת וינפש כו' הרי שבמקרא נקראת תוספת קדושה דשבת נפש.

וידוע כי כל מאכלי ומשקה ותענוגי שבת הם עונג לנפש הנוספת. והנה גודל יקר ורב שכר למענג שבת ידוע מדברי חז"ל. והנה סתם נזירות ל' יום ושבתות קדושים בתוך ימי הנזירות. והנה כל דבר שהאדם משתוקק בשבת ותשאלהו נפשו אזי חיוב הוא לעשות. ובאם לאו חטא גדול הוא בידו ופגם לנפש הנוספת אשר תאוה ותשאל העונג. וזה הנזיר אסור ביין בשבת וזה שאמר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש הכוונה על הנפש הידוע הנוספת בשבת:

והנה בפסוק (ויקרא י' ט') יין ושכר אל תשת אתה וכו' בתיבת **אתה** יש פסיק לפניו וכן לאחריו. ושמעתי מהרב הקדוש מוהר"ר ארי' לייביש שליט"א **מבערזאן** שפי' הפסיק בשם זקינו הרב הצדיק הקדוש **מראפטשיץ** זצוק"ל יין ושכר אל תשת. **אתה**. היינו כשאתה לבדך תהי' בביתך ותרצה לשתות יין אז בא הכתוב לזרז אותך שלא תשתה. רק מתי תוכל לשתות יין. **ובניך אתך**. היינו כשתעשה שמחת נישיאין לבניך אז תוכל לשתות יין. וכן **בבואכם אל אוהל מועד**. היינו כשתעשו חנוכת הבית אז תוכל לשתות יין. **ולא תמתו**. היינו כשיקום מחליו ויעשה סעודת הודאה אז תוכל לשתות יין. **חקת עולם לדורתיכם**. חק זה מילה. כשתעשה ברית מילה אז תוכל לשתות יין. **ולהבדיל בין הקודש ובין החול**. היינו בקידוש וכן בהבדלה אז תוכל לשתות יין. **ובין הטמא ובין הטהור**. זה פורים. כי חייב אדם לבסומא בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן שהוא טמא לברוך מרדכי שהיא טהור. **ולהורות את בני ישראל את כל החוקים**. היינו כשתעשה סיום הש"ס או סיום מסכתא אז תוכל לשתות יין. אבל לא כשאתה תשב לבדך בביתך: **שהתורה אסרה עלי**. ובשם הצדיק הגאון מו"ה הירש חריף בעהמ"ח טיב גיטין זלה"ה דמה שחיוב לומר אפשי ואפשי ואבי שבשמים גזר עלי זה לא שייך לומר בריחוק עבירה של עריות כי שם אסור לומר אפשי ואפשי משום שגם ההרהור ומחשבה עבירה היא:

ובספר אבקת רוכל פי' בזה כוונת הפסוק (ויקרא י"ח) איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה אני ה'. היינו שלא תקרב מחשבה זאת בלבך לומר אפשי ואפשי ומתוקה ונעמה עבירה זאת. רק אבי שבשמים גזר עלי. חלילה לך להרהר כן וזהו לא תקרבו. ולא תחניפו את הארץ. מז"ל כשופך דמים:

ופי' ג"כ כוונת הפסוק (שמות י"ט) לאמר השמרו לכם עלות בהר ונגוע בקצהו כל הנוגע בהר מות יומת. על דרך רמז. לאמר זה גילוי עריות. (עי' סנהדרין דף נ"ו ע"ב) ויצה"ר נקרא הר (עי' מאחז"ל סוכה) וזהו השמרו לכם עלות בהר של עבירות לאמר. ונגוע בקצהו. לומר אפשי ואפשי. משום כל הנוגע בהר בענין לאמר מות יומת. רשע נקרא מת:

והרמב"ם מפרש דמה שאמר ר' אלעזר בן עזרי' (עי' רש"י ויקרא סי' כ') לא יאמר אדם

נפשי קצה בבשר חזיר אבל יאמר אפשי ואפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי. אבל במצות שכליות אסור לומר כן אפשי ואפשי להיות צר עין ולראות בעוני העני הזה למות ברעב ואפ"ה אינו נותן לו. ורק עבור אבי שבשמים גזר עלי מש"ה אני נותן לו. משום כשאומר כן מורה על רוע מזגו וגנות מדותיו. ואיך תעשה עצמך רשע ותאמר שאתה גרוע מתנין ובנות יענה:

סימן שסח

טעם. על מנהג ישראל שנוהגין לאכול בשבת בצלים ושומים. כי הנה חייב אדם לענג את השבת קודש בכל מיני תענוגים שישנן בעולם וכמש"ה **וקראת לשבת עונג** דהיינו שצריך לאכול את כל מיני מאכלים שישנן בעולם ואז הוי בכלל מענג את השבת בשלימות ולשתות את כל מיני משקאות טובות שישנן בעולם שלא ימצא עוד בעולם שום תענוג ושום הנאה שלא יהנה ממנו בשבת קודש רק שא"א לקיים להשיג שיהי' לו כל מיני מאכלים ומשקאות שישנן ונמצאים בעולם עד גדר שלא ימצא עוד שום מאכל ומשקה שלא הי' לו אמנם האמת הוא שבתבשילי שבת שמכינים על שבת יש בהם טעם מן והנה המן הי' כולל כל הטעמים שבעולם ונמצא יוצא אדם ידי חובתו בתבשילי שבת על כל מיני מאכלים ומשקאות שישנן בעולם. והנה זאת ידוע שהמן הי' כולל כל הטעמים שבעולם רק טעם שומים ובצלים לא הי' בהמן כדי שלא יזיק למעוברת כידוע. וע"כ צריך לאכול שומים ובצלים בשבת כדי להשלים עונג שבת בכל מיני טעמים שבעולם.[250] גאולת ישראל:

קונטרס אחרון

משמעות כל הפוסקים. ומכל מקום יש להקל לערות הרוטב בכלי שלישי. דהיינו מן

[250] **ובהיכל** הברכה מהרב הצדיק הקדוש **יצחק אייזיק מקאמארנא** זצוק"ל (פ' ראה) כתב וז"ל ותדע ענין אחד אע"פ שעיקר קיום ל"ת לומר אפשי ברע ומה אעשה אבי שבשמים גזר עלי כ"ז בשאר ל"ת אבל בשבת לא יאמר ענין זה כמו כמה אני רוצה לעשן הלילקע ומה אעשה כי זה הוא חילול שבת. כי בשבת צריך להראות עונג וכבוד שבת שאיננו חסר לנפשו כלום מלא שבע רצון. אבל יאמר זה בימי חול כמה הייתי רוצה בשבת לעשן ולבשל ולעשות מלאכ' ומה אעשה וכו'. וכן בימי הפסח לא יאמר כמה נפשי משתוקק לאכול ולשתות חמץ ומה אעשה. כי חמץ לתא דע"ז ולא ישמע על פיך כתיב ואסור להזכיר שם אלהים אחרים ואסור לחשוב בו כלל. אבל קודם הפסח יאמר כמה הייתי רוצה לאכול חמץ בפסח כי טוב ומבושם הוא ומה אעשה שאסור עלי ואבי שבשמים גזר עלי ע"כ:

ובשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **צבי הכהן מרימנאב** זצוק"ל **לעשות רצונך אלהי חפצתי** וגו'. היינו למען לעשות רצונך הנני אומר חפצתי אפשי בבשר חזיר. אך מה אעשה ותורתך בתוך מעי. היינו מה אעשה שהתור' אסרה עלי. **ועד"ז** יש לפרש המדרש תנחומא (פ' שמיני) בפסוק זאת החי' אשר תאכלו זה שאמר דהע"ה לעשות רצונך אלקי חפצתי ותורתך בתוך מעי. כי רצוני. וחפצי הוא לאכול את כל כמו בשר חזיר וכדומה. אבל מה אעשה ותורתך בתוך מעי שהתור' אסרה עלי:

הקדירה שנתבשל בה לקערה ומן הקערה לקערה שניה ואח"כ ליתן הפת לתוכו. פרמ"ג שם במ"ז סקט"ו ובא"א ס"ק ל"ה:

סימן שסט

טעם. שנתפשט המנהג ישראל שאוכלים בש"ק מאכל הנעשה מן הרגלים. כי זאת ידוע לנו אשר בזמן הגלות נאמר רגליה' יורדת מות כי שם שליטות החיצונים. אבל בזמן הגאולה יעלו אפי' בחי' הרגלים למעלה. ולזה אמרו ז"ל ג"כ הלשון תצפו לריגלא דמשיחא וזאת ידוע ג"כ כי שבת הוא מעין עוה"ב. ולכן אוכלים בש"ק מאכל הנעשה מן הרגלים לרמז כי מחכים אנחנו שנזכה להעלות את בחי' הרגלים למעלה עד הראש ואז יאיר לנו השי"ת באור עליון מבחי' אור הראשון שנגז[251] יד אהרן מהרב הצדיק הקדוש מהור"ר **אהרן ליב מנאדבורנא** זצוק"ל.

סימן שע

עוד טעם. דידוע דשקר אין לו רגלים וקושטא קאי ואמת יש לו רגלים. ושבת הוא אמת. לכן אוכלים מאכל רגל בש"ק להראות כי שבת הוא אמת ויש לו רגלים. בשם קדוש אחד:

סימן שעא

טעם. שהרבה צדיקים נוהגין שבשעת שנותנים המאכל על השלחן אומרים זמירות או יצוו לא' לפתוח פיו בשירי זמרה. ע"ד שאמז"ל למה נקרא שמו לחם עוני שעונין עליו דברים הרבה. כי ע"ז נתוסף קדושה על המצות. ומטעם זה המנהג בין החסידים

[251] **אסור** ליתן פת לתוך המרק אפילו בכלי שני. ויש מתירין אפי' בכלי ראשון. ונהגו ליזהר לכתחל' שלא ליתן פת אפי' בכלי שני כל זמן שהיד סולדות בו. עיין או"ח סי' שי"ח סעיף ה' וכן משמעות כל הפוסקים:
ובענין שתיית קאווע וטע"ה בשבת עיין שערי תשובה שם ס"ק כ"ח. בשם פמ"א סימן פ"ד אותם שמביאין בשבת מים רותחין בכ"ר מבושלים עם טע"ה ומערה מכ"ר לתוך הקערות קטנות שיש בהם צוקר אין כאן משום בישול. כיון שהצוקר כבר נתבשל בבית האומן. ואין בישול אחר בישול בדבר יבש. אף שהצוקר נימוח יש לו דין יבש ומותר ליתן הצוקר אף בכ"ר. וטוב לערות הקאווי בכוסות ואח"כ לתת בו הצוקר ע"ש:
ובספר ארחות חיים שם סעי' י' כתב לענין לערות מים שנתבשלו בהם עלים טייא שקורין סענצא לתוך מים רותחים בכלי ראשון אם לא נצטננו ודאי מותר. ואם נצטננו תליא במחלוקת דהסענצא בלא העלים גופא מצטמק ורע לו ע"ש. ונכון שיתן מקודם המים רותחים או הקאווע מכ"ר לתוך הכלי שרוצה לשתות ואח"כ יתן שם החלב:
ומה שנותנין המים לתוך הסענצא. וכן מה שנותנין הטע"ה והאקאווי לתוך הכלי שיש בו מעט חלב אין לאסור משום צובע. דאין צביעה באוכלים כמו שמותר ליתן כרכום לתבשיל אע"ג שהתבשיל נצבע. כיון דנתינת הכרכום אינו משום הצבע אלא כדי שיתן בו טעם רק דהצבע ממילא בא. וכיון דאין אוכל בר צבועה לא מחמרינן. עי' או"ח סי' ש"כ סעי' י"ט וח"א כלל כ"ד סעי' ה' ונשמת אדם שם. ובספר כרם שלמה הראה מקום לעיין מס' שבת דף ק"מ מהא דנותנין ביצה במסננת לפי שאין עושין אותה אלא לגוון פירש"י למראה שהחלמון יפה לגוון ולא החלבון ע"ש:

שהחיטים שקצרו למצות מצוה תולין אותם בביהמ"ד ומטעם זה אומרים אז ג"כ הזמירות. כדי להרבות עליו הקדושה ויהי' מאכל דאסויתא. משכנות הרועים:

סימן שעב

טעם. שנהגו לאכול מלייתא היא פשטידא או דייסא בשבת. דמשום שלא ירד המן בשבת לכך יש לעשות איזהו דבר לזכר. עי' רמ"א סי' רמ"ב ועי' תוס' פסחים דף ק' ע"ב בד"ה שאין:

סימן שעג

עוד טעם. לפי דשבת בראשית הוא דוגמת שבת שלעתיד לבוא שהוא יום שכולו שבת וכן אנחנו עושין כמה דברים בשבת זה דוגמת שבת שלעתיד והיינו לאכול בשר ודגים נגד סעודת שור הבור וסעודת לויתן ומקדשין על היין נגד יין המשומר לע"ל וכבר אמרו רז"ל דלכך נקרא רקיע שחקים שבו שוחקים מן לצדיקים לע"ל. **ולכך יש לעשות זכר למן** ההוא. כי לטעם זכר למן שהי' מונח בקופסא טל למעלה וטל למטה הא מן לא ירד בשבת. הגאון בעל תורת חיים:[252]

סימן שעד

טעם. שאומרים בשבת בבה"מ **רועינו זוננו** אע"ג דאסור לאדם לתבוע צרכיו בשבת. משום דטופס הברכות כך הוא. טור סי' קפ"ח ועי' מ"א סי' רפ"ח ס"ק י"א דאינו אסור שאלת צרכיו אלא כשמבקש על חולי או פרנסה ודומה לו שיש צער לפניו ע"ש:[253]

קונטרס אחרון

לתבוע צרכיו בשבת. ומה שאומרים בנוסח בהמ"ז בשבת **שלא תהא צרה ויגון ואנחה ביום מנוחתינו**. ויותר היה נכון להתפלל שלא תהא צרה ויגון לעולם. רק כמו שבאדם

[252] **כתב** בס' תוספת שבת סי' ר"צ סק"א וז"ל בסי' קל"א ס"ק י"ד הביא המ"א בשם מהרי"ל דמנהג בני אוסטריך אין נוהגין לאכול קטניות ביום שאין נופלין על פניהם לפי שדומה לאבילות המתגלגל ע"כ ורובא דעלמ' נוהגין לאכול בשבת קטניות שקורין ערביסי"ן לקינוח וכבר עלה על דעתי לומר שהוא נגד מנהג בני איסטריך. אך ראיתי אח"כ בכנה"ג שכתב שנוהגין לאכול בשבת בשחרית ביצים מבושלים בקליפיהם שמטמינין אותם בתנור. **והטעם** מפני אבלו של משה רבינו ע"ה שמת בשבת וכן ראיתי לקצת אנשים שעושים כן אבל הייתי סבור שעושים כן מפני עונג שבת אך עתה נתוודע לי טעמו של דבר. **ומטעם** זה אוכלים ג"כ הקטניות בשבת ומנהגן של ישראל תורה היא ואין לפקפק עליהם ע"ש:

[253] **בספר** תולדות אהרן (שופטים) כתב וז"ל צריך האדם לקדש א"ע באכילה ושתי' ולא יכוין ח"ו להנאתו ותאוותיו. וגם בברהמ"ז יכוין כראוי לומר מלה במלה כדי שלא יגרום ח"ו פירוד למעל'. והרב המגיד הקדוש והטהור **מוהר"ר דוב בער נבג"מ** הזהיר ע"ז מאד לכוין בבהמ"ז יותר מתפלה. כי תפלה דרבנן וברהמ"ז דאורייתא' וע"ל סעיף קפ"ג בהשמטה:

עיקר החיות תלוי בלב וכל האברים מקבלים חיות מן הלב. כן השבת הוא חיות הזמן כל ימי השבוע. וכמו שבאדם עיקר השמירה הוא על הלב כן אנו מתפללים בש"ק שלא תהא צרה ויגון ביום מנוחתינו. וממילא יהיה כל טוב גם בימות השבוע המקבלים חיות מן השבת קודש כמו האברים מן הלב. צמח דוד להרב הצדיק הקדוש מוהר"ר דוד מדינוב זצוק"ל:

סימן שעה

טעם. שאם חל יו"ט או ר"ח בשבת אין לדלג רצה והחליצנו ולהזכיר שבת ביעלה ויבא ובתפלה מדלגין תפלות השבת כלן ואומרים תפלות יו"ט ומזכירין בהם השבת. מפני שרצה והחליצנו הוא בקשת הגאולה כנגד השבת שאם ישמרהו ישראל כראוי יהי נגאלין ונשמטין מן הגלות. אבודרהם:

סימן שעו

טעם. שתקנו בנוסח רצה דשבת לנוח בו באהבה. הוא משום דכל התורה לא קבלו ברצון כי אם ע"י כפיי' אבל שבת במרה נצטוו קודם הכפיי' והיינו באהבה. רבי מרדכי יפה סי' קפ"ח סעי' ו':

סימן שעז

טעם. שאומרים בשבת ויו"ט ור"ח בבהמ"ז מגדול בחול"ם ובחול מגדיל בחיר"ק. מפני שהשבת הוא **מלך גדול** כנגד החול ומגדול הוא מלא בוא"ו וחול"ם בוא"ו הוא מלך גדול ומגדל הוא חסר יו"ד וחיר"ק בלא יו"ד הוא מלך קטן. ועוד מגדל הוא בתהלים ועדיין לא הי' מלך ומגדול הוא בנביאים וכבר הי' דוד מלך.[254] אבודרהם:

[254] **ועי'** מ"א סי' ת"צ ס"ק א' דבחוה"מ אין לומר בבהמ"ז הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו טוב ומיהו מגדול יראה דאומר בחה"מ דלא גרע מר"ח ועל מה שכתב המ"א סימן תק"ע ס"ק ה' אבל חה"מ מיקרי יו"ט כתב הפ"מ שם משום דכאן מיירי לענין נדרים ובנדרים הולכין אחר לשון ב"א ובלשון ב"א מיקרי חוה"מ יו"ט ע"ש. ועי' נועם מגדים דבראש השנה אין אומרים הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו טוב די"א דמותר להתענות כולו. ועוד דבר"ה כתב המחבר סי' תקפ"ב סעיף ח' שא"א בר"ה מועדים בתפלה. ובסוכות יאמר כשחל בשבת **הרחמן לכולו שבת. הרחמן ליום שכולו טוב. הרחמן יקום סוכת דוד** כו' כי תדיר קודם. פ"מ סי' ת"צ סק"א:
כתב בספר התניא סי' ט"ז האומר ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים אינו אלא טועה. אלא זה עיקר הלשון שהוא מנוחה לחי העולמים שהוא מנוחה לרבונו של עולם שעתיד לשבות שאותו יום. ויום האמור כאן מזמור שיר ליום השבת הוא אלף שנים. שנאמר כי אלף שנים בעיניך. וזהו יום שביעי שהוא מנוחה לחי העולמים. ועל אותו היום אמר דוד שירה. ולכך אנו אומרים אותו בשבת. על שם שהקב"ה עתיד לשבות באותו עולם ולנוח בו כבשבת ע"ש:

קונטרס אחרון

בלשון ב"א מיקרי חוה"מ יו"ט. ועי' אמרי שמואל על ספר מעשה רב סי' קע"ד שכתב עי' מוע"ק דף י"ד דנין ד"נ כו' ופריך והא קא מימנעו משמחת יו"ט הלא נראה דחז"ל קראו חוה"מ יו"ט ממש ע"ש:

ובספר סדור המנהגים בזכרון אשר כתב איתא במשנה (סוכה ל"ח) מי שבא בדרך ולא הי' בידו לולב וכו' ומסיק בגמרא דמיירי ביו"ט שני דאי ס"ד ביו"ט ראשון מי שרי לילך ממקום רחוק ע"ש. הנה מש"כ ביו"ט שני היינו בחוה"מ. א"כ חזינן דבל' הגמרא מיקרי חוה"מ יו"ט. ועי' פרמ"ג סי' תרל"ט סק"א בשם א"ר דחוה"מ מיקרי יו"ט:

ולנוח בו כבשבת. וראיתי בכתבי הרב הצדיק הקדוש **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל (פנחס) שכתב בשם **המגיד** זללה"ה שאמר בשם מו"ר ר' **דוב** נ"ע **הרחמן הוא ינחילנו ליום שכולו שבת** ואז **ומנוחה לחי העולמים**. שעכשיו אין להקב"ה מנוחה ע"י צערן של ישראל. ולעתיד במהרה יהי' נמשך רק טובות וישועות להעולם וממילא יהיה להקב"ה מנוחה:

סימן שעח

טעם. שאומרים **סדר קדושה שבת במנחה** ולא בשחרית. כי סדר קדושה. בכל יום לשמור מדין גיהנם לכך הניח למנחה כדי לצנן אש של גיהנם ודחו סדר קדושה בהשכמה מפני ריבוי תפלות. רוקח סי' שס"ב ועי' א"ר סי' רצ"ב ס"ק א'. ובספר המנהיג כתב מ"ש במנחה שבת ולא בשאר מנחת לפי שסדר קדושה מגאולה מדבר ובזכות שבת הן נגאלין ע"כ. ועי' לעיל סעי' קמ"ב:

סימן שעט

עוד טעם. מפני טורח הציבור שלא יכבד על הזקנים והעוברות והמניקות אם יאחרו כל כך בבית הכנסת ויצומו עד אחר אמרם כל הסדר. כל בו:

סימן שפ

עוד טעם. שאומרים סדר קדושה שבת במנחה ולא בשחרית מפני שמן המנחה ולמעלה מתעוררת מדת הדין ובקדושה זו מתעוררים הרחמים ובתפלת שחרית אין צריך לאומרו כי מדת הרחמים שולטת. ובימות החול אומרים אותה בשחרית. מפני שבחול ימי הרעה שולטים ואחר שחרב ביהמ"ק אין לך יום שאין קללתו מרובה משל חבירו כי בזכות

העבודה הי' העולם מתברך. ועתה נצטרך לומר זה לבסם העולם קצת כדאמר בשלהי סוטה אמאי קאי עלמא אסדרי דקדושה ואיהא שמיא רבא דאגדתא. סידר של"ה:

סימן שפא

טעם. שאומרים בשבת במנחה **ואני תפלתי**. לפי שישראל אומרים לפני הקב"ה אע"פ ששתינו אנו מתפללים לא כשאר אומות. טור סי' רצ"ב וביום הכיפורים אין אומרים אותו לפי שמתענין. שם סי' תרכ"ב:

סימן שפב

עוד טעם. לפי שצרה אחרונה שלא נהיתה כמוה תהי' ט' חדשים והיום האחרון הוא **יהי' בשבת** ותכבד הצרה מכל שלפניו עד עת מנחה יהי' לענין **ויבא הגואל**. ספר התניא סי' י"ט:

סימן שפג

עוד טעם. שאנו אומרים במנחה בשבת ואני תפלתי לך ה' עת רצון כו' ואז נקרא רעווא דרעווין. משום שאז עלה במחשבה לפניו להבראות כי התחלת הבריאה הי' ויהי ערב ויהי בוקר יום א' והרצון העליון שקודם הבריאה הי' בשבת שקודם יום א' שהתחיל הבריאה ואז עלה במחשבה לפניו לברוא בחסדו וטובו להטיב לנבראיו. ולכן בכל שבת במנחה מתעורר כביכול זה הרצון הקדום. ולזה אנו מתפללין עת רצון שיתגלה הרצון שהי' להיטב לברואיו בעת הזאת שעת מנחה.[255] זרע קודש פ' חקת בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **מנחם מענדיל מרימנאב** זצוק"ל:

סימן שפד

טעם. שמתעטף בציצית קודם שיאמר ואני תפלתי. כי בציצית יש בחי' תפלה כענין שנאמר **תפל"ה לעני כי יעטוף**. בני יששכר חדשי כסלו טבת מאמר ג' סי' מ"ו. ואין מכסים הפנים בטלית. לרמוז כי אז מתגלה מצח דעתיק וגם אנו מגלים מצח שלנו. יעב"ץ בשם כאר"י:

[255] **בספר** יוש"ה שער ח' כתב בשם אבודרהם לומר אותו שני פעמים היינו פעם א' יאמר עם הציבור ופעם ב' יאמר כשפותחין הארון להוצאת ס"ת:

סימן שפה

טעם. שאין אומרים במנחה של יו"ט **ואני תפלתי**. כיון דאין קורין בתורת מ"א סי' רצ"ב. וכשחל בשבת אומרים ואני תפלתי. פ"מ שם סק"א:

קונטרס אחרון

ואני תפלתי. ואם אין שם ס"ת יאמר אחר אשרי ובא לציון ואני תפלתי ואח"כ יאמר ח"ק ויתחילו להתפלל ש"ע. ואם יש שם חומש יאמר קדיש. ואני תפלתי. ואח"כ יקראו הפרשה בחומש בלא ברכה ואח"כ יאמר ח"ק לפני ש"ע. שערי אפרים שער י' ע"ש:

סימן שפו

עוד טעם. משום דשכיחה שכרות א"כ האיך נשבח בעצמנו ואני תפלתי. יעב"ץ:

סימן שפז

טעם. שקורין בתורה במנחה בשבת. משום יושבי קרנות פי' רש"י יושבי חניות כל ימות החול עוסקין בסחורה ואין קורין בשני ובחמישי תיקן בגינייהו קריאה יתירה והוא מעשרה תקנות שתיקן עזרא. בבא קמא דף פ"ב ע"א:

סימן שפח

טעם. שאין הש"ץ רגיל לומר קדיש במנחה בשבת אחר קריאת ספר תורה וכן במנחה בתענית. מפני שאין אומרים קדיש אא"כ אומר שום דבר בתחלה שכך נהגו לומר במנחה בכל יום בתחלה אשרי ואח"כ עומד הש"ץ ואומר קדיש קודם תפלה וכאן יאמר קדיש על חנם כיון שכבר אמר אשרי קודם קריאת ספר תורה לכך נהגו שלא לומר קדיש אחר קריאת ס"ת בתיבה עד שיחזור התורה ויעמוד ויאמר קדיש ויתפללו הצבור אבל בשבת בשחרית וכן בימים טובים ובראשי חדשים ובתענית בשחרית כיון שאומר אשרי בתיבה לאחר שנכרך ס"ת אומר קדיש אחר קריאת ס"ת לאלתר וקדיש שחוזר ואומר קודם לתפלה אחר שהחזיר ס"ת אומרו על אשרי שהוא תפלה אחרת. ויש מקומות שנהגו לומר במנחה בשבת אחר קריאת ס"ת מזמור שיר ליום השבת ולפי זה הי' יכול לומר קדיש אחר קריאת ס"ת והקדיש האחר הי' בא על המזמור. אבודרהם. (ואנו אומרים המזמור אודה ה' בכל לבב). ואולי משום טורח הצבור נגעו בה. יעב"ץ ועי' פ"מ סי' נ"ה סק"א וע"ל סעי' נ"ה:

סימן שפט

טעם. שאין מתפללין בשבת אלא שבע ברכות. לפי שאסור לו לאדם לבקש צרכיו בשבת ובתפלת י"ב ברכות יש דברים שאדם מיצר עליהן אם צריך להם ובא למעט בעונג שבת. ספר התניא סי' י"ט:

סימן שצ

טעם. שא"א **ישמחו במלכותך**. בתפלת מנחה. מחמת היות עת פטירת הצדיקים ערבה שמחה. ואומר ג"פ **צדקתך** שהם צ"ה על פטירת ג' צדיקים משה יוסף דוד ע"ה. יעב"ץ:

קונטרס אחרון

ואומר ג"פ צדקתך. בסידור לב שמח כתב. הטעם. שהאשכנזים מהפכים הסדר ואומרים **צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת** קי"ט. **וצדקתך אלהים עד מרום** כו' קפיטל ע"א. **צדקתך כהררי אל** כו' במזמור ל"ו. ואנחנו ספרדיים אומרים כסדר. כי האשכנזים בדעתם זמן מנח' עת רצון יש הארה מלמעלה למטה ולכך אומרים תחלה **צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת**. ואח"כ **וצדקת"ך אלהי"ם**. כו' ואח"כ **צדקתך כהררי אל אדם ובהמה תושיע ד'**. אבל הספרדיים סוברים בעת רצון מוטב שיהא יותר התקשרות מלמטה למעלה ולכך אומרים תחלה **צדקתך כהררי אל** כו' **תושיע ד'**. ואח"כ **וצדקתך אלהים**. ואח"כ **צדקתך** כו' **ותורתך אמ"ת** כפי הפסוק **ד' אלהים אמת**. ובאמת שניהם כאחד טובים שע"י מלמטה למעלה יש הארה מלמעלה למטה באין גבול ושיעור:

ובשו"ת מהר"י מברונ"א סי' ק"ן כתב שאלה היכי משכחת ט' שבתות באחד אומרים **צדקתך** ובשני אין אומרים **צדקתך**. והשיב כשחל ר"ח שבט בשבת וט"ו בשבת:

סימן שצא

עוד טעם. שאומרים צדקתך. שהוא כמו צידוק הדין על פושעים שעתידין לחזור לדינם אחר השלמת הסדר מצדיקין את הדין על דינם החוזר כדאמרינן בב"ר מלאך הממונה על הרוחות מכריז בע"ש ואומר צאו פושעים מגיהנם ונוחו כדרך שישראל שובתין ובמוצאי שבת מכריז ואומר חזרו פושעים לגיהנם שכבר השלימו ישראל את סדריהם וכל זמן שלא התפללו מנחה אינם דואגים ואומרים עדיין לא פנה השמש אבל כיון שהתפללו מנחה והוא ערב דואגים על הלילה הבאה שעתידין לחזור לדינם ולפיכך מצדיקין את הדין במנחה. כי לפי הטעם כי הוא צידוק הדין על שמת משה רבינו ע"ה בשבת במנחה קשה הא כתיב בן מאה ועשרים שנה אנכי היום ודרשינן היום מלאו ימי ושנותי. ואמרינן

בו ביום כתב י"ג תורות ואם הי' בשבת האיך כתב.[256] אבודרהם. ועי' תוס' מנחות דף ל' ע"א בד"ה מכאן. ועוד הא בשבעה באדר מת משה וא"כ הי' ר"ח אדר ביום א' ור"ח ניסן ביום ב' וזה א"א דלא "ב"ד"ו פסח. קני המנורה סי' רצ"ב ס"ק ב':

קונטרס אחרון

בו ביום כתב י"ג תורות. בספר דעת זקנים (וילך) כתב בשם מדרש באותו יום של שבעה באדר קודם פטירת משה רבינו כתב י"ג ספרי תורה לשנים עשר שבטים וקרא לכל שבט ושבט והוכיחן והזהירן על התורה ועל המצות אנשים בפני עצמן ונשים בפני עצמן. וספר תורה אחד לקח והניחו לצד ארון הברית שנאמר לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ד'. וי"א שירד גבריאל ונטל את התורה מידו של משה והעלה אותו לב"ד הגדול שבשמים הרי להודיע צדקתו של משה בפמליא של מעלה שנאמר צדקת ה' עשה וגו' ולא עוד אלא שצדיקים שבמרום קורין בו בשני ובחמישי ובשבתות ובראשי חדשים וימים טובים:

האיך כתב. ובספר עטרת צבי בהוספות כתב וז"ל ומה שהקשה הרא"ש ז"ל בפ' ערבי פסחים ע"ז האיך אפשר הא כתב י"ג ס"ת בו ביום. זו אינו קשה כשם שא"א לשכל וכח אנושי להבין איך ביום א' יהי' יכולת לכתוב י"ג ס"ת ודרכי הכתיבה הזאת נעלם מאתנו. כן נעלם מאתנו היתר הכתיבה הזאת הנעשית מראש הנביאים בעת הסתלקו בהאי עת רצון בכתיבה הרוחניות באש דקה מן הדקה:

ובספר דבר יום ביומו (ז' אדר) כתב בשם ספר מדבר קדמות כשכתב משרע"ה ס"ת ביום סלוקו ירד גבריאל ולקח ס"ת והוליכו לרקיע לפרסם ולהודיע גדולתו של משרע"ה והצדיקים אשר במרום קורין בס"ת זה בשבת ויו"ט ושני וחמישי:

דלא בד"ו פסח. ובצל"ח פסחים דף נ"ח כתב דגם כשקדשו עפ"י הראיה היו משגיחין שלא יהיה אד"ו ראש אבל על בד"ו פסח לא היו משגיחין כי הטעם שלא בד"ו פסח אינו בשביל הפסח אלא בשביל אד"ו ראש. שאם חל פסח באחד מימי בד"ו ממילא חל ר"ה בא' מימי אד"ו ושם יש קפידא בשביל יוה"כ ושבת שלא יהי' סמוכים ובשביל יום ערבה וכל זה עכשיו. אבל בימים שקידשו עפ"י הראיה לא הי' זה נקשר בזה שאף שהי' פסח בא' מימי בד"ו הי' אפשר לחסר א' מחדשי הקיץ או ליתיר ולא הי' בא הראש בימי אד"ו ע"כ. וכתב שכן כוונת רש"י שם בד"ה בשני בשבת. ושיטת התוס' שס ע"ב בד"ה כאלו חל בשני דגם בזמן המקדש היו נזהרים שלא יהי' בד"ו פסח:

[256] **ועי'** א"ר סי' רצ"ב ס"ק ט"ו שכתב וז"ל ולי נראה ע"פ מ"ש בס"ח סי' תתמ"ז באותה שעה שנגזר על האדם למות באותו לילה או באותו יום חושך עליו מזלו עיניו ופיו סתומות כאלו מת והכרוז יוצא פלוני מת ולכך כתיב וימת משה ע"כ. א"כ אפשר דהגזירה היתה במנחה בשבת ע"ש:

ועי' ר"ה דף ו' ע"ב דפעמים היו עושין חודש ניסן ואייר מלא ופעמים שניהם חסרין ע"ש. א"כ יוכל להיות שאף שהי' פסח באחד מימי בד"ו לא הי' בא הראש בימי אד"ו:

א"כ אפשר דהגזירה היתה במנחה בשבת. ובס' אהבת יהונתן (ויחי) כתב דכל אדם מן מין הישראלי יש לו נפש רוח נשמה ובעת שיפרד החומר אל מרכזה גם הנשמה מתפרדת מעל גויתה. ואולם קודם שימות הגשם מיתה טבעית הנשמה מסתלקת ממנו יום שלפניו. וזהו מ"ש בסדר עולם דבאותו יום כתב י"ג ספרי תורות. היינו ביום פרידת הנשמה ואותו היום הי' ערב שבת. ואולם מיתת הגשם הי' ביום השבת.

ובספר מנחם ציון כתב ג"כ דאותו היום שמת משה ערב שבת הי'. וכן כ' בס' בני יששכר בשם הרא"ש דמרע"ה נפטר בע"ש. ובשם הרב בעל ע"מ להרמ"ע כתב דבאמת נסתלק ממנו פנימיות נשמתו בע"ש ונפשו והטמנת גופו הקדוש הי' בשבת. וא"כ שני ענינים היו אסיפת נשמתו וגניזת גופו. וז"ש ונאספת אל עמך ואח"כ גם אתה. היינו גופך הטהור. וכיון שהרעיא מהימנא נפטר במנחת שבת אומרים כמתנחמים י"י רוע"י לא אחסר. רצ"ל הגם שנפטר הרועה הנאמן עכ"ז כיון שהשי"ת הוא רועינו והוא חי וקיים לעד ע"כ לא אחסר. ועי' אגרא דכלה (פנחס).

ובשם הרב הצדיק הק' אברהם יהושע העשיל **מאפטא** זצוק"ל שפי' המדרש פליאה אלדד ומידד מתנבאים במחנה. היינו דאמרי' מילא בסלע שתיקתא בתרי. דהנה נודע שהתנבאו משה מת ויהושע מכניס. והנה הטעם דמת משה הוא משום שהכה הסלע ולא קיים מאמר השי"ת לדבר אליו ולזה כוון כאן במאמרו מילא בסל"ע. פי' אם הי' מדבר אל הסלע שתיקת"א בתר"י לא היו מתנבאים כלל:

ובספר סידורו של שבת כתב בשם הרב הצדיק הקדוש הנ"ל שהקב"ה לא מצא עילה להביא מיתה על משה רבינו ע"ה אם לא שמצא לו אף בזה מקום שליחות. והוא עפ"י מאמר חז"ל (ברכות י"ח ע"ב) ע"פ זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר. מאי לאמר. אמר הקב"ה למשה לך אמור להם לאברהם ליצחק וליעקב שבועה שנשבעתי לכם כבר קיימתי לבניכם. לכן תיכף שצוה לו השליחות הלז אמר לנפשו שחי ונעבורה ומסר נפשו תיכף למיתה בכדי לעשות שליחות המקום ברוך הוא וברך שמו:

עוד שם. פי' משאמז"ל ב"ב ט"ו וימת שם משה עבד ה'. אפשר משה חי וכתב וימת שם משה אלא הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע. ולכאורה על התירץ יותר קשה איך אמר הקב"ה וימת משה אם עדיין לא מת. רק האמת הוא שהצדיקים מקבלין עליהם המיתה בכל עת. ומה שאמר הקב"ה וימת משה כוונתו הי' על מה שכבר הי' מקבל גזירת המיתה והי' מרגיש צער מיתה בכל יום ויום בחייו ע"ד כי עליך הורגנו כל היום,

כי בכל יום רצה למסור נפשו על עבודת ה' וכבוד שמו. ולמען תהי' תורה בשלימותה ולא יחסר שמונה פסוקים אמר לו הקב"ה לכתוב את זאת בהתורה הקדושה ומשה רבינו מרוב ענותנותו לא הי' ניחא לו להתגלות מחשבתו הטהורה בתורה הקדושה לעיני כל ישראל. ע"כ משה כתב בדמע כי לא רצונו בכך:[257]

ובספר יסוד התורה בסופו כתב דלכך כתב משרע"ה בעודו חי וימת משה כי ראה סר צלו וצלמו מעליו והרי הוא כמת:

סימן שצב

טעם. שאין אומרים צ"ץ כשחל ר"ח במוצאי שבת. משום דנשמות אין חוזרין לדינן כדאיתא בפסיקתא אמר רבי אפטוריקי אור של גיהנם שובת בשבת וברי"ח ודריש לי' מדכתיב ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו' וסמיך לי' והי' מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו וגו'. וכן כשחל יו"ט במוצ"ש א"א אותו אע"פ שחוזרות לדינם ביו"ט כמו שפי' במס' ביצה פרק המביא מ"מ אין לאומרו מפני כבוד יו"ט כדי שלא לפרסם הדבר שחוזרות לדינם ביו"ט. מרדכי מערבי פסחים:

סימן שצג

טעם. שנוהגין להתחיל בשבת בראשית לומר ברכו נפשי. מפני שכל אותו המזמור מדבר מענין מעשי בראשית. וקורין אותו משם ואילך בכל השבתות במנחה כדי לזכור ענין מעשה בראשית באפוקי יומא דשבת שהוא **זכר למעשה בראשית**. ומה שקורין ט"ו שיר המעלות לפי שאמרו חכז"ל כשכרה דוד השיתין וקפא תהומא ובעי למשטפי עלמא לחזור אותו לתוהו ובוהו וע"י אלו ט"ו שיר המעלות חזר התהום לאחוריו ונעשה קיום למעשה בראשית לכך אומרים אותו ג"כ עם מזמור ברכי נפשי. ארחות חיים סי' רצ"ב בשם כרם שלמה:

[257] **ובספר** רבינו בחיי (ברכה) כתב דהקבלה האמתית שיש לנו כי משה כתב התורה כלה מבראשית עד לעיני כל ישראל הכל מפי הגבורה. והנה משה כמעתיק מספר קדמון מתחלה ועד סוף אות באות. ואין לתמוה אם יכתוב משה וימת שם משה עבד ה' ויקבור אותו בגי והוא בחיים. כי הי' כותב מה שעתיד להיות. וכן למעלה בדברי השירה (דברים ל"ב) ויראה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו שהודיע בזה מה שעתיד להיות בבית ראשון. וכן בשאר הענינים בפסוקי העתידות שמדבר בהם בלשון עבר שכל הנביאים נוהגים המנהג הזה בדבריהם לדבר עבר במקום עתיד:

סימן שצד

טעם. שאומרים בקיץ **פרקי אבות**. לפי שהעת ההוא זמן תענוגות בני אדם. לזאת תקנו דברי מוסר ויראת ד' להשיב לב האדם לעבודת הבורא יתברך. שם:

קונטרס אחרון

פרקי אבות. בספר לקוטי הפרדס כתב דלפיכך נהגו לומר פרקי אבות **משה קיבל תורה מסיני** לומר הרי אנו מספרין בכבודו של משה רבינו שנפטר בשעה זו כי כן מנהג אחרי שמת האדם מספרים בכבודו ובמעשיו הטובים. ובכך יהיה לו מנוחה טובה:

וטעם. שקראו למסכת זו אבות. לפי שמסכת זו מדברת מן המדו"ת אשר הם מממשי האבו"ת המבוחרין בתורה. וגם המדות הללו הם אבות אל המצות. (דברים נחמדים).

וטעם שמתחילין בכל פעם קודם הפרק משנת **כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב**. כדי להפיס דעת עם הארץ. מטה משה אות תפ"ו בשם הכלבו:

סימן שצה

טעם. שאין אומרים ברכו נפשי ולא פרקים בשבתות שחל בהן יו"ט. משום דקיי"ל בכל היו"ט חציו לד' וחציו לכם וכיון שהוא במנחה שהוא אחר חצות שהיא בחצי שלנו אין אומרים כלום. שם סי' ת"ל:

סימן שצו

טעם שחייבו לאכול שלש סעודות בשבת. מפני שהאוכל אכילה גסה יצטרך להרחיק זמן האכילה שאחרי' וכשיראה שהוא מצוה לאכול שלש סעודות לא יאכל בשום סעודה מהם כ"א בשיעור שיוכל לאכול בהגיע זמן הסעודה שאחריה נמצאו כל סעודותיו לשם מצוה ולשובע נפשו וישאר לבו פנוי לעסוק בתורה ונמצא כובש יצרו בסלקו האוכל מלפניו בעודו תאב לו וכשיעשה זה ביום המנוחה כל שכן שיעשה כן ביום המלאכה שלא יכבד עליו לבטלו ממלאכתו. אבודרהם. ועי' לבוש סי' רצ"א סעיף א' שהחיוב שלש סעודות הוא מהתורה שכן דרשו מס' שבת דף קי"ז ע"ב מדכתיב תלתא זימני היום בפסוק אחד. **ויאמר משה אכלוהו היום. כי שבת היום לה'. היום לא תמצאוהו בשדה.** ודרשו דאכולהו קאי אכל תלתא היום שבקרא ע"ש:[258]

[258] **ואפי'** אם חל יו"ט במוצ"ש שא"א לו לאכול סעודה ג' אחר מנחה שהרי מצוה להמנע מלקבוע סעודה בעיו"ט משעה עשירית ולמעל' מ"מ אם יודע שיוכל לאכול קודם שעה עשירית אין לו לחלק סעודת הבוקר לשתים ע"י הפסק ברכת המזון דהא י"א דאסור לעשות כן משום ברכה שא"צ. מ"א סי' רצ"א סק"ח. ועי' טור וב"י שם דהרא"ש ז"ל הי' מברך בהמ"ז והי' נוטל ידיו ומברך עליהם ומברך המוציא (אף שלא חל יו"ט במו"ש) והי' אומר שיותר טוב

קונטרס אחרון

מצוה לאכול שלש סעודות. רבים אוכלים בשר ודגים בס"ג. וראי' מהזוהר פ' בראשית מ"ח ע"ב במש"כ ולזעורי (היינו בסעודה של זעיר אנפין) בתרי תבשילין סגי. וכן נהג הרב הצדיק הקדוש **מזידישוב** זצוק"ל:

אכלוהו היום ובשם הרב הק' מרימנאב זצ"ל **אכלוהו היום כי שבת היום** וגו' הכניסו קדושת השבת אל תוך עצמיכם כמו המאכל הנכנס לתוך מעי האדם. וזה אכלוהו את היום. עוד אמר דעו כי עם קדושת שבת יורדת כל מיני השפעות שבעולם והאיש אשר ירצה לקבל השפע העליונה הוא מוכרח להביא הרצון אל הדיבור ולומר לכבוד שבת קודש והשפע יורדת ממילא מלמעלה. וזה רמזו חכז"ל זכור ושמור בדבור א' נאמרו. היינו כי בדיבור תליא מלתא.

ובספר אהבת שלום פ' וירא כתב כמו שעיקר חיותו של אדם הוא הנשמה הקדושה והוא שמו של האדם וע"כ כשקוראין לאדם ישן בשמו יכולין מהר להקיצו כי כשקורין אותו בשמו שהוא הנשמה אזי מעוררין חיותו ממקום שרשו בהשתלשלות עד שמורידין את החיות אל האדם. כן טוב להזכיר בשבת קודש בכל פעם השם שבת כי שבת הוא צרורא דלעילא דבי חיי' כולא וע"י קריאת השם שבת עי"ז אנו מעוררין חיות השבת שהוא שמא דקוב"ה דהוא ושמו חד. וזה ג"כ כוונת אמרם ז"ל הנכנס לחולה בשבת אומר שבת הוא מלזעוק פי' שע"י זעקת השם שבת נתעורר חיות דשבת ומשם נמשך רפואה מאילנא דחיי. וע"ל בהשמט' לסעי' שנ"א בד"ה ובס' עולת החודש:

ובספר הגהות מהרצ"א פ' יתרו כתב על מה שכתב בזוהר שם דף צ"ב ע"א זכור את יום השבת לקדשו כו' מאן דאדכר למלכא אצטריך לברכא לי' מאן דאדכר שבת צריך לקדשא לי' ע"כ. דכפי הנראה כשאומר ומזכיר שב"ת צ"ל קוד"ש:

ועי' באה"ט סי' ש"ז סק"ב בשם של"ה דאדם המבקר חבירו בשבת לא יאמר לו כדרך

לעשות כן כיון שנמשכה סעודת הבוקר עד אחר המנח' ואם לא הי' עושה מיד השלישית לא הי' יכול לאכול אח"כ אלא אכיל' גסה אבל מיד סמוך לאכיל' עדיין האצטומכה פתוחה ואע"פ שתוס' כתבו שר"י אומר שאין להפסיק באמצע סעודה משום איסור ברכה שאינה צריכה תירץ הוא ז"ל דכיון שהוא מפסיק לכבוד שבת אין כאן משום מרבה בברכות שלא לצורך ואין לדרוש כן בציבור דכיון שאם אוכל קודם חצות אינו יכול להפסיק אין הציבור בקיאין בזה ע"ש. וטוב להפסיק מעט ביניהם שלא ליטול ידיו מיד אחר ברהמ"ז בד"ת או בטיול קצת. עי' ט"ז סי' רצ"א סק"ב. ועי' אשל אברהם סי' ז' דאם עושה הפסקה בינתים בהילוך למקום שאינו נקי הוא על צד היותר טוב לכ"ע. כתב השל"ה בשם הזוהר שרשב"י הי' עוסק בתור' במקום סעודה שלישית כשחל ע"פ בשבת. עוד כתב דאם הביאו לו פירות תוך הסעודה יכול להניח עד אחר הסעוד' כדי לברך עליהם ברכה אחרונ' דבשבת מותר לגרום ברכ' בשביל השלמת מאה ברכות:

וגם הנשים חייבות בשלש סעדרות שאף הן היו באותו הנס של מן **דלחם משנה לקטו כלם** בערב שבת. וכן חייבות לבצוע על שתי ככרות. אבודרהם בשם ר"ת. ובספר עבודת ישראל לסוכות כתב בשם האריז"ל דנשים פטורות מסעודה שלישית הואיל ואין לנשים דיקנא פטורים מסעודתא דדיקנא:

שאומר בחול כגון צפרא טבא אלא יאמר שבת שלום או שבת טוב לקיים זכור את יום השבת:

סימן שצז

טעם שקוראים לסעודה שלישית **שלש סעודות**. לפי שבזה הוא מקיים כל הסעודות, כי הראשונות גם הוא רעב ויש לו הנאה הגם שהוא מצוה וקראת לשבת עונג. אך סעודה זו וודאי מגלה שהוא לש"ש כי אינו תאב וממילא מתקן הכל ע"כ נקרא שלש סעודות.[259] ופשוט אין מצוה נקראת אלא על מי שגמרה. דברי אמת:

קונטרס אחרון

ברהמ"ז ג"פ. ובספר כבוד התורה (בשלח) פי' בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **ברוך ממעזיבוז** זצוק"ל מה שאומרים בזמירות בליל שבת ק' **פוסעים בו פסיעה קטנה** ר"ל הגם שפוסעים בשבת פסיעה קטנה בקדושתה. היינו שסועדים בו בלתי כוונה לקדושת שבת רק לברך כמו בחול. בכל זאת **צדקתם תצהיר**:

סימן שצח

טעם. על שבמוצש"ק בשעה שאומר הצדיק תורה אין מדליקין נרות. משום שבאים נשמות מעלמא דקשוט לשמוע דברי תורה שאומר הצדיק וכשיראו האור של העולם הזה יחשוך להם.[260] שארית ישראל:

[259] **ובשם** הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **צבי הכהן מרימנאב** זצוק"ל סועדים בו לברך שלש פעמים. זה שסועדים השלש סעודות אין כוונתם למלאות תאותם רק לברך ברהמ"ז ג"פ:

ובספר כתר שם טוב מביא סיפור איך שפעם א' הי' שובת **הבעש"ט** והי' בשבת בכפר א' עם מנין שלו ובהגיע שלש סעודות גם המחזיק הכפר קיבץ כמה אנשים מהכפרים וישב ואכל ושתה עמהם בזמירות שירות ותשבחות וראה **הבעש"ט** זי"ע שהוא מקובל מאד למעל' וקראו אחר הסעודה ושאל אותו מאיזה טעם אתה עושה זה לבזבז כ"כ על סעודה ג'. והשיב הנה שמעתי העולם אומרים תצא נשמתי בין אנשים מישראל. והנה שמעתי שבשבת יש לכ"א מישראל נשמה יתיר' ובמוצאי שבת יצאה ממנו ואמרתי גם אני תצא נשמה יתירה שלי בין אנשים מישראל ע"כ אני מאסף אנשים מישראל כו' ע"ש:

[260] **ובספר** דביר המוצנע פ' שמיני כתב בשם הרב הצדיק הקדוש **מראפטשיץ** זי"ע אשר פעם א' בסעודה שלישית של שבת קודש אמר תורה וגילה רזין דאורייתא וסיפר לי איש אחד ירא שמים שאחר הס"ש בכה מאוד היות שגילה בשלש סעודות רזין דאורייתא והוא יודע שפלותו שאינו ראוי לכך וירא לנפשו אולי הוא ח"ו מצד אחר. וסיפר לי האיש הנ"ל שתיכף בליל מוצש"ק ביקש מאת האיש הוא החסיד ר' פישל סופר שילך עמו לאדמו"ר לפריסטיק לכבוד איש אלקי **רבי ר' מענדלי** זי"ע והלכו כל הליל' ד' פרסאות וכאור הבוקר באו לרבי ר' **מענדלי** וכאשר ראה אותם הרבי שאל את הרב **מראפטשיץ** מה אתם עושים כאן כ"כ בהשכמה השלום לכם ושלום לב"ב ואמר לו שלום והתחיל לבכות מאוד עד כי הגדיל וסיפר לו המעשה והלך הרב האלקי **מוהר"מ** זצ"ל עם הרב הק' מראפטשיץ לחדר מיוחד ואמר לו יאמר מר נא התור' לפני ואדע אם הוא דרך השם או ח"ו להיפוך וכאשר אמר וסיפר וחזר בפניו התור' הכה על כתפיו והראה לו אהבה ואמר להרב **מראפטשיץ** אשרי לכם אשרי חלקיכם שב"ה הגעתם למדריגה גדול' בדרכי השם ולגלות רזין דאורייתא ע"כ:

סימן שצט

טעם שנוהגים רבותינו הקדושים **שמדליקין הנרות במ"ש קודם ברכת המזון**. לפי שהם מאריכין בסעודה שלישית עד כמה שעות בלילה בתוספת קדושת שבת בתורה ושירות ותשבחות להמתיק כל הדינים במס"נ לה' להמשיך רצון עליון בהשפעות טובות על ישראל מן מצח הרצון ובודאי הם אינם בכלל זה שיהי' על ידיהם ח"ו גרמא לאדלקא נורא דגיהנם ר"ל.[261]עטרת צבי פ' בראשית:

סימן ת

טעם. שתקנו **הבדלה בתפלה**. לפי שכשעלו מן הגולה היו דחוקים בעניות ולא סיפק ביד כולם לקנות יין להבדלה ותקנוה בתפלה. ואח"כ כשהעשירו ישראל קבעוה חכמים על הכוס וכשחזרו והענו חזרו חכמים וקבעוה בתפלה. וכדי שלא יהא ההבדלה מטולטלת תדיר ע"י עושר ועוני מתפלה לכוס ומכוס לתפלה התקינו חכמים שלעולם צריך כל אדם המבדיל בתפלה להבדיל גם על הכוס אם יוכל למצוא. ע"י ש"ע התניא סי' רצ"ד סעי' א' וסעי' ב':

סימן תא

טעם. שאומרין ברכת הבדלה קודם וחננו מאתך. משום שאין לתבוע צרכיו קודם הבדלה. מ"א שם ס"ק א':

קונטרס אחרון

קודם הבדלה. ואע"ג שהבדיל בתפלה אסור במלאכה גמורה עד שיבדיל. היינו שיאמר ברוך המבדיל בין קודש לחול (וא"צ יותר) בלא כוס ובלא שם ומלכות. ואם שכח ואמר בא"י בשם ומלכות בלא כוס אפ"ה צריך להבדיל על הכוס כשיש לו. (ונראה כשיבדיל אח"כ על הכוס יברך בלא שם ומלכות) ובמו"ש ליו"ט י"ל ברוך המבדיל הבדלת וקדשת כולו ברוך המבדיל בין קודש לקודש בלא שם ומלכות ואין די שיאמר רק המבדיל בין

[261] **בספר** דרך אמונה כתב בשם ס' נועם מגדים (פ' צו) ת"ל הענין ביורדי גיהנם שיש להם מנוחה בשבת קבלנו דאין כולם שוים בדבר יש שמאריכים להם במו"ש הרבה ולא נדונים והוא כל זמן שהחסידים ואנשי מעשה מאריכים בסעודה שלישית ומוסיפים על הקודש עד זמן ההוא גם הם ינוחו וישבתו מדינה של גיהנם וכולם אומרים אשריכם הצדיקים וחסידים בזה ובבא. אמנם זה דוקא באותן רשעים שגם שהיו רשעים בפ"ע אבל לא התנגדו לצדיקים. אבל אותן שדברו סרה על הצדיקים וחסידים ובפרט בענין זה דהאריכות ותוספת שבת כאשרי עינינו רואות שיש רשעים אשר מעשה הצדיקים להם כמחט בבשר החי וידברו סרה עליהם הרשעים ארורים הללו המה נידונין בגיהנם תיכף לצאת הכוכבים במ"ש ישובו רשעים לשאולה והממונים על הדין אומרים להם אתם הארורים הייתם חולקים על הצדיקים לזה אין לכם חלק במנוחתם:

קודש לקודש. אבל הדלקת הנר מותר לאחר הבדלה בתפלה. ומ"מ בעל נפש יחמיר על עצמו ולא ידליק נר אפי' הבדיל בתפלה עד אחר סדר קדושה כי הזוהר האריך מאד בעונש המדליק נר קודם שסיימו הציבור סדר קדושה. אבל חזן הכנסת יכול להדליק אחר שהבדיל בתפלה משום כבוד הציבור. וטלטול הנר פשיטא דשרי אחר שהבדיל בתפלה. עי' מ"א סי' רצ"ט ס"ק י"ז ומחצית השקל שם. ועי' פ"מ שם ובס"ק י"ג:

ובתשב"ץ כתב אסור להדליק נר במו"ש קודם אתה חוננתנו. אבל אם בירך ברוך אתה ד' אלהינו מלך העולם המבדיל בין קודש לחול וביו"ט המבדיל בין קודש לקודש אז מותר להדליק מיד ע"ש. ועי' או"ח שם סעי' י':

ובש"ע התניא שם סעי' י"ט כתב וז"ל וכל בעל נפש יחמיר לעצמו שלא להדליק ולא לעשות שום מלאכה קודם סדר קדושה של הצבור אע"פ שכבר הבדיל בתפלה וגם אמר המבדיל וכל העושה מלאכה קודם סדר קדושה אינו רואה סימן ברכה לעולם מאותה מלאכה אבל טלטול הנר וכיוצא בזה מותר אחר שהבדיל בתפלה או אמר המבדיל בלי שם ומלכות ע"כ. ונראה דראוי לנהוג ולהנהיג לכל ישראל ולהחמיר על עצמו ואין לעשות שום מלאכה עד אחר שיבדיל בתפלה ויבדיל על הכוס. או שיאמר אחר סדר קדושה ברוך המבדיל בין קודש לחול בלא כוס ובלא שם ומלכות. וכן אין לשתות טוטו"ן עד אחר שיבדיל בתפלה. כי יש לחוש שישכח להתפלל אח"כ:

מי שמשך סעודתו במנחה בשבת עד למוצאי שבת, אותן שהתפללו והבדילו מבשלין ואופים לאותן שלא הבדילו (שו"ת הרמ"א סי' קל"א) ועי' באה"ט סי' רס"ג ס"ק כ"ג שכתב בשם תשו' הב"ח שהמיקל כרמ"א לא הפסיד והמחמיר כהר"ן קדוש יאמר לו ותע"ב. וגם הר"ן לא נחלק אלא באמירה אבל אם חבירו עשה מעצמו מותר לאותו שמשכה סעודתו להנות ממנו אליבא דכ"ע:

ובספר מיכלא דאסותא דף כ"ז כתב ראיתי פ"א אצל הרב הה"ג רבינו משולם שהי' אבד"ק סטאניסלאב זצ"ל ששלח מעות בס"ג להביא יי"ש לפני אורחים. ואולי אמר באמת קודם המבדיל בלא שו"מ. או שהקל לכבוד האורחים ע"כ:

טעה ולא הבדיל בתפלה בחונן הדעת משלים תפלתו ואין לו לחזור אפי' לא פתח בברכה של אחריה. זה פסק הש"ע. אבל יש רבים וגדולים החולקים ס"ל דכעומד באותה ברכה דיינינן ליה ע"כ הסומך עליהם לא הפסיד. סידור יעב"ץ:

ובספר אשל אברהם להגאון הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל סי' רצ"ד כתב דבנוסח דידן שיש בו בקשה החל עלינו הימים כו' ששייך זה לשומע תפלה נראה שגם התוספות מודים שלגבי דיעבד אין שום חשש הפסק בזה ע"ש ועי' ב"י שם:

אם טעה ולא הזכיר הבדלה בתפלה ואין לו כוס בלילה וסבור שאף למחר לא יהי' לו צריך לחזור ולהתפלל מיד ולהזכיר הבדלה בתפלה. אבל אם יודע שימצא כוס למתר א"צ לחזור ולהתפלל (סי' רצ"ד) ולפ"ז לא מהני רק כשיודע שיהי' למחר כוס עכ"פ עד חצות היום. משום דלמחר יש עדיין חובת תשלומי ערבית דאם שכח להתפלל ערבית משלים אותה למחר בתפלת שחרית. ולפ"ז כשחל ט"ב במוצאי שבת הנה לא יהי' לו כוס עד ליל ב' צריך לחזור ולהתפלל. מגיד תעלומה:

כשחל יו"ט במו"ש ושכח לומר ותודיענו כיון שהתחיל ותתן לנו ה' אלהינו שוב אין להחמיר על עצמו לחזור ולומר ותודיענו. אבל כשסיים תפלתו ורוצה להחמיר על עצמו להתפלל שנית בתורת נדבה רשאי. אך יהא זריז וזהיר ואמוד בנפשו שיוכל לכוון תפלתו מראש ועד סוף שאל"כ קרינן בי' למה לי רוב זבחיכם כו'. מטה אפרים סי' תקצ"ט סעי' ז'. ועי' או"ח סי' ק"ז סעי' ד':

ונראה דזה דוקא כשסיים הברכה **מקדש ישראל והזמנים** אין לחזור ולומר **ותודיענו** אבל אם רק התחיל **ותתן לנו ה' אלהינו** ועדיין לא סיים הברכה יש לומר ותודיענו כמו שאם שכח הש"ץ בת"צ לומר עננו בין גואל לרופא ונזכר קודם שחתם ברכת רפאנו אף שאמר רפאנו ה' ונרפא אומר עננו עם חתימה ואח"כ חוזר ואומר רפאנו (עי' מ"א ס"י קי"ט סק"ו) כ"כ אמרינן כאן שיש לומר **ותודיענו**: וראוי להתנהג כשחל יו"ט במו"ש שיאמר לאחר שיקרב שני נרות ביחד כדי שיברך ברכת מאורי האש על האבוקה כדינו. יוש"ה שער ט' פ"ה:

במוצאי שבת לא יאמר אנא ה' חטאתי עד חצות. עי' שערי תשובה סי' ש' בשם האריז"ל:

ובקונטרס עיון תפלה כתב וז"ל במו"ש וכדומה בכל עת שא"א תחנון לא יכה באגרופו על לבו בשעה שאומר סלח לנו כי חטאנו כי האמירה לבד הוא נוסח התפלה ורשאין לאומרם כמ"ש לעיל קודם פ' התמיד.[262] נראה להדי' כמתודה ע"ש:

ובשם אדמו"ר הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **אברהם ממיקלייאוו** זצוק"ל שאמר בדרך הלצה מה שסדרו את הוידוי אנא ד' חטאתי בברכת שמע קולנו ולא אצל ברכת סלח לנו. לפי שאנו רואים בעיתים הללו אשר שבת משוש כל כל יראי והוגי תורתו. וכל השפע ניתן ר"ל לעוברי התורה. ועי"ז סדרו פה את הוידוי קודם שמתפלל על הפרנסה את פותח יד ומשביע לכל הפושעים בך. אנא ה' חטאתי. וכמוה' גם אני. ולזה **אתה ה' הזן ומפרנס** כו' **הטריפני לחם חקי**:

[262] **בפ**' התמיד כתב וז"ל היה"ר שאמורים קודם פ' התמיד אף שכתב בו ותכפר לנו על כל חטאתינו כו' מ"מ אין להקפיד מלאמרו בשבת וי"ט שכן הוא בס' פע"ח שער ר"ה בשם צמח. ועי' מטה אפרים סי' תקפ"ד סי' ז' דבר"ה אין לומר היה"ר קודם פ' התמיד לפי שאין לומר חטא ועון בר"ה:

סימן תב

טעם. שאומרים **ויהי נועם במוצ"ש**. כי הוא שיר של פגעים ולפי שבמו"ש מתעוררין החיצונים לשוט בעולם לכן אנו אומרים מפחד בלילות ומה שאין אומרים בשבוע שחל בו יו"ט ולא במוצאי יו"ט כיון שאין בהם ששת ימי המעשה. **וזה הטעם**. צריך תבלין אטו משום דכתיב בי' ומעשה ידינו בעינן ימי המעשה כולם דוקא ומה הפסד יש לאומרו לעולם רק הטעם הוא משום שימי החול שבנתים מוטלים בין קדושות שיש בהן להגן ולהציל מן המזיקין ואם הי' אומרים אותו אז נראה כפוגם בכבוד הקדושה הנוספת שיש בשבוע זו באמצע. יעב"ץ.

וטעם. שאין אומרים סדר קדושה כיון שאם נדחה זה נדחה זה שלא תקנו סדר קדושה לומר אלא שאין דרך לברך להתלמיד שלא יתברך רבו עמו לכך מאחר שמתחיל בברכת עצמו אומר ג"כ סדר קדושה שהוא ברכת רבו אבל אם נדחה ברכת עצמו אין אומרים סדר קדושה. אבודרהם:

קונטרס אחרון

לשוט בעולם. בספר ילקוט האורים כתב בשם הגאון הקדוש **מהר"ש מאוסטראפאלי** זצוק"ל על מה שפי' רש"י ז"ל (תשא) על פסוק והסירותי את **כפ"י** מכאן שניתן רשות למחבלים לחבל. עפ"י הפסוק (תצוה) שפה יהי' לפיו סביב מעשה אורג כפי תחרא יהי' לו לא יקרע. ד' תיבת הללו לפיו סביב מעשה אורג ר"ת שמא"ל. ור"ת תחרא יהי' לו לא יקרע אותיות לילית. ותיבת כפי עומד באמצע ואינו מניח לקרב אותם. וז"ש והסירותי את **כפ"י** ר"ל תיבת כפי אסור מביניהם ואז ח"ו רשות למחבלים לחבל:

בשבוע זו באמצע. ובספר זכור לאברהם כתב בשם הברכ"י וז"ל ראיתי לקצת גדולי הדור שאף כשחל יו"ט באמצע שבוע הי' אומרים ויהי נועם בלחש שע"פ הסוד הוא כן ואפי' במו"ש שבתוך חוה"מ:

סימן תג

עוד טעם. שאומרים **ואתה קדוש** במוצ"ש. משום דעלמא עליה קאי והוא מגין מן הפורענות ע"כ הוא דבר טוב בעתו. עת התחלת שליטת החיצונים שמחזירין אותם על משמרתן ופקודתן. יעב"ץ.

וטעם שאין מתחילין **ובא לציון גואל** לפי שאין גאולה בלילה.[263] טור סי' רצ"ה:

[263] **וכשחל** פסח בשבת א"א ויהי נועם ואתה קדוש במו"ש שלפניו. יעב"ץ. ועי' שערי תשובה שם ס"ק ג' וז"ל ובש"ל כתב וכמדומה לי שבמדינות אלו אומרים אף כשחל פסח בשבת. וע' פ"מ שם ס"ק ב' דאף כשחל פסח

סימן תד

טעם. שכופלין פסוק **אורך ימים** כו' **בויהי נועם**. שעי"כ נשלם השם היוצא ממנו. ט"ז סי' רצ"ה ס"ק א'.

עוד טעם. שכופלין אותו. כדי להשלים מנין ק"ל תיבות שבמזמור זה נגד ק"ל שנה שפירש אדם מאשתו הוליד פגעים בישין ומזמור זה הוא שיר של פגעים. עטרת זקנים שם.

סימן תה

עוד טעם. מפני כי **יושב בסתר עליון** עם פסוק ויהי נועם יש בו קכ"ד תיבות וכשתכפלם יהיו רמ"ח. ומן הדין הי' לכופלו פעם אחרת אלא מפני טורח הצבור תקנו לכפול הפסוק הראשון והאחרון בלבד ויחשב כאלו כופלו כולו ולכך תקנו לאומרו במוצ"ש שהוא תחלת השבוע כדי לשמור רמ"ח אברים כדאמרינן באלה הדברים רבה ברמ"ח תיבות שיש בק"ש. שמור מצותיו וחיה. שמור רמ"ח תיבות שבק"ש והקב"ה ישמר רמ"ח אברים שלך. אבודרהם:

סימן תו

טעם. שיש נוהגין למנוע מלומר **ויתן לך** בביהכ"נ. מפני שעדיין לא ברכו מאורי האש. ואין נכון להנות מהנר. כי רוב העולם אינם יכולים לומר בעל פה. לכן טוב יותר לומר אחר הבדלה[264] אשל אברהם סימן רצ"ח:

קונטרס אחרון

ויתן לך. **וטעם** שאומרים אח"כ **שיר המעלות אשרי כל ירא** וכו'. שהוא להזהיר את בני האדם בתחלת ימי השבוע שיעסקו באמונה במשא ובמתן. ולא יאנה איש את חבירו. וזה שאמר **יגיע כפיך**. ולא מן הגזל ולא מן הגניבה ואם אתה עושה כן **אשריך וטוב לך לעוה"ב** ראיתי באיזה ספר:

בשבת אומרים במוצ"ש שלפניו **ויהי נועם ואתה קדוש** אף דבע"פ אחר חצות מדינה אסור בעשיית מלאכה. וקודם חצות מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין אפ"ה אומרים במו"ש שלפניו ויהי נועם ע"ש:

[264] **והאריז"ל** כשהי' מתפלל בין האשכנזים הי' אומר בביהכ"נ אבל כשהי' מתפלל בין הספרדיים שאין מנהגם לומר בביהכ"נ הי' נוהג לומר אחר הבדלה. ועי' שע"ת סימן תקצ"ט. **ובשם** גדול אחד קדוש שאמר כי טוב שיאמרו שני אנשים יחד ויתן לך:

סימן תז

טעם. מה שאנו מהפכין פסוקי הברכה בויתן לך במוצאי שבת. שהרי התורה הזכירה תחלה ברכת פרי בטן ואח"כ ברכת הטנא ואנו מזכירין ברכת הטנא תחלה ואח"כ ברכת הבטן. משום שאנחנו עכשיו בגלות המר הזה וכל יום קללותיו מרובה מיום שלפניו. ולכך יש להקדים ברכת הטנא. ספר החיים:

קונטרס אחרון

ברכת הטנא. בספר רבינו בחיי (תבא) כתב וז"ל **ברוך פרי בטנך**. הקדים כאן בברכות ברכת הגוף לברכת המזון שאמר אחריו **ברוך טנאך** אבל בקללות הקדים טנאך ואח"כ פרי בטנך ללמדך שיענש תחלה בממונו ואם יחזור בו מוטב ואם לאו יענש בגופו. וכן אמרו במדרש אין בעל הרחמים נפרע מן הנפשות תחלה:

שבת וינפש. בספר דעת זקנים (תשא) כתב בשם הרב יהודה חסיד **וביו"ם השביע"י שב"ת וינפ"ש** מכאן יש רמז לנשמה יתירה בשבת, קח סופי תיבות הללו ויהיו שתים:

סימן תח

טעם. שאין מבדילין אלא על היין[265] לפי שנסתלקה נפש יתירה הנוספת באדם בשבת ונחלש ומתעצב בכניסתו לימי הטורח והעינוי מבדיל על היין להמשיך עליו כח מהגבורה ולעורר השמחה. תולעת יעקב:

סימן תט

טעם. שמריחין הבשמים במוצאי שבת. כדי לעשות נחת רוח לאדם על שהלכה ממנו הנשמה היתירה האבודה במוצאי שבת שנאמר שבת וינפש כיון ששבת ווי אבדה נפש. וכשחל יו"ט במוצ"ש אינו צריך לבשמים שעונג יו"ט עולה כבשמים. אבודרהם. ועיין תוס' פסחים דף ק"ב ע"ב בד"ה רב:

קונטרס אחרון

נחת רוח לאדם. עי' הלק"ט ח"ב סי' קפ"ג כיון דטעם הבשמים במו"ש בשביל נפש יתירה

[265] **ובספר** ארחות חיים בהגהות עובר אורח סי' רצ"ו כתב בשם גאונים רבים מדור שלפנינו ז"ל דאם אין לו יין מותר להבדיל על כוס טייא מתוקה או קאפפע מתוקה כי כל שהוא עשוי לכיבוד לאורחים נקרא חמר מדינה ע"ש. ועי' ק"א לט"ה בהשמטה לסעי' שס"ה בד"ה עוד כתב. שכח ולא הבדיל במ"ש מבדיל עד סוף יום ג'. או"ח סי' רצ"ט סעיף ו'. ובהבדלה לאחר יו"ט עד כמה כתב הגאון יעב"ץ בסדירו בסדר ספירה וקצירה שלדעתו יום שאחר החג ע"ש

הם באים. א"כ אפי' אינו נהנה מטעם הריח מברך ע"ש. ועי' מ"א סי' רצ"ז סק"ה. על קליפת מראנצין. לימונים מברך במ"ב. יד אפרים סי' רט"ז בשם מח"ב:

וי אבדה נפש. בספר דברי אמת (פ' מטות) פי' מה שאמרו רז"ל כיון ששבת וי אבדה נפש. היינו כיון ששבת וי אבדה נפש. הנפש אבדה את הוי שאין עוד וי לנפש כי נמחלו כל עונותיו וע"ד שאמרו ז"ל המתפלל ואומר ויכולו שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם מניחין ידיהם על ראשו ואומרים לו וסר עונך וחטאתך תכופר. לפ"ז ניחא שאנו אומרים זה בתחלת שבת:

ובספר[266] ליקוטי עצות כתב שתיכף בשעת כניסת שבת אזי מחמת גודל התענוג של הנפש יתירה שבא בשבת ע"כ מתחילין תיכף להתגעגע ולהצטער על אבידת הנפש במוצ"ש וזה כיון ששבת וי אבדה נפש. וי אבדה נפש. וזה כעין שמובא בזוה"ק שבעת שהתענגו החברייא מאד מקדושת התגלות של רשב"י התחילו להתגעגע מאד ואמרו וי לדרא כד תסתלק וזה כעין הנ"ל ממש:

סימן תי

טעם. שאין מברכין על הבשמים במוצאי יו"ט. דליכא נשמה יתירה ביו"ט. תוס' ביצה דף ל"ג ע"ב בד"ה כי:

סימן תיא

טעם. שמברכין על האור במו"ש. לפי שהתחלת בריאתו במו"ש כמו שמצינו באגדה בירושלמי במוצ"ש זימן הקב"ה לאדם הראשון שני רעיפים והקישן זה בזה ויצא מהם האור ובירך בורא מאורי האש. כל בו. וע"ל סעיף תשע"ו וסעי' תשע"ז:

קונטרס אחרון

שהתחלת בריאתו במו"ש. **וטעם** שקבעו חז"ל לברך על האור במו"ש יותר משאר בריות זה ביום פלוני וזה ביום פלוני. לפי שנאסר בשבת ובמ"ש חוזר להתירו כאלו נתחדש ומשום כך מברכין עליו בי"כ מפני שביום נאסר ועתה נעשה היתר. באה"ט ס"ס רצ"ט בשם הרשב"א:

[266] **בספר** לבושי מכלול סי' כ"ז כתב וז"ל נשאלתו מהרה"ק בהיותי בצל קורתו בק"ק פאטיק על ר"ה שחל להיות ביום ה' וביום ו'. וביום ב' יען שהסעודה נתאחר עד בה"ש הי' פירס מפה ומקדש. ונשאלתי האיך לעשות עם רצה ויעלה ויבא. ואמרתי כיון דקיבלו את השבת באמצע אין עוד מקום לומר יעו"י ע"כ. ועי' ט"ה ח"א סעי' קצ"ג בהשמטה:

בורא מאורי האש.[266] אם אחד מוציא אחרים בברכת הבדלה צד היותר טוב הוא שיאמרו עם המוציא אותם שוה מלה במלה. אך גם אם אין ענייתן בשוה מלה במלה עם המוציא אותם נראה ג"כ שאין קפידא שיאמרו ברכת המבדיל ובפרט שכשיוכלו למהר אמירתם קודם הש"ץ ויענו אמן. כיון שמה שיוצאים ידי חובתם הוא ע"י שומע כעונה ויכולים גם לענות לכ"ע כידוע. אשל אברהם סי' רצ"ה:

וע"ש בסי' רצ"ו דכ' וז"ל אירע לי בכוס דהבדלה כעין מ"ש בט"ז סס"י רע"א והיין עמד בצלוחית שלו שפיה צר למעלה אצל השלחן רק טעיתי וסברתי על שכר שהוא יין נראה דבזה לכ"ע אין צריך ברכה שנית על היין כיון שבדיעבד יצא ידי חובת הבדלה באומרו על כלי כזה גם שאינה מליאה כשעומדת אצלו בבית ובפרט בבעל הבית בשלו שלא יתבייש ליטול היין ולשתות ומי ימחה בידו והוא מלתא דעבידא לגלוי' ליה תיכף ודאי כשיטעום הכוס יתוודע לו שהיין בצלוחית שאצלו והוא דבר הניכר וידוע לכל שהטעות כמאן דליתא והכוונה על היין משא"כ לגבי תורמוס שנפל מידו שהי' דעתו רק עליו בהחלט כו' ע"ש:

וכן נשאל למהרי"ל אם בירך אדם על יין וכשטועם נמצא מים אם צריך לחזור ולברך על היין והשיב שא"צ לחזור ולברך בפה"ג שנית מאחר שמתחלה הי' דעתו לשתות יין:

סימן תיב

טעם. שתקנו חז"ל **בורא מאורי האש** בלשון רבים. כיון דטובי נהורי איכא בנורא. שלהבת. אדומה. לבנה. וירקרקת. מס' ברכות דף נ"ב ע"ב.

וטעם. שאבוקה להבדלה מצוה מן המובחר. כי אחרי שפסקו ז"ל שנוסח הברכה לומר בורא מאורי האש שהוא לשון רבים צריך להיות שם אבוקה שנראין בה מאורות הרבה. כל בו. ודוקא של שעוה. ס' הכוונות ועי' ליקוטים סעיף ק"ז:

סימן תיג

טעם. שאין מברכין מאורי האש בכל שעה שנהנה ממנו דהא אסור ליהנות בעוה"ז בלא ברכה. משום דדוקא אדבר שהגוף נהנה ממנו מברכין עליו אבל בשאר הנאה לא. **ומאור השמש שמברכין עליו** היינו לפי שמתחדש בכל יום. מרדכי פ' אלו דברים בברכות:

קונטרס אחרון

לפי שמתחדש בכל יום. ובכלבו אות מ"א כתב הטעם שמברכין על האור במו"ש ואין מברכין בכל שעה שנהנה ממנו. כיון שהי' נאסר בכל יום השבת ועכשיו הותר. וכיון

שברך עליו במוצאי שבת שוב אין צריך לברך עליו כל השבוע כמו שמברכין בכל שער הנאת ברכת הנהנין וכל זמן שאוכל א"צ לברך עוד אפי' אוכל כל היום. וכן כאן אין הפסק להנאתו שכל היום הוא צריך לאפות ולבשל בו ולחמם כנגדו. וכיון שכן אין אדם מסיח דעתו ממנו ע"ש:

ונראה דלטעם הכלבו באותם מקומות שהיום מתארך חודש וב' חדשים ויש ששה חדשים ומונין שם ימים של כ"ד שעות שוות שלנו עי' שע"ת סי' שד"מ. צריכים לברך על האור במו"ש כיון שהי' אסור בכל יום השבת ואחר השבת מבשל ואופה. וכן לטעם שהוא לזכר שנברא האור במו"ש. וזה ג"כ דוקא אם עושה אש במו"ש עבור איזה דבר שאז הוא החיוב לברך בעת שנברא אבל לא אח"כ וצ"ע עוד:

סימן תיד

טעם. כשמברכין על האורה במו"ש רואה בצפרניו. כדי שיפרה וירבה כצפרנים הללו. ובאגדה שיצא האור מבין צפרניו של אדם הראשון. ויש אגדה אחרת שכשראה אדה"ר שחשך היום במו"ש אמר אוי לי שבשבילי שסרחתי עולם חשך בעדי ונתן הקב"ה בינה בלבו ונטל שני רעפים והקישן זו בזו ויצא מהן אור ובירך עליו ונסתכל בגופו וראה עצמו ערום לבד הצפרנים ועל זה יש שנהגו להסתכל בצפרנים כשמברכין על האור. כל בו.

ויברך מאורי האש אחר הבטה שכל דבר ברכת השבח מברך הברכה אח"כ (מ"ז סימן רצ"ו סק"ו) ובסי' רצ"ח סק"ב כתב דמשמע משכ"ה דיברך קודם הבטה בצפרנים ע"ש.

עוד טעם לפי שהן לבנים ובהן נהנה מאור הנר בראותם. ספר התניא סי' כ"א. ואין מברכין אלא על נר העשוי להאיר לאפוקי נר תמיד של ביהכ"נ או מה שנוהגין להדליק נר כל שבעה במקום שנפטר המת אין מברכין עליו. יעב"ץ:

קונטרס אחרון

לבד הצפרנים. בפרקי דר"א פי"ד כתב לבושו של אדה"ר עור של צפורן וענן כבוד מכוסה עליו כיון שאכל מפירות האילן נפשט עור צפורן מעליו וראה עצמו ערום ונסתלק ענן הכבוד מעליו שנאמר מי הגיד לך כי ערום אתה המן העץ אשר צויתיך וגו':

ובפ' כ' כתב ר' יהושע בן קרחה אומר מן האילן שנתחבאו שם תחתיו לקחו עלים ותפרו שנאמר ויתפרו עלה תאנה. ר"א אומר מן העור שהפשיט הנחש עשה הקב"ה **כתנות עור וילבישם**. וכ"ה בת"י בן עוזיאל על ויעש ד' לאדם ולאשתו וגו'. ובס' ילקוט ראובני (תולדות) כתב בשם מדרש מעור לויתן היה.

ובספר רזא דחכמתא (יהושע) כ' ידוע שקודם חטא אדה"ר וחוה הי' מלובשים בלבוש

זך רוחני קדוש כמו לבושי הנשמות בג"ע עד שאמרו חז"ל עקבו של אדה"ר מכהה גלגל חמה ואחר שחטאו ונתגשמו נאמר ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם. ובמ"ת הק' פסקה זוהמתן וע"י חטא העגל חזרו לזוהמתן וכששבו בבושת פנים בהורד עדים פסקה זוהמתן ולא לגמרי. וזהו הנשאר לנו לבוש עור ברגלים. ולזה נאמר **של נעליך מעל רגליך**:

סימן תטו

עוד טעם לפי שבמוצאי שבת כמה רוחות מתפשטת בעולם וחושבין לשלוט עלינו ע"כ מסתכלים בצפרנים להתיש כחה בזה ואינו נזוק בכל אותו שבוע ויש לכפוף ארבע אצבעות של יד ימין נגד הנר כו' ואין להסתכל כ"א באחורי האצבעות שהם רמז למאורות התחתונים שנאמר בהם וראית את אחורי והפנימי רמז למאורות העליונים שנאמר בהם ופני לא יראו ואין להסתכל בו ע"כ אין כופין פנימיות האצבעות לפני הנר לפי שהם פנימים ואינם מאירים מנר של מטה אבל הם מאירים מהמאור העליון למעלה אבל האחורים מאירים מנר תחתון לפיכך כופין אחורי האצבעות נגדה לרמוז שממנו הם מאירים. תולעת יעקב. ועי' מ"א סימן רצ"ח ס"ק ה'. ועי' מחצית השקל שם דנוהגין לכפוף האצבעות לתוך היד ולראות בצפרנים. ולא יראה האגודל חוצה ואח"כ אפי' כשפושטן צ"ל האגודל מכוסה תחת שאר האצבעות ורואים מאחוריהם מקום הצפרנים ע"ש:

קונטרס אחרון

כשפושטן צ"ל האגודל מכוסה. בספר תולדות מנחם כתב בשם תשו' מהר"מ מרוטענבורג. טעם. על פשיטת היד בברכת מאורי האש. להראות כי עד עתה הי' אסורים בעשיית מלאכה והותרה לנו מעתה:

סימן תטז

טעם. שנהגו לשפוך מן היין על הארץ. **לסימן ברכה** כדאמרינן כל בית שאין נשפך בו יין כמים אין בו סימן ברכה[267] לכך עושין כן בהתחלת השבוע לסימן ברכה לכל השבוע.

[267] **מה** שאמר ל' דיעבד דהיינו נשפך ולא אמר כל בית שאין שופכין בו כו'. אלא דנתכוונו לומר שלא יתרגז אדם בביתו אפי' אם יארע לו היזק דהיינו נשפך יין בשוגג ע"י שום א' מבני הבית ודרכן של בני אדם להתרגז בשביל זה ע"כ אמר כל בית שאין היין הנשפך בשוגג נחשב לו כאלו הי' מים אלא אדרבה מתרגז אז אין בו סימן ברכה דאמרינן בפ"ק דסוטה בכל בית שיש שם רוגז הוא סימן עניות ח"ו. ט"ז סי' רצ"ו סק"א:

וטעם. ששופך ממנו מעט על השלחן לכבות בו את הנר כדי שיהא נראה לכל שלא הודלק נר זה אלא למצות נר של הבדלה לברך עליו ונוהגין לרחוץ באותה השפיכה עיניהם לחיבוב מצוה.[268] לבוש סי' רצ"ו סעיף א':

סימן תיז

טעם. שאין הנשים שותין כוס של הבדלה. מפני שאמרו ז"ל עץ שחטא בו אדם הראשון גפן היתה ואמרו מלמד שסחטה ענבים ונתנה לו ולפי שנתכוונה להבדיל מאדם ע"י היין אין הנשים טועמות יין של הבדלה. של"ה. ועוד מפני שחוה כבתה נרו של עולם:

קונטרס אחרון

ע"י היין. והנשים כיון דדעות חולקים אם נשים חייבות בהבדלה לכן לא יבדילו לעצמם רק ישמעו הבדלה מן האנשים. רמ"א סי' רצ"ו סעי' ח'. ויש ללמדם שיאמרו המבדיל בין קודש לחול בלא שם ומלכות קודם שיעשו מלאכה. מחצית השקל סי' רצ"ט ס"ק י"ד:

ובספר אשל אברהם שם כתב ללמד זכות על המברכות ברכה זו בפיהן הן בפ"ע או בענייתן אחר המברך ואומרות גם שמות הק'. שכיון שכבר נהגו לברך על כל מצות עשה שהזמן גרמא ברכת אקב"ו. היינו מצד שהן טפילות לבעליהן ובבחי' והי' לבשר אחד ע"י זה שייך קצת לומר וצונו. וכ"ה בברכת המבדיל שצד הספק לומר שהן פטורות הוא רק מצד שהוא מ"ע שהזמ"ג וכיון דלגבי מ"ע שהזמ"ג מחשבינן הנשים טפילות לבעליהם לגבי הברכה בשם לומר וצונו כן הוא לגבי ברכה זו. וסיים וכעת הזהרתי בביתי ששמות הק' שבהבדלה לא יאמרו בפיהן רק ישמעו משא"כ בקידוש שיותר טוב גם לומר השמות הק':

ועי' ברכ"י סי' רצ"ו אות ז' שהעלה כדעת הרמב"ם והמחבר דנשים מבדילות לעצמן וגם אם הבדיל האיש מותר להבדיל לנשים ע"כ. ונראה דאם מבדיל לנשים לא יברך עוד הפעם במ"ה רק הנשים יברכו ברכה זו בעצמן. ועי' שע"ת סי' רצ"ח סעי' י"ד. ועי' ש"ע הרב סי' רצ"ז סעי' ט': ופשוט דרשאים לברך לעצמן על הבשמים ועל הכוס דברכת הנהנין הם.

ובספר ארחות חיים סי' ער"א בהגהות כתב וז"ל בסידור דה"ח פסק דנשים היוצאים

[268] **ולפיכך** אם מבדיל על נר שבבית שלא הודלק בשביל זה אינו צריך לכבותו. ש"ע הרב. ועי' טור סימן רצ"ט וז"ל וכתב רב עמרם אנו נוהגין להטיל מים בכוס של ברכה לאחר ששותין אותו שוטפין אותו ושותהו ושמענו מרבותינו שמצוה לעשות כן לפי ששירי מצוות מעכבין הפורעניות ומה שישתייר מן המים מטילין על ידינו ומעבירין אותו על עינינו לחבב המצות ע"ש. וע"ל סעיף רפ"ה:

י"ח קידוש בשמיעתן לא יברכו בפה"ג כשטועמין מהיין. ובישויע"ק פסק דנשים שלא התפללו יברכו בעצמן בפה"ג. אבל בהתפללו ערבית לא יברכו בעצמן בפה"ג ע"ש טעמו.

סימן תיח

טעם. שסומא חייב לקדש הלבנה. ועל הנר אינו מברך. לפי דבאור הלבנה אע"ג דבעינן נהנין מאורה אין הכוונה שיהנה המברך כ"א על טובת העולם. מחצית השקל ר"ס תכ"ו.

סימן תיט

עוד טעם. עפ"י מה שכ' הב"י סי' ס"ט סעי' ב' דסומא מברך **יוצר המאורות** אע"פ שהוא בעצמותו אינו נהנה מהמאורות. מ"מ נהנה ע"י אחרים שרואים אותו ומצילים אותו שלא יפול בפחת או בור שחת. משא"כ כאן דבעי' שהוא בעצמותו נהנה דהא בעינן שיעמוד כ"כ סמוך לנר עד שהוא בעצמו יכיר בין מטבע למטבע כמ"ש סעיף ד' וזה לא שייך בסומא. שם סי' רצ"ח ס"ק י"ז:

סימן תכ

טעם. שיש זמירות למוצ"ש יותר מבכל השבת. כי ג' **סעודות** הם נגד **אברהם יצחק ויעקב**.[269] וסעודת מוש"ק הוא נגד דוד המע"ה ודוד המע"ה הי' נעים זמירות ישראל. צמח דוד:

סימן תכא

טעם. שאומרים **אליהו במוצאי שבת**. מפני שאין אליהו בא בע"ש וגם בשבת דילמא הלכה יש תחומין למעלה מי' ולא יבא בשבת לכן אומרים אותו במוצאי שבת. טור סי' רצ"ה. והא דאין מתפללין במוצאי יו"ט משום דכיון דעושין ב' ימים הואיל ונדחה ידחה. אליהו רבא שם אות יו"ד ועיין מט"מ:

עוד טעם. מפני **שפנחס הוא אליהו** שכתב בו ויכפר על בני ישראל שמכפר והולך עד תחיית המתים דאליהו נכנס לקבל יסורין תחת כל צדיק וצדיק להיות נידון מעונות השבוע ובשביל כך רגילין להזכיר אליהו במוצאי שבת. מדרש תלפיות. וראוי ליזהר

[269] **השלשה** סעודות הם כנגד שלשה אבות. סעודה ראשונ' הוא חקל. כנגד יצחק ויצא יצחק לשוח בשדה. סעודה שני' עתיקא. כנגד אברהם. ואברהם זקן בא בימים. סעודה שלישית זעיר. כנגד יעקב. כי בזמן מנחה בשבת הוא עת רצון בריאת עולם בבחי' יעקב כו' ישראל אשר בך אתפאר. ליקוטי מהרי"ל:

לומר **רבש"ע כו' החל כו'**. כי הוא בירושלמי וטור סי' רצ"ט ופוסקים וכ"כ בלבוש שם. א"ר סי' רצ"ה ס"ק ז':

סימן תכב

טעם. שאליהו נקרא שמו **תשבי**. מלשון תושבי שנתיישב בעולם הזה מכל אנשי דורו שכל העולם נקראים גרים משום שהם היום כאן ומחר בקבר. אבל אליהו יכולים לקרוא אותו תושב משום שנעשה תושב. סדה"י:

סימן תכג

טעם. שנהגו הנשים **לדלות מים במו"ש** תיכף ששמעו ברכו. שמצינו באגדה שבארה של מרים בימה של טבריא וכל מו"ש מחזירין על כל מעינות ועל כל בארות וכל מי שהוא חולה ויזדמן לו מים וישתה אפי' כל גופו מוכה שחין מיד נרפא. **ומעשה באדם א'** שהי' מוכה שחין והלכה אשתו במו"ש לשאוב מים ונתעכבה יותר מדאי ונזדמן לה בארה של מרים ומלאה כדה מאותן המים כיון שבאה אצל בעלה כעס עליה ומרוב כעסו נפלה כדה משכמה ותשבר הכד ונפלו מטפי המים על בשרו ובכל מקום שנתזו המים נרפא השחין ועל זה אמרו חכמים לא עלתה בידו של רגזן אלא רגזנותו. ולכך נהגו לשאוב מים בכל מוצאי שבת.[270] כל בו:

קונטרס אחרון

להזכיר אליהו במו"ש. ועי' מהרי"ל בשס התוס' דבמו"ש יושב אליהו ז"ל תחת עץ החיים וכותב זכיות של שומרי שבת ולכך נוהגין לומר פסוקי דאליהו וזמירות המיוסדים על שמו:

ובשו"ת ח"ס או"ח תשובה ס"ז מביא ממרדכי שהפזמון המבדיל שאנו אומרים במו"ש נתקן לאומרו במוצאי יוה"כ ולא נתקן כלל לשבת דעלמא כנראה מכל ענינים וחרוזים שמתפלל על כפרת עונות:

[270] **ועי'** במ"ר פ' אחרי פ' כ"ב שהביא מעשה במוכה שחין א' שירד לטבול בטבריא ואירע וצפה לבירא דמרים ואסחי ונתרפא:

ובספר נגיד ומצוה כ' וז"ל **כשאני חיים באתי אצל מורי** זלה"ה ללמוד ממנו זאת החכמה הלך מורי ז"ל לטבריא והוליכני עמו ושם הי' ספינה קטנה וכשהיינו מהלכין בתוך הספינ' לקח מורי ז"ל כוס א' ומילא אותו מים והשקה לי אותם המים ואמר לי עכשיו תשיג בזאת החכמ' כי אלו מים ששתית הי' מבאר של מרים:

סימן תכד

טעם. שנוהגין **לקפל הטלית במו"ש** מיד. כדי להתעסק במצוה מיד. מהרי"ל. ואם אינו מקפל מיד אחר יציאת מביהכ"נ אז הוא סכנה גדולה. כי הקליפות מתדבקים בהטלית. ספר הנהגות אדם פכ"ד. ואם שכח ולא קיפל מיד במו"ש אזי למחר בבוקר כשמניח הטלית ינער אותו מכל צד לארץ. מדרש תלפיות. ורשאי לעשותו מיד אחר שהבדיל בתפלה משחשכה. יעב"ץ. ועי' באר היטב סימן רצ"ט ס"ק י"ג בשם תשובת גינת ורדים כלל ג' סי' כ"ה דמותר לשתות טוטו"ן קודם הבדלה דלאו מלאכה גמורה הוא:

סימן תכה

טעם. שאומרים במו"ש **דא היא סעודתא דדוד מלכא**. ע"ד שאמרו (בשבת דף ל' ע"א) שאמר הקב"ה לדוד שימות בשבת ע"כ בכל עו"ש הי' דוד עושה סעודה גדולה על שלא מת וזה שאנו אומרים במו"ש דא היא סעודתא דדוד מלכא.[271]

קונטרס אחרון

כדי ללוות את השבת. ובספר כנפי יונה ח"ב סי' ג' כתב וז"ל אחר הבדלה במ"ש מסדר שלחנו עם ב' ככרות ולא נקיט בידי' אלא חדא ואומר דא סעודתא דדוד מלכא. ובזכותה ניצל מחיבוט הקבר עכ"ל. ובהגהות מנהגים כתב בשם מרדכי דשלחנו יהא מתוקן כמו לכל השבת כולה.

מי שאין לו רצון לאכול לחם אין מוטל עליו לטרוח לאכול גם לחם ואין משמעות מהש"ס והפוסקים לאכול אז לחם רק מ"מ יסדר במפה שיהי' מעין סגנון סעודת קבע קצת. אשל אברהם מהדורא תנינא סי' ש'.

ובספר משפט צדק כתב בשם ספר מח"ב בשם מהרש"א וכ"כ רבינו הרמ"ע מפאנ"ו דטוב לעשות דבר מחודש **לסעודת מלוה מלכה** דבעי סעודה באנפי נפשה ולא משיריים.

[271] **ויסדר** שלחנו במוצ"ש כדי ללוות את השבת. טור סי' ש'. כתב ב"י שם וז"ל ובסדורים מפרש אבר יש באדם **ונסכוי שמו** ואינו נהנה באכיל' אלא במוצ"ש ע"כ. ובאליהו רבא כתב שאבר הלז **לוז שמיה** וממנו נתהוה האדם וכאשר ימות האדם העצם הלז אינו נימוח ואפילו יכניסו באש אינו נשרף וברחיים אינו נטחן ובפטיש אינו מתפוצץ וממנו יחי' האדם לעת התחייה והוא המקבל עונג ועונש אחר מיתת האדם ועצם הזה שרשו ועקרו מעצם השמים ומחמת דאדם הראשון אכל מעה"ד ונהנו כל האברים נגזר עליהם לעפר תשוב משא"כ אבר זה אין לו הנאה כ"א מסעודת מוצ"ש ובע"ש לא נהנה לכך אינו נפסד עכ"ל ע"ש. ועיין בזוהר פ' וארא שכ' וז"ל גרמא חד ישתאר מן גופא תחות ארעא ההוא לא אתרקב ולא אתבלי בעפרא לעלמין ע"ש:

כתב קני המנורה סימן ש' סק"א וז"ל שמעתי שאם נמשך הסעוד' עד אחר חשיכה אין צריך לאכול עוד סעודה רביעית כמ"ש א"ר. ומ"מ יש מקום לומר דבעינן סעודה זו לאחר הבדלה דוקא כיון שבא ללוות השבת וכבר כתב הט"ז דעיקר הלווי הוא לאחר הבדלה דהיינו אחר שיצא המלך ובעל נפש יזהר. מיהו כתב המ"א דיוצאים בפירות דגם בסעוד' ג' איכא כמה סברות דא"צ פת ע"ש. ועי' תוספת פסחים דף ק"א ע"א בד"ה טעימו. ועיין סימן רצ"א סעיף ה':

וע"ל בהשמטה לסעי' ת"נ:

ובספר ארחות חיים סי' ש' כתב בשם ספר ארחות יושר דאף שהיא שבע ונפשו קצה באכילה ושתיה מ"מ ידחיק א"ע ובזה ינצל שלא יצטרך לאכול מאכלים ומשקים מי המרים לרפואה. עוד שם בשם צדיק מפורסם שטוב לומר בשעת אכילת חמין במו"ש. חמין במוצ"ש מלוגמא:

עוד שם בשם הג' הקדוש מוהר"ר **ארי' ליבוש** אבד"ק **וויזניצא** זצוק"ל על מאמר הגמרא (שבת דף קי"ט) חמין במוצ"ש מלוגמא. והנה לא ביארו בגמרא לאיזה דבר הוא רפואה ואמר הוא ז"ל שהיא רפואה שלא יהיה לו עצבות והיא מרומז בפסוק **ומחב"ש לעצבותם**. כי מחב"ש ר"ת "**חמין** "**במוצאי** "**שבת** "**מלוגמא** וסמוך ליה לעצבותם לומר שהוא רפואה לעצבות:

ובשם הרב הצדיק הקדוש **רבי אלימלך** זללה"ה שסגולה לנשים שלא יתקשו בלידתן הוא שיאכלו בכל מוש"ק איזה דבר לשם מצות סעודת מלוה מלכה ואף גם יאמרו בפה מלא לשם מצות סעודת מלוה מלכה ועי"ז יולדו בנקל בעזהשי"ת עכ"ל:

ובספר אשל אברהם להגאון הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל סימן קע"ד כתב וז"ל הנזהרים בסעודת הלוית ש"ק אין חיוב שיהי' בפת ויכול להיות אחר הרבה שעות מהבדלה ואולי מועיל גם ביום שלאחר כך כל שכוונתו בשביל כבוד לויה ושמעתי שיש גדולי הדור מנהיגים כן כעת או גם בכל ג' ימים דלבתר שבת קודש עכ"ל.

ובספר לבושי מכלול סי' ד' כתב שהרב הצדיק הקדוש **רבי ר' שמעון מיערסלאב** זצוק"ל הי' אוכל המלוה מלכה עם אנשים ביום א' בצהרים:

ולא אתבלי בעפרא לעלמין. בספר חסד לאברהם להרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **אברהם אזולאי** זצוק"ל מעין רביעי נהר נ"ב כתב וז"ל במס' ברכות ובזוהר נמצא שיש קשר אל הנשמה עם הגוף אחר הסתלקה ואפי' אחר ששלטה הרקב בעצמות ימצא הקשר הזה בעצם הקטן שהוא כשאור שבעיסה בתחיית הגוף[272] והנרצה שהעצם הקטן הזה הוא תחת המוח בפנימיות הגלגולת ואינו דבוק אל עצם אחר והוא קטן כשעורה והוא עגול

[272] **ובספר** קהלת משה פי' בשם גאון א' מה שפי' רש"י על מה שאמר אלישע ואת ובניך תחי' בנותר. עד תחיית המתים. ע"ד דאיתא בגמ' שלש מפתחות לא נמסרו לשליח וחד מינייהו מפתח של פרנסה. והקשו הגאונים הא אליהו החיה המת וגם נתן פרנסה בכד הקמח להצרפתית ואלישע תלמידו ג"כ עשה כן. ופירשו כי שלשה מפתחות ביחד לא נמסרו אבל א' נמסר ולא שנים כי לא יתכן שיהא שנים ביד התלמיד וא' ביד הרב והא ראי' כשנשבע אליהו שלא יהא גשם לקח לעצמו המפתח של גשם. מה עשה הקב"ה נטל נפש של בן האלמנה. והי' צריך למפתח של תחיית המתים והחזיר ליד הקב"ה מפתח של גשמים ומיד אמר לו הקב"ה לך הראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה. והנה אלישע נתן לאשת עובדיה פרנסה בשמן ונטל מפתח של פרנסה וראה ברוח קדשו שיהא צריך באיזה זמן להחיות המת ואז תכלה הפרנסה מן השמן כי שני מפתחות לא נמסרו לתלמיד. לכן אמר לה ואת ובניך תחי' בנותר, היינו שתהי' לך פרנסה מן השמן עד תחיית המתים. ר"ל עד שיבא העת שאצטרך להחיות המת:

וקרוב אל המרובע ובו חוטי דם בדמות עכביש מסובכין אלו באלו כו' ע"ש:
ובספר מעבר יבק שפת אמת מאמר ב' פ"ו כ' וז"ל אמרו בויקרא רבה מהיכן נברא אדם מלוז של שדרה ולעתיד טל התחיה ירד על העצם הנשאר כפי דעת כל אחד ויעשה כשאור בעיסה ויתפשט לכאן ולכאן ויתמתחו מתוכו כל האברים וכל הגידים ועור ובשר ויתגלגלו עד ארץ ישראל ושם יקבלו רוחם. ואינו נהנה רק מסעודת שבת וי"א מיין הבדלה לבד. ודעת אחרים שאינו נהנה כלל מאכילה ושתי' ומדברי מדרש הנעלם דף קל"ג נראה שהוא בשדרה ונקרא רמאה דלא סביל טעמא דמזונא כשאר גרמי:

סימן תכו

טעם. דבסעודת **מלוה מלכה** אומרים **אתקינו סעודתא ג"פ** ובסעודת שבת אומרים בכל סעודה רק פעם אחד. משום דסעודת מלוה מלכה הוא מדברי סופרים ודברי סופרים צריכים חיזוק יותר משל תורה. לכן אומרים ג"פ אתקינו סעודתא כדי לחזק הדבר. וראי' לדבר ממשנה גבי עומר (מנחות ס"ה) כיצד הן עושין כו' אקציר והם אומרים לו קצור אקצור והם אומרים לו קצור ג"פ על כל דבר ודבר והן אומרים לו. הין. הין. הין. כל כך למה לי מפני הבייתוסים שהי' אומרים אין קצירת העומר במוצאי יו"ט. הרי חזינן דבג"פ נתחזק הדבר. דברי יחזקאל:
קונטרס אחרון
הוא מדברי סופרים. בספר זכרון טוב כתב בשם הרב הצדיק הקדוש **מגעסכאיז** זצוק"ל שהי' אומר גדולה הסעודה של מלוה מלכה שהוא ע"פ הגמרא. וסיפר **שהלובלינר** בימי חורפו קודם שהתפרסם בא לפני הרב **המגיד ממעזריטש** זלה"ה ויהי היום ועש"ק. והרב הק' ר' **שלמה מסקאהל** היה משמש אותו. וערך י"**ב חלות** על שולחנו. והלובלינר בעניו ידע שלא יהי' לו מה לאכול בסעודת מלוה מלכה. והמתין עד שיצאו כולם משם. ולקח לו פרוסה מן הי"ב חלות עבור **סעודת מלוה מלכה**. וכשבא **הרה"מ** אל השלחן שאל מה זאת חלה אחת פרוסה. והשיב הר"ר **שלמה מסקאהל** אין זה כי אם מעשה האיש מפולין. ושלח הרה"מ אחריו ונבהל הלובלינר מאד. וסיפר לו הדברים. אז הניח הרה"מ ידו על כתפו של הלובלינר ובירכו **יהא רעוא** שתסעוד **מלוה מלכה** מתוך הרחבה:

סימן תכז

טעם. מה שרגיל בלשון בני עמינו ואומרים על ליל שבת **פרייטאג צו נאכט**. וכן במוש"ק אומרים. **שפעט צו נאכט**. משום שלענין שביתות שבת שייך קצת מן יום. **פרייטאג.**

אצל ליל שבת להוסיף על שבת. וזה משמעות הלשון **פרייטאג צו נאכט** ששייך קצת יום של **פרייטאג**. אצל לילה של שבת. וכן במוצש"ק אומרים **שפעט צו נאכט**. ולא ידקדק לעשות הבדלה מיד כשנראים שלשה כוכבים אלא ימתין ויאחר זמן מה יותר. אלא שהלשון נשתבש אצל המון לומר (שפייסי נאכט) ולשון זה אין לו שום הבנה. אבקת רוכל כלל ג' פרט י"א. וע"ל סעיף רנ':

סימן תכח

טעם. מה שאין אנו אומרים בליל שבת לילה טוב כמו בחול. מפני שבשבת אין לילה כלל כי כולו אור. ולכך לא כתיב ג"כ בשבת ויהי ערב ויהי בוקר. לפי שליל שבת מאירה יותר מימי השבוע **לילה כיום יאיר כחשיכה כאורה** ולא שייך לקרותו בשם ערב. ע"כ אנו מזמרים בש"ק הזמר ב"ה יום יום. פי' יום שכולו יום ולא לילה כי אף הלילה ברום המעלות. קרבן עני פ' בראשית בשם הגאון הקדוש **מוהרי"צ מראזדיל** זצוק"ל:

סימן תכט

טעם. שמערבין בחצרות. **מפני דרכי שלום**. מעשה באשה אחת שהיתה דבובא לחברתה. פי' שהיתה שנאה. ושלחה עירובה ביד בנה נסבתיה גפפתיה ונשקתיה אתא ואמר קומי אימיה. אמרה הכין רחימת לי ולא הוינא ידעה ומתוך כך עשו שלום ביניהם. הה"ד דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. ואשתו של אדם מערבת לו שלא מדעתו. ספר התניא סי' י"א:

סימן תל

טעם. שכל אדם יש לו אלפים אמה לכל רוח.

[273] **ועי'** שע"ת סי' שצ"ז בשם הרדב"ז דמי שאינו יודע שיעור אלפים אמה יכול למדוד אותם דרך הלוכו והם אלפים פסיעות בינונית וכל מדידות מצוה מותרת ע"ש. ועי' ד"מ סימן ש"א סק"א בשם הג"א דאסור לפסוע בשבת יותר מאמה בפסיעה אחת אם אפשר לו ע"ש:
ופ"א נקראתי לכפר א' למול ילד א' בשביעי של פסח. ונסעתי שמה ביום ד' דחוה"מ והנחתי עירובי תחומין באמצע הדרך ולנתי שמה. והנה הדין הוא שאם לן שם הוי כאלו דר שם ואם הגיע לעיר אחרת וכלתה מדתו באמצע העיר אסור להלוך יותר. עי. מ"א סי' ת"ח סק"ב. ע"כ הלכתי בשביעי של פסח שעה א' קודם הליל' ומדדתי וספרתי הפסיעות שהם ד' אלפים. והמדידה הי' אורך ב' מנעלים הוי אמה א'. היינו מנעל א' מקום מצב הרגל ומנעל הוי בין רגל לרגל. עי' באה"ט סי' שצ"ז סק"א. ובכלות הד' אלפים המתנתי שמה עד הליל' ואח"כ הלכתי להעיר. והוא ע"ד שכ' בסי' תקכ"ז סעיף כ"ב דאם נזכר בי"ט ראשון שלא עירב יכול לערב בתנאי ע"ש. וכן כאן אמרתי אם היום הי' קודש א"כ בליל' הוא חול. ואם היום הי' חול והלילה הוא קודש הרי אני כשאר בני העיר. והצעתי זאת לפני הרב הגאון דפה מוה' **צבי הירש אורינשטיין** ז"ל ואמר שיפה עשיתי:

וטעם. שאם הניח עירוב בע"ש לסוף אלפים יוכל לילך משם ולהלאה אלפים.[273] עי' לבוש סי' שצ"ז וסי' ת"ח:

סימן תלא

טעם. שנהגו הקדמונים ז"ל **לערב מפסח לפסח**. לפי שאין לך עני שבישראל שלא יהיה לו קמח משא"כ בשאר ימות השנה. ספר התניא שם.

סימן תלב

טעם. שנוהגין **להתענות ער"ח** משום מיעוט הירח. מ"א סי' תי"ז ס"ק ג':

קונטרס אחרון

להתענות ער"ח. ועי' באה"ט סי' תר"ע סק"ב וז"ל וכתב הב"ח בחנוכה אסור להתענות לפניו. ומה שנוהגין להתענות בכ"ד בכסליו תמורת ער"ח אין לבטל מנהגם דלא אסור אלא לגזור ת"צ בתחלה אבל אם כבר נהגו להתענות איכא חשש איסור נדר בדבר דב"ש סי' של"ט ואף ביום שלאחריו אסור כנה"ג. ועי' מ"א סי' תרפ"ו סק"א ומחצית השקל שם:

ועי' ארחות חיים סי' תצ"ב אות ג' בשם ס' מול"ח דמי שנוהג להתענות בכל ער"ח יתענה ג"כ בער"ח איר וחשוון אף שהן בחדש ניסן ותשרי:

משום מיעוט הירח. בספר חדושי שני המאורות כתב בענין שעת קטרוג הלבנה אי אפשר ששני מלכים שישמשו בכתר א'. א"ל לכי ומעטי את עצמך. והנה מה שאמר לכי. לאיזה מקום תלך. גם הול"ל אמעט אותך. רק הענין הוא כך דהנה הלבנה בעצם היא כדור שחור. רק בתחלה קודם הקטרוג קרויים שני המאורות הגדולים. שהיו בחלון א'. והיה אור החמה מאיר כנגדה ממש. ולזה היתה סבורה שזה אורה בעצם. ואמרה א"א לשני מלכים כו'. וא"ל הקב"ה לכי מחלון זה וממילא תמעט א"ע. וע"ל בהשמטה לסעי' קכ"ז.

אחרי כתבי זאת ראיתי בשע"ת סי' תי"ו סעיף ב' בשם נ"ב מ"ת סי' מ"ח שכתב בפירוש להתיר ענין כזה ע"ש. כרמלית פי' כארמלית. כלומר כאלמנה שאינה בתולה ולא אשת איש. הגהות מהרב"פ סי' שמ"ה:

ועי' בספר ארחות חיים סי' שמ"ו בשם שו"ת הרי"ם שמיישב המנהג שנהגו לטלטל ע"י קטן

[274]**ועי' מגיד תעלומה** להגאון הקדוש מוהר"ר **צבי אלימלך מדינוב** זצוק"ל שכתב וזה לשונו זה עידן ועידנים שהנהיגו לומר קודם שמברכין ר"ח זה הנוסח ונדפס בסידורים. **חיים שתמלא לנו כל משאלות לבנו לטובה**.

סימן תלג

טעם. שנהגו לעמוד בשעת **שמברכין החודש**. דוגמת קידוש החודש שהי' מעומד.[274] מ"א סי' תי"ז סק"א.

קונטרס אחרון

בשעת שמברכין החודש. כתב בספר שער אפרים שער י' סעי' ל"ז נכון לידע בשעה שמברכין החודש אימת יהי' המולד. והטעם. לפי שעיקר שם חודש הוא על חידושה של לבנה שהוא המולד. וכן אנו אומרים יחדשהו כו'. ואם לא ידע לא עיכב. והעיקר הוא לידע יום קבועת ר"ח בבירור ע"ש. ועי' באה"ט סי' תי"ז סק"א בשם מנהגים דכשמברכין החודש א"א בקרוב כדי שלא יהא רק כ"א תיבות. כמנין השם של אהי"ה וגימטר' א"ך טוב:

ובענין אם לומר הבאים כשחל ר"ח ב' ימים. כתב בספר לבושי מכלול בקו"א בשם סה"ק בית אהרן דכתב לבנו שיכוין בחודש אלול גם על חודש תשרי א"כ ראוי ונכון לימר הבאים בשעת שמברכין חודש אלול עכ"פ. ור"ת של אלול. "לחיים "ולא "למות "אמן. "לשובע "ולא "לרזון "אמן. "לברכה "ולא "לקללה "אמן. ראיתי בספר אחד:

וראיתי בכתבי הרב הקדוש המפורסם **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל (ראה) וז"ל דהכללות ישראל כיון ששמעו שמברכים ר"ח אלול משימין יראת השם נגד פניהם. הגם שבכל השנה יש לישראל יראה מהבורא ב"ה מ"מ בחודש אלול יש להם יראה כוללת ושופכים הלבבות לפני השם ב"ה. ולכך איתא בכתבי אר"י שאלול עם הכולל גימט' חיי"ם כשישראל יש להם יראה כוללת מהבורא ב"ה בימים הקדושים הללו ושופכים הלבבות לפניו יתעלה ממילא **מתברך בשנת חיים**. וחיים כולל הכל הן רפואה הן פרנסה שחולה אין חיותו חיות וכן עגום אין חייהם חיים לכך כשישראל שופכים הלבבות לפני השי"ת יתעלה מתברך בשנת חיים. ולכן נקרא זה החודש בשם אלול שתרגום של ויתורו את הארץ ויאללו ית ארעא בכללות ובפרטות הם מאללים את הארצות שלהם. ולכן מתברכים בשנות חיים. ורפואה ופרנסה בכלל חיים:

ובספר דבש השדה כתב שמעתי מאדמו"ר **מהר"ש מיעריסליב** זצוק"ל דמה שאומרים אחר **יחדשהו הקב"ה** כו' **ונאמר אמן**. גם זו היא ברכה בפ"ע. היינו שיהי' בזה החדש בין ישראל רק שמחות וכל טוב וסעודות מצוה. וכל אחד יברך את חבירו שיזכה עוד

ומסיימין בה בזכות תפלת רבים. ואין לזה פירוש וביאור. ונראה שהוא טעות שהי' כתוב בסידורים הקודמים רשום למטה ברכות רב ורצ"ל כמציין. שהתפלה הזאת היא ממס' ברכות והיא תפלת רב (עי' ברכות דף ט"ז) וכאשר בא זה לאיש אשר לא ידע ספר הנה לא ידע פירושן של הדברים והגיה מדעתי בזכות תפלת רבים והוא טעות ע"ש:

לשמחות והוא יענה אמן. וכמו כן חבירו יברך אותו על שמחתו וגם הוא יענה אמן. וזהו **ונאמר אמן**:

סימן תלד

טעם. שקורין ליום ער"ח **יום כפור קטן**. לפי שבו מתכפרין עונות של כל החודש. דומיא דשעיר ר"ח. וכדאמרינן במוסף זמן כפרה לכל תולדותם. פ"ח סי' ת"ז בשם מהר"ם קורדוירו. וע"ש בשם הב"י כי כינוי תולדותם קאי אל החדשים. ר"ל כי עולת ר"ח היתה באה על תולדות ימי החודש לפיכך קרא ר"ח זמן כפרה ע"ש:

סימן תלה

טעם. שנהגו הנשים **שלא לעשות מלאכה בר"ח** לפי שלא פרקו נזמיהם לעגל ניתן להם ר"ח ליו"ט.[275] פרקי ר' אליעזר פמ"ה:

קונטרס אחרון

שלא לעשות מלאכה בר"ח. ובהגהות מנהגים כתב בשם המרדכי דמלאכה כבידה אף לאנשים אסור. ובס"ח סימן קכ"א כתב שנו חכמים העושה מלאכה בערבי שבתות ובערבי יו"ט במוצאי שבתות ובמוצאי יו"ט (ודוקא קודם הבדלה עי' טור ס"ס רצ"ט) ובחנוכה ופורים ובר"ח ובכל מקום שיש נידנוד עבירה להביא תענית צבור אינם רואים סימן ברכה לעולם. וכתב הגאון מו"ה **חיד"א** בפירושו שם וז"ל יש מי שכתב דלאנשים הוי מנהג בורות וכ"כ הרב פרי חדש סי' ז"ת והרב דברי יוסף בשו"ת סי' מ"ה. איברא הרב מהריק"ש כתב מתוס' שבת דף כ"ד דגם האנשים היו רגילים שלא לעשות מלאכה כו' ע"ש:

ר"ח ליו"ט. בסידור לב שמח כתב בשם ר"י אחיו של השל"ה זלל"ה הטעם שנהגו הנשים שלא לעשות מלאכה בר"ח. עז"ה לפי שהמועד נתתקן נגד האבות. **פסח** נגד **אברהם** דכתיב לושי ועשי עוגות ופסח הי'. **שבועות** נגד **יצחק** שתקיעת שופר של מתן תורה הי' באילו של יצחק. **סוכות** נגד **יעקב** ולמקנהו עשה סוכות. וי"ב חדשי השנה שגם הם נקראים מועדים נגד י"ב שבטים וכשחטאו בעגל נטלו מהן ונתנו לנשותיהם לזכר שלא הי' באותו חטא ע"ש. ועי' ט"ה ליקוטים סעי' קפ"ד:

[275] **ועי'** ב"י סי' תי"ז שכתב וז"ל ובשבילי הלקט כתב כו' אבל כשהחדש מעובר אם צריך לשמור ב' ימים אין בזה אלא מנהג מדינ' ואין מחמירין עליהם עכ"ל. ואני ראיתי נשים נוהגות שלא לעשות מלאכה להשתכר אלא תופרות בגדי כלי הבית. ונראה שגם זה אין לעשות שמאחר שנהגו שלא לעשות מלאכה צריכות ליזהר מלעשות בו כלל ואפשר דמעיקרא הכי קיבל עלייהו לשנותו מחיל ממש ולא ליאסר במלאכות שאין עושות להשתכר ע"ש. ועי' פ"מ שם דנשים צדקניות זקנות לע"ל עתידין לחזור לימי נעוריהם כלבנה:

שאין עושות להשתכר. כתב בספר אשל אברהם שם יש ללמד זכות מה שקצת נשים עושות בר"ח בתי רגלים ע"י עניבות זו בזו. כי קיי"ל שעניבה אינה כקשירה ואין זה בגדר אריגה ולגבי מנהגא דר"ח יש להקל בזה. אך מה שעושין ע"י חוטים כרוכים על עצים עגולים כידוע נראה שהוא בגדר מלאכת אומן ואין להקל בר"ח. והנוהגת להקל גם בזה בר"ח צ"ל מצד שאין להם מה לאכול בלא זה והוא לכבוד ש"ק ומכל מקום טוב ליזהר ע"ש:

סימן תלו

טעם שאנו קורין **הלל בר"ח**. משום שרמזו דוד (בתהלים קנ) הללויה הללו אל בקדשו י"ב פעמים הללו כנגד י"ב חדשים וכופלין כל הנשמה כנגד חדש העובר.[276] (תניא רבתי):

קונטרס אחרון

כנגד י"ב חדשים. והללוהו בתקע שופר היא הששה. ושם רמז לתקוע שופר. ייטיב פנים בשם ז' הגאון הקדוש **מאוהל** זצ"ל:

סימן תלז

טעם. שאומרים **הלל בדילוג בר"ח**. כיון שיש מחלוקת בין המפרשים, הרמב"ם ז"ל כתב בקריאת ההלל בראשי חדשים הי' מנהג ואינה מצוה ומנהג זה בציבור לפיכך קורין בדילוג. אבודרהם:

סימן תלח

עוד טעם. שאומרים הלל בדילוג בר"ח. משום דהוי יום סליחה כיום הכפורים ור"ה לכן אין לגמור הלל כדאמר **זמן כפרה לכל תולדותם**. פי' תולדותם דמיום שנתלו המאורות נפלה אסכרה בתינוקות שלא יכלי לסבול האויר ונתבטלה בקרבן ראש חודש. הגהות מנהגים:

[276] **כתב** הכלבו אם בא לבהכ"נ סמוך להלל יקרא הלל תחיל' עם הציבור ואח"כ יתפלל ע"כ וכשאומר פסוקי דזמרה יפסיק ויאמר הללויה דלא גרע ממזמורים שמוסיפין בשבת בלא ברכה תחלה וסוף ויסמוך על ברכת ב"ש וישתבח כיון דהרבה פוסקים שלא יברך. אבל בימים שגומרין הלל לא יאמר אותו באמצע פסוקי דזמרה דאז לכ"ע צריך ברכה. א"ר סימן תכ"ב ס"ק י"א:

ובספר אשל אברהם שם כתב דלאו דוקא בימים שגומרים בהם ההלל. רק כל חוץ ר"ח כן הוא הדין. ע"כ בחוה"מ פסח ויו"ט אחרון ג"כ דינו כימים שגומרים בהם את ההלל להא מילתא:

אמנם בין **ישתבח ליוצר** אפילו בימים שגומרים את ההלל יאמר הלל עם הצבור בברכ' תחלה וסוף דהא מפסיקין לכל דבר מצוה כמבואר סי' נ"ג סעיף ג' ע"כ יוכל ג"כ לפסוק בברכות. ד"ח:

סימן תלט

טעם. דמברכינן על קריאת הלל בר"ח אע"ג דהוי מנהג (עי' תענית דף כ"ח ע"ב ועי' לעיל סעי' תל"ז) ואמנהגא לא מברכינן. כמו שאין מברכין על הערבה מהאי טעמא (עי' לעיל סעי' תת"כ). משום דהיינו דוקא אמנהג דערבה דלא הוי אלא מנהג טלטול בעלמא ואמנהג דטלטול לא מברכינן אבל בשאר מנהג כמו קריאת הלל ואחריני כמו אותו מנהג ודאי מברכינן וכן הלכה למעשה. תוס' תענית דף כ"ח ע"ב בד"ה אמר:

קונטרס אחרון

דהוי מנהג. בסידור יעב"ץ כתב דנשים אע"פ שמחמירות על עצמן במצות עשה"ג ומבורכת עליהן. מ"מ בהלל דר"ח ודאי לד"ה אין נכון להן לברך. כיון דאפי' אנשים לדעת רבים וגדולים לא יברכו ע"כ יש למנען מזה:

סימן תמ

טעם. שאמז"ל (שבת קי"ח ע"ב) הקורא הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף. משום דכתיב ביה עצביהם כסף וזהב וכשאומר אותו בכל יום נראה כמחרף ומגדף כלפי מעלה ולומר שאין יכול לבטלם מן העולם. מדרש תלפיות אות ה' ענף הלל הגדול בשם הירושלמי.

סימן תמא

טעם. שאומרים **הלל מעומד**. דכתיב הללו עבדי ה' העומדים. ט"ז סי' תכ"ב סק"ד ואסור לסמוך עצמו לעמוד או לכותל דסמיכה אינה כעמידה. מ"א שם ס"ק י"א:

סימן תמב

טעם. שתקנו לכפול הפסוקים **מאודך**. **עד הודו**. מפני שאמרם **ישי ודוד ואחיו ושמואל**. כדגרסינן בפרק ערבי פסחים דף קי"ט ע"א אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן **אוד"ך כי עניתני** אמר דוד. אבן מאסו הבונים אמר ישי על דוד שהי' צעיר שבאחיו ורועה בצאן ולא הי' נחשב בעיניהם ולא עלה בלבם שיהי' הוא מלך. הבונים הבנים כתיב. **מאת ה' היתה זאת**. אמרו אחיו שהוא לשון רבים. **זה היום עשה ה' נגילה**. אמר שמואל שהי' מתנבא להם שסופם לגיל ולשמוח שישיעם הקב"ה מיד אויביהם על ידו. **אנא ה' הושיעה נא**. אמרו אחיו. **אנא ה' הצליחה נא**. אמר דוד שהי' מצליח ומתפלל שיצליח גם במלכותו. **ברוך הבא בשם ה'**. אמר ישי כשבא דוד מן הצאן. **ברכנוכם מבית ה'**. אמר שמואל כשקרא אותם אל הזבח. **אל ה' ויאר לנו**. אמרו כולם. **אסרו חג**. אמר שמואל

שאמר להם שיהי' מקריבין זבח שלמים לשמוח ולזרוק על המזבח. **אלי אתה ואודך**.. אמר דוד. **הודו לד'**. אמרו כולם. ומפני כבודם אנו כופלין אותם להראות שאנו חושבין כל פסוק מהם כפרשה בפני עצמה ולכך אנו פוסקין אנא ה' הושיעה נא אנא ה' הצליחה נא לשנים וכופלין אותם אע"פ שהוא פסוק אחד. אבודרהם:

סימן תמג

טעם. שאנו נוהגין עכשיו הש"ץ אומר **יאמר נא ויאמרו נא** והצבור עונין ע"כ אחד ואחד הודו. לא מצינו מנהג זה בתלמוד ואפשר שנהגו כן לרמוז שמצוה לענות ראשי פרקים ולפי שהוא פסוק של הודאה ושבח נהגו כן. טור סי' תכ"ב ועי' פרק לולב הגזול דף ל"ח ע"ב וע"ל סעי' תתפ"ז ס"ב:

סימן תמד

טעם. שיש נוהגין לומר בר"ח השיר של יום תיכף אחר תפלת שחרית. כי כן בבהמ"ק י"ר שיב"ב היו הלוים אומרים השיר של יום אחר הקרבת קרבן תמיד של שחר קודם הקרבת קרבן מוסף. יסוד ושורש העבודה שער ח':

סימן תמה

טעם. שאומרים בר"ח **ברכי נפשי**. לפי שיש בו עשה ירח למועדים. טור סי' תכ"ג. ובזוהר במדרש הנעלם פ' וירא דבכל ר"ח אומרים נשמות הצדיקים בג"ע מזמור זה:

סימן תמו

טעם. שחולצין התפילין בר"ח קודם תפלת מוסף אפי' במקום שאין אומרים **כתר יתנו לך**. מפני שתפלת מוסף הוא במקום הקרבת הקרבן מוסף שבו ביום ואנו עושין אותו כמו יו"ט לפחות בעת ההקרבה וי"ט אין צריך אותו וכ"ש במקום שאומרים כתר שכיון

[277] **ובפרי** עץ חיים שער ר"ח פ"ג כ' מנהג **הרח"ו ז"ל** שלא להניח תפילין דר"ת לאחר שאמרו קדושת כתר עד שחרית של יום ב'. כי הליל' מפסקת. והרמ"ע חולק אף שהי' ירידה בחטאת דר"ח דאסקי תיכף אחר מוסף ויש להניח ע"כ:
ואם חולץ התפילין אחר הקדיש שקודם מוסף לא יקפלם תיכף. כדי שלא יהא הפסק כ"כ בין הקדיש להתפל'. נלמד ממה שכתב הפ"מ סימן נ"ה סק"א דהקדיש שאומרים קודם תפלת י"ח על העמוד בשבת במנחה קאי לס"ת והא דא"א על הבימה כדי שידעו העם מתי יתחילו ש"ע. וע"ל סעי' נ"ה:
אם בשעה שהציבור אומרים **כתר** עדיין הוא עומד לבוש בתפילין נוהגין העולם לכסות התפילין ונכון הוא. ארחות חיים סי' תכ"ג אות ז':

שאומרים קדושת כתר אין צריכין לכתר תפילין[277] אפי' בעת שאומרים התפלה בלחש. לבוש סי' כ"ה סעי' י"ג. ובזוהר פרשת פנחס דמי שמתפלל מוסף בתפילין חייב מיתה:[278]

קונטרס אחרון

לכסות התפילין. ובסידור יעב"ץ כתב דאם השעה דחוקה יזיזם ממקומן ע"ש:

סימן תמז

טעם. שבימים טובים ור"ח מקדים קדושת ישראל לקדושתן שאומרים **מקדש ישראל והזמנים** או מקדש ישראל וראשי חדשים[279] כיון שע"י קדושת ישראל נתקדשו הם ואלו לא נתקדשו ישראל לא הי' קובעים חדשים וקוראין מועדים בבית דין. רש"י ביצה דף י"ז ע"א:

סימן תמח

טעם. שאומרים בשנת עיבור **ולכפרת פשע**. משום דיש י"ב לשונות לטובה ולברכה כו' נגד י"ב חודש לכך אומרים עוד ולכפרת פשע נגד עיבור ולנוסחא זו ראוי לאמרו בכל חדשי אותו שנה כמו שאומרים י"ב לשונות בכל חודש וכן משמע לישנא דנוסחא בשנת עיבור ולא נקט בחדש עיבור. אלי' רבה סי' תכ"ג ס"ק ו' ועי' פ"מ שם שכתב וז"ל ומ"מ ראיתי המנהג רק עד ר"ח ניסן ע"ש:

[278] **ועי'** מ"א סי' תכ"ג ס"ק ו' דיש מקפידין שלא לחלוץ עד אחר הקדיש כדי שיהי' ד' קדישים. ועי' פ"מ סי' תרנ"א ס"ק ז' וז"ל ובשו"ת מנחם עזרי' כתוב ראוי להסיר תפילין בר"ח כשהגיע יה"ר שנשמור וכו' לא בשעה שרוצה להתפלל מוסף. (משום דבני מערבא היו מברכין על חליצת תפילין אקב"ו לשמור חקיו אע"ג שאין לברך על חליצתן כיון דליכא ברכה בהא ש"ד. עטרת זקנים סי' כ"ה ואליהו רבה סי' כ"ה אות כ"ה כתב דבר"ח יש לחלצן אחר קדושות ובא לציון כו' אבל לא ימתין עד אחר הקדיש דהוי יותר כחולץ לפני רבו כיון שעומד להתחלת התפלה ע"ש. ובמקום שמכניסין הס"ת לאחר ובא לציון לא יחלוץ עד שיחזירו הס"ת ויניחוהו בהיכל. או"ח שם סעיף י"ג. ובחוה"מ של סוכות קודם הלל. ובחוה"מ של פסח הציבור חולצין קודם הלל והש"ץ אחר הלל. מ"א שם:

[279] **בספר** בני ישששכר מאמרי חדש ניסן כתב וז"ל ידוע בי"ב חדשי השנה שולטים י"ב צירופי הוי"ה והם בגי' שי"ב בגי' חד"ש. וידוע מכתבי מרן האריז"ל אשר בכל ראש חדש צריכין לכוין במוסף בסיום הברכ' האמצעית צירוף הוי"ה השולטת באותו החד"ש. ובזה פירשנו משאז"ל מפני מה ישראל מתפללין ואינם נענים מפני שאינם יודעים להתפלל בשם שנאמר אשגבהו כי ידע שמי יקראנ"י ואענ"הו. היינו שאינם יודעים לכוין צירוף השם השולט באותו החדש:

ועפ"י פירשנו **במשה** ואתחנן אל הוי"ה בעת ההוא לאמר. **בעת ההוא**. אל צירוף השם הוי"ה השולט בחדש ההוא. ולאמר לדורות שיכוונו בתפלתם צירוף הוי"ה השולט מדי חדש בחדשו ויהיו נענים בתפלתם: ואציג לפניך הצירופים של כל חדש וחדש:

הצירוף של חדש ניסן. הוא כסדרה **יהו"ה**. יוצא מפסוק "**ישמחו** "**השמים** "ותגל "**הארץ**: צירוף הוי' של חדש אייר. **יהה"ו**: צירוף הוי' של חדש סיון. **יוה"ה**. צירוף הוי' של חדש תמוז. **הוה"י**: צירוף הוי' של חדש אב. **הוי"ה**: צירוף הוי' של חדש אלול. **ההו"י**: צירוף הוי' של חדש תשרי. **והי"ה**: צירוף הוי' של חדש מרחשון. **והה"י**: צירוף הוי' של חדש כסלו. **ויה"ה**: צירוף הוי' של חדש טבת. **היה"ו**: צירוף הוי' של חדש שבט. **היו"ה**: צירוף שם הנכבד המאיר בחדש אדר **ההי"ו**: ויש לכל אדם לכוין במוסף של ר"ח בסיום הברכה האמצעית צירוף הוי' השולטת באותו חדש. ובזה יהי' נענים בתפלתם:

קונטרס אחרון

נגד עיבור. ומה שאומרים הנוסח ולכפרת פשע. כי שמא השנה אינה מעוברת ונמצא אוכלים חמץ בפסח. שמעתי:

סימן תמט

טעם. דבר"ח יאמר בקדושת כתר **ועמך ישראל** ובשבת וי"ט **עם עמך ישראל** כי בשבת ויו"ט ישראל הם עיקר. שערי תשובה סימן תכ"ג ועי' כל בו סי' ל"ז:

סימן תנ

טעם. שנוהגין לעשות **סעודת ראש חודש**. זכר לסעודה שהי' עושין לעידי הלבנה בזמן שהי' מקדשין על פי הראיה. כל בו. יש מי שכתב שיש נוהגים להדליק נרות יתרות לכבוד ר"ח. עי' פ"ח סי' תי"ט:

קונטרס אחרון

סעודת ר"ח[280] בספר שכנה"ג כתב ראיתי מדקדקים כשחל ר"ח בחול עושים מאכל אחד יותר לכבוד ר"ח. וכשחל בשבת עושים מאכל א' יותר ממה שעושים לכבוד שבת. ובסידור יעב"ץ כתב בשם הירו' דכשחל בשבת צ"ל סעודה ר"ח ביום א'. וע"כ נכון להרבות אז בסעודת לוית המלכה להשלים בה י"ח סעודת ר"ח. וע"ל בהשמטה תתצ"ח:

ובשם הרב הצדיק הקדוש **מלובלין** זצוק"ל דלכן עשה רבינו המחבר בסי' תי"ט סימן בפ"ע לענין חיוב לאכול סעודת ר"ח. וכן בסי' ש' לענין חיוב לאכול סעודת מלוה מלכה כדי שיהי' הענין חשוב בעיני העולם:

לכבוד ר"ח. ובספר יוסף אומץ כתב וז"ל הת"ח כתב שמעתי שיש מקום בארצות המערב נוהגין לכבדו בלילה להדליק נרות כמו בשבת ע"כ ולכן טוב שלפחות ידליק נר אחד בפמוט מוסיף על הנרות שמנהגו להדליק בשאר ימות החול עכ"ל. ובספר עבוה"ק כ' שנכון לעשות שינוי מאור שבת:

ובספר יסוד ושורש העבודה שער ט' כתב וז"ל ילבש האדם איזה מלבוש חשוב בר"ת וסימנך חמ"ש חליפות שמלות. "ח"מ"ש ר"ת "**חדש** "**מועד** "**שבת** יחליף שמלותיו. ובתיקונים תקון כ"א דמ"ו כ' נשמתא יתירה בשבת וביומא טבין ובכל מוספין. הרי כתב

[280] **ובסידור** לב שמח כתב וז"ל בשל"ה כתב מצוה להרבות סעודות ר"ח כמו במועד דאתקוש בתור' **וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם** ובנביאים כת"ב **והיה מדי חודש בחדשו מדי שבת בשבתו**. וכת"ב גבי שאול מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם והשיבו יונתן זבח משפחה ומשם מוכח דבשני ימים מצוה לעשות סעודת ר"ח:

בלשונו הק' ובכל מוספין היינו בכל יום שיש בו מוסף שאף בר"ח מקבל אדם נשמה יתירה. ע"כ בודאי ראוי וישר להלביש בגד חשוב עכ"ל. ובספר אור צדיקים כתב ג"כ דיש להחליף הבגדי' בר"ח:

סימן תנא

טעם. למנהג שהתינוקות מביאין מעות לרבם בר"ח ונקרא **מעות ר"ח**. לפי שאנו אומרים זמן כפרה לכל תולדותם. וע"כ המעות הללו הם כפרה לתינוקות.[281] (מט"מ):

סימן תנב

טעם. שאין מעברין אלא אדר וכל שאר החדשים אין מעברין. דכתיב (אסתר ג') לחדש **שנים עשר הוא חודש אדר** ואי מעברין אחת משאר החדשים לא הוי אדר שנים עשר. תוס' סנהדרין דף י"ב ע"א בד"ה אין:

סימן תנג

טעם. למה אנו מברכין **ברכת הלבנה במוש**"ק. כי אז נחרב הבית והלכה השכינה בגלות. לכן אנו אומרים שעתידין להתחדש כמותה. הרי ביום שנחרב אנו מבשרין חדוש ישראל והשכינה.[282] פע"ח שער ר"ח פי"ג בשם הרח"ו:

[281] **כתב** הטור סי' תי"ט בשם הפסיקתא כל מזונותיו של אדם קצובים לו מר"ה חוץ ממה שהתינוקות מוליכות לבית רבן בר"ח ופי' הרב"י דוקא שכר לימוד. והב"ח פי' דהיינו מה שנהגו ליתן מעות של ר"ח לרבן ואין לבטל המנהג ע"ש:

[282] **אין** מברכין על הירח אלא במו"ש כשהוא מבושם ובגדיו נאים וממתינין עד י' בחודש היינו שיום א' הוא י' אבל אם בשבת הוא י' אין ממתינין. עיין מ"א סי' תכ"ו סק"ג.

ועי' במק"מ על הזוהר פ' וארא דף ל' ע"ב שכתב וז"ל בח"י דף ל"ב כתב קבלנו מרבינו האריז"ל שלא לקדש הלבנה עד ז' למולד ואף אם חל מוצאי שבת אחר ד' וה' מהמולד לא נקדשוה כל שלא עברו עליה ז' ימים וכן ראיתי להבאים בסוד ה' לא חששו לטעם שלא להחמיץ המצוה ולא לטעם שרוב הצבור מתקבצים אז ולא לטעם שהם מבושמים ומינה לא תזוע עכ"ל. ובזוהר חי פ' וארא דף ל"ח ע"ג כתב שם מרירות על דברי ח"י כי אין מזה זכר בדברי מרן האריז"ל אדרבא מבואר בהדי' בפע"ח ברכת הלבנה אנו אומרים בר"ח. ומסיים לכך אנו אומרים ברכה זאת בר"ח מפני שהיא מתחדשת בר"ח. וכתב שם אלו הי' יודע בימי חורפו שמנהג זה נתפשט ע"י הח"י בודאי הי' נהג לקדש בר"ח אלא שסבר שהוא ע"י רבינו ב"י וכעת א"א לו עוד לשנות בימי סבא ע"ש:

ועי' מ"א סי' תכ"ו ס"ק י"ג וז"ל בספר הקנה כתב מצוה מן המובחר לקדשה ביום ראשון וכן דעת הרמב"ם וסמ"ג ובלבוש כתב שאם חל מו"ש הראשון ו' ימים בחודש או אפי' ה' ימים ורואין בו הלבנ' שאורה רב ומתוק שיש לסמוך על תלמידי רבינו יונה ולברך עליה בעוד שהוא מבושם בשמחת שבת ובגדים נאים ולא ימתין עד אחר ז' לברך בחול ע"ש:

ובספר מעשה רב להגאון הקדוש מוהר"ר **אליהו מווילנא** ז"ל אות קנ"ו כתב דאין מחמצין המצוה עד ז' ימים אחר המולד או עד מו"ש רק תיכף אחר ג"י מקדשין וכן מקדשין קודם ט"ב וקודם יו"כ:

ובספר אשל אברהם שם כתב כשם שע"י מה שיש ה' לילות ממתינין עד ליל מוש"ק. כן נראה להמתין מלקדש ביחיד עד שיהי' בין הציבור אם יודע בבירור שיהי' לו אח"כ. כי ברוב עם הדרת מלך הוא כמו ההידור של מוש"ק:

קונטרס אחרון

עד י' בחודש[283] ובסידור יעב"ץ כתב דאם מו"ש קודם ז' בחודש ממתינין עד מו"ש אבל לא יותר. וכ"ש בימות הגשמים שאין להמתין על מ"ש יותר מז'. גם האבל אם ז' של לבנה הוא בתוך ימי אבילתו לא יחמיץ המצוה. וכן יש לקדשה לפני יו"כ דשהוי מצוה לא משהינן ע"ש. ועי' בהשמטה לסעי' תשע"ה:

סימן תנד

טעם. שאין מקדשין הלבנה בשבת או ביו"ט. משום כשם שיש תחומין למטה כך יש תחומין למעלה ואין להקביל פני השכינה בי"ט או בשבת חוץ לתחום. עיין ט"ז סי' תכ"ו סעיף א'. ועי' ברכי יוסף שם סעי' ז' בשם הרב כנה"ג דאם לא קדש עד ט"ו ויום ט"ו הוא שבת או יו"ט יכול לקדש ע"כ. ועי' בשו"ת השיב משה חאו"ח סי"ד שכ' דבשעת הדחק מותר לקדשה בליל ט"ז בשם ומלכות:[284]

ובספר ארחות חיים שם בהגהות כ' ראיתי במכתבי בעל דע"ק דעדיף לקדש ביחיד במוצ"ש מלהמתין על ציבור לקדשה אח"כ בחול. ועי' קונטרס אחרון לטעמי המנהגים בהשמטת לסעי' תנ"ד:

[283] **בשו"ת** שבות יעקב ח"ג סי' ל"ד כתב כשחל ז' אדר ביום ה' ואז הי' בלילי ה' נגהי יום ו' כבר עברו ז' ימים מיום המולד. ויש שהי' רוצין לקדש אז כיון שביום הקודם הי' מיתת משה רבינו ע"ה וניתן רשות ליהושע שהוא פני לבנה ולא הי' רוצים להמתין עד מוש"ק. כתב שם דראוי לגעור באותן שרוצין לעשות כן כי אין לנו לבדות חידושי דינים:

[284] **ובשו"ת** שבות יעקב ח"ג שאלה ל"א כתב שם תשוב' ארוכה מהגאון מהרד"א מפראג (שנת תפ"ב) לענין לקדש הלבנ' בליל שבת אם אין להם זמן רק לקדש במו"ש והשגות גדולות על המחמירין ועשה כן למעשה. ועל חששא זו דכשם שיש תחומין למט' כך יש תחומין למעל' ואין להקביל פני השכינ' בשבת וי"ט חוץ לתחום כתב אמור מעתה הרואה את חבירו חוץ לתחום יהי' אסור לדבר עמו או ליתן לו שלום:

וביחוד ע"י כלים המיוחדים לדיבור ומשמיעים קול על כמה וכמה מיליז בריחוק מקום יכול אדם לדבר עם חבירו דבר זה יהי' אסור לדבר עמו בשבת ומעולם לא שמענו שום פוצה פה לפקפק בזה. והאריך שם בשבח התשוב' וכתב אי לאו דברי מר לא הייתי מזיז אפי' זיז כ"ש מדברי אחרונים המחמירין כיון דעדיין יש שהות במו"ש לקדשה ע"ש. ועי' בשו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב סי' ל"א דאסור לדבר בשבת ע"י מכונה הנקראת טעלעפאן כי מלבד מה שמוכרח המדבר במכונה הזאת להכות מקודם בפעמון את ירצה לדבר יש לאסור עוד משום דע"י סגירת זרם הלעקטרי נולד כח עלעקטרי וכתב דודאי כלי אחר הי' לפני הגאון הנ"ל שלא הי' בה חששות האלו ע"ש. ויוכל ג"כ להיות באופן שיוכל לדבר עם חבירו בלי הכאה מקודם בפעמון ובלא סגירת זרם העלעקטרי. שיהי' הטעלעפאן נערך בע"ש ע"י הצענטראהל ממקומו למקום שרוצה לדבר עם חבירו. ויאמר מקודם לחבירו שבש"ק בשעה ג' או ד' יתוועדו יחד אצל הטעלעפאן ואז ברגע זו יוכלו לדבר ביחד בלי הכאת הפעמון מקודם. וא"כ יוכל להיות דכעין כלי זו הי' לפני הגאון הנ"ל והי' נקשר רק מא' לחבירו ואז יכול לדבר במכונה הזאת בלי להכות מקודם בפעמון את ירצה לדבר:

ועי' באר היטב סימן תכ"ו סק"ה שכתב בשם הב"ח שפ"א לא נראית הלבנה עד ליל א' של סוכות ועשו מעשה בקראקא וקדשוהו מאחר דא"א לקדשה אח"כ. ובשו"ת הרשב"א ח"ד סימן מ"ח התיר לקדש הלבנ' בליל שבת משום דהמברך אינו אל הלבנה אלא ליוצרה ברוך הוא שברא הלבנה ומחדשה בכל חדש ושאינה משנה את תפקידה והוא ית' אינו למעל' מעשרה ולא למעל' מן התחומין ע"ש ובמהרי"ל כתוב ג"כ שמהר"ש התיר לקדשה בליל שבת ועיין מ"א שם סק"ז:

ועי' מטה אפרים סי' תרכ"ה דכתב וז"ל אם לא נראה הלבנ' במוצאי יוה"כ עד לילה ראשונ' של סוכות יקדשו אותה אז אפילו אם חל בשבת. ונהגנו להתפלל מנחה בצבור ולהמתין עד שעה הראוי לקדש ואח"כ יוצאין כל הצבור לקדש הלבנ' וחוזרים לבהכ"נ לקבל שבת או לתפלת מעריב של יו"ט דאע"ג דשבת וי"ט ממילא חייל בכניסת

קונטרס אחרון

בליל ט"ז בשם ומלכות. ובספר דרך פקודיך כתב וז"ל אמרו לי מגידי אמת בשם אדמו"ר הרב מוהר"ר **יעקב יצחק** זצוק"ל באם לא נראית הלבנה בזמנה עד אחר אותו הזמן יאמר המימרא בגמרא מאי מברך אמר רב יהודה ברוך אתה י"י אמ"ה אשר במאמרו וכו'[285] ול"נ לומר בריך רחמנא מרי' מלכא דעלמא אשר במאמרו וכו' וכן אני נוהג בכל ספק ברכות עיי"ש וע"ל בהשמטה לסעי' רי"א בד"ה ובספר א"א:

בספר נצר חסד פ"ד כתב וז"ל יש צדיקים וחסידים שמחשבין מר"ח שכן מוכח לשון כל הראשונים שסתמו דבריהם ולא הזכירו מולד כלל בדבריה' וקבלה ביד רב חמאי גאון ורב שרירא ורב האי כמובא בדבריהם שאין הלבנה עליונה נפגמת אלא עד עבור ששה עשר מחדש. ואפי' הלבנה הזאת אינו ניכר פרידתה ופגימתה להדיא אלא עד עבור ששה עשר מחדש ואנו מברכין על הנאת אורה וכל שאין ניכר החסרון להדיא יכולין לקדש וכן עשה מעשה הגאון מוהר"ר אברהם יהושע העשיל **מאפטא** אף שמימי לא עשיתי כך אבל לא הייתי מקנתר למי שיעשה כך כי כן מוכח פשטות הסוגיא וכל דברי הראשונים. ועוד שענין כזה אמירות ברכה בדרך שבח אינו איסור משום ברכה שאינה צריכה ואין בה לא תשא ע"ש:

ובספר מנחת פתים סי' תכ"ו העיד שראה בכתבי הרב מו"ה שמעריל ז"ל בעהמ"ח עיון תפלה שבבראדי נעשה מעשה לברך בליל שיתסר בפני הגאון מו"ה מאיר אב"ד דשם:

ובספר בני יששכר כתב לולא דמיסתפינא מרבותי הייתי אומר. דזמן ברכת הלבנה

הלילה ע"מ טוב להקדים הקידוש קודם קבלת שבת או יו"ט בתפילה. ומ"מ אי לא עביד הכי או לא זרחה בתחלת הלילה עד אחר כמה שעות אין להטריח הצבור להמתין בתפלת מעריב ורשאים להתפלל מיד מעריב ומ"מ ימתינו קצת אחר התפילה. כי ברוב עם הדרת מלך ע"ש:

[285] **ועי'** סנהדרין מ"ב ושם לא כתיב בהברכה שם ומלכות רק בהסיום בא"י מחדש חדשים ועי' מ"א סי' רט"ו סק"ה דגדול בשעה שלומד הברכות בגמ' אומר בלא הזכרת השם ועי' מחצית השקל שם שכתב על הא שכתב התוס' בפ' הרואה דף נ"ד דכל הני ברכות צריכות להזכרת שם ומלכות בא"י אמ"ה דלא קשה על רבי שסידר המשניות למה לא הזכיר בכל הני ברכות שם ומלכות רק כתב על הברקים אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם. על בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב. משום דבשעת למודו אסור לגדול להזכיר השם. ולכן גם רבי שסידר המשניות לגרסן לא הזכירו שלא יבואו להזכיר השם בשעת לימודו ע"ש. ועי' פמ"ג שם דכשלומד פסוקים בתלמוד ודורשן רשאי לאומרן כמו שהם כתובים עם הזכרת השם. ועי' שערי תשובה שם סק"ד:

לאחר הברכה אומר **ברוך יוצרך ברוך עושך ברוך קונך ברוך בוראך** ר"ת יעקב. מפני שצורתו של יעקב חקוקה בלבנה. תשב"ץ אות ר"כ ונראה דמה שאמז"ל בש"ס דב"ב פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה היינו מאירה כלבנה:

ובספר בית שמואל אחרון (בהעלותך) פי' **פני משה כפני חמה** כו' דהנה הלבנה אמרה א"א לב' מלכים שישתמשו בכתר א'. אמר הקב"ה ללבנה לכי ומעטי עצמך וכתבו המפורשים הטעם שצווה ללבנה שתמעט ולא לשמש. מפני שהשמש הי' עניו. ולא הקפידה על ב' מלכים והלבנה הקפידה לכך נתמעט הלבנה והשמש נשאר בגבורתה. ומצינו שיהושע אמר אדני משה כלאם. ומשה לרוב ענוותנותו לא הקפיד ע"ז. וזה **פני משה כפני חמה**. כמו חמה שלא הקפיד על שני מלכים שישתמשו בכתר א' כן משה לא הקפיד על שום דבר. פני יהושע כפני לבנה שהקפידה. אף יהושע הקפיד ואמר אדני משה כלאם:

בחידושה תלוי בקביעות ר"ח שלנו ורשאין לברך עליו עד חציו של חדש. עפ"י קביעותינו. הן מלא הן חסר. כיון שהשי"ת מסר זאת בידינו ואומר למלאכים אני ואתם נשאל לב"ד של מטה אימתי נקבע ר"ח. אבל מיסתפינא לפסוק כן להלכה מה שלא פסקו כן הראשונים ואחרונים ציינתי כ"ז למשמרת:

ברוב עם הדרת מלך. ובספר ארחות חיים סימן תכ"ו אות י"ד כתב בשם כתבי הדע"ק דאם אין רק ב' ימים זמן לקדש הלבנה מותר לקדש בליל שבת. אבל אם יש ג' ימים יש להמתין ע"ש:

ובשנת תרס"ה לא נראה הלבנה עד סוכות שחל בשבת וקידשו אותה הציבור פה לבוב בליל א' אחר התפלה כי לא היה צלול קודם. והרבה אנשים קידשו אותה בליל ב' בשם ומלכות כי לא עבר עדיין מהמולד זמן חצי כ"ט י"ב תשצ"ג. היינו י"ד מעל"ע וי"ח שעות שצ"ו חלקים וחצי. כי המולד הי' בש"ק בבוקר לערך שעה ה' ויום א' דר"ה הי' ביום ש"ק. והי' עוד זמן עד אור ליום א' ב' דסוכות עד אחר שעה י"א בלילה:

כתב בספר תולדות אהרן (תולדות) כשיבא משיח צדקינו יהא הלבנה תמיד במילואה. ויהא בסוף חודש שמחה יותר מתחילת חודש. שחצי הראשון של חודש הי' תמיד במלואו משא"כ בסוף חודש:

סימן תנה

עוד טעם. משום דעדיף כבוד שבת מלכתא וקדושת יו"ט מהקבלת פני לבנה ואין מערבין שמחה בשמחה.[286] חק יעקב סימן תצ"ד סק"ב בשם תשובת מ"ע סי' ע"ח:

קונטרס אחרון

כתב בספר יוסף אומץ אות ת"ע ראיתי מנהג אבותינו תורה כשיש ב"מ מת ברחוב שלא נקבר שאין מקדשין בלילה ההוא את הלבנה שמפני שצריך להיות בשמחה בשעת קידושה. אכן אם יש חשש לשעה עוברת אין להקפיד על זה:

ועי' מ"א סימן תקכ"ו ס"ק כ"א בשם המדרש דאסור לאכול סעודת קבע קודם שנקבר המת. והאסמכתא היא ממ"ש לא תאכלו על הדם. ועיין מחצית השקל שם דביו"ט דאיכא מצוה באכילה יוכל לאכול. ועי' שערי תשובה שם בשם מור וקציעה דמ"ש המ"א בשם המדרש הוא דוקא היכא דליכא חבורתא. ודוקא ביום שקוברים אותו:

ובפסקי מהרי"א סי' כ"ה כתב בשם ס"ח דאין שואלין בשלום כשיש מת בעיר עד לאחר

[286] **ועי'** באר היטב סימן תכ"ו ס"ק ד' דאבל לא יקדש הלבנ' בז' ימי אבילות ודוקא כשיש עוד זמן לקדש אבל אם עובר הזמן שאינו יכול לקדש הלבנ' יכול לקדש בימי אבלו ע"ש. ובספר עמק ברכה כתב דאם לא ישלים אבילתו עד י' בחודש מיום המולד לא ימתין עד ליל י"א אלא יקדש בימי אבלו:

הקבורה ובשם תוס' דאלפס פ' ואלו מגלחין כתב דאין שואלין בשלום בבית הקברות כשיש שם מת. ובשאין שם מת שואלין ברחוק ארבע אמות מן הקברות:

סימן תנו

טעם. שאין הנשים נוהגות לקדש הלבנה אע"ג דהן מקיימות כמה מ"ע שהזמ"ג. מפני שהם גרמו פגם הלבנה.[287] מ"א סימן תכ"ו:

קונטרס אחרון

יותר נכון שלא לברך. ועיין ברכי יוסף סי' תרנ"ד אות ב' דכ' וז"ל מה שנהגו קצת נשים בארץ הצבי לברך על לולב. זה שנים רבות ערערתי על זה דנהגו כך מעצמן ואנן קבלנו הוראות הרמב"ם ומרן והם פסקו שלא לברך כו' ואחר זמן האיר וזרח ס' נחפה בכסף למורי הרב זללה"ה ושם כתב שהוא מנהג טעות וכל המבטל המנהג תע"ב. ואחר זמן רב בא לידי קונטרס מרבינו יעקב ממרוי"ש מרבוואתא קמאי דמייתי ליה הרב שבלי הלקט והמרדכי שהי' שואל מן השמים ומשיבים לו וכתוב שם וז"ל שאלתי על הנשים שמברכות על הלולב ועל תקיעות שופר אם יש עבירה ואם הוי ברכה לבטלה אחרי שאינן מצוות. והשיבו וכי אכשיר דרי כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה ולך אמור להם שובו לכם לאהליכם וברכו את ה' אלהיכם והעד מגילה וחנוכה. ופירשו לי שמאחר שהיו באותו הנס חייבות ומברכות בלולב נמי מצינו סמך שאין לו אלא לב אחד לאביהם שבשמים. ובשופר אמרו אמר הקב"ה אמרו מלכיות שתמליכוני עליכם. זכרונות שיבוא זכרון אבותיכם לטובה לפני ובמה בשופר והנשים נמי צריכות שיבא זכרוניהם לטובה לפיכך אם באו לברך בלולב ושופר הרשות בידם:

ובספר דבש לפי מערכת ז' כתב ג"כ וז"ל הגם שהם פטורות יכולות לעשותם כמו שאינו מצווה ועושה ולדעת ר"ת יכולת לברך ע"ש. ועי' רמ"א או"ח סי' י"ז סעי' ב':

סימן תנז

טעם. שאין מקדשין הלבנה תחת הגג. כדי שלא יאהילו עליו שום טומאה. (מהרי"ל). וב"ח כתב. **הטעם**. שיוצאין לרחוב. כדרך אדם שיוצא לקראת המלך ומ"מ אם יש לו איזה מיחוש או ששרוים בין העכו"ם מקדש תחת הגג וז"ל מט"מ אני ראיתי רש"י ז"ל

[287] **ועי**' ישועות יעקב סימן י"ז סק"א דכתב וז"ל ומהנכון שהנשים לא יברכו על מצות כאלו שהן פטורים משום ספק ברכות וכן העידו לפני אנשים כשרים שהגאון א"ז **החכם צבי** מיחה בכאן בנשים שלא יברכו על מ"ע שהזמ"ג וכן העידה זקנתי בת הגאון זקני **מוהר"א ליבש** אב"ד דק"ק אמשטרדם שהוא הי' חתן הגאון הנ"ל שלא הניח לנשים לברך הן רבים עתה המתנהגים לברך וא"א למחות בידם אבל על צד הדין יותר נכון שלא לברך ע"ש:

כשהי' בחבורת שמחה ולא רצה לצאת לחוץ ופתח החלון נגד הלבנה וקידשה וכ"ש כשיש מבואות המטונפות מוטב לקדש בבית.[288] עי' מ"א סי' תכ"ו ס"ק י"ד:

קונטרס אחרון

מוטב לקדש בבית. ובספר יוסף אומץ אות ט' כתב ג"כ דבשעת קידוש לבנה צריך זהירות ודיקדוק שיהי' המקום נקי. ולדידן כל הרחוב מלאה קיא צואה בלי מקום נקי ברחובות העיר ולפחות יעשה מחיצה של בני אדם וצ"ע גדול אם הוא תיקון. ומוטב לקדשה בבית מבמקום הטינופת:

ובספר אשל אברהם סי' תכ"ו כתב וז"ל מצד ברוב עם כו' נראה שנכון לקדש הלבנה בתוספת שבת ק' גם קודם ברהמ"ז דסעודה ג' כשרבים מקדשים אז כיון שהמניעה מלקדש בשבת ק' ג"כ אינה מפורשת בש"ס ובמס' ומקדשים כשאין פנאי יותר ותוספות קיל בזה וברוב עם מפורש בש"ס דהלכה כב"ה ז"ל. אך כשאין חשש שיהיה עננים מכסים אחר ברהמ"ז והם י' נכון להמתין אחר ברהמ"ז:

ובספר אמרי נועם תשו' ל"א כתב וז"ל מותר לקדש הלבנה באמצע קריאת המגילה ובפרט בלילה האחרונה של זמן קידוש אף דיש שעות כל הלילה עכ"ז יש לחוש שיכסוה העבים ויהי' מצוה עוברת ודלא כהנוב"י שלא התיר רק כאשר שעות י"ב תשצ"ג נוגעים באמצע קריאתה ולפע"ד אינו כן דהא אפי' שיחה בטילה אם כל הציבור מפסיקין מותר:

מעת המולד. ובספר אגרא דפרקא אות ע"ר כתב ג"כ דמס' מק"מ נראה אפי' השבעה ימיה אינם מעת לעת:

סימן תנח

טעם. שנוהגין לומר **דוד מלך ישראל חי וקים.** שמלכותו נמשל ללבנה דכמו הירח פעמים מזריח ופעמים מאפיל כן זרעו כשהם טובים מאירים. ומ"ש חי וקים הוא כמו הלבנה שאפל בירח העבר וחוזר להאיר כן ישראל יגאלו בזמן קרוב ויחזור מלכותו והמלכות שלו חי וקים דחוזר לזרעו והוי כאלו הוא בחיים. אשל אברהם סי' תכ"ו.

וטעם. שעושין רקודין בקידוש החדש דוגמת שמחת נשואין שעתיד כנסת ישראל שתחזור להתדבק בבעלה שהוא הקב"ה דוגמת הלבנה המתחדשת עם החמה. רמ"א שם סעי' ב'. וצריך שלא יהא דבר מבדיל בינו לבין הלבנה אא"כ הוא דבר זך שהלבנה נראית

[288] **ועי'** מחצית השקל סימן ק' דשלא כדין נוהגים העולם שאומרים ברכת קידוש לבנה בע"פ. ועי' שערי תשובה סימן תכ"ו ס"ק ט' דאם הזמן קצר שיש לחוש לעננים יש לקדש הלבנה קודם מעריב. ועיין אלי' רבה שם שבעה ימים היינו לאחר שש שלימות מעת המולד ע"ש. ועיין זכור לאברהם אות ב' סעי' ל' דבימות החורף אין לדקדק כ"כ מעל"ע. ובישועות יעקב סימן תכ"ו סק"ו כתב וז"ל ומנהגי בימות החורף בפרט בחודש כסלו שמצוים עננים הרבה אני מקדשה אחר שלשה אף בימות החול ובשאר חדשים בפרט בימי הקיץ אין אני מקדשה עד ז' ע"ש:

מתוכו. וכן אם נתכסה בענן דק מברך. ואם אחר שהתחיל לברך נתכסה בעב גומר ואפי' יודע שתתכסה מיד לית לן בה. יעב"ץ:

קונטרס אחרון

רקודין בקידוש החודש. כתב השל"ה יזהר שלא יכרע בשעה שרוקד דמיחזי ככורע ללבנה רק זוקף באצבעותיו ע"ש. ומטעם זה. נראה שאם רוצה לילך איזה דרך ויש שם מעלות לעלות ושם ע"ז שלהם ילך בדרך אחר שאם יעלה דרך שם יהא נראה ככורע לע"ז אבל יוכל לירד דרך שם:

סימן תנט

טעם. שאומרים **שלום עליכם** אחר ברכת הלבנה. משום אחרי כי קלל ואמר תפול כו' ראוי לומר לחבירו לא עליך כי אם שלום. (מט"מ):

סימן תס

טעם. מה שנוהגין לומר **ג' פעמים שלום עליכם** אחר ברכת הלבנה כי הקטרוג הראשון (שהוא הפך השלום) הי' ע"י הלבנ"ה שאמרה א"א לשני מלכים וכו' והנה ברכת הלבנה אנו מברכין שתתמלא פגימת הלבנה ובמהרה תהי' אור הלבנה כאור החמה ויהי' שלום, וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי וכו'. ע"כ אנו אומרים זה לזה **שלום עליכם**. והנה למה אומרים ג' פעמים. על פי מה שכתב **שלום רב לאוהבי תורתך**. **ואין למו מכשול**. שהוא ע"ד שאמרו ז"ל ימים שנים רבים שלשה א"כ לשון ריבוי מורה על מספר שלשה. וז"ש **שלו"ם ר"ב לאוהבי תורתך**. כשהשלום הוא בריבוי להם היינו ג' פעמים אז **ואין למו מכשול**. ע"כ אומרים בחידוש לבנה (שכל המאורעות הם על ידה כי הוא הגלגול היותר קרוב אלינו) ג"פ שלום אז אין לנו מכשול.[289] (בני יששכר). ועי' מ"א סימן תכ"ו ס"ק י"א:

[289] **ובשלטי** הגבורים על מרדכי אלפס ברכות פ"ח כתב דאם אין לו אלא אחד בשעת קידוש הלבנ' נותן שלום לחבירו ג"פ. עוד כתב דאם מברך בחול יש לו ללבוש בגד שבת:

כתב א"ר סי' תר"ב סק"ז וז"ל כתב בסוף ספר אורח חיים סיפר לי החסיד מהר"י מייזל"ש מעשה בא' שפגע בו כותים בלילה ורצו להרגו וביקש מהם שיניחנו לעשות מצוה א' קודם מותו. והלבנה היתה בחידושה וקדשה בפניהם בכוונ' גדול'. ונעשה לו נס כשדלג וקפץ ג"פ כמנהג ונשאו הרוח וניצל מהם. וגם שמעתי שמי שמקדש הלבנ' מיום שיקדשה לא ידאוג שימות באותו החודש מאותו היום ואילך ע"ש:

סגולה לכאב השיניים מהרב הצדיק הקדוש **מהר"י מרוזין** זצוק"ל לומר בשעת קידוש הלבנ' אחרי אומרו כך לא יוכלו כל אויבי לנגוע בי לרעה ג"פ. יאמר בכל פעם ולא יהי' לי כאב שיניים:

סימן תסא

עוד טעם. משום שקיטרוג הראשון הי' שא"א לב' מלכים בכתר אחד ע"כ אומרים **שלום עליכם** שלא יהיו קיטרוג. ומשיב ג"כ ג"פ פ"מ שם בשם האריז"ל:

סימן תסב

טעם. שאין מקדשין הלבנה אלא בלילה. משום דשרגא בטיהרא למאי מהניא. ועוד שהגבול הלבנה בלילה דכתיב את הירח וכוכבים לממשלות בלילה. ספר התניא סימן ל"א:

סימן תסג

טעם. שאומרים **עלינו אחר קידוש לבנה**. משום שפני יהושע כפני לבנה ועלינו תיקן יהושע כשכבש עיר יריחו. וחתם שם קטנותו **הוש"ע** למפרע. **ע'**. "עלינו. **ש'**. "שלא שם. **ו'**. "ואנחנו כורעים. **ה'**. "ה' הוא אלהינו. א"ר סימן קל"ב סק"ג בשם הכלבו.

סימן תסד

טעם. שנוהגין **לנער בכנפי בגדיהם**. אחר קידוש לבנה. לנער הקליפות שנתעוררו ע"י קטרוג הלבנה. עמק ברכה. ובסידור האריז"ל כתב שינער שולי כנפי ציצית כי היא נגד מלכות. כתב הט"ז סי' תכ"ו סק"ד בשם ספר שושן סודות דמתחלה מסתכל בלבנה ואח"כ מסתכל למטה וגו' הברכה. וע"ל סעי' תשכ"ה:

סימני המועדים

לעולם לא **בד"ו** פסח. ולא **גה"ז** עצרת. ולא **אד"ו** ר"ה. ולא **אג"ו** יום הכפורים. ולא **זב"ד** פורים. לא **בד"ו** פסח. אנו פוסלין סי' בד"ו לפסח. מפני שאם יבא פסח ביום שני. יבא יום הכפורים ביום ששי ולא יוכל להיות בששי משום מתיא. שאם ימות מת בששי יעמוד שני ימים יום הכפורים ושבת ויסריח. וכן אם יבא פסח ביום ד'. יבא יום הכפורים ביום ראשון ואיכא משום מתיא. וכן אם יבא פסח ביום ו'. יבא יום הושענא רבה בשבת ותתבטל ערבה מפני שאינה דוחה שבת. אבודרהם:

סימן לכל מועדי השנה א"ת. ב"ש. ג"ר. ד"ק. ה"ץ. ו"פ. פי' יום ראשון של פסח יהיה ט' באב והסימן א"ת. ויום שני של פסח יהיה שבועות והסימן ב"ש. ויום שלישי של פסח יהי' ראש השנה והסימן ג"ר. יום רביעי של פסח יהי' יום קנין התורה והוא שמחת תורה והסימן ד"ק. ויום חמישי של פסח יהיה צום כפור והסימן ה"ץ. ויום ו' של פסח

הי' פורים שעבר באותה שנה והסימן ו"פ. שם. ולעולם ביום שיהי' פורים יהי' ל"ג בעומר וסימן פל"ג. או"ח סי' תכ"ח סעי' א':

קונטרס אחרון

שינער שולי כנפי ציצית. וטעם שמנערין כנפי הציצית דוקא אחר קידוש לבנה ולא בשאר מצות. לרמז בזה שאין אנו מאותן שעובדין לצבא השמים. רק לקיים מצות השם כמו שאין מקיימין במצות ציצית[290]. בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **אליעזר מקאמארנא** זצוק"ל:

דמתחלה מסתכל בלבנה. בענין ברכת הלבנה כתב המקובל הגדול מו"ה טודרוס הלוי ז"ל בספר אוצר הכביד וז"ל שמעתי אומרים על מורי דודי ר' מאיר הלוי שהיה מזהיר אזהרות רבות שלא להסתכל בלבנה כמו שהזהירו רז"ל שלא להסתכל בקשת כו' וכתבתי זה לאפוקי ממנהג רוב העולם שמסתכלים בה כשמברכין אותה כמעט כל משך אמירת כל הברכה והשייך לזה שאין להסתכל בה כ"א כמו לגבי הקשת דהיינו כשרוצה לברך יראה אותה ואח"כ יעלים עיניו ממנה. עי' שבט מוסר פ"מ:

וע"ש פרק ט"ז שצוה ר' אלעזר הגדול ז"ל להורקנוס בנו ואמר לו בני אל תשב בצל החמה בימי תמוז ואב וכ"ש שלא תישן.[291] ואל תישן לאור הלבנה וע"ז נאמר יומם השמש לא יככה וירח בלילה. ביום מפני קטב מרירי ובלילה מפני אגרת בת מחלת וכ"ש כשהלבנה בחידושה ה' ישמרך מכל רע ישמור את נפשך השם ישמור צאתך ובואך מעתה ועד עולם:

אלו ימים שלא יחולו בשבת לעולם. יום שני דפסח. ודר"ה ודסוכות ור"ח כסליו. טבת. תמוז. אלול. ושמחת תורה. ויום ראשון דשבועות. ופורים. ור"ח אייר. סיון. ומרחשון. אדר. ואדר: לידע החדשים שלעולם הם מלאים ואותם שלעולם הם חסרים.

מלאים. ניסן. סיון. אב. תשרי. שבט. **חסרים**. אייר. תמוז. אלול טבת. אדר. חשון וכסליו פעמים שניהם מלאים ואז נקראת השנה שלימה. ופעמים שניהם חסרים ואז נקראת השנה חסרה. ופעמים שחשון חסר וכסליו מלא ואז נקראת כסדרה:

לידע הימים שהוקבעו בהם ראשי חדשים ולא בזולתם והיינו דוקא ביום השני של ר"ח

[290] **ומטעם** זה אומרים ג"כ עלינו אחר קידוש לבנה כמו שמכריזין אחר שגומרין מצות לולב בהלל והושענות והקפות **למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא האלקים אין עוד**. וכן כאן אומרים שלא שם חלקנו כהם כו' **ואנחנו כורעים** כו' **לפני ממ"ה הקב"ה** ועי' סעי' תת"ז:

[291] **כתב** בספר אשל אברהם סי' רל"ט וז"ל מ"ש המ"א סק"ז שלא לישן בחדר יחידי. נראה דהיינו דוקא בלילה וביום אין שום חשש בזה. ונראה שכן ע"י אור הנר אין חשש ע"ש ובספר תו יהושע כתב בשם פוסקים דבית יחידי הוא שעומדת יחידי בלא בתים סביבה אבל לא בית גדול ודרים שם דיורין הרבה ויש שם חדר אחד פנוי בכה"ג מותר לישן שם יחידי כמבואר בעבודת הקודש מאזולאי צפורן שמיר סי' ז' דבית יחידי הוא דמיחדא משאר בתי: **ובספר** מעשה רב להגר"א כתב שאלוהו אם רשאי לישן יחידי בסוכה והשיב שומר מצוה לא ידע דבר רע ע"כ:

שהוא העיקר לחשבון:

ניסן א. ג. ה. ז. **אייר** ב. ג. ה. ז. **סיון** א. ג. ד. ו. **תמוז** א. ג. ה. ו. **אב** ב. ד. ו. ז. **אלול** א. ב. ד. ו. **תשרי** ב. ג. ה. ז. **חשון** ב. ד. ה. ז. **כסליו** א. ב. ג. ד. ה. ו. **טבת** א. ב. ג. ד. ו. **שבט** ב. ג. ד. ה. ז. **אדר** ז. ב. ד. ו. וכשהשנים הם מעוברות. אדר ראשון ב. ד. ה. ז. אדרשני ב. ד. ו. ז.: לידע החדשים שלעולם אינם ר"ח כי אם יום א' ואותם שלעולם הם ב' ימים:

ר"ח יום א' בלבד. ניסן. סיון. אב. תשרי שבט. **ר"ח** לעולם ב.' ימים. אייר. תמוז. אלול. חשון. אדר ראשון. אדר שני. כסליו וטבת. לפעמים שהם ב' ימים. ולפעמים שהוא יום אחד בלבד. כיצד כשחשון וכסליו שניהם מלאים אז יהיו כסליו וטבת ב' ימים ר"ח. וכשיהיו שניהם חסרים אז לא יהיה כי אם יום א'. וכשיהי' א' חסר וא' מלא אז כסליו יהיה יום א' ר"ח. וטבת ב' ימים. סימני השנים הפשוטות והשנים המעוברות: סימני הפשוטות: **בה"ג**. **בש"ה**. **זכ"ה**. **הש"א**. **הכ"ז**. **זש"ג**. **זח"א**. וסימני המעוברות **בח"ה**. **בש"ז**. **גכ"ז**. **הש"ג**. **הח"א**. **זש"ה**. **זח"ג**: פי' האות ראשונה מורה על קביעות ר"ה. והאות השניה מורה על השנה. שלימה. או כסדרה. או חסרה. והאות הג' מורה על קביעות ראש חודש ניסן ופסח:

סימן תסה

טעם. שאמז"ל **שואלין בהלכות הפסח קודם לפסח ל' יום**. ע"ד שכתב הרב חסד לאברהם זללה"ה כי בכל שנה ל' יום קודם הפסח הקב"ה עושה לישראל משוא פנים ברוב חסדיו ומתחיל להוציא נפשותם מהיכלות הטומאה מעט מעט שיעור חלק א' מל' בכל לילה. וזהו ג"כ **הטעם** למה שאמז"ל בניסן נגאלו ובניסן עתידין ליגאל כי בניסן הם מוכנים שכבר בל' יום קודם הפסח יצאו חלק נפשם מרשות הסט"א ובליל פסח הם בני חורין והם מעותדין לגאולה. לב דוד להגאון הקדוש **חיד"א** זצוק"ל:

סימן תסו

טעם. שנקרא ניסן **אביב**. אותיות **א"ב י"ב**. שהוא אב לי"ב חדשים. בינת משה להרב הצדיק הקדוש **מ"מ דק"ק קאזניץ**:

קונטרס אחרון

אב לי"ב חדשים כמו שהבן ניזון מהאב כן כל החדשים נמשך השפעתם מחודש ניסן. ולכן ראשון הוא לחדשי השנה שהתחדשות והשפעות כל השנה נתחדש בניסן וכל סגולי המצות ומעש"ט הכנה להם הוא החודש הזה. דעת משה:

סימן תסז

טעם. שאין נופלין על פניהם בכל חודש ניסן. מפני **שי"ב נשיאים** הקריבו י"ב ימים וכל יום הקרבן הי' יו"ט שלו ואח"כ ע"פ ופסח וא"ח. א"כ יצא רוב החודש בקדושה לפיכך עושין כולו קודש.[292] ב"י סי' תכ"ט:

קונטרס אחרון

הי' יו"ט שלו. אין אומרים כל ימי ניסן צו"צ וצדוק הדין כי והוא רחום ותחנון וצ"צ וצדוק הדין לעולם שוין הם. מנהגים. וכן יה"ר שאחר קריאת התורה אין אומרים בניסן ולא כל יום שאין נופלין בו. וכשאין אומרים צדוק הדין אז א"א קדיש חוץ מע"ש אחר חצות שאז אומר צדוק הדין בהליכה וא"א קדיש. הגהות מנהגים. ולחכם בפניו ג"כ א"א רק בל"ג או ט"ו באב ובשבט. וימים שאחר ר"ח סיון לשבועות וכן בתשעה באב מותר לומר צדוק הדין על חכם בפניו אבל לא בר"ח חנוכה ופורים וחודש ניסן דאלו יש בהם איסור מדין התלמוד. עי' ט"ז או"ח סי' ת"כ ודרך החיים. ועי' באה"ט סי' שע"ו סק"ג בשם א"ח דאם נקבר בלילה אין אומרים לא צדוק הדין ולא קדיש בבה"ק:

עושין כולו קודש. בספר עולת החדש פי' החדש הזה לכ"ם ראש חדשים[293]. ע"ד דאיתא בש"ע א"ח סי' רכ"ט שאין מתענין בכל חדש ניסן. וזה החדש הזה. דהיינו כל החדש. לכם ראש חדשים. היינו כל יום ויום דינו כמו ראש חודש דאיקרי מועד. ולכם יכונה

[292] **בספר** אגרא דכלה (פקודי) כתב בשם הרב הצדיק הק' **מהר"מ** זצוק"ל דבאותן הי"ב ימים הראשונים דניסן ימי הקרבת הנשיאים. המה כח כללי **לי"ב חדשי השנה** כל יום רומז לחדש שלם. וזכי הראות יכולין להתבונן בכל יום איזה מאורעות יהי' בחודש אשר נגד היום ההוא. כבוד אדמו"ר הרב הקדוש מוהר"ר **יעקב יצחק** הי' כותב ברוח קדשו בכל יום מה יהי' בכל חדש כנודע הדבר לחבורתינו קודש. ובאותו השנה שנתבקש בישיבה של מעלה **בחדש מנחם** לא כתב רק עד **מנחם** והענין הוא בפרסום:

פי' בזה הפסוק ביום החדש הראשון באחד לחדש. הול"ל בקיצור בא' לחדש הראשון. רק דלפי הנ"ל יום הראשון הוא נגד כל החדש הראשון. **וז"ש ביום החודש הראשון**. ר"ל באות יום שהוא נגד החדש הראשון היינו באחד לחדש:

[293] **בספר** דעת משה להרב הצדיק הקדוש **מקאזניץ** זצוק"ל כתב ששמע מאביו זללה"ה על פסוק **החודש הזה לכם**. שבכל ר"ח ניסן מחליפים השרים שלמעלה ומעבירין כל אחד מהתמנותו כדי להראותן שאינם ברשות עצמן. רק שהם תחת ממשלתו ית"ש כחומר ביד היוצר. והוא מהעדי מלכין ומהקים מלכין. ולזה מרמז לנו הכתוב החודש הזה לכם. שהתחדשות השרים שלמעלה תהיה מסורה לכם ובידכם נתנו בכל אשר תגזרו אומר איזה מהם לעבור ולמנות אחר תחתיו כן יקום:

וזהו מה שאמרו בגמרא למלכי ישראל מניסן מנינן. שהשרי מעלה מנינן מניסן עפ"י מלכי ישראל מאן מלכי רבנן ככל אשר יגזרו עליהם. גם מה דאיתא בגמ' ר"ח ניסן הוא ר"ה למלכים הוא ג"כ כנ"ל שביד הצדיקים הכח להסיר השרים שלמעלה אשר לא טובים ולמנות על מקומם שרים שיהי' טובים ויטו לב מלך ושרים לטוב עלינו ועל כל ישראל:

ובספר עבודת ישראל לשבועות פי' **ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש**. ע"ד שהריב"ש הקדוש אמר כשהגיע ר"ח ניסן שהוא ר"ה למלכים והושיב כל מלאך של כנו וכשראה מלאך א' שלא ישר בעיניו הי' ממנה אחר תחתיו. וזה ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. שאתם תמנו ותמליכו כל המלאכים המשרתים אותי לכל הישר בעיניהם:

בגמרא לאכילה כפלוגתת ר"א ור"י (בביצה) ח"א חציו לה' וחציו לכם וח"א או כולו לה' או כולו לכם וע"ל בהשמטה לסעי' תשפ"א:

סימן תסח

טעם. כשקורין השבת שלפני הפסח **שבת הגדול**. מפני שלקחו כ"א שה לפסחו לשחוט אלהיהם ואותו שנה הי' עשור לחודש בשבת (עי' שבת דף פ"ז ע"ב) ולא הי' רשאין לומר להם דבר כדאיתא במדרש רבה פ' בא כשלקחו פסחיהן באותו שבת נתקבצו בכורות אומות העולם אצל ישראל ושאלום למה הי' עושין כך אמרו להם זבח פסח הוא לה' שיהרוג בכורי מצרים הלכו אצל אבותיהם ואל פרעה לבקש ממנו שישלחו ישראל ולא רצו ועשו בכורות מלחמה והרגו מהם הרבה הה"ד למכה מצרים בבכוריהם. וא"ת לפי טעם זה הוי לי' למיקרי לכולהו יומי דמעשור לחודש עד ערב הפסח ימים גדולים דבכולם נעשה נס. וי"ל שעיקר הנס הי' בהתחלת שאז הי' עיקר קהיון שיני המצרים אבל אחר שעבר היום הראשון כיון דדשו דשו. ב"י סי' ת"ל. והא שאין קובעין יו"ט בעשור לחודש אפי' חל בחול מפני שקבעו בו תענית שמתה בו מרים. מ"א שם:

סימן תסט

עוד טעם. לפי שמאחרין העם בשבת שלפני הפסח לשמוע הדרשה עד אחר חצות סמוך למנחה עד שדורשין שם הלכות ביעור והלכות שמירת המצות הלכות מלאכת יו"ט הלכות חולו של מועד הלכות עשיית ליל ערב פסח ועוד כדי לספר גבורות אלהינו איך באו אבותינו במצרים איך הוציאם בתועפות ראם לו וקרע לנו את הים ולספר ולדרוש בקהל את כל אשר עשה ומושך הרבה והעם אין נפטרין לבתיהן עד שישמעו שיגמור כו' מפני משך זה נראה בעיני העם היום גדול וארוך יותר מיום אחר. וע"כ קראו לשבת זה **שבת הגדול** כיוצא בדבר אתה אומר **צום הגדול**. **צומא רבא**. לפי שכל היום הן עומדין בבהכ"נ להתפלל נראה היום ארוך וגדול ומנהג בני אדם כשאין הולכין לכאן ולכאן כל היום אלא יושבין במקום אחד ואין להם מה לעשות מנהג לומר כמה זה היום גדול. שבולי הלקט הלכה רכ"ה:

סימן תע

עוד טעם. לפי שהוא שבת ראשון שנכנסו ישראל למצות. פר"ח סי' ת"ל:

סימן תעא

עוד טעם. דהנה **וספרתם לכם ממחרת השבת** באה הקבלה ממחרת יום"א טב"א דיו"ם טו"ב נקרא ג"כ שב"ת והאפיקורסים שאינם מאמינים בקבלת תורה שבע"פ נתפקרו בזה. והנה הרבה ענינים עשו חז"ל לפרסם הדבר ולהוציא מלב המינים ע"כ גם זאת עשו להיכר וקראו לשב"ת שלפני הפסח שבת הגדול מכלל דאיכא שבת קטן בשבוע הבאה היינו יו"ט הראשון של פסח שנקרא ג"כ שב"ת ששביתתו היא קטן משביתת יום השבת. (בני ישששכר):

סימן תעב

טעם. דמפטירין **וערבה בשבת הגדול**. משום דכתיב בה **הנה אנכי שולח לכם את אליהו** וגו'. שהוא דומה לבשורת משה הגאולה במצרים והוי מעין המאורע בכל שבת הגדול. ואותם שאין מפטירין וערבה אלא כשחל שבת הגדול בע"פ. טעם אחריתא הוא. משום דכתיב בה הביאו את המעשר אל בית האוצר וגו' דהיינו ביעור המעשר בשנה רביעית דשמיטה וזמן הביעור לא הי' אלא בע"פ כמו שפי' רש"י בפרשה כי תבא כי תכלה לעשר וגו'.[294] לבוש סי' ת"ל:

סימן תעג

טעם. למנהג שהרב דורש בשבת הגדול ובשבת תשובה. משום שבעת שהוציאנו ממצרים הי' משה דורש לפני בני ישראל בשבת שלפני פסח הלכות הפסח כדאיתא במדרש. וגם איתא בשעה שהחכם יושב ודורש הקב"ה מכפר עונותיהם של ישראל וע"כ דורשין בשבת תשובה.[295] בני ישששכר:

קונטרס אחרון

להורות חוקי אלהים ואת תורותיו. בספר חוי"י (ראה) כתב וז"ל בענין שמיעת תורה ומוסר מפי חכם יש בישראל ג' כתות חרש שוטה וקטן. כי יש הולכין לבהכ"נ בשעת

[294] **ובחידושי** הגהות מהגאון מהרי"ש נ"ז סי' ת"ל כתב שראה **בפנקס אשר בבהב"נ ישנה ת"ה לבוב** שאומרים הפטרה וערבה אף כשאינו חל בע"פ. וכ"כ מהר"י עמדין ז"ל בסידור דלא כשל"ה. וכתב וכן אני נוהג ע"ש: **ובספר** מעשה רב להגר"א דבכל שבת הגדול יפטירו וערבה. וכשחל בע"פ לא יאמרו וערבה:

[295] **ועי'** מ"א סימן ר"צ וז"ל סדר הדרשה **להורות חוקי אלהים ואת תורותיו** ולהכניס יראת שמים בלבבם ולא כמו שנוהגין עכשיו. ועי' א"ר שם שכתב בשם הב"ח וז"ל מקרוב נתפשט לדרוש כל דרשות באגדה ולא בדינים כל עיקר נגד דת תורתינו דעיקר הדרשה צריך להורות הלכות שבת איסור והיתר גם להמשיך לבם באגדה המדריכין לירא' ד' לא שיכוין להראות שהוא חכם לדרוש מאמר או פסוק ע"כ. **עוד כתב** ואולי עתה כיון שיש ספרים לע"ה שיכולים כולם לקרות סמכו לדרוש הכל באגדה ומ"מ יזהר לדרוש גם קצת דינין והוכחה ע"ש:

שהחכם דורש מפני הבושה וכיוצא בו מאיזה טעם לפגם אבל אין הלב שומע שיכנוס בלבו. זהו נקרא חרש שאינו שומע. כת ב' שנכנס בלבו בעת שמעו מפי החכם ואחר שיצא מפתח ביהכ"נ אז לפתח חטאת רובץ שבא היצה"ר בטענות ואמר דייך בשמיעה ולא לעשות עתה שאתה טרוד בעסקך וכיוצא בזה. ובאמת צריך לשמוע ולעשות כמ"ש קחו עמכם דברים ושובו אל ה' משא"כ בשמוע ואינו עושה נקרא שוטה המאבד מה שנותנין לו. ויש כת ג' שאינו נכנס כלל לביהכ"נ כשנודע לו שיש משמיע תורה ומוסר כמו בריחת שד מן ויהי נועם וזה נקרא קטן שאינו יכול לאחוז בידו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית לדברי ב"ה וא"כ פטור מלהתראות בעזרה:

וזהו ואל תאמר דבר שאפשר לשמוע שסופו להשמע. כי עצת היצה"ר הוא כשרואה החימום לעבודת ה' ולתורתו אז עצתו רק לדחותו מהחימום שעוד חזון למועד אחר שיניח מעסקיו אלא צריך לאחוז דברי התורה מיד בשומעו:

ולהכניס יראת שמים בלבבם. והנה מה שאמז"ל בשעה שהחכם יוש"ב ודורש הקב"ה מכפר לעונותיהם של ישראל מה שייכות יש להדרש כפרת עונות. ועוד למה אמר בשעה שהחכם יושב ודורש. ולא אמר בשעה שהחכם דורש. רק הכוונה כשהחכם יש לו ישוב הדעת בדרשתו ודורש לש"ש לעורר את ישראל לתשובה. אזי בודאי בהתעוררת זה ישראל מהרהרים בתשובה כי דברים היוצאים מן הלב נכנסים ללב אזי בודאי הקב"ה מכפר לעונותיהם של ישראל. שמעתי מאבי מורי ז"ל:

סימן תעד

עוד טעם. כי להיותינו בעו"ה שה פזורה בעיירות וכפרים וקודם שבת הגדול ושבת שובה מתקבצים אל העיר וקהלה שהרב שם וחונים שם כל ימי החג לכן הניחו הדרשה עד עת קיבוץ נדחי ישראל. מחצית השקל סי' תכ"ט סק"א ועי' לעיל סעי' ת"ג:

סימן תעה

טעם. שנהגו לשפוך מים צוננים על הכלי אחר הגעלה, דאיתא בזבחים בפרק דם חטאת דף צ"ז מריקה בחמין ושטיפה בצונן כו' מידי דהוה אגיעולי גוים מדמינין לקדשים. (רקח). ובס' לקוטי מהרי"ל כתב. **הטעם**. כי ע"י הגעלה פולטת הכלי מה שבלעה ונשאר הפליטה על הכלי לכך צריך שטיפה. ועי' חק יוסף סי' תנ"ב דבדיעבד אין קפידא אף שלא שטף כלל. ועי' תוס' ע"ז דף ע"ו ע"א בד"ה מכאן:

סימן תעו

עוד טעם. שנהגו לשפוך מים צוננים על הכלי אחר הגעלה. כדי שלא יחזרו מי הגעלה ויבלעו בכלי. מהרי"ל:

סימן תעז

טעם. שאסור להגעיל שום כלי בן יומו אפי' קודם שעה ה'. (וגם יש במים ס'. מהרי"ל. ועי' באר היטב סי' תנ"ב ס"ק י"ד). משום גזירה דכלי של איסור דלא מהני לי' הגעלה כ"ז שהוא ב"י שחוזר ובולע ממי הגעלה דלא שייך בו נ"ט בנ"ט.[296] מ"א סי' תנ"ט סק"ט:

קונטרס אחרון

לשפוך עליהם בזריזות. ועי' חק יעקב סי' תנ"א ס"ק נ"ה דכתב בשם מהרי"ו דשלחנות אין די בעירוי כיון שלפעמים משימין עליו פשטיד"א רק יכשירם ע"י אבן מלובן ועירוי ע"ש:

כתב מהרי"ל דאף לאחר הגעלה לא ישתמש עליהם דבר חם אלא ע"י הפסק סמרטוטין. ויש ליזהר אפי' אם מגעיל קודם שעה חמישית שלא יניחו המים מרתיחתן כל זמן שמגעיל. (רמ"א סי' תנ"ב סעי' א'). וצריך שיגעיל היורה שמגעילים בה תחלה אף במגעיל קודם שעה ה' והכלי אינו ב"י. עי' חק יעקב שם סק"א. והיינו למלאות אותו מים על כל גדותיו וכשמעלה בבישולו הרותחין יכניס אל תוכו אבן רותח מלובן באש (דצוננת מצנן המים. מ"א) כדי שיעברו הרותחין ויזבו מעל שפתיו. (מהרי"ל).[297] ועי' ט"ז שם ס"ק י"א דראוי שיש להגעיל היורה בסוף ג"כ. ומחצית השקל שם סק"ה כתב דהיינו כשרוצה להשתמש ביורה בפסח אבל משום הכלי שמגעילין בתוכו א"צ הגעלה כלל אם מגעילם קודם שעה ה' ע"ש:[298]

[296] **ואפי'** השלחנות ישפשף יפה וישהא אחר השפשוף מעל"ע שלא יהיו ב"י ויהיו מנגבין מן המים צוננין שמא יצטננו מהם הרותחין ויזהר לשפוך עליהם בזריזות ולא ע"י זריקה באויר דזה לא מיחשב עירוי ויזהר שישפוך מן הכלי שבישל בו המים ולא ישאוב עם כלי אחר מהקדיר' ולערות עליהם להגעיל דזהו מקרי כ"ש. מ"א סי' תנ"ב ס"ק ט'. ועי' ט"ז שם ס"ק י"א וז"ל הנשים נוהגות שלא להשתמש בקדירה ששופכין רותחין על האבן שמכשירין בו כלים מטעם שהריח של חמץ נכנס בו. ואין ריח ולא טעם דאין בו איסור כלל בפסח ע"ש. ועי' חק יעקב סי' תנ"א ס"ק נ"ה שכתב וז"ל ועמ"ש בספרי מנחת יעקב כלל כ"ג ס"ק י"ב נראה דיש ב' טעמים לאסור מדינא דש"ס לכתחלה ומנהג של ישראל תורה הוא אך בדיעבד ודאי דאינו אסור ע"ש:

[297] **ועי'** רוקח אות ר"נ דכתב ג"כ בשם רבינו שלמה שצריך להגעיל תחלה היורה הגדולה ולשפוך המים המרותחין לחוץ ואח"כ באותה יורה שטיהר יתן בה מים וירתיחם ויגעיל בהן כל כליו ולא יטביל הכלי פעמים בתוכו פן יבלע גיעולן ויזהר שלא תניח היורה מרתיחתה עד ישפכו המים חוצה ע"ש:

[298] **ובש"ע** הרב שם סעי' כ"ב כתב ג"כ וז"ל ונהגו להחמיר לחזור ולהגעיל היורה אחר הגעלת הכלים בתוכה כדי להשתמש בה בפסח אף אם לא הי' הכלים בני יומן והגעילה בתוכה קודם שעה ה' וגם היורה לא היתה בת יומה בשעת הגעלתה ע"ש ומ"מ אם היו במים ס' כנגד הכלים אין מחמירין לחזור ולהגעיל היורה. לפיכך מותר להגעיל כלי הבלוע מאיסור בתוך קדירה כשרה מלאה רותחין אם יש בהס ס' כנגד הכלי שמגעיל. רק שיזהר לשפוך

אם יש לו כלים גדולים שאין יכול להכניסם בפעם אחת תוך מי הגעלה יתחוב כל מה שיכניס בפעם אחת ויחזור ויתחוב בצד השני ויזהר מאד לצמצם לתחוב בשנית עד מקום שהכניס בראשונה כל מה דאפשר. ואם א"א לו לצמצם, אז יותר טוב להכניסו שנית ממה שישאר שם מקצת כלי בלא הגעלה דהך הכנסה שנייה דאוסרים שמא יחזור הצד הנגעל כבר ויבלע מי הגעלה האסורים חומרא בעלמא היא. (מהרי"ל). וכלים שיש להם ידות צריך להגעיל ידותיהן כמותן ויכול להגעילו ע"י עירוי שמערה עליהן. סי' תנ"א סעי' י"ב ורמ"א שם:

ולא יניח כלים הרבה לתוך כלי ויגעילם יחד אם נוגעים זה בזה דבמקום נגיעתן לא סלקי הרתיחה. ט"ז סי' תנ"ב סק"ט. ולענין כמה ישהה הכלי ביורה כתב הפר"ח שם בשם הטור והמרדכי והגמי"י שהעולם נהגו להכניס ולהוציא מיד ויראה דמנהגן של ישראל תורה היא ע"ש. ובספר מטה משה אות תקמ"ו כתב אך זאת תהי' לכם למשמרת שלא יכניס הכלי לתוך מי הגעלה פעמים. וגם לא יגלגלם לסבבם תוך המים.

נוהגים שלא להשתמש בפסח בקדירה שבישלו בה בצים בקליפתן מחשש ספיקא שמא היו הבצים אצל קמח מה' מיני דגן. וסגנון קמח ליפול למטה. וממילא בולעה הקדירה בסוף הערוי בסגנון שאיננו גדר משהו. אך לחזור ולבשל בהקדירה ביצים מקילים כי עכ"פ אל הבצים אין חשש בלע רק משהו. ובודאי יש בביצה ס' נגד כל שהוא קמח. וגם על פי הרוב ס' פעמים ס' ובחשש משהו קיל. ולא פלוג בזה בהמנהג כי שארי פירות יש חשש שנדבק בהם מהקמח ממש או שאין הם ס'. אשל אברהם סי' תמ"ז. ובסי' תנ"ב כתב התרתי להכשיר כלים לפסח בקדירה שבשלו בה יין צמוקים. וכן מותר להגעיל בכלי שבשלו בה ביצים:

הרותחין שבקדירה שאסור להנות מהם [הערת המדפיס: **ובספר** האורה לרש"י ז"ל סי' פ"א כתב בשם הגאון רבינו האי ז"ל שא"צ לחזור ולהגעיל היורה ובלבד שישליך מים מתוכן כשהם רותחין שלא יצטנן בתוכה ויחזור ויבלע וידחנה מיד בצונן:]. שם סעי' כ"ג:

ואף אם לא הי' במים שביורה ס' כנגד הכלים א"צ לשפוך המים החוצה ולחזור ולמלאותה מים אחרים להגעילה. אלא בעוד מים רותחין הללו בתוכה לאחר גמר הגעלת הכלים מכניס לתוך המים אבן מלובן או לפיד בוער ומתוך כך ירתיחו המים ביותר ויגברו ויעלו על שפת היורה וזו היא הגעלתה. שם סעי' כ"ד:

וע"ש סעי' ב' דכ"ז בכלי שלא נשתמש בו חמץ אלא מתוכו כדרך תשמיש כל הכלים ולכך הוא נכשר ע"י הגעלת הרותחין שבתוכו דכבכ"פ אבל כלי שנשתמש חמץ גם בצד החיצון שלו כגון כלי ששואבין בו רותחין מכ"ר וכן קערה שמכסין האלפס בצד החיצון שלה אינן נכשרין ע"י הגעלת הרותחין שמתוכן אלא צריך להכניסן כולם לתוך היורה הגדולה כדי שיעלה הרותחין על צד החיצון שלהם:

ובספר ארחות חיים שם בהגהות אות ו' כ' דאם נאסר רק ע"י שנשפך עליו מבחוץ איזו איסור בעמדו אצל האש מהני גם הגעלה ע"י מילוי רותחין בתוכו וישליך לתוכו אבן מלובן עד שיצאו המים דרך שפת הכלי ע"ג מקום נפילת האיסור מבחוץ דכבכ"פ. ועי' באה"ט שם סק"י בשם מהרי"ל ומט"מ ומנהגים דיש להגעיל ג' ימים קודם פסח:

ועי' שע"ת שם סק"א בשם שו"ת ח"צ שהורה הלכה למעשה להתיר התבשיל שנתבשל בקדירת חמץ נקי שעברו עליו י"ב חודש אף לדידן דאסרינן נטל"פ מ"מ אחר י"ב חודש ליכא טעם כלל ע"ש:

תיבה שיש בה כמה דפין קבועין בתוכה ונקרא (אלמיר) יש להגעיל הדפין מלמטה למעלה. והטעם. דאם יגעיל מקודם למעלה יזוב המים למטה ולא יוכל להגעיל אח"כ למטה שיצטננו מי הגעלה ע"י המים שזבו מלמעלה ומה שהולך אחר ההכשר מים מלמעלה למטה כשמגעיל למטה מקודם אין חשש. א"ח סי' תנ"א בשם שו"ת דברי שאול ויוסף דעת סי' ד' ובשם ספר שדי חמד:

שן תותבת עשוי מכסף או מעצם ואוכל בו חמץ, כתב בספר שדי חמד באסיפת דינים מערכת חומ"צ סי' ד' אות כ"ד בשם ס' בית היוצר דסגי בשיפשוף בעלמא בלא הגעלה כמו שעושה בשן הטבעי ע"ש:

סימן תעח

טעם. שאסור להגעיל כלי חלב לאכול בו בשר או איפכא. משום שאם יעשה כן לעולם לא יהי' לו רק כלי א' ויגעילנו כל פעם שישתמש בו וזה אסור דלמא אתי למטעי' כדאיתא בחולין דף ח' ע"ב.[299] עי' מ"א סי' תק"ט ס"ק י"א:

קונטרס אחרון

דלמא אתי למטעי'. ובס' לחם הפנים יו"ד סי' קכ"א מביא בשם קיצור של"ה מי שמכר או נתן שום כלי לאחר שלא רגיל בו מותר להגעיל ולהשתמש בהיפוכו מבשר לחלב או מחלב לבשר וליכא למיחש למטעי' עכ"ל:

ועי' פרמ"ג או"ח סי' תק"ט א"א ס"ק י"א שכתב שם תקנה להגעיל הכלי מבשר לחלב או איפכא נוהגין להטריף מקודם ובסי' תנ"א סס"ק למ"ד כתב דבפסח י"ל דמגעילין מבשר לחלב כי לא שייך חששא פ"א בשנה ונזהר הוא ע"ש:

דגים חיים שקורין קארפי"ן שולחים מעיר לעיר וכדי שישארו חיים מניחים חמץ עם יין שרף לפיו. הנה עד הלילה אף שמת ונשאר בפיו יש לצדד להיתר לצורך שמחת יו"ט שלא יהא נשאר בעין. אבל בפסח אם נשאר חיים אין חשש מידי דהנה בהמת עכו"ם

[299] **יש** להזהר אם קונים כלי חרש חדשים אם טובלין אותן שלא לברך עליהם רק טובלין בלא ברכה כי אין מחוייבים לברך אלא על כלי מתכות ר"ל (וואס מען שמעלצין קאן). למשל זהב וכסף ברזל ונחושת ובדיל ועופרת. (ליקוטי עמק ברכה) ואמנם חכמים תקנו טבילת כלי זכוכית דהיון שוים במקצת לכלי ברזל דאם נשתברו יש להם תקנה שיכול להתיכן עי' ט"ז סי' ק"כ סק"א. ובשעת הדחק מותר לטבול כלי זכוכית בשלג אם הוא במקום אחד דטבילתו ודאי רק מדרבנן אבל לא כלי מתכות. חכמת אדם כלל ע"ג סעיף י"ט. ועי' פתחי תשוב' סי' ק"כ סק"ב שכתב בשם שו"ת יעב"ץ סי' ס"ז דכלים הבאים ממדינת הים שנקראים פרצלי"ן ודומין לכלי זכוכית אין צריכין טבילה לפי שידוע שעשייתן מן החול ומן האדמה וכלי מתכות אמורין בפרשה ואע"ג דשיעי טפי ליה לן בה דהא כלי זכוכית שיעי טפי מינייהו ואי לאו משום דכי נשברו יש להם תקנה להתיכם דמש"ה ככלי מתכות שוויונהו לא היו צריכים טבילת והני לית להו הך תקנתא ע"ש. ושמעתי מהרב המגיד הגאון דפה ז"ל שיזהרו בבית המשקאות שמוכרים הי"ש והשכר עם הכלים לנכרי קודם הפסח להטביל את הכלים אחר הפסח (ונראה שנכון שלא ימכרו להנכרי את הכלים רק יתנו לו הכלים בתורת שאלה):

אוכלין חמץ ושותין החלב ב"ח ל"ש בליעה. ובמת י"ל כבוש בחריף כדי שירתיח אם היין שרף טופח ע"מ להטפיח גם הדחה בצונן י"ל דבולע וצ"ע כעת. פ"מ א"א סי' תמ"ז ס"ק מ"ו.

טבילה לכלי זכוכית. אם שואל מחנוני ישראל כלי חרס מצופים או כלי זכוכית לצורך שבת או אורחים או סעודה גדולה שיש לחוש שישברו אם יטבילם ויהי' הפסד או שאין פנאי יש לסמוך להשתמש בלא טבילה דטבילת כלים אלו לכ"ע אינם אלא מדרבנן. ובכלי מתכות ראוי להחמיר דהוי ספק דאורייתא. בינת אדם:

ישראל המחזיק הוטע מזכוכית ויש לו פועלים עכו"ם או להיפך יש לסמוך על המקילין ולעת הצורך מותר להשתמש בלא טבילה דהוי ספק דרבנן וצריכין להזהיר שלא יברכו על הטבילה אם לא שהמחזיק הוטע נכרי והפועלים נכרים. חכמת אדם:

קומקום שקורין (סאמעוואר) שמרתיחין בו מים לשתיית טייא צריך טבילה כמו קדירה שמבשלין בה. רחיים של קאוו"ע וכן מכתשת של מתכת צריכין טבילה בלא ברכה שהקאווע צריכה עדיין בישול. (וכן רחיים של בשר) רחיים של פלפלים טבילה בברכה. ריב-אייזין שעושה עכו"ם טבילה בברכה שמפררין לחם וקריי"ן. בלעכין שמשימי' עליו המצות צריך טבילי' דחזי לתשמיש מאכל ממש פ"מ סי' תנ"א סק"ו וכן המשפכות שקורין ליקע. וכן הברזות שקורין צאפין וכלי ששואבין בו מים צריכין טבילה. חכמת אדם כלל ע"ג סעי' י':

כיסוי קדירה צריך טבילה דהמרק והזיעה עולה לכיסוי וה"ל כקדירה. ביאור הגר"א סי' ק"כ ס"ק ט"ו:

צלוחית של זכוכית שקורין פלעשער או בוטעלקיס שאין משמשיו לשתות בהם ממש כמו כוסות וגם אין מבשלים בהם כקדירות. לא חשיבי כלי סעודה ודמי לתביות וכיוצא שמכניסים לקיום שא"צ טבילה. יד אפרים סי' ק"כ:

לית להו הך תקנתא. ויש בכלים הללו דרך ששוין בה לכלי חרס. ודרך ששוין בה לכלי זכוכית ושניהן להקל. טבילה לא בעי ככ"ח ואינן נאסרין מבליעת איסור דאיידי דשיעי לא בלעו דומיא דכלי זכוכית דלא בלעו מה"ט. שם:

הכלים בתורה שאלה. בספר ארחות חיים סי' תמ"ב כתב בשם שו"ת חת"ס סי' ק"ט שאין לכתוב שמוכר הכלים שהחמץ בתוכו דא"כ כל כלי מתכות צריכים טבילה אחה"פ כשיחזור הישראל ויקנה מהעכו"ם רק כתב בנוסח שט"מ עפ"י ציווי רבו הג' מוהרנ"א שאינו מוכר אלא חמץ הנדבק בדופני הכלים ולא הכלים עצמם ע"ש או ישכיר הכלים להערל קודם פסח ולא יצטרכו טבילה:

ובספר משכנות הרועים תשו' ז' כתב בשס הגאון מהרש"ק מבראד זצ"ל דהכלים שמוכרים המוזגים קודם פסח אינם צריכים אח"כ טבילה. כיון דכל המכירה הוי רק הערמה רק דבחמץ מהני כיון דבביטול בעלמא סגי א"כ תינח בחמץ אבל הכלים אינם בכלל הביטול וגם אם יבטלם לא מהני דרק בחמץ מהני כיון דבלא"ה אינו ברשותו כמ"ש הר"ן וא"כ שוב הוי המכירה הערמה בעלמא ואינו מכירה לכך לא בעי טבילה. וע"ש שכ' בשמו עוד טעמים:

בספר מדרש תלפיות אות ט' כתב יש מי שאומר דכלי שהי' צריך הכשר והטבילו קודם הכשר אות' טביל' לא מהני דהוי כגר שטבל עד שלא מל:

סימן תעט

טעם. שנוהגים להניח פתיתי חמץ במקום שימצאם הבודק. כדי שלא ישכח לבטל למחר משא"כ כשיש לו חמץ נזכר בזמן הביעור לבטל:[300]

סימן תפ

עוד טעם. שאם יבדוק ולא ימצא זמן מה יתרשל שוב ויתייאש מן הבדיקה ולא יבדוק עוד היטב.[301] חק יעקב סי' תל"ב ס"ק י"ד:

קונטרס אחרון

והוא מחסרון ידיעתם. ובספר דרך פקודיך כתב ג"כ וז"ל רבים מהמון עם שאינם בני תורה טועים וסוברים שהבודק בעת שבודק כל החמץ שמוצא בבדיקתו מחויב לשרוף והוא טעות רק שמחויב לבער החמץ מרשותו. ואם מוצא לחם יפה ראוי לאכילה יבערנו מן העולם ע"י אכילה או ע"י נתינה לעכו"ם ואכילת בהמה וכיוצא ובלבד שיבערנו

[300] **ובהגהות** מנהגים כתב וז"ל גם אם לא מצא חמץ בלילה מ"מ ישרוף הקערה שבדק בה לזכרון ביטול שני. ולכן אין צריך להניח חמץ כדי למצוא כדי שיזכרו ביטול שני. דהא בלא"ה יזכרו ע"ש. טוב להיות אצל הבודק עששית ונר דולק בתוכה מלבד הנר שבידו ממש למען יוכל להכניס הנר בחורין אשר הם סמוכין לחלונות מקום שהרוח שולט. ואם אין לו עששית לפחות יתן לנער ההולך ג"כ נר דולק בידו. יוסף אומץ אות תשי"ג:

[301] **והאר"י** ז"ל כתב מנהג זה ויניח י' פתיתים והוא ע"פ סוד גדול. ועי' מחצית השקל סימן תל"ד ס"ק א' וז"ל והמון עם טועים וסוברים שאין הבודק רשאי לראות אותו חמץ שמשייר לאכילתו כי לפי טעותם כל חמץ שרואה הבודק בשעת הבדיק' צריך לבער ולכן מטמינים אותו לבל ישזפתנו עין הבודק וטח עיניהם מראות. והוא מחסרון ידיעתם ע"ש. ועי' מטה משה אות תקנ"ג דכתב ג"כ דא"צ להצניע החמץ שרוצין לאכול:

וא"ר סי' תל"ב סק"ב כתב דצריך להצניע החמץ שרוצה לאכול ואף אם ימצא אותו הבודק אין קפידה בכך ע"ש. ואין בודקין כ"א בנר של שעוה אבל לא בנר של חלב. לפי שמתייירא שלא יטיף ממנו על הבגדים ויטנפם וגם אינו יכול להכניסו יפה לחורים ולסדקים. טור סימן תל"ג. ובשעת הדחק שאין לו נר של שעוה יבדוק לכתחלה בנר אחרינא דבשעת הדחק כדיעבד דמי ולאור האבוקה אפילו בדיעבד לא מהני. חק יעקב שם סק"ה. וטוב ליזהר שלא יעסוק בשיחה בטילה עד שיגמור כל הבדיק' כדי שישים לבי לבדוק בחדרים ובעליות ובכל מקום שמכניסין בו חמץ. (אבודרהם):

מרשותו. ואם מוצא חמץ ברשותו אחר זמן איסורו לא סגי בביעור מרשות בלבד רק צריך לבערו מן העולם לגמרי:

ועי' לבוש סי' תל"ד סעי' ג' דמהאי טעמא יאמר בביטול היום כל חמירא דחזיתיה ודלא חזיתיה דבערתי' ודלא בערתיה. שהרי מבטל הכל ואינו משייר לעצמו כלום משא"כ בלילה שאין דעתו לבטל אלא מה שלא ראה אבל מה שראה הוא רוצה לאוכלו ואם יאמר בלילה כן מחזי כשיקרא הלכך בלילה לא יאמר אלא דלא תזיתיה ודלא בערתיה:

שמכניסין בו חמץ. בשו"ת משכנות הרועים סי' ז' כתב וז"ל באתי להזהירכם דבר נחוץ שאין העולם נזהרים בו בדין בדיקת החנויות סומכין על מה שמכבדין אותו יום או יומים קודם פסח והם מבטלין מצות תקנת חכמים שציוו לבדוק אור לי"ד לאור הנר דוקא ע"כ תזהרו במצוה יקרה שהיא אחת בשנה:

ונידון אם חנותו רחוק מביתו אם די בברכה אחת או דנימא דהליכה הוי הפסק כתב שם בשם הרב הה"ג מהרש"ק מבראד זצ"ל שיעשה כך שיכוין בשעת ברכה שאינו יוצא בזה רק להבית ולא לחנות או שיעשה אח"כ איזה הפסק בכוונה כדי שיצטרך אח"כ ברכה אחרת ואין בזה משום גורם ברכה שא"צ המבואר בסי' רט"ו כי כיון שיש בזה דיעות חלוקות מותר לעשות כן:

סימן תפא

עוד טעם. מפני שעיקר הביעור חמץ הוא היצה"ר. ולזה הנהיגו להניח חמץ להראות שבודאי יש בו עדיין עון וחמץ הוא היצה"ר כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. כי האדם שמחזיק עצמו שתיקן הכל בודאי לא התחיל לעבוד את ה'[302] ולזה נוהגים להניח פתיתי חמץ להראות כנ"ל כי בודאי לא תיקן הכל. עבודת ישראל:

סימן תפב

טעם. שמברכין **על ביעור חמץ** אע"פ שאינו אלא בודק והי' לו לברך על בדיקת חמץ. לפי שבדיקה זו היא תחילת הביעור ותכליתו שהרי אין הבדיקה מצוה אלא הביעור מן הבית כל מה שמוצא ונודע לו הילכך **מברכין על ביעור**. לבוש סי' תל"ב וע"ל סעי' כ"ה ולקמן סעי' תתק"ט:

[302] **וזה** ג"כ פי' הפסיק אשר אין בה מום בודאי לא עלה עליו עדיין עיל מ"ש. וכמאמר החכם בתו"ה שאם אמרתי בלבבי לא הייתי חוטא בודאי הוא חטא ביותר כי הגאוה הוא חטא ביותר. שם:

סימן תפג

טעם. שמברכין בעל ולא בלמ"ד לבער. מפני שהוא מצוה שאפשר להתקיים ע"י אחד מעבדיו אפי' שלא מדעתו שלא הקפידה התורה אלא שיהא החמץ מבוער מן הבית ואפי' ע"י אחר. לבוש סי' תל"ב:

סימן תפד

טעם. שנוהגין להניח י' פתיתים קידם בדיקת חמץ. לפי כמו שיש עשרה עלולים בהקדושה ואלו הן. **חיות הקודש**. **אופנים**. **אראלים**. **חשמלים**. **שרפים**. **מלאכים**. **אלים**. **בני אלהים**. **כרובים**. **אישים**. כמו כן יש עשרה בהטומאה. כי את זה לעומת זה עשה אלקים והביאם הציוני פ' אחרי. ולכן הזהירה התורה לנו אפי' תערובת חמץ ואפי' משהו כי חמץ הוא היצה"ר כידוע. ע"כ מניחין עשרה פתיתים חמץ נגד העשרה טמאים ולבערם מן העולם. בשם מקובלים[303]

סימן תפה

עוד טעם. נגד עשר מכות שהביא הקב"ה על המצרים. וכנגד עשרה דינים שהקב"ה יהי' עתיד לבע"ר ולנע"ר ולכרו"ת ולהמ"ם להרו"ס ולעקו"ר ולנתו"ץ ולנתו"ש ולכלו"ת ולקעק"ע ביצתם של מצירי ישראל. וכנגד זה הקב"ה הוא מקדש את א"י בעשר קדושות כדאי' בפ' קמא דמס' כלים. קב הישר:

[303] **בספר** עבודת ישראל לשבת הגדול פי' משארז"ל חורין הגבוהין שאין יד אדם מגעת שם וחורין הנמוכים פחות מג' טפחים אינם צריכין בדיקה. שאל יאמר האדם איך אוכל לבדוק כל החטאים והעונית שאין אני זוכר את כולם. לזה אמר חורין הגבוהין שאין יד אדם מגעת שם. ר"ל שאין זוכר אותם אין צריך בדיקה אלא האדם צריך לבדוק ולשוב בתשוב' על אותן עונות שהיא זוכר. ואותם שאינו זוכר ממילא יהיו בטלים כי הקב"ה אומר אלו הי' זוכר עונות הראשונים בודאי הי' מתחרט עליהם ושב בתשוב' כמו שהיא מתחרט ושב על אותו שהיא זוכר:
ובספר זרע קודש לפ' זכור כתב בשם ספרים שהעונות והמצות נזכרים ונכתבים במצח האדם ושם נחקקים. וכשעושה תשוב' עד ששוכח העונות מזכרונו זה מורה שכבר עשה תשוב' כראוי ועשה חרטה שלמ' לבטל החקיקה של העבירו' ולכן נתעלם ונשכד מזכרונו:
ובספר עבודת ישראל (אבות פ"ה) כתב דיש צדיקים המכירים כל חטאי החוטא בפניו כמעשה האריז"ל שאמר לאדם אחד כל העבירות שעשה והודה לו על כולם רק על אחד לא הודה. והעביר האריז"ל ידו על פניו והציב לפניו העביר' עצמה שעבר עליה. וכמו כן יש בכל דור ודור וכמו מעשה שהי' אצל **הרב המגיד** מוהר"ר **יחיאל מיכל** זצ"ל שאמר לא' ג"כ עביר' שעבר עליה בנשגז"ז בכל האותות והסימנים שהי' בה. ומכ"ש בב"ד שלמעלה ע"כ:
ובספר דעת משה להרב הקדוש **מקאזניץ** זצוק"ל (ויגש) כתב שעיניו ראו בהיות אביו **הרב הצדיק הקדוש** זללה"ה בק"ק **בראד** ומידי עברו אצל הבתים למחוז חפצו עמד אצל בית אחד כמתמיה. וישאלהו מה נשתנה בית זה משאר בתים אשר כבודו מתמיה עליו. וענה כי לא יוכל לסבול טומאת הבית הזה. ואחר החקירה והדרישה נתוודע כי במקום הזה שרפו זה זמן ספר תולדות יעקב יוסף רח"ל. לזאת עלה צחנתו מטומאתו עוד לפניו ע"כ:

סימן תפו

טעם. שאומרים כל חמירא וחמיעא כו' בלשון תרגום. כי בהיות שהלחם היא חיות האדם ואין ראוי לזלזל בכבוד הצריך לו ואלו הי' אומר בלה"ק שמבינים בו מזיקין ומקטריגים אפשר שיבאו לקטרג על הענין לכן תקנו אותו בלשון תרגום. (סדה"י). ונראה דמטעם זה אין מברכין זמן על בדיקת חמץ. עוד טעם. מפני עם הארץ שאינם מבינים בלה"ק כ"א בלשון ארמי. (ד"מ):

קונטרס אחרון

ומזה הטעם אין מברכין שהחיינו על מצה אע"פ שיש בה שמחה והנאה לגוף. משום דדי לו בזמן שאומר על הכוס: אבודרהם:

סימן תפז

טעם. שאין מברכין זמן על בדיקת חמץ. מפני שהבדיקה הוא לצורך הרגל וסמכינן אזמן דרגל. טור סי' תל"ב:

סימן תפח

עוד טעם. מפני שאין מברכין שהחיינו אלא על דבר שיש בו שמחה והנאה לגוף אבל בדיקת חמץ מצטער הוא באבוד חמצו הנשאר לו ובשרפתו. אבודרהם:

סימן תפט

עוד טעם. שאין מברכין שהחיינו על ביעור חמץ. מפני שמכלה החמץ פמ"ג סי' תל"ב סוסק"ב בשם ר"פ ורשב"א:

קונטרס אחרון

ע"פ שחל להיות בשבת צריך למכור את החמץ קודם חצות ולכתוב בהשטר מכירה שתחול המכירה שעה א' קודם ליל שבת. ועד אותה שעה הוא ברשות הישראל ויוכל למכור החמץ לעכו"ם. שו"ת שו"מ מהד"ו סי' נ'.

ובספר ארחות חיים סי' תמ"ד אות ד' בהגהות כתב דהמיקל במקום פסידא למכור אחר חצות אין לערער. ועכ"פ אם יעשה מכירת החמץ קודם חצות ולהתנות עם העכו"ם שכל מה שימכור אח"כ יהי' על חשבון העכו"ם ויניח המעות בפ"ע לכ"ע שרי ע"ש:

שכח למכור חמצו בע"ש שיש לו בחדר מיוחד צריך לתת בשבת במתנה לעכו"ם החדר עם מסירת המפתח ואפשר דאפי' מכירה ג"כ שרי ולא הוי כמקח וממכר דאסור בשבת

כיון שאינו עושה רק להינצל מאיסור חמץ אך היכי דאפשר במתנה עבדינן אם יודע שהעכו"ם יחזיר לו אחר פסח. ח"י סי' תמ"ד סק"ח. וכן כתב א"ר ע"ש. ועי' פ"מ שם מ"ז סק"ה שכתב שצ"ע בזה. ובא"א שם סק"ח הוסיף להקל שאם ירא שעכו"ם יחזיק בחמץ וצריך לכתוב שטר על הדמים יכול העכו"ם לכתוב ולחתום:

לאחר שמכר לו את החמץ אם ירא פן יקלקל שם הקונה יכול גם הוא לתלות שם מסגרת לשמירה. או אם הקונה רוצה להפקיד אצל הישראל המפתח שפיר דמי. קיצור ש"ע סי' קי"ד אות ג'. ועי' שע"ת סי' תמ"ח סק"ח דמותר לומר להמשרת שישאל המפתח מהנכרי שצריך לאיזו חפיצים שלו ואח"כ ישמיט עצמו או שיאמר שאיבדו. או יקח המשרת שלו המפתח מכיסו והוא ידמה בנפשו שנאבד ממנו ע"ש. ואם מוכר או משכיר חדר התיכון שאין הנכרי יכול לבוא שמה אלא דרך בית ישראל לית לן בה. שם בשם שו"ת הר הכרמל סי' י"ג. ועי' מ"א שם סק"ד בשם מ"ב דבדיעבד שלא מסר לו המפתח שרי ע"ש. ופ"מ שם כ' שצ"ע בזה:

בדבר אשר נהגו לכתוב בשט"מ בפירוש שאם נשכח איזו מין חמץ שאין הבעה"ב המוכר יודע אם זה המין חמץ נמצא אצלו. נכלל ג"כ בהמכירה ופסיקת דמי המקח יהי' כפי אשר ישומו ג' תגרים כתב בספר מנחת פתים דף ס"ב להתיר דבמוכר עפ"י שומת בקיאים המקח הוא מעכשיו ע"ש. ועי' בשו"ת בית יצחק חיו"ד ח"ב בקונ"א סי' י"ב בא' שמכר חמצו כד"ת ובשעת המכירה אמר להקונה כל החמצים ששכחתי למכור אני נותן לך במתנה ונזכר בחוה"מ ששכח למכור מדה של מאלטץ שהי' מונח בחדר שמונח החמץ שמכר לעכו"ם ועבר הפסח העלה להתיר החמץ ע"ש ובשו"ת מהרי"א הלוי ח"ב סי' מ"ז כתב ג"כ בכה"ג להתיר ע"ש:

וע"ש סי' קמ"ג בב' שותפים מחזיקי אורנדע ומחמת טרדות סמך כ"א על חבירו ולא נמסר השטר מכירה להעכו"ם ולא קבלו ערבון אמנם א' מהשותפים אשר יש לו עוד דברים חמצים אחרים מלבד חלקו באורנדע מכר אותם להעכו"ם כדין ונכתב בשטר מכירה הזה כי אם יש לו עוד איזה דבר חמץ או תערובות חמץ בכל מקום שהוא ושכח למכרו או לבערו הכל יקנה להקונה מעכשיו אגש"ק וקבלת הערבון הנ"ל כפי שער שבשוק והעלה להתיר למכור לעכו"ם כל החמץ שהי' בהאורנדע בימי הפסח ע"ש:

ועי' שע"ת סי' תמ"ח סק"ח בשם דודו הגאון מהר"ם בא' שמכר חמצו בע"פ וקיבל אדרו"ף בזמן המותר והישראל אמר להקונה בשעת קבלת הכסף הרי מעתה הכל שלך. וכן הקונה חיזק דבריו ואמר מעתה הכל שלי וטרם שקיבל השטר לידו עבר חצות היום וקיבלו אז. והעלה דאחר שהגיע השטר ליד הקונה קנה למפרע ולכן בהפסד יש להקל

ע"ש.[304] המוצא חמץ בביתו תוך הפסח יבערנו מיד ויברך על ביעור חמץ. ואם הוא י"ט יכפה עליו כלי עד הלילה ואז יבערנו. עי' מ"א סי' תמ"ו סק"א:

אם אחד נותן לחבירו חמצו במתנה כדי למכרן אג"ק שלו צריך לקבל קנין לפני ב' על המתנה עי' הגהות רב"פ ז"ל סי' תל"ד ושו"ת הד"ר סי' כ"ה. או יוכל ליתן לו שטר מתנה בעדים או יתן החמץ לתוך רשותו של המוכר:

אותן שיש להם תבואות במקומות של אחרים בשכירות ימכרו אג"ק שלהם בכאן. או ישכירו להא"י השפייחלירס (האמאגעזין) שיש להם בשכירות שעם התבואה ויקנו להא"י אגב שכירות הקרקע שם. ארחות חיים שם אות ט"ו:[305]

וע"ש אות י"ב בשם שו"ת בגדי ישע כיון דמכירת החמץ הוא מכירה צריך לחזור ולקנות מהנכרי החמץ והמקומות באחד מדיני הקנאה שאל"כ מחזי המכירה כהערמה אך די בזה שיקנה בחזרה מהעכו"ם בקנין כסף לחוד ע"ש:

מי שאינו יכול לחתום שמו על השטר מכירה מותר לומר לאחר לחתום אותו במסה"ק בפני שני עדים ומכירתו מכירה בלי שום פקפוק כלל. א"ח סי' תמ"ח בשם שו"ת שו"מ מהד"ק סי' ר"ז. אחד שמכר כל חמצו כדינו ושכח לחתום שמו בהשטר מכירה אם שאל אחר הפסח מותר ואין צריך לערבו אפי' ברוב הכשר. ואם בא לשאול בתוך הפסח צריך עכ"פ לערבו ברוב יי"ש הכשר. שם בשם שו"ת שו"מ מהד"ת ח"ד סי' פ' וסי' ק"ב. ובשם

[304] **ועי'** בספר ארחות חיים שם אות ו' בשם שו"ת שו"מ מהד"ת סי' ס"ג באחד שהי' לו חמץ למכור ומכר אותו לעכו"ם כדינו וקבל ד"ג וכתב לו שטר מכירה כדינו אך מחמת שלא הי' לו עדים לחתום עליו נתאחר השטר למסור לו עד אחר חצות היום של ע"פ והעלה שם להיתר:

[305] **וע"ש** אות י' בשם שו"ת רע"א מהד"ת סי' ז' בא' שמכר חדר מיוחד עם החמץ שבו לנכרי ואמר לו שכל חמצו שיש לו במקום אחר הכל יהי' קנוי לו אג"ק ואחר פסח מצא שעורים כתושים בחדר אחר והעלה שם דהדבר פשוט דהמכירה הי' כדינו:

וע"ש דף מ"ג ע"א בשם שו"ת שו"מ מהד"ק סי' פ"ו בא' שמכר כל חמצו כדינו רק שמכר והקנה איזה קופעס עם אקוויט אג"ק אחרת ולא אג"ק שהי' מונחים הקופעס שם וכתב שם להתיר ובשם כתב סופר או"ח סי' צ' כתב במי שיש לו קמח בחנותו עם שאר דברים חמוצים המונח בתיבה גדולה מאד שא"א להזיזה ממקומה ובכל שנה הוא מוציא משם הקמח אל החדר אשר שאר החמץ מונח שם ומוכר שם החמץ והקמח בהחדר ההוא ועכשיו מחמת שיש שם בהחדר ההוא עכברי אם יניח שם הקמח יהי' הפסד גדול אם יש להתיר להניח שם בהחנות בהתיבה במקומה ולעשות שם מחיצה ולמכור התיבה עם הקמח ביחד כתב שם להיתר שימכור או שישכיר מקום עמידת התיבה שבו החמץ ואגב קרקע ימכור גם התיבה והקמח שבה עפ"י שטר וימסור המפתח מהתיבה להקונה או שיחתום העכו"ם בחותם שלו התיבה כדי שלא יהי' באפשרי ליקח קמח מהתיבה וגם יעשה מחיצה מלמעלה למטה ע"י וילון או (טאגין) שלא יהי' נראה ויכתוב בהשטר מכירה שיכול העכו"ם הקונה לילך בחנותו כשירצה ויבקש אחד מב"ב שילכו עמו תיכף ויפתחו לו ואז יצאנו לכל הדיעות ולכל הספיקות ע"ש:

וראוי למכור כדרך העולם במכירה כראוי אבל אם מוכר כל קווארט בסך רב יש לומר דהוה ביטול מקח בעכו"ם. מ"ז סי' תמ"ח סק"ד:

אם שכח לבער בליל צוקר מחופה שקדים ועניס ושאר מיני גרעינין ונזכר תוך הפסח. כיון דרוב הפוסקים הסכימו דמי פירות עם מים אינו אלא חמץ נוקשה. שו"ת פני יהושע א"ח ח"א סי' ט"ו. וכתב ושאלתי האומנים ואמרו כי מלאכת הצוקר שמבשלין הצוקר במים ומחפין אותן בצוקר וצריך קמח לזה שא"א לחפותן בלאו הכי. וא"כ הוי מי פירות עם מים ואינו אלא חמץ נוקשה ע"ש:

שו"ת אמרי נועם מהרב הצדיק הקדוש **מדזיקוב** זצוק"ל ח"א סי' ב' כתב באחד ששכח לחתום עצמו על שט"מ של חמצו ונזכר ב' ימים תוך הפסח והעלה שיש להתיר החמץ מחמת הרבה צדדי היתר בענין שיחתום עצמו תוך הפסח ע"ש:

ועי' בשו"ת דברי חיים ח"ב סי' מ"א באחד שמכר כל חמצו כדינו רק לאחר זמן האיסור נזכר שלא הי' חתום על שטר המכירה וחתם אז את שמו והי' הפ"מ כתב שם שהחמץ מותר ע"ש:

והנה מה שנהגו אם אין לעכו"ם מעות מלוה לו הישראל המוכר והוא חוזר ונותן הכסף לקנות החמץ אי שפיר עבדי כתב בס' ארחות חיים שם בשם הרב הה"ג אב"ד דק"ק בערזאן ז"ל שהיא גמרא מפורשת בע"ז דף ע"א אוזפינהו והדר שקילו מינייהו ע"ש. ונראה דיותר נכון להלוות לו ע"י אחר. ועי' ט"ז שם סק"ה דיכול לומר להעכו"ם בשעת מכירת החמץ דיתן לו ריוח אח"כ דהא מ"מ מכירה גמורה היא ע"ש:

ובענין מה שהרבה אנשים נוהגין למכור קודם פסח לעכו"ם שאור או הייבין כדי שיהי' לו מוכן במוצאי יו"ט כתב בספר ארחות חיים שם בשם שו"ת ברכת יעקב וז"ל גם נ"ל לאסור שישראל ימכור שאור לעכו"ם למען שיהי' מזומן לאפות מיד לאחה"פ זולת מה שהוכחתי בתשובתי הלא כבר מבואר הדין בישועות יעקב סי' תמ"ח סק"ה ומי יבא אחר המלך אשר כבר אסרוהו ע"ש. וטעם האוסרים העיקר הוא משום דהוי כמו שרוצה בקיומו עכ"ל:

ובשו"ת הד"ר סי' כ"ה כתב וז"ל עובדא ידענא דרבינו הק' **מראהטין** זי"ע הי' מוכר פ"א גלוסקא יפיפי' מלחה"פ של הה"ק **מהרי"א מזידיטשוב** זי"ע. וכן שמעתי כמה מתחסדים כשיש להם שירי מנחות מי"ב חלות של צדיק א' מוכרין אותו עד אחר פסח. ואע"פ שבודאי רוצה בקיומו. רק כיון דאין דעתו לאכלה ומחזיקין אותה רק לשמירה ולזכירה החמץ שבה בטל מעצמה:

ונהירנא בילדותי בשנת תר"ח שהי' עת צרה בעולם ר"ל ונסע מורי הרב ר"י פאליק אלוף נעורי ז"ל עם פדיון נפש אל הרה"ק **מהר"מ מפרימישלאן** זי"ע ונתן לו לחם וצפחת מים לתלותו בבית האיש המובחר שבעיר ואמר כתיב וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחלה מקרבך וכן עשה ותלוהו בבית דודי הרב זללה"ה וכאשר פתר לנו כן היה והנה מי יערב לבו לגשת לאכול זאת אשר הוה חיים למוצאיהם תמיד ובודאי בטל ומבוטל ממנו כל ענין שאור וחמץ עכ"ל:

לשתות החלב מבהמת עכו"ם האוכלת חמץ בפסח יש אוסרין ויש מתירין שומר נפשו יחמיר. קיצור ש"ע סי' קי"ז אות י"ג. וכן כתב בספר א"ח שם בשם שו"ת רמ"ץ סי' כ"ח

ובשם ספר שדי חמד שאין ראוי ונכון לשתות החלב מהבהמה שאכלה חמץ בפסח ע"ש. ועי' נשמת אדם הל' מכירת בהמה שאלה ט' ועי' בספר דעת תורה דף רי"ח ע"ב אות י"ב. ועי' שע"ת שם ס"ק י"ז:

ועי' אשל אברהם שם שכתב דאם העכו"ם שמכר לו החמץ לא בא אחר הפסח והוא צריך אל החמץ וידוע שלא יקפיד העכו"ם אם הצורך גדול לכך יכול ליטול לפני ב' עדים ע"מ לשלם ולהעלות בחשבון. ובדיעבד אם לקח בינו לבינו ג"כ אין עי"ז צד גרעון להמכירה למפרע רק לכתחלה אין נכון לעשות כן ע"ש:

ועי' בספר א"ח סי' תמ"ח דף מ"ה וז"ל עי' בשדי חמד באסיפת דינים מערכת חמומ"צ סי' ח' אות י"ט ובח' דברי חכמים סי' ק"ז בדין חמץ של בני הקראים שעבר עליו הפסח אם מותר לקנות יי"ש מפאדוול שלהם תיכף אחר הפסח באופן שאין שהות לתלות שנעשה אחר הפסח אם הם חשובים כנכרים או כמומרים דעתו שם אחר שיעברו כמה ימים לאחר הפסח שיהי' זמן לתלות שהיי"ש שיקח עתה נעשה אחה"פ יקנו מהם אף בסתם רק שלא ידעו בבירור שהוא אותו שנעשה קודם פסח ע"ש:

כתב בשו"ת מהר"ם שיק ז"ל העושה סחורה בחמץ שמכר לעכומ"ז מכירתו בטילה. וא"כ הרי זה חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח ואסור עכ"פ לכל בר ישראל. וכן בשו"ת אורי וישעי סי' קכ"א התמרמר מאד על מה שהרב המורשה מוכר חמצו של מומר מכח כתב ההרשאה שכתב לו המומר וחתם שמו שם שיש לו רשות למכור חמצו. והם עצמם לא ישבותו ממסחרם וישאו ויתנו אחר מכירת חמץ ובכל ימי הפסח בחמצם כמעשיהם בכל ימות השנה. א"כ מה הועילו בתקנתם. והרי כשחוזר ונושא ונותן בכל ימי הפסח בהחמץ שמכר הרי הוא מבטל הרשאתו כאלו לא היתה ע"ש. ועי' שדי חמד סי' ט' דף ב' וע"ש דף כ"ה דכתב הי' מעשה בעיר הזאת שאחד מכר חמץ לנכרי בחול המועד ואותו החמץ הוא מכללות החמץ שמכר לעכומ"ז קודם הפסח ואסרתי כל חמצו לאחר הפסח לכל ישראל וכן הוכרז בבתי כנסיות שכל חמצו של פלוני אסור לכל בר ישראל שכיון ששלח ידו במה שמכר לעכומ"ז נתבטלה המכירה שלפני הפסח והוי חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח:

ובספר מעשה רב להגר"א אות קע"ט כתב שאחר הפסח אין ליקח מן השוק מה שאופין מקמח של ישראל כי המכירה גרוע ע"כ לא יקנה רק שיהא משל נכרי. וי"ש ושכר של ישראל לא יקנה עד שיעשה מחדש:

ובספר משכנות הרועים כ' הטעם שהרבה צדיקים נוהגין שלא לאכול מפסח עד עצרת

מחמץ של ישראל שמכרו לנכרי ע"י הערמה רק חמץ של נכרי ממש לפי שימי הספירה הם ימים קדושים ונוראים מאד.

סימן תצ

טעם. שאין אומרים מזמור לתודה ע"פ. מפני שלחמי תודה הי' חמץ ואפי' בע"פ אסור להקריבם שיבאו לידי נותר. מ"א סי' תכ"ט סק"ז:

סימן תצא

טעם. שהבכורות מתענין בע"פ זכר לנס שניצולו ממכות בכורות.[306] לבוש סי' ת"ע:

סימן תצב

טעם. שלוקחין חיטים דוקא לעשות ממנו מצה. כי מן החביב עליו קודם. כדי לקיים מצות אכילת מצה יותר לתיאבון. ואפשר דמהאי טעמא נקט ג"כ התנא בכ"מ חיטין לפסח לפי שמסתמא הוא החביב לרוב ב"א. חק יעקב סי' תנ"ג:

[306] **בספר** קרבן נתנאל חולק על השבות יעקב דסובר דאם נולד בן בכור קודם חצות לילה אור לי"ד דהאב צריך להתענות וכתב דכל שהבכור אינו עדיין שלושים יום א"צ להתענות בשבילו וכי ס"ד שיהי' יותר חיוב על האב מלפדות בנו הבכור וחומרא דאתי לידי קולא שמתענה בניסן ובעי"ט שלא לצורך ע"ש:
ובספר זכור לאברהם כתב ג"כ כהשבות יעקב דרק אם נולד בן בכור אחר חצות לילה ליל י"ד לא יתענה אביו למחר דכל שנולד במצרים אחר חצות ליל ע"פ לא מת:
ועל מה שכתב המ"א שם הבא אחר הנפל צריך להתענות כתב בד"מ היינו הבא אחר ודאי נפל אבל אם בא אחר ילד שמת תוך ל' יום שהוא ספק נפל כיון שמן התורה אמרינן רוב ולדות של קיימא הם אף שלענין חליצה מצריכים חליצה מ"מ לענין תענית בכורים יש להקל ע"ש. וכ"כ בשו"ת שבות יעקב סימן ט"ז:
תענית אב כשהוא בכור עולה ג"כ בשביל בנו הקטן וזכרון אחד עולה לשניהם ואין האם צריכה להתענות. עיין עטרת זקנים סי' ת"ע:
ולענין סעודת סיום או סעודת מילה עי' בשו"ת עולת שמואל סימן נ"ח ושו"ת תשוב' מאהבה. ועי' משנה למלך פ"ו מה' כלי המקדש ונתפשט המנהג להקל. וכן כתב מחצית השקל שם דאפילו המקיל להתיר לאכול לבכור אפילו אינו בעל ברית על סעודת מילה בלא התרה לא הפסיד משום דהמתענה מתענה אדעתא דמנהגא והא המנהג לאכול ע"ש:
ועי' זכור לאברהם אות ת' דתענית בכורות המיל' דוחה אותו לגמרי ואינו מתענה כלל ואפילו אם רוצה להחמיר אינו רשאי וגם א"צ ללוותו ולפרעו וגם א"צ התרה אלא דטוב שיתירו לו משום שאין הבכור מתענה מחמת נדר אלא מחמת מנהג איכא למימר דכך קבלו שלא להתענות יום מילה ע"ש. ונראה דה"ה בשאר סעודת מצוה:
ופעם א' שנת בסת"ר מחמת טרדת השחיט' שכחתי לגמרי מהתענית ולא נזכרתי עד יום א' של פסח והתעניתי אחר פסח בה"ב הגם שלא אכלתי רק מיני תרגימא והב"י כתב בשם התניא להקל במיני תרגימא מ"מ לא נוחה דעתי בזה כמו שכתב מהרי"ל א' שכח ואכל בי' בטבת יש לו להתענות בה"ב. (ועי' שע"ת סימן תקמ"ט סק"ב בשם א"ר דפשוט דיו"ד בטבת עצמו צריך להשלים אחר שנזכר) וכן עשיתי גם אני שהתעניתי אחר הפסח בה"ב ובשנה השנית אף שהתענית הי' נדחה כי חל ע"פ בשבת וגם הי' לי סיום מס' התעניתי ג"כ:

סימן תצג

עוד טעם. עפ"י מה דאמר שמואל (ברכות ס"א) יצה"ר כמין חטה הוא דומה. וע"כ נצטוונו במה שלוקחים חיטים כדי להכניעו במה שטוחנין אותו ברחיים כמו שמרמזין הכנעת היצה"ר בפסח.[307] דרוש ר' חיים כהן סי' י"ח:

סימן תצד

טעם. שאין לשין אלא במים שלנו. כדי לצנן המים. כי כל הבריות הן מד' יסודות אש. מים. רוח. עפר. והמים הם ג"כ מארבע יסודות אלא שיסוד המים רבה על השלשה. ותנן אין מוציאין אש לא מן המים וכו' ושמעתי שממלאין כלי זכוכית מים ומעמידין אותו בשמש בצהרים במוך אחוך והאש יוצא מכלי זכוכית[308] לכך לא ישאבן אלא עם שקיעת החמה. שכבר נתקררו בקרקע כל אותו היום ומלינין אותן כל הלילה שהוא י"ב שעות משעה שנשאבו ואח"כ לשין בה.[309] כל בו סי' מ"ח בשם ה"ר אשר ז"ל:

קונטרס אחרון

כולא שמשא הוא. כששואבים המים יש להקפיד שלא להוליכה מגולים לביתו. והמנהג

[307] **ופי'** שם הפסוק **חלב חיטים ישביעך**. ע"פ מה דאיתא בזוהר כי לטובת האדם ניתן בו היצה"ר וסיבת כל טוב הצדיק הנוצח אותו ולולי היצה"ר לא הי' זוכה לאושר העוה"ב. וז"ש הכתוב **חלב חיטים ישביעך**. כי חיטים ר"ל היצה"ר ישביעך מחלב שבו כלומר מחלק הטוב שבו:

[308] **ובספר** אבודרהם למו"ש כ' דמה שאמרו בפ' אין צדין אין מוציאין האור מן המים. הוא שממלאין אשישה זכה מזכוכית מים ומשימן אותה לנוכח השמש וכנגד צמר גפן נקי ויבער בה:

[309] **ועי'** לבוש סי' תנ"ה די"א שאין המעינות רותחים ביומי ניסן אלא בלילה כשהחמה הולכת תחת הארץ ומרתיחה המעינות כל הלילה ואח"כ ביום הם חוזרים ומצטננים ולכך צריכים להיות מחוברים בקרקע כל היום כדי שיצטננו שאין מתקררין אלא בקרקע כל היום. לכך לא ישאבן אלא עם שקיעת החמה. וי"א שגם כששאבן בין השמשות צריך להלינן כל הליל' שמיד שמתחלת החמה לשקוע המים מתחממין. הלכך לצאת כל הדיעות נוהגים לשאוב אותן בין השמשות ולא קודם להן ולא אח"כ ומלינין אותן כל הלילה שהוא י"ב שעות ויכניסם לבית קודם שיזרח השמש ואפילו ביום המעונן דיומא דעיבא כולא שמשא הוא:

והנה יש כמה אנשים הגם שהם מדקדקים במצות עם כל זה בזיון ושפלות הוא אצלם שילכו לבדם בית האופה להשגיח על הכשר אפיית המצות. ומכש"כ שאינו לפי כבודם לילך ולשאוב מים לצרכי המצות. וטח עיניהם מראות. דוד אמר בדרך עדותיך ששתי כעל כל הון. בכל מיני שמחה ובפיזוז ובכרכור. וז"ל הרמב"ם סוף הלכות לולב. כל המגיס דעתו וחולק כבוד לעצמו ומתכבד בעיניו חוטא ושוטה. ועל זה הזהיר שלמה ואמר אל תתהדר לפני מלך וכל המשפיל עצמו ומקיל גופו במקומות אלו הוא הגדול המכובד ואין הגדול' והכבוד אלא לשמוח נפני ד':

ובספר קב הישר כתב ראיתי נוהגין להרבה גדולי מישראל כשהיו שואבים מים היו לוקחים כלי קטן והיו סופרים בכל פעם ששפך המים **א' ב' ג' ד' ה' ו'** עד שהיו סופרים כל **כ"ב אותיות שבתורה** כדי להמשיך קדושות אותיות של התור' אל תוך המים. וקודם ביתם היו נושאים על כתפיהם והכניסו לביתם. וכשהוא הולך לשאוב מים למצוה וכן בחזירתו עם המים שאובים לא ידבר עם שום אדם כ"א בלשון הקודש. כי עבודת הקודש עליו בכתף ישאו כו' ויש קבלה בידי כל טורח שאדם מטריח א"ע לכבוד יו"ט של פסח והוא עיף ויגע בהטורח אזי בעסק זה הוא הורג כל המזיקים הנקראים נגעי ב"א. והעוסק בטרדת מצות של ימי הפסח הוא מתקן התיקון של הוצאות ז"ל שכמעט אין א' מאתנו ניצל מחטא זה. ע"כ מוטל על כל או"א מישראל לתקן מאי דאפשר. וד' ברוב רחמיו וחסדיו יקבל מחשבות טובות של ישראל עמו **וימהר עלינו לגאלינו**. אמן:

לסנן המים ולכסותן וצריכין להעמידם במקום קר. וכשמוליכן אל התנור צריך ג"כ לכסותן שלא יבא עליהם השמש. ש"ע הרב סי' תנ"ה סעי' ט' ותה"ד סי' קט"ו:

סימן תצה

טעם. שאסור לאכול מצה כל יום ארבעה עשר. מפני שהוא כמו הבועל ארוסתו בבית חמיו שלוקה עליה מכות מרדות מדרבנן על שמראה גודל תאותו ושהוא להוט לשטוף בזימה ולא יוכל להתאפק עד שמכניסה לחופה שמברכין עלי' ז' ברכות כן האוכל מצה בע"פ מראה תאותו ורעבתנותו שאינו יכול להתאפק להמתין עד הלילה שיברך ז' ברכות קודם שיאכל המצה כגון ברכות **יק"ז נ"י**. **בפה"א**. דירקות **וברכת המוציא**. וברכת **על אכילת מצה**. לכן לוקין אותו עליו וגם מכות מרדות מדרבנן אם אוכל ביום קודם ברכו כל הברכות הללו. לבוש סי' תע"א סעי' ב':[310]

קונטרס אחרון

הברכות הללו. ועי' באה"ט סי' תע"א סק"ה בשם שכנה"ג דרבים נוהגים שלא לאכול מר"ח. ובסידור יעב"ץ פי' יכול מר"ח. משעה שהזהיר מרע"ה על הפסח ומתחילין לשאול ולדרוש בהלכותיו. ת"ל בעבור זה. וכתב שם מדומה אני שהקפידו שלא להקדים אמירת ההגדה. ועכ"פ בע"פ ודאי לא ש"ד כדרך שיש קפידא על אכילת מצה מבע"י. ה"נ מילת' חדתא חביבה ויהבי דעתייהו ושמעו. משא"כ אם הרגילה על לשונו מבע"י כבר נזדקנו הדברים. ואין הנפש מתפעלת ממנו כל כך. אם שבודאי אין לאסור לימוד הבנתה מבע"י אדרבה מצוה רבה היא לטרוח מקודם לירד לעמקה. וכך נאה וראוי לכל י"ש באמת. אך לא יוציאנה בשפתיו בקריאה ממש כסדרה מטעם הנ"ל. ועוד דקעבר אב"ת ותמהתי על מנהג אשכנזים שאומרים עבדים היינו במנחה דשבת הגדול:

ויברך המוציא על מצה אחרת תחלה. עי' שערי תשובה סי' קס"ח ס"ק כ"ד בשם שו"ת בית אפרים חלק א"ח סי' י"א וי"ב דאף פת גמור שנטחן עד אשר דק ואין בו פירורין כזית אעפ"י שגלגלם יחד ע"י דבש או שמן כיון שכבר נתבטלו ע"י פירור מתורת פת אין מברכין עליו רק במ"מ ע"ש. ועי' ארחות חיים שם בהגהות בשם ס' גן המלך דמצות דקות הם מכלל רקיקין דקין שכוססין אותן שהם כדין פת הבב"כ רק משום שהן עיקר לחם לפסח מברכין עליו המוציא אבל מה שנפרד ומטגנין שוב מעולם לא הי' עליו דין

[310] **ועי'** רמ"א שם סעיף ב' דמצה שנאפה כתקנה ואח"כ נתפררה ונילושה ביין ושמן אסורה לאכלה בע"פ. ועי' מ"א שם ס"ק ח' אפי' נאפת אח"כ שנית. אבל מפורר ונתבשלה מותר לאכול ומברך (במ"מ) דהוי מעשה קדירה ונימוח ע"ש. ועי' מחצית השקל שם דצ"ע בזה לכן צריך ליזהר בפסח שעושים ממצה טחינה מגובלת עגולים קטנים שיש בכל אחד כזית תוך רוטב או בלי רוטב ומטוגנים בשמן שיטול ידיו ויברך המוציא על מצה אחרת תחלה ע"ש. ואחר שעה עשירית אסור לאכול מצה עשירה אפי' מפורר ונתבשלה. או"ח שם סעיף ב':

לחם. ובס' הדרת קודש כ"כ בשם הגדה מעשה נסים ובשם עבה"ק.
ע"פ שחל בשבת יערה מכ"ר לכ"ש ש"פ ומשם לכלי ש"ח ואם אין היס"ב שרי מכ"ר ובדיעבד אין לאסור. פרמ"ג סי' תמ"ד א"א סק"ד:

סימן תצו

טעם. שבע"פ **אסור לעשות מלאכה מחצות ולמעלה**. כדי שלא יהא טרוד במלאכה וישכח ביעור חמצו ושחיטת הפסח ותקון מצה לצורך הלילה דמצוה לטרוח מבעוד יום כדי להסב מהר. רש"י פסחים דף נ' ע"א:
קונטרס אחרון
מחצות ואילך. להסתפר וכן לקצוץ הצפרנים צריכין קודם חצות ואם שכח יכול לקצוץ צפרניו גם לאחר חצות אבל להסתפר אסור. עי' חק יעקב סי' תס"ח סק"ד:
ותקון מצה. אמר מהרי"ל שצריך לומר בפה לשם מצת מצוה אנו עושין הן באפיית מצה של מצוה הן בשאיבת המים הן בנתינת המים לתוך הקמח:
עוד כתב מצוה לכל אדם שיעסוק בעצמו במצות וכן נהג האשר"י שעמד ועשאם בגופו משום שנאמר צרורות בשמלותם על שכמם והלא סוסים וחמורים הרבה הי' להם. אלא שחביבה היתה המצוה עליהם. ועוד טעם. דכל מצוה יעשה בעל הבית בעצמו כדאשכחן בפ' כל כתבי גבי אמוראים חד חריך רישא לשבתא וחד מלח שיבוטא. ועוד דמצה מתקרי לחם עוני ודרכו של עני הוא מסיק ואשתו לשה:
ובספר שפתי קדושים (תשא) כתב בשם הצדיק המפורסם **מוהר"מ מליסק** זצוק"ל. טעם סמיכות פ' אלהי מסכה לא תעשה לך לפ' **את חג המצות תשמור**. דהנה מנהג המון עם בשעת אפיית המצות לכעוס מאוד על העוזרים שאינם מהירין וזריזין ומורים היתר לכעס הזה באמרם שהוא צורך מצוה. לזה בא הפ' לומר אלהי מסכה. היינו הכועס כעובד ע"ז לא תעשה לך. ואעפ"כ את חג המצות תשמור.
כתב בספר דרך פקודיך וז"ל בעסק האפי' הנה חכמי האמת הגידו אשר שיעור חימוץ הוא ערך י"ז מנוטין כשתעמוד העיסה בלא עסק כשיעור הזה אבל תדע ששהיות מצטרפות וגם השיעור הזה הוא דוקא בבית שאין בו אש ולא נתחמם וגם כשהעיסה לא נתחממה מהעסק שעסקו בה בידים. אבל בבית שיש בו אש וכיוצא או שכבר עסקו בהעיסה אזי כרגע באפשר תקבל משהו חימוץ.[311] ע"כ כל החומרות שעושין המדקדקים

[311] **אסור** להניח הבצק בלי עסק אפי' רגע א' וכל זמן שעוסקין אפי' כל היום אינו בא לידי חימוץ ואם הניחוהו בלא עסק כדי הילוך מיל הרי זה חמץ. ש"ע התניא סי' תנ"ט סעי' ט':
לכתחלה אסור להשהות הבצק בלא עסק אפי' פחות משיעור מיל לפיכך צריך לגרר כל הכלים יפה בין עיסה

אינם ממילי דחסידי רק מן הדין והמבזים והמלעיגים ודוברים עתק באמרם לא היתה כזאת בימי אבותינו עתידין ליתן את הדין והמדקדק בשמירה ישמרהו מכל צרה[312]:

ובספר אגרא דכלה כתב על מה שאמר אאע"ה לושי ועשי עגות. וכי לא ידעה שרה אמנו האיך לעשות עגות לא הל"ל רק ועשי עגות. רק מחמת שפסח הי' אמר לה לושי ותיכף עשי עגות שלא תעמוד העיסה בלא עסק כי תתחמץ ועי' ליקוטים סעי' קפ"ג: כתב שם והנה מצה הגם שרוב הפוסקים פסקו דדי השימור משעת טחינה. הרב הגדול הפר"ח. הביא ראיות עצומות דלמצה בלילה הראשונה אינו יוצא רק משעת קצירה. לכן בעל נפש יזהר בזה והמדקדקים במעשיהם אינם אוכלים שום מצה אחרת בכל ימות החג רק המשומרת משעת קצירה. וראיתי ושמעתי כמה מתחכמים שוחקים ומלעיגים על המנהג הכשר הלזה. ולדעתי המה כמקצצים רגלי המביאים דורונות למלך ודבר גדול דיבר מר"ן האריז"ל כל הנזהר ממשהו חמץ בפסח נשמר מחטא כל ימות השנה[313]ע"כ המחמיר בדבר ביותר שלא לאכול כל ימות החג רק מצה משומרת משעת קצירה אשרי חלקו ותבוא עליו ברכה[314]:

לעיסה מפירורי בצק הנדבקים בהם אע"פ שאין שוהין שיעור מיל בין כל עיסה ועיסה. ואם אין שוהין כלל בין עיסה לעיסה אלא לש מיד זו אחר זו בלא הפסק כלל א"צ לגורדם בין עיסה לעיסה. ואחר גמר לישת העיסות הנאפות בתנור א' כשחוזר ומסיקו לאפות בו פעם ב' ידיח כל הכלים וינגבם לחזור ולהשתמש בהם ולא די בגרידה בלבד. שם סעי' י"ח וסעי' כ':

ועי' פר"ח סי' תס"א סעי' ד' בשם הריב"ש שיש ללמוד זכות על מה שאין משנין המסרק שנוקבים בו המצות כי א' נוקב את כולם ומתעסק הוא בעיסה לעולם. ואם שהה בין עוגה לעוגה פשיטא ודאי שצריך לנקרו ע"ש:

ובהגהות מנהגים כ' וז"ל שמעתי דר"י הלבן לא הי' לש בפסח במים שהיו בכלי נחושת לפי שהנחושת מחמם ושמעתי שהי' מעשה ואסרו שאר רבנים כמו כן ע"ש:

[312] **כתב** מהרי"ל מה שרגילין העולם לשפשף עם ידיהם על גבי המצות אחר שתיקנם קודם אפייתן ואומרים לא יהי' מונחים פנוים אין בו ממש דאין זה מתעסק אדרבא מחמת השפשוף יתחממו יותר ויתחמצו:

[313] **בס**' הגהות מהרצ"א שזה המקובל הוא ממש"כ בזוהר תצא דף רפ"ב ע"ב ומאן דנטיר לן מחמץ ושאור גופי' איהו נטיר מיצה"ר לתתא:

[314] **ובספר** זכור לאברהם כתב וז"ל עוד יש מנהג בינינו שהאוכלים מצה שמירה משעת קצירה כששואלין הדפים ושאר כלים ממי שאין נזהרין לאכול שמירה משעת קצירה מגעילין אותם אפי' אם לא עברו ימים בנתיים רק שאתמול לשו בהם הבעלים באותן דפים והיום לוקחים אותם בשאלה עכ"ז מגעילין אותן. משום דחוששין דע"י ההתעסקות בלעו הכלים של הבעלים ועכשיו פולטים ע"י ההתעסקות בעיסתם ונמצא דמתערב טעם מצה שאינה שמירה משעת קצירה במצה שלהם שהוא שמירה מ"ק דלדידהו העיסה שאינה שמירה מ"ק הוי כחמץ ואינם רוצים שיתערב בעיסתם שום טעם וריח מעיסה שאינה שמירה מ"ק כו' ע"ש:

בספר זכרון טוב כתב שהרב הצדיק הקדוש **מנעסכאיז** זצוק"ל בסוף ימיו לא נהג חומרא בשרייה כי לא הי' יכול ללעוס בשום אופן מצה שאינה שרייה. והי' רגיל ליתן מהשירים אפי' למי שנזהר בשרייה. כי ממש כל האורחין הי' נזהרין בזה:

ובספר בני יששכר חדש תשרי מאמר י' כתב דלשון המורגל בדברי חז"ל **מצות ומע"ט**. **מצות** הם הנעשים בגבול. **ומע"ט** הם החומרות ומילי דחסידי מבלי גבול:

ובספר ארחות חיים סי' תמ"ז כתב בשם ספר ארחות יושר שקרא תגר לנשים שאוכלים מצה ברורה. דהיינו שהחטים שמורים משעת קצירה. שאין טומנין את החמין ממי שאוכל מצה שאינה ברורה שהפריזו על המדה שאין כאן שום חשש כלל שריתא לאו מילתא ע"ש:

ועי' ישועות יעקב חיו"ד סי' שכ"ו דאותן הנוהגים כהפוסקים דאין יוצאין למצת מצוה רק בחטים משומרים משעת

עוד שם המחבבין מצות בוראם נוהגין לנשק המצה והמרור והארבע כוסות להורות חשקם ותשוקתם בדביקות לעשות רצון קונם בדביקות רוחא ברוחא כי חיות הנה המצות עבור שנשפע אליהם רצון אלקי אשר קדשנו במצותיו וצונו לעשות את כל החוקים האלה ומה גם עתה בלילה הזה שהוציאנו השי"ת מתחת עבדות העכו"ם ואלקי נכר הארץ להיות עבדים לו לעבוד עבודתו.

סימן תצז

טעם. דמחמירינן טפי בע"פ שאסור בעשיית מלאכה משאר יו"ט. משום שבזמן שהי' בית המקדש קיים היו נוהגים אבותינו בכל יום שיחיד מבי' קרבן הרי הוא לו ליו"ט כיון שנתכפר בו ואסור לו לעשות מלאכה כמו בי"ט ובע"פ כיון שכל אחד מישראל חייב להקריב קרבן פסח הרי הוא כי"ט לכל ישראל[315] מ"מ כיון שאין זמן שחיטת הפסח אלא מחצות היום ואילך כמו שנאמר בין הערבים תעשו אותו ופירושו מחצות היום ואילך לפיכך לא נהגו איסור מלאכה ג"כ אלא מחצות היום ואילך. בד"א כשעושה מלאכה להשתכר בה והיא מלאכה גמורה כגון לתפור בגדים חדשים ממש אבל מתקן הוא כליו לי"ט וכן מי שכותב ספרים לעצמו דרך לימודו מותר כו'. לבוש סי' תס"ח סעי' א' ועי' טור וב"י שם וע"ל סעי' תל"א.

סימן תצח

טעם. שאנו קורין את יום טוב המכונה בתורה בשם **חג המצות** אנו **קורין אותו פסח** הלא בשל התורה נקרא יו"ט זה בשם חג המצות. משום דכתיב **אני לדודי ודודי לי**. היינו שאנו מספרים שבחו של הקב"ה והקב"ה מספר שבח של ישראל וכן הוא שאנו מניחין תפילין וכתוב בהן שבח של הקב"ה. והקב"ה מניח תפילין שכתוב בהן שבח ישראל. ולזה בתורה נקרא יו"ט זה בשם חג המצות כביכול השי"ת מספר שבח של ישראל ואנו

קצירה ובשאר מצות אין מקפידים שיהי' משומרים נ"ל ברור דאין מצטרפין העיסות לחלה כיון שמקפיד על תערובתן ע"ש:

ועי' שו"ת יד יוסף סי' ע"ע ע"ד אחד ששלח לחבירו ע"י האפאסט מצות שמורים ובא האפאסט כערך שעה אחת בלילה הראשונה של יו"ט ויש ספק בדבר אכילתם אחד מחמת ספק תחומין והשני אם מותר להפריש חלה. וכתב שם דמותר להפריש חלה ולאוכלם עפ"י דברי המ"א בסי' תק"ו סק"י בשם המרדכי שאסור להפריש חלה ביו"ט משום קנס ובנ"ד לא הי' אפשר לו להפריש קודם שהגיעו לידו מן האפאסט ומותר להפריש ביו"ט ע"ש:

[315] **כתב** מהרי"ל איסור מלאכה דע"פ אצ"ל כשחל ע"פ בשבת דהא שבת הוא. אכן מי שרוצה להחמיר יכול עצמו שלא לעשות מלאכה אחר חצות בערב אותו שבת יחמיר משום לא פלוג. והואיל דעיקר האיסור משום שחיטת פסח וחגיגה והם קריבים בשבת לא שייך לגזור עכ"ל. **ומזה הטעם**. נוהגין באיזה מקומות כשחל ע"פ בשבת אינם אוכלים חמץ ביום ו' אחר ד' שעות ביום משום לא פלוג. ועיין שע"ת סימן תמ"ד סעיף ב':

קורין היום טוב בשם פסח על שם שבח השם יתברך **ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח** כו' שהוא שבח השם יתברך על דרך הפסוק אני לדודי ודודי לי. קדושת לוי פ' בא:

סימן תצט

טעם. כשחל יו"ט בשבת אין אומרים מערבית. משום דאין בקיאין בהם ואתי להטות הנר בשבת. לבוש סי' תפ"ז ס"ג:

קונטרס אחרון

שכח לומר אתה בחרתנו ואמר יעלה ויבא יצא. סי' תפ"ז. ובספר ארחות חיים שם אות ה' כ' בשם שו"ת גו"ר הספרדי כשאמר יעלה ויבא והגיע לסופו נסתפק אם עומד בברכה רביעית וצריך שיאמר והשיאנו או עומד קודם מודים צריך לחזור לברכה רביעית ואם כבר אמר מודים צריך לחזור ולהתחיל אתה בחרתנו ולא אמרי' סירכי' נקט ע"ש:

סימן תק

טעם. שיש מקומות שנוהגין שלא לשנות פרק במה מדליקין כשחל יו"ט בערב שבת. לפי אינו יכול לומר עישרתן עירבתן לפי שאין מעשרין ומערבין ביו"ט. ויש שאין דוחין אותו בכך שהרי בשעה שאומרים אותו אינו עת לא לעשר ולא לערב ולא להדליק נר. ספר התניא סי' י"ג. ועי' לבוש סי' ע"ר:

סימן תקא

טעם. שאין אומרים **ברכת מעין שבע** (היינו מבא"י כו' מגן אבות כו' אלהינו כו' עד בא"י מקדש השבת) אם חל פסח בשבת. דלא נתקנה אלא מפני המזיקין ובפסח הוא ליל שמורים. טור סי' תפ"ז:

סימן תקב

טעם. שאומרים בליל פסח **הלל בציבור** בנעימה בברכה תחלה וסוף.[316] לפי שאין מברכין קודם ההלל שקורין בשעת ההגדה לכך קורין הלל בבהכ"נ כדי שלא יצטרך לברך בשעת ההגדה. חק יעקב סי' תפ"ז ס"ק ח':

[316] **בספר** ארחות חיים סי' תפ"ז אות ו' כתב בשם הברכ"י דגם במקום שנהגו שלא לאמרו מצוה לשנות המנהג ולדבר על לב הציבור שיאמרוהו וכן עשו כמה רבנים ע"ש:

סימן תקג

טעם. שלובשין הקיט"ל. שלא תזוח דעתו עליו מפני השמחה ע"כ ילבש בגד מתים ולפ"ז גם האבל ילבשנו. ט"ז סי' תע"ב ס"ק ג':

קונטרס אחרון

מפני השמחה. ולזה מנהג ישראל שאין לובשין הקיטל בשנה ראשונה אחר החתונה. לפי שבאותו השנה החיוב עליו להיות שמח וטוב לב עם אשתו אשר לקח. ראיתי באיזה ספר.

גם האבל ילבשנו. ואם האבל אחר ז' כיון שכבר פסקה האבילות חייב להסב רק שצריך לשנות קצת. היינו שיתן כר א' תחת ראשו. ח"י סי' תע"ב סק"ה ופ"מ שם:

סימן תקד

טעם. שכשהוא מיסב לא יטה על גבו ולא על פניו שאין זה דרך חירות. ולא על ימינו. משום סכנתא שלא יקדים קנה לושט דושט הוא על צד ימין ונפתח הכובע שעל פי הקנה מאליו והמאכל נכנס לתוך הקנה ונחנק. לבוש סימן תע"ב סעי' ג'. ואין חילוק בין איטר לאחר. טור שם:

סימן תקה

טעם. שאומרים **הקידוש והבדלה מיושב**. כדי שיהי' דרך הסיבה וחירות. חק יעקב סי' תע"ג ס"ק ב' ובש"ע האריז"ל כתב שיברך מעומד:

סימן תקו

טעם. דבשאר מועדים אומר **ותתן לנו ה' אלהינו באהבה** מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום חג המצות הזה זמן חרותינו מקרא קודש כו'. וכשחל בשבת אומר **שני פעמים באהבה** אחד כדלעיל ואחד זמן חרותינו באהבה מקרא קודש. לפי כשחל בחול אומר באהבה מועדים לשמחה דכלל המועדים קבלו באהבה ולא הפרטים דהא בקבלת התורה הכינו עצמם שלשת ימים בלא כפי' ואח"כ כששמעו פרטי הדברים מזדעזעים והוצרכו לכפי' ע"כ כשאומרים את יום חג המצות הזה או את יום חג הסוכות הזה א"א באהבה שנית משא"כ שבת קבלו במרה באהבה ולכך אומרים בשבת באהבה שנית על פרט של שבת. לבוש סי' תפ"ז סעי' א'. וא"ת הרי פסח במצרים נצטווה ולא בהר סיני. י"ל דמ"מ נתחדשו הקרבנות בסיני כענין שכתוב בפ' אמור ובחמשה עשר יום לחודש

חג המצות וגו' והקרבתם אשה לה' וגו' לכן אין לומר באהבה מקרא קודש. וגם משום לא פלוג ברגלים. מטה משה אות תר"ה. וע"ל סעי' שי"ח:

סימן תקז

טעם. שא"א **שעשה ניסים** לפי שעתיד לאומרו בהגדה. חק יעקב סי' תע"ג סק"ב:

סימן תקח

טעם. על ענין **ארבעה כוסות**. הנה רבותינו ז"ל במדרש (שמות רבה ח') אמרו ד' גאולות יש כאן. **והוצאתי**. **והצלתי**. **וגאלתי**. **ולקחתי**. מכאן סמכו חכמים ותקנו ד' כוסות בלילי פסח אחד על הקידוש והוא נגד **ולקחתי** כמ"ש אשר בחר בנו מכל עם כו' ומרוב מעלתו הוא קודם לכל. ואח"ז בכוס ההגדה בסיפור יציאת מצרים מתחיל בגנות ומסיים בשבח הוא נגד **והוצאתי** כי פרק עול השעבוד מעל צוארנו. ואחריו כוס בהמ"ז אשר בו ידבר על השפעות הטובות ושבח הארץ והוא נגד **והצלתי** אתכם מעבודתם היינו שלא נצטרך כלל אל העבודה ואחריו כוס ההלל הוא על אשר **גאלנו ובזרוע נטוי**' כי לעומת מה שנתן אותנו לשם ולתהלה בכל הארץ כן מחויבים אנחנו להללו ולפארו ולספר שמו ותהלתו. חסד לאברהם:

קונטרס אחרון

הוא נגד והוצאתי. בסדה"י כתב וז"ל הגזירה עלה ברצונו לשעבד אותם ת' שנים כדי לצרפם אלא הקב"ה ברחמיו מיהר את הקץ בחמלתו עלינו בזכות אבותינו שלא נטמע ביניהם. ושמעתי על פקוד יפקוד שהוא סימן שמסר להם יוסף שמי שיאמר אלו הב' מלות הוא ודאי גואל. ר"ל שמנין פקו"ד שהוא ק"צ יפקוד היינו יחסר ממנין ת' וישאר רד"ו לבד ע"י הגאולה וברוח הקודש נאמר ליוסף מה שהי' עתיד להיות או קבל כך מאבינו יעקב שהגזירה של ת' שנה לא תהי' מתקיימ' כולה אלא כך יחסר מן המנין. ע"ש[317]:

ובשם הגראו"ו זצוק"ל וימררו את חייהם. נכתב הטעם למעלה קדמא ואזלא. כי ידוע הוא מאמרם ז"ל אשר קושי השעבוד הי' משלים הת' שנה ולכן היתה הגאולה בשנת רד"ו לירידת מצרים וקושי השעבוד נרמז בוימררו את חייהם וע"ז בא הקדמא ואזלא.

[317] **ובספר** חסד לאברהם בליקוטים פי' בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **ברוך ממעזריטש** זצוק"ל הפסוק (בא) ופסח ד' על הפתח. דהנה אמרו חז"ל שהקב"ה אומר לישראל פתחו לי כחודו של מחט. והענין הוא דהאדם צריך להיות לו אתערותא דלתתא והנה במצרים שהיו ישראל שקועים במ"ט שערי טומאה לא המתין הקב"ה על אתערותא דלתתא והי' אתערותא דלעילא וזה ופסח ד' על הפתח:

פי' לכן קדמו ואזלו מהגולה ע"י מרירת חייהם ואם תרצה לידע כמה היתה הרוחה. ר"ל סכום השנים אשר קדמו לילך מהגולה צא וחשוב מנין אותיות קדמא ואזלא ותמצא מנינו סכום ק"ץ ונשארו רד"ו שנים:

ובסדר הגדה מהרב המופלג החריף מו"ה ישכר בן הרב המאה"ג מו"ה יהושע זצ"ל אב"ד דק"ק פודקאמין פי' וירד מצרימה אנוס ע"פ הדיבור. כי הנה כתיב ויאמר ישראל רב עוד יוסף בני חי אלכה וארא‍נו בטרם אמות ויסע ישראל כו' ויאמר אלקים לישראל כו' אל תירא מרדה מצרימה (רש"י) לפי שהי' מיצר על שנזקק לצאת לחוץ לארץ. הרי חזינן שהי' מורך וצער בלב יעקב לילך למצרים ועל כל זה לא הי' יכול לחזור בו מדבורו אשר אמר בתחילה אלכה וארא‍נו בטרם אמות. כי כן הוא מגדר השלימים לשמור מוצא שפתו במה שקיבל עליו אף בדבר הרשות כאשר אם הי' נודר דבר מה ממש במילי דשמיא[318]. וזהו וירד מצרימה. אנוס ע"פ הדבור. ירצה שלא הי' יכול לחזור בו מדבורו כנ"ל.

ובספר יסוד האמונה פי' ההגדה ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא שהקב"ה חישב את הקץ לעשות כמו שאמר לאברהם אבינו בברית בין הבתרים שנאמר ויאמר לאברם ידוע תדע כי גר יהי' זרעך וכו'. דהנה אמרו ז"ל ששר של מצרים טען נגד הקב"ה אתה אמרת ועבדו אותם ארבע מאות שנה ולא עבדו רק רד"ו. והשיב לו הקב"ה וכי אני אמרתי בארץ מצרים, בארץ לא להם אמרתי, גלוי וידוע לפני משנולד יצחק הי' נעים ונדים והיינו דכתיב כי גר יהיה זרעך משעה שיהי' לך זרע דהיינו יצחק כמ"ש כי ביצחק יקרא לך זרע. וזהו שהקב"ה חישב את הק"ץ שנה שלא נשלמו לתשלום ת' שנים. וחישב הוא ית' לעשות כמו שאמר לאברהם כי גר יהי' זרעך דייקא משנולד יצחק בארץ לא להם דייקא ולא בארץ מצרים:

ובספר אספקלריא המאירה (שמות) תירץ בשם ר' אלעזר ממיץ קושית הסמ"ג על אשר כתוב באזהרה שלא לשוב בדרך הזה עוד (דברים י"ז) ואיך הרבה גדולים וחכמים בישראל אשר עדיין יושבים ודרים שמה וגם הרמב"ם הלך להתיישב שם. שדוקא באותו דרך שבאו ממצרים אסור לשוב ולא בדרך אחר. וזהו דכתיב בדרך הזה דייק:

[318] **בספר** קדושת לוי פי' כוונת הפסוק (לך ט"ו)ויאמר מה תתן לי ואנכי הולך כו' והנה דבר ה' אליו לאמר. לכאורה מלת לאמר היא מיותר ויובן ע"ש פירוש הפסוק למה יאמרו מצרים מבלתי יכולת וכו' ויאמר סלתתי כדבריך ופי' רש"י ז"ל בשביל דבריך. מה חידש רש"י בזה. כי לכאורה מה שאמר משה למה יאמרו מצרים הוא תמוה היפלא מה' חלילה שיתן להם מחשבות שלא יאמרו כך. רק דהנה הדבורים מן הצדיק עושים רושם כמו שכ' ותנזור אומר וכו' ובמה שאמר משה למה יאמרו מצרים עשה משה רשימה ובודאי אם הי' רוצה הש"י שלא יאמרו בודאי הי' כך אלא מתמת שאמר משה למה יאמרו כו' וזהו שפי' רש"י כדבריך בשביל דברך שעשו רושם בודאי יאמרו ועי"ז סלחתי וא"כ צריך הצדיק לשמור שלא יצא דבר רע מפיו. וזה הרמז במלת לאמר כי מיד שאמר אברהם ואנכי הולך ערירי והוציא דבר רע מפיו מיד הי' דבר ה' אליו לאמר. שאברהם יאמר בעצמו לא יירשך זה כדי שהדבור זה יבטל דבור ראשון ויעשה דבורו של עכשיו רושם:

ובספר בני יששכר פי' הפסוק ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל. עפ"י מש"כ הקדוש **מהר"ש** זצוק"ל בספר דן ידין שבאלו ב' שמות **כס"ה בפ"ז** יצאו ישראל ממצרים והם אתוון כס"ף זה"ב ע"כ. ואותיות השמות הללו מסוגלים לכוין בכ"י למו"מ ע"ש:

והצלתי אתכם מעבודתם. בספר ליקוטי מהרי"ל (ראה) כ' בשם זוה"ק. שרשב"י אמר לר' אלעזר הטעם הגלות שהי' דוקא במצרים, מחמת שהי' ישראל במעלה עליונה שלא יתקלקלו לכך הגלה הקב"ה הישראל למצרים שהמצרים הי' שונאים אותם למאוד ולא היו התחברות עמם ולא נתקלקלו:

ובספר הכוונת פי' הפסוק כי גר יהי' זרעך בארץ לא להם. ע"ד שאז"ל כי יוסף העביר העם לערים כדי שלא יאמרו על ישראל שהם גרים כמותם וזהו בארץ לא להם בארץ שאינה של אותם שהם מחזיקים בה כי הלא ואת העם העביר לערים וא"כ אין זו חרפה כי גם זרעך יהי' שם:

סימן תקט

עוד טעם. למצות **ד' כוסות**. נגד ד' דברים טובים שהי' בישראל בהיותם במצרים שעי"ז נגאלו אבותינו ממצרים כמשארז"ל. בני יששכר בשם הרב הגדול **החיד"א** זלה"ה. וכתב שם ולפי"ז י"ל **כוס ראשון** זכרון שלא שינו את שמותם. בני ישראל עלו ובני ישראל נפקו. ע"כ מקדשין על כוס זה ומברכין מקדש ישראל. **כוס ב'** זכרון שלא שינוי את לשונם. הנה לשונינו נגביר ושפתינו אתנו להלל בפה ולשון ולספר הניסים והנפלאות אשר פעל הפועל ישועות. **כוס ג'** זכרון שהי' גדורים מן העריות. מברכין עליו ברהמ"ז. כי אם הלחם אשר הוא אוכל לישנא מעליא. **כוס ד'** זכרון שלא היו בהם דילטורין. ע"כ אומרים עליו לא לנו ד' וכו' למה יאמרו הגוים (דילטורא) אי' נא אלהיהם ע"ש:[319]

סימן תקי

טעם. למה תקנו חז"ל נגד ד' לשונות של גאולה ד' כוסות יין דוקא הי' להם לתקן ד' מינים אחרים באכילה או באמירה ובסיפור נגד ד' לשונות הללו. אבל להיות שאמרו רז"ל יכולני לפטור את כל העולם מן הדין מיום שחרב בית המקדש דכתיב שכורת ולא מיין היינו שאין להם דעת כשכור עברו ואין מעשי קטן כלום והאי דיצה"ר החזיק בנכסים

[319] **ויזהר** כ"א לשתות כוסו כולו בפעם ראשון כדי לצאת ידי חובתו בשתיית רביעית ואם לא יוכל לשתות כולו ישתה לכל הפחות רובו ואם ישאר משתייתו בכוסו יזהר להריק אותו הנשאר אל הקנקן דמוזג ממנו וא"חכ יחזור וימלא הכוס למען שלא יהא הבוס פגום. ויעשה כן לכל הארבע כוסות בכל פעם כשימזגם. ויש סומכין על התוספת לבדה מה שמוסיפין למזוג בו בכל פעם. מהרי"ל:

אין מחזיקין בנכסי קטן (היינו מי שאין בו דעת) **והנה הוא שעמדה לאבותינו במצרים** בהגיע תור הגאולה הגם שהי' הקטרוג הללו עע"ז והללו וכו' כי הוא שעמדה בשעת הקטרוג עת שכרות הוא לנו קטנות הדע"ת ואין כאן דין ויכולני לפטור וכו' שנאמר שכורת ולא מיין ע"כ נגד ד' לשונות של גאולה התקינו חז"ל יי"ן המשכ"ר כי הוא שעמדה אין לסט"א טענת חזקה כי החזיק בנכסי קטן מבלי דעת ומעשיו אינו כלום כי בגלות נאמר שכורת ולא מיין.

ומטעם זה. אמרו חז"ל בימי הפורים חייב אדם לבסומי וכו' כי נתחייבו על שהשתחוו וכו' והי' הטענה להנצל וכו' עת שכרות וכו' שכורת ולא מיין. (בני יששכר) ומטעם זה המנהג כשאומרים **והוא שעמדה לאבותינו** אוחזין את הכוס כי הוא שעמדה לנו כנזכר לעיל. שם:

קונטרס אחרון

ויכולני לפטור. ובספר דבש לפי מערכת ש' אות כ"ב כתב בשם חכם אחד עפ"י מה שכתב הרמב"ם פכ"א דאישות האשה ששברה כלים בעת שעשתה מלאכה בתוך ביתה פטורה ואין זה מן הדין אלא מן התקנה שאם אין אתה אומר כך אין שלום בתוך הבית. וכיון דאנו יש לנו עם ה' יתברך כביכול דין אשה ובעלה כמ"ש רז"ל במדרשים א"כ החוטא שמקלקל בחטאו למעלה ח"ו פטור מפני התקנה ושלום הבית. וזה טעם אין שלום אמר ה' לרשעים דכשאין להם שלום חייבים ואין להם פטור מצד שלום הבית:

ובס' נועם מגדים (נצבים) כתב בשם **הבעש"ט** זי"ע מליצה עבור עם קדוש שכל מה שעושין סוף מעשה הוא לה'. גם העושק והאונאה הכל למען ה' שיחזיק בנו לתורה שיכבד שבת לישא בעול וצדקה. הרי כי הכל עשוי לשם שמים עכ"ד. וכתב שם דמה שהאשים דהמע"ה לרשע אשר לא זכר עשות חסד. דמשמע שאין בו רק זה שאינו עושה לפנים משוה"ד וחסידות ואח"ז סיפר שהוא רשע גמור. אך הכוונה שבכל הרשעיות לא הי' בו ניצוץ כוונה וזכרון לקדושה וחסד ע"ש.

סימן תקיא

טעם. שהנשים חייבות בארבע כוסות. מפני שהנשים היו עיקר באותו הנס שבזכות נשים צדקניות נגאלו משא"כ בסוכה. מ"א סי' תע"ב ס"ק ט"ז:

סימן תקיב

טעם. שאין מברכין אקב"ו לשתות ד' כוסות כמו על נר חנוכה שהוא מדרבנן. לפי שאינו עושה ביחד כמו מגילה אין קורין אותה סירוגין וד' כוסות אם שתתן בבת אחת לא יצא ע"כ אין לברך דאין ד' כוסות אז לברך עליה כלל: רקח):

קונטרס אחרון

שאינו עושה ביחד. ומטעם זה אין מברכין על אכילת ג' סעודות בשבת. לפי שאין מברכים אלא על המצוה הנעשית בבת אחת בלי הפסק. עיין ארחות חיים סי' רמ"ב.

ובמהרי"ל כתב וז"ל אמהר"י סג"ל ברוקח כתב אם שתה הד' כוסות בהפסק לא יצא ולא פי' מאי הפסק ואמר שנ"ל שלא יפסיק ביניהם בדברים בטלים:

סימן תקיג

טעם. שלוקחין **שני תבשילין זרוע וביצה**. אחד **זכר לפסח** ואחד **זכר לחגיגה** וזרוע ע"ש זרוע נטוי' והוא **זכר לפסח** שהי' נצלה בשפוד ע"ג גחלים וביצה **זכר לחגיגה** שהי' מקריבים בי"ד ונאכל עם הפסח וביצה הוא לשון ביעא בלשון ארמי כלומר בעי רחמנא לפרקינן. והזרוע אין אוכלין בלילה וביצה אוכלין. דבלאו זכר לחגיגה יש בה טעם משום אבילות בית המקדש. כמ"ש הרמ"א סי' תע"ו שליל ט"ב נקבע באותו לילה של חג הפסח. ט"ז סי' תע"ג סק"ד:

סימן תקיד

טעם. החרוסת. זכר לטיט שהי' ישראל משתעבדין בו במצרים ועושין אותם ממיני פירות מתוקים ומרורים וחומץ ומתבלין אותם בתבלין לדמותה לטיט שיש בו מכל דבר ונותנין בה תפוח זכר לתחת התפוח עוררתיך. ואגוזים ע"ש דכתיב אל גינת אגוז ירדתי. טור סי' תע"ג ועי' אבודרהם:

סימן תקטו

עוד טעם. כדי להמית את הקפא (פי' מין תולעת יש במרור והוא מת ע"י החרוסת) שבמרור שלא יזיקנו: תוס' פסחים דף ט"ו ע"ב בד"ה קפא. והצרכנו לומר שהתליע בתלוש שאם התליע במחובר אסור באכילה על כל פנים אפי' ימות. (כל בו):

סימן תקטז

טעם. שנקרא **חרוסת**. זכר ללבינה שהי' מעשה חרסין. מרדכי בשם ירושלמי בע"פ:

סימן תקיז

טעם. שאוכלין **כרפס**. מפני שהוא ניטריקון ס' פרך כלומר ס' ריבוא עבדו עבודת פרך. מ"א סי' תע"ג ס"ק ד':

קונטרס אחרון

ובענין אם כרפס בעי הסיבה. בסידור האריז"ל כתב דא"צ הסיבה. ובאבודרהם כתב לאכול אותו בהסיבה. וכן הוא בקיצור ש"ע סי' קי"ט סעי' ג':

יקח מהכרפס פחות מכזית ומטבילו בחומץ ומברך בפה"א ואוכל. סי' תע"ג סעי' ו'. ואם אירע שאכל כזית לא יברך ברכה אחרונ' כדי לפטור המרור. עי' מחצית השקל שם ס"ק י"ח. ומהרי"ל כתב בשם מהר"ש שאכל כזית ולא בירך אחריו. וכן כתב בספר מעשה רב להגר"א ז"ל שאוכל כזית ואינו מברך ברכה אחרונ':

סימן תקיח

טעם. שאין מברכין על החרוסת עם היותו מצוה. משום שאין מצוה באכילתו. (יעב"ץ):

סימן תקיט

טעם. המרור. זכר לומררו את חייהם ועיקר המצוה היא בחזרת שתחלתו מתוק וסופו מר זכר לומררו את חייהם בפרך. תחלה בפ"רך ואח"כ בפרך ונוהגין לחזור אחר חסא אפי' לקנותו בדמים יקרים דשמא סימנא מילתא הוא כלומר לרמוז דחס רחמנא עלן ושמעתי דחסא הוא מה שאנו קורין זערזו"ך בלשון פולין.[320] לבוש סי' תע"ג סעי' ה':

[320] **כתב** בספר רחמי האב מצוה לפרסם בליל התקדש חג פסח שלא יברכו הנשים ברכת אכילת מרור כי מיעוטא דמיעוטא המה שאוכלים כזית שלם ולא די שאינם מקיימים המצוה אלא מברכין ג"כ ברכה לבטלה ע"כ יברך בעה"ב ויכוין להוציא כולם:

בספר דרך פקודיך כתב וז"ל רוב האנשים במדינות הללו אוכלין תמכא (הנקרא חריי"ן) והנה הוא חריף וחזק מאד ואינם יכולים לאכול כזית. ואפי' מי שאוכל כזית אינו אוכל בבת אחת. ע"כ יש ליזהר בזה דהיינו מי שמשער בעצמו שלא יאכל כזית בבת אחת לא יברך דהוי ברכה לבטלה ע"ש. ובשו"ת חכם צבי סי' קי"ט כתב דמצוה מן המובחר בשלאטי"ן:

ובש"ע התניא סימן תפ"ו כתב וז"ל שיעור כזית הוא חצי ביצה. אמנם יש אומרים שהוא קצת פחות מכשליש ביצה (עי' מ"א שם בהתחלה) וכיון דמרור בזמן הזה דרבנן לכן יכול לסמוך על האומרים שהוא פחות מעט משליש ביצה. אבל לענין ברכה אחרונ' ובהמ"ז ששיעורו בכזית ספק ברכות להקל ולא יברך עד שיאכל כחצי ביצה ע"ש:

ובספר אמרי נועם להרב הצדיק הקדוש **מאיר הורוויץ** זצוק"ל אבד"ק **דזיקוב** תשובה ג' כתב בשם אא"ז הרב הצדיק הקדוש המפורסים מוהר"ר **נפתלי מראפטשיץ** זללה"ה שהי' אוכל מרור פחות מכזית ובירך עליו:

קונטרס אחרון

המצוה היא בחזרת. כתב רבינו ירוחם יש שנהגו שלא לאכול חזרת קודם פסח. וכן הי' נוהג הרשב"א. לא שהי' אסור אלא שלא לשנות מנהג קדמונים עכ"ל. וכן נהגו אנשי מעשה שאין לאכול חזרת ביום א' של פסח כמו שנהגו בע"פ. עי' מטה משה אות תר"ג: **שעשה כן**. וכעת השגתי מכתב מהרב הה"ג מו"ה פנחס הלוי הורוויץ נ"י ראב"ד דק"ק קארוב ששמע מכמה חסידים שהי' בצאנז בשנה האחרונה קודם פטירתו שאמר קודם אכילת מרור. ידוע שאם יתנו לי כל חללי דעלמא לא אוכל לאכול כזית מרור. עכ"ז כיון שהוא מצוה נהי שהוא מצוה דרבנן הנני מס"נ ואוכל. ובירך על אכילת מרור ואכל. ואח"כ בעוה"ר הקיא תיכף ע"כ. והנה לדעתי מה שסיים אז וצונו ונשמרתם מאד לנפשותיכם והניחו מידו ולא אכל. בוודאי בשעת שהתחיל לברך הי' בדעתו לאכול את המרור. רק קודם שסיים את הברכה חשש לאזהרת הרופא שלא יאכל מחשש סכנה ע"כ בכדי שלא יהי' הברכה לבטלה סיים **ונשמרתם מאד לנפשותיכם**. וזה היה איזה שנים קודם פטירתו:

סימן תקכ

טעם. שנהגו העם לעשות בליל פסח שלש מצות. זכר לשלש סאין שאמר מהרי שלש סאין ופסח הי'. ובציעתה זכר לקריעת ים סוף וירדן שנבקע בפסח.[321] דעת זקנים מרבותינו בעלי התוס':

ושמעתי מאדמו"ר הרב הצדיק הקדוש **מאלעסק** זצוק"ל שהרב הצדיק הקדוש **מסטרעליסק** זללה"ה אכל ג"כ דבר מיעוט מהמרור. גם שמעתי מאנשים יריאים ושלימים ששמעו מפיו הק' של הרב הצדיק הקדוש **מהר"י מבעלז** זצוק"ל שאמר בשם אביו הרב הצדיק הקדוש המפורסים זללה"ה שאנשים החלושים בטובעם יכולין לאכול דבר מיעוט ממרור ולברך עליו:

ובספר הואיל משה סימן ט' כתב שמעתי משמי' דגברא רבא הגאון הצדיק **מצאנז** זצוק"ל שהי' מחמיר ע"ע תמיד במצות מרור במס"נ לאכול החריי"ן בלתי נמלל ולעת זקנתו ותשות כחו הזהיר אותו הרופא שלא יעשה כן מחשש סכנה. ובשעת עשיית הסדר הי' הכל מוכן לפניו גם המרור כדרכו תמיד. ובהגיעו לקיום מצות המרור אחז המרור בידו ובירך עליו בשם ומלכות ובהגיעו לאמר וצונו סיים הברכה וצונו ושמרתם מאד לנפשותיכם והניחו מידו ולא אכל ע"כ. וכן שמעתי מאנשים נאמנים ששמעו כן מפי איש אחד יראי ד' שהי' אצלו בפסח וראה בעיניו שעשה כן:

[321] **כתב** בספר ח"א כלל ק"ל וז"ל יניח את הג' מצות בקערה ויכסה אותם במכסה כמו בשבת ויו"ט ומה שנוהגין לכרוך המצות ומניחין המטפחות בין מצה למצה הוא מנהג בורות ע"כ. (ולא ראיתי לנהוג כן וגם שאלתי הרבה גדולים יראים ושלמים וכולם פה אחד שהמנהג לכרוך המצות ומניחין המטפחות בין מצה למצה):

וצריך לעשות מצוה בשלשתן ויקח גם מן המצה השלישי' שעדיין לא נעשה בה דבר ויבצע ממנה וכורך אותה בחזרת ומטבל בחרוסת ואוכל בלא ברכה זכר למקדש כהלל שכך הי' מנהגו של הלל. אבל אותן בני אדם שמניחין אותה שלימה עד למחר לברכת המוציא לא יפה הן עושין. וכן אמר ר"י הזקן משום אביו הואיל ושלשתן לשם מצוה תעשה מצוה בשלשתן. כל בו. כתב א"ר סי' תפ"ו סק"ד וז"ל ראיתי מבני עלי' היו מנשקים המצות והמרור וכל המצות בעת מצותן וכן סוכה בכניסתו ויציאתו וכן ד' מינין שבלולב והכל לחבב המצוה:

קונטרס אחרון

זכר לשלש סאין. ואסור לטלטל בשבת ערב פסח המצות מצוה כיון דאסור באכילה מדרבנן ביום זה הוי מוקצה. אבל שאר מצה מותר לטלטל כיון שיכול ליתנה לעופות או לאינו ישראל או לתינוקות. משא"כ מצת מצוה שודאי אינו רוצה ליתנה להם. פרמ"ג סי' תמ"ד סק"א:

ובספר אלה המצות כתב ומנהגן של ישראל תורה הוא להיות כל א' יוליך כזית מצה של מצוה ואומרים עליו שהוא לשמירה בים וביבשה ואפי' בין האומות יש ששואלין בשביל כאב הראש ואומרים שהוא בדוק אצלם:

כתב בספר מנחם ציון להרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **מנחם מענדל** מרימנאב זצוק"ל דהמלאכים שבאו אצל אברהם לבקרו שהו אצלו יותר משבעה חדשים כי ביום הכפורים נמול ובשעת פטירתן היה פסח שאכלו מצות אצלו וע"ל בהשמטה לסעי' תתרנ"א:

ובשם הרב הצדיק הקדוש **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל שפי' המדרש צר הקב"ה קלסתר פנים של מרע"ה דומה לאברהם אבינו ע"ה ואמר למלאכים שרצו לקבל התורה הלא זה שאכלתם אצלו בשר בחלב. דלכאורה קשה דבפסוק נאמר ויקח חמאה וחלב ובן הבקר[322] ובכה"ג אין איסור. רק הטעם. דאסור באכילת בשר קודם חלב דבשר היא דין וחלב רחמים וקיי"ל תתאה גבר ע"כ כשאוכל מקודם בשר מתגבר ח"ו הדין. אבל כשאוכל מקודם חלב רחמים מתערין[323] אולם ע"י שרצו המלאכים לנצח את התחתונים ויהי' שורת הלכה דעילאי גבר א"כ אדרבא עשו איסור מה שאכלו חלב קודם:

ובספר שפתי צדיקים (וירא) כתב דזה הטעם שאוכלים בחג השבועות חלב וחמאה ובשר. לזכרון שע"י שאכלו המלאכים אצל אברהם אבינו חלב ובן הבקר גרם למשה לקבל התורה:

ובמהר"ם שי"ף בדרושים פי' (אבות פ"ג) אם אין קמח אין תורה. אם לא נתן א"א ע"ה קמח לאורחים. אין תורה. ואם אין תורה שלמד אברהם אבינו תורה אפי' ע"ת לא הי'

[322] **בספר** חסד לאברהם עין משפט נהר נ"א פי' **ובן הבקר אשר עשה** כי ביום שהלך אברהם אחר הבקר עם ישמעאל בנו ליטול ג' פרים ממקנה שלו הלך אחריו רפא"ל בנסתר. ולאחר שנטל ב' פרים ונתן ביד הנער להוליכן והי' משתדל ליקח השלישי. נדמה רפאל לפר חשוב וכשבא אברהם ליטלוהי' הפר נשמט עד שהוליכו לפתח מערה ונפתח פתח המערה. וכל זה בשליחותו של מקום וכשראה אדם וחוה קבורים שם והריח ריח ג"ע מיד ידע מעלת המקום וחמד להיות שם קבורתו. מיד נמסר הפר מאליו בידו של אברהם. ובהגיעו לאכלו לא מצא אלא שנים. והוצרך אברהם לברוא פר שלישי ע"י ספר יצירה [הערת המדפיס: **בספר** שלה"ק וישב כתב דמה שנוצר ע"י ספר יצירה אין טעון שחיטה וניקור ע"כ. וזה שיוסף הי' מגיד לאביו שהיו אוכלין אבר מן החי כי הוא בודאי לא אמר שקר והם ודאי לא הי' חשודין על זה:] כדי שלא יצטער בסעודת אורחים שאם הי' חוזר אל המקנה הי' עובר זמן המאכל. וז"ש ובן הבקר אשר עשה ממש:

[323] **בפי'** הרמ"ז על הזוהר שהובא בסה"ק מק"מ פ' פנחס דרל"א כתב טעם זה בבב"ח:

נותן קמח הכנסת אורחים:

ובספר גבולת בנימין פי' בשם גדול א' המדרש פליאה ע"פ (תהלים ע"ד) עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם. באדם בשביל דם נדה. עפ"י דאיתא במדרש שבשעת מתן תורה כשטענו המלאכים תנה הודך על השמים. והשיב להם משה שהם עברו על התורה שאכלו בשר בחלב אצל אברהם. וע"ז קשה הלא מתחלה אכלו חמאה וחלב ואח"כ בן הבקר. רק יש לתרץ עפ"י מה דאיתא בש"ע יו"ד שצריך להפסיק בנתיים באכילת פת בקינוח והדחה בשתייה. והם לא אכלו פת כדאי' במדרש ולחם לא הביא ששרה אמנו פירסה נדה. ועפי"ז יובן המדרש פליאה הנ"ל:

תעשה מצוה בשלשתן ופעם אחד שלח הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **יצחק אייזק** מזידיטשוב את בניו להרב הצדיק הקדוש **מדזיקוב** זללה"ה וציוה להם לשאול אותו למה בתפילין מניחין ארבע פרשיות. וכן בציצית עושים ארבע ציצית. וגם בלולב לוקחים ארבע מינים. וגם בכוסות של פסח צריכין לשתות ארבע כוסות. ומצות אין מניחין אלא שלשה. וכשבאו אצלו שאלו אותו שאלה זו. ותירץ להם הלא גם במצות בשביל זה שוברין מצה אחת לשנים ונמצא הם ג"כ ארבע ע"כ. וכבר אמרז"ל אפי' שיחת חולין של ת"ח צריכה לימוד והם מקדשים שמו ית' בכל הדיבורים והמאמרים וממשיכין קדושה בכל עניניהם:

ויזהר משבירך על אכילת מצה ועל אכילת מרור שלא יסיח בדבר שאינו מענין עד שיאכל גם כריכה זו כדי שתעלה ברכת אכילת מצה ומרור גם לכריכה זו וצריך הסיבה ואין נוהגין לטובלו בחרוסת. לבוש סי' תע"ה סעי' ו'.

סימן תקכא

טעם. שפורסין מצה האמצעית לשנים ולא הראשונה. לפי שאם יבצע הראשונה יהי' המוציא על השניה ואסור. לפי שאין מעבירין על המצות. אבל עתה יהי' המוציא על הראשונה.[324] מנהגים:

[324] **ויצרור** היטב במפה ואם נתחלפו אין מעכב. וכן אם נשברה ראשונה או השלישית יקחנה לאמצעית והא דמסמנין כדי שלא להעביר על המצות. הגהות מנהגים בשם תשובת מהרי"ל:

והא דבעינן שיאכלם ביחד משום דאם יאכל של המוציא תחלה שהיא השלימה הרי באותה אכילה יצא י"ח מצה ואנן בעינן לחם עוני לשם מצה דהיא הפרוסה. זכור לאברהם:

הגאון הפלאה רבו של הגאון בעל חת"ס זללה"ה אם חל פסח ביום א' אפה מצות של מצוה במש"ק ממש קודם שישב על הסדר: **ובספר** הדרת קודש אות פ"ה כתב בשם הגר"א דלא הי' אופה מצות בע"פ ע"ש: '"

סימן תקכב

טעם. הטיבול ראשון. משום היכרא לפי שאין בני אדם רגילין לאכול ירק קודם הסעודה והתינוקות ישאלו ע"ז. עיין רש"י פסחים דף קי"ד ע"א דאי לא הי' מטבל אלא השני במרור לא הי' ניכר דהוי משום מצוה אלא כדרך בני אדם לטבול תוך הסעודה ע"כ תקנו לטבל קודם הסעודה דבזה מרמזין שאין הטיבול בא מחמת הסעודה והוא סי' לטיבול השני שהוא ג"כ שלא מחמת הסעודה אלא מצות חכמים. ט"ז סי' תע"ג ס"ק ז' ובטיבול ראשון יאכל פחות מכזית דאם יאכל כזית יהי' ספק אם יברך ברכה אחרונה. ואם אירע שאכל כזית לא יברך ברכה אחרונה. מ"א סי' תע"ג ס"ק י"ח ועי' מחצית השקל שם:

טעם. שטובלין הכרפס במי מלח. מפני שכרפ"ס עולה **ש**' שהוא שמו אלהים במילואו וכדי להמתיק מדת אלהים שהוא מדת הדין טובלין במי מלח שהמים הם מסטרא דחסד והמלח מסטרא דדינא כמבואר ברקנ"ט. מטה אהרן:

קונטרס אחרון

שטובלין הכרפס במי מלח. (בסדר הגדה כ"י) להגאון הקדוש המפורסם **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל שכ' וז"ל דהנה על כל הד' קשיות של מה נשתנה יש תירוצים כמבואר ולמה מטבילין המרור בחרוסת זכר לאשה ובעלה שהי' דורסים בחומר ובלבנים. אלא שצריך טעם למה מטבילין הכרפס במים מלוחים בשלומא האכילה של כרפס זכר לששים רבוא שעבדו עבודת פרך. רק למה מטבילין. רק דאי' במדרש דבעת שצוה ה' לעשות הפסח הי' מוציא ריח מג"ע והשבט לוי שהי' מהולים הי' רשאים לעשות הפסח אבל כללות ישראל לא היו מהולים. ותיכף כשבאו אל משה והריחו הריח של פסח ואמרו שרצונם לעשות הפסח ואמר להם שכתוב בתורה כל ערל לא יאכל בו אז תיכף מלו א"ע. וזה מצינו (פסחים צ"ב ע"א) הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר וצריך טבילה. ובמצרים לא הי' אלא הנילוס והלכו כל הששים רבוא אל הנילוס ומרוב העם הי' נעכר המים ונקרא מים מלוחים מים עכורים. ולכן טובלין הכרפס במי מלח שמרמז לששים רבוא ולמים מלוחים שבאו כולם אל הנילוס לטבול עצמן.

סימן תקכג

טעם. שנוטלין ידיהם בליל פסח קודם הטיבול ראשון אע"ג שלא נהגו המון עם ליטול ידיהם לכל דבר שטיבולם במשקה והוא מטעם שאין אנו נזהרין מלטמאות עצמינו ומלאכול אוכלין טמאין. עי' תוספת פסחים דף קט"ו ע"ב בד"ה כל. משום דהוא כאחד משאר שינוים שעושין בליל זה כדי שישאלו. חק יעקב סי' תע"ג ס"ק כ"ח:

סימן תקכד

טעם. שטובלין **שני פעמים**. הא' **זכר לגאולה** כדכתיב ולקחתם אגדת אזוב וטבלתם בדם אשר בסף. והב' נגד הגלות שהי' בחטא מכירת יוסף דכתיב ויטבלו את הכתונת בדם. (מעשי ה'). **והטעם**. שמטבל בחומץ. כי כן הי' משועבדים תחת מעוול חומץ. (של"ה):

סימן תקכה

עוד טעם. לזכר על ב' טבילות שטבלו יליד בית ומקנת כסף. **עוד טעם**. כנגד שתי הזאות אחת על המשקוף ואחת אל המזוזות. דעת זקנים:

סימן תקכו

טעם. שנהגו **לפרוס המצה** קודם הגדה. כדי שלא יאמר הא לחמא עניא אלא על מצה פרוסה כדאמרינן בפסחים מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה. אבודרהם:

קונטרס אחרון

לפרוס המצה. **וטעם**. שיקח חלק הגדול לאפיקומן. לפי שאותו החצי' של אפיקומן הוא עיקר המצוה שיאכל באחרונה. ט"ז סי' תע"ג סק"ט:

סימן תקכז

טעם. שמטמינין האפיקומן. כדי שיראו התינוקות וישאלו מפני מה מטמינין המצה ועדיין לא אכלנו ומתוך התשובה נבא לספר יציאת מצרים ומוזגין מיד כוס שני כדי שישאלו התינוקות למה שותין כוס שני קודם הסעודה. לבוש שם סעיף ו' וסעיף ז'. וראוי לכורכה בתוך המטפחת וליתנה בין הכרים.[325] מטה משה אות תרכ"ז:

סימן תקכח

טעם. שעושין **מצה אפיקומן** ואין עושין מרור אפיקומן הלא שניהן כתובין בפסוק אחד כדכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו. לפי שמצה בזמן הזה דאורייתא ומרור מדרבנן. הלכך עבדינן למצה אפיקומן זכר לפסח שהוא מדאורייתא ולא עבדינן למרור אפיקומן זכר לפסח שהוא מדרבנן. ספר התניא סי' מ"ח:

[325] **ויהא** זהיר לאוכלו קודם חצות. שכן הי' דין הפסח לאוכלו קודם חצות עי' לבוש סימן תע"ז סעי' א'. ובספר מנחם ציון להרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **מנחם מענדיל מרימנאב** זצוק"ל כתב וז"ל מצניעין את האפיקומן קודם חצות לבל ירגישו בו הקליפות. ואחר חצות לוקחין אותו משם. וזאת דיבר בסדר לילה שני של פסח. ובסדר ליל א' של פסח כ' והחלק היותר גדול יצניעו למשמרת עד חצי הלילה שהוא עת חילוף הזמנים והשגת העתים לעלמא לחירות:

קונטרס אחרון

וזכרון ליציאת מצרים. בספר אמרי נועם להרב הצדיק הקדוש מוהר"ר מאיר הורוויץ זצוק"ל אבד"ק **דזיקוב** מה שאומרין הצדיקים אשר אפיקומן סגולה לבנים יש רמז עפ"י המדר' אשר פרעה אמר פן ירבה. ורוה"ק משיבו כן ירבה ותיבות **כ"ן ירב"ה** עולה אפיקומ"ן:

סימן תקכט

טעם. המנהג שהתינוקות **חוטפין האפיקומן** בליל פסח. שעל ידי זה לא ישנו ויתעוררו לשאול וזה שאמרו בש"ס פסחים דף ק"ט ע"א **חוטפין מצה בליל פסחים**.[326] חק יעקב סי' תע"ב ס"ק ב':

קונטרס אחרון

ויתעוררו לשאול. הנה החילוק שבין שאלת הבן חכם להבן רשע. כי מה שאמר הבן חכם אתכם ולא אותנו אין בזה מוציא עצמו מן הכלל. כיון שאמר אלהינו. אלא לפי שאין שוחטין פסח על הקטן אמר אתכם. מטה משה אות תרל"ז בשם ר' צדקיה ז"ל:

ובסדר הגדה להגאון הקדוש **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל כ"י פי' מש"כ בעל הגדה **ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח**. היינו כל הלכות הפסח עד אין מפטירין אחר הפסח ואז ממילא יהי' לו תירוצים על כל שאלותיו כשמודיעים לו כל הלכות הפסח. שזאת המשנה של אין מפטירין הוא סוף המשנה של כל הלכות פסח:

עוד שם וז"ל הנה אצל שאלת בן רשע כתיב ואף אתה הקהה את שיניו ואמור לו **בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים** לי ולא לו כו' לא הי' נגאל. וקשה דלשון ואמור לו משמע שמדבר לנוכח. ולשון לי ולא לו משמע שמדבר בנסתר. עפ"י מה דאיתא בגמ' (שבועות ל"ו ע"א) בההוא מרבנן דהוה יתיב קמי' דר"כ ויתיב וקאמר שאחד שאל לחבירו פי' של הפסוק יחתך ויסחך מאוהל וכו' ואמר לו ר"כ שלא יאמר בל' נוכח דבשלמא כשאדם אומר תהלים מתפלל להשי"ת אבל כשאדם מדבר עם חבירו צריך לומר בנסתר. וכאן בעל הגדה לא הי' רוצה לומר לו ולא לך מחמת שלא שכיח אצל ישראל בן רשע חלילה ולכך כתיב לי ולא לו בנסתר:

[326] **ונוהגין** לנקוב חתיכות האפיקומן ולתלותו ויכול לנקבו אף בפסח דלא כיש מחמירין. מ"א סי' ת"ק סק"ז. כתב בשו"ת שבות יעקב ח"ג שאלה נ"ב וז"ל ובקיצור שני לוחות הברית כתב שאין לעשות כן שהוא ביזוי אוכלין. ולא ידעתי מה ביזוי יש בזה ומעולם ראיתי מרבותי ואבותי שנוהגין כן ואין כאן ביזוי מצוה וזכרון ליציאת מצרים ע"ש:

סימן תקל

טעם. נכון **בהגבהת הקערה** באומרו **הא לחמא עניא**. המפרשים כתבו טעם להגבהה זו כדי שישאלו וטעם זה הוא רחוק. רק י"ל כפשוטה עפ"י המדרש מאשפות ירים אביון אלו ישראל שהיו משוקעין במצרים והקב"ה הגביהן וזהו רמז שאומרים הא לחמא עניא שרומז על עניות במצרים ומגביה הקערה לרמוז על מאשפות ירים אביון כהמדרש הנ"ל. מטה אהרן בעהמ"ח ספר בגדי אהרן על התורה:

סימן תקלא

טעם. שאומרים **הא לחמא עניא** בלשון ארמית. לפי שכולם הי' מדברים בלשון ארמית ואין עמי הארץ מבינים לשון הקודש. ד"א כדי שלא יכירו מלאכי השרת מתפארים בכל זה ויקטרגו עלינו ויזכרו עונותינו שאין אנו ראויין להגאל שאין מלאכי השרת מכירין לשון ארמית כמו שפירשנו בקדיש. אבודרהם:

קונטרס אחרון

לשון ארמית. ובסידור הק' של **מהרמ**"ק סדר הגדה כתב דלכך התחילו בלשון תרגום. כי ידוע שהתרגום הוא לשון ארמי. מאותו רמאי המקטרג תמיד על ישראל. וע"כ אמרו שלא ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי לפי שאין מלאכי השרת מכירין בו. הואיל והוא לשון מיוחד לארמי אובד אבי. ועכ"ז למען לא יקטרג בתפלותינו התקינו חכמים לתת לו חלק בהם הלא הוא התרגום שאומרים בקדיש ובקדושה דסדרא. כי יתפאר ויאמר חשוב אני בעיניהם שאומרים תפלותיהם בלשוני. מעתה מאחר שגרשנו אותו מבתנו בביעור החמץ והשאור שהם כנויים של השטן. ואין ספק שהוא מקפיד על הדבר. לפיכך סדרו לנו שניתן לו חלק בראש מעין שעיר המשתלח. ומעין המשל שמשלו חכמים לכלב הצועק בבית המלך אומר המלך תזרקו לו עצם ולא יערבב הסעודה. כך אנו מתחילין בלשון ארמי זה כדי שלא יערבב שמחתנו. ועי' ט"ה ח"א סעי' כ"ב וקונ"א לט"ה בהשמטה לסעי' תתקע"ו בד"ה ובשל"ה.

סימן תקלב

עוד טעם. מפני המזיקין שאילו היו מדברים בלשון הקודש היו שומעין מה שאנו אומרים כל שהוא רעב יבא ויאכל היו מתקבצין כולן ומקלקלין כל הסעודה והיו עושין היזק על

כן נהגו לומר בלשון ארמית שלא יהיו מבינין מה שאנו אומרין כל דכפין ייתי וייכול.[327]
פרדס הגדול בליקוטי דינים:

קונטרס אחרון

לומר בלשון ארמית. ובסידור רמ"ק כתב דלכך התחילו בלשון תרגום. לפי שתרגום הוא לשון ארמי מאותו רמאי המקטרג תמיד על ישראל. וע"כ אמרו שלא ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי לפי שאין מלאכי השרת מכירין בו. הואיל והוא לשון מיוחד לארמי אובד אבי. ועכ"ז למען לא יקטרג בתפלותינו התקינו חכמים לתת לו חלק בהם הלא הוא התרגום שאומרים בקדיש ובקדושה דסדרא. כי יתפאר ויאמר חשוב אני בעיניהם. ועתה להיות שגרשנו אותו מבתנו כאשר צונו הוא ית' שאור לא ימצא בבתיכם. כי שאור ותמץ הם כנויים של השטן הוא יצה"ר. ואין ספק שהוא מקפיד על הדבר. לפיכך סדרו לנו ליתן לו חלק בראש מעין שעיר המשתלח. ומעין המשל שמשלו חכמים לכלב הצועק בבית המלך אומר המלך תזרקו לו עצם ולא יערבב הסעודה. כך אנו מתחילין בלשון ארמי זה כדי שלא יערבב שמחתנו:

סימן תקלג

טעם. שאומרים **די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים.** כי ויאפו את הבצק לא הי' אלא אחרי יציאת מצרים. ופי' ה"ר יהוסף האיזובי בשם בן עזרא שהי' שבוי בהודי והי' מאכילין אותו לחם מצה ולא נתנו לו לעולם חמץ.

והטעם. מפני שהוא קשה ואינו מתעכל כמהרה כחמץ ויספיק ממנו מעט וכן הי' עושין המצריים לישראל. אבודרהם:

עוד טעם. אע"פ שגורשו ממצרים העיר (מטרופולון של המדינה) בליל ט"ו מ"מ לא שלחום עד הגבול בלילה ההוא (כי ארץ מצרים ד"מ פרסה) והם היו בצוען מצרים באמצע המדינה בלילה ההוא גם ודאי כבר אכלו מצות בלילה זו בארץ מצרים עם הפסח קודם שיצאו ונתגרשו ככתוב על מצות ומרורים יאכלוהו. יעב"ץ:

סימן תקלד

טעם. שאומרים **לשנה הבאה בני חורין** בלה"ק. כדי שלא יבינו הפרסיים שהם רוצים לברוח. (גבורות ה'):

[327] **בספר** מנחם ציון כתב בשם ספר מעשה ה' פי' לזה. כי הפסח אינו נאכל אלא למנויו. וע"כ בזמן הבית נעלו הדלת בלילה שלא יבא א' מן השוק לאכול מפסחים. ואחר החרבן עשה השמש כהרגלו לנעול הדלת ולזאת אומרים כל דכפין ייתי שאין צריכין עתה לזה:

סימן תקלה

עוד טעם. שמסיימין **בלשון הקודש** שהוא דרך בקשה שאנו מבקשין מלפני המקום שישחרר אותנו מעבדות לחירות על כן אומרים שיהיו מבינין מלאכי השרת כההיא דאמרינין לעולם אל יתפלל אדם בלשון ארמי אלא בלשון שיהיו מלאכי השרת מבינים ומבקשים עלינו גם הם רחמים. פרדס שם:

סימן תקלו

טעם. שנקרא הגדה **סדר**. כי זה הוא הסדר של כל השנה כי כל המצות תלויות ביציאת מצרים. **ובקבלת התורה** נאמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים. בית אהרן:

קונטרס אחרון

שנקרא הגדה סדר. בסידור הק' מהרמ"ק כתב הטעם שמתחיל המגיד לספר בגנות אבותינו. שכ' מתחל' עובדי ע"ז היו אבותינו. וכ"ש מאחר שתרח עשה תשובה אין ראוי להזכיר לו שום רשע לפי שבספור ההוא מקילין לו העונש ויהי' לו כפרה. כי הא דאמרינן מעשה עגל הראשון נקרא ומתרגם ולזילותא דישראל לא חיישינן כי היכי דתהוי להו כפרה. וכן הא דתנן שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להם חלק לעוה"ב. אין לחשוב שלא יבואו לעוה"ב מי יתן והייתי זוכה למה שיזכה מנשה מלך יהודה. כי רוב ימי חייו האחרונים היו בתשובה שלימה. אלא סדרו דבר זה במשנה כי היכי דתהוי להו כפרה. כי כשם שכל מי שנאמרה שמועה מפיו שפתותיו דובבות בקבר. כך כשמספרים בגנותו הוא שומע ומצטער ומתכפרים לו עונותיו. ואם אמרו שאסור לספר אחר מטתן של מתים הוא מאותם שלא החטיאו אחרים. אבל כשחטאו והחטיאו מותר לספר בגנותן אף אם עשו תשובה. ומה שאמרו שאין מזכירין לו שום רשע. הוא בעולם אשר הוא שם. שאין מענישין אותו על עבירות שעשה הואיל ועשה תשובה כו' ע"ש.

ובספר שכחת לקט כתב דמה ששנינו ואלו שאין להם חלק לעוה"ב. פי' אין להם חלק ידוע בפני עצמם אבל הם נהנים וניזונים מכמה אוצרות. של צדקה גנוזים לאותן שלא זכו כעני שאין לו מה יאכל וסמוך על שלחן חבירו. וע"ל בהשמטה לסעי' קמ"ט בד"ה ובספרו:

מארץ מצרים. בספר גאולת ישראל פי' הפ' (קהלת) **וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החושך**. עפ"י מה דאיתא **חכם מה הוא אומר**. וקשה הא החכם אמר ג"כ אתכם והוציא עצמו מהכלל כמו הרשע שאמר לכם. אמנם האמת הוא דהנה בתורה כתיב **ויקרא אלהים לאור יום ולחושך קרא לילה**. הנה גבי אור מזכיר שם

אלהים וגבי חושך אינו מזכיר שם אלהים. לפי שאין הקב"ה מייחד שמו על הרע כי בלילה שכיח הרבה מזיקין:

וזה וראיתי אני כו' שבא לתרץ למה נקרא זה בשם חכם וצדיק וזה בשם רשע וכסיל. כי כמו שהאור יש לו יתרון על החושך. שאצל האור נאמר בו שמו של השי"ת ואצל החושך לא נאמר בו שמו של השי"ת כך יש יתרון החכמה מן הסכלות. כי בדברי החכם נאמר שמו של השי"ת במה שאמר **ה' אלהינו אתכם**. והרשע אינו מזכיר השם:

סימן תקלז

טעם. שאין מברכין על קריאת ההגדה כמו שמברכין על קריאת מגילה והלא מצות עשה הוא שנאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר וכו'. מפני כי במה שאומר בתחלה בקידוש **זכר ליציאת מצרים** יצא. והרשב"א כתב טעם אחר שאין לברך על קריאתה. מפני שהוא מצוה שאין לה קצבה ידועה ואפי' בדבור בעלמא שידבר בענין יציאת מצרים יצא אלא כל המרבה הרי זה משובח. ונקראה הגדה. ע"ש והגדת לבנך ביום ההוא וכו'. ועוד מפני שמגיד בה ענין יציאת מצרים והנסים ונפלאות שעשה עמנו הקב"ה באותו זמן.[328] אבודרהם. ועי' פ"מ סי' תע"ג ס"ק כ"ט וז"ל אמירת הגדה אין לומר בהסיבה אלא באימה ויראה ע"ש:[329]

קונטרס אחרון

להם התורה. ובספר ילקוט האורים בליקוטים פי' בשם ס' זכרון יעקב מה דאי' שלהי מכות ע"פ **ת'ו'ר'ה' צוה לנו משה. תרי"א** מצות קבלנו ע"י משה. ושתים מפי הגבורה

[328] **טעם** שאין מברכין שעשה נסים. דאשר גאלנו הוא במקום שעשה נסים. פמ"ג א"א סי' תפ"ו. ובשם הרב הצדיק הקדוש **מוהר"ר פנחס מקאריץ** זצוק"ל מה שאומרים בהגדה אלו האכילנו את המן כו' את השבת. הלא שבת ניתן במרה והמן ירד באילים אח"כ וא"כ איפכא מבע"ל. ופי' עפ"י דכתב רש"י ז"ל בחומש לקטו לחם משנה. לחם משונה. אותו היום נשתנה בריחו וטעמו. שמדבר כאן הכל בשבח בחי' המן. אלו האכילנו את המן ולא נתן לנו את השבת. היינו שישתנה טעמו בשבת לשבח דיינו:

ובספר דברי שאול בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **לוי יצחק אבד"ק בארדיטשוב** זצוק"ל ביאור המאמר בהגדה אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו התורה דיינו. לכאורה תמוה מה יועיל מעמד הר סיני אם לא נתן לנו התור'. רק באמת אמרז"ל שאברהם אבינו קיים כל התור' עד שלא ניתנה והיינו שכל כך נזדכך שכלו עד שהבין מעצמו התור' וכוונת המצוה וז"ש כליותיו נובעות חכמה. והנה גם במעמד הר סיני נזדככו כל כך עד שעמידתם לפני הר סיני בעצמותו הי' די לאותו דור דיעה אף שלא יתן להם התורה:

[329] **וכן** כל הסיבה שצריך להסב בלילה הזה הוי דוקא בשעת אכילה ושתי' ולא בשעת ברכה ברכי יוסף שם אות י"ד:

כתב בס' יוש"ה שער ט' מי שהאיר לו השם עיני שכלו ומעיין בכתבי האריז"ל יראה מגודל התיקונים הנוראים של כל הסדר ע"כ יזהר לומר לפני כל דבר ודבר של הסדר לשם יחוד כו' ופסוק ויהי נועם והעיקר שיכוין שבכל דבר הוא עושה נחת רוח ליוצרו ובוראו ית':

שמענו. זש"ה **אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה**. ר"ל אלו לא נתן לנו את התורה. היינו תרי"א מצות. רק אלו השתים דמפי הגבורה שמענו דיינו:

סימן תקלח

טעם. שנוהגין לזרוק מעט מן הכוס באצבעו כשיגיע לדם ואש ותמרות עשן. וכן כשמזכיר המכות דצ"ך עד"ש באח"ב. זכר למה שנאמר אצבע אלהים הוא וא"כ יש לזרוק באצבעו[330] חק יוסף סי' תע"ג ס"ק ל"ד. ועוד לרמז שע"י המכות הי' נחסר מהם כל פעם ומתמעטין:

סימן תקלט

טעם. שרבי יהודא הי' נותן בהם סימנים **דצ"ך עד"ש באח"ב**. וכי אין אדם יודע ליקח מכל תיבה אות אחת ולעשות סימן. לפי שבתהלים אינם סדורים המכות כמו שהן סדורין בפרשה לפיכך נתן ר' יהודא סימנים הללו להודיע שסדר הפרשה עיקר. שבילי הלקט הלכה רי"ח. ועי' שם עוד טעמים:

קונטרס אחרון

דצ"ך עד"ש באח"ב. דברי הפסקי תוספות אות רל"ד התמי' על דברי המשנה מנחות דף צ"ו ע"א רבי יהודא הי' רגיל לתת סימנים **דצ"ך עד"ש באח"ב זד"ד יה"ו** ומביאין בכורים קורין בסדר הכתוב בחומש ע"כ. והראה לי ידידי הרב הה"ג מו"ה משולם נ"י ראב"ד דפה לבוב דברי הגהות מימוניות על הרמב"ם פ"ח הלכות חמץ ומצה וז"ל ור"ח פירוש דאשמעינן שבסדר הזה היו קורין מביאי ביכורים ולא כסדר שכתוב בתהילים.[331]

סימן תקמ

עוד טעם. משום דבעל הגדה נקט **מכות בכורות** ולא נקט הכי באינך. דאינהו היו המכה עצמה ור"י בא להורות בסי' שגם הבכורים היו מכה עצמה כמ"ש במדרש למכה מצרים בבכוריהם שהבכורים עצמן הכו לאביהם למהר לשלחם יסוד האמונה:

[330] **ובשם** האריז"ל איתא שיש לשפוך עם הכוס בעצמו י' טיפין בי' מכות וישפוך לתוך כוס שבור הרמוז לקליפ' הנקרא ארור. והוא כמו שער עגל שמניחין חוץ לתפילין ליתן חלק לסט"א. **והטעם**. כדי שלא יקטרג בליל זה. וע"ל סעי' כ"ב: **ובמהרי"ל** כתב רז"ל מהר"ש. כשאמר דם צפרדע כו' שוטף בכל תיבה ותיבה פעם אחת מן הכוס לחוץ. ואמר שכן נהג ראבי"ה ונראה לו הטעם דר"ל מכל אלו יצילנו ויבואו על שונאינו דהא הכוסות להצלחה לישראל:

[331] **ופי'** שבספר תלים לא נמנו כסדר הזה ותאמר אין מוקדם ומאוחר בתורה ע"כ בא להודיענו כי כן היו כסדר הכתובים בתורה. אבודרהם:

קונטרס אחרון

למהר לשלחם. ובס' יסוד האמונה פי' עז"ה. ע"פ המדרש **למכה מצרים בבכוריהם**. בכוריהם לא נאמר אלא בבכוריהם שהיו הבכורים מכים זא"ז לכך נותן ר"י סימנים **דצ"ך עד"ש באח"ב**. כי קשה דבכל הנוסחאות נמצא כתוב אצל בכורות מלת מכות בכורות אמאי לא נימא מכות דם מכות צפרדע וכו' כמו בבכורות. אבל במה שארז"ל שהיו הבכורים מכים את אביהס יובן מ"ש מכות בכורות שפיר שהי' הבכורים מכים את אבותם ור"י חולק בזה ומפיק מלת בכוריהם לדרשא אחריתא ומרמז במה שנתן סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב שהיא אחר חושך תיכף בכורות ולא מכות בכורות שהבכורים לא הי' מכים את אביהם מדלא נתן סימן באחמ"ב. וז"ש המדרש לכך ניתן ר"י סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב שר' יהודא בא לחלק בסימניו על הת"ק ואמר שהבכורים לא היו מכים את אביהם:

סימן תקמא

טעם. שאין מברכין על ההלל שבתוך הסעודה. מפני שאין אומרים אותו על השלחן בתורת קריאת ההלל אלא בתורת שיר והודאה בלבד וגם פוסק באמצע ומברך ברכות הרבה ומרבה בשיחת דברים בסעודה ואוכל ושותה לכך אין מברכין עליו. אבודרהם. ועי' לעיל סעי' תק"ב:

סימן תקמב

טעם. שקורין בליל פסח הלל מיושב. מפני שחולקים אותו אין מטריחין אותו לעמוד. ועוד שאז דרך הסיבה וחירות. ספר התניא סי' ל"ב.

וטעם. שאומרים הלל מעומד דכתיב **הללו עבדי ה' העומדים**. ט"ז סי' תכ"ב ס"ק ד':

סימן תקמג

טעם. חלוקת הלל. מפני דחצי הלל דקודם הסעודה מדבר הכל ביציאת מצרים ושייך לכל ההגדה שקודם הסעודה דאיירי כולה ביציאת מצרים אבל חצי הלל האחרון וגם רוב סיפורי ההגדה שאחר הסעודה מדברים בשאר הגאולות ובגאולה העתידה. לכך קבעוה יחד אחר הסעודה. ומטעם זה נוהגין לומר שפוך חמתך קודם לא לנו. **ונוהגין לפתוח הפתח** כשמתחילין **שפוך חמתך על הגוים** וגו' להראות שאנו בטוחים בשם יתברך וליל שמורים הוא ובזכות אמונה זו יבא משיח וישפוך חמתו על הע"א. לבוש סי' ת"פ:

קונטרס אחרון

אחר הסעודה. ובספר אבודרהם כתב **הטעם** שחולקין את ההלל כדי להדר בו את כוס שני שכוס ראשון מהדרי בקידוש. וכוס שני מהדרי במקצת ההלל. שבהגדה איכא ספור דברים בעלמא וכוס שלישי מהדרי בברהמ"ז. וכוס רביעי מהדרי בהשלמת הלל:

סימן תקמד

טעם. כשיגיע ללפיכך נוטלין כל א' וא' כוסו. מפני שבאים לפתוח בשיר והלל. ומצינו באגדה מנין שאין אומר שירה אלא על היין שנאמר ותאמר להם הגפן וכו'. פרדס הגדול סי' קל"ב:

סימן תקמה

טעם. כשחל פסח במוצ"ש יאמר להיפך מן הפסחים ומן הזבחים. משום דאין חגיגה קריבה בשבת. אלי' רבה סי' תע"ג ס"ק ל"ו:

קונטרס אחרון

ומן הזבחים. ויש שאין מדקדקין בכך ואומרים הכל נוסח א' שהרי אנו מבקשים שיגיענו ה' למועדים הבאים ששים בעבודתו ושם נאכל לשנה הבאה כשלא יהא חל פסח במו"ש מן הזבחים מתחילה דהיינו מחגיגה שנאכל בלילה זה ואח"כ מן הפסחים. שו"ע הרב סי' תע"ג סעי' מ"ט:

סימן תקמו

טעם. שמברכין על כל כוס וכוס. כיון דכל חדא וחדא הוי מצוה בפ"ע מברכין על כל אחד ואחד. מ"א סי' תע"ד:

קונטרס אחרון

בספר ארחות חיים סי' תע"ב אות י"ב כתב בשם ספר ארחות יושר פי"א שידחוק עצמו לשתות ד' כוסות שלימים ואכילת מצה מצוה ואפיקומן שיעור כזית שהוא ט' דרה"ם אף שקשה עליו אכילתן ושתייתן ידחוק א"ע ובזה לא יצטרך לאכול סמים ומשקין מרים לרפואת הגוף.

סימן תקמז

עוד טעם. כיון שבשעת אמירת ההגדה יש היסח הדעת מהשתיה ואינו עולה אז על לבו שישתה אח"כ עי"ז יש הפרד גמור בין הכוסות וראוי לקבוע על כל או"א ברכה

בפ"ע משא"כ לגבי ברכה אחרונה כיון שלא הי' בו גדר שביעה והסתפקות וקביעות הדעת שלא ישתה עוד לא חל עליו חיוב ברכה אחרונה[332]. אשל אברהם להגאון הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל:

קונטרס אחרון

עי' ברהמ"ז. ויותר נכון שאם הוא צמא למים ורוצה לשתות תיכף אחר הקידוש יהי' המשקה שרוצה לשתות לפניו בשעה שיברך על היין ואז א"צ לברך על המשקה שרוצה לשתות לא בתחלה ולא בסוף. ועי' ט"ה ח"א סעי' ר"ח בהשמטה:

סימן תקמח

עוד טעם. שאין מברך ברכה אחרונה על כל כוס. משום דהוה כנמלך בכל כוס מכח חיוב שחייבהו חכמים לעשות בכל כוס מצוה אחרת. תב"ש סי' י"ט ס"ק י"ז:

סימן תקמט

טעם. שנוהגין לאכול המרור קודם הסעודה הא הפסח נאכל על השובע בסוף הסעודה וגבי' כתיב על מצות ומרורים יאכלוהו בשלמא מה שמברכין על אכילת מצה בתחילת הסעודה הוא מוכרח משום שע"כ צריכין לאכול. מצה בסעודה וצריך לברך עובר לעשייתן אבל במרור קשיא. משום דמצה מורה על הגאולה ומרור מורה על הגלות והנה בזמן שבית המקדש הי' קיים שהיו יודעין שתהי' גלות לבסוף ע"כ אכלו המרור לבסוף אבל בזמן הזה שאנו מחכים ומצפים לגאולת עולם במהרה בימינו וסוף הכבוד לבוא. ע"כ אוכלין המרור תחלה. מנחם ציון להרב הצדיק הקדוש **מרימנאב** זצוק"ל:

קונטרס אחרון

בסוף הסעודה. ובספר אבודרהם כתב דבזמן שבית המקדש קיים בתחלה מביאין הפסח ומברכין **בא"י אמ"ה אקב"ו על אכילת הפסח** ואוכל ממנו כ"א כזית. ואח"כ מביאין החגיגה ומברכין **בא"י אמ"ה אקב"ו על אכילת הזבח**. וכשגמרו לאכול החגיגה מביאין הפסח ואוכלין אותו על השבע:

[332] **ונראה** שאם שתה אחר כוס הראשון של קידוש מים או בארשט צריך לברך ברכת בנ"ר. נלמד ממ"ש בס' שדי חמד מערכת ברכות אות כ"ג בשם שו"ת שו"מ דהמים שמביאים ממרחק לרפואה וצוה הרופא שלא לשתות כל המים בב"א שזה מזיק רק לחלק לארבע או שלש כוסות ולהפסיק בנתיים בהליכה ממקום למקום כדי שיתעמל ויתעכל השתייה ויהי' ההפסק בין שתייה לשתייה לא פחות מחצי שעה צריך לברך ברכה ראשונ' ואחרונ' על כל כוס וכוס וכן כאן אמירת ההגדה רובא דרובא יש שיעור יותר מחצי שעה וגם יש היסח הדעת וגדר שביעה והסתפקות. אבל בכרפס שצריך לאכול פחות מכזית. אפילו אכל כזית בטיבול א' אין רשאי לברך ברכה אחרונ'. כי ברכת בפה"א של טיבול ראשון פוטר את המרור ואם יברך ברכה אחרונ' יגרום ברכ' לפני המרור ואסור לגרום ברכה ע"כ גם הירק שבטיבול א' נפטר מברכה אחרונ' ע"י ברהמ"ז. ועיין מחה"ש סימן תע"ג ס"ק י"ח:.

סימן תקנ

טעם. שנהגו לאכול בסעודה זו בצים. זכר לאבילות מפני שבפסוק על מצות ומרורים יאכלוהו מרומז החורבן לומר שביום שאוכלין מצות יחול ט' באב והוא מרורים וסי' **א"ת ב"ש** כו' כלומר ותהא גילה ברעדה. לבוש סי' תע"ו סעיף ב':[333]

סימן תקנא

טעם. למנהג **שמוזגין כוס חמישי** וקוראין אותו כוס של אליהו הנביא משום דאיכא פלוגתא בגמ' אם צריכין כוס חמישי ולא אפסקא הלכתא וכשיבא אליהו יתברר הספק וע"כ מוזגין הכוס מספק ואין שותין אותו וקוראין אותו כוס של אליהו כי בבואו יתבררו כל הספקות וגם ספק זה. (הגר"א):

קונטרס אחרון

כוס של אליהו. ובספר תולדות אסתר כתב הטעם שנוהגין למזוג כוס אחד יותר וקורין אותו כוס אליהו הנביא[334]. עפ"י הירושלמי מנין לארבע כוסות מן התורה ר"י אמר כנגד והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי. והנה לכאורה יש שם עוד לשון א' של גאולה והוא והבאתי אתכם אל הארץ. רק יען כי מה שבאנו אל הארץ לא הי' ביאה ממש לדורות רק לפי שעה. וזה יתקיים לעתיד כשנזכה לגאולה שלימה וישלח לנו את אליהו הנביא. לרמז זה אנו קורין את כוס החמישי כוס של אליהו.

סימן תקנב

טעם. דנוהגין הבעלי בתים לברך **ברכת הזימון** בעצמן בשני לילי פסח. עפ"י מה דגרסינן פרק אלו נאמרים אמר ריב"ל אין נותנין כוס של ברכה לברך אלא לטוב עין שנאמר טוב עין הוא יברך ועכשיו נראה בעל הבית טוב עין במה שמחלק לכל בני הבית ונוהג עצמו דרך חירות וכן אמר בתחילה כל דכפין ייתי ויכול שבזה נראה טוב עין וא"כ לו נאה לברך ולהודות. הגהות מנהגים:

[333] **כתב** בשו"ת בית יעקב סי' כ"ד מקום שלא נהגו לאכול צלי בליל פסח אם הוא מבושל אחרי הצלי שרי. וכן צלי קדר ע"ש ועי' מ"א סי' תע"ו ס"ק א':

[334] **ובספר** שתי הלחם להגאון הקדוש **מהר"מ חאגיז** זצוק"ל בסופו כתב הואיל וארבעה כסי דהאי לילא ארבעה גאולות קרינן להו וארבעה גאולות נינהו. ע"כ ראוי ונכון להכין כוס זה בשם אליהו. כי הוא המבשר את הגאולה אחרונה:

סימן תקנג

טעם. שתקנו רז"ל להתחיל בכוס רביעי **שפוך חמתך**. לפי שעתיד הקב"ה להשקות לאו"ה ד' כוסות של פורענות. בחיי פ' וארא:

קונטרס אחרון

שפוך חמתך. בספר מנחם ציון לפסח כתב על הא דאיתא במדרש ויהי אך יצא יצא יעקב שעמד אחורי הדלת פי' שמנהג ישראל שפותחין הדלת בשעה שאומרין שפוך חמתך. וכשהגיע יצחק לזה הלך יעקב לפתוח הדלת וראה את עשו בא לקראתו. והתחבא יעקב א"ע אחורי הדלת. התחיל עשו לצעוק ברכני גם אני שיאכל ג"כ ממאכלו ואולם יצחק אכל כבר את האפיקומן ולא הי' רשאי לאכול עוד:

סימן תקנד

טעם. שאינו רשאי לשתות יין אלא מים אחר ד' כוסות. בעבור העניים שפסקו להם ד' כוסות מן התמחוי לב' לילות כדי שלא ישתה יין שנתנו לו לב' לילות בלילה אחת. ועוד טעם. כדי שלא ישתכר לפי שחייב האדם לעסוק כל הלילה בהלכות פסח ויציאת מצרים עד שתחטפנו שינה. חק יעקב סי' תפ"א ס"ק א'. ואין לעשן הטוטין בלילי פסח אחר הסדר משום הפגת טעם מצה. שע"ת סי' תקי"א ס"ק ה' ועי' באר היטב סי' תפ"א דכתב ג"כ בשם כנה"ג דבשתיית הטוטין שקורין טובא"ק שומר נפשו ירחק מהם:

קונטרס אחרון

שומר נפשו ירחק מהם. ובספר ארחות חיים שם כתב בשם ס' מאורי אור וז"ל לענין עישון טאבאק יש מי שאוסר ואין בו ממש. וכן אוסר בת"צ והן דברים בדוים כו' ולשחוק יחשב[335] מלבד בט"ב בשעת בהכ"נ צריך להחמיר לגמרי מפני היסח אבילות ושאר היום המוכרח לבריאות הגוף יעשן בצינעה:

סימן תקנה

טעם. שנהגו להחמיר שלא לאכול **ענבים יבשים שקורין רויזינ"י** ושאר פירות יבשים אם לא שידוע שנתייבשו בדרך שאין לחוש לחמץ והמשקה אשר נעשה מהם שותים.

[335] **ונראה** דאותם שכתבו להחמיר בלילי פסח הוא רק כענין שכתב בספר אשל אברהם להגאון הקדוש **מבוטשאמש** זצוק"ל סימן תקס"ז וז"ל אותם שכתבו להחמיר בתענית הי' כוונתם רק בעישון טובאק רטוב מאד ובולעים העשן וההבל היוצא מהלח הרטוב שיש ע"ז חשש שאולי הוא כהבל היוצא ממשקים שהוא כמשקים וגם שהיא מ"מ שלא בדרך משקה עכ"ז יש חשש כיון שהוא דרך הנאתו. משא"כ במדינותינו אין שום פתחון פה כל דהוא לחשוש בזה כי כוונת העישון הוא רק לבריאות הגוף לרפות המעיים כו' ואין הטובאק לח כל כך שיהי' מההבל איזה ממשות דטעם. והמחמירים הי' כוונתם רק למגדר מקלות ראש עכ"ל: *ז

משום דחוששין שמא נדבק בהם קצת חמץ לכן אין אוכלין אותם אבל המשקה שותים דאותו המעט בטל בס' ואע"ג ששורה גם בפסח מ"מ לא החמירו מספק ומה שנוהגין איסור לבשלן משום דע"י בישול יהיב טעמא ביותר. והכלי ששואב בהם המשקה נוהגין שלא להשתמש בהם דבר אחר.[336] מ"א סי' תס"ז ס"ק ח':

קונטרס אחרון

אבל המשקה שותים. בספר אשל אברהם סי' תס"ז כתב וז"ל לצורך מצות יין קידוש על יו"ט אחרון דפסח התרתי לעשות בחול המועד יין צמוקים על ידי שרייה כי כנראה שאין חשש ממש בצמוקים דידן ובפרט הקטנים ע"ש.

ובספר כרם שלמה סי' תס"ד כתב וז"ל בימינו אלה מזייפין הקאפפע (וכן הפלפלין) דהיינו שעושין גרעינים מחמץ וצובעים אותו ירוק כמראה הקאפפע והדבר ידוע לרבים אזי צריך לבדוק אחר זה קודם פסח. וכן מה שקורין מושקיטניס יש בו חשש חימוץ גמור כי דרכו להיות נקבים וחלולים וסותמין בבצק והוא דבר ידוע לרבים. וכן מושקיט בליה מוכרין קודם פסח כי שורין אותו במי שעורין ואין לשנות ע"ש:

ונוהגין במדינות אלו שלא לאכול צפורן. שקורין נעגליך וכרכום. שקורין זאפרי"ן. לפי שבוחשין קמח עם מים ומזלפין על הכרכום בשעה שמייבשין אותן. והצפורן שורין אותן במי שעורים קודם שמייבשין אותו. ש"ע התניא סי' תס"ז סעי' כ"א. ועי' יו"ד ס"ס קי"ד שיש לאסור זאפרין כל השנה משום שמטילין בו בשר נבלת סום עשוי חוטין חיטין. ובס' ארחות חיים סי' תכ"ז אות כ' כתב בשם ספר מאורי אור שכתב ראיתי מעשה בבית א"א זצ"ל שבדק היטב כרכום של יהודי רמאי הבא למכרו ובהרשאת פו"מ לקחו והשליכו וגירשוהו. וכן בעשב הטע"ה ירוק ושחור נוהגין איסור כי מערבים בו מבושלים

[336] **ועי'** פ"מ שם וז"ל והנוהגין לסנן היין מן הצמוקין משום חשש חימוץ שמא יש בעין נדבק על הצמוקין ונ"ט בפסח רשאים לסנן אף בע"פ עד הלילה דבטל בס'. וכשחל פסח ביום א' ושכח לסנן היין מצמוקים בע"ש טוב להניח לליל יו"ט כי בשבת יש כמה חששות בברירה וכדומה. וחומרא בעלמא מה שאין אוכלין הראזינקי"ס בפסח ומסננין קודם וכאן א"א טוב להניחו לסנן בליל יו"ט. שם סי' תמ"ד סק"ב:

ועי' לבוש סי' תס"ז סעי' ח' דכתב וז"ל נוהגין שלא לאכול תאנים יבשים בפסח מפני שרגילין לערב בהם סולת כשמתקנים אותם במקום שמביאו אותם משם וכן הצמוקין בין האדומים בין השחורים נוהגין שלא לאכול בפסח. מפני שאומרים שהלובן שעליהם הוא קמח ואע"פ שחקרו עליהם ונודע שלא לחוש לזה מ"מ כבר פשט האיסור מיהו לא נתפשט האיסור בפשיטות כ"כ אלא באדומות שקורין ראזינק"א אבל בדקות השחורות יש מתירין דהא עינינו רואות שאין בהם שום לובן. ומה שאוסרין האדומות אע"פ שגם בהן אין רואין לפעמים לובן אומרים מפני שדרך שמטילין אותן במים רותחין כשמייבשין אותם וחששו בהם משום גיעולי חמץ עכו"ם שהרי הרתיחו המים בכליהם אע"ג שגם בזה יש חומרא יתירה שהרי סתם כלי עכו"ם אינן בני יומן וה"ל נ"ט לפגם קודם הפסח. מ"מ כבר נהגו לאוסרו מטעם צירוף תרי חששות הללו ע"ש:

ועי' פמ"ג שם סק"ח דבפירות יבישים. **הטעם**. לפי שאופין בתנור לחם ומושיבין במקומו פירות. ופלוימי"ן **הטעם**. לפי שנותנין עליהם שכר או מי שעורים. וע"ש מ"ז סק"ז דראזינק"י אדומות אין אוכלים והשחורים קטנים יש מתירין ע"ש. ובסי' תס"ד סק"א כתב וז"ל יש נוהגין שלא לאכול שום בפסח ואיני יודע טעם למה. ומ"מ עתה אין להקל בפני ע"ה ובצנעה לת"ח אין להחמיר:

שנתייבשו. וכל ירא שמים יזהר גם בקנמון אשר ראינו בעינינו הסוחרים משימין תוך יי"ש של תבואה הנצרף בבשמים שקורין ליקער ומיד מייבשין אותו ע"ש:

ועי' שע"ת סי' תנ"ג סק"א דיש נוהגין היתר בטיי"א שבאה מן התגרים אשר במדינות גידולם וגם הבקיאים מעידים שהוא כשר לפסח ע"י שמכירים במראה וטעם וריח שיש הבדל ביין טיי"א שנתבשלה ונתיבשה לבין טיי"א הבאה כדרך גדילתם ולא שלט בה אור לבשלה כלל.

ובצנעה לת"ח אין להחמיר. ומדברי המ"א סי' תמ"ז סק"כ מוכח דמותר לאכול שום בפסח אם לא נחתך בסכין חמץ ע"ש. ובספר שדי חמד סי' ו' אות ט' כתב בשם הרב שב יעקב שבהמשך הזמן דיבר עם כמה מורי הוראות ולא אחד בהם שידע טעם למנהג זה רק שמע שיש חשש שהעכומ"ז שורין את השום בשכר ואין רוח חכמתו נוחה בשמועה זו שא"כ לא הוי שתקו הפוסקים מלהודיע זאת דדוחק לומר שבזמננו נתחדש חשש זה. והביא דברי הפ"מ הנ"ל במ"ש להתיר בצנעה. דהאוכל שאסור בפרהסיא אסור גם בצנעה. משום דהכי לא הוי הטעם משום חשדא רק משום שלא יבואו להקל ביותר גם בדבר שאינו מותר לכן כתב הרב פ"מ דבצנעה מותר:

סימן תקנו

טעם. שנהגו שלא לאכול אורז ומיני קטניות בפסח כגון פולין ועדשים. משום דדגן מעשה קדירה וקטניות מעשה קדירה ובכמה מקומות עושים מהם קמח ובזה דומה לה' מיני דגן ויאמרו כשם שמותר לבשל אלו כך מותר לבשל ה' מיני דגן ולא ידעו שאלו באים לידי חימוץ ע"כ גזרו הא אטו הא שמא יבאו לבשל בקדירה גם מיני דגן. מיהו אם נפל מהם תוך התבשיל אין אוסרין אותו. עי' לבוש סי' תנ"ג סעיף א':

קונטרס אחרון

דומה לה' מיני דגן. בספר ארחות חיים סי' תנ"ג סעי' א' אות ז' כתב בשם שד"ח וז"ל מין שקורין מאגנה[337] ובלשון טורקי קורין אותו קודריט אייל באסי. נראה דמותר לאוכלה בפסח כפי מה שהעיד הרב אבע"ז בפ' בשלח שעוד היום יורדת מן השמים ברדת הטל

[337] **בס**' מדרש תלפיות אות ד' כ' בשנת ש"ן הי' שנת בצורת במדינת ביהם והי' איש עני אשר בנפשו יביא לחמו וצעקו לו בניו ללחם ופורש אין להם ויבך האיש בליל' ההוא ביגון ואנחה ויצעק אל ה' ויהי בבוקר ויצא בפחי נפש לחפור להביא משא חומר למכור. ויהי כאשר חפר מצא באדמה אפר ואבק לבן אשר לא ידע מה הוא ויביאה אל ביתו ויעש ממנו. תבשיל דייסא ויאפה ממנו לחם ויאכלו וישבעו ויודע הדבר וילכו שם לאלפים ולרבבות לקחת מן העפר לטרף ומזון בני ביתם וסיים שם ואמר בעל הספר גם אני ראיתי זאת העפר ולקחתי ממנו להיות לי למשמרת:

בערי עראביסטאן ואינו עשוי בידי אדם והוא כמו שרף הנוטף מהאילנות ואין בו שייך חשש חימוץ כלל:

סימן תקנז

טעם. שחמץ אוסר תערובתו במשהו. משום דחמץ הוי דבר שיל"מ ועוד דחמץ לא בדילי אינשי מיני' כולי שתא לפיכך החמירו עליו במשהו. עי' ב"י סי' תמ"ז:

קונטרס אחרון

החמירו עליו במשהו.[338] בספר דברי שאול חולין דף ל"ז תירץ מה שהקשה בת הגאון מוהר"ר **יוקל** ז"ל על מה שאמז"ל השתא בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידן צדיקים עצמם לא כ"ש וכתבו התוס' בכמה מקומות דעיקר היא במאכל איסור דאם כן האיך כתב האריז"ל דמי שנזהר ממשהו חמץ מובטח שלא יבא חטא לידו והא אין הקב"ה מביא תקלה ובלי ספק הצדיקים לא אכלו משהו חמץ והרי כתיב כי אדם אין צדיק בארץ כו'. ותירץ דבאמת משהו חמץ אין בו בעצם איסור רק משום דלא מבדל מיניה גזרו אף במשהו או משום דהוי דבר שיש לו מתירין ולכל הטעמים בעצם המאכל אין בו איסור דבטל בשישים רק דגזרו ע"ז ובכה"ג לא שייך דאין הקב"ה מביא תקלה דזה דוקא במאכל איסור. ועוד דבחמץ אין איסור בעצמותו רק דהזמן גורם האיסור:

ובספר אגרא דפרקא אות נ"ד פי' בשם ספר ע"מ ח"א פי"ג כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. אש"ר יעש"ה טו"ב מיותר אך הפי' הוא שאפי' במעשה המצות שלנו יש בהם כמה וכמה חסרונות. וז"ש שאין צדיק אשר יעשה מעשה הטוב בלא חטא וחסרון ע"כ. וכתב וכך קבלנו מתלמידי דודי זקני הרב הקדוש מוהר"ר **אלימלך** זציק"ל שאמר שע"כ במעשה של הנברא מוכרח להיות חסרון כי רק הבורא הוא השלם וכשמעיין האדם בעבודה ותורה ומצות שעושה ואינו מוצא בה חסרון בודאי הוא שכל אותה המעשה לא טוב הוא עכ"ל:

סימן תקנח

עוד טעם שחמץ אוסר במשהו. משום דאז ולא יכלו להתמהמה אף משהו דכבר היו במ"ט שערי טומאה.[339] ישמח משה פ' בא:

[338] **ואסרו** במשהו אפי' בהנאה גם כל הכלים שנתבשל בהם תערובת משהו חמץ אסרו אבל א"צ הגעלה ושבירה רק מותר להצניעם ולהשתמש בהם לאחר הפסח. דרך פקודיך:

[339] **ראוי** לאדם למעט באכילת מצה אף שהוא שמירה משעת קצירה כי אינך יודע איזה מהן יכשר ממשהו חמץ בשעת אפיה ותפק לרעב נפשך בשאר מאכלים ובמיני לפתן. גם נהגו יראים ושלמים שאין אוכלים מצה שבא עליה מים אחר אפייתה. יוש"ה שער ט':

קונטרס אחרון

מים אחר אפייתה. יש אנשי מעשה שמחמירין על עצמם ואין אוכלים שום מצה שרוי' או מבושלת במים שחוששין שמא נשאר בה מעט קמח שלא נילוש ויתחמץ עכשיו ע"י השרוי' או הבישול. ולא מהני בזה מה שנקלה באור דהמצה מפסקת בין האור ובין הקמח. עי' שערי תשובה סי' ת"ס סק"י שהאריך בזה:

וכן הוא בש"ע הרב ח"ג שו"ת סי' ו'. ובספר אשל אברהם מהד"ת סי' תס"ג מלמד זכות על הנוהגים לבשל קמח ממצה טחונה במים וכן חתיכות מצות גם העבות וסיים דגם המחמירים ע"ע ואינם אוכלים שום מצה מפוררת או מבושלת או מטוגנת כלל ואוכלים מצה שרוי' במרק באחרון של פסח וכן אוכלים מה שקורין קנייִדליך כי בדרבנן יו"ט שני לכ"ע אין מדחס"י להחמיר בחששות רחוקות:

עוד כתב פירורי מצה בתבשיל לנזהרים עכ"פ מהדק העולה באפי' אין חשש קמח. ובצונן אין חשש בפירור ע"ש:

סימן תקנט

טעם שהש"ץ מתחיל **האל בתעצומות** בכל השלש רגלים. מפני שהם זכר ליציאת מצרים המורים על תעצומות עוזו ויכולתו הגדולה. לבוש סי' תפ"ח סעי' א':

סימן תקס

טעם. שאין אומרים י"ג מדות ורבש"ע בשעת הוצאת ס"ת כשחל יו"ט בשבת משום שיש בו איסור תחנה בשבת משא"כ בי"ט דלא קפדו כולי האי. עי' מ"א סי' קכ"ח סק"ע וע"ל סעי' תשנ"ט:

סימן תקסא

טעם. שמכריזין בשמיני עצרת קודם מוסף משיב הרוח ומוריד הגשם ואין מכריזין בתפלת מוסף ביום הראשון של פסח שלא לומר משיב הרוח. מפני שנראה כאלו ממאנים בגשמים. אבל במקומות שאומרים **מוריד הטל** בימות החמה **מבריז השמש בי"ט ראשון של פסח מוריד הטל**.[340] ואז פוסקין גם הציבור בתפלת מוסף להזכיר גשם. לבוש סי' קי"ד סעי' ג' ועי' לעיל סעי' שי"ח וסעי' שס"ד וע"ל סעי' פ"ו בהשמטות:

[340] **ובספר** מנחם ציון להרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **מנחם מענדיל מרימנוב** זצוק"ל כתב דבפסח אין מכריזין לפסוק ולהתחיל **מוריד הטל**. וכתב טעם לדבריו על מה שאין צריכין להכריז ע"ש:

סימן תקסב

טעם. שהש"ץ **לובש את הקיטי"ל** בתפלת טל ביום א' דפסח ובתפלת גשם בשמיני עצרת ובר"ה ובהו"ר. לשבר את לבו ולעוררו על הכוונה שבהם מתפללין על חיי בני ומזוני:

סימן תקסג

טעם. שקורין ברכת הגשם והטל כי כן הוא הדרך כשאדם נוסע לדרך מתיירא לנפשו פן יבוא לידי אנשים רשעים שלא יכירו ערכו ובהתל באנוש יהתלו בו אזי הולך אצל איש צדיק קודם נסיעתו שיברך אותו שהשי"ת יצליח דרכו אשר הוא הולך לבל יתעללו בו אנשים רשעים כן הוא הדבר הגשם והטל הולך לכל העולם ולכל האומות. והנה רוצים לבל יבגדו על ידם הרשעים אוה"ע ע"כ הולכים בתחילה אל ישראל עם קרובו שיברכו אותם שיזדמן טובתם רק לישראל הקדושים. אגרא דכלה פ' לך בשם הרב הצדיק הקדוש **מהרמ"מ מרימנאב** זצוק"ל:

סימן תקסד

טעם. שמתחילין לומר משיב הרוח ומוריד הגשם בתפלת מוסף של יום שמיני של חג הסוכות **ומוריד הטל** מתחילין לומר בתפלת מוסף של יו"ט הראשון של פסח. מפני שהטל סי' יפה לעולם ויצאו כל המועדים בטל. והא דאין אומרים אותו בליל א' של פסח. דלית כל עמא תמן שהן טרודין במלאכתן או בעסקי מצה ומרור ונמצא אחד מזכיר ואחד שאינו מזכיר ויהי' שני אגודות.

וטעם. שא"א מוריד הטל בשחרית כיון דאתי למטעי' לשנה הבאה שיהי' סבור שהזכירו מערב לכך מתחילין לומר מוריד הטל בתפלת מוסף של יו"ט הראשון של פסח. אבודרהם:

סימן תקסה

עוד טעם. שמתחילין לומר משיב הרוח ומוריד הגשם בתפלת מוסף של יום שמיני של חג הסוכות ומוריד הטל מתחילין לומר בתפלת מוסף של יו"ט ראשין של פסח. כי אז אוצרות של טללים נפתחים כדמוכח בפרקי ר"א פ' ל"ב דאמר התם הגיע ליל יו"ט הראשון של פסח קרא יצחק לבנו עשו הגדול ואמר לו בני הלילה הזה אוצרות טללים נפתחות כו' עשה לי מטעמים כדי שאברכך. ואומרים גשם בשמיני עצרת דחג דאז נדונין על המים לכן מתפללין עליו. מטה משה אות תתקע"א ועי' ליקוטים סעי' ק"י:

סימן תקסו

טעם. שהש"צ אומר **אלקינו ואלקי אבותינו** עד כהנים בלחש לפי שר"ת כתב דשהכהנים נושאין כפיהם אין הש"צ אומר או"א ברכינו בברכה וכו' אלא מיד כשיסיים מודים קורא החזן כהנים ור"י כתב דגם כשהכהנים נושאין כפיהם נכון לומר וכדי שלא לשנות המנהג יש להש"צ לומר או"א עד שמגיע לכהנים בלחש ואומר בקול רם כהנים ומסיים עם קדושיך כאמור בלחש. הגהות מימון פי"ד מהלכות תפלה. ועי' טור סי' קכ"ח וב"י שם:

סימן תקסז

טעם. שאין נושאין כפיהם אלא ביו"ט. לפי שהרגלים הם ימי דין כמ"ש רז"ל (ר"ה דף ט"ו) בארבעה פרקים העולם נידון וכו' ואז הוא עת מסי' פתקין כל אחד בדידיה. וידוע דקודם מסי' הפתקין יתכן לחזור ולהפכו לטוב. ולכך הכהנים נושאים כפיהם ויהפוך ד' הקללה לברכה.[341] ישמח משה פ' נשא:

קונטרס אחרון

הכהן עומד עליה. ובספר זכרון כתב מה שאנחנו קורין דוכן יש אומרים שם איצטבא שהוא לשון בימה לפי שהכהנים עומדים במקום גבוה. וי"א שהוא על פי תרגום על פסוק שאו ידיכם קודש. טולי ידיכון כהניא על דוכן קודשא:

סימן תקסח

טעם. המנהג רוב המקומות עב"י למנוע דוכן ביו"ט וי"כ שחל בשבת. משום נטילה שקודם ברכה שהוא מפורש בש"ס ובזוה"ק והיא חיוב יותר מטבילה ושייך בה שמא יעבור ד"א ברשות הרבים המים וכלי לנטילה וכדאשכחן שעי"ז מנעו חז"ל לשופר ולולב בש"ק אם דהם הכרחיים. ברכות דוד להרב הצדיק הקדוש אבד"ק **בוטשאטש** זצוק"ל פ' לך.

[341] **ולשון** חז"ל לעלות לדוכן וכן הוא לשונות כל הפוסקים ז"ל וכן הוא לשון הבריות. על שם הדוכן. והוא עליה מסוימת שם שיש בה זכרון מהמעלות שהי' בבית המקדש תובב"א לכהנים ולוים וכתיב בתורה הק' בהעלותך. על שם מעלה שהי' לפני המנורה שהי' הכהן עומד עליה. ונכון שתהי' גבוה ג' טפחים ובדיעבד ובפרט במקובצים עשרה באיזה בית דירה שאין שם שום מדריגה לעלות רק עומדים על הקרקע פשיטא שאין קפידא בזה. אך לכתחלה מצוה מן המובחר לעלות על מדריגה וכשיש כהנים הרבה נראה כל שקצתם עולים על מדריגה די. וכן ב' או אולי גם א' די בו לעלות גם למדת חסידות. אשל אברהם סי' קכ"ח:

סימן תקסט

טעם. שנכתבה **שמחה בחג שבועות ובחג הסוכות** ולא בפסח. לפי שבו טבעו מצרים בים ולפיכך נכתבו ב' שמחות בסוכות א' לעצמו וא' לחג המצות תניא רבתי סי' נ"ז בשם אגדה:

סימן תקע

טעם. שצוה הקב"ה **לספור את העומר**. מפני שהעולם בצער מפסח עד שבועות על התבואות ועל האילנות כדאיתא פ"ק דראש השנה תניא אמר ר"י מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות. ומפני מה אמרה תורה הביאו שתי הלחם בעצרת כדי שיתברכו לכם פירות אילן. ומפני מה אמרה תורה נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה כו' ולפיכך צוה הקב"ה לספור ימים אלו כדי שנזכור צער העולם ולשוב לו בלב שלם ולהתחנן לפניו לרחם עלינו ועל הבריות ועל הארץ שיהי' התבואות. כתקנה שהם סבת חיינו שאם אין קמח אין תורה. אבודרהם:

סימן תקעא

עוד טעם. מפני שכל אחד מישראל הי' עסוק בקציר שלו והיו מפוזרים כל א' בגרנו וצוה למנות כדי שלא ישכחו זמן עלייתם לרגל.[342] שם:

קונטרס אחרון

בלא ברכה. ובספר ברכי יוסף סי' תפ"ט אות י"ט כתב בשם הרב מקראי קודש דאם שכח לספור יכול לעבור לפני התיבה ולברך ולספור להוציא אחרים ע"ש. ועי' חק יוסף שם ס"ק י"ז שגם דעתו כן הוא. ועי' שערי תשובה שם סק"כ. ועי' פר"ח שם סעי' ח':

ובספר ארחות חיים שם אות ח' כ' בשם ס' מאורי אור על מש"כ באו"ח שם סעי' א' דביום הראשון אומר היום יום אחד. דמסתברא שאם אמר יום ראשון יום שני וכו' שיוצא.

[342] **ואם** שכח לברך ולספור באחד מן הימים לא יספור משם ואילך בברכה. דספירת שבעה שבועות תמימות בעינן והאי ליכא דהא חסר חד יומא וסופר שאר הימים בלא ברכה. אבל אם נזכר ביום מחרתו יספור ביום בלא ברכה ומשם ואילך כל הימים בברכה דאקרי שפיר תמימות הואיל ולא דילג לספור אחד מן הימים לגמרי. לבוש סי' תפ"ט סעי' ח':

ובספר התניא סי' נ' כתב וז"ל מצאתי לגאונים ז"ל מאן דאשתלי ולא בריך על ספירת העומר לילה הראשון מברך בליל שני ואומר דאיתמל הוה חד בעומרא ויומא דין תרין בעומרא ואי משום תמימות בשבועי הוא דאיתמר דאמרינן מצוה למימי יומא ומצוה למימי שבועי. ועוד כיון דקא מני שני ושלישי לא נפיק מכלל תמימות ע"ש:

וה"ר דוד אבודרהם כתב וז"ל וכתב בה"ג שאם הפסיק יום א' ולא ספר שוב אינו סופר משום דבעינן תמימות. ואינו נראה לר"י דכל לילה ולילה מצוה בפני עצמה היא. וכן כתב הרא"ש אם לא ספר בלילה לא יספור ביום בברכה אבל בלא ברכה הרשות בידו. ואם שכח ולא מנה לא בלילה ולא ביום ימנה בלילה של אחריו ויאמר היום כך ואתמול כך בברכ' אחת כי ספירת ימים אין מעכבות זו את זו ע"ש:

ואדרבה ניחא לשון ראשון בהתחלת היום. דיום א' משמע למחר. כמו ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד. ונראה דנקטי ימי הבריאה שנזכר יום אחד ומיוסד על התורה מזוקק שבעתים מ"ט שערי בינה. וכמו מ"ט ימי הספירה וסגי ברמז חד עכ"ל:

אם טעה הש"צ בספירה והזכירו אחר לומר כהוגן אם האחר לא אמר היום כך וכך. רק כך וכך יכול לספור בברכה אבל אם אמר היום כך וכך חוזר לספור בלא ברכה. מ"א סי' תפ"ט סק"ט:

סימן תקעב

טעם. שאין מברכין זמן אספירה. לפי דליכא שמחה והנאה בדבר. חק יעקב סי' תפ"ט ס"ק ז'. ועי' כל בו. וע"ל סעי' תר"ב:

סימן תקעג

עוד טעם. שאין מברכין זמן אספירה משום דשמא ישכח יום א' ונמצא ברכה לבטלה. מט"מ סי' תרס"ט בשם מהר"ם מ"ץ:

סימן תקעד

עוד טעם. כי אין התשוקה על הימים הנספרים רק על היום שאחר ימי הספירה אז מברכין **שהחיינו וקימנו והגיענו לזה"ז** כי כל ימי הספירה היינו סופרים ומצפים ליום הנכבד והנחשק ההוא. בני יששכר בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **פנחם מקארעץ** זצוק"ל:

סימן תקעה

עוד טעם. משום דכל מצוה שהוא הכנה למצוה אחרת תקנו שיברך שהחיינו על העקרית הלכך ספירת העומר היא הכנה לעצרת ומברך על השבועות ועולה לכאן ולכאן מאחר שנגמרה המצוה היא סוף ותשלים הספירה. פחד יצחק אות ע' בשם הרדב"ז.

עוד טעם. לפי שמצוה זו היא זכר לחורבן ויש בה עגמת נפש. שם בשם הרשב"א.

סימן תקעו

טעם. שיש נוהגין לספור ספירת העומר בליל שני של פסח אחר הסדר דאם יספור קודם הסדר א"כ עושיהו חול והאיך יסדור אח"כ הסדר. והוי תרתי דסתרי אהדדי. שערי בינה:

סימן תקעז

טעם. שאין אנו סופרים ב' ספירות מספק כמו שאנו עושים ב' יו"ט מספק. מפני שאין להחמיר כ"כ כיון שאינו אלא זכר למקדש. ועוד שאם נמנה יום אחד יותר יגיע יום מ"ט ביו"ט של עצרת ואתי לזלזולי בי'. אבודרהם. (ונ"ל עוד טעם שאם נמנה יום אחד שני פעמים יצטרך למנות ביום השלישי היום יום שני ושמא יום הראשון הי' העיקר נמצא שצריך לברך ולמנות ביום השלישי היום יום שלישי לעומר וכן כל הימים). ועי' כל בו דעכשיו בזמן הזה אחרי שאין הספירה אלא זכר למקדש אין להקפיד שיהא ודאי לילה ע"ש:

סימן תקעח

טעם. שבליל שבת וליל יו"ט מברכין וסופרים ספירת העומר אחר קידוש בבית הכנסת. משום דמקדמי' שבת כל מאי דאפשר. אבל בביתו יספור קודם קידוש. דהא אסור לאכול קודם ספירה. מ"א סי' תפ"ט ס"ק י"ד ובמוצ"ש ויו"ט סופרים קודם הבדלה אחר קדיש תתקבל קודם ויתן לך. משום דאפוקי יומא מאחרין ליה כמו דאפשר. מ"א שם ס"ק ט"ו ועי' פ"מ שם:

קונטרס אחרון

אחר קידוש בביהכ"נ. ואם חל יום אחרון של פסח ביום א' שאז מקדשין ומבדילין בפעם אחת יש לספור קודם קידוש. תרומת הדשן. ופעם אחת הקדימו לב"ה ואחר תפלת ערבית ברכו על הספירה ולא בירך רבינו יהודא עמהם והראב"ן הי' סופר בע"ש כשמקדימין לב"ה מבעוד יום אבל לא בשאר הימים. הגהות מנהגים:

סימן תקעט

טעם. שאומרים **יהי רצון אחר הספירה**. משום שעכשיו ספירה מדרבנן הואיל ואין בהמ"ק קיים ע"כ אנו אומרים יה"ר שיבנה בהמ"ק ואז יהי' מן התורה ונקיים מצותיו. מטה משה אות תרס"ז. כתב בשל"ה שיש לעשות ביום שני בסעודה איזה דבר **זכר לסעודת אסתר** שביום ההוא נתלה המן:

קונטרס אחרון

ויקיים מצותיו. **וטעם**. שהנהיגו קדמונינו לומר בכל לילה אחרי הספירה המזמור **אלהי"ם יחנ"נו כו'**. כי יש בזה המזמור ז' פסוקים כנגד הז' שבועות. ומ"ט תיבות כנגד הימים. באר מרים:

סימן תקפ

טעם. שאומרים **הלל בדילוג בחה"מ של פסח**. מפני שבז' של פסח נטבעו המצריים אמר הקב"ה מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה.[343] וכיון שבז' אין גומרין אותו ע"כ גם בחה"מ אין גומרין אותו שלא יהא עדיף מיו"ט האחרון. ט"ז סי' ת"צ ס"ק ג':

קונטרס אחרון

ע"כ גם בחוה"מ אין גומרין אותו. ובשם הגאון הקדוש מוהר"ר **שמשון** מאוסטרפאלי זצוק"ל וז"ל רבים וכן שלימים שאלו את פי והם תושבי ק"ק לובלין ע"פ כתב מ"ש במדרש הנעלם על פסוק שנים שנים באו אל נח אל התיבה. אילין אינון יומין דמשלימין בהון הלל הגדול ע"כ המדרש. והמדרש הזה נעלם מאוד. וכתבתי לע"ד החלושה והקלושה הלא כבר נתנו סי' להשלמת הלל שסימנו **בבט"ח** ר"ל ב' ימים של פסח. ב' ימים של שבועות. ט' ימים של סוכות. ח' ימים של חנוכה. ואמרי' בעלמא כל אלין רמזה לנו הקב"ה באורייתא והיכן רמיזא. ונראה שכאן הוא רמוז שני"ם שני"ם בא"ו א"ל נ"ח. ור"ל שני"ם שני"ם דכפל קרא רומז לב' ימים דפסח ולב' ימים דשבועות בא"ו מספרו ט' רומז לט' ימי הסוכות א"ל נ"ח מספרו ממש חנוכה באלו הימים משלימין הלל. וע"ל בהשמטה לסעי' שמ"א בד"ה ונוהגין:

סימן תקפא

טעם דבין בשבת חה"מ פסח ובין בשבת חה"מ סוכות קורין ראה. לפי שיש בפ' פסל מצות שבת ורגלים וח"ה דכתיב בה את חג המצות תשמור ומקרא זה ילפינן איסור

[343] **ובשם** הרב הצדיק הקדוש **רבי ר' שמעלקי מניקלשפורג** זצוק"ל על מה שאמרז"ל (סנהדרין ל"ט) בשעת קריעת ים סוף בקשו מלאכי השרת לומר שירה לפני הקב"ה אמר להן הקב"ה מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה לפני. דהנה כתב בחיל סנחרב שהקב"ה פתח אזניהם ושמעו השירה של חיות הקודש ופרחו נשמתן. והנה גם כאן בקי"ס בקשו מלאכי השרת לומר שירה שישמעו המצרים את השיר' ותפרח נשמתן. אמר הקב"ה מעשה ידי טבעו בים. היינו התינוקות שהושלכו ליאור. ואתם אומרים שירה. הלא צריך להיות מדה כנגד מדה לכן מוכרחין שיטבעו בים:

ובספר נחלת יעקב מהרב הצדיק הקדוש **מליסא** זצ"ל פי' הפסוק וברוח אפיך וגו' נצבו כמו נד נוזלים וגו' כלומר שכל המימות שבעולם שהולכין אל הים לא היו יכולין לילך מחמת שהוגבהו מי הים ונערמו ונעשו כמו ערמה וממילא לא היו יכולין מימי הנהרות ליפול אל הים ולכך נצבו כמו נד כל הנהרות שבכל העולם ועי"ז נתקדש שמו בכל העולם:

ובספר אמרי שפר פי' הפסוק ויאמר אלקים יקוו המים וגו'. הנה אומרו ותראה היבשה מיותר דמילתא דפשיטא דאם יסתלקו המים משם יהי' נראה היבשה. אך הכוונה דהנה אמרו חז"ל וישב הים לאיתנו לתנאי הראשון שתנאי התנה הקב"ה עם הים להיות נקרע לפני בני ישראל. והיכן מצינו תנאי זה מרומז. אבל בפסוק זה הוא מרומז וזה שאמר הקב"ה להמים שאני מצווה שיקוו המים אל מקום אחד ואעפ"כ אף שיהי' במקום אחד מ"מ אני מתנה תנאי ?ותראה היבשה בשום זמן שנצטרך יהי' נראה היבשה במקום הים וכן הוא אומר ובנ"י הלכו ביבש' בתוך הים:

מלאכה בחה"מ במס' חגיגה אלא לפי שבשבת צריכים לקרות ז' גברי לכן מתחילים מראה אתה. מחצית השקל שם:

סימן תקפב

טעם. שבחוה"מ פסח בשבת בהפטרה מסיימין מקדש השבת בלבד ואין מזכירין פסח לא באמצע ולא בחתימה. משום דאלמלא שבת אין הפטרה בחה"מ. ט"ז שם ס"ק ה'. אבל בשבת בחה"מ של סוכות מסיים והזמנים. משום דחלוקים במוספין חמיר טפי. מ"א שם ס"ק ח':

סימן תקפג

עוד טעם. לפי שבשבת חה"מ דסוכות מוציאין ב' ס"ת מה שאין עושין כן כל שאר ימי חה"מ דסוכות דאין מוציאין רק אחת. ובפסח אינו מוציאין בשבת של ח"ה יותר משאר ימים דמוציאין כל יום ב' ס"ת. מטה משה אות תרע"ז ומפטירין בחה"מ של פסח היתה עלי. כי תחיית המתים עתידה להיות בניסן ונצחון גוג ומגוג בתשרי ע"כ מפטירין בניסן העצמות היבשות ובתשרי ביום בוא גוג. טור שם:

סימן תקפד

טעם. שנוהגים לומר **שיר השירים בשבת של חה"מ**. מפני שמפורש בו ענין יציאת מצרים. **ובסוכות קהלת**. מפני שהם ימי שמחה וכתיב בקהלת ולשמחה מה זו עושה. **ובשבועות רות**. דאיתא בילקוט רות רמז תתקצ"ו מה ענין רות אצל עצרת שנקראת בזמן מתן תורה ללמדך שלא נתנה תורה אלא ע"י יסורין ועוני כו'. מ"א סי' ת"צ ס"ק ח'. ונוהגין לומר ביום ב' דשבועות כי עיקר נתינת התורה בז' הי'. עי' מ"א ר"ס תצ"ד ופ"מ סי' ת"צ סק"ח:

קונטרס אחרון

שיר השירים בשבת של חוה"מ.[344] ואם חל אחרון של פסח בשבת אז אומר בו שיר השירים. וכן אם חל שמיני של סוכות בשבת אז אומר בו קהלת. הגהות מנהגים:

ביום ג' שהוא א' של חוה"מ קורין **קדש**. וביום ב' של חוה"מ קורין **אם כסף תלוה**. ביום ג' של חוה"מ קורין **פסל לך**. ביום ד' של חוה"מ קורין **במדבר סיני** שבפ' בהעלותך. ושבת של חוה"מ לעולם קורין פ' **פסל לך** אפי' הוא יום א' של חוה"מ ואפי' בחוה"מ של

[344] **בספר** מעשה רב להגר"א אות קע"ד כתב שהי' מקפיד על הנוהג בחוה"מ מנהג חול כמו האומרים במוצאי יו"ט לחוה"מ (גוט וואך) ע"כ. ושמעתי אומרים מועד טוב.

סוכות. לפי שבפ' זו יש בה ג"כ מענין שבת וגם מענין חוה"מ שנא' שם **את חג המצות תשמור שבעת ימים** מכאן למדו חכמים לאסור בעשיית מלאכה בחוה"מ. אלא שבשבת מתחילין מן **ראה אתה** כדי שיוכלו לקרות ז' קרואים. כ"א כשחל פסח ביום ה' שאז קורין בשבת שהוא יום א' של חוה"מ פ' ראה אתה שהיא פסל. קורין ביום ב'. ג'. ד'. **קדש. בכספא. במדברא.**

ואם טעה והחליף פ' יום א' מהם בפרשת יום חבירו יצא כמו שנתבאר בסי' ס"ד לענין סדר פרשיות של ק"ש. ש"ע הרב סי' ת"צ סעי' ח' ט':

ועי' פ"מ שם סק"ג דכתב וז"ל עפר"ח בשם הריק"ש ז"ל אם טעה ושינה הסדר קורין ביום שלאחריו פ' שדילג כמו שמע והי' בסי' ס"ד והיינו בד' ימי חוה"מ. ומשמע הא ביו"ט אם טעה וקרא בא' שור או כו' קורא בשני ג"כ שור כו' וא"י למה:

ובספר ארחות חיים שם אות ו' כ' בשם ספר יפה ללב בעובדא שקרה בביהמ"ד בשנה שחל פסח ביום ה' שקראו ביום א' של חוה"מ שחל להיות בשבת פסל. וביום א' מהשבוע שהוא יום ב' של חוה"מ קראו בכספא במקום קדש כסדר שאר שנים שחל פסח בשאר הימים חוץ מיום ה'. וגם ביום של אחריו יום ג' מחוה"מ עמדו בטעותם וחזרו וקראו פסל כשאר שנים שקורין פסל ביום ג' דחוה"מ והשאלה אם קורין ביום הששי של חג שהוא יום ד' דחוה"מ קדש שלא קראו כלל עם במדברא שהוא מסדר היום. והעלה שם שיקראו במדברא לבד. ופ' קדש אין לה חשלומין. וסיים דטוב ונכון שאחר גמר הקריאה בס"ת בסדר חובת היום שהוא במדברא וגללו את הס"ת יקראו פ' קדש בחומש שלא לאבד קריאתו מכל וכל מיחידי הקהל ההוא:

כי עיקר נתינת התורה בז' הי'. בספר קדושת לוי תירוץ על מה שהק' המ"א סי' תצ"ד דהאיך אנו אומרים בשבועות זמן מתן תורתינו הרי קיי"ל דבשבעה בסיון נתנה התורה. משום דעיקר היה ההכנה והקולות וברקים דהי' ביום ששי בסיון וזה נקרא אצלינו מתן תורה:

סימן תקפה

עוד טעם. שנהגו לקרות בחג המצות **שיר השירים**. מפני שהוא מדבר מגאולת מצרים שהוא תחלת שעבודן של ישראל וגאולתן ראשונה שנאמר לסוסתי ברכבי פרעה. וגם בחג השבועות נהגו **לקרות רות**. מפני שכתוב בו בתחלת קציר שעורים והוא זמן הקציר. **ועוד טעם אחר**. לפי שאבותינו לא קבלו את התורה ולא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דמים כדאיתא בפ' החולץ. ורות גם הוא נתגיירה כדאיתא בפ' החולץ.

וגם בשמיני חג עצרת נהגו **לקרות קהלת**. מפני שכתוב בו תן חלק לשבעה וגם לשמונה. אלו שבעת ימי החג ושמיני חג עצרת ר"ל לפי שהוא חג האסיף להזהיר על תרומות ומעשרות ונדרים שלא לעבור עליהם בבל תאחר בשלש רגלים. **ועוד טעם אחר**. כי שלמ"ה בחג אמרו בהקהל כמו שכתוב במועד שנת השמטה ובחג הסוכות בבא כל ישראל לראות וגו' הקהל את העם האנשים והנשים הטף. וגו' וכתיב ויקהלו אל המלך שלמה בירח האיתנים בחג וגו' ואז אמרו בהקהל להוכיח את ישראל ע"כ יתכן לאמרו בחג. אבודרהם. ועי' לקמן סעי' תרי"ט ועי' ליקוטים סעי' ק"ח:

סימן תקפו

טעם. דאם חל יו"ט בשבת אין חותמים אחר מגן אבות בהזמנים. משום שהרי אם אין שבת אין אומרים מגן אבות ביו"ט וא"כ למה יזכור של יו"ט בברכה זו שאינה באה בשביל יו"ט. מס' שבת דף כ"ד ע"ב:

סימן תקפז

טעם. שמזכירין נשמות באחרון של ימים טובים. לפי שאחת מעשרה ניסים שהיו במקדש הוא שכל ישראל היו נכנסים לבית המדרש ג"פ בשנה **בחג המצות**. **ובחג השבועות**. **ובחג הסוכות**. והיו עומדים צפופים ומשתחוים רווחים וזה הי' נגד טבע והענין הוא כך כי כל רגל ורגל היו באים נשמת **אברהם יצחק ויעקב** לבהמ"ק של מעלה עם כל נשמת הצדיקים והמקדש של מטה הי' מסתלק והי' הבהמ"ק של מעלה יורדת למטה[345] ומקדש של מעלה הוא רוחני ולכן הי' יכול לקבל כל כלל ישראל ולכן עכשיו שחרב הבית בעינינו צריכין אנו להזכיר נשמות אבותינו הקדושים בכל רגל ורגל כדי שיהיה זכותם עומדת לנו ולזרעינו לעד אמן. קב הישר פ' פ"ו בשם מהר"י ז"ל. וכשמזכיר נשמות לא יאמר בעבור שאני נודר צדקה בעד הזכרת נשמתם (רק יאמר בעבור שאתן כו') שמא ח"ו יעכב בתשלומי הנדר שנדר ואז יהפך אליו אותו הנשמה שנדר צדקה בעבורו למקטרג. שם:

קונטרס אחרון

ובחג הסוכות. כתב לו ידי"נ הרב הה"ג בנש"ק מו"ה צבי יחזקאל מיכלזאהן שליט"א

[345] **בספר** זרע קודש להרב הצדיק הקדוש **מראפטשיץ** זצוק"ל (תצא) כתב על משארז"ל שלעתיד יהי' יורד משמים ביהמ"ק בנין בנוי בשלימות. להבין למה זה ירד בנוי ולא ישלח מלאכים לעוה"ז לבנות כאן. רק הדבר שכביכול ית' בונה ירושלים בבחי' הזאת בהסתר מאד משום מלאך ושרף רק עין לא ראתה אלקים זולתיך. וביהמ"ק שלעתיד יהי' בלי שיעור וערך ומכל שורה ושורה של הבנין ומכל לבינה ולבינה יתנוצץ ויאיר אור המצוה שנבנה עי"ז ויתנוצץ ויאיר בכ"א אותיות **אנכי ה' אלהיך**:

אבד"ק פלונסק בשם אדמו"ר הגה"ק בעל שפת אמת זצ"ל. **טעם**. שלא נתחייבו ישראל לעלות לרגל ביו"ט דר"ה. עפ"י מה שאמז"ל (ר"ה כ"ו ע"א) בשופר כיון דלזכרון הוא כבפנים דמי. א"כ בכל מקום שהיו בנ"י שרויין ע"י מצות שופר היו כבפנים ולא הוצרכו לעלות לרגל להיות בפנים. כיון דגם בחוץ הוי כבפנים כיון דלזכרון הוא:

והמקדש של מטה הי' מסתלק. בספר דברי יחזקאל פי' מה שאומרים בסליחות העיר הקודש והמחוזות הי' לחרפה ולביזות וכל מחמדי' טבועות וגנוזות כו' עפ"י מ"ש מוח"ז הגאון הקדוש **מאוהל** זלה"ה ע"פ (תהלים ע"ד) שלחו באש מקדשיך ולארץ חללו משכן שמך. דבהמ"ק נשתלח באש לשמים ורק לארץ. למראה עיני הבשר חללו משכן שמך. שהי' נראה לעינים ששרפו אותו. **וזה** פי' העיר הקודש והמחוזות הי' לחרפה ולביזות לעיני בשר. ובאמת וכל מחמדיה טבועות וגנוזות שנגנז הכל.[346] ואין לנו שיור רק התורה הזאת. היינו דבמה נוכל לזכות שיחזיר לנו הקב"ה הכל. הוא ע"י התורה כשנקיים התורה יחזירם לנו הבורא ית"ש:

ובספר ייטב לב (אמור) כתב בשם עשרה מאמרות להרמ"ע ז"ל דאם למטה נחרב. שלמעלה קיים. ובו מיכאל עומד ומקריב קרבנות ונפשות[347]. ופנחס מזרע אהרן הוא אליהו עודנו מקריב תמידין כסדרן בכל יום ע"ש:

ומקובלני ממוזלה"ה בעל המחבר ספר ישמח משה ותשובת השיב משה כי פעם אחת אחר שסיים תפלת י"ח עלה בלבו להתפלל לראות הדבר הנ"ל האמור בעשרה מאמרות. ועם לבבו אמר אולי קיימא לי שעתא ואזכה לראותו. ותיכף התפלל על זה ומילא ה' שאלתו וראה עין בעין את אליהו מלובש בבגדי כהונה עומד ומקריב התמיד כסדרו. ודבריו הללו נודעו לרבים עכ"ל:

כתב הפרמ"ג סי' תקס"א סק"א שמעתי מאדוני אבי הרב ז"ל שאמר כמדומה בשם החסיד ר' **גרשון קוטבר** ז"ל שבא לירושלים וראה בשלותה עמים יושבים בה ובכה ואמר שזה שאומרים בראותו כל עיר (ירושלים של מטה) על תלה בנויה ועיר ה' מושפלת ירושלים של מעלה כו'. שם ניכר החורבן ודוממים כו':

ובספר ייטב לב (במדבר) כתב בשם מדרש דלעתיד יהיה ביהמ"ק גדול כירושלים בעוה"ז. **והטעם**. מפני שיחובר למקדש בהכ"נ ובהמ"ד שבחו"ל:

---

[346] **בספר** ילקוט ראובני (תרומה) כתב בשם מדרש דהארזים של שלמה הי' בבהמ"ק עושים פירות מהם היתה פרנסה לפרחי כהונה עד שעמד מנשה והכניס צלם בהיכל ויבשי הפירות.

[347] **במדרש** הנעלם (נח) כ' על מה שכתב שם דאם הנשמה זכתה לעלות יותר אזי נכנסת בפתח השלישי כו' ומשבחת להקב"ה בבית המקדש של מעלה **ומיכאל שר הגדול** שהוא כהן לאל עליון מקריב הנשמה זו לקרבן אמר ר' חייא הקרבה זו איני באה כשאר התרבות. אלא כאדם המקריב דורון לפני המלך:

בעבור שאתן. ובענין נדרים ונדבות בנוד ר. אם צריך ליתן מעות חדשים או די בישנים. דבר זה תלוי בכוונת הנודר לאיזה מטבע כיון. אם למטבע זו או זו. ואם אינו זוכר אז צריך להחמיר וליתן המטבעות היותר טובים. שו"ת טטו"ד מהד"ג סי' רל"ח:

סימן תקפח

טעם. שמזכירין נשמות ואומרים **אב הרחמים** אף ביו"ט דהיינו ביום ח' של פסח ובח' של סוכות ובב' של שבועות. מפני שקורין בהם כל הבכור (או עשר תעשר) ובפ' זו כתוב איש כמתנת ידו נודרין לצדקה בעד המתים ג"כ ויה"כ מזכירין ג"כ הואיל ויום הדין הוא מזכירין נשמת המתים.[348] נועם מגדים:

קונטרס אחרון

בתוך שנתם. בספר מאור עינים (שמות) כתב בשם כתבי האריז"ל שאין לומר בנוסח **הזכרת נשמות** תחת כנפי השכינה שהוא סכנה לנשמת המתים שהוא מורידו לבחינ' מדריגת הגרים. אך שיש לומר **למעלה מכנפי השכינה**:

סימן תקפט

טעם. למנהג **כשמזכירין נשמות** מי שיש לו אב ואם הולך לחוץ מבית הכנסת. משום שאם יהי' שם שמא יאמר עמהם וברית כרותה לשפתים. (לשון חכמים סי' כ"ד):

סימן תקצ

עוד טעם. לפי שאם הכל יאמרו יזכור ויהי' עסוקים בדבר זה ואלו יהיו שותקים אמרינן בברכות שלא יהיו הכל עסוקים וכו'. וקצת יש לחוש לעין הרע בכה"ג וכדאמרינן ביבמות דף ק"ו איתי לך אבא ואמא במתא א"ל אן יהב בהו עיניו ושכיבן ע"ש[349] שערי אפרים שער י' סי' ל"ב:

[348] **בספר** הדרת קודש אות קי"ט כתב דהאומרים בשעת הזכרות נשמות אחר יזכור גם הנוסח של **אל מלא רחמים** טועים הם דזה הוא תקנה בפ"ע ובע"א. וכ"מ בשער אפרים ע"ש. ובסידור דעת קדושים כ' לאומרו על הנפטרים בתוך שנתם:

ובספר ארחות חיים סי' תרס"ח אות ז' כתב בשם ס' כרם שלמה דמש"ה תקנו שבתוך שנה ראשונה למיתת או"א ילכו האבילים מביהכ"נ החוצה. שלא יעוררו אבלם בבכי ובצעקה ויבלבלו את האחרים וגם להם יגיע ההפסד להתאבל ביו"ט:

[349] **ובהגהות** מנהגים כתב בשם מהר"ש דכשמזכירין נשמות יתן בעד כל הנזכרים פרוטה ופרוטה אחד מכ"ד בווינר:

סימן תקצא

טעם. כשחל אחרון של פסח בשבת מחליפין הסדר ואומרים באחרון של פסח **אותותיך ראינו אז בעין**. משום שיש בו שבטי יה שיסדו רבי שמעון הגדול ומשום כבודו אומרים אותו אחר אהוביך אהבוך מישרים יוצר השייך לשבת דחה"מ. מפני שהוא יסד אותו ג"כ ובז' של פסח אומרים **אימת נוראותיך**.[350] לבוש סי' ת"צ:

סימן תקצב

טעם. שנקראו הפיוטים באמצע התפלות **קרוב**"**ץ**. כי הוא ר"ת "**קול** "**רנה** "**וישועה** "**באהלי** "**צדיקים**. ב"י סי' ס"ח. וא"ר כתב שם דהוא טעות אלא צ"ל קרובות בתי"ו ונקראו כן מפני שאומרים אותן בקרב התפלות ובאמצעתם ע"כ. וכן כתב אבודרהם. וי"א קרובת שמקרב לבן של ישראל לאביהם שבשמים. פ"מ בפתיחה. כתב המ"א סי' ס"ח סק"א בשם ש"ל שמצוה לומר פיוטים וכשפייט ר"א וחיות אשר הנה וכו' ליהטה אש סביבותיו[351] ע"ש:

קונטרס אחרון

ליהטה אש סביבותיו. במוסף דשני ימים טובים האחרונים אומרים סדר מוסף כמו בחוה"מ. **וטעם**. שאין אומרים פסוק **וביום השביעי מקרא קודש יהי' לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו** כמו בכל המועדים. לפי שאין לנו מקום לאומרו שאם נמריה מיד קודם **והקרבתם** אחר **מפי כבודך כאמור** היינו משנים ממה שכתוב בתורה שהרי בתורה כתיב פסוק וביום השביעי אחר והקרבתם. ואם נאמר אותו מיד אחר והקרבתם קודם ומנחתם

[350] **כתב** בספר מנחם ציון (לפסח) שמעתי מגדול א' **מתלמידי מורי** זצ"ל שאמר **בשם רבו** שהעת המסוגלת **בליל** ז' **של פסח** שיתחזק עצמו לקשר דעתו ומחשבתו בצדיקים הקדושים. והוא תועלת גדול וסגולה אמתית. שביום זה נאמר ויאמינו בה' ובמשה. שאמונתם בה' נשלמה ע"י התקשרותם במשה:

[351] **ובספר** קב הישר פ' פ"ו כתב וז"ל לא יהא קל בעיניך אמירת פיוטים של קרוב"ץ וחיוב כל אדם לומר הפיוטים בשמחה ובכוונת הלב בשפה ברורה כי בכל פיוט ופיוט יש סודות נפלאות ולא יהיו הפיוטים דומין עליך כמשא כי הפיוטים נתחברו ע"פ עצת מלאכי מעלה שנגלה לר' אליעזר הקלירי שסידר הפיוטים ע"פ א"ב ג"ד וע"פ תשר"ק כי הן מזמרין ומשבחין למעל' וקבלה בידי מפי זקנים ומפי חסידים מי שמיקל באמירת קרוב"ץ ואומר שאינו חיוב כל כך לאומרם אינו מאריך ימיו ח"ו כי כל יחידים שחברו הפיוטים היו גדולי הדור ואנשי מעשה אשר נעשה להם כמה ניסים בחייהן ובמיתתן:

וכדמצינו בגדול הדור אחד הנקרא ר' **שלמה אלקב**"**ץ** ז"ל שהי' בקי בחכמת הקבלה ובדקדוק וחבר הרבה פיוטים ומרוב חכמתו נתקנאו בו שונאי ישראל וארב עליו ישמעאל א' והרגו וקברו בגן שלו אצל אילן תאנה והתאנה חנטה פגיה קודם זמנה ועשתה פירות תאנים גדולים ויפים מאוד ויתמהו כל יושבי העיר והדבר בא אל מלך ישמעאלים ויראו המלך הפירות ויתמה וישלח המלך אחר הישמעאלי הנ"ל וישאל אותו איך התחכם לעשות פעולה לבשל הפירות קודם זמנם ומרוב הפחד לא יוכל הישמעאל להשיב אל המלך כי היתה סבה מאת ה' והי' מצוה המלך לייסר אותו ביסורים קשים ומרים עד שהוכרח הישמעאל להודות והודה שמאותו היום שהרג את היהודי רבי שלמה אלקב"ץ התחיל האילן לעשות פירות קודם זמנו וצוה המלך לתלות את הישמעאל הרוצח על אותו האילן. הכלל העולה כי גדולי הדור תקנו הפיוטים כו'. שם.

לא הי' נופל אחריו לומר ומנחתם דקאי על הקרבנות. ואם נאמר אותו אחר ומנחתם כבר עירבנו יחד כל הקרבנות והנסכים והתמידים של יום השביעי כהלכתן ואינו נופל לומר אחריו וביום השביעי וגו' והואיל ואדחי אדחי לכך אין אומרים אותו כלל. לבוש סי' ת"צ סעי' ט':

כי גדולי הדור תקנו הפיוטים. ובס' מעבר יבק מנחת אהרן פ"ז כ' שנמצא במדרש כי ר' אליעזר הקליר כשרצה ליסד פיוטין עלה לרקיע ע"י שם ושאל למיכאל האיך המלאכים משוררים והאיך שירתם מיוסדת ואמר ליה שהם באלפא ביתא. ובספר ארחות חיים סי' ס"ח אות ב' כתב בשם הב"ח שבימיו התחיל גדול א' לבטל הקרוב"ץ ונענש ולא הוציא שנתו ר"ל. ועי' ליקוטים סעי' קע"ה:

סימן תקצג

טעם. דנהגו עדת ישראל מנהג של תורה ביו"ט אחרון של פסח להקל מעליהם החומרות בעניני עסק שימור. והנה הוא לכאורה כמיקל ע"ע ביו"ט שני שהוא מדבריהם וחלילה זאת בישראל. אך האמת י"ל דנשתרבב המנהג להראות גודל כח דברי חז"ל אשר עשו משמרת לדברי תוה"ק שביום הזה הנוסף מדבריהם ועשו משמרת לתוה"ק הנה הוא משומר מכחם מכל מיני חשש איסור חמץ ואין לשום אדם לחוש בשום חשש חלילה כי הוא משומר מכח משמרותם. צמח דוד מהרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **דוד מדינוב** זצוק"ל:

קונטרס אחרון

בעניני עסק שימור. ובספר זרע קודש (לפסח) כתב וז"ל יו"ט האחרון של פסח מורה על התחברות ישראל שאין מחמירים כ"כ ואין אחד מחמיר יותר מחבירו ויכול כ"א לאכול עם חבירו אז מורה מה פעלנו עם אכילת מצה שבאנו להתחברות והי' ראוי לקרות אז המצה מצת מצוה שהוא לשון התחברות אך הוא ע"ד נעוץ סופן בתחילתן ותחילתן בסופן:

ובשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **צבי הכהן** מרימנאב זצוק"ל דיום אחרון של פסח ויום שמיני עצרת המה בחי' ממוצע בין ימי חג הפסח וימי חג הסוכות לימי החול ולכן מקילין באחרון של פסח בדברים הרבה כמו אכילת קניידליך ועוד. ויושבין בסוכה בשמיני בלא ברכה. והטעם. למען לא נרד פתאום מהקדושה.

משומר מכח משמרותם. בס' ארחות חיים סי' תס"ז כ' בשם שדי חמד דתערובת משהו בפסח אין להשהותו משום חשש תקלה. והביא שם דהגאון מהרי"ץ שור כשהי' בא

לפניו שאלה מחטה שנמצאת בתרנגולת או תבשיל ביום ז' של פסח לא הי' משיב לשואלו רק הי' דוחהו עד הלילה ובחשכת ליל שמיני הי' אומר לו שמותר להשהותו עד אחר הפסח ואז ישרוף החטה ויאכל התבשיל. כי חשש לתקלה על יותר מיום א'. ועי' בהגהות יד שאול ליו"ד סי' רמ"ב סי"ד וז"ל עי' בשל"ה דלאחר שההוראה ברורה אצלו אין להחמיץ הדין והוא בכלל עינוי דין אף בהוראות או"ה ונראה באם אירע בז' של פסח וכש"כ בח' איזה שאלה בענין ביעור חמץ והוא משהה עד הערב ולא יהי' צריך לבער אין זה בכלל עינוי דין ע"ש:

ועי' מ"א שם ס"ק י"ד דהיינו דוקא בתערובת משהו נטל"פ לכן מקלינין להשהותו אבל בדבר שהוא חמץ גמור דאסור מדאורייתא אף ביו"ט אחרון אסור עכ"פ מדרבנן אסור להשהותו ע"ש. ועי' חק יעקב שם סק"ל:

ובספר מעשה רב להגאון מווילנא ז"ל אות קפ"ה כתב דבמוצאי יו"ט הי' משתדל לטעום חמץ. והי' נמנע לאכול לאחר פסח מצה שיוצאין בה ידי חובתו בפסח וכ"ז להיכרא לעשיית המצוה שאין עושין אותה להנאה אלא מפני גזירת הבורא יתעלה שמו. משמע שמצוה איכא בזה להראות שיותר אין אנו מחויבין לאכול. וכן שמעתי שהרב הצדיק הקדוש **מצאנז** זצוק"ל עשה במוצאי יו"ט ש"פ הבדלה על שכר:

ובמהרי"ל הלכות פסח דף י"ט כתב וז"ל במוצאי פסח בלילה לא הי' שום חמץ בבית מהר"ש. ולא חשו ואכלו מצה ע"ש:

סימן תקצד

טעם. שלובשין **ביו"ט בגדים טובים** יותר משל שבת. וכן נהגו להרבות במיני מאכלים יותר משבת. משום דחייב בשמחה. מ"א סימן תקכ"ט ס"ק ד':

קונטרס אחרון

להרבות במיני מאכלים. ועי' מ"א סי' תקכ"ט סק"ה וז"ל בסה"י כתב טוב שיאכל פירות בסעודה ג'. והכלבו כתב שמזה נתפשט המנהג לאכול ביו"ט תבשיל א' יותר שיחשב במקום סעודה ג'. ומ"מ כשחל יו"ט בשבת אין לסמוך ע"ז ע"ש. ועי' לבוש שם:

סימן תקצה

עוד טעם. שלובשין ביו"ט בגדים טובים יותר משל שבת וכן נהגו להרבות במיני מאכלים יותר משבת לפי שכל דבר הבא לפרקים חביב על האדם ביותר. שהרי האדם מכבד יותר

רבו או אביו הבא לפרקים משהוא תדיר אצלו[352] יוסף אומץ אות תשצ"ט

סימן תקצו

טעם. למה שמנקדין הלחם משנה בשבת אחר הפסח במפתח דוקא. ומנהג אבותינו בודאי תורה הוא. והנה י"ל ע"ד הכתוב פתחי לי אחותי רעיתי. וידוע מאחז"ל שהש"י מבקש מהכנ"י פתחי לי כחודו של מחט ואני אפתח לכם כפתחו של אולם. וידוע דהכנ"י כלה קרואה וגם נקרא בבחי' לחם. ע"ד כ"א הלחם אשר הוא אוכל. והנה ידוע דבפסח היו כל השערים ומוחין עילאין פתוחים ואח"כ ננעלו התרעין וצריכין אנו לפותחן ולזה אנו מנקדין הלחמים הק' משבת זו במפתחות לרמז בזה שאנו פותחין מעט ע"י מצות שבת וה' הטוב יפתח לנו את אוצרו הטוב ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים יפתח. וכאשר נתן לאבותינו המן בחודש אייר שמברכין בשבת זו. אוהב ישראל:

סימן תקצז

עוד טעם. כי הנה בעת הזאת כשאכלו ישראל מן המן מהקרבת העומר ואילך לא אכלו עוד מן המן כמש"ה ויאכלו ממחרת הפסח יעבור הארץ. ואמרינן בגמרא ממחרת הפסח אכול עד השתא לא אכול ומאז התחילו לאכול מתבואת הארץ. והיו ישראל צריכין לפרנסה כי עד עתה הי' להם המן. וזאת ידוע שלכל דבר יש שער כמו שאנחנו מתפללין שיפתח לנו השי"ת שערי פרנסה ומזה נשתרבב המנהג להיות עושין צורת מפתח על החלות לרמז שיפתח לנו השי"ת שערי פרנסה. שם:

[352] **בספר** עבודת ישראל לפ' זכור כתב וז"ל והנה האריז"ל כתב שבגדי יו"ט חשובים משל שבת. כי ביו"ט בא האור עליון מלובש בלבוש והשמחה מושגת יותר ע"כ. אבל בפורים אין מן הצורך ללבוש בגדי יו"ט כי האור הזה שזורח למטה אינו כ"כ גדול ואינו צריך ללבוש רק מחמת שהוא מאור החכמ'. לכן צריך ללבוש בגדי שבת ע"ש: **ובספר** מאור ושמש (משפטים כ"ב) כתב **שבשבת** אנו מחליפין לבושינו מפני שבשבת אנו יוצאין מעה"ד ונדבקין בעץ החיים שאור החכמה מופיע בשבת ע"כ פושטין לבושי חול שהן כתנות עור ולובשין בגדי שבת שבשבת אנו דבקים בעץ החיים ונעשה מעור אור. **ובפורים** מתנוצץ אור החכמה ומופיע על כל העולמות יותר מיום השבת: **ובספר** הגהות **מהרצ"א** פ' יתרו כתב בשם דודו זקינו הרב הקדוש מוהר"ר **משולם זושא** זצוקלל"ה על מה שכתב בזוהר שם דף פ"ח ע"ב תא חזי בכלהו שאר זמנין וחגין בעי ב"נ לחדי ולמחדי למסכנא ואי הוא חדי בלחודוי כו' עונשי' סגי כו' ואי איהו בשבתא חדי אע"ג דלא יהיב לאחרא לא יהבין עלי' עונשא כו' חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי ואלו שבת לא קאמר ע"כ. שזה רמז במשנה אין בין יו"ט לשבת אלא אוכל נפש בלבד. תיבת בלב"ד רמז אם אוכל לבד"ו זה הוא חילוק בין שבת ליו"ט.

סימן תקצח

טעם. שנוהגין להתענות **שני וחמישי ושני**[353] אחר הפסח וכן אחר חג הסוכות שחוששין שמא מתוך משתה ושמחה באו לידי עבירה אבל בעצרת דאינו אלא יום אחד אין חוששין. מ"א סי' תצ"ב ס"ק א' ועי' תוס' קדושין דף פ"א ד"ה סקבא.

וטעם. שאין מתענין אותם בחודש ניסן ותשרי. בניסן אין מתענין אותם כיון שיצא להם רובו של חודש בקדושה ע"כ נוהגין קדושה ויו"ט בכל החודש שאין מתענין בו חוץ מן הבכורות שמתענין בע"פ זכר לנס שמתו בכורי מצרים ובכורי ישראל ניצולו. ובתשרי אין מתענין בסופו לפי שהוא מרובה במועדות לכך מתענין אח"כ. לבוש סי' תצ"ב ועי' ב"י שם ועי' לעיל סעי' תס"ז. ואם יש מילה או חתונה באותו שבת נוהגין לברכו במנחה משום מהיות טוב אל תקרי רע מ"א שם סק"ג. ובשבת שמברכין ר"ח אין להזכיר התענית שנאמר ביום טובה הי' בטוב מכ"ש בשבת והוא ר"ח. מהרי"ל:

סימן תקצט

עוד טעם. משום שהאויר משתנה באלו זמנים ויש לחוש לסכנת שינוי האויר שיזיק ח"ו לבריות לכך מתענין שלא יזיק להם שינוי האויר.[354] לבוש שם:

סימן תר

עוד טעם. שמתענין **בה"ב** לאחר חג המצות ולאחר חג הסוכות. בשביל הגשמים במרחשוון מתענין בשבת ראשונה בעבור יורה שיורה על הזרעים לברכה. ובאייר מפני שלא תלקה בשדפון ובירקון. ספר חסידים אות רכ"ז:

סימן תרא

טעם. שנוהגים בכל המקומות שלא לישא נשים בין פסח לעצרת. שלא להרבות בשמחה שבאותו זמן מתו תלמידי רבי עקיבא אבל לארס ולקדש שפיר דמי. טור סי' תצ"ג:

[353] **פסח** שני בתענית **דבה"ב** י"ל סליחות ולא תחנון וכנהוג בברית מילה **בבה"ב** ורשאי להתענות. כי אכילת הפסח הי' בלילה. אשל אברהם סי' קל"א. ונוהגין לומר סליחות דבה"ב גם שאינן מתענים. שם סי' תצ"ב:
והגאון יעב"ץ בסידורו כתב **י"ד אייר** שנה זו הוא **תענית בה"ב** הוא יו"ט של דבריהם וראוי שלא לומר תחנה עכ"פ. הרי גם דעתו להתענות. ובס' ארחות חיים שם בהגהות כתב ג"כ להתענות. ובשם הגהות יד שאול וספרו יוס"ד ליו"ד סי' ת"א כתב **דאם חל בה"ב בפ"ש** אין להתענות. וע"ל סעי' תל"ב בהשמטות:

[354] **ועל** מה שכתב הט"ז סימן תקס"ב ס"ק ט"ז שמי שעונה אמן אחר מי שבירך שאומר החזן על התענית הוי קבלה ע"כ. כתב הפ"מ שם דאם בלבו שלא להתענות פשוט דא"צ להתענות ע"ש:

קונטרס אחרון

ובסידור יעב"ץ כתב דנהגו איסור בתספורת ג"כ כענין שמגדלת האשה שערה בימי ספירת זובה. ובכאר"י העתיק סוד הענין שהם ימי דינין התלוין בשערות.

ועי' שערי תשובה סי' תצ"ג סק"ח דכתב בשם האריז"ל שלא להסתפר כלל עד ערב חג השבועות ובשם הרמ"ז כתב שלפי מנהג האריז"ל אפי' אם יזדמן ברית מילה אין להסתפר בכל זמן העומר ע"ש:

סימן תרב

עוד טעם. לפי שמשפט רשעים בגיהנם לר' יוחנן בן נורי מפסח ועד עצרת. ועוד שהם ימי דין על התבואה ולכך העומר בא מן השעורים. שבלי הלקט. ולכן אין אומרים זמן בספירה. אליה זוטא סי' תצ"ג ועי' מ"א שם ס"ק א' דאף מי שעשה שדוכים אסור לעשות רקודין ומחולות ע"ש:

קונטרס אחרון

מפסח ועד עצרת. דדרש שנאמר ומדי שבת בשבתו. כלומר לאחר שיהי' בגיהנם כל כך ימים כמו שיש מיום ראשון של פסח דאיקרי שבת דכתיב וספרתם לכם ממחרת השבת וגו' עד עצרת שהוא ממחרת השבת השביעית יצא מגיהנם ויבא להשתחות. רע"ב סוף פ"ב דעדיות:

ולכן אין אומרים זמן בספירה. בספר בגדי אהרן פ' דברים כתב בשם סודי רזא שאין מברך שהחיינו בימי ספירה. ובס' ארחות חיים סי' תצ"ג כתב בשם ספר מועד לכ"ח שכתב וז"ל מנהג טוב שלא לחנך מלבוש חדש כזה דראוי לומר שהחיינו בין פסח לל"ג בעומר ומצאת כי תדרשנו בפחד יצחק[355] ובספר עיקרי הד"ט סוף סי' כ"א. ומי שיום הנישואין בל"ג ליכא בי' שום פקפוק ללבוש את הבגדים חדשים בשבת של כניסה לבית הכלה וביום הקידושין ולומר עליהם שהחיינו ע"ש:

ובספר יוסף אומץ אות תתמ"ח כתב דאם חל ל"ג בעומר להיות ביום א' ויש לו מלבוש חדש ללבוש יש מצוה ללובשו בשבת שלפניו ע"ש:

[355] **בס**' פחד יצחק כתב וז"ל לא נוכל לאסור להדיא לקנות כלים חדשים בימי העומר שלא החמירו בדבר זה לא פוסקים ראשונים ולא אחרונים. זה בלבד ראיתי בספרי מחברי דרשות דאין אומרים שהחיינו בימי העומר ולכן דברים קלי הערך לתפור ולקנות חדשים נוכל להקל ודברים דשייך בהו שהחיינו יש להחמיר עד ל"ג בעומר. וראיתי בכתבי הר"ר בעל באר עשק ז"ל שכ' וראיתי נוהגים שבימי העומר עד ל"ג בעומר אינם עושים כלים ובגדים חדשים שהם ימי צער והכל תלוי במנהג שאין שום איסור בזה ואפי' נשא דנהיגי דלא למשתי עמרא מדעייל אב מנהגא ע"ש:

סימן תרג

טעם. שהחודש אייר הוא נבחן ומנוסה בחכמת הרפואה שהוא מסוגל לרפואה להריק האצטומכא מן העיפושים וחולשת המרה. משום דהנה כל החולשת והחולאים עפ"י הרוב באים מן המאכלים שאינם לפי מזג האדם **והנה בחדש זה התחיל המ"ן לירד** לחם אבירים לחם הנבלע באיברים ולא הי' בא מזה שום חולי ושום מכאוב נמצא בחדש הזה נתרפאו כל החולאים ע"כ נשאר טבע קיים שהחדש הזה סגולה לרפואה. בני יששכר. (ועתה בעוה"ר אומרים חודש מייא הוא מסוגל לרפואה). **עוד טעם**. שלכן התחלת שערי רפואה בזה החדש כי הוא ר"ת "אני "יהו' "רופאך (מצאתי):

סימן תרד

טעם. של **ל"ג בעומר**. משום דכל ימים שאין אומרים בו תחינה לא מתו תלמידי ר"ע והם ימי פסח. ב' ימים דר"ח אייר. וא' דר"ח סיון. ז' שבתות. בס"ה י"ז ימים. וא"כ נשארו ל"ב ימים עד מספר מ"ט שבהם מתו התלמידים וע"כ שמחים ביום הל"ג. מהרי"ל. ועי' פ"מ סי' תצ"ג דא"א תחנון אף במנחה שלפני ל"ג בעומר. ואם הוא ביום א' אין אומרים צ"צ בשבת שלפניו. מפני שהוא כמו תחנון.[356] לבוש שם:

קונטרס אחרון

ע"כ שמחים ביום הל"ג. ובספר נופת צופים כתב דתלמידי ר"ע מתו בל"ב ימי הספירה עד שמת רשב"י ל"ג בעומר שהי' האחרון שבהם ונמתקו הדינים ול"ג בעומר הוא יום שמחתו עד היום כידוע[357]:

כתב בספר ארחות חיים סי' תצ"ג אות א' וז"ל ראיתי בכתבי הדע"ק דאם התחילו בנישואין ביום ל"ג בעומר מותר לגמור בליל ל"ד גם אם עיקר החופה בלילה שרי כיון שכבר התחילו בהעסק ביום ל"ג. ובמק"א כתב דיש להקדים א"ע ולעשות גם הסעודה ביום ל"ג ושלא לעשות ריקודים וכלי זמר בליל ל"ד רק כפי כוונתם לש"ש קיל לפי שכבר הוא יו"ט אצל החתן והכלה וחלו עליהם ז"י המשתה ודוחה האבילות ובמקום פסידא

[356] **ובעטרת** זקנים סימן תצ"ג כתב בשם ר"א הלוי שהוא הי' נוהג תמיד לומר נחם בברכת תשכון וכשסיים התפל' א"ל **ר"י לוריא** ז"ל משום רשב"י הקבור שם שאמר לו אמור לאיש הזה למה הוא אומר נחם ביום שמחתי לכן הוא יהי' בנחמה בקרוב וכן הי' שמת לו בנו הגדול. הרי שאין לומר תחנון ביום הזה ע"ש:

[357] **ובספר** דבר יום ביומו כתב. **הטעם** שבז' אדר יום פטירת משרע"ה הוא יום אבל וצום. וביום ל"ג בעומר יום פטירת רשב"י הלולא חדוה ושמחה בעולם. לפי שמרע"ה בכה על יום מותו ולא חפץ בו מטעם שרצה לקיים מצות הארץ הכל בוכין על מותו ומתאבלין ורשב"י ששמח ביום מותו ועמד ומצפה עליו כמש"כ באדרא זומא האזינו דרל"א ע"ב שאמר האידנא אסהדנא עלי דכל יומין דקאימנא תאיבנא למחמי יומא דא. הנה שמח וצפה עליו עבדינין רעותי' והיא הלולא רבא לכל עלמא. ועי' ט"ה ח"א סעי' תתע"ח בהשמטה בד"ה עוד כתב:

שכבר הכינו הסעודה וחשש קלקול השידוך וכדומה יש להקל ע"ש:
ובש"ע האריז"ל כתב וז"ל בענין ההולכים על קברי רשב"י ובנו במירון ביום ל"ג בעומר ראיתי למורי ז"ל ה"ה זה שמונה שנים שהי' שם עם אשתו וביתו הג' ימים ההם. גם הלך לשם לגלח בנו במשתה ושמחה בימים ההם. וגם העיד לי הרר"א הלוי שהוא הי' נוהג לומר נחם בברכת המזון וגם אמר שם במירון וכשסיים הברכה אמר לי מורי משום רשב"י הקבור שם למה הוא אמר נחם ביום שמחתי ולכן יהי' בנחמה בקרוב וכן הי' לו כי לא יצא חדש עד שמת בנו הגדול וקיבל נחמה עליו:

סימן תרה

טעם. למה התינוקות **מורים בקשת בל"ג בעומר**. כי בההוא יומא הוא הלולא דרשב"י וכל יומא דרשב"י לא נראתה הקשת והנה ביום עלותו למרום עושין הסימן בקשת לרמז הזה. בני יששכר בשם הרב הצדיק הקדוש **מהרמ"מ** זצוק"ל:

סימן תרו

טעם. על מנהג בני ישראל שנוהגין להרבות באור ביומא **דהלולא דרבי שמעון**. דהנה ר"ש כשהי' מגלה רזין ביום ההוא באדרא קדישא. אמר (ד' רצ"א ע"ב) וז"ל והשתא בעינא לגלאה רזין קמי' דקוב"ה וכו'. והאי יומא לא יתרחק למיעל לדוכתי' כיומא אחרא דהא כל יומא דא ברשותי קיימא עכ"ל. רצ"ל שהי' היום מתארך באורו ולא הי' רשות לאור היום להחשיך. היינו שיתפנה מן העולם עד שנתן לו ר"ש רשות וזה יורה כי כל האורות בטלים ומשמשים אל האור כי טוב. היינו רזין סתימין דאורייתא אשר גנוז בה אור הגנוז לצדיקים והצדיקים המבינים ברזין דאורייתא הנה מאירים באו"ר הגנוז בה. ע"כ אור היום ההוא הי' מתארך ושמר פקודתו של ר"ש. הנה לבעבור זה מרבין אור ביום ההוא. בני יששכר:

סימן תרז

עוד טעם. לפי שהז' שבועות של ספירה הם כנגד הז' קולות והספירה החמשית הוא כנגד **קול ד' חוצב להבות אש**. ע"כ בל"ג בעומר שהספירה הוא **הוד שבהו"ד** והוא ג"כ **הלולא דרבי שמעון** ע"כ מרבין באור ביום ההוא. שמעתי מידידי הרב הגדול מו"ה **משה זאב** נ"י:

סימן תרח

טעם. שנהגו הנשים (ובכנה"ג כתב ה"ה אנשים) שלא לעשות מלאכה לאחר שקיעת החמה בימים שבין פסח לעצרת לפי שבין פסח לעצרת מתו תלמידי ר"ע קרוב לשקיעת החמה ונקברו אחר שקיעת החמה והיו העם בטלים ממלאכה ולאחר שספרו מותר במלאכה תיכף. ט"ז סי' תצ"ג סק"ג. ועי' פ"מ שם דלאחר ל"ג בעומר יש להתיר מלאכה ע"ש:

סימן תרט

טעם. שאין אומרים תחנון בתחלת ר"ח סיון עד ח' בו דהיינו אחר אסרו חג. דמיד בב' סיון א"ל משה לקדשם לתורה. מ"א סי' תצ"ד ס"ק ד':

סימן תרי

טעם. שהעולם קוראין ליום ב' של ר"ח סיון **יום יחוס**. לפי שעומד בין ר"ח ובין ג' ימי הגבלה ע"כ נקרא מיוחס. ועי' כעין זה תענית דף י"ח ע"א הואיל ומוטל בין ב' ימים טובים עשאוהו כיו"ט עצמו. ועי' סנהדרין דף ק"ד ע"א דמש"ה לא מנו את אחז מפני שמוטל בין שני צדיקים יותם וחזקיה:

סימן תריא

עוד טעם. משום דהשי"ת אמר למרע"ה בר"ח סיון שיאמר לישראל ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש והייתם לי סגולה מכל העמים. וביום ראשון לא אמר להם משום חולשא דאורחא עד יום ב' לחודש כמבואר בשבת דף פ"ז ע"א ע"כ קוראין ליום זה **יום יחוס** שנאמר לנו סדר יחוסינו מפי רועה נאמן בשם השי"ת. שער בת רבים:

סימן תריב

עוד טעם. לפי שיוחס של ישראל הוא טעם לקבלת התורה הקדושה ע"ד דאיתא בילקוט בשעה שקיבלו ישראל את התורה נתקנאו בהם אוה"ע ואמרו מה ראוי אלו להתקרב יותר מכל האומות אמר להם הקב"ה הביאו לי ספר יוחסין שלכם שנאמר **הבו לד' משפחות עמים** כשם שבני אדם מביאים שנאמר **ויתילדו על משפחותם**.[358] אזור אליהו פ' במדבר:

[358] **בספר** תוי"י פ' בא כתב שמעתי שאמרה אשה א' מק"ק **מעזביז** בלשון רוסיא יפה בחרנו לנו את אלהינו. אבל גם השי"ת יפה בחר בישראל שהרי פייביש איש קל ומקדש השי"ת וכו' ובזה שבחר השי"ת בישראל אין זה תמיה

סימן תריג

טעם. למנהג ישראל תורה היא שכותבין באגרות בז' שבועות של ספירה **למספר בני ישראל**. לפי שאסור להסיח דעתו מהספירה שצריכין להיות **שבע שבתות תמימות** וכמ"ש בזוהר הקדוש דצריך דלא יתאבד מיני' חושבנא דא. מנחם ציון. וכתב וכן נהגתי בעצמי לומר כמה פעמים ביום בלי ברכה **היום כך וכך לעומר**:

סימן תריד

טעם שנקרא **חג השבועות**. כי נשבע הקב"ה שלא ימיר אותנו ואנחנו נשבענו לו שאין אנו ממירים אותו ח"ו. הרב עיר וקדיש אור החיי"ם בס' טור ברקת סי' תצ"ד. ואפשר שנקרא שבועות לרמוז שלקבל התורה מנינו ז' שבועות כאשה הנטהרת בז' נקיים. ולרמוז שלא ניתנה תורה עד אשר נטהרו בז' שבועות. וע"כ צריך לפרוש מטומאתינו תמיד ואז נקרב לתורה וע"כ נקרא **חג השבועות**. עי' מדב"ר קדמו"ת מערכת ש' אות ז"ך:

קונטרס אחרון

חג השבועות. בספר אהבת שלום כתב שכל הדברים נכללו בשביעית והשביעית הן קודש כגון בימים יום הז' הוא קודש שהוא שבת קודש. וכן בשבועות כי יום שאחר ז' שבועות של הספירה הוא מקודש לחג השבועות. וכן בשנים כי שנת הז' מקודש לשמיטה. וכן בשמיטות כי אחר ז' שמיטות מקודש השנה ליובל והן כולן רזא דאחד. וע"ל בהשמטה לסעי' שנ"ב ובהשמטה לסעי' שמ"א בד"ה ונוהגין:

ובספר דעת משה כתב לבאר מה שאנו אומרים בנוסח התפלה **זמן מתן תורתינו**. והי' די לומר זמן מתן תורה. מה תורתינו. לפי שכל א' ישראל לפי תיקון וכשרון פעולתו כן הוא מקבל חלק תורתו. **וזהו מתן תורתינו**. שהוא מתן תורה של כל אחד וא' לפי כשרון מעשיו:

סימן תרטו

טעם. שנקרא חג השבועות **בשם עצרת**. מפני שבכל החגים יש בהם שני מיני עבדות להבורא ב"ה. הא' הוא בעשיית המצוה השייך לחג פלוני בפסח אכילת מצה ודומיהן. והב' הוא איסור עשיית מלאכה ובחג שבועות אינו כן רק מצוה אחת דהיינו שאנו נעצרין מעשיית המלאכה ועל זה נקרא בשם עצרת. קדושת לוי:

כי אתו החכמ' והמדע ויודע מעלת ומדריגת ישראל מכל עם. אבל יותר חכמה ומעלה גדול' איך יודע לישראל מעלות ושבח השי"ת ותורתו שאין להשיג מהותו רק מצד פעולותיו:

סימן תרטז

עוד טעם. דעצרת הוא לשון עצור ממלאכה ובימי הפסח וסוכות יש ימי חול המועד דמותרים במלאכת דבר האבד והאיך יקרא עצרת משא"כ בשבועו' דחד יומא ואסור גם במלאכת דבר האבד נקרא עצרת על שם שעוצרים ממלאכה. שם:

סימן תריז

טעם. שנוהגין **להעמיד אילנות בבהכ"נ ובבתים**. כדי שיזכירו שבעצרת נידונין על פירות האילן ויתפללו עליהם. מ"א סי' תצ"ד סק"ה. ונוהגין לשטוח עשבים בבהכ"נ ובבתים **זכר לשמחת מתן תורה** שהיו עשבים סביב הר סיני שנאמר גם הצאן והבקר אל ירעו וגו' ש"מ שהי' שם מרעה. לבוש שם:

סימן תריח

טעם. שנעורים כל הלילה בליל השבועות ועוסקים בתורה. לפי שישראל היו ישנים כל הלילה והוצרך הקב"ה להעיר אותם כדאיתא במדרש לכן אנו צריכים לתקן זה. מ"א ריש סי' תצ"ד:

קונטרס אחרון

ועוסקים בתורה. בספר מיכלא דאסוותא כתב בשם הרב הצדיק הקדוש **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל שאמר ד"**תערוך** "**לפני** "**שלחן** הוא ר"ת **תיקון ליל שבועות**. דיכולין לתקן באהבה בתענוגים בסעודות כמו בלימוד התורה:

להעיר אותם. וירד ה' על הר סיני[359] הטעם דרגא תביר כי חפץ השי"ת לגלות מלכותו ויראתו בעולם הזה על ישראל. ומדת מלכות ויראה נקראת אשה יראת ה' והוא מדרגה תחתונה וכביכול כמו ירידה אצלו וע"כ הטעם מורה ג"כ ע"ז דרגא תביר על שם נחית דרגא נסיב איתתא יראת ה'. באר משה בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **אברהם המלאך**

[359] **בספר** בינת יעקב דרוש שביעי כתב וז"ל נודע שכל הנפשות עמדו על הר סיני ושמעתי מפי אדומו"ר בוצינא קדישא כו' **מראפשיטץ** נ"ע בשם הרב הצדיק הקדוש המפורסם מוהר"ר **אלימלך** זללה"ה שאמר בזה"ל לא בלבד שאני זוכר מעמד הר סיני אלא שאני זוכר מי ומי עמדו אצלי:

וטעם שנקרא הר סיני כתב בספר מגדל עוז להגאון יעב"ץ בשם ספר א' וז"ל דע כי הר סיני העידו לי כי האבנים הנמצאים בו יצויר עליהם לסנה ולכן נקרא ההר ההוא סיני על שם הסנה שנגלה ה' למשה. ואחד מנכבדי ברצונה מבני בן חסדאי הביא עמו מן האבנים ההם וראיתי בו הסנה מצויר בתכלית הציור והציור ציור אלהי ושברתי האבן לחצאים ונגלה הסנה בכל חלק וחלקתי אותו חלק לחצאים ונמצא הסנה מצויר בשטח כל חלק בפנימיותו וכן פעמים רבות עד שהיו החלקים בדמות בטנים עדיין הסנה בהם ונפלאתי ע"ז ע"כ. וכ"כ האפודי ז"ל וראיתי א' מאבני ההר הזה שהיה מצויר בו הסנה בתכלית ציור אלהי בגוון מתחלף לגוון האבן וחלקתי האבן ההוא לחלקים רבים ונראה בכל א' ואחד צורת הסנה:

זצוק"ל:

ובספר דברי שאול (ואתחנן) כתב דלכך בא אלקים בקולות ולפידים ע"פ מ"ש הגאון יעב"ץ בסידור שבים הגדול יבואו בני אדם מהים[360] וישירו בנעימות ואלמלי לא יכו בתוף לשתק הקול היו בני אדם מתים מכח הנעימות ע"כ.[361] וא"כ מכ"ש בנעימות דברות ה' היו מתים מתוך הנעימות וע"כ בא בקולות ולפידים שלא ירגישו בנעימות כ"כ:

ובשם הגאון הקדוש המפורסם מוהר"ר **שלום מבעלז** זצוק"ל על מה שדרשו. חז"ל (מכות כ"ד) **אנכי ולא יהי' מפי הגבורה שמענו**. זה שיסד הפייט **ופתחו וענו ד' אחד**. שכיון שבדיבור אחד נאמרו א"כ לא הי' מקום לומר הן ולאו וע"כ ענו ד' אחד. שממילא כל שהוא אחד אין שום עבודת אלהים אחרים:

ובשם הגאון הקדוש מוהר"ר דוד דייטש זצוק"ל הטעם שנאמר י' הדברות בלשון יחיד. להורות שאל יחשוב האדם מה איכפת אם לא אהי' מעובדי ה' הלא כמה מלאכים כמה צדיקים עובדים אותו ומה לו לעבודתו ע"כ אמר הקב"ה לכל אחד אנכי ה"א. פי' שתדמה בנפשך שרק אלהיך אני ואין לי עובדים זולתיך וכל העבודה מוטלת עליך וא"כ בודאי צריך זהירות יתירה:

ובשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **דוב בער** מ"מ דק"ק מעזריטש זצוק"ל שפי' הפסוק **אנכי עומד בין ה' וביניכם** ולא עליתם בהר לאמר **אנכי ה' אלהיך**. תיבת לאמר אין לו הבנה. רק האמת הוא שהשי"ת ציוה שמשה לבד יעלה בהר ולא המה והשי"ת עשה זה לטובת ישראל עפ"י שמצינו בגמרא שאמר משה להמליץ על מעשה העגל רבש"ע לי ציוית ולא להם שהדברות נאמרו בלשון יחיד. וא"כ אם היו עולים כל ישראל על הר סיני היו נאמרים הדברות בלשון רבים ולא הי' סנגוריא על ישראל ולכך ציוה השם יתברך ב"ה שלא יעלה בהר רק משה לבדו ויהא נאמר בלשון יחיד ויהא סנגוריא על ישראל. וזה שאמר משה לישראל ראו החסד שעשה השי"ת עמכם אנכי עומד וכו' ולא עליתם בהר בכדי לאמר אנכי ה' אלהיך לשון יחיד ויהי' סנגוריא עליכם משא"כ אם גם

[360] **בספר** רזיאל המלאך כתב שיש שס"ה מיני בריות של בני אדם יש דומה לארי בגופו ופניו לאדם, ויש ראשו כארי וגופו כאדם יש ראשו ככבש ויש כשור ויש משני ראשים ויש משלשה ראשים וארבעה ידים וגוף אחד וכרס א' וב' רגלים:

[361] **בספר** שירי משכיל כלל א' כתב בשם הגאון מו"ה ישראל מתלמידי הגאון החסיד מוהראו"ו ז"ל בהקדמתו בפאת השלחן בשם הגאון אדמו"ר וז"ל כל החכמות כלולים בתורתינו הקדושה כו' וחכמות מוזיקא שבתה הרבה ורוב טעמי תורה וסודות שירי הלוים וסודות תיקוני הזוהר אי אפשר לידע בלעדה. ועל ידה יכולים בני אדם למות בכלות נפשם מנעימותיה. ויכולים להחיות המתים בסודותיה הגנוזים בתורה כו' וכל הנביאים וכתובים ומשניות ותורה שבע"פ גנוזים בה. ולא נשאר לו שום ספק באיזה הלכה וסוגיא בכל התורה לעת זקנתו כו' וזה לא גילה לשום אדם. וגם לא כתבם בשום ספר והגאון דסערהייא בכה לפניו שיניח רושם סתום בכתב כדי שישאר בעולם. ולא אבה. ואמר שזה גנוז אצלו על דרשה ראשונה לעלמא דאתי:

אתם עליתם:

ובספר אגרא דכלה כתב דלכך כתיב ויחל משה את פני ה' אלקיו כיון שאליו לבדו הי' המכוון להקראות אלקיו. ומה שאמר למה ה' יחרה אפך בעמי"ך. כי מה שקנה עבד קנה רבו וא"כ לו יהי' שהם עמו של משה עכ"ז נקרא עמו ית':

לתקן זה. בספר מאור עינים (פ' יתרו) כתב בשם כתבי האריז"ל שבכל זמן מהזמנים כגון **פסח שבועות סוכות** הוא נעשה בכל שנה כשבא זמן הנ"ל נעשה כמו שהיה בפעם הראשון. בפסח הוא יציאת מצרים[362] ובשבועות מקבלים התורה וכן בכל זמן ולהבין איך מקבלים התורה בכל שבועות והלא כבר ניתנה י"ל ע"פ משארז"ל בכל יום יהיו בעיניך חדשים כיום שניתנה [השמטה: **יהי'** בעיניך חדשים כיום שנתנה. וראיתי בכתבי הרב הצדיק הקדוש **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל (ברכה) וז"ל ראיתי בספר ישן וז"ל קבלה בידינו דקודם נתינת התורה שלח הקב"ה את בני לוי לכל אומה ולשון על קבלת התורה ע"כ. ולמה שלח את בני לוי קודם. מחמת שהם היו הצדיקי הדור. והצדיק של הדור הוא כלול מכל הדור. ובזה שהלכו אצלם ולא רצו לקבלם הי' משברים הכח של כל אומה ולשון כו' ע"ש:] ואת זה צריך לקבל עליו בכל שבועות עכ"ל. ועי' טעמי המנהגים סעי' תתע"ח בהשמטה.

סימן תריט

טעם. שנוהגים לומר **מגלת רות בחג השבועות**. לפי שמגלת רות נכתבה ע"י שמואל הנביא ליחס את דוד המלך שבא מרות המואביה כי כן מן השמים הסכימו על הדבר וסוף המגלה מסיים עיקר היחוס מפרץ עד דוד לכבודו. כדאיתא בכמה מפרשים וביום

[362] **בספר** דברת שלמה להרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **שלמה לוצקיר** זצוק"ל מ"מ דק"ק סקאהל (אסתר) כתב וז"ל ידוע מ"ש האריז"ל כי כשנעשה נס באיזה יום אז מתקשר בחי' הנס ההוא באותו זמן ובכל שנה באותו הזמן מתנוצץ הנס ההוא. וכן באיזה דבר ובאיזה אדם שנעשה נס בו ועל ידו כמ"ש חז"ל נשלח לנחום איש גם זו שמלומד בניסים הוא ר"ל שנתקשרו בו בחי' הנסים וכן בהזמן כנ"ל. ולכן כשישראל מכינים עצמם ומעוררים לבבם בזמן הזה לאביהם שבשמים אזי נפתח כל מקור הנס שנעשה בו ונעשה גם היום להם ניסים וז"ש בניסן נגאלו ונתקשר בזה הזמן בחי' הגאולה ולכן אז הם עתידין לגאול. ר"ל שהם מוכנים ועתידין לגאולה כשיכינו לבבם כנ"ל יותר משאר הימים[השמטה: **יותר משאר הימים**. ובספר בני יששכר כתב בשם הגאון הקדוש מו"ה **חיד"א** זצוק"ל כי בזמן וביום ההוא שנעשה הנס ע"י הצדיק ברווח והצלה. כן הוא בכל שנה ושנה. בזמן ההוא מתעוררים שערי רחמים כמו ביום הנס ע"כ. וכתב שם והנה הימים המקווים לישועה ימי בין המצרים. ובפרט יום שנולד בן דוד הנה כעת הם ימי תגבורת הדינים על שונאי ישראל. והנה הצדיקים ע"י תפלתם ובכייתם לפני השי"ת מבטלים וממתקים הדינים בחסד ורחמים. וכאשר יומתקו הדינים לגמרי ב"ב ויהי' התעוררות הגאולה. הנה לא די שבשעת הגאולה יהיו **אלו הימים לששון ולשמחה**. אלא אפי' בכל שנה ושנה יהיו נפתחים שערי הרחמים בימים ההם בזה"ז ויהיו הימים האלה לבית ישראל **לששון ולשמחה ולמועדים טובים**:]:

ובסידור לב שמח כתב שמעתי ממו"ח הק' **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל במה שכתוב מה לך הים כי תנוס. והוי שייך מה לך הים כי נסת דהא כבר נס. רק כמו שאז נס הים מפני ישראל כך תמיד כל הגלים העומדים על ישראל שהם מים רבים לא יכלו לכבות את האהבה וזה הרמז מה לך הים כי תנוס לשון הוה שנס תמיד מפני ישראל:

חג השבועות נולד דוד כדמוכח מן הירושלמי שהביאו התוס' פרק קמא דחגיגה דוד מת בעצרת. וידוע שהקב"ה משלים שנותיהם של צדיקים לפיכך נכון לקרות מגלת רות ביום הולדת את דוד המלך ע"ה לכבודו. (בנין אריאל):

סימן תרכ

עוד טעם. שנוהגים לומר **מגילת רות בחג השבועות**. זכר למעמד הר סיני שקיבלו אז ישראל סך תר"ו מצות נוסף על הז' מצות שנצטוו ב"נ ועולה ס"ה למספר תרי"ג ולזה נתקן לומר מגילת רות בחג זה כי רות מספר היא תר"ו. תשואות חן. וע"ל סעי' תקפ"ד וסעי' תקפ"ה:

סימן תרכא

טעם. שנוהגין לאכול **מאכל חלב יום א' דשבועות**. שהוא כמו שני תבשילין שלוקחין בליל פסח זכר לפסח וזכר לחגיגה כך אוכלין מאכל חלב ואח"כ מאכל בשר זכר לקרבן שתי הלחם שהיו מביאים ולכן כשאוכל חלב ואח"כ בשר דצריך לכ"א לחם מיוחד וצריך שני לחמים והוי זכר זה בזה. מחצית השקל סי' תצ"ד סק"ז. כ' הכלבו נהגו לאכול דבש וחלב שהתורה נמשל להן כמ"ש **דבש וחלב תחת לשונך**:

סימן תרכב

עוד טעם. כי חלב רמז לחסד גוון לובן ומה שנתן לנו את תורתו הוא מצד החס"ד הגמור והרחמי"ם כי גבר חסדו עלינו. להודיע לבריותיו ולגלות להם מסטורין דילי'. והנה "**להגיד** "**בבקר** "**חסדך**. ר"ת **חלב**. בני יששכר. וצריך לאכול גם בשר כי אין שמחה בלא בשר. הגהות מנהגים:

סימן תרכג

עוד טעם. לפי שעד מתן תורה הותר להם בשר נחירה ובהמה טמאה ועכשיו אחר נתינת התורה נצטוו על השחיטה ועל מאכלות אסורות ונאסרו כל הכלי' ולא היו יכולים להגעיל הכלי' בשבת ביו"ט כי לכ"ע בשבת נתנה תורה ולא הי' להם מה לאכול והוכרחו לאכול מאכלי חלב וע"כ אנו נוהגין ג"כ לאכול מאכלי חלב בחג השבועות זכר למתן תורה. גאולת ישראל:

סימן תרכד

עוד טעם. דאיתא במדרש ח' שמות יש להר וחד מנהון גבנינים מלשון נקי כגבינה. ע"כ אוכלין גבינה בשבועות כי אז קבלנו התורה על הר ששמו כן. בשם הרב הקדוש הגאון המקובל מוהר"ר **שמשון מאסטריפאליע** זצוק"ל:

קונטרס אחרון

על הר ששמו כן. ובשם ידידי הרב הה"ג מו"ה **נחום אהרן רוקח** נ"י **הטעם** שאנו אוכלים מאכל חלב בשבועות. עפ"י מה שאמז"ל (בכורות דף ו') וחלב מנלן דשרי הא אבר מן החי הוא. מדכתיב (שמות ג') **ארץ זבת חלב ודבש** כו' וא"כ קודם קבלת התורה הי' חלב אסור משום אבר מן החי כי היא משבע מצות שגם בני נח הזהרו עליו ואחר שקבלו התורה אז הותר להם לאכול חלב וע"כ נוהגין לאכול מאכלי חלב בחג השבועות זכר למתן תורה.

סימן תרכה

עוד טעם. משום שהתורה אין אוהבת אלא שפלות. לכך בימים קדמונים הי' לומדים על הארץ ומאכל חלב הוא קטנות. בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **פנחס מקאריץ** זצוק"ל:

סימן תרכו

טעם. שהתירו לנו חז"ל בחג השבועות שלא להמתין אחר הגבינה השיעור כמו בשאר ימות השנה. מחמת שאז הוא שעת מתן תורה הקדושה ואנו מראים עצמינו שאנו דוגמת המלאכים בשעת מתן תורה ע"י התורה.[363] נועם אלימלך פ' משפטים:

סימן תרכז

טעם. שנהגו הנשים לעשות בשבועות **לחם ארוך ולו ארבע ראשים**. זכר לשתי הלחם דקרב בעצרת. או אפשר מפני מזל תאומים המשמש בסיון.[364] כל בו סי' נ"ב:

[363] **כתב** הכלבו סי' ק"ו וז"ל יש שאין חוששין בעצרת לאכול גבינה בסעודת מנחה אף שאין ו' שעות מסעודה שחרית כיון שהוא תאב לאכול כבר נתעכל הבשר ובלבד שיחצוץ שיניו ע"כ. ועי' פ"מ סי' תצ"ד ס"ק ו' דאין להתיר בשבועות כלל כ"א כמו בשאר השנה להמתין שש שעות דוקא אחר בשר או אחר גבינה קשה ע"ש:

[364] **ועצרת** י"ל תשלומין כל ז' לפיכך מנהג ספרדים שלא לומר בהן תחנון ונכון הוא. (יעב"ץ). ובספר אמרי שפר **מהרב המגיד מבראד** זצ"ל מביא ראי' לדעת המקובלים שאין לומר תחנה שבעה ימים מפסח שני דעדיין שערי רחמים פתוחים. והוא ממה שנאמר (בהעלותך י"א) ויהי בשנה השנית בחודש השני בעשרים בחודש נעלה הענן מעל משכן העדות הא דלא נסעו עד עשרים בחודש אייר בשלמא עד ניסן המתינו עד הקמת המשכן ושוב המתינו עד פסח. ראשון ואח"כ המתינו על שני אך אחרי פסח שני הי' להם לנסוע אך מיום י"ד באייר זמן עשיית פסח שני עד יום העשרים הוי שבעה ימים לכך כל יומא הוי יומא דפגרי לא נסעו רק ביום העשרים שהוי מקצת היום

סימן תרכח

עוד טעם. משום **דהתורה נקראת לחם** וכתיב **ארוכה מארץ מדה**. ולזה עושים לחם ארוך רומז לתורה ארוכה ורחבה. ובו ד' ראשים כנגד **פרד"ס** שיש בתורה. לב דוד:

סימן תרכט

טעם. שאסרו חכמים ביו"ט קצירה וטחינה ובצירה וסחיטה וצידה אע"פ שהם מלאכת אוכל נפש. לפי שהאדם רגיל לקצור שדהו ולבצור כרמו כא' ולדרוך כל ענביו ולטחון הרבה ביחד וחשו חכמים שאם היו מתירין ביו"ט הי' קוצר כל שדהו ובוצר כל כרמו ודורך כל ענביו וימנע משמחת יו"ט וכן צידה אסרו שפעמים שתעלה במצודתו דגים הרבה. טור סי' תצ"ה. כתב המ"א שם סק"ב דאין לבשל פירות היבשים ביו"ט מפני שהם טובים יותר כשנתבשלו מאתמול ע"כ. ומחצית השקל שם כתב דיוכל לבשלם ע"י שינוי ע"ש:

קונטרס אחרון

מלאכת אוכל נפש[365]. עי' בתשובות כתב סופר סי' ס"ז דאוסר להדליק הצינד העלציל באפר חם שאין בו רק חום אש הגם דהאפר חם וכח תולדות אש בו מ"מ א"ב דבר אש רק בכח האפר חום האש ומולד חדש. וכן לחכך הצינד העלציל בברזל על ענגילישע קעך ג"כ אסור והעולם אין נזהרים בזה ע"ש שהאריך בדברי טעם:

ועי' בשו"ת שו"מ מהד"ק ח"ב סי' קל"ח שכתב לאסור עשיית הציגארעטין בנייר ביום א' וביום ב' הניח בצ"ע ע"ש:

ובספר ארחות חיים סי' תקי"ד אות א' כתב בשם שו"ת שאילת שלום סי' מ"ג שכתב להתיר עשיית ציגארעטין ביו"ט ע"י דיבוק הנייר ברוק ויקרע הנייר מעיו"ט ממקום שהוא מחובר רק לכתחילה יעשה אותם מעיו"ט:

ובהגהות שם כתב וז"ל בדין עשיית ציגארעטין ביו"ט ע"י דיבוק הנייר ברוק שכתב בשו"ת שו"מ מהד"ק ח"ב סי' קל"ח לאסור. די"ל כיון דכל תיקונו רק לצורך לסתור

ככולו אז התחילו לנסוע ע"ש:

ובספר עולת החדש כתב וז"ל מדברי הרע"מ בהעלותך דף קנ"ב ע"ב משמע שמן ר"ח ניסן עד כ"א דר"ח אייר דין אחד להם. ועפ"ז מנהגא שלא לומר נ"א ותחנון עד כ"א דר"ח אייר. ועוד שבל"ז מבואר בספרים שכל ימי הספירה הרי הוא כמו חוה"מ וכן ראיתי מאנשי מעשה שלא אמרו נ"א עד אחר חג השבועות אמנם הנוהג עד כ"א אייר בודאי לא הפסיד כי יש לזה שורש ויסוד גדול מהרע"מ הנ"ל:

[365] **בספר** בני יששכר (חדש ניסן מאמר י"ג) כתב שמעתי מפי קדוש מחו' הרב הקדוש **מהרצ"ה מזידיטשוב** זצוק"ל מלאכת אוכל נפש שהתירה התורה בכל יו"ט. הנה נכתב בתורה אצל שביעי של פסח. כי קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף:

התיקון בו ביום בשריפתו ליכא משום מתקן וגם הוי תיקון ארעי שאינו דבק המתקיים ואסור להסיר את הקצוות מן ציגארין ביו"ט. קיצור ש"ע סי' צ"ח סעי' ל"ב. ויוכל להדליק אותו בצד השני:

סימן תרל

טעם. שאסור לבשל מיו"ט לצורך שבת. כדי שלא יבואו לבשל מיו"ט לחול שיאמרו ק"ו הוא, מיו"ט לשבת אין מבשלין מיו"ט לחול לא כ"ש. מיהו תקנו חז"ל שעל ידי עירוב תבשילין שיעשה מעי"ט לצורך שבת יכול לסמוך ולבשל אפי' לכתחלה מיו"ט לשבת. שכיון שהתחיל מעיו"ט לבשל לצורך שבת לא הוי בישולו ביו"ט לצורך שבת אלא כגומר והולך בישולו ביו"ט מה שהתחיל מעיו"ט ודי בזה היכירא שידעו שכיון שאסור להתחיל ביו"ט לצורך שבת ק"ו דמי"ט לחול לגמרי אסור. לבוש סי' תקכ"ז. כתב הבאר היטב שם סק"ב וז"ל מהרי"ל הי' מניח הבשר על הטעלי"ר גם לקח לחם שלם ולקחו ללחם משנה בליל שבת ולמחרתו בסעודה ג' הי' בוצע עליו כיון דאתעביד ביה חדא מצוה ליעבד ביה מצוה אחריתא. ובשל"ה כתב שלא ליקח עצם שפל אלא יקח חתיכה חשובה ואל תהי' מצוה זו קלה בעיניך ע"ש:[366] ולאחר שהכין צרכי שבת יכול לאכלו. או"ח שם סעי' ט"ז:

קונטרס אחרון

דהוה הערמה. ועי' או"ח סי' תקכ"ז סעי' כ"ג דאם עבר ובישל כמה קדירות שלא לצורך יום טוב מותר לאכלן בשבת או בחול. ואם הערים לבשל ב' קדירות לצורך היום והותיר אחת לצורך מחר אסור באכילה. וכתב הט"ז שם ס"ק כ"ב בשם רש"י הטעם שהחמירו בהערמה טפי מעבר במזיד. משום דאלו מזיד רשע הוא לעבור על דברי חכמים ואין אחרים לומדים ממנו והוא עצמו משים אל לבו ושב הלכך לא מיעקרא תקנת עירוב. אבל מערים סבור לעשות בהיתר ואחרים לומדים ממנו ומיעקרא תקנת עירוב הלכך קנסוהו רבנן ע"ש:

כתב בספר דברי דוד מהגאון הגדול מוהר"ר דוד בעל הטו"ז (לך) בשם חותנו המאור

[366] **ואסור** לאפות או לבשל או לשחוט מיו"ט לחבירו אבל ממלאה אשה כל הקדירה בשר אע"פ שאינה צריכה אלא לחתיכ' אחת. מפני שהתבשיל מיתקן יותר כשיש הרבה בקדיר'. וכן ממלאה אשה כל התנור פת מפני שהפת נאפה יפה בזמן שהתנור מלא. וכן יכולה לבשל הרבה קדירות ולאכול מכל אחת מעט וכ"ש שיכול לשחוט אע"פ שא"צ אלא לכזית. ודוקא קודם אכילה אבל אחר אכיל' אינה יכולה לבשל ולומר אוכל ממנה כזית דהוי הערמה. א"ח סימן תק"ג וב"י ולבוש שם. ועי' מהרי"ל שכתב וז"ל מהר"י סג"ל דרש אע"פ שיש מתירין לשחוט ביו"ט אחר סעודת שחרית ע"י אכילת הכבד או שאר מעט בשר מן הכבש או תרנגולים ששוחט. אמנם יש אוסרים משום הערמה דמנכרת שכבר מילא כריסו שוב אין שמחת יו"ט במועט שאוכל ופשיטא דאסור. ואמהר"ש שנכון הוא וכן נוהגין שאין שוחטין שום דבר אחר סעודת יו"ט ראשון לצורך יו"ט שני ע"י היתר אכילת דבר מועט ע"ש:

הגדול זלה"ה דנשחבשו הספרים שכתבו שאברהם אבינו קיים אפי' עירובי תבשילין. שהי' להם לכתוב עירובי תחומין באשר שהלימוד שהוציאו חז"ל בזה הוא מדכתיב **עקב אשר שמע אברהם בקולי**. מצות שאדם דש בעקביו קיים א"א והיא תחומין וכמו שאיתא במס' עירובין והטעות יצא להם שהי' כתוב לפניהם ע"ת והי' משתמע לתרי אפי וכתבו תבשילין במקום תחומין:

ובמ"ר פ' תולדות **עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי**. ר' נתן בשם ר' יוחנן אמר אפי' הלכות עירובי חצרות הי' אברהם יודע, תורותי ב' תורות, שקיים אפי' מצוה קלה שבע"פ עכ"ל:

ובספר עונג חיים לשבת כתב ג"כ בשם זרע אפרים על הפסיקתא דר"כ דשם כתב בשם הגאון ר' זלמן מווילנא ז"ל דט"ס נפל בגמ' שלפנינו במ"ש אפי' ערובי תבשילין שהי' כתוב אפי' ע"ת ר"ת ערובי תחומין והמדפיסים טעו בזה. עוד כתב דיש רמז ע"ז במ"ש **עקב אשר שמע אברהם בקולי** "**וישמור** "**משמרתי** "**מצותי** "**חקותי** "**תורותי** ר"ת תחומם:

אע"פ שהניח עירוב אינו יכול לבשל ביו"ט ראשון. היינו אם חל יו"ט ביום ה' ו' לשבת. סי' תקכ"ז סעי' י"ג. ועי' שערי תשובה שם ס"ק י"ב דמ"ש הרדב"ז דמיני עופות ומיני בשר שאם יבשלם ביום שחיטתן אינם יפים לאכול כמו הנשחטים מאתמול מותר לשוחטם ביום ראשון. ע"כ נראה שר"ל כשצריך להם ביום ראשון או שיאכל ממנו קצת ע"ש. אין לשין הוורעממיל"ש (היינו לאקשין) ביו"ט לפי שהישנים יותר טובים. מ"א סי' תצ"ה סק"ג:

כיצד מצות הנחת ע"ת נוטל בידו חתיכת פת שיש בה כביצה וכזית בשר מבושל או שאר דבר מבושל שיש בו כזית כדי שבפת זו יהא מותר לו לאפות מי"ט לשבת ובתבשיל זה יהא מותר לו לבשל מיו"ט לשבת. ש"ע הרב סי' תקכ"ז סעי' ג':

ויותר נכון שיקח שומן אווז שניחך אצל האש או גריווין כי בשר או דגים יוכל להתקלקל ואז לא מהני העירוב:

סימן תרלא

טעם. שנקרא **עירוב**. מפני שהוא מערב בישולי צרכי שבת וצרכי יו"ט לעשותן יחד והואיל והוא דרבנן מותר להניחו בעי"ט אפי' בספק חשיכה. לבוש סי' תקכ"ז סעיף א'. וע"ל סעי' תקצ"ד וסעי' תקצ"ה:

סימן תרלב

טעם. כשמברכין ר"ח **אב** אומרים **מנחם אב.** שמנחם את **הא"ב** בשביל שכל הקינות הם באל"ף בי"ת וידוע שכל הבריאה נברא בא"ב וא"כ כאשר יהי' הגאולה יהי' הנחמה על הא"ב. (רמתי' צופי'):

קונטרס אחרון

יהי' הנחמה על הא"ב. בין המצרים כבר כתבו הפוסקים שאסור לאכול פרי חדש וללבוש מלבושים מדשים[367] כדי שלא יצטרך לומר עליהם שהחיינו. וכן ראוי לעשות באלו הימים לשמור עצמו מלאכול פרי חדש וגם בר"ח ובשבתות. ש"ע האריז"ל. ועי' ט"ז סימן תקנ"ח ס"ק י"ז. ועי' מ"א ס"ק מ"ב דאם חל י"ז בשבת דלכ"ע מותר לומר שהחיינו:

חולה מותר אף בחול שהפירות פותחין לו תאותו. זכור לאברהם אות ט' בשם מהרי"ץ כ"י. ואמר בין המצרים יאכל פרי אחר חדש ויברך שהחיינו עליו ויכוין לפטור גם אותו פרי. יש מי שכתב דלאשה מעוברת יחנו פרי חדש ותאכל בלי שהחיינו כיון שהחיינו רשות והכא יש לחוש שמא תתאוה ויגרום נזק לה ולולד. וכן קטן שיש לו ידיעה קצת אבל לא יכול להבחין בין ימים אלו לשאר ימות השנה ומתאוה לפר"ח שרי ליתן לו ויברך שהחיינו כדי שלא יטעה ולא יברך בשאר הימים. שם. ועי' ליקוטים סעי' קע"ו:

סימן תרלג

עוד טעם. שנקרא החודש הזה מנחם אב. שכביכול הקב"ה שמנחם א"ע כמו אב שמנחם

[367] **ועי'** שע"ת סי' תקנ"א ס"ק י"ח דכתב וז"ל כתב בס' עמודי שמים שאף הבגדים ישנים והם חביבים אצלו אסור לקנות מר"ח אב. וגם מטעם ברכת שהחיינו לאו ש"ד. אבל אם נתנו לו במתנה שמברך הטוב והמטיב יברך מיד ע"ש:

ומנעלים חדשים מותר ללבוש בין המצרים ואין להחמיר בהם רק מר"ח דהא אין מברכין עליהם שהחיינו. דדוקא בגדים חדשים שמברכין עליהם שהחיינו כתב הב"ח דאסור מי"ז בתמוז ואילך עי' מ"א שם ס"ק כ"א משא"כ במנעלים חדשים וכן כל דבר שאינו חשוב. עי' סי' רכ"ג סעי' ו':

קציצת הצפרנים אין לאסור רק בשבוע שחל בה ת"ב. ולכבוד שבת פשיטא דשרי. עי' מ"א סי' תקנ"א ס"ק י"א וט"ז שם ס"ק י"ג:

ועי' פרמ"ג שם ס"ק י"א דלכבוד השבת אף שחל ט"ב בשבת י"ל דשרי בע"ש ליטול הצפרנים אף לט"ז. וה"ה לסרוק ראשו י"ל דשרי ע"ש. ובספר ארחות חיים שם אות י"ב כתב בשם פמ"א ח"ב סי' ל"ז דאשה מותרת בתספורת מר"ח עד התענית דהא יש מתירים אפי' באבילות לאחר ז' וע"ל סעי' תתרמ"ז בד"ה ובשו"ת נו"ב:

ועי' עטרת זקנים סי' תקנ"ג דהמנהג שהנשים רוחצות ראשן בט"ב ממנחה ולמעלה. וזקנים הראשונים הנהיגו זהו ועשו סמך לדבר על מה שאמרו בהגדה כי משיח נולד ביום ט"ב וצריך לעשות זכר עכ"ל:

ומותר לעשות שדוכין. ומ"מ אסור לעשות סעודה ואפי' בלא ריקודין ומחולות אבל מה שנוהגין לאכול מיני מרקחת בשעת כתיבת התנאים לא מיקרי סעודה. מ"א שם סק"י. ומותר לעשות בגדים חדשים לצורך נשואין מר"ח עד התענית. אבל מי שקיים פ"ו אסור. שם סק"ח:

א"ע בנעוריה בית אביה דרשו חז"ל כל שבת נעורים לאביה.[368] דביר המוצנע:

קונטרס אחרון

נהגו שלא לאכול בשר מר"ח אב.[369] ולענין אם יש מקום לסמוך על סיום מקרא לאכול בשר בחדש אב ולענין הבכורי' בע"פ וגם אם מסיים מקרא קטן או מסכת קטנה אם מהני עי' בספר נחלה לישראל שאלה ל"א בשם הה"ג מהרש"ק זללה"ה מבראד שהסכים לסמוך גם על סיום מקרא. ולענין אם לומד מסכת קטנה או מקרא קטן ירד לחלק דהיכי דהוי דרך לימודו אז אף אם לומד רק מסכת קטנה או מקרא קטן די בזה אבל כשלומד בכוונה כדי שיעשה סיום אז אם הוא לימוד גדול דעכ"פ יש כאן מצות לימוד אז יוכל לסמוך אף בכה"ג. אבל כשאין בו לימוד גדול וגם אינו דרך סדר לימודו לא מהני:

ובספר ארחות חיים סי' תקנ"א אות ל"ה כתב בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **ישראל מרוזין** זצוק"ל דציוה אחר תענית ט"ב ללמוד מסכת א' משניות ולסיים ולאכול בשר. ובהגהות שם כתב וז"ל ובדין סיום מסכת עי' מש"ז א"ח סי' ק"ב סק"ד דמסכת דרך ארץ לא מיקרי תורה אם כן בסיום מסכת ד"א אין היתר לאכול בשר ע"ש:

---

[368] **ועי'** בני ישששכר שהביא בשם ספר קול אליהו וז"ל בעה"ק ירושלים תוב"ב נהגו שלא לאכול בשר מר"ח אב עד התענית ואם נשאר לו בשר ממה שקנה לצורך אוכל נפש לר"ח או לשבת שמע אומרים בשם הרב **מהר"א יצחק** שהי' אוכל משיורי רא"ש חד"ש ושבת ושכן נהגו אחריו עכ"ל. וכתב ע"ז ונלע"ד מקום ההיתר הוא באפשר דאם נאמר שלא יהי' רשאי לאכול שירי הבשר אחר השבת יתקלקלו השירים ומימנו ולא יקנה לשבת רק בדוחק ובצמצום וע"י זה יהי' מניעה לעונג שבת ודכירנא כד הוינא בימי חורפי הייתי משמש לפרקים לצדיק אחד שהי' מפורסם בדורינו **מהר"מ סופר** זצוק"ל **מיפשעווארסק** והצדיק ההוא הי' מפורסם לבעל מדריג' ורוה"ק והיו מנהגו שהי' מצניע שיורי מאכלים אשר היו מתוקנים לשבת כגון הרקיקים ודובשנין ובבוא אליו איש נכבד בימי החול הי' מכבדו בשירים הללו ואמר שזה מיקרי כעין שירי מנחות. **וברבות** הימים מצאתי בשם גדול א' שמי שרוצה שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בימי החול או מחמת פרישות וכאשר יכבד הדבר עליו. הנה יקנה בשר ביום ד' או ביום ה' לכבוד שבת ומותר לו לאכול מאותו הבשר גם בימי החול. וגם מה שישתייר לו אחר השבת יוכל לאוכלו בימי החול. ורואה אני שהדבר ק"ו להתיר בניד"ד. כ"ז הנני כותב לא להלכה ולא למעשה כי כדאי הוא בית אלקינו וכו' ע"ש. ועי' פתחי תשובה סי' שע"א ס"ק י"ב:

[369] **ובסידור** יעב"ץ כתב שהמקבל אורח ת"ח בתוך ביתו יומא טבא לו ואין לו סעודת מצוה גדולה מזו שהנהנה בסעודה שת"ח מיסב בה כנהנה מזיו השכינה. **וגדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני השכינה** ע"כ אם החכם האורח הבא צריך לאכול בשר משום חולשא דאורחא יש להתיר לבעה"ב לאכול עמו בשר ולשתות יין ויכול לזמן אפי' כל הלומדים והחכמים שבעיר להסב עמו לכבודו ולא ימלט משמועות חדושי תורה כו' והוא שיהי' חכם גדול מובהק ומומחה לכל ולא אזלינן בתר שמא אלא בתר טעמא טעם זקנים אפי' בחור בשנים:

[370] **בספר** נחלה לישראל סי' ל"ז כתב וז"ל ראיתי בעבה"ק להגאון **חיד"א** ז"ל מורה באצבע סי' רל"ג דכתב דמנהגם לאכול בשר בר"ח אב. והנה גם בש"ע אין הכרע דמש"ש בסי' תקנ"א סעי' ט' דנוהגין שלא לאכול בשר מר"ח יש מקום לומר דהיינו אחר ר"ח ומצינו כעין זה בה' ר"ה סי' תקפ"א סעי' א' דנוהגין לקום מר"ח לומר באשמורת סליחות. וכתב המ"א היינו אחר ר"ח דבר"ח אסור לומר תחנונים. איברא דבאגור איתא דנוהגין איסור ברחיצה מר"ח עדה"כ והשבתי חגה וחדשה ע"ש משמע דבר"ח עצמו אסור לאכול בו בשר ע"ש. וגם ממ"ש חז"ל משנכנס

סימן תרלד

טעם. שנוהגין שלא לאכול בשר גם בר"ח אע"ג דאיתא בסי' תי"ט דסעודת ר"ח מצוה[370] משום שמת בו אהרן הכהן ויש שמתענים כמ"ש בסי' תק"פ. א"ח סי' תקנ"א בשם ס' נזירות שמשון:

קונטרס אחרון

בשר גם בר"ח. **וטעם**. המנהג לאכול בשר בער"ח אב לעת ערב ומאמר העולם הוא מיעסט פלייש פאר דער שיהל. כלומר שנוהגין לאכול בשר קודם שילכו להתפלל. הוא כיון דכמה פעמים אוכלין בכל השנה מאכלי חלב ומהם אשר חביב להם יותר חלב מבשר ובמה יודע איפא זכר לחרבן. לזה שמו להם לחק שיאכלו בשר ויין בער"ח אב לעת ערב מה שלא יאכלו להבא:

עוד טעם. להראות דפורשין מעכשיו לשם עינוי לא משום דמאכל חלב חביב עליהם ראיתי בספר א':

סימן תרלה

טעם. שנוהגין לישב על גבי קרקע בסעודה המפסקת. כדי שיהא נראה סעודה ענייה ושפלה ולכן אין צריך לחלוץ מנעליו באותה סעודה. עי' ב"י סי' תקנ"ב:

קונטרס אחרון

סעודה ענייה ושפלה. ומה"ט יש ליזהר שלא ישבו ג' לאכול יחד סעודת המפסקת כדי שלא יתחייבו בזימון כדי שלא תהי' סעודה תשובה. ח"א כלל קל"ד סעי' ד'. ועוד לקיים מה שנאמר **ישב בדד וידום כי נטל עליו** דהא אפי' אבל חייב בזימון. לבוש סי' תקנ"ב סעי' ח':

לחלוץ מנעליו. ובענין מנעלים של בגד חדשים אם מותר לחנכם וללובשם בט"ב. אפשר כיון שהוא זכר אבילות בלבד שיהי' מותר וטוב הדבר שלא לחנכם בט"ב אלא ביוה"כ והמחמיר תע"ב. הלק"ט ח"ש סי' קל"ט:

אב ממעטין בשמח' קאי גם אר"ח ודאי ומניעת אכילת בשר הוא מניעת השמחה כי אין שמחה אלא בבשר. עי' אשל אברהם סימן תקנ"א:

מי שדרכו לברך ברכת המזון על היין נ"ל שעביר' הוא בידו אם ימנע בין המצרים לברך על היין אף אם נזהר מבשר ויין ואם לא מסתפינא אמינא אפילו עט"ב קודם סעודה המפסקת מותר לברך על היין. יוסף אומץ אות תת"ס. ולשתות יין הבדלה משנכנס אב לא ראיתי רבותי נזהרין. הגהות מנהגים:

ובספר ארחות חיים סי' תקנ"א אות כ"ו כ' בשם שד"ח בענין שבין המצרים שבהיותו בעיר גדולה של חכמים וש"ס ראה שלמים וכן רבים אף בימים שאין אוכלים בשר אין נמנעין משתיית היין. ואמרו שכך קבלו מנהג זה שלא לאסור היין. ומ"מ הדבר פשוט כי מקום שנהגו שלא לשתות יין בימים שאין אוכלים בשר. הרי להם בשר ויין שוה. ומי ששותה הוא פורץ גדר ומשפטו חרוץ יש"ן רח"ל:

סימן תרלו

טעם. שאסור לאכול שני תבשילין משני קדירות **בסעודה המפסקת** מפני שהוא דרך שררה וכבוד. ויש להחמיר אפי' מב' מינים בקדירה אחת אא"כ הוא דבר שדרכו בכך כל השנה כגון אפונים שנותנים עליהם בצלים ובצים. לבוש סי' תקנ"ב סעי' ב'. **ואסור לאכול דגים**. משום דאיכא דוכתא דדגים בכלל בשר ועוד דהוא עולה על שלחן מלכים. מ"א שם ס"ק ב'. **ואסור לעשות לביבות ממולאים בגבינה**. כי הם שני דברים כי העיסה הוא מאכל בפ"ע והגבינה הוא ג"כ מאכל בפ"ע ואף שנאכל כשהוא חי מ"מ כשנתבשל מיקרי תבשיל וה"ל כשני מינים בקדירה אחת כיון דרוב פעמים אין דרכן בכך (מ"א ומחצית השקל שם סק"ד). ונוהגין לאכול עדשים או בצים. מפני שהם סימן לאבל. מה בצים ועדשים זו גלגל אף אבילות גלגל היא שחוזר בעולם. מה בצים ועדשים אין להם פה אף אבל אין לו פה שאין לו להרבות בדיבור ואין אוכלים תבשיל אחרת. לבוש שם סעיף ה'[371] ויש ליזהר שלא ישבו שלשה לאכול בסעודה המפסקת כדי שלא יתחייבו בזימון. ואם אירע שאכלו ג' ביחד לא יזמנו משום דלא חשיב קביעות כיון דדעתם לכתחלה שלא יקבעו יחד לכן אין מזמנים. מ"א שם סק"ט:

קונטרס אחרון

ממולאים בגבינה. ומותר לאכול ברייטי לאקשין עם גבינה בסעודה המפסקת. ספר החיים להגאון מהרש"ק מבראד זצ"ל סי' תקנ"ב

מפני שהם סימן לאבל. בפרקי דר"א פרק ל"ה כתב וז"ל ר' אליעזר אומר העדשים מאכל צרה הם ואבל תדע לך כשנהרג הבל היו אבותיו אוכלין על אבלו מאכל עדשים באבל ובצרה. כשנשרף הרן באור כשדים היו הוריו אוכלין על אבלו מאכל עדשים באבל ובצרה. ויעקב הי' אוכל מאכל עדשים באבל וצרה על שהיתה מלכות ושררה ובכורה של עשו. ובאותו יום מת אברהם אבינו זקנו. וישראל אוכלין מאכל עדשים ואבל וצרה על אבל ב"ה ועל גלות ישראל. מכאו אתה למד שאין בני עשו נופלין עד שיבא שריד מיעקב ויתן לבני עשו מאכל עדשים באבל ובצרה ויקח מהם שררה מלכות ובכורה שקנה יעקב ממנו בשבועה שנאמר ויאמר יעקב השבעה לי כיום וישבע לו:

[371] **ובליקוטי** פרי חדש סימן תקנ"ב כתב וז"ל ורבים מהתלמידים הבינו שמאכל אבילים אין בה איסור משום ב' תבשילין ולכן נהגו לאכול מאכל עדשים ואח"כ ביצים קשים ונשתרבב המנהג אף לקצת יודעים. וכנראה שטעו בדברי ההג"ה שכתב ויש נוהגין לאכול ביצים קשים והם הבינו שרוצה לומר שמלבד מאכל עדשים אוכלים ג"כ ביצים קשים והם טועים בדבר משנה דהא מתני' סתמא קתני ולא יאכל ב' תבשילין וכוונת ההג"ה היא שבמקום עדשים יש נוהגים לאכול ביצים קשים ע"ש. **עוד כתב** ויש נוהגים לאכול העדשים ולברך ברהמ"ז וחוזרים ואוכלים ביצים קשים וגם מנהג זה אינו נכון חדא משום ברכה שאינה צריכה וכמ"ש ר"י בתוספות דמס' שבת לענין ג' סעודות ועוד שנמצאת נפקעת תקנות חכמים שלא יאכל אדם ב' תבשילין:

סימן תרלז

טעם. שאין מדליקין נרות בבית הכנסת בט"ב. דאיתא באיכה רבתי שאמר הקב"ה למלאכי השרת בשעת חורבן הבית מלך ב"ו כשהוא אבל מה דרכו לעשות אמרו לו מכבה את הפנסין אמר להם אף אני אעשה כן שנאמר שמש וירח קדרי (פי' פנסין כלים שנותנין בהם הנרות מפני הרוח שלא יכבו שקורין להם עששיות) וכן תרגום באורים כבדו ה' בפנסיא. אבודרהם.

קונטרס אחרון

בבהכ"נ בט"ב. אין מדליקין נר תפלה בביהכ"נ בט"ב שחרית ולמנחה מדליקין ואם יש ברית מילה מדליקין נרות בשעה שמביאין התינוק למול. א"א סי' תקנ"ט סק"ג בשם מהרי"ל:

סימן תרלח

טעם. שאומרים בט"ב אחר תפלת ערבית קדיש שלם עם תתקבל. שעדיין לא קראו איכה שנאמר בו סתם תפלתי. לבוש מנהגים סעי' כ"ח:

סימן תרלט

טעם. שלא נהגו באיכה כמו במגילה לכתוב אותה על קלף וספר בפ"ע כדין כל הספרים שצריכים לצאת בהם ידי חובתם בציבור ולא דמי לשיר השירים ורות וקהלת דשאני הם שאין רגילין לקרותם בש"ץ אלא כל יחיד ויחיד קוראה בפ"ע משא"כ באיכה שצריכים לקרות ע"י הש"ץ להוציא הקהל ולמה קורין אותה מתוך החומשין הנדפסין ולא נכתבה כהלכות ספרים. ואפשר שנהגו כן מפני שלא הי' מצוי להם מפני שהסופרים לא נהגו לכותבם משום שאנו מחכים ומצפים בכל יום שיהפך לנו **לששון ולשמחה יום זה ולמועד**[372] ואם הי' כותבין מגילת איכה הי' נראה כמתיאשי' מן הגאולה ח"ו משא"כ: בגאולת פורים כי ימי הפורים לא יהי' בטלים ולפיכך ע"י הדחק נהגו לקרות איכה מתוך החומשין. לבוש סי' תקנ"ט סעיף א'.

[372] **בספר** אמרי צדיקים ח"ש כתב בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **לוי יצחק מבארדיטשוב** זצוק"ל וז"ל הנה מגילה זו הוא אחד מחמש מגילות הקדושים ולכאורה לעתיד לבוא בב"א **יעשו על המגילה זו שהחיינו** ואיך יקראו המגילה הזאת בנחת בתשעה באב. וכתב שיקראו את המגילה בזה הלשון. **איכה** עד עכשיו היתה ישיבתה בדד העיר ועכשיו רבתי עם שרתי במדינות היתה למס. פי' ועכשיו נותנים כל האומות מס לישראל. בכו תבכה בלילה ודמעתה על לחיה עד היום. ועכשיו אין מנחם לה. היינו המדה של **אין** מנחם לה ונקרא כל המגילה בדרך זה בתענוג גדול מה שאין הפה יכול לדבר ומשום הכי יהי' שייך ג"כ הברכה של שהחיינו. על אופן זה יהי' כל המגיל' ונזכה בב"א:

קונטרס אחרון

לששון ולשמחה יום זה. בסידור יעב"ץ כתב דבזמן ב"ש הי' אוכלין ושותין ושמחין בט"ב עצמו ויום זה הי' להם יו"ט. לפי שבזמן שלום כל הד' תעניות הם יו"ט ע"ש. ובזה מבואר המדרש פליאה מובא בספר אוהב ישראל לא הי' יום מועד לישראל כיום שנחרב ביהמ"ק ע"כ. כי יום זה הי' להם יו"ט. וע"ש מש"כ בזה. ועי' ט"ה ח"א סעי' תתע"ח בד"ה ובס' זרע קודש. ועי' מ"א סי' תקנ"ב ס"ק י"ב והגה מהרר"צ שפיץ שם:

מתוך החומשין. כשמגיע לפסוק השיבנו. אומרים אותו הקהל בקול רם. אח"כ מסיים החזן וחוזרין הם לאומרו בקול פעם ב'. וכן הש"ץ אחריהם. יעב"ץ:

ונזכה בב"א. ובספר מדרש אליהו (מגלת אסתר) כתב על מה שאמר ר' יוחנן הנביאים והכתובים עתידין ליבטל היינו שישתנה קריאתו לטובה על דרך ששמעתי מרבי ומורי זלה"ה בפסוק איכה ישבה בדד דבימות המשיח יתקרו הפסוק לטובה בסגנון איכה ישבה בדד ירושלים בחרבונה שאפילו בהמה ועוף לא עבר בה נ"ב שנים כארז"ל. כנגד זה **תהיה העיר רבתי עם** לימות המשיח. ובמקום שהיתה כאלמנה **תהיה רבתי בגוים**. גם **תהי' שרתי במדינות**. במקום שבגלותה היתה למס ע"כ. וכן כאן מה שאמר שיבטלו נביאים וכתובים לא שיבטלו ויגנזו חלילה אלא שיתבטל הקריאה הפשוטה המובנת לרעה ויהפכו הקריאה כמדבר מהטובות והנחמות כו' ועד"ז יהי' ג"כ קריאת הקללות שבתורה שיהפכו הקריאה הרעה לקוראם לטובה ולברכה בתיבות עצמן של הקללות עתה כי לא ישתנה מן התורה אות ואפי' תג א':

סימן תרמ

טעם. למה באיכה כתיב **פ"א קודם לעי"ן**. לפי שהי' אומרים בפיהם מה שלא ראו בעיניהם. מ"ר. **עוד טעם**. דאיתא בגמ' ס' ע' סומך עניים וכאן לא הי' סמיכה לעניים כי פיה"ו מריתי לכן אות פ' בין סמ"ך לעי"ן. גאולת ישראל:

קונטרס אחרון

בספר ילקוט האורים בליקוטים כתב בשם ספר עיר בנימין הטעם שלא כתב מיד בא"ב הראשון הפ' קודם לע'. עפ"י מה דאיתא בסנהדרין דף ק"ד מפני מה הקדים פ' לע' בשביל מרגלים שאמרו בפיהם מה שלא ראו בעיניהם. ובמס' סוטה אי' דמרגלים אמרו וגם זבת חלב ודבש אפס כי עז העם משום שכל שקר שאין אמת בתחילתו אין מתקיים בסופו. ולכך כ' גם בא"ב הראשון כסדר הע' קודם לפ' שגם המרגלים אמרו אמת בתחלתו אבל בא"ב השני שפיר רמז כנ"ל:

סימן תרמא

טעם. שאין אומרים ויהי נועם כשחל ט"ב במוצש"ק. לפי שהוסד על הקמת המשכן ועתה אין לאמרו ביום שנחרב. והוא עיקר. דאי הטעם משום איסור מלאכה גם כשחל באמצע השבוע ט"ב לא הוי לן למימר מאחר דלא נוכל לומר ומעשי ידינו. מטה משה אות תשכ"ט:

סימן תרמב

טעם. שאומרים **ואתה קדוש** אחר קריאת איכה. מפני שנתחייבו שונאי ישראל כליה שעברו את התורה מאל"ף ועד תי"ו. פרדס בלקוטי דינים:

סימן תרמג

עוד טעם. דכתיב סלה כל אבירי כאדם שאומר נפסל מטבע זו ואין לו תקנה עמדה מגלת איכה ואמרה לפניו רבונו של עולם אם אלו כלין מי יקדש שמך בעולמך ומי יסדר קדושתך בבתי כנסיות שלך ונתרצה להם הקב"ה והן במדת רחמים לכך כתב ה' ולא אלקים. ולכך תקנו חכמים ז"ל שיהיו קורין סדר קדושה לאחר איכה. שם:

סימן תרמד

עוד טעם. משום דאמרו רז"ל (סוטה דף מ"ט) **עולם מתקיים אקדושה דסדרא** והיא במקום תורה שאסורה. הלכות קטנות ח"ש סי' קל"ט בשם הח"ר יוסף מולכו נ"ע:

סימן תרמה

טעם. שאין אומרים **ובא לציון גואל** בט' באב בלילה רק מתחילין ואתה קדוש. לפי שאין גאולה בלילה[373] טור סי' תקנ"ט:

סימן תרמו

טעם. שהאבל הולך בלילה לבהכ"נ וגם ביום עד שיגמרו הקינות. שהרי גם כל העם הם כאבילים ומותר לו לשבת עמהם. לבוש סי' תקנ"ט סעי' ו' ועי' שערי תשובה סי' תקנ"ד ס"ק א' דהאבל יכול לעלות לתורה ולהפטיר:

[373] **ובספר** רוקח אות שי"א כתב בשם ר' **אליקים** שצ"ל **ובא לציון גואל** בליל ט' באב בין במוצאי שבת בין בחול. משום דלאחר קינות צריך לומר ולבקש להביא משיח במהרה בימינו להוציאנו מאבילות:

קונטרס אחרון

לשבת עמהם. ובענין ישיבה על גבי קרקע, עיין ברכי יוסף סי' תקנ"ב אות ח' דבט"ב צריך להפסיק בבגד בינו לקרקע עפ"י הקבלה כי אין לישב אפי' עם בגדיו אלא על בגד שאינו מיוחד למלבושיו ע"כ. ונוהגין בו כל המצות הנוהגים באבל שמתאבלין על חורבן ירושלים ואסור ברחיצה וסיכה אפי' פניו ידיו ורגליו כו'. עי' לבוש סי' תקנ"ד סעי' א'. וצריך להפסיק מבע"י הואיל והוכפלו בו צרות החורבן ב"פ. שם סי' תק"נ סעי' ב'. אונן בט"ב יושב בביתו. פר"מ סי' תקנ"ט סק"ח בשם א"ר:

ואין מחויב לקום ולהדר לפני רבותיו בט"ב עפ"י מה דאיתא בש"ס דקדושין דף ל"ב וז"ל יכול יעמוד מפניו מבית הכסא ומבית המרחץ ת"ל תקום והדרת לא אמרתי קימה אלא במקום שיש הידור. וזה ג"כ **הטעם** באבל שמעולל בעפר והחולה מוטל על ערש דוי אין זה קימה שיש בה הידור. וא"כ גם בט"ב שנוהגין לישב על הארץ להתאבל על חורבן ב"ה ג"כ אין קימה שיש בו הידור ואינו מחויב לעמוד מפניו. אכן אם רוצה לעמוד מפניו ודאי אין בו איסור. שו"ת שבות יעקב סי' כ"ו:

סימן תרמז

טעם. שאין מניחין תפילין בט"ב. משום דאקרי פאר. וטלית. משום דכתיב בצע אמרתו ומתרגמינן בזע פורפריא דיליה.[374] מ"א סי' תקנ"ה:

קונטרס אחרון

תפילין בט"ב. עי' באה"ט סי' תקנ"ה סק"א בשם הלק"ט שמהר"ם גלאנט"י הי' מניחם בביתו והי' קורא ק"ש ואח"כ הי' הולך לביהכ"נ ושכן מצא כתב להאריז"ל ע"ש. ועי' פתחי תשובה שם סק"ב דהמקובל מהר"ש שרעב"י הי' מניח דרש"י ודר"ת בימי אבלו ובט"ב בבוקר:

ובספר מעשה רב להגר"א ז"ל אות ר' כתב שתיכף אחר קינות אפי' קודם חצות מניח תפילין:

[374] **כתב** א"ר שם בשם תשו' לעק"ז וז"ל והנוהגין להניח לא יניחו בשחרית רק של רש"י ובמנחה יניח שניהם ע"כ. ושכ"ג חולק דגם בשחרית יניח שניהם ע"ש ועי' בשערי תשובה שם סק"ב. ובספר התניא סימן ס' כתב יש שנוהגין שלא להניח תפילין בט"ב לפי שנאמר לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר אלמ' במקום שיש אפר אין פאר ובט"ב כתיב העלו עפר על ראשם. ובשם רב ששנא גאון ז"ל מצאתי שמותר להניח תפילין בט"ב דהא אמרינן אבל חייב בתפילין ומה אבל דאבילות חדתא היא ולבו מר עליו חייב להניח תפילין תשעה באב דאבילות עתיקא היא ודשנן ביה האידנא כמה שני על אחת כמה וכמה שצריך להניח תפילין. וכן הלכה למעשה בשתי ישיבות שמניחין תפילין בט"ב ע"ש:

וטלית. בספר אבודרהם כתב יש שאינם רוצים להיות בלא ציצית ומתעטפין בטלית קטן תחת בגדיהם:

סימן תרמח

טעם. שאין הש"ץ אומר ברכת כהנים בט"ב בשחרית. משום דכיון שתשעה באב אסור בשאילת שלום ואיך יאמר וישם לך שלום. דגול מרבבה:

סימן תרמט

עוד טעם. כיון שהכהן אבל אינו נושא כפיו ובט"ב הכהנים אבלים על חורבן המקדש. שו"ת פנים מאירות:

סימן תרנ

טעם. שאין אומרים אל ארך אפים אם חל ט"ב ביום ה' ולמנצח וצו"ץ. לפי שנקרא מועד. **ומטעם זה**. אין אומרים עננו בשחרית. ט"ז סי' תקנ"ז ס"ק ב'. ובדגול מרבבה כתב ע"ז שדבריו תמוהים דמה בכך שנקרא מועד והלא המתענה בשבת או בר"ח אומר עננו. ובהגהת מנהגים לא כתב כלל מטעם מועד רק מדכתיב שתם תפלתי ע"ש. וא"ר שם כתב שהש"ץ אומר עננו גם בשחרית:

קונטרס אחרון

וצו"ץ. חל ת"ב במו"ש אין אומרים צדקתך במנחה בשבת (סי' תקנ"ט) ות"ב בשבת אומרים **אב הרחמים** דהוה כקינות **ומזכירין נשמות הצדיקים**. עי' פרמ"ג סי' תקנ"ד סק"ט וסי' תקנ"ט סק"א בשם א"ר. וכשמברכין ר"ח אב כתב בבאה"ג שאין אומרים א"ה וכ"כ בישועות יעקב. ובא"ר כתב שאומרים א"ה וכ"כ במעשה רב סעי' קל"ח:

ובספר אשל אברהם מהדורא תנינא סי' רפ"ד סעי' ז' כתב דמש"כ הא"ר ז"ל לומר א"ה כשמברכין תודש מנחם אב. י"ל דהיינו רק כפי מנהג עב"י שבאשכנז יצ"ו שאומרים אה"ר מצד שהזכירו ביוצר צרות וכ"ש ביהמ"צ. משא"כ במדינות אלו יצ"ו שא"א יוצר לכך כ' הבאה"ג ע"ה שלא לומר אה"ר.

סימן תרנא

טעם. שאין קורין בשחרית ויחל. שלא להזכיר שלש עשרה מדות. אבל במנחה קורין ויחל. **לפי שהיא שעת נחמה**. ספר התניא סי' ס':

קונטרס אחרון

קורין ויחל. בבוקר א"א מי שבירך לעולים. ולמנחה קורין ויחל לאותן ג' שעלו לתורה בשחר כדי לעשות להם מ"ש. יעב"ץ. ונראה דבמקומות שאין עושין מ"ש להעולה בימי החול יוכל לקרות למנחה לג' אנשים שלא עלו בשחר:

סימן תרנב

טעם. שאם יש תינוק למול מלין אותו אחר שגומרין הקינות ולא קודם לכן. משום שמילה צריכים לעשותה בשמחה כדכתיב **שש אנכי על אמרתיך**. אבל אחר שגמרו הקינות כבר אמרו פסוקי דנחמה ושמחה. לבוש סי' תקנ"ט סעי' ז'. ועי' קנטרוס אחרון לט"ה בהשמטה לסעי' תתרמ"ב בד"ה ועי' הלק"ט:

קונטרס אחרון

פסוקי דנחמה ושמחה. מילה בט"ב נוהגין לכנות שם הילד מנחם כמו שאם תהי' מילה בפורים מכנים אותו מרדכי. שו"ת תשב"ץ ח"ג סי' ח'. ועל מש"כ המחבר סי' תקנ"ט סעיף ח' בעל ברית לובש בגדים אחרים. כתב בס' כרם שלמה אבל מנעלים דאסור מדינא דגמרא אסור. וע"ל בהשמטה לסעי' תתרמ"ב בד"ה ועי' הלק"ט:

סימן תרנג

טעם. דאיתא בש"ע (סי' תקנ"א) דבסעודת ברית מילה קודם ת"ב אין רשאי להיות רק מנין וכיוצא בזה לפי הדיעות אשר שם. ובסיום אין לדקדק כלל. כי החורבן הי' על עזבם את תורתי והתורה הוא התיקון **והגאולה תהי' ע"י התורה**. ע"כ בסיים קודם ת"ב מותר להיות כמה שירצו.[375] דברי אמת בליקוטים:

סימן תרנד

טעם. שאין אומרים ואני זאת בריתי רק מדלגין עד ואתה קדוש. מפני שנראה כמקיים ברית על הקינות. **ועוד**. דלא שייך למימר ואני זאת בריתי שהכל בטלין בו מדברי תורה

[375] **ובספר** שפתי צדיקים בליקוטים כתב וז"ל המנהג לאכול בסיום מסכת אנשים אחרים שאינם משותפים בלימוד הזה. גם בעלי בתים שמחים. **והטעם**. כי סופי אותיות של תיבת סיום גמטרי' ג"כ סיום. ע"ד **כמך** הנה **מ"ך** גימטרי' **ס**'. גם אות **יוד** ו"**ד** גימט' **י**'. ועד"ז ו"**ו מ"ם**. אותיות שניות הם גימטרי' כאותיות ראשונות רומז כשם שאלו אותיות אחרונות שאינם האותיות עצמם של סיום גימטרי' סיום. כמו כן גם אנשים אחרים שאינם משותפים בלימוד הזה ישמחו ג"כ. לזה המנהג שילכו הבעלי בתים אצל הישיבה בתחלת הזמן ולהודיעם כשיבא הרב לסיים מסכת שיביאו ג"כ לסיימא ואז יהיו שמה תחלה וסוף עי' יו"ד ס"ס רמ"ו רומז על תחלת אותיות וסופיהן **ומנהג ישראל תורה הוא** :

ואיך יאמרו לא ימושו מפיך וגו'. טור סי' תקנ"ט וב"י שם ועי' לבוש שם. ואם אירע ברית מילה בט' באב אומרים ואני זאת בריתי כשאר ימות השנה. מהרי"ל:

סימן תרנה

טעם. שאין אומרים ביום אחר סדר קדושה תתקבל. כיון שאמרו כבר באיכה שתם תפלתי. איך יאמרו תתקבל והיא נסתמה ואחר תפלת מנחה אומרים תתקבל כיון שאמרו נחמה **נחם בבונה ירושלים**. עי' לבוש שם סעי' ב':

סימן תרנו

טעם. שנוהגין להקל אחר חצות בישיב' על הקרקע. כיון שלא מוזכר בתלמוד[376] של"ה:

סימן תרנז

טעם. שאין אומרים נחם בערבית ושחרית עד המנחה. כי עד המנחה הרי הוא כמו שמתו מוטל לפניו ואין ראוי לקבל תנחומין עד המנחה שהוא כנסתם הגולל. (המנהיג). **עוד טעם**. כי במנחת ט"ב נולד **המשיח הנקרא מנחם**.[377] זכור לאברהם אות ט' בשם מהרח"ו ועי' מדרש איכה פ"א אות נ"ז:

[376] **ובמרדכי** סוף מס' תענית כתב משום דכתיב השליך משמים ארץ תפארת ישראל. זה טלית ותפילין. ויש שאינם רוצים לשנות המנהג ולהיות בלא ציצית מתעטפין בטלית קטן תחת בגדיהם. אבודרהם:
והנה מה שכתב הלבוש סי' תקנ"ט סעיף ו' ומיד שיוצאים מבהכ"נ נוהגין ללכת לבה"ק כו' וכשחוזרים לביתם נוהגין לישב על הספסלים ולא על גבי קרקע. ובסעיף ט' כתב ואין יושבין על הכסאות עד אחר חצות ע"ש. כתב בחידושי הגהות מהגאון מו"ה ברוך פרענקיל זצ"ל לחלק בין ישיבות כסא לספסל ומביא ראי' ממד"ר פ"ט על קפיטל ס"ז אמר ר"ז אדם יש לו בן בית פעם אחד נכנס לו ומושיבו על מטה שני' על הכסא שלישית על הספסל כו' הרי שהכסא חשוב מספסל ועי' בערוך ערך ספסל שמפרש בעל המוסיף שהוא בלשון יוני כסא נמוך ע"ש:

[377] **ובספר** אור החיים עה"ת פ' ראה כתב בשם הזוהר דאי חדא קהילה או חדא כנישתא יתערון בתיובתא מיד אתי בן דוד ע"כ והורתו ולידתו בא"י הקדושה ומקום תאותו הוא ארץ הקדושה:
ובספר נתיב מצותיך כתב שרבינו הקדוש אור החיים אמר עליו **מרן הבעש"ט** שנשמתו מרוח דוד של אצילות ובכל לילה שמע תורה מפי הקב"ה ורוב קדושתו אי אפשר לכתוב והי' מיורדי המרכב' וגילו נשמות ומדריגות רוח הקודש אמת ומרן הקדוש הי' נפש דוד דאצילות והי' רוצה שיתקשרו ביחד נפש רוח ויתגלה הנשמ' וחיה דאצילות ויהי' הגאולה אמיתית ושאל אותו ע"י גיסו הקדוש **ר' נרשון מקיטב** אם יהי' יכולת שיסע לירושלים ויתראה עם הקדוש פב"ב והשיב שיכתוב לו יעיין בעת שרואה את צלם דמות תבניתו בעולמות עליונים אם הוא רואה את כל אבריו ודיוקנו אם לא. והשיב מרן הקדוש שאינו רואה את עקביו ואמר הקדוש שלא יטריח את עצמו כי לחנם יהי' טרחתו **ומרן** לא השיג האגרת הזה ומסר נפשו ונסע אף שאמרו לו מן השמים שלא יסע מסר נפשו ונסע בימי החורף ובחג הפסח הי' בעיר סטאמבול ושם עשה נוראות ונפלאות עד שנשמע בבית הקיסר והי' מה שהי' והוצרך לברוח בספינה ואמרו לו מן השמים שיחזור ולא רצה ולקחו ממנו כל המדריגות אף תורתו ותפלתו שלא ידע לומר ברוך בתוך הסידור שלא הבין האותיות ואמר מה בכך אסע עם הארץ ובור אל הצדיק אור החיים לארץ הקדוש' וקיבל הכל עד שנשברה הספינה ובתו הצדיקת אדל טבעה בים וצעקה אבי הרחמן היכן את שאתה רואה בצרתי ומרוב צערו וצרתו וגם שנסתלקו ממנו המדריגות וכל הקדוש' בא הס"מ ימ"ש ואמר לו מה שאמר וכשראה שצרתו צרה גדול' שבא נפשו עד שאול אמר שמע ישראל י"א י"א רבון העולמים אני חוזר לביתי ותיכף בא אליו רבו המובהק אחיה השלני הנביא והראה לו היכן הי' וברגע הביאו בחזרה לסטאמבול ומשם נסע תיכף לביתו.

סימן תרנח

טעם. דתשעה באב **אסור בת"ת**. משום שנאמר **פקודי ה' ישרים משמחי לב**[378] תענית דף ל'. ומותר ללמוד בדברים שאבל מותר ללמוד בהם.[379] עי' או"ח סי' תקנ"ד סעי' א' וסעי' ב':

קונטרס אחרון

ומנהגן תורה היא. ובט"ב שחל בשבת ק' לא נתפרש אודות עש"ק אחר חצות בלימוד בדברים המשמחים והי' מקום לומר מכ"ש מט"ב שחל ביום א' שבשבת ק' גופי' אחר חצות מונעים מללמוד בדברים משמחים כו' אך מ"מ נראה מסתמיות לשונות הפוסקים בזה שאין למנוע מללמוד בעש"ק כי בכזה אין להוסיף על מה שנתפרש להדיא. אשל אברהם מהדורא תנינא סי' תקנ"ג:

ובשו"ת מהר"ם לובלין סי' צ"ט כתב להתיר ללמוד כל היום בט"ב שחל בשבת:

סימן תרנט

טעם. שבט"ב מטילין שום על בית הקברות. לפי ששום מבריח החיצונים ובכל ימות שנה יכולין לינצל ע"י תורה ותפלה ואין להם אחיזה. שער המלך:

קונטרס אחרון

ששום מבריח החיצונים. שמעתי מפי איש נאמן ירא ד' שהרב הצדיק הקדוש **מהר"י מבעלז** זצוק"ל כשהלך לבקר חולה א' הוליך אצלו שומים:

[378] **ועל** מה שתמה הט"ז סי' תקנ"ג סק"ב אמ"ש בהגה"ה שנהגו שלא ללמוד בשבת עט"ב אחר חצות ולא לומר פרקי אבות מ"ש מאכילת בשר כו'. עי' בכור שור (תענית) דמשמע בשבת דף ס"ב ע"ב דעונג ושמחה לאו חדא מילתא הוא ועונג לחוד ושמחה לחוד ולכן באכילת בשר דהוי עונג כדכתיב ותתענג בדשן וגו' אסור למנוע בשבת דכתיב וקראת לשבת עונג. אבל לימוד תורה דשמחה הוא דמקרי כמ"ש משמחי לב ולא מצינו דמקרי עונג ולא נצטוינו בשבת על השמח'. גם לא נצטוינו ללמוד תורה בשבת משום תענוג רק משום שהוא יום פנוי וכיון דהיא שמחה בלא עונג אסור ואפילו בשבת ולכן הנח לישראל אם אינם נביאים כו' ומנהגן תורה היא ע"ש:

ובספר אבודרהם כתב בשם הרמב"ן וז"ל נהגו קצת העם שלא לקרות פרשת הקרבנות ומשנת איזהו מקומן ומדרש ר' ישמעאל בבית הכנסת לפי שאסור לקרות בתורה ואינו נראה לפי שאין לנו איסור בסדר היום שהרי קורין ק"ש ומברכין לפניה ולאחריה וכן קורין בתורה ומפטירין בנביא. ופרשת הקרבנות ואיזהו מקומן כנגד התמידין תקנום ואומר כדרכו ואינו חושש עכ"ל. ועי' או"ח סימן חקנ"ד סעיף ד' ורמ"א סי' תקנ"ט סעיף ד':

[379] **ובספר** שדי חמד אות כ"ה כתב בשם הרב נוה שלום סימן שפ"ד דאע"ג דאבל אסור בת"ת מותר ללמוד בספרי יראה ובספרי מוסר המעוררים לב האדם לשוב אל אבינו שבשמים. כי השעה צריכה לכך להיות מדת הדין מתוחה עליו. וגדולה תשוב' שמביאה רפואה לו ולכל העולם. כי שב אפו ממנו ולא יוסיף לדאבה עוד:

סימן תרס

טעם. שאין מקדשין הלבנה קודם תשעה באב. כי במוצאי תשעה באב נולד בן דוד ע"כ יש לקדש במוצאי תשעה באב ומבשרים ללבנה ולישראל **שעתידים להתחדש**.[380] האר"י ז"ל עי' באר היטב סי' תקנ"א ס"ק כ"ה:

קונטרס אחרון

כי במוצאי ת"ב נולד בן דוד. בספר עבודת ישראל פי' בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **יעקב יצחק מלובלין** זצוק"ל ביקש רבי לעקור ת"ב שחל בשבת ואמר הואיל ואידחי

[380] **וכשחל** ט"ב ביום א' אז מיד כשרואין את הנר מברך בפ"ע בורא מאורי האש. ובמוצאי ט"ב כשהחשיך קודם הסעודה מבדיל על הכוס בפה"ג וברכת הבדלה ובשמים אין מברכי דתענוג הוא בריחן. מהרי"ל. וברוקח אות ש"י כתב דבמו"ש אם ירצה יכול לברך אבשמים. ואומר המבדיל בין קודש לחול מפני עשיית מלאכה. ומ"א סימן תקנ"ו סק"ב כתב לפי שבמו"ש אבד הנפש יתירה ובא הבשמים לחזק נפשו וליישב את נפשו עליו שהוא כואבת מחמת אבודה הנשמ' יתירה אין נכון לעשות כן בט"ב ע"ש. אם לא בירך על הנר במו"ש שוב אין מברכין עליו. משום דאין מברכין על הנר אלא במו"ש בזמן שנברא. ח"א כלל קל"ו סעי' ה':

כתב השל"ה הנשים שאינן יודעין להתפלל להבדיל בתפלה צריך כל איש להזהירן שביום לא יעשו אש כדי לבשל לצורך הלילה עד שיאמרו בא"י אמ"ה המבדיל בין קודש לחול. ורמ"א סי' רצ"ט סעיף י' כתב שיאמרו בלא שם ומלכות:

לעולם צריך לזכור בהחורבן ולעשות זכר בכל פעילותיו וכהא דתנו רבנן סד אדם את ביתו משייר בו אמה על אמה בלא סיד זכר לחורבן. ועי' פ"מ א"ח סי' תקס"א סק"א על פסוק (ירמי' מ"א) ויבואו אנשים משכם ומשילה ושומרון מגולחי זקן וקרועי בגדים וז"ל היינו במספרים כי בתער לא יעביר ח"ו על הרבה לאוין (ואפשר לומר שהיו מגלחים זקנם בסם כמו שעושין הירואים היום במקום שמגלחין זקנם) ומכאן תוכחת מגולה אדרבה השחיתו זקנם לניוול בשביל חורבן הבית לא כאותן שאומרים שגילוח הזקן הוא תואר להם ע"ש. כתב הט"ז סי' תק"ס סק"ה בהרבה סעודות נוהגים לשורר קדיש דהיינו יתגדל וזהו ודאי חטא גדול דלא התירו אלא זכרון חסדי ד' וכ"ש שיש עון גדול במה שלוקחים על הסעוד' אדם ליצן אחד ועושה שחוק בפסוקים או בתיבות קדושות אשרי אנוש לא יעשה זאת וע"ז אמרו בניך עשאוני ככינור כו' ע"ש. ומ"א שם סק"י כתב בשם ליקוטי מהרי"ל וז"ל שלא בדין הוא שמשוררין במשתה אידך כי עניתני וכה"ג כמה פיוטים שמחת הריעות כי אז התורה חוגרת שק ואומרת עשאוני בניך כמין זמר אך בבהכ"נ ברגלים מצוה לזמר עכ"ל. ונ"ל דלא שרי אלא אותם שירי שנתקנו על הסעוד' כגון בשבת אבל פיוטים אחרים אסור ע"ש:

[381] **בספר** אגרא דפרקא בסופו אות ט' כתב מה שרבי דוקא ביקש לעקור. דהנה הדין מבואר בגמ' א' מבני המשפחה וכו' תדאג כל המשפחה. נולד בן זכר באותה המשפחה. נתרפאה כל המשפחה. והנה רבי מבית דוד קאתי ובת"ב לאחר חצות נולד בן דוד. וכיון שהגיע ת"ב לאחר חצות נתרפאה כל המשפחה ע"כ רבי דמבית דוד קאתי הוא הרגיש אחר חצות בשבת ת"ב שכבר נולד בן דוד ונתרפאה כל המשפחה ע"כ ביקש לעקור התענית ואמר כיון דאידחי אידחי. משא"כ שאר החכמים שאינם מאותה המשפחה לא הרגישו:

ובספר דברי דוד כתב בשם הרב הצדיק הקדוש **מטשארטקוב** שסיפר בשם אביו הרב הצדיק הק' **מרוזין** זללה"ה שפעם א' נתעצם המגיד הקדוש **ממעזרטש** זי"ע ועכ"י שיהי' הגאולה. ושאלו אותו משמים מי הוא זה אשר ידחוק את השעה כל כך. וכי אין גדול ממנו והשיב המגיד זללה"ה מחמת שהוא צדיק הדור לכן עליו מוטל להתעצם בענין הגאולה. ושאלו אותו מאן מוכח שאתה הוא צדיק הדור. והשיב המגיד זללה"ה החברייא קדישא שלי יבואו ויעידו עלי שאני צדיק הדור. ואמרו לו מן שמיא א"כ יעמדו נא החבריא קדישא שלך ויתנו עידיהן עליך. ואז תצדק בדבריך כי אתה הוא צדיק הדור ויבא המגיד זללה"ה אל החבריא קדישא שלו ושאל אותם בעת אשר כולם ישבו לפניו. האמת הוא שאני הוא צדיק הדור. ולא הי' מי שיענה על זה הן. וכן שאל אותם ג"פ ולא הי' מי שישיב שום דיבור ע"ז. וסייס ואמר אבי אדמו"ר **מרוזין** על זה הפלא מהמעשה בעל דבר שהי' אז. הלא כולם ידעו היטב והאמינו בלב שלם שהמגיד זללה"ה הוא הצדיק הדור. ועכ"ז נדמו כולם ולא ענו דבר לומר אמת שרבינו הוא

ידחי[381] פי' שרצה לעקור צרת ת"ב כלל ועיקר ולגלות הקץ ע"י שחל בשבת יום הקדוש והואיל ואידחו ידחי לגמרי. ולכן לא הודו לו חכמים כי אין לדחוק את הקץ:

במוצאי ט"ב. ומה שכ' הט"ז סי' תקנ"א סק"ח דאין מקדשין הלבנה במוצאי ט"ב או בשאר תענית כתב הפ"מ שם בשם א"ר דנוהגין לקדש במוצאי ט"ב כי נולד משיח במוצאי ט"ב ואם אפשר לטעום קודם שפיר דמי. ואם עדיין הולך יחף יסיים מסאני' ואין לקדש הלבנה כך:

בורא מאורי האש. בספר אשל אברהם מהדורא תנינא סי' תקנ"ו כתב אודות **ברכת מאורי האש** במוש"ק שהוא ט"ב כיון שעכשיו מדליקין כמה נרות סמוך לאמירת איכה יש ליקח שני נרות כאחד כי אבוקה מצוה מן המובחר ואין לשנות בזה מבכל השנה. ועי' קונ"א לט"ה בהשמטה לסעי' ת"א בד"ה כשחל:

לזכור בהחורבן. ובספר מדרש אליהו כתב שמעתי שבעיר אחד אין לובשים רק שחורים על חרבן הבית ועל גלות השכינה. ולכל העיר יש לבוש מיוחד לחתן וכלה והוא לבוש נאה לכבוד החתן והכלה. ובשעת הקידושין מלבשים להם בתכריכין כדי שיזכרו מיום המות ומשימים אפר על ראש הכלה. ואחר השבע ברכות לוקחים מאותו אפר שבראש הכלה תחת הכובע שלה שהביאה מביתה ונותנין על הביצה ואוכלים. ואותה העיר מתענין שני וחמישי לעולם על גלות השכינה. וסיים שזה שמע מפי זקן נכבד נבון וחכם אשר הלך שם:

בניך עשאוני ככינור. בספר כולם אהובים בתיקון הנפש פ"ח כתב שמעתי **מהמגיד מקאזניץ** זצוק"ל שפעם אחת בחג השבועות הי' מאריך מאד בברכת יוצר אור בתיבת וזדים טבעת. וכדומה שהי' מאריך לערך ב' או ג' שעות בב' תיבות אלו. ואמר אחר

הצדיק הדור:

ובספר קרבן עני כתב ששמע מפי איש נאמן ששמע מפי הרב הצדיק הקדוש **מקאזניץ** זצוק"ל כאשר אמר הפייט אום אני חומה והגיע לתיבת **סובלת סבלך** אמר גלוי וידוע לפניך רבון דעלמא כולא שאני יודע ייחוד אחד שאם הייתי רוצה הי' מוכרח משיח צדקינו לבוא. אך **סובלת סבלך**. אם אתה סובל גם אני סובל:

ובספר דגל מתנה אפרים בליקוטים כתב ששמע מאא"ז **הבעש"ט** זי"ע שאמר שאם הי' יכול עוד אחד לומר **אל רחום שמך**. **וענני** כמו אני הייתי מביא משיח. ובפרשת (בשלח) כתב בשם הרב הקדוש מוהר"ר **ליפא** מחמעלניק וע"ד דאיתא באגרת הקודש של אא"ז **הבעש"ט** זללה"ה הנדפס בספר הקדוש של הרב מפולנאי ע"ה ששאל למשיח אימתי אתי מר. והשיב כשיתגלה תורתיך ויפוצו מעינותיך חוצה ע"ש:

ובספר הגהות **מהרצ"א** כתב על מש"כ בזוהר רעיא מהימנא (פנחס) דף קל"ב ובגין דערב רב אינון שאור שבעיסה ואינון אומין דעלמא דמיין למוץ. יתיר מעכבין בגלותא ע"ר לישראל מאומין עכו"ם. כמה דאוקמוהו רבנן מי מעכב שאור שבעיסה ע"כ. כתב שם והנה כל הנהו קיצין שכתבו הראשונים ברוה"ק. והנה כלו כל הקיצים. רק נראה שכל אלו הדברים נאמרו על העיכוב אשר הם מצד האומות. אבל העיכוב שהוא מצד הערב רב אשר בקרבנו הם יושבים ובפרט אשר מרבית העם מתחתנים עמהם זה גורם אריכות הגלות אפי' בהגיע הקץ ירחם השי"ת וע"ל בהשמטה לסעי' קצ"ו בד"ה ובס':

בספר ל"ת (מקץ) כתב דאותן מצרים שאמר להם פרעה לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו ודרשו חז"ל שמל אותם יוסף הן הנה שנשארו אח"כ בהנהגות ישראל והן המה הערב רב:

התפלה מחמת שבדחן א' אמר על דברים אלו דברי ליצנות הי' מוכרח להאריך להעלות אותן הדבורים להקדושה.

הוא תואר להם. בספר יערות דבש פי' הפסוק ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי ותשא בריתי עלי פיך. דהאי לספר הוא לשון גלוח כמו לא ישב אדם לפני הספר. ואמר הכתוב ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי. מה לך לגלח ולספר הזקן אשר הוא חק אלקים. ותשא בריתי. ברית נקרא השפתים כמ"ש ברית השפתים. עלי פיך. היינו על הפה. כי כן דרכן של הרשעים לספר הזקן ושער השפתים מניחין. לכן אמר מה לך לעשות כן. כי אין זה רק מעשה היצר לפתות האדם דוקא בדבר שהוא עבירה לכן בשער הפה שמותר לגלח מפתה אותו שלא לגלח והזקן שיש בו איסור חמור מפתה אותו לספר. וכן מפתה אותו בפיאות הראש שיש בו איסור דאורייתא לגלח אותן ושער הקדקד שיש בו איסור מגדל בלורית מפתה אותו שלא לגלח כדי שיהי' קדקד שער מתהלך באשמיו. וז"ש ותשלך דברי אחריך. דבר נקרא הפיאות כי דיבור הוא קשה וכן הם השערות כי השערות רומזין לאור חוזר והוא קשה. השלכת אותם אחריך. היינו הפיאות שלך השלכת אחריך לילך בקדקד שער וכלית פאת שדך בקצריך:

סימן תרסא

טעם. שאין מקדשין הלבנה במוצאי שבת חזן. משום דנחשב לדידן **קבלת פני השכינה** ואין מקבלין אותה אלא מתוך שמחה. והאידנא אסורים בשמחה. וכן בחודש תשרי אין מקדשין אותה עד מוצאי יו"כ. משום דקודם לכן מאויימים מיום הדין וליכא שמחה. מהרי"ל:

סימן תרסב

טעם. שאנו מתענים על החורבן שכבר עבר. אינו כ"א ליתן אל לבנו כי גם מעשיהם עתה כמעשיהם אז ונצומה בל יבוא עלינו כאשר בא עליהם.[382] יסוד התשובה פ"ג בשם הרמב"ם:

סימן תרסג

טעם. שאחז"ל (שבת קי"ט) לא חרבה ירושלים אלא מפני שהעמידו דבריהם על דין תורה. עפ"י מה דאיתא במדרש שאלו לתורה נפש החוטאת במה תתכפר אמרה תורה

[382] **מי** שיש לו כאב במעיים יוכל לשתות מים מבושלים בזרע גד או קנה וסוקאר בד' צומות. זכור לאברהם או"ח אות ט' בשם הברכ"י. ועי' קו"א לט"ה בהשמטה לסעיף תרע"ב:

יביא קרבן. שאלו להקב"ה אמר יעשו תשובה כי הקב"ה רוצה בתשובה ואח"כ יביא קרבן. אבל בקרבן לבד בלא תשובה לא יכופר. והם הביאו קרבנות ותשובה לא עשו. וזהו אומרם ז"ל לא חרבה ירושלים אלא מפני שהעמידו דבריהם על ד"ת. שהתורה אמרה יביא קרבן ולא כדברי הקב"ה שאמר יעשו תשובה ואח"כ יביא קרבן. חסדי אבות:

סימן תרסד

טעם. שאמרו ז"ל לא הי' ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב. פי' הראב"ד ז"ל שכלו בו מתי מדבר כדאמרינן בירושלמי שכל ערב ט' באב הי' כרוז יוצא למחנה. צאו לחפור. צאו לחפור. והי' חופרים קבריהם והולכין וישנים שם עד הבוקר למחר הי' מוצאים עצמם חסרים ט"ו אלף ופרוטרוט שנה אחרונה מצאו עצמן שלימים אמרו שמא טעינו בקביעת החדש חזרו שם י' בו וי"א בו וי"ב בו וי"ג וי"ד כיון שהגיעו לט"ו ראו הלבנה מלאה ומצאו עצמן שלימים אמרו בטלה גזרתינו ועשו יו"ט. כל בו:

סימן תרסה

טעם. ארבעה תעניות. מפורשים בקבלה (זכריה ח') כי כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהי' לבית יהודה **לששון ולשמחה ולמועדים טובים**. **צום הרביעי**. זה י"ז בתמוז שהוא בחודש הד'. וה' דברים קשים ארעו בו. א' נשתברו הלוחות. ב' בטל התמיד מבית ראשון. ג' הובקעה העיר ב' פעמים. ד' שרף אפוסטמוס את התורה. ה' העמיד צלם בהיכל. **צום החמישי**. זה ט' באב שהוא בחודש החמישי. וה' דברים ארעו בו. א' נגזר על ישראל במדבר שלא יכנסו לארץ. וחרב הבית בראשונה ובשניה. ונלכדה עיר גדולה בישראל וביתר שמה והיו בה אלפים ורבבות מישראל ונפלו ביד גוים ונהרגו כלם והיתה שם צרה גדולה כחורבן בית המקדש. ובו ביום חרש טורנוסרופוס מלך אדום את ההיכל ואת סביביו לקיים מה שנאמר ציון שדה תחרש. **צום השביעי**. זה צום גדלי' שהוא בחודש השביעי ובו נהרג גדליה בן אחיקם ונכבות גחלת ישראל הנשארת וסבב להם הגלות. **צום העשירי** הוא עשרה בטבת שהוא בחודש העשירי שבו סמך מלך בבל הרשע ידו על ירושלים והביאה במצור ובמצוק. כל בו:

קונטרס אחרון

זה צום גדלי'.[383] יש מי שכתב שגדלי' נהרג בר"ה ונדחה תעניתו ליום חול ולכן יש להקל ליולדות שאירע התענית אף שבשאר ת"צ נהגו להתענות כל זמן שאין להם חולשה ונתרפאו מלידתן מ"מ בזה שי"ל שלא נקבע בזמנו יש להקל בחשש מיעוט. מטה אפרים סימן תר"ב סעיף ג'. ועי' א"ר ושע"ת רס"י תק"נ דצו"ג דינו כנדחה ע"ש:

מי שקשה עליו להתענות ורוצה לשתות קודם שיעלה עמוד השחר משתה קאוו"ע או טיי"א צריך להתנות קודם שישכב לישן שיהא מותר לשתות עד שיעלה ע"ה. וגם לאכול מותר ע"י תנאי בכל הג' תעניתים. קיצור ש"ע סימן קכ"א אות ח'. ועי' סי' תקס"ד. ומטה אפרים סי' תר"ב סעי' ו' כתב ג"כ שמותר לאכול ע"י תנאי אלא שיש להחמיר באכילה. ובזוהר ויקהל דף רט"ו ע"ב כתב שלא לאכול קודם שיאיר היום ויצלי צלותיה[384] היינו עד אחר יוצר ותפלה שח"ו כאילו עובד ע"ז. ועי' באה"ט סי' תקפ"א ס"ק י"ב.

בתפלת ערבית א"א ענינו. ולא באלקי נצור רבון כל העולמים. שכבר אמרו במנחה. ואם שכח לומר ענינו במנחה אין לומר בערבית לפי שאין זה יום תענית שכבר פנה היום. אבל רבון כל העולמים באלקי נצור יוכל לומר בערבית. שם סעי' ל':

הוא עשרה בטבת. באבודרהם כתב וז"ל י' בטבת אינו חל לעולם בשבת אבל הוא חל לפעמים ביום ששי ומתענין בו ביום. ואפי' הי' חל בשבת לא היו יכולים לדחותו ליום אחר מפני שנאמר בו (יחזקאל כ"ד) בעצם היום הזה כמו ביום הכיפורים:

ובספר דברי שאול (איכה) פי' עפ"ז המדרש בפתיחה אילו זכיתם הייתם קוראים בתורה וקראתם בעצם היום הזה ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים קראתי למאהבי כי לפי דברי האבודרהם כל שכתב בעצם היום הזה הוא דוקא ובירושלמי עירובין פ"ג אמרו קראתי למאהבי המה רמוני שהי' אומרים לי לעשות שני יו"ט של גליות ע"ש. ולזה אמר שאם היו זוכים לא הי' קוראים י"ט רק בעצם היום הזה ואלו שלא זכו קוראים קראתי למאהבי דהיינו שני יו"ט של גליות:

---

[383] **במקום** שנוהגין לומר. בעשי"ת י"ג מדות ויה"ר אומרים עתה במנחה ג"כ וקורין שלשה בפ' ויחל כמו בשחרית. מי שנוהג להתענות עשי"ת א"צ לקבל את התענית. ומי שאינו מתענה כל עשי"ת רק שרוצה להתענות יום מחר צריך לקבל התענית. מטה אפרים שם סעי' כ"ה.

[384] **ועי'** אשל אברהם סי' פ"ט אות א' בשם תשו' שבות יעקב דכל דברי הזוהר המחמיר לא אייריי אלא במי שעושה דרך רעבתנות להנאה יתירה דרך גאוה וסמכו בזוהר דהוי כעונן ומכשף. אבל לא למי שעושה לרפואה או שיהא גופו חזק ובריא להתפלל בכוונה ע"ש:

ובספר אשל אברהם מהדורא תנינא סי' פ"ט כתב דמה שכתב המ"א שם ס"ק י"ד בשם הרח"ו שאפי' קם בחצות הלילה אסור לטעום קודם שמתפלל זה אינו רק בהקמים ממטתן שיהי' ניעורים מאז עד אחר זמן התפלה של שחרית ששייך בזה גאוה ח"ו משא"כ מי שעומד ע"מ לישן עוד קודם התפילה גם אם שינתו הוא בין עהש"ח לנה"ח כיון שעד הנץ הוא כלילה לק"ש דערבית שייך כל זה ליום שלפניו ובפרט כיון שיש מקילים בלא"ה קודם אור היום:

סימן תרסו

טעם. שאם יחיד רוצה להתענות צריך לקבלו מבעוד יום. כי התענית דומה לקרבן שמקריב חלבו ודמו וכמו שהקרבן צריך להקדישו קודם שיקריבנו ואפי' מתעסק בשחיטה פסול דכתיב לרצונכם תזבחו כך המתענה ואינו מקבלו קודם לכן דומה למתעסק בקדשים ופיגול הוא לא ירצה לו ואינו מתפלל עננו.[385] לבוש סי' תקס"ב סעי' א':

קונטרס אחרון

תענית חלום. כתב בשערי תשובה סי' רפ"ח לענין תענית חלום דאם הי' לו כאב שינים לא יתענה כמו במהרהר ביום ע"ש. ובס' אשל אברהם שם כתב דכשחלם רק חתיכות מהם נפלו או גרר בידיו ולא חלם לו שנחסר גם אחד מהם אינו בגדר חלום של נפילת שינים ח"ו שבש"ע. ואולי ע"י גרירה בידיו איזה שן אינו כסגנון נפילה והוא חלום טוב: **עוד** כתב חלום קראוהו לעלות לתורה הק' ולא עלה והקיץ או לא רצה לעלות אין צריך להתענות ומכל שכן כשיודע ודאי שלא הי' החלום כ"א קצת מעין אותם שבש"ע. וכגון קורא בס"ת הק' בלי הברכות ולא שקראוהו ואולי הוא בדרך שהוא המקרא או בדרך לימוד בעלמא שהקדמונים היו רגילים ללמוד מס"ת הק' פשוט שאין חשש לכ"ע. ואין זה בכלל הג' שמתענים עליהם כי הם רק שלשה הראשונים שנזכרו בש"ע שם והם אלו הרואה ס"ת שנשרף או יוה"כ בשעת נעילה או קורות ביתו או שיניו שנפלו. וכשאינו זוכר שקראוהו בשמו ושקרא בפיו הפרשה לכ"ע אין חשש בזה והוא מוכרע רק לטוב[386] וכשהי' נראה לו מעין יו"כ בנעילה ומכ"מ לא הי' בעיניו כן בהחלט רק בהדמיון הי' לו שכבר סיימו תפלת נעילה בחזרה ואמר עוד פיוטים מהרגילים בנעילה ולא הי' בהדמיון שהוא לפני הקדיש רק שהוא אחר סיום נעילה יש להקל בזה מלהתענות:

---

[385] **ואימתי** מקבלו בתפלת המנחה באלהי נצור קודם יהיו לרצון אמרי פי יאמר **הריני בתענית יחיד למחר. יהי רצון מלפניך י"י או"א** שתקבלנו באהבה ותהא תפלתי ביום תעניתי רצויה ומקובלת לפניך. שם סעיף ה'. אבל אם מתענה תענית חלום מתפלל עננו אע"פ שלא קיבלו עליו מאתמול משום דשפיר יכול לומר בו צום תעניתנו אע"פ שלא קיבלו כיון דמשמים הוא דרמו עליה הוי במקום קבלה מעצמו. ט"ז סי' תקס"ב ס"ק ו' ועי' פ"מ שם ס"ק י'. דאף לא קשה כלל והתענית רק עד אחר חצות יאמר היחיד עננו ע"ש. וטוב לומר במנחה בתענית לאחר אלהי נצור כשיגיע ליהיו לרצון אמרי פי. רבון כל העולמים גלוי וידוע לפניך בזמן שבית המקדש קיים אדם חוטא מקריב קרבן ואין מביאין ממנו אלא חלבו ודמו ואתה ברחמיך הרבים מכפר לו ועתה בעונותינו חרב בית מקדשינו ואין לנו מקדש ולא כהן שיכפר בעדנו לכן יהי רצון מלפניך י"י או"א שיהא חלבי ודמי שנתמעט היום כחלב מונח על גבי המזבח לפניך ותרצני. ברכות דף י"ז ע"א ועי' טור סי' תקס"ה:

[386] **ובמהדורא** תנינא שם כתב שמה שכתב בש"ע שהרואה בחלום שהוא קורא בסתוה"ק יתענה שזה רק כשקראוהו בשמו כדרך הקרואים לסתוה"ק אשר ע"ז הוא מוכרח לעלות ועלה וקרא משא"כ הקורא כדרך המקרא להעולים לסתוה"ק וראה בחלום שהוא המקרא להעולים א"צ בזה תענית וכן א"צ בזה הטבת חלום ואם עשה הטבת חלום הרי זה עצהיו"ט:

ועי' ש"ע הרב שם סעי' ז' די"א שהרואה יו"כ אפי' בשעת נעילה אינו חלום רע כי הוא סימן יפה שמחלו עונותיו. וכן הרואה קורות ביתו שנפלו אמרו במדרש שחלמה אשה אחת כך ופתרו לה שתלד זכר וכן הי' לה. וי"א שנשתנו פתרוני החלומות מזמן חכמי הגמרא לזמנינו כמו שנשתנו הרפואות שבזמניהם ע"ש. ובס' בני יששכר. חדש תשרי מאמר ו' כתב דאם אירע לו חלום בעיו"כ דא"צ להתענות ת"ח. דאכילה ושתי' נקראים תענית ביום זה מן התורה:

איתא במשנ"ח דחלום טוב יש להזכירו ולכותבו[387] ועי' אשל אברהם סי' ר"כ דכתב וז"ל גבי ג' מטיבין חלום. מצטרפין שפיר גם קטנים מפעוטות ולמעלה[388] ומכ"ש אשר מבינים התיבות של ההטבה. וגם כשכל הג' הם קטנים מבינים לשון הקודש ולומדים מקרא היטב. או אפשר דלית בינייהו חד דגמיר להבין התיבות כמו גדול בר מצוה. כי לא רוב שנים לבד יודיעו חכמה. ע"כ במקום שאין לפנינו ג' גדולים י"ל שיש סמיכה גם בקטנים היטב ע"ש:[389]

ובספר דברים נחמדים (דבש לפי) כתב וז"ל כתב הרב ששמע מגדול אחד שאין להקפיד על חלומות וראה ת"ח שהי' חבירו רגיל להתענות ברוב בשבת על חלומות וא"ל שלא יתענה ושוב לא חלם ע"כ וכן נ"ל הקטן עפ"י השכל ע"ש:

כתב בספר פורת יוסף שמעתי ממורי האדם יכול להפוך חלום או נבואה מרעה לטובה כמו שרואה בחלום מת יכול להפוך לעשות תם. ז"ש סור מרע ועשה טוב. וכן מן נגע עונג. וכן מן צרה רצה:

ובמס' ברכות דף נ"ה שמואל כי הוה חזי חלמא בישא אמר וחלומות השוא ידברו (זכריה י'). וכי הוה חזי חלמא טבי אמר וכי החלומות השוא ידברו והכתיב בחלום אדבר בו.

---

[387] **וראיתי** בספר א' שפי' ואביו שמר את הדבר. שמר לשון שמירה ששמר את החלום שלא ישכח אותו כמו שאיתא בזוה"ק בראשית דף קצ"ט ע"ב חלמא טבא דאיהו טבא בעי בר נש לאדכרייי' ליה דלא יתנשא וכדין אתקיים וכו':

ובספר ישמח משה על מס' בליקוטים כ' לפי הנתבאר בשער הניקוד מרבינו יוסף גיקטילייא ז"ל נ"ל שטוב לחלומות שיהיו צודקים ואמיתים לשים נגד עיניו שם הוי' בניקוד חולם המבואר בספר שע"צ ולכוון בו היטב:

[388] **בפ'** הנזקין דף נ"ט מוקי לה קטנים כבר שית או כבר שבע או כבר תמני כל חד וחד לפום חורפיה:

[389] **ובספר** שפתי צדיקים (וישב) כתב דבמה שאמז"ל (ברכות) לאיש טוב אין מראין לעולם חלום טוב רק חלום רע ובאיפוך לאיש רע מראין לעולם חלום טוב כדי שינוכה משכרו לעולם המקווה. בזה מפרשים אמרם ז"ל (שם) הרואה חלום ונפשו עגומה לייתי שלשה דרחמי ליה ולימא באנפייהו חלמא טבי חזאי וכו' והא באמת חזא חלמא בישא אלא הכונה שראה חלום שראוי לאיש טוב והוא חלום רע:

ובספר דגל מ"א פ' וישב כתב בשם הרב הקדוש מוהר"ר זאב וואלף זללה"ה על מה שאומרים כהטבת חלום סימן טוב ומזל טוב יהי' לנו וכו' שהי' ראוי לומר יהי' לך שעיקר הדרך הוא להיטיב להחולם. רק שענין החלום שייך ג"כ להמטיבין שאותן שהמטיבין להחולם יש להם צד נגיעה בהחלום ע"כ אומרים המטיבין **סימן טוב ומז"ט יהי' לנו**. מ"א סימן ר"כ סק"א דיזכור החלום במחשבתו בשעת הטבה.

ועי' בספר ארחות חיים סי' ר"כ אות ג' בשם ספר יפה ללב שראה כמה גדולים וחסידים שאמרו סדר הטבת חלום בשבת ויו"ט.

יאמר היחיד עננו. ועי' מ"ז שם סק"א דבתענית שעות יאמר עננו בדילוג ב' תיבות צום תעניתנו כיון דלרוב פוסקים לא הוי תענית נמצא שקרן בתפלתו. ויותר טוב לומר אחר התפלה באלקי נצור מלהפסיק בשומע תפלה דלרוב הפוסקים הוי הפסקה שלא לצורך. ע"כ בעשי"ת שמתענין תענית שעות עד אחר מנחה גדולה וכדומה יראה דאסור לאכול עד שיתפלל מנחה תחלה כו' ע"ש:

סימן תרסז

טעם. שאין היחיד אומר עננו בשחרית. שמא יארע לו אונס חולי או בולמוס ונמצא שקרן בתפלתו ומה שש"ץ מתפלל שחרית היינו לפי שא"א שלא יתענה אחד מהם. תוס' שבת דף כ"ד ע"א בד"ה תעניות:

סימן תרסח

טעם. מה שהקהל אומרים שוב מחרון אפך וגו' והש"ץ חוזר ואומר אותו. לפי שהקהל אומרים אותו דרך בקשה. מ"א סי' תקס"ו סק"ב:

סימן תרסט

טעם. שמפטירין במנחה בתענית ולא בשחרית. משום דכתיב בהפטרה דרשו משפט ועשו צדקה ואגרא דתעניתא צדקתא לעת ערב ומשום הכי נכון לאומרו בערב אחר שיעשו צדקה. תוס' מגילה דף כ"א ע"א בד"ה הקורא:

קונטרס אחרון

במנחה בתענית ולא בשחרית. מי שקראוהו לעלות לתורה שסוברים שיתענה והוא יודע שלא יתענה אם חל בב' וה' או אם הוא בוש לומר ברבים שלא יתענה יכול לעלות. אבל בקריאת ס"ת במנחה לא יעלה מי שלא התענה אפי' בב' וה'. מטה אפרים סי' תר"ב סעי' י"ז. ועי' ט"ז סי' תק"ו סק"ז דלא יקרא מי שאינו מתענה ואפי' קראוהו כבר לא יעלה דהוה ברכה לבטלה ומ"א שם סק"ח כ' בשם הב"ח דאם קראוהו לעלות אפי' במנחה יעלה. ובס' בני חייא פסק דלא מבעיא אם קראוהו דיעלה אלא אפילו לכתחלה יכולים לקרותו ולעלות. עי' באה"ט שם סק"ז.

ובשו"ת תורת חן סי' כ"ב כתב תשובה מהרב הה"ג מהרש"ק מבראד זצ"ל דבט"ב ויו"כ

יכול לעלות לתורה אף מי שאינו מתענה ואינו דומה לשאר תענית וכתב טעם לדבריו ע"ש:

סימן תרע

טעם. שהש"ץ אומר **עננו בין גואל לרופא**. דכתיב ה' **צורי וגואלי** וסמיך ליה יענך כו'. ומה שאין היחיד אומר עננו בין גואל לרופא. משום דאין יחיד קובע ברכה לעצמו. ב"י סי' תקס"ו:

סימן תרעא

טעם. שאין היחיד חותם כל תפלת עננו.
בא"י העונה בעת צרה. משום שאין רשות ליחיד לשנות מטבע הברכה של שומע תפלה. לבוש סי' תקס"ה:

סימן תרעב

טעם. שכיוונו רז"ל שהתענית יהי' דוקא יום שלם. משום שדם הנפש של אדם הוא משקל ח"י דינרין וכשיוצא מאדם משקל איסר אז טועם טעם מיתה. אבל לא פחות מזה וכשמתענה יום שלם אז נתמעט ממנו דם שיעור איסור וטועם טעם מיתה ואז מיתה ממרקת עונו אבל אם מתענה יום פחות שעה או ב' אינו מתמעט דמו שיעור איסר שלם ואינו טועם טעם מיתה להתכפר על עונו. כתונת פסים. ועי' בספר חסד לאברהם:
קונטרס אחרון
להתכפר על עונו. ומי שהוא שרי בתענית ושכח ולקח מאכל ובירך עליו ונזכר מהתענית יפלוט ולא יאכל כלום ויאמר בשכמל"ו. זכור לאברהם בשם הרב שבט יהודה וכ"כ ג"כ הרב טל אורות ע"ש. ובספר ברכי יוסף סי' תקס"ח אות א' כתב דיאכל פחות מכזית מפני הברכה ועולה לו התענית ע"כ. אחד שכח ואכל בי' בטבת יש לו להתענות בה"ב. מהרי"ל. וכתב בא"ר דפשוט דיו"ד בטבת עצמו צריך להשלים אחר שנזכר. ועי' הלקט ח"ב סי' צ"ז דכתב להתיר ליקח תרופה מרה ביום התענית:
כתב בספר מגדל עז להגאון יעב"ץ חזירים דמו מעייהו להאדם לפיכך אם נפל בהו מותנא גוזרין תענית. ועי' או"ח סי' תקע"ו סעי' ג':
ועי' במש"ז סי' תרי"ב סק"ח דאסור ליגע באוכלין שלא לצורך בד' צומות אף שהצומות רק מדרבנן ע"ש:

סימן תרעג

טעם. דבנקבה כשהיא בת י"ב שנים ויום אחד חשבה התורה לגדולה לענין תענית וכן לענין שנדריה נבדקין והזכר אינו נחשב לגדול עד היותו בן י"ג שנים ויום אחד. משום דקים להו לחז"ל שהאשה מביאה שערות כשהיא בת י"ב שנים ויום אחד והאיש אינו מביא עד היותו בן י"ג שנים ויום אחד לפיכך אינו נחשב גדול עד זה הזמן א"כ האשה מטבעה ממהרת גדולתה מן האיש שכבר ידוע מדברי קבלה שהשערות הם סימני גדולות וכל זמן שלא הביאו שערות נחשבים כקטנים הילכך בת י"ב ויום א' משלימין מן התורה אם הביאו שתי שערות. עי' נדה דף מ"ה ע"ב ועי' לבוש סימן תרט"ז סעיף ב':

סימן תרעד

עוד טעם. דכתיב **ויבן ד' אלקים**. ודרשו במדרש כאן וכן הוא בנדה דף מ"ה ע"ב מלמד שנתן הקב"ה בינה יתירה באשה יותר מבאיש בת י"ב שנה ויום א' נדריה נבדקים והאיש בן י"ג ויום א'. ולכאורה הוא שלא במשפט לתת לאשה בינה יתירה מאיש. והנראה בזה דהנה הקדמונים כתבו הטעם מה שחי' האנשים הראשונים אלף שנים ומאז ולהלאה הוקטנו השנים ושבעים שנה ימי שנותינו. לפי שהשכל אנושי קצר מהשיג כל דבר והזמן מספיק להוצאות הדברים מכח אל הפועל. והנה האנשים ההם הי' ראשונים בכל חכמה ומדע וכמה קשה להבין בדבר שלא נודע כלל לכך האריכו ימים להשלים בזמן מה שקצרו בשכל. וז"ש הוא החל להיות יודע ציד. הוא היה אבי כל תופש כנור להורות נתן למה האריכו ימים ועתה שהכינו כל זאת ורק להבין בדברים די בשבעים שנה. ולפ"ז האשה ששנותיה קצרים מאיש כמאמרם מיתה שכיחא בנשים א"כ אינו מספיק להם הזמן וצריכים בינה יתירה להשלים תמורת הזמן. ובפי' המשניות לרבי' בנדה שם נתן טעם דלכך בת י"ב שנה נדריה נבדקין לפי ששנותיה קצרים והדבר תמוה דבש"ס במקומו נתן טעם אחר ולפמ"ש דא ודא אחת הוא. דברי שאול פ' בראשית:

סימן תרעה

טעם. שרגילין ללכת לבית הקברות בתענית. עי' לקמן סעיף תתרס"ז:

סימן תרעו

טעם. שמתחילין **לתקוע שופר בר"ח אלול**. משום שמשה עלה למרום ר"ח אלול לקבל לוחות אחרונות והעבירו שופר במחנה והקב"ה תעלה באותו שופר לכן התקינו שיהיו

תוקעין בשופר בחודש אלול בכל שנה כדי להזהיר לישראל שיעשו תשובה. טור סי' תקפ"א בשם פרקי דר"א:

סימן תרעז

טעם. שנוהגין לעמוד באשמורת הבוקר. כי בכל לילה הקב"ה שט בי"ח עולמות והג' שעות אחרונות שט בעה"ז. לבוש שם סעיף א':

קונטרס אחרון

באשמורת הבוקר. בספר אגרא דפרקא אות קמ"ז כתב בשם הזוהר וישלח כתיב יראוך עם שמש כו' וכד לא נהיר יממא לאו הוי יראה בהדי שמשא וצריכה לחברא לון כחדא ודא הוא עם שמש עכ"ל. וכתב שם ומשום הכי ראיתי כמה מאנשי מעשה נמנעים לומר סליחות בקדרותא דצפרא. ועי' במק"מ שכתב שאין קפידא רק בתפלת ש"ע אבל סליחות ותחנונים מותר לומר ע"ש.

כשמשכימין לסליחות אע"פ שהוא קודם אור היום צריך לברך בשעת נטילה ברכת על נטילת ידים. וגם צריך לברך ברכת התורה קודם הסליחות. ואח"כ כשגומרים הסליחות והאיר היום צריך ליטול ידיו שנית ויערה עליהם ג"כ ג"פ כמו כל נטילת ידים שחרית (לצאת דעת הסובר הלילה גורם לטהר ידים. יוסף אומץ). אבל לא יברך על נטילה זו ענט"י. מטה אפרים סי' תקפ"א סעי' י"ב. ועי' בס' אשל אברהם שם שכ' דסליחות המתחילות בתיבת אדון י"ל או"א ע"ש:

סימן תרעח

טעם. שהחזן מתחיל **אשרי קודם שאומרים סליחות**. מפני שהוא תהלה ושבח גדול להש"י. שם:

סימן תרעט

טעם. שהמתפלל סליחות מתפלל גם תפלת יוצר באותו היום ותפלת מנחה. שהמתחיל במצוה אומרים לו לגומרה. שם. ועיין לעיל סעיף קכ"ט.

סימן תרפ

טעם. שאם חל ר"ה יום ב' או יום ג' אז מתחילין לומר סליחות מיום א' שבוע מלפניו. מפני שנוהגים להתענות עשרה ימים עם י"כ לעולם יחסרו ד' ימים מר"ה עד יה"כ שלא יוכלו להתענות. דהיינו ב' ימים ר"ה ושבת שובה ועי"כ לכך צריך להשלים ד' ימים קודם

ר"ה וכדי שיהי' יום מסוים להתחלה תקנו ביום א' בכל פעם. שם. ועי' קיצור של"ה דאם יחיד אומר סליחות יאמר סליחות בלי אל מלך יושב וכן בלא ויעבור. ועי' או"ח סי' תקס"ה סעיף ה' דיכול לאמרם דרך קריאה בעלמא בניגון בטעמים. כתב קיצור של"ה **לעמוד כשאומרים סליחות** ועכ"פ יעמוד כשאומרים **אל מלך יושב** וכו' **וי"ג מדות**:

קונטרס אחרון

שלא יוכלו להתענות. תיקון למי שצריך להתענות וכבד עליו התענית יוכל לפדותו בממון כל תענית וליתן לצדקה בעד כל תענית חצי צוואנציגער (שהוא לערך ארבעה ושלשים העליר. שו"ת דברי חיים או"ח ח"א סי' ל"ד. ובס' ארחות חיים סי' תר"ג כתב בשם ס' מאורי אור דיש לשער פדיון התענית העשיר י"ב סוא. ובינוני שמונה סוא. ועני ארבעה סוא ע"ש. ולפי חשבון שלנו עולה ארבעה סוא תשעה עשר העללער במדינת עסטרייך:

וי"ג מדות. ומספר השלש עשרה מדות. **רחום א'**. **וחנון ב'**. **ארך אפים ג'**. **ורב חסד ד'**. **ואמת ה'**. **נוצר חסד לאלפים ו'**. **נושא עון ז'**. **ופשע ח'**. **וחטאה ט'**. **ונקה י'**. **וסלחת לעוונינו י"א**. **ולחטאתינו י"ב**. **ונחלתנו י"ג**. וכך יש למנותם כשאומרים הפזמון של אזכרה ועונין י"ג מדות יאמרו עם וסלחת וגו'. ספר חסידים סי' ר"נ. ועי' פי' אזולאי שם. ועי' תוס' ר"ה דף י"ז ע"ב בד"ה שלש עשרה:

ובספר אבודרהם כתב דמספר הי"ג מדות הם. **ה'**. **אל**. **רחום**. **וחנון**. **ארך אפים**. **ורב חסד**. **ואמת**. **נוצר חסד לאלפים**. **נושא עון**. **ופשע**. **וחטאה**. **ונקה**. וכן נהגו בכל גלילות ישראל שהחזן אומר **ויעבור ה' על פניו ויקרא** והקהל מתחיל **ה' ה' אל רחום וחנון** כו' ע"ש:

ובספר ארחות חיים סי' ס"א כ' בשם שו"ת שאילת שלום שמיישב מה דאנו אומרים בי"ג מדות **ובכ"ז אנו ליה ועינינו ליה** דבש"ס סוכה פרכינן שם אמתניתין מהא דמודים מודים. ומשני דהכי אמרי אנו ליה משתחוים ועינינו ליה מיחלות ע"ש. ובסימן תקפ"א אות ד' בהגהות כ' וז"ל ובענין פיוט י"ג מדות **מדת הרחמים עלינו התגלגלי**. שמעתי שמתחלה ניתקן שיאמרו הקהל להש"ץ שיעורר ויגלגל עליהם מדת הרחמים ויפיל תחנתם לפני קונו והש"ץ עונה **יה"ר מלפניך שומע קול בכיות** וכו' **וכן תמכתי יתדותי** וכו' הכל מדברי הש"ץ ע"ש:

ד' ימים קודם ר"ה. ובעטרת זקנים סי' תקפ"א כתב. הטעם. שעומדים עכ"פ ד' ימים קודם ר"ה. משום דאי' במדרש בכל הקרבנות נא' **והקרבתם** ובר"ה נאמר **ועשיתם** שיעשה

אדם עצמו קרבן בר"ה. ולהכי צריך ד' ימים לביקור מפני המומין. וע"י התענית יפשפש במעשיו ויבקר דומיא דקרבן.

וכן בלא ויעבור. וטעם. שאין היחיד אומר י"ג מדות. משום דאר"י מלמד שנתעטף הקב"ה כש"ץ כו' ולכן א"א כ"א בציבור. אשל אברהם סי' תר"ב אות א' בשם תשו' רשב"ם סימן קצ"א.

סימן תרפא

טעם. שהש"ץ **מתעטף בציצית** כשמשכימין לסליחות אע"פ שאין זמן ציצית. משום דאיתא הקב"ה נתעטף בציצית כש"ץ והרגיל למרע"ה י"ג מדות אלמא כשאומר י"ג מדות יתעטף בציצית.[390] **ומשנכנס אלול** כשכותב אדם אגרת לחבירו צריך לרמוז בהתחלתו שמבקש עליו להשיבו לטוב השנה הבאה עלינו על דרך **לשנה טובה תכתב ותחתם**. או **תולה ארץ על בלימה יטיב לך כתיבה וחתימה**. וכה"ג. ואין לכתוב תיבת שלום באגרת אך נקודה על הוי"ו וכן הוא בתשב"ץ דהוא אחד מן השמות הקודש.[391] מהרי"ל הלכות ימים הנוראים:

קונטרס אחרון

שלא לכתוב שלום מלא. בספר בני יששכר כתב וז"ל דגם שבת אסור להזכירו במקום שאסור לדבר ד"ת. ידעתי ממדקדקים במעשיהם שנזהרו להזכיר שם שבת ללא צורך. והוא נכון כיון שאמרו חכמי הזוהר שהוא שמא דקוב"ה[392]. וע"ש מאמרי שבתות מאמר

[390] **ועי'** ט"ז סי' תקפ"א סק"ב **דצריך להתעטף מפני כבוד השכינה** בפרט בסליחות שאומר ויעבור ואיתא בגמרא שנתעטף הקב"ה כש"ץ ועיין מ"א סימן י"ח סק"ב דכל עובר לפני התיבה צריך להתעטף כדאמרי' מלמד שנתעטף הקב"ה כש"ץ. ובל"ח כתב דאף האומר קדיש יתום יתעטף מפני כבוד הצבור. ובסדור האריז"ל כתב העיד הרי"ם ששמע ממורינו הסליחות שאומרים באלול עם הצבור מלה במלה ובלא טלית גדול כי אסור להתעטף בלילה

[391] **ובשו"ת** הרדב"ז סי' ר"כ כתב שמה שיש ליזהר שלא לכתוב שלם מלא היינו בזמן שאלת שלום דבאותה שעה מתכוין לתת שלום לחבירו מאת בעל השלום כמו שאמר בועז לקוצרים ד' עמכם שזו כוונת הנותן שלום לחבירו אבל אם בא לכתוב בכתב שיש שלום בעולם או בין פלוני לפלוני וכיוצא בזה שהוא סיפור דברים אין צריך להזהר וכותב אותו שלם וליכא קפידה בהכי שהרי אינו מכוין לשם ולא חייל עליה קדושה ע"ש:

[392] **איתא** בזוהר (יתרו פ"ח ע"ב) מהו שבת שמא דקוב"ה שמא דאיהו שלים מכל סטרוי עכ"ל.

ובספר דברי יצחק פי' **אתה קדשת את יום השביעי לשמך** עפ"י המבואר בזוה"ק **מהו שבת שמא דקוב"ה**. וזהו **אתה קדשת את יום השביעי לשמך** דייקא שיהי' שמך נקרא על יום השביעי היינו יום השבת:

[393] **בספר** תפלה למשה (ויקהל) כתב שמעתי מאחי מו"ר שיחי' שסיפר לרבו **מלובלין** הקמיע של רבי ר' משה יהודא ליב שהיא שבת בשילוב שם הוי"ה והשיב לו רבי מלובלין נבג"מ המבדיל בין ת"ל כמדתו שהוא אהבה כך נותן קמיע שהוא אהב"ה ע"כ אני זוכר הדברים היטב עכ"ל ע"ש:

ובספר המאור הגדול פי' הפסוק (עקב) בעת ההוא הבדיל כו' לשרתו ולברך בשמו. עפ"י מעשה נפלא דפעם א' שמע ר' **יצחק מדראביטש** זצוק"ל מפעולות הקמיעות של **הבעש"ט** זי"ע ועלה במחשבתו הלא אסור להשתמש בשמות הקדושים וגזר אומר שכל הקמיעות לא יועילו. וכן הי' שכל הקמיעות לא הועילו ונמשך הדבר כך שנה

ז' שכ' שהי' צדיק קדוש א' בדורותינו שהי' כותב שם שבת בקמיעות לשמירה מפגעים[393] כי השם שבת כולל כמה ענינים ורזין עילאין לאין משער ע"ש:

סימן תרפב

טעם. שהש"צ כשמתפלל סליחות מתעטף בטלית שאולה. כדי שלא יצטרך לברך כיון שאומרים סליחות בלילה ולדעת הרא"ש חייב בברכה בכסות המיוחד ליום אפילו לבשו בלילה ואפי' למאן דפסק לברך על טלית שאולה היינו כששאלו כדי לצאת בו אבל כאן לא נתכוין אלא משום צניעות בעלמא כ"ע מודים דא"צ לברך.[394] ט"ז סי' תקפ"א ס"ק ב':

קונטרס אחרון

ויאמר סליחות ואח"כ יתפלל. נוהגים שמי שמתפלל סליחות מתפלל כל היום שחרית ומנחה ומעריב ואפי' ערבית שלפניו הוא מתפלל. והוא קודם לאבל ולי'ארצייט ומוהל. ואפי' יש שם הגון ממנו. ועכשיו לא נהגו כן. ומי שיש לו יא"צ הוא מתפלל. וכן האבל.

תמימה. ומן השמים גילו להבעש"ט שהוא מעשה ר"י דראביטשער ועשה פעולה שר"י יבא אליו על ש"ק אך שידע שר"י לא ירצה לבוא אצלו על ש"ק לכן עשה כך שפ"א נסע ר"י על הדרך וטעה במנין הימים כשהי' יום ג' בשבת סבר שיום ב' הוא וביום ד' שיום ג' הוא וכן ביום ה' עד שבא ביום ו' לעיר **מעזיבוז** והוא סבר שיום חמישי הוא ולא מיהר ליסע משם בחשבו שעדיין יש לו יום שלם על נסיעת דרכו והניח עצמו לישן מעט מטורח הדרך. וכאשר הקיץ ראה בבית אכסניא שלו מפה פרוסה ועליו לחם הפנים של ש"ק וישאר עומד כמשתומם ויתפלא מאוד על הדבר ושאל מה זה ואמרו לו הלא ערב שבת קודש הוא. ויפג לבו מלהאמין ויצא החוצה וירא כי כל האנשים הולכים מבית הטבילה. אז האמין להם וישבות בשבת בעיר מעזיבוז. והמעשה הוא באריכות איך ששבת בסעודת שבת אצל **הבעש"ט** ובסוף אמר לו הבעש"ט מפני מה נטל ממנו הכח של הקמיעות א"ל הר"י מפני שאסור לשמש בשמות הקדושים. א"ל הבעש"ט בקמיעות שלי לא נכתב שום שם רק שמי **ישראל בן שרה בעש"ט** ויבואו לפני הר"י כמה קמיעות ופתח אותם וראה שאמת הדבר שלא הי' שם רק שמו לבד. אז פתח הרב הקדוש את פיו ואמר בזה"ל רבש"ע כשאיש פועל ומפרנס ומברך בשמו לבד מה איכפת לך. חזור לו הפעולות בקמיעות וכן הי'. וז"ש כאן שהבדיל שבט הלוי שהלוים היו צדיקים גדולים וגם כל צדיק נקרא לוי. מלשון ילוה אישי שמדובק בבורא יתברך. והבדיל אותם לעמוד לפני ד' לשרתו ולברך בשמו שיוכל לברך ישראל להמשיך להם ברכות ורפואות ופרנסה בשמו לבד ולא יצטרך לשמש בשמות הקדושים אך שם יהי' נשמע בעולמות העליונים לטובה ולברכה:

ובס' דברי דוד כ' שהרב הצדיק הקדוש **טשארטקוב** זצוק"ל סיפר המעשה שבעת שהי' **הבעש"ט** זי"ע בעיר סטאמביל בנסיעתו לאה"ק שמע שם מה שמרעישים העולם על הרבי ר' נפתלי הכהן זלה"ה שנותן קמיעות ומשמש בשמות הקדושים וביקש הבעש"ט מאחד שיביאו לו איזה קמיע ויפתח וירא שלא הי' כתוב שם רק שמו הק' **נפתלי הכהן**. והשם הזה לבד הי' מועיל לכל מה שנתן הרבי ר' נפתלי את הקמיעות שלו. ואמר על זה הרב הק' הנ"ל שבזה מובן שפיר מה שאמרו חכמז"ל שהקורא לרבו בשמו חייב מיתה ר"ל. דלכאורה אינו מובן מדוע יגיע לו עונש כזה. אך עפ"י הנ"ל ניחא דשם של הרב יוכל להועיל כשם משמות של הקדושים וא"כ הוי כהוגה את השם באותיותיו. ועי' ליקוטים סעי' י"ח:

[394] **ועיין** שם סי' י"ד ס"ק ד' וז"ל ולפ"ז נראה כשאומרים סליחות ביום יותר נכון ליקח טלית שלו ולברך עליו ויאמר סליחות ואח"כ יתפלל ע"ש. ועי' מטה אפרים סי' תקפ"א אות ט"ו דאם מתחילין לומר סליחות אחר שהאיר היום יש לו לברך על עטיפתו בכל ענין אף שהוא טלית שאולה. ועי' פ"מ סי' י"ד ס"ק ו' דהמנהג לברך על טלית שאולה כשעולה לתורה או לעבור לפני התיבה. וטלית הקדש וצדקה לכ"ע מברכין עליו דהוי כטלית שותפין ומברך אף בעולה לתורה לכ"ע. ועי' מ"א שם:

ובספר עבודת הקודש מורה באצבע סי' ט' סעיף ער"ב כתב בשם האריז"ל שלא יאמר הוידוי פעמים שלש כמו שאומרים הקהל:

מטה אפרים סי' תקפ"א סעי' ל"א:

ומה שנהגו בהרבה מקומות שאין האבל אומר סליחות לפני ר"ה ואינו עובר לפני התיבה כל היום בעשרת ימי תשובה רק בשחרית אומרים מאשרי ובא לציון ואילך כתב בשו"ת נו"ב סי' ל"ב שהמנהג לא נתפשט מבעלי תורה. אך בתוך שבעה אין לו להיות ש"ץ בימי הסליחות. ובמכ"ש בער"ה. מפני שאז מה"ד מתוחה עליו. שם סעיף כ"ג ואלף למטה שם:

סימן תרפג

טעם. שנתקן **הוידוי בלשון רבים** לומר חטאנו ולא אמר חטאתי. משום שכל ישראל גוף אחד וכל אחד מישראל הוא אבר פרטי וזהו ערבות שאנחנו ערבים זה בזה אם יחטאו וכאשר חבירו עושה איזה חטא כאלו עשאה הוא. ולכן אעפ"י שאין בו אותו עון צריך להתוודות עליו כי כשעשהו חבירו הרי כאלו עשהו עצמו[395] ולכן יאמר בלשון רבים אף אם יתודה בביתו יחידי כי כל מי שעשה חטא הוי כאלו ב' עשו אותו חטא מחמת ערבות.[396] יסוד התשובה פ"ו בשם האריז"ל:

סימן תרפד

טעם. שבשעת אמירת הוידוי כשמזכיר החטא מכה באגרוף על החזה או על הלב. שהוא כאומר אתה גרמת לי שאחטא. מטה אפרים סימן תר"ז. וע"ל סעי' תש"מ.

סימן תרפה

טעם. שאנחנו אומרים בהוידוי אנחנו ואבותינו חטאנו. למה אנו מזכירים חטא אבותינו. לפי דגם אם חטא אדם אין לעשות עצמו רשע ממש נגד המקטרג. רק ירשיע עצמו

[395] **משל** לא' הקודח בתוך הספינה תחתיו וצעקו עליו בני הספינה. מה זה אתה עושה כי יכנסו המים דרך הנקב ותטבע הספינה. השיב להם מה לכם בזה והלא תחתי אני קודח. השיבו לו אם יכנסו המים תחתיך גם עלינו יעבור כוס. וכן כאן בנידון הערבות:

[396] **וז"ל** השל"ה מי שמתודה ולא נשבר לבו בקרבו עונשו גדול כי נראה שמתפאר ח"ו במה שעשה כאלו אומר מי אדון לי. וז"ש ע"ח שחטאנו לפניך בוידוי פה ר"ל שהי' הוידוי רק בפה ולא בלב.

כתב בספר בני ישששכר. חדש תשרי מאמר ז' שזה הי' טעם קדמונינו שלא הנהיגו לומר וידוי אשמנו וכו' בכל יום בבתי כנסיות רק בבתי מדרשות לת"ח וזקנים. אבל למרבית המון עם המתפללים בביה"כ לא היו מנהיגים אותם לומר הוידוי בכל יום. דחששו להיותם טרודים על המחיה ועל הכלכלה ואינם מפנים את לבם לאיכות ומהות הוידוי". והנה כאשר יתוודו בהרצות שפתים ולבם בל עמם. הנה יוסיפו על חטאתם פשע. ויצטרכי למיתב תענית לתעניתם היינו וידוי לוידויים. רק בתענית ציבור אז לבם נשבר ומפנים את לבם לענין הוידוי אז אמרו כל הקהל וידוי. והנה מקרוב הנהיגו לומר הוידוי בכ"י כל ההמון בכל ב"כ. הנה המשכיל ישוב אל לבו להתוודות כהוגן ואז טוב לו. ודי בזה למשכיל ע"ש:

במקצת. ויצדיק עצמו במקצת. וזהו שאנו תולים קצת החטא באבותינו דהיינו מה שאנחנו חטאנו הוא ע"י אבותינו שלא קדשו אותנו בקדושה שלימה. גם זה גרמה לנו שחטאנו. ובאמת אבותינו כבר הן בגן עדן ולא יזיק להם הקטרוג רק שאנו תולין בהם כדי שלא ליתן פתחון פה להמקטרג שאנחנו עצמינו חלילה עושים עצמינו רשעים. נועם אלימלך וישלח:

טעם. שבמלת חטא. האל"ף אינו ניכר בההברה. לפי שהרשע בשעה שרוצה לעבור עבירה שוכח באלופו של עולם.[397] דגל מחנה אפרים בליקוטים לפ' דברים בשם אא"ז **הבעש"ט** זללה"ה זי"ע:

סימן תרפו

טעם. שאנו מהפכים את הסדר ואומרים זכור לנו ברית אבות כאשר אמרת **וזכרתי את בריתי יעקב** ואף **את בריתי יצחק** ואח"כ **ברית אברהם**. לפי דהגאולה של ישראל תלויה דוקא אם האבות אינן כסדר. דאיתא עמלק הי' מתגאה ואמר שהוא אדם גדול שר"ת עמל"ק. "עמרם "משה "לוי "קהת והשיבו לו ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד. ר"ל אחרית וסוף התיבות מצדיקים הללו הוא מיתה. וזה הסוד שאנו אומרים **זכור לנו ברית אבות** דייקא דקשה אם אמר אבות למה אמר **אברהם יצחק ויעקב** וכי אין אנו יודעין שהם האבות אלא הוא הדבר אשר דברנו כשאנו מזכירין זכות ומבקשים הגאולה מוכרחים אנו להזכירם שלא כסדר. שאם אני אומר בתחלה אברכם אזי אין לו זכות אב כלל שאביו הי' תרח. ואם אני אומר בתחלה יצחק אזי אין לו רק זכות אב אחד ואנו אומרים ברית אבות. אבל יעקב יש לו ברית וזכות אבות[398]. דרך משה בשם האריז"ל. ועי' ליקוטים סעיף ק"ט:

סימן תרפז

עוד טעם. דאיתא במקובלים דסופי תיבות של ג' אבות **אברה"ם יצח"ק יעק"ב**. הוא

[397] **ובספר** תוי"י (נח) כתב בשם **הבעש"ט** זלה"ה אחר שידע האדם כי אלופו של עולם הוא בכל תנועה כו' אז יתפרדו כל פועלי און:

[398] **בספר** דבש לפי כתב ראיתי בקונטרס כ"י על קלף מתלמידי רבינו **יהודה החסיד** ז"ל משם רבם דט"ו שנים היו ביחד אבותינו הקדושים **אברהם יצחק ויעקב** ולמדו בכל יום ט"ו שעות ביחד ולכך יסד דוד ט"ו שיר המעלות. ובפי' אזולאי על ס"ח סי' קכ"ה כתב דמדברי רבינו נראה דכל כ"ד שעות הי' בחפצי שמים. כי ט"ו שעות היו לומדים תורה. וט' שעות מכונים לבם למקום לחשוב ביראתו ורוממותו ואהבתו ודבוקו בין בחלום בין בהקיץ:

במ"ק והוא בא"ת ב"ש **שדי** ולכך נאמרו אבות אחורנית בתורה כסדר שם זה.[399] רוקח פ' לך:

סימן תרפח

טעם. שקורין **פזמון**. כי הוא לשון צעקה. תרגום על ויען איוב ופזים. וכיון שכל הקהל אומרים אותו בקול רם ע"כ קורין אותו פזמון. פמ"ג בהתחלה: (

סימן תרפט

טעם. שאומרים **מכניסי רחמים** בלשון עברי. לפי שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי[400]. פרדס בלקוטי דינים:

סימן תרצ

טעם. שאומר הש"ץ **אחר סליחות קדיש שלם עם תתקבל** אע"ג שבכל ימות השנה א"א תתקבל אלא אחר תפלת י"ח שכן הוא משמעות לשון צלותהון שפירשו תפלה וסתם תפלת ר"ל תפלח י"ח. שאני סדר הסליחות שנתקנו כולם על סדר התפלה של כל היום כי הפסוקים שקודם הסליחות הם כנגד פסוקי דזמרה. והסליחות עם הי"ג מדות שאומרין בין כל אחת ואחת הם במקום תפלת י"ח שעיקר התפלה הוא י"ג מדות ואח"כ נופלים על פניהם כמו אחר כל התפלות ומסיימין ואנחנו לא נדע לכך אומרים אחריהם קדיש שלם עם תתקבל כמו אחר כל תפלת השנה. לבוש סי' תקפ"א סעיף א':

סימן תרצא

טעם. שאין מברכין את החודש תשרי. משום שנאמר **בכסא ליום חגינו** שהחג הזה צריך להיות מכוסה ונעלם מעיני המלאכים ומהשטן. גם אין מזכירין ר"ח בתפלה **כדי לערבב**

[399] **ועי'** בעה"ט (ויקרא כ"ו מ"ב) שכתב האבות מנויין למפרע אומר הקב"ה אני זוכר מאין באתם ומונה היוחס עד למעל'. עד **בן יעקב בן יצחק בן אברהם**. עוד כ' אברהם ויעקב הוזכרו ראש לאבות. ויצחק לא הוזכר בשום מקום בראש. לפי שרצה לומר לעשו הוה גביר לאחיך לעשותו ראש לייעקב:

[400] **כתב** השל"ה יחיד לא יאמר הבקשות בלשון ארמי כמו מחי ומסי וכו' או מרן דבשמיא וכו'. משום הא דאמרינן בפ"ק דמס' שבת ובמס' סוטה בפרק אלו נאמרין השואל צרכיו בלשון ארמית אין מלאכי השרת נזקקין לו כו'. ומה שאנו אומרים בלשון ארמית בצבור. צבור שאני דבכמה מקומות מצינו זכות רבים עדיף. ורבינו יונה כתב בפרק הי' קורא וז"ל והטעם שצרכי צבור שואלין בכל לשון משא"כ בצרכי יחיד. מפני שהצבור אין צריכין מליץ אצל הקב"ה אבל יחיד צריך מליץ כענין שנאמר **אם יש עליו מלאך מליץ** וגו' ומלאכי השרת אין נזקקין אלא ללשון הקודש ע"ש. ובספר התניא סי' ע"ב כתב דהמלאכים המסורים לצבור מבינין בכל לשון. לפיכך אומרים אותן בצבור ע"ש:

את השטן שלא ידע יום שהוא ר"ה.[401]לבוש שם:

סימן תרצב

טעם. שאין תוקעי' בערב ר"ה. כדי להפסיק בין תקיעות שהם דרבנן ובין התקיעות שהם דאורייתא. ט"ז שם ס"ק ד':

קונטרס אחרון

בערב ר"ה. נוהגין לעשות התרת נדרים בער"ה. עי' ח"א כלל ל"ח סעי' ח'. ויכול להיות אפי' בקרובים. יו"ד סימן רכ"ח סעי' ג'. וגם אין חשש אם הב"ד קרובים זל"ז. לבושי מכלול סימן כ'. ונוהגים שהמתירים יושבים והמודר עומד. ואם הוא ת"ח מושיבין אותו. עי' פתחי תשובה שם סק"ג:

הנוהגים בכל ע"ש לומר קודם מנחה מזמור ק"ז בתהילים **הודו לה'** כו' וזמר **ידיד נפש**. אומרים אותו גם בער"ה קודם מנחה. לפי שמזמור הזה הוא על הארבעה שצריכים להודות. ויאמרו גאולי ה' הוא רמז ג"כ על פדות הנפש. וגם אומר **אוילים מדרך פשעם** שהוא מעורר הלב לתשובה. וזמר **ידיד נפש** הוא מלהיב הלב לעבודת הבורא. מטה אפרים סימן תקפ"א סעי' נ"ז:

אם חל יו"ט בשבת א"א בערבית לא לכו נרננה ולא לכה דודי רק מתחילין מזמור שיר ליום השבת וקצת אנשי מעשה נוהגין להתחיל מזמור לדוד הבו לה' ואומרים אנא בכח ולכה דודי הראשון[402] ומדלגין ומתחילין בואי בשלום. ואח"כ אומרים מזמור שיר ליום השבת כו'. והנוהגים לומר קודם ברכו כגוונא א"א אותו היום[403] רק מיד אחר הקדיש מתחילין ברכו. שם סימן תרכ"ה סעי' מ"א:

---

[401] **ובספר** בני יששכר כתב דביוה"כ תמצא בתורה שבע"פ המסכת"א המדברת מענין מצות היו"ם לא נקרא שמה ע"ש היום יום הכפורי"ם. כאינך. שבת. פסחים. ר"ה. סוכה. רק נקרא יומ"א. להורות קדושת היום הוא ממקום נעלם ראוי להסתירו. וע"כ מנהג אנשי מעשה שלא להזכיר שמו כ"כ בפשיטות באיזה דברים. רק כשמזכירים מענינו לאיזה הצטרכות קוראים אותו סתם **יו"ם הקדו"ש**

[402] **עי'** שערי תשובה סי' ע"ר סק"ב וז"ל עי' בשלמי חגיגה בשם ב"ד שכ' שמעתי שאין אומרים לכה דודי ביו"ט שחל בשבת משום שנראה כביוש ליו"ט שאומרים פני שבת נקבלה דמשמע ולא פני יו"ט. ונראה דאין להקפיד דשבת א"צ קידוש ב"ד וממילא קאתי הלכך צריך לצאת לקראתו לקבלו כיון שהוא בא אלינו מעצמו אבל יו"ט שבא אלינו ע"י קידוש ב"ד נמצא שאנו מביאין אותו וא"כ מה צריך לצאת לקראתו לקבלו וא"כ אין שום ביוש בזה ע"ש. ונראה דמ"מ בליל יוה"כ אין לאומרו שאין מקבלין שבת בליל יוה"כ שאין שם נשמה יתירה עכ"ל. ועי' ט"ה ח"א סעי' תשע"ט בהשמטה בד"ה ובספר:

ועי' אלף למטה סימן תרכ"ה ס"ק מ"א וז"ל וכן מבואר ממ"ש האריז"ל לומר ביו"ט **בשמחה ובצהלה** ומסתמא היו אומרים ג"כ החרוז **לכה דודי** ועיין פרמ"ג סי' תפ"ח שי"א כל לכה דודי ומדלגין חרוז התנערי מעפר ולא ראיתי נוהגין כן ע"ש. ועי' טעמי המנהגים סעי' תשע"ט בהשמטה בד"ה ובס':

[403] **לפי** שנאמר כד עייל שבתא איהו אתייחדת כו' וכל שולטנין רוגזין כו' וזה קצת זלזול בקדושת יו"ט דהא גם ביו"ט אין שם שולטנין רוגזין מחמת המועד ע"ש. ויש מקומות דכשחל ר"ה או יוה"כ בשבת אומרים. כגוונא:

וטעם שאין אומרים מעריבים בר"ה כמו בשאר יו"ט. לפי שהעם מתענין לא רצו לטרוח עליהם להאריך בביהכ"נ שהרי אין צריכים להשלים. והואיל ובלילה ראשונה א"א אותו מטעם זה. א"א אותו בליל ב' ג"כ. **עוד טעם**. משום דהמעריבים הם כולם שירות ותשבחות לכך א"א אותו. לבוש סי' תקפ"ב סעי' א'.

סימן תרצג

עוד טעם. כדי לערבב השטן דאז יהי' סבור שיום הדין כבר עבר. א"ר שם. עוד כתב מצאתי בס' אמכרל כתוב על קלף וז"ל מי שרוצה לתקוע כדי ללמוד תוקע במקוה או בחדר סגור שלא להרגיל השטן ע"כ:[404]

סימן תרצד

טעם. שנוהגים אצל הרבה צדיקים כשבאים אצלם על ימי הנוראים כל אחד ואחד נכתב בשמו בהכללות צעטיל ואח"כ יביאו לפני הצדיק את הנייר עם שמות האנשים אשר שמה נכתבים. הוא ע"ד מה שכתב בספר מעולפת ספירים בשם הזוהר בראשית בזמן שיש דין בעולם כגון ביום הדין אין לאדם להזכיר שמו יחידי לפני הקב"ה שאם יזכיר שמו יזכירו חובותיו. וזה מאמר הנביא לשונמית היש לדבר אל המלך או אל שר הצבא. אל המלך. זה מלכו של עולם שהי' יום הדין. והשיבה בתוך עמי אנכי יושבת. טוב לי להזכיר עם הרבים:[405] [והשמטה: **טוב לי להזכיר עם הרבים**. בספר א"ח למהר"ן כתב צריכין לנסוע לצדיקים אמתיים על ר"ה. ואפי' מי שאינו זוכה לנסוע עכ"פ צריך להשתדל לילך ולנסוע אל מקום שיש קיבוץ גדול של כשרים ויראים ביותר להתפלל

[404] **ונוהגין** לילך על בית הקברות בער"ה ובעיו"כ ומקיפין אותו כמ"ש באגודה פרק ואלו מגלחין מעשה באשה אחת שחלה בנה הקיפה העזרה. מכאן נראה להקיף בית הקברות ומרבים שם בתחינות ונותנים שם צדקה לעניים. של"ה:

עוד כתב מצאתי הולכים על הקברות **להשתטח על קברי צדיקים** לומר אם אין אתה מרחם עלינו הרינו חשובים כמתים. **עוד טעם אחר**. למה אנו משתטחים על קברי המתים כדי שיבקשו המתים רחמים עלינו כעובדא דר' מאני דמשתטח על מערתא דאבוה וכן כלב השתטח על קברי אבות וכן משמע בפרק אלו נאמרין:

[405] **בספר** דברי דוד כתב שפעם אחד הי' עולם גדול אצל הרב הצדיק הקדוש **מטשארטקוב** זצוק"ל והמקורב שלו קיבל לפניו שיש לו המון קוויטליך וביקש מהרב הקדוש הנ"ל שיאציל זמן יותר מורווח ופנוי לקרותם לפניו. ואמר אז הרב הקדוש הנ"ל כעת נהי' מוכרחים לעשות העצה מהרב הצדיק הקדוש **מאפטא** זצוק"ל זי"ע שפ"א היו לפניו הרבה **קוויטליך** בר"ה ויו"כ ולא הספיק לו העת לקרותם והי' לו להרב הצדיק הקדוש **מאפטא** זי"ע בתי כיסים גדולים במלבושיו ולקח כל הקוויטליך והניחם בבתי כיסים שלו וסמך שתי ידיו הק' על הבתי כיסים ואמר בלשונו הק' **אני מברך את כל האנשים** של הקוויטליך המונחים פה בבתי כיסים שלי **בבני חיי אריכא ומזוני רויחא לשנה טובה**. ואחר שסיפר הרב הצדיק הק' הנ"ל את העובדא הקדושה הלזו קיים בנפשו ג"כ עובדא כזו וצרר כל הקוויטליך במטפחתו והניח שני ידיו על המטפחת שהי' מלא עם קוויטליך ובירך אותם בברכת קדשו בכל השפעות הטוב כנ"ל בשם הרב הצדיק הק' **מאפטא** זלה"ה זי"ע:

ולשמוע קול שופר עמהם. וכמו שנוהגין כל ישראל שבר"ה ויו"כ מתאספין ומתקבצין יחד מכל הכפרים וכל הרחוקים שאינם נזהרים להתפלל בציבור בכל ימות השנה. אבל בר"ה כולם נקבצין אל הצבור הקדוש:]

קונטרס אחרון

בהכללות צעטיל. בספר זכרון טוב כתב שהרב הצדיק הקדוש **מנעסכאיז** זצוק"ל הי' מקפיד שלא להשים חול על צעטיל של מבקשים כדי לייבש הדיו. גם נראה שהי' מחזיק לסימן שאינו טוב אם אירע שנפל לארץ צעטיל המבקש מעל שלחנו:

סימן תרצה

טעם. שכופלין לעילא בעשי"ת. מפני שבימים הללו הוא מתעלה יותר כפול ומכופל מפי ברואיו מפני שהוא יושב על כסא דין והכל צריכין לשבחו ולפארו ולבקש רחמים על דינו. לבוש סימן תקפ"ב סעיף ח'. ועי' מטה אפרים שם אות א' דבכל השנה שאין כופלין אומרים לעילא מן כל ברכתא כדי להשלים כ"ח תיבות בקדיש (מן יהא שמיה רבא עד בעלמא) ומן ר"ה עד אחר יוה"כ שכופלין לעילא אין לומר מן כל ברכתא רק מכל ברכתא. ע"ש:

סימן תרצו

טעם. שתקנו להוסיף בברכת מגן **זכרנו לחיים**. כי בחיים נופל לשון זכירה דכתיב ובשוב רשע מרשעתו כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו בצדקתו אשר עשה יחי' וכתיב זכירה באברהם דכתיב כי זכר את דבר קדשו וגו' לפיכך תקנו זכירה במגן כו' וה"ר מאיר מרוטבורק לא הי' אומר לחיים טובים אלא לחיים עד לבסוף בהודאה שהי' אומר **וכתוב לחיים טובים** כי המבקש צריך לבקש תחילה דבר מועט ואח"כ מוסף והולך כמו שמצינו בדוד תחלה אמר שגיאות מי יבין ואח"כ ביקש על הזדונות דכתיב גם מזדים חשוך עבדך ואח"כ אל ימשלו בי אז איתם פי' העבירות החזקות כו'. טור סימן תקפ"ב:

קונטרס אחרון

זכרנו לחיים. ומה שתקנו לומר זכרנו לחיים במגן וכתוב לחיים בהודאה. בספר חיים בשים שלום הא אמר רב יהודא (ברכות ל"ד) לא ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות. ולא בשלש אחרונות. כי רב יהודא לא אמר אלא ביחיד שאין לו לבקש דבר הצריך לו. כגון חולה או פרנסה בשלש ראשונות. וזה שאמר לא ישאל. ולא קאמר אין שואלין. אבל צרכי צבור כגון זכרנו. וכתוב לחיים שכל ישראל צריכין לה שואלין

וכתוב לחיים מובים. אם טעה ולא אמר וכתוב ונזכר אחר שכבר אמר האל ישועתינו יאמר במקום שנזכר וכתוב כו' בא"י וכו' ולא יחזור לתחלת וכל החיים כיון שאמר האל שהוא ג"כ שם. וכל מקום שאין מחזירין אותו מאחר שהזכיר את השם אסור לו לחזור. מטה אפרים סי' תקפ"ב סעי' י' ועי' טעמי המנהגים ח"א סעי' פ"ז:

סימן תרצז

טעם. שאם לא אמר זכרנו. ומי כמוך אין מחזירין אותו. כיון שלא נזכר בתלמוד. טור סימן תקפ"ב בשם אביו הרא"ש ז"ל:

קונטרס אחרון

אין מחזירין אותו. ובספר אשל אברהם להגאון הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל סי' תקפ"ב כתב דאם חתם ברכה ראשונה ולא אמר זכרנו אומר קודם ברכה שני' וכן בדכוותיה רק שאין חיוב ורשאי לומר. ועיין עוד שם דמ"ש בטור שלא לומר בפתח ל' דלחיים. נראה שאין זה רק לפי סגנון שיחה של עב"י שבספרד ששם הי' הטור ז"ל שהם קורים קמץ כסגנון קריאתינו פתח. ופתח למה שאנו קורים קמץ. משא"כ לפי סגנון קריאתינו הברת פתח כשקוראים כן ל' אין שום חשש לסבור ע"ז בחי' לא ע"ש:

עי' פרמ"ג בסדר הנהגת המו"צ אות ל"ט כתב וז"ל הרב שכותב והמנהג באשכנז י"ל ה"ה פולין פיהם וליטא ורייסין ומערין וכדומה. רק היכא שכתב בני אשכנז או שיש הוכחה. עי' סי' תקמ"ז בט"ז ומ"א שם סק"ד:

סימן תרצח

טעם. שאין אומרים בר"ה ובי"כ מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון. משום דר"ה וי"כ לא מקרי מועד משום דמועד הוא לשון ועד כלומר שהי' ישראל מתוועדין ביחד במקום שבחר השם ית' לשבחו בשילה או בירושלים ושמחים יחד בשלמי שמחה וחגיגה וזה לא הי' כ"א שלש פעמים בשנה כמו שכתוב בפירוש שלש פעמים בשנה וגו' ולא בר"ה ולא בי"כ.

ומטעם זה. א"א ג"כ והשיאנו י"י אלהינו את ברכת מועדיך וכו' דברכת מועדיך לא שייך אלא בג' רגלים דכתיב שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך. לבוש שם סעיף ח':

סימן תרצט

טעם. שאם חל ר"ה בשבת אין אומרים זכרון תרועה באהבה מקרא קודשי כמו בשאר מועדים. משום דלשון תרועה מורה על דין לכך לא רצו לסמוך אחריה מלת באהבה שאין מקבלים הדין באהבה. שם סעיף ז':

סימן תש

טעם. לשבח שנקרא ר"ה **יום הזכרון**. בהיות שכל תפלתינו ובקשתינו ביום הדין הזה שהקב"ה ידין אותנו ברחמים ולא בדין ח"ו ע"כ אנחנו אומרים יום הזכרון רחמים הוא סוד זכירה. נחלת יעקב פ' נח אות ה': [השמטה: **סוד** זכירה ובספר או"ח למהר"ן הלכות שבת הלכה ז' סי' ל"ד כתב דע"כ נקרא ר"ה **יום הזכרון**. כי אז הוא ראשון לעשי"ת. ועיקר התשובה הוא ע"י הזכרון שצריכין לזכור בהשי"ת ובעלמא דאתי להתגבר על מה שכ"א צריך להתגבר.]

סימן תשא

טעם. שאין אומרים והשיאנו בר"ה. כי דוקא בג' רגלים שעלו והביאו בכורים ומעשרות כדכתיב ג' פעמים וסמך לו **כברכת ה' אלהיך** וגו'. ובר"ה לא שייך זה.[406] מרדכי בר"ה:

סימן תשב

טעם. שאנו אומרים בר"ה **עושה השלום** ובשאר ימות השנה אומר מברך את עמו בשלום. לפי שעושה בגימ' **ספריא**"**ל** והוא מלאך הממונה על הכתיבה ואנו מזכירין אותו שיכתוב אותנו **לחיים טובים ולשלום**. מהרי"ל ועיין מטה אפרים סי' תקפ"ב אות א' דמה שאומרים בקדישים שאחר התפלה **עושה השלום** לפי שיש בו רמז **שעושה** בגימ' **ספריא**"**ל** וכן **השלום** בגימ' כן. **כתב** בספר ווי העמודים טוב לבכות בעת תפלתו ומי שיש לו לב קשה ואינו יכול לבכות יתן קולו בבכי כאלו הוא בוכה. וזה פירוש הפסוק כי שמע ה' קול בכיי וגו':

[406] **ומה** שאומרים **ודברך אמת** הוא עפ"י שאמרינן באגדה כשהקב"ה ברא מדת רחמים אמרה לפניו רבש"ע למה בראתנו שהרי א"א שלא תדין את העולם במד"ה א"ל הקב"ה לא אדון את העולם זולתך. לכן אנו מבקשים מהשי"ת שיקיים אותו דבר:
ובספר אבודרהם פי' עפ"י מה שאמר במדרש תהלים לעולם ד' נצב בשמים לדור ודור אמונתך וכתיב בתריה למשפטיך עמדו היום. אמר דוד לפני הקב"ה דברך שהצבת לאדם הראשון לדון ולזכות ביום זה בניו וכו' ולכך תקנו לומר שיקיים דברו:

קונטרס אחרון

עושה השלום. ובסידור של"ה כתב וז"ל דחלילה לשנות נוסח הברכה מכל ימות השנה. מאחר שלא נמצא זה בתלמוד ובפוסקים כמו המלך הקדוש והמלך המשפט. והרמז שכתבו בעלי הסודות הוא אמת אבל לא בנוסח הברכה רק אחר התפלה שפוסע ואומר עושה שלום במרומיו לא יאמר עושה שלום רק **עושה השלום במרומיו** לרמז הנ"ל כן מצאתי בקונטרס"י האריז"ל לומר עושה השלום במרומיו ע"ש:

קול בכיי. ובש"ע האריז"ל כתב כי מי שאינו בוכה בימים אלו אז אין נשמתו טובה ושלימה. גם אמר כי מי שבוכה אז מעצמו ומתעורר בבכיה גדולה מאליה אותה שעה דיינין אותו בב"ד של מעלה ונפשו מרגשת ולזה בא לו הבכיה מאליו:

בלייל ר"ה קודם קדיש בתרא או בהיותו בביתו קודם קריאת הגבר יאמר מזמור כ"ד **לה'** **הארץ ומלואה** ויכוין בשמות של הוי"ה באלו הנקודה היו"ד בשב"א והה' בסגול והו' בקמץ יְהֳוָה ונקרא. שם הפרנסה ויכוין בזה היטב ולא יחסרו מזונותיו כל השנה[407] עמק ברכה בשם שערי ציון.

אם חל ר"ה בשבת אומרים שלום עליכם עד צאתכם לשלום בנעימ' ובשמחת הלב אך לא בשירה וזמרה כשאר ימות השנה כי הוא יום שספרי חיים נפתחים וספרי מתים פתוחים וצריך להיות ירא וחרד מאימת הדין. גם אין לומר פיוט אזמר בשבחין. מטה אפרים סי' תקפ"ג סעיף א':

סימן תשג

טעם למנהג כשחוזר הש"ץ התפלה אומרים הקהל עם הש"ץ **וכתוב לחיים טובים** כו' **וכן בספר חיים** ואין אומרים כן בזכרנו. משום שלא יתכן שאחר שכבר ביקש דבר היותר גדול שכבר אמר בהודאה וכתוב לחיים טובים שיאמר שוב עם הש"ץ זכרנו שהוא דבר היותר קטן שאין אומרים בו לחיים טובים רק לבסוף בהודאה אז אומרים עם הש"ץ וכתוב לחיים טובים וכן בספר שהוא ג"כ דבר היותר גדול. בשם הרב הצדיק הקדוש **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל:

[407] **בסידור** לב שמח דרך התפלה פי' בשם חותנו הרב הצדיק הקדוש **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל הפסוק ישא ברכה מאת השם וצדקה מאלהי ישעו. כי יש אנשים בני בלי דעת כשיש להם איזה ברכה הן בממון והן איזה דרך בתורה סוברים כחי ועוצם ידי עשה לי. ולכך אמר דוד ישא ברכה אם האדם נושא ברכה ידע שהוא מאת השם ולא יאמר כחי ועוצם ידי. ויש אחד אעפ"י שיודע שמאת השם היתה זאת מ"מ בדעתו הוא הוא סובר שהוא צדיק וראוי מצד מעשיו לזה. ולכך מסיים דוד וצדקה מאלהי ישעו שידע שהכל הוא מצד צדקה שמצד מעשיו אינו ראוי לזה:

סימן תשד

עוד טעם. מה שאין אומרים כן בזכרינו. ומי כמוך. משום דהנה ג' ראשונות דומה לעבד שמסדר שבח לפני רבו. משא"כ בג' אחרונות דומה לעבד הנוטל פרס מרבו ויוצא והולך לו (ברכות ל"ד). והנה הש"ץ הוא הנוטל פרס בעד כל הצבור. ע"כ בנטלו הפרס הנה כ"א אומר עמו ונוטל חלקו **לחיים ולשלום**. בני יששכר:

סימן תשה

טעם. שבכל השנה אומרים **אוהב צדקה ומשפט**. משום שעושה עם המשפט צדקה משא"כ בימים אלו שבמקום המשפט אין צדקה אבל הקב"ה מרחיב הזמן. בנין אוריאל:

סימן תשו

טעם. שאוכלין בליל ר"ה **תפוח**. רמז על **שדי תפוחים** הידוע על פי הקבלה. ט"ז סי' תקפ"ג.[408] **וראש כבש** שנהי' לראש ולא לזנב. וזכר לאילו של יצחק. **ואוכלים רימונים** ואומרים **נרבה זכיות כרימון**. שלא לאכול אגוזים שאגוז בגימ' חטא (עם הכולל). ועוד שהן מרבים כיחה וניעה ומבטלים התפלה. א"ח שם. ושלא לישן ביום ר"ה. דאי' בירוש' מאן דדמיך בריש שתא דמיך מזלי'. ט"ז שם. והאר"י אומר שאחר חצות מותר לישן שכבר נתעורר המלאך ע"י תפלות והתקיעות. עי' מ"א שם:

קונטרס אחרון

בליל ר"ה תפוח. בספר אמרי נועם לר"ה כתב רמז מה שאוכלין תפוח בדבש בר"ה. ע"ד הפייטן **תמוכים בדשן שה עקידה**. כי אמרו ז"ל אשר מקום הדשן במקדש הי' נקרא תפוח. ולזה שה עקידה עולה תפוח. וזה בדשן שה עקידה. ע"כ אוכלים תפוח. לרמז על שה עקידה שנמתקו דיני יצחק באברהם כידוע אברה"ם יצח"ק עולה פרצוף שנמתק הפר ע"י צוף דבש:

ואוכלין ראש כבש ואומרים **שנהי' לרא"ש**. ר"ת "**לעשות** "**רצון** "**אבינו** "**שבשמים**. ייטיב לב (במדבר) בשם מחו' הרב הקדוש **מדזיקוב** זצוק"ל.

[408] **ועי'** זכור לאברהם אות ב' סעי' כ' וז"ל והרב חמ"י בפ"ו מהלכות ר"ה דקל"ד ע"ב כתב ונוהגו לומר נוסח היהי רצון על התפוח קודם הברכה. דלא אריך להקדים צרכי עצמו לברכת המקום ב"ה וכמה פעמים הוכחתי לרבת מבני עמינו הנוהגים בסעודות גדולות לברך איש את רעהו במשתה היין ואח"כ מברכין על היין דלא אריך למעבד הכי להקדים ברכת עבד לברכת רבו ח"ו והנכון לברך על היין ולטעום מעט ואח"כ יברך את רעהו וכן ראוי לנהוג בעיטושו לומר **לישועתך קויתי ה'** ואחר כך ישיב למברכים אותו בחיים טובים עכ"ל. ומ"א סי' תקפ"ג סק"ב כתב שאוכל תחלה ואחר כך יאמר יה"ר שלא להפסיק ע"ש. ועי' ליקוטים סעי' ז':

נרבה זכיות כרימון. כתב בספר אשל אברהם סי' תקפ"ג טוב להרהר הבקשה של שנה טובה מתוקה באכילת הדבש גם בליל ב'. וגם בכל זמן שנוהגים להטביל פרוסת המוציא בדבש לעורר אז רחמים תמיד:

ועי' מטה אפרים סי' תקפ"ג דבליל א' כשטובלין פרוסת המוציא בדבש אומרים יה"ר כו'[409]. ובסי' תקצ"ז סעי' ד' כ' דגם בבוקר אחר הקידוש טובלין פרוסת המוציא בדבש ואומרים יה"ר. וגם שאר דברים הנזכרים שם לאכול בליל ר"ה לסימן טוב[410] יש להם מקום לאכול גם בסעודה זו אם יש לו ורוצה:

ובספר בני יששכר דרוש לר"ה כתב דמ"ש אביי בריש שת"א. ולא אמר ברא"ש השנ"ה. להורות לנו דוקא בכניסת השנה בראשיתה בלילה הראשונה. הגם דעבדינן תרי יומי. א"צ לסימן בליל שני. הגם דבעל טה"ק כתב לערוך בשלחן הסימנים גם בלילה שניה לא קחזינן לרבנן קשישאי דעבדו הכי. ולא אישתמיט חד מהפוסקים קמאי לומר לנו זאת. רק בלילה הראשונה. ונראה הטעם. דהנה בלילה ראשונה הוא בחי' לא"ה וליל ב' רח"ל. ורח"ל מסרה הסימני"ם ללא"ה עכ"ל.

שלא לאכול אגוזים. ובתשב"ץ אות קי"ח כתב דמהר"ם לא הי' נזהר מלאכול שומים ובצלים ולא אגוזים ולא שום דבר:

ע"י התפלות והתקיעות ועי' מטה אפריס סי' תקצ"ח דמ"ש שהאריז"ל הי' ישן אחר חצות. הלואי שיהי' ביכלתנו לעשות כמעשהו בהקיץ מני אלף ממה שהוא ז"ל הי' מתקן בשינתו ע"כ אין לעשות כן. ובספר עבודת הקודש כתב ג"כ שלא לישן אפי' אחר חצות. ועי' בספר עבודת ישראל לר"ה בד"ה איתא. הטעם. מפני מה השינה מותרת בליל ר"ה ומאי שנא ביום דאסור עד אחר המוסף:

סימן תשז

טעם. לאכילת **קר"א** (הנקרא האר"ביזי) בר"ה. כי הוא גדל מכח הלבנה שהוא מניע כח המים ומעורר החסדים והוא קר בפנים והוא התקררת והמתקת הדינין. בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **פנחס מקאריץ** זצוק"ל:

[409] **ונוהגין** אחר שיבצע להטביל פרוסת המוציא במלת ואוכל ואח"כ יטביל פרוסת המוציא בדשב ואומר יה"ר כו'. ושמעתי שכן הי' נוהג אדמו"ר הרב הצדיק הקדוש **מאלעסק** זצוק"ל:

[410] **בס**' מעשה יחיאל (בשלח) כ' דיש קבלה מהרב הצדיק הקדוש **מלובלין** זצוק"ל להיות בר"ה בכיסו סכין חד וחלק השם של פרנסה המרומז בס"ת של **פות"ח א"ת ידי"ך**. וע"ל בהשמטה לסעי' רמ"ו בד"ה ובס':

סימן תשח

טעם. שבר"ה וי"כ אומרים **יושב על כסא** בלא ה"א. לפי שפירושו שהוא יושב עתה על כסא דין אבל בה"א המלך היושב פירושו הרגיל לישב אע"פ שאינו יושב עתה. לבוש סימן תקפ"ד סעיף א':

קונטרס אחרון

שהוא יושב עתה. נוהגין לומר **שיר המעלות ממעמקים** מעשי"ת עד אחר יו"כ בין ישתבח לקדיש. ואם בשעה שהציבור אומר ממעמקים הוא עומד עדיין בפסוקי דזמר' רשאי לומר עמהם שהרי זמירו' אלו מוסיפין בהם כ"א לפי מנהגו וכיון שהוא רוצה לומר המזמור עם הצבור רשאי. ומ"מ כשמגיע אחר ישתבח יוכל לאומרו במקומו. מטה אפרים סי' תקפ"ד סעי' ט':

סימן תשט

טעם. שא"א הלל בר"ה וביה"כ. דאיתא בר"ה א"ר אבהו אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם מפני מה אין ישראל אומרים לפניך שירה בר"ה וביוה"כ. אמר להם אפשר אני יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים לפני נפתחין וישראל אומרים שירה.[411] טור סימן תקפ"ד ועיין מס' ערכין דף י':

קונטרס אחרון

תלוין ועומדים. בספר נחלת יעקב באבני שוהם (ואתחנן) פי' הלשון תלוין ועומדים ע"פ הידוע שאסור לומר לחיים בפתח דמשמע לא ח"ו אלא בצירי וכן פסקינן אצל שאר דברים שלמד בתחלה. ולפ"ז בר"ה צדיקים גמורים נכתבים לאלתר לחיים בנקודתן צירי. ורשעים גמורים נכתבים לאלתר למיתה. ובינונים תלוין ועומדים. היינו שהבינונים נכתבים בר"ה באותו ספר לחיים רק בלי נקודות. לכן הנקודות תלוין. והתיבה לחיים

[411] **כתב** בספר התניא סי' ע"ב בשם רבינו ישעי' וז"ל הא דאמר ר' כרוספדי אמר ר' יוחנן שלשה ספרים נפתחים בראש השנה אחד של צדיקים גמורים. ואחד של רשעים גמורים. ואחד של בינונים. של רשעים גמורים נכתבים ונחתמים מיד למיתה. של בינונים תלויין ועומדים מראש השנה עד יום הכפורים זכו נכתבין לחיים. לא זכו נכתבין למיתה. של צדיקים גמורים נכתבין ונחתמים מיד לחיים. האי צדיקים ורשעים לאו דוקא. שהרי כמה רשעים חיים וכמה צדיקים מתים. אלא רשעים זה שנמצא עליו חובה למות ואע"פ שהן צדיקים כדכתיב והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע. שהזוכה בדין קורא צדיק. והמתחייב בדין קורא רשע. אבל מה דאמרינן שלש כתות ליום הדין. אותם הם רשעים ודאי. וצדיקים ודאי. ובספר דרושי ר' **חיים כהן** דרוש ה' כ' בשם התוס' בד"ה ונחתמין דכל זה דקרי הכא לגבי רשעים מיתה וגבי צדיקים חיים כלומר לחיי עוה"ב:

כתב א"ר סי' תקצ"ב סק"ב וז"ל מה שאנו אומרים במלך עליון רק האי והגי כו' והוא חצי אלפ"א בית"א. כי הוא מיוסד האל"ף למלך עליון. הב' למלך אביון. הג' למלך עליון. וכן כולם. ואנו אין אומרים שום מלך אביון רק הראשון והאחרון (מפני המלכות) דהיינו הב' והת'. מלך אביון בלה. מלך אביון תנומה ע"ש. (ולפ"ז נראה דיש לסיים בכל כרוז לעדי עד ימלוך):

עומד. ויתכן לשון תלוין ועומדים. וביוה"כ נכתב החתימה. כלומר הנקודות שהוא סוף דבר של התיבה כי אין רעה יורד מן השמים:

ובספר ברית אברם פי' מה שאנו אומרים בפיוט מוסף ר"ה יום א'. הן למות אם לחיים חי חי יזכור. היינו דכותב שיחי' עד זמן פלוני וממילא כשיגיע הזמן הזה ימות. כי מפי עליון לא תצא הרעות. וז"ש הן למות אם לחיים חי חי יזכור כנ"ל וז"ש הכתוב **משפטי ה'** דייקא פי' בין לחיים בין למות הכל הוא אמת. רק ע"ז קשה הלא מאתו לא תצא הרעות וא"כ איך יוכל לכתוב למות. לז"א **צדקו יחדיו** דייקא פי' יחדיו בין לחיים בין למות הכל כותבין הצדק דהיינו החיים ולא הרעות.

סימן תשי

עוד טעם. מפני שהלל הוא שירה ושמחה ואין זה דרך מוסר שיאמר שירה או יעשה דבר שמחה קודם שיצא דינו. לבוש סימן תקפ"ד סעיף א':

סימן תשיא

טעם. שאומרים א"מ. דאיתא במס' תענית דכ"ה ע"ב שפעם א' גזרו תענית ולא נענו וירד ר' עקיבא לפני התיבה ואמר א"מ חטאנו לפניך. א"מ אין לנו מלך אלא אתה ומיד נענה וכשראו הדור שנענה באותם תפלה הוסיפו עליו דברי בקשות ותחנונים וקבעו לי' ימי תשובה. כל בו:

קונטרס אחרון

לי' ימי תשובה. אחר שגמר הש"ץ התפלה אומרים אבינו מלכנו. ובמקום שנוהגים לומר אחר התפלה הוידוי אשמנו כו' אל ארך אפים אתה וי"ג מדות אומרים כדרכם ואח"כ אומרים אבינו מלכנו ונופלין על אפים ומתחננים. ואם חל ביום ה' אומרים אחר אבינו מלכנו והוא רחום כו'. והספרדים נופלין על אפים אחר אבינו מלכנו ואח"כ אומרים והוא רחום. ואפי' בבית האבל שאין אומרים והוא רחום ותחנון מ"מ אומרים א"מ. מטה אפרים סי' תר"ב סעי' י"א:

[412] **ועי'** לבוש סי' תקפ"ד סעי' א' דכתב וז"ל ואומרים א"מ חטאנו לפניך שהוא מיוסד מפי ר' עקיבא כנגד ברכות אמצעיות של שמונה עשרה כי הג' ראשונות והג' אחרונות כבר אמרנו ואלו הם כנגד האמצעיות שא"מ חננו ועננו. כנגד **חונן הדעת**. החזירנו בתשובה כנגד **הרוצה בתשובה**. סלח ומחל כנגד **סלח לנו**. כתבנו בספר גאולה כנגד

סימן תשיב

טעם. שאין אומרים א"מ כשחל בשבת. מפני שאסור לתבוע צרכיו בשבת.[412] ר"ן פ' בתרא דר"ה:

קונטרס אחרון

הרם קרן. ובשם הרב הצדיק הקדוש **מ"מ מקאזניץ** זצוק"ל בדרך הלצה מה שאומרים אבינו מלכנו הרם קרן ישראל עמך. דהנה איתא בגמרא לא גלו ישראל אלא כדי שיתוספו עליהם גרים. ועניין גרים הוא ענין כמו שנותן מעות לחבירו שיתן לו רוחים. והנה דרך בני אדם אם הלוה הוא איש בטוח אזי מלוה לו מעות ויניח אצלו מעות על זמן כדי שיעלה לו רוחים. ואם הלוה אינו איש בטוח גם על הקרן אזי תובע את הלוה שיתן לו מהר הקרן ואף אם הלוה מבטיח לו שיתן לו רוחים אינו משגיח ע"ז כיון שהקרן אינו בטוח. והנמשל מובן כיון שישראל בעוה"ר בהגלות נשקעים בין האומות ובכל יום הולכים ודלים הן בנפש הן בגוף ולומדים ממעשי הגוים כמאמר הקרא ויתערבו בגוים וילמדו ממעשיהם. א"כ כשהקרן אינו בטוח אינו רוצה בהרוחים והגרים המה הרוחים להקרן. ע"כ אנו מתפללים הרם קרן ישראל עמך. ר"ל כיון שהקרן היינו ישראל בעצמם אינם בטוחים א"כ פדה אותם כדי שלא יפסיד ח"ו הקרן דהוא ישראל ואל תשגיח על הרוחים.

סימן תשיג

טעם. שמלין בר"ה אחר שקראו בתורה ואין ממתינין עד יציאתם מבהכ"נ כמו בשאר שבתות וי"ט. מפני שבר"ה מאריכין הרבה בבהכ"נ ויבואו לפעמים להתעכב עד אחר חצות היום וצריכין לימול קודם חצות משום זריזים מקדימים למצות וסדרו אותה קודם תקיעת שופר. שכן הוא סדר הנכון לזכור ברית אברהם שהוא המילה קודם עקידת יצחק שהוא השופר שתוקעין בשל איל זכר לעקידה. לבוש סימן תקפ"ד סעיף ד':

קונטרס אחרון

אחר שקראו בתורה. מוציאין ב' ס"ת ואומרים י"ג מדות ג"פ. ויש להתחיל מן **ויעבור ד' על פניו** וכו' ואח"כ אומרים **רבש"ע מלא משאלתינו** ככתוב בסידורים המיוסד ברוח

גואל ישראל. שלח רפואה כנגד **רפאנו**. חדש עלינו כנגד **ברך עלינו**. הרם קרן נגד **תקע בשופר**. בטל מעלינו נגד **השיבה** כו' **והסר ממנו יגון ואנחה** כו'. כלה כל צר נגד **שובר אויבים**. מחוק ברחמיך הרבים נגד **יהמו רחמיך**. הרם קרן משיחך נגד **וקרנו תרום**. הצמח לנו נגד **מצמיח קרן ישועה**. שמע קולנו נגד **שומע תפלה**. והוסיפו עליהם שאלת צרכי רבים. **ומטעם זה**. כשחל ר"ה וי"כ בחול כיון שיום זה אינו קבוע להיות בו ר"ה לעולם ואם לא הי' היום ר"ה וי"כ הי' אומרים אלו הברכות עצמן. עכשיו לפי שחל היום ר"ה וי"כ משלימין אותן ע"י שינוי בא"מ. אבל כשחל בשבת אפילו אם לא הי' ר"ה וי"כ לא היו אומרים ביום זה אלו הברכות גם כשחלין בו ר"ה וי"כ אין צריכים להשלימו בהם ע"ש:

קדשו של האר"י ז"ל. ואם חל בשבת יש מקומות שאין אומרים בשעת הוצאות ס"ת י"ג מדות ורבים נוהגים לאומרם אף כשחל בשבת. מטה אפרים סי' תקפ"ד סעיף ט"ז:

החזן אומר **ויעזור ויגן** כו' בניגון המיוחד לימים אלו וכן המברכים בה"ת לפניו ולאחריו מברכין בניגון זה. וכן קריאת התורה קורין הטעמים בניגון המיוחד שלא בניגון הטעמים של שבתות וי"ט. וגם הקדיש שאחר הקריאה ואין לשנות המנהג אפי' בניגונים. שם סעי' י"ח:

וכתב בספר חסידים סי' ש"ב וז"ל **לא תשיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים** שתקנו הניגונים, שלא יאמר ניגון של תורה לנביאים וכתובים. ושל נביאים לתורה ולכתובים. ושל כתובים לתורה ונביאים. אלא כמו שהוא מתוקן שהכל **הלכה למשה מסיני** שנאמר **יענו בקול** ע"ש. ובספר מצרף לחכמה פ"ח כתב ראיתי משניות בכ"י עם הנגינות:

זכר לעקידה. וכן אם חל ר"ה בשבת אף שאין תוקעין מלין קודם אשרי (ד"ח). כשהולכין מביהכ"נ למול תינוק או סנדק שצריך לילך למקום שהתינוק שם וצריך לילך דרך רחוב שדרים שם עכו"ם וא"א לילך מעוטף בטלית אזי יסור אותו מעליו ויקח אותו תחת מלבושו העליון ובבואו למקום המילה ילבש אותו ויברך על עטיפת הטלית וכן בחזרה. מטה אפרים סימן תרכ"א סעי' ג':

ובסי' תקפ"ד סעי' ד' כתב דיכוין בבוקר בלבישת הטלית בברכה שלא להוציא רק לבישה ראשונה מפני שמאריכין בתפלה קרוב הדבר שיצטרך לצאת לחוץ לגדולים או לקטנים ויכנס בכלל ספק ברכה כיון שיש עליו טלית קטן לכן יכוין שאינו מוציא רק לבישה ראשונה. וטוב שיאמר בפירוש שאינו רוצה לצאת בברכה זו כשיסירנה מעליו במקום שרשאי להפסיק. ואז כשיצטרך לילך לחוץ חוזר ולובשו ומברך שנית לדברי הכל ע"ש:

וכן כתב התב"ש סי' י"ט ס"ק י"ז בשם הפר"ח דיש להזהיר השוחטים לצאת ידי ספק ברכה שיגמרו בדעתם שלא לצאת בברכה ראשונה כ"א כ"ז שלא ישיחו שיחה בטלה ע"ש:

אם יש ברית מילה ויש שהות ביום מצוה שילכו שמה הסנדק והמוהל ובעלי כיבודין לעשות שמה קידוש ולאכול כזית מפת כסנין כי סעודת מצוה הוא ויאמרו שמה הרחמן הוא וכו' כדי לברך הילד הנימול והמטפלים במצוה. אבל אין עושין סעודה ממש שלא לבוא להקל ראש בקדושת היום וגם כי בשאר יו"ט נהגו שלא לעשות סעודת ברית מילה. שם סי' תקצ"ו סעי' ה'. ועי' באה"ט סי' תקמ"ו בשם א"ז דביו"ט אסור לעשות סעודת ברית מילה:

מותר לכתוב תנאים לשידוך בח"ה כנהוג בינינו. אבל הסעודה שרגילין לעשות אחר

כתיבת התנאים אסור לעשות בחה"מ וכ"ש ברגל כשהוא סועד עם הכלה בפעם ראשונה אחר כתיבת התנאים שלנו. ט"ז סי' תקמ"ו סק"ב:

סימן תשיד

טעם למה גזרו ז"ל בשופר ולולב ומגילה שמא יעבירנו ארבע אמות ברשות הרבים יותר ממילה שהרי מילה דוחה שבת ולא חששו להעביר ארבע אמות. משום דכיון שהמילה אינה מוטלת רק על יחידים כגון האב או על ב"ד לא חששו שמא יעבירנו ארבע אמות ברשות הרבים כי האחרים שאין המילה מוטלת עליהם ימנעום מזה ויזהירום אבל שלשה אלו הם ענינים מוטלין על כל ההמון לכן אפשר שיתעו בו רבים מעמי הארץ. כל בו:

סימן תשטו

טעם. שתוקעין קודם תפלת מוסף כי מן הדין הי' לנו לתקוע ולסדר ברכות הללו בעת תפלת השחר ולתקוע משום זריזין מקדימין למצות. מפני מעשה שאירע פעם אחת תקעו בראשונה והי' השונאים סוברים שמא עליהם הי' הולכים עמדו עליהם והרגום לכך תקנו תקיעות וברכות במוסף דכי חזו דקראו בק"ש ומתפללין וקוראין בתורה וחוזרין ומתפללין ותוקעין אומרים האויבים בחוקותיהם ובתורותיהם הם עוסקים וזה מצותן לתקוע ואין זה תרועת מלחמה. לבוש סימן תקפ"ה סעי' ג'. ועי' אבודרהם. ועי' רש"י ר"ה דף ל"ב ע"ב:

קונטרס אחרון

קודם תפלת מוסף. אם יש חולה שהש"ץ רוצה לעשות לו מי שבירך לחולה אף שנהגו לעשות המי שבירך בעת חזרת הס"ת בשאר ימי קריאת התורה. מ"מ בר"ה לא יעשה כן שיהי' הפסק בין תקיעות דמיושב לתקיעות שעל סדר בדבר שאין מענין התקיעות. אלא יעשה מי שבירך אחר שגמרו ברכת הפטורה. ואם חל ר"ה בשבת אומרים יקום פורקן ומי שבירך לקהל. ואם יש חולה מברכין אחר מי שבירך לקהל. ונוסח מי שבירך לחולה הוא כדרך שאומר בחול וא"צ לומר יו"ט הוא מלזעוק. ואף אם חל בשבת א"צ לומר שבת הוא מלזעוק. כיון שהיום הוא יום דין. מטה אפרים סי' תקפ"ד סעי' כ"ה:

וכן אם חל יו"כ בשבת אצ"ל שבת הוא מלזעוק. שהרי הוא יום דין וזועקים ומתחננים כל היום. שם סי' תרכ"א סעי' א':

כתב מהרי"ל הכל חייבין בשופר בין קטנים בין גדולים. אכן נשים פטורות דמצות עשה

דזמן גרמא הוא. אך שמכניסין את עצמו לחיוב והואיל שמחייבין את עצמן צריכין להזדרז לתקן צרכיהן הן בתכשיטין הן בתבשילין להיות פנויות לבא לביהכ"נ ולהיות שם לשמוע קול שופר כו' ויכוונו כולם שיהיו בבהכ"נ הנשים והבתולות לשמוע התפלה והתקיעות מראש ועד סוף ואם היא יולדת ולא תוכל לבוא לביהכ"נ מותר לתקוע לה ואם יודעת האשה לברך תברך היא בעצמה ואם לא יברך התוקע בשבילה ע"ש. אבל אין לו לברך שהחיינו דהא כבר יצא. מהר"י ווייל. וע"ל בהשמטה לסעי' תנ"ו:

ובספר אשל אברהם סי' תקפ"ט כתב וז"ל גם שהנשים שווי' חוב ע"ע לשמוע שופר מ"מ יש להקל להן ע"י חלישות כל דהו לאכול קודם שמיעתן ולאיש ג"כ יש להקל לו אחר תקיעות דמיושב ע"י חלישות כל דהו שיאכל וישתה. הגם שהתקיעות של מעומד הם ג"כ מצוה ותקנת חז"ל בקביעות. מ"מ לא שייך בהם כל כך שכחה כיון שהם טפילות למוסף וכמו שהתירו חז"ל לאכול לפני מוסף. כן לא מנעו מצד תקיעות של מעומד. ולצריך מותר. וע"ל בהשמטה לסעי' תשצ"ח בד"ה ובענין:

ובספר זכרון יהודא בהנהגות הגאון אמרי א"ש כתב דיכול מי שהוא חלש לשתות קאפפע אחר תפלת שחרית בלא קידוש כי מאחר שאסור לאכול קודם תק"ש לא חל עליו חובת קידוש והוי כמו קודם התפלה שלא חל עליו חיוב הקידוש ע"ש.

ובספר מטה אפרים סי' תקפ"ח סעי' ב' כתב דמי שלבו חלש ואין דעתו מיושבת לתקוע ולהתפלל עד שיטעום, יעשה קידוש ויאכל כזית לעקיך בכדי שיהי' במקום סעודה ואח"כ ישתה מעט קאווע או טיי. ומ"מ יש להם לעשות בצנעה מפני המון עם שלא יקילו ביותר.

סימן תשטז

טעם שאומרים קודם התקיעות ז"**פ למנצח לבני קרח מזמור**. לפי שיש בו (עם מן המצר עד ומשפטיך למדני) תקפ"ז תיבות והוא בגימ' **שופ"ר** עם הכולל.[413] וגם יש שם ז"פ אלהים ויכוין שע"י התקיעות ימתקם.[414] ועי' סידר ר"ש:

[413] **בספר** בני יששכר מאמרי חדשי כסלו טבת כתב דמה שהמקובלים נוהגין להוסיף הכולל במקום המצטרך מקובל היא בידם בסמיכה על המקרא שבתורה **אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי**. והנה ראובן ושמעון בגימ' אפרי"ם מנש"ה כשתוסיף הכולל על ראובן שמעון:

[414] **פעם** א' קודם שהתחיל הרב הצדיק הקדוש **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל הברכות לפני התקיעות קנח את פיו הקדוש בידו. וראה שער א' על ידו מהשפתים. וכאשר ראה את השער על ידו אז הניח את השופר מידו וישב על הכסא שאצלו. ופניו חוורו מאד. ושאל אותו הרב ר' אייזיק אשר היה מקרה לפניו התקיעות מה זה ועל מה זה. והראה לו את השער שעל ידו. ואמר לו הרב ר' אייזיק אספר לכם סיפר א' שפעם א' בא הרב הקדוש מו"ה **נתן אדלר** זצ"ל להרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **שמעלקא מניקלשפורג** זצוק"ל וראה שהרב הק' מוהר"ר **שמעלקא** זצוק"ל הולך בבית הנה והנה נבוך מאד וצועק ואומר. טעיתי. טעיתי. ושאל אותו הרב הק' מוה' נתן אדלער זצ"ל

סימן תשיז

טעם. שבעת תקיעות שופר דוקא הרב שבעיר הוא המקרה להתוקע. **תקיעה תרועה תקיעה**. הלא עבודה זו גם אחר יכול לעשות. אלא טעם הדבר. שאם א' מהמון עם יהי' המקרה ויראה נוסח התפלות (הנדפסת במחזורים) עם **שמות המלאכים** ידמה בדעתו שרק טעם זה הוא יסוד של מצות תקיעת שופר. ורק על פי כוונה זו יקרה להתוקע. משום שלדעתו מי שאינו תוקע על פי כוונה זו לא קיים מצות שופר כלל. ובאמת לא כן הוא. כי מי עמד בסוד ה'. ואמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני. מש"ה היתה התקנה שיהי' המקרה רק הרב שהוא ת"ח והוא יודע שכל אותן הנוסחאות עם שמות המלאכים רק דברים של מה בכך המה ולא לעיכובא. ועיקר כוונת המצוה הוא רחמנא אמר תקעו. הקב"ה צוה לבניו קיימו מצות תקיעה. ורק על פי כוונה זו דהיינו הנני מוכן ומזומן לקיים רצון השי"ת שאמר תקעו הוא מקרה להתוקע והוא היא הכוונה הנבחרת ואין בה משגה.[415] מא"ד ח"ד בשם הגאון הקדוש בעל חת"ס זללה"ה:

קונטרס אחרון

וקרה להתוקע פ"א כיבד הרב הצדיק הק' **מלובלין** זצוק"ל את אחד מתלמידיו שיהי' בעל תוקע בר"ה וקיבל ע"ע. וקודם התקיעות קרא אותו לאמור לו ד"ת כמנהגו לומר לבעל תוקע ד"ת קודם תקיעות ואח"כ כשהלכו לביהמ"ד לתקוע אמר להרב הצדיק הקדוש הנ"ל. **רבי**. תדעו כי לא נסיתי עוד מעולם להחזיק שופר בפי. ואין אני יכול לתקוע. ואמר לו **הרבי מלובלין** מפני מה קבלת ע"ע לתקוע. ואמר לו כמו כן מצינו במשה שבתחלה שאל להקב"ה כי יאמרו לי מה שמו מה אומר אליהם. ואחר שאמר לו **אהיה אשר אהיה** השיבו משה **שלח נא ביד תשלח**. א"כ רצה להחזיק לו ידיעת שמו יתברך. וכמו כן מפני

על זה. והראה לו שטעה באיזה שם מהשמות הקדושים ביריעה א' בס"ת שכתב. ואמר לו הרב הק' מוה' נתן אדלער ז"ל מה זה קול הצעקה ומה איכפת לי' אם תפס יחנק בגרונו בזה. ואמר לו הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **שמעלקא** זצוק"ל החייתנו. וכאשר סיפר הרב ר' אייזיק ז"ל להרב הצדיק הקדוש זה הסיפור אמר להרב הצדיק הקדוש **מהר"ש מבעלז** זי"ע מה אדמו"ר כך נבוך בדעתו אם תפס יחנק בגרונו בזה. והשיב לו הרב הצדיק הקדוש ג"כ החייתנו:

[415] **ובשם** הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **ברוך ממעזיבוז** זצוק"ל שפי' הפסוק (תהלים קל"ח) **כי הגדלת על כל שמך אמרתך**. כי על כל מצוה יש הרבה כוונות ולכוון שמות הקדושים ולאו כל מוחא סביל דא. אולם עיקר הכוונה לכוון שהוא מקיים כוונת ורצון הבוית"ש ע"י אשר הורה לנו בתוה"ק ע"י **משרע"ה** לדור ודור ושופטיו ועי"ז נעשה רצונו יתברך שמו. וזהו כי הגדלת על כל שמך. היינו על כל השמות הקדושים שיש לכוון אמרתך שמקיים אמרתך שאמרת ונעשה רצונך:

ובספר אגרא דכלה (חקת) כתב עצה היעוצה בכל כמצות למי אשר לא חלק לו השם בבינה לעשות ע"ד הצדיקים:

ובספר מטה אפרים סימן תקפ"ה סעיף ב' כתב דלכך צריך שיהי' המקרא בעל תורה כי לפעמים נופל טעות בפי המקרא או בשגגת התוקע ואם לא בקי בדין איך לעשות אם לתקוע להלן או לחזור לראש הסדר יצווחו עליו בבית המדרש וזה מביא לידי בלבול וטירוף הדעת התוקע והשומעים:

שרציתי לשמוע מה שהרבי אומר להבעל תוקע קודם תקיעות. ולא תקע הוא אלא אחר:
וראיתי בספר אחד בשם הרב הצדיק הקדוש **מהר"י מריזין** זצוק"ל שאמר להמקרא התקיעות לפני התוקע בלשון אשכנז לך ואמור ארבע אול חמש. וכונתו הי' כי יתמשך מקול קריאתו רחמנים וחסדים מרובים הנרמזים ע"י שם בן ד' ולא דין ח"ו הנרמז ע"י שם בן חמש[416]:
עו"ש כי בפסוק **תקעו בחדש** וכו' תמצא האותיות הקודמין לאותיות **חד"ש** המה גז"ר. והקודמין לאותיות **שופר** המה קר"ע. והקודמין לאותיות **כס"ה** המה דין. ונרמז בזה כי בהשופר יקרע הגז"ד:

סימן תשיח

טעם. שתוקעין ומריעין **כשהן יושבין** ותוקעין ומריעין **כשהן עומדין**. כדי **לערבב השטן** דכתיב **והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול** כד שמע קול שיפורא זימנא חדא בהיל ולא בהיל וכד שמע תניין אמר זה הוא ודאי שיפורא דיתקע בשופר גדול ומטא זימנא למתבלע ומתערבב ולית ליה פנאי למעבד קטגוריא.[417] ר"ה דף ט"ז ע"ב. ועי' תוס' שם בד"ה כדי:
קונטרס אחרון
כשהן יושבין. עכשיו נהגו הצבור לעמוד כולם גם בשעת התקיעות שתוקעין קודם מוסף ואעפ"כ נקראין תקיעות מיושב מאחר שרשות לישב בהם. משא"כ בתקיעות שעל סדר ברכות שהוא באמצע חזרת התפלה שהוא מעומד ולעיקר הדין יש לתקוע בתפלת לחש ואז הכל בעמידה וע"כ נקראים תקיעות דמעומד. מטה אפרים סי' תקפ"ה סעי' ה':
יש ליזהר שלא להוציא בפה שמות המלאכים המוזכרים שם ביה"ר שאומרים אחר שתוקעין ג"פ תשר"ת. וכן אחר תש"ת. וכן אחר תר"ת רק יכוין בלבו לבד. שם סי' תק"צ סעי' ל"ו. ובהרבה קהלות א"א כלל את היה"ר שלא להפסיק עד סוף התקיעות. סדה"י.
אחר התקיעות מחזירין הס"ת למקומו ואומרים הקהל **מזמור לדוד הבו לה' בני אלים** כו' אפי' חל בחול. משום שנאמר על מתן תורה שמזכירין היום בשופרות. וכן איתא בר"ה דף כ"ט דבמנחה ר"ה היו אומרים השיר במקדש קול ה' יחיל מדבר ופירש"י כדי

[416] **ובספר** זכרון טוב כתב כשהיו בעלי התוקעים נכנסים לפני הרב הצדיק הקדוש **מהר"ז מנעסכאיז** זצוק"ל הי' לפרקים רגיל לספר שהרב **מבארדיטשוב** זלה"ה כשבאו לפניו בעלי התוקעים אמר להם מה אתם רוצים. אפשר ללמוד הכוונות של התקיעה. הנה הכוונות הם משארז"ל **רחמנא אמר תוקעין**:
[417] **האריז"ל** הי' נוהג להתוודות בלחש בין תקיעות דמיושב. כי אז השטן מעורבב. ודברי הוידוי עולים ע"י קול השופר ולא יש קטיגור אז:

להזכיר זכות של מתן תורה. ובטורי אבן כתב שהיו מתחילין בתחלת המזמור. שם סי' תק"צ סעי' ל"ז:

כשתוקעין בלחש אומרים היום הרת עולם גם בתפלת הלחש. אבל אין אומרים ארשת בתפלת לחש. ואם יש יחידים שמאריכים יותר מהש"ץ ולא הגיעו לסיום הסדר והש"ץ מתחיל לתקוע יש להם לשתוק ולכוין אזניהם לתקיעת הש"ץ ולא יאמרו היום הרת עולם במקום שעומדים שם רק עד שיגיעו לסיום ברכת הסדר ואז יאמרו **היום הרת עולם**. שם סי' תקצ"א סעי' י"ג. ואומרים **היום הרת עולם** אף בשבת שאין תוקעין. טור וב"י שם:

כדי לערבב השטן. ובשם הגאון ר"ע איגר זצ"ל על מה שפירש"י במס' ר"ה כדי לערבב השטן כיון שיראה שישראל מחבבין את המצות ייירא לשטנם. וכי עבור שישראל מחבבין את המצות ייירא לשטנם להגיד העבירות שלהם. רק דהנה אמז"ל דמי שעושה תשובה מיראה זדונות נעשו לו כשגגות. ומי שעושה תשובה מאהבה זדונות נעשו לו כזכיות. וזה כוונת רש"י ז"ל כיון שיראה שישראל מחבבין את המצות שעושין דרך חיבה ואהבה ייירא לשטנם להגיד העבירות שבהם כי מכל עבירה שיגיד עליהם יתוסף עליהם עוד זכות ומצוה לכן שתיקתו יפה מדיבורו.

ובספר אוהב ישראל (ירמיה) פי' הפסוק **בימים ההם** וגו' **יבוקש את עון** וגו' **ואיננו**. כי קשה למה ועל מה יבוקש העון. אך מצינו שיש בהאותיות שמחשבין בהם הסוחרים כל החשבונות הצריכים להם יש אות א' הנק' בלשונם נו"ל כזה (0) ואות נו"ל בעצמו אינו נחשב בהמספר לכלום. רק פעולתו הוא להגדיל מספר האות הכתוב אחריו מיחידית לעשירית. ומעשירית למאות כידוע להעוסקים בזה. כמ"כ העבירה בעצמה אינה נחשבת לכלום. רק פעולתה הוא להגדיל מספר הזכיות שנעשו מהעבירות בעשותו תשובה שלימה מאהבתו ית' במאחז"ל מקום שבע"ת עומדים כו' וכיה"ר שנזכה לשוב לשמו ית' באמת בכל לבבינו מאהבת השי"ת במהרה בימינו אמן:

וראיתי בספר א' שפי' מה שאנו מבקשים **אבינו מלכנו כתבנו בספר סליחה ומחילה**. הלא טוב הי' שלא יכתוב שום חטא. אלא לומר שאנו מבקשים מהשי"ת שיכתוב החטא והסליחה מחמת שאנו מצפים שנזכה לתשובה מאהבה ועי"ז ירבו הזכיות:

ולא יש קטיגר אז. בסידור לב שמח כתב שמעתי ממו"ח הק' **מהר"ש מבעלז** זלל"ה על ומלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון ושאל מה הוא הפחד של המלאכים. ואמר דידוע דרצון הבורא הוא להיות מליצי יושר על ישראל. וממילא בר"ה ויו"כ הקב"ה מסתכל על המלאכים אם יצאו ידי חובתו בלימוד סניגוריא ולכך בזה וחיל ורעדה יאחזון ללמד סנגוריא על ישראל ולהמשיך טובות על ידם לישראל:

סימן תשיט

טעם. שבכל הקרבנות שבפרשת פנחס אומר **והקרבתם עולה** ובקרבן ראש השנה אומר **ועשיתם עולה**. לפי שאם האדם עושה תשובה בראש השנה מעלה עליו הקב"ה כאלו עכשיו נעשה בעולם. שכל אדם החוזר בתשובה דומה הוא כבריה חדשה והשם קורא לו שם חדש. אבודרהם בשם המדרש:

סימן תשכ

טעם. שבר"ה ויו"כ יש רבים שמתפללין בקול רם. ע"ל סעיף ע"ו וסעיף ע"ז והעי' ע"ח ולקמן סעי' תשנ"ד וסעיף תשנ"ה:

סימן תשכא

טעם. שמאריכין בתקיעה אחרונה ונקראת **תקיעה גדולה**. למען ישמעו העם וידעו שסיימו הקולות ויאמרו **אשרי העם יודעי תרועה**. והראיה בפסוק במשוך היובל המה יעלו בהר. נמצא שמשיכת הקול סי' לסילוק שכינה. מהרי"ל:

קונטרס אחרון

סי' לסילוק שכינה. לאחר שגמר כל התפלה נפטרים לבתיהם לשלום ואין צריך שוב לומר לשנה טובה תכתב שהרי הוא אחר הכתיבה שהכתיבה היא בעת התפלה בג' שעות ראשונות. ואם הוא בינוני תלוי ועומד עד יוה"כ ואינו נכתב היום. ומה שאנו אומרים שוב **וכתבינו בספר החיים** וכן **וכתוב לחיים טובים** כו' כל י' ימי תשובה. לפי שכל אדם בעצמו הוא מחזיק עצמו לבינוני ולא לצדיק גמור לפיכך מתפלל בכל עשי"ת כל א' על עצמו שיכתבהו הקב"ה לחיים טובים. וכן ביו"כ עצמו מתפלל כן. אבל לומר כן לחבירו אחר ג' שעות על היום שכבר גמרו הכתיבה למעלה אין זה מדרך המוסר שיאמר לחבירו תכתב לשנה טובה כי מגנהו בפניו בזה שמראה לו שאינו מחזיקו לצדיק גמור אלא לבינוני לפיכך שתיקתו יפה מדיבורו. לבוש סימן תקצ"ו.

[418] **ובשם** הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **ברוך ממעזיבוז** זצוק"ל שאמר בדרך הלצה על מה שאמרז"ל (ברכות ל"ב) שערי דמעות לא ננעלו. א"כ למה צריכים להיות השערים והשיב כי השערים צריכים להיות אם בוכה כשוטה אז סוגרים השערים:

סימן תשכב

טעם. דכל השערים ננעלו חוץ משערי דמעה. משום דעל כל השערים ממונים מלאכים חוץ משערי דמעה אין מלאך ממונה עליהם זולתי הקב"ה בעצמו מקבל הדמעות.[418] אהבת יהונתן:

סימן תשכג

טעם. שאמרו ז"ל **לא אד"ו ראש** שאם יהי' ר"ה יום א' יהי' יום שביעי של חג בשבת ותדחה ערבה כ"ש שהי' להם לתקן בשביל שופר ולולב שלא תהא מצותן נדחת. משום דשאני שופר ולולב שיש להן תשלומין למחר שהרי אף בני א"י עושין מר"ה שני ימים אבל שביעי של ערבה אין לו תשלומין לשמיני. כל בו:

קונטרס אחרון

שני ימים. יש לעשות בר"ה תבשיל נוסף כמו שעושין בכל יו"ט כיון שי"א שצריך שלש סעודות גם ביו"ט. יחשב זה במקום סעודה ג' כמבואר בסי' תקכ"ט. אבל אם חל בשבת אין לסמוך ע"ז אלא יחלק סעודתו לשנים כמבואר בסי' רצ"א ויניח מעט בין שני הסעודות ויאמר מזמור לדוד ה' רועי כו' אף שהמ"א כתב שם שאף ביו"ט אם חל במו"ש אם יודע שיוכל לאכול קודם שעה עשירית לא יחלק סעודתו לשנים אך בר"ה שמאריכים בודאי א"א שיוכל לאכול שנית קודם שעה עשירית. ואם זמנו בהול וא"א לו לחלק סעודתו או ששכח לעשות כן יש לו לאכול מיני תרגומא מה' מינים שי"א שיוציא בכך כמבואר בסי' רצ"א מטה אפרים סי' תקצ"ז סעי' ד':

סימן תשכד

טעם. שהולכין בר"ה **תשליך להנהר ושיש בו דגים**. דאיתא במדרש כשהלך אברהם אבינו ע"ה לעקוד את יצחק בנו הוליכו השטן במים עד צוארו ואמר אברהם **הושיעה ה' כי באו מים עד נפש** וניצל. וצריך שיהיה בו דגים לזכור שבני אדם משולים לדגים שנאחזים במצודה פתאום כך בני אדם נאחזים במצודות המות והדין ומתוך כך יהרהר יותר בתשובה.[419] מהר"ם יפה:

[419] **ועי'** ברכי יוסף סימן תקפ"ג סעיף ו' וז"ל ראיתי בכתבי מוהר"ר ישראל שלמה לינגו שכתב שאמר לו הרב המקובל מוהר"ר בנימין הכהן משם רבו הרמ"ז דאם חל ר"ה בשבת לא יעשה כסדר הזה בשבת אך ביום שני אחר מנחה כה יעשה ואם אירעו אונס אף כשחל ר"ה בחול ולא עשה סדר זה ביומא קמא יוכל לעשותו ביום השני אחר מנחה עכ"ל. ופ"מ שם סק"ה כתב בשם שו"ת שבות יעקב ח"ג שאלה מ"ב דמותר לומר תשליך בשבת ואדרב' זריזין מקדימין למצות ע"ש. כתב מחצית השקל שם סק"ה וז"ל יש לבטל מנהג גרוע שמשליכים לנהר פת לחם לדגים דמבואר בסי' תנ"ז דאסור ליתן לפניהם מזונות כיון דאין מזונותיהם עליך וגזרינן שמא יבא לצוד וליקח

קונטרס אחרון

שיהי' בו דגים. ובספר מחזה אברהם קונטרס חזון למועד כתב דצריך שיהי' בו דגים לרמז בחי' עינא פקיחא דלא נעים תדיר בבחי' **הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל**. **ועיני ה' אל צדיקים** שב"י שכולם צדיקים ועיני ה' אלקיך בה מראשית השנה ועד אחרית השנה ועיניו פקוחות:

ובספר שער בת רבים כתב שמעתי כי **דגים** ר"ת **י"ג מכילין דרחמי**. ולזה הולכין תשליך לנהר שיש בו דגים יען שאומרים שם **מי אל כמוך** הנרמז יגמ"ד.

לפניהם מזונות. בס' אזור אליהו (וישלח) כ' שמעתי בשם צדיק א' שתמיד בר"ה ויוה"כ הלך לרפת בקר וסוסים ליתן להם מספוא ובזה כשם שהוא מרחם על הבריות כך ירחם עליו הקב"ה:

סימן תשכה

טעם. שנוהגים **לנער בכנפי בגדיהם**. הוא לנער הקליפות מעלינו שנאחזים בנו ע"י עונותינו כמו שנוהגין אחר קידוש לבנה לנער הקליפות שנתעוררו ע"י קטרוג הלבנה. אליהו רבה סי' תקצ"ו אות ג'. ונהגו לנער שולי הבגדים במלת ותשליך ודוקא בגד ציצית כי היא בגד אלמנת השכינה. האריז"ל. ועי' לעיל סעיף תס"ד:

קונטרס אחרון

לנער בכנפי בגדיהם. ובספר מטה אפרים סי' תקצ"ח העי' ד' כתב הטעם. לרמז בעלמא ליתן לב להשליך החטאים ולחפש ולחקור דרכים מן הוא והלאה שיהי' בגדים לבנים ונקיים מכל חטא:

סימן תשכו

טעם. דבקידוש ליל שני של ר"ה צריך להניח **פרי חדש**. **או ילבש בגד חדש**. כדי לומר שהחיינו משא"כ בשאר יו"ט. משום דכיומא אריכתא דמיא ואיך יאמר שהחיינו על

מהם ע"ש:

ובספר הנותן אמרי שפר מהרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **ישעי' הירץ** אבד"ק **דינאב** זצוק"ל ביאר הפסוק אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו. דהוא לכאורה תמוה לומר כן שנראה שאנחנו טובים מאבותינו. וכתב בשם אביו הרב הצדיק הקדוש שהפי' הוא כך. ע"ד שסיפר מצדיק אחד שהי' דרכו לעשות תשלי"ך ביחידי פ"א בא אחריו חסיד א' בסתר. ובעת אמרו סדר תשליך הרגיש רבו שיש אדם שם ושאל אותו מה אתה עושה כאן. השיב אותו חסיד אני רוצה ליקח את העונות אשר אדומו"ר משליך אותם. וזה פי' הפסוק אבותינו חטאו וכו' היינו מה שהי' נחשב אצלם לחטא וע"ד חסידים הראשונים הי' כל ימיהם בתשוב' כי כל יום ויום הכירו יותר מגדלות הבורא והי' עושים תמיד תשובה גם על תורה ומצוה שעשו קודם לזה שלא הי' במעל' כ"כ. וזה אבותינו חטא"ו ואינ"ם ואנחנו עונותיהם סבלנ"ו עונות שלהם המה סבלונות לנו:

היו"ט ב"פ ביום א' וזה לכתחלה אבל אם אין לו פרי חדש שפיר יאמר שהחיינו כמו בשאר יו"ט כו' וטעמא דאף בזמן ב"ד פעמים היו עושים ב' ימים (דאם באו עדים מן המנחה ולמעלה אע"פ שאין ב"ד מקבלין אותם לקדשו היום[420] ויעברו את אלול ויקדשוהו למחר אעפ"כ גומרין אותו בקדושה ואסור במלאכה דילמא אתי לזלזולי בי' לשנה הבאה ויעשו בו מלאכה כל היום ויאמרו אשתקד נהגנו בו קודש חנם ומן המנחה ולמעלה חזרנו ונהגנו בו חול. ר"ה דף ל' ע"ב). ט"ז סימן ת"ר ס"ק ב'. וטוב ללבוש בגד חדש בשופר ביום שני דר"ה. מ"א שם ס"ק ג' ועי' מחצית השקל שם סק"א:

קונטרס אחרון

בגד חדש. הנשים מדליקין הנרות לכבוד היום ומברכין עליהם להדליק נר של יו"ט ושהחיינו. ויש להם ללבוש בגד חדש בליל שני דר"ה קודם הדלקה ותכוון לצאת בברכת שהחיינו זו ואם אין לה בגד חדש ותרצה ליקח פרי חדש יש לה להדליק סמוך לקידוש ממש כדי שתאכל אח"כ הפרי מיד. ואם היא יולדת בשבת ראשונה שיש נוהגין שהבעל עצמו מדליק ידליק הוא ויברך ברכת הדלקה ויקדש מיד וברכת שהחיינו של הקידוש עולה לו. מטה אפרים סי' תקצ"ט סעי' ט':

ונראה דאף אם חל יו"ט בשבת דיש זמן הרבה בין ההדלקה להקידוש ג"כ לא יברך שהחיינו בשעת ההדלקה כמ"ש הטור סי' תל"ב הטעה שאין מברכין זמן על בדיקת חמץ מפני שהבדיקה הוא לצורך הרגל וסמכינן אזמן דרגל. וכן כאן הדלקה הוא לצורך הרגל וסמכינן אזמן דרגל. ועי' אלף למטה סי' תרי"ט ס"ק ד' בשם שאילות יעב"ץ סי' ק"ז שאין יסוד למנהג הזה שנהגו הנשים לברך שהחיינו בשעת הדלקת הנרות בי"ט אך אין למחות בהם בחזקת היד ע"ש:

העולם נהגו שכ"א מב"ב נוטל מן הפרי חדש ומברך עליו ברכה הראוי' לו וברכת שהחיינו ובאמת שאין צורך בדבר כי עיקרו לא בא אלא להסתלק מספק ברכה. ואפשר שעושין כן לסימן טוב לחידוש השנה. שם סימן ת"ר סעי' ו'.

אם אוכל כזית מהפרי צריך לברך ברכה אחרונה קודם נט"י. וצריך ליזהר כשאוכל ענבים שלימים עם הגרעינין שאז י"א שאפי' על ענב גרגיר א' צריך ברכה אחרונה ולכן כשאין לו ענבים הרבה יאכל הענב בלא הגרעין או למעך אותם שאז בטל מהם דין ברי'. שם סעי' י'. ועי' ט"ה ח"א סי' רצ"ט בהשמטה בד"ה ועי' הלק"ט:

ובקש"ע סי' נ"א סע י' ג' כתב דאם נתחלק הדבר קודם האכילה בטל ממנו חשיבותיה

[420] **דאם** יקבלו העדים באותן יום יהי' קלקול שנמצא שאמרו שיר של חול על התמיד וגם הי' צריכין לדחות עשה שלאחר התמיד אסור להקריב שום קרבן והרי הי' צריכין להקריב המוספין. ח"א כלל קל"ט ועי' תוס' ביצה דף ה' ע"א בד"ה ונתקלקלו:

ולכ"ע אין מברכין עליו ברכה אחרונה פחות מכזית: ובספר מעשה רב אות ר"י כתב דאין לאכול ענבים בר"ה. והטעם ע"פ סוד ע"כ. וכתב המסדר שם שהוא עפ"י מה שכתב ברכות דף נ"ו הרואה ענבים כו'[421]:

ועי' מטה אפרים סי' ת"ר סעי' ו' דבמדינות שאין ענבים מצוים ומביאים ממקומות אחרים ענבים ועל הרוב הם בוסר אין ליקח אותם שיש בהם משום ספק ברכה שאין ידוע אם הגיע לפול הלבן וכל שלא הגיע מברך בפה"א וגם שהם חמוצים עדיין ואין לאכול דברים חמוצים בר"ה וגם כי מה שלא נגמר פרי אינו סימן טוב ולכך יש ליזהר ליקח מה שנגמר פריו וטוב למאכל ע"ש:

היו עושים ב' ימים. ובספר לבושי מכלול סי' ג' כתב דמתרגום שני משמע להדיא דאפי' בזמן שהיו מקדשין עפ"י הראי' הי' שבועות ג"כ ב' ימים ועי' מ"א ר"ס תצ"ד.

סימן תשכז

טעם. דתקנו בר"ה דשני הימים הוה כיומא אריכתא כמבואר בביצה דף ה' ורש"י שם דף ד' ע"ב בד"ה אסורה בזה. משום דכיון דתקנו חז"ל דאם חל ר"ה בשבת דלא היו תוקעין משום גזירה והרי **השופר מערבב השטן** וא"כ כשחל בשבת לא יהי' במה לערבב השטן ע"כ תקנו חז"ל דשני הימים הוי כיומא אריכתא וא"כ עוד לא נגמר הדין עד יום השני ומערבבו בשופר ולכך מה"ת א"צ רק יום א'. דברי שאול ח"א מס' ר"ה:

סימן תשכח

טעם. שהוקבע לדון ב"א בחודש תשרי. מפני שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם דן את אוהבו בשעת רצונו ודן את אויביו בשעת כעסו והקב"ה דן את העולם כולו בשעת רצונו בחודש תשרי שיש בו מועדים ומצות הרבה. **שופר. וכיפור. וסוכה. ולולב בארבע מינין**. ועי"כ נקרא שביעי שהוא שבע במצות. אבודרהם:

קונטרס אחרון

דן את העולם כולו בשעת רצונו. בספר צמח דוד להרב הצדיק הקדוש **מדינאב** זצוק"ל פי' הפיוט ללובש צדקות ביום דין למוחל עונות בדין. עפ"י דברי הרמ"ע בספר עשרה מאמרות על פסוק לכו נא ונוכחה יאמר ה' אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו שפי' עפ"י דרז"ל עני ועשיר שבאו לדין אומרים לעשיר הלבישהו לעני כמותך כדי

[421] **ובקונטרס** קרן לצבי להרב הה"ג מנוזניב ז"ל כתב בשם תניא רבתי סי' פ"ב שאוכלין בליל ר"ה **דבש ותאנים וענבים**. וכן הוא במהרי"ל הלכות ר"ה שהביא ראי' מאביגיל דהביאה לדוד דבילה וצימוקים שהם מיני מתיקה ואמז"ל דהוי ראש השנה:

שלא יסתתמו כענותיו. וזה שאומר הקב"ה לכנסת ישראל לכו נא ונוכחה. והנה הקב"ה לבושי' כתלג חיור א"כ ממילא בהכרח ע"פ דת התורה אם יהי' חטאיכם כשנים בע"כ כשלג ילבינו כדין התורה הלבישהו כמותך עכ"ד.

וזהו ללובש צדקות ביום דין[422] כי מחויב הקב"ה להלביש אותנו ג"כ כלבושו כמרומז בהלבוש הקדוש הנ"ל. עי"ז למוחל עונות בדין כי כל החטאים כשלג ילבינו:

ובספר עולת החדש פי' בשם ס' בני יששכר פי' הפיוט באין מליץ יושר מול מגיד פשע תגיד ליעקב דבר חוק ומשפט עפ"י דברי הרב בוצינא קדישא **מהרמ**"ז זללה"ה שאמר כשהשי"ת רואה כביכול טענות המקטריגים והוא ית"ש רוצה להושיע את ישראל ולזכותם. והנה המקטריגים שואלים מה טעם יש בדבר להושיע את ישראל כיון שאין זכות ח"ו אזי אומר השי"ת כיון שישראל מקיימים מצות שהם חוקי"ם בלא טעם. לכן המשפט היא לזכותם ולהושיעם מבלי טעם. וזה באין מליץ יושר מול מגיד פשע שמגיד הפשע ומקטרג שאין כאן זכות להושיע. אזי אתה השי"ת תגיד להמקטריגים. ליעקב דבר חוק ומשפט. שראוים הם להושיע מבלי טעם כי גם הם מקיימים חוקים בלי טעם:

ובספר זרע קודש (לר"ה) פי' עפ"י כוונת רש"י ז"ל שפי' בפ' חקת לפי שהשטן ואוה"ע מונים את ישראל לומר מה טעם יש בה לפיכך כתב בה הכתוב חוקה כו'. כי הנה באמת יש ג"כ בפרה אדומה טעמים ע"ד שאחז"ל תבא אמו כו' רק ית"ש צוה אותנו שלא לומר להם שום טעם כדי שלא יוכל השטן ואוה"ע לקטרג עלינו כנ"ל אבל השטן ואוה"ע הם רוצים דוקא שנאמר להם הטעם של החוקים כדי שיוכלו לקטרג עלינו שיאמרו שאנו ג"כ אין שומרים בלא טעם ולא יהי' כביכול ית' להמליץ עלינו. וזה כוונת רש"י לפי שהשטן ואוה"ע כו' מה טעם יש בה. לפי שעי"ז יוכלו לקטרג לפיכך כתב בה הכתוב חוקה:

ובספר שפתי צדיקים פי' הפייט הודאי שמו כן תהלתו. כי הנה הדבר גלוי וידוע לכל שהשי"ת הוא בורא ועושה לכל המעשים והוא לבדו אלקינו היה הוה ויהי'. אבל לאו כל אפין שוין רק כל הקרוב אל ד' משיג יותר גדלות הבורא ית' לפי שהודאי הזה נתחזק אצלו מאד יותר מאותו שרק מעשי אבותיהם בידיהם. וז"ש הודאי שמו כן תהלתו. לפי ערך ידיעת הודאי של שמו ית' הקבוע בלבו כן תהלתו אם מעט ואם רב:

והנה בפיוט וכל מאמינים שהוא טוב לכל היודע יצר כל יצורים. מה שייכות יש לדברים הללו זל"ז. ופי' בספר עומר התנופה כי הקדוש הזה בא לחזק ידים הרפות ביום הדין למען לא ירך לב המאמין במקרא שכתוב טוב ה' לכל וגו' שאיך אפשר זה שייטיב ית'

[422] **ובספר** נוצר חסד אבות ע"ה שי' בשם הרב הקדוש מו"ה **שמעון** מדאבראמיל **לגולה עמוקות בדין**. כשהקב"ה רואה ח"ו דינים על ישראל ומקטרגים מתחיל לגלות רזין דאורייתא והדינין בטלין:

לכל אפי' למי שחטאיו מרובין ח"ו.[423] וא"כ איך יוכל להתקרב לבקש תפלה ותחנונים. לכן משמיענו הקדוש הזה בפיוט הזה של ר"ה שלא יפול לב המאמין בזה כי כל המאמין שטוב ה' לכל לא יחוש בשביל רבוי חטאיו מלבקש רחמים על עצמו. כי לעומת זה הלא הוא יתברך יודע ג"כ יצר של כל היצורים יצרו של זה לא כיצרו של זה. שכל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו וכמשארז"ל. ובשביל שהקב"ה יודע יצרו של זה כמה הוא קשה ודאי ידונו לזכות ויצא זכאי בדינו:

ובשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **יהושע העשיל מאפטא** זצוק"ל נאפד נקמה רק בחוץ אבל סתרו מבפנים הוא יושר וטובות וישועות וכן לבושו צדקה מעטהו קנאה. כי לבוש הוא סמוך לגופו ממש ומעטה היא מבחוץ על המלבוש. וזהו לבושו היינו מבפנים הוא צדקה. כי השי"ת מה דעביד לטב עביד ומאתו לא תצא הרעות רק טובות. אך מעטהו מה שנראה לפעמים איזה פורעניות ר"ל הוא רק מבחוץ. תוכחת מגולה ואהבה מסותרת.

ובשם הרב הצדיק הקדוש **מסטרעליסק** זצ"ל סתרו יושר. היינו היושר שלו הוא בסתר. לכן עצתו. העצה הוא. אמונה. שכל אדם יאמין שפעולתו אמת. שכל מעשיו של הקב"ה הם אמת:

סימן תשכט

טעם. שנקרא **שבת תשובה** ולא שבת שובה. אפ"ל ע"ד האמת כי מי שסובר שכבר קיים כל התורה מא' ועד ת' באמת שעדיין לא התחיל לידע אף האל"ף וצריך לחזור וללמוד האל"ף. ומזה **הטעם** נ"ל מה שכל המסכתות מתחילין מדף ב' ולא מדף א'. להורות שלא יתגאה האדם אחר שלמד כל המסכתות כי עדיין לא למד האל"ף כו' וכן כל שבת הוא תיקון כל השבוע וא"כ השבת האחרון של כל השנה הוא נדמה לת' שהוא סוף האותיות כן השבת האחרון של כל השנה ידמה לאדם שכבר תיקן כל השנה ע"י השבתות אבל

[423] **בהגהוות** מהרי"א על המדרש כתב בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **צבי מזידיטשוב** זצוק"ל מש"כ הטוב ומטיב לרעים ולטובים ולכאורה הוה זו ואצ"ל זו והדרך יותר לומר ע"ד לא זו אף זו. ופי' דהוא טוב לאותן שמחזיקין א"ע לרעים ואף לאותן המחזיקין א"ע לטובים:

[424] **ועי'** נצר חסד (אבות פ"ד) על מאמר ואל יבטיחך יצרך כו' שאין שום דבר עומד בפני התשוב' ומביא סיפור ממרן **הבעש"ט** זצ"ל מובא בדמ"א שאמר אני נשבע שבועה במורה שיש איש אחד בעולם ששומע חידושי התור' מפי הקב"ה בעצמו לא מפי מלאך ולא מפי שרף אעפ"כ מתיירא בכל עת ורגע שלא יפילו אותו לנוקבא דתהומא רבה ופעם אחת ע"י הפצרת אשה עקרה אחת וגם הוא הי' לו עת דוחק קודם הפסח והיא הביאה לו בהרחבה ונתרחב דעתו הקדוש' ונשבע לה שיהי' לה בן והיא היתה איילונית ממש לגמרי וע"י שעשה זאת להטריח את קונו שמע כרוז שאין לו חלק לעולם הבא. ושמח הצדיק שמחה גדול' ואמר עתה בא לי עת ועונה לעבוד את בוראי באמת בכל לבי כי אחר שאין לי בטחון על עולם הבא. ובקבלה זאת ועבודה כזאת אמיתיות תיקן הכל ואמר לו רבו אחיה השילוני הנביא. **אחיה השלני הי' רבו של הבעש"ט** שהי' זה לנסיון וע"י שעמד בנסיון זה תיקן הכל.

באמת צריך לחזור ולתקו כל השבתות בעצמם. וז"ש שבת **ת**' פי' האחרון **שובה**[424] לתקן עדיין שבת הראשון. ברית אברהם:

קונטרס אחרון

שבת הראשון. ראיתי בספר א' כשאדם רוצה לעשות תשובה. ראשית התשובה שיעזוב מדרכו הרעה ולשמור מהדברים המסבבים החטאים ואח"כ יראה לתקן מה שפגם בחטאיו. כמו במלחמה שאין יכול לעמוד לרפאות הפצעים שירא שאם יעמוד במקום א' יפצעו אותו מחדש. רק צריך לברוח מן השונא ואח"כ יוכל לעמוד ולרפאות א"ע. כן צריך הבע"ת שינוס מקודם מן החטאים ומן הדברים המסבבים את החטאים ואח"כ יראה לתקן מה שפגם בהחטאים:

ע"כ ראוי לכל אדם לעורר א"ע עכ"פ בר"ה ואמרו המושלים משל לשועל שמצא שער העיר פתוח לפניו ונכנס לתוכה וחטף טרף ואכל וקל מהרה רצה לחזור ולהמלט ומצא שער העיר סגור לפניו ומתיירא מן הרודפים אחריו. מה עשה השליך א"ע כמת מוטל לפני שער העיר. בא אדם א' ועמד עליו ואומר זנב השועל טוב לכבד בו את הבית לפי שכל המזיקים והרוחות רעות מסתלקים מאותו בית וחותך לו זנבו והוא סובל. ובא אדם אחר ואמר שן השועל טוב לתלות בצואר התינוק ונותק לו שינו והוא סובל ובא אדם אחר ורצה לפשוט עורו ממנו והוא קם ורץ למלט נפשו כי ראה כי כלתה אליו הרע. כן הדבר הזה הגם שמקשה אדם נפשו ולבו כל ימות השנה. אבל בבוא יום הדין שנידון על נפשו ראוי לעורר א"ע בהתעוררת גדולה. דאם לא יעורר א"ע משחית נפשו. ברית אברם לחודש אלול:

ובספר מאור ושמש בהפטורה לשבת תשובה כתב ישנם אנשים אשר יחשבו כי תוכן התשובה הוא יום ענות אדם נפשו בתעניתים וסיגופים. ואולם לא בזה בחר ה'. ובפרט בדורות האלו צוה לנו אדמו"ר הרב האלקי הקדוש מו"ה **אלימלך** זצוק"ל לבל יתענו יותר ממה שציוו חז"ל כי כשל כח הסבל לסבול התעניות והסיגופים ואין באפשרי לקנות

וככל הדברים אירע לאלישע ולא עמד בנסיון ואם הי' שב בתשוב' הי' השם ית' זקן מלא רחמים מקבלו. וזהו ואל יבטיחך יצרך שהשאול בית מנוס לך כי בהכרח תוריד אל שאול על מה שעשית ומעתה תשמח בעולם הזה. רק חוס על נפשך ועשה תשוב' גמורה ע"כ:

ובספר דברי חיים עה"ת מהרב הצדיק הקדוש **מצאנז** זללה"ה כתב שהרב הקדוש מוהר"ר **אלימלך** זצ"ל אמר שעשה כ"כ תשוב' גם על מה שעשה בעודו עולל מוטל על שדי אמו וטפח על דדיה גם ע"ז עשה סיגופים. ובמס' שבת דף י"ב איתא שאחד עבר עבירה שחייב עליה חטאת וכתבה בפנקס לכשיבנה בה"מ אביא חטאת שמנה:

ובספר רחמי האב כתב בשם הצדיק המפורסם מוהר"ר **יהודא צבי מראזדיל** איך שפעם אחד בא הקדוש מוהר"ר **פייבש מדיבריטש** אל הרב הקדוש והנורא **מוהר"מ מרימוניב** ושבת שם ביום ש"ק וביום א' בא לפניו ובכה ואמר שהיא כבר בן ע"ד שנה ועדיין לא עשה תשוב' ויתמרמר כנגדו גם הרב **מוהר"ם** ובכה ואמר שגם הוא באותה צרה והסכימו ביניהם לברך זא"ז ועתה פוק חזי עד היכן הדברים מגיעין:

שלימות ע"י תעניתים זולת מי שבטוח על כחו ואונו שיהי' יכולת בידו לקבלה או פגם ח"ו בעבירות חמורות יבא לפני צדיקי הדורות להורות לו תשובה וכל ערום יעשה בדעת:
כתב בחדושי הגהות מהה"ג מהרי"ש נאטנזאהן ז"ל סי' תקפ"ב וז"ל המנהג פה לבוב כשחל שבת אחר ר"ה שפותחין בברכו וא"א מזמור שיר ליום השבת וצ"ע דאמרו במדרש רבה בראשית פכ"ב דאמר אדה"ר כ"כ גדול כח התשובה מיד פתח ואמר **מזמור שיר ליום השבת**. וא"כ בשבת תשובה הי' ראוי לאומרו ולעשות סמך לזה ע"ש. ועי' ליקוטים סעי' קל"ו:
הי' לו עת דוחק. בספר דברי יחזקאל (וישב) כתב בשם **הבעש"ט** הקדוש זי"ע. שפעם א' לא הי' לו על צרכי שבת ובעש"ק באשמורת הבוקר הלך ונגע על החלון אצל איש א' ואמר לו שצריך על צרכי שבת ותיכף הלך לדרכו. ומחמת התעוררת שבא ללבו ע"י הבעש"ט זי"ע. קם האיש תיכף ממטתו והלך החוצה לראות מי זאת. וירץ אחריו להשיגו. ואמר לו אם יצטרך על צרכי שבת למה יברח ולא ימתין עד שיתן לו והאיש הנ"ל לא ידע אם הוא **הבעש"ט** כי לא הכירו מעולם והשיב לו הבעש"ט הקדוש זי"ע שלעולם עם כל איש הנולד בעולם נולד עמו פרנסתו. אך מחמת שהחטא גורם צריך לעמול על הפרנסה. יש שפרנסתו בביתו. ויש מי שצריך לבקש ממרחק לחמו וכדומה. ואני כפי שגמרתי בדעתי אינני צריך לעמל רב רק לעשות איזה עשי' בלבד. וכאשר עשיתי מה שמוטל עלי לעשות איזה סבה לפרנסתי בודאי יעזור לי השי"ת. ואין לי שום נפקותא אם אתה תתן לי או לאו. ע"כ דבריו הקדושים:
[השמטה: **לתקן כו'** שבת הראשון. **וטעם**. שהתשובה שהיא **בינה** נקרא בזוה"ק **אמא**. דע"י שהאדם מתודה ומתחרט ולבבו יבין ושב הוא נעשה כקטן שנולד. והרי התשובה היא אמו שילדתו. מאמר מרדכי בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **יעקב יצחק מלובלין** זצוק"ל. (שם בקנ"א)
לתקן מה שפגם בחטאים. בספר אור צדיקים כתב וז"ל וצריך האדם לחוש וימהר בעוד נשמתו בו לתקן כל מה שעשה בעוה"ז שיבא טהור ונקי לפני כסא כבודו ית'. כי אין הקב"ה חפץ במות המת כ"א בשוב הרשע מרשעתו. ומחשבה טובה שמחשב לשוב הקב"ה מצרפה למעשה שעושה אחרי כן. וכדמצינו מעשה רב ונפלא באיש א' שהי' רשע גמור כל ימיו. וידע בעצמו שתשובתו קשה להתקבל. פ"א שאל דרך שחוק להחכם **ר' משה דלאו"ן** ז"ל אם יש תרופה על עבירות שלו. אמר ליה אין לו תרופה וכפרה כ"א שיקבל עליו דין מיתה על כפרת עונותיו. ושאלו באם שיקבל עליו דין מיתה יהי' לו חלק בג"ע א"ל הן. אמר ליה השבע לי שיהי' מקומי בשכונתך ונשבע לו ע"ז. שיראה לקבלו

לקרבו סמוך אליו בג"ע. מיד הלך אחריו לבית מדרשו. וצוה החכם **ר' משה** שיביאו עופרת והביאו. והי' מנפח תחתיו במפוח עד שהותך העופרת היטב. ואח"כ לקח את זה האיש והושיבו על ספסל קטן ולקח מטפחת קטנה וקשר אותה על גבי עיניו ואמר לו התודה על כל עונותיך לאלהינו. וקבל עול מלכות שמים בלב שלם ואמור **שמע ישראל**. וקבל עליך המיתה חלף עונותיך שהכעסת כל ימיך לבוראך:

ועשה הבעל תשובה ככל אשר צוה הרב. ובכה בכיה גדולה ומרה עד מאד. והיו עומדים שם סביביו קיבוץ גדול מזקנים ותלמידי חכמים. ואח"כ א"ל הרב פתח פיך ואשליך לתוכה פתילה של אבר ותמות על קדושת שמו הגדול. מיד פתח **הבעל תשובה** את פיו והטה א"ע לאחוריו ופער פיו לבלי חק. וכל העם עומדים סביביו. אז לקח הרב ע"ה כף מלא דבש והשליך אותה לתוך פיו ואמר וסר עונך וחטאתך תכופר. מיד התחיל הבעל תשובה לצעוק בקול מר. **רבי** למען השם מה זאת עשית לי למה זה רמיתני הרגני נא הרוג ואל אראה ברעתי באבוד נפשי. למה אתאוה עוד אל החיים מאחר שעשיתי כל כך עונות. א"ל **הרב** אל תירא ואל תחת. כי כבר רצה אלהים את מעשיך. מאותו פעם והלאה לא זז מבית המדרש. וכל ימיו הי' יושב בתענית ובתשובה גדולה. ולא פסק פומיה מגרסא אחר זמן נתבקש הרב בישיבה של מעלה ונפטר לעולמו. וכיון שראה **הבעל תשובה** שנפטר רבו לעולמו בכה במר נפשו והתפלל לפני השי"ת שיקח גם אותו מאחר שאין לו רב שידריכהו. וכל כך הרבה להתפלל עד ששמע הקב"ה בקולו ונפל למשכב. כיון שהגיע סמוך לפטירתו התחיל לצעוק. **פנו מקום. פנו מקום** לרב שלי **ר' משה דלאו**"ן. ועתה בא אחרי לקיים שבועתו להוליכני לג"ע. ומיד נפטר ואחר פטירתו ראוהו כמה זקנים וגדולים בחלום איך שיושב בג"ע אצל רבו ולומדים תורה ביחד ע"כ.

וכעין זה מובא בספר שלשלת הקבלה וז"ל קבלתי שהי' להרמב"ן תלמיד אחד שהי' שמו ר' אבנר ויסת אותו רות עועים ונעשה צדוקי. ומזלו גרם שעלה במעלות ויהי נורא בכל הארץ. אחרי הימים בבוא צוה"כ שלח והביא לפניו **הרמב**"ן רבו. ובפניו הוא עצמו הרג חזיר אחד וינתחהו ויבשלהו ויאכלהו. ואחרי אכלו שאל את הרב על כמה כריתות עבר. והשיב הרב שהי' ד'. והוא אמר שהי' ה' והי' רוצה לחלוק עם רבו. והרב נתן עיניו בו דרך כעס. ויאלם האיש כי עדיין נשאר עליו מעט יראה מאת רבו. ולבסוף שאל הרב מי הביאו אל ההמרה. והוא השיב כי פעם א' שמע שדרש בפ' האזינו שבפרשה ההיא כלולים כל המצות וכל הדברים שבעולם. ולהיות אצלו זה מן הנמנע נהפך לאיש אחר **ויען הרב** ועדיין אני אומר זה. שאל מה שתרצה. ויתמה האיש מאד ויאמר לו א"כ הוא הראני נא אם תמצא שמי כתוב שם. ויאמר **הרמב**"ן כן דברת מידי תבקשנו. ותיכף הלך

לו בקרן זוית ויתפלל. ויבא בפיו פסוק אמ"רתי אפ"אהם אש"ביתה מא"נוש זכ"רם. כי אות שלישי של כל תיבה יש שם האיש שהי' ר' אבנר. וכשמוע האיש הדבר הזה נפלו פניו. וישאל לרבו אם יש תרופה למכתו. **ויאמר הרב** אתה שמעת דברי הפסוק. וילך הרב לדרכו ותיכף האיש לקח לו ספינה בלי מלח ונכנס בה וילך באשר הוליכו הרוח. ולא נודע ממנו מאומה:]

סימן תשל

טעם. דמחלקים **וילך מאתם נצבים** כשיש שני שבתות בין ר"ה לסוכות אע"פ שהוא פרשה קטנה ומחברין מטות ומסעי שגדולות יותר. משום דבעי' **שיתמו שנה וקללותיה** שיש קללות באתם נצבים ואין אנו רוצים שיכנסו תוכחות של שנה שעברה בשנה הבאה. תוס' בבא בתרא דף פ"ח ע"ב בד"ה וקללם וע"ל סעי' ש"מ:

סימן תשלא

טעם. שבערב יו"כ עושים חלות עגולים כדמות כנפים. משום שביום כפור דומין ישראל למלאכים וכתיב במלאכי' שש כנפים להם:

סימן תשלב

טעם. שאין אומרים בעי"כ **למנצח יענך** וגו'. שאינו יום צרה. **וטעם**. שאין אומרים מזמור לתודה. מפני שבזמן שהי' בהמ"ק קיים לא יכולין להקריב קרבן תודה בעי"כ שלא היו יכולין לקיים זמן אכילתו שהוא יום ולילה. עד חצות שהרי בליל י"כ לא היו יכולין לאכול עד חצות וכיון שלא הי' יכולין לקיים כל זמן אכילתו לא היו יכולין להקריב אותו כלל כדי שלא למעט מן אכילתו ולכך אין לומר ג"כ המזמור שהיו הלוים אומרים בשיר על הדוכן בזמן הקרבתו שהוא מזמור לתודה. כדי שאם יבנה בהמ"ק במהרה בימינו לא יטעו להקריבו. לבוש סי' תר"ד סעי' ב':

סימן תשלג

טעם. **דמצוה לאכול בעי"כ**. כדי שירגיש בצער העינוי לפי שהאדם קובע ווסתות לעצמו ואינו מרגיש בעינוי אם הרגיל עצמו וזה הרגיל עצמו להתענות בימים האלו. מהרי"ט ח"ב סי' ח'. **וטעם**. שנחשב כאלו התענה תשיעי ועשירי. עפ"י מ"ש הכוזרי כי הקורבה באכילה במועדים הוא כמו התענית בעת שנצטוינו להתענות ע"ש לכך אם אוכל

בתשיעי כאלו התענה ולכך המצוה של אכילה כמו התענית. ונוהגין שהגבאי מחלק מיני מתוקה ויאמר אם ח"ו נגזר עלי להנות מצדקה בזאת אקיים. (ד"ח):

קונטרס אחרון

להתענות בימים האלו. בספר מדרש תלפיות אות י' כתב על מש"כ בזוהר פ' אחרי וז"ל תענו את נפשותיכם וכו' מאן דאכל ושתי בתשיעאה ומענגא נפשי' במיכלא ומשתי' אשתכח בעשירא' ענוי דנפשא בתרין חולקין ואשתכח כאילו אתעני תשיעאה ועשיראה ע"כ. ומטעם זה המתענה בעשי"ת כבר הורגל בתענית ואין לו עינוי צום יום הכפורים לכן צריך שלא יתענה ויאכל באלו הימים כדי שירגיל לאכול בכל יום ובזה מרגיש בכפלים תענית של יום הכיפורים. ועוד כדי שלא יחלש ויתבטל מצום כפור עכ"ל:

כאלו התענה תשיעי ועשירי. כי אם הי' בא להתענות תשיעי שמא לא יוכל להתענות עשירי משום הכי כיון שאוכל מבעוד יום בתשיעי ומתענה מעט קודם שתחשך דבעינן תוספת ליום הרי כאלו מתענה באכיל' זו תשיעי ועשירי. לקוטי הפרדס:

ובספר אורח לחיים פ' אמור מביא פסק מהרב מוהר"ר **דוב בער** זי"ע כשיתענה יום א' קודם עיו"כ והאכילה של עי"כ עולה לב' תענית כדמשמע מלשון הגמרא כאלו התענה תשיעי ועשירי ועם יוה"כ עולה לד' ימים כמנין אלף ושמונים תענית ע"ש. וכן נהגו כמה אנשים לעשות כן.

ובספר שער בת רבים כתב דאפילו אם חל ח' תשרי בש"ק לא אבד תקנה זו מי שנוהג כן בכל השנים עפ"י דברי המדרש תנחומא פ' בראשית שכבוד שבת עדיף מאלף תענית. ותענית של שלשה ימים עולה שמונים יום ויש עדיין אלף ושמונים יום:

ובהגהות מנהגים כתב בשם תשובת מוהר"ר מנחם מ"ץ סי' פ"ב על אחד שעבר חרם הקדמונים וקנס אותו להתענות מ' יום ב' ימים בכל שבוע ב' וה' כתב ע"ז אם הי' רוצה להתענות נגד אותן מ' יום ג' ימים רצופים ושלא לאכול בערב בכך לא יכפר למען ישים על לבו עותתו. ויתכפר לו באריכות זמן התענית עכ"ל:

ועי' ח"א כלל קל"ב אות ל"ה וז"ל מי שנתחייב לצום ע"פ תקוני תשובה מרוקח והאר"י כך וכך תעניתים טוב יותר להתענות מפוזרים כמ"ש וחטאתי נגדי תמיד ומ"מ אם ירצה יכול לפטור אותם בהפסקות דהיינו ב' ימים וב' לילות רצופים ויפסיק מעט מבע"י דנחשב ליום אחד ויום ראשון ג"כ ליום א' ויום ב' נחשב כל שעה ושעה ליום והוא כ"ד שעות וא"כ הוי כ"ו יום ומעט בליל ג' ונחשב לכ"ז תעניתים וג' ימים וג' לילות רצופים נחשבים לע"ב תעניתים ע"ש:

ובספר תולדות אהרן דרוש לפסח כ' דכן נמי כשלומד ב' או ג' ימים בלא הפסק אע"פ

שהוא אוכל או הולך לישן באמצע ועושה זאת למען שיהי' לו כח ללמוד. גם זה הוא נחשב לעסק התורה ונחשב כמו שעסק בתורה. וכשעסק בתורה כל השנה שהוא שס"ה ימים נחשב לכמה וכמה שנים נמצא במעט שנים יוכל אדם לעשות לעצמו כמה וכמה אלפים שנים: בספר הברית מאמר י"ב פ"ב כתב מסורת בידינו מאבותינו. שהעומד ממטתו בעלות השחר או קודם לו מעט. ואינו ישן כל היום וכל הלילה לאחריו. ואינו אוכל אלא כדי שביעה. ומקיים **זה אלי** שהוא ר"ת "**זה** "**השלחן** "**אשר** "**לפני** "**ה**'. ויושב ועוסק בתורה ומצות עד שיעלה עמוד השחר. ניצל מכרת אחד ע"ש.

ובש"ע האריז"ל כתב דמי שהוא נעור כל הלילה כולה ואינו ישן כלל ועוסק בתורה אם הוא חייב כרת על איזה עבירה שעשה מחייבי כריתות נחשב לו אותו הלילה כמו הכרת:

סימן תשלד

עוד טעם. כי מעלות התענית הוא לפי שאדם מסגף את גופו ומשבר את תאות נפשו שהוא מתאוה לאכול ולשתות והוא מבטל רצונו מפני רצון המקום ב"ה זה הדבר נחשב מאוד לפני השי"ת אבל בעשרת ימי תשובה הוא להיפך שכל אדם מישראל מפשפש במעשיו ומתחרט מאוד על עונותיו עד אשר לא יערב לו אכול ושתות רק אדרבה חפצו ורצונו להתענות ולסגף את גופו שיהא לו כפרה על עונותיו ובפרט בערב יו"כ שהוא יום שלפני יום הגדול והנורא אז בודאי משתוקק ומתאוה מאוד להתענות לכן הוכיחו חכמים מן המקרא (אמור כ"ג) ועניתם את נפשותיכם וכו' בתשעה לחודש בערב וכו' ומקשה בגמ' ר"ה דף ט' וכי בתשעה מתענין וכו' אלא כל האוכל ושותה בתשיעי וישבר בזה את תאותו שהוא מתאוה להתענות כאלו התענה תשיעי ועשירי כי מי שהוא מבטל רצונו מפני רצון הבורא ית' ואוכל בתשיעי כדי לקיים דברי חז"ל זה נחשב לפניו ית' כאלו התענה תשיעי ועשירי כי בשניהם כוונתו לשמים. שפתי צדיקים פ' אמור:

קונטרס אחרון

כפרה על עונותיו. נוהגין לעשות כפרות בעיו"כ באשמורת הבוקר שאז הרחמים גובר. לוקחין תרנגול שאינו מסורס זכר ותרנגולת לנקבה ובוחרין בלבנים ואם אין לו תרנגולים יקח שאר ב"ח וי"א דגים ולא יקח דבר הראוי להקרבה כגון תורים ובני יונה. עי' מ"א סי' תר"ה וקש"ע סי' קל"א. ועי' רש"י שבת פ"א ע"ב בד"ה האי פרפיסא.

והנה במ"ש המ"א סי' תר"ה סק"ג בשם הב"ח דמכל מקום אין לחזור אחר תרנגולים לבנים דוקא דהוה כעין דרכי האמורי אלא אם יזדמן לו לבן יקח. כתב בספר ארחות חיים שם בשם ס' אדני פז וז"ל כיון דלבנים הם טובים יותר לאכילה מצד הרפואה כמ"ש לו

רופא מומחה א"כ לית לן בה דכל דבר שהוא משום רפואה אין בו משום דרכי אמורים א"כ יכוין הוא נמי משום רפואה ותו לל"ב. ועוד כיון שהלבן הוא המשובח שבעופות נעשית המצוה כפולה ע"ש:[425]

אם הכפרה נתנבלה בשחיטה צריך כפרה אחרת. (קהלת שלמה בשם ס' כנף רננה) ואם נמצאת טריפה יש להסתפק בזה (שם ובשלחן שלמה) והנכון לפדות בצדקה. שם בשם שדי חמד מערכת יו"כ ס"א אות י"ג:

כוונתו לשמים. בסידור הק' של מהרמ"ק שער עבודת יוה"כ כתב דכמו בשבת ק' הוא מזון הנפש הרוחניות ובע"ש לקטו לחם משנה. כך בעיו"כ יקחו לח"מ למזון הגשמי:

וכן הי' נוהג הרב הצדיק הקדוש **מהר"א מסטרעטין** זלה"ה לבצוע בסעודת עיו"כ על לחם משנה:

ועי' באה"ט סי' תק"ע סק"ה בשם מט"מ ומהרי"ל דעיו"כ נקרא יו"ט. ומ"א סי' תר"ו סק"ט כתב דלא אקרי יו"ט. נוהגים בסעודת שחרית לטבול פרוסת המוציא בדבש. וכן בסעודה המפסקת. עי' מטה אפרים סי' תר"ה סעי' י"ח וסי' תר"ח סעי' א':.

ונוהגים שאין אוכלים דגים בסעודה המפסקת. מטה אפרים סימן תר"ח סעי' א'. ונהגו שאם יש שלשה בעה"ב מברך ברכת הזימון על הכוס ואחר ברכת המזון ישתה מן הכוס שיעור רביעית ויברך ברכה אחרונה. שם סי' תרי"ט סעי' א'.

נוהגין שכל בעל הבית עושה נר לביתו. מפני שביוהכ"פ ירד משה עם הלוחות השניות והתורה נקראת נר. ועוד נר אחד בשביל נשמות אביו ואמו שמתו לכפרה עליהם (קש"ע) מי שכבה נרו ביוה"כ יחזור וידליקנו במוצאי יוה"כ ואל יכבנו עוד אלא יניחנו לדלוק עד גמירא וגם יקבל עליו שכל ימיו לא יכבה במוצאי יו"כ נרו לא הוא ולא אחר. רמ"א סי' תר"י סעי' ד':

הנרות של יוה"כ צריכין להיות של שעוה. לפי שהוא אותיות שועה. **ישמע שועתינו**. ונמסר להנשים בכדי שגם המה יתעסקו במצוה לתקן את שורש אשר פגמו. שער המלך:

סימן תשלה

עוד טעם. דמצוה לאכול בערב יום כפור. משום דהטעם דמוסיפין מחול על הקודש. היינו להעלות ולעשות מחול קודש. וכן המצוה דאכילה בתשיעי. משום דאז ביה"כ כל איש מישראל בתשובה מסתמא ועולה למדריגה גדולה וכאלו מקריב את עצמו לקרבן

[425] **בספר** צידה לדרך כתב שהשו"ב מסביב בכל הבתים. והשו"ב בעצמו מסביב עם הכפרות על ראשו של כל אחד ואחד:

ולכך מצוה שיאכל וישתה בתשיעי כדי שניצוצי הקדושה אשר נשארו בקרבו יעלו עמו אז. ובזה יהי' עלי'.[426] ישמח משה:

סימן תשלו

טעם. שנוהגין לאכול בעיוה"כ מאכל לביבות ממולא בפנים בבשר. כי הבשר רומז לדין הוא מכוסה והבצק שרומז לרחמים הוא מעלה ומחברים חו"ג למזג ולהמתיק הגבורות כי האכילה הזאת הוא הכנה לתענית יוהכ"פ שאמרו ז"ל שגם האכילה הזאת נחשבת לעינוי דיוה"כ. (זרע קודש):

סימן תשלז

טעם. שתיקנו חז"ל **להתוודות עי"כ במנחה**. לפי שחששו שמא תטרף דעתו עליו שישתכר בסעודה ולא יוכל להתוודות אח"כ ומ"מ כל יחיד יוכל לחוש לעצמו שמא מעת המנחה עד עתה נכשל באיזה עבירה ח"ו ע"כ טרם כניסת יוה"כ יאמר בלחש הוידוי קצרה אשמנו ותועיל לזה הוידוי הזה.[427] עי' יומא דף פ"ז ע"ב ועי' מטה אפרים סי' תרי"ט סעי' ח':

קונטרס אחרון

עוד לא אעשה כמוהו. בספר דברי ילחק פי' בשם הרב הצדיק הקדוש **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל ועשרתם ערבתם הדליקו את הנר. כי הנה עשרה ימים הם מיוחדים לתשובה[428]

[426] **ומה** שאמרו כך רק באכילה ושתי' ולא בכל החמשה עינוים. היינו משום דטעמ' דמלתא דביוה"כ אנו מקריבין קרבנות והם החלב והדם הנמעט ממנו. וע"כ כשאוכלין ושותין הרבה בעי"כ יש לנו למחר חלב ודם יותר להקריב משא"כ בשאר העינויים. מנחם ציון:

שאל אחד להרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **צבי הכהן מרימנאב** זצוק"ל מה יתרון ליוה"כ בזה אשר נקרא שבת שבתין הלא גם בשבת כתיב בפ' פקודי שבת שבתון הוא לד'. והי' משיב אליו רואה אנכי כי אין אתה מעביר הסדרא בכויו'. כי הלא בשבת כתיב **שבתון לה'**. וביוה"כ כתיב **שבתון לכם**. כי אז אנו ממשיכין הקדוש' העליונ' למטה:

וראיתי באיזה ספר פי' על פסוק **אלה מועדי ה'** ומתחיל **ששת ימים** וכו' דזה מרמז ג"כ למועדים. כי יש לנו מה"ת ז' ימי מועדים. ב' ימים של פסח. וא' של שבועות. וא' של ר"ה. וא' של יו"כ. וב' של סוכות. והנה זולת יו"כ מותר לעשות בכולם צורך אוכל נפש. וזו ששת ימים תעשה מלאכה. היינו הששה מועדים יהי' מותר במלאכת אוכל נפש. רק יום השביעי הוא יו"כ שבת שבתון מקרא קודש. כל מלאכה לא תעשו. היינו אפי' אוכל נפש. וא"ש הא **דיו"כ נקרא שבת שבתון**. כי שבת הוא של חול ויו"כ הוא שבת של יו"ט דנקרא ג"כ שבת וע"כ נקרא שבת שבתון:

[427] **ובמדרש** רבה ויקרא פ' ג' כתב בשם הירושלמי שלהי יומא. א"ר ביבי בר אבייי כיצד אדם צריך להתוודות ערב יום הכפורים צריך לומר. **מודה אני** כל רע שעשיתי לפניך בדרך רע הייתי עומד וכל מה שעשיתי עוד לא אעשה כמוהו. **יהי רצון מלפניך ה' אלהי** שתמחול לי על כל עונותי ותסלח לי על כל פשעי ותכפר לי על כל עונותי. הה"ד יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וגו':

[428] **ובספר** ברית אברם (איכה) פי' **נשא לבבינו אל כפים אל אל בשמים**. כי דרך הפיוס אדם לחבירו בעיו"כ נותן כף אל כף לשלום ולבו רחוק ממנו אין זה תשובה כראוי. ואמר ירמי' דרך עצה טובה **נשא לבבנו אל כפים** ר"ל כמו שאנו מקרבין כפינו זה לזה נשא לבבינו ג"כ שיהיו הלבבות מקורבים ולבל יהיו הידים משולבי ומצומדים והלבבות רחוקים ומפורדים. ואח"ז נפייס **אל אל בשמיים**. ר"ל מה שחטאנו נגדו ית' ואז ימחול לנו. אבל אם נחנ"ו

ולפעמים אם יתעכב מלשוב בהם ישוב עכ"פ בעיוה"כ. ואם כבר פנה גם היום הזה אזי יש להתעורר עכ"פ בעת הדלקת הנרות שכבר נטו צללי ערב. וז"ש **עשרתם** שכבר עברו עשי"ת. **ערבתם** שכבר עבר ערב יוה"כ ועתה הנה **הדליקו את הנר** והוא רגע האחרונה ועד מתי לא תתעוררו לשוב בתשובה:

ובספר בני יששכר מאמרי שבתות מאמר ו' סי' י"מ כתב בשם הרב הגדול מו"ה **חיד"א** זלה"ה שפי' בשם האריז"ל **שלשה דברים צריך אדם לומר** וכו' **בע"ש** בעוה"ז. שהוא דומה לערב שבת ע"ד שאמרו מי שטרח בע"ש יאכל בשבת. **עם חשכ"ה**. היינו בימי הירידה לעת זקנתו יאמר לנפשו וכוחותיו **עשרת"ם**. כבר השתדלתם להשיג עשירות. **ערבת"ם**. כבר השתדלתם להשיג תאוות הערב. **הדליקו את הנר**. מעתה חובת עליכם להדליק כוחות הנשמ' הנק' **נר ה' נשמת אדם**. ע"כ לא אמר הדלקתם רק הדליקו בציווי עכ"ד:

בספר ישמח משה (ליוה"כ) כתב שאמר קודם **כל נדרי**. **אחינו בני ישראל** שימו נא על לב שבבגדים האלו שאנחנו הולכים כעת באלו הבגדים עצמן נלך לעולם העליון ליתן דין וחשבון לפני ממה"מ הקב"ה ע"כ נדמה דעתינו כאלו אנחנו עומדין באלו הבגדים לפני כסא הכבוד ליתן דין וחשבון. ע"כ נתחרט בחרטה גמורה כי אז בודאי מתחרטים באמת. רק שאז לא יועיל החרטה אבל עכשיו מועיל. ע"כ נתחרט בלב שלם על פשעינו ונקבל עלינו באמת שלא נשיב עוד להן ונבקש מחילה וסליחה מאת מלך מוחל וסולח:

ובספר כולם אהובים בתיקון הנפש פ"ח כ' בשם הרב הצדיק הקדוש מו"ה **משולם זוסיא** זצוק"ל מה שאמר אליהו עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים. היינו ברמז על ב'

פשענו ומרינו ר"ל שיש בנו עדיין עבירות שבין אדם לחבירו אתה לא סלחת אפי' עשינו כל תשובות שבעולם: **וקדמונינו** ז"ל נתנו רמז **ארי"ה שאג מי לא ייר"א** ר"ת **אלול. ר"ה. יוה"כ. הו"ר**. שמחויב כל א' לפשפש במעשיו שיהי' דרכיו נכונים ומכ"ש לעשות תשובה על עונות:

ובספר מוסר כתב אשרי האדם כי יעזוב דרכו הרעה בעודו איש בכחו וישוב בתשובה שלימה ויאמר אוי לי מה עשיתי איך מרדתי במלך מלכי המלכים הקב"ה איך לא הי' פחד אלהים לנגד עיני ולא זכרתי אשר בראני יש מאין והחסדים אשר גמלני עד העמידני עד כה ונתן לי לב להבין ולהשכיל ללמוד וללמד לשמור ולעשות כדי שאזכה לחיי עולם הבא. ואני הפכתי מעשי וחטאתי בכל אברי. וכל אחד מאברי הוא פגום. והנני נעשיתי בעל מום מפני חטאתי. ואנה אוליך חרפתי. וכשיראו בעולם הבא אבי ואמי וכל קרובי את מומי ירחיקוני ממחיצתם ומה אעשה ליום הדין הגדול והנורא. אז ירך לבבו לדבר רכות לעני ה'. ואז ירחם ה' עליו ויתן בלבו לשוב באמת ויהי' נשמר מן החטא:

ובספר מאור עינים (האזינו) כתב על מה דאיתא בש"ס דרבי ס"ל דיה"כ מכפר בין לשבים בין לשאינם שבים. איך אפשר שרבי יהי' סובר שיה"כ מכפר אף לשאינם שבים הלא אמרו רז"ל כל האומר הקב"ה וותרן וכו' אך נראה דוודאי בלא תשובה אינו כלום. אך הפי' הוא ע"פ מה שאמז"ל בזוהר הקדוש על עון הוצאת ז"א אמרו כלהו חובין תלין בתיובתא לבר מהאי וזהו שאמר אף לשאינם שבים. ר"ל אף לאותן שאינן מקבלים אותם בתשובה כל השנה דהיינו על עון הנ"ל ביה"כ מקבלים אותם:

סעיפים שבש"ע היינו בסי' א' שם כ' **שויתי ה' לנגדי תמיד** ובסימן רל"א כתב **בכל דרכיך דעהו**. ור"ל שאתם מדלגים אותן הסעיפים שהן הן גופי התורה:

סימן תשלח

טעם. שהנלקה צריך להיות פניו מוטה לצפון. משום שעיקר חטא האדם הוא מחמת ממון וכתיב מצפון זהב יאתה. ע"כ מכניע עצמו לאותו צד להודיע שמשם לו החטא. ט"ז סי' תר"ז סק"ד:

סימן תשלט

טעם. על מה שאנו לוקין ל"ט מלקות שני חלקים מאחוריו וחלק א' מלפניו. הלא עיקר החיוב המה עינים ופה. ומה חייבים עצמות השדרה. והוא עפ"י המשנה הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה. מאין באת. ולאן אתה הולך. ולפני מי אתה עתיד ליתן כו'. ונמצא צריך להתחשב תמיד חלק א' מה שהי' לפניו קודם שבא לעולם. ושני חלקים מה שיהי' לאחריו היינו ולאן אתה הולך. ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון. וכשאדם עובר ח"ו עבירה הוא שוכח. לכך מלקין אותו שני חלקים מאחוריו בשביל ששכח מה שיהי' לאחריו. חלק א' מלפניו. בשביל ששכח מאין באת שהי' לפניו. ראיתי באיזה ספר. ועי' לקוטים סעי' ע"ו:

סימן תשמ

טעם. שנהגו העולם שלוקין על לבם בשעה שאומרים הוידוי של אשמנו כו'. לפי שביד כל אדם יחתם הרי שהידים הם עדים על כל מעשה האדם וכתיב יד העדים תהי' בו בראשונה. אגרת הטיול:

קונטרס אחרון

הוידוי של אשמנו. והטעם. שביוה"כ אומרים הוידוי ולא בר"ה. עפ"י מה שאמז"ל (יומא כ') השטן בגימט' תלת מאה ושיתין וארבע הוי, תלת מאה ושיתין וארבע יומי אית לי' רשותא לאסטוני, ביומא דכפורי לית לי' רשותא לאסטוני[429] ולכך בר"ה אין לומר הוידוי

[429] **בפיוט** ליו"כ **מסטין בכבל אסור**. יפלא הלא אין כח של השטן רק בפה וא"כ מה מהני בזה שיאסור אותו בכבלי ברז"ל הלא שפתו אתו. רק דהנה ידוע דביו"כ לית לי' רשות לשטן לאסטוני. וידוע דכף רגלי המלאכים ככף רגל עגל. ולכך בשתים יכסה רגליו כדי שלא יזכור מעשה עגל. אבל השטן ביוה"כ שאינו יכול לקטרג בפה הוא מגביה את רגליו להזכיר מעשה עגל. לזה אנו אומרים מסטין בכבל אסור רגליו שלא יקטרג ברגליו. ראיתי בס' אחד בדרך הלצה:

כדי שלא לקטרג[430] אבל ביוה"כ אין לחוש לזה. כי לית לי' רשות להשטין ולכך יוכל להתודות. שמעתי מהרב הה"ג מוה' נחום אהרן רוקח נ"י.

ופעם א' אמרתי לאדמו"ר הרב הצדיק הקדוש **מאלעסק** זצוק"ל שראיתי בספר א' וגם שמעתי מאנשים יראים ששמעו מזקינו הרב הצדיק הקדוש המפורסם כאן אתנחתא. ואח"כ אמר עליהם חטאת כו' עליהם ארבע מיתות ב"ד כו'[431]**הר"ש מבעלז** זללה"ה כשהי' אומר ביוה"כ ועל חטאים שאנו חייבים הי' עושה ועמד אז אצלו הגבאי שלו הרב ר' **שמעון** נ"י בן הרב החסיד ר' **אייזיק** ז"ל אשר הי' מקרה לפני הרהצה"ק הנ"ל התקיעות ושאל אותו מה אתה אומר לזה: והשיב לו שזאת אדע כי פ"א בילדותי הייתי עם אבי ז"ל אצל הרב הצדיק הקדוש **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל ובליל כל נדרי בשעה שהרב

[430] **ובשם** האריז"ל דבשעת התקיעות בין סדר לסדר יוכל להתודות בלחש כי אז השטן מעורבב ע"י התקיעות. עיין מחצית השקל סימן תקפ"ד סק"ב:

[431] **בספר** זרע קודש (תצא) פי' בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **אלימלך** זצוק"ל הפסוק **ומטה האלקים בידי** כי שם האלקים מורה על בחינת גבורה ומשפע כמ"ש **אלהים נצב בעדת אל בקרב אלקים ישפוט**. ויש כח ביד הצדיק להטות הדינים לבל ישלטו על ישראל ח"ו. רק לכל אשר יחפוץ יטנו ומטה הדינים על שונאי ישראל. וז"ש ומטה האלקים בידי. זאת נתן ית' בידי להטותם כחפצו:

וראיתי בספר אחד ביאור המאמר ותשובה וכו' מעבירין וכו'. ע"ד אומרם ז"ל על רחב"ד כשהי' מתפלל וכו' אמר זה חי וכו'. הכוונ' דאפילו אם כבר נגזרה הגזיר' הי' מהפך על איזה רשע או עכו"ם ע"ד ונשא השעיר וכו' וזו הכוונ' מעבירין ולא אמר מבטלין. אלא מעבירין מאתנו ונותנין על ראש שונאי ישראל אכי"ר [הערת המדפיס: **ונראה** דלכן תפסו חז"ל בשליח צבור לשון העובר לפני התיבה. ולא נקטו היורד או העומד. כי הש"צ ע"י תפלתו יכול להעביר הגזר דין על שונאי ישראל:

ובס"ח סימן תמ"ה כ' אחד הי' חולה עד מות והי' א' מתלוצץ א"ל אקנה לי החולה שלך מן לי כך וכך. אמר ליה אתן לך מיד עמד החולה וזה חלה ומת. ובפי' אזולאי שם כתב גם אני שמעתי מאדם גדול שראה בעיניו עכו"ם שמכר החולה והמוכר נתרפא והקונה תיכף נלכד בחולי רחמנא ליצלן:]:

ועד"ז כתב בספר אגרא דפרקא בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **מנחם מענדיל מרימנאב** זצוק"ל כאשר רואה אדם איזה מדה רעה הכרוכ' אחריו כגון גאוה ותאוה וכיוצא אזי יקבע לה מקום לאיזה איש אשר לא מבני עמינו ותלך המדה רעה אל המקום אשר הוכן לה ותדבק רע ברע. ופי' שם בזה הפסוק וישלחו מן המחנה כל צרוע וכו' אל מחוץ למחנה תשלחם וכו':

ובספר זרע קודש בליקוטים ביאור עד"ז הפסוק **המלאך הגואל אותי מכל רע יברך** וכו' מה שאמר הגואל ולא קאמר שהציל. אך דבאמת אם הגזירה יוצאת ח"ו ורוצים לבטלה צריך להניח הגזירה על האומות כמו שכתוב ואתן אדם תחתיך. עוד כתב בפסוק (ישעי') **נתתי כפרך מצרים**. דהאומות הם כופר לישראל. וז"ש **הגואל אותי מכל רע**. היינו שגאל אותי. היינו לשון פדייה וכופר נפש. היינו שנתן האומות תחתי לכופר נפש. ובזה חל הברכה עלי והקללה על האומות **יברך את הנערים** עכ"ל:

ובספר לקוטי מהרי"ל (פנחס) כתב שמעתי מאדמו"ר הקדוש ר' **אלימלך מליזענסק** זצ"ל **ונתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתך**. פי' שהאומות פודין אותך מחמת שאני רואה את מעשיהן נגד מעשיך אני רואה שפושע ישראל הוא טוב מן כשר שבאו"ה. ובספר אמרות טהורות כתב שזהו כוונת רז"ל באומרם **כל המעביר על מדותיו מעבירין ממנו כל פשעיו**. היינו שמעבירין אותו ממנו ועל ראש רשע יחולו כמו והעברתם את נחלתו:

ובשם הרב הצדיק הקדוש **מרימנאב** זצוק"ל **ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם**. תרגום אונקלוס ואילין דיניא די תסדר קדמיהון. היינו אם נגזר ח"ו להוריד דינין להאי עלמא אזי יהי' נסדרין וחלין עליהון ולא חלילה על אחד מישראל:

ובספר דברי אמת (ראה) פי' בשם הרב הצדיק הקדוש **רבי ר' בער** זצוק"ל דברי התנא בבבא קמא אית דוכתא דתנא הן. היינו כשלומד ענין חסדים איתא הן שרוצה בזה ובאבות נזיקין לא תנא הן שלא יחפוץ כ"א אדרבה לדחותן לשונאי ישראל:

הצדיק הקדוש הנ"ל אמר ועל חטאים שמע אביו רעש גדול בחוץ ובמוצאי יוה"כ שאל אביו את הרהצה"ק הנ"ל מה זה הרעש ששמעתי בעת שאדמו"ר אמר ועל חטאים בליל כל נדרי. והשיב לו הרהצה"ק הנ"ל מה חידוש הוא לך כי בשעה שאני אומר את הע"ח הם בטלים ע"כ הי' הרעש ההוא. ע"כ שמעתי:

סימן תשמא

טעם. שאסור לנעול מנעל של עור ביוה"כ או בתשעה באב או לאבל מפני שהם משכא דחוויא שהוא מצד הקליפות ומפני שיו"כ עולה מלכות למעלה בבינה ואין בהם אחיזה לחיצונים לכן לא נאסר אלא מנעלים של עור אמנם שאר מנעלים מותרים כי גם מנעלים דקדושה לא נתבטלו ח"ו כו' רק אותם מנעלים של עור משכא דחוויא כתנות עור אשר עליהם נאמר רגליה יורדות מות אלו לבד נתבטלו. וכיון שכתנות עור הי' מאותו החטא וגם שגרם מיתה וחירוב ולכן מטעם הנ"ל אסור לאבל מנעלים של עור וגם בתשעה באב.[432] ש"ע של האר"י ז"ל:

קונטרס אחרון

מנעול של עור ביוה"כ. ובספר אגרא דפרקא אות ד"ש כתב בשם הרב **מהר"מ חאגיז** בספרו משנת חכמים שמביא שם חכמי הרמז דענין לבישת המנעלים הוא כדי שלא יגע בשרו על האדמה כי בחטא של האדם נתקללה ע"כ עושין הפסק בין הרגל לאדמה. ובעבור זה במקום אדמת קדש שיצאה האדמה מכלל ארור לכלל ברוך יש לילך יחף וזהו של נעליך כו' כי המקום וכו' אדמת קודש הוא עכ"ד. וכתב שם ובזה מצאנו טוב טעם למשארז"ל לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו ויקח מנעלים לרגליו. דכיון שההפסק הוא בכדי להפסיק בין הקללה ע"כ ימכור כל מה שיש לו ויקח מנעלים להפסיק. וזה שמברכין על מנעלים שעשה לי כל צרכי כי זהו כל צרכיו לחפוץ בברכה ולהפסיק הקללה. ומטעם זה נאסר ביום הקדוש יוה"כ בחליצת מנעל כי נתקדש הארץ בקדושת היום ויוצאת אז מן הקללה לברכה. ותבין ביום המקווה לישועה יום שנולד בן דוד נאסר בחליצת מנעל להורות שע"י משיח בן דוד תצא האדמה מקללה לברכה והמתברך בארץ יתברך באלקי אמן:

הוי מנעל לענין יוה"כ. ובס' ארחות חיים שם בהגהות כתב דאף דיש להחמיר בשל שעם וקש אבל במנעלים הנקראים קאלאשין הנעשים מקאטשיק דכיון שמקפידים שלא

[432] **ועי'** מחצית השקל סי' תרי"ד ס"ק ב' דביו"כ יש להחמיר ולילך יחף לגמרי דגם מנעול של בגד ושל שעם וקש הוי מנעל לענין יוה"כ ע"ש. והתינוקות גם הם בכלל איסור נעילת סנדל. מהרי"ל:

ללבשן על הרגל בלא מנעלים לפי שמזיק לבריאת הרגל אם אינו לובש אותן ע"ג מנעל עור א"כ יש להקל שאין זה דרך נעילה ללבשן בלא מנעלים מפני שמזיקין להרגל. ועוד שהרי אינם מכוונים להרגל וגדולים יותר שהרי לובשין אותן ע"ג מנעלים א"כ הרי מבואר בא"ז הלכות אבילות ס"ס תמ"ג וז"ל ונהגו לנעול מנעלים רחבים כמו בוטש מפני איסטנוסות ובשעת התפלה חולץ ע"ש:

סימן תשמב

טעם. שנוהגים ללבוש ביוה"כ בגדים לבנים נקיים. דוגמת מלאכי השרת וכן נוהגים ללבוש קיט"ל שהוא לבן ונקי וגם לפי שהוא לבוש של מתים ועי"ז נכנע ונשבר לב אדם לעשות תשובה שלימה. לבוש סי' תר"י סעי' ד':

קונטרס אחרון

ללבוש קיטל. ובספר מטה אפרים סי' תר"י סעי' י"א כתב וז"ל נהגו בעת הנשואין שעושין הקיטל לחתן מיפים אותו ועושין בו עטרה של כסף על בית הצואר וכן היו נוהגים מלפנים לעשות הבית מעוטר בעטרה של כסף. כי אם אינו מצופה כלל אינו רק כמו כתונת ממעל למדיו. וזה מקרוב שעושין של זהב או מקצתה כסף ומקצתה זהב למען הראות תפארת גדולתם ולא ידעו שיש סמך מן התלמוד שלא ללובשו זהב לפי שהוא מזכיר עון העגל שהי' של זהב ואין קטיגור נעשה סניגור כדאמרינן בר"ה. ולכן ראוי להחזיר עטרה ליושנה להיות נחפה בכסף. וכן הנשים אין לובשות בגדים המחופים בזהב עכ"ל. ובהגהות מנהגים פקפק בדבר דהא כהן גדול לא נאסר בהם כ"א בפנים ולא בחוץ:

יש שא"א בי"ט שחל בשבת רק **מזמור לדוד הבו לד' בני אלים** וכו'. וחרוז ראשון ואחרון מן **לכה דודי** מ"מ כשחל יוה"כ בשבת א"א כלל רק **מזמור שיר ליום השבת** לבד וכן אחר התפלה א"א במה מדליקין ולא מזמור לדוד ה' רועי כו' אף שנוהגין לומר בכל שבת מזמור זה אף בי"ט שחל בשבת מ"מ ביוה"כ שחל בשבת א"א אותו. מטה אפרים סי' תרי"ט סעי' י"ג. ועי' אשל אברהם שם:

סימן תשמג

עוד טעם. ע"ד **אם יהי' חטאיכם כשנים כשלג ילבינו**. פ"ח סי' תקפ"א בשם מהרש"ל:

סימן תשמד

טעם. ששוטחין **עשבים ביום הכפורים על הרצפה** בבית הכנסת ובבהמ"ד. משום שביום הזה מרבים בהשתחואות בפשוט ידים ורגלים וע"כ שוטחין עשבים להפסיק בינו ובין הקרקע ואפי' אם אין שם אבן משכית דיש לגזור אטו אבן משכית שאסור מן התורה דכתיב ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשתחוות עליה. רמ"א סי' קל"א סעי' ח' ועי' ט"ז שם ס"ק י"ד ועי' מגילה דף כ"ב ע"ב:

סימן תשמה

טעם. דיוה"כ בעשירי בחודש. מפני דחטא אדה"ר הי' בע"ש יום א' בר"ה וכשחטא קיבל עליו נזיפה דכתיב ואביה ירוק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים. ולא נתייחד הדיבור עמו עד אחר שכלו ז' ימי נזיפה כמו גבי מרים. ובשבת לא קיבל נזיפה רק ביום א' וא"כ כלו ז' ימי נזיפה בשבת וביום א' שהוא עשירי בחדש נתייחד הדיבור עמו ונתרצה לו. ולכן נקבע בו ביום. ולכך כל האוכל ושותה בתשיעי וכו' דתשיעי הי' בשבת. ראיתי באיזה ספר:

סימן תשמו

טעם. שנוהגין להתחיל **כל נדרי** מבע"י[433] משום דאין מתירין נדרים בשבת ויו"ט. מ"א סי' תרי"ט ס"ק ה'. **וטעם**. שנוהגין להעמיד ב' אנשים אצל הש"ץ בשעה שאומר כל נדרי מפני שהולכי' בתחלה ואומרים ע"ד המקום וע"ד הקהל אנו מתירין להתפלל עם העבריינין ולזה בעינן ג' ומאחר שהולכים שם עומדי' שם עד אחר כל נדרי. דאי הטעם כדי שיהי' ג' מתירין א"כ נדרי אותן ג' מי מתיר ואם הקהל אומרים בלחש וזה מהני להם א"כ ישבו כולן במקומן ויהנה התרת הקהל. דרכי משה שם:

[433] **אחר** כל נדרי קודם שיאמר ברכו יאמר החזן בקול רם **ברכת שהחיינו** בלא כוס. וגם הציבור יאמר כ"א שהחיינו בלחש. ויש לו למהר לסיים הברכה קודם הש"ץ כדי שכשיסיים הש"ץ יענה אמן. עיין מחצית השקל סימן תרי"ט סק"ג. וכשחל יוה"כ בשבת אין אומרים הבו כו'. אשל אברהם סימן תרי"ט:
וע"ש סי' תצ"ד שאם א' מברך להוציא גם אחרים בברכתו אם הם ברכות שחיובם ודאי נכון שהשומע יאמר התיבות עם המברך. והברכות שחיובן הוא ספק כגון מי שנעור כל הלילה שיש ספק אם יברך המעביר שינה וכדומה ויוצא במה ששומע מאחר כמבואר בסימן ע"א. יש לענות תיבות שאינן שמות הקדושים עכ"ל. וע"ל סעיף ל' בהשמטה בד"ה והמנהג:

סימן תשמז

טעם. שאומרים קודם כל נדרי **ע"ד המקום ועל דעת הקהל** אנו מתירין להתפלל **עם העבריינים**. ע"פ הש"ס דמנחות כל תענית שאין בו מפושעי ישראל אינו תענית שהרי חלבנה ריחה רע ואעפ"כ הכניסה הכתוב בכלל בשמים החשובים. ופי' מלת העבריינים הוא אותם שעברו על דברים שנתחייבו נידוי או שמתא מחמת עבירות שבידם ומתירין להם כדי שיוכלו להתפלל עמהם ואפי' לא יבקשו שיתירו להם מתירין להם. משום דאמרינן כל תענית צבור כו'[434] עי' מטה אפרים סי' תרי"ט סעי' י' ואלף למטה שם. וע"ל סעי' קי"א:

סימן תשמח

טעם. שנהגו הקהל לומר כל נדרי בנחת עם השליח צבור. כדי להתיר לש"צ כי אין יכול להתיר לעצמו. הגהות מנהגים:

סימן תשמט

טעם. שתקנו לומר **כל נדרי ביום הכפורים** ולא בר"ה כמו שהוא במשנה. משום דיום הכפורים בטל העם ממלאכה אף מלתקן אוכל נפש ואיכא כינופיא טובא. וסמוך הוא לר"ה. ופעמים שיום הכפורים נקרא ר"ה כדכתיב בראש השנה בעשור לחדש השביעי ואמרינן אי זו היא שנה שראש השנה שלה בעשור הוי אומר זה יובל. ספר התניא סי' פ':

קונטרס אחרון

כל נדרי בקול רם. ובשם הרב הקדוש המפורסם **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל שפי' החרוז מה שאומרים בליל כל נדרי **דוד שואג בקול**. ששואג על המסטינים שלא יעכבו על ידו. **יתן קול דברו סלחתי**.

ובספר בארת המים כתב בשם קדוש א' שאמר קודם כל נדרי בעמדו לפני ארון הקודש בבכי' יתירה והתלהבות גדולה הנה אנו אומרים **ונסלח** וגו' **כי לכל העם בשגגה**. מהפלא הוא הכי אפשר כי כל העם יהיו שוגגין ולא יהיו שום מזיד ביניהם. אך רבש"ע אני מעיד

[434] **ועי'** פרישה שם דמה שאמרו ז"ל כל תענית ציבור כו' בא לרמוז שאין לנו להקל ברשעים פושעי ישראל שלא יהיו בכלל תעניתנו ותפילתנו כי שם שמים מתעלה ומתקדש בשעה שהרשעים חוזרים בתשוב' ונמנים בכלל הצדיקים שאל"כ הצדיקים נתפשים עליהם מפני הערבות שהרי כל ישראל ערבים זה לזה ומש"ה אם אין פושעים ישראל בתוכו. ר"ל שאין נותנין לב לעשות תשוב' להשי"ת מפני הערבות אינו שומע חלילה בתפילתו של הצדיקים.

ומטעם זה. נצטוינו במצות לולב ליקח ערבה שאין לה טעם וריח רמז לפושעי ישראל. ועי' לעיל סעי' קי"א:

בהם כי אין בהם שום איש שיאמר לשם יחוד קודם בואו לעבור עבירה. וא"כ יתכן לומר עליהם כי כולם שוגגין המה.

סימן תשנ

טעם. שאומרים **כל נדרי בלשון ארמי**. לפי שנתקן בבבל שהי' עיקר לשונם לשון ארמי לכך תקנוהו בלשון ארמי כדי שיבינוהו הכל. לבוש סי' תרי"ט סעי' א':

סימן תשנא

טעם. שהש"ץ אומר **כל נדרי בקול רם**. כדי להזכיר להציבור שיאמרו גם הם ויתנו לב על נדריהם שידרו כל השנה ואולי יש אחד בבהכ"נ שלא נתן לב בפעם א' ישמע בשניה ולכך נוהגין להגביה קולו בפעם ב' יותר מבראשון ובג' יותר מבב' כדי שישמעו כולם ויתנו הם לעצמם שאין תנאי מועיל לאדם אלא מה שיתנה הוא מעצמו ולא אחר מתנה בעדו. לבוש שם:

סימן תשנב

טעם. שאומר **ג' פעמים**. משום דלשון חכמים כך הוא. מגל זו. מגל זו. מגל זו. קופה זו. קופה זו. קופה זו. במנחות. וכן חלוץ הנעל. וכן **מותר לך**. **מותר לך**. **מותר לך**. מטה משה סי' תתס"ד:

סימן תשנג

טעם. שאומרים בליל יוה"כ ומחרתו **ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד** בקול רם. משום שבכל השנה אומרים אותה בלחש מפני משה גנבה ממלאכים אבל ביום הכיפורים גם ישראל דומין למלאכים. טור סי' תרי"ט:

סימן תשנד

טעם. שיש נוהגין בר"ה ויו"כ להשמיע קולם בתפלתם יותר משאר ימות השנה. עי' ספר **מנחם ציון** להרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **מנחם מענדיל מרימנאב** זצוק"ל פ' נצבים דכתב וז"ל טובה צפרנן של ראשונים הטור והב"י אשר מימיהן אנו שותין ומפיהן אנו חיין שהי' בעלי רוח הקודש[435] ואוהבי ישראל מאד וחששו על מנהג בני הכפרים המתאספים

[435] **בספר** ברכת אברהם כתב בשם הסידור מהגאון יעב"ץ שהש"ע נתחבר ברוה"ק וסימנא מלתא בהם והלכות שופר הוא סי' תקפ"ו גימ' שופר:

בימים נוראים להתפלל בצבור ולא הורגלו בכך כל ימות השנה לכך הם מגביהים קולם בתפלתם ובאמת יש איסור גדול להמגביה קולו בתפלתו ובפרט בספרי המקובלים ובזוה"ק מחמירים ומזהירים מאד ע"ז[436] וע"כ דאגו על הדבר שלא יהיה חלילה קטרוג על ישראל. לכך כתבו מותר להגביה קולו בתפלתו מעט בימים הללו. אבל אמת נכון הדבר שההיתר הזה הוא רק לפנים ולא טוב הדבר ואדרבא איסור גמור יש. וע"כ טובה היא השתיקה. וע"ל סעי' ע"ו וסעי' ע"ז וסעי' ע"ח:

סימן תשנה

עוד טעם כדי שילמדו זה מזה ולא חיישינן שיטעו זה את זה הואיל ומצוי בידם מחזורים ותפלות. מרדכי במס' יומא:

סימן תשנו

טעם. שאין אומרים או"א רצה במנוחתינו כשחל בשבת. דכיון שהוא יום עינוי אין לנו רצון כ"כ במנוחתינו.[437] לבוש סי' תרי"ט:

ובספר שארית ישראל כתב בשם **הבעש"ט** שכל החיבורים שהי' עד **המהרש"א** ועד בכלל הי' ברוה"ק [הערת המדפיס: **בספר** מעגל טוב להגאון הקדוש **חיד"א** זללה"ה כתב וז"ל סיפר לי הרב **הירש מבאלחוב** בשם הגאונים קשט דברי אמת כי הרב הגאון מו"ה **העשיל** הי' לומד בהלכה וראה דברי **מהרש"א** וכעס וזרק הספר לארץ והי' מצטער איך אומרים על **מהרש"א** גדולות ואיך טעה. ונזדמן שם שבא בחור א' ונכנס עמו בדברים עד שהרב א"ל דברי מהרש"א וענה אותו הבחור וא"ל אפשר שכוונת **מהרש"א** כך הוא ונבהל הרב שראה שכיון מהרש"א לאמת. ונשבע שלא לחבר ספר מאחר שאפילו הוא לא כיון בדברי **מהרש"א** וזלזל בו וכך יעשו לחיבורו:
ובשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **פנחס מקאריץ** זי"ע דמה שאומרים על ספר מהרש"א שהוא ר"ת מו"ה **שמואל איידליש** הוא טעות. כי הוא ר"ת מו"ה **שמואל אליעזר** כ"כ בהקדמה. וסיפר בשם גדול א' שהי' בעיר ששם קבורת אמו של המהרש"א ונכתב על המצבה שם גיטל. ובספר כלילת יופי כתב דחמותו אשר החזיקה אותו ואת כל בני הישיבה מכספה בק"ק פוזנון הי' שמה איידיל:] גם החבורים שאחר המהרש"א יש מהם שהם ברוה"ק ויש שלא ברוה"ק. מ"מ כיון שנתקבל החיבור אצל בני ישראל הגם שאינו מקובל אצל הכלל כ"א בפרט הנקרא בשם צבור ממשיכין כח רוה"ק בזה החיבור רק שלא יהי' ח"ו נגד רק רצון הבורא יתברך:
עוד כתב בשם **הבעש"ט** שהט"ז והש"ך הם פוסקים האחרונים וע"כ לראות שלא לעבור על דעתם כ"א להחמיר אבל לא להקל נגדם כ"א בצירוף איזה טעם באופן שגם הם היו מסכימים להקל כגון בהפסד מרובה וכדומה. אבל מ"מ גם החיבורים שאחר הט"ז והש"ך ח"ו להרהר עליהם מאחר שנתקבלו ויש הסכם עליהם נמשך בהם כח רוה"ק. כ"ז שמע מהרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **מרדכי מטשארנאביל** זצוק"ל:
עוד כתב כי **הבעש"ט** נבג"מ שיבח את **המהרש"א** ז"ל למאד בגודל צדקתו עד שאמר שאם היו העולם יודעים מזה היו לוחכים העפר שעל גבי קברו:

[436] **וגלל** כן נאמר בחנה מדברת על לבה ואחז"ל מכאן שאסור להגביה קולו בתפלתו. וזה הי' בר"ה שבר"ה נפקדו שרה רחל וחנה. ובאמת צריך להבין וכי עלי הכהן לא ידע שאסור להגביה קולו בתפלתו ולמה חשבה לשכורה. אלא שהיתה מתפללה מעומקא דלבא

[437] **ובספר** בגדי ישע סי' תקפ"ב כ' לומר **או"א רצה במנוחתינו** ביוה"כ שחל בשבת. כי זה עיקר המנוחה שאנו מקיימין רצון הבורא ויחשב יותר מנוחה משבת לבד שאוכלין ושותין כו' ועוד נקרא מנוחה יותר שאנו בטוחים שיכפר לנו עונותינו ואין לך מנוחה יותר מזה והלואי שיתרצה בנו לעשות לנו טובה כזו בכל חודש מכ"ש עכשיו שזכינו ליום הקדוש הזה וכתב ראי' לדבריו ע"ש. ועי' לבוש סימן תרי"ט שסותר דברי עצמו שבסעי' ב' כתב כשחל בשבת אין לומר רצה במנוחתינו ובסעיף ג' כתב אם חל בשבת אומרים **ותתן לנו** וכו' ואת יוה"כ הזה **או"א רצה**

קונטרס אחרון

רצה במנוחתינו. בספר אשל אברהם סי' תרכ"ב כ' לפי מה שנוהגים בשבת קודש לומר בערבית **וינוחו בה**. ובשחרית **בו** ובמנחה **בם**. נראה שכן ראוי לומר גם ביו"כ שבשבת קודש ואין ראי' ממה שנדפס סתם בו כיון שהדפיסו בשוה לערבית ולשחרית ומנחה. **ובספר** שאגת אריה להרב הה"ג מו"ה אברהם אריה אבד"ק מוינעשט נ"י בהשמטות כ' בשם הרב הצ' הקדוש מוהר"ר **ישראל מרוזין** זצוק"ל כוונת סיום הברכה בתפלת של יוה"כ **בא"י מלך מוחל וסולח לעונותינו** כו' עפ"י משל לאב שיש לו בן יחיד החביב לו מאד ויש לו תענוג גדול כשמשתעשע עמו וע"כ כשיש בידו תפוח נאה נותנו לבנו וכשהוא רוצה לקבלו האב משיב ידו ואינו נותן לו. ואח"כ שוב האב מושיט ידו ליתן לו וחוזר ומשיב ידו וככה עושה כמה פעמים כדי להשתעשע עמו ולהתענג מזה. והנה אין תענוג מזה רק להאב אבל הבן יש לו צער כי הוא משתוקק ליטול התפוח ולאכלו. וכשהבן הוא חכם עד מהרה יעשה ברכה על התפוח ואז יהא האב מוכרח ליתן לו התפוח למען לא יהי' ברכה לבטלה. כמו כן אנחנו מברכים ביוה"כ ברכה שנכלל בה כל עניני סליחה ומחילה כדי שהשי"ת יהי' מוכרח לעשות כן משום חשש ברכה לבטלה.

סימן תשנז

טעם. שאין צריך נטילה ביה"כ רק רחיצה מעט עד סוף קשרי אצבעותיו. לפי שאין שליטה לרוח הטומאה ביה"כ. מקדש מלך פ' תרומה:

קונטרס אחרון

עד סוף קשרי אצבעותיו. ועיין דגול מרבבה סימן תרי"ג דכתב וז"ל כיון שביוה"כ שחרית אינו נוטל אלא עד סוף קשרי אצבעותיו והכהן צריך ליטול עד הזרוע הי' צריך לברך ענ"י לכן נלע"ד שהכהן יטול גם שחרית עד הזרוע. וע"ש סימן קכ"ח וקיצור ש"ע סי' ק' סעי' ד':

שאין שליטה לרוח הטומאה ביוה"כ. ובדין אם מותר לטבול מטומאתו ביוה"כ עי' מטה אפרים סי' תרי"ג ס"ק י"ח שכתב דאפי' מי שרגיל לטבול לקריו או לשפוך עליו ט"ק מ"מ אסור לעשות כן ביוה"כ. ועי' זכור לאברהם ערך יוה"כ שכתב בשם גדול אחד להתיר לטבול במי שרגיל כל ימיו לטבול מטומאתו. ובס' ארחות חיים שם אות ט' כתב בשם ס' אור עינים ח"ב בהקדמה כלל כ"ד דאס אירע ח"ו מקרא לילה בליל יוה"כ ר"ל לא יאמר

במנוחתינו קדשנו במצותיך וכו' ע"ש. ועי' בגדי ישע סימן תרי"ט שכתב לומר בר"ה ויוה"כ באהבה ואם חל בשבת יאמר ב"פ באהבה את יום השבת הזה כו' **באהבה מקרא קודש** כמו בכל המועדים וכתב וכן הוא באבודרהם ע"ש. וע"ל סעי' תשע"ט:

שום דבר שבקדושה עד שיטבול תיכף דייקא באור הבוקר. ובאם לא יטבול הוא וב"ב עומדים בסכנה גדולה. וכתב שכמה וכמה באו לפניו וצוה להם לטבול תיכף וללבוש חלק לבן ואחר הטבילה בירך אותם ולכולם הי' ת"ל שנה טובה ומתוקה וחיים ארוכים עם ב"ב:

ובסי' תרט"ו אות ב' כתב וז"ל בספר דברי יצחק אות י"ד כתב שבשנת תרי"ב נתן תיקון הרב הצדיק הקדוש **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל לאנשים שקרה להם בליל יוה"כ קרי רח"ל שיאמרו בכל יום משנה זאת חוץ משבתות וי"ט ב' מזמורים שבתהלים ק"ג ק"ד. היינו לדוד ברכי נפשי. וברכי נפשי. ובעהשי"ת עלתה להם שנה טובה. ובאות ט"ז כתב ששמע שהרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **אברהם דוד** מבוטשאטש זצוק"ל צוה לא' שיתן בכל יום משנה זו צ"ל א' לצדקה פשוטה ועוד צ"ל א' בכל יום לצדקת א"י ע"כ. ובהגהות שם סי' תרי"ג כתב בשם פסיקתא דר"כ פסקא דיוכ"פ דגם מי שטובל ביוה"כ צריך שיטבול בצנעה שלא יראוהו בני אדם ועי' בס' האשכול הל' ק"ש סימן ב':

ובשו"ת מוהר"י מברונא סי' מ"ט כתב העיד לפני בחור א' שמהר"י ווייל יצ"ו אמר לו שיטבול ביום כפור לקרי להתפלל בטהרה כו' דאי לא טבל לבו נוקפו ולא מצי מתפלל:

סימן תשנח

טעם. דביה"כ אומרים **ממקומו הוא יפן ברחמים** בכל התפלות. משום דהקב"ה דן כל היום כולו. מ"א סי' תקפ"ב ס"ק ח'. גם אומרים בו משרתיו שואלים זה לזה **איה מקום כבודו** כי אף המלאכים לא ידעו מקומו מתוך שכבודו עולה ונגבה ואין שייך לומר ממקומך.[438] מטה משה סי' תתע"ב:

קונטרס אחרון

לקצר בפיוטים. בס"ח סי' רנ"ו מתרעם על מה שאומרים הקרובץ ובמשך הפסוקים ממהרים. כי הפסוקים והשבחות ברוח הקודש נאמרו והסליחות תיקנו חכמים ונביאים. וגם הפסוקים הם יסוד הקרובץ שמהם נתייסדו וכשם שמנגנים את הקרוב"ץ במשך כן יעשו להפסוקים שלא יהיו הפיוטים עיקר:

[438] **טוב** לקצר בפיוטים בשחרית יוה"כ כדי למהר בענין שיתפללו מוסף קודם ז' שעות על היום ואם התפללו שחרית ורואים שהוא סוף שש שעות לא יאמרו א"מ כדי להתפלל מוסף קודם שבע. והרא"ש ז"ל כשהי' רואה שהיו מתאחרין הי' מתפלל מוסף יחיד כדי להתפלל בזמנה. עי' טור סי' תר"כ:
ועולין לדוכן בשחרית ובמוסף ונעילה. אבל במנחה אין עולין לדוכן. משום מנחה דשאר ימות השנה דשכיח שכרות בעת ההוא. הגהות מנהגים:

סימן תשנט

טעם. שקורין **ביה"כ ששה**. כנגד היום שמכפר על מעשי העוה"ז שנמשל לששת ימי החול.[439]

וטעם. שקורין בפ' אחרי מות להורות שאין ראוי לזלזל במצות הנראית אליו קלות שהרי אלו נענשו במצוה שאין בה כרת ולא מיתת ב"ד. כל בו):

קונטרס אחרון

ביוה"כ ששה. בספר אשל אברהם סי' ס"ט כתב וז"ל הנוהגין לקרות בס"ת הק' כמה פעמים בימים נוראים כדי שיהיו הרבה עולים לס"ת הק' נראה אם יש עכ"פ אחד שלא שמע עדיין קריאת ספר תורה הק' אם קורין בשבילו אין בזה חשש ברכה לבטלה וכדקיימא לן לגבי פורס שמע וברכו שבשביל א' שלא שמע עדיין פורסים ולא שייך חשש ברכה לבטלה וכן נהגו. וכן נראה גם בזה. אך כשקורים ואין גם א' שלא שמע עדיין רק שעושים כן כדי להעלות לס"ת הק' יש לבטל מנהגם כי הוא חשש ברכה לבטלה לגמרי וגם בזה צ"ע ונראה נוטה שצריך להיות י' שלא שמעו. או עכ"פ רוב מנין שלא שמעו. וצ"ע אם מהני בזה מנהג להוציא מחשש ברכה לבטלה ע"ש:

רק בשמחת תוה"ק כיון שכבר נהגו שאיש לא נעדר מלעלות אז לתוה"ק וכל אחד ואחד מקטן ועד גדול עולים לתוה"ק ע"כ אין בזה חשש טעות כלל ומותר לכ"ע להוסיף. שם סי' תרס"ה:

ובסי' קל"ה כתב כיון דכשאין גם א' שלא שמע לכולי עלמא אין לומר ברכו שנית מצד זה נסוגותי אחור ממה שהייתי נוהג איזה פעמים לומר ברכו בליל שבת ק' אחר התפלה קודם עלינו. ואין ראיה מהגדולים הנוהגים כן כי אצלם שכיחי אורחים טובא המתאחרים לבוא לוועד התפלה ויש לפעמים כמה שלא שמעו ברכו. משא"כ כשידוע שאין גם אחד שלא שמע כגון בקיבוץ קטן מנין מצומצם בידוע שלא בא מי שלא שמע.

---

[439] **ואם** חל בשבת קורין שבעה ואין מוסיפים עולים יותר משבע' אפילו חל בשבת. לפי שסיום קריאת העולים מכוונים לסיים בענין כפרה לכן אין לשנותם ואף במקום שמחמת רוב העולים יש רווח מהעולים לצדק' לא נהגו להוסיף. ומסיימין קריאת הששי או השביעי בפסוק והיתה כו' ויעש כאשר צוה ד' את משה. מטה אפרים סי' תרי"ט סעיף נ' ועי' מ"א סימן רפ"ב סעיף ב'. ולבוש סימן תרכ"א סעיף א' כתב דאם יש מנהג שאר שבתות לקרות יותר משבע' גם ביוה"כ שחל בשבת לא יפחתו דא"כ מורידין הם אותו מקדושתו ע"ש:

ובשעת הוצאת ס"ת אומר הצבור ויהי בנסוע כו' ואחר שהוציאו הס"ת אומר הש"ץ בריך שמי' ואח"כ אומר ה' ה' ג"פ ואח"כ יה"ר הכתוב בסידורים לאומרו בר"ה ויוה"כ הועתק במחזור מהאריז"ל ואין לומר הנוסחאות הארוכים הכתוב בקצת מחזורים ואחר גמר היה"ר אומר ואני תפלתי כו' ואף אם חל בשבת אומר היה"ר אף במקום שא"א בר"ה שחל בשבת (בסי' תקפ"ד סעיף ט"ז כתב דאם חל ר"ה בשבת יש מקומות שאין אומרים בשעת הוצאת ס"ת י"ג מדות. ורבים נהגו לאומרם אף כשחל בשבת) מ"מ ביוה"כ שחל בשבת אומרים אותו. מטה אפרים סי' תרי"ט סעי' מ"ח:

נכון שלא להנהיג לומר ברכו שנית. אך הנוהגים לומר במקום שמצוי לפעמים מי שלא שמע גם שאין ידוע אם יש מי שלא שמע אומרים בלא פלוג מספיקא. יש עליהם ג"כ צד זכות. כי כל מדת חז"ל הוא בלא פלוג ואין נכון ליתן הדברים לשיעורים להתוודע אם יש איש שלא שמע כו' ע"ש:

וכדי להשלים מאה ברכות שבכל יום שביוה"כ יש לכוין ולשמוע אמירת הש"ץ הברכות וחזרת התפלה וברכות של קריאת התורה ב"פ וברכות ההפטרה ב"פ ואז לא נחסר רק ג' ברכות, יש לו למלאותם ע"י שיריח בבשמים ג' פעמים ויברך ברכת הריח. אך צריך להפסיק בנתיים זמן גדול שיהי' היסח הדעת בנתיים. ואם מריח בלילה וישן אח"כ שפיר הוי היסח הדעת. ואין ליקח פרי הראוי לאכילה לברכת הריח דגזרינן דילמא אתי למיכל מיניה. מטה אפרים סי' תרכ"ב סעי' ג' ואלף למטה שם:

ובסדה"י כתב וז"ל טוב ליקח עמו מעט בשמים או הדס ומשעה לשעה יריח בה ויברך ולא מצאתי תקון אחר קרוב מזה אחר שאינו יוצא מבהכ"נ. ואין אנו חוששין אם הוא נוהג בכך להריח בעצי בשמים כל שעה דכיון שעושה הדבר לש"ש אין לחוש. ועוד דתענוג נשמה הוא זה ולא תענוג דגוף כמ"ש רז"ל בפ' כל הנשמה תהלל יה איזו דבר הוא שהנשמה נהנה ממנו ולא הגוף זהו הריח וא"כ אין חשש לתענוג הנפש. ועי' פמ"ג א"א סי' תרי"ב סק"ד דאותן השורים שנופ"ף טובא"ק עם מי טרופין ולחים הם אסור להריח בחוטם. ועי' מ"ז סי' תרכ"ב סק"ג:

כתב בס' דרוש ר' חיים כהן סי' י' כגון דא צריך להודיע לרבים שיוה"כ כשבת לענין הוצאה ועירוב ולפי שבש"ע לא נזכר הדין בהדיא כ"א בטור איתא להדיא. וכל איסור הוצאת שבת נוהגים ג"כ ביוה"כ[440] ובפרט שאסור לצוות לעכו"ם לחזור ולהדליק נר יו"כ שכבה וחלילה לעשות כזאת כי חס על הנר ואינו חס על נשמתו שנקרא נר אלקים:

סימן תשס

עוד טעם. כדי שיתנו אל לבם השומעי' כמה צריך אדם להזהר מן החטא שהרי אהרן שהי' אוהב את הבריות ומקרבן לתורה לא עמדה לו זכותו ונתערבה לו שמחתו במיתת שני בניו הגדולים על שחטאו לפני ה' ומתוך זה שם שמים יתקדש ע"ד בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד. מטה משה סי' תתע"ד:

[440] **ועי'** במטה אפרים סי' תרי"א סעי' ג' שכתב דבפת אינו יכול לערב ביוה"כ עירובי תחומין רק יערב ברגליו. דהיינו שילך לסוף התחום או לתוכו שיהי' שם בהש"מ של יוה"כ ולהחשיך שם ויכוין לקנות שביתה שם ומותר לחזור לביתו אח"כ. ושוב יכול לילך אלפים אמה ממקום שהחשיך שם ביהש"מ.

סימן תשסא

טעם. שאנו אומרים **אנא בשם** או **אנא השם** ולא בכינוי בא"ד. מפני שהכהן לא הי' קורא אותו במקדש כמו שאנו קורין אותו בא"ד בשאר השמות אלא הי' קורא אותו במקדש בד' אותיותיו ככתיבתו. מה שאין אנו רשאין לקוראו כן כי הוא הנקרא שם המפורש שהוא המקור לכל השמות וכל השמות נאצלים ממנו ועליו אמרו ההוגה את השם באותיותיו בגבולים נעקר מן העולם חוץ מכ"ג בי"כ ואם היינו אומרים אנא י"י בא"ד הי' משמע שכן הי' לשון כ"ג בי"כ בב"ה בוידויין ולזה אנו אומרים אנא בשם או אנא השם. לבוש סי' תרכ"א סעיף ו':

קונטרס אחרון

אנא בשם[441] כשאומרים חטאו עוו פשעו בני ישראל אנו מדמין נפשינו כאלו אנחנו אותם בית ישראל שהיו אז ומתחרטין על עונותיהם וגם אנו מתחרטין על עונותינו. ויפה עושים המכים על לבם כדרך שעושין באשמנו. מטה אפרים סי' תרכ"א סעי' ט"ז:

ובש"ע האריז"ל כ' על מה שאנו אומרים כשהיו שומעין את השם המפורש יוצא מפי כ"ג. וז"ל דע כשהיה הכהן גדול מזכיר את השם מפורש הי' יוצא השם מאליו מפיהו. ולזה לא אמרו כשהי' מזכיר אלא יוצא. מאליו היה יוצא. וזהו סוד הפסוק שאמר בכל מקום אשר אזכיר את שמי ולא אמר אשר תזכור את שמי ר"ל אני אזכיר:

ובענין מה שיש נוהגים שלא ליפול כורעים בשב"ק יש סמך לזה כי לדעת רב שרירא גאון ע"ה יש חשש אבן משכית גם בעומק הרבה מדאורייתא וכמ"ש המ"א ע"ה ס"ס קל"א וצריך להציע ולפעמים שיהי' נגרר משם מה שהציעו מעש"ק וכשיציעו בשבת"ק יש חשש אשוויי גומות משא"כ כשמציעין בשופי על פני כל הבית הכנסת הק' בעיו"כ אין חשש כ"כ. אשל אברהם להגאון הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל סי' תרכ"א:

עוד כתב משום דנראה כנפילת אפים ובכל יו"כ אין חוששין לזה וכמו שאין אומרים אבינו מלכנו ביו"כ שחל בשבת"ק כן הוא בזה שמנעו מליפול בשבת"ק שלא יהי' נראה כנפילת אפים. אך המנהג הוא שבכל מקום נופל הש"צ על פניו גם בשבת"ק. לפי שידוע לכל שהש"צ אינו אומר יותר מכפי מה שמיוסד במחזורים ובפרט שהוא בתוך התפלה ואסור לו להפסיק ולומר איזה בקשה מלבו בלי תקנת חז"ל והרי עי"ז יש ידיעה לכל שאין בזה גדר נפילת אפים. משא"כ בנפילת רבים על פניהם יש מראית עין שסוברים רבים על רבים מהקהל שהם מוסיפין תחנונים ובקשות הנוגעים נגד חבריהם בפרטי

[441] **בספר** מאור ושמש (תצא) פי' בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **אלימלך** וכבר אמר אנא השם. פי' שצריך זמן רב וימים כבירים להעתיר בכל לב ולאמר אנא השם עד שישמע קולו ותתקבל תפלתו לרצון.

התנגדות שבין זה לזה. וכיון שזה אסור ושבת"ק גם שהוא יו"כ לזה הנהיגו בהרבה קהילות ק' שלא ליפול על פניהם בשבת"ק וכן נוהגים פה ע"ש:

חוץ מכ"ג בי"כ. ובשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **אברהם יהושע העשיל מאפטא** זצוק"ל שכמה פעמים אמר ביוה"כ בעת העבודה. וכך הייתי אומר. כי זכר עוד אז עת אשר שימש בכהונה גדולה בביהמ"ק והענין מפורסם:

סימן תשסב

טעם. שאין אנו אומרים **אין כאלהינו** בי"כ.[442] לפי שעיקרו לא נתקן אלא להשלים הברכות שמדלגין בשבתות וי"ט מן הי"ח ברכו' וביו"כ בלאו הכי משלימין הברכו' בד' תפלות ובהרבה פיוטין כמו אהללך כו'. גם פטום הקטורת אין צריך לאומרו לפי שהיא כלול כולו בעבודה ובשאר סליחות ופיוטי'. שם. ויותר טוב לאומרו ביחידות שהרי סימני הקטורת לא הוזכרו בעבודה. ט"ז סי' תרכ"ב סק"ג ועי' מ"א שם סק"א:

סימן תשסג

טעם. שאין אומרים ואני תפלתי. לפי שמתענין. טור סי' תרכ"ב. ועיין לעיל סעי' שפ"א:

קונטרס אחרון

ואני תפלתי. במנחה מוציאין ס"ת אחת וקורין שלשה בסדר אחרי מות בפ' עריות וא"א י"ג מדות ולא שמע ישראל וא"א על הכל והישראל הוא המפטיר בנביא יונה ומברך אחריו ומסיים מגן דוד. (לפי שאין עבודה במנחה. מנהגים) מטה אפרים סי' תרכ"א סעי' י"ט. ועי' ליקוטים סעי' קפ"ד:

סימן תשסד

טעם שקורין שלשה במנחה בפרשת עריות. דכשם שהקב"ה הזהיר שלא לגלות ערוה כך לא יגלה ערות עונותינו. תוס' מגילה דף ל"א ע"א בד"ה במנחה. ועוד לפי דנפשו של אדם חשקה בעריות טפי מכל עבירות ע"כ מזהירין ע"ז ביוה"כ שהוא יום קדוש ונורא. רש"י שם ועי' ט"ז סי' תרכ"ב ס"ק ד':

[442] **בתפלה אין כאלהינו וכו' מי כאלהינו וכו'**. הנה לכאור' ההקדמ' אין כאלהינו היא תשוב' על השאל' מי כאלהינו. וא"כ הי' לומר מקודם השאל' מי כאלהינו ואח"כ התשוב' אין כאלהינו. אך התירוץ הוא כי על הבורא יתעלה אין לשאול שום שאלה ושום קושיא רק אם יאמר מקודם התירוץ. בשם הגאון בעמח"ס ברוך טעם זללה"ה:

סימן תשסה

טעם. שאין אומרים צדקתך אפי' אם חל בשבת. דכתיב בו משפטיך תהום רבה ואנו מבקשי' רחמי' ביוה"כ. לבוש שם סעי' ד' ועי' מהרי"ל דמזה הטעם אין אומרים בשבת תשובה צ"צ. ורמ"א סי' תר"ב כתב דבשבת תשובה המנהג לומר צ"צ:

סימן תשסו

טעם. שנקרא התפלה הזאת **בשם נעילה**. כי אז צדיקי הדור נועלים וסוגרים א"ע עם הקב"ה לבדו בהיכל מיוחד סגור ומסוגר ולא יתנו להכנס שמה ח"ו שום משטין ומקטרג. בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **צבי הכהן מרימנאב** זצוק"ל:

סימן תשסז

טעם שאין היחיד מזכיר בתפלת נעילה (באתה הבדלת) של שבת. כיון שכבר סיים ברכת שבת ולא מצינו הזכרה אחר חתימת הברכה. ודוקא יחיד אבל הש"ץ שמחזיר התפלה ואומר גם הוידוי תוך התפלה יש לו להזכיר של שבת בוידוי שהרי יחתום אח"כ **מקדש השבת וישראל ויום הכפורים**. לבוש סי' תרכ"ג סעי' ג':

סימן תשסח

טעם. שאומרי' ז' פעמים **ה' הוא האלהים**[443] ללוות השכינה שמתעלה לעלות למעלה משבעה רקיעים. באר היטב סי' תרכ"ג סק"ה.

עוד טעם. כדי לבטל תתק"ג מיני חולאים ע"י מספר ז"פ ה' הוא האלהים. מגיד תעלומה:

קונטרס אחרון

וכיוצא הרבה. ובספר ייטב לב (וארא) כתב על מה שאמר המדרש על פסוק **וידבר אלהים** וגו' **לכן אמור לבני ישראל אני הוי'**. א"ל הקב"ה למשה אתה מקפיד על דברי הי' לך לידע טוב אחרית דבר מראשיתו. וז"ל וידבר אלקים וגו' מדה"ד ויאמר אליו אני הוי' רחמים כי נמתקים לאותיות הקודמים שם **אכדט"מ** המורה על רחמים. ושמעתי ממחו' הקדוש מו"ה אליעזר זצ"ל **מדזיקוב** שזה השם **אכדט"מ** ר"ת **כי טוב אחרית**

[443] **בספר** דבש לפי מערכת ו' אות י"ב כתב וז"ל נהירנא שראיתי להרב הגדול **מהר"י חאגי**"ז ז"ל בספר קרבן מנחה שכתב כי אלהים הוא מדת הדין וכי כתיב האלהים הוא רחמים ואז אמרתי אני בעניי סמך לדבריו כי האלהים גימטריא הוי"ה אדנ"י יחוד קב"ה ומש"ה הוא רחמים ויתישבו בזה כמה פסוקים כגון האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו. האלהים הרועה אותי וכיוצא הרבה. ובש"ע האריז"ל כתב שצריך לאומרם ז"פ כפולים שהם י"ד ולא כאותם שאומרים רק ז"פ לבד:

דבר מראשיתו. פי' כי נמתקים אחרית האותיות מראשיתו היינו אותיות הקודמין. וז"ש המדרש עה"פ וידבר אלקים אל משה ויאמר אליו אני הוי' נמתק לרחמים הי' לך לידע כי נמתק באותיות הקודמין אכדט"מ שר"ת הוא "כי "טוב "אחרית "דבר "מראשיתו ע"ש. **ולפ"ז** נראה דבזה שאנו אומרים **ה' הוא האלהים**. נמתקים אותיות אלקים באותיות הקודמין **אכדט"מ** המורה על רחמים שר"ת הוא "כי "טוב "אחרית "דבר "מראשיתו.

סימן תשסט

טעם. שאומרים **ה' הוא האלהים בקול רם**. לפי שצריך להתפלל יה"ר שיהא השם שלם והכסא שלם דהיינו הו"א ה"ו חסר מהשם שנאמר כי יד על כס י"ה א' חסר מן כסא **ויהי' כסא שלם והשם שלם**. מטה משה אות תתי"ו:

קונטרס אחרון

בקול רם. וטעם שאומרים שלשה פעמים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ע"ש ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך היה הוה ויהיה. לבוש סי' תרכ"ג סעי' ה':

והשם שלם. בספר עונג חיים לשבת פי' בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **אברהם יעקב מסאדאגארא** זצוק"ל **הו"א קיים ושמו קיים וכסאו נכון**. ר"ל אם יתקיימו אותיות הו"א היינו ו"ה מהשם. וגם **א'** מהכסא אז יהיה **שמו נכון וכסאו נכון**:[444]

סימן תשע

טעם. שתוקעין לאחר נעילה. שהוא סימן לסילוק שכינה למעלה שנאמר עלה אלהים בתרועה. ט"ז סי' תרכ"ג ס"ק ב':

סימן תשעא

טעם. שתוקעין במוצאי יוה"כ. להודיע שהוא לילה ויאכילו את בניהם שהתענו. וגם להכין סעודת מוצאי יוה"כ שהוא כעין יו"ט. תוס' שבת דף קי"ד ע"ב בד"ה ואמאי. ועי' פ"מ סי' תרכ"ג סק"ב בשם מט"מ דלכן אומרים בליל מוצאי יוה"כ כמו בשבת ויו"ט **יום טוב** איש לחבירו[445] ע"ש:

---

[444] **בספר** נפלאות חדשות כתב בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **ברוך ממעזביז** זצוק"ל שאמר לאדם א' שהי' טרוד מאד בפרנסה. **היחברך כסא הוות**. אם עושה בך חבורה וצער מה שכסא נשבר. הוות לשון שבר שאין כסא שלם. ורק היצר נתעמל עלי חוק. לשון ויאכלו חוקם וזהו הפרנסה. ואח"כ התחיל בתפלה ואמר רבש"ע היחברך כסא הוות. היוכל להתחבר כסא הוות שלך בעת שהיצר עמל עלי חוק זה פרנסה:

[445] **ובספר** יוסף אומץ אות תתר"ט כתב וז"ל א"מ החסיד ז"ל כשהי' רוצה לצאת מבהכ"כ במוצאי יו"כ אמר לשכניו וכן לכל הפוגעים בו בדרך יציאתו **יום**. **טוב**. **טוב**. וכן אמר בבואו לביתו. וסמך לזה מיו"ט שהי' עושה כ"ג ולכן מרבים בסעוד' ליל זה שכן כתב בש"ע:

סימן תשעב

עוד טעם. שתוקעין לאחר נעילה. **זכר לתקיעה שתוקעין ביה"כ של יובל**. כל בו:

סימן תשעג

עוד טעם. כדי לערבב השטן שחוזר לשלוט במוצאי יוה"כ. כי ביה"כ אין בו כח לשלוט בישראל לפי שהם כמלאכי השרת לכל דבריהם שם. ומה שתוקעין קודם ברכו וקודם הבדלה. משום דתקיעת שופר חכמה ואינה מלאכה ולא אסרהו בשבת אלא גזירה שמא יוציאנו ד' אמות ברשות הרבים כו' לילך אצל בקי ללמוד ומשום חדא תקיעה לא חיישינן. רוקח סי' רי"ח ועי' לבוש סי' תרכ"ג סעיף ה':

סימן תשעד

עוד טעם. לפי שהשופר הוא סניגורו של ישראל בר"ה. והקב"ה עומד מכסא דין לכסא רחמים ומצדיק אותם בדין היך מה דאת א' עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר. ועתה שהן יוצאין מבית דין זכאין וגזר דינן נחתם לזכות הסניגור שלהן יוצא עמהן ומשמיע קולו בשמחה. וכן דרך העולם כשבעלי הריב נוצחין את הדין הן מקלסין את סניגורן ושמחים עמו. ספר התניא סי' פ"א:

סימן תשעה

טעם. שמקדשין הלבנה במוצאי יו"כ. דאז שורין בשמחה. רמ"א סי' תכ"ו סעיף ב':

קונטרס אחרון

דאז שרויין בשמחה. ובס' עבודת הקודש מורה באצבע סי' ט' אות רפ"ג כ' דיותר נכון לברך ברכת הלבנה קודם יוה"כ מכמה טעמים. וכן דעת הלבוש שם לקדש קודם יוה"כ כדי שתהא מצוה זו מסייעת לו ליום הדין. וכן נהג הרב הצה"ק מהרי"א **מזידיטשוב** זצוק"ל.

סימן תשעו

טעם. שאין מברכין במוצאי יוה"כ **אלא על האור ששבת** מבעוד יום ממש ממלאכה כגון עששית שהיתה דולקת והולכת כל היום אבל לא על האור היוצא מן העצים ומן האבני'. לפי שטעם ברכת האור ביה"כ לפי שפסקה הנאתו בו ביום ועכשיו הותרה לו וע"כ צריך אור ששבת והיוצא מן העצים ומן האבנים לא שייך שבת אבל במוצאי שבת של

כל השנה אין מקפידין לאור ששבת שטעם ברכת האור במוצ"ש לפי שהתחלת ברייתה במוצ"ש כמו שמצינו באגדה בירושלמי במוצ"ש זימן הקב"ה לאדם הראשון שני רעפים והקישן זה בזה ויצא מהם האור וברך בורא מאורי האש לפיכך מברכין במוצ"ש אפי' על היוצא מן העצים ומן האבני' לפי שזהו כעין ברייתה אבל ביוה"כ שאין לומר טעם זה אין מברכין אלא על אור ששבת מבע"י או שדלק בהיתר כגון של חיה ושל חולי דההוא ברכה משום דדבר חידוש הוא לו שלא נהנה מן האור היום.[446] כל בו:

סימן תשעז

עוד טעם. שאין מברכין במוצאי יו"כ אלא על נר ששבת. כי מלת השטן עולה שס"ד. וימות השנה שס"ה. לפי שאין להשטן שום שולטנות ביו"כ. ואנו מברכין בורא מאורי האש בכל מו"ש. מפני שנכנסו אז ימי החול לשלוט וכולם נאחזים מן הגבורה דהיינו האש. ולכן אנו מברכים אל הבורא שבראנו כי הוא אלקינו ואין לנו חלק בהם. ולכן עכשיו ביו"כ שלא יש שום שולטנות אין ראוי לברך על האש החדש שהוא גופא דע"ז. כדי שלא יתגבר על אור ששבת שכבר נכנע אל הקדושה. ש"ע האריז"ל:

סימן תשעח

טעם. שאפי' חל יוה"כ בשבת אין לברך על אור היוצא מן העצים להורות שיום זה מקודש ששבת מן האור. מ"א סי' תרכ"ד סק"ז. ובסידור האריז"ל משמע ג"כ דאפי' חל יוה"כ בשבת אין מבדילין אלא על אור ששבת ולא על אור חדש היוצא מאבנים ע"ש:

[446] **אבל** כל אור היוצא עתה מן העצים ומאבנים אין לברך דבזה ל"ל דכל היום הי' אסור להשתמש בו דהא לא הי' בעולם כלל עד עתה. מחצית השקל סי' רצ"ח ס"ק י"ד ועי' לבוש סי' תרכ"ד וז"ל וי"א שאין מברכין על אותו נר עצמו שדלק בב"ה ביו"ט אלא צריך להדליק ממנו נר אחר ולברך עליו. **והטעם** לפי שאין מברכין אלא על הנר שהודלק מתחילה להאיר וזה לא הודלק לזה מתחילה אלא לכבוד היום ולא להאיר ואנו משום הנאת אורו מברכין עליו לפיכך ככון הוא שידליק נר אחד מן זה הנר של יו"כ וגם את זה לא יכבה ויבדיל על שניהם יחד ע"ש [הערת המדפיס: **ובהגהות** מנהגים כתב בשם אגודה דאם יכבנו הנר של ביהכ"נ וידליקנו פעם שנית יוכל לברך עליו ע"ש. כתב בספר ארחות חיים סימן תרכ"ד בשם המעב"י דבמוצאי יוה"כ טוב להבדיל בהקיטל קודם שיפשיטנו מעליו והוא עפ"י הסוד:] ועי' מטה אפרים שם סעי' ט' דאם דאי דאפשר להבדיל על שניהם ביחד להבדיל על נר אחר בלבד מלברך על נר של בהכ"נ לבד ע"ש ועי' לבוש שם סעיף ה' וז"ל וי"א אפי' במוצאי יו"כ מותר לברך על האור היוצא מן העצי' או מאבני' מעמוד ראשון ואילך מדליקין נר אחר מאותו שיצא מן העצי' או מאבני' שגם זה נקרא אור ששבת ואינו אור הנברא מחדש ואוכלין ושותין בשמחה כמו ביו"ט דכתיב **לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינך** וגו' ע"ש. ועי' רש"י פסחים דף נ"ד ע"א ועי' לעיל סעי' תי"ד וסעי' תט"ו.

סימן תשעט

טעם. שאין מברכין על הבשמים במוצאי יום הכיפורים. משום שאין ביוה"כ נפש יתרה מפני התענית ואפי' חל להיות בשבת.[447] כל בו:

קונטרס אחרון

ראוי לברך על הבשמים. ובספר מדרש תלפיות אות ה' כתב. הטעם. שמריחין הבשמים במו"ש. מפני שבשבת שובת אש של גיהנם ואינו מסריח ובמו"ש חוזר גיהנם ושורף ומסריח לפיכך מריחין בשמים להפיג ריח רע. אבל ליום הכפורים וביום טוב לא מצינו שביתת גיהנם ע"כ. ועי' טעמי המנהגים ח"א סעי' שצ"ב:

סימן תשפ

טעם. שקורין את היום שלאחר יוה"כ **צו גאטס נאמין**. לפי שבכל העשי"ת אמרו בתפלת שמ"ע **המלך הקדוש** וכעת חוזרין לומר **האל הקדוש**.[448] גאולת ישראל:

סימן תשפא

טעם. שאין נופלין על פניהם בימים שבין יוה"כ לחג הסוכות. לפי שבהן נשלם בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו. שנא' ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו וגו' עד שבעת ימים ושבעת ימים י"ד יום ספר התניא סי' פ"א:

קונטרס אחרון

שבין יוה"כ לחג הסוכות. ובסדר היום כתב שלא ליפול על פניהם עד ר"ח חשוון. והטעם. משום שזה החדש הוא זמן רוב שמחתינו ונבחר בו יום סליחתינו ויש בו ד' מועדים. **ר"ה יוה"כ. סוכה. ושמיני עצרת**. והוא חודש הז' והשביעי לעולם משובח ונשלם בו עבודת ב"ה בימי שהמע"ה והוא נקרא ירח האתנים ותחלתו יסורין וסופו שלוה ומפני אלו הענינים ראוי לשמוח בו ושלא להראות שום צער וצרה ברבים. אבל

[447] **ועי'** מ"א סימן תרכ"ד סק"א וט"ז שם סק ב דכשחל בשבת יש לברך על הבשמים ואין כאן ברכה לבטלה כיון שנהנה ע"ש:
ואותן שנהגו שלא לברך על הבשמים אפילו כשחל בשבת אין למחות בהם משום דיש פוסקים דס"ל דאין מברכין על הבשמים במוצאי יוה"כ אפילו חל בשבת וא"כ הוי הפסק בין ברכה לשתיית הכוס. ואותן הנוהגים שלא לברך יכולין לברך על הבשמים אחר שתיית הכוס. ד"ח:
ובספר בנדי ישע סי' תרכ"ד כתב וז"ל דכשחל יו"כ בשבת יש לברך על הבשמים במוצאי יוה"כ משום דאדרבא יותר יש לאדם נשמה יתירה ביוה"כ שחל להיות בשבת. כי הנשמ' יתירה לא בשביל אכיל' ושתי' באה אלא על שמקדש אדם עצמי ביום השבת קודש ומכח קדושת שבת באה הנשמ' יתירה ובודאי ביום הקדוש הזה שיש שני קדושות שמקדש אדם ביותר בודאי באה יותר נשמ' יתיר'. וכאשר הארכתי בסי' תקפ"ב לחלוק על הלבוש לומר רצה במנוחתינו כי זה עיקר המנוחה והשמח' א"כ בודאי ראוי לברך על הבשמים ע"ש. וע"ל סעיף תשנ"ו:

[448] **ומשכימין** לביהכ"נ ביום שלאחר יוה"כ שלא יקטרג השטן. מחצית השקל סי' תרכ"ד סק"ז בשם של"ה:

הרשות בידו אם ירצה להתענות ולעשות הטוב בעיניו. וכן הענין בימי ניסן מצד טעמים אחרים וע"ל בהשמטה לסעי' שנ"ב:

ובספר אשל אברהם סי' קל"א כתב וז"ל בס' חסד לאברהם ז"ל כ' במעין ב' סי' מ"ה שבתשרי אין אומרים תחנון רק בחמשה ימים וכן נוהגין עכשיו כמה יחידי סגולה כפי ששמעתי. ונראה שאין כדאי עפ"ז לשנות ממנהג המיוסד במדינות אלו לומר תחנון אחר אסרו חג סוכות וזה לא דמי להימים שאחר שבועות כי שם שייך תשלומין משא"כ בזה דלא שייך תשלומין כי שמיני עצרת גופיה חשלומין דראשון. ולא שייך יצא רוב החודש בלי תחנון. כי גם בר"ה ויו"כ וסוכות מרבים בתחנונים ושבתות ק' אין לצרפם לגבי מנוים דימי החודש. ונכון שלא לשנות בזה מנהג מדינות אלו. כ"א בין הטרודים ונחפזים ביותר מצד טוב מעט בכווה. מלהרבות בלא כוונה. נכון להם לסמוך א"ע ע"ל החסד לאברהם ז"ל בזה. משא"כ בין שאינם טרודים הרבה ע"ש. ועי' פ"מ סי' קל"א אות ז' דאין נופלין ע"פ כל חודש תשרי ועי' באה"ט שם ס"ק י"ט

סימן תשפב

טעם. שאין מברכין שהחיינו בשעת עשיית הסוכה. כיון שעכשיו נוהגין שאחד עושה לפעמים סוכה לכמה בני אדם ואין סברא שיברך העושה לאחרים שהרי אין שייך ברכת הזמן אלא בדבר שהוא שמח בעשייתם והעושה לאחרי' אינו שמח בעשייתה אלא העושה לעצמו לפיכך כל אחת שהיא שלו כשיכניס בה חייב לברך כמו הלובש בגד חדש אע"פ שהוא לא עשאו ואין הכל בקיאין בזה לכך נהגו לסמוך כולה אכסא דקידושא ואפי' העושה לעצמו. לבוש סי' תרמ"א ועי' ב"י שם. ועי' רוקח סי' רצ"ז כתיב **מקרא קודש יהי' לכם** מכאן שמקדישין ביו"ט:

קונטרס אחרון

כשיכנס בה חייב לברך. ובספר אבודרהם כ' בשם בעל המאור דכל מצוה שיש שהות בעשייתה כדי לברך עליה עד שלא נגמרה כגון ישיבת סוכה שכל היום היא מצותה א"צ לברך עובר אלא בשעת קיומן. וכגון נטילת לולב שכל זמן שנוטלו בידו עושה המצוה. וכגון להתעטף בציצית שכל היום היא מצותו וכן כל כיוצא באלו ולא הוצרך לומר עובר לעשייתה אלא למצות שאינו מאריך בהם. כגון מילה ושחיטה וכסוי הדם ותקיעת שופר שא"א לתקוע ולברך ביחד וכן כל כיוצא באלו צריך לברך עובר לעשייתן ע"כ:

ובשם הרמב"ם ז"ל כתב דכל מצוה שעשייתה היא גמר חיובה מברך בשעת עשייתה כמו שחיטה וכסוי הדם והפרשת תרומות ומעשרות ועשיית מעקה וכיוצא בהן. וכל

מצוה שיש אחר עשייתה צווי אחר אינו מברך אלא בשעת הצווי האחרון. לפיכך העושה סוכה או לולב או שופר או ציצית או תפילין אינו מברך בשעת עשייה לעשות סוכה או לעשות לולב או לעשות שופר או לעשות ציצית או לכתוב תפילין מפני שיש אחר עשייתן צווי אחר. ואימתי מברך בשעת עשיית המצוה:

סימן תשפג

טעם. שאסור לסכך בדבר שמחובר לקרקע או בדבר שמקבל טומאה דכתיב חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים באספך מגרנך מיקבך ודרשינן במס' סוכה דף י"ב ממה שאתה מאסף מגרנך ומיקבך עשה לך סוכה דהיינו בפסולת גורן כגון קשין שנדושו ובפסולת יקב כגון אשכלות רקנין וזמורות. אלמא דדוקא תלוש בעינן לסוכה דהיינו דבר שצומח מן הארץ והוא עכשיו תלוש ואינו מקבל טומאה דומיא דפסולת גורן ויקב שיש בהם כל הדברים הללו. אבל עורות של בהמה אע"פ שלא נעבדו שאינם מקבלים טומאה וכן כל מיני מתכות ואבני' לא, כיון שאין צומחין מן הארץ וכן בכלי' לא אפי' נשברו שעכשיו לא נשאר בהן שיעור קבלת טומאה פסולין דהואיל ואידחו אידחו. עי' לבוש סי' תרכ"ו וסי' תרכ"ט:

סימן תשפד

טעם. שסוכה ונויה אסורין כל שבעה.[449] משום דכשם שחל שם שמים על הקדשים ולכך הם אסורים בהנאה כך חל ש"ש על הסוכה שנאמר **חג הסוכות שבעת ימים לה'** מה חג דהיינו חגיגה לה' אף סוכה לה'. מס' סוכה דף ט':

ואם התנה על אוכלים ומשקים שתולין בסובה כדי לנאותה ואמר איני בודל מהן כל בין השמשות הרי זה מסתפק מהם בכל עת שירצה. או"ח סי' תרל"ח סעי' ב'. אבל בנויין שנותנים בדפנות כגון סדינים המצויירי' יש להקל להסירן מן הסוכה בכל עת שירצה ואפי' לא התנה עליהם מעיו"ט. **והטעם**. דכיון דמנהג העולם להסירן מהסוכה מחמת חשש גנבים או בפני הגשמים א"כ כל אדם שתולה דברים חשובים בסוכה לנוי ודאי אין דעתו אלא ע"ד המנהג ע"כ לא אתקצו כלל ואפי' לא התנו. ט"ז שם סק"ח:

[449] **בספר** שארית ישראל כתב שנכון הדבר להחזיק הסוכה בטהר' אפילו כל ימות השנה ולקבוע איזה עתים ללמוד או להתפלל שם. אבל זה בודאי לא נכון שתיכף אחר סוכות נוהגין ח"ו דרך בזיון בהסוכ' ועושין אותה מדור לבהמות:

סימן תשפה

טעם שאומרים בחג הסוכות **זמן שמחתנו**. מפני שהוא זמן האסיף שהבריות שמחין בו וכתיב בי' שמחה אע"ג דגם בשבועות כתיב בי' שמחה ושמחת לפני י"י אלהיך, שאני סוכה דכתיב בי' ב"פ שמחה ושמחת בחגך וגו' והיית אך שמח וגו'. ועוד דהתם לא כתיב אלא ושמחת לפני י"י אלהיך משמע דוקא בבהמ"ק לפני ה' אבל הכא כתיב בי' סתם ושמחת וגו'. לבוש סי' תרמ"ב:

סימן תשפו

טעם. שמברכין על סוכה כל ז' ואין מברכין על מצה כל שבעה. משום דאין מצוה באכילתו משא"כ בסוכה. מ"א סי' תרל"ט ס"ק י"ז ועי' אבודרהם:

קונטרס אחרון

משא"כ בסוכה. בספר מטה אפרים אלף למטה סימן תרכ"ה סעי' ס"ד כתב וז"ל הרוצה לאכול בסוכה אף שירדו גשמים ורוצים לעשות כובע ישועה בראשם להנצל מהגשמים בודאי לא שפיר עבדי כי דרכיה דרכי נועם ואיכא ביטול שמחת יו"ט. ועוד כיון שהש"ס מדמה כעבד שמוזג כוס ורבו שופכו על פניו ואם יחזור למזוג בע"כ יכעוס עליו יותר שמסרב ועושה נגד רצונו בודאי נקרא חסיד שוטה והדיוט. ומ"מ אם הוא מהחרדים אל דבר ה' ויצטער יותר בבית א"צ לחוש שיהי' נקרא הדיוט כיון דסוף סוף מצטער הוא. אבל אם יורדים גשמים הרבה בודאי המחמיר הוא מראה עצמו שאחר ששפך רבו הוא מוזג שנית שבודאי יכעוס רבו יותר. ומה נואלו סטומי לב שיושבים בסוכה אף שהגשם גדול ובפיהם ירצו אני רוצה להיות הדיוט לעשות רצון קונם ולו חכמו ישכילו שאינם עושים רצונו אלא עוברי רצונו. ואין להתחכם אל חז"ל בחומרות שלא נמצא בראשונים ואחרונים. ולמי הי' נאה יותר להתחסד עם קונו מחכמי הש"ס והירושלמי וכמה פוסקים והש"ע וכתבו שהוא כשופך רבו קיתון ע"פ ואינו מקבל שכר רק הוא הדיוט. ואם הי' מקום בזה למידת חסידות הי' מזכירין בזה. ומכ"ש אם הוא דר עם ב"ב אחרים והם אוכלים בבית. אז מה שהוא אוכל בסוכה מיחזי כיוהרא יתירה. רק בלילה הראשונה נכון לאכול כל הסעודה בסוכה אף בירידת גשמים כיון דהוא חיוב דאורייתא לאכול כזית אם יאכל הסעודה בבית יש לחוש דאתי למיטעי ולא יאכל כלל בסוכה ע"ש:

ועי' מחצית השקל סי' תר"מ סק"ט דכתב וז"ל כשהגשמים יורדים וסוגרים דלתות הגג שקורין שלא"ק מ"מ עדיף טפי לישן או לאכול תוך הסוכה אע"ג דהדלתות סגורים מלישן או לאכול חוץ לסוכה. דתחת הדלתות לכמה פוסקים יוצאים מן הדין. וגם בלבוש ס"ס

תרכ"ו כתב דאותן הדלתות מתחלתן נעשו לשם צל אלא פסולין משום שאין הגשמים יכולים לירד תוך הסוכה ע"ש. וא"כ אע"ג דיש שני טעמים לפוסלו כה"ג חדא דהסכך בעינן שיהי' עראי וטעם שני דאין הגשמים יכולים לירד לתוכו מ"מ לכל טעם יש דיעה א' דמכשיר כה"ג א"כ עדיף טפי תחת הדלתות מלישב חוץ לסוכה לגמרי. ומ"מ בעת שיסגור הדלתות יכוין בסגירה לשם צל עכ"ל ע"ש. ועי' בפמ"ג א"א סי' תרכ"ו סק"ט. וזה דוקא שהדלתות של הגג מצופים בעצים שקורין שינדלין אבל אם הם מצופים בטסין שקורין בלעכין לא שייך זה. ובספר זכור לאברהם כתב בשם הרב זרע אמת דאותן שסוגרין הדלתות בעת הגשמים ותיכף שפסקו הגשמים פותחין אין לפקפק שחייבים בסוכה וצריכים לברך:

כתב בספר מנחה חדשה מהרב הצדיק הקדוש מוהר"ר אלעזר ישראל זללה"ה **מראזדאל** ולבסוף ימיו הי' מתגורר בעיר **וועבירנעווקא** וז"ל נ"ל לידון בדבר החדש במי שרוצה לאכול בסוכה בשעה שהגשמים יורדין. אף לפי המבואר בש"ע או"ח (עי' ט"ז סי' תרל"ט ס"ק י"ז וס"ק י"ט ופ"מ שם) דפטור מישיבת סוכה אעפ"כ יכול הוא לברך לישב בסוכה. ומילתא דמסתבר הוא מכיון דליכא מניעה בחיוב גוף האדם. אך מניעת אחרות הבאים מעלמא למנוע אותו י"ל דיכול לברך וכתב ראי' לדבריו ע"ש:

ובשם הגאון הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל שפ"א אמר בעת הגשם וחג הסוכות הגשמים מבקשים תפקידם אבל יוכלו לעשות מעשיהם בשעה שישראל מתפללין בבהכ"נ ובבהמ"ד וכן הוה:

כתב בהגהות מנהגים וז"ל מנהג כשר שאין מביאין נר לסוכה אפי' גדולה אך מביאין מנורה של ברזל נחושת ובדיל. ובסוכה קטנה אסור אפי' שרגא של זהב. ובאשרי סוף פ' הישן מפרש הטעם משום שמא יתקרב הנר לדופני הסוכה ותאחוז בהן הנר. ובמרדכי הוסיף לבאר משום דמבעית ונפיק וגם משום דממעט בשיעורא ובגמרא סוף פרק לולב וערבה דף מ"ח ע"א בשמיני אם רוצה לפוסלו אז מדליק נר בסוכה קטנה ע"ש:

ובספר מדרש פנחס כתב בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **פנחס מקארץ** זצוק"ל שהי' מקפיד שלא להדליק נר של חלב בסוכה. וגם שלא יכנס ערל. וכשהי' צריכים להסיר המנורה בשבת הי' נושאים השלחן לבית ושם הסירו:

ובספר צמח צדיק מהרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **מנחם מענדיל** זצוק"ל מוויזניצע פי' משארז"ל המצטער פטור מן הסוכה. ר"ל מי שהוא תמיד בצער ויסורין אזי מהסגולה לזה לקיים מצות סוכה כראוי ובשמחה ובזה יתבטל ממנו כל מיני יסורין:

ובשם הגאון הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל שפ"א אמרו לו בשבת קודם סוכות בסעודה ג'

שהביאו ערלים למכור סכך לישראל ונתמלא שמחה והכה כף אל כף ואמר **ותסך עלימו ויעלצו בך אוהבי שמך**. כי מצות סוכה גדולה מאד. וראיתי באיזה ספר. **הטעם**. דכל מצוה עושין באבר מיוחד ובסוכה נכנסין עם כל גופו לתוך הסוכה:

סימן תשפז

טעם. שמברכין **לישב בסוכה** אחר הקידוש או בח"ה אחר ברכת המוציא ה"ל לברך קודם הכניסה לסוכה כיון שצריך לברך קודם עשיית המצוה. רק כיון שמצות סוכה היא האכילה והטיול אף אם מברך לאחר שישב מקרי שפיר קודם לעשייתן שהמצוה נמשכת כל זמן האכילה וכל זמן ששוהא בתוכה. ופי' בסוכות תשבו תתעכבו כמו וישב העם בקדש. (אבודרהם). וצריך לעמוד כשמברך לישב בסוכה.[450] עטרת זקנים סי' ח':

קונטרס אחרון

אין לברך. שתיית קאווע נכון להחמיר שלא לשתות חוץ לסוכה. מחה"ש סי' תרל"ט סק"ה. ואין לברך על הסוכה:

סימן תשפח

טעם. שהנשים אינן מצוות על מ"ע שהזמן גרמא. משום דהם ברשות בעליהן ואם הזמן גורם יוכל להיות דאז יהי' להן מלאכה לעשות לבעל והן משועבדות לבעל במלאכתו ולכך פטרה התורה להנשים ממ"ע שהזמ"ג. וגדולה מזאת מצאנו שהשם הגדול הנכתב בקדושה ובטהרה נמחה על המים כדי להטיל שלום בין איש לאשתו. אבודרהם. ועי' לעיל סעי' תנ"ו:

סימן תשפט

טעם. שצוה השי"ת לעשות זכר לענני הכבוד במצות סוכה ולא עשה כן במ"ן ובא"ר. עפ"י מה שכ' הרב הגדול **חיד"א** זלה"ה בשם הרב צמח דוד דגם הבאר הי' בו טעם

[450] **כתב** בשערי תשובה סי' תרל"ט סק"ה דבחול או באמצע היום דשבת ויו"ט כשאוכל בלא קידוש פת כסנין אם אין דעתו לצאת מיד רק לשבת שם זמן מה שפיר דמי לברך על הסוכ' דהא הברכ' גם היא על הישיבה אלא שנהגו לברך בשעת אכיל' (דקרוי ישיבה וישבו לאכול לחם. מהרי"ל) וא"כ באכילת פת כסנין סגי [הערת המדפיס: **ובספר** זכור לאברהם ח"ג כתב בשם שו"ת חיים שאל דאם רוצה לאכול פת הבאה בכסנין שיעור ג' בצים אז חייב לברך לישב בסוכה. אבל בפחות משיעור זה לא הוי קבועות וא"צ לברך ע"ש:] אבל מי שאוכל פת כסנין ויוצא מיד לא יברך. ורוב העולם נהגו בשבת ויו"ט לקדש ולאכול אחר הקידוש פת כסנין במקום סעודה ואח"כ הולכים חוץ לסוכה ומטיילים בקבלת פני רבם וכיוצא ונמשך איזה שעות עד זמן סעוד' ומברכים בשעת קידוש ברכת סוכה נרא' דשפיר דמי דאע"ג דפת כסנין הוא מ"מ כיון שאוכל אותה בתורת סעוד' הצריכה לקידוש שפיר דמי לברך ברכת סוכה דמחשבתו זו משוי לי' כקבע. רק יזהר שיהי' יותר מכביצה. ואכילת פירות אפילו דרך קבע אין לברך ע"ש:

כל המשקין כפי רצון האדם. כמו שהמן הי' בו טעם כל המאכלים א"כ כיון שנצטוינו בשמחת החג בבשר ויין ושאר מטעמים. הנה יש זכר למ"ן ובא"ר. בני יששכר:

קונטרס אחרון

זכר למן ובאר. ובספר דברים נחמדים כתב דלכך לא עשה כן במן ובאר. לפי שהבאר לא הי' לו דבר אחד בלבד רק אם רצה יין או חלב או דבש הי' טועם וכן המן הי' מרגישין בו כל הטעמים.

סימן תשצ

עוד טעם. לפי שענני"י כבוי"ד הי' רק ישראל מיוחדים בטובה. כי הערב רב פלט אותם הענן. משא"כ מן ובאר גם הע"ר נהנו מהם. שם בשם הרב החסיד מ' יהודא חאבילייי זלה"ה. ועי' קו"א לט"ה בהשמטה לסעי' תרי"ח בד"ה בספר:

סימן תשצא

טעם. למה לוקחין **ארבע מינים** אלו דוקא דהיינו. **לולב**. **ואתרוג**. **הדס**. **וערבה**.[451] עי' ספר המנהיג שכתב וז"ל ראיתי באגדה. **ולמה באתרוג**. שהוא דומה ללב לכפר על הרהורי הלב. **ולמה בהדס**. שהוא דומה לעינים לכפר על סיקור עינים הה"ד ולא תתורו אחרי לבבכם וכו'.

ולמה בערבה הדומה לשפתים לכפר על בטוי שפתים.

ולמה בלולב. אלא מה לולב אין לו אלא לב אחד אף ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים ע"ש:

קונטרס אחרון

הדס וערבה. מה שקוצצים עם בני ישראל ערבות בעצמם נראה שאין עכשיו חשש בזה כיון שיש דינא דמלכותא ושופטים בכל מקום ולא שייך כלל עכשיו חשש גזלנותא

[451] **נוהגין** לאגוד ג' הדסים. אחד מימין הלולב דהיינו מימין האדם. וא' משמאלו. וא' באמצע נוטה לצד ימין וב' הערבות א' בימינו. וא' משמאלו. ש"ע האריז"ל. ונוהגין לעשות בלולב **ג' אגודות כנגד ג' אבות**. דהיינו שמלבד האגוד באוגד ג' מינים אלו ביחד עושין בלולב עצמו עוד ב' אגודות. לאגוד העלין בשדרה. ש"ע התניא סי' תרנ"א בשם המרדכי:

ובספר ארחות חיים סי' תר"נ כתב בשם ספר הפרדס לרש"י ז"ל הלכות סוכה סימן קצ"א דאין להגביה ערבה על ההדס ולא לחפותו בה והמגביהו והמחפיהו בה עובר על דברי חכמים ומסתכן בעצמו דתניא חומר בד"ס מדברי תורה ע"ש:

ונוהגים קצת לומר תפלת **יהי רצון** הנדפס בשערי ציון והועתק בסידורים לומר בשעה שאוגדים הלולב עם ההדס. ויותר טוב לאומרו בי"ט בשעה שאוגדו עם הערבות וגם האתרוג לפניו כי לשון התפל' מוסב על כל הד' מינים ובעיו"ט איני עוסק אלא בלולב והדס לבד. מטה אפרים סימן תרכ"ה סעי' י"ח:

דארעא כי יכולים לצעוק אל השופט והשר וכל שהי' אפשר לצעוק ואינו צועק הוא בחזקת רצון כידוע לכל מילי. אשל אברהם סי' תרמ"ט:

סימן תשצב

עוד טעם. שלוקחים ד' מינים אלו דוקא. מפני שהד' מינים אלו הם אינם תחת שר ומזל רק תחת הקב"ה כ"כ הקדמונים ועפ"י הדין לא היו ישראל רשאין להשתמש בד' מינים אלו שהוא כמשתמש בשרביטו של מלך אלא שישראל נקראים בנים וזה מעיד שהקב"ה יכול למחול עונות לישראל ואם הי' לו דין מלך לא הי' יכול למחול דמלך שמחל של כבודו אין כבודו מחול משא"כ אם ישלו להש"י דין אב וזה מוכח מנטילת הד' מינים. בשם הרב הגדול מ' **חיד"א**. וזה כוונת הפייטן ביוצר ליום א' דסוכות מאמר המתחיל אקחה פרי עץ הדר כו'.

ובארבעת אלה תאב. להללו בם כאב. לכאורה הדברי' צריכי' ביאור וטעם. רק שמנטילת המינים מוכח שיש לו דין אב עלינו ואנחנו בנים. היכלי שן:

קונטרס אחרון

בד' מינים אלו. ובמדרש ויקרא פ' ל' כתב וז"ל פרי עץ הדר זה הקב"ה שכתוב בו **הוד והדר לבשת**[452] כפות תמרים זה הקב"ה שכתוב בו צדיק כתמר יפרח. וענף עץ עבות זה הקב"ה דכתיב והוא עומד בין ההדסים. וערבי נחל זה הקב"ה דכתיב ביה סולו לרוכב בערבות ביה שמו.[453]:

כתב בסדה"י צריך כל אדם להשתדל בעבודה הזאת ואל תהי קלה בעיניו שאחר שיש

[452] **ובעניין** האתרוגים הנה התורה אמרה ולקחתם לכם כו' פרי עץ הדר ובודאי אין כוונת התורה על אתרוגים שבמדינות קארפא ופראגי. אשר אחינו ב"י סבלו שם צרות רבות וגרירש וחוץ לזה יש שם חשש מרכבים. ויותר נכון שיקחו מאתרוגים של ארץ הקדושה אשר אחינו ב"י מתפרנסים שם מזה ואפי' אם יש בהאתרוג נקב שנעשה באילן ע"י קוצים אע"פ שיש בו חסרון אם העור והבשר קיים ועי' רמ"א סי' תרמ"ה סעי' ב') יותר חביב לפני השי"ת מאתרוג של קארפא ופראגא שהוא נקי מכל והלואי שנוכל לקיים את כל דברי חז"ל הנרשמים בש"ע כאשר נקיים בזה ובפרט כשאין לו רק איזה בלאט פלעק וגם באתרוגי א"י יש אתרוגים שהם נקי מכל וא"כ מהראוי שכל או"א יקנה רק מאתרוגי ארץ ישראל ורק בזה נעשה נחת רוח ליוצרינו:

[453] **וצריך** לחבר האתרוג ללולב משעת נענוע ולנענע בשניהם יחד. סימן תרנ"א סעי' י"א. ובשם הרב הצדיק הקדוש **מהר"ש מבעלזז** זצוק"ל מה שנוהגין לעשות כיסים משולבות מעלי הלולב ותוחבין בו ההדסים והערבות. הוא עפ"י משכ"ת הט' סי' תרנ"א ס"ק י"ד בשם הרקנט"י סוד זה נגלה אלי בחלום בליל יו"ט הא' של חג הסוכות נתאכסן אצלי חסיד א' אשכנזי שמו הר"ר יצתק ראיתי בחלום שהי' כותב השם **ביו"ד ה"א** והי' מרחיק הה"א אחרונה מן הג' אותיות א"ל מה זה עשית השיב כך נוהגים במקומינו ואני מחיתי בו וכתבתיו שלם ואשתומם על המראה ואין מבין. למחר ראיתי שלא הי' מנענע רק הלולב ומיניו בלא האתרוג והבנתי פתרון חלומי כו' כי כל הד' מינים רומזים בו ית' כדאי' במדרש כו' עכ"ל. ולפי"ז כשם שהשם הוי' צריך שלא יהי' נכתב הרבה רחוק זה מזה כן צריך להיות ג"כ שלא יהי' דבוקין זה בזה בלי רווח ביניהם ועפי"ז עושים כיסים משולבות לתחוב בו ההדסים והערבות בכדי שיהי' מעט רווח ביניהם כי כל הד' מינים רומזים בו ית' ע"כ. ולפ"ז נראה דמש"כ המחבר לעיל דצריך לחבר האתרוג ללולב ולנענע בשניהם יחד צריך ג"כ שיהי' מעט רווח ביניכם:

בה יחוד השי"ת ואהבתו ראוי להחזיק בה ואל יסמוך לומר עם הקהל אני נוטל כי היא סמיכה של הבל כי לא נתקן לולב לקהל אלא שיטול אותו מי שאין לאל ידו משגת לקנות לולב לעצמו או שבא מן הדרך או שאירעו איזה אונס ולא קנה לו לולב ואתרוג תנאי ב"ד הוא שיועיל לו נטילתו בלולב הקהל אבל מי שבידו ספק לקנות ולחבב המצוה ולהדר אותה לא ידחה אותה מעליו שהיא גדולה במאד מאד בכמות ובאיכות ומגיע לו תועלת רב אם לנפשו אם לגופו אם לכל אנשי ביתו שניצולים מכל צרה ומכל גזירה רעה אם עושה אותו כתקנה. ועוד אעפ"י שיטול לולב הקהל לא יוכל לנענע אלא פעם א' לצאת י"ח מצוה אבל הנענועים האחרים בג' מקומות מן ההלל ולהקיף בו בזמן ההושענות איך יעשה:

ואם הוא במקום שהאתרוגים אינם נמצאים גם הלולבים באים מארץ מרחקים ואינו יכול להשיג דבר שיצא בו י"ח מפני שדמיו יקרים ואין ידו משגת יקנה מן הבא בידו ד' מינים הללו להיותם בידו בשעת ההלל ויברך על אותו שנבחר לקהל ובו יצא י"ח ומה שיש בידו יהיה לחבוב המצוה וליחד ש"ש מן הבא בידו וצדקה יחשב לו עכ"ל ע"ש. וע"ל בהשמטה לסעי' רנ"ו:

ובספר עמק ברכה כתב בשם התוס' דמה שאמז"ל בפ' רבי עקיבא למה נמשלו ישראל לתפוח לומר לך מה תפוח זה פריו קודם לעליו אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע. תפוח היינו אתרוג כי כיון שדר משנה לשנה ואחר שנה נושרין עליו של אשתקד ובאין עלין אחרים הוי פריו קודם לאותן עליו. וריח אפך כתפוחים מתרגמי' כריח אתרוגא עכ"ל התוס':

סימן תשצג

טעם. שהקפידה התורה על **אתרוג** שכתוב בו **פרי עץ הדר** מה שלא כתבה הדר בשאר מינים. כי הנה אמרו ז"ל אתרוג דומה ללב. והלב עיקר כל האברים כי כל העשר מדות שבאדם הכל מלב כידוע וכן כל העשיות תלוי בלב כמו שאומרים העולם הלב אינו מניח לו לעשות דבר זה וכדומה בכל הדברים. לכן רחמנא לבא בעי כי כולל הכל. ולכן הקפידה תורה על אתרוג שיהי' הדר כי העינים ושפתים ששאר מינים רומזים עליהם ג"כ עיקר הנהגתם ע"י הלב. זרע קודש להרב הצדיק הקדוש **מראפטשיץ** זצוק"ל:

קונטרס אחרון

ג"כ עיקר המדקדק יאחז הלולב בידו כשנכנס מביתו לביהכ"נ גם בשעת התפלה וכן

יחזירו לביתו כדי לחבב המצוה דבירושלים הי' מחבבים המצוה שכל היום היו לולבן בידן כדאי' פ' לולב הגזול דף מ"א. עי' מטה משה אות תתקמ"ט:

סימן תשצד

טעם. שיקח כ"א מישראל **לולב אחד ואתרוג אחד וג' בדי הדס ושני בדי ערבה**. שכן דרשו (סוכה דף ל"ד) מן הפסוקים מדכתיב כפות תמרים בלא וי"ו משמע כפת תמרים אחד דהיינו לולב אחד. ופרי עץ הדר ג"כ פרי אחד משמע. וענף עץ עבות שלשה תיבות מדלא כתיב וענף עבות או עץ עבות ה"ק ענף אחד עץ אחד עבות אחד הרי שלשה וערבי לשון רבים ומיעוט רבים שנים. עי' לבוש סי' תרנ"א סעי' א':

קונטרס אחרון

לולב אחד ואתרוג אחד.[454] בס' ארחות חיים סימן תרס"ב כתב בשם ס' מועד לכל חי שכתב וז"ל ביום ב' יזהר שלא יטול לולב אחר שלא נטל בראשון אלא הב' ימים יקח לולב אחד בשביל שלא יכנס בספק ברכת שהחיינו. ובשם בעהמ"ח ס' אברהם במחזה כתב שהי' אומר משם המקובלים שצריך ליזהר לילך לביהכ"נ שהלך ביום ראשון של סוכות וסבב ההקפה עם הלולב את התיבה בקריאת ההושענות לילך שם כל שבעת הימים להקיף את התיבה ולומר ס' ההושענות ע"ש:

ועי' בזכל"א ח"ג ערך לולב שכתב בשם הרמב"ן דכל הארבע מינים נפסלו אם נכבשו במים מעל"ע. ועי' חת"ס יו"ד סס"י פ"א שהי' נוהג בלולב ומיניו בשבת שבתוך החג להסירו מן המים ע"י עכו"ם בסוף היום כדי שלא יהי' כבושים ויופסלו ע"ש. ובספר ארחות חיים סי' תרמ"ח אות כ"ג כתב בשם שו"ת שאילת שלום מהד"ת סי' רל"ב אחר שהביא דברי הרמב"ן שהובא בב"י סי' תרמ"ה שהדס וערבה שכבשן או שלקן פסולים כתב שם דלהכי לא נזכר בש"ס וגם בש"ע מזה מרוב פשיטתו כי הדס וערבה אם נכבשו נופלים עליו וגם המחוברים אינם חיבור וכנפלו דמי ולהכי נראה דבלולב עליו חזקים ולא יפלו בכבישה ע"ש. וע"ש בהגהות דכתב ג"כ דיש ליזהר בערבות שלא ישהו במים מעל"ע ובשאר ימים יש להקל בכבוש במים מעל"ע ע"ש:

ואם הכבישה לא הי' רצופים כ"ד שעות רק בסירוגין יש להתיר דלא הוי כמבושל. ואפי' רק החליף המים בתוך כ"ד שעות ג"כ לא הוי כבוש. שם בשם ח"א חיו"ד בערך כבוש ובשם פרמ"ג:

[454] **טעם** לקיחת אתרוג. לפי שעץ הדעת שאכל אדה"ר אתרוג הי' לכן בא אתרוג לכפרה ולמאן דאמר חיטה הי' בא מצה לתקן חטא אדם הראשון. ולמאן דאמר סחטה ענבים ונתנה לו באו יין של קידוש והבדלה לכפר עליו. ולמאן דאמר תאנה היה תאנים באים בבכורים לכפר עליו. עי' מדרש תלפיות אות א':

ובספר נועם מגדים (מקץ) פי' בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **לוי יצחק** מברדיטשוב זצוק"ל מה שדרשו רז"ל על פסוק **ולקחתם לכם ביום הראשון** ראשון לחשבון עונות. דהנה בימי התשובה ישראל עושים תשובה מיראה מיראת הדין. וידוע דע"י תשובה מיראה זדונות נעשים כשגגות. ואח"כ בהגיע החג הק' ישראל עושים תשובה מאהבה בעוסקם במצות השי"ת באהבה ושמחה רבה ועי"כ זדונות נעשים כזכיות וא"כ יום א' דחג מיקרי ראשון לחשבון עונות שמביאין לחשבון כל העונות ומחפשין אחריהם כדי שיתוספו זכיותיהם כי נעשה זכיות:

וג' בדי הדס. בספר מקרי דרדקי פ' אמור כתב וז"ל אם אין לו הדסים שיהי' מכוונים תלת על תלת כראוי הגם שאינו מברך נטילת לולב. אבל ברכת שהחיינו מברך. וכן עשיתי כמה פעמים שלא הי' לי הדס כרצוני ולא ברכתי ברכת לולב. וברכת שהחיינו אמרתי ע"ש:

סימן תשצה

טעם. שצריך שיטול אגודת הלולב וההדס והערבה בימין והאתרוג בשמאל[455] משום דהאי תלתא מצוה והאי חד מצוה. סוכה דף ל"א ע"ב:

קונטרס אחרון

העוקץ בולט. בספר לחם מן השמים להגאון הקדוש המקובל מו"ה יעקב צמח זלה"ה כתב. **הטעם**. שאסור להרכיב האילנות וזרעים וכיוצא בזה. לפי שמערב המגולגלים שהם מאילנות מאילן זה לאילן זה וגורם עונש להם:

סימן תשצו

טעם. שאין אוגדין **את הלולב** אלא במינו. משום דרבי יהודה לטעמיה דאמר לולב צריך אגד ואי מייתי מינא אחרינא הוה חמשה מיני. סוכה דף ל"ו ע"ב. ועי' שערי תשובה סי' תרנ"א ס"ק ג' דאם שכח להכין עלי לולב וא"א לו לאגוד בענין אחר יש נוהגים לתלוש

[455] **כתב** בספר עמק ברכה בשם האבן שועיב וז"ל שמעתי שיש לאדם להקדים נטילת האתרוג בשמאל (ויטלהו בהיפוך העוקץ למעל' והשושנתא למט' עד אחר הברכ'. וביום ראשון צריך שיהי' מהופך ע"י שיסיים ג"כ ברכת שהחיינו) ואח"כ לולב בימין וכשמניחו או נתנו נותן הלולב תחלה ואח"כ האתרוג כענין התפילין. וכן הקדים הפסוק פרי עץ הדר כו' וראוי לעשות כדבריו כי כל דבריו דברי קבלה הם ע"ש. ולכן לא יתננו לחבירו בידו אלא יניחנו ויתן לחבירו האתרוג. עיין מ"א סימן תרנ"א סק"ח ומחצית השקל שם. וע"ש ס"ק י"א וס"ק י"ב. ובספר אשל אברהם להגאון הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל פסק ג"כ כהשל"ה. ועי' יד אפרים שם מה שהאריך בזה:
ובספר קיצור של"ה כתב יש אתרוגים שהמה מורכבים שנוטלים ענף מאילן אתרוג ומרכיב בתוך אילן פאמראנ"ץ או לימניש ואותן אתרוגים פסולים ויש סימנים מובהקים על זה כי המורכבים ניכרים כי המה על גופם חלקים ולאתרוגים שאינם מורכבים יש בליטות קטנות בכל גופם. ועוד כי העוקץ של אתרוגים הוא שקוע והמורכבים העוקץ בולט:

בשיניו דאיכא שינוי ופשיטא דלצורך מצוה שרי בכה"ג ומ"מ טוב לעשות בצנעא ע"ש. ועי' פ"מ סי' תרנ"א סק"ג:

סימן תשצז

טעם. שבהרבה מקומות נהגו הצבור וגם הש"ץ ליטול הלולב ולברך עליו אחר חזרת הש"ץ תפלת שחרית קודם שיברכו על ההלל. משום **שעונת ק"ש היא קודם הנץ החמה. וזמן נטילת לולב היא מהנץ החמה ואילך** שכל דבר שכתוב בו **ביום** אינו אלא מהנץ החמה ואילך וא"כ ראוי הוא לקרוא ק"ש ולהתפלל תחלה ואח"כ יטול לולב שהרי הגיע זמנו. אבל אם הצבור מתעכבים בזמירות וכבר הנץ החמה. יכול ליטול הלולב ולברך עליו אחר שהגיע זמנו ולהיות מן המקדמין[456] סדה"י:

סימן תשצח

טעם. שמברכין **על נטילת לולב** ולא על נטילת אתרוג. הואיל ומינו גבוה מכולם וארבעת המינין שבלולב נקראין כולן בשם לולב. סוכה דף ל"א ע"ח:

קונטרס אחרון

על נטילת לולב. בליקוטי מהרי"ל הלכות לולב כתב נשאל מהרי"ל תינוקת שלא ידעו לברך מה דינם ואמר שינענעו את הלולב ודים ע"ש. ובמנהגים כ' שבשני ימים הראשונים יתפוס הלולב עם התינוק כשמברך התינוק דתינוק קונה ואינו מקנה וא"כ הוי כמו שאול לכן יתפוס עמו ע"ש. ועי' מ"א סי' תרנ"ח סק"ט:

ובענין אם מותר לשתות קאוו"ע קודם שיטול האתרוג. הכל לפי מה שהוא אדם דאם מצטער ואינו עושה לתענוג ולא יוכל להשיג בנקל האתרוג אזי המקיל לא הפסיד. שו"ת השיב משה ח"א סי' י"ט:

[456] **והנה** במ"ש בספר אשל אברהם סי' תרנ"א במי שטעה ביום א' והפך האתרוג לכדרך גדולו קודם שבירך שהחיינו ובא ונמלך אם יברך קודם הנענועים או ביום ב' קודם נטילתו נראה דעדיף לברך ביום ב' עכ"ל. ונראה דטעמו הוא כמ"ש בסימן רכ"ה דרק גבי פרי לא יוכל לברך עוד אחר אכילתו כידוע [הערת המדפיס: **עי'** מ"א סי' רכ"ה סק"ט בשם רדב"ז וכן הוא בהלק"ט ח"א סימן ר"ל דאם לא בירך בשעת אכילת הפרי שהחיינו שוב אינו מברך גם אם יחזור לאכול מאותו פרי ע"ש. ובספר ארחות חיים שם אות ז' כתב בשם שו"ת מהר"ם שיק או"ח סימן פ"ט דאם אכל פרי חדש ושכח לברך שהחיינו אז יש להדר אחר פרי חדש אחר לברך שהחיינו ויכוין לפטור גם זה. וכ"כ בספר זכור לאברהם ערך ט"ב. ועי' שערי תשובה סי' תקנ"א ס"ק ל"ח. ועי' לבוש שם סעיף ג' דאם לא בירך באכילה ראשונ' יכול לברך בשניה דהא עדיין לא יצא י"ח שחלה עליו. ועי' קו"א לט"ה לסעיף רי"א בד"ה וזו הנכון:] משא"כ בבגד שיכול לברך על קניית הבגד גם אחר שכבר לבשו כמה פעמים. וא"כ גם כאן יוכל לברך ביום ב'. ולי נראה דיותר יש לדמות זה למ"ש הרמ"א סי' ס"ו סעיף ב' אם שכח להניח ציצית ותפילין יכול להניח אותם בין הפרקים ולא יברך עליהם עד אחר התפל'. ונראה הטעם כי כל זמן שעודם עליו יכול לברך עליהם. וא"כ גם כאן כל זמן שהאתרוג בידו קודם הנענועים יכול לברך שהחיינו אפילו אם טעה והפך אותו לכדרך גדולו קודם שבירך שהחיינו. ועי' יד אפרים סי' תרנ"א במ"א ס"ק י"א:

ובספר שדי חמד דף י"א אות כ"ב כתב ג"כ דראוי לכל ירא שמים לחבב המצוה שלא להקדים לה דבר וחלשים שאי אפשר להם להמתין וגם א"א להם להתפלל בביתם עד אחר ההלל מותרים לשתות ולטעום דבר מועט אבל לא פת. וכן כתב הרוקח סי' שנ"ו שחסידים הראשונים הי' מתענים על מצוה חביבה כגון לולב ושאר מצות ע"כ. משמע דאף אם כבר התפלל ולא השיג לולב בעת התפלה נכון שלא לטעום דבר משום חבוב מצוה. ועי' מ"א סי' תרנ"ב סק"ד. וע"ל בהשמטה לסעי' תשט"ו בד"ה ובספר:

סימן תשצט

טעם. שמנענעין **בהודו** תחלה וסוף **ובאנא ה' הושיעה נא**. משום שנאמר (דברי הימים ט"ז) אז ירננו עצי היער לפני ה' וגו' וכתיב בתרי' הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו ואמרו הושיענו כלומר ירננו בעצי היער כאשר יצאו מלפני ה' זכאין כשבא לשפוט את הארץ ובמה ירננו בהודו ובהושיענו. אבודרהם. ועיין תוס' סוכה דף ל"ז ע"ב בד"ה בהודו:

קונטרס אחרון

בהודו ובהושיענו. בספר אשל אברהם סי' תרנ"א כתב דלא שייך חשש אגודות במנהג דנענועים דלולב שיש נוהגים בזה בסדר שכתבו משם האריז"ל. כי במנהג לא שייך אגודות. וכן במה שכתב הבאה"ט שקצת נוהגים שלא לנענע רק בהודו תחלה פ"א ובסוף פ"א וקצת נוהגים שהחזן מנענע ב"פ בהודו. ובהודו בסוף ב"פ. אם קצת נוהגים כן וקצת כמ"ש בכנה"ג ע"ה לא שייך גם כן בזה חשש אגודות כו' ע"ש:

וכשמנענע לצד מערב אל יהפך פניו למערב רק יהי' בכל הנענועין פניו למזרח וירים הלולב על כתפו למערב מאחוריו. קיצור של"ה. ובענין הנענועין נוהגין. **דרום צפון. מזרח מעלה מטה. מערב**. (האריז"ל). וקצת נוהגין. **מזרח. דרום. מערב. צפון. מעלה. מטה**:

סימן תת

טעם. שמנענעין **באנא ה' הושיעה נא** ולא באנא ה' הצליחה נא. מפני שהנענע הוא לעצור רוחות רעות וטללים רעים ולגעור בשטן לפיכך צריך לנענעו על תפלת אנא ה' הושיעה נא כלומר הושיענו מאלו הניזקין אבל באנא ה' הצליחה נא ליכא למימר האי טעמא. שם:

סימן תתא

עוד טעם. מפני ששניהם הם פסוק אחד ואין מנענעין בפסוק אחד שני פעמים. **והטעם**. שאנו מנענעין הלולב. להודיע כי נצחנו את כל המקטריגין עלינו כדרך המלכים הנוצחין ותופסין העיירות לוקחין הרומח ואות המלכות תלוי עליו ועולין על ראש המגדל ומוליכין ומביאים לכל רוח להודיע כי המלך נצח את הכל. שם:

סימן תתב

עוד טעם. שמנענעין **באנא ה' הושיעה נא** ולא באנא ה' הצליחה נא. כי בחי' הושיעה קאי אמדרגת הנוטים לפעלות בבחי' הי' לך לעזרנו ובחי' הצליחה הוא בחי' בטחון בשב ואל תעשה דידן כמאמר המע"ה אני ישן על מטתי והשי"ת ילחם לנו. ולזה אנו מורים בחי' שב ואל תעשה באנא הצליחה. אשל אברהם להגאון הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל סימן תרנ"א:

סימן תתג

טעם. שאנו מנענעין בלולב בכל נענוע ג' נענועין קטנים. כדי להמשיך מג' מוחין שמשם המשיכו האבות כו'. וכתוב בספרים שגם בנענוע הלולב למטה לא ישפיל ראש הלולב רק יהי' ראשו למעלה להיות דוגמת הצינור ע"ד סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. זרע קודש:

סימן תתד

טעם. שנוהגין להקיף המגדל פעם אחת בכל יום ומניחים הס"ת על התיבה כשמקיפין אותו. משום שמחה. וביום השביעי מקיפין ז' פעמים. זכר למקדש שהי' סובבים את המזבח בלולב וערבה ז' פעמים. משום שמחת החג שנקרא זמן שמחה. לבוש סי' תר"ס סעיף ב'. **וטעם**. למה ז' פעמים דוקא. זכר ליריחו שסבבוהו ז' פעמים כשכבשוה ואסמכוה אקראי וז"ל אסובבה שנים במסורה. אקומה נא ואסובבה בעיר ואידך ואסובבה את מזבחך י"י כלומר כנגד שסבבתי את העיר ז' פעמים והוא יריחו ואסובבה ג"כ מזבחך ז"פ. **וטעם**. שלא תקנו ליטול את הערבה כל ז' כמו שתקנו בלולב. משום דלולב איתי ליה עיקר מן התורה בגבולין שהרי יום ראשון מן התורה הוא אפילו בגבולין עבדינן ליה זכר למקדש אף בגבולין כל שבעה. ערבה דלית לה עיקר מן התורה בגבולין כלל לא עבדינן לה זכר למקדש בגבולין כל שבעה אלא יום אחד. סוכה דף מ"ד ע"א. ועי'

לבוש סימן תרס"ד סעיף י"א ועי' מטה משה סימן תתקס"ב וז"ל לפי שכתוב במלכים אצל יריחו אם יהיה טל ומטר כי אם לפי דברי מכלל שבשביל טל ומטר צריך להקיף כמו ביריחו. ולמה ערבה בהושענא רבה לפי שהערבה גדילה על המים ואז נדונים על המים ע"ש:

קונטרס אחרון

מקיפין ז' פעמים. ומי שהוא אבל י"א דאינו מקיף והמקיף לא הפסיד. ושכר מצוה בידו. ח"א כלל קמ"ח סעי' י"ט. ועי' ט"ז סי' תר"ס סק"ב שכתב הטעם שכל המקיפים הם כשלוחים של שאר הקהל וכיון שמדה"ד מתוחה נגד האבל ע"כ לא נכון להיות ש"ץ משמע דדוקא להיות ש"ץ אינו מקיף אבל בתוך שאר הציבור יכול להקיף:

סימן תתה

טעם. שאוחז ס"ת בידו על התיבה. **כי הס"ת מכפרת עלינו כמזבח**. פ"מ סי' תר"ס ס"ק א':

סימן תתו

טעם. למנהג שמסדרין ההושענות כסדר שהם כתובים דהיינו אם חל יום ראשון של סוכות ביום ב' אומרים זה הסדר. ואם ביום ג' זה הסדר וכן כולם. כלל זה נקוט בידך לעולם אומרים ביום א' **למען אמיתך**. וביום ב' **אבן שתיה** אם חל בחול. **אמת** חותמו של הקב"ה. **אבן שתיה** בית המקדש. **אערוך שועי** אומרים לעולם ביום ראשון דחה"מ כיון שכתוב בו **גליתי בצום פשעי** ע"כ ראוי להסמיכו ליום הכפורים. אלא שאין אומרים אותו ביו"ט או בשבת דהוי כמו תחנה לכן אומרים אותו ביום א' דחוה"מ. **אדון המושיע** אומרים לעולם **ביום ד' דחוה"מ** דהיינו יום ששי של חג לא קודם. משום דעיקרו מתוקן על המטר ומטר בחג סימן קללה לכן א"א אותו עד יום ששי שהוא סוף החג ויום קודם הושענא רבה. אע"ג שהמים הם סימן קללה בחג מ"מ כיון שכבר עברו כמעט כל ימי החג חוץ מיום אחד לית לן בה. ועוד שמקריאת פ' הקרבנות של יום הששי דרשו חז"ל רמז לניסוך המים והיין דכתיב בי' ונסכיה ביו"ד רבים משמע ניסוך מים וניסוך היין:

ואם חל יום א' בשבת אז נדחה למען אמיתך מיום א' ואומרים אותה ביו"ט שני והי' ראוי לומר ביום א' דחוה"מ אבן שתיה. מה שהי' ראוי לומר ביום שני של יו"ט אלא שרצו לומר ביום א' דחוה"מ אערוך שועי. דכתיב בי' גליתי בצום פשעי. כדי להסמיכו ליה"כ מה שאפשר לכן אומרים אבן שתיה ביום ב' דחוה"מ:

ואם חל יום ששי בשבת. ר"ל שחל יום א' דסוכות ביום ב' אז אומרים ביום ששי שהיא שבת **אום נצורה**. ואדון המושיע שהי' ראוי לומר ביום ששי נדחה לגמרי להא למחר הושענא רבה. וכשחל יום א' דסוכות ביום ה' אז בשני יו"ט אומרים למען אמיתך. ואבן שתיה כתיקון. וביום א' דחוה"מ ראוי לומר אערוך שועי. ולפי שהוא שבת אומרים אום נצורה. ולמחרתו שהוא ב' דחוה"מ אומרים אערוך שועי:

וזה סדר אמירתן כשחל **יום א' דסוכות ביום ב'**. סדרן למען אמיתך. אבן שתיה. אערוך שועי. אום אני חומה. אל למושעות. אום נצורה. וכשחל **יום א' דסוכות ביום ג'**. סדרן למען אמיתך. אבן שתיה. אערוך שועי. אום אני חומה.[457] אום נצורה. אדון המושיע. **וכשחל יום א' דסוכות ביום ה'** סדרן למען אמיתך. אבן שתיה. אום נצורה. אערוך שועי. אל למושעות. אדון המושיע. וכשחל **יום א' בשבת**. סדרן אום נצורה. למען אמיתך. אערוך שועי. אבן שתיה. אל למושעות. אדון המושיע. עיין לבוש סימן תרס"ג ומחצית השקל וא"ר שם:

סימן תתז

טעם. למנהג אבותינו אחר שגומרין מצות הלולב בהלל והושענות והקפות מסירין הלולב מידן ומכריזין בקול רם **למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא האלהים אין עוד**. ונראה לומר טעם ע"פ מ"ש בפרש' שופטים כי ימצא בקרבך כו' וילך ויעבוד אלהים אחרים וכו' ולשמש או לירח או לכל צבא השמים אשר לא צויתי[458] הנה תיבות אשר לא צויתי אינו מובן ויש בזה מקום ח"ו לטענות האפיקורסים. ונראה לבאר דהנה ראוי להתבונן למה יהי' באיסור לכבד ולעבוד לכוכבי השמים וכסיליהן הלא זה מכבוד המלך שעובדין ומכבדין את שריו ועבדיו. משום דהן אמת שמחויבין לכבד את שרי המלך בביתן ובהיכלותיהן מקום שאין שם המלך בכבודו ובעצמו. אבל העובד את שר המלך

[457] **ובהרבה** סידורים ובלבושי שרד סי' תרס"ג נרשם כשחל **יום א'** דסוכות **ביום ג'** שאומרים **ביום ב'** דחוה"מ **אל למושעות**. ופי' **אני והו**. מי שאני והוא בצרה. על דהך עמו אנכי בצרה **הושיעה נא**. ר"ע מברטנורה סוכה פ"ד משנה ה':

[458] **ובספר** ישמח משה (נח) כתב וז"ל כי גם במלכות ב"ו הנימוס הכובע של בני חילא שהחותם של המלך עליו לא יזיזנו מפני כל כמו שהדרך בארצות אדום לפרוק הכובע לפני השרים דא"כ הוא מבזה חותמו של המלך. וא"כ לפ"ז אדם שנברא בצלם אלקים איך יבזה צלמו להשתחוות לפני איזה נברא מצבא השמים א"כ הרי הוא מבזה צלמו צלם אלקים והיינו צורתו האנושות שהיא חלק אלקי ממעל איכה יעבדנו לא' מנבראיו ית' ויתעלה עכ"ל:
ובספר אמרות טהורות פי' הפסוק כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח יכוכבים אשר כוננת. מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו. מלשון ציוי כי הקשה לו על מה פקדת את האדם לבלתי ישתחוה לשמש וירח ומזלות ולא אמרינן אדרבא מחמת גדלות העבד ניכר גדולת רבו. לזה אמר ותחסרהו מעט מאלקים ר"ל שהיא קרוב למדריגת אלקים כי נשמתו הוא חלק אלקי ממעל וגם וכבוד והדר תעטרהו שנברא בצלם אלקים לזה אסר לן רחמנא להשתחוות ולהכניע למשרתים החמה ומזלות:

בהיכל המלך הנה נתחייב ראשו הלא תראה אוריה החתי על שאמר בפני דוד ואדוני יואב נתחייב כידוע ולפ"ז השי"ת אשר מלא כל הארץ כבודו ולית אתר פנוי מיני' מי שמכבד ועובד איזה דבר חוץ מכבודו ית"ש הלא הוא כפירה גמורה. ומה שאנו מכבדין את המצות היינו תשמישי המצות מחבבין ומנשקין אותן הלא הוא בפני המלך ובהיכלו. משום דכיון דזה מצוה שנצטוינו מפי ית"ש הנה אמר ונעשה רצונו א"כ רצונו כביכול מלובש בהמצוה. וז"ש הכתוב או לכל צבא השמים אשר לא צויתי. ע"כ מנהג אבותינו תורה היא כאשר אנחנו משתעשעין ומכבדין את מצות ד' מיני"ן אשר נתן לנו השי"ת באהבה ובזמן שמחתינו הנה לא יעלה על לב איש ח"ו שמותר לעבוד איזה דבר זולת הבורא ית"ש חלילה חלילה להעלות זה על לב רק מה שאנו מכבדין את המצות על כי כח המצוה ב"ה מלובש בה והוא אשר קדשנו במצותיו וצונו ע"ז ע"כ בגמר המצוה אנו מכריזין ואומרין **למען דעת כל עמי הארץ כי הוי' הוא האלהים אין עוד**. בני יששכר. ועי' לעיל סעיף שנ"ו:

קונטרס אחרון

הלא הוא כו' גמורה. ובספר ישמח משה (נח) פי' בשם מהרי"ט הפסוק לא יהי' לך אלהים אחרים על פני. כי טעות דור אנוש הי' לעבוד לצבא השמים באמרם כי מגדולת עבד ניכר גדולת רבו וחשבו כי זה כבודו ית' אבל הוא טעות. כי אין חולקין לעבד כבוד במקום רבו ובפני רבו. רק שלא בפני רבו. וכמו שמצינו דאורי' מורד במלכות הוי משום דאמר בפני דוד ואדוני יואב. והנה אצל השי"ת הוי הכל בפניו ואסור ליתן כבודו לאחר. וזה אמרו ית' לא יהי' לך אלהים אחרים. ושמא תאמר מגדולת עבד ניכר גדולת רבו לזה אמר **על פני**. ר"ל כי הכל הוא בפני ולא שייך זאת.

ובפ' וירא כ' בשם הקדמונים שהקשו על מה שכ' בפסוק וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו כו' וישתחו ארצה. וכן ביהושע כתיב וירא והנה איש עומד לנגדו כו' ויאמר לא כי אני שר צבא ה' ויפול יהושע על פניו ארצה וישתחו. האיך השתחוו למלאך הא כתיב לא תשתחוה להם. ואף שלא לשם אלקות מ"מ הוא בגדר ע"ז. ותי' דכשמתלבשים המלאכים בדמות אדם שרי. וכתב שם וכן מצאתי בס' הקנה בענין א' שהשתחוה לאליהו מה"ט להדי':

סימן תתח

טעם. שאין מברכין זמן ביום שני על הלולב. דממ"נ יצא בזמן שאמר ביום ראשון אף אם הוא חול דלא גרע מאלו אמרו בשעת עשיית הלולב שיצא. ול"ד לקידוש שאומר בליל

ב' זמן שאותו הוא בשביל היום ולא בשביל הסוכה. טור סי' תרס"ב. ואע"ג שגבי שופר אומרים זמן גם בשני. ש"ה דלפעמים עיקר הקדושה ביום ב' דאף בזמן ב"ה פעמים היו עושים ב' ימים אע"פ שלא הי' שם ספק שיום ב' הי' עיקר והי' גומרין יום ראשון בקדושה שלא יזלזלו בו לשנה הבאה. ט"ז שם ס"ק א'. ועי' לעיל סעי' תשכ"ט:

סימן תתט

עוד טעם. דזמן ליל ר"ה מדרבנן משום דאבעי לן אי ר"ה וי"כ הוי כרגלים ולא אפשיטא לכן אין פוטר את השופר מלברך זמן אבל זמן ליל חג הסוכות דאורייי' לכן פוטר הלולב מלברך זמן. מטה משה סימן תתקנ"ג:

סימן תתי

טעם. שאין מוציאין בכל יום מימות חול המועד של סוכות שני ספרים כמו בחו"מ של פסח. מפני שבפסח יש שם פרשיות הרבה מענין המועד אבל בסוכות אין שם פרשה מענין המועד אלא הקרבנות בלבד. אבודרהם:

סימן תתיא

טעם. שאנו קורין ליום גמר החתימה **יום הושענא רבה** וכן מה שאנחנו מתפללין בימים הללו בלשון הושענא. דהכוונה הוא הוש"ע נ"א היינו הושיע לנו לקבל צעקתינו בנ"א ימים מן ר"ח אלול עד היום ההוא וג"כ הוש"ע נ"א תושיע לנו ביום הנ"א יום גמר החתימה מסירת הפתקין **לטובה ולרחמים ולחיים ולשלום ולגאולה שלימה לישראל אמן**. בני ישששכר. ואומרים **מזמורים של שבת** ג"כ[459] שיש בו קדושה יותר משאר הימים ואין אומרים נשמת שאין הנשמה מתאמצת בשמחת יום זה כמו בשאר י"ט גמור. לבוש סימן תרס"ד סעיף א':

קונטרס אחרון

הושענא רבה. ונוהגין ללבוש הקיטל כמו ביו"כ. לפי שבחג נדונין על המים. עי' או"ח סי' תרס"ד ורמ"א שם:

ואין אומרים נשמת. ויש מקומות שאומרים **נשמת** וכן יש מקומות שאומרים בכל הקדישים **לעלא ולעלא**. ובשעת הוצאת ס"ת אומרים **ה'** ג"פ ואח"כ **רבש"ע** הכתוב בסידורים לאומרו בר"ה ויוה"כ ויש נוהגין לומר הרבש"ע שאומרים לשלש רגלים. ובספר

[459] **ועיין** פרמ"ג סימן תרס"ד דאומרים **מזמור שיר ליום השבת** ג"כ כקורא בתורה ותהלים. ועי' אשל אברהם שם דנכון לומר משל"ה וה' מלך בהו"ר קודם ברוך שאמר ואחר ברוך שאמר יאמר **מזמור לתודה** וכן נכון ע"ש:

ארחות תייס סי' תרס"ד אות א' כתב בשם תפ"ש על הרא"ש סופ"ק דברכות שמהר"ם הי' נוהג לומר בהושע"ר **המלך הקדוש. והמלך המשפט**:

ובסי' תרס"ג אות ב' כתב בשם שו"מ רביעאה ח"ב סי' ק"ח אם התפלל מוסף וטעה והזכיר קרבנות של יום אחר צריך לחזור ולהתפלל אף דבלא הזכיר כלל יצא ועל מה שכתב הפרמ"ג בא"א סק"ב דאם קרא במפטיר שבת חוה"מ רק וביום השני ובירך יחזור ויקרא וביום השלישי בלא ברכה. כתב שם דליתא דהמ"א סי' קל"ז והא"ר פסקו דאם חיסר חובת היום מברך שנית ודוקא בקרא חובת היום ודילג וביום השני שהוא רק משום ספיקא דיומא קורא שנית בלא ברכה כו' ע"ש:

ובשו"ת מהר"ם לובלין סי' פ"ה כתב שכן אירע פה ק"ק לבוב והורה שצריך לחזור לפתוח הס"ת ולקרות וביום השלישי בלא ברכה. וסיים והמורה לחזור ולברך לפניה ולאחריה ולקרות לא הפסיד ואין בזה חשש ברכה לבטלה:

מזמור שיר ליום השבת. והטעם. שאומרים בהו"ר משל"ה עפ"י מה דאמרו במ"ר בראשית פכ"ב דאמר אדה"ר כ"כ גדול כח התשובה מיד פתח ואמר מזמור שיר ליום השבת וא"כ ראוי לאמרו בהו"ר. בשם הרב הצדיק הקדוש **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל:

סימן תתיב

טעם. שנקראים **הושענא**.[460] משום שמנענים אותם בשעה שאומרים הושענות. עטרת זקנים סימן כ"א. וע"ל סעיף תתפ"ג:

קונטרס אחרון

שנקראים הושענא.[461] בש"ע האריז"ל כתב וז"ל לעשות ההושענא תקח ה' בדים של ערבה ותזהר מאד שלא תחברם עם הלולב כלל כמו שעושין קצת עמי הארץ ולא תטלם בידך רק אחר שאמר הקדיש תתקבל קחם בידך אחר שכבר הונח הלולב מידך וגמרת מצותו אח"כ קחם בידך ותכה בהם ה"פ על הקרקע:

[460] **בהגהות** מנהגים כתב למה נקרא הוא **הושענא רבה**. אמר הקב"ה לאברהם אני יחיד ואתה יחיד אתן לבניך יום המיוחד לכפר בו עונותיהם וזהו **הושענא רבה**. ותשמישי קדוש' נגנזין ותשמישי מצוה נזרקין. והושענות שבלולב וכיוצא בה אסור לפסוע עליהם ואע"פ שנזרקות שם בשם א"ז הג"ה בפרק בני העיר:

[461] **בספר** זכרון טוב כתב בדליל הו"ר לאחר תהלים הי' רגיל הרב הצדיק הקדוש **מהר"י מנעסכאיז** זצוק"ל לחלק חתיכות לולב לאיגוד ההושענא לכל הנכנסים לפניו. והי' זה בהידור גדול' ובדביקות נפלאה. ובהבטה על כאו"א בפרטיות. וגם הי' עושה בעצמו את אגודת ההושענא שלו בתוך הסוכה:

[462] **בספר** תפלה למשה פי' **למען פארך**. פאר זו תפילין כנודע ובתפילין דמארי עלמא כתיב **ומי כעמך ישראל**. וזהו **הושענא למען פארך** התפילין שלך דמשתבחי בשבתא דישראל:

ובספר באר משה (להושענא רבה) פי' **הושע נא טוענת עולך**. שיש בקרב ישראל צדיקים גמורים אמיתיים שאינם

בשעה שאומרים הושענות.[462] בספר בוצינא דנהורא פי' הושענא מריטת לחי. היינו ישראל וואס רייסין זיך לחי עולמים[463]

ובספר המאור הגדול פי' בשם הרב הצדיק הקדוש **מראפטשיץ** זצוק"ל כל שיח תדשא ותושיע. כי אם האדם זוכה אז פועל אפי' בלא תפלה אלא מדבר דברים בעלמא בינו לחבירו ואומר האיש הזה צריך לרפואה נתרפא תיכף. וכן כל מה שאומר פועל בדברים בעלמא בלי שום תפלה. וז"ש כל שיח אפי' שיחה בעלמא כדרך ב"א יהא עושה פירות ותדשא ותושיע. ועי' ליקוטים סעי' ס"ב בהשמטה בד"ה ובספר:

ובספר זרע קודש מהרב הצדיק הקדוש הנ"ל פי' הושע נא ענים מלהמניע. שלא ימנע יתברך שמו מלענות אותנו:[464]

הושע נא שלש שעות וכו' ע"ד אמרם ז"ל (שבת כ"ט) אברהם אמר וכו'. יצחק אמר כמה שנין וכו' פלגא עלי ופלגא עלך וכו'. הנה אם נחלק הימים בפרוטרוט עד"ז פלגא דשינתא נשאר י"ב שעות פלגא דמיכלא ומשתייא ודבה"כ נשאר ששה שעות פלגא על הקב"ה. היינו שלש שעות[465]. בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **חיים** קראסנער זצוק"ל:

חוששים כלל לצער עצמם ולא מקפידים כלל על צער הנוגע אליהם. אך שהם **טוענים עול**"ך וצועקים בכל נפשם ומאודם על עול"ך. שהוא העול והגלות השכינה הקדושה כביכול:

[463] **בספר** בני יששכר פי' כבושה בגולה לומדת יראתך. ע"ד שאמרו תלמידי **הבעש**" דכל מה שיארע להאדם יעלה בכוונתו להשי"ת. אם רואה דבר הנאהב יבין שמזכירין לו מדת אהבה. ויעלה זאת במחשבתו לאהבת השי"ת וידבק באהבתו ית"ש ותתבטל אהבה החיצונית. ויעלה את הנה"ק אשר בתוך האהבה החיצונית מניצוצי השבירה להשי"ת:

וכן ברואה דבר מאויים. היינו ברואה איזה עכו"ם או איזה סרדיוט וכיוצא המאיים עליו יבין וילמד עי"ז יראתו ית"ש ויעלה זאת למדת היראה וגבורה. וזהו הפי' כבושה בגולה. מה שכנס"י הקדושה היא בגולה. ויש להם בכל פעם אימה ופחד מן העכו"ם הכובשים ודוחקים אותם. עי"ז לומדת יראתך:

ובספר קרבן עני כתב שמעתי מפי איש נאמן ששמע מפי הרב הצדיק הקדוש **מקאזניץ** זצוק"ל כאשר אמר הפיוט אום אני חומה והגיע לתיבת סובלת סבלך אמר גלוי וידוע לפניך רבון דעלמא כולא שאני יודע ייחוד אחד שאם הייתי רוצה הי' מוכרח משיח צדקינו לבוא. אך סובלת סבלך אם אתה סובל גם אני סובל:

[464] **בספר** דברי יחזקאל להרב הצדיק הקדוש **משינאווע** זצוק"ל פי' דלותי ולי יהושע עפ"י המדרש (וישלח פ' ע"ה) אמר לו הקב"ה דוד בני אפי' את מקימני כמה פעמים איני קם. ואימתי אני קם לכשתראה עניים נשדדים ואביונים נאנקים. וכעת אין לנו שום זכות לבקשך כי נשארנו ריקם רק זאת שדלונו מאד ולכן הושענא:

[465] **ויש** לפרש עפ"י מה שכתב בש"ע האריז"ל כי אין יכולת להשהות המוחין יותר מג' שעות. ולזה חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת קודם התפלה ואחד בתפלה ושעה א' אחר התפלה. והם ג' שעות לבד להשהות המוחין. וזה שאנו מתפללים הושענא שלש שעות. שיושיענו שנוכל להשהות המוחין ולכוון בהשלש שעות:

ובספר תולדות אהרן להרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **אהרן** מגיד משרים דק"ק **זיטאמיר** זצוק"ל (האזינו) כתב וז"ל צריך האדם שיהי' מחשבתו דבוקה בו יתברך אע"פ שאין לו כח לעשות איזה מצוה או ללמוד תורה אעפ"כ המחשבה תהי' תמיד בדביקות. לפי שהבורא ב"ה מנהיג העולם בשמו הגדול ברוך הוא שיש י"ב צרופי הוי"ה. וי"ב צרופי אדנ"י. ומנהיג היום שיש בו י"ב שעות בי"ב צרופי הוי"ה. וי"ב שעות הלילה מנהיג אותם ע"י י"ב צרופי אדנ"י. נמצא בכל שעה מהשעות יש בו צרוף משמו הגדול ב"ה לכן צריך שיראה הגם שאינו יכול לעבוד את הבורא בעובדא עכ"פ יהי' דבוק להבורא במחשבה. הגם שצריך אדם לישן כמה שעות. אך במה שקורא ק"ש שעה"מ בזה הוא מקיים אותן הצרופים של שעות השינה. וכן אלו השעות שצריך לאכול אע"פ שאין אנו יודעים כוונות וסודות האכילה אעפ"כ כשאנו מברכים הברכות כתיקונם. היינו ענ"י והמוציא בזה מקיים אותן הצרופים של שעת אכילה. וע"ל בהשמטה לסעיף תשל"ג בד"ה ובס' ח"א:

חנון בידם מעבידים. כי בר"ה ויוה"כ אנו עובדים את השי"ת בפה ולשון. שמרבים תפלות ותחנונים. ובסוכות אנו עובדים את השי"ת בידים בלקיחת אתרוג ולולב. וזהו חנון בידם מעבידים עובדים את מלך חנון בידים. בוצינא דנהורא:

סימן תתיג

טעם. שבליל הושענא רבה ניעורין כל הלילה ואומרים כל ספרי תהלים. מצד שהוא אושפיזא דדוד המלך ע"ה ודוד הי' ניעור ולא הי' ישן רק שיתין נשמי ואמר שירות ותשבחות. לזה אנו מעוררים מדה שלו. מחזה אברהם קונטרס חזון למועד:

סימן תתיד

טעם. כשמוציאים כל הספרי תורה מהיכל בהו"ר ובשמחת תורה מעמידין נר בהיכל. משום **שנר מצוה ותורה אור**[466]:

סימן תתטו

טעם. שנוהגין **להתיר האגודה של הלולב בהושענא רבה**. יש סמך לדבר דכתיב כפת חסר וא"ו לומר ו' ימים יהי' כפות דהיינו באגודה ולא יותר.

עוד טעם. משום **להרבות שמחה** שיש בו יותר שמחה כשמנענעים בלא אגודה וטעם זה עיקר אלא דאסמכוה אקרא זה. לבוש סימן תרס"ד סעיף א':

קונטרס אחרון

ולא יותר. מוצאי יו"ט יקח הלולב עם מיניו וישמור אותו במקום מיוחד יהי' לו למשמרת יראה אותם ויזכור ויזכה ע"י להנצל מכל צרה ואל ישליך ויזרוק אותם לאשפה אחר שהם רומזים לענין גדול. סדה"י. וכן כתב ג"כ הגאון הקדוש מו"ה **חיד"א** נ"ע בשם מוהר"ם דילזאנו דמירושלמי שבת גבי קיטור לולבך משמע שם שהי' נוהגים להצניע לולבם אחר החג בביתם:

ובספר ארחות חיים סי' תרס"ד כתב בשם ס' יפה ללב דמנהגם ביום הו"ר אחר התפלה ליקח הלולב כשהוא קשור עם הדס וערבה ולהניחו ע"ג פתח הבית שהוא ישן בו לשמירה עד הפסח ובער"פ לוקחין אותו להשליכו מחציתו בבוקר אל תוך שריפת

[466] **ועי'** ט"ז סימן קנ"ד ס"ק ז' דלא יפה עושים קצת שביום הו"ר שמוציאין כל ס"ת ושמים שם נר אלא שי"ל כיון שעושין כן לכבוד התור' לסימן תור' אור דהיינו רמז בזה כשאין שם ס"ת צריך לאור הנר אבל אין זה מספיק כיון שיש איסור להוריד הקדוש' של הארון ע"ש. ועי' שערי תשוב' סימן מ' ס"ק ה' שיש שעושים במקום המיוחד לישיבתם תחת הספסל תיבה קטנ' להצניע שם טלית ותפילין ויושבים על הספסל שיש להתיר רק דיש להחמיר שיהי' גבוה טפח ע"ש. ועיין קונ"א לט"ה בהשמט' לסעיף כ"ח בד"ה ובענין:

החמץ ומחציתו לתוך התנור שאופין בו המצות של מצוה. והאתרוג עושין אותו מרקחת בצוקער אחר החג להעלותו על השלחן בליל ט"ו בשבט ר"ה לאילנות בכלל הפירות שיברכו עליו מאנשי הבית איש או אשה ומ"ג אם היא הרה ללדת וגם ליתן ממנו למקשה לילד שאומרים שהוא סגולה שתלד בריוח ולא בצער ויצא הולד בר קיימא לחטו"ל כשאוכלת ממנו באותה שעה ע"ש:

סימן תתטז

טעם. שנוטלין הקשר מהלולב בהו"ר. ע"ד שאומרים ליולדת השי"ת יתיר אותך מקשרך. כן אנו מתפללים שיתיר השכינה הקדושה כביכול ויהי' ילד יולד לנו בן ניתן לנו. זרע קודש:

סימן תתיז

עוד טעם. ע"ד הכלה שיוצאת בהינומה וראשה פרועה ואז המנהג לבכות ואח"כ עושין סעודת חתונה וזהו בחי' שומע. שם:

סימן תתיח

עוד טעם. שנוטלין הקשר מהלולב ונשאר מפורד. לרמוז איך אנו מפוזרים ומפורדים בין העמים. **וטעם**. שיום הו"ר נקרא יום הערבה שבו מתערבים כל השמחות. שם:

סימן תתיט

טעם. לחבטת הערבה בארץ. **כדי לבער הדין שלא ימצא** ולהורידו עד לעפר שלא יהי' עוד בעולם.[467] תולעת יעקב:

סימן תתכ

טעם. שאין מברכין על הערבה כמו שמברכין על הלולב. לפי שערבה מנהג נביאים הוא ואין לברך על המנהג. ספר התניא סי' פ"ו. וע"ל סעיף תל"ט.

[467] **כתב** הלבוש סימן תרס"ד סעיף ג' אחר שהקיפו עמה וגמרו ההושענות נוהגין לחבוט אותם על הקרקע או הכלי פעמים או שלש וכל המנהגים הללו שעושין בחג. הם משום שמחה דכתיב **ושמחת בחגיך** כמו שעשו בו שמחת בית השואבה:

סימן תתכא

עוד טעם. לפי שבא לגרש הסט"א ע"כ אין מברכין עליה. ע"ד ולא חפץ בברכה ותרחק ממנו. פע"ח שער המועדים. ומה"ט אין לברך על מים אחרונים:

קונטרס אחרון

ותרחק ממנו. ובסידור יעב"ץ כתב בשם האריז"ל לוקחין ה' בדים ואין קושרין אותה (משום קשר רשעים אינו מהמנין) ולא מחברין אותה אל הלולב:

סימן תתכב

טעם. דבשמיני עצרת נהגו מקצת לאכול בסוכה ואין מברכין על ישיבת'. עיין סוכה דף מ"ז ע"א והלכתא מיתב יתבינן ברוכי לא מברכינן. וכתב הרא"ש הטעם דלא מברכינן דכיון דיום שמיני עצרת הוא אי אפשר לברוכי בסוכה דקשין אהדדי אי יום סוכה הוא לאו שמיני עצרת הוא ואי שמיני עצרת הוא לאו יום סוכה הוא ומשום דספיקא תרוייהו עבדינן לחומרא יתבינן בסוכה ולא מברכינן. **וטעם**. שיש נוהגין שלא לישב בה בליל ח'. מפני שבלילה צריך לברך זמן ואם אוכל אז בסוכה נמצא אז אכילתו בסוכה סותרת את ברכת זמן ומפני כך סוברים שמה שאמרו בגמ' מיתב יתבינן ביום דוקא אמר שאין אומרים בו זמן. ב"י סימן תרס"ח. **וטעם**. שיש נוהגין שלא לאכול ג"כ ביום רק מקדשין בסוכה ואוכלין שם מקצת סעודה והשאר אוכלין בבית. משום שכל שבעת ימי החג מתפללים לטללים וי"ט האחרון מתפללים לגשמים ולכן נפטרים מהסוכה כדי להתפלל על הגשמים בלב שלם. מדרש תנחומא פרשת פנחס ועי' ט"ז שם:

קונטרס אחרון

דבשמיני עצרת. **טעם**. שנקרא זה היום **עצרת**. על שם שהשכינה עוצרת לישראל להקריב לפניו פר אחד. ויום מתן תורה קורין אותו חכמי האמת עצרת כשמיני של חג שקראו הכתוב כן. הא למדת ששמיני של חג זה שקול כיום מתן תורה. כד המקח:

ולא מברכינן. וטעם שבליל שמיני אסור לישן בסוכה וביום שמיני אוכלין שם. משום דמה שאוכל שם משום ספיקא הוא ויתובי יתבינן ברוכי לא מברכינן ואית ליה היכר. אבל בליל שמיני אין בו היכר דעל השינה לעולם אין מברכין ונראה כמוסיף. מהרי"ל:

וטעם. דאתרוג מותר בשמחת תורה ונוי סוכה אסור עד מוצאו. משום דבליל שמיני אוכלים בסוכה ואז איתקצאי לכולי יומא. אכן אתרוג לא איתקצאי למצוה בשמיני דהא לא מברכין עליו לפיכך מותר בשמחת תורה. שם.

רק מקדשין בסוכה. בספר זכרון טוב כתב שהרב הצדיק הקדוש **מנעסכאיז** זצוק"ל לא הי' אוכל בליל ש"ע בסוכה. רק בש"ע ביום היה מקדש בסוכה והי' נפטר משם בניגונים ושמחה:

סימן תתכג

טעם. שאומרים **זמן בשמיני של חג הסוכות** משא"כ בשביעי של פסח. מפני ששמיני רגל בפ"ע לענין **פז"ר קש"ב** פי' **פייס** בפ"ע. **זמן** בפ"ע. **רגל** בפ"ע. **קרבן** בפ"ע. **שיר** בפ"ע. **ברכה** בפ"ע. **פייס**. ר"ל שהי' מפייסין בו אנשי המשמרות על הקרבן מה שלא היו עושין כן בפרי החג אלא הי' חוזרין עליהם חלילה הכ"ד משמרות כמו שמפורש בפרק החליל. **זמן בפ"ע**. שמברכין בו שהחיינו כמו ביום ראשון של חג. **רגל בפ"ע**. שבתפלה וברכת המזון אין אומר את יום הסוכות אלא את יום שמיני חג עצרת. **קרבן בפ"ע**. שהי' מקריבין כל ימי החג ע' פרים כנגד ע' אומות והי' מתמעטין והולכין סימן לעכו"ם שיתמעטו ולפי סדר מיעוטם הי' להקריב בשמיני ו' פרים ואין מקריבין אלא אחד והוא כנגד אומה יחידה. **שיר בפ"ע**. שהשיר שהיו הלוים אומרים ביום השמיני לא הי' מכלל שירות החג. **ברכה בפ"ע**. על שם שמברכין בו את המלך שנאמר ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך. סוכה דף מ"ח ע"א. ועי' אבודרהם:

סימן תתכד

טעם. שאין נוטלין לולב בשמיני משום ספק שביעי. משום דנטילת לולב במדינה כל שבעה אינו אלא משום זכר למקדש שמן התורה אינו חובה בגבולין אלא יום אחד שנאמר ולקחתם לכם ביום הראשון וגו' אבל במקדש חייבין כל שבעה שנאמר **ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים** לפיכך די לנו בשבעה ואין חוששין לספק. אבודרהם:

סימן תתכה

עוד טעם. כי בנטילת לולב בשמיני יש בו איסור טלטול. **ועוד** יש טעם אחר שאם כן היינו עושין אותו חול וכבר קראנוהו שמיני עצרת. שם.

סימן תתכו

טעם. שמתחילין בשמיני עצרת **עשר תעשר** אפי' חל בחול. לפי שאז זמן המעשרות אמנם בשאר ימים טובים כמו באחרון של פסח ובשני של שבועות אם חל בחול מתחילין

מן כל הבכור ובשבת מתחילין מן עשר תעשר. מ"א סי' תרס"ח ס"ק ד'. ועי' לעיל סעיף תקס"א וסעיף תקס"ד וסעי' תקס"ה:

סימן תתכז

טעם. למה תקנו ז"ל **גבורות גשמים** מיו"ט האחרון של חג **ויום השאלה** אינו רק בז' במרחשון לבני ארץ ישראל או לס' בתקופה במדינות אלו. מפני שמיו"ט האחרון ואילך זמן גשמים אע"פ שאינן צריכין כיון שחג זמן גשמי שנה ושנוי העתים חורף מן הקיץ צריכין אנו להודות לפני השי"ת בעת השינוי אבל השאלה לא נעשה עד עת הצורך[468]. כל בו:

קונטרס אחרון

שמיו"ט האחרון ואילך זמן גשמים.[469] כי בא"י מן הפסח ועד חג הסוכות לא ירד אף טפה

[468] **ועי'** פרי חדש סי' קי"ז סק"א דכתב וז"ל שאם לא שאל ביום ס' ואם נמנה מעל"ע אין הס' נשלמים בעת שהתפלל אין מחזירין אותו אלא אם נשלמו כבר הס' מעת התקופ' עכ"ל. ועיין טור שם מ"ש בשם אבי העזרי. ועיין מחצית השקל סימן תי"ט. ועיין תשב"ץ אות רט"ו:
ולעולם מתחילים כ"ב נאוועמבער (לחדשי רוסיא). והיינו בתנאי שחודש פעברואר הוא לפעמים כ"ח יום ולפעמים כ"ט יום. ולכן אם יהי' אותו פעברואר שאחר נאוועמבער כ"ח יום אז השאל' כ"ב נאוועמבער. אבל אם יהי' החודש פעברואר שאחר נאוועמבער כ"ט יום אז השאל' כ"ג נאוועמבער. כי תקופת תשרי לעולם שבעה ימים קודם אקטאבער. ותלוי הדבר בחדשיהם להיות או"ה מונים לחמה. והתקופ' ג"כ לפי הילוך החמה. עיין ב"י סימן קי"ז ומחצית השקל שם:
והסימן לידע השנה שחודש פעברואר יהי' כ"ט יום הוא השנה שנחלק בארבע' מתחלת שנת המאה למספרם. למשל שנת ד'. ח'. י"ב. ט"ז. וכו' עד ק':
וזאת לדעת כי בשנת **שמ"ג** לאלף הששי קם האפיפיור בעיר רומי עם חברת חכמים ידועים אשר הי' בזמנו וצוה לשנות סדר חשבון השנים. וביום ד' לחודש אקטאבער משנת שמ"ג ניתן צו שביום המחרת שהי' לפי חשבון הישן ה' ימים בחודש אקטאבער לחשוב אותו ט"ו לחודש אקטאבער ולדלג בחשבון עשרה ימים. ועל הימים הבאים גזרו להיות כל שנה במדה פחותה מעט. היינו לפחות ג' ימים בכל ד' מאות שנה. שבתשלום המאה עצמ' הראוי' להיות מעוברת (לפי שכל מאה מתחלקת לד' בשוה) יגרעו יום העיבור ההוא ולעשותה פשוטה. היינו שחודש פעברואר יהי' ג"כ רק כ"ח ימים. רק אם המאות גם המה יתחלקו לד' ד'. היינו ארבע מאות. שמונה מאות. שנים עשר. ששה עשר מאות וכו'. אז לעבר אותה שנה שחודש פעברואר יהי' אז כ"ט ימים. והיוונים והרוסין נשארו בחשבונם ועושים עיבור מיום א' אף בשנת המאה שאינה מתחלקת בארבע':
ולפ"ז עד שנת המא' התשע' עשר הי' ההפרש ביניהם י"ב ימים. כי לבד העשרה ימים שנגרעו אז בשנת התיקון אשר הי' בשנת שמ"ג נתוספו עוד ב' ימים. היינו בשנת מאה השבע' עשר יום אחד. ובשנת מאה השמונ' עשר יום א'. אמנם בשנת מאה הששה עשר לא נוסף מטעם שהמאות מתחלקות. לד'. ד'. וכמו שעשו היוונים באותו שנה עיבור יום א'. כן גם הם עשו אותו עיבור. ומשנת מאה התשעה עשר למספרם הגיע ההבדל ליי"ג ימים:
והנה עד מאה התשעה עשר הי' השאלה כ"ב נאוועמבער (לחדשי רוסיא) ובחדשי שלנו ג' דעצעמבער. היינו בליל' אחר ג' דעצעמבער. ובשנה שחודש פעברואר כ"ט יום אז הי' השאל' בשנה הקודמת כ"ג נאוועמבער (בליל' ד' דעצעמבער). ומתחלת שנת מאה התשע' עשר הוא כך אם יהי' אותו פעברואר בשנ' השנית כ"ח יום אז השאל' בשנה הקודמת כ"ב נאוועמבער (בליל' אחר ד' דעצעמבער) אבל אם יהי' החודש פעברואר בשנה השנית כ"ט יום אז השאל' כ"ג נאוועמבער (בליל' אחר ה' דעצעמבער) וכן יהי' עד תשלום המאה השנית. **יהי רצון שיבנה ביהמ"ק בב"א**.

[469] **בספר** ארחות חיים סי' תרס"ח אות ד' כתב בשם ספר אוצר החיים פנחס מצוה שכ"ו דבשמיני עצרת שרוב פעמים קר ורוחות שאינם טובים במדינות אלו ומוכח דיושב לשם מצוה אסור לישב בסוכה בעת הזה דעובר על

מטר. רק בלילה ירד טל רב מאד. ומזה יתגדלו הפירות וכל הירקות הנחמדים למראה. ואם ירד גשם בחג הסוכות לפלא גדול יחשב ואינו סימן טוב. גם יורה על איחור. הגשם כמאמר רז"ל משל לעבד שמזג כוס לרבו וכו'. לרוב יתחיל הגשם לירד מז' מרחשוון שהיא רביעה ראשונה. ונקרא בתורה יורה. וז' בו מתחילין לומר טל ומטר. ומז' בו ואילך אם עוד מטר לא ניתך ארצה יקראו צום בכל דיני תענית הנזכר (תענית דף י' ודף י"ב) כי שם הגשם הוא פקוח נפשות הן לשדות וכרמים החרבים כל ימי הקיץ. והן למי בורות המסתפקים מהם כל ימי הקיץ. כי מעיינות שם מועטים. ומי המטר טובים ומתוקים מאד לשתי' ובישול ובכל חצר יש בור מתחת לארץ בור סיד שאינו מאבד טפה. ויזוב המים מהגנות ע"י מרזיבות. וגם אם יעמדו ימים רבים יותר הם צלולים וקרים. ומה גם בימי הקיץ כששואבים מהבור דלי מים הוא צלול וקר מאד:

סימן תתכח

טעם שנקרא **שמחת תורה**. ע"ש ששמחין בו לעשות שמחה ומשתה לסיומה של תורה.[470] לבוש סי' תרס"ט:

קונטרס אחרון

לכן יברך גדול. והמנהג שלא לקרות **וזאת הברכה** כי אם לנשוי כידוע שתיבת וזאת מורה בחי' דו"נ ו' דכר זאת נו"ק עזה"ק ר"פ חוקת ור"פ ואתה תצוה. אשל אברהם סי' תרס"ה. **לסיומה של תורה**. עי' רוקח סי' שע"א דהנאת סיום התורה והתחלת התורה בשמחת תורה לחתן מברך שהחיינו וקימנו והגיענו ע"ש. ואנן לא נוהגין כן:

סימן תתכט

טעם שבשמחת תורה אחר שמסיימין בו התורה **קורין מיד בראשית עד סוף ויכלו**. כדי שלא יהא פתחון פה לשטן לקטרג ולומר רבש"ע כבר סיימו אותה ואינם רוצים לקרות

בל תוסיף אם לא שאויר צח וזך דנהנה בישיבתו מצוה לקיים דברי חכמים ויכוון שיושב לשם תענוג ע"ש: **ובשם** שו"ת מהר"ם מרוטינבורג סי' ז' כתב בשמיני עצרת שחל בשבת ושכחה האשה דצריכין לאכול בסוכה והדליקה הנרות בבית דאסור לטלטל הנרות ע"י עכו"ם לסוכה. אמנם בשבעת ימי החג יש להתיר:

[470] **ונוהגין** להרבות קרואים לס"ת וקורין פרש' אחת כמה פעמים שירצו וכן הרבה לפרש' אחת ואין איסור ברכ' לבטל' בדבר כדי לזכות כולם בקריאת התור' ביום סיומה. ונהגו לקרות כל הנערים לספר תור' כדי לחנכן במצות קריאת התור'. **ומברכין בעל פה פסוק המלאך הגואל** כו'. עיין לבוש שם. כתב הפ"מ שם ולענין ברכ' על התור' כשקורין הרבה כהנים או לוים או נערים ראוי שאחד יברך והשאר ישמעו ויצאו בברכתו וקטן י"ל הוי תרי דרבנן לכן יברך גדול והשאר ישמעו ע"ש. ועי' מ"א סימן קפ"ו סק"ג:

עוד.[471] ומה שמסיימין ומתחילין התורה ביום אחרון דסוכות ולא בר"ה שהוא יום ראשון מן השנה. כדי להטעות את השטן שלא ידע מתי יהי' ר"ה שהוא יום הדין ולא יקטרג על ישראל וכיון שנדחה הסיום והתחלה מיום ר"ה דחוהו עד כלות כל הימים טובים כדי שלא יצטרכו להפסיק בפרשיות של היום טוב. שם:

קונטרס אחרון

קורין מיד בראשית. כתב לי ידי"נ הרב הה"ג מו"ה צבי יחזקאל שליט"א אבד"ק פלונסק וז"ל שמעתי בענין **שישו ושמחו בשמחת תורה** דהבדל בין ששון לשמחה כתב הגה"ק הגר"א מווילא ז"ל דשמחה יאמר בעת התחדשות הדבר המשמח את האדם. וששון כשהדבר עומד על גמר טובו ושלמות פעולתו כמאמר שמחים בצאתם וששים בבואם. כאשר יצאו להאיר על הארץ ישמחו. ובעת בואם למערב שגמרו פעולתם הטוב ישישו.[472] ונא' (איוב ג') השמחים אלי גיל ישישו כי ימצאו קבר. שבהתחדש להם רגע ראשונה של מיתה הם שמחים. וכאשר נגמר רצונם ישישו. וא"כ לכאורה מה טעם שאומרים בש"ת **שישו ושמחו**. ששון קודם לשמחה. והול"ל שמחו ושישו אך לפי שאומרים זה אחר קריאת התורה. שמסיימים אז התורה. ומתחילין תיכף בראשית לכן אומרים לשון **שישו** על הסיום **ושמחו** על ההתחלה:

סימן תתל

טעם. שבשמחת תורה כשקוראין לחתן בראשית עונין כל הקהל בקול רם **ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד** וכן **יום שני** וכן **יום שלישי** וכן כולם עד **יום הששי** אומרים כל הפסוקים שבויכלו **עד לעשות**. ומפסיקים בזה פסוקי דלא פסקו משה ולמה נהגו דוקא

[471] **ועי'** אלי' רבה סימן קל"ב ס"ק ו' **דמהאי טעמא** נוהגים לומר **אדון עולם אחר התפלה** כיון שמתחילין בו ע"כ אחר שמסיימין חוזרין ומתחילין שלא יקטרג השטן. וע"ש סימן רל"ט ס"ק ד' דמה שנהגו לומר אדון עולם אחר ק"ש שעל מטתו. לפי שיש בו בידו אפקיד רוחי ע"ש. וע"ל סעיף כ"ט:

[472] **ובספר** בני ישכר דרוש לסוכות אות כ"ב כתב החילוק בין ששון לשמחה. ששון הוא מה שהאדם מקוה להשיג טוב ומזה שש. ושמחה נקרא מה שכבר הגיע לו הטוב ושמח על זה וחילוק בין ששון לשחוק, ששון עיקר הוא בל"ב. ושחו"ק נראה בתנועת האיברים:

ובספר דברי שאול (ברכה) כתב בשם ר"י גאנ"ח ההבדל שבין שחוק לשמחה. ששמחה הוא מצומצם לא בהעדפה. אבל שחוק הוא מלשון טפח שוחק שהוא עודף יותר. (וברוח) כתב ההבדל שבין שמחת הגוף לשמחת הנפש. ששמחת הגוף הוא רק בעודו עוסק בשמחה:. עד"מ בעת אכלו ושתו אבל אח"כ נפשו ריקה. אבל שמחת הנפש כל עוד שיזכור כי עשה מצוה ישמח לבבו. וכבר המליץ הבינה לעתים על זה **וצדיקים יעלצו וישישו בשמחה**. היינו שישישו על אשר שמחו כבר:

ובספר תולדות אהרן (ויצא) כתב החילוק שבין שמחה לגילה. ששמחה הוא בהסתר. וגילה הוא שמחה של התגלות. וזה שכתוב **שוש אשיש**. בהסתר. בה'. כשיתמלא השם אשמח בלבי מאוד. ואז **תגל נפשי** יהא השמחה מחמת שיתגלה על נפשי התגלות אלהות ותהי' שמחה זו ג"כ בהתגלות. ובדרוש לפסח כתב שהשמחה שהוא באתכסיא נקרא ששון. והשמחה שהוא באתגלי נקראת שמחה:

כן בשמחת תורה ולא בשבת בראשית. אלא לפי שסיימו את התורה ומתחילין לקרות בראשית ותכלית קריאת פ' בראשית אינו להוציא את הרבים ידי חובת הקריאה כי קורין את הפרשה עוד הפעם בשבת בראשית ואם כן אינו דרך לימוד תורה לרבים רק דרך שמחה יתירה כקורין את שמע והודאה בעיקרי האמונה וע"כ קורין כל הקהל פסוקים אלו להורות שאנו מאמינים בני מאמינים בעיקרי הבריאה וחידוש העולם וע"כ קורין דוקא פסוקים אלו בקול רם בשמחת תורה וע"כ בויהי ערב ויהי בקר יום הששי קורין עד לעשות. להורות שאנו מודים ואנו מעידים על חידוש הבריאה ועל שבת. ועוד לרמוז על קרבנות התמיד שהי' ערב ובוקר ולפיכך הי' מעמדות בישראל שהיו קורין במעשה בראשית והעולם עומד בזכות המעמדות. בקורת התלמוד:

סימן תתלא

טעם. שאפי' כהן או לוי יכולין לעלות לחתן תורה. כיון שכבר קראו יותר מחמשה שקורין ביו"ט.[473] לבוש סי' תרס"ט:

קונטרס אחרון

בסוף הקרואים. ובהד"ט שם כתב דהוא במקום שנוהגין להוציא ס"ת אחר לח"ת דהו"ל תד גברי בתרי ספרי. אבל אם אין מוציאין רק ס"ת א' יכול לקרותו ללוי ולחתן תורה ע"ש.

וכן אין מקפידין לקרות אפי' שלושה כהנים זה אח"ז. כגון א' לחתן תורה. והשני לחתן בראשית והשלישי למפטיר כו' ואפי' אין להם אלא ס"ת אחת. (לבוש סי' קל"ה סעי' י') אבל בר"ח טבת שחל להיות בשבת אעפ"י שמוציאין ג"כ ג' ס"ת אפי' אם רוצים לקרות בס"ת הראשון ח' גברי אין רשאין לקרות להכהן שיהי' השמיני כיון שעדיין אין משלימין הקריאה בספר זה. והמשלים הוא בספר השני שקורין בו פ' ר"ח ואז יכולין לקרותו. וכן הדין בשבת שקלים ופ' החודש כשהם בר"ח. קיצור ש"ע סי' ע"ז סעי' כ"ד.

[473] **בספר** אשל אברהם סימן תרס"ה כתב וז"ל הייתי נוהג עד עכשיו להיות חתן בראשית. או אולי לפעמים חתן תורה. ובשנה זו צויתי לקרותי שלישי כמו בכל רגל ובשבת קודש. כי חמש' קרואים הראשונים הם מעיקר תקנת חכמינו ז"ל בש"ס והנוספים אינם מעיקר התקנה:

והגאון הקדוש בעל חת"ס זללה"ה עלה בש"ת לתור' שלישי וכן לחתן תורה ונדר ח"י לטרות נרות. והקרואים היו שבעה פעמים שבע' (חמשה). חוט המשולש. ועי' פ"מ סימן תרס"ט דכתב ונוהגין שאף מי שעלה כבר בר' וזאת הברכה עולה לחתן תורה או לחתן בראשית דהכל יודעים משום שמחת תור' ליכא פגמא אף בב' ס"ת ע"ש:

ובספר ארחות חיים שם כתב בשם שו"ת חיים שאל ח"ב סימן ל"ח חתן תורה שהוא לוי ואין לוי אחר בביהכנ"ס א"צ לצאת וקורא הכהן ב"פ ויעלה הלוי החתן בסוף הקרואים ע"ש:

ש"צ שטעה בשמחת תור' ואמר קדיש אחר ספר ראשון צריך לומר פ"ב אחר הספר השני. א"ר שם. ושו"ת אמרי א"ש סימן נ"א:

סימן תתלב

טעם. שנוהגים שהמסיים והמתחיל נודרים נדרים וקוראים לכל מרעיהם **ועושין משתה ושמחה ויו"ט לסיומה של תורה**. שנאמר (מ"א ג') ויבא ירושלים ויעמוד לפני ארון ברית ה' ויעל עולות ויעש שלמים ויעש משתה לכל עבדיו אמר רבי אלעזר מכאן **שעושין סעודה לגמרה של תורה**. מדרש שיר השירים פרשה א':

סימן תתלג

טעם. שנוהגים **להפוך הס"ת בהגבהתה** בלילה וביום שמחת תוה"ק. על דרך **הפוך בה והפוך בה** בעת סיומה והתחלתה שזה בחינת **הפוך בה**. אשל אברהם להגאון הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל סי' תרס"ה:

סימן תתלד

עוד טעם. מצד שנשיא אפרים הקריב ביום השמיני. ועכשיו בשמיני עצרת הנתוסף בבחי' חביבים דברי סופרים חדשים גם ישנים. והוא בגדר תוספות ברכה מורים בחי' מ"ש שכל את ידיו ליתן הבכורה בברכה לאפרים. וכן עושים בחי' הפיך הידים ביום שמיני ההוא שבו קרבן בפני עצמו וברכה בפני עצמה. שם:

סימן תתלה

טעם. שקונין מצות בשמחת תורה והלא יו"ט הוא. וכ"ת מצוה מותר לקנות בי"ט. מ"ש מס"ת ותפילין דאין קונים בי"ט. משום דהתם עדיין הם לפניו כל שעה לקנותם והמצות האידנא הן שעתן. ועוד צרכי רבים הם שקונין המצות ומתירין בי"ט. מהרי"ל. וע"ל סעי' רס"ח בהשמטה בד"ה עוד כתב:

קונטרס אחרון

ומתירין ביו"ט. בספר מגיד תעלומה (ברכות ט' ע"ב) כתב בשם הזוהר דהמצות שהאדם עושה בחנם תוכל הקליפה הנק' **חכם** לשלוט עליה כו' וידעתי מאנשי מעשה שאפי' הי' מכבדין אותן באיזה כיבוד בס"ת ובבהכ"נ היו נותנין לצדקה בכדי שלא תהי' המצוה בחנם. וזה שאז"ל שם התם נמי מיבעיא לך למיהב אגרא אפי' תוכל עשות זאת בחנם ע"ש:

סימן תתלו

טעם. כשמברכין חודש חשוון אומרים **מרחשוון**. משום דאיתא במדרש תנחומא שמעת שהי' המבול נגזר שיהי' כל ימי העולם כן מטר וגשם ערך ארבעים יום מחודש הזה וע"כ נקרא מר לשון טפה כמו כמר מדלי:

סימן תתלז

טעם. למה נקרא פ' בראשית **שבת בראשית**. ולמה לא נקרא כן פ' נח או פ' לך שבת נח או שבת לך. לפי דבימים הנוראים הקדושים כל אדם הי' לו אז הרהור תשובה וקבל אז על עצמו איזה הנהגה טובה כל איש לפי ערכו ומדרגתו. לכן נקרא **שבת בראשית**. שמזכירין להאדם שמה שעבר עבר ומעתה מתחיל סדר חדש וישתדל א"ע שיהי' מעתה טוב. דברי יחזקאל בשם חותנו הגאון הקדוש אבדק"ק **ווישניצא** זצוק"ל:

סימן תתלח

טעם. שנקרא החודש חשוון **בול**. משום שהי' בו מבול והוא מרחשוון והא דחסר מ' היינו משום דאף שנשבע הקב"ה שלא להביא מבול מ"מ מ' יום בכל שנה ושנה הי' אותן הימי' עושין רושם בעולם עד שעמד שלמה ובנה את המקדש ופסקו אותן מ' יום לפיכך כתיב חסר מ' כנגד אותן מ' יום שפסקו. ילקוט מלכים דף כ"ט ע"ג:

סימן תתלט

עוד טעם. מפני שבוללין לבהמות מתוך הבית. שאין מרעה בשדה ומאכילן אותה בבית ממה שהכניסו בבית והוא מלשון יבול. מדרש תנחומא פ' נח:

סימן תתמ

טעם שעושין **חנוכה** ח' **ימים** כיון דשמן שבפך הי' בו להדליק לילה אחד נמצא שלא הי' הנס אלא לז' ימים. משום שאין הוא יתברך עושה נס ליתן ברכה אלא במה שיש כבר בעולם ואפי' הוא דבר מועט אז הוא יתברך נותן ברכות להרבות המעט משא"כ בדבר ריקן אין שייך בו ברכה לעשות ברי' חדשה וגם כאן הי' הנס דמלילה הראשון נשתייר ממה שהי' ראוי לה ועל אותו השיור באה הברכה שנעשה שם נס להרבות אותו וא"כ ראינו שגם בלילה הראשונה נעשה נס. ט"ז סי' תר"ע ס"ק א':

קונטרס אחרון

שגם בלילה הראשונה נעשה נס.[474] ובספר בני יששכר כתב בשם הרב הקדוש בעל הרוקח ז"ל סמך שמ"ן ונרו"ת לסוכות מה סוכות ח' ימים אף חנוכה ח' ימים ע"כ. וכתב ע"ז ומעתה אזדא להו קושית הפוסקים למה קבעו גם ביום הראשון יו"ט והדלקה הרי בו לא נעשה הנס. כי בודאי חכמי הדור כשקבעו המצוה לדורות האיר השי"ת את עיניהם למצוא הסמך בתורה. והנה ראו שהסמיך השי"ת פ' הנרות לסוכות (אמור כ"ג כ"ד) הבינו ברוח קדשם שהוא כדי ללמוד מסוכות ח' ימים:

עוד כתב וז"ל מרגלא בפומייהו דרבנן רבותינו כת הקודמים אשר בחנוכ"ה יש מקום לעורר פקודת עקרים ועקרות כעין ראש"ש השנ"ה. ולדעתי עיקר הסגולה ביום האחרון הנקרא בפי כל זא"ת תנוכ"ה אשר כוונתו מן נוצ"ר עם ונק"ה. ע"פ מ"ש האריז"ל לכוין בהדלקות הנרות אל הי"ג מדות היינו ביום א' למדה הראשונה א"ל ובליל ב' רחום וכו' עד בליל ח' מן ונוצ"ר עם ונק"ה. מזל עליון ומזל תחתון ובני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזל"א תליא מלתא. ואעפ"כ יש לרמז על כל ימי חנוכה כי מתתיה"ו בגימטריא ראש"ש. השנ"ה:[475]

עו"ש "כל "הנשמה "תהלל ר"ת בגימטריא **חנוכ"ה פורי"ם**. חנוכה הנה ניתן להלל ולהודות ופורים קריאתה זה הלילא. והוא השם תכ"ה המסוגל להכות ולהכניע הרשעים. ובזה השם הכה משה את המצרי. ואלו הב' מועדים מסוגלים להכניע הרשעים. וע"ל בהשמטה לסעי' שנ"א:

---

[474] **ועפ"ז** י"ל שזהו ג"כ כוונת הפייטן **ומנותר קנקנים נעשה נס לשושנים** ר"ל ממה שנשאר מעט שמן בהקנקן שלא דלק כולו בלילה הראשונה עי"ז נעשה נס להרבות אותו שיספיק עוד לשבעה ימים דלילי זאת לא הי' מקום לברכה לחול כדברי הטו"ז ע"כ **בני בינה ימי שמונה קבעו שיר ורננים**. כיון שהבינו שבהכרח נעשה נס גם בלילה הראשונה. דברי יצחק:

[475] **בספר** בני בנימין כתב בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **דוד** מדינוב זצוק"ל ששמע מכבוד מר אביו הגאון הקדוש מוהר"ר **צבי אלימלך** זללה"ה שאמר בשם צדיקים אשר מר"ת אלול עד חנוכה מאיר ברקיע כעין תבנית יד הפשוטה לקבל אותם בעלי תשובה אשר מאיזה סיבה נדחו מלשוב בעשי"ת ומתקבלת תשובתם עד חנוכה. וסיים ע"ז הרב הצדיק מוהר"ר **דוד** הנ"ל זי"ע שלדעתו אין היד עוברת עד זאת חנוכה וכתב בספר הנ"ל רמז לזה מהכתוב (ישעי' כ"ב) בזאת יכופר עון יעקב. היינו בזאת חנוכה שאנו קורין זאת חנוכת המזבח עד אז הוא גמר כפרת עון יעקב ע"ש. ובלקוטי מהרי"ל כ' ידוע דחנוכה הוא גמר החתימה של יוה"כ:

וראיתי בס' אחד רמז לזה תשב אנוש עד דכ"א. היינו חנוכה שגימטרי' כ"ה שאז זמן תשובה לכל הוא:

ובספר תולדות אהרן להרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **אהרן** מ"מ דק"ק **זיטאמיר** זצוק"ל (לחנוכה) כתב וז"ל דהשפע והבהירות שמוריד הבורא לישראל מתחלת מחנוכה כי עד חנוכה הוא הושענא רבה שהוא גמר חתימה. הלכך ערב חנוכה הוא גמר חתימה. ובחנוכה מתחלת השפע והבהירות חדשה להוריד על נשמת ישראל. ולכך מדליקין הנרות בחנוכה שהם אור. לרמז על אורות הבהירות שמתחיללין באותן הימים.

ובספר אור ישע כתב מה שהצדיקים אומרים שגמר החתימה מר"ה נמשך עד חנוכה. רמז לזה **בראשי"ת. נ"ח. ל"ך** ס"ת השם של פרנסה. וראש חדש "**תשרי** "**חשון** "**כסלו** ר"ת השם של פרנסה. רמז שנמשך הגמר עד חנוכה:

סימן תתמא

עוד טעם. שלאחר שנתנו שמן בנרות המנורה כשיעור נשאר הפך מלא כבתחלה וניכר הנס אף בלילה הא'. א"נ שבליל הא' נתנו כל השמן בנרות ודלקו כל הלילה ובבוקר מצאו הנרות מלאים שמן. וכן בכל לילה ולילה. ב"י שם:

סימן תתמב

עוד טעם. משום שחילקו שמן שבפך לח' חלקים ובכל לילה היו נותנים במנורה חלק אחד והי' דולק עד הבוקר ונמצא שבכל הלילות נעשה נס. שם:

סימן תתמג

עוד טעם. כיון שאפי' בלא נס השמן היו ראוי לקבוע יום כ"ה שנחו בו מאויביהם להלל ולהודות כמו שקבעו פורים ביום שנחו בו ולפי שבאותו יום מצאו גם השמן התקינו שיהי' מדליקין גם בלילה שלפניו ג"כ לפרסם הנס של השמן גם באותו יום. חיי אדם:

סימן תתמד

טעם. שמברכין **אשר קדשנו במצותיו וצונו** על מצות שהם מדברי סופרים כגון **הדלקת נר שבת**. **ונר חנוכה**. **וקריאת מגילה**. וכגון **עירובין**. **ונטילת ידים**. והיכן צונו בתורה במצות עשה שהן מדברי סופרים. משום שנאמר על פי התורה אשר יורוך **ועל המצוה אשר יאמרו לך תעשה** ולא תסור מן המצוה אשר יגידו לך כו' הרי שצונו לשמוע מן החכמים. נמצא ענין הברכות שהן מדברי סופרים כך הוא אשר קדשנו במצותיו שצונו בהם לשמוע מאלו שצונו לעשות כך וכך. מס' שבת דף כ"ג ועי' אבודרהם:

קונטרס אחרון

ונר חנוכה. ובספר עמק ברכה אות ע"א כתב בשם שארית יוסף מי שאוכל אצל חבירו והגיע זמן הדלקה צריך לילך לביתו ולהדליק ולא שידליק שם בסעודה. ומיהו אם רוצה לסמוך על מה שאשתו מדלקת בבית יוכל לסמוך. היינו אם רואה הנרות אצל ב"ב שסועד אצלו:

ומי שיודע בודאי שמדליקין עליו בביתו יעמוד הוא אצל הבעה"ב כשמברך ויענה אמן. ואם רוצה ג"כ להדליק וכבר הדליק ב"ב יוכל להדליק בפני עצמו ומשום ברכה לבטלה ליכא כאן שאינו רוצה לצאת בשל אשתו חל חיובא עליו. שם בשם תשובת מהרי"ל:

ובספר ארחות חיים סי' תרע"ו בהגהות כתב בשם תשו' בש"ר סי' שמ"ג שהר' משולם

הי' מדליק נ"ח כשהי' יחידי בכפר בבית עכו"ם שאין שם ישראל ואמר שאין לסמוך על מה שמדליקין עליו בביתו אלא במקום שיש ישראלים ורואה עכ"פ נר חנוכה אבל באינו במקום ישראל צריך לעשות זכר לנס. והוא כתב דגם במקום ישראל ראוי לחבב הנס כו' וגם בתשו' ר"י מברונא סי' נ' כתב דאין חשש ברכה לבטלה כשיברך בעצמו דכיון שאינו רוצה לצאת בשל אשתו חייב להדליק בברכה וגם יש לחוש שמא יהי' אונס לאשתו ולא תדליק לכן מוטב שידליק בעצמו ע"ש:

ועי' עטרת זקנים סי' תרע"ז שכתב על מה שכתב בהגהה מדליק ומברך וז"ל ויש חולקין (מהר"ש) ונ"ל ספק ברכות להקל רק אם רוצה להחמיר על עצמו ידליק בלא ברכה ע"כ. ובספר זכור לאברהם ח"ג אות ח' כתב בשם ספר מחזיק ברכה שכתב בשם ספר זרע אמת שהעלה דלצאת ידי כל הספקות טוב להשתתף בפרוטה כדין אכסנאי וישמע הברכה מהבעה"ב ע"כ. וכתב ע"ז נראה דדייק לומר דישמע הברכה מהבעה"ב לומר דהוא לא יברך מכיון שמדליקין עליו בביתו הוא פטור למ"ד והאיך יברך. אם לא שהבעה"ב אינו בקי דאז יכול לברך להוציאו אבל לבקי לא:

אכסנאי שאין מדליקין עליו בביתו צריך לתת פרוטה לבעה"ב להשתתף עמו בנר של חנוכה וצריך לשמוע הברכות מבעה"ב דאל"כ צריך לברך על הראי[476] עי' פרמ"ג סי' תרע"ז סק"א. ובסמוך על שלחן בעה"ב מדינא א"צ להדליק או להשתתף משום דהוא בכלל ב"ב אלא אם רוצה להיות ממהדרין מ"א שם:

וצריך בעה"ב להוסיף מעט שמן בשבילו. לפי שהמדליק מחויב ליתן כשיעור מממונו עד שידליק חצי שעה ואם לא יוסיף על מה שנתן לו האורח לא נתן בעה"ב מממונו כדי חיובו. ולפ"ז צריך להוסיף כפי מה שהשתתף (מחצית השקל סי' תרע"ז סק"א בשם א"ר) וה"ה אם בעה"ב מקנה חלק בשמן במתנה צריך להוסיף מעט על שיעור חצי שעה כנ"ל דלא עדיף מאלו נתן לו מעות. שם. ופר"ח שם כ' דאין צריך להוסיף:

סימן תתמה

טעם דבחנוכה נוסח הברכה הוא **להדליק נר חנוכה**[477] וכן הוא נוסח רבי האריז"ל. ובליל שבת הנוסח הוא להדליק נר של שבת. שנר חנוכה אסור להשתמש לאורה ולזה אומר נר חנוכה. להורות כי הנר אינו כ"א למצות חנוכה משא"כ נר שבת הכוונה נר

[476] **ובספר** אשל אברהם מהדורא תנינא סי' תרע"ה כתב דגם קטנה שהגיעה לחינוך אם לא שמעה ברכות נר חנוכה מברכת ברכה שניה שמברך הרואה היטב:

[477] **בספר** בני יששכר כתב בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **פנחס מקאריץ** זצוק"ל שבכל חנוכה בשעת הדלדק"ת הנרו"ת מתגלה האור הגנוז והוא אור"ו של מל"ך המשי"ח:

שאנו משתמשים בו ונרו יאיר לתועלתינו וזה הנר המאיר הוא של שבת. ברכי יוסף סי' תרע"ו:

קונטרס אחרון

אורו של מלך המשיח. ובספר זרע קודש (לחנוכה) כתב כמו כשרוצין לחפש דבר הגנוז מחפשין בנר כמ"ש אחפש את ירושלים בנרות וכמ"ש חז"ל במס' פסחים שחיפוש הוא בנר. כן ע"י אור הנר דחנוכה מחפשין יראתו ית"ש:

סימן תתמו

טעם. שמברכין **להדליק בלמ"ד**. לפי שמצותיה עד שתכלה רגל מן השוק והוא כמו חצי שעה מן הלילה שהוא זמן הדלקה ולא גמרה מיד. וכן לישב בסוכה. שכל ז' ימי החג צריך לישב. וכן להניח תפילין שמצותה כל היום. אבל על משמע כבר עשה המצוה.[478] רוקח סי' שס"ו:

סימן תתמז

טעם. שנס חנוכה לא נזכר כלל במשנה. לפי **שרבינו הקדוש** מסדר המשנה. הי' מזרע דהמע"ה ונס חנוכה נעשה ע"י בית החשמונאים שתפסו המלוכה ולא היו מזרע דוד וזה הרע לרבינו הקדוש ובכתבו המשנה עפ"י רוח הקודש נשמט הנס מחיבורו. בשם הגאון הקדוש בעל חת"ס זצוק"ל:

סימן תתמח

טעם. למנהג שאנחנו נוהגים דנשוי מדליק נר חנוכה אפי' סומך על שלחן אביו מדליק בפ"ע. לפי שהוא נתחייב במזונות אשתו מדין תורה והגם שאביהם התחייב ליתן מזונות לו ולאשתו הנה האב נותן במתנה את המזונות לבעל והאשה ניזונת משל בעלה אשר נתן האב במתנה לבעל ומה לי אם האשה ניזונת מיגיעי כפו שנ הבעל או במה שנתנו

[478] **בע"ש** מדליקין תחלה נר חנוכה ואח"כ נר שבת. ומתפללין מנחה תחלה. מטעם דמפלג המנח' הוי לילה באפשר. משא"כ אם מתפלל מנחה אח"כ הוי כתרתי דסתרי אהדדי ע"כ אם אפשר לו בביתו יתפלל מנחה קודם. עיין ט"ז סוסי' תרע"ב ומ"א סי' תרע"א סק"י ופמ"ג שם:
וצריך שיתן שמן כדי שידליקו עד חצי שעה לאחר צאת הכוכבים דאל"כ הו"ל ברכ' לבטלה. קיצור ש"ע סימן קל"ט סעיף י"ז. ונרא' דלא דמי למ"ש המחבר סימן תרע"ג סעיף ב' דהדלקה עושה מצוה לפיכך אם כבתה קודם שעבר זמנה אין זקוק לה. ואפילו אם כבתה בע"ש קודם קבלת שבת. כיון ששם כבר עשה המצוה כתיקונו. חבל כאן אם לא נתן שמן כדי שידליק חצי שעה לאחר צאת הכוכבים דמי כמו שהניחה במקום שהרוח מצוי' וכבתה זקוק לה שחייב כהדליק פעם אחרת. וכן שא"א להדליק פעם אחרת הוי' ברכ' לבטלה. ועי' באה"ט סימן תרע"ג ס"ק י"א וט"ז שם סק"ט:

לו במתנה וא"כ האשה ודאי אינה נקראת סומכת על שלחן אביו רק על של בעלה וא"כ הבעל צריך להדליק בשבילה. ע"כ נהגו הנשואים להדליק בפ"ע ואפי' אין אשתו עמו משום לא פלוג. חידושי מהרצ"א:

סימן תתמט

טעם. שמדליקין **בחנוכה ל"ו נרות**. נגד ל"ו שעות ששימש אור הגנוז לאדה"ר קודם שנגנז. רוקח. **עוד טעם**. נגד ל"ו מסכתות שבתורה שבע"פ המפורשת ומזה תתבונן גודל האיסור והפגם הנעשה בנפש מי שעוסק ח"ו בשחוק הקארטי"ן (בגימ' שט"ן) אשר המציאה הקליפה בימי שליטת היוונים ל"ו קלפי' זה לעומת זה שרצו לבטל עי"ז התורה הנתונה בידינו בל"ו מס' מפורשות ורצו להגביר חכמות החיצוניות, לא באלה חלק יעקב, ליהודים היתה אור"ה זו תורה.[479] בני יששכר:

קונטרס אחרון

בחנוכה ל"ו נרות. עי' שערי תשובה סי' תרע"ג ס"ק י"ג בשם בעל חסד לאברהם דקליפי בצים ובצלים אין מדליקין בהם. ובספר ארחות חיים שם כתב בשם שו"ת מור ואהלות דאסור להדליק בתפוחי אדמה דדמי לקליפי בצלים ובצים ואף שנשאר בהם מעט אוכל מ"מ באוכל גופא להדליק לא הוי הידור מצוה ויש בזה ג"כ משום ביזוי אוכלים כיון שאין המצוה כתיקונה שאינו מקרי כלי לענין זה. גם לא נכון הדבר במה שיש כמה אנשים שמדליקין בנרות של שעוה ואינם עומדין אותם בתוך כלי רק מדביקין אותם בכותל הלא עיקר הנס הי' ע"י כלי ע"ש. ועי' באר היטב שם ס"ק י"ג. וע"ל בהשמטה לסעי' תל"ה:

ובסידור האריז"ל כ' בשם ריב"ש לומר ז"פ ויהי נועם יושב בסתר אחר הדלקת הנרות והי' נוהג לומר ג"כ בימים נוראים ובכל עת צרה שלא תבא ע"כ. ועי' תשב"ץ סי' רנ"ח שכתב שכהני חשמונאי ובניו הי' הולכים למלחמה ואמרו ז' פעמים **ויהי נועם** וב"פ **אורך ימים אשביעהו** ונצחו.

זה לעומת זה. כתב בספר יסוד התשובה פ' י"ח וז"ל והדברים האלה הם תוכחת מגולה להמנהג המכוער בכמה מדינות ששוחקים בקארטין בחנוכה ובפורים שנקבעים להודות ולהלל הקב"ה **על הניסים והתשועות** שעשה לנו בימים ההם ולא להיות ח"ו

[479] **כתב** הלבוש סימן תרע"ג סעיף ד' דאין מחייבין להחליף בכל לילה פתילות חדשות אלא מותר להדליק בפתיל' אחד כמה לילות עד שתכלה שאין בהן בזיון מצוה דאדרב' הם נוחים להדליק יותר כשהן מודלקים כבר. וכן כתב במס' סופרים פרק עשרים דאין חוששין לפתילת נר חנוכ' להחליפה עד שתכלה. ובכלבו כתב דנהגו לחדש הפתילות בכל לילה. **והטעם**. לפי שבכל לילה הי' הנס מתחדש. **ועוד טעם אחר** לחדש הפתילות זכר למקדש שהיו מחדשין אותן בליל' אל מנורת המאור ע"ש:

ככופר בעיקר באותן הימים יותר מבשאר ימים. והמנהג הרע הזה יצא על כי זה כמה דורות שלפנינו אשר הראשים ופרנסי קהילות אסרו שחוק זה בחרם כי עבור זה בטלו הרבה מלעסוק בישובו של עולם ושאר טעמים שהיו להם וחששו פן מרוב הרגל לא יוכלו להתאפק ויעברו ח"ו על החרם בסתר והיה תנאי מפורש שהימים הנזכרים אינם בכלל החרם ובזה ישקוטו יצרם הרע אבל הם לעולם מעותדים לכל העונשים אשר כת לציים מעונשים בהם כמו המשחקים בשאר ימות השנה.

ובספר לב דוד פכ"ח כתב ישכיל האדם בימי חנוכה אשר קבלנו נסים ונפלאות אשר הגדיל ה' לעשות עמנו והצילנו מכף צר אנטיוכוס ושריו בקריס ונקנור והי' לנס כמפורסם. מחוייבים אנו להודות לאלהינו מרחם. ולא להוציא הימים הקדושים האלה בשחוק וקלות ראש ומשתאות של רשות ולדרוש אל המתים גיעול הקרטי"ן להפסיד ממון ולפרוק עול תורה ומצות ולא זכרו אם יש תורה בעולם. או להם כי גמלו לנפשם רעה כי תחת אשר הצילנו ועשה לנו נסים ונפלאות לאבד הימים האלו בשאט נפש בדבר שמכעיסים בו ית'. והרי זה דומה לאיש שהמלך הטיב עמו ובו בפרק זה מכעיסו. ואם הראשונים היו עושים סעודות היו מעטרים אותם בשירות ותשבחות כי כל שלתנות מלאו יראת ה' ושמחת הנסים והנפלאות ובפיהם ירצו זה היום עשה ד' נגילה ונשמחה בו.

ובשם הרב הצדיק הק' מוהר"ר **נחום מטשופענעשט** זצוק"ל שבימי חנוכה בא פ"א פתאום אל בית מדרשו והנה איזה אנשים יושבים ומשחקים במשחק הדאהם. וכאשר ראו כי רבם נצב עליהם נבהלו מאד. ופתח הוא את דברות קדשו וענה ואמר הידעתם את כללי משחק הדאהם ושתקו. אמר להם אני אגיד לכם את הכללים מהאדאהם. מען גיט איינס כדי מען זאל חאפין צוויי, קיין צוויי געגנ מיט איין מאהל טאהר מען ניט גיין. און מען גייט נאר למעלה ניט למטה. אין אז מען קומט שוין ארויף גייט מען שוין וויא מען ווייל:

[480] **בספר** ח"א כלל קנ"ד סעיף ט"ז כתב דלדידן מצוה יותר בחלון מלהניח אצל הפתח דבחלון יש היכר לבני רה"ר. ואם החלון גבוה מקרקע רה"ר למעל' מכ' אמה ואין היכר לבני רה"ר אז טוב יותר להניח בפתח ע"ש. וכן משמע מדברי הב"י סימן תרע"א סעיף ה' שכ' ואם הי' דר בעליה שאין לו פתח פתוח לרה"ר מניחו בחלון הסמוך לרה"ר:

סימן תתנ

טעם. שעכשיו אנו מדליקין נר חנוכה בפנים[480] כי הנה עכשיו בעקבות משיחא חוצפי יסגי ורשעי' אשר בקרבינו הם יושבי' הן הן המתגברין על חכמת התורה ולומדי' והנה מדליקין בפנים לבטל כחן וחכמתן. שם:

סימן תתנא

טעם. שהנשים חייבות בנר חנוכה אע"פ שהוא מצוה שהזמן גרמא. כיון שהיתה באותו נס שגזרו היונים על כל בתולה שתיבעל להגמון תחלה והרגו אשה בת יוחנן כ"ג והביאה את הראש של האויב.[481] כל בו:

סימן תתנב

טעם. שנוהגות הנשים שלא לעשות מלאכה בעוד שהנרות דולקות. כדי להכיר שאסור להשתמש לאורה. ועוד שמא יכבה הנר שמשתמשים לאורה וע"כ יכשלו להשתמש לאורה ודוקא נשים החמירו ע"ע יותר מפני שהתשועה באה ע"י מעשה ידי אשה. מטה משה סי' תתקצ"ד ועי' רש"י שבת דף כ"א ע"א ועי' ר"ן שם דאפי' תשמיש מצוה אסור דכיון שע"י נס שנעשה במנורה תקנוה עשאו' כמנורה שאין משתמשין בה כלל ע"ש. ועי' מ"א סי' תרע"ג סק"ד דכתב וז"ל ובמאור משמע דאפי' שיש שמש אצל הנרות צריך נר על השלחן שלא יאמרו לצרכו הדליקן. ועי' פ"מ שם:

קונטרס אחרון

שמש אצל הנרות. בספר קב הישר פרק צ"ו כתב וז"ל ומנהגן של ישראל תורה היא שהמנהג ליתן את השמש המדליק למעלה מהנרות של חנוכה ובמהרי"ל כתב רמז לדבר שרפים עומדים ממעל ל"ו. כי מספר הנרות של חנוכה הן ל"ו. וא"כ לפ"ז יש קדושה גדולה ג"כ בנרות של השמשים אשר הן יותר קצת גדולים מן הנר של חנוכה שהנר השמש הוא דוגמת הכהן שהי' מדליק הנרות בבית המקדש ודוגמת שרפי מעלה. ע"כ אין לעשות לאורן עסקי חול. וכל מי שמדקדק במצוה זו ואינו מניח לזוז את השמש ממקומו יזכה לראות נרות העתידין להדליק בבית קדשינו במהרה בימינו אמן:

ובספר ארחות חיים סי' תרע"ו סעי' ה' כתב בשם ספר מאורי אור. דממש"כ הב"י שם דיתחיל להדליק בליל ראשון בנר היותר ימיני ובליל ב' כשיוסף נר א' סמוך לו יתחיל

[481] **ובספר** ח"א כלל קנ"ד כ' שהאכילתו תבשילי גבינה כדי שיצמא וישתכר מן היין וישן. וירדם וכן הי' וחתכה ראשו והביאתו לירושלים וראו שר צבאם כי מת מלכם וינוסו. ולפי שהנס נעשה ע"י תבשילי חלב לכן נוהגין קצת לאכול תבשיל חלב בחנוכה זכר לנס שנעשה ע"י חלב. ועי' רמ"א סימן תר"ע סעיף ב':

ויברך על הנוסף שהוא יותר שמאלי כדי להפנות לימין. משמע שיש להעמיד מיד כל השמונה דומיא דמקדש. ע"ש:

סימן תתנג

טעם. שאסור להשתמש לאורה. כדי שיהא ניכר לכל שהוא נר של מצוה לפרסם הנס. לבוש סי' תרע"ג סעיף ב':

סימן תתנד

עוד טעם. שאסור להשתמש בנר חנוכה לאורה. כדי שלא יתאחזו החיצונים בקדושת האור ע"י תשמיש החול הזה. ולפיכך מנהג לומר **יושב בסתר עליון** וגומר והוא שיר של פגעים כנודע. כדי לשמור אור העליון מאחוזת החיצונים. עבודת ישראל פ' וישב בשם האריז"ל. ועי' קו"א לט"ה בהשמטה לסעי' תתמ"ט בד"ה בסידור:

סימן תתנה

טעם שבבהכ"נ מברכין נר חנוכה קודם הבדלה ובבית הבדלה קודם לנר חנוכה. שמא ישכח להבדיל בתפלה ועביד איסורא בהדלקה. עי' באר היטב סי' תרפ"א.[482]

סימן תתנו

טעם. שגומרים את ההלל **כל שמונת ימי חנוכה. ותשעת ימי חג הסוכות.** ולא בחג המצות אלא שני ימים הראשונים ולא בראשי חדשים. לפי שכל שמונת ימי חנוכה יש בכל אחד מהם דבר חדש שהוא נר אחד יותר ושמונת ימי חג הסוכות חלוקין בקרבנותיהם כי הי' מקריבים בכל ימי החג שבעים פרים ויום ראשון הי' ארבעה עשר פרים ויום שני שלשה עשר ובכל יום מתמעטין והולכין ולכך גומרין בהם את ההלל שחשוב כל יום ויום מימי חנוכה וחג הסוכות כיום טוב בפ"ע כיון שחלוק בנרותיו ובקרבנותיו אבל בחג המצוה כל שבעת הימים ובראשי חדשים אין בהם חילוק

[482] **ואע"ג** שיכול לומר המבדיל כו' מ"מ כיון שי"א שלעולם מבדילין תחל' וא"כ בכה"ג יש לעשות כוותייהו אבל בציבור לא יעשה כן רק יאמר המבדיל וידליק ואח"כ יבדיל דבבהכ"נ אין לשנות שום מנהג ובביתו דעביד כמר עבד ודעבד כמר עבד. עיין מ"א ומחצית השקל שם. וידליק בביהכ"נ קודם ויתן לך. עיין מ"א סי' תרפ"א.
ואם הש"ץ ממהר להתפלל אחר שבירך על הנרות מותר לשמש הכנסת לגמור הדלקת הנרות שלא הדליק הש"ץ דשניהם עושין מצוה אחת בשליחות הציבור שהרי בשליחותם הם מדליקין אבל כשאחד מדליק בשביל עצמו צריך הוא להדליק כולם לבדו. לבוש סימן תרע"א סעיף ה'. ומ"א שם ס"ק י"א כתב שום בביתו רשאי לעשות כן ע"ש. ותיכף אחר שהדליק נר אחד יאמר הנרות הללו בעוד שמדליק שאר הנרות. (עמק ברכה):

בקרבנותיהם אלא כולם שוים ולכך אין גומרין בהם את ההלל אלא שני ימים. אבודרהם. ועי' ערכין דף י' ע"ב:

סימן תתנז

טעם. שקורין בחנוכה **בפרשת נשא בנשיאים**. מפני שיש קבלה בידינו שנשלם מלאכת המשכן בכ"ה בכסליו ונס של חנוכה נמי שהי' ג"כ באותו היום הוא כמו חנוכת המקדש מחדש לאחר שנטמא בימי יוונים דומין להדדי והוי לה מעין המאורע ואע"ג שלא הקריבו הנשיאים הקרבנות עד ר"ח ניסן מ"מ כיון שאלו הקרבנות היו לחנוכת המשכן הוי שפיר מעין המאורע לבוש סי' תרפ"ד סעיף א'. וע"ל סעי' תתפ"ז:

קונטרס אחרון

מעין המאורע. **והטעם**. שמתחילין בברכת כהנים מפני שנעשה הנס ע"י חשמונאי ובניו שהיו כהנים. אבודרהם:

סימן תתנח

טעם. שאין מזכירין מעין המאורע בחנוכה ובפורים בברכה מעין ג' כיון שלא הוזכרו בתורה. מחצית השקל סי' ר"ח ס"ק י"ח. וע"ל סעי' קצ"ג:

סימן תתנט

טעם. שמשחקין בדרעדיל בחנוכה. ובפורים בגראגער. דבחנוכה לא היתה התעוררות מלמטה רק מלעילא כי לא עשו תשובה כהוגן רק הש"י ברחמיו לכן משחקין בדרעדיל ואוחזין אותו מלמעלה. ובפורים שגזר צום ושק ואפר יוצע לרבים והי' התעוררות מלמטה ע"כ אוחזין מלמטה. קרבן עני בשם **הריצ"א** זצוק"ל:

קונטרס אחרון

רק מלעילא. ולזה החילוק שבנוסחא בעל הניסים בחנוכה נאמר רבת את ריבם דנת את דינם נקמת את נקמתם. ובהברכה שאחר קריאת המגילה נאמר הרב את ריבנו. הדן את דיננו. והנוקם את נקמתינו. לפי שבפורים הי' הנס ע"י תפלת ישראל וע"י התעניתים והי' התעוררות דלתתא לכך שייך לומר הרב את ריבנו. אבל גבי חנוכה לא מצינו שום התעוררות דלתתא כלל רק הקב"ה בעצמו נתן בלב הגבורים שנלחמו בהיוונים ונצחום. לכך נאמר רבת את ריבם שהקב"ה עשה מעצמו הריב עם השונא. אזור אליהו לחנוכה:

סימן תתס

טעם. שנמשך הנס **ח' ימים**. לא פחות ולא יותר. מפני שמקום הזיתים שמשם מביאין השמן הי' מהלך ד' ימים וחוזרין בד' ימים הרי ח'. רוקח:

סימן תתסא

עוד טעם. מפני שכל ישראל הי' בחזקת טמאי מתים וא"א לתקן שמן טהור עד שיעברו עליהם ז' ימים מיום טומאתם ויום א' לכתישת הזיתים ותקונם להוציא מהם שמן טהור. ב"י סי' תר"ע:

סימן תתסב

טעם. שתקנו **להדליק נר חנוכה בבהכ"נ**. מפני האורחים שאין להם בית להדליק בו וכמו שתקנו קידוש בבהכ"נ משום אורחים דאכלו ושתו בבי כנישתא.[483]לבוש סי' תרע"א סעי' ח':

קונטרס אחרון

נר חנוכה בביהכ"נ. בספר ארחות חיים סי' תרע"א אות י"ג כתב בשם שו"ת בנין שלמה דמה שנוהגים בכמה מקומות בבתי כנסיות ובתי מדרשות להדליק נרות חנוכה גם בבוקר בעת תפלת שחרית. הוא כדי לצאת ידי דעת הרמב"ם בפ"ג מהלכות תמידין ומוספין דבהטבת הנרות דשחרית היתה גם הדלקה אם מצא שכבו הנרות ע"ש:

אם הדליק בלילה הראשונה בביתו ואח"כ מדליק בביהכ"נ יברך שהחיינו ג"כ. ואם הדליק קודם בביהכ"נ לא יחזור לומר בביתו ברכת שהחיינו אם לא שמדליק להוציא ג"כ אשתו וב"ב. שערי תשובה שם ס"ק י"א בשם זרע אמת:

ללמוד אותן. ועי' עטרת זקנים סי' תרע"ג בשם הרא"ש שראוי להדליק בבהכ"נ עצמה מקום מקדשינו מעט מקום שבו נעשה לנו נס ע"י שמן:

ובשם ספר נר מצוה כתב דמאחר שהנס נעשה ע"י שמן צריך לקיים גם המצות ע"י נרות של שמן. אבל בנרות של שעוה או חלב לא מיקרי נר רק אבוקה פסול לנר חנוכה ע"ש:

[483]**ונ"ל עוד טעם** ע"פ מה שכתב הכלבו סימן נ"ח הטעם שמקדשין בזמן הזה בביהכ"נ אע"פ שאין אורחים אוכלין שם. כדי להסדיר להמון העם סדר הקידוש הצריכין ללמוד אותו דלא גרע מתפלת של פרקים שצריך להסדיר ע"ש. וכן ג"כ כאן תקנו להדליק בבהכ"נ כדי להסדיר להמון העם סדר הברכות הצריכין ללמוד אותן. ועי' ליקוטים סעיף י"א:

סימן תתסג

טעם. שנוהגין להדליק בבהכ"נ בין מנחה למעריב. משום שהוא תחלת הכנסת היום הבא שתפלת ערבית הוא מן יום הבא. לבוש סי' תרע"א סעי' ח'. ויחיד שמתפלל בביתו מדליק ג"כ קודם מעריב דא"צ זמן כ"כ וליכא למיחש שמא ישכח מעריב. וכ"כ בכ"ה שהוא נוהג כן.[484] מ"א סי' תרע"ב ס"ק ה':

סימן תתסד

טעם. למה אין עושין תשעה ימי חנוכה מספק כמו שאנו עושים בחג הסוכות תשעה ימים תשיעי ספק שמיני. מפני שחג הסוכות מן התורה והחמירו רז"ל על ספקו לפי שאין אנו קובעין עתה על פי הראי' אבל חנוכה שהוא מדבריהם הם אמרו לעשות שמונת ימי חנוכה והם אמרו חשבון המולדות. אבודרהם:

סימן תתסה

טעם. שנוהגין **להתענות שובבים ת"ת**. מפני שימים אלו מסוגלים לתקן עון קרי יותר מכל השנה להמתענים בהם לכן מתחיל מפ' שמות שאז התחיל השיעבוד שנתקן הקרי דאדה"ר ונגמר בפרשה כי תקנה עבד עברי. (בסוד אם בגפו יבא בגפו יצא לרמוז שבחדש אביב יצאו מתוקנים. עי' עטרת זקנים סי' תקס"ח).[485]האר"י ז"ל ועי' באר היטב סי' תרפ"ה ס"ק ב':

קונטרס אחרון

ויקהל פקודי. והא דאין מתענין בפ' כיתשא משום דמשמיעין בה על השקלים לתת צדקה והוא במקום התענית. כרם שלמה בשם א"ר:

[484] **ונ"ל** דזה דוקא לשטתו שכתב בסימן תרפ"א סק"א דבמוצאי שבת ידליק ואח"כ יבדיל. אבל לדעת הט"ז שם שסיים וכתב הלכה למעשה וז"ל הגם כי כבר נהגו בבתי כנסיות להדליק של חנוכה תחל' מ"מ מי שישיג בדברים כהלכה ראוי לו להבדיל בביתו ברישא והדר להדליק נ"ח. כן נמי אם יחיד מתפלל בביתו יתפלל מעריב תחל' ואח"כ ידליק. ובספר א"ר כתב דבשירי כה"ג הוא עצמו חזר בו שיתפלל תחל'. ועי' מחצית השקל סי' תרע"ב ס"ק ה' ופ"מ שם:

[485] **ועי'** פ"מ שם וז"ל יש נוהגין בפשוטה שובבי"ם ובמעוברת שובבי"ם ת"ת וכשחל ר"ח שבט וט"ו ביום ה' עא"ר י"א דיש להתענות במקומן ויקהל פקודי ע"ש. ולפ"ז בפשוטה אם אפשר כן יתענו ת"ת ואין חשש בידי דבר ברור בזה די"ל הואיל ונדחה ידחה ע"ש. ועי' שערי תשובה שם סק"ב. וקורין בשחרית בפרשת השבוע ובמנחה קורין ויחל ומפטירין דרשו. לבוש סימן תרפ"ה:

סימן תתסו

טעם. שאמר התנא במתניתין **בא' בשבט ר"ה לאילן**. כדברי ב"ש ובה"א בט"ו בו לשון יחיד ולא אמר לאילנות כמו באינך. לרמז מה שקבלנו מרבותינו להתפלל בט"ו בשבט על אתרוג כשר יפה ומהודר שיזמין השי"ת בעת המצטרך למצוה כי הנה זה היום אשר עולה השרף באילנות והוא כפי הזכות של כ"א מישראל הנה מה טוב ומה נעים שיתפלל האדם ביום ההוא ראשית יסוד הצמיחה שיזדמן לו השי"ת לעת המצטרך את הפרי עץ הדר וזה שרמז התנא באומרו לשון יחיד לאילן להורות על האיל"ן המיוחד המבואר בתורה למצוה.[486] בני יששכר:

קונטרס אחרון

ר"ה לאילן. ונוהגין להרבות בו במיני פירות של אילנות לכבוד שמו של יום. עי' מ"א סי' קל"א ס"ק ט"ו ופר"ח שם אות ו' בשם תקון יששכר. ובספר שבט מוסר פ' ט"ז בצוואה ר"א הגדול כתב בני הוי זהיר לברך על הפירות בט"ו בשבט שמנהג ותיקון הוא:

סימן תתסז

טעם. ד' פרשיות. שלש מהם זכר לזמן שבית המקדש קיים והם **פרשת שקלים**. **ופרשת פרה אדומה**. **ופרשת החודש**. לפי **שבאחד באדר משמיעין על השקלים**. שהתורה אמרה זאת עולת חודש בחדשו לחדשי השנה ומפי השמועה למדו שמראש חודש ר"ל ואמר בחדשו כלומר חדש והביא קרבן מתרומת שקלים חדשים ולפיכך משמיעין חודש אחד קודם ניסן כדי שיכין כל א' וא' מחצית שלו ויהי' הכל גבוי ומובא למקדש כשיבא ניסן וע"כ כשחל אדר בתוך ימי השבוע מקדימין להשמיע ביום שבת שעברה שאם יאחרו עד שבת הבאה לא יהי' חודש שלם בין ההכרזה לר"ח ניסן אבל כשיבא ר"ח אדר בשבת אין צריך להקדים שהרי יש כאן חדש. **ופרשת פרה אדומה**. להודיע לעם שהם טמאי מתים שיטהרו באפר פרה לפי שבראש חודש ניסן מתחילין הרחוקים לעלות לירושלים ולפיכך אין מפסיקין בין פרשת פרה אדומה לפרשת החדש. **ופ' החדש**. להודיע לעם שבשבוע הנכנס יהי' ר"ח ניסן ויכינו עצמם לעלות לרגל. **ופ' זכור**.[487] מפני פורים לפי שהמן בא מזרע עמלק ואמרה תורה זכור את אשר עשה לך עמלק

[486] **ועי'** אלי' רבה סי' תרפ"ה וז"ל מצאתי כתוב לעולם כשחל ר"ח שבט ביום ד' אז הוא קר ושלג גדול באותו חורף והסי' הוא ויג"ש ר"ת "יום "ו "ג' "שבט כי אז הוא כך בדוק ומנוסה והירא דבר ה' הניס וגו' ע"ש:

[487] **כתב** הפרמ"ג סי' רפ"ב סק"ג אף דקטן עולה למנין ז' ובימי הש"ס הי' הקטן עולה וקורא בעצמו. **אבל קטן העולה לפרשת זכור** לא יקרא הוא בעצמו. דהא **י"א דקריאת פ' זכור מן התורה** ואין יוצאין בקריאת קטן. ועיין ט"ז סי' תרפ"ה סק"ב:

ומפי השמועה למדו זכור בפה כו' ואמרינן בירושלמי בדין הוא שתקדים פרשת החדש לפרשת פרה אדומה שבאחד בניסן הוקם המשכן ובשני לו נשרפה הפרה ולמה אמרו תקדים פרה אדומה מפני שהוא טהרתן של ישראל פי' מטומאת מת כדי שלא יהי' נדחין לפסח שני. אבודרהם:

קונטרס אחרון

ופרשת החודש. בספר הברית ח"א דרך אמונה פ' ל"א כתב דשיבוש גדול וטעות דמוכח הוא ביוצר לפרשת החודש: בפיוט המתחיל הוא נקרא ראש וראשון. באמרו שם להנתן דת חדשה. וצריך למחקו. או נטה עליו קו של דיו בלי להזכירו. וכן בנוסח אלהיכם. לשבת חנוכה. הנדפס בסידורים בקדושה של מוסף שבת. כי באלה הדברים אשר בזה הפיוט. תלו עצמן כת ש"צ ימ"ש:

ואין יוצאין בקריאת קטן כתב בספר מטה משה אות תתקנ"ט בשם מהרי"ש אותם שאינם יכולים לבא למניין לפ' זכור יש להם להזהר לאמרה בניגון ובטעמים:

בספר בני יששכר כחב דמה שצותה אסתר להתענות ג' ימים דייקא לפי שבג' ימים מעל"ע יש בהם ע"ב שעות לעורר מדת החסד:

עוד כ' ראיתי בספר הרב הגדול מ' **חיד"א** זלה"ה כ' בשם גדול א' מ"ש אסתר **וצומו עלי** חיבת עלי אין לו ביאור אבל הוא ע"ד שאמרה רבקה עלי קללתך בני ומתרגמינן לי איתאמר בנבואה דלא ייחון לווטין עלך ברי ה"נ תיבת עלי להיות שיום א' מאלו הג' ימים הי' י"ט הראשון של פסח ואסור להתענות מן התורה. וגם הי' צריכין לבטל מלות אכילת מצה ומרור וד' כוסות. אבל אמרה אסתר וצומו עלי היינו לי איתאמיר בנבואה שהותר לכם עשות כזאת בהוראת שעה ע"ש:

וז"ש ואל תאכלו ואל תשתו דלכאורה כיון שאמרה וצומו הנה ידענו שהצום הוא שלא לאכול ולשתות. אבל רמזה בדבריה הגם שיש באלו הימים אכילת מצוה היינו מצה ומרור וגם שתיית מצוה היינו ד' כוסות. עכ"ז תבטל הכל. והנה הנביא שנתבחן נבואתו רשאי לבטל מצוה כשאומר בציווי השי"ת בהוראת שעה כגון אליהו בהר הכרמל שהקריב בשעת איסור הבמות באומרו שכן נצטוה מפי השי"ת בהוראת שעה כידוע. וז"ש **ויעבר מרדכי** שעבר על מצות החג **ויעש ככל אשר צותה עליו אסתר**. להיות שנתבחן אצלו נבואתה ע"כ מחויב לשמוע בקולה לבטל על פיה מצוה לשעתה. ומחויב לסמוך עליה ועל נבואתה ע"ש.

סימן תתסח

טעם. שצותה אסתר להתענות שלשה ימים. לפי שאין הקב"ה מניח את הצדיקים בצרה יותר משלשה ימים שכן מצינו ברחב (יהושע ב') ונחבאתם שמה שלשת ימים. וביונה (יונה ב') כתיב ויהי יונה במעי הדגה שלשה ימים וגו' **וכן בגאולה העתידה כתיב**. (הושע ב') **יחיינו מיומים** וגו' כד הקמח:

קונטרס אחרון

יותר מג' ימים ובשם הג' הקדוש **מהר"ש** מאסערפאליע זצוק"ל[488] שפירש המדרש פליאה שאלה אסתר מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל כלי' והשיבו לה מן השמים מפני שנעשו ישראל **מ"ך ור"ש** מיד פתחה אסתר ואמרה אלי אלי למה עזבתני ע"כ. כי להיות דבכל מלאך יש אותיות משמות הקודש אשר משם נמשך חיותו מחיי כל החיים ב"ה וכשמסתלק ח"ו ממנו אותיות. השמות נשאר בלי תנועה וחיות. והנה מיכאל הוא הממליץ טוב בעדינו בכל זמן ועידן בכח אותיות השם אשר בו. היינו אותיות אלי. ואם ח"ו גורמים העונות ואינם פועלים בו אותיות אל"י נשאר מ"ך. וכן עם הקודש ישרא"ל דומים למלאכי השרת חיותם והתגברותם ע"י אותיות השמות המאירים בהם. היינו ג"כ אותיות אל"י. וח"ו כשגורמים העונות אינם פועלים בהם אותיות אל"י ונשארים ר"ש. וזכו שהשיבו לאסתר מפני שנעשו ישראל **מ"ך ור"ש**. שנחסרו אותיות אל"י ממיכא"ל אפטרופסא דישראל ונשאר מ"ך. וכן מישראל ונשאר ר"ש. וזהו שפתחה אסתר ואמרה **אל"י אל"י למה עזבתני**. וע"י תפלתה חזרו אותיות אל"י למיכא"ל ואותיות אל"י לישרא"ל:

סימן תתסט

טעם. שאם חל פורים ביום א' מתענין ביום ה' שלפניו ולא ביום ו' שלפניו. משום כבוד השבת שלא יוכלו להכין צרכי שבת ביום התענית אם הי' מתענין ביום ו' שלא הי' יכולין לטעום התבשילין של צרכי שבת. לבוש סי' תרפ"ו סעי' ב':

קונטרס אחרון

ביום ה' שלפניו. אם הוא נדתה וחל בו ברית מילה יעשה סעודת המילה ביום התענית שהוא יום ה' ולמחר בע"ה יתענו להשלים מה שלא התענו. רמ"א סי' תרפ"ו. ועי' ט"ז ופ"מ שם סק"ב. ומשמע אפי' יותר מיו"ד. באר היטב שם סק"ה ע"ש. וע"ל בהשמטה

[488] **הוא** הקדוש חיבר כמה חבורים בקבלה. והיה בזמן הגאון מ' פני יהושע. ובעוה"ר נהרג בשנת ת"ח בעמדו בביהכ"נ מעוטף בציצית ותפילין. שם הגדולים להגאון הקדוש. מו"ה **חיד"א** זצוק"ל ס"ס אות ס':

לסעי' תתקכ"ה בד"ה והגאון[489]:

ולענין קריאת ויחל אם אין בבהכ"נ עשרה מתענים או אם חל באחד מימי השבוע שאין בו קריאת התורה אין לקרות ויחל. אבל אם חל בב' או בה' כיון שבלא התענית היו קורין היום בתורה אין כאן הוספת ברכה ולכן אם יש שם ששה מתענים רשאי לקרות ויחל בשחרית. אבל במנחה אין קורין כשאין עשרה אפי' חל בב' או בה'. שערי אפרים שער ח':

ובס' עבודת הקודש כתב בשם ברכ"י וז"ל הא דבעי עשרה מתענין ה"מ בתענית צבור שקבלו עליהם ע"כ צרה שלא תבא אבל בד' צומות אפי' שאין מתענין אלא ו' או ז' והשאר חולים או אונס אחר יכולים לומר ענינו ולקרות ויחל אף שאין עשרה מתענים בבהכ"נ ע"ש. ועי' ט"ז סי' תקס"ו סק"ג וסק"ה בענין קריאת ויחל ובאיזה זמן שקורין ויחל גם בשחרית. ועי' פמ"ג שם סק"ז. ובשובבי"ם קורין בשחרית ביום ה' פרשת השבוע ובמנחה ויחל. פמ"ג סי' תרפ"ה. ועי' רמ"א סי' תקפ"א סעי' ב':

של צרכי שבת. חל פורים ביום א' אין נכון להביא המגילה לביהכ"נ אפי' במקום שערבו. משום שמכין משבת לחול דומיא להביא יין להבדלה שכ' המ"א סי' תרס"ז סק"ג בשם מנהגים דאסור להביא יין מיו"ט לחבירו. וגם במהרי"ל אוסר לחפש הס"ת משבת ליו"ט משום הכנה:

[489] **וכתב** המ"א סי' תקס"ח סק"י דפשוט דבמקום דמותר לאכול על הסעודה אינו תענית כלל ומותר אח"כ לאכול ולשתות אפי' בביתו ומיהו קודם הסעודה נ"ל דאסור לאכול ולשתות בביתו. מיהו הבעלי ברית (היינו אבי הבן והמוהל והסנדק) מותרים לאכול מיד די"ט שלהם הוא עכ"ל:

אם אירע ברית מילה אפי' בעשרת ימי תשובה מצוה לאכול וא"צ התרה. רמ"א שם סעיף ב'. ועי' מ"א שם ס"ק י"א דאם מתענים כולם מפני המנהג אז אע"פ שקיבל עליו התענית במנחה מותר לאכול דמתענה אדעתא דמנהגא. אבל אם מתענה רק יום א' ביו"ד ימי התשובה וקבלו במנחה שאז צריך קבלה אז אין מתענה ע"ד המנהג רק שקיבל עליו עכשיו להתענות יום א' אסור לאכול. ועי' פמ"ג שם:

ונהגו העולם עפ"י גדולי עולם שלא להתענות בעשי"ת כ"א עד אחר חצות ואח"כ אוכלין כי אז הם ימי רצון ימי חשק שמדבקין עצמו בהשי"ת בחשק גדול מאד וע"כ צריכין לתת גבול ומדה להחשק והדביקות שלא יתבטל לגמרי א"ח למהר"ן:

ובענין אם אירע ברית מילה בת"ב שחל להיות בשבת ונדחה ליום א' אם יש לחוש לדברי המ"א סי' תקנ"ט ס"ק י"א בשם כנה"ג דמ"מ אין לעשות סעודה והמנהג עכשיו להשלים אפי' א' מד' צומות שנדחו. או יש להורות כדעת הגאון בעל א"ר שכתב שהכנה"ג כתב זה רק על מדינתו מדינת תורגמא אבל בשאר מקומות המנהג להקל כתב בשו"ת ויעתר יצחק סי' ב' בשם שו"ת שואל ומשיב מהד"ת סי' ל"ט דהמנהג להשלים אף בא' מד' צומות שנדחו. וכן העידו על הרה"ג מוהר"ר יוזפא מזאלקווא שהי' מוהל בט"ב שנדחה ולא הלך לבית המילה כלל. והגאון הישיש מירסלאב הי' סנדק ולא רצה לאכול והפצירו בו עד בוש כאשר שהי' זקן בן שמונים שנה ולא יכול לבטל ולעבור על דבריהם והלך לביתו לאכול להשיב נפשו אבל ח"ו להרבות בסעודה ופשיטא בשר ויין ודאי אסור ע"ש:

סימן תתע

עוד טעם. לפי שרגילין להרבות בו בסליחות ותחנון ולא יתכן לעשות כן בע"ש שלא יוכלו להכין צרכי שבת. טור שם.

וטעם. שאין מתענין בניסן כמעשה שהי'. לפי שאין מתענין בניסן. הרא"ש. ומה שלא נהגו להתענות שלשה ימים כנגד שלשה תענית של אסתר. כדי שלא להכביד על הצבור. לבוש סי' תרפ"ו סעיף ג':

קונטרס אחרון

כדי שלא להכביד על הצבור. ובספר אבודרהם כתב בשם אבן הירחי שהתענית אינו לשם זכר תענית אסתר שהרי אין אנו מתענין ג' ימים לילה ויום. ועוד שאותם בפסח היו. ואין התענית אלא על שם נקהלו היהודים בעריהם בי"ג בו (אסתר ט' ב') ואמר מר זמן קהלה לכל הוא. וכן פי' בירושלמי ומצפרא כנופיא ונקהלו להתענות וכן פי' ר"ח ולכך אין מתענין אלא יום אחד ע"ש:

יש ללבוש בגדי שבת קודם תפלת ערבית. ובספר עבודת ישראל לפ' זכור כתב דבפורים אין מן הצורך ללבוש בגדי יו"ט כי האור הזה שזורח למטה אינו כ"כ גדול ואינו צריך ללבוש. רק מחמת שהוא מאור החכמה לכן צריך ללבוש בגדי שבת ע"ש:

סימן תתעא

טעם. שנוהגין **ליתן קודם פורים ג' מחצית** מן המטבע הקבוע באותו מקום ובאותו זמן.[490] **זכר למחצית השקל** שהיו נותנים באדר לצורך קרבנות הציבור. ונותנים ג' מחצית. משום דבפ' כי תשא כתיב ג"פ תרומה. רמ"א סימן תרצ"ד סעיף א':

[490] **בד"מ** שם כתב וז"ל מצאתי **מעות פורים** בכל מקום שיש מטבע קבוע לוקחין המחציות של אותה מטבע **ונותנים מהן ג' מחצית למעות פורים** ולא של מטבע אחרות שהיא נוהגות במקום אחר. וכן הוא במהרי"ל. וכתב מהרי"ב אף מעוברות נותנים ג' מחצית וסימנך זה יתנו כל העובר עכ"ל ומחלקים אותם לעניים ע"ש. ונראה דמה שאין נותנין אותם בר"ח אדר או איזה ימים אח"כ רק בערב לפני קריאת המגילה. כיון דלית כל עמא תמן שהן טרודין במלאכתן ונמצא א' נותן וא' אינו נותן. אבל בערב קודם קריאת המגיל' כ"א וא' הולך לשמוע המגיל' וגם בני הכפרים יסעו כולם לעיר לשמוע המגיל' ונמצא כל א' מזכיר השני. ועי' רמ"א ופרמ"ג שם שכתבו שיתנו קודם שמתפללין מנחה. וע"ל סי' תקס"ד:

ובספר אהבת שלום כתב. **טעם. מחצית השקל**: דאיתא בספרים שהוא להורות אחדות. כשהוא בפ"ע הוא רק מחצית השקל וע"י אחדותו עם חבירו נעשה שקל שלם:

ובספר ילקוט האורים פי' עפ"ז מה שאנו אומרים בפיוט לפ' שקלים **אור פניך עלינו נשא** ושקל אשא בבית נכון ונשא. ולכאור' קשה הרי המצו' הי' חצי שקל ולפי דעת בעל עקידת יצחק הי' המצו' לחתוך השקל לשנים. וא"כ למה אמר ושקל אשא דמשמע שקל שלם. ולפי הנ"ל ניחא כי לעתיד יעקור הקב"ה היצה"ר מקרבינו וכולם ישבו איש תחת גפנו ויהי' שלום בעולם ואז ושקל אשא. כי כל אחד מישראל יהי' קומה שלימה ואדם השלם בפ"ע. אך לע"ע בעולם הזה מבקשים אנחנו **ברכנו בשלום אל רם ונשא**:

קונטרס אחרון

נעשה שקל שלם. ועפ"ז נ"ל לפרש מש"כ בספר אוהב ישראל (בהעלותך) על פסוק **עשה לך שתי חצוצרות כסף** וז"ל שמעתי בשם הרב הקדוש כו' מו"ה **דוב בער** זללה"ה שאמר אלו הדיבורי **עשה לך שתי חצוצרו"ת** נוטריקן שתי חצי צורות. אך פירושן של הדברים לא שמעתי ע"ש מש"כ בזה. ונראה שהשי"ת רמז לו שכ"א מישראל לא יחשוב שהוא אדם השלם. רק כשהוא בפ"ע הוא רק החצי ורק בהתחברו עם חבירו אז נעשה שלם. וזה עשה לך שתי חצי צורות ותראה שיהי' לך אחדות עם כאו"א מישראל:

ובספר ייטב לב (וישלח) פי' הפסוק וכי תבואו למלחמה בארצכם על הצר וגו' **והרעותם בחצוצרות**. תתחברו בחצי צורות. שידמה לכ"א שאינו אלא חצי צורה ואיננו אדם שלם בלתי אם יתחבר יחד עם חברים כל ישראל למען יהיו כלם אגודה אחת. ואז אין כל אומה יכולה לשלוט בהן.

והרב אלשיך (תשא) כתב דלכך נתנו ישראל מחצית השקל לכפר על מעשה עגל כופר נפשם. לפי שנשים לא חטאו בעגל כדאיתא וה"ל רק חצי אדם לכך נתנו רק מחצית השקל:

ובספר מעשה רוקח (וישב) כתב **טעם** על מה דאיתא מס' שקלים פ"א ופ"ב שכ"א הי' מחויב ליתן קלבון נוסף על ח"ש. עפ"י מה דאיתא במדרש פ' זו אתם מכרתם בנה של רחל בה' כסף והי' מגיע לכל א' חצי שקל. וא"כ כיון שראובן לא הי' בשעת מכירה והי' מגיע לכל א' חצי שקל ועוד חלק משקל שלם. לכך מחויב ליתן כ"א קלבון עכ"ל. ועי' רמ"א סי' תרצ"ד סעיף א':

וראיתי בכתבי הרב הצדיק הקדוש **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל (במדבר) דלכך הי' בכל השבטים רק מספר מרובה אלפים מאות ולא הי' בשבט אחד מספר המועט מחמת שא"א להיות שום איש ישראל נפרד מחבירו אלא אחד כלול בחבירו עד אין גבול ושיעור שהם צבאות השם (צדיק יסוד עולם שכולל כל הנשמות) ולכך הזדמן השם שיהי' רק מספר מרובה. וכל המספרים של הדגלים הי' הכל מכוון כל א' לפי שרשו:

ואפשר דלכך הי' המספר של שבט ישכר נ"ד אלף לפי השורש הקדוש שלו שהיה בתורה ועבודה לדעת מה יעשה בישראל בדינן ולכך הי' נ"ד אלף כמנין ד"ן. וזבולן היה ממשיך פרנסה לישראל ומזין אותו ולכך הי' המספר שלו נ"ז אלף כמנין זן שהוא שם א"ל הוי"ה ב"ה שמספרם זן כו' ע"ש:

סימן תתעב

טעם. שאין מברכין לשמוע מקרא מגילה כמו לשמוע קול שופר או לברך על תקיעת שופר כמו על מקרא מגילה. מפני שבשופר צריך לברך לשמוע לפי שצריך שישמע התוקע קול ואם לא שמע לא יצא אבל במגילה יוצא בה בקריאה לבדה אע"פ שלא השמיע לאזנו כדאיתא בברכות נמצא שהקריאה עיקר שהבנת הלב תלוי בה בלא שמיעה כק"ש. אבודרהם[491] וע"ל סעיף תתמ"ד:

קונטרס אחרון

על מקרא מגילה.[492] עי' ב"י ס"ס רצ"ח דכתב על מה שכתב הכלבו דפורים שחל במו"ש שקורין מגילה לאור הנר מברך קודם בורא מאורי האש ע"כ. דלקרות המגילה לאור הנר דלאו מלאכה היא כלל נראה דבהבדלה בתפלה סגי ע"ש. ונראה שיאמר ברוך המבדיל בין קודש לחול בלא שם ומלכות. וע"ל בהשמטה לסעי' ת"א:

כשהקורא אומר את הברכות אל יאמרו הקהל ב"ה וב"ש אך ישמעו היטב הברכות ואחר כל ברכה יאמרו בכוונה אמן. וכשמברכין על קריאת מגילה ושהחיינו יכוין שיוצא בברכות אלו גם על סעודת פורים שיאכל ולמצות משלוח מנות. של"ה. והגאון יעב"ץ כתב שכ"א מברך בלחש הג' ברכות וגומר קודם הש"ץ ועונה אמן. ועי' ט"ה סעי' תשמ"ו בהשמטה.

ראוי ונכון שיהי' לכל א' מגילה כשרה כדי שיאמר בעצמו מלה במלה בלחש. ופן לא ישמע תיבה אחת מן הקורא. ואותן שאין להם מגילה כשרה צריך להיות לפניהם חומש שאם לא ישמע איזה תיבה מן הקורא יקרא על פה מחומש ויוצא עכ"פ בדיעבד. פרמ"ג סי' תר"צ סק"ז:

בכל האפשר. ופעם א' התחיל החזן הברכה קודם שגללו וגער בו מהרי"ל עד אשר כרכו כולה והניחוה אצל הקורא על המגדל ואז הזקיקו לחזור להתחיל ולברך. מטה משה אות תתר"ה:

---

[491] **כתב** הפ"מ סימן תר"צ ס"ק י"ח וז"ל ואותן שיש להם מגילה אין להם לפשוט ולהניח כרוכה עדיף טפי פרסום נס שישמעו הכל מהש"צ שלא יהא נראה כאלו כ"א קורא בפ"ע ע"ש ועי' מ"א שם. וצריך לכרוך אגרת המגיל' קודם ברכת האל הרב. מהרי"ל:

ובספר אשל אברהם סימן תרצ"ב כתב דמ"ש האחרונים ז"ל שיכרוך תחלה המגיל' ואח"כ יברך הברכות שלאחריה. נרא' דלא שייך בזה קפידא גם לכתחל' רק לגבי השליח ציבור שקרא להוציא רבים י"ח ויש חשש שיאמרו ברכות כתובות במגילה ולכתחל' אין נכון לכתוב בהמגיל' כורכים תחל' כדי שלא יהא טעות לגבי לכתחל'. משא"כ יחידים שלפניהם מגילות שלהם ואומרים בלחש מלה במלה עם הקורא מצד שחוששין אולי יוחסר שמיעת אות א' להם יותר נכון לברך קודם שיגללו הם המגיל' כדי להסמיך הברכ' להקריא' בכל האפשר ע"ש:

[492] **וטעם** שנקרא מגילה. לשון התגלות שבפורים נתגלה איך שהשי"ת מנהיג הטבע. נפלאות חדשות בשם קדוש א':

וברכת הרב את ריבנו נראה דיכול אחד להוציא חבירו. ספר החיים להרב הה"ג מהרש"ק מבראד זצ"ל:

סימן תתעג

טעם. שאין הנשים מוציאות את האנשים בקריאת המגילה אע"פ שגם הם חייבים בקריאתה כיון שגם הם היו באותה הנס ועוד שהנס הי' ע"י אסתר. משום דהוי כמו קריאת התורה. באר היטב סי' תרע"ה ס"ק ג':

סימן תתעד

טעם. שנהגו לומר הציבור ארבעת אלו הפסוקים **בקול רם** ואחר כך חוזר שליח ציבור אותם. **איש יהודי**. **ומרדכי יצא**. **ליהודים היתה**. **כי מרדכי**. כדי להרבות שמחה לילדים ולכל. **ועוד**. כדי לעורר הלב אם יתנמנם אחד מהם שלא ירדם. ואומרים אלו הפסוקים. מפני שהם כתובים גבי מרדכי ומשום כבודו של מרדכי ושענין הנס הי' על ידו כו'. אבודרהם:

קונטרס אחרון

ושענין הנס הי' על ידו. בספר ראשון לציון פי' מש"כ ומרדכי לא יכרע. לשון עתיד. כי מלבד שמרדכי ע"ה לא הי' משתחוה כדרך שהיו כולם משתחוים להמן. אלא שהי' עושה המצאות להודיע כי אינו חפץ להשתחות. וז"ש **לא יכרע ולא ישתחוה**. כי לפעמים שהי' עובר המן ומרדכי מוטה ושוחה ובעבור המן לפניו לא הי' נשאר שוחה אלא יושב ביושר לומר כי לא חפץ לכרוע לו:

ובספר דברי שאול כ' בשם ס' במנות הלוי שכ' בשם א' מהחכמים שאחשורוש בעצמו צוה על מרדכי שלא יכרע ולא ישתחוה שלהיותו יהודי ולכך כתיב לא יכרע ולא כתיב לא כרע. שזה הי' מכלל הפקידה של המלך:

ובספר תורת משה להגאון הקדוש בעל חת"ס זצוק"ל פי' ויגידו להמן היעמדו דברי מרדכי כי הגיד להם אשר הוא יהודי[493] ע"ד שאמחז"ל מגילה דף ט"ו ע"א כי המן הי'

[493] **ובספר** קול יעקב פי' ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי **כי הגיד להם אשר הוא יהודי**. שכוונת הכתוב עפ"י מאמר חז"ל (מגילה ט"ז) על **ויאמר המלך מה נעשה יקר וגדולה** וגו' **ויאמרו נערי המלך לא נעשה עמו דבר** וז"ל תנא לא מאהבת מרדכי אמרו כן כ"א משנאת המן. והנה לכאורה יקשה בכאן אם היו שונאין את המן למה הגידו לו שמרדכי אינו רוצה לכרוע לפניו. רק גם כאן הי' כוונתם בהגדה זו לשנאת המן. כי שאלו את מרדכי לאמר איך לא תירא משר גדול קרוב למלך כמוהו. והשיב להם שהוא אינו רוצה להשתחוות כמו אביו בנימין והוא בטוח באלהיו שיראה במפלתו וכמבואר כ"ז במדרש באורך. והנה זאת היתה כוונתם להוציא הדבר לאור למען תהי' מפלתו קרובה. וזהו לראות היעמדו דברי מרדכי **כי הגיד להם אשר הוא יהודי**. כלומר זאת היתה עיקר כוונתם יען הגיד להם **כי יהודי הוא** ובטוח שיראה במפלתו:

נמכר לעבד למרדכי בעד פת לחם. והראה בכל פעם שטר מכירה להמן. עי' במנות הלוי כל המעשה וגם נוסח שטר מכירה. ולפ"ז הי' המן עבד כנעני מהול שחייב במצות כאשה. וא"כ גם המן יהודי נקרא. כי שם יהודי הוא שם כללי כדאי' במגילה דף י"ג ע"א וזהו ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי. פי' אם יש להם קיום ועמידה כי הגיד להם אשר הוא יהודי שהמן יהודי הוא. וזה וירא המן כי אין מרדכי כורע ומשתחוה לו. אדרבה בכל פעם הראה לו תחת הכריעה שטר מכירה שהוא עבדו לכן וימלא המן חמה:

סימן תתעה

טעם. שנוהגין לומר בנשימה אחת מתחלת חמש מאות איש ואת פרשנדתא כו' עד עשרת. משום דעשרת בני המן היו שרי חמשים על אותן ה' מאות איש. ט"ז סימן תר"צ ס"ק ט' בשם הרוקח. והיינו לכתחלה ודיעבד אם הפסיק ביניהם יצא. רמ"א שם סעיף ט'. וכן כ' בס' מטה משה בשם התוס':

סימן תתעו

טעם שנהגו **שמכים המן כשקורים המגילה בבהכ"נ**. כדי שימחה שמו על דרך מחה תמחה את זכר עמלק ושם רשעים ירקב. ואין לבטל שום מנהג או ללעוג עליו כי לא לחנם הקבעו. רמ"א שם סעיף י"ז וסמך לדבר והיה" אם" בן" הכות הרשע ס"ת המן[494] מטה משה:

קונטרס אחרון

ושם רשעים ירקב. ובשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **פנחס** מקאריץ זצוק"ל שפי' מחה תמחה את זכר עמלק מדור דור. מחה זה הכאה כמו מחי ומסי:

ובס' קב הישר פצ"ט כ' בשם הג' מוהר"ר **העשיל** ז"ל שהי' נוהג כשהיה רוצה לנסות את הקולמוס הי' כותב שם עמלק או שם המן וזרעו ואח"כ הי' מוחק את שמם כדי לקיים המצות עשה מחה תמחה את זכר עמלק כי אנחנו מחוייבים להתפלל על מחיית עמלק כדי שיהי' השם שלם והכסא שלם ואז יתקיים המקרא והתגדלתי והתקדשתי בתוך העמים וביום ההוא יהי' ה' אחד ושמו אחד. אמן:

ובספר מדרש אליהו כתב וז"ל קבלתי דכשאומרים ארור המן או כשמזכירין שמו ושם

[494] **ועי**' מ"א שם ס"ק כ"ב וז"ל דאם נמצא המנהג באיזהו פוסק אין לבטל אפילו בשעת הדחק כו' מיה' אם נשתנה הענין מאשר הי' בזמן הראשונים רשאים לשנות המנהג לפי הזמן כו' ע"ש. בשחרית לאחר שסיים האל המושיע אומר שושנת יעקב אם לא במקום שא"א פיוטים בשחרית אזי אומר גם אשר הניא הכל כמו בליל'. לב שמח. ועיין מ"א סימן תרצ"ב ס"ק ג':

אשתו ובניו ומכין. שעושה הקב"ה שירגישו ההכאות כדי שיקבלו צער גדול יען שכל הבאים לעולם כאילו בימיהם נעשה הנס לפי שאם נתקיים עצתו לא היו באים לעולם. לכן כל הבאים לעולם צריכים לצערו לכן עושה הקב"ה שירגישו ההכאות שמכים בהזכרת שמם:

עוד כתב דכשמזכיר אדם המן במגילה צריך לומר **ארור המן וארורים בניו וארורה זרש**. ואין צריך לומר כשמזכיר מרדכי ואסתר דיאמר **ברוך מרדכי ברוכה אסתר**:

ס"ת המן. בספר אמרי צדיקים ח"ש פירש בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **חיים** מקראסני זצוק"ל מ"ש במגילת אסתר וימלא המן חמה. כי הכלל הוא כך בהמתקת הדינים בשורשם אם יש תיבה אחת או פרשה אחת כמו הקללות שבתורה שהם כולם ברכות כנאמר בזוה"ק. יש להמתיק את הקללות באותיות המלוי כגון **א**' המלוי שלו ל"ף. **ב**' המלוי שלו י"ת. וכדומה בכל האותיות. ויכולין עמו ב"י לצרף אותיות הנ"ל שיהי' לטובה. כן הוא הדרך אל אנשי אמת. אבל המן הרשע אפי' המלוי שלו ג"כ המן כי המלוי של **ה**' ג"כ ה' כזה **ה"ה**. והמלוי של **מ**' ג"כ מ' כזה **מ"ם**. והמלוי של **נ**' ג"כ ן' כזה **נ"ן** וא"כ המלוי שלו ג"כ המן. וזה **וימלא המן** אפי' המלוי שלו ג"כ **המן** ולכן הוא נשאר בחמה ועי' לקוטים סעיף ע"ג בהשמטה.

המנהג לפי הזמן. ועי' דעת תורה סי' ל"ה סק"פ שכתב בשם הש"ך שכ' בשם הב"ח דאם הי' מנהג בעיר ע"פ חכם א' ומת ובא חכם אחר ומיקל בזה יכולים לנהוג היתר במה שאסר ע"ש. ומה שכתב הש"ך שם דגם אחר מיתת החכם צריך ללכת אחר הוראתו ואין לבטלה באותו מקום בשום ענין עי' פר"ח א"ח סי' תצ"ו בדיני המנהגים אות ב' דזה דוקא כשאין להם רב אז אין לבטל מנהג שנהגו כחד דיעה. אבל אם יש להם חכם מובהק יכול להורות קולא בדבר אם יש לו ראיות לסתור דברי הפוסק ע"ש:

ובספר שדי חמד בקונטרס כללי הפוסקים סי' י"ד כתב בשם תשובת רח"ב מה"ג מוהר"ר דוב בהגאון פנ"י שקבלה בידו מאביו שבכל מקום שמביא הרמ"א בשם י"א ולא סתם וכן ראוי להורות אין כונתו לפסוק כמותו והדבר מסור לחכמים להכריע במאזני צדק:

ובספר הליכות עולם שער החמישי פ' שלישי כתב דמה שאמרו מנהג מבטל הלכה דוקא מנהג ותיקון אבל מנהג שאין לו ראי' ולא טעם מנהג מעות הוא ואינו אלא כטועה בשיקול הדעת. עוד כתב בשם הירושלמי הלכה שהוא רופפת בידך פוק חזי מה עמא דבר ונהוג כן ע"ש:

כתב בספר שפתי צדיקים בליקוטים דמה שאמז"ל בכל מקום מסופק אם זה הוא דרך הישר פוק חזי מאי עמא דבר. אין הכוונה על פשוטי העם כ"א אל השרידים אשר ה'

קורא. וקורא להם עם בלשון תיבה ע"ד הכתוב עמי זכור נא מה יעץ וגו' וכדומה הרבה כתובים ואשר לזה צותה התורה אחרי רבים להטות. ואמרו ז"ל בכל מקום הלכה כרבים ועל זה הדרך אמרו מנהג ישראל תורה הוא. פי' כשתסתכל במנהג ישראל תלמד ליראה את השם כמו מן התורה כי התורה ומנהג ישראל אחד הוא. ועי' ליקוטים סעי' קס"ח: **שושנת יעקב**. הא דנקט דוקא שושנת יעקב. לפי שיעקב התפלל על מפלת המן שנאמר "הצילני "נא "מיד אחי ר"ת המן כדאי' בבעה"ט ומהר"ם שיף. ועוד איתא בזוהר (וישלח) ויצו "גם את השני "גם את השלישי וכו' ג' גמין רומזים לג' גואלים ר"ת "גואל "משה. "גואל "מרדכי. "גואל "משיח. קרבן עני:

סימן תתעז

טעם. ואתה קדוש אחר מקרא מגילה. ע"ש שאסתר אמרו שהוא סמיך לפסוק אלהי אקרא יומם וגו' דמני' דרשינן מקרא מגילה. וכתיב בתריה **ואתה קדוש** נמצא תקנה אסדר' קדושה.[495] (מנהגים). ועיין פרדס בליקוטי דינים. ומה שא"א ובא לציון. לפי שאין גאולה בלילה. רוקח אות רל"ט. וע"ל סעיף תרמ"ה:

סימן תתעח

טעם. מאמר חז"ל **אם כל המועדים יהיו בטלים ימי הפורים לא נבטלים**. לפי שבפורים נפעל ע"י מרדכי ואסתר שמוח החכמה נתגלה ומופיע על כל העולמות כל היום והארה זו נשאר לנו לכל הדורות שבכל שנה ושנה **בפורים נתגלה מוח החכמה כל היום** ומאיר על כל העולמות.[496] משא"כ בשבתות וי"ט שאין מתנוצץ מוח החכמה במלכות

[495] **ואומרים** בערבית אחר תפלת י"ח קדיש שלם עם תתקבל ואחר קריאת המגיל' ואתה קדוש ובמוצאי שבת ויהי נועם ואתה קדוש וק"ש בלא תתקבל ובשחרית יאמר אחר ש"ע ח"ק כמו בכל קריאת התור' באין מוסף ואחר המגיל' וסדר קדוש' ק"ש עם תתקבל. **והטעם**. שאומרים בליל' אחר תפלת י"ח קדיש שלם ולא ח"ק כמו בשחרית. משום דבמעריב מתפללין מבעוד יום וממתינין עד צ"ה למגילה ויש הפסק גדול אומרים ק"ש מיד אחר ש"ע ואף במוצ"ש שמתפללין בצ"ה לא פלוג משא"כ בשחרית. פ"מ ריש סימן תרצ"ג:

[496] **איתא** בתיקונים **פורים אתקריא** על שם **יום כפורים** ע"ש. וזה יום כפורים **שיום כפור הוא כפורים** כי מרדכי ואסתר פעלו שביום פורים לא הי' שום קיטרוג על ישראל כמו ביו"כ ע"י השעיר כי בסעוד' השניה הי' כוונתה לקרבן העזאזל ממש **ובזה נעשה הקטגור סניגור** דהיינו שנהפך לב אחשורוש לטובה ודיבר טוב על ישראל. מאור ושמש:

ובספר לב דוד פכ"ט כתב לתרץ דהרי ישראל אשר בספרד ואפריק"א לא היו תחת ממשלת אחשורוש ולמה חייבים היום כל ישראל לעשות פורים. רק האמת הוא דמאחר דבכל שנה מאירים ומזהירים זהירות יתירה ואורים גדולים בפורים ככל אשר נגלו בימי מרדכי ואסתר חל על כל ישראל לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם במצות מגילה ומנות ומתנות לתקן שרשם.

ובשם הרמ"ז זלה"ה שפי' והימים האלה נזכרים ונעשים. שבהזכר זכרם למטה נעשים בפועל למעל' וזה בכל דור ודור כי כן קיימו למעל' מה שקבלו למט'. ועיין קונטרוס אחרון לטעמי המנהגים לסעי' תרי"ח בד"ה לתקן:

ובספר קרית ספר אשר נדפס מחדש לבעל הרוקח כתב שע"כ כתיב יעבור מלא ו'. כי ה' ימים פורים יום י"א י"ב

רק בשעת התפלה. ולעתיד יקוים ומלאה הארץ דעה כמים לים מכסים ולא ילמדו עוד איש את רעהו כי כולם יודעים אותי מקטנם ועד גדלם כי אז יתגלה מוח החכמה בעולם דרך המלכות אז יהיו כל הימים בבחי' ימי פורים שנתגלה מוח חכמה דרך המלכות ולכן יתבטלו כל האורות המתנוצצים במועדות כי הם יהיו כשרגא בטיהרא לנגד גודל הבהירות של מוח החכמה. כי אז יהפוך אל העמים שפה ברורה יחד לקרוא כולם בשם המיוחד מחמת התגלות החכמה עילאה וזהו **ימי הפורים לא נבטלים** כי יתגלה **מוח החכמה** כמו בפורים כל היום[497]. מאור ושמש רמזי פורים. וע"ל סעיף תקצ"ה:

ובס"ח סימן שס"ט כתב בשם י"א **דיוה"כ לא יתבטל** והכפרה יהי' על השגגות. ופי' המפרש אף שלעתיד יתבטל היצה"ר מן העולם ולא יהיו צריכים כפרה אעפ"כ יהיו צריכים כפרה על השגגות שהרי אף הנשמות לאחר מיתה חוטאים ונענשים כרוחו של נבות. ועיין קונ"א בהשמטה לסעיף שמ"ח:

קונטרס אחרון

ולא יום י"ו וע"כ י"ל שלא לומר תחנון מן יום י"א עד אחר פורים. ובס' מעש' יחיאל (במדבר) כ' דהמנהג בין החסידי' שלא לומר תחנון ב"י אחר פורי' משו' הה"א בגמ'

י"ג י"ד ט"ו ולא י"ו. ועוד ה' מועדים יעברו לעתיד לבוא ולא פורים כי פורים לא יבטל וזכרם לא יסוף מזרעם: **ובספר** ליקוטי מהרי"ל כ' **הטעם**. שימי הפורים לא בטלים. כי כל המועדים הם בזמן א'. חג הפסח בט"ו בניסן. חג הסוכות בט"ו בתשרי ואין כח ביד ב"ד להקדים יום א'. אבל ימי פורים הם י"א י"ב י"ג י"ד ט"ו והוא למעל' מן הזמן. ע"כ ימי הפורים לא בטלים כי פורים למעל' מן הזמן:

[497] **ובספר** ארחות חיים סימן תרצ"ד כתב בשם המרדכי ב"מ פרק המקבל **דיום פורים שקול כיום מ"ת**: **ובספר** דבש לפי מערכת פ' אות ב' כתב בשם מדרש אליהו שכ' בשם יד יוסף **דפירים כולל כל הימים טובים**. **פסח** מעבדות לחירות וכאן ממות לחיים. **שבועות** מתן תורה וכאן הדור קבלוה. **ר"ה** ספרי חיים וספרי מתים וכאן נדונים אם לקיים הגזיר' אם להנצל. **יום הכפורים** מחילת עונות וכאן נמחל להם מה שנהנו וכו'. **סוכות** ענני כבוד וכאן נכנסו תחת כנפי השכינ' ורבים מעמי הארץ מתיהדים ע"כ.

וכתב הוא שם דאפשר דלכך בחרו לקרוא פורי"ם ע"ש הפור כי ר"ת פורי"ם **פסח וסוכות**. סוכות נרמז רק בוא"ו החיבור כי בסיכות הושבתי וכו' בהוציאי אותם מאמ"צ ע"כ הוא נטפל לפסח. **ר"ה יוה"כ מתן תורה**:

עוד כתב בספר מדרש אליהו **שמעתי מרבי הקדוש** זלה"ה **שיום פורים** מכפר הקב"ה עונותיהם של ישראל **כיום הכפורים**. רק יוה"כ הותקן על כפרת העגל שבא לעובדו מסיבת אכילה ושתי'. לכן בדין הוא שיתענו שיתכפרו על הנמשך ממה שאכלו ושתו. אבל פורים שהישועה נמשכה ע"י שהתענו לכן בדין שיתכפרו באכיל' והוא ע"ד שארז"ל כל האוכל ושותה בערב יוה"כ כאילו התענה תשיעי ועשירי. נמצא כשם שיש כפרה בתענית כך יש כפרה ע"י אכיל' ושתי':

ובספר זרע קודש (דברים) כתב דלעתיד כשיתוקן בשלימות יהי' לנו **מי"ז בתמוז עד אחר ט"ב** הכ"א יום חג ויו"ט נגד **הג' רגלים**. ז' של פסח. ז' של שבועות. כי חג השבועות נחשב ג"כ לז' ימים כי יש לו תשלומין כל שבעה. ז' של סוכות: **ובמק"א** באותה פ' כתב דהשם **טדה"ד** הוא נגד **כ"ב** יום מי"ז בתמוז עד אחר ט"ב. והם נגד **כ"ב** אותיות התור' גימטרי' **הטוב**. והם נגד **כ"ב** יום שהם יו"ט בפסח ושבועות וסוכות ור"ה ויוה"כ שהם יו"ט נגלים כו' ולעתיד יתהפכו גם הכ"ב יום אלו **לששון ולשמחה וי"ט** כמו הכ"ב יום שהם יו"ט עתה ע"ש. **ובספר** תולדות אהרן (פנחס) כתב ג"כ שהכ"א ימים יהי' אי"ה כשיבא אליהו ויבשר לנו על משיח כולם ימים טובים והתחלת הי"ט יהי' בי"ז בתמוז ויאמרו בהם אי"ה הלל. ובפ' (דברים) כתב דהט"ת ימים של אב יהיו כולם ימים טובים. וכמו שבתשרי הם ט"ת ימי הח"ג **ויום הטי"ת** הוא **שמחת תורה**. כך הימים הללו יהיו ימי שמחה **ויום הטי"ת יהי' יו"ט גדול**. וע"ל סעיף תרל"ט:

ואימא בשיתסר ואימא בשיבסר. כי באמירת תחנון בעלילה כ"ד מבטלין לה כי טוב מעט בכוונה:

ע"י אכיל' ושתי'. עוד כ' שם דלכך קבעום למאכל ומשת' על הישוע' שהית'. כיון שפורי' כולל כל המועדים כמו שכת' לעיל מהרב יד יוסף ז"ל לכך משו' הכי קבעו' לסעוד' כמו שהוא הדין ביו"ט:

א"נ בדרז"ל אמר המן לאחשורוש מוציאים כל השנה בשה"י ופה"י. כלומר שבת היום פסח היום ולא יהבי כרגא[498] אמר הקב"ה אתה מטיל עין הרע במועדים שלהם אני מוסיף להם מועד אחר ע"כ. ולכן כיון שבמועדי' צריך לאכול ולשתות גם במועד הנוסף דהיינו פורים צריך לאכול ולשתות. לכך הוקבעו לאכילה ולשתיה ע"ש:

סימן תתעט

טעם. שאין שום הזכרה במגילה. מפני שניתנה לכתוב בדתי פרס ומדי ע"כ אין בה אזכרות[499]. ט"ז סי' של"ד ס"ק י"א בשם מרדכי:

סימן תתפ

טעם. שכתוב **בגתנא ותרש**. כי בני המן שהיו סופרי המלך כתבו ענין מרדכי כך הגיד מרדכי על בגתן או תרש כלומר בין שניהם הי' העצה להמית למלך אבל לא נודע ממי יצא העצה תחלה שזה דוקא חייב מיתה. ומחמת ספק תלו את שניהם. ובהיות כן אין ראוי מרדכי לשכר כיון שגרם שאחד נהרג בחנם ונעשה נס ונפרד תיבת או ונעשה חיבר אות א' בסוף תיבת בגתן ונעשה בגתנא ואות ו' בתיבת תרש ונעשה ותרש. וזהו **וימצא כתוב על בגתנא ותרש** אעפ"י שהם כתבו כי הגיד מרדכי על בגתן או תרש נעשה נס כנ"ל וא"כ בדין הרג המלך לשניהם ומרדכי ראוי לשכר. מדרש תלפיות אות א' בשם מדרש:

[498] **בספר** דבש השדה כתב בשם הרב הקדוש מו"ה **אליעזר** בן הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **אלימלך** זלה"ה שהי' כקוץ בעיני הרשע ההכנות שישראל עושים קודם כל מצוה. כי כל השנה כל עבודתם וטרחתם רק לקיים המצות. למשל על פסח כמה וכמה עבודות ויגיעות וטרחות הוא עושה. תיכף משעת קצירת חטים מיגע א"ע ולשמור אותו כל השנה. וקודם החג על כל דבר ודבר בפרטי. ועל ש"ק כמעט כל השבוע כל יגיעתו להכין על שבת וכ"כ על כל מצוה ומצוה על אתרוג על סוכה. וכמעט כל השנה הוא מוטרד לקיים המצות:

[499] **ובמהרי"ל** כתב שאלו למהרי"ל אמאי אין שום שם במגילת אסתר. והשיב משום דנתנה לכתוב למלכי מדי ופרס והם יכתבו לשם אלהותם:

ובענין מה שאמז"ל הוא אחשורוש כו' שבע ועשרים ומאה מדינה. המאה מדינות הי' לו על היבשה. והשבע ועשרים מדינות הי' לו על הים. יש רמז לזה במה שנאמר ויש"ם המל"ך אחשורו"ש **מ"ס ע"ל האר"ץ ואי"י הי"ם** פי' וישם סכום **מ"ס** בגימ' **מאה** ע"ל האר"ץ היינו **על היבשה**. **ואי"י** היינו בגימ' **שבע ועשרים**. הי"ם היינו **על הים**. בשם האריז"ל:

סימן תתפא

טעם שצריך **להאריך וי"ו דויזתא**. לסי' שכולם נתלו בזקיפה ושורה אחת זה על גב זה. י"מ להאריך אותה בכתיבתה והיא מן האותיות הגדולות. וי"מ להאריך בקריאה. ונוהגין בשניהם. לבוש סי' תרצ"א סעיף ד':

סימן תתפב

טעם שראה המן לעשות עץ כל כך **גבוה של חמישים אמה**. המן ראה בחלומו את מרדכי פורח על גבי ביתו. וכדי לקיים מאמר החלום הזה אמרו לו זרש אשתו וחכמיו שיראה לעשות עץ גבוה יותר מביתו שהי' גבוה מאוד קרוב לחמישים אמה כדרך בית השרים. וכדי שיתלה מרדכי באויר למעלה גבוה יותר מביתו צווהו לעשות העץ גבוה נ' אמה. ולסוף הי' החלום מרמז שעתיד שתשים אסתר את מרדכי על בית המן כן יפלו כל אויבי השם.[500] ספר החיים:

סימן תתפג

טעם. שבהו"ר אנו מתפללין שיענה ית' ויושיענו בזכות הצדיקים וחושבין כל צדיק וצדיק ולא חושבין את שאול. ובפורים לא יסד הפייט כלום על ברכת את צמח דוד כמו שיסד על כל ברכה. משום שדוד ושאול היו שונאים ע"ה בהו"ר שהוא נגד מדת דוד

[500] **בספר** דעת משה פי' ויאמר המן בלבו למי יחפוץ המלך לעשות יקר יותר ממני. למה זה חשב המן בלבו שדוקא לו יחפוץ המלך לעשות יקר יותר מכולם. כי ארז"ל לעשות כרצון איש ואיש זה מרדכי והמן. וכשמוע המן מאמר המלך מה לעשות באי"ש אשר המלך חפץ ביקרו דייק המן תיבת באי"ש בודאי לו יחפוץ המלך לעשות הגדול' כי אנכי נקראתי איש כנ"ל ואמר לו המלך המן טעית לא כן רק עשה כן **למרדכי היהודי** כי הוא נקרא ג"כ איש. ועי' ליקוטים סעיף ע"ג בהשמטה:
ובספר שפתי צדיקים (וירא) כתב בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **לוי יצחק אב"ד דק"ק בארדיטשוב** זצוק"ל שהי' לפלא בעיניו על הנכתב במגילת אסתר ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב. מאין בא לו זו הבחינ' של שמח' שהוא בחינת הקדוש' ולא נאות להמן להכתב בו כך. אמנם אסתר ראתה שהמן הוא כולו רע ואין בו אפילו מעט בחי' טוב ולכך יראה מפניו ע"ד אמרם ז"ל אל תתגרה ברשע שהשעה משחקת לו כי העוה"ז לא נברא רק לרשעים ודרכם צלחה עד מאד. ומי שהוא רשע עד לתכלית דרכו בודאי צלחה והשעה משחקת לו ועם רשע כזה סכנה להתגרות. אבל הרשע שאין השעה משחקת לו זה סימן שיש בו קצת טוב ואז אין סכנה להתגרות בו ויכולת ביד הצדיקים להפכו ולשנותו. וזאת היתה כונת אסתר בראותה שהמן מצליח מאד והשעה משחקת לו יראה מפניו. ונקטה עצה בלבה לעשות סעודה **ועשתה הסעודה בקדושה ובטהרה מאד** עד **ששרתה הקדושה** בכל מאכל ומאכל ובהשלחן וכל כליו. וכשנהנה המן מאותו הסעוד' דבקה בו קצת קדוש' ונתפס בו קצת טוב עד שיתכן לייחס עליו וטוב לב ואז התחיל מפלתו עכ"ל הקדוש:
ובספר בני שמואל פי' **המדרש פליאה** בשעה שאמר המן ואת עשרת אלפים ככר כסף וגו' אמר הקב"ה אילו לא מת משה יפה אמרת עכשיו שמת משה יתלו אותי ואת בניו על העץ. עפ"י הפסוק ועתה הניחה לי ואכלה אותם כרגע ואעשה אותך לגוי גדול. וז"ש המדרש אילו לא מת משה הייתי יכול לקיים ואעשה אותך לגוי גדול. יפה אמרת להשמיד את כל היהודים כמו שאמרת. עכשיו שמת משה ואיננו יכול לקיים ואעשה אותך לגוי גדול שפיר **יתלו אותו ואת בניו על העץ**:

ואושפיזא דילי' לא נזכר שאול. ובפורים שבא הנס ע"י זרע שאול לא נזכר דוד ודוד ראה זה והתפלל ע"ז. ע"ד המדרש זכרנו ה' ברצון עמך ופקדנו בישועתך. כשתעשה נס לישראל ע"י **מרדכי ואסתר** אהי' אני ג"כ נזכר שם. ולכן נזכר עכ"פ שבטו ואמר **איש יהודי** ע"ש **שבט יהודא שבט דוד**. זרע קודש בשם הרב הצדיק הקדוש **מלובלין** זצ"ל:

סימן תתפד

עוד טעם. שלא יסד הפייטן בשמונה עשרה של פורים פייט על ברכת צמח דוד. משום דכל מלחמה ניצחת הי' ע"י מלכות בית דוד דכתיב ידך בעורף אויביך משא"כ מלחמת עמלק אמרו רז"ל דעיקר המלחמה הוא ע"י בני בנים של רחל כמד"א אם לא יסחבום צעירי הצאן ע"כ לא יסד לשבח גם מחיית עמלק בפורים בברכת צמיחת קרן דוד כי הוא אינו עיקר במלחמה הזו אגרא דפרקא:

סימן תתפה

טעם. שא"א הלל בפורים. משום **דקריאת המגילה הלילא**. מס' ערכין דף י' ע"ב:

סימן תתפו

עוד טעם. שאין אומרים הלל על נס שנעשה בחוץ לארץ. וא"ת הרי יציאת מצרים התם כדתניא עד שלא נכנסו לארץ הוכשרו כל ארצית לומר שירה. א"נ כדרבא התם הללו עבדי ה' ולא עבדי פרעה אבל הכא הללו עבדי ה' ולא עבדי אחשורוש אכתי עבדי אחשורוש אנן הילכך לא אפשר. שם:

סימן תתפז

טעם. שאין מפטירין ר"ח שחרית וכן חנוכה ופורים. מפני ביטול מלאכה לעם (אף שפורים מנהגא שלא לעשית מלאכה) חוץ ט"ב שחרית מפטירין אסוף אסיפם עיין סימן תקס"ו ס"א בהג"ה ולבוש שם. ויראה הטעם משום דבט"ב הכל בביהכ"נ עד חצות וליכא ביטול מלאכה. וגם נהגו שלא לעשות מלאכה. ובמנחה יוה"כ מפטירין ביונה. דליכא טורח שכיון דבלא"ה הכל בביהכ"נ עד הלילה. ובת"צ במנחה שמפטירין. כדי שיאמר דברי כבושים וקורין דרשו כו'. נועם מגדים. וע"ל סעי' קנ"ד וסעיף שט"ו וסעיף ש"פ.

קונטרס אחרון

וכן חנוכה ופורים. נהגו לומר כשמחזירין הס"ת למקומם **שיר המעלות לדוד לולי י"י** מפני שמדבר מענין מה שרצה המן לעשות לנו. ואומר קדיש תתקבל. ואומר למנצח על

אילת השחר במקום תפלה לדוד שמדבר מענין אסתר. וגם יש בו רמז לשם המן שנאמר "**הצילה** "**מחרב** "**נפשי** מיד כלב יחידתי ר"ת המן מכי. אבודרהם:

סימן תתפח

טעם. כשיש מילה בפורים **שמלים התינוק** ואח"כ **קורין המגילה**. כדי שיהי' ג"כ בכלל יהודי ולומר ליהודים היתה אורה וגו'. ועוד דאורה זו תורה ושמחה זו מילה שנאמר שש אנכי על אמרתיך וגו' והיינו שיסמוכו זו לזו. דרכי משה סימן תרצ"ג ס"ק ד':

סימן תתפט

טעם. שאין אנו קורין שני ימים מגילה מספק. עי' לעיל סעי' תתס"ד:

סימן תתצ

עוד טעם. כי לא יעבור כתיב וכיון שעיר שדינו לקרות ביום י"ד אין לו לקרות ביום ט"ו וכל שכן הקורים בט"ו אין להם לקרות בי"ו משום לא יעבור. אבודרהם:

סימן תתצא

טעם. שחייבו חכמים להשתכר בפורים והלא בכמה מקומות בתורה מזכיר שהוא מכשול גדול השכרות כמו נח ולוט. מפני שכל הנסים שנעשו לישראל בימי אחשורוש הי' ע"י משתה כי בתחלה נטרדה ושתי מן המלכות ע"י משתה היין שנאמר ביום השביעי כטוב לב המלך ביין אמר להביא את ושתי וגו' ובאה אסתר תחתי' ע"י משתה שנאמר ויעש המלך משתה גדול לכל שריו ועבדיו את משתה אסתר וכו' וכן ענין המן ומפלתו ע"י משתה היין הי' ולכן חייבו להשתכר בפורים מפני שבא הנס בעבור משתה היין שעשתה אסתר ועתה יהי' נזכר הנס הגדול בשתיית היין[501]. אבודרהם. ועיין לעיל סעיף תק"י:

קונטרס אחרון

ע"י משתה היין. ובשם הרב הצדיק הקדוש **מהר"י מבעלז** זצוק"ל שפי' וכלים מכלים שונים כו' דהנה בבלשאצר שהשתמש בכלי ביהמ"ק יצאה פס יד לסימן כלי' ועונש. והרי אחשורוש השתמש ג"כ בכלי ביהמ"ק כמאמרם ז"ל ומדוע לא נענש. אך הרי אמז"ל

[501] **ומה** דאמרינן במגיל' דף ז' ע"ב מחייב אדם לאיבסומא בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. מפני שפיוט הי' שעל הבית האחד עונין ארור המן ועל הבית האחר עונין ברוך מרדכי וצריך צילותא שפעמים שאין אדם מתכוון וטועה. שם:

שאחשורוש נטרד ביינו. והיין הי' לו לעונש יותר גדול מן היד הנ"ל שנתראה לבלשאצר וז"ש וכלים מכלים שונים כלומר מדוע הכלי' הללו שוני' מן הכלים של בלשאצר שזה האחרון נענש עליהם ואחשורוש לא נענש. ע"ז תירץ **ויין מלכות רב**. ר"ל היי"ן הי' לו עונש רב **כיד המלך** כמו העונש של היד שנראתה להמלך בלשאצר:

סימן תתצב

טעם. שנהגו להשתנות במלבושים שונים בזמן הסעודה ושמחת פורים ולא דבר ריק הוא. שהוא לזכר מה שאמרו רז"ל הם לא עשו אלא לפנים (מה שהשתחוו בימי נבוכדנצר) אף הקב"ה לא עשה עמהם אלא לפנים ע"כ משתנים בזמן השמחה במלבושים שונים ולא ניכר הפנים של מי הוא. בני ישששכר. ועי' לעיל סעיף קצ"ג:

סימן תתצג

טעם. שמרדכי נקרא שמו **פתחיה**. שהי' פותח דברים ודורשן. ויודע שבעים לשון. עי' פחד יצחק אות פ'. וכתב ושמעתי חידה **פתחיה זה מרדכי** על דרך והי' ראשיתך מצער ואחריתך ישגא מאד בצורה זו:

פ|ת|ח|י|ה.

מ|ר|ד|כ|י.

סימן תתצד

טעם. שנקראת **אסתר**. על שם שהיתה מסתרת דברים שלא הגידה עמה ומולדתה. מ"ר אסתר. **עוד טעם**. על שהיתה מסתרת עצמה שלא תלקח אל בית המלך[502]. אילת השחר:

קונטרס אחרון

עשה מרדכי עם שמות. בספר בית יצחק על מס' מגילה דף י"ח כתב בשם הרב המגיד **מקאזניץ** זלה"ה וז"ל הנה נודע מזוה"ק וכתבי האר"י ז"ל דאחשורוש הטמא לא נגע באסתר כלל ח"ו רק שאסתר השביעה שידה אחת ובאת בדמות אסתר ושמשה עם

[502] **בספר** ויכתוב משה (תצוה) כתב על מה שאמז"ל במגילה **וישנה ואת נערותי'** שהאכילה קודלי' דחזירי. כדעת הזוהר פ' תצא דנקרא שמה אסתר ע"ש הסתיר שהסתיר אותה קב"ה מאחשורוש ונתן במקומה שדית בדמותה. וסבר הוא שהיא אסתר וכל זה עשה מרדכי עם שמות ע"ש. וכן כאן היא לא היתה אוכלת רק השדית שהיתה בדמותה והוא סבר שהיא אסתר:

ועד"ז פי' שם (וישב) **ותתפשהו בבגדו**. לשון בגידה כדאיתא בשפתי כהן על התורה בשם הזוהר כגוונא דמרדכי עשה לאחשורוש להחליף עם שמות במקום אסתר שדית תחתי' כן עשה יוסף עם שמות והחליף במקומו שד. אבל אשת פוטיפרע היתה מכשפה וידעה זאת שהוא שד מש"ה ותתפשהו בבגדו. פי' שאמרה לו אני מכיר בבגידה שאתה עושה לי:

אחשורוש והי' סבור שהיא אסתר. והנה כתבו המקובלים דשם השדית שהשביעה אותה אסתר מו"ך שמה עיי' בקנאת סתרים למהר"א גלאנטי. וזהו שרמזו התוספ' בדבריהם הקדושים שהיתה משמשת במו"ך ור"ל שהשתמשה בהשדית ששמה מו"ך:

סימן תתצה

טעם. למנהג שג"פ בשנה אוכלים לביבות. הוא מאכל שהבשר מכוסה בבצק. פורים. והו"ר. וערב יום כפור. משום שהימי' האלו הם כמו יו"ט באכילה ושתי' ולא יו"ט גמור שהרי מותרין במלאכה ובמו"מ וא"כ הי"ט באתכסיא ולא באתגליא. וידוע דרשת חז"ל **ושמחת בחגך** אין שמחה אלא בבשר וע"כ הימים האלו הבשר באתכסיא שאוכלים בשר אבל הוא מכוסה בבצק. גאולת ישראל. וע"ל סעיף תשל"ו:

סימן תתצו

טעם. למה תקנו בפורים **משלוח מנות איש לרעהו**. להורות דשם הי' נוח מאויביהם כי איש לא עמד בפניהם כי נפל פחדם על כל העמים והיתה הסעודה בהשקט שלא בחפזון. דרך פקודיך:

סימן תתצז

טעם. שאין מברכין על מצות **משלוח מנות בפורים**. דהרי גם אם אינו רוצה לקבלם יצא כמ"ש הרמ"א סי' תרצ"ה סעיף ה'. משום דעיקר מצות משלוח מנות כמ"ש במקרא **איש לרעהו** שפירשו אוהבו **להרבות השלום**. ומי בוחן לבבות לידע אם חבירו אוהבו באמת ע"כ לא נתקן ע"ז ברכה כדי שלא יהי' ברכה לבטלה. ארחות חיים שם בשם שו"ת מור ואהלות:

סימן תתצח

טעם. שאין עושין פורים באדר ראשון דהיינו בחודש שנים עשר כאשר כתב במגילה. כדי לקרב גאולת אסתר לגאולת מצרים ואתא כמ"ד פ"ק דמגילה קורין אותה באדר השני.[503] ואמרינן מסמיך גאולה לגאולה טפי עדיף. מהרי"ל. וע"ל סעיף תנ"ב:

[503] **בספר** תשב"ץ כתב מיהו כבר נהגו רבותינו לעשות פורים באדר ראשון בי"ד בו לענין אכילה ושתי' ולעשות סעוד' גדול' מדתנן אין בין אדר הראשון לאדר השני אלא מקרא מגילה ומתנות לאביונים. וכן הי' רגיל **רבינו יחיאל מפריש** להרבות בשמחה ובסעוד' בארבע' עשר של אדר ראשון ולהזמין בני אדם עמו כדמשמע נמי לשון המשנה ע"ש. ועי' ד"מ סימן תרצ"ז דכ' לא ראיתי נוהגין כן:
ובספר דברי יחזקאל כתב בשם הרב הצדיק הקדוש **ממעזיבוז** זצוק"ל. כי מרומז פורים בתור' בפסוק **ויעש אברהם**

קונטרס אחרון

את שני הימים האלה. בני הכרכים שחל ט"ו באדר להיות בשבת מקדימין **וקורין המגילה** בי"ד **ומתנות לאביונים** ג"כ בי"ד **ועל הנסים** אומרים בט"ו **סעודה ומשלוח מנות** ביום א'. שו"ת הרדב"ז סימן תק"ח. וביום שבת מוציאין שני ספרים ובשנייקורין **ויבא עמלק**. סימן תרפ"ח סעי' ו':

יש לאכול מיני זרעונים בליל י"ד אחר התענית זכר לאסתר כדאמרי' במגילה פ"ק וישניה לטוב שהאכילה זרעונים ויש שאין אוכלין בשר בלילה כדי שלא יטעו לומר שהיא סעודת פורים ואין נוהגין כן וידלי' נרות ושמח' וכבוד יום עדיף. עי' מ"א סי' תרצ"ה סק"ו ופ"מ שם **והמנהג** באיז' מקומות לשורר בפורים ובש"ת על נהרות בבל תדבק לשוני וכו' על ראש שמחתי. לבושי מכלול:

סימן תתצט

טעם. שיש ליזהר בכל תקופה מארבעתן **שלא לשתות מים בשעת התקופה**. משום סכנה שלא יתנזק ויתנפח. מפני **שתקופת ניסן הוא**. לפי שנהפכו מימי מצרים לדם לפי רגע. **ותקופת תמוז**. לפי שבשעה שאמר הקב"ה למשה ולאהרן ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו וגו' והם לא עשו כן והכו אותו וזבו ממנו דם שנאמר הן הכה צור ויזובו מים ואין זיבה אלא דם שנאמר ואשה כי יזוב זוב דמה ובאותה שעה לקו כל המימות בדם. **ותקופת תשרי**. לפי שבאותו פרק בא אברהם לשחוט את יצחק בנו וטפטפה הסכין דם ואותה הטיפה נתפרשה במימות. **ותקופת טבת הוא**. לפי שבאותו הפרק נשחטה בת יפתח ונהפכו כל המימות לדם ואי אפשר לעולם בלא צחצוח דם באותן פרקים והוא מלקת. וי"א שארבעה מלאכים ממונין על המים בארבעה תקופות אלו כל אחד ואחד בתקופתו ומתחלפין וכשזה יוצא זה נכנס ועומדין המים בלא שמירה. וי"א שהשטן משליך טפה של מרה במים. וי"א כי עקרב מתגרה עם ארי' ועקרב משליך טפת דם במים כשאומרים תקופה נופלת. אבודרהם.[504] ועי' טו"ז יו"ד סי' קי"ו ס"ק ד':

משתה גדול ביום הגמ"ל את יצחק. הגמ"ל אותיות **מגיל"ה** שעשה משתה בפורים. ועיין ד"מ סי' תרצ"ד דכ' וז"ל ובמנהגים שלנו כ' דרוב הסעוד' צריכה להיות ביום. אבל בת"ה כתב דרוב העולם נוהגין לעשות עיקר סעודת פורים בערב ונמשכים עד הליל' ורוב הסעוד' בליל' ונתן טעם לדבריו ומ"מ כתב דהוא ורבותיו נהגו לעשות עיקר הסעוד' בשחרית. וכתב עוד במנהגים דחייב במשתה ושמחה ב' הימים שנאמר את שני הימים האלה וגו':

[504] **ועי'** ש"ך שם ס"ק ו' שכתב וז"ל נוהגים העולם להניח ברזל על כל המשקים ומאכלים. ועל מאכלים ומשקים מבושלים או כבושים ומלוחים אין מניחין שום דבר כי אומרים שאין לחוש במבושל וכבוש ומלוח משום תקופה כו' וטוב להחמיר בזה להניח ברזל עליו ע"ש. ועי' מ"א סי' תנ"ה ס"ק ז' שאין לשפוך מים שלנו מכח מת או תקופה הנופלת דשומר מצוה לא ידע דבר רע. ומ"מ טוב לכתחל' להניח בהם ברזל. רמ"א שם סעיף ב' ובשאר ימות השנה יניח מלח או חותם (היינו מ"ש בד"מ להחתימה במפה). מ"א שם ס"ק ט' ועי' מ"א סימן ר"ו ס"ק ח' בשם ס"ח

קונטרס אחרון

משום סכנה. ובס' ארחות חיים סי' תנ"ה כתב דלפמ"ש בזוהר פ' ויקהל ובפרשת ויקרא ובפ' קדושים בארבע תקופות הכרוז יוצא למעלה על התשובה ודינין מתערין ע"ש. לכך הנהיגו הקדמונים לשפוך המים לזכרון התשובה:

הם מזיקים. ובספר זכור לאברהם כ' שבארץ הצבי וכל גלולות טורקיא"ה וערי איטלייא נזהרין שלא לשתות מים בשעת התקופה דוקא. אמנם אחר זמנם שותים מאותם מים שהי' בתלוש בשעת התקופה ואין פוצה פה. ובמהרי"ל כתב שהי' נזהר בה ג' שעות בין מלפניה בין מלאחריה.

סימן תתק

טעם. שבארבע תקופות השנה עושין שמירה בברזל. כי **ברז"ל** ר"ת "**בלהה** "**רחל** "**זלפה** "**לאה**. כדי להכניע ד' קליפות שלהן שלא יהי' להם שליטה[505]. עי' דעת משה פ' בלק:

קונטרס אחרון

עושין שמירה בברזל. בספר ארחות חיים סי' תכ"ח אות י"ב כתב וז"ל והנה עכשיו המנהג שאין נותנין הברזל לתוך המים. אלא מניחים הברזל ע"ג הכלי שבתוכו המים או המשקין. ושמעתי בשם הגאון מהרש"ק ז"ל מבראד שאמר דלפ"ז אם מונח בתיבה שהדלתות תלוים בצירי ברזל או שסגור במנעל של ברזל או גם בית שהדלתות והחלונות קבועים בברזל או שהגג של ברזל או שתקוע במסמרות של ברזל יש צד להקל נגד התקופה ולא אדע אם השמועה אמת עכ"ל:

ובספר תו יהושע בסופו כתב. הטעם. שנתינת הברזל מהני. לפי שנאמר והיה הדם בארץ מצרים בעצים ובאבנים ולא הוזכר ברזל או שארי מתכות. משמע שלא היתה הגזירה בכלים של ברזל. ולכן אם ישים אדם ברזל במים ינצל מכל אלו:

ובספר קב הישר פמ"ז כתב דלזה יש תקנה בהנחת הברזל ע"ד הכתוב **תרועם בשבט ברזל**. שע"ז התפלל דוד המלך ע"ה שישבר ויהרס הקב"ה את המצערים שמצירין

וז"ל בירך על המים ושמע שיש מת בעיר ישתה מעט מן המים וישפוך השאר ואם אמר לו שהתקופ' נופלת ימתין מעט עד שעברה התקופ' ואח"כ ישתה ולא יברך ואפי' למ"ד שיש סכנה בדבר. כי שומר מצוה לא ידע דבר רע ע"ש. ועי' ב"י סימן תנ"ה וז"ל ובמרדכי משמע שכל מים שהיו בתלוש בשעת התקופה כל ששותה מהם או לש בהם ואוכל אפי' אחר כמה ימים הם מזיקים. ועי' מחצית השקל סי' ר"ו ס"ק ח':

[505] **ששולטת** בעת התקופה והם ר"ת אלמ"ן. "לילת. "מחלת. "נעמה. "אגרת. כדאי' בזוהר הקדוש. **ובספר** יסוד האמונה פי' המדרש פליאה **ארץ אשר אבניה ברזל** אל תקרא אבניה ברזל אלא שברזל אבניה. ע"ד שארז"ל אשר אבניה ברזל אלו האמהות שמהם נבנה העולם. ופי' האריז"ל כי ברז"ל ר"ת "**בלהה** "**רחל** "**רבקה** "**זלפה** "**לאה** עכ"ל. וקשה למה אינה רמיזה שרה לז"א אל תקרא אבניה ברז"ל אלא שברז"ל אבניה **והש**' של שברזל מרומז לשר"ה: **כתב** מהרי"ל בשם מהרא"ק דאין להקפיד על התקופה אלא בנהרות ולא בעיר אך דגזרו עיר אטו נהרות:

לישראל בזכות י"ב שבטים הנולדו מן ד' אמהות שראשי תיבות שלהן הן ברז"ל בלה"ה רח"ל זלפ"ה לא"ה. שזכות האמהות יעמוד לנו להנצל מן הדינים קשים. כי כל ענין דם הוא מורה על דינים קשים שהן באים מסטרא דמסאבא שבס"א שהוא לילי"ת הרשעה עם מחנותיה שבה נכללין ה' מראות דם הטמא:

סימן תתקא

טעם. למנהג העולם שעושין **סעודת זכר** בליל שבת קודם המילה לילד היולד. לפי שבליל שבת הוא סעודתא דחקל תפיחין קדישין והעלי' למלכות והיא הנקרא המטרונ'. ומש"ה צריך להיות שמונה ימים כדי שיראה פני המטרונ' תחל'. היא המל' בליל שבת. ולכן עושין סעודת זכר ולרמז ע"ז כי עפ"י אותה סעודה בא שפע קודש על הזכר להכנס לבריתו שאעא"ה. עבודת ישראל פרשת אמור:

סימן תתקב

טעם. שנוהגין בשבת לבקר אצל התינוק הנולד. מפני שהוא אבל על תורתו ששכח. ט"ז סי' רס"ה ס"ק י"ג בשם דרישה. (וע"כ אוכלין שם עדשים):

קונטרס אחרון

על תורתו ששכח. בספר ברית אברם (וישלח) כ' בשם ספר אהבת עולם דלכך לומד אדם תורה בבטן אמו כדי שלא יהא היצה"ר טוען שהוא מוקדם בזמן. לכך לומד מקודם כדי שיהא היצ"ט מוקדם יותר. ומה שהמלאך סטרו אח"כ על פיו כדי שישכח. לפי שהיצה"ר לא הי' יכול לבוא כלל לאדם מחמת טענת היצ"ט כנ"ל ואז לא יהי' כלל מלחמות היצה"ר ולא יהי' שכר ועונש. והוא ית' רוצה שיהי' שכר טוב לצדיקים ע"י שעוסקין תמיד במלחמת היצה"ר וגוברין עליו. לכך משכחין את האדם מה שלמד בעודו בבטן אמו:

סימן תתקג

טעם. שקורין את הסעודה בליל שבת שקודם המילה **שלום זכר**. דאיתא בפ' מרובה דף פ' ע"א רב ושמואל ורב אסי איקלעי לבי שבוע הבן ואמרי לה לבי ישוע הבן. ופי' ר"ת שנולד שם בן ועל שם שהולד נושע ונמלט ממעי אמו כדכתיב והמליטה זכר נקט לשון ישועה והי' רגילין לעשות סעודה ע"ש. וע"כ קבעוה בליל שבת שהכל מצוין בבתיהם

ונקרא שלום זכר כי השבת נקרא שלום[506]:

קונטרס אחרון

לעשות סעודה. וכן נוהגין להקיץ ולשמור הנער בליל שמיני. **והטעם**. לפי שהשטן מכלין להזיק לנער ולמונעו ממצות מילה. לפי שקשה לו שישראל מקיימין המצוה שבזכותה ניצולין מדינה של גיהנם. וסמך לדבר ואתה את בריתי תשמור. שבשעת הברית צריכין שמירה. מטה משה עניני מילה פ"ד:

כמו סעודת אירוסין. ועי' דרישה סי' תקט"ו דאורחים נכבדים שנתארחו בתוך ביתו וסועדים אצלו חשוב סעודת מצוה אבל כשנתארחו אצל אחד וזימנם אחר לסעוד יש להסתפק אי חשוב סעודת מצוה ע"ש. ובספר יוסף אומץ אות קל"ד כ' כשעושין סעודה לכבוד אורח חכם מורינו שבא לעיר קבלתי שהוא סעודת מצוה ע"ד מה שדרז"ל על לאכול לחם עם חותן משה לפני האלהים שהנהנה מסעודה שת"ח מסובין בה כאלו נהנה מזיו השכינה. וכן כתב הגאון יעב"ץ בסידורו. ובסידור האריז"ל כתב דסעודת מוש"ק הוי סעודת מצוה:

ובספר שכחת לקט כתב בשם ע"ה דף קי"ד ע"ד דבכל סעודת מצוה אומרים ד"ת על השלחן ומסיים עם ביאת משיח ובנין ירושלים[507] כדי להזכיר החרבן שלא יהי' קטרוג על שמחת המשתה:

[506] **ועי'** פ"מ א"ח סי' תמ"ד ס"ק ט' דאם נולד בן זכר בליל שבת לאחר צ"ה והקהל התפללו ערבית בלילה י"ל דקורין לזכר בליל זה לא בליל שלפני המילה דמשמע התם שנושע מבטן אמו וקרוב ללידה עושין בשבת שהכל מצוין בבתיהם ועושין בליל שבת סמוך ללידה וא"כ משמע דבשבת שני' הסמוך למילה לא הוי מצוה כו' כללא דמלתא סעודה שנעשית על גמר מצוה הוי מצוה. **סיום מסכתא** וכדומה. **וסעודה בן שבעים שנה**. וסעודה שעושה למי שנעשה נס. או נותן ס"ת וכלי הקודש הוה מצוה. וליל שבת של בן זכר. **ופדיון הבן** הוה מצוה. **חנוכה** אם אומרים שירות הוי מצוה. **ופורים** הוי מצוה. **ובר מצוה** ביום י"ג הוי מצוה. [הערת המדפיס: כתב הט"ז סימן רכ"ה סק"ד שמצוה על האדם לעשות סעודה ביום שנעשה בנו בר מצוה דהיינו ביום שנכנס לשנת י"ד כיום שנכנס לחופה ע"ש:] ואח"כ דוקא כשדורש. **וסעודת אירוסין** ואפשר כל שבעת ימי המשתה ע"ש. ועי' אלי' רבה סימן תקנ"א ס"ק כ"ו דלילה שלפני המיל' מזמנין המוהל והסנדק ושאר קרובים ואוהבים הוי סעודת מצוה. ובסימן תמ"ו סק"ו כתב דסעודת שידוכין הוי מצוה כמו סעודת אירוסין ע"ש. ועי' מ"א סי' תמ"ד סק"ט. **וסעודת ר"ח** הוי מצו'. עמק ברכה. ועי' טור סי' תי"ט. **חנוכת הבית** אם לא הניח תחל' לשתות בביתו ולנהוג קלות ראש רק שעושה סעוד' לחנכו תחל' לומר בו ד"ת ולדרוש בו מעין המאורע הוי סעודת מצוה. מ"א סימן תקס"ח סק"ה בשם רש"ל:

[507] **פעם** א' דרש הרב **המגיד מדובנא** ז"ל בעיר אחת ולא סיים בגמר הדרשה ובא לציון גואל כדרך הדרשנים והי' לפלא בעיני השומעים. ולא הרהיבו עוז בנפשם לשאול אותו ע"ז. ובא אברך א' אשר לא הי' עשיר והרהיב עוז בנפשו ושאל אותו מדוע לא סיים ובל"ג. והשיב לו דע כי אין בן דוד בא עד שיכלה פרוטה מן הכיס וגם בעיקבתא דמשיחא חוצפא יסגי. ויש מחלוקת בין העניים ובין העשירים כי העשירים יאמרו יען כי עשיר יענה עזות ולזאת ע"י יוכל משיח לבוא רק אתם העניים מעכבים יען כי בתחנונים ידבר רש והעניים יענו ויאמרו כי ע"י כבר הי' בא משיח כי כבר כלתה אצלנו פרוטה מן הכיס. רק אתם העשירים מעכבים את הגאולה. ועתה אתה השואל עשית שלום ביניהם כי בך יש עזות וגם אצלך כלה פרוטה מן הכיס ולזאת **ובא לציון גואל בב"א**.

סימן תתקד

טעם שמדליקין **נרות ביום המילה**. משום שנאמר **ליהודים היתה אורה** וגו' וששון זו מילה דכתיב **שש אנכי על אמרתך**. וגו'. (יעב"ץ). ועי' בשבלי הלקט הלכות מילה ז' שכך הי' נוהגין בימי הגזירה להדליק נרות בבית שיש שם בו ברית מילה[508] לאות ולסימן לעוברין דרך שם שיכירו וידעו ישראל שיש שם ברית מילה וילכו שמה לשמוע הברכות. וע"ל סעי' ק"ל:

קונטרס אחרון

לשמוע הברכות. לכתחלה צריך עשרה משום שהתינוק יצא מבית האסורין וצריך להודות בפני עשרה[509] ולכן אומר הודו לפי שהברכה באה בשבילו ולכך מטעימין אותו והיכא דלא אפשר בי' מהלינן לי' בלא י'. הגהות מנהגים:

סימן תתקה

טעם. למנהג ישראל **שיהי' הסכין של מילה מחודד בשני פיות** לשני הצדדים. בכדי שלא יבוא לידי טעות ויחתוך בהצד השני שאינו מחודד ויסכן התינוק ואסמכוה אקרא **וחרב פיפיות בידם**. דרך פקודיך:

סימן תתקו

טעם. שנהגו שלא לחלוץ התפילין עד אחר המילה. משום שהתפילין הם אות והמילה ג"כ אות.[510] ש"ך סי' רס"ה ס"ק כ"ד:

---

[508] **ובשו"ת** בנימין זאב סי' ל"ו כתב וז"ל. **טעם**. שנהגו **להדליק נרות בחופה** בביהכ"נ **וסממנין במילה**. ע"פ מה דאיתא סנהדרין דף ל"ב ע"א **אור הנר בברור חיל** (שם מקום) **משתה שם**. **משתה שם**. **קול ריחים בבורנו** (שם מקום) **שבוע הבן**. **שבוע הבן**. פי' בימי השמד לא היו יכולין לעשות חופה ומילה בפרהסיא והיו עושין ישראל הענין בצינעה וכל מי שהיו שם נרות דולקות באסקופא הי' סי' כמי שצועק משתה שם משתה שם והיו יודעין שבאותו חצר איכא הכנסת כלה. וכל מי שהיו שם קול ריחים הי' סימן לשחיקת סממנין לרפואת התינוק וכמי שצועק שבוע הבן שבוע הבן והיו יודעין שבאותו חצר איכא מילה היכל היו נכנסין שם ובשביל השמד שלא להוציא קול קבעו סימנין אלו כדי שיבוא העם במצות ע"ש. **וטעם** שברית מילה קרי שבוע הבן על שם שהיא לסוף שבוע. רש"י שם:

[509] **נוהגין** להתפלל בבית אבי הבן ביום המילה. וכשמברך אבי הבן להכניסו עונין העומדים שם **כשם שנכנס לברית בן יכנס לתורה ולחופה ולמע"ט**. וסדרם על זה הסדר ע"ש דאמרינן לעולם ילמד אדם תורה ואח"כ ישא אשה. והזכיר אח"כ מעשים טובים אע"פ שהוא חייב במצות מיום שהוא בן י"ג שנה ויום א' מכל מקום אינו בי עונשין עד עשרים וכבר הי' בן שמונה עשרה לחופה. אבודרהם:

[510] **ובספר** עטרת צבי פ' (תזריע) כתב שהי' נוהג לחלוץ התפילין קודם המילה וכתב ראי' לדבריו ע"ש:
ובספרו בית ישראל כתב וז"ל אני נוהג לחלוץ התפילין קודם המילה כי בעת כריתת הערלה ביום השמיני הוא התגלות עולם התיקון והוא בחי' התגלות הכתר והרי זה דומה למוסף ר"ח וכן ראיתי למורי הקדוש **מוהרי"י מלובלין** אשר לא הניח תפילין בעת המילה הגם שלא ראיתיו חולץ התפילין לשעת המילה אבל לא נזדמן לי זה אמנם ראיתיו שלא הניח תפילין למילה והוא בודאי מטעם הנ"ל. וכן ראיתי למורי הקדוש מוהר"ר **משה יהודא**

סימן תתקז

טעם. שנהגו **לעשות כסא לאליהו**. מפני כשגזרו בימיו על הברית ונתקנא לדבר וברח לו ונחבא במערה ויאמר ה' לו מה לך פה אליהו ויאמר קנא קנאתי לה' אלהי ישראל כי עברו בריתך בני ישראל אמר לו הקב"ה חייך על מה שקנאת על המילה כל זמן שיעשו את המילה תעיד עליהם שקיימים לפיכך מושיבין כסא למלאך הברית שנקרא **אליהו** שנאמר ומלאך הברית אשר אתם חפצים בו הנה בא אמר ה' צבאות.[511] אבודרהם:

קונטרס אחרון

תעיד עליהם שקיימים. ובספר אגרא דפרקא אות קמ"ו כתב בשם קדוש ישראל ה"ה הרב הקדוש **מהר"ש מקארלין** זצללה"ה שאמר בשם המדרש בשעה שאמר הקב"ה לאליהו שיצטרך להיות בכל ברית מילה שבישראל. אמר אליהו אתה ידעת שאני מקנא לשמך יתברך הנה אם יהי' הבעל ברית בעל עבירה לא אוכל לסבול להיות שם. והבטיחו השי"ת שיכפר להבעל ברית ואז יהי' ריקן מעבירות. והשיב עוד אפשר יהיה המוהל בעל עבירה הבטיחו השי"ת שיכפר גם לו. השיב עוד אפשר יהיו הקהל העומדים שם בעלי עבירות ולא אוכל לסבול, הבטיחו השי"ת שיכפר לכל הקהל ע"כ. וכתב שם שזה מרומז בפנחס הוא אליהו תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל. כי הואיל ומדתו קנאה והוצרך להיות אצל כל ברית ולא יוכל לסבול עי"ז גורם הכפרה לישראל כי הוצרך השי"ת להבטיחו כנ"ל:

ובספר בני יששכר חדש תשרי מאמר ד' אות ז' כתב כך שמעתי שיש באיזה מדרש ולא ראיתיו. אבל ראיתי בס' אחד כתב ג"כ ששמע בשם המדרש שכל העומדים אצל כסא של אליהו מתכפרין עונותיו:

ובשם הרב הצדיק הקדוש **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל שפי' מאמר אליהו מלאך הברית וכו' **עמוד על ימיני** וכו' ולכאורה אין להתפלל רק להשי"ת. רק אנו עושין מצות חכמים שאמרו להזמין את אליהו. וזה הסיום **שברתי לישועתך ה'**. שאין אני מתפלל רק אליך. רק **ומצותך עשיתי**. וע"ל בהשמטה לסעי' תת"ז:

ליב מסאסוב שחלץ התפילין וכל מעשיו הי' ע"פ קבלת רבו הגאון הקדוש מוהר"ר **שמעלקא** נשמתם צרורות בצרור החיים וראיתי הלכה למעשה:

[511] **ונוהגין** להדר אחר מצוה זו להיות סנדק לתפוס התינוק למוהלו. ונוהגים להתעטף בטלית. פתחי תשובה סי' רס"ה ס"ק י"ב. ובש"ת א"ח סי' י"ח סק"ד כתב בשם כנה"ג לפי המנהג שלא ללבוש טלית בט"ב שחרית גם לצורך להיות סנדק למילה לא ילבש טלית. ומ"מ ראיתי סנדק אחד לבש ובירך ולא מחיתי בידו ע"ש:

ולא מחיתי בידו. ובספר אשל אברהם מהדורא תנינא סי' תקנ"ט כתב כיון דלובשים בגדי שבת למילה בט"ב גם טלית נכון ללבוש אז עכ"פ הסנדק ומותר לומר המזמורים שמצד המילה ועכ"פ בהרהור כי בהרהור אין מניעה רק בדרך לימוד המשמח היטב:

סימן תתקח

טעם. שאומרים **ברוך הבא** בקול רם בשעה שמכניסין הילד למקום הוועד למולו. כי הבא בגימטריא שמונה ע"כ אומרים ברוך הנימול לשמונה. שם:

סימן תתקט

טעם. שמברכין **אשר קב"ו על המילה** בעל. מפני שיכולה להיעשות ע"י אחרים.[512] לבוש יו"ד סי' רס"ה סעי' א':

קונטרס אחרון

על המילה בעל. ובספר תוספת חיים כתב על מה שפרש"י וירא אליו ד' באלוני ממרא. הוא שנתן לו עצה על המילה. האיך אפשר לומר שאעא"ה לקח עצה מממרא אם לעשות מה שציוה לו הקב"ה. רק שאעא"ה הי' מסופק איזה ברכה יברך אם יברך על המילה או למול וממרא נחן לו עצה לברך על המילה כמו שאנו מברכין. וזה שפירש"י הוא שנתן לו עצה על המילה ר"ל לברך ברכת על המילה:

ובספר ברית אברם פי' שנתן לו עצ"ה. היינו מין עצה הנזכר במס' שבת דע"ו (עצה כמלא גמל) והוא נתן לו שיעשה ממנו איזה רפואה ויתן על המילה כדי שיתרפא מהר. וכן פי' ג"כ בחזקוני פ' וירא:

ובספר פרקי דר"א כתב רבן גמליאל אומר שלח וקרא לשם בן נח ומל את בשר ערלתו ובשר ערלת ישמעאל בנו שנאמר בעצם היום הזה נימול אברהם וישמעאל בנו. ובפ' ב' כתב דשם יצא מהול:

[512] **וכן בבדיקת חמץ** מברכין על ביעור חמץ ולא בלמד לבער. מפני שהוא מצוה שאפשר להתקיים ע"י אחר שמבערו אפי' שלא מדעתו שלא הקפידה התורה אלא שיהא החמץ מבוער מן הבית אפי' שלא ע"י הבע"ה אלא ה"ה אחר שהוא מבער אפי' אין החמץ שלו ולכך אפי' כשהבעל הבית מבער בעצמו מברך בעל שלא לשנות הברכה שאין מברכין בלמד אלא במצוה שמוטלת על האדם וא"א לקיימה ע"י שליח. והא דמברכין על תפילין של ראש בעל אע"פ שא"א לקיימה ע"י שליח. משום דקי"ל ב' מצות הן והואיל ותכופות וסמוכות זו לזו ונראים כמצוה אחת לפיכך על הראשונה שהיא כמו התחלת המצוה וגם הוא עובר לעשייתן כדין שאר הברכות אמרינן להניח בלמד כמו שהוא נוסח כל הברכות ועל השנייה שהוא כמו גמר המצוה ואמירת הברכה היא בשעה שעוסקין בעשייתה אומרים על מצות שכן משמעות לשון על נופל לומר בשעת המצוה. לבוש א"ח סי' תל"ב. וע"ל סעי' כ"ה:

ועי' פתחי תשובה סי' רס"ה בשם ספר חמודי דניאל כ"י שהמל כשמברך צריך לכוין להוציא את הפורע והפורע צריך לכוין לצאת בברכתו. ועי' מ"א סי' ע"ה סק"ח דמ"מ לא יאחוז המוהל בערוה בשעת ברכה. ובסי' א"ר חולק עליו וכתב דאין נוהגים כמ"ש מ"א ע"ש:

ע"י אחרים. והא דמברכין על נטילת לולב ולא בלמ"ד ליטול לולב. משום דמן הדין כיון שהגביהו מיד הי' יוצא אלא שאנו עושין על דרך שיהא נחשב כאילו לא הגביה ע"כ לא הוה ממש עובר לעשייתן שהרי כבר התחיל בנטילה מעט לכך אנו מברכין בעל דמשמע על עשיית המצוה בשעת עשייתה. לבוש סי' תרנ"א סעי' ה'. ומה שמברכין על אכילת מצה ולא לאכול וכן על אכילת מרור. לפי שיכול להוציא בברכה זו את עצמו ואחרים עמו וכל ברכה שמוציא אחרים עמו צריך לומר על. שם סי' תע"ח סעי' א':

ובספר אבודרהם כתב בשם ר"ת דכל מצוה הנעשית מיד מברכין בעל. כגון **על המילה. על ביעור חמץ. על אכילת מצה. על אכילת מרור** כו' וכל מצוה שיש בה שהות כגון להניח תפילין כל היום. להתעטף בציצית להיות עטוף בו כל היום. לישב בסוכה לאכול ולטייל בה כל היום. מברכין בלמ"ד דלהבא משמע. ולהדליק נר של חנוכה יש שהות במצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק. וכן לשמוע קול שופר יש שהות להפסיק בין התקיעות ולכך מברכין בלמ"ד:

סימן תתקי

טעם. שאין מברכין שהחיינו על המילה. משום שהוא מצוה דרמיא אבי דינא. ועוד כיון שיש צער לבן לא מתקני בי' רבנן שהחיינו אי נמי שיעור חכמים כן הוא דלא מברכינן שהחיינו אפחות משלשים יום ומילה איתא לפחות משלשים יום אבל פדיון הבן אינו לפחות מל' יום דיצא מכלל נפל בעינן. שבלי הלקט הלכות מילה אות ד':

קונטרס אחרון

לפחות משלשים יום. ובשם הרב הצדיק הקדוש **מהר"י מרוזין** זצוק"ל. **הטעם**. שאין מברכין שהחיינו על ברית מילה. כי באמת הי' צריך להיות בלי ערלה כידוע שמחמת חטא אדה"ר נמשך הערלה. אך עתה שיש ערלה מצוה לחתכו ע"כ אין מקום לברך שהחיינו שטוב הי' שלא יהיה כלל ערלה:

סימן תתקיא

טעם. שאבי הבן **מברך להכניסו** אחר המילה אע"פ שאמרו חכמים כל מצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן. משום דכל מצוה שהיא תלוי בדבר אחר לא מברכינן אלא לאחר עשייתן כגון מילה שהיא ביד אחר ואבי הבן מברך.[513] שם:

[513] **אבל אב המל את בנו** יברך תחלה שני הברכות דהיינו על המילה ולהכניסו ואח"כ יחתוך דאילו בין חיתוך לפריעה א"א לו כיון שהוא טרוד באמצע עשיית המצוה ותו דיש צער לתינוק שיפסיקו בין חיתוך ופריעה ויתמלא החיתוך דם ובדוחק ימצא הפריעה אח"כ. ט"ז סי' רס"ה סק"א:

קונטרס אחרון

ומחה"ש שם. כתב בס' מטה משה עניני מילה אות כ"ג בשם מהרי"ק דיש ליזהר שלא ימולו שני אומנים מילה אחת לכתחלה בשבת. כגון שזה ימול וזה יפרע אלא המל הוא יפרע. וסיים וכן הורה מורי הגאון מהר"ש ז"ל ע"ש. ועי' ט"ז סי' רס"ו ס"ק י"א שכתב שכבר נהגו בהרבה מקומות גדולות שמלין ב' מוהלין בשבת זה מל וזה פורע ע"ש. ועי' קנאת סופרים דף נ"ב תשו' י':

ויש לאדם לחזור ולהדר אחר מוהל ובעל ברית היותר טוב וצדיק רמ"א סי' רס"ד בשם א"ז. ובשו"ת הד"ר ח"א סי' ט"ל כתב ידוע לכל שהרב הקדוש מוהר"ר **משה ליב מסאסוב** זצוק"ל היי' נוסע לב"מ אפי' עשרים פרסאות ופ"א נסע על פסח עם כל ב"ב לכפר א' להיות שמה על הב"מ.

סימן תתקיב

עוד טעם. לפי שאינה כשאר ברכות שמברכין לעשות המצוה אלא ברכת שבח והודאה היא שהאב מודה לשם שזכהו לבן ולהכניסו בבריתו של אברהם אבינו. אבודרהם:

סימן תתקיג

טעם. שאנו אומרים בשעת המילה **כשם שנכנס לברית**. ולא כשם שהכנסתיו. עפ"י מה דאיתא (מנחות דף מ"ג) גבי דוד שנכנס למרחץ ראה עצמו ערום אמר או לי שעמוד ערום בלא מצות וכיון שנזכר במילה שבבשרו נתיישבה דעתו. והנה אנו רואים בעוה"ר כאשר יפשפש אדם במעשיו היטב יראה שאין עושה שום מצוה בלי פנייי' קצת עכ"פ. וזה פי' הגמרא גבי דוד כשנכנס למרחץ פי' כשפשפש במעשיו ורחץ עצמו מצואת עונותיו וראה עצמו ערום במצות שאין שום מצוה שלא יהי' בה קצת פנייי' דקה מן הדקה עכ"פ עד שנזכר במילתו ונתיישבה דעתו כי במצוה זו אין שום פנייי' כי התינוק כשמלין אותו הוא בן ח' ומה פנייי' יש לו. וזה שאנו מברכין להילד הנימול **כשם שנכנס לברית**. בלי פנייי' כן יכנס **לתורה ולמע"ט** בלי פנייי' בלתי לד' לבדו. בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **ברוך ממעזביז** זצוק"ל:

וזריזין מקדימים למצוה ומלין מיד בבוקר. יו"ד סי' רס"ב סעי' א'. ועי' נחלת צבי שם דכשהאב מוהל בעצמו אסור לאכול קודם המילה כמו בנטילת לולב וכיוצא. וכן לעשות כל המלאכות הנזכרות באו"ח סי' רנ"ב ואפי' אם התחיל מפסיק. אבל אם אינו מוהל בעצמו וכבר כיבד למוהלים ועשאם שלוחין נראה דמותר לאכול ולעשות כל המלאכות. ואפשר דהמוהלים אסורים לאכול. ואם המילה שלא בזמנה י"ל דמותר ויש לעיין בזה ע"ש. ועי' מ"א סי' תרנ"ב סק"ד ומחה"ש שם:

קונטרס אחרון

כשם שנכנס לברית. ובשם הרב הצדיק הקדוש **מהר"י מבעלז** זצוק"ל שפי' מה שסיים בברכת אבי הילד ואמו. **מיום השמיני והלאה ירצה דמו**. עפ"י הפסוק (לך) ויאמר אלקים אל אברהם **ואתה את בריתי תשמור אתה וזרעך אחריך לדורותם**. כי הנה מצות מילה אין שום אדם מקיים בעצמו רק כשנולד לו בן ומקיים אז בבנו מצות בוראו ית"ש נחשב לו בזה כאלו קיים בעצמו אז מצות מילה. וז"ש אלקים לאברהם ואתה את בריתי תשמור. אתה וזרעך אחריך לדורותם. היינו כשאדם מקיים בזרעו מצות מילה נחשב לו בזה כאלו קיים בעצמו אז. וז"ש **בהרחמן הוא יברך אבי הילד ואמו כו'**. **מיום השמיני והלאה ירצה דמו**. היינו דמו של אבי הילד. כי אז נחשב כאלו קיים בעצמו אז מצות מילה:

סימן תתקיד

טעם. שמכסין **את ערלת הדם בעפר**. כיון שבאו ישראל לא"י אמר הקב"ה ליהושע אי אתה יודע שאין ישראל נמולין כתיקונן חזור ומל אותם פעם שנית שנא' מול את בני ישראל שנית וקבץ כל הערלו' עד שעשה אותם כגבעה שנאמר וימל את בני ישראל אל גבעת הערלות והי' ישראל לוקחין את הערלה ואת הדם ומכסים אותם בעפר המדבר וכשבא בלעם הקוסם ראה את כל המדבר מלא מערלתן של ישראל אמר מי יוכל לעמוד בזכות ברית דם מילה שהוא מכוסה בעפר שנאמר מי מנה עפר יעקב מכאן אמרו חכמים מכסין את ערלת הדם בעפר הארץ. פרקי רבי אליעזר:

קונטרס אחרון

בעפר הארץ. במהרי"ל כתב מכאן תקנו רז"ל עוד היום להטמין הערלה בעפר חול דהוא עפר המדבר ע"ש. מוהל אחר שחתך הערלה זרקו לארץ לגמור מעשה המילה אם מותר לטלטל הערלה בשבת להניחה לתוך העפר עי' נודע ביהודא מה"ת דלכתחלה צריך ליזהר שיזרקנה לעפר. אבל אם אירע שזרקה מידו קודם לכן מאן דמתיר להגביה הערלה כדי לתתה בעפר לא משתביש ע"ש:

ובספר אשל אברהם להגאון הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל סי' של"א כתב וז"ל אודות עפר של זריקת הערלה לשם הזהרתי להשמש בשבת קודש שלא יעשה כן להכין העפר רק יזרוק לעפר תיחוח שתחת איזה ספסל. והכין בכלי ע"י תינוק שלא בידיעתו:

סימן תתקטו

עוד טעם. משום דכתיב אם רעב שונאך האכילהו לחם וכתיב בנחש ונחש עפר לחמו וחול ג"כ עפר הוא וכבר ידעתי בסוד הקבלה שהערלה הוא מכח הנחש לכך מניחין אותה בעפר לתת לה לחמה ולסתום פיה מלקטרג ע"ד סוד העזאזל. לבוש יו"ד סי' רס"ה סעי' י'. וע"ל סעי' ה':

סימן תתקטז

טעם. כשאומר **ואומר לך בדמייך**. **חיי** נותן באצבעו מן היין על שפת התינוק. משום דאמרינן במדבר סיני רבה שימו איש חרבו על יריכו משה מל ואהרן פורע ויהושע משקה, פי' לפי שכל אותן ארבעי' שנה שהי' במדבר לא הי' מולים מפני טורח הדרך ומפני שלא נשבה רוח צפונית ועכשיו שהיו עומדים ליהרג לא רצו משה ואהרן שיהרגו בלא מילה ובלא קבלת מצוה ולכך הי' משה מל ואהרן פורע ויהושע משקה אותם עפר העגל שעשו כמו שנאמר ויקח את העגל אשר עשו וישרוף באש ויטחן עד אשר דק ויזר על פני המים וישק את בני ישראל וארז"ל מלמד שבדקן כסוטות ואותה השקאה היתה להם בשעת מילה ופריעה למות ולא לחיים ואנו אומרים השקאה זו של שעת מילה והפריעה יהי' לחיים ולא כאותה של יהושע. ומה שאומר ואומר לך בדמיך חיי ב' פעמים. לרמוז שזוכה ע"י המילה לשני עולמים העולם הזה והעולם הבא. אבודרהם:

קונטרס אחרון

על שפת התינוק. מילה ביו"כ כיון דטעימת כוס אינו אלא משום גנאי שלא יאמרו שלא לצורך הוא ברכה זו ע"כ מלבד מה שנותנין לפי התינוק כשאומר **בדמייך חיי** צריך ליתן לו לשתות קצת מהכוס דאל"כ מ"מ איכא גנאי להכוס. מ"א סי' תרכ"א סק"ג:

סימן תתקיז

עוד טעם. שנותן מן היין על שפת התינוק משום שהברכות בשבילו הוא.[514] מ"א סי' רס"ט ס"ק א'.

[514] **וכאן** א"צ כדי שיעור כוס של ברכה דהיינו מלא לוגמיו. דדוקא מה שצריך כוס מדברי הגמרא הוא דצריך כדי שיעור. דהיינו מלא לוגמיו משא"כ כאן שאינו אלא מצד שאין אומרים שירה אלא על היין. ט"ז יו"ד סי' רס"ה סק"י: **ועי'** טור שם בענין תפלת **קיים את הילד** דבקשת רחמים לא הוי הפסקה. ובספר בוצינא דנהורא פי' בברכת אשר **קידש ידיד מבטן וכו' וחתם באות ברית קודש** ע"כ בשכר זאת **אל חי חלקנו**. פי' בשכר שאנו נמולים הוי **אל חי חלקנו** :

סימן תתקיח

טעם. שאומרים פסוק **הודו לה' כי טוב כל"ח**. ע"ש שהמילה נקראת טוב כדאמרינן במס' סוטה ותרא אותו כי טוב הוא שנולד מהול וזה הודו לה' כי בעבור המילה אנו ניצולין מדינה של גיהנם. אבודרהם. ומה שאומרים אותו שני פעמים. משום שארבעה צריכין להודות חולה שנתרפא והיוצא מבית האסורים וכו' וכן הולד הזה יצא מבית האסורים וגם היולדת היתה חולה ונתרפאת וע"כ אנו מודים עבורם. מהרי"ל:

סימן תתקיט

טעם. שמניחין לומר עלינו עד לאחר שמלו התינוק. כדי לכלול גם התינוק הנכנס לברית. במ"ש שלא עשנו כגויי הארצות. יעב"ץ:

סימן תתקכ

טעם. שנוהגין **ששולחין דורון לנמול**. כמ"ש שהקב"ה נתן לאברהם אבינו ע"ה א"י כשמל. שם:

סימן תתקכא

טעם. להמנהג שהנושא את התינוק להמילה (שקורין קוואטער) שולח להסעודה חלה אחת שקורין קוואטער קויליטש. ורקיק אחד שקורין רעשיטקע. כי בימים הראשונים הי' הרבה שהיו אוכלין רק חולין שנעשה על טהרת הקודש. ובבית היולדת כעת איננו בטהרה. ע"כ שולח הקוואטער את הנ"ל כדי שגם הם יוכלו לאכול על הסעודות מצוה. בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **שלום אב"ד דק"ק קאמינקא** זצוק"ל.

סימן תתקכב

טעם. שקורין להמחזיק התינוק על ברכיו **סנד"ק**. הוא ע"פ מה שכתב בזוהר פקודי דף רנ"ה ע"ב בזמנא דאתגזר ב"נ כו' ההוא סט"א כו' אתבר ולא יכול לשלטאה ולקטרגא כו' דעתעביד סניגוריא על ישראל ע"כ. וזהו שקורין אותו **סנד"ק**. כי הוא נדרש בר"ת "**סניגור** "**נעשה** "**דין** "**קטיגור**. הגהות **מהרצ"א** להגאון הקדוש **מדינוב** זצוק"ל:

סימן תתקכג

טעם. שאין כופלין לתת בניו לסנדק אחד פעמים ושלש. רק **לכל בן** בורר סנדק אחר. משום דאיתמר פ"ק דיומא כהן שהקטיר קטורת פעם אחת לא שינה עוד לעולם מפני **שהקטורת היה מעשיר** דכתיב ישימו קטורה באפך וסמיך ליה **ברך ה' חילו** לפיכך בכל פעם היו מעשרין כהן אחר. וה"נ גדול מצות בעל הסנדק שרגליו נדמו למזבח כאלו מקטיר קטורת לשמים.[515] מהרי"ל בשם רבינו פרץ ע"ה:

סימן תתקכד

טעם. שקיים אברהם אבינו ע"ה כל התורה אפי' ע"ת שלא עפ"י הדיבור ומצות מילה לא רצה לקיים עד שצוה לו הקב"ה. לפי שלא רצה לחבל בעצמו עד שהקב"ה צוה לו כאשר באמת אמר לו אשכול כשהי' נמלך בו על המילה אמר לו אשכול אתה מחייב נפשך. וא"כ אם אינו מצוה ועושה והסתכן יהא מחייב בנפשו כי מי אמר לו להסתכן ולכך המתין עד שצוה לו הקב"ה ואז הי' מוסר נפשו עפ"י דבורו וגזירת המלך עליו.[516] מסורת הברית:

סימן תתקכה

טעם. שנוהגין **לעשות סעודה ומשתה ושמחה ביום המילה**. יש סמך לזה. ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל וכו' דרשו דורשי רשומות ביום **הג"מל את יצחק ה"ג** בגימטריא

[515] **וראיתי** בספר אחד שיחה נאה מהרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **אברהם דוד מבוטשאטש** זצוק"ל שהי' שם המנהג שאנשי הקהל לוקחין חלק בסנדקאות והוא הי' המוהל. ופ"א אמר לו ראש הקהל אבל אתם צריכין להיות כפוף אלי והשיב לו הרי מקרא מלא וישתחו אברהם לפני עם הארץ. ומנהג פשוט שמהדרין אחר עשרה לברית. משום דאיתא בפרקי דר"א דכל עדות שנתן הקב"ה לישראל לא הי' אלא בעשרה וה"נ יעידו עדה העשרה על האב שהכניס בנו בבריתו של אברהם אבינו מהרי"ל:

וחייב כל אדם לעמוד מפני נושאי תינוק למילה וכן בשעת המילה עצמה מפני כבודו של אליהו הנביא. אור צדיקים:

[516] **ובספר** דברי שאול כתב דהנה טעם המילה כפי הנראה משום שיהי' עם ב"י חתומים בברית קודש וכמו במלך בו"ד שנותן חותם לעבדיו שיכירו וידעו שהוא המושל עליהם וגם ההמון ידעו שהמה אנשי חיל כמו כן חתם את ב"י בחותם הקודש הלז שיכירו וידעו כי המה זרע ברוכי ד'. ולפ"ז כיון שעיקר הוא משום שיהי' חותם המלך. זה שייך באם המלך נותן חותם אבל אם אחד יחתום חותם המלך מה שלא ניתן לו אדרבא ענש יענש שמזיף החותם מה שלא ניתן לו וה"ה כאן אחרי שנתן החותם ונצטווה במילה יכול הי' למול אבל מקודם לא שייך מצות מילה כלל:

ובספר דבש לפי מערכת ש' כתב בשם הרב משפט שמואל. **הטעם**. שלא הקדים א"א ע"ה למול א"ע. כי כל המצות אם ה' יצוהו יכול לקיימם פעם אחרת משא"כ המילה שאם הי' עושה אותה ויצטום אינו יכול לקיימה עוד. וגמירי גדול המצוה ועושה. וכן הוא בספר עבודת ישראל פ' לך:

ובזוהר פ' לך דף צ"ו ע"א ובג"כ גיורא דאתגייר כו' שמי' כהאי אברהם. וכתוב בדרך אמת מכאן נהגו לקרוא גרים אברהם. וכן הוא במדרש חניכי"ו ילידי ביתו שי"ח כולם נקראים בחניכתו אברהם. הגהות **מהרצ"א** :

ח'. אבודרהם. וזמנה ביום המילה ולא בלילה רמז **ומלתה א**"ז (בח') **יאכל ב**"ו (בח') בו ביום.[517] יעב"ץ:

קונטרס אחרון

ה"**ג** בגימ' ח' בספר מדרש תלפיות אות י' כתב בשם מדרש לאכול לחם עם חותן משה לפני האלהים. ר"ל שיתרו גייר עצמו ומל עצמו ועשה סעודת ברית מילה. ובספר תורת משה להגאון הקדוש בעל חת"ס זצוק"ל כתב כתיב ויחד יתרו אמר רב שהעביר חרב חדה על בשרו. פי' שמל עצמו והי' זה גם סעודת מילה:

כתב בספר דרך פקודיך ובהרבה מקומות יש מדקדקים לעשות ג"כ סעודה ביום השלישי למילה ויש בזה סמך מסעודת אברהם אבינו למלאכים דיום השלישי למילתו הי' כידוע. ובמהרי"ל כתב להדליק נר גדול א' ג' ימים אחר המילה. וי"ב נרות קטנים כנגד י"ב שבטים והערלה יהי' מכוסה ג' ימים בעפר:

ובקונטרס קרן לצבי כתב בשם ס' בני רבינו גרשון **הטעם**. שצריכים לעמוד הכסאות ג' ימים אחר המילה כדי שיראה הציבור ויבקשו רחמים על התינוק ועל אמו. ומלבישים הילד הנימול כתונת בד וסרבל של מעיל ומצנפת ונושאים את הילד לביהכ"נ בהדר מיד אחר שגומרים הציבור תפילתם:

ובספר נגיד ומצוה ח"ב כתב בשם רש"ל ז"ל שאמר בשם אא"ז ז"ע דמצות שלישי למילה יש יותר חיוב בסעודת ב"מ עצמה. דלזה אינו רק רמז ביום הגמ"ל ה"ג מ"ל כדאי' בתוס' פראד"מ. וסעודה של שלישי למילה מצינו בפי' בתורה שעשה אאע"ה סעודה גדולה למלאכים ביום שלישי למילתו ע"ש: ובספר תורת משת כתב על מה שפי' רש"י ויגדל הילד ויגמל. כשהי' בן כ"ד חודש. עפ"י מה דאמרו חז"ל ביום הגמל יום שמיני שנימול בו. כי אאע"ה לא עשה סעודת מילה בזמנו. כי יצחק הי' הראשון שנימול לשמונה ואם יעשה סעודה ביומו יאמרו אוה"ע זקן אכזר שמח בהריגת בנו. רק עתה כשהי' יצחק בן כ"ד חודש ונגמל מאליו בריא אולם. אז עשה סעודת ברית מילה על יום הגמ"ל את יצחק

[517] **ואין** לבטל סעודה זו וחדשים מקרוב באו משמץ אפקורסי' שנזרקה בעוה"ר שביטלו סעודה זו לא כאלה חלק יעקב השמחים אלי גיל במצוה שהוא אות בינינו לבין אלקינו. דרך פקודיך. ועי' מחצית השקל סי' רמ"ט ס"ק ו' דבאכילת מאכלי חלב אין יוצאי' מצות סעודת ברית מילה דאין שמחה אלא בבשר ע"ש:
כתב בתשובת נו"ב תניינא חי"ד סי' קס"ו תינוק שלא נימול בזמנו מחמת חולי ושוב חזר לבריאותו ואביו רוצה לעכב למולו עד שיגיע ערב פסח כדי שיאכלו הבכורים על הסעודה הוא דבר מגונה מאוד חדא שעובר מצות זריזין גם יש לחוש אולי ח"ו ימות הילד ונידחית המצוה לגמרי ולכן יש לאסור אף אם כבר לא מלוהו והגיע ע"פ שלא למולו שזה עצת חטאים ויש לגזור משום פעם אחרת שמא ישהא. ועוד מי התיר לבכורים לאכול בערב פסח בסעודת מילה שלא בזמנה ע"ש. ועי' שו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב סי' צ"א דקטן שיש לו מראה (נעהל) אם נפל בו דם ביום ח' ימולו תיכף ואם לא חזר ביום השמיני יש להמתין ז' ימים מיום הבראתו אם הוא נעהל ביותר בכל הגוף ע"ש:

בנו. והיתה סעודת מילתו ביום כ"ד חודש:

והגאון מהרש"ק זצ"ל בסה"ח מתיר גם בלא נדחה לאכול בתענית אסתר בכפר על ב"מ כיון דיסעו כולם להעיר לקרות המגילה בלילה ויבטלו הסעודה לגמרי. ודרשו ז"ל בששון זו מילה ע"ש:

וראיתי באיזה ספר שפ' המדרש פליאה. וידום אהרן מה הו"ל למימר ביום השמיני ימול בשר ערלתו. כי הנה אמרו רז"ל דמט"ז מילה לשמיני כדי שלא יהי' אביו ואמו עצבים והם שמחים. וא"כ ה"נ הו"ל לאהרן לטעון ולומר דלא הי' שורת הדין לערב בשמחתו שיהי' הוא עצב והם שמחים אלא גם הוא קיבל הדין בשמחה:

ובספר אשל אברהם להגאון הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל סימן כ"א כתב וז"ל זה קרוב הייתי מיסב בסעודת ברית מילה בכפר והביאו גודגניות מטוגנות שלא נפתחו ולא נבדקו מחשש תולעים שבהם כידוע והרי בדיעבד הוא מותר כיון שהוא רק חששא דרבנן דחתיכה נעשה נבילה בשאר איסורים דרבנן ובזה יש בכל המטוגן כמה פעמים ס' נגד כל התולעים שאפשר שימצאו על צד היותר והרבוי האפשרי[518] וכן מה שבריה אינה בטילה הוא מדרבנן גם י"ל שיש ספק ספיקא שמא לא הי' שום תולע ושמא הי' תולע שלא פירש ולא נגע בגרעין אך כדי לזרז לעתיד שיפתחו ויבדקו נוהגים דרך קנס לא לאכול ורבים אוכלים ומלבד מה שהי' מקום לומר שמה שלא אכלתי הי' מצד שאינו אוהב עכשיו מאכל ההוא מלבד זה פרשתי שיחתי להדיא שיש צד היתר בדוחק בדיעבד בזה ואיננו אוכל מצד קנס כדי שידעו מעכשיו לפתוח ולבדוק כו' ע"ש:

כתב בספר יוסף אומץ אות קמ"ג וז"ל באתי להודיע האיסור ומכשול הגדול שנכשלים רוב העולם בפירות הרגילים להיות מותלעים במה שאוכלים אותם בלי בדיקה כי רק תולע אחד איסורו חמור כמו חזיר כ"ש הרבה. ויש מתחסדים שבודקים אחד מהם בעשרה או בעשרים ואם אינם מוצאים שום תולע בהם אז אוכלים השער בלי בדיקה וגם בזה אין שום היתר בעולם כי נסיתי כמה פעמים שבדקו למאות ולא מצאו שום תולע עד לבסוף מצאו א' או ב'. הגע בעצמך אם יש עדר מבהמות שרובם כשרים בבדיקה היש היתר לאכול האחרות בלי בדיקה בתמי' ואעפ"י שבהמה כיון שנשחטה בחזקת

[518] **בספר** תרומת הדשן סי' קע"ד כתב בשם הראבי"ה דיש פירות שיש בהן ס' לבטל טעם התולעת שנמצא בו. ויש פירות שאין בהן ס' לבטל טעם התולעת ובשם מהר"ם כתב שאין לך שום פרי שלא יהא בו ס' נגד התולעת שנמצא ע"כ. וכתב שם ואני קבלתי מאחד מהגדולים שקבל גם הוא מרבותיו דדוקא בתפוחים גסים וכן שאר פירות הגסים סמכינן אשיעור דמהר"ם. ואחד מהגדולים כתב שנראה לו שאפי' בגודגניות יש לסמוך אשיעור דמהר"ם. ואע"פ שעינינו רואות לפעמים תולעת גדול' בפרי קטן שמא מה שהוא נותן טעם מבשר התולעת דבר מועט הוא דרוב גופו סרוח ופגום ובאוש מעיקרא הוא כ"ז כתב אחד מהגדולים כו' ונראה לנהוג כמו שקבלתי דדוקא בפירות גסין:

היתר עומדת מ"מ אין היתר לאכול המיעוט בלא בדיקה מכ"ש בפירות הרגילים להיות מותלעים שבחזקת איסור עומדין שאין לאכול שום אחת מהן בלא בדיקה:

מילה שלא בזמנה. עי' מ"א סי' של"א סק"ט דבזמן הזה שאין רוחצין אותו ליכא למיחש שיחללו עליו שבת דלא שכיח כלל.[519] ע"כ תינוק שהי' חולה ונתרפא אין להתרשל בדבר מצוה ומלין אותו ביום ה' וביום ו'. ובס' דרך פקודיך כתב ג"כ דמילה שלא בזמנה מוהלין ביום ה' וכתב ראי' לדבריו ע"ש. וכן כתב הש"ך ס"ס רס"ו. ועי' ט"ז סי' רס"ב סק"ג:

ובשו"ת חכם צבי בליקוטים. אות י"ד כתב דתינוק שחלה ונתרפא מוהלין בין בה' בין בו' אפי' שלא בזמנה. וכן מוהלין את הגר בכל יום מימות החול.

ועי' שערי תשובה א"ח סי' תקנ"א ס"ק ל"ג דאם לא הי' אפשר למול מקודם עד שהגיעו ימים הללו אפי' היא שבוע שחל ט"ב יש להתיר לאכול בסעודה בשר ויין כדין מילה בזמנה ממש כיון שלא נעשה במתכוין. והסעודה היא באה בשביל שמחת המצוה שקיים היום והרי קיים היום מצות מילה שהיתה מוטלת עליו חובה ומה בכך שהוא שלא בזמנה כיון שהי' אנוס ולא הי' יכול לעשות קודם לזמן הזה. וכן מבואר במ"א סי' רמ"ט סק"ה דבמילה שעבר זמנה מחמת חולי כשמל אח"כ מיקרי זמנה קבוע דבכל שעתא ושעתא זמני' הוא שאסור להניחו ערל:

אלא בבשר. ובספר בחיי (וירא) כתב דסעודת ברית מילה מנהג כשר הוא ועליו אמר דהמע"ה אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח. ומזה משמע קצת שאין נכון לעשות סעודה של חלב רק מזובחי זבח:

ובספר מעשה יחיאל (וירא) כתב שהרב הצדיק הקדוש **מהרי"ץ מסטרעטין** זצוק"ל בקשו אותו במק"א על ב"מ ולא רצה לילך בלא סעודה. ואמר כשאין בו ריח לזה יעשה בפת לחם ודגים מלוחים:

ובקנטרס קרן לצבי כתב בשם ספר בני רבינו גרשון שבעל הברית עושה שמחה ומשתה ביין ובמיני מגדים באור לשמונה משום חביבות מצוה:

ובדין אם מותר לאכול בשר בלילה שלפני המילה כתב בספר החיים להגאון הק' **מהרש"ק מבראד** זצ"ל בהשמטות לסי' תקנ"א דבשבוע שחל ט"ב להיות בתוכה כיון דבזה אסור בבשר ויין לכ"ע אף בסעודה שלפני המילה אין לאכול בשר. אבל קודם שבוע שחל ט"ב להיות בתוכה כיון דבלא"ה יש דעות דמותר בבשר ויין ניהו דנוהגין להחמיר מ"מ הוי כעין ספק ספיקא ומותר בסעודה שבלילה שלפני המילה בבשר:

[519] **ע'** או"ח סי' ש"ל סעי' י' ומ"א שם דתינוק הנולד בשבת מולחין אותו כדי שיתקשה הבשר. ובס' אבודרהם דף ט"ו כ' שהילד משתין כשהוא במעי אמו. וכן כתב הגאון יעב"ץ בסידורו:

געהל ביותר בכל הגוף. בהסכמה מהרב הה"ג אבד"ק בערזאן ז"ל על ספר מים רבים כתב וז"ל מראה ירוק (געהל) שמוכיח על חולי גם בפנים ירוקים סגי. ובדין כאב עינים לענין מילה המנהג פשוט דאם אין שום אדמימות בעין או בעפעף ויש ליחה קצת מרחיצין בחמין ואם אחר קצת שעה אין רואין שיחזור ויתהוה ליחה מלין התינוק כי שכיח מכמה סיבות שאינו בגדר חולי כלל. וד"ז בדוק דבכל אודם וחולי בעין מיד יתהוה ליחה וציר ומגדר הנמנע שיהיה כאב בלא ליחה. זולת אם הוא רק בגדר חושש קצת בעיניו ולא בכלל חולי כלל. ובדין כאב בעפעפים לא גרע מכאב דידא או דלועא דהוי עכ"פ בכלל כאב ואין למולו עד שיתרפא. אבל בכלל סכ"נ אינו אא"כ יש מיחוש בגוף העין ואין צריך להמתין ז"י:

ובדין ילד כחוש גס בזכל"א הספרדי הביא ד"ז להלכה דאין למולו וכן אני נוהג למה שלא הובא בש"ע אין שום הוכחה דנכלל במ"ש בש"ע שכל שנראה חשש סכ"נ אין למול עכ"ל:

סימן תתקכו

טעם. מה שנתפשט המנהג שרוב הסעודות ברית מילה עושין בלילה. (עי' מ"א סי' תקנ"ט ס"ק י"א). משום דאיתא במדרש וז"ל כל מי שהוא מגיש את בנו למילה כאלו כהן הגדול מקריב מנחתו ונסכו על גבי המזבח. (וכן הוא בס' כד הקמח אות מ'.) וקרבן דינו הוא שהלילה הולך אחר יום שלפניו. מש"ה מותר לעשות סעודות ברית מילה בלילה של אחר המילה[520] ראיתי באיזה ספר: [השמטה: **מקריב כו' על גבי המזבח**. ועפ"ז כתב ג"כ בספר יסוד יצחק להרב הקדוש מו"ה **יצחק אייזיק שוחט** זצוק"ל בעהמ"ח ספר רזא מהימנא. **הטעם**. שמילה נקרא ברית קודש. לפי שהמילה הוא במקום קרבן. וכמו כל הקרבנות נקראו בשר קודש. כך המילה נקרא ברית קודש:]

קונטרס אחרון

כד הקמח אות מ'. ובספר רבינו בחיי פ' לך כתב כשם שכתב בקרבן **ואכלו אותם אשר כופר בהם** שאכילת קרבן לכפרה כך ישראל עושין סעודה ביום המילה:

ונוהגין שביום המילה המוהל מנגן **שירת הים**. וכן הפייט יסד **ים ליבשה** ביום שיש בו מילה. כי שירת הים נתגלה ע"י בחי' מילה. וע"כ המנהג לזרוק אגוזים ושאר דברים כדי שיחטפו התינוקת. רמז לביזת הים שזכו ע"י מילה. או"ח למהר"ן הלכות פסח:

[520] **ועי'** פ"ת סי' רס"ה ס"ק ט"ז בשם חמו"ד כ"י דאם אירע סיבה שלא עשאו סעודה ביום המילה יעשו ביום אחר. ועי' באה"ט סי' תקמ"ו סק"ה בשם א"ז דאסור לעשות ביו"ט סעודת ברית מילה אבל בחוה"מ מותר. ועי' קו"א בהשמטה לסי' תשט"ו בד"ה אם:

סימן תתקכז

טעם. שנהגו אנשי מעשה בעת שכיבדו אותם בכיבודא דמצוה במילת בן זכר וכיוצא ואפי' לעלות לתורה נותנים דבר מה לצדקה. בכדי שלא תהי' המצוה במגנא.[521] אגרא דפרקא אות רפ"א:

קונטרס אחרון

שהוא מצוה חוקית. ובספר מעשה יחיאל (ויצא) כתב שמעתי דמטעם זה שמו לחוב לשתות יי"ש אחר קידוש לבנה כדי שלא תהי' המצוה היקרה הזאת במגנא:

סימן תתקכח

טעם. שנהגו **לשמח חתן ובעל ברית שיעלו לתורה בציבור**. לפי שמצות חופה היא קיום והעמדה לתורה שאם אין פו"ר אין תורה. וכן המילה היא קיום התורה שלא ניתנה אלא למולים. ועוד שהמילה והתורה נקראו ברית ובשבילם נברא העולם שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה וגו'. והחופה והבנים הם עיקר שמחת האדם שישאר אחריו ראשית. לכן ראו הקדמונים שיהי' שמחים בת"ת שהיא עיקר שמחת כל ישראל כדכתיב **פקודי ה' ישרים** וכו' וזה ודאי כבוד התורה שמעלה שמחתה על שמחתם כדכתיב **נגילה ונשמחה בך**. דהיינו כ"ב אותיות שהתורה נתנה בהם. והיינו טעמא דיום ש"ת שעולים כולם ומברכין בענין אחד. פחד יצחק אות ס' בשם שו"ת גינת ורדים:

סימן תתקכט

טעם. שאנו קורין את הילד או הילדה בשם **אלטער** או **אלטע** למי שאינו מתקיים לו בניו ר"ל. כדי לכסות על שמו ושלא יהי' כח. ביד השטן לפגוע בו וקוראין אותו זקן כלומר

[521] **וזה** לשון הזוהר פ' תרומה דף קכ"ח פתח ר"ש וכו' ויקחו לי האי דבעי לאשתדלא במצוה ולאישתדלא בי בקוב"ה איצטריך דלא ישתדל בי ברוקנייא ובמגנא וכו' אלא אישתדלותא דאורייתא כל מאן דבעי זכי בה כו' אבל באישתדלותא דקיימא בעובדא אסור לנטלא לי' למגנא ובריקניא בגין דלא זכו בההוא עובדא כלל לאמשכא עלי' רוחא דקדשא אלא באגר שלים עכ"ל:

ובספר מעולפת ספירים כתב וז"ל נמצא כתוב בס' שלמד אשמדאי לשלמה ע"ה וז"ל כל מי שרוצה להשתדל להעביר ממנו רוח הטומאה ולכפותו צריך שאותו מעשה אשר יעשה יקנהו בכסף מלא בכל מה שישאלו ממנו בין רב בין מעט לפי שרוח הטומאה הוא אונס ומפתה את בני האדם שישרו עליו בחנם. אמנם רוח קדושה אינו כן אלא צריך השתדלות נמרץ ובכסף מלא ע"כ:

ובש"ע של האריז"ל כתב בענין קנית הדברים של מצוה כגון לולב ואתרוג וכיוצא ראיתי שהי' נותן למוכרים כל מה ששואלין ממנו בפעם הראשונה לא הי' מסרב עליהם ולפעמים הי' מניח לפניהם המעות והי' אומר להם שיקחו מה שירצו. ואמר לי שאין לסרב על שכר שיעור המצות. וכן כוונת רשב"י בפ' תרומה:

ובשם הגאון בעל קצה"ח ז"ל על מה דאיתא (קידושין ל"א) לימים נולדה לו פרה אדומה. למה לא נתן לו שכר שירויח בדבר חול. להראות לו שהוא אבד שכר בשביל מצוה שכלית והראה לו השי"ת שישראלים נותנים לו ממון הרבה בשביל פרה אדומה שהיא מצוה חוקית:

שיזכה לזקנה ושגור בפי כולם לברכה. ובמדבר קדימות **להרב חיד"א** מערכת נ' הביא בשם האר"י ז"ל. שאביו של נח לא קרא שמו עד שנתגדל כי מה שהוא באתגלייא שלטא ביה עינא ולכן כתיב ויחי למך ויולד בן ואח"כ ויקרא שמו נח[522]:

קונטרס אחרון

עד שנתגדל. ושמעתי בשם הרב הצדיק הקדוש **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל שאם נולד לא' בת אין לקרות לה שם קודם חמשה ימים. ואם יום השלישי הוא בש"ק יכול לקרות לה שם בש"ק. ובס"ח סי' תתש"מ כתב זה ספר תולדות אדם מכאן רמז כשמשימין הנער בערס וקורין לו שם. משימין ספר של תורת כהנים מראשותיו. ועי' ליקוטים סעי' קפ"ב[523]:

ובספר עיקרי הד"ט סי' כ"ו כתב בשם שדי הארץ סי' כ"ב וז"ל במקום שנהגו לקרוא הבן הראשון שנולד לו לאדם בשם אביו ואשתו רוצה שיקרא ע"ש אביה. והאיש משום שלום הבית הי' מרוצה אין ביד האדם לשנות שיגיע מזה מיעוט כבוד לאביו. ואם היא מתעקשת יקראהו בב' שמותיהם כדרך כמה בני אדם שכופלין שמות בניהן ובנותיהן. ומה גם שאמרו בשם הרב החסיד שמי שבניו מתים ב"מ יקרא הבן הנולד בב' שמות שהוא מסוגל שיתקיים ולא יבזבז בכבוד אביו לקרוא לראשון בשם חמיו והב' בשם אביו דשמא לא יזכה לבן ב'. ואף אם יזכה לא יפה עושה להקדים שם חמיו לשם אביו. ופוק חזי מאי סליק בנדב ואביהוא ששמע מפי הרב פרי הארץ בשם רז"ל דנדב נקרא ע"ש חמיו שאלישבע היתה בת עמינדב ואביהוא ע"ש אביו ור"ל אבי הוא ונענש על הקדמת שמות ע"ש.

ובספר דעת זקנים כתב על מה שפירש"י והי' בכזיב שם מקום. לפי שדרך האיש לקרוא שם לבנו הראשון אשר יהי' לו והאשה לשני וכן על הסדר. ולכך נאמר בער בכורו ויקרא ובאונן שהוא שני ותקרא. וא"כ לשלה שהי' שלישי הי' ליהודא לקרוא לו שם ולמה כתיב ותקרא לפי שלא הי' יהודא שם כי הלך לכזיב. ולפיכך קראה לו שם:

ובספר עמוד העבודה כתב וז"ל דשמות האנשים שנקרא בכל דור אברהם יצחק יעקב ראובן שמעון כו' הנה הקורא עתה אברהם נקרא על שם זקנו או דודו וכן כולם עד אברהם

[522] **ובזוהר** חי מהרב הצדיק הק' מוהר"ר **יצחק אייזיק** אבד"ק קאמארנא זצוק"ל פ' בראשית דף רי"ג כ' וז"ל ויזהרו למי שמתין לו בניו ר"ל שלא יקרא שמו כלל בעת המילה רק אלטער ולא שום שם כלל רק כשיגדל יקרא לו אביו שם והנכון שירשום שמו בחילוף לשון שלא יבין שום אדם עד שיגדל ומי שאינו עושה כן וקורא בעת מילה שם אמיתי וקורא לו אלטער ג"כ לא מהני ולא מידי וגורם על חנם מיתה לילד כי הוא סגולה נפלאה שלא יקרא לו שום שם עד שיגדל ע"ש:

[523] **והנה** מנהג ישראל כשנותנים התינוק בראשונה בעריסה קוראין קטנים וקטנות וחוטפין מיני מתיקה שנותנים בעריסה. יש לזה מקור בב"ר פ' נ"ג אות י"ד לא נדנדה עריסה תחלה אלא בביתו של אאע"ה. ובמת"כ בשם רש"י ז"ל **ביום הגמל את יצחק** שנתנוהו בעריסה ע"ש. מעשה יחיאל:

אבינו שהוא שמו אמיתי אברהם על שם אב רם ואב המון וכל הנקראים אברהם הם מושאלים וכל השמות כיוצא בזה:

כתב מהרש"ל ביש"ש גיטין פ"ד סי' כ"ו דאחד הי' שם אביו מאיר ושם אבי האשה אורי. והי' מחלוקת כיצד יקראו הילד. ולשום שלום קראוהו שניאור כלומר שני אור מאיר אורי עכ"ד. ועי' שה"ג להגאון הקדוש מו"ה **חיד"א** ח"א אות ש' בסופו:

ובלקוטים מהרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **פנחס מקאריץ** זצק"ל האריך בענין שמות האדם כי כשמזכירין שם אדם החי ששמו נקרא על שם אדם שמת. אותו אדם שנפטר הוא שם בשעת מעשה:

וראיתי במשנת חסידים בשם האריז"ל וז"ל והשם שקורא האב לבן הקב"ה מזמינו בפיו כי זה שמו שיש לו בקדושה וכנגדו יש לו שם בקליפה וראוי לו שיודיענו כדי לתקנו עכ"ל[524] והענין הוא כי אף שמות בני אדם הם ג"כ מלשון קודש ואצל בני אדם הם מושאלים כי שורש נשמתו ר"ל אותו מקור האור שהנשמה נאצלה ונשתלשלה הימנו הוא נקרא בשם ההוא אברהם או יצחק ואולי אינם שמות הקודש כ"א כינויים דכנויים ע"כ:

ובספר המאור הגדול פי' קרואי מועד אנשי שם וז"ל שמעתי שאפילו בעת שקורא שם לבתו הנולדה הוא קצת מצוה לשמוח ולעשות סעודה כי בא נשמה קדושה מעולם העליון כי הנשמה בא בעת קריאת השם כי נפש חי' הוא שמו. לכן הבני עלי' היודעין מזה עושין מועד ויו"ט להלל ולשבת לבוראן. וזה קרואי מועד אנשי שם. היינו שהי' מבני עלי' והיו עושין מועד וי"ט בשיר ושבח והלל בעת שהיו קוראין שם לאנשיהם אפי' בבת שלא הי' שם אלא קריאת שם בלבד אפ"ה היו עושין מועד ויו"ט:

סימן תתקל

טעם. שאין מברכין שהשמחה במעונו. משום צערא דינוקא. אבודרהם. ועי' כתובות דף ח' ע"א:

סימן תתקלא

טעם. שקבעו **ליתן בעד פדיון הבכור ה"ס**. כנגד ה"ס שקבלו הפדיום מאת העודפים על

[524] **ובספר** זרע קודש (תצא) כתב בשם הרב הצדיק **מרימנאב** זצוק"ל שיש לכל אדם שם בקדושה ולהבדיל כו' שמו בטומאה וס"א. וצריך הצדיק לעבוד על זה ויבקש מהשי"ת שיודע לו איזה שם שיש לו בס"א ויחזור גם זה השם לקדושה:

פדויי הלוים.[525] יעב"ץ:

סימן תתקלב

טעם. שהכהן שואל אותו **במאי בעית טפי** דמשמע שנותן לו הברירה שהרי אם רצה האב להניח הבן לכהן אינו יוצא בזה כמ"ש הרמ"א סי' ש"ה סעי' י'. כדי לחבב הפדיון על אביו אומר כן לעשות לו חשק לפדותו דאולי לבו מהסס לפדותו בממון כולי האי כאילו נאנס לכך ואז אין בנו פדוי כדא"ר חנינא להההוא גברא (בכורות דף נ"א ע"ב) לא גמרת דיהבית מידעם ביש עבדת פי' דבר רע עשית מה שאזיל ויתיב קמיה כדי שיראנו מהלך ובא לפניו ויחזיר לו ה' סלעים שנתן לפדיון בנו הילכך אפי' לא אחזירם אין בנך פדוי. לכן כדי שיתן ברצון א"ל הכהן **במאי בעית טפי**. משום שנאמר **כי לי כל בכור**. ואם יחפוץ האב שלא לפדותו יש לו לחוש שמא יחזור הקב"ה ויקחנו ממנו. פתחי תשובה סי' ש"ה ס"ק י"ב בשם ת' חוט השני סי' צ"ב. **וחייב לפדותו ביום ל"א**[526] כדי שיעברו עליו שלשים יום. יו"ד סי' ש"ה סעי' י"א:

קונטרס אחרון

אין בנך פדוי. בספר קרבן עני פי' הפסוק כל בכור בניך תפדה ולא יראו פני ריקם. בדרך רמז מוסר דבא הכתוב להוציא מלב המתחכמים ועושין תחבולות לבלתי תת לכהן החמשה סלעים רק במתנה ע"מ להחזיר[527] אף כי יש ביכלתם ליתן כסף מלא ולקיים

[525] **במקום** שיש יין מברך הכהן על היין מיד אחר הפדיון כדי לפרסומי מלתא ובאותן מקומות שאין יין צריך לעשות הפדיון קודם ברכת המוציא על הסעודה דאלו בתוך הסעודה אין מברכין על השכר. משא"כ במקום שיש יין עושין הפדיון אחר ברכת המוציא. רמ"א סי' ש"ה וט"ז שם סק"י.

[526] **פדיון** הבן בת"צ עי' ש"ך יו"ד סי' ש"ה ס"ק י"ב דכתב וז"ל יש לראות אם הגיע הבן לכ"ט י"ב תשצ"ג ביום שלפני התענית שהוא יום שלושים יש לעשותו ביום שלושים אחר השעה שמלאו לו בה כ"ט י"ב תשצ"ג כו' ומיהו שמעתי שנוהגין לפדות ביום התענית ולעשות הסעודה בלילה שאחר התענית ע"ש. ועי' פמ"ג או"ח סי' תקנ"ט ס"ק י"א. ועי' מגדל עז להגאון יעב"ץ דבת"צ אם רצו פודין אותו ביום התענית ויעשו הסעודה בלילה. או יפדוהו בלילה בין לפני ל"א בין לאחריו וכן יעשו הסעודה באותה שעה:

חל יום ל"א להיות בשבת ימתין עד יום א'. רשאין לפדות אפי' בלילה אלא שלא נהגו כך ואפשר דטעמא משום הסעוד' שמצותה ביום משום דסומא אוכל ואינו שבע כדקי"ל גבי סעודת פורים. ע"כ בלי סבה לא ישנו מן המנהג. אם עבר יום ל"א שלא יכלו לפדותו בו אין להשהות המצוה יותר ופודין בתחלת הליל' ואין לנו להעביר עונת המצוה בלי טעם ידוע ע"ש. ועי' מטה אפרים סי' תקפ"א סעי' מ"א:

ועי' פתחי תשובה סי' ש"ה ס"ק י"ז בשם ספר תיבת גמא פ' ראה אם נולד ביום השבת חצי שעה קודם מוצאי שבת דהשתא ד' שבועות כ"ח יום בשבת וביום א' כ"ט יום מעל"ע אסור לפדות ביום ב' מיד בבוקר קודם שהשלימו י"ב תשצ"ג בימי הקיץ שהלילות קצרות ועדיין לא השלים הזמן וכ"ש אם פדה בליל ל"א ועדיין לא נשלם כ"ט מעל"ע וי"ב שעות ע"ש.

[527] **ובספר** מעשה רב **להגר"א** ז"ל אות ק"א כתב וז"ל דמי פדיון הבן דוקא נתינה ממש דלא הדרי לעולם. ומי שנפדה כנהוג מכבר יחזור ויפדה א"ע ויברך כו' ושמענו שעשה בעצמו מעשה שהוא ז"ל הי' בכור ופדה א"ע בברכה ונתנו לכהן נתינה ממש. מטעם שאביו פדה אותו כנהוג ע"ש:

ובשו"ת יעב"ץ ח"א סי' קנ"ה כתב דשפיר אית למעבד עובדא האידנא לפדות בעל מנת להחזיר לכתחלה. ושלצאת ידי כל ספק האפשרי יש ג"כ על האב לפדות בכורו מכל כהנים שיוכל למצוא דילמא מתרמי ליה כהן מיוחס

מצות ה' בשלימות מצוה חשובה כזו אשר עפ"י רוב לא יקרה לאדם אף פעם א' בכל ימי חייו והרבה פעמים אין הנתינה חשובה נתינה ואין בנו פדוי. לזאת אמרה תורה **כל בכור בניך תפדה** אבל לא יראו פני ריקם רק ישלמו הכל כדין ע"ש. ואפי' כהן קטן פודה. יעב"ץ.

ויכול לפדות ע"י שליח עי' ש"ך סי' ש"ה ס"ק י"א וט"ז שם. ועיין ביאור הגר"א שם ס"ק י"ז דאחר יכול לפדות אפי' בלא דעתו של אב כמו בנטע רבעי וכן בהקדש וכ"ש כאן שאינו אלא חוב בעלמא כו' ע"ש. ועי' פתחי תשובה שם ס"ק ט"ז דכתב וז"ל בתשו' חתם סופר סי' רצ"ג ורצ"ד מבואר שם דמ"מ אין רגילים לעשות ע"י שליח דראוי לעשות זכר לבכורי מצרים דכתיב אני ולא השליח ה"נ יש לפדות בעצמו טפי מבשארי מצות שמצוה ג"כ בו יותר מבשלוחו. ובסי' רנ"ז כ' דענין השליחות שנחלקו בו היינו שהשליח נותן ממון של עצמו ורוצה לפדות בנו של פלוני בממון עצמו בשליחות פלוני. ובהא אינו נפדה ע"י שליח. אבל ממין שלוח מבעלים לכהן אין זה פדיון ע"י שליח אלא הגעת ממון ע"י שליח ולכ"ע אין בכך כלום והרבה שגו בזה. ובסי' רצ"ו כ' דכהן ולוי נעשים שליחים לפדות ע"ש:

ובענין ברכת שהחיינו כתב שם בשם צל"ח פסחים דף קכ"א אדם פודה ע"י שליח אין לברך שהחיינו לא השליח ולא האב. ומיבטל ברכת שהחיינו כשפודה ע"י שליח. וכ"כ בתשו' פני אריה דהשליח לא יברך שהחיינו אלא מברך אקב"ו על פדיון הבכור. ובתשו' חתם סופר סימן רצ"ח כ' דיברך השליח ב' הברכות על פדיון הבן ושהחיינו על עצמו. ומ"מ מהיות טוב אם ימצא דבר חדש כגון פרי יניח לפניו לאפוקי נפשו. אך העיקר לברך שהחיינו. וכן הוא בהגהת פרישה:

אם מת האב או עבר האב ולא פדאו יכולים הב"ד לפדותו וכ"ש אבי אביו. ש"ך שם. ועי' פתחי תשובה שם בשם ת' חתם סופר סי' רצ"ה דטוב שיפדנו ב"ד בברכה בלי שם ומלכות בממון של היתום או יזכו לו הממון ויתנו לכהן במתנה ע"מ להחזיר ויתלו לו טס של כסף שחקוק עליו ספק פדוי ולכשיגדיל ויביא ב' שערות יחזור ויפדה עצמו ע"ש. ועי' חכמת אדם כלל קמ"ה סעי' ז' דאם האב עושה שליח צריך השליח להודיע לכהן שהוא שליח מאבי הבן לפדותו ואומר יש לי בכור לפדותו ע"ש:

סי' תקפ"א סעי' מ"א. אם חל ר"ה ביום ה' וביום ו' וזמן הפדיון ביום ה' יעשה הפדיון במוצאי שבת תשובה. אלף למטה שם בשם נו"ב מהד"ק סי' קפ"ז.

ודאי. ומה"ט נמי בן הכהנת ולויה יש לפדותו עכשיו מספק. דמ"ש מכל ספקא דאורייתא דכל מאי דאפשר לתקוני מתקנינן לצאת ידי ספק בכל טצדקי דאיכא למעבד. אבל בן הכהן אינו נפדה גם בזה"ז שלא יבא להקל בקדושתו ולהתירו בגרושה ולטמא למת:

סימן תתקלג

טעם. שאומרים העולם **שסעודת פדיון הבן**. עולה במקום **פ"ד תעניתים** כי **פ"ד** הוא כענין פ"ד תעניתים שמתענין שובבי"ם. (עם ההפסקות) והוא כנגד פ"ד שנים של יעקב שאמר כחי וראשית אוני. שלא ראה קרי מימיו. לתקן מה שפגם אדם הראשון עי' דבש לפי מערכת י' אות כ"א. י"ו בגימ' השם **חב"ו**. והוא סוד המבואר בספה"ק לקבץ הנדחים ונעשקים יכוין שם **חב"ו** היוצא מפסוק "**חיל** "**בלע** "**ויקיאנו**. ן' כי הכל עולה לן' שערי בינה. שמעתי מאדמו"ר הרב הצדיק הקדוש **מאלעסק** שליט"א:

סימן תתקלד

עוד טעם. כי **פ"ד תעניתים** הוא כמנין אותיות אחע"ה היוצאים מן החיך כמו שמתענין בימי שובבי"ם. והוא ע"ד שכתב בס' חרדים דכמו שהברית המעור זרע לבטלה מטמא כן בברית הלשון הדברים בטלים מטמאים ונבלות הפה מטמא כמו הזנות. ובהדיא כתיב ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך. וה"ה שאר התועבות התלוין בפה נמי מטמאות כגון דבר שקר מרמה חנופה גאוה ליצנות וכ"ש שתיקה מדברי תורה ותפלה וכן הדיבור בעזות נמי מטמא. וג"כ על דרך הנ"ל וזהו שכ' בפ' במדבר **פדיום**. שהוא כנגד **פ"ד יום**.

קונטרס אחרון

כנגד פ"ד יום. ובקונטרס קרן לצבי להרב הה"ג מיניזניב ז"ל כתב רמז לזה בפסוק פד"ת (חסר י') שלח לעמו ר"ת פ"ד תעניתים. היינו שסעודת פדיון עולה במקום פ"ד תעניתים. צוה לעולם בריתו. דנחשב לתקון הברית:

והרב הה"ג כש"ת מוהר"ר ישראל שליט"א אבד"ק בוקארעשט כתב לי ששמע מתלמידי מורו הקדוש **מזידיטשוב** זצוק"ל ששמעו מפיו הקדוש שאמר בשם הרב הקדוש מוהר"ר **פנחס מקאריץ** זלה"ה שסעודת פדיון הבן עולה במקום פ"ד תעניתים:

סימן תתקלה

טעם. שאין מברכין על סעודת פדיון הבן שהשמחה במעונו. משום דחייב לפדות את בנו הבכור אם מת לאחר ל' ומאחר שאין שם לברך שהשמחה במעונו לא פלוג רבנן בכל פדיון. מהרי"ל:

סימן תתקלו

טעם. שאין מקיימים בגולה מצוה פדיית פטר חמור. משום דאפשר להיות דאין לנו כהן ידוע ביחוסו ופדיון הבן שאני דא"א בענין אחר וגם לא נפקא לן ריעותא בזה אבל פטר חמור אפשר יתן הפדיון לכהן שאינו כהן באמת ומשתמש בפטר חמור ובאמת הוא אסור בהנאה כיון שלא נפדה בנתינ' לכהן כו' ואם תקשה א"כ יש לנו לקיים מצות עריפה. י"ל משום דהכל יודעין דמצות פדי' קודמת למצות עריפה וכשיראו שאין מקיימין מצות פדי' רק עריפ' יבואו להוציא לעז על הכהנים ע"כ הנהיגו למכור לגוי כדי לפטרו מבכורה כמו בבכור בהמה טהורה. אבל שמעתי שבאה"ק נוהגין גם היום לפדות הפטר חמור ואפשר משום דמחזקין ביוחסין טפי מינן. דרך פקודיך:

סימן תתקלז

טעם שנשתנו פטרי חמורים מפטרי סוסים וגמלים. גזרת הכתוב הוא ועוד שסייעו ישראל בשעת יציאתם ממצרים שאין לך כל אחד ואחד מישראל שלא היו עמו תשעים חמורים מעולים טעונים מכספם של מצרים. מס' בכורות דף ה'.

סימן תתקלח

טעם. שכותבין בתנאים **המגיד מראשית אחרית**. ע"ד שאמרו חז"ל שמ"ם יום קודם יצירת הוולד ב"ק יוצא בת פלוני לפלוני.[528] זרע קודש לט"ו באב:

[528] **שדוכין**. הוא מלשון שקט ומנוח' שהאשה מוצאת בבית בעלה כדכתיב מנוחה אשה בית אישה. ותרגום ותשקט הארץ ושדכת ארעא. ר"ן פ"ק דשבת דף צ' ע"ב:
ושמעתי רמז שסעודת התנאים שייך להחתן ממ"ש באליעזר ומגדנות נתן לאחיה ולאמה ויאכלו וישתו הוא והאנשים אשר עמו:
ובספר פחד יצחק אות ק' כתב בשם בית הלל, ראובן שדך את בנו לבת שמעון בקנין ושבועה וקנס כנהוג. והנה אחר השידוכין המיר דתו אחיו של שמעון אבי המשודכת, העלה שאין רשאי ראובן לחזור וחייב לקיים שבועתו כקנסו שהרי אין אבי המשודכת נקרא רשע בכך וכל שאינו בנו אין אומרים ארור שזה ילד כו' ואם יתן קנס בושת אף שבתנאים כתוב שהקנס לא יפטור מהשבועה עכ"ז ע"י קנס הבושת יפטר:
ובענין צוואות ר"י החסיד ז"ל אם שמות המחתנים שווים כתב בשו"ת טטו"ד מהדורא תליתאי סי' רס"ג שבאם א' יש לו שם אחר בצירוף שם השוה להשני אין קפידא ומותר להתחתן ע"ש:
ובשו"ת דברי חיים אהע"ז סי' ח' כתב וז"ל והנה במדינתינו אין מדקדקים רק באשה ששמה כשם חמותה ובשארי הדברים אין מדקדקין במדינתינו. וגם כנראה שלא הי' כוונתו בזה רק לזרעו כי האחרונים בעלי קבלה כמו המשנת חסידים אין מביאין רק שמה כשם אמו אלמא דבשאר הדברים לא היה רק לזרעו ולכן בענין אחר אין שום חשש כלל:
ובספר שדי חמד מערכת חתן וכלה כתב ג"כ בשם שו"ת שם אריה אה"ע סי' ס"ה דאפי' בכלה וחמותה וחתן וחמיו אם האחד יקרא בשני שמות אברהם יצחק והשני רק אברהם או יצחק אין לחוש דזה לא הוי שמותיהם שווים וסיים דכל זה אפי' במאן דקפיד ע"כ. וכך שאלתי להחצה"ק מוהר"ר **יהושע מקאמינקי** זצוק"ל ואמר לי דהיכי שיש לא' שני שמות אין לחוש ואפי' בכלה וחמותה:
עוד כתב שם בשם שו"ת השיב משה סי' ס"ט שנשאל במי ששמו נפתלי ורוצה לשדך עצמו עם אחד ששמו הערץ

קונטרס אחרון

בת פלוני לפלוני[529]. במקום שיש מנהג לכתוב תנאים וכתבו רק ר"פ וקנין יכולין לחזור בהם. ט"ז א"ע סי' נ"ו ס"ק י"ב. ומה שאומרים העולם שיותר נכון שיתגרשו אחר החתונה משיתפרק התנאים. הוא עפ"י מה שאמז"ל קידושין דף נ' ע"ב חוששין לסבלונות פירש"י מי ששידך באשה ונתרצה וקדם ושלח סבלונות בעדים חוששין שמא קידושין הן ואם נתקדשה לאחר צריכה גט מן הראשון. ועי' ב"י סי' מ"ה בשם מהרי"ק שלכך נהגו הקדמונים שלא תקבל הסבלונות הכלה עצמה כי היכי דלא ליהוי קידושין ע"ש. ועי' פחד יצחק שהאריך הרבה בענין הסבלונות ע"ש. ורע עלי המעשה שנתחדש כעת שהחתן נותן בעצמו המתנה להכלה. ועי' רמ"א סי' תרצ"ה סעי' ד' בענין משלוח מנות שלא ישלח איש לאשה כדי שלא יבא לשלוח לאלמנה ויבואו לידי ספק קידושין.

ובענין שכר שדכנות כתב בשו"ת דברי חיים ח"א חו"מ סי' ל' בשם פנקס ארצות דיתנו מהצד היותר גדול שני זהובים מכל מאה זהובים מזומנים. וכן ג"כ מכסף וזהב ותכשיטי השוהו למזומן. ומספרים ומרגליות טובות כתבים קרקעות יתנו החצי ע"ש:

ובספר מחנה חיים ח"ב סי' י"ד כתב בשם הגאון הק' בעל חת"ס ז"ל והגאון אמרי א"ש ז"ל שפסקו ששכר שדכנות הוא ג' פרעצענט. היינו ממאה זהובים ג' זהובים. ואם השדכן הוא מעבר הנהר והלאה ד' פרעצענט:

ובשם ספר כרם שלמה כ' שמעתיק תקנת מעהרין ששכר שדכנות מצד החתן ממאה זהובים ב' זהובים ומצד הכלה ממאה זהובים א' זהב אף שיהי' סך הנדן כמה אלפים, כן יהי' אם הב' צדדים בעיר אחת. אבל אם צד א' מעיר אחרת בין במקום קרוב בין במקום רחוק יוסיפו לו על כל מאה זהובים חצי זהוב וזה יהי' עד שש מאות ועד בכלל ותו לא. וגם יתן החתן ב' שלישים וצד הכלה חלק שליש א'. זולת מצד החתן מה שאביו מקשר

ושם הקדוש שלו נפתלי אם יש לחוש משום צוואת ריה"ח והשיב להתיר מטעמים שכתב שם וסיים בסוף דבריו ובפרט דדבר המסתבר הוא דלא אמרה רק מחמת חשש עינא בישא וכיון שאין נקרא כן בפי ההמון לית לן בה וזה ברור עכ"ל. וכתב ע"ז דגם לפי הטעם שכתבו איזה מרבני האחרונים דמשום לתא דכבוד אב ואם נגעו בה דכששם הבעל כשם חמיו כשהיא תקרא לבעלה (בשמו שהוא כשם אביה) יהא נראה כאילו קוראת את אביה בשמו. וכן בכלה וחמותה כשיקרא את אשתו בשמה (שהיא כשם אמו) יהא נראה כאילו קורא לאמו בשמה. מסתברא ודאי דכל שאין שניהם נקראים בפי כל בכינוי השוה אין לחוש ע"ש. וכבר ידוע מאמר העולם אולי הי' נכתבים העשרת הדברות בצוואת ר"י החסיד ז"ל הי' נזהרים בהם ביותר:

ובענין השמות כ' בס"ח סי' ת"ס בפי' אזולאי שם ראיתי במקום א' עד"מ איש יהודי שמו מרדכי וקרא שם בנו מרדכי והיה זר בעיני מאד:

[529] **בספר** רבינו בחיי (פ' חיי) בפ' אשר לא תקח אשה כתב וז"ל ועוד יש בפ' זו אזהרה לאדם שישא אשה מבנות משפחתו ושידבק בקרובותיו כי כן עשה אברהם שנא' כי אם אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק וכן עמרם שכתב וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי כי כשהבריות מזדווגות כל אחד ואחד אל מינו השלום מתקיים ומתרבה בעולם עכ"ל:

עצמו ליתן לבנו לא יתן כלום שדכנות ממנו. ומכ"ש שלא ינתן מצד החתן משום רבנות חזנות ושמשות ע"כ תקנת מעהרין:

ובספר לבושי מכלול סימן כ"ז כתב בשם ס' משפט שלום סוס"י קפ"ה שבמדינתינו נהגו ליתן שכר שדכנות ב' וחצי מכל מאה וברחוקים נותנים כפל ושיעור רחוק הוא עשרה פרסאות. ואם נותנים טאבאלע נותנים רק ב' וחצי מכל מאה:

אין שום חשש כלל. ועי' בתשו' נו"ב תנינא אה"ע סי' ע"ט שכתב דכל צוואתו לא הי' אלא לזרעו אחריו ולא לשאר אנשים. וע"ש עוד שהתרעם על רוב העולם שלתת בתם לע"ה אינם חוששים והוא נגד דברי חז"ל ולצוואת רי"ח חוששין.

ובספר דברים נחמדים להגאון הקדוש **מדינוב** זצוק"ל חידושים אות ח"י כתב וז"ל בשו"ת הון יוסף סי' ט' י' י"א שם חקרו בעניני הזיווגים שאסר ר' יהודא חסיד. והם היפך דברי תלמודא דידן ע"ש הנה הרב המחבר הפריז על המדה להתיר לגמרי הדברים שאסר מהר"י חסיד זצוק"ל. והרב מהר"י סוזין הפריז ג"כ לאסור הכל ע"ש. ולדעתי גם כוונת מהר"י חסיד אינם לאסור בכל מקום. וגם עפ"י חכם בדור בודאי הוא מתיר. כי בשמים אינם פוסקים הלכה בשום פעם רק כמו שפוסקין חכמי הדור בעוה"ז. כי לא בשמים היא. והנה רב פפא שהי' חכם בדורו ונשא היא ובנו ב' אחיות. הנה הסכימו בודאי מן השמים. וכן כעת בבא האדם לשאול לפני חכם והחכם ממציא ראי' מן הגמרא מן מעשה דרב פפא הנה אין כאן בית מיחוש ע"ש. וע"ל סעי' תתר"ה בהשמטה בד"ה ובספר:

ואפי' בכלה וחמותה. ובשו"ת ויעתר יצחק הי' ס"ה כ' בשם בעל צ"צ זצ"ל בפסקיו לסי' קט"ז וז"ל דו"ז ההגרי"ל ז"ל אמר לי משם רבינו הגאון ז"ל נ"ע זי"ע שהקפיד ביותר על ענין שלא יהי' שם כלה כשם חמותה. יותר מעל שמו כשם חמיו. ובפרט כשקורין לא' בשני השמות יחד. וסיפר לי אחד משם רבינו ז"ל ששאלוהו תרי גיסי שהי' בת של זו כשם אשתו של זו. אם החתן. ורצו לעשות שידוך. והשיב שיוסיפו להכלה עוד שם א'. למשל. רחל. רבקה רחל. וא"כ אפי' בשינוי סמך לה בכה"ג. כש"כ כששמה מעריסה בב' שמות כו' ע"ש:

סימן תתקלט

טעם. שמוליכין את החתן **בשבת שקודם החתונה** אל הבהכנ"ס וקורין אותו לתורה ובשבת שאחר החתונה ג"כ. משום שראה שלמה שמדת גמילות חסדים גדולה לפני המקום וכשבנה בית המקדש בנה שני שערים אחת לחתני' כו' והיו ישראל הולכין בשבתות ויושבין בין שני שערי' הללו והנכנס בשער חתנים היו יודעין שהוא חתן והיו

אומרים לו **השוכן בבית הזה ישמחך. בבנים ובבנות** כו' משחרב בית המקדש התקינו שיהא חתני' הולכים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ואנשי מקום רואין את החתן ושמחים עמו ויצאו ישראל ידי חובתן בגמילות חסדים ועליהם הוא אומר **בא"י גומל שכר טוב לגומלי חסדים**. פרקי דרבי אליעזר י"ז. ומזמרים לאחר הקריאה. **אחד יחיד ומיוחד. אל נדרש לבר לבב אשר שואל. אך. טוב לישראל הלליה**:

סימן תתקמ

טעם. שזורקין על החתן **בשבת שקודם החתונה** כשעולה לתורה **אגוזים ושקדים וצמוקים**. משום שאגוז בגימטרי' חט' ובגימטרי' טוב לרמז שמוחלין לו על כל עונותיו ומכפרין לו כל חטאתיו ושקדים הוא פרי הממהר להתבשל ולהוציא פרי כן יזכה ג"כ להוציא פירותיו ולהוליד תולדות וצמוקים המה ענבים גרועי' עם מעט לחלוחית לרמז לו שלא תוכל אותו אשתו להביאו לידי חטא כמו חוה שסחטה ענבי' ונתנה לאדה"ר אבל ענבים ההמה גרועי' המה ואין בהם לחלוחית:

סימן תתקמא

טעם. תענית חתן. מפני שבאותו יום מוחלין לו כל עונותיו[530] א"נ חיישינן שמא יהי' שיכור בשעת קידושין. מ"א סי' תקע"ג. וחתן שיום חופתו הוא בר"ח שאינו מתענה (אם לא בר"ח ניסן) מ"מ יאמר הוידוי בתפלת מנחה. עיון תפלה בשם הגאון הצדיק **מבוטשאטש**. וכן הוא בס' כרם שלמה. אלמן ואלמנה מתענין ביום חופתן אף לטעם מחילת עונות ואף יש לו אשה במקום שנושאין ב' נשים. עי' פ"מ א"ח סי' תקע"ג ס"ק א':

קונטרס אחרון

מוחלין לו כל עונותיו. בספר ברכת אברהם כתב שהרב הצדיק הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל אמר שכל ז"י המשתה יש להם להחתנים כח זה דהיינו מחילת עון והגם שלא נמצא בשום ספר כן נראה לו כך מסברא דנפשי' ומדה טובה על ישראל שהוא אומר פוסקים ומסכימין כך בשמים. והיינו שבאם לא זכר קודם החופה לשוב בלבבו אפ"ה יש בידו לתקן עדיין כל שבעת הימים:

[530] **וא"צ** להתענות אלא עד אחר החופה אף שהחופה בעוד היום גדול. ואף לפי הטעם שהוא יום סליחה אך אחר החופה הוי יו"ט שלו. עי' מ"א סי' תקנ"ט ס"ק י"א. ואם אחרו החופה שעה או ב' בלילה יש לסמוך על טעם הראשון וא"צ להתענות רק עד צה"כ כי מאחר שהתענית הזה אינו מוזכר כלל בגמרא יש לומר מעיקרא לא קבלו עליהם להחמיר יותר משארי תעניתים והיינו עד צה"כ. אך צריך ליזהר שלא לשתות משקה המשכר קודם החופה. חכמת אדם כלל קכ"ד סעי' ב'. ועי' שערי תשובה סי' תקע"ג בשם ב"ש דאף בימים שאין מתענים צריך ליזהר שלא יהא רודף אחר מותרות מאכל ומשתה:

סימן תתקמב

עוד טעם. מה **שמתענים החתנים**. עד לאחר הברכה. מפני שהמצוה חביבה עליהם כדרך שעושין חסידים הראשונים שהיו מתענין על מצוה החביבה כגון לולב ושאר דברים.[531] רקח סי' שנ"ו בשם אגדה:

סימן תתקמג

עוד טעם. משום דליכא כתובה דלא רמו בה תיגרא לכך מתענה לבטל הפורעניות.[532] שדי חמד מערכת חתן וכלה בשם מהר"י מברונא כ"י:

סימן תתקמד

טעם. שהחתן מתענה בר"ח ניסן. מפני שהוא אחד מן הימים שמתענין בהם שבו מתו בני אהרן. רמ"א סי' תקע"ג. ולפ"ז אף בכ"ח בכסליו שהוא ג"כ אחד מימי' שמתעני' בהם[533] ג"כ מתענה בו ביום חופתו שבו שרף יהויקים המגילה שכתב ברוך מפי ירמי' כדלקמן סי' תק"פ ולא הזכירו הרב לפי שאין רגילין לעשות נשואין בסוף חודש. ט"ז שם בשם הב"ח:

קונטרס אחרון

מתענה בו ביום חופתו. ועי' אשל אברהם סי' תקע"ג שכתב וז"ל אודות תענית חתן וכלה ביום נשואין מפורש בסי' תקע"ג באו"ח במ"א ז"ל ובבאה"ט ז"ל דבימים שבין יו"כ לסוכות מתענים. וכבר פשט המנהג כן. ומכל מקום כשנשואין הם בלילה יש להקל. רק

[531] **ובספר** קדושת לוי פ' חיי פי' הפסוק **לא אוכל עד אשר אם דברתי דברי**. כי אליעזר קידש את רבקה בשליחות יצחק והחתן ביום קדושין אסור לו לאכול עד אחר קידושין וזה לא אוכל עד אם דברתי דברי וזהו הקידושין:

[532] **ועי'** שם אות ד' בד"ה ומדברי שכתב וז"ל ראיתי בעדת הקירימצאקים הי"ו שהחתנים בלבד מתענים ולא הכלות רק מיעוטא דמיעוטא. ויתכן שמפני זה הנהיגו אבותיהם הקדושים מנהג זה רק להחתנים ולא להכלות. כי בבית הכלה אין שום משתה ושמחה ביום החופה. אבל בבית החתן דשכיח שכרות ע"י המשתה ושמחה שעושים שם יש לחוש שגם החתן ישתכר. ולכן הנהיגו שיתענו החתנים דוקא שבהם יש לחוש לשכרות ע"ש. ומדברי מהרי"ל שכתבתי בסעי' תתקמ"ט משמע ג"כ שהחתנים בלבד היו מתענים:

[533] **ובענין** משכ"כ המ"א סי' תק"פ סק"ח דבשנה מעוברת מתענין בז' אדר ראשון. עי' בספר אהבת יהונתן לפ' זכור שכתב בשם הירושלמי דמשה רבינו ע"ה מת באדר שני ע"ש. וכן הוא בהלק"ט ח"ב סי' קע"ג דכיון דאמז"ל (ר"ה י"א) שהקב"ה יושב וממלא שנותיהם של צדיקים מיום ליום ודאי שאם השנה שמת בה מרע"ה היתה מעוברת לא מת אלא באדר שני ואפי' אם השנה שנולד בה היתה ג"כ מעוברת ונולד באדר ראשון. ע"כ המתענה ביום שמת בו מרע"ה יתענה באדר שני ע"ש:

ונראה להביא ראי' שאם השנה שמת בה מרע"ה היתה מעוברת לא מת אלא באדר שני. ממה שאמז"ל (קידושין ל"ז:) מניין שבשבעה באדר מת משה. כי מיום שמת משה עד יום שעלו העם מן הירדן הי' שלושים ושלשה ימים. והעם עלו מן הירדן עשרה בניסן. כמבואר שם. א"כ אם השנה היתה מעוברת ודאי לא מת אלא באדר שני. ועי' שע"ת סי' תרפ"ו סק"ה:

ליזהר מלשתות משקה המשכר. ומצד טעם יו"כ דידיה יש לסמוך על שהוא סמוך ליו"כ הגדול ולא בא עדיין ראשון לחשבון. ומצד שהתענית לטעם זה הוא רק לשעות עד אחר החופה ואחר החופה אוכלים תמיד גם כשהוא בשחרית. כן הוא כשהחופה בלילה די במה שאינם אוכלים מזמן כניסת הלילה עד החופה ע"ש ועי' מטה אפרים סי' תרכ"ה סעי' ב' ועי' פ"מ שם סק"א בשם א"ר דהמקיל שלא להתענות חתן בל"ג בעומר ובימים שאין אומרים תחנון לא הפסיד:[534]

ונראה דאם החופה בל"ג בעומר ובימים שאין אומרים תחנון חוץ מאסרו חג וט"ו באב וט"ו בשבט שאין מתענין כיון שמוזכר בגמ' עי' מ"א סי' תקע"ג סק"א נכון שיעשו החופה בשחרית ויתענו עד החופה עפ"י מה שכתב בחופת חתנים בשם כנה"ג שהביא בשם חכם א' דבכל הימים שאין מתענין יעשו החופה בשחרית ולא יאכלו עד אחר החופה אף שמוזכר בגמרא וא"כ עכ"פ יעשו כן בל"ג ובשאר ימים שא"א תחנון:

ולענין להתפלל עננו יוכל לומר אף שאינו משלים וידלג ביום צום תעניתנו. עי' ט"ז סי' תקס"ב סק"א. ועי' שע"ת סי' תרפ"ו סק"ה שחתן בתוך ימי חופתו לא יתענה צום אסתר דזה עדיף מברית מילה וא"צ תשלומין אח"כ אבל בד' צומות מתענה:

אלא באדר שני. ובספר מטה משה אות תשס"ו כתב וז"ל אם מת לו אב או אם באדר ונתעברה השנה. השיב מהר"י מולין בתשובה דמנהג שלו להתענות באדר א'. וראיה מפטירת מרע"ה דאותו יום נהג עלמא באדר הראשון ופטירתו סמוך לניסן ספ"ק דקדושין.

סימן תתקמה

טעם. דליכא כתובה דלא רמי בה תיגרא. משום דאיתא שאדם הראשון וחוה דו פרצופין נבראו ואח"כ נסרם הקב"ה לשנים ותחילה היתה דבוקה עמו אחור באחור והנסירה היתה להתדבק עמו פנים בפנים וע"כ קודם היחוד צריך להיות בחי' נסירה להחלק ממנו. בית אהרן:

[534] **ועי'** שע"ת א"ח סי' תקע"ג בשם אה"ע סי' ס"א בב"ש דאף בימים שאין מתענים צריך ליזהר שלא יהא רודף אחר מותרות מאכל ומשתה:

[535] **בספר** שפתי צדיקים (פ' מסעי) פי' אומרם ז"ל **האי עלמא לבי הילולא דמיא**. מלשון אמרם ז"ל (פסחים) **בי תיבנא**. **ובי מילחא**. שפירושו בית המונח בו תבן. גם כאן מה שמכינים מיני מאכלים ומטעמים על הילולא מונח בבית אחר לא באותו בית שמרקדין ושמחים בו. ואותו בית נקרא בי הילולא. והבית אשר שמחים ומרקדין

סימן תתקמו

טעם. שאמרו ז"ל **האי עלמא כבי הילולא דמיא**.[535] ע"ד אומרם ז"ל כל העולם וכו' וחנינא בני די לו בקב חרובין כו' והנה ליכא כתובה דלא רמי בה תיגרא ועפ"י הרוב המחותנים בעצמם אין להם שמחה כי נהפך להם ר"ל כמ"פ לתוגה ורק האנשים של בי הלולא הם הם שותים ושמחים ואין אתם יודע עד מה והוא כמו שכל העולם ניזון בשביל הצדיק והוא בעצמו אין לו הנאה מזה העולם. ראיתי באיזה ספר:

קונטרס אחרון

כבי הלולא דמיא. בספר צפנת פענת כתב שמעתי מהמגיד **מוהר"ם** פי' הש"ס עלמא כהלולא דמיא. כמו הלולא שיש כמה עובדות וכמה טרחות ותכלית הכל הוא תיבת לי שיאמר להכלה בשעת קידושין הרי את מקודשת לי ואם אין החתן אומר תיבת לי שוא עמלו וטרחו שהוא לריק. כך כל עניני האדם מהתחלה עד סופו שיזכה לדבק בו ית' כמ"ש ובו תדבק וזהו תיבת לי ואם לאו וכו' ע"כ. וזהו שנהגו כי הרב המסדר קדושין מקרא להחתן כל תיבה הרי את מקודשת חוץ מתיבת לי שאומר החתן לבד.

ובספר בית שמואל אחרון (בהר) פי' בשם אחיו הגאון למה דומה האי עלמא להלולא בדרך משל דהנה החתונה עיקר דחתן מקדש הכלה ואגב זה עושין סעודות ושוררין בכלי זמר. והנה דרך העולם על הקדושין אין משגיחין אם להיות כדין דלפעמים מקדש החתן בטבעת שאולה ולפעמים אין עדים רואין הקדושין. ועל הטפל דהיינו הסעודות וכלי זמר עיקר הוא אצלם. כן עולם הזה דעיקר שבא האדם לעולם כדי לעבוד את הבורא. וכיון שבא לעולם מוכרח לעוה"ז לאכול ולשתות ולהתעסק בסבת פרנסה. והנה על עיקר שבא אדם לעולם אין משגיחין כלל. ודברים הטפלים צורכי עוה"ז עיקר הוא אצל בני אדם. לכך דימה העולם להלולא.

סימן תתקמז

טעם. מנהג ישראל שביום חתונתו וביום שמחת לבו של אדם ביום שנכנס לחופה עם בת זוגו שולחת לו **טלית עם ד' ציצית ל"ב חוטין**. הוא עפ"י מה שכתב האריז"ל דמצוה זו סגולה להנצל מזנות וסמוכין לזה מפסוק נואף אשה חסר לב היינו אם חסר הל"ב

בו נקרא הילולא. וז"ש האי עלמא לבי הילולא דמיא אבל ההילולא עצמו הוא בעלמא דאתי והאי עלמא דומה לפרוזדור בפני הטרקלין ומי שטרח בערב שבת וכו':

ובספר דרך אמונה כתב בשם הרב הצדיק הקדוש **מפרשיסחא** זצ"ל דהפי' הוא דכמו מי שהכין כל צרכי הנשואין ושכח לקנות טבעת קידושין. נמצא כל ההכנות ויגיעות הרבות אשר עמל יהי' ללא יועיל. וכן האדם שעמלו בזה העולם ימי שנותיו שבעים שנה ושכח לקדש את עצמו ולבסוף חובק את ידיו ואוכל את בשרו:

חוטין. ע"כ רומזת לו לפניך חלקך הניתן לך מה' אשה משכלת ליתן לב לשמוח בחלקו דייקא. אור המאיר לסוכות.

קונטרס אחרון

ל"ב חוטין. בספר נועם מגדים (שלח) כתב על פסוק וינס ויצא החוצה. הנה תיבת ויצא לכאורה אך למותר דהוי סגי למיכתב וינס החוצה רק בתיבת ויצא מרומז שיוסף הצדיק ניצל מחטא ע"י מצות ציצית וכאשר הפרו לנו חז"ל במנחות מאדם א' ודמי לו כארבעה עדים כו' וזהו וינס שנס מהעבירה והרהור ע"י ויצא החוצה. הם הציצית שיוצאין חוץ להבגד ומגולין כאמרו ז"ל אין ציצית אלא יוצא:

עוד כתב שמעתי מה שאמז"ל דיוקנו של אביו ראה שזה מרומז בתיבת ויצא שנדרש נוטריקון "וירא "יוסף "צורת "אביו:

לשמות בחלקו. ולזה המנהג לומר מי שרוצה שאשתו תאריך ימים יקפל הטלית במוש"ק יען שהאשה מביאה הטלית להחתן מזה בא ההקפדה שישמור הטלית ויקפל אותו תיכף במוש"ק כדי להראות שאינו מצפה לטלית אחר שתביא לו אשה אחרת ח"ו. תולדות מנחם.

סימן תתקמח

טעם. שסותרין שערות ראש הכלה וקולעין איתה מחדש קודם החופה. שכן הקב"ה קלע לחוה וקשטה בכ"ד קשוטים ויביאה אל האדם. עי' עירובין דף י"ח ע"א:

סימן תתקמט

טעם. שהכלות הבתולות פרועות ראשן וסותרין קליעת שערן. מפני שצריכין טבילה וחפיפת הראש. ומטעם זה חברותיה סועדות עמה בשחר מאכלי חלב ודגים שאין חוצצין בין השינים והמנהג שגם שאר הבתולות פורעות ראשן וסותרות קליעתן כדי לחפות עליה לצניעות שאין לגלות שמיוחדת היא לטבילה. מהרי"ל:

סימן תתקנ

טעם. להדעקטיך שהחתן מכסה את הכלה קודם החופה. על שם **ותקח הצעיף ותתכס** דרבקה.[536] שם:

[536] **בספר** דברי שאול (נשא) כתב על **ותקח הצעיף ותתכס**. כי הבינה בשכלה שכל שהוא אדונו שוב אסור לה ללכת פרוע ראש. ומזה מוסר השכל לנשים שלנו אשר פרוצים בזה בעוה"ר עכ"ל.

קונטרס אחרון

קודם החופה. ועי' דגול מרבבה יו"ד סי' שמ"ב בשם הב"ח אה"ע סי' ס"א דאפי' לדעת האומרים דמה שמכסין הכלה מיקרי חופה. היינו במדינת רוסי"א שהחתן בעצמו הולך עם הרב לכסות ראש הכלה ע"ש[537] וכן עדיין המנהג בכל מדינות וואלי"ן אבל במדינות הללו שאין החתן הולך כלל לכסות ראש הכלה פשיטא שאין זה מקרי חופה דאי אפשר להיות חופה בלתי חתן או שלוחיו שאם החתן הי' מכבד להרב לכסות ראש הכלה אפשר דשלוחו של אדם כמותו. אבל במדינות הללו צד הכלה מכבדים להרב בכיסוי הינימא בלי שום ידיעת החתן פשיטא שאין זה חופה כלל:

סימן תתקנא

טעם. שבשעת היחוד הכלה פושטת תכשיטיה וכן נוהגין אפי' בשעת החופה להתיר קשרי בגדי הכלה כראוי. להכין היחוד. וכן מה שנכנס הכה"ג לפני ולפנים רק בבגדי לבן. כי שם נכנס ליחוד. ובשאר עבודת נכנס בשמונה בגדים לקשט הכלה ויכנסו הקישוטין לעורר אהבה בלב דודה כדי שיתיחד עמה אח"כ והי' לאחדים. עבודת ישראל ליום כפור:

קונטרס אחרון

והי' לאחדים. בספר עבודת ישראל בליקוטים כ' כשמתיחדים החתן והכלה בחדר תברך הכלה להחתן ולומר לו **תזכה לאורך ימים והתיחד באהבה מעתה ועד עולם**. ולפעמים שהכלה איננה משכלת כ"כ, מדרך החתן ללמד אותה הברכה כלומר ברכני בברכה שאזכה לשבת עמך לעולמים:

סימן תתקנב

טעם. שמכסין את ראש הכלה בשעת שמוליכין אותה לחופה. משום שא' מן הקללות שנתקללה האשה לפי שהביאה מיתה לעולם הי' שתכנס כאבל[538] עי' ילקוט ראובני פ' בראשית:

[537] **הנה** בדבר המנהג שקודם החופה הולך הרב וחשיבי העיר לכסות פני הכלה ואומרים פסוק זה **אחותינו את היי לאלפי רבבה**. מדוע בחרו בברכת לבן הארמי. וכן קשה על ברכת לבן לאחותו הלא מרשעים יצא רשע ולא ברכה. אך ברכתו הי' ג"כ ברשעות. כי כוונתו היה במה שאמר **אחותינו**. יען שאת אחותינו. ורוב בנים הולכים אחר אחי האם **את היי לאלפי רבבה**. וכל הבנים יהי' כמו אני. וכמותי ירבו. והנה הנושא אשה צריך לבדוק באחי'. ויען שהרבה אנשים לא נהגו כן. ע"כ הולך הרב עם חשיבי העיר לכסות פני הכלה ואומרים לה אחותינו. היינו שהיא כאחותם **את היי לאלפי רבבה** וכמותם ירבו מורי הוראה בישראל. ראיתי בספר אחד:

[538] **טוב** להוליך הכלה להחופ' בשעה שנכנס **מזל נוגה** עי' רוקח אות שנ"ג. **וזורקין לפניהם מלח**. לפי שנאמר **ברית מלח עולם**. שם:

סימן תתקנג

טעם. שבעת קבלת פנים להכלה **זורקין מיני זרעונים**. רמז **יראה זרע יאריך ימים**. ועי' אבודרהם שנהגו לזרוק חטים לפני החתן והכלה ע"ש השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך משום שלום ע"ש:

סימן תתקנד

עוד טעם. על מה שנהגו **לזרוק חטים לפני החתן והכלה**. סימן הוא **שיהו פרין ורבין כחטים** (רוקח אות שנ"ג) ועי' תוס' ברכו' דף נ' ע"ב בד"ה ולא דצריך ליזהר שלא יזרקום אלא במקום נקי[539] ע"ש:

סימן תתקנה

טעם. המנהג שבוכין קודם החופה בבכי' והתעוררות עד התיצבם תחת החופה ותיכף אחר החופה שוברין הכוס ונעשה רינה דיצה וחדוה. והענין הוא דכתיב הלוך ילך ובכה נושא משך הזרע בא יבא ברנה נושא אלומותיו. דהנה יניקת הקליפות נמשך מחטא אדה"ר ובק"ל שנה קודם הולידו בדמותו ובצלמו. הוליד רוחין וכו' ולכן קודם החופה מתעורר ענין העלאת הניצוצות מעמקי הקליפו' שנפלו מרע הנמשך מחטא הנ"ל. ולכן אז הוא בחינת הלוך ילך ובכה נושא משך הזרע כי ע"י המרורות והבכיה מוצאים הנצוצות מהקליפה. והיא דוקא בעת שמכסין הכלה שהיא בסוד עולימתא שפירתא דלית לה עיינין והדברים עתיקין. ולכן מפזרים אז **האפפין** שהוא דבר מר להורות על ענין המרירות ובכיה הנ"ל וגם שהוא לשון דילוג בל"א לרמז על ענין העלאת הניצוצות כנ"ל ולאחר החופה שוברין כוס שהוא בסוד הפח נשבר שהוא שבירת הקליפות שאז הוא בחינת בא יבא ברנה נושא אלומותיו. היינו שנתעלו הניצוצין לקדושה ויחוד. והוא בחינת נושא עון. שארית ישראל.

סימן תתקנו

טעם. שמברכין את החתן ואת הכלה קודם החופה. שנאמר **ויברך אותם אלקים**. ספר התניא סי' צ"א:

[539] **בספר** מוסר ליום ד' כתב דלכך אסור לבזות אוכלים. לפי שמאכל עולה **צ"א** מנין **הוי"ה אדנ"י** ע"ש. ואפשר דמזה הטעם נהגו עכשיו לזרוק האפפין על ראש הכלה ולא חטים. משום דצריך ליזהר שלא ידרסו עליהם וההאפין הם ג"כ סימן טוב לרמז הזה ועיין ב"י א"ח סי' קע"א:

סימן תתקנז

טעם. שמלבישין להחתן בגדים לבנים וקיטל קודם החופה. משום דכתיב בכל עת יהיו בגדיך לבנים שיזכור יום המיתה ולא ירדוף אחר תאות העוה"ז. כל בו סי' ע"ה:

עוד טעם. מאחר שנמחלין עונותיהם לכן הוא לבוש הקיט"ל להראות הסליחה ע"ד אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. מטה משה ח"ג.

סימן תתקנח

טעם. להמנהג **שהשושבינים מלבישים להחתן את מלבושיו**. להזכירו יום המיתה שג"כ מלבישים אותו אחרים בגדים לבנים וישוב לה'. יעב"ץ:

קונטרס אחרון

וישיב לה'. וטעם. שנמנעו מליתן אפר מקלה בראשי חתנים. מפני שאין העם מוחזקים כלל בהנחת תפילין ולא יהיו בהם האפר תחת פאר ויחישו ג"כ שמא לא יהיו פאר תחת אפר. ונהגו לעשות זכרון אחר במקומו שנותנין מפה שחורה על ראש החתן והכלה. וע"ז פשט המנהג לשבר הכוס אחר ז' ברכות. ב"י סי' ס"ה בשם הכלבו. ועי' קונ"א לט"ה בהשמטה לסעי' תר"ס בד"ה לזכור:

סימן תתקנט

טעם. שב' שושבינים מוליכים אותו אחד מימין וא' משמאל. כדאיתא בב"ר פרק שבעה אמר רבי יהוד' בר סימן מיכאל וגבריאל היו שושבינין של אדם הראשון. **וטעם**. שהשני שושבינים **כ"א יש לו נר אחד בידו**. כי לאשה יש לה רנ"ב אברים ולאיש רמ"ח ובדיבוק איש ואשה הם ת"ק ב"פ נר לכן נושאין שתי נרות לפניהם לרמוז לזיווג איש ואשה. ועוד שני פעמים נר בגימ' "**פרו** "**ורבו** הוא סימן **שיהיה פרין ורבין**. מטה משה ח"ג:

סימן תתקס

טעם. שהולכים אל החופה **בנרות דולקות ולפידים**. רמז למתן תורה שנאמר **ויהי קולות וברקים ולפידים** נקוט האי כללא בידך כל המנהגים של החתן והכלה אנו למדים ממתן תורה שה' הי' מראה עצמו לישראל כחתן נגד כלה.[540] תשב"ץ אות תס"ז:

[540] **כתב** מהרי"ל אם יש ציוה שלא לנגן בכלי שיר לא יעשו הנשואין בלי כלי זמר דהוא עיקר שמחת חתן וכלה ואם א"א במקומן ילכו למקום אחר ע"ש. ועי' אלי' רבה סי' של"ח ס"ק ד' וז"ל וראיתי בתשובת רדב"ז סי' קל"ב דאפשר זה דוקא בארצותם הוא אבל בארצותינו יש שמחה בבשר ויין ושיר בפה לשורר ולשבח הש"י בשירות וקרובת שתיקנו ראשוני' ע"ש:

קונטרס אחרון

בנרות דולקות ולפידים. השושבינים מוליכין את החתן תחת חופה. ומעמידים אותו פניו למזרח והחזן מנגן כמנהג המקום[541] והשושבינות מוליכות את הכלה. והשושבינים ואנשים חשובים הולכים לקראתה. וכשמתקרבים אליה חוזרים לאחוריהם לחופה. והשושבינות מביאין את הכלה ומסבבין עמה ז"פ את החתן. ויש מקומות שמסבבין עמה את החתן רק ג"פ. והחזן מנגן ג"כ כפי המנהג[542] ומעמידין את הכלה לימין החתן. והמברך מצדד א"ע ופניו למזרח (קיצור ש"ע סי' קמ"ז) וע"ל בהשמטה לסעי' תתקס"ג:

סימן תתקסא

טעם. שהשושבינים **מסבבין את הכלה סביב החתן**. משום שחתן דומה למלך מה מלך חיילין מקיפים אותו אף חתן שושבינים מקיפין אותו מה מלך שולחין לו מנות אף חתן שולחין לו מנות. **וטעם ג"פ**. נגד כי יקח איש אשה ובא אליה ושנאה. וכי יקח איש אשה ובעלה. וכי יקח איש אשה חדשה. רמז ג' מסירות ע"כ מוסרין לו הכלה ג' פעמים. שם:

סימן תתקסב

טעם. שברכת נישואין צריך י'. דכתיב (רות ד') ויקח בועז י' אנשים וגו' וארז"ל שקבצן כדי לברך ברכת חתנים בי'.[543] כתובות דף ז' ע"ב:

סימן תתקסג

טעם. שמשימין על החתן והכלה הטלית. משום שנאמר **ופרשת כנפיך על אמתך**. כל בו: **עוד טעם**. לפי שברוב אסיפת העם אשר הוא שם יראה כמקדש אשה בשוק ורב מנגיד אמאן דמקדש בשוקא משום פריצותא לכן מכסין אותן לקדש בצניעות. ספר המנהיג. ועי' תולעת יעקב שצריך לעשות החופה מכלים יקרים. ועיין מטה משה ח"ג שכל המנהגים של חתן וכלה אנו למדין ממתן תורה שלשם הי' מראה עצמו כחתן נגד כלה

[541] **מי** אדיר על הכל. מי ברוך על הכל. מי גדול על הכל. מי דגול על הכל. הוא יברך את החתן ואת הכלה:

[542] **בסידור** הרב כתב שהמנהג שהחזן או השמש מזמר **מי בן שיח שושן חוחים הוא יברך את החתן ואת הכלה**. והוא עפ"י המדרש שיר השירים פ"ב ע"פ **כשושנה בין החוחים**. נוהג שבעולם עשרה בני אדם נכנסין לבית המשתה ואין א' מהם יודע לברך כו' ובא א' מהם ופתח פיו לברך ברכת חתנים למה הוא דומה לשושנה בין החוחים. וזה שאומר החזן או השמש מי שמבין לברך ברכת חתנים שהוא נקרא שושנה **יברך את החתן ואת הכלה** ע"ש:

[543] **בספר** אשל אברהם להגאון הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל סימן של"ט כתב בשם שו"ת מוהרמ"א ז"ל סי' קכ"ה שאין נכון שתהי' הכניסה ביום א' בשבת. שלא להיות כחוקות העכו"ם:

שהם ישראל ולכך מכניסין אותה תחת החופה כויתיצבו תחת ההר ע"ש[544].
וטעם. שמעמידין הכלה לימין החתן. משום דכתיב נצב"ה שג"ל לימינ"ך ס"ת כלה. כנסת הגדולה סימן ס"א סעיף ג'.
וטעם. שנוהגין לעשות החופה תחת השמים. לס"ט שיהי' זרעם ככוכבי השמים לרוב. שם סעיף ב':
קונטרס אחרון
לימין החתן. ועי' בספר שדי חמד מערכת חתן וכלה שהרב יד אהרן כתב בשם האריז"ל שזהו קודם החרבן אבל בזמננו זה צריך להעמיד החתן בימין הכלה על דרך השיב אחור ימינו עכ"ל וכתב שם ע"כ אין למחות ביד הנוהגים כן וזאת היתה לי שלא להקפיד ולדקדק על ימין שהוא שמאל עד ישקיף ה' השקפה לטובה וירם ימינו:
עוד כתב שם אות ג' בשם הרב שבט מוסר בליקוטים שאחר הדרושים שמעתי ממהר"ן רוזליו שאמרו בחלום שהשותה טיטון תחת אפריון של חתן וכלה דלעוה"ב נענש בסימוי עינים רמז לדבר עשן בחופה למה. כלומר אין ראוי לעשן שם עשן. וע"ל בהשמטה לסעי' תתרמ"ז בד"ה בס' תפארת ישראל:
ככוכבי השמים לרוב. ועיקר החופה הוא מה שאחר הקידושין מוליכין את החתן והכלה לחדר מיוחד ואוכלים שם יחד במקום צנוע. ויש למנוע שלא יכנס שום אדם שם כדי שיהי' יחוד גמור. וצריך ליחד להחתן אותו החדר והוי כהכניסה לביתו. אך אם היא נדה אז צריכין שיהיו בני אדם נכנסים ויוצאין שם דאל"כ אסורין ביחוד. עי' דרו"פ סי' ס"א ודה"ח ועי' קיצור ש"ע סי' קמ"ח:
והנה חדשות מקרוב באו אפי' באיזה בתי היראים לערוך ביום החופה בחדר מיוחד שלחן (סאלווירטער טיש) ועליו כל מיני מתיקה ומשקאות ומיני פירות ותיכף אחר החופה הולכים שמה הקרואים וחוטפים ודורסים ואוכלים כחיות השדה וכל הקודם זכה עד שבזמן מה השלחן פנוי מכל. ואוכלים מעומד היפך מה שאמז"ל (מס' ד"א) לא יאכל מעומד ולא ישתה מעומד. והרבה מהם אוכלים בלא ברכה כי הרגע יקר אצלם כי בתוך כך יכול לחטוף ולאכול. וגם מברכה אחרונה ימנע עצמו כי אם לא בירך בתחלה

[544] **בספר** אורח לחיים כתב בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **אברהם** בהרב המאוה"ג אור ישראל וקדושו מוהר"ר **דוב בער** זללה"ה **וירד ד' על הר סיני**. על וירד הוא דרגא תביר. ע"ד שאמרו חז"ל נחות דרגא ונסיב איתתא. שבשעת מ"ת שהי' בחי' הנשואין של הבורא ית"ש עם עמו ישראל קדושים כדחז"ל ביום חתונתו זה מ"ת הי' השי"ת ב"ה כביכול מצמצם עצמו לירד על הר סיני ולתת לעמו תורה ומצות. בבחי' נחות דרגא ונסיב איתתא. שאין לך נחות דרגא גדול מזה. שהבורא ית' הא"ס יצמצם עוצם אלהותו הבלתי מושג להתראות עמנו פנים א"פ כביכול כמ"ש פנים בפנים דיבר ד' עמכם:

האיך יברך לאחריו. ע"כ כל מי שיראה ה' נוגע בלבו ירחיק מזה. וכבר אמר הגאון הקדוש בעל החת"ס ז"ל החדש אסור מן התורה כי הי' שונא חדשות מעולם:

סימן תתקסד

טעם. מה שפורסין צניף על ראש חתן וכלה בשעת הברכה. לפי שגם זה נקרא כניסת חופה כי חופה לשון כסוי.[545] תשב"ץ:

קונטרס אחרון

ונותן הכתובה מידו ובשו"ת מהר"י מברונ"א סי' פ"א כתב וז"ל פ"א כתבו בכתובה בששי בשבת בחמשה יום לחודש פלוני ורצה ר' אליהו לפסלה ונ"ב דאין כאן בית מיחוש אע"ג דה"ל למכתב ימים. דמוכח דר"ל ה' ימים לחודש פ' כו' ע"ש:[546]

והנה זה רבות בשנים רבו המכשלה בכתובות הנדפסות רק עבור בתולות הנשאת ובנשואת אלמנה או גרושה מוחקין וכותבין ומשיירין. במקום שצריך לכתוב ארמלתא או מחרכתא כתיב בתולתא. ובמקום שצריך לכתוב מתרכתיפי או אלמנתיכי כתיב בתוליכי. ובמקום שצריך לכתוב מאה כתיב מאתים וכדומה[547] ובזה ודאי הכחובה פסולה. והרבה פעמים ראיתי כזה ופיגול הוא לא ירצה:

[545] **ועי'** כנסת הגדולה סימן ס"א סעיף א' דאפשר שתמורה מה שאנו נוהגין עכשיו לשים טלית על ראשיהם היו נוהגין בזמנם לשים סודר או צעיף על ראשיהם עי"ש. ומה שאומר החתן הרי את מקודשת לי כדת משה וישראל. לפי שמצינו בהרבה מקומות שאירס הקב"ה לישראל בתור' וכל אותן אירוסין ונישואין וכתובה אנו עושים והיכא נקראת התור' אירוסין דכתיב תורה צוה לנו משה מורשה וארז"ל א"ת מורשה אלא מאורשה הרי התור' הושוות בהרבה מקומות לכלה לכך מתחיל החתן בה' הרי את מקודשת כנגד ה' חומשי תור' כו'. ולפי שהתור' מתחלת בב' לפיכך הכתובה מתחלת בב'. וכמו שהיו **במתן תורה** ז' **קולות** דכתיב הבו לה' וגו' קול ה' על המים וגו' כנגדן תקנו ז' **ברכות**. וכמו שיש בעשרת הדברות י"ד אזכרות כך יש בשבע ברכות. וכמו שהיו נ' ימים מיציאת מצרים עד מתן תורה כך נתן הקב"ה נ' שער בינה וכמו כן הכתוב' נ' שקלים דכתיב כסף ישקול כמוהר הבתולות ואמרו רבותינו זה נ' שקלים. וכמו שהתענו בו ישראל כמו כן החתן מתענה ובמתן תורה היו נשואין דכתיב אהבת כלולותיך. עשרה פעמים נקראו ישראל כלה לפני המקום ז' פעמים בשיר השירים ושלש' פעמים בס"א כנגד עשרת הדברות וכנגדן מקבצן עשרה לברכת חתנים שנאמר ויקח בועז עשרה אנשים. וכמו שנאמר ויכתבם על שתי לוחות אבנים ויתנם בידו כך החתן חותם ונותן הכתובו' מידו כו'. תשב"ץ:

[546] **ועי'** טור אה"ע סי' קכ"ו שביום ר"ח יכתוב ביום אחד לחודש פלוני בשני יכתוב בשני ימים. בשלשה. בארבעה. כולן לשון זכר בה"א לבסוף. וכן אחת עשרה שתים עשרה עד עשרים. ומשם ואילך באחד ועשרים. בשנים ועשרים בשלשה ועשרים וכן כולם. ובחשבון הב' יכתוב לשון נקבה כגון בשנת חמשת אלפים וששים ואחד. ששים ושתים. ושלש. וארבע כולם בלא ה"א לבסוף. וביום ראשון של חדש אייר יכתוב ביום ל' לחדש שהוא ר"ח אייר. וכן בכל ראשי חדשים שהם ב' ימים. וביום שני של ראש חדש יכתוב באחד לחדש פלוני כי חשבונו מיום השני ע"ש:

[547] **ובשאילת** יעב"ץ ח"ב ס"ס קי"ג כתב דבכתובו' שיש חסרו' ויתרו' מורה על קלות הדעת קצת. ובספר נחלה לישראל הלכה נ"ה כתב בשם הרב הה"ג מהרש"ק מבראד ז"ל בכתובו' אלמנה שהיתה כתובה כדינא ואח"כ בא אחד והגיה בשורו' וכתב נוסח השייך לבתולה דהכניסה מאה זקוקים כסף וכו' והוסיף לה מדילי' עוד מאה זקוקים וכו'. הנה הכתובה ודאי פסולה וכדת מה לעשו' נראה דיכתבו לה כתובה דאירכסא כמו כתובה שנאבדה כמבואר בספר נחלת שבעה ויקרעו כתובה זו:

את זה ראיתי ונתון אל לבי לעורר לב חכמי הדור אשר בידם למחות ולגזור על המדפיסים להסיר המכשלה הזאת ולהדפיס עבור כל א' וא' הכתובה כמו שצריך להיות. או שידפיסו ג"כ כתובות וישאר מקום פנוי (ולבתולה) יכתוב בתולתא. (בגרושה) מתרכתא. (לאלמנה) ארמלתא כו'. (לבתולה) מהר בתוליכי כסף זוזי מאתן דחזי ליכי מדאורייתא. (בגרושה) מהר מתרכתיכי. (לאלמנה) ארמלתיכי כסף זוזי מאה דחזי ליכי מדרבנן. אם יש לה אב יכתוב דהנעלת ליה מבי אביה. (ואם היא יתומה או שהכניסה הנדוניא משלה) יכתוב מבי נשא[548] וכו' חתן דנן (לבתולה) במאה זקוקים כו' והוסיף לה כו' עוד מאה זקוקים כו' סך הכל מאתים זקוקים כסף צרוף. (ובגרושה או אלמנה) יכתוב בחמשים זקוקים כו' והוסיף לה כו' עוד חמשים זקוקים כו' סך הכל מאה זקוקים כסף צרוף כו' חתן דנן למרת פב"פ (לבתולה) בתולתא דא (לגרושה) מתרכתא דא (לאלמנה) ארמלתא דא. וצריכים לקבל קנין מן החתן בפני שני עדים על הכתובה ועל התוספת כתובה ואחר קבלת קנין יכתוב אחרי תיבות ודלא כטופסי דשטרי תיבת **וקנינא**. ובזה **ישא ברכה מאת ה'** אשר הרים מכשול מדרך העם:

סימן תתקסה

טעם. **שנקראת החופה הלולא**. על שם שמביאין החתן והכלה. בהלולי'. כל בו:

סימן תתקסו

טעם. למנהג **שאין מתכסין בטלית רק אחר החתונה**. יש סמך במדרש למה נסמכה פרשת ציצית לנשואי אשה דכתיב **גדילים תעשה לך** וסמיך לי' **כי יקח איש אשה** לומר לך **חייב בציצית**. ספר המנהיג.

סימן תתקסז

עוד טעם. לרמז לו כי עד הנה לא הי' לו אור מקיף ועתה כי זכה לאשה יהיה לו אור מקיף כידוע מכתבי האר"י. **ומטעם זה** נוהגין לעשות הקפות עם הכלה סביב החתן תחת החופה. ומזה תראה שכל מנהגי ישראל על שרשי האמת נטועי' יסודתם בהררי קודש. קרבן עני פרשת תצא:

[548] **טעם** שקורין ז"ל בית אביה של אשה בי נשא. ר"ל בית השכחה על שם הכתוב ע"כ יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו וכן האשה בבעלה. רבינו בחיי מקץ:
אלמנה שנשאת לשני ונתגרשה או גרושה שנשאת לשני ונתאלמנה כשנשאת לשלישי כותבין מתרכתא. משום כהנים. ב"י סי' ס"ו:

סימן תתקסח

טעם. שלוקחין **שני כוסות.** אחד **לברכת אירוסין** ואחד **לברכת נשואין.** משום דבב' מקומות נתקנו דתניא ברכות דף ז' ע"ב מברכין ברכת אירוסין בבית האירוסין. וברכת חתנים בבית חתנים כו' וכיון שנתקנו בשני מקומות א"א להיותם בכוס אחד. תוס' פסחים דף ק"ב ע"ב בד"ה שאין:

קונטרס אחרון

דבב' מקומות נתקנו. בספר האורה ח"ש סי' י' כתב אף על פי שבכוס שני של נשואין יכול לפטור עצמו בברכה אחת של בורא פרי הגפן מכוס ראשון של אירוסין. כמו השותה בסעודה שאפי' שותה עשרה כוסות אינו מברך אלא בכוס ראשון. לפי שברכת אירוסין לחוד וברכת נשואין לחוד. ובנשואין הוא דתקינו רבנן שבע ברכות ובלא ברכת פרי הגפן אינן אלא שש. שמנהג זה שנהגו לעשות אירוסין ונשואין ביום א'. לפי שאינם רוצים לעשות סעודה לאירוסין והא גנאי לחתן ולקרוביו אם לא ירבו בסעודה כל היום. ולפיכך יש בני אדם שעושין אירוסין ונשואין ביחד. ונפטר בסעודה אחת. וע"כ אחר ששתה המברך בכוס ראשון דאירוסין צריך לברך אחריו על הגפן ועל פרי הגפן. אלא מפני טורח ותמיהות בני אדם הם נמנעין מלעשות כן:

סימן תתקסט

עוד טעם. לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות ואין לדמות זה ליקנה"ז משום דקדושא והבדלתא חדא מילתא היא. מטה משה ח"ג אות ט':

[549] **כתב** המ"ז או"ח סי' תק"ס סק"ד ראיתי המנהג שלוקחין כוס זכוכית לאירוסין ומ"מ יראה שאין שוברין אותו אחר נישואין כ"א זכוכית אחר שוברין אחר ז' ברכות. (וזהו כשברכת אירוסין ונשואין אינם סמוכות אבל כשהן סמוכות **טוב לשבר כוס של אירוסין.** כנה"ג.) ויראה לשבור תחת החופה כוס שלם ואין משום בל תשחית כיון שעושין לרמז מוסר למען יתנו לב דבמתן תורי' הי' קידושין וראוי הי' לנישואין ובחטא ענל ושבירת הלוחות נתבטלו הקידושין וכן אחר חורבן בית ראשון ושני ולע"ל יחזור הקב"ה ויקדש קידושין מחדש כדכתיב **וארשתיך לי בצדק** כו' אלמא יהי' קידושין חדשים ונישואין. וזה שאנו מרמזין בשבירת הכוס כי הקידושין הראשונים נתבטלו אבל קידושין שניים יהי' קיימים עם נישואין. **משא"כ בתנאים** שעושין להבהל ולמעט השמח' ראוי ליקח קדיר' שבורה חרס מחרסי האדמה לשבור עכ"ל ע"ש:

ובספר ליקוטי מהר"ן כתב דבזה שמשברין כלי חרס בשעת השידוך מרמזין להאדם ומזכירין אותו שיש גיהנם למען יזכור בזה ולא יהי' כרוך אחר תאוותו ויקדש עצמו בזווגו כראוי גם מרמזין לו שבאם היא אשה רעה אל יבגוד בה ולא יגרשנה כי על ידה אינה רואה פני גיהנם כי צריך ליזהר מאד שלא יגרש את אשתו.

סימן תתקע

טעם. שנהגו **לשבר כוס של אירוסין ולא של נישואין**. משום דכוס של נשואין אתא לגמר הזיווג לכן אין סברא לשבר אותו שמורה ח"ו שבירת הענין.[549] חופת חתנים בשם הר"מ מינץ:

סימן תתקעא

טעם. שמברכין **שבע ברכות אלו**. כנגד **שבע חופות** שעשה הקב"ה לאדם הראשון בגן עדן. כל בו:

סימן תתקעב

טעם. שמברכין **ברכת אירוסין**. מפני שהוא כמו ברכת הנהנין שמברכים על כל דבר הנאה שבא לידו קודם שנהנה כן מברכין תחלה על ברכת הנהנין על האשה שנתארסה לו ועכשיו נהגו שאינו מברך המקדש עצמו אלא אחר מברך. כדי שלא לבייש את מי שאינו יודע לברך ומאי מברך אקב"ו על העריות וכו'.[550] חופת חתנים:

סימן תתקעג

טעם. דאין מברכין שהחיינו על קדושי האשה[551] משום דאין מברכין זמן אלא על מצוה שעשייתה הוא גמר מלאכתה ונשלמה המצוה כנטילת לולב וכו' אבל הכא עיקר המצוה הוא פריה ורביה. חופת חתנים ועי' ליקוטים סעי' ק"ו:

ובספר תולדות אהרן בליקוטים כתב בשם **הבעש"ט** זי"ע. **הטעם**. למה בשעת שידוכין שוברים כלי חרס ובשעת נישואין כלי זכוכית כי אי אפשר לקרוע התנאים כשם שכלי חרס אחר שנשבר אין לו תקנה אך לאחר הנישואין יכול לפוטרה ע"י גט דוגמת כלי זכוכית שאע"פ שנשבר יש לו תקנה:

[550] **והרשב"ץ** כתב שהמברך אינו חייב לטעום ולכן נהגו להטעים להחתן ולכלה כוס של ברכת אירוסין כיון שהמצו' נעשית בשבילן הם ראויים להטעים הכוס יותר מאחרים. וע"כ נהגו שאומרים להחתן והכלה אחר ברכת אירוסין שישתו בלא ברכה כיון שהמצוה נעשית בשבילן כי הוא הי' צריך לברך ברכ' זו. ועי' מחצית השקל סימן ק"צ ס"ק ד' דאינו יוצא אלא כששותה רביעית ע"ש:

והכנה"ג כתב ולא ראיתי בזמנינו זה נזהרין בכך אלא כל שטועמין טעימה אחת די. ועי'. רוקח אות שנ"א ואות שנ"ב דכוס של אירוסין ושל נשואין שותה המברך והחתן והכלה. וע"ל סעי' תתקצ"א:

ועי' פתחי תשוב' א"ע סי' ל"ד סק"ה דכתב וז"ל עיין בספר פני יהושע בק"א למס' כתובות סי' כ"ב שתמה מאד על מה שנהגו דאחר מברך ברכת היין על הכוס והחתן והכלה שותין ממנו דהאיך מברך בפה"ג כיון דאין המברך שותה ממנו והאיך יוצאין החתן והכלה בברכתו של המברך כיון שאין הכוס מעכב לאו דבר שבחובה נינהו ואיך מוציא חבירו דהא ה"ל ברכת הנהנין בשלמא ברכת נשואין אפשר כיון דטעון כוס הדר ה"ל דבר שבחובה משא"כ ברכת אירוסין ואפשר כיון דמ"מ עיקר היין לאו ליהנות מכוין חשיב שפיר כברכת המצות והניח בצ"ע ע"ש:

[551] **ובהלכות** קטנות ח"א סי' ז' כתב וז"ל נמצא בכתבי הר"י בוטון ז"ל שהנושא אשה יכול לומר שהחיינו. וכששאלו את פי הרב אור שרגא ז"ל אמר הי"ל לשאול אם יאמר דיין האמת. וע"ש ח"ש סי' ט'. ועי' מ"א סי' רכ"ב:

סימן תתקעד

טעם. שאין מקדשין בטבעת שיש בה אבן. מפני שאפשר שסמכה דעתה על האבן שתשוה יותר משהיא סבורה והוו להו קדושין בטעות ואינה מקודשת. אבודרהם. ועי' תוס' קדושין דף ח' ע"ב ד"ה והלכתא:

סימן תתקעה

טעם. שנוהגין להשים הטבעת באצבע הסמוך לאגודל. דידוע הרמז האמור על מזמור השמים מספרים דנזכר בו. **והוא כחתן יוצא מחופתו**. דכשתתחיל למנות התיבות באצבעות ידך מפסוק **תורת ה' תמימה** וגו' בכל פעם יבא תיבת שמו ית' באצבע ולבסוף הנחמדים מזהב תיבת מזהב נופלת על האצבע לרמוז דכבר קדשוהו שמים ליתן בו טבעת הקדושין. חופת חתנים:

סימן תתקעו

טעם. ששוברין כלי זכוכית בנישואין. לפי שנאמר **עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה**. במקום גילה שם תהא רעדה. רקח סי' שנ"ג. ונוהג החתן לשבר הכוס כי הא דתבר זוגיתא חוורתא על שם גילו ברעדה. שם סי' שנ"ה. ועיין תוס' ברכות דף ל"א ע"א בד"ה אייתי כסא:

קונטרס אחרון

וגילו ברעדה. בספר תוי"י פי' בשם המנוח החסיד **מוהר"י פיסטנר** מה שאמז"ל לישרי לן מר. ר"ל דבר מר כדי שיהי' גילה ברעדה. והשיב ווי לן דמיתנן. ובספר קרית ספר הנדפס מחדש לבעל הרוקח נמוקי אסתר כ' שע"כ כתיב וששן חסר ו' כי אין שמחה שלימה לישראל בעוה"ז:

שם תהא רעדה. בספר דברי אמת (חקת) פי' במקום גילה שם תהא רעדה. במקום הוא השי"ת. גילה כשישראל שמחים עם הבורא ב"ה נופל פחד על שונאי ישראל. וזה במקום ב"ה גילה. שם היא הסט"א רעדה. כי כשזה קם כו':

ובשל"ה שופטים כתב בשם הרקאנט"י דע"כ תקנו לשבור הכוס בשעת החופה כדי לתת למדת הדין חלקו כי מי שעולה למעלה ולגדולה אז מתגרה בו השטן ועולה ומקטרג. וזה מאמר רבותינו ז"ל ליכא כתובה דלא רמי בה תיגרא ועל ידי כן ועולתה קפצה פיה:

ובספר אור החכמה (דרוש על אדר) כתב עז"ה דלכך נוהגים לשבור כוס בחופה. להראות שלא יהא שולט עין הרע מאחר שאנו רוצין שיהא שורה המזג טוב שבא מחכמתו ית'

בחתן וכלה. רק מחמת רבוי עם שיש בחופה אולי יש עין הרע ע"כ שוברים הכוס שישלט עין הרע על הכוס והוא חלק לס"א שרוצה תמיד בחורבן ופירוד:

סימן תתקעז

עוד טעם. זכוכית נק' בלה"ק צנצנת בגימ' ה' פעמים קול. ה' קולות שמקיימין בשמחת חתן וזוכין לה' קולות של תורה.[552] מגיד תעלומה:

סימן תתקעח

טעם. שבברכת נשואין בברכה ראשונה חותם **משמח חתן וכלה**. ובברכה אחרונה חותם **משמח חתן עם הכלה**. מפני שברכה ראשונה הוא דרך בקשה וצריך לבקש רחמים על שניהם ואם הי' חותם משמח חתן עם הכלה לא הי' במשמע שמחה אלא לחתן בלבד שישמח בכלה אבל אינו משמע לשמח הכלה עם החתן אבל בברכה השני' שהוא דרך שבח והודאה על שמחת הזיווג חותם משמח חתן עם הכלה שמשמע החתן לבדו שישמח על עסקי הכלה שכן כתיב ומשוש חתן על כלה. אבודרהם. ועי' רש"י כתובות דף ח' ע"א:

סימן תתקעט

טעם. שהחתן מיסב בראש. שנאמר (ישעי' ס"א) **כחתן יכהן פאר** מה כהן בראש אף חתן בראש וכהן גופי' מנלן כו'.[553]מ"ק דף כ"ח ע"ב:

סימן תתקפ

טעם שאבי הכלה עושה סעודת הנשואין ולא אבי החתן. משום דאיתא בגמ' ברכות דף ו' ע"ב כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות וע"כ עושה אבי הכלה הסעודה ואינו נקרא עוד סעודת חתן וע"כ לא יהי' בני אדם נכשלים באיסור זה. וזה ג"כ הטעם מנהג ישראל ליתן דורון דרשה לפי שאין כל אדם יכול לקיים זה ולכך משמחים אותם במתנות. קרבן עני.

[552] **ובספר** אנרא דכלה (בשלח) כ' דצנצנת בגימ' חמשה פעמים קול שבירך בהם הקב"ה את ישראל בעת החיתון במ"ת ואז כביכול נתחייב החתן לזונה ולפרנסה. ומזאת נתהווה מנהג ישראל לשבור צנצנת בשעת החופה לזכר החרבן שהיתה אז פרנסתינו מידו הפתוחה בלי שום מונע וכהיום בעוה"ר הצטמצם:

[553] **ובפרקי** דר"א פ' י"ז כתב **חתן דומה למלך** מה המלך לובש בגדי כבוד כך החתן לובש בגדי כבוד כל שבעת ימי המשתה כו' ע"ש. ובספר התשב"ץ כתב מה מלך שולחין לו מנות. אף חתן שולחין לו מנות. ואינו צריך לעמוד מפני תלמיד חכם ולא מפני נשיא כו' ע"ש:

קונטרס אחרון

ואינו משמחו. מצוה גדולה לשמח חתן וכלה ולרקד בפניה[554] טור סי' ס"ה. ובספר שדי חמד מערכת חתן וכלה דף י"ג כתב בשם הרב תורת חיים מס' ע"ז דף י"ז דאסור ללכת במחול עם הכלה בשבעת ימי המשתה אפי' אינו אוחז בידה ממש אלא בהפסק מטפחת כדרך שנוהגין מקצת ת"ח שבדור הזה אפ"ה לא שפיר עבדי כדמשמע בגמרא דשום קריבה בעלמא אסור ואין לחלק בין כלה לאחרת דליכא האידנא מאן דמצי למימר דדמיא עליה ככשורה ולא אמרו חכמים אלא כיצד מרקדין לפני הכלה ולא עם הכלה וכה"ג פסק ש"ס בפ"ב דכתובות דאסור להסתכל בפני הכלה כל שבעה כמו שאסור להסתכל באשה אחרת ע"ש:

סימן תתקפא

טעם. למנהג כשעושין סעודת מצוה **עושה הש"ץ מי שבירך** לכל המסובין ונודרים נדרים ונדבות לת"ת ולשמשים ולחזן. משום דאיתא במדרש רבה בשעה שעשה אברהם אבינו הסעודה ביום הגמל את יצחק קטרג השטן על שלא נדר קרבן תודה לאלהיו וע"כ נשתלשל נסיון העקידה וע"כ נודרים נדבות לצדקה שלא יהי' קטרוג:

[554] **וראיתי** בס' א' לדקדק למה יש חיוב כ"כ לשמת את החתן מה חסר לו לוקח אשה חדשה ויש לו נדן חדש ובגדים טובים ויושב כמלך בגדוד ועכ"ז אמרו דמי שאינו משמחו עובר בה' קולות והמשמחו זוכה לתורה שניתנה בה' קולות. משום דכתיב דור הולך ודור בא ועד החתונה הוא מבחי' דור בא ואחר כך מתחיל להיות בבחי' דור הולך וע"כ יוכל להיות עצב עבור זה. ע"כ יש מצוה לשמחו:

ובספר ארחות חיים סי' ל"ת אות ו' כתב בשם מק"מ שבספר דע"ק סק"ח וז"ל עתה נהגו כשמסובין בסעודת החופה הגם שהחתן עמהם כשהאיר השחר והגיע זמן ק"ש מפסיקין ומניחין תפילין אף החתן וקורין ומתפללין. ומ"מ בלילי קיץ שלפעמים ואין מספיקין לגמור סעודתן בטרם זמן ק"ש יש להקל בסעודת החופה והחתן עמהם דהוי סעודות מצוה ועוסקין במצוה שלא להפסיק. ועי' בברכ"י ופרמ"ג וש"ע הרב סעי' ו' עכ"ל ועי' מ"א שס סק"ז:

ובספר זכרון טוב כתב וז"ל בסעוד' הסיבה של הגדה לפסח תרכ"ז נמשכה סעודתו עם האורחים עד כמה שעו' על היום בבוקר. וסיפר מרן כמדומה בשם אביו הג' **מוהר"מ** זללה"ה **מנעסכאיז** שאמר פעם א' בסעוד' הלילה שנמשכה עד הבוקר. ואמר הנה אני לא נכנסתי בגבול היום. אבל אנחנו ישבנו בזמן ההיתר. והיום נכנס בגבולינו. ואין לנו להידחות מפניו ע"כ. וכתב שם זכורני שהי' מרן בסעודת נשואין ממשפחתו בעיר קאמין. ונמשכה הסעודה בקיץ לערך שני שעות ומחצה אחר חצות ולא רצה מרן זלה"ה לטעום כזית לברך עליו. ונתן לי הכזית לטעום שהייתי ג"כ עומד בתוך הסעודה. והוא בירך ברהמ"ז על סמך זה אח"כ עיינתי והי' הכל ע"פ הפוסקים:

ובספר דעת משה (נח) פי' בשם האלשי"ך הפסוק טוב ללכת אל בית האבל מלכת אל בית המשתה. כי בבית המשתה נמי שייך הזכרת יום המיתה. כי צריך להבין למה צוה הקב"ה על פרי' ורבי' לדורות אחר שנתרבה העולם רק הטעם הוא מפני שדרך בני אדם למות לכך הוצרך לצוות על פרי' ורבי'. וא"כ היה יכול האדם לזכור יום המיתה בבית המשתה. בזוכרו שמצות נשואין הוא מחמת שסוף האדם למות. לזה אמר הכתוב אעפ"כ טוב ללכת כו' כי שמא בבית המשתה לא יתן אל לבו למה עושין בית המשתה ובבית האבל בודאי יזכור יום המיתה:

סימן תתקפב

טעם. שנותנין המתנות מהדרשה גישאנק אל הכלה. בכדי להראות לה שהיא תהיה עקרת הבית ואשת חיל ותחת ידה תהי' כל עניני הבית בכדי שבעלה יוכל לעסוק בתורה:

סימן תתקפג

עוד טעם. המנהג **שמוסרין המתנות מהדרשה גישאנק להכלה**. יש לזה יסוד בזוה"ק אמור בד"ה וביום הבכורים דצ"ו ע"ב וע"ד כנ"י איקרי כלה כלולה ככלה דכולהו מזמנין לה מאנין וחולקין ותכשיטין כו' ע"ש:

סימן תתקפד

עוד טעם. משום שאסור לקבל שכר הדרשה משום דנקרא משתמש בתגא ע"כ תקבל היא המתנות ואין לבעלה חלק בהם:

סימן תתקפה

טעם. שלוקחין שני כוסות. באחת מברכין ברכת המזון ובשני מברכין ברכת חתנים.[555] מפני שאין עושין ב' קדושות על כוס אחד. תוס' פסחים דף ק"ב ע"ב בד"ה שאין:

סימן תתקפו

טעם. שנהגו לומר **דוי הסר בסעודות נשואין**. לפי שגזרו שלא לנגן בכלי שיר וכל מיני זמר וכל משמיע קול של שיר לשמח בהם ואסור לשמעם מפני החורבן ואפי' שירה בפה על היין אסורה שנאמר בשיר לא ישתו יין כדאי' בש"ע א"ח סי' תק"ס אכן לצורך חתן וכלה שרי כדאיתא שם בהגהות מהרמא"י. ע"כ אחר שאכלו ושתו ושמחו בכל מיני שמחות מזכירין חורבן בהמ"ק ואומרים דוי הסר ר"ל אותו דוי שנאמר אצל חורבן בהמ"ק על זה הי' דוה לבנו (איכה ה') וכן ולבי דוי (שם א') הסר ממנו וגם אותו חרון שנא' אצל חורבן בהמ"ק כלה ד' את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון וגו' (שם ד') אותו חרון הסר ממנו. מטה יהודא:

[555] **מביאין** כוס ומברכין עליו ברכת המזון ולאחר שסיים ברכת המזון מניחו לפניו ומביאין לו כוס אחר ואומר עליו ו' ברכות ומניחו ונוטל הכוס שבירך עליו ברכת המזון ואומר עליו בורא פרי הגפן. טור סימן ס"ב. ואם א' מברך ברהמ"ז על הכוס וא' אומר על הכוס השני ו'. ברכות אותו שבירך ברכת המזון על הכוס הוא יברך עליו בפה"ג ואח"כ שופכין מהכוסות מזה אל זה ומערבים אותם ומא' שותין החתן והכלה ומהב' שותין שאר המסובין. ולא יפה עושין שזה שמברך על הכוס הב' ו' ברכות מברך עליו ג"כ בפה"ג כי זה שייך רק לאותו שבירך ברהמ"ז. ועי' ב"י שם.

סימן תתקפז

טעם. שתקנו לומר **שהשמחה במעונו**. מפני שמצוה ראשונה של נשואין נעשית על ידי הקב"ה בענין אדם וחוה וכדאמרינן בהגדה שהיה הקב"ה כשושבין והמלאכים מרקדין ומזמרין לפניו ולפי שמצוה זו נעשית תחלה על ידו אנו מברכין כן. אבודרהם:

סימן תתקפח

טעם. שתקנו לומר **שהשמחה במעונו** ולא במכונו או בזבולו. משום דאמרינן בחגיגה בפרק אין דורשין. ז' רקיעים הם. **וילון**. **רקיע**. **שחקים**. **זבול**. **מעון**. **מכון**. **ערבות**. ומפרש שם מעון שבו כתות של מלאכי השרת אומרות שירה לפני המקום והשירה הוא השמחה לפני המקום לפיכך אומרים שהשמחה במעונו. שם:

סימן תתקפט

טעם. דמברכין אחר ברכת המזון תחלה שש ברכות ואח"ז בורא פרי הגפן ה"ל להקדים עכ"פ בורא פרי הגפן לשש ברכות כמו בקידוש. משום שלא יהא נראה דמברכים בורא פרי הגפן לצורך ברכת המזון ולא משום ז' ברכות לכך מאחרים בורא פרי הגפן. מחצית השקל סי' ק"ץ ס"ק א' בשם ב"ש:

קונטרס אחרון

מאחרים בפה"ג. אם חל פסח בז' ימי המשתה שצריך לברך ז' ברכות דחתן על ב' כוסות. כמו שכתב באו"ח כיצד יעשה שלא יהא כמוסיף על הכוסות. יברך ברהמ"ז על כוס שלישי שלו ויצא בכוס. ועל כוס שלישי דחתן יברך שבע ברכות. ובורא פה"ג יחזור ויברך על כוס שלו. והחתן ישתה מכוס שלישי ויוצא. מנהגים:

סימן תתקצ

טעם. דנהגינן בברכת חתנים תחת החופה **לברך בפה"ג** אחר כך הברכות ובסעודה מאחרין ברכת היין עד אחר הברכות. משום דהנה אנחנו מברכין ברכת חתנים בשביל החתן שנהנה בלקיחת אשה והנה הוא רוצה ליהנות וכן ברכת היין רוצים ליהנות ומקדימין ברכת היין דתדיר וגם קריבא הנייתא לכל אבל אח"כ בסעודה הנה אחר החופה הותרה לו הכלה להחתן ואפי' לא בעל הנה נהנה בקרבות וא"כ ברכת חתנים אז על מה שכבר נהנה וברכת היין על מה שרוצים ליהנות ע"כ מאחרין ברכת היין עד אחר הברכות. ועל כל דבר הנאה דלא תקנו ברכה יש לחייב א"ע לברך ברכת שהכל על

איזה מאכל או משקה ויפטר גם את דבר ההנאה שאין לו ברכה כגון הנאת המשגל וכלי זמר וכיוצא דבברכת שהכל פוטר כל ההנאות כו' הנה כתבתי זה מסברתי והמשכיל לא ישליך דברי אחרי גיוו כי דברי טעם הם.[556] מגיד תעלומה דף צ"ג להגאון הקדוש מוהר"ר **צבי אלימלך מדינוב** זצוק"ל:

קונטרס אחרון

דיש לברך ז' ברכות. בספר חופת חתנים כתב וז"ל אלמן שנשא אלמנה אין מברכין אלא יום ראשון. אבל אם נשא אשה מבערב ואין עושין סעודה עד הלילה אין מברכין ז' ברכות ואפי' שהוא שבת. הרדב"ז. ומש"כ האגודה באלמן שנשא אלמנה ביום ו' שאין מברכין אלא בסעודת הלילה ולא למחר בשבת. היינו שעשו הנשואין סמוך להכנסת כלה וחשבינן לי' ללילה כו' דאם אין פנאי לאכול יברכו ז' ברכות בלילה. אבל נודה לשמך ושהשמחה במעונו ואשר ברא אומרים אף באלמן שנשא אלמנה כל שלשה ימים הראשונים אפי' ליכא פנים חדשות רק שיש שם שלשה ויש בהם אנשים שאינם מב"ב רק שאוכלים שם מחמת שמחת מריעות. ב"ש. וצריך שני כוסות על כוס אחד אומרים נודה לשמך כו' ובהמ"ז ועל כוס השני ברכת אשר ברא. שם.

ועי' אה"ע חלקת מחוקק סי' ס"ב סק"ד דלא בעי עשרה אלא כשמברכין כל ברכת הזווג דומיא דבועז. ובשם הר"ן כ' דברכת אשר ברא לבדה לא מקרי ברכת חתנים וע"כ לא בעי' ע"ש ועי' ט"ז שם אות ז' דאין לומר דוי הסר אלא כשאומרים ז' ברכות ולא כשאומרים אשר ברא לחוד. דבדוי הסר נזכר שעה ברכת בני ישורין והיינו ברכת חתנים שיש שם ברכה על העתיד על חתן וכלה וכל המתעסקים באותו מצוה ומש"ה באשר ברא לחוד אין שם ברכה לחתן וכלה אלא הודאה לחוד אומרים נודה לשמך ע"ש:

ועי' פרישה שם ס"ק כ"ז דבאלמן שנשא אלמנה אין מברכין אלא יום א'. כיון שכבר נשא ועכשיו אינו נושא בתולה אלא אלמנה אינו שמח כ"כ הלכך ביום א' סגי ואפ"ה בעינן ג' ימים למשתה דימי משתה לתקנת דידה נתקנו. וכן בבחור שלא נשא עדיין דאית לי' שמחה טפי מברכין לעולם שבעה אפי' נשא אלמנה. אבל שמחה דהיינו ביטול מלאכה דהוא משום תקנת דידה כיון דאלמנה היא בשלשה ימים סגי:

ובענין אלמן שנשא אלמנה שלא אכלו הסעודה הראשונה ביום א' רק בלילה שאחר יום

[556] **ועי'** תוס' סוכה דף כ"ה ע"ב בד"ה אין דאם יצא חתן מחופתו אפי' כלתו עמו והולכי' לאכול בבית אחר דאין מברכין שהשמחה במעונו ולא ברכת חתנים כיון דאין שמחה אלא בחופה ע"ש:
ועי' ט"ז סי' ס"ב סק"ז דאם א' מקרוביו או אוהביו עושה סעודה לחתן וכלה ומזמין קצת מאוהביו ביום א' מימי הנשואין כיון שיש לו שמחה בבית זה נראה ברור דיש לברך ז' ברכות וכן כתב מהרי"ל מפראג ע"ש. ועי' זכור לאברהם א"ע אות ב' שכ' בשם שו"ג בהשמטת דהכל תלוי אם אוכלים מסעודת חתן מברכין אפי' אם אין החתן עמהם שכבר אכל בבית אחר והם אוכלים לבדם בבית של שכנו של חתן ע"ש:

הנשואין שאין מברכין ז' ברכות ואפי' איכא פנים חדשות לא מהני. כתב בס' אור פני משה פ' בראשית בשם תוספת דכתובות דלאו דוקא אלמן שנשא אלמנה ה"ה בעולה והוא אינו בחור ג"כ אין מברכין ברכת חתנים אלא יום אחד ע"ש:

סימן תתקצא

עוד טעם. דכיון דהרבה פוסקים סוברים דלא נתקן הז' ברכות על הכוס וא"כ אם יברך הברכות אחר ברכת בפה"ג יהי' הפסק בין ברכה לטעימה משא"כ בחופה שהמברך אינו טועם רק נותנין לאחר לטעום והטועמים אין מפסיקין, יותר טוב לברך בפה"ג קודם כיון דלהרבה פוסקים נתקן על הכוס וראוי לברך בפה"ג תחלה. (ד"ח). וע"ל סעי' תתקע"ב:

סימן תתקצב

טעם. שעושין **שבעה ימי משתה**. אנו למדין מיעקב. ומשמשון. כשירד לארץ פלשתים ולקח לו אשה ועשה משתה ושמחה שבעה ימים שנאמר ויהי כראותם אותו וגו' מה היו עושים היו אוכלים ושותים עמו שנאמר ויאמר להם שמשון אחודה לכם חידה אם הגד תגידו אותה לי שבעת ימי המשתה וגו'.[557] ילקוט שופטים פ' ע':

קונטרס אחרון

שבעת ימי המשתה. עי' רש"ל בח"ש (כתובות) ע"ד התוס' דף ה' בד"ה מהו וז"ל מכאן יש לדקדק שהיו עושים סעודה לבעילת מצוה אפי' היכא דכבר היו הנשואין אבל בחיבורי שדיתי ביה נרגא עכ"ל:

והנה מ"ש הרש"ל שבחיבורי שדי נרגא דבריו הם בישי"ש למס' כתובות בפ"ק סי' י' ושם כ' וז"ל מה שיש מדקדקים מדברי התוס' שעושים סעודה לבעילת מצוה דהא הכא איירי שנשאת בד' ואפ"ה איכא חשש דבן עוף היכא דיבעול בליל שבת ונפ"מ דהוי סעודת מצוה וכה"ג וטעות בידם כי לא עלה על דעת התוס' כן רק הגזירה דישחוט בן עוף לצורך הנשואין. אבל היכא שכבר נשאת ליכא חיוב סעודה כלל אלא בעילת מצוה לחוד ע"ש:

דז' ימים שלימים בעינן. עי' שערי תשובה או"ח סי' קל"א ס"ק י"ד דכתב וז"ל ולענין אי חשבינן הנך ז' ימי המשתה מעל"ע עי' באה"ע סי' ס"ב דבתר סעודה ראשונה אזלינן ועי' בכנסת יחזקאל סימן ס"ה שאין מקום לומר דאזלינן בתר מעל"ע ואם נשא ביום ד' אחר

[557] **כתב** בשערי תשובה סי' קפ"ח סק"ח בשם גינת וורדים כלל א' דאף להפוסקים דאזלינן בתר התחלת הסעודה היינו לענין הזכרה אבל בז' ברכות דחתן שנמשכה סעודת יום ז' על ליל ח' ודאי אין לברך ז' ברכות ע"ש. ובספר עבודת הקודש קשר גודל סי' י"ט סעיף כ"א כתב בשם מחב"ר דבחתן אין נופלין ע"פ יום ח' בשחרית דז' ימים שלימים בעינן עכ"ל. ועי' קונ"א וע"ל סעי' ק"ל:

חצות וסעודה ראשונה היתה בלילה אור ליום ה' גם ז' ימי משתה נשלמו אור ליום ה'. אבל אם הי' סעודה ראשונה ביום ד' אחר החופה ובירכו ז' ברכות אין לברך ז' ברכות אף בלילה השייך ליום ד' ומכ"ש ביום ד' קודם חצות ע"ש. אך במח"ב כתב דלפי מ"ש בגינת ורדים לענין ז' ברכות דז' ימים שלימים בעינן לפ"ז לפמ"ש בס' כנסת יחזקאל אמרינן דלענין נפ"א שפיר נהגו דאזלינן בתר מעל"ע. ולענין ז' ברכות צריך להתיישב ע"ש. ונראה שטעמו דביש ספק אם נופלין ע"פ לא יפלו מספק דנפ"א רשות עכ"ל ע"ש:

ובספר זכור לאברהם אה"ע אות ב' כתב בשם כללי הרא"ש דז' ימים מתחילין מז' ברכות ולא מסעודה:

מנהג שמתפללין הנערים בליל שבת בבית החתונה אצל הכלה והחתן ואינן נכנסין לביהכ"נ עד בשחרית בשבת. (מהרי"ל). ובחופת חתנים כתב דהמנהג אחר התפלה להתחיל "יום "הששי "ויכולו "השמים דלא כמו בשאר בתי כנסיות שמתחילין מן ויכולו.

והטעם. דהוא לרמוז למה שאחז"ל איש ואשה זכו שם י"ה ביניהם:

סימן תתקצג

טעם. דשבת ויו"ט ראשון ושני הוו כפנים חדשות. משום דאמרינן במדרש **מזמור שיר ליום השבת** אמר הקב"ה **פנים חדשות באו לכאן** ודוקא בסעודה הלילה ושחרית אבל לא בסעודה שלישית כיון שאין צריכין פת שהרי יוצאין במיני תרגימה ואנו נוהגין במדינות אלו לברך כל השבעה ברכות אפי' בסעודה שלישית משום שרגילין לדרוש **והדרשה הוי כפנים חדשות**. לבוש הלכות קידושין סי' ס"א סעיף ח'. והרמ"ע מפאנו סי' מ' כתב דסעודה ג' נמי מקרי פ"ח עפ"י הסוד בס' הזוהר. ועי' פ"ת סי' ס"ב. ופורים ביום י"ד פשיטא דהוי כפ"ח. חופת חתנים:

קונטרס אחרון

והדרשה הוי כפ"ח. ובספר עבודת ישראל לסוכות כתב דהסברא נותנת דבסעודה שלישית אפי' ליכא פנים חדשות מברכין שבע ברכות. משום דמ"נ אם השבת הוי כפנים חדשות בסעודת שחרית אע"ג דהי' ג"כ קדושת שבת פנים חדשות בליל שבת מ"מ אמרינן כל סעודה קדושה אחריתי הוא וכמבואר בדברי האר"י ז"ל. לכן מהראוי לברך גם בסעודה ג' שיש בו עלי' לכ"ע כנודע. ולולא דמסתפינא הייתי אומר על חג הסוכות כשאירע לחתן בתוך שבעת ימי המשתה מברך כל יום ויום שבע ברכות משום דכל יומא קדושה באנפי' נפשי' הוא כי אושפיזא דיומא דא איננו אושפיזא דיומא אחרא כנודע:

ובענין שתיית הכוסות בסעודה ג' ראיתי אצל אדמו"ר הרב הצדיק הקדוש **מאלעסק**

זצוק"ל על נישואי נכדו שיחי' שבסעודה שלישית הי' בעצמו מברך ברהמ"ז ואמר הברכות על הכוס השני ג"כ ואח"כ הי' שותה מן הכוסות והי' נותן להחתן והכלה ג"כ לשתות ואמר לי בשם הרב הצדיק הקדוש **מלובלין** זצוק"ל שהי' שותה תמיד הכוס אחר ברהמ"ז בסעודה שלישית. ועי' מ"א סי' רצ"ט סק"ז. ובס' א"ח שם כתב בשם א"ר שמקיל לשתות כוס של ברהמ"ז אף שאינו רגיל תמיד בכוס ע"ש:

ועי' הגהות מיימון פ"ב מהלכות ברכות בשם ר"ת דבשביל פנים חדשות מברכין יום ולילה אע"פ שלא באו אחרים רק אותם שבאו מאתמול מברכין בשביל פנים חדשות ע"ש.[558] ומנהג לומר בסעודות אלו מזמור (מ"ה) רחש לבי וכו' וביום ח' לחופה מזמור (י"ט) השמים מספרים. וטוב לומר ג"כ מזמור (קכ"ב) שיר המעלות שמחתי כדי להעלות זכרון ירושלים תוב"ב. חופת חתנים:

סימן תתקצד

טעם. שאין נושאין נשים בחסרון הלבנה. משום שאחר חצי חדש כשתתחיל הלבנ"ה להתחסר אז בעוה"ר מתגברי' הדינים וכאשר תתחדש הלבנה אז מתמרקין הדיני'. בני יששכר:

קונטרס אחרון

אז מתמרקין הדינים. ובספר שדי חמד מערכת חתן וכלה כתב בשם הרב מעשה אברהם אה"ע סי' ה' דף קמ"ו דאין זה אלא בבחור ובתולה אבל באלמן ואלמנה אין מקפידים על זה כמו שאין נוהגים בנישואי אלמן ואלמנה להקפיד בכמה דברים שנוהגים בנישואי בחור ובתולה כגון לזרוק על ראשם חטים ואורז ומיני מתיקה והוא לסימנא טבא וכן לעשות החופה תחת אויר השמים שיהא זרעם ככוכבי השמים לרוב כמו כן לענין נישואין שלא במלוי הלבנה וכתב שהעידו לפניו שכן נהגו מימי עולם ומשנים קדמוניות וכתב טעם לזה ע"ש:

ועי' לבוש סי' רפ"ב סעי' ז' דאלמן שאין מזמרין אותו אינו חיוב לעלות לתורה בשבת שקודם החתונה:

ובענין אם המולד מתחיל באותו יום ואז שני ימים ר"ח אם נכון לעשות הנישואין קודם המולד באותו יום. עי' שם אות כ"ג דאין להקפיד בו כ"כ מאחר שכבר נתקדש החודש

[558] **כשאין** פנים חדשות אם סועדים עם החתן אנשים שאינן מבני ביתו מחמת שמחת מריעות אין אומרים דוי הסר וכו' ואומרים **נודה לשמך** וכו' **והשמחה במעונו**. ואחר ברהמ"ז לוקח כוס שני ואומר ברכת **אשר ברא ששון ושמחה** וכו' ואח"כ לוקח הכוס של ברהמ"ז ואומר עליו **בפה"ג**. ולזה אין צריך עשרה רק גם בשלשה מברכין. אבל אם אינו סועד רק עם בני ביתו לבד אינו אומר כלום מזה. ד"ח ועי' קיצור ש"ע סי' קמ"ט סעי' ג':

וכבר קרא השם שהוא מועד ר"ח לא תנוח ההקפדה על חיסור הלבנה כי קפדת הנישואין במילוי הלבנה היא רק משום סימנא טבא וא"כ ודאי כיון שנתקדש החדש הוי סימנא טבא שיתחדש המזל לששון ולשמחה לסימן טוב ומזל טוב ע"ש[559]:

ושמעתי דהמנהג היא לעשות החופה עד כ"ב בחודש. ובספר תו יהושע כתב בשם שו"ת מהר"י אסאד שהעלה להקל וכתב שם שגם נשואי יצחק אבינו את רבקה אמנו הי' אחר מילוי הלבנה ע"ש:

ושמעתי מהרב הצדיק הקדוש **מבעלז** שליט"א בשם אביו הרב הצדיק הקדוש המפורסם **מהר"י** זללה"ה שלא לעשות החתונה בז' אדר לפי שהוא אחד מן הימים שמתענין בהם שבו מת משה רבינו ע"ה (עי' סי' תק"פ) וכן שלא לעשות החתונה בכ' סיון:

ובשם הרב הצדיק הקדוש **מסטרעליסק** זצוק"ל שלא לעשות החתונה בחודש תמו"ז כי צירוף הוי' של חודש תמו"ז הוא **הוה"י** יוצא מפסוק וכל זה" איננו" שוה" לי" מן הס"ת. השם הוא למפרע לגמרי והוא מורה על דין[560] וצירוף הוי' של חודש מנחם א"ב הוא **הוי"ה** נרמז בתורה הנה יד י"י הוי"ה במקנך וכו' תחילתו הוא למפרע וחציו השני י"ה הוא כסדר כי מן חמשה עשר ואילך מתעוררים הרחמים. ועי' בני יששכר מאמרי חדש תמוז ואב. ועי' ט"ה ח"א סעי' תמ"ז בהשמטה:

ובספר כד הקמח אות מ' כתב מה שנוהגין העולם שאין נושאין נשים בחסרון אלא במילוי הלבנה אין איסור בזה אלא לסימן טוב שיעשו הנישואין במילוי ולא בחסרון וכענין שאנו נוהגין בליל ר"ה וכענין שמושחים המלכים על המעיין והוא לסימן טוב כדי שתמשך מלכותם:

ואסור לאדם לשהות עם אשתו אפי' שעה אחת בלא כתובה. והטעם הוא. מפני שהיא לא תשמע לו מפני שהיא יודעת שהיא קלה בעיניו להוציאה. עי' ב"י סי' ס"ו. ע"כ אם נאבדה הכתובה צריך ליזהר שיכתוב לה כתובה אחרת. ועי' קיצור ש"ע סי' קמ"ה סעי' י"א בלחם הפנים מבעהמ"ח מסגרת השולחן נוסח הכתובה דאירכסא לבתולה ולאלמנה ולגרושה:

וטעם. שנקרא כתובה ולא כתב. הוא עפ"י מה שאחז"ל איש ואשה שכינה ביניהם שם

[559] **ובספר** אשל אברהם להגאון הקדוש מו"ה **אברהם דוד מבוטשאטש** זצוק"ל מהדורא תנינא סי' תכ"ו כתב דגם ליל של יום א' של ר"ח הו"ל בכלל ר"ח במה שמהדרין חתונה בר"ח היטב ע"ש:

[560] **בספר** זרע קודש (לר"ח טבת) פ' הפסוק שמר תם. שיהי' השם שלם. וראה ישר. שיהי' השם הוי' ישר. כי אחרית. הגם שהצירוף הוי' מהחודש היא בס"ת שמורה על דין. עכ"ז לאיש שלם. יהי' ג"כ נמתק ויהי' לכל איש שלום וכל טוב:

י"ה. **י'** באיש. **ה'** באשה. ועדיין חסר השלמות השם הקדוש **ו"ה**. ע"כ הוסיפו על הכתב שלה בתיבת כתובה **ו"ה**. דבש השדה בשם קדוש א'.

סימן תתקצה

טעם. שאנו מברכין להחתן **הזיווג יהי' עולה יפה**. כי כל העבדות לייחד קוב"ה ושכינתי' בחי' יחוד שמות **הוי' ואדני** שהצדיקים מייחדין במעשיהם הטובים. והנה כתוב בספרים שלעתיד יהי' משם הוי' אותיות **יהיה** שהו' תהי' **יו"ד**.[561] וזה ביום ההוא **יהי"ה ה' אחד**. ולכן אומרים הזיווג יהי' עולה יפה. שהזיווג הזה של איש ואשה מעורר הזיווג העליון **לקרב ביאת משיחינו**. ויהי' זיווג **יהי"ה אדנ"י** גי' מספר יפה.[562]ותיבת עולה הוא ע"ד שכותבים ס"ה עולה. זרע קודש להגאון הקדוש **מראפטשיץ** זצוק"ל וירא:

סימן תתקצו

טעם. שנקראים **בעל שמחה**. שהוא בכחו להיות אדון ובעל על כל דבר שמחה ליתן לאחרים ההשפעת טובות.[563] בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **יעקב יצחק מלובלין** זצוק"ל:

קונטרס אחרון

בעל שמחה. בספר דבש השדה אות קכ"ד כתב וז"ל ראיתי מאנשים גדולים חסידים

[561]**והטעם**. כי **י"ה** הוא נגד **עוה"ב**. **ו"ה** נגד **עוה"ז** ולעתיד יהי' **יום שכולו שבת** ויהי' כולו עוה"ב ויהי' הכל **בי"ה**. נועם אלימלך פ' יתרו:

[562]**ובספר** רצון ישראל כתב בשם הרב הצדיק הקדוש **מוהר"א מדזיקוב** זצוק"ל על אמירתינו **אמן סלה** שאנו מבקשים שנקרב גאולתינו ומן "א"מ"ן שעולה צ"א. יהא נעשה מספר "**ס"ל"ה יהיה אדני** שעולה **צ"ה** :

[563]**ובשם** הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **שלמה מקארלין** זצוק"ל מי שיזכהו השי"ת לעשות איזה שמחה של מצוה כגון ברית מילה או נישואין לבניו [הערת המדפיס: **ומבואר** בזוה"ק (בלק רי"ט ע"א) על פסוק **ישמח ישראל בעושיו** דכשעושה אדם שמחה מביא השי"ת אביו ואמו לשמוח עמו. ובס' נחלה לישראל כתב בשם ס' יוש"ה דכמו כן מי שמשמח א"ע בכל שבת ויו"ט בודאי כן הוא ובס' מדרש פנחס **שהרב הצדיק הקדוש מוהר"ר פנחס מקאריץ** זצוק"ל עשה נשואין והי' עולם גדול על הנשואין ולא הי' שם שום היזק אפי' צלוחית קטן לא נשבר והי' חידוש גדול אצל העולם ואמר הרב זה חידוש אצליכם שהי' מתים שומרים זה. אני שמעתי שהי' זה על החתונה של חמותי ואמר בשעת טאנצין. מתים איהר האט ניט צו טאהין היט עס זאל ניט זיין קיין שאדין:

ובספר לבושי מכלול סי' י"ח כתב בשם מ"ר קהלת דבחינוך המקדש בא דהע"ה. וזה שפי' הת"י ע"פ אשר ישנו פה עמנו היום וכו' דגם דורות שעברו הם בכאן ע"ש. והיינו שבאים ג"כ לקבל תענוג מבניהם שמקבלים עליהם הברית משמו יתברך:] וכדומה אז פותחין לו כל היכלות וממלאין כל משאלותיו ולהשיג כל השגות ואותו איש אשר יצער אותו ביום זה ועי"ז משך ידו אפי' רק רגע אחת מכל אותן ההיכלות העליונים יש לו עון גדול:

ובספר אור לשמים (תולדות) כתב וז"ל שמעתי מכבוד אדמו"ר הרב **ממעזבוז** כאשר אדם עושה איזה נישואין לבניו משם באה לו פרנסה ומצאתי רמז לזה בזה הפ' ויעש להם משתה. דהיינו שעושה חתונה לבניו ויאכלו וישתו באה לו פרנסה וכ"ט:

ובשם אדמו"ר הרב הצדיק הקדוש **מאלעסק** זצוק"ל שאמר בשם צדיקים שכאשר האדם עושה איזה נישואין לבנו נפתח לו שער חדש ומי שיש לו שכל עושה לעצמו ג"כ מלבוש חדש.

גדולים אשר בשעת שמחת הצדיקים כגון חתונה. אזי דייקא בשעת החדוה הגדולה כמו אחר החופה. אזי דחקו א"ע החסידים הנ"ל ליתן קוויטיל ולהזכיר את שמם דייקא אז. שהי' סכנת נפשות ממש מפני הדוחק. והוא עפ"י מש"כ בספר מאור עינים (ויצא) על מה שפי' רש"י ז"ל ע"פ וישא יעקב רגליו. משנתבשר בשורה טובה כו' נעשה קל ללכת. כי איש המגיד בשורה טובה נתלבשה בו בחי' ניצוץ אליהו ממש. כי הוא המבשר כל הבשורות טובות שבעולם רק שמתלבש בהמגיד ההוא. כי בחי' אליהו הוא ששת ימי בראשית כו' וגם האיש שנתבשר הבשורה נכנס בו הניצוץ אליהו בקרבו ונתרחבה דעתו כו' ע"ש.

והנה בשעת השמחה ובפרט הצדיק יש לו כח ביותר לברך ולהשפיע. כי נתלבש בו אליהו. וגם בתורתינו מבואר זאת בפירוש שמצינו בשעה שבאה סרח בת אשר לבשר ליעקב אע"ה בשורת יוסף **יוסף בנך חי**. אז בגודל השמחה ברכה שתחי' לעולם ונתקיים בה כמו שמצינו במדרשים שסרח בת אשר חי' לעולם בג"ע וגם בבת שבע כשנתבשרה מדוד המע"ה שבנה שלמה ימלוך השתחוה לו ואמרה **יחי המלך דוד לעולם**. ונתקיים. כי **דוד מלך ישראל חי וקים** הי' ג"כ מחמת שנתלבש בה אז בחינת אליהו ומחמת גודל השמחה בהבשורה:

סימן תתקצז

טעם. שאין מברכין על מצות פרו ורבו. לפי שא"א בלי תערובת היצר דרך פקודך בשם ספר נועם אלימלך:

סימן תתקצח

טעם. שהחתן צריך שמירה לפי שיש כחות במזיקים המתקנאים בבני אדם לכן אמרו שלשה צריכים שמירה ואחד מהם הוא חתן ויש אומרים אף תלמוד חכם בלילה כי מתקנאים בהם. וחולה וחיה דריע מזלייהו.[564] שפת אמת פ' כ"ד:

[564] **בספר** יוסף אומץ דף ר"ד כתב וז"ל אין מניחין ליולדת אפי' רגע א' ביחידות וגם אין יוצאין אפי' רק לפני פתח בית החורף אם אין קטן או גדול עמה וראיתי נוהגות לדקדק שלוקחות סכין בידן כשהולכות בחדרי הבית ביחידות בסוף ימי לידתן:

סימן תתקצט

טעם. למה נקט **בת פלוני לפלוני**. ולא פלונית לפלוני. משום דבנקבה העיקר להקפיד על משפחתה אם היא ממשפחה הגונה וגבי זכר העיקר יחוס עצמו אם הוא איש הגון. לקוטי שושנים.

קונטרס אחרון

ולא פלונית לפלוני. ובספר אגרא דכלה פ' לך כתב הטעם שאין מכריזין פלונית לפלוני ע"ד שאמרו רז"ל בדרכי המוסר שבדבר אדם אל אשת חבירו לא יקראנה בשמה רק אשת פלוני בכדי להזכיר שהיא אשת פלוני ואסורה לו ואין לקרוא לאשה בשמה רק בשם בעלה וליכא מידי דלא רמיזי באורייתא. וזה מאמר השי"ת שרי אשתך לא תקרא אתה שמה שרי רק שרה משא"כ לכל העולם בלא זה אין לקרותה בשם כלל רק אשת אברהם. ולזה מכריזין ברקיע קודם יצירת הולד ב"ת פלוני" לפלוני ואין מכריזין פלונית לפלוני דאין להזכיר שמה. ולזה אמר בכאן שרי אשתך כי בכאן נשתנה ההכרזה כיון דאברהם ושרה ראשית המציאות ואין להם התייחסות עם אבותיהם הקודמים בודאי לא הכריזו בת הרן לאברהם רק שרי לאברהם. וז"ש שרי אשתך דכך הכריזו בשמה ע"כ לא תקרא וכו' וריבוי הא"ת לרבות כל נשי עלמא שלא יקראום בשמם:

ובספר הגהות מהרצ"א כ' דעל כן מכריזין ברקיע בת פלוני לפלוני ולא פלונית לפלוני. הוא עפ"י מה שכתוב בזוהר שמות דף י"ב ע"א אתתא עד לא אזדווגת איתקריאת בת פלוני:

צריך להשיא את בניו לת"ח ולא כמי שיש לו בת והוא אמוד בנכסים מבקש להשיא אותם עם בן עשיר מיד נותן עיניו בממון ומשיא את בתו לממון לא לאיש כי אינו משגיח אם הוא בור וגולם ואפי' אם לא תהי' יראת ה' על פניו אומר ימים ידברו בו וישוב מדרכו ומרגלא בפיהם הממון מכסה הבושת. וכן לבנו יקח בת ת"ח ואין מעצור לה' להושיע ברב או במעט:

סימן תתר

טעם. שקראו שטר זה גט. דאיתא בירושלמי שנקרא גט כי יש אבן בכרכי הים ומגרש כל סביבותיה וגיטא שמה. כך כתב השלטי גבורים שסביב הרב האלפסי ז"ל הרי דמשמעות גט הוא לשון ריחוק:[565]

[565] **ועד**"ז אמז"ל כל שאינו בטיב גיטין וקידושין וכו'. כי מתחלה צריך להרחיק עצמו מכל הגשמיות ואח"כ לקדש עצמו לעבודת בוראו לזה מקדים גיטין לקידושין. שפתי צדיקים בליקוטים:

סימן תתרא

טעם. למה כותבין **י"ב שורות בגט** שגט הוא לשון שבר כו' לכך קראו שטר זה גט מפני שהוא כורת ושובר בין האיש והאשה ולזכר זה נוהגין לכתוב י"ב שורות כמספרו. לבוש הלכות גיטין סי' קכ"ה סעיף י"א:

סימן תתרב

עוד טעם. שכותבין **י"ב שורות בגט**. כנגד י"ב שורות המפסיקין בין ד' ספרי תורה ונגד ס' דברים לא צריך דחווזר מ"ש בראשונה.[566] תוס' ריש גיטין:

קונטרס אחרון

בלא תורה **וטעם**. שנהגו לקרוע את הגט אחר הנתינה. כדי שלא יבא ליד הבעל ויפסול אותו באחד הדקדוקים שאינם מעכבים מן התורה ויאמר לזה נתכוונתי ולא תנשא לכתחלה בהאי גיטא. שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' ת"מ:

סימן תתרג

טעם. שמצות חליצה הוא במנעול. ע"ד שאמרו ז"ל כל מה שלוקח המת בחלום מן הבית הוא טוב חוץ ממנעל. והרמז שמונע רגלו מזה העולם. אמנם בחיים הוא להיפך. כי הרוצה לקיים כל דבר ושלף איש נעלו רמז שיתקיים בזה העולם עם קנינו. ולכן האשה היא חולצות נעל אחי המת לרמוז כי זה האדם שלא בנה בית אחיו. וזאת האשה שהיא עטרת בעלה נוטלת אותו הנעל לרמוז שהיא מקבלת אותו וכבר נחה רוח המת במקומו וזה הנעל הוא של המת שמקבלת אותו האשה והוא בהיפך מכשהמת נוטל המנעל מן החי. מעולפת ספירים בשם הזוהר במדבר דף פ"ו ע"ב:

קונטרס אחרון

וכבר נחה רות המת במקומו. מה שמרגלא בפומי דאינשי דבחליצה מי מהם שיקדים קודם לטבול במים או החלוץ או היא זה מצליח קודם לענין נשואין וכדומה. עי' בשו"ת דברי חכמים להגאון בעל שדי חמד סי' קכ"ה באריכות:

ומטעם זה. אומרים העולם **קדושה וברכו** מקדמין קדושה לברכו. כי צריך לקדש עצמו תחלה ואח"כ לברך השם דאל"כ עליו נאמר מה לך לספר חוקי. ולזה צריך לקדש עצמו תחלה. שם:

[566] **ולכאורה** טעמא בעי מה ענין גט לס"ת. וראיתי בס' א' שהוא ע"ד שאמרו ז"ל השרוי בלא אשה שרוי בלא תורה ע"כ לזו נרמז דהמגרש אשתו כותב לה י"ב שורות כנגד י"ב שורות שהם פנוים בלא תורה:

סימן תתרד

עוד טעם. להורות כי זה לא רצה לכנוס יבמתו בבעילת מצוה א"כ ראוי לו לבטל כח התאוה מכל וכל שאף לנשים אחרות לא יתן חילו ולכך וחלצה נעלו מעל רגלו. כי מי שיצרו גובר ורוצה להסיח דעתו ילך יחף על רצפה שיקרר רגליו למטה בעקב ויסיר ממנו.[567] יערות דבש ח"ש:

[567] **וצריכה** להתיר הקשרים של המנעול להורות שנפש ר"נ מן המת שהי' קשורים עם היבמה ע"י אותן רוחא דשביק בה היתר ואין למת קשר עמה. וסוד רוק שצריכה לרוק לפני היבם. כי היא רוצה להשליך מעליה אותו רוחא דמקשקש בנוואה דשביק בה המת. כדי שלא יהי' עוד מוחזק בה וזה סוד שלפעמים היו רואים באותו זמן באותו יום צורת המת. וזה טעם שאין טוב לאדם ליקח אלמנה כי עדיין אותו רוח קיימת בה ויבא ח"ו להזיק לבעלה השני. והרוק לבן הסוד הוא על תיקון בעלה שיצא ברחמים משא"כ אם הוא אדום שמורה על דין גמור בלי מיתוק אבל אם הוא מעורב לבן ואדום אז קיים מצות חליצה שהדין נמתק והקב"ה ירחם על החיים ועל המתים. ש"ע האריז"ל:

וטעם. שמשלכת את המנעל לארץ. עפ"י מה שכ' בזוהר פ' חקת וז"ל ובעי לבטשא ליה להההוא נעל בארעא לאחזאה דשכיך גופיה דההוא מיתה לקב"ה לזימנא דא או לזימנא אחרא חייס עליה וכו' ההוא בטשותא דההוא נעל בידא דאיתתא וכו' וכדין ההוא איתתא תשתרי. שפתי צדיקים בראשית:

[568] **עי'** הלכות קטנות ח"ש סי' פ"ח דאלמנה שנשתדכה לאחד ודרך שהמשודך שולח לה בגדים לבנים תוכל להסיר בגדי אלמנותה ותלבש בגדים אלו:

ונידון הנושא אלמנה אם לזווג לה בלילה הראשונה. כתב בשו"ת טטו"ד מהדורא תליתאי סי' רס"ג שהעולם נהגו איסור בזה וראוי לחוש לו ע"כ:

והנה שמעתי מפי איש נאמן ירא ד' שיודע בבירור מהרבה גדולי הצדיקים שלא נהגו איסור בזה. ונראה דטעות העולם הוא ממש"כ במהרי"ל דהכונס את האלמנה לא יבא עליה ביאה ראשונה לא בשבת ולא ביו"ט דאיכא סכנת מיתה משום דאלמנה אין לה קנין כ"א יחוד ואין קנין בשבת וכתב שם מעשה שהי' שהחתן הי' נוהג היתר ומאותו לילה ואילך נחלש החתן ולא בא עליה עוד ומת בחצי שנה אח"כ. ומזה נתהווה הטעות. ועי' מ"א סי' של"ט ס"ק י"א:

ובעניין נשיאת אלמנה יש לחוש שלא לישא אותה עכ"פ קודם י"ב חודש למיתת הבעל. ועי' שדי חמד מערכת אישות סי' א' סעי' ד'. ועי' שו"ת חיים שאל ח"ב סי' י"ט ועי' בס' נוצר חסד אבות פ"ג מ"ה מש"כ בשם הזוהר ע"ש. ובספר משיב נפש להגאון הקדוש הב"ח ז"ל כתב בשם הזוהר שגורמת האשה כשנשאת לשני תוך י"ב חודש עמל וכעס לבעלה הראשון בהיותו נע ונד ממקום למקום ולהלחם ולהתקוטט עם האחר:

ונראה שמזה הטעם נוהגים שהאשה מתאבלת על בעלה ולובשת שחורים י"ב חודש. והבעל אין מתאבל רק שלשים יום. כדי שלא יקטרג בהדי רוח אחרא מבעלה תניינא. ועי' ט"ז סי' שצ"ב סק"ג דמה שהנשים נוהגות שמתאבלות שנה תמימה על בעליהן איני יודע להם סמך וראי' ואולי עושות בשביל ביניהם שמתאבלין י"ב חודש ע"כ. ולפמ"ש ניחא:

ובספר ברכה משולשת להגאון הקדוש **מדינוב** זצוק"ל (כתובות) כתב וז"ל שדברי הזוהר אמורים קודם התקנה. אבל אחר שתקנו חז"ל נשואין לאלמנה ביום ה' כמבואר (בכתובות) אזי אין סכנה. ובשם המגיד הקדוש מוהר"ר **דוב בער ממעזריטש** זצוק"ל שנשמת הנפטר אין לה עלי' כ"כ לבא למחוז חפצה עד שתנשא אלמנותו אם היא ראויה עדיין להנשא ע"כ. וא"כ תקנת חכמים בנישואי אלמנה היא לטובה רבה לנשמת הנפטר ולהנושא אלמנותו לחיים. כי החכמה תחי' בעליה. והנה החכמים הבאים משורש החכמ"ה תיקנו תקנה לנושא אלמנה. א"כ הנושא אלמנה ומקיים תקנת חכמים נעשה ע"י החכמה הפעולה סוד הבירור ועליה להניצוץ. היינו האי רוחא דשדי בגוה בעלה הראשון. וא"כ לא מיבעיא דלא יקטרג על הנושא אלמנותו. אלא יעמוד עליו למליץ יושר. שיהי' לו עלי' על ידו ע"ש:

סימן תתרה

טעם שאסור ליקח מינקת חבירו[568] משום סכנת הולד דחשו דילמא מיעברה בעודה מניקה. ותתעכר חלבה ולא תוכל להניק וקטלה ליה לברה ברעב. וכ"ת א"ה אפי' באשתו נמי לא ישמש עמה בעוד שהיא מניקה מהאי טעמא דשמא יתעכר חלבה וימות הולד ברעב. בולד דידה לא חיישינן להכי דממסמסא לי' ביצים וחלב. אבל בולד דאחרים לא יניח לה הבעל למסמס לי' וימות ברעב לפיכך גזרו שלא ישא אדם מעוברת ולא מינקת חבירו עד שיהי' לולד כ"ד חדשים. יבמות דף מ"ב ע"ב:

קונטרס אחרון

ויש לו מזל. ובספר ישמח משה (וישב) כתב בשם הזוהר דאם בעל השני הוא יותר גדול מהראשון אין לו לירא מרוחא דשביק לה בעלה משא"כ אם הוא קטן ממנו ע"כ. וזה שאמר יהודא שבי אלמנה בית אביך עד יגדל שלה בני. כלומר שיגדל במע"ט יותר מהם ע"ש:

כתב בספר דברי דוד להגאון הגדול מוהר"ר דוד בעל הט"ז (ויחי) וז"ל איתא בפסקים וכתבים של מהרא"י שאלה אשתו של אליהו מהו אשתו של יהושיע כו'. ותשובה אשת איש אסרה רחמנא ולא אשת מלאך וכן כתב בס' אזור אליהו (תזריע) בשם בית שמואל א"ע סי' י"ז:

בתולה שנתארסה באירוסין דידן ב' פעמים ומתו החתנים אין חשש קטלנית כיון דאשה יש לה מזונות מבעלה משא"כ ארוסה וכלה אין לה מזונות מהחתן. שו"ת חות יאיר סי' קצ"ז:

אם הי' לאדם אשה ומתה לא ישא אחרת ששמה כשם הראשונה או מת בעל לאשה לא תקח בעל ששמו כשם הראשון כי יחשבו אחר הראשון. ואם יהי' הדבר כל כך לעולם לא יהי' בשלום. או ימות אחד מהן מהרה. וכן לא יהי' לאדם בנים אברהם יצחק יעקב

וטעם שתיקנו לה נשואין ליום החמישי. משום ברכה דדגים. דהנה הדגים לא נמחו במבול. משום דבבהמות וחיות נאמר תוצא הארץ נפש חי' למינה. וא"כ נאסרו בשאינו מינם. משא"כ בדגים נאמר ישרצו המים שרץ נפש חי' ולא נאמר למינ"ו. וכל הבריות שבמים אחת היא. ולא נאסרו מין בשא"מ. והנה לפי מש"ל דע"י תקנת חז"ל אין קטרוג אפי' מין בשא"מ הנה תיקנו נישואי אלמנה ליום החמישי משום ברכה דדגים דלא נאסרו להם מין בשא"מ והגם שעתה בזמן הזה שאמרו חכז"ל אשה נישאת בכל יום ג"כ אין קפידא כיון דהכל בא מחמת תקנת חז"ל. הם תיקנו כעת אשה נישאת בכל יום ואין קפידא בדבר ע"ש. וכן כ' בספרו בני יששכר:

ובספר זרע קודש פ' משפטים פי' המדרש (תשא) הה"ד שררך אגן הסהר אל יחסר המזג. היינו הסנהדרין יושבים על מדין ופתחו בזכות והיו תמיד מתאמצים לכף זכות שלא תהי' נקראת קטלנית והיו מכריעים לכף זכות. וזה אל יחסר המזג כי המזיגה מרמז להמתיק הדין:

והרא"ש בתשובה כתב דאיש שמתו לו שתי נשים אין לומר דהוא קטלן ולא ינשא. דגבי אשה ה"ט דמזל גורם ומזלה שימות בעלה ולא יהי' לה מזונות. אבל האיש דרכו של איש שנושא ונותן ויש לו מזל ע"ש:

ולא משה ושמואל כי האחד מת או חולה או אלם או שוטה. ספר חכמת הנפש לא' קדוש קדמון (דף כ"ד):

סימן תתרו

טעם. שנקט לשון **ביקור חולים**.[569] ולא לשון ראיה והליכה. להורות לאדם דעת שילמד לחונה שיפשפש ויבקר מעשיו[570] כי בסור הסבה יסור המסובב. מעבר יבק שפת אמת פי"ד:

קונטרס אחרון

ביקור חולים. בס' מדרש תלפיות ענף א' כתב קבלתי מרבותי שהמבקר את חולי המגפה לא ישב רק יעמוד וילך הולכות והובאות בבית עד שילך משם ובזה אין רשות למלאך המות לשלוט בו לנוגפו ע"כ. וכתב שם ואפשר שכיון שעוסק במצות ביקור חולים והוא עומד והולך ובא בכח המצוה מבטל ריצות אלו לריצת מלאך המות עכ"ל:

ושמעתי מפי איש נאמן ירא ד' שהרב הצדיק הקדוש **מבעלז** זצוק"ל כשהלך לבקר את החולה הוליך אצלו שומים ועי' ט"ה ח"א סעי' תרנ"ט:

---

[569] **בספר** נחלת יעקב באבני שוהם כתב על מה שפירש"י בפסוק וירא אליו ה' באלוני ממרא. **לבקר את החולה**. מנין ידע רש"י זה. רק הכוונה עפ"י דאיתא הנכנס לבקר את החולה. לא יזכיר אותו בשמו. כי פן נגזר על שם הזה שימות וצריך שינוי שם שהוא אחד מהדברים הקורעים גזר דינו של אדם. ובזה יש רמז בכאן שכתיב וירא אליו ה' ולא כתיב אל אברם אלא שרמז בזה שהלך לבקר את החולה ולכך לא הזכיר את שמו:

ובשו"ת הד"ר סי' נ' כתב בשם ספר אמרי נועם בשם ספה"ק אשר במצות ביקור חולים צריך לכוין השם **מה"ש**. וזה מרומז בתיבות **בק"ר חל"ה** שעולה כמנין זה השם שהוא **מע"ב** שמות הקדושים:

[570] **בפרק** במה מדליקין ת"ר מי שחלה ונטה למות אומרים לו התודה שכן דרך כל המומתין מתודים. ובפ' נגמר הדין כל המתודין **יש להם חלק לעולם הבא**. שכן מצינו בעכן וכו' ובספרי ר' נתן א' ואשמה הנפש ההיא והתודה זה בנין אב לכל המתים שטעונין וידוי. וגם הוא תוכחת מגולה לכל אנשים נמהרי לב קרובי החולה והנשים רחמניות וכשמעם אשר באו לבקר חולה ולפתוח לו שערי תשובה ולעורר אותו להתודות יקומו כלביא לעומתו ויתמרמרו בחמת כחם להלחם בו באמרם אליו מי ביקש זאת מידכם כי בשמעו כדברים האלה יתפעל ויתעלף ולא יעזור כח להתחזק וימת לשחת ודמו בראשך וידברו על לב החולה הראית את המשוגע הזה בא לבעתך ולהחריבך כאלו קרבה עת פקידתך ואתה בריא כאולם אל תחוש כי אתה תקום ותעמוד. ובין כך יבין כך יכבד עליו חליו ולא יוכל להתודות וילך לבית עולמו בלא וידוי ח"ו. יסוד התשובה:

ובצוואת הגאון הקדוש מוהר"ר **נפתלי כ"ץ** זצוק"ל דהוידוי צריך להיות מיד ביום ראשון שנפל למטה ובספר מעבר יבק **אמרי נועם פכ"ד** כתב דק"ש סמוך למיתה הוא תיקון ודאי. **לכן** חולה שרואין בו שהוא נטה למות. מסבבים עמו בדברים ואומרים לו התודה ואל תדאג מזה. הרבה התודו ועמדו מחליים והמה בחיים והרבה שלא התודו ומתו. ובשכר שאתה מתודה אתה חי **וכל המתודה יש לו חלק לעולם הבא**. יו"ד סי' של"ח: **כתב** הכלבו **סדר וידוי שכיב מרע** כך קבלנוהו מהחסידים ואנשי מעשה: **מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שרפואתי בידך ומיתתי בידך יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתרפאני רפואה שלימה ואם אמות תהא מיתתי כפרה על כל חטאים ועונות ופשעים שחטאתי ושעויתי ושפשעתי ותן חלקי עם הצדיקים בגן עדן וזכני לעולם הבא הצפון לצדיקים**. ואם ירצה להאריך לומר **אלהי ואלהי אבותי תבא לפניך תפלתי ואל תתעלם מתחנתי. שאין אני עז פנים וקשי עורף ואיך אומר לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי צדיק אני ולא חטאתי. אבל חטאתי אשמתי בגדתי וכו'** הרשות בידו. וטוב הדבר לפרט חטאיו וגם מה שלא נכשל בהן כי אפשר שמתוך כך יזכור הנשכחות ויתחרט בהם ויחזור בתשובה שלימה ע"כ. ועי' מעבר יבק שפתי צדק פרק ז' שאר עניני וידוי ומזמורים שאומרים:

הוא תיקון וודאי. ובספר מדרש תלפיות אות א' כתב בשם ספר שושן פרח שאדם בשעת מיתתו יזכיר בפיו בראשית שמות ויקרא במדבר דברים. וכן שמות מספרי התלמוד והפוסקים ויחשב לו כאילו עסק בהם ע"כ. ומה טוב ומה נעים להזכיר מספר אותיות של התורה שהיא אם כל חי לכל הספרים שיש תחת השמש שיזכה ויתעלה נפשו:

סימן תתרז

טעם. שכתבו המקובלים שיזהרו בעת מיתתו שלא ישאיר אבר מאבריו חוץ למטה. כי כל הנשאר בחוץ עליו נאמר לא יאסף ולא יקבר לחיות השמים נתתיו לאכלה. לפי שסביב המטה כל מיני משחית רוחין ולולין ושדין וצריך אותו אבר הנשאר חוץ למטה לסבול יסורין רבים עד כי יוכל לכנוס לפנים והוא נקרא פליטת הגלגול. **ומטעם זה**. יעשו המשביעים שדים עיגולים סביבם כי אינם רשאים השדים לכנוס מרשות הרבים לרשות היחיד. ילקוט ראובני פ' ויחי בשם ציוני.

סימן תתרח

טעם. למנהג שמדליקין **נרות בפני הגוסס**. כי נודע מדברי חכמים שסגולת הנר הוא להבריח המזיקין ואפי' בלילה אבוקה כשנים וע"כ הדלקת הנרות תועיל לשבר מלתעות עול ולהניס הס"ם וכוחותיו החוצה. מעבר יבק שפת אמת פ' ט"ו:

קונטרס אחרון

בפני הגוסס. ומה שנוהגין לסלק הקרובים מחדר הגוסס הוא דוקא כדי שלא לצערו בהרמת קולם כי אז עת לחשות מבכי שלא להטריד כוונת הזוכה לקדש עצמו אז כשרפים[571] אבל אם הי' יכולים לעמוד על עמדם בלא דלויי קול אין ספק שיש תענוג למת בהיות קרוביו החיים שם בעת סילוק נשמתו כמו שמענג מקריבוהי ומרחימוהי המתים הנזכר בזוהר פ' ויחי. אמרי נועם פ' כ"ז:

וצריך ליזהר שלא לעמוד לרגלי המטה שבו הגוסס. יען כי מ"ה הוא כנגדו וחרבו בידו

[571] **בספר** אגרא דכלה (ואתחנן) כתב וז"ל ידוע דהצדיקים הגדולים קודם פטירתם יתגדלו במעלת ההשגה מה שלא זכו כל ימי חייהם וזה מיתת נשיקה שברגע האחרונה ישיגו בנועם י"י ביותר ותצא הנפש מנרתיקה מגודל תשוקתה. וזהו הענין בכל צדיק לפי מדריגתו:

ובפ' וילך כתב וכן מצינו לבוצינא דקדישא דקאמר ביומא דהלולא דילי' אסהדנא עלי דכל יומא דקאמינא תאיבנא למחמו יומא דא. וכן שמעתי ממגידי אמת שהרב הקדוש **הבעש"ט** זלה"ה אמר בשעת פטירתו כעת אני יודע למה נבראתי וכוונת בריאתי והמשכילים יבינו עכ"ל. וע"ל בהשמטה לסעי' י':

ובספר בני יששכר מאמרי חדש ניסן מאמר י"ב בפי' עפי"ז מה שאמר משה בעת פטירתו בן מאה ועשרים שנה אנכי היו"ם דבכל המאה ועשרים שנה הי' מצפה ומשתוקק להשגות היום ההוא. הנה כאשר בא היום ההוא נגמרה אצלו תשוקתי מכל הק"כ שנה בחיבור. וז"ש בן מאה ועשרים שנה אנכי היום:

כדאמרו רבנן. ואין להתקרב אליו ולא לדחוק מקומו. וכתב בזוהר פנחס דף רל"ד ע"ב המבקר את החולה לא ליתיב מראשותיו משום דשכינתא על רישיה ולא לרגלוהי דמ"ה לרגלוהי כו' ע"ש. שפתי רננות פ"ו.

סימן תתרט

טעם. שאין רשאין ליפרד ממנו. שלא ימות בע"נ מפני שהנפש משתוממת בשעה שהוא יוצאת מן הגוף והוא יחידי. כל בו.

סימן תתרי

טעם. ששופכים כל המים שאובים שבשכונת המת. בכדי שידעו הכל שיש בו מקרה מות ולא יצטרך להודיע בפה ויהא מוציא דבה. כל בו.

עוד טעם. שמלאך המות מפיל במים טפת דם המות.[572] ש"ך סי' של"ט סק"ט:

[572] **אולי** ירצה כי כיון שניתן לו רשות אז מתגבר בכל עוז להפוך כחות החסד לרוגז ודין שפת אמת פ' כ"ג. **ובתשב"ץ** סעי' תמ"ד כתב פעם אחד נפטר מת אחד בבית א' ושתה אחד מן המים שהיו בבית בשעת פטירת המת. וכשראה החכם גער בו שלא לשתות בשעת פטירת המת. ולאחר שעה קלה יצאה נשמתו של אותו ששתה. ושאלו לחכם מה ראית שגערת בו. אמר אני ראיתי את המלאך המות ששפשף את סכינו במים שהיו באותו הבית לאחר פטירת המת:

ויש רמז לזה מן התור' ותמת שם מרים ותקבר שם ולא הי' מים לעדה. כי כולם שפכו מימיהם. אבודרהם. ושכונה היינו שלשה בתים. ט"ז שם סק"ד. ועי' נקודת הכסף שם וז"ל מיהו י"ל דהכא קרי שכונה מי שהוא שכן ממש וכן נוהגין. ועי' פתחי תשובה שם סק"ד דהמנהג לשפוך כשמת ילד בתוך ל' וה"ה כשמת עכו"ם בבית שבחצר ישראל יש להחמיר דחמירא סכנתא מאיסורא. [הערת המדפיס: **כתב** בשו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב סי' קנ"א דבשבת ויו"ט אולי יש להקל שלא יצטרכו כהנים להרחיק במתי נכרים כי בימי החול י"ל שמא יבא בן דוד היום ומוסיף טומאה דלא יוכלו להזות עליו היום או למחר משא"כ בשבתות ויו"ט דלא אתי בן דוד אולי יש להקל. עוד כתב דבבית הסמוך לבית שהטומאה שם המקיל במקום צורך גדול במת עכו"ם לא הפסיד ע"ש. וע"ל סעי' קע"ט:] ועי' חכמת שלמה שם דבנפל אין לשפוך המים כלל וכתב טעם לדבריו ע"ש. ובתשובת שמש צדקה כ' וז"ל שבשבת אין שופכין לטעם הא' של הש"ך כדי שלא יתעצבו השומעים ויתבטלו מעונג שבת. ולטעם הב' קיבל מרבותיו שבשבת אינו משפשף סכינו. ונראה דלמוצאי שבת יש לשפוך מטעם הראשון שכתב הש"ך ע"ש. ובשו"ת טטו"ד מהד"ב סי' ק"ב כ' דביו"ט יש לשפוך המים מפני המת דלא דמי לשבת שאין מה"מ שולט בו דכתיב בו ויברך:

ואם אפו את הפת או בשל תבשילו במים הללו אסור ודבר של סכנה אינו בטל בששים. ואם בשלו על שבת במים הללו אין לאסור דיעבד דשומר מצוה לא ידע דבר רע. [הערת המדפיס: **ובספר** ארחות חיים סי' רמ"ב כתב בשם שו"ת חסד לאברהם דמי שמת לו מת בשכונתו ולא ידע מזה ובישל עם המים אף בחול התבשיל מותר בדיעבד ודלא כאחרונים המחמירים:] פתחי תשובה שם:

ובספר זכור לאברהם ח"ג כתב וז"ל אם נתבשל איזה תבשיל או אפו במים שצריכין לשפוך מחמת המת אז הדין כך אם היה מים בבית המת בשעת מיתה אז כל מה שנתבשל בבית השכנים מותר ואם לא היה מים בבית המת אז אם היה מים בבית הסמוך לבית המת בשעת פטירתו אז מה שנתבשל שם אסור ומה שנתבשל במים אשר בבית הג' מותר ואם לא היה מים גם בבית הסמוך לבית המת אז גם מה שנתבשל בבית הג' אסור אם לא היה ס' לבטלו ע"ש. ועי' פתחי תשובה סי' של"ט סק"ד דכתב וז"ל כתב בתשובת אדני פז סי' כ"ו דאפי' לרחוץ פניו ידיו ורגליו ולכבס בגדיו אסור לטעם השני של הש"ך ומביא ראיה ממים מגולים מ"ש ויש לדחות דהתם יש סכנה ליגע בדבר שיש בו ארס נחש אבל הכא י"ל דאין סכנה רק אל השותה ע"ש. כתוב בשו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב סי' ק"נ בשם הגהות דעת קדושי' דכל היכא שיש למים שם לוי ל"ה בכלל האיסור ומה"ט אין צריך לשפוך מים רותחין ע"כ. וכן כל היכא דאיכא הפסד אין רשות למה"מ להדיח חרבו ומה"ט אין שופכין יין וכל מיני משקה. שם בשם ירך

קונטרס אחרון

ויהא מוציא דבה. בספר נחלה לישראל הלכה מ"ד כתב מעשה אירע בעוה"ר שנפל תינוק לבור ומת שם ואח"כ הביאוהו לבית או"א ונשאלתי אם צריכין לשפוך המים. והשבתי כי לפי הטעם להודיע שיש מת י"ל דבמקום שהביאו להתעסק בו שם צריכין לשפוך באותו שכונה. אבל כשמביאין ב"מ מכפר אין שופכין בעיר המים כיון דכבר שפכו במקום שמת לא ינהגו לשפוך שנית. כי כשמביאין הב"מ מכפר נתפרסם ע"ז:

סימן תתריא

עוד טעם. שאנו שופכין המים חוץ שבשכונת המת. לפי כשמתה מרים הנביאה פסק הבאר דכתיב ולא היה מים לעדה שבזכותה הי' הבאר הולך ואנו מרמזין לזה שהוא גדול ובדין הוא שיפסק המים בשבילו.[573] תשב"ץ.

סימן תתריב

טעם. שלא נהגו עתה לקרוע כשנמצא בשעת יציאת נשמה. כדי שלא יהא אדם מת יחידי שאין הולכים ב"א אצל גוסס שלא לקרוע בגדיהם. שו"ג יו"ד סי' ש"מ ס"ק ט"ו.[574] וכן נהגו להקל שלא לקרוע על חכם אא"כ הוא רבו. אע"ג דדין קריעת חכם פשוט בש"ס ובפוסקים. משום אם באנו לקרוע ע"כ חכם וחכם לא נשאר עלינו בגד ביום קרה. זכור לאברהם בשם מור"ם ז"ל:

סימן תתריג

טעם. שהמתים צריכים שמירה. כדי שלא יכנוס בהם רוח רעה כי הם תאבים להשלמת יצירתם שלא נבראו להם גופות. מעבר יבק שפת אמת פ' כ"ד:

קונטרס אחרון

צריכים שמירה. בספר הקנה כתב וז"ל ידע בני שגם לצדיקים לא הותר לאכול בשר רק בשמירה מעליא שאם נעלם מן העין ואפי' בשלחנו אין לאכלה כו' ויש להצדיקים צער גדול לאכול בשר. והכוונה כי כחות הטומאה מבקשים לחול בגוף הצדיק ע"י ששולטים

אברהם. וכתב ע"ז ע"כ זאדעוואסעסער ומינעראלוואסער וכן מי רוטע רובן ומי צמוקי' לאחר מעל"ע בודאי מותר וקודם מעל"ע י"ל דאין בו הפסד לשפוך המים ע"ש:

[573] **בספר** דברי שאול כתב בשם ר"ת מאורלייניש דהמנהג לרחוץ כשמת בעיר חלילה ע"ד כי ידיהם לא שפכו את הדם. כמו שהי' רחצו אם נמצא חלל. שופטים כ"א:

[574] **ובספר** חכמת אדם כתב דקריעה זו שעל המת שאין מתאבלין עליו אלא שקורעין מפני שעומדין בשעת יציאת נשמה סגי בקריעה מועטת ואפי' מן הצד או בשולי הבגד סגי ע"ש. וכן הוא בקיצור ש"ע סימן קצ"ד:

וחלין בבשר[575] כי בהפרש הנפש מהגוף כוחות הטומאה חלין שם כי האדם והבהמה שוין ושניהם צריכים שמירה מכחות הטומאה ועל הבשר אמרו דילמא אחלופי מוחלף וע"י חתימה או סימן אין לטומאה רשות לחול שם.

שלא נברא להם גופות. בס' מצודת דוד טעמי מצות לרדב"ז סי' תל"ו כתב בשם א' מהגדולים מעשה באשה אחת זקינה שהפליגה בקרוב לק' שנים וספרו עליה אנשי מקומה כי עיניה רעה בעניים והיתה חשודה כל ימיה והי' לה בנים ובנות וחתנים וכלות ולא היתה דרה עמהם אלא יחידה בביתה ובניה היו מסדרין לה פרנסתה ויוצאין והולכין בסחורה ומתה האשה בעוד היו בניה בסחורתם ויותר מג' ימים לא נודע מיתתה וכאשר באו בניה מצאוה מתה באמצע הבית מושלכת ופיה פתוח וידיה ורגליה עקומות ולשונה תלוי' חוץ לפיה ועיניה פתוחות וכאשר קברוה בכל לילה ולילה היתה באה בהקיץ לחולים בדמיון שלה או קורא אותם או מכה אותם ותוך ז' ימים הי' מת. ועד מ' יום מתו יותר ממאתים נפשות וכולם טרם מיתתן העידו על קריאתה אותם בהקיץ או על הכאתה אותם ולא נפסק המות והדבר והדמיון ממנה עד ששרפוה. וכמו ט"ו למיתתה פתחנו הקבר ומצאנו מגבעת שלה בלועה בתוך פיה ולא הי' ניכר מכל המצנפת רק השביצים לבד והי' דם נובע מפיה ומעיניה.

ופי' בזה הפסוק לא תלין נבלתו על העץ אזהרה שלא ילין את המת בלילה שהיא ממשלת התמורות והשדים והמזיקים כי הם מבקשים נשמות נדחות אולי יוכלו להנות בה ואולי יתלוו לגוף המת וישכנו בו. וכן קבלתי שכך קרה בימי רבינו יהודא החסיד בן ר' שמואל הנביא ע"ה בית אב למשפחותינו. ומעשה ביצחק המזיק שמת והי' בא בכל לילה כמו המעשה הנזכר עכ"ל. ועי' בס"ח בצוואת רבי יהודא החסיד אות ט' וסי' רל"ו רל"ז שם בענין הרואה מת בחלום:

[575] **ובאגרת** התשובה לרבינו יונה כתב קדירה שהניחה שפחה כותית על האש ונתבשל התבשיל כמאכל בן דרוסאי אותו תבשיל אסור באכילה ושוברין הקדירה והקערות ואע"פ שהדליק ישראל האש לא תתן השפחה כותית הקדירה או המחבת ע"ג האש אלא ע"י ישראל דוקא יותן הקדירה אצל האש ע"ש. ועיי' יו"ד סי' קי"ג:
ובענין שתיית קאוו"י בבית עובדי כוכבים עי' יד אפרים יו"ד סי' קי"ד בשם שו"ת יעב"ץ ח"ב סי' קמ"ב דדרך עראי אין לאסור משום בשולי עכו"ם אבל לשתות קאפ"ע ושיקלאדע בקבע בבית העובדי כוכבים ודאי אסור. וכן כתב בשו"ת בית יהודא להתיר הקאוו"י שאין בו משום בשולי עכו"ם. ועיקר הטעם הוא שכתבו הפר"ח משום שאינו עולה על שלחן של מלכים ללפת בו את הפת ע"ש:
ובס' פתחי תשובה שם סק"א כתב בשם פנים מאירות ח"ב סי' ס"ב דראוי לבעל נפש שלא לשתות קאוו"ע או טיי"א מעובד כוכבים לפי שעולה על שלחן מלכים ומזמני עלייהו ע"ש:

סימן תתריד

טעם. בעצימת עין של מת. לבל יחזו חיזו אחרא בתר חיזו דשכינתא ואם יש לו בן הבן מעצים עיני אביו וכן כתיב ויוסף ישית ידו על עיניך ואם יש עפר א"י טוב שהבן ישים אותה בעצמו על עיניו וסתימת העינים ע"י הבן הוא סיוע לדינא דקברא. שם שפתי רננות פ"ט.

עוד טעם. כיון דשריא חוזא אחרא על עינוי בכל אתר דאיהו חזי איתלטיא. זוהר פ' ויחי:

סימן תתרטו

טעם. שמשימין המת ע"ג קרקע. כי קרקע עולם אינו מקבל לא טומאת מת ולא טומאת מדרס כו' ואם יניחו המת אמטה או ישימוהו ע"ג שלחן וכלים הראויים לקבל טומאה כ"ש שידרסו ויחזיקו בו הרוחות כי אין המטה טפלה למת. מעבר יבק שפתי רננות פ"ט:

סימן תתרטז

טעם. שמכסין פני המת בסדין. לבל יביטו המקטריגים בפניו ובמצחו ששם נרשמים העונות ויוסיפו לו מכאוב ואפי' האדם החי טוב לכסות מצחו לעולם שלא יתראה בפני החיצונים. ועוד שאסור להסתכל בפני המת פן יתבזה בעיניו. שם:

סימן תתריז

עוד טעם. כדי שלא לבייש את העניים שפניהם מושחרין ברעב. מ"ק דף כ"ז ע"א:

סימן תתריח

טעם. שאסור להלין את המת. כי כל זמן דגופא לא איתקבר נשמתא לא עאלת קמי הקב"ה ולא אתגלגל בגופא אחרא לכן אסור למשבק לי' בלא קבורתא דאפשר דהקב"ה גזר עליה למיתי בגלגולא אחרא מיד לאוטבא ליה.[576] זוהר פ' אמור:

[576] **ובספר** ערבי נחל פ' שלח כתב לבאר הפסוק (תהלים מ"ט) כסיל ובער יאבדו ועזבו לאחרים חילם. ע"פ מה דאיתא בזוהר הקדוש ששאלו לרשב"י נשמות המגולגלות עבור שלא השלימו חוקם ומתגלגלים כ"פ אותו גופים ראשונים מה יהי' בהם לתחיית המתים. והנה יש דעה שניצוצי הנשמה מתחלפים לכל הגופים הללו וכולם עומדים בת"ה אבל האמת דגוף אחרון לבד שהשלים חוקו הוא עומד לת"ה. וגופים הראשונים נאבדו וכל מצות שיעשו גופים הראשונים יורש זה הגוף האחרון. והקדמונים הנביאים ובעלי רוה"ק בראותם זה תסמר שערותם מגודל הרחמנות על גופים הראשונים שהמה נאבדים לגמרי. ועז"א הכתוב כסיל ובער יאברו ועזבו לאחרים חילם היינו שכר המצות שעשו גופים הראשונים יורש הגוף האחרון הלזה.

וכתב עוד שם ביאור הפסוק (קהלת א') הולך אל דרום כו' עפ"י משרז"ל הרוצה להחכים ידרים להעשיר יצפין שהחכמה בדרום והעושר בצפון. והנה האדם נברא בשביל החכמה ללמוד ולעשות ואח"כ הוא מבקש ומסבב

קונטרס אחרון

יורש הגוף האחרון הלזה. ובספר קרבן שבת כ' בשם קלף ישן הנקרא עטרת שלמה וז"ל והנה לפי דעת הזוהר שהאחרון מי שהשלים המצות הוא הזוכה בנשמה ומתלבשת בגופו אבל כל הבאים אחריו סוברים שכל הגופות יעמדו והחכם הפרדס בראשם ונותן טעם לדבר כי אחרי שהנשמה דומה לנר והנר יכול להדליק כמה נרות ואינה חסירה מראשונה כלום כך הנשמות האלו. ואומר אני שזה לדעתי רמז לנו הכתוב סוד זה באמרו נר ה' נשמת אדם חופש כל חדרי בטן. ר"ל אחרי שנר ה' נשמת אדם מזה אתה יכול לידע שהוא חופש כל חדרי בטן כל דייקא. ר"ל שהיה מקודם בכמה גופות הוא חופשת אותם לעתיד ומתלבשת בכולם אחרי שהוא דומה לנר כו' ובודאי צ"ל כמ"ש בשם הפרדס שכל הגופים יעמדו והמגולגל נוטל אור מנשמה כפי חלק מצות שעשה והשאר הוא נשאר לאיש הראשון וכן כולם ע"ש:

ובזוהר תרומה דף קע"ד כתב כל נשמתין אתו מהאי גופא קדישא. והוא ע"ד שאמז"ל בגמרא עד שיכלו הנשמות שבגוף. ופירש"י חדר ששמו גוף[577] הגהות מהרצ"א להגאון הקדוש **מדינוב** זצוק"ל:

ובספר לב שמח (בראשית) פי' אין בן דוד בא עד שיכלו הנשמות שבגוף. שיש חלילה נדחים בגופים בבהמות ובעופות ובשרצים ורמשים. ועל ידי ישראל נתעלו וכשיכלה הנשמות שבאותן גופים אז יבא בן דוד. וזה הבטחה וירדו בדגת הים ובעוף וכו' ובכל הארץ היינו אותן הנדחים בארץ בעפר ואשפה ובכל הרמש. היינו בשרצים ורמשים. תהיו מושלים להעלות הכל. ופי' ג"כ ומוראכם וחתכם יהי' על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים בכל אשר תרמוש האדמה. היינו מה שנידח במה שתרמוש הארץ אפי' בשרצים. ובכל דגי הים שיש שם דגים טמאים שאין בקל להתעלות ג"כ בידכם נתנו להעלות הכל כירק עשב. מה שהי' בכח אדם להעלות כמה מדרגות מצומח למדבר נתתי לכם את כל להעלות ולברר. מעין שפי' בהסידור על ונתתי עשב בשדך לבהמתך יתעלה מצומח לחי

לעשירות יומם ולילה לא ינוח ואינו משלים עי"ז חוקו וחיובו בזה העולם מוכרח הנשמה להתגלגל. ולז"א הולך אל דרום ר"ל הנשמה הולך לזה העולם בשביל דרום דהיינו חכמה והוא אינו עושה כן אלא סובב אל צפון ולז"א ועל סביבותיו ר"ל ע"י סביבותיו אלו שסובב תדיר לעשירות שב הרוח שמוכרח נשמתו להתגלגל ע"כ.

ובספר לב שמח מהרב הצדיק הקדוש **מאלעסק** זצוק"ל פ' מקץ כתב שהמגיד אמר להב"י שכולם יעמדו באורות מצות שעשו רק שזה הגוף שנשלם על ידו הוא יהיה הרועה והם יתנהגו על ידו כמו הצאן ע"י הרועה ע"ש:

[577] **ובספר** בית שמואל אחרון (תשא) פי' בשם האריז"ל מאמר הגמרא שיתא אלפי שני הוי עלמא שני אלפים תוהו. שני אלפים תורה. שני אלפים ימות המשיח. ובעונותינו שרבו יצאו מה שיצאו. פי' דאין משיח בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף. והנה אם הנשמות טובים ומתקנים בפעם אחד ואין צריכין להתגלגל. א"כ יוצאים מהר כל הנשמות שבגוף אבל בעונותינו יצאו מה שיצאו. ר"ל שיוצאין נשמות מה שיצאו כבר דהיינו גלגולים וע"כ אין יוצאין מהר הנשמות שבגוף. ועי"ז עכוב לביאת משיח שאין יוצאין הנשמות שבגוף מהר:

והדר ואכלת ושבעת. החי יתעלה למדבר:
וזה כל שתה תחת רגליו. יש שמגולגלים בדגים ובעופות. ופעמים חלילה בעופות טמאים כמבואר כמה מעשיות בזמן האר"י וע"י הצדיקים נתקנים. אפי' עובר ארחות ימים. אותן נשמות שמשליכין אותם כף הקלע בימים ובנהרות ג"כ שתה תחת רגליו להיות תקונין וברורין:
ובספר דברי שאול (שיר השירים) כתב בשם המגיד משרים דשלשה פעמים האדם מתגלגל ולא יותר ואסמכי' אקרא דעל שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנה. ועי' מהרש"א בח"א (שבת קנ"ב) דאסמכי' אקרא הן יפעל אל פעמים שלש ע"ש. והטעם בזה. דהנה בעל עקידה פ' צו מדמה חטאי אדם לכלי מתכות וכ"ח שיש אשר לא יתרחץ כמו כ"ח. והנה גם כ"ח קי"ל דבשלשה פעמים יצא הגיעול ממנו בדרבנן ועי' עיטור ביו"ד סי' קכ"א ובחק יעקב ריש סי' תנ"א בשם הרוקח וא"כ בשלשה פעמים יוכל להתנקות ולכך הגלגול אינו רק עד ג' פעמים:
ובספר רבינו בחיי (ברכה) כתב וז"ל יחי ראובן ואל ימות הזכיר יחי על חי העוה"ב ואל ימות שלא ישוב משם עוד בגוף למות מיתה שניה וזהו שתרגם אונקלוס ע"ה ומותא תנינא לא ימות וגלה לנו בזה כי הנשמות מתגלגלות לשום בגוף אחר שקבלו שכרם ועונשם בגן עדן או בגיהנם. וזה ידוע ומקובל כי כשם ששמטות העולם חוזרות ומתגלגלות כן הנשמה אחר שקבלה שכרה בג"ע או עונשה בגיהנם הנה היא חוזרת אחר זמן בגוף לקבל הראוי לה במדה כנגד מדה והגלגול הזה נקרא אצל רז"ל תחיית המתים. ותמצא בירושלמי (ישעי' כ"ב) אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון זו מיתה שני' וכן ת"י אם ישתבק חובא הדין לכון עד תמותון מותא תנינא:
ובספר משכנות הרועים סי' ג' מביא מגאון א' קדוש שעשה שאלות חלום על אשר עפ"י ד"ת חייב את הזכאי ממון הרבה והשיבו לו שאבותיו של זה גזלו לאבותיו של הזכאי ע"כ חשב השי"ת מחשבות לבל ידח ממנו נדח ואמרה התורה שתחזור הגזילה ליורשים:
ובספר דברי יחזקאל (שופטים) כ' בשם הרב הגאון הק' מו"ה **נתן** אדלער זלה"ה על פסוק לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש גבר שמלת אשה. מה ששינה הכתוב כאן ולא כתב לא תלבש אשה שמלת גבר כמ"ש אח"כ. כי ידוע מסה"ק מי שהוא הולך במחשבות של זנות ח"ו הוא מתגלגל אח"כ באשה. ע"כ אמר הכתוב לא יהי' כלי גבר על אשה.[578] כלי הוא לשון מחשבה מלשון נכליהם. או מלשון ויתנכלו. שלא יהי' מחשבותיו של גבר על

[578] **בספר** טעמי המצות אות שי"ד כתב **טעם** שלא הרגה יעל לסיסרא בסכין אלא ביתד האוהל. משום לא יהי' כלי גבר על אשה:

אשה עי"ז ינצל ולא ילבש גבר שמלת אשה. שלא יצטרך להתגלגל באשה:

ובש"ע האריז"ל כתב האדם כשחייב גילגול ומת ונולד לו בן אחר מיתתו הוא מתגלגל באותו בן. וז"ש אביי ע"ש אביו שנתגלגל בו. וז"ש "אשר "בך "ירוחם "יתום שר"ת אביי שהי' יתום:

שמוכרח נשמתו להתגלגל. ועד"ז ביאר הגאון הקדוש המקובל בעל משנת חסידים זצוק"ל זי"ע בספרו חושב מחשבות בפסוק (תהלים י"ט) תורת ה' תמימה. בשביל שתורת ה' צריכה להיות תמימה לפיכך משיבת נפש. צריך האדם לבא בגלגול עוד הפעם כדי להשלים מה שחיסר ממנה כמ"ש בכתבי האר"י זלה"ה[579] ובספר אספקלריא המאירה (ויחי) כתב בשם הזוהר חדש שאחת מן השאלות לאדם בבואו לעוה"ב אם יודע מגילגולו ע"ש:

ובספר אור צדיקים כתב שסיפר תלמיד של האריז"ל ה"ה החכם ר' גדליה הלוי ז"ל שבימי האריז"ל בכל ערב שבת היו הולכים חוץ לעיר לקבל את השבת וראה פעם א' על בית החיים של צפת חיילות נשמות שעלו מן הקברות לעלות למעלה לגן עדן העליון וכן להיפך ראה רבי רבבות נשמות שירדו כנגדם ואלו הן הנשמות יתירות הנתוספות לישראל בשבת ומתוך רוב בלבול וערבוב הנשמות הוכרח לעצום עיניו. ואעפ"כ ראה כל הדברים בעינים סגורות:

וכן פעם א' הלך האריז"ל ללמוד תורה עם תלמידיו בשדה וראה שעל האילנות היו יושבים עליהם נשמות לאלפים ולרבבות וכן סמוך לשם הי' נהר וראה על כל פני המים הי' שטים ונגרים נשמות לאלפים ולרבבות. כיון שראה אותם שאל להן מה טיבן. והשיבו לו ששמעו מקדושתו שיש כח בידו לתקן אותם. ושהם הנשמות שנדחו מחוץ לפרגוד שלא עשו תשובה בימי חייהם בעוה"ז. והאריז"ל הבטיחם להעלותם בכל מה דאפשר:

כתב בספר ישמח משה (נח) בשם ספרי חכמי אמת דאף דנשמה המגולגלת באדם אינה יודעת ואינה זוכרת כלל בהיותה בגוף האדם למה היא באה ולמי היתה בגלגול הקודם. אבל הנשמה המגולגלת בבע"ח שאינם מדברים יודעת וזוכרת משל מי היא ואת אשר עותה ואת אשר נגזר עליה:

ובספר הגלגולים פרק י"ג כתב מא"ש בשם ס' המגיד שמי שיש בידו להיטיב לעניים

[579] **ובספר** טעמי המצוות לרדב"ז ז"ל סי' קכ"ט כתב שרבינו יצק בנו של הראב"ד ז"ל הי' מכיר בפני אדם אי הוא מן הנשמות החדשים או מן הישנים:
ובספר שם הגדולים להגאון הקדוש מוהר"ר **חיד"א** זצוק"ל אות א' כתב שרבינו יצחק בן הראב"ד דהגם שהי' סגי נהור הי' מכיר באדם בגלגוליו והי' מרגיש בהרגשת האויר לומר זה חי וזה מת והי' גדול בתפלתו כרבי חנינא בן דוסא כמ"ש הרב יש"ר בס' מצרף לחכמה דף ט"ו:

ולנדכאים או לא' מישראל או שהוא עשיר והוא כילי או שהוא בעל תורה ואינו רוצה ללמד לאחרים כל אלו יתגלגלו בנשים:

ובספר יסוד האמונה בליקוטי קהלת פי' הפסוק אדם א' מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי. עפ"י מה שכתב האריז"ל בספר הגלגולים שנשים אינם מגולגלות בסוד הפסוק הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר וזה הפסיק נאמר על ענין גלגול הוא דוקא עם גבר ולא עם אשה. וכן כאן פי' הפסוק הוא כך ואשה בכל אלה היינו בסוד הגלגול בכל אלה יפעל אל וגו' לא מצאתי שנשים אינם מגולגלות:

ובספר דבש לפי כתב וז"ל דגלגול הוא לזכרים כי הנקבות מקבלות ענשן לעוה"ב ובגיהנם ולפעמים תתגלגל האשה בעבור בעלה בסוד ויצאה אשתו עמו ע"כ:[580]

כתב בספר מעבר יבק דבעולם האמת יש להאיש שייכות עם אשתו הראשונ' ועי' בזוה"ק בראשית דף כ"א ע"ב. דאשה שנשאת לב' אנשים זא"ז חוזרת לעתיד לבעלה הראשון ועיין באוה"ח על התורה פסוק הפעם ילווה אישי אלי. וע"ע במדרש שמואל בפסוק נפלאת אהבתך כו' אביגיל בעוה"ז ומיכל לעוה"ב:

סימן תתריט

טעם. שמטהרין המת. לפי כשהנשמה יוצאה מן הגוף רואה פני השכינה ומחמת פחד פולטת זרע ומטמאה את הגוף. תשב"ץ אות תמ"ט:

סימן תתרכ

טעם שטחין את המת את ראשו בביצים טרופין בקליפתם. מפני שהוא מנהג קדום לסימן לפי שהי' מוליכין אותו חוץ לעיר ליקבר וכדי שיכירו הקוברים שהוא ישראל עשו בו סימן זה. וטעם הביצים. שגלגל הוא שחוזר בעולם.[581] כל בו:

קונטרס אחרון

לא נכון לגמרי. כתב בספר כרם שלמה בשם ספר בית לחם יהודה דמי שהי' לו טלית נאה ואחר מיתה רוצים להחליפו על טלית רע לא יפה הם עושים דניחא לאדם בטליתו:

---

[580] **ובש"ע** האריז"ל כתב שאדם הבא פ"א לעולם הזה והי' חדש ואז בא בת זוגו עמו כנודע והנה כשבא הזמן שראוי לישא אשה אז מזדמנות לו בת זוגו בלי שום טורח כלל ועיקר. אמנם אם חטא והוצרך להתגלגל עליו והוא מאותם שכ' בהם ויצאה אשתו עמו שמגלגלים גם לבת זוגו פ"א בעבורו הנה האדם כזה כאשר יבא לו אשה לא תזדמן בת זוגו אליו אלא ע"י צער גדול וקטטות ומלחמות גדולות שיהי' לו קטרוגים וזה נקרא זיווג שני:

בספר דודאים בשדה (בהר) פי' בשם ספר עמק המלך נוח לו לאדם שלא נברא משנברא. היינו שלא נברא יותר משנברא כבר פעם אחת. שלא יתגלגל יותר:

[581] **ונכון** להתיר הציצית מטלית של מתים או להכניסם בכנפות ולא כמו שנוהגין בזמן הזה במדינות הללו לפסול הציצית וזה לא נכון לגמרי. עטרת זקנים סימן מ"ו:

ועי' תוס' (נדה ס"א ע"ב) בד"ה אבל בשם ר"ת הטעם שחייב המת בציצית. כיון דשקולה כנגד כל המצות הוה לועג לרש אם לא יעשו ציצית למת. ועי' תוס' ב"ב דף ע"ד בד"ה פסקי דכתב בשם המדרש למה נסמכה פרשת מקושש לפרשת ציצית לומר לך שהמתים חייבים בציצית:

ומה שיש נוהגין להתיר הציצית מטלית של מתים או להכניסם בכנפות. הוא עפ"י דברי התוס' (ברכות י"ח) בד"ה למחר וז"ל ואר"ת ששמע מזקני לוטי"ר דמסירים הציצית. דציצית עולה למנין תרי"ג עם ח' חוטים וחמשה קשרים ואם לובש ציצית נראה כאילו קיים כל התורה ומיחזי כשיקרא כו' והריצב"א הי' רגיל שלא להסירם מן הכנף אלא לקשרם ולהדקם בתוך הכנף לאפוקי נפשיה מפלוגתא אם הם חייבין בציצית יש להם ציצית ואם לאו הרי הם מכוסין ע"ש. ובארץ אשכנז נוהגים להשים ציצית בטלית של מת שיהא ניכר שקיים מצות ציצית ומיד מסירין. תוס' ב"ב שם. ועי' תוס' נדה שם דאותם שלא היו לובשים ציצית בחייהם אם ישימו לו ציצית הוא יותר לועג לרש שבחייו לא קיים ובמותו יקיים ע"ש. ואותם ההולכים בטלית של משי יקברוהו אותו בזה ולפסול הציצית. יוסף דעת ח"ב סי' שנ"א. אם שכחו להלביש איזה דבר מבגדי המת יניחו אותו על הארון. עי' באה"ט סי' שנ"ב. ועי' שו"ת מהר"י מברונא סי' קפ"א:

סימן תתרכא

טעם למנהג שאין עושים קשרים בתכריכי המתים וכן באבנטו. כי מורה בטחון התחיה. מעבר יבק שפת אמת פ"ו:

סימן תתרכב

טעם שצריכים לתפור התכריכין בחוט של פשתן. מפני שהפשתן נקרא עץ יורה להנהגת עץ החיים. שם אמרי נועם פ' כ"ו:

קונטרס אחרון

בחוט של פשתן. בספר חסד לאברהם מעין רביעי עין יעקב נהר נ"ב כתב מצאתי בסכ"י וז"ל דע שיש סוד גדול בלבישת בגדי פשתן כי הוא תועלת לחיים ולמתים ולגדולים ולקטנים שכל נפטר שמתלבש בבגדי פשתן לבן אפי' נפטר בח"ל כל קטיגור נעשה סניגור. ואפי' תינוק שאביו מוחזק שמתו לו בנים הרבה כו' תינוק זה בטוח מכל אלו היזקות בסגולת לבישת בגדים אלו. ודוקא שמלביש בגדי פשתן לבדו ולא מין אחר עמו אפי' חוט א' פוסל בו.

ועי' פרישה סי' שנ"ב בשם נ"י דכל העושה תכריכים נאים למת וחשובים מכירים בו שהוא מודה בתחיית המתים ותע"ב:

כתב מהרי"ל מה שנוהגין להלביש המתים מלבוש פשוט כמין סדין למעלה מכל מלבושיו. משום דאיתא בירושלמי ר' בסדין אקבר. והרר"ז ז"ל הביא ראי' מביצה דף י' דקאמר למיגז לי' גלימא וזהו מלבוש העשוי כגולם בלי צורת חיתוך איברים ע"כ:

ובספר מעבר יבק שפת אמת פ"ח כתב וז"ל אמרו רבנן כסות היורדת עם האדם לשאול היא עולה עמו ק"ו מחטה וכו' ואפי' נשרף האדם הרוח מתלבש בריח מלבושיו. וכן כשהתכריכין בלין הרוח מתלבש בסוד התכריכין ההם. אך אם נפשטו מעליו אין לרוח במה להתלבש. וכן יכולים המתים להתלבש בלבושים אחרים כמו שהמלאכים המושגים לעיני חוש מתלבשים צורה אנושית.[582] ורבינו הקדוש הי' נראה בבגדי חמודות שהי' לובש בשבת ולא בתכריכין ודאי אם באותה שעה היו מחפשים בקברו היו מוצאים עצמותיו או גופו[583] אלא הי' התלבשות בדמות גופו הניכר לבני ביתו וזה לא ימצא אלא בחסידים שהם כבני בית למעלה וניתן להם בקשתם:

ובש"ע האריז"ל כתב שכפי גוון המלבושים שאדם לובש בשבת בעוה"ז כך ממש יתלבש אחר פטירתו בימי שבת תמיד. ועי' ס"ח סימן תשכ"ט:

ובספר ילקוט ראובני (ויחי) כתב בשם הציוני דמה שאמז"ל יעקב אבינו לא מת לפי פשוטו נתלבש צורה כעין גוף האדם קדמאה קודם חטאו ויהא משוטט בעוה"ז לתועלת עם קדוש:

ובשם הגהה שם כתב שיעקב אבינו ע"ה הי' יכול להתלבש ולהראות כענין אליהו ז"ל וז"ש רז"ל **יעקב אבינו לא מת** אלא שנעשה גופו ובשרו לפיד אש ונפשו תחופף עליו כל היום. ר"ל כל הנפשות נשארו ערומים ואינם לובשים לבוש השני כל עת שירצו ואפי' נפשות הצדיקים אלא בשעה שרוצה הקב"ה לעשות שליחות הצדיקים כגון נבות היזרעאלי וכיוצא בו ואחרי שעשה שליחתו מתפשטות ונשארו ערומים אבל של יעקב אבינו ע"ה אינה נשארה ערומה אפי' שעה א' אלא הלבוש שלו מחופף על נשמתה תמיד וכל שעה שנשמת יעקב אבינו ע"ה רצה להתלבש באותו לבוש הוא לאלתר מתלבש באותו לבוש ע"כ ארז"ל יעקב אבינו לא מת וכשישראל בצער הגלות מיד נשמת יעקב

[582] **בספר** ילקוט ראובני (וישלח) כתב בשם ציוני על פסוק ויאבק איש עמו. האיך נתאבק גויתו כתרשיש עם חומר האנושי. כי המלאכים מתלבשים בחומר אנושי דוגמת שליחותם כי כל דמות יש למעלה:

[583] **בספר** מדרש תלפיות אות א' כתב בשם ר' יהודה החסיד ז"ל כי כאשר הבעלת אוב מעלה המת אם יבדקו בקבר האיש שהועלה לא ימצאו שם גופו עד אחר חזרתו:

לובשה המלבוש ומבקש רחמים מן השכינה על ישראל וע"ל בהשמטה לסעי' תתרס"ט בד"ה ובאלשיך:

להנהגת עץ החיים. בספר עיקרי הד"ט סי' ל"ה אות י"ח כתב בשם הרמ"ז ובשם שאר פוסקים שמזכירים ומזהירים שטעות גדול' ביד עושי ההקפות בבית ואח"כ הולכים לקברות שאז הוא יותר צער למת. שחוזרים הנגעים להתאחז בו בתוקף גדול מבראשונה. ובספר מדרש אליהו מביא מעשי אדיר ונורא שאירע בימי האריז"ל על איש אחר שלא קברו אותו מיד אחר ההקפות ושלטו בו המזיקים ב"מ ושב וא"ת עדיף ע"ש:

ובספר מעבר יבק שפת אמת כתב וז"ל ואם יהי' לו מעפר א"י ישים תחתיו ובברית המעור וקצת על עיניו וכפיו בסוד כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחננו כו' והועד לי מפי הראיה שעפר א"י מכלה בשר הגוף בזמן חודש ימים[584]. כי הבשר להיותו מעור

[584] **בספר** דברי' נחמדים להגאון הקדוש **מדינוב** זצוק"ל פ' שתקות אנוש רימה. שהנפטר מקווה לזה אשר יתהווה מבשרו רימה שיתעכל מהרה. כי ידוע כ"ז שלא נתעכל הבשר עדיין הדין מתות על הנפטר. משא"כ אחר עיכול הבשר ומצאנו ראינו בצוואת הגאון הקדוש מו"ה **נפתלי כ"ץ** זצוק"ל שהי' מצוה ליתן סיד תחת ארונו:

ובספר חסידים סי' תשכ"ה כתב מעשה באיש א' שבלע אפרסמון (בלשמ"ו שאם יאל. ג' מחצית ימות מיד) ומת. לאחר שנים בא בחלום לבניו שיתפרו אחריו שידעו מה קשה לו. היו סבורים שמא הפשיטוהו והוא ערום חפרו אחריו ומצאוהו שלם כיום שנקבר. נגעו בבגד הגוף שנקבר בו שכרוך בו לראות בגופו האיך הוא. כשנגעו בבגד הגוף והבגד נפל ולא נשאר כלום. כי לפני כמה שנים מת. והי' כאבק. ולמה בא בחלום. כי היו דנין איתו כשהוא שלם בגופו. ע"כ:

ובסי' תתשס"ט כתב על מה שאמז"ל קשה רמה למת. לא שכואב לו. אלא שהנשמה קשה לה זולת הגוף. ועי' בס' נשמת חיים מאמר שני סוף פרק כ"ד:

ובספר יערות דבש ח"א כתב וז"ל ביחוד צריך שימור על הסתכלות במראות כי כבר נודע מ"ש הזוהר ומקובלים כי בכל דיוקן ודיוקן אית רוח השורה ולכן המסתכל במראה ללא צורך הרוח מתלבש בדיוקנא ומזיק לו במותו [הערת המדפיס: **ולכן** המנהג לכסות המראות בז' ימי אבילות. כדי שלא יתלבש הרוח בדיוקנא כי אז יש להרוח יותר מקום להתדבק בו:] וגורם רעה לעצמו. כי ידוע תדע כי אין לך פרצוף וצלם תבנית עץ ואבן שאין עליו שורה רוח מזיק. ומאד יש לאדם להזהר מבלי להיות בתוך ביתו פרצוף וצלם בצורה בולטת [הערת המדפיס: **בספר** ארחות חיים סי' ק"נ כ' בשם שו"ת חת"ס ח"ו סי' ו' בביהכ"נ שיש להם טס כסף של כלי הקודש שבולטת עלי' צורת משה ואהרן די לקטוע ראש חוטמו:

ועי' יד אפרים יו"ד סי' קמ"א סעי' ו' בשם בעי חיי שהעלה להחמיר אף בצורת בהמה חיה ועוף אם לא יפחות הצורה בענין שיוכר הפיחות:

ומה שאמז"ל (ב"ק צ"ז) מטבע של אברהם אבינו זקן וזקנה מכאן בחור ובתולה מכאן. היינו שמצד א' הי' כתב זקן וזקנה וכו' דאלו הצורות הא אסור לעשות צורות אדם. תוס' שם בד"ה מטבע:

ובספר ייטב לב (תרומה) פי' בשם המפורשים מאמרם ז"ל מטבע של אברהם אבינו הי' בחור מצד זה וזקן מצד זה פי' בעוד היותו בחור הי' מפחד וחרד מיום המיתה כמו זקן וכמ"ש ז"ל שוב יום אחד לפני כו'. וכי אדם יודע אימתי כו' אלא ישוב היום שמא כו' למחר. וכמו כן בהיותו זקן הי' נדמה בעיניו עדיין הוא בחור כי כלה בהבל ימיו ח"ו עד כי בהצטרף כל זמן עבודתו לא יעלו רק לימים מועטים:

ופי' בזה הפסוק **ואברהם זקן** שנדמה בעיניו זקן גם בהיותו בא בימים מועטים וכ"כ **ואברהם זקן** בהיותו זקן נדמה לו כי עדיין איננו זקן רק בא בימים מועטים ולא שנים מרובים:

ובשו"ת יעב"ץ סי' ק"ע כתב מעשה אירע בימינו כשנתקבל הרב ה"הה מוהר"ר **אלעזר** גאב"ד דק"ק **אמשטרדם** עמד איש אחד שם שהוציא מוניטון שלו בעולם. דהיינו שהדפיס מטבע כסף בדמות צורתו והי' תבנית ראש עד החזה עם פרצוף פנים שלם בולט וכשהצצתי בו נרתעתי ותמהתי מאד אם נעשה מדעת הרב הנ"ל וברצונו שהי' נודע בשם חסיד בדורו. כי יש בזה איסור ל"ת של תורה לא תעשון אתי כו' אני אומר בטח שהרב הנ"ל לא ידע ולא הסכים בעשייתו כי לא יאונה לצדיק כל און. וחזי מאי סלקא ביה לפי מה ששמעתי השררה צוה בגזירה

הנחש הוא מכלה אותו במהרה להסיר טומאתו ממנה למען יהיה העם היושב בה נשוא עון.

ובספר מדרש תלפיות אות א' כתב שמעתי אם ישימו על עיני המת ועל טיבורו ועל מילתו מעפר של א"י נחשב כאלו הוא קבור ממש בא"י:

צריך ליזהר בשעת שמניחין את המת בקבר שלא יהי' עפר על פניו שיש לו בושת משאר מתים כי הנפשות הם כתואר הגופים. שפת אמת פ' כ"ה:

ובענין מ"ש בצוואת רבי יהודא החסיד ברישׁ ס"ח דאין לחצוב קבר ולהניחו פתוח אם אין נותנים בו המת מבעוד יום. ואם יניחנו פתוח עד הבוקר בימים מועטים ימות א' מבני העיר. כתב בספר פחד יצחק שבעיר פירארא כשמת הזקן ר' **שמואל** ראווינה בשנת התפ"ב הוצרכו הקוברים לחצוב לו קובר ביום שלפני קבורתו לקברו ביום המחרת בבוקר בהשכמה. ובאו לפני הב"ד ושאלו אם חוששין לצוואת ר' יהודא החסיד. והתיר להם לחצוב אך בתנאי שאחר החציבה יכסוהו במחצלאות או נסרים ולא יניחוהו מגולה בלילה וכן נעשה:

אין נותנין ב' ארונות זה על זה וצריך למחות בקהלות שהקוברים עושים כן שלא ישימו זה על זה אלא בדאיכא בבירור הפסקת ו' טפחים מיהו אם א"א לקברו בענין אחר ודאי שרי. ש"ך סי' שס"ב סק"ד:

ובספר דבר יום ביומו (כ"ז שבט) כתב שבעיר קראקא נקבר השארית יוסף ועליו אשתו הרבנית ועליהם נינה הקטן ועליהם בנו של השארית יוסף כך חקוק במצבתם. וא"כ ד' אנשים נקברו זה על זה. ועי' פתחי תשובה. שם סק"ג:

סימן תתרכג

טעם. שמעמידין את המת ג' פעמים קודם שאומרים עליו צדוק הדין. כדי להבריח רוחות הטומאה הרוצים להחזיק בו שלא להכניס עמו לקבורה כי כשמעמידי' אותו הולכים להם ובימים שאין בהם צדוק הדין א"צ להעמיד אותו כי ביום זה אין כ"כ רוחות טומאות מצויות.[585] שפתי כהן סי' שנ"ח ס"ק ד':

חרוצה לגונזן ולא יראו החוצה:] ואפי' צורה מצויר' בכותל יש להזהר. כי אין לך צלם ודמות דלא שריא בי' רוח רעה. ובעוה"ר רבו כעת ביחוד בארץ אשכנז אשר למדו ממעשה העכו"ם ובתיהם מלאים צורת פסל ומסכה ורובן שצורה בולטת תבנית אדם ורמש צפור חית ארץ. ורוב כלים מנחושת וכסף הכל עליו פני אדם מחבלים ומשחיתים יבואו הבית ואלמלי נתנה רשות לעין לראות הי' חרדים ולא הי' יודעים מה לעשות לרוב פחד ע"כ. ונראה דמהאי טעמא אין לצייר צורתו בפאטיגראפי כי רוח מזיק שורה עליו ומזיק לו במותו. ועי' ט"ה ח"א סעי' קס"ג בהשמטה בד"ה ועי':

[585] **ונראה** שהי' אומרים צ"ה קודם שנקבר המת. ועי' מהרי"ל כשנפטר אשתו העמידו המת בבית שמטהרין שם על הקרקע עם המטה ובנו ובתו ישבו אצל אמם והי' מתאוננים לה והוא הי' אומר צדוק הדין בקול רם ובנו עומד

קונטרס אחרון

ג' פעמים. ובספר מעבר יבק שפת אמת פ' ל"א כתב בשם נימוקי יוסף סוף פ' המוכר פירות שמעמידין אותו ז' פעמים. כנגד שבעה דברים שהעולם נפסקין מהם כדכתיב **זרע. וקציר. קור. וחום. קיץ. וחורף. יום ולילה לא ישבותו**. יום ולילה נחשבים אחד. לומר כי החי יתן אל לבו כי העולם וכל ענייניו הבל. ואשרי מי שעמלו בתורה ובמע"ט:

ובשפתי רננות פט"ו כתב דבכל זמן שעומדים הנושאים את המת עם הארגז להחליף יכוונו להבריח מעליו ומסביביו הרוחות[586] כי בכל עמידה הרוחות פורחים. ואולי שאין להם רשות רק להלוך לא לעמוד כמו שהמזיק אין לו רשות לזוז ממקומו. ואולי הרוחות נקראים פורחות על זה כדכתיב ונפשותיכן לפורחות:

ונייחא גדולה יהי' לאב בעת שבניו יעסקו בקבורתו וג"כ ודאי יהי' זכות והנאה לבן בחייו ובמותו ומנהגן של ישראל להקפיד על זה קפידה גדולה. ונלמד ממה שאמר הכתוב באברהם יצחק ויעקב כי קברו אותם בניהם ומנהג המקומות שלוקחין האבלים והקרובים המטה על כתפיהם ואח"כ שאר העם כאשר כתב המגיה סי' שנ"ח סעי' ג'. מעבר יבק אמרי נועם פ' כ"ז:

כשנושאין אותו לקבר אומרים שיר של פגעים. ואחר הקבורה יאמר כל אחד פסוק והוא רחום ג"פ וזהו גמילות חסד גדול' למת להחליש ראשי המשחית ואם יאמרוהו כל הקהל ג"פ בקול הנה מה טוב שהם ל"ט תיבות כנודע ובזה מקילים מעליו כח המלקות מחיבוט הקבר ושאר דינים ואח"כ יאמרו **וסר עונך וחטאתך תכופר**. שם פי"ח:

ועי' ט"ז סי' שע"ו סק"ג שכתב בשם רש"ל שיש לומר אחר שנקבר ז"פ **ויהי נועם** דהיינו בפעם אחד עד מלת **כי** ומלת כי בכלל. ובפעם הב' עד **כי מלאכיו**. ובג' עד **כי מלאכיו יצוה**. בד' עד **יצוה לך**. ובה' עד **לך לשמרך**. ובו' עד **לשמרך בכל**. ובז' עד **בכל דרכיך** ויש בו סוד. וכתוב בלבוש שגם הוא נהג כן:

אם גשמים מזלפים על מטתו מורה התעוררות הרחמים עליו. שפתי צדק פרק כ"ד:

צריך כל אדם אפי' העני שבישראל שיהי' הקרקע שהוא קבור בתוכה קנוי לו בכסף. והטעם. לפי שאין רשות לשום משחית להוציא את האדם מרשותו ולא נקרא רשותו אלא א"כ אותה קרקע קנוי לו ולכך לא רצה אברהם במערה רק בכסף מלא ומטעם זה

משמאלו ואמר עמו וכל הציבור במתון עמהם ואח"כ נשאו האבלים את המת עד הקבר ע"ש. ומהפכין מטתו אחר הנחתו בקבר ג"פ. בית לחם יהודא סימן שע"ו סעי' ד'. וביום שאין אומרים תחנון אין להושיב המת ג"פ וכן אין מהפכין מטתו. שם:

[586] **בספר** יע"ד פי' הפסוק אומרים לעץ אבי אתה ולאבן כי ילדתנו. דהנה הרשע לאחר מיתתו באים הקליפות ונוטלים את המת ועושים עמו מה שרוצים ומניחים על מקום המת עץ או אבן בדמות המת הזה והבנים צועקים אבי אבי אבקשך מחילה. אבל באמת לאו אביו הוא ורק הוא אבן דומם או עץ בעלמא:

יעשו בעלי השבעות המשביעים עיגול סביב להם כי אין יכולת השדים לכנוס מר"ה לרה"י וכן המנהג את החיות בעת לידתם אחר שהם שוכבים על המטה כדי שלא ישלוט בהם רוחין ולולין. ספר החיים פרק שמיני:

ובענין צדוק הדין כתב בס' חכמת אדם דמנהג הנכון הוא שיאמרו צדוק הדין בשעת יציאת נשמה וכשיגיע לדיין אמת קורע ומברך ברוך דיין אמת בשם ומלכות כל מצטער עליו. וע"ל בהשמטה לסעי' תתרכ"ד בד"ה ועי':

ובספר שבלי הלקט סי' י"ג כתב וז"ל מצאתי בשם רבינו שלמה ז"ל מנהג לומר צידוק הדין בשעת יציאת נשמה וממתינין לכבוד הדבר ואומרים אותו בחצר בית הקברות או על פי המערה בשלום תשכב. פ"א קברו מת בחוה"מ ולא רצו לומר עליו צידוק הדין ולא קדיש. שהקדיש אינו בא אלא בשביל הפסוקים של צידוק הדין. ועמד רבי ואמר עליו צידוק הדין וקדיש. שאין זה לא הספד ולא קינה ואין כאן חילול מועד. אלא הוא הודאה וקבלת דין שמים כו' וצידוק הדין כל שבעת ימי אבלותו מצות אמירתו:

ובשם רבינו ישעי' כ' שדחה דבריו וכ' שאין נכון לאומרו לפי שיש בו כמה דברים של עגמת נפש. וכולו הוא מלא דברים המעציבים לבו של אדם ולהזכיר לו יום המיתה. והלכך אין לאומרו בשום יום שאמרו חכמים שאסור להספיד בו. וע"ל בהשמטה לסעי' תס"ז בד"ה אין. בן י"ב חדש אומרים עליו צ"ה וקדיש. יעב"ץ:

עד הקבר. בספר מעבר יבק שפתי רננות פ' מ"ב כתב וז"ל מצאתי בדרושי גורי האר"י כי אחרי הקבורה באים ד' מלאכים משפילים הקבר וממעמקים אותו בארץ כגובה קומת האדם. ולהיות כי הקליפה קשורה עם הנשמה ועם הגוף לכן מחברים אותם יחד ואז אוחזים אותם המלאכים באותו האדם כל אחד מן הקצה שלו ומנערים אותו וחובטים אותו במקלות של ברזל כדרך שחובט אדם כסותו ומנערו להסיר ממנו העפר הדבק בו. וכך הם עושים עד שתפרד מעט מעט אותה קליפה מן האדם עד שנעקרת לגמרי. וזהו פירוש חבוט הקבר ממש. אמנם הצדיקים אשר עשו מעשים טובים בחייהם היו חובטים עצמן ומתפרדת קליפה זו מעליהם ע"י היסורין והצער שסובלין בחייהם ע"י התורה שמתשת גופו של אדם. ברם להפרידה בחיים לגמרי א"א ואין איש ניצול מחבוט הקבר אך הרשעים צריכים טרחא יתירה:[587]

ובספר יסוד התשובה פי"ד כתב וז"ל פ"ג במסכת' חיבוט הקבר אמר ר"י משום ר"א

[587] **ובספר** אגרא דכלה (בראשית) כתב דבכל דבר נתלבש ניצוצי קדושה והוצרך לאכילה. ולשתיה גשמיות המלובשת בסוד עפר הכללי הגובר בעוה"ז העשי' גשמיות ואילו הי' האדם מכוון בכל אכילותיו לא יצטרך לחיבוט הקבר רק כיון שאוכל בשביל תאוותו ועי"כ נתגבר היסוד העפר ונדבק בגופו ע"כ הוצרך הגוף לחיבוט הקבר להתבלות בקבר:

קשה הדין שהקב"ה דן את האדם בקבר יותר מדין גיהנם. דין גיהנם מכ' שנה ולמעלה. אבל דין הקבר אפי' צדיקים נידונין בו. אפי' גמולי חלב אפי' יונקי שדים נידונין בה. אבל אמרו חז"ל הדר בא"י ומת בע"ש אינו רואה דין הקבר[588] ומה יעשה וינצל מדין הקבר יהיה אוהב צדקות ואוהב תוכחות וג"ח ומכניס אורחים תוך ביתו ומתפלל תפלתו בכוונה אפי' מת בח"ל אין רואה דין חיבוט הקבר [השמטה: **בקנ"א אין רואה דין חיבוט הקבר**. בספר תוי"י בקונ"א כתב וז"ל רז"ל חשבו דברים שהעושה אותן ניצול מחיבוט הקבר וחד מהם אם מת בערב שבת וכו' והקשה מורי הא כוונת רז"ל להשמיענו איך לעשות תקנה להנצל מחיבוט הקבר משא"כ בזה שימות בע"ש אין זה בידו לעשות. וביאר שהוא מוסר גדול שימות בע"ש ר"ל לפנות א"ע מכל עסקי עוה"ז כאלו מת כדי לעשות הכנה לשבת ובזה ניצול מחיבוט הקבר:]. ובשם ס' ח"ל כתב דמה שנראה מזוהר בלק שיש דין גיהנם אף פחות מכ' שנה. לפי שיש ב' מיני גיהנם העליון הוא גיהנם של נשמה שהוא קשה מאד וע"ז נאמר שאין נידון בו אלא מכ' שנה שהוא נידון עליון. אמנם יש גיהנם שהוא לרוח ונפש ובזה נידון אפי' קטן לפי שכלו[589]. ובזוהר שלח כתב שענשו התינוק בג"ע:

ובספר עיקרי הד"ט סי' ל"ו אות י"א כתב וז"ל בספר פחד יצתק כתב לא נהגו בכמה קהלות לומר ההשכבה בבה"ק ולא בבית האבל רק לנפטרים מבן י"ג ומעלה. ונראה הטעם דמי שאינו בר מצוה אינו בן עונשים ומה הצורך לבקש למתק כת הדינים מעליו ע"כ. וקשה דאי הכי עד בן כ' נמי לא ישכיבוהו דאינו ב"ע למעלה ומה צורך לבקש מיתוק הדינין עכ"ל. ולפמ"ש בס' ח"ל שיש שני מיני גיהנם. ובגיהנם שהוא לרוח ונפש בזה נידון אפי' קטן לפי שכלו נראה דיכול לומר השכבה וגם קדיש אפי' לפחות מי"ג כדי למתק כח הדינים מעליו:

ובצל"ח ברכות דף ק"ו פי' מה שאמז"ל כל הקורא ק"ש ומדקדק באותיותיה מצננין לו גיהנם. כי קשה ממ"נ אם הוא צדיק גמור מאי עבידתי' בגיהנם כלל שיצטרכו לצנן לו הגיהנם. ואם הוא חייב לסבול עונש בגיהנם א"כ מה עונש הוא זה אם לא יסבול צער גיהנם ולמה הכניסוהו לגיהנם לבטלה. רק הוא ע"פ מ"ש חכמי המוסר שגם הצדיקים

[588] **ובשם** האריז"ל כ' ששמע מחכם גדול שכל הנקבר ביום ששי אחר ה' שעות ביום והשנה החמישית בכלל אינו רואה תיבוט הקבר כי קדושת השבת מפרידה ממנו בלי צער. וזה סוד יום הששי ה' יתירה כי מאז ולמעלה היא ערב שבת ממש:

[589] **בספר** דעת זקנים מרבותינו בעלי התוספת ז"ל במנחת יהודא (וישב) כתב על מה שנאמר וימת גם אותו. וא"ת למה נענשו ער ואונן והלא לא היו אלא בני ה' שנה כדאי' בסדר עולם ואמרי' בית דין של מעלה אין מענישין עד כ' שנה ותירץ ר' יהודא החסיד דאין הדבר תלוי אלא בדעת ובמחשבה כי יש פחות מי"ג שנה ערום בדעת ובמחשבה לרעה או לטובה ועל זה נאמר כי כל לבבות דורש ה' ע"ש. ועי' טעמי מנהגים ח"א סעי' תרע"ד:

בהכנסם לג"ע עוברים דרך הגיהנם לטובת קצת רשעים קרוביהם שכבר סבלו קרוב לערך עונש המגיע עליהם ואעפ"כ אין בכחם לעלות ואין חבוש מתיר עצמו והצדיק בעברו מעלה אותם עמו. והצדיק סובל קצת צער לטובת רשעים ההם[590]. וע"ז אמרו כאן שהקורא ק"ש ומדקדק באותיותיה אפי' אם ילך לג"ע דרך הגיהנם אז יצננו לו הגיהנם דרך הילוכו שם. ואולי לזה כיוונו בשלהי חגיגה ת"ח אין אור של גיהנם שולטת בהם. היינו אפי' בעברם דרך שם אין האור שולטת בהם כי ציננו לו האור עכ"ל:

וראיתי בכתבי הגאון הקדוש **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל (סדר הגדה) שכתב וז"ל שמעתי שיש צדיקים שבחייהם הולכים בגיהנם ומעלים משם הנשמות. ובספר מדרש אליהו דף מ"ג כתב דצדיק שבא לתקן הקב"ה מבטיחו שלא יחטא:

ובשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **חיים מקאסוב** זצוק"ל כשאמר הפסוק (תהלים ט"ז) לא תתן חסידך לראות שחת אמר **רבש"ע** לא יהי' החסידים שלי בגיהנם שלא אצטרך לילך שמה לקחתם משם. וראיתי באיזה ספר כשבא הב"ח ז"ל שמה רצו לכבד אותו במצוה זאת ע"י שמצאו בו שמץ שוגג שבסיבתו הלכו שור וחמור איזה פסיעות וציננו את הגיהנם מקום שלשים יום כמאה"כ **וסביביו נשערה מאד**. ובשם קדוש א' שפי' **וסביביו נשערה מאד** דהאמת אין רק חוט השערה ודי בזה ע"ד אומרם ז"ל ה"ד יסורים וחשב דברים קטנים הושיט ידו לכוס וכו'. ועי' ליקוטים סעי' נ"ו בהשמטה בד"ה ובס' שארית ישראל:

כתב בספר מנחם ציון להרב הצדיק הקדוש **מרימנאב** זצוק"ל בשם המדרש דמה שאמרו ז"ל עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים[591] המחול הזה יהי' בגיהנם שהוא מקום רחבת ידים[592] כי הצדיקים יבקשו רחמים על הרשעים וימחלו עונותיהם:

ובספר תשואות חן כתב קבלתי מרבותי שבחי' משיח יהי' שביכלתו ללמוד זכות על כל ישראל וע"י הלימוד זכות יפול הרהורי תשובה בכולם ויהיו כולם צדיקים. ופי' בזה

[590] **בספר** קדושת לוי על פרקי אבות כתב ידוע שיש צדיקים אשר המה צריכים לעבור ב' הגזרים גזרי עצים ואש הגיהנם כדי להעלות משם נשמתן של רשעים שיש להם איזה שייכות בשורש נשמת הצדיק. ומדי עברו מתדבקים בו בהצדיק ומצפצפין ועולין. והוא ענין מאמר רז"ל שיהי' לכ"א מישראל שני אלפים ות"ת עבדים מאומות העולם. והוא כי ע"י קיום מצות ציצית כתקנה יעלו עם הצדיק המקיימה שני אלפים ות"ת ניצוצות הקדושה מעמקי הקליפות:

ובספר אור החיים עה"ת (דברים ל"ב י') כתב שנפש הצדיק תטבול באש הנקרא נהר דינור בעוד שלא נתרחק האש ולא נגשם שבזה לא יצטערו:

[591] **ובענין** המחול פי' הראשונים כי במחול אין מעלה ומטה רק סביב סביב כן הצדיקים כולם יהי' מעלתם בשוה בלא מעלה ומטה בלא קנאה ושנאה. וזאת המעלה לא תהי' בכל עידן רק באפשר לפרקים בשבתות ומועדים ובשאר הימים כשיושבין הצדיקים במתיבתות ודאי ראשיהם כפופין כי כ"א מתבייש ממעלת חבירו והשי"ת יודע. אגרא דפרקא אות שי"ד:

[592] **בספר** מגלה עמוקו' פ' ויקרא כתב בשם סודי רזא שהגיהנם הוא אורך מהלך רי"ו אלפים שנה:

כוונת הפסוק סוף מלאכי הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא. כי בבעלי המחלוקת הושדא נרגא דממ"נ אם ילמד זכות על אחד ממילא זה שכנגדו נשאר חייב ואם בהיפך נמצא זה חייב. ולצורך כל זה ישלח הקב"ה את אליהו לעולם יום אחד לפני בואו לעשות שלום בעולם ואז יבא משיח בב"א ללמוד זכות על כולם ויהיה כל העולם זכאי:

סימן תתרכד

טעם. שחייב לקרוע. מדכתיב גבי בני אהרן ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו הא אחר שלא פרע ולא פרם חייב מדרבנן. שבילי הלקט הלכה כ"ג ועי' מ"ק דף ט"ו ע"א. והקריעה צריכה להיות מעומד ושיעורה טפח. קריעה מעומד. דכתיב ויקם המלך ויקרע את בגדיו. ושיעורה טפח דכתיב ויאחז המלך את בגדיו ויקרעם ואחיזה הוי טפח. דעת זקנים פ' שמיני:

קונטרס אחרון

שיעורה טפח. ועי' באה"ט סי' ש"מ ס"ק י"ד. דאם לא קרע בגד העליון בדיעבד יצא:

ובספר זכור לאברהם כתב בשם הגו"ר להתיר באשה שתקרע אפי' לכתחלה בבגד התחתון משום כבודה:

ובספר עמק ברכה כתב בשם מ"ב על מה שכתב בש"ע סימן תקמ"ז נוהגין בני אשכנז שלא לקרוע בחוה"מ כ"א על אביו ואמו ועל שאר המתים לאחר המועד. דוקא בני אשכנז ממש ולא כל אותן המדברים בלשון אשכנז כי במדינת פולין והנמשכין אחריהן קורעין על המתים בחוה"מ:

כתב בספר ברכי יוסף שכל קריעה טוב שתהי' ע"י אחר דמתבייש ממנו ואיכא עגמת נפש טפי שאחר קורע כסותו והוא שותק ומקבל עליו דינו יתברך:

ועי' בספר אשל אברהם להגאון הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל סי' רכ"ד בשם הטור סי' שע"ו דהאבל מברך דיין האמת אחר קבורה:

סימן תתרכה

טעם. שנוהגין שלא להושיט אחד לחבירו כלי שבו משליכין העפר אלא מניחין אותו לפניו על הארץ וכן המים שרוחצין ידיהם בשובם מבית הקברות אין מושיטין אחד לחבירו. לפי שאין שלטון ביום המות. ועוד שלא להושיט צרה לחבירו. מעבר יבק שפת אמת פ' כ"ז:

קונטרס אחרון

שבו משליכין העפר. ובענין חפירת קבר בכסוי ביו"ט ב' עי' שערי תשובה א"ח סי' תקכ"ו סק"ג וז"ל עי' בס' רב משולם בליקוטים של הגאון ח"צ ז"ל להתיר בחפירת קבר בכסוי אף שאין מיוחדים לזה. כי הוא להרבות כבודו כדאי' בסוטה כבודו במרובים וכן עשיתי מעשה בא' מתושבי הקהלה שנקבר ביום ב' של ר"ה וכסיתי עליו עפר הקבורה אם כי לא הייתי מחברת הקברנים דלא גרע מלמיגז ליה אסא עכ"ל. ועי' באה"ט שם סק"ה:

ובספר אשל אברהם מהדורא תנינא סי' תקכ"ו כתב וז"ל ב"מ ביו"ט ראשון הזהרתי להאונן אז שיזהיר שלא ישליך מי מעב"י עפר רק גוף הב"מ נותן יהודי בקבר ולא יותר וטלטול הב"מ בלילה להניחו ע"ג קרקע התרתי ע"י יהודי וכן סתימת פיו וכמו שביום מטלטלין הב"מ לטהרה וכדומה ועי' או"ח שם:

סימן תתרכו

טעם. שרוחצין הידים בשובו לחצר בה"ק. מפני שהשדים מלוין החוזרין ויש לרחוץ גם הפנים.[593] (שנאמר ומחה אלהים דמעה מעל כל פנים). מ"א סי' ד' ס"ק כ'. ונהגו להקפיד אם יכנס אדם לבית אחר קודם שירחץ וישב ג"פ ומנהג אבותינו תורה. רמ"א יו"ד סימן שע"ו סעי' ד'. **ועוד רמז**. כי ידינו לא שפכו את הדם הזה שלא מנענו ממנו צרכיו ובקורו בעת חליו וטוב שלא לנגב ידיו במפה כי בזה מראה שאינו מסיח דעתו מן האבל ואינו משליך אחרי גוו זכרון יום המות. מעבר יבק שפתי רננות פ' י"ט ומנהג לשפוך כל המים שבכלי אחר שנטל ידיו מהם כדאמרינן במים של שחרית.[594] שפת אמת פ' ל"ה:

קונטרס אחרון

שלא לנגב ידיו במפה. ובספר עקרי הד"ט סי' ל"ה אות ט' כתב וז"ל יש נוהגים בחזרה

[593] **ובמהרי"ל** כתב ששפשף באצבעותיו את עיניו קודם ניגוב וכן השיב בתשו' שכן קיבל מרבו על שם **בלע המות** וגו' ובבואו לחצר ב"ה ונטלו שנית הי' מקנח עיניו באצבעותיו כבראשונה וישב גם שם עם הציבור ג"פ. **וטוב** להריק עליו המים בג"פ דלא גרע מנט"י שחרית. ולכן שופכים אותם המים במקום מדרון החוצה לרוחות הפורחות. כי בזה בעלי החובה יקחו חלקם ויתרחקו מעל האבל. ואין לערב מים במים פן יחזקו מוסרותם כי פיזור לרשעים הנאה לעולם ובזה יבושו ויחתו מגבורתם. שפתי אמת פל"ה.

[594] **כתב** בהגהות מהגאון ר' ברוך פרענקיל א"ח סי' ד' סעי' י"ח וז"ל ובתשובת מהרי"ל סי' כ"ג איתא בזה"ל והבאים מבית עולמי' להתפלל יפה עושי' שרוחצין ידיהם משום רוח הטומאה השורה בבית הקברות בו' ולהכי רוחצי' שנית בשוב' לחצר ב"ה בו' ע"ש והיינו לפי מנהג מקומן שבשובם מלוית המת הלכו לחצר ב"ה ואמרו שם תפלות גם ויהי נועם וכדומה ונהגו ביציאתם מב"ע רחצו מיד ידיהם ואח"כ הלכו לחצר ב"ה ורחצו ידיהם שנית ולזה מפרש מהרי"ל שטעם רחיצה ראשונה משום רוח הטומאה השורה בבה"ק שראוי להקדים רחיצה כזו והרחיצה שנייה מחצר ב"ה הוא לגרש השדים המתלוים עם החוזרים שאינם סרים טרם ישבו בחצר ב"ה עכ"ל ע"ש. ונהגו ליטול אפי' נכנס למת א' וה"ה המלוין אותו. מ"א סי' ד' ס"ק כ"א. ועי' פ"מ שם דחוק לד' אמות מן המת א"צ נטילה ע"ש:

מבה"ק לרחוץ ידיהם ואינן נוגבין אותם וכהרכה"ג סי' שע"ו וראה רבותיו מהר"י בריאל והריב"ק שהיו מקנחים אותן וכן הי' נוהג כמותן:

סימן תתרכז

טעם. כשיוצאין מבית הקברות **תולשין עשבים** בצרור עפרם **ורחיצת הידים במים**. זכר לטהרת טומאת מת שהוא באזוב ואפר פרה ומים. כל בו:

סימן תתרכח

עוד טעם. שתולשין עשבים רמז לתחיית המתים כענין ויציצו מעיר כעשב הארץ. אבודרהם:

סימן תתרכט

עוד טעם. להורות כי נסתלק ממזון תחתון הנרמז בעשב מן הארץ שהוא מאכל לנפשו הבהמות ונתעלה ללחום לחם אבירים ועושין כן ג"פ לרמוז שנפש רוח נשמה של הנפטר מתעלין למזון העליון. מעבר יבק שפת אמת פ' ל':

סימן תתרל

טעם. שיושבים ג' פעמים וי"א ז' פעמים. מפני הרוחות המלוות את המת ובכל עת שהוא יושב בורחין ממנו. לבוש סי' שע"ו סעי' ד':

קונטרס אחרון

ג"פ. וכשנקבר המת ביו"ט יכולין לישב כך ג"פ כמו בחול. רמ"א סי' שע"ו סי' ד'. וי"א ז"פ כנגד שבעה הבלים שבתחלת ספר קהלת. ר"ע מברטנורה ב"ב פ"ו מ"ז. ועי' תוי"ט שם שהנכון שהוא כנגד ז' דברים שעניני העולה נפסקים בהם כדכתיב **זרע**. **וקציר**. **וקור**. **וחום**. **וקיץ**. **וחורף**. **ויום ולילה**. **לא ישבותו**. ויום ולילה נחשבין אחת כדכתיב ויהי ערב וגו' יום אחד. לומר כי החי יתן אל לבו כי העולם וכל עניניו הבל. ואשרי מי שעמלו בתורה ומעשים טובים:

וכשאמרו במי שחוזר מאחורי המת לישב ז"פ לא אמרו אלא למי שהולך לביה"ק ובחזרתו ובקרובים וביום ראשון ובמקום שנהגו. טור סי' שע"ו:

ועי' חק יעקב או"ח סי' תכ"ט סק"ז דכתב ליישב ממ"ש ביו"ד סי' שנ"ח דבימים שאין אומרים צ"ה א"צ להעמיד המת ג"פ משום שאין רוחות הטומאה מצויים כ"כ באותן הימים. משום דדוקא על המת עצמו כיון שאין מדת הדין מתוחה עליו באותן הימים

לא חיישינן שידבקו עליו רוחות הטומאה ואינם מצוים אצלו אבל אנשים המלוים אותו צריכין לישב להסיר מהם רוחות הטומאה ע"ש. ויכול לתלוש עפר ועשבים בחוה"מ שהוא זכר לתחייה עי' באה"ט או"ח סימן תקמ"ז סק"ז:

סימן תתרלא

טעם. שנוהגין לתלוש העשבים מן הקרקע בשעה שנפטרי' מן המת ומשליכין אחוריהם ולא לפניהם. לפי שהנשמה מלווה את הגוף של מת עד הקבר ואינה רשאה לחזור לאחוריה עד שיתנו לה הקהל רשות וזריקה לאחוריה היא סימן רשות כמו **תלכו למנוחייכי**. תשב"ץ אות תמ"ט:

קונטרס אחרון

תלכו למנוחייכו. בסוף מס' שמחות כתיב הנפטר מן המת יאמר לו לך בשלום שנאמר ואתה תבוא אל אבותיך בשלום.[595] וכתב הר"ן כי מפני שהוא נבעת צריך לפקדו לשלום בהליכתו. וכזה פסק הרמב"ם ז"ל בפרק ד' מהלכות אבל שחובה למלוין לומר כן. וברבות המלוים אותו נשאר לו שמירה מעולה גם אחר שנקבר. שהמצוה ההוא להנאתו ולהגן עליו. ולויית המת וכל צרכיו הוא חסד ואמת כי בהם תתחזק נפשו בצרור החיים. מעבר יבק מנחת אהרן פ"ה:

ואפי' בלויית החיים אמרו בסוטה פ"ט כל שאינו מלוה ומתלוה כאילו שופך דמים וזהו ששוה בחיים ובמתים. ועוד אמרו שם כופין ללויה ששכר לויה אין לו שיעור[596]. גם שיש שיעור ללויה כמו שאמרו הרב לתלמיד עד עיבורה של עיר חבר לחבר עד תחום שבת תלמיד לרב שאינו מובהק עד פרסה. ברבו מובהק ג' פרסאות. שם. ועי' ליקוטים בעליית ד"א בד"ה אמרו:

ובספר שדי חמד אות ק"ץ כתב מה שנוהגים שהמלוים את המת ד' אמות ממתינים עד כדי שיתעלם מן העין. אולי עושים כן מפני כבוד המת כדקי"ל בסי' רמ"ד סעיף ב' לענין קימה בפני ת"ח עד שיעבור מכנגד פניו:

[595] **בספר** מגיד תעולמה (ברכות דף י"ד) כתב דלכך אמרו ז"ל דלחי יאמר **לך לשלום** משא"כ וכו' יאמר **לך בשלום**. דלחי נותנין מדת השלום היינו שילך משלום אל שלום ממדריגה למדריגה משא"כ וכו' אומרים לך בשלום באותו השלום שפעל ועשה כל ימי חייו כי היום לעשותם וכו':

[596] **בספר** ילקוט הראובני פי' בשם ס"ח הפסוק על כן לא יאכלו כו' שאמרו השבטים הואיל ואנחנו פשענו שהנחנו את הזקן לבדו ואירע לו כן:

סימן תתרלב

טעם. שהקינה מיוחדת לנשים כדכתיב ולמדנה בנותיכם נהי ואשה רעותה קינה. וכן התבוננו וקראו למקוננות. ובמשנה נשים במועד מענות ועי' סי' ת"א סעי' ה'. מפני שהם מצד הדין ולכן בבכייתן ודמעתן מכבות אותו. כי אותם הבאים מכח הדינים יפה כחם לשברם ולהחלישם. שפתי רננות פ"י:

סימן תתרלג

טעם. שנהגו האוננים להמתין להתפלל עד אחר הקבורה אף שכבר נתפשרו עם הח"ק בעד מקום הקבורה. משום דהא דנמסר לכספים מהני. היינו במקום שמוליכין המת למקום רחוק ואין אונן הולך עמהם. אבל במקום שגם קרובים הולכים בשעת קבורה לא מהני.[597] פ"ת סי' שמ"א ס"ק כ"א בשם הנוב"י:

סימן תתרלד

טעם. שנוהגין כשחוזרין מללוות את המת הולכין בדרך אחר. הוא עפ"י משאחז"ל (ברכות דף נ"א) אל תעמוד לפני הנשים בשעה שחוזרות מן המת מפני שמלאך המות מרקד ובא לפניהן וחרבו בידו ויש לו רשות לחבל ואי פגע מאי תקנתיה כו' ואי איכא דרכא אחרינ' ליזיל בה. ועי' זוהר ויקהל דף קצ"ו:

סימן תתרלה

טעם. **המנהג להברות כל אחד בביצים**. לפי שהם עגולים כלומר גלגל הוא שחוזר בעולם. כל בו. ועי' אמרי ברוך סי' שע"ח בשם שיורי כנה"ג דאבל לא יקלף בעצמו הביצה מפני שנראה כרעבתן:

סימן תתרלו

טעם. שאסור לאבל לאכול סעודה הראשונה משלו. דאמר קב"ה ליחזקאל ולחם אנשים לא תאכל ופירושו לחם של שאר אנשים. ודוקא ליחזקאל צוה כן מכלל דכ"ע כשהם

[597] **וע"ש** ס"ק ט"ז בשם ישועות יעקב א"ה סי' ע"א סק"ד עמ"ש שם סעי' א' דאונן בשבת וי"ט חייב ככל המצות. ואם רוצה לקברו ביו"ט ראשון וכ"ש בי"ט שני אסור בכולן. אבל אם א"צ לעסוק בצרכי המת כגון במקום שיש חבורה והקרובים סומכים עליהם בענין קבורת המת חייבים בכל המצות דלא שייך כאן מפני כבודו של מת שאין ככוד המת שיתעסקו בו יותר מכדי צרכו ביו"ט:

אבלי' אסור לאכול מדידהו רק לחם של שאר אנשים.[598] שבלי הלקט הלכה כ"ג:

קונטרס אחרון

לחם של שאר אנשים.[599]עי' באר הגולה סי' שע"ט וז"ל מה שלא ראיתי נוהגין להוסיף ברכת אבלים בברכה רביעית. לפי שסמכו על דברי התוספות כתובות דף ח' ריש ע"ב שהוכיחו שם דברכת אבלים אינה אלא בעשרה וכ"כ הב"י בשם הרמב"ן:

אין אוכלים סעודה ראשונה משל אבל כי כחות הדין עתה שולטים בביתו ובכל אשר לו ואנו צריכים להשפיעו מכחות החסד ואין מאכלו בריאה לו להיותו עתה מצד כחות הדין ואותם שהיו נוהגים להברותו מסייע לדעת זה. מעבר יבק שפת אמת פ' כ"ח. [השמטה: **בקנ"א שפת אמת פ' כ"ח**. ועי' חכמת אדם כלל קנ"ח סעי' ה' שכתב בשם רבינו ירוחם. **הטעם**. שמברין את האבל. כי האבל דואג ונאנח על מתו ואינו חושש לאכול כי רצונו למות גם הוא ע"כ צוה השי"ת לאחרים שיאכילוהו משלהם לפיכך הפוחת לא יפחות מסעודה ראשונה שהוא עיקר זמן מרירותו אבל סעודה שניה מותר אפי' הוא ביום ראשון:

והלבוש כתב. **הטעם**. שכל זה בכלל נחמה הוא שמראין לאבל שמשימין אותו על לבם ולא ישליכוהו אחר גווים:]

[598]**ועיין** פ"ח א"ח סי' ת"כ דמברין בר"ח במכ"ש ממ"ש בסי' תקמ"ז סעי' ח' שמברין בחוה"מ וכ"כ הב"י שם בשם סמ"ג דמברין בחנוכה ור"ח. והרמב"ם והרמב"ן והרא"ש הסכימו ג"כ להברות אף בחוה"מ ע"ש. ובספר התניא סי' ל"ז כתב וז"ל ומנהגינו להברות את האבל אפי' בשבת וכ"ש בחנוכה ובפורים וכן כתב רבינו משה כמז"ל ע"ש. ועי' פסקי תוס' מ"ק אות ק"א דאין הבראה אלא ביום קבורה וביום שמועה ואין מברין בחנוכה ור"ח. וכן כתב מהרש"ל דאין מברין את האבל בע"פ וכן אם נקבר המת בע"ש אחר חצות אין אומרין צדוק הדין ואין מברין את האבל ע"ש. ועי' באה"ט סי' שע"ח סק"ו. והיכא שמת ונקבר בלילה מברין בלילה ואם לא אכל בלילה מברין ביום שאחריו שעדיין הוא יום דאשון וסעודה ראשונה. נודע ביהודה סי' צ"ח. כתב הרקח סי' שי"ג כשמת ברגל אין מראין לו פני כי אין מראין פני בי"ט ואחר ההג מברין אותו וישב ז' ימי אבילות עם יום האחרון ומונה ל' יום מיום הקבורה:

ולענין אם מת בר"ה כתב הט"ז יו"ד סי' שצ"ט סק"ז לחלק דכל שמת ונקבר ביום הראשון כשם שהראשון אינו עולה למנין שבעה כך השני כחד יום הם אבל אם נקבר ביום שני של ר"ה. פשוט דמונה ממנו ואין בזה עיכוב לומר דהוא שייך ליום ראשון. משום דבכל מנין מנינן ר"ה לשני ימים רק באם הוה הקבורה בי"ט ראשון של ר"ה ואז לא מנינן אותו הראשון אז גריר אבתריה גם יום השני מחמת דיומא אריכתא חשבינן ליה משא"כ בנקבר ביום שני ע"ש ועי' מ"א סי' תקמ"ח סק"ב דמיקל אף בנקבר בי"ט א' דר"ה אפ"ה י"ט ב' דר"ה עולה למנין ז' ע"ש. וכן כתב בישועות יעקב שם ס"ק ג' ע"ש. ובחדושים מהגאון בעל יד אפרים סעי' כ"ז כתב ג"כ דלא כהט"ז וכתב דקי"ל הלכה כדברי המקיל באבל ע"ש.

[599]**רבינו** בחיי (תולדות) כתב על פסוק ויזד יעקב נזיד. הי' ראוי שיאמר ויזד יצחק. שהרי בעד אברהם הי' מתאבל. אבל מפני שהאבל אסור לאכול משלו לכך התקין יעקב המאכל הזה. ותבשיל של עדשים הי' מנהג לאוכלן בבית האבל. לפי שעדשה סגורה ועגולה כגלגל לומר גלגל הוא שחוזר בעולם. ומה עדשה אין לה פה כך האבל אסור לדבר:

סימן תתרלז

טעם. שאסור בנעילת הסנדל. מדקאמר לי' רחמנא ליחזקאל (יחזקאל כ"ד) ונעלך תשים ברגליך מכלל דכולי עלמא אסור. **וטעם**. שאסור בת"ה מדכתיב וינחם דוד את אשתו ויבא אליה משמע דוקא אחר הנחמה דהיינו ז' אבל מקודם אסור. מ"ק דף ט"ו ע"ב. ועי' שבלי הלקט הלכה ל"א.

וטעם. שאסור בת"ת. משום דכתיב **פקודי ה' ישרים משמחי לב** ואבל אסור בשמחה כל ז'. ש"ך סימן שפ"ד ס"ק א'. ועי' מ"ק דף ט"ו ע"א. וע"ל סעי' תרנ"ח בד"ה ובספר:

קונטרס אחרון

משמחי לב. ובספר שדי חמד אות כ"ה כתב בשם הרב נוה שלום סי' שפ"ד דאע"ג דאבל אסור בת"ת מותר ללמוד בספרי יראה ובספרי מוסר המעוררים לב האדם לשוב אל אבינו שבשמים כי השעה צריכה לכך להיות מדת הדין מתוחה עליו. וגדולה תשובה שמביאה רפואה לו ולכל העולם כי שב אפו ממנו ולא יוסיף לדאבה עוד ע"ש.

ועי' נועם מגדים בשם שו"ת הגאון פ"מ כ"י סי' נ"א שכ' דממ"ש בסי' תקנ"ג דא"א פרקים בשבת משמע דה"ה אבל אין לומר במה מדליקין תוך ז' דאמירת במה מדליקין הוא לימוד תורה להזהיר בדיני שבת ודאי אסור לאבל לומר כן. ושלום עליכם יראה דאין לאבל לומר כי שרוי בצער וצ"ע ע"כ. ומותר בשבת לקרות הפרשה שמו"ת ולא יקרא פירש"י. חידושים וביאורים להגאון מוהר"ר אפרים זלמן מרגליות:

סימן תתרלח

טעם. למנהג שמדליקים נר על המתים במקומו בשבעת הימים. כי בה אית נייחא לנשמתא ודאי וכן בכל י"ב חודש בבתי כנסיות שהוא זמן שכלה גופו בקרקע ונשמתו נדונת אז ועולה ויורדת כנדרש בזוהר פ' חיי שרה. מעבר יבק שפתי אמת פ' ט"ו. ועי' פ"מ או"ח סימן קל"ב ס"ק ב' דאם מת לו מת קודם הרגל מדליק נר כל שבעה בחדר שאין אוכלין שם ואין הרגל מבטל זה[600] וע"י עכו"ם יש להתיר להדליק ביו"ט ע"ש. ואם אין לו חדר אחר יש להדליקו בבהכ"נ. א"ר סימן קל"ג סק"ז:

[600] **ובספר** אשל אברהם סי' תקי"ד כתב וז"ל ואולי שב ואל תעשה עדיף שכיון שמעמידין במקום שאין אוכלים שם ההדלקה הוא שלא לצורך ביו"ט. אך בר"ה שהתעוררות לתשובה טובה ידליקו ע"י נכרי במקום שיהיה מזה צד תועלת בטלטול מטלטלין ע"י נר ואם יעמוד במקום שרבים אוכלים שם ג"כ אין קפידא כן אני מוכרח לומר עכשיו הלכה למעשה עכ"ל.

סימן תתרלט

טעם. שמעמידין בבית האבל צלוחית עם מים וחתיכת מפה לבנה. לרמז אם יהי' חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. ולעורר מדת החסד שיתפשט בעולם. ומים מצד החסד:

סימן תתרמ

עוד טעם. ע"פ מה דאיתא סנהדרין דף ל"ב ע"ב אור הנר בברור חיל (שם מקום) **משתה שם**. **משתה שם**. פי' בימי השמד לא היו יכולין לעשות חופה בפרהסיא והיו עושין ישראל הענין בצנעה וכל מי שהיו שם נרות דולקות באסקופא הי' סי' כמי שצועק משתה שם. משתה שם. והיו יודעין שבאותו חצר איכא הכנסת כלה. וכדי שלא יהיו סבורין שזה הנר שמדליקין כדי לעשות נייחא לנשמתא שהוא נר של שמחה ומשתה. ע"כ נותנין צלוחית עם מים וחתיכת מפה לבנה שנשאר מן תכריכי המת אצל הנר לסימן שזה הנר אינו של שמחה רק שטיהרו כאן את המת[601] בשם ידידי הה"ג מוה' **משולם סאלאט** נ"י ראב"ד דפה לבוב:

סימן תתרמא

טעם. שאין אומרים האידנא ברכת אבלים בברכה רביעית בבית אבל. לפי שסומכין על התוס' כתובות דף ח' ע"ב בד"ה כי דאין אומרים ברכת אבלים שבברכת המזון אלא בעשרה. ואם יש ברית בבית האבל א"א ברכת אבלים אפי' בעשרה משום דיו"ט שלו הוא והוי דבר שבפרהסיא.[602] פ"מ א"ח סימן קפ"ט:

סימן תתרמב

טעם. שאסיר להניח תפילין. מדאמר ליה רחמנא ליחזקאל פארך חבוש עליך ואין פאר אלא תפילין מכלל דכ"ע אסור. מ"ק דף ט"ו ע"א. ודוקא ביום ראשון אסור שאז עיקר מרירותו דדוקא ת"ת דכתיב בה משמחי לב ושמחה אסורה כל ז' אבל בתפילין אין בהם אלא משום פאר וסגי שלא יתפאר יום ראשון ואח"כ מותר.[603] שבלי הלקט הלכה כ"ה.

[601] **ובספר** הר אבל כתב דמה שנוהגין להניח להדליק נר שיהי' דולק כל ז' וכן להניח כל מים אצלו. לרמז כי הן מן ב' יסודות אש ומים הנשארים כי הרוח שב אל אלקים. והעפר שב למקומו:

[602] **וכן** א"א נוסח זה בשבת אפי' בעשרה כי אין לומר צידוק הדין על מת בשבת. אמרי נועם פ' ל"ט:

[603] **ועי'** א"ר סי' ל"ח דביום קבורה אין מניחין אף שמת אתמול כמו בשמועה קרובה. וכן אם שמע בלילה או נקבר בלילה אינו מניח תפילין ביום ע"כ. ועי' דגול מרבבה סי' שפ"ח. ובפתחי תשובה שם כתב בשם ספר חזמות ירושלים דדעתו שיניח בלא ברכה ויכסה אותם. **עוד כתב** א"ר שם דמי שמת לו מת ונקבר ביו"ט מניח תפילין ביום ראשון שאחר יו"ט דהא כבר נהג דברים שבצנעה גם מנחמין בי"ט ע"ש. ובהגהות אמרי ברוך סי' שפ"ה כתב בשם שיורי כנה"ג דמי שמת לו מת ברגל או באה לו שמועה קרובה ברגל אסור להניח תפילין יום ראשון אחר

קונטרס אחרון

דכ"ע אסור. בספר מעבר יבק שפת אמת פ' ל"ד כתב דהמבין סוד שער של תפילין יבין עוד טעם לשבח למה האבל פטור מהם ביום ראשון. וכן בט"ב שבעונותינו ירדנו פלאים אין מניחין תפילין בבוקר בעת האבל וכ' שם וראיתי יחידים שאינן מונעים עצמם מתפילין לא ביום א' של אבילות וגם לא בט"ב כו' ע"ש. ועי' ט"ה סעי' תרמ"ז בהשמטה ובקונ"א שם:

משמחי לב. ועי' מטה משה אות רמ"ה וז"ל כהן אבל אסור לקרות בתורה אפי' אין שם כהן אחר אלא הוא. וטוב שיצא הכהן מביהכ"נ לפני הקריאה וכן מצאתי בשם תשובת מהר"ם ע"ש. ועי' חידושים וביאורים מהגאון בעל יד אפרים סעי' ט"ז דמי שנתמנה מהציבור לקרות בתורה בכל שבת ואירע לו אבל אם יכול לילך לבהכ"נ אחר יש לו לילך. ואם קשה עליו לילך לבהכ"נ אחר אעפ"כ לא יקרא בס"ת.

הרגל עי"ש:

ובספר שדי חמד באסיפת דינים מערכת אבילות אות ר"ה כתב דמה שכתב הפמ"ג סי' תקמ"ח סק"ה דביום ראשון אחר החג מניח תפילין ולדידן יום א' הוא שני דיו"ט אחרון עולה לא' אף לבני א"י ל"ש כן. יש ט"ס וצריך להיות אך לבני א"י ל"ש כן. ור"ל דדוקא בח"ל דיו"ט ב' עולה לא' מימי האבילות ויום מוצאי החג הוא יום ב' לאבילות חייב להניח תפילין. אבל לבני א"י לא שייך כן. כי לדידהו יום מוצאי החג הוא יום ראשון של אבילות ואסור להניח בו תפילין. והאריך שם והעלה דגם בני א"י יניחו בברכה ביום מוצאי החג דלא כדמשמע מדברי הפמ"ג.

ואין להניח תפילין דר"ת כל ז' ימי אבילות. באה"ט סי' ל"ה סק"ה בשם האריז"ל. ועי' ברכי יוסף סי' ל"ה סעי' ד' וז"ל יש שכתבו בשם האר"י זצ"ל שהאבל לא יניח תפילין דר"ת. אבל ראיתי למופת הדור המקובל המופלא קדוש יאמר לו במהר"ר שלום נר"ו שהניח תפילין דר"ת בימי אבלו ואמר מר שבכתבי מהרח"ו זצ"ל האמיתיים לא נמצא זה ולדעתו יש להניחם גם בימי האבל ע"ש. אך בשיורי ברכה סי' ל"ח ובבר"י סי' פ"ח כתב כיון דפליגי בזה שב ואל תעשה עדיף:

ועי' פתחי תשובה סי' ת' סק"ד וז"ל עי' בתשובת אש דת שכתב דאם אירע לאבל בשבת שתוך ז' הוא חיוב לעלות לתורה כגון אם אשתו יולדת או שהוא יא"צ מותר לעלות לתורה דאם אינו עולה יהי' אבילות דפרהסיא ע"ש. ועי' ט"ז סי' ת"ב ס"ק ה' דאבל שחל שביעי שלו בשבת מותר לקרותו לתורה שבת במנחה ובמוצ"ש אין חל עליו שום אבילות ע"ש. ועי' ט"ז או"ח סי' תקנ"ה. ועי' פתחי תשובה סי' שצ"ט ס"ק א' דאבל מותר לעלות לתורה בש"ת ע"ש. ועי' בש"ת א"ח סי' תקנ"ד סק"א בשם מח"ב דבט"ב יכול לעלות לתורה ולהפטיר כיון דהוי דברים הרעים וכ"ע אסורי בתורה כמוהו ע"ש. ופשוט שהאבל מותר להשתמש בתשמישי התורה כשקורין כגון גלילה וכיוצא בה דקריאה לחוד אסור לו משום דכתיב משמחי לב. ט"ז סי' שפ"ד.

אונן במו"ש שאינו חייב בתפל'. יום ראשון אחר הקבור' כשמתפלל שחרית לא יאמר אתה חוננתנו בתפלתו. שע"ת סי' רצ"ד. ומי שמת לו מת בליל' בימי ספירת העומר באופן שיהי' אונן כל הלילה ההוא ויום המחר יספור בו בליל' בלא ברכה ושוב ממילא בימי' שאחריו יספור בברכה (נודע ביהודא סי' כ"ז). ועי' פתחי תשובה סי' שמ"א סק"ד וז"ל כתב בספר חמודי דניאל כ"י דאונן אע"פ שמותר לאכול בלא ברכה בנטילת ידים חייב בין במים ראשונים בין באחרונים ע"כ. ומכל מקום נראה דהאונן יטול ידיו ולא יברך ע"ש. והכלבו כתב שמברך ברכת המוציא מפני שאסור לאכול בלא ברכה ע"ש. ואם מת בליל' ולא התפלל עדיין תפלת ערבית אמרינן מאחר שכבר חל עליו חיוב התפל' קודם שמת אף שלאחר שמת לא הי' יכול להתפלל צריך להתפלל שחרית שתים. (חכמת אדם כלל קמ"ח סעי' ז') ואם עשה צרכיו בעודו אונן חייב לברך אשר יצר אחר שנקבר המת אפי' כל היום. פתחי תשובה שם סק"ה. **אונן בחנוכה** יניח לאשתו או לאחר להדליק ויענה אמן. א"ר סי' תר"ע ס"ק י"ט. ואם הוא יחידי ידליק הנרות משום פרסומי ניסא בלא ברכה. (פ"מ שם סק"ד). **אונן בפסח** חייב בלילה לקדש ולברך המוציא וב"ה אך סדר הגדה בליל פסח יאמר אחר לפניו והוא ישב וישמע מפיו. א"ר סי' קמ"ח סק"ד בשם מהר"מ מלובלין. כתב בשו"ת שבות יעקב ח"ג שאלה צ"ה וז"ל נפל שלא חי שלשים יום אין כאן חשש אנינות וכ"ש אבילות ע"ש:

ובשם הבר"י כתב שהי' ש"ץ מקובל בקהלה א' והי' נוהג עפ"י האריז"ל שלא לנהוג שום אבילות בשבת לא בדבריו ולא במקומו ולא הי' יכול ללכת לבהכ"נ אחר התרנו לו שיקרא בשבת ע"ש. ועי' יו"ד סי' שפ"ד סעי' ב' וסי' ח' סעי' א'. ובשו"ת יוסף דעת סי' ת' כתב דמי שהוא קורא איזה שנים מותר לקרות בשבת דהוה כפרהסיא כשאינו קורא. ובמהרי"ל כ' דאבל קורא בחול בתורה אבל לא בשבת דנראה כאלו הי' לו מעמד קבוע:

מלמד תינוקות מותר ללמוד עם התינוקות אחר ג"י אם אירע אבילות למלמד עי' באה"ט סי' ש"פ ס"ק י"ד. ובספר פחד יצחק כתב בשם רש"ל דמלמד שמת לו מת שרי ללמוד עם התלמידים בתוך ימי אבלו וכן יכולה האשה לאפות ולבשל בימי אבלה אף לצורך אחרים. ובלבד שלא יהי' לצורך אחר ימי אבלה. עיקרי הד"ט סי' ל"ו סעי' כ"ד.

לתורה שבת במנחה.[604] ובספר שדי חמד אות כ"ט כתב בשם מסגרת השלחן סי' שצ"ה דיש מקומות שנוהגים כשחל יום ז' לאבילות ביום ב' או ביום ה' ג"כ האבל עולה לס"ת. ובשם הגאון פני יהושע ח"ב סי' ט"ל כתב דבמקומות שגם בשבת אחר יציאת בהכ"נ מלוין אותו לביתו אם נהג כן גם ביום הז' לא פסק האבילות עד אחר שליוהו:

ועי' הלק"ט ח"א סי' רפ"ט דאבל שהוא בעל ברית לא יאמרו צידוק הדין שיו"ט הוא לו. ומותר בנעילת הסנדל. ומותר ללבוש בגדי שבת עד אחר ביהכ"נ וכשהמילה בבית אז מותר עד אחר המילה. ואם אירע בשני ובחמישי מותר לקרותו בס"ת מאחר שיו"ט שלו הוא ע"כ. וע"ל בהשמטה לסעי' תרנ"ב:

ובענין אם מת לו מת ונקבר ביו"ט אם מותר בת"ת מדברי המ"א סי' תקמ"ח סק"ה משמע דאסור ע"ש ובשערי תשובה שם כתב בשם הח"צ סימן ק' דדיקא בשאר השנה אסור בת"ת שיכול לעסוק בדברים הרעים שבירמיה כו' אבל ברגל אין נכון לעסוק בזה ואין נכון לישב בטל לגמרי מד"ת וכדאי הוא בכה"ג לסמוך על הרמב"ם דסבירא לי' דברגל אין נוהג אפי' דבר שבצנעה עי' ביו"ד סי' שצ"ט בטור וב"י שאין הרמב"ם יחיד ולכן יש לסמוך על הרמב"ם וסייעתו ללמוד כי פקודי ה' ישרים כו' ע"ש. ועי' פתחי תשובה סי' שצ"ט סק"א. וע"ל בהשמטה להעי' תתרנ"ח בד"ה בס' א"ת:

ועי' שערי תשובה סי' תרס"ד סק"א בשם שלחן מלכים מי שמת לו מת תוך החג התירו רבני ירושלים עה"ק שיכול לקרוא תיקון הושענא רבא ע"ש:

וישמע מפיו. אונן בפורים עי' סי' תרצ"ו סעי' ז'. ועי' פמ"ג שם ס"ק ט"ז משכ"כ בשם א"ר

[604] **ועי'** בספר עיקרי הד"ט סי' ל"ו סעי' י"ט בשם אשדות הפסגה שהאבל יוכל לעלות לס"ת בש"ק שהוא יום ז' לאבלו דמשתנץ החמה של יום ז' אמרינן מקצת יום ככולו. וכתב שכן הוא המנהג בעה"ק חברון לקרותו לכתחלה בשבת שחל בו יום שביעי לאבלותו ובשם הרב יוסף אומץ סי' צ"ג כתב דאינו עולה:

לענין תפילין.[605] אונן אור י"ד פטור ממצות בדיקה אבל לבטל ולבער החמץ בע"פ חייב. ובתשובה מאהבה כתב דיכול ליתן לאחר לבדוק ואותו אחר יכול לברך. ועי' כרם שלמה סי' שמ"א. מת בערב שבת עת מנחה בענין שא"א לקברו קודם שבת יתפלל מנחה של ערב שבת. כיון דלא מצי לקברו עתה לא טריד וחייב להתפלל. יד אליהו סי' ט"ז:

אונן ביו"ט ולא יכול לקברו עד אחר יו"ט למחרתו וא"כ בלילה לא היה יכול להבדיל שהי' פטור מפני אנינות יבדיל ביום אחר הקבורה. יעב"ץ. וכן הוא בחידושים וביאורים להגאון מו"ה **אפרים זלמן** מרגליות.

ועי' מרדכי מ"ק הלכות אונן וז"ל מי שמת לו מת בשבת ולא נקבר עד למחר לא יבדיל במו"ש ונראה להר"ם שמותר לאכול בלא הבדלה דאמרינן פ' מי שמתו. מי שמתו מוטל לפניו פטור מכל מצות האמורות בתורה ואמר עלה בירושלמי כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט וביום המחרת לאחר שנקבר מתו אסור לאכול עד שיבדיל:

ובשו"ת יוסף דעת ח"ב יו"ד סי' שמ"א כתב על דברי הט"ז שם סק"ג והש"ך סק"ט. דבשמיני עצרת בלילה וכן בש"ת לדידן דהוי ספק שמיני בודאי מותר לקדש בלילה שהרי בלילה אתרבי לשמחה יתירה ע"ש. ועיין מ"א סי' תקמ"ח סק"ח. אונן בשבת או ביו"ט אם א"צ לעסוק בצרכי המת כגון במקום שיש חבורה והקרובים סומכים עליהם בענין קבורת המת חייבים בכל המצות. פתחי תשובה סי' שמ"א ס"ק ט"ז בשם ישועות יעקב או"ח סי' ע"א סק"ד:

ועי' חדושי הגהות מהגאון מו"ה ברוך פרענקיל סי' תקכ"ו דלפי מש"כ המ"א סי' תקמ"ח סק"ח דבליל י"ט יכול האונן להתפלל הוריתי במי שמת לו מת שחרית בר"ה הואיל ובודאי לא יקברו עד אחר יציאת ביהכ"נ שהאבל יתפלל כדרכו ובפרטות כי בלא"ה דעת הרבה פוסקים שמותר להחמיר ע"ע ע"כ. ועיין מ"א סי' תקכ"ו ס"ק כ"א וסי' תרצ"ו ס"ק ט"ז:

כתב הט"ז סי' שע"ו סק"ד מי שמת בשבת או ביו"ט וא"א לקברו בו ביום יאמר קדיש

[605] **במקום** שניתן הדת שלא לקבור מיד עד שיעבור מ"ח שעות אעפ"כ לא נפטרו מדי אנינות כיון שיש להם להכין תכריכין ולחתוך נסרים לכן חל מיד אנינות. פ"ת סי' שמ"א ס"ק כ"ב בשם שו"ת נו"ב תנינא חיו"ד סי' רי"א: **מקום** שנושאין המת מעיר לעיר אם מקום קרוב הוא הוי כאלו מוטל לפניו. אבל אם הוא מקום רחוק כגון מהלך ב' ימים מותר בבשר ויין וכ"ש שחייבים במצות (שם):

ונראה דאם טהרו אותו ושמוהו בארון ומסרוהו לכתפים חייב להניח תפילין ג"כ ובפרט כשיום המיתה מרוחק מיום הקבורה ד' או ה' ימים או יותר כי אז יש לצרף דעת רש"י דזה מיקרי סתימת הגולל כיון דאפשר דגם במקום שקרובים הולכים בעת קבורה מהני מסירה ונוהג אבילות לחומרא אבל ביום ראשון אסור להניח תפילין. ומ"מ ז' ימי אבילות לא יתחילו עד שיסתום הגולל בקבר. ועי' פתחי תשובה שם. וילך לביהכ"נ לומר קדיש משום כבוד המת עי' ט"ז או"ח סי' ע"א סק"ב:

עוד נראה דביום שניתן לקבורה אין לו להניח תפילין ולהתפלל. ולאחר הקבורה אם לא עבר זמנה דהיינו עד חצות היום יניח תפילין בלא ברכה ויכסה אותם ויתפלל שחרית. עי' פ"ת סי' שפ"ח וחכמת אדם כלל קמ"ח סעי' ז':

תיכף אחר מיתה אבל בחול אין לעשות כן. ובקיצור של"ה כ' דאם יש בן קטן שאין שייך בו אנינות יוכל לילך אפי' בחול לביהכ"נ לומר קדיש. ועל מ"ש בנקה"כ שם כיון דטעם הקדיש הוא שפודה את אביו מגיהנם א"כ כל שלא נקבר אין בו דין גיהנם. כתב בית לחם יהודא שם א"כ לא יאמרו קדיש בשבת ויו"ט כלל דהא אין ב"י דין גיהנם אלא ודאי דיש טעם אחר ולכן אומרים קדיש בשבת ה"ה כאן וכן ראיתי בכמה קהלות ומדינות שנוהגים כהט"ז. ועוד שכתב בהגהת מנהגים בהדיא דיכול לומר קדיש ע"ש. ובחדושי הגרשוני שם כ' בשם הזוהר שאין מקום לקדיש עד אחר דאטמיר גופא בארעא ע"ש:

ובספר מעבר יבק שפת אמת מאמר ב' פ' כ"א כתב דהקדיש שאומרים בשבתות וימים טובים ור"ח אין הטעם להנצל מגיהנם רק להעלותו מגן עדן של מטה ממדרגה למדרגה וא"כ מועיל אפי' בשבת:

ובספר מדרש אליהו דרוש ה' כתב שזהו ג"כ הטעם שאומרים קדיש על הצדיקים גמורים אע"פ שאין נכנסים בגיהנם. משום שעם הקדיש עולה בג"ע למדריגה יותר גדולה. ולכן ראוי לתלמידים לומר קדיש על הרב. ואינו נראה שזה מחזיקו לרשע חלילה. משום שגם בהיותו בג"ע עולה עם הקדיש למדריגה יותר גדולה בג"ע:

וטעם המנהג לספוד ולבכות למת אחר תשלום השנה. כי אם הוא רשע וישב בגיהנם י"ב חודש אנו בוכים ומיללים עליו לסייעו להוציאו חוצה. משום שההספד שסופדים ומספרים שבחיו שהיו בו: הוא מסייעו להעלותו מיד והוא דרך משל למי שישב כמה זמן בבור עמוק ולא הי' לו רשות לצאת משם. וכשנתנו לו רשות אינו יכול לעלות אם לא יתנו לו יד לסייעו. וכן אחר י"ב חודש ניתן לו רשות לצאת מגיהנם והבכי וההספד הוא כמתפלל עליו לסייעו ע"י הבכי וסיפור שבחיו:

וכן גבי צדיקים אחר י"ב חודש אז ההספד והבכי וסיפור מעשיו הוא סיוע לו להעלותו למדריגה יותר גדולה שבגן עדן כו' ע"ש. ונראה דלאו דוקא אחר י"ב חודש אלא בכל שנה ושנה ביום היא"צ יש לספר שבחיו כדי להעלותו למדריגה היותר גדולה עי' סעי' תתרע"א:

וכ"ש אבילות. והנה מש"כ בשו"ת יוסף דעת ח"ב סי' שע"ד דמי שנולד במוש"ק שעה י"א בלילה ומת אחר ד' שבועות בליל שאחר יום ב' בשעה עשירית א"צ להתאבל כיון שהי' בתוך מעל"ע דשעות. נראה דהוא כתב לפי סברתו דז' דבהמה בעינן שיעברו ז' ימים מעל"ע כדעת הפרמ"ג סי' ט"ו סק"ג דאם נולד סוף יום ז' אם הגיע תחלת ליל מוצאי שבת עדיין לא יצא מכלל נפל עד סוף יום המחרת ע"ש. ע"כ צריך ג"כ באדם ל"י מעל"ע אבל לפי מש"כ התב"ש שם סעי' ד' דיום הלידה בכלל ולא בעינן מעל"ע א"כ גם כאן אם

מת בתוך מעל"ע דשעות צריך להתאבל. ועי' פרמ"ג או"ח סימן תצ"ח במ"ז סק"ב שחזר בו דלא בעינן ז' ימים מעל"ע ע"ש:

תינוק נפל מלין אותו ומשימים לו שם שירחמוהו מן השמים ויחי' בתחיית המתים כמבואר בסי' רס"ג ושנ"ג. וגם לתינוקת נותנים לה שם. ומש"כ בש"ע לזכר הוא בציר"י ולא בקמ"ץ. ובספר שדי חמד אות ר"ב כתב בשם שו"ת השיב משה קבלתי דבלא שם נעשה מן התינוק חצון ומשמשי הח"ק אין בקיאים בזה וצריך להשגיח ע"ז ולהודיעם. ואם לא קראו לו שם קודם קבורה יקראו לו שם אחר קבורה. שו"ת מאיר נתיבים סי' ס"ז:

ואם קברו התינוק תוך שמונה ימים בלתי נימול בצור מותר לפתוח הקבר ולמולו בצור. עי' פ"ת סי' רס"ג ה"ק י"א. ואין מלין אותו אפי' ביו"ט שני של גליות לאפוקי מי שלא נימול מחמת חולה ומת לאחר ל' מלין אותו ביו"ט ב'. עי' מ"א סי' תקכ"ו סק"כ. וראיתי בספר א' דמה שמשמע (קידושין פ':) כשמוציאין לקבורה תינוק נפל בתוך ל' דצריכים ג' בני אדם ללוותו. כתב באור זרוע הלכה תכ"ב וז"ל ואומר אני יצחק המחבר דמיירי בקטן שכלו לו חדשיו ע"כ. ולענין קבורת נפל ביו"ט שני של גליות עי' מ"א שם.

ובענין אם צריך לקבור אבמ"ה ראיתי בספר אחד בשם יד המלך על הרמב"ם ה"א פ"ב הי"ד שכתב דצריך קבורה מה"ת והביא ראי' ממד"ר ויקרא פ' ל"ז ביפתח שנענש על שלא הלך אצל פנחס ומת בנשילת אברים ובכ"מ שהי' הולך נישול ממנו אבר והי' קוברים אותן במקומן. ועי' בפחד יצחק באות אבמ"ה כמת שלם ובאות קבורה בקרקע שכ' וז"ל ופה פיראר"א חתכו רגל הזקן ר"ש ריאטו מחמת חוליו ותיכף קברוהו כהוראות ב"ד.[606] ועי' כתובות דף כ' ע"ב. ואבר מן החי מטמא. סי' שס"ט:

ובספר עקרי הד"ט חיו"ד סי' ל"ה אות ז' כתב וז"ל עי' להרב שבות יעקב ח"א סי' ק"א דפסק דמי שחתכו רגלו אינו חייב לקברו אם חושש משום סכנה. אך יש ליתנו במקום שלא יכנסו שם כהנים. ועי' ג"כ להרב יוסף אומץ סס"ל דהנוהג להצניע שיניו הנופלים ונאבד לו א' לא ידאג ע"כ אף דמפי שמוע שמע דחכמי המערב זהירין בזה. והביא ראי' מפ"ק דברכות דאר"י דין גרמא וכו' ופי' הערוך דהי' שן שאינו מטמא. ואי ס"ד שיש לקברו איך ר"י השאירו אצלו קבור יקברנו וכו' אמנם יש לדחות ע"ש. וע"ל העי' קע"ט

[606] **ובספר** אגרא דכלה פ' וישב כתב וז"ל דרשו רז"ל יש צדיק אובד בצדקו. ר"ל אפי' בשמת צרתו ואיבודו הוא בצדקו ומלמד לדעת לבניו כענין שדרשו שם על צדיק אחד שחתכו את רגלו ולמד אז לבנו דעת עד כמה הוא מחייב לטפל באבר הנחתך ומהיכן יפרוש מלטמאות:

בספר אברך על תהלים להרב הקדוש מו"ה אהרן מאיר ז"ל אבד"ק באלחוב סי' ג' כתב סיפר לי אבי החסיד ששמע מפי אדמו"ר הגאון הקדוש **מאוהעל** בעהמ"ח ספר **ישמח משה** בילדותו הרב הקדוש המקובל האלקי **ר"ר אלימלך** זצוק"ל **מליזענסק** שהי' בעל יסורים גדול והרופא חתך לו באיזמל את בשרו לארוכתו. והוא ישב בפנים שוחקו' ופניו פני להבים מרוב החדוה שהי' לו על קבל' היסורים:

וקנ"א שם:

ובענין אשה מעוברת שמתה והולד בבטנה עי' בספר ארחות חיים סי' ש"ל אות ז' בשם שו"ת השיב משה הי' י"ג דחלילה לנוול המת בשביל זה ולא ישמע לקול האומרים לקרוע בטנה וחלילה לעשות כזאת רק להמתין איזה זמן ואם לא תלד הולד ילכו אצלה ג' אנשים כשרים בתורת ב"ד ויאמרו לה בדברים רכים **את** (פב"פ) כבר הוזהרת בחרם ובתקיעת שופר שתמליט הולד ולא שמעת אולי מפני שחששת שמא לא יקרא שם לולד. ע"כ אנחנו ב"ד מבטיחים לך שיקרא לו שם בישראל הן אם יהי' זכר והן נקבה ואם יהי' זכר נמול אותו. וע"י קריאת השם יזכה לעמוד בתה"מ עמך. כן יאמרו לה ג"פ בלה"ק וג"פ בלשון אשכנז. ואם אז ג"כ ח"ו לא יהי' לה הולד אחר זמן מה יפטרה מן החרם ויבקשו ממנה מחילה ויאמרו לה שנעשה הכל עפ"י מנהגי ישראל ויקברוה כך ולא ידאגו כלל. ואין "ש"ו"פ"ר ח"ו רק שלום ושלוה ע"ש. וכ"כ בשו"ת דברי חיים ח"ב חיו"ד סי' קל"ד שאחר שאיימו עליה ונתנו חרם עדיין לא יצא הוולד ימתינו איזה שעות ואם לא יצא הולד ח"ו אזי יתירו לה החרם ויקברוה כך עם הולד. והשי"ת יגדור פרצותינו ולא ישמע שוד ושבר בגבולינו והי' שלום:

ועי' פתחי תשובה סי' שס"ד סק"ה בשם תשובת שמן רוקח שנשאל דאשה מעוברת שמתה וא"א בשום אופן להוציא ולדה אם יש לפתוח את בטנה ולהוציא את ולדה. והשיב דבגוף המנהג שנהגו להרעיש ע"ז נעלם ממנו מקום מונח לזה ובש"ס משמע איפכא דניוול היא להוציא ולדה אחר מיתה. ולפ"ז גם לעכב קבורתה אין מהראוי לעבור על הלנת המת. אך הואיל וכעת הנהוג להרבות מפעלות להוציא ולדה יש לעכב קבורתה עד יום שלישי ולאיים עליה בכל איומים ולהרבות מפעלות מה שיש באפשרי. ואם ח"ו בתוך הזמן לא תצא ולדה אז יש לקברה כך ולא לפתוח בטנה ולזלזל בכבודה ח"ו. ועי' בס' יוסף דעת סי' שס"ג:

ובדין אם שכחו ליטול מאשה אחת בעת קבורתה טבעת זהב. אם לפתוח הקבר אם לא. יש סברא כיון שזהב לנשים שבח שלא נתנו נזמיהם לעגל. אין גנאי לבוא לפני המקום בלבושים שנקברה הגם עם זהב. אבל באיש הוי מיחוש לאין קטיגור נעשה סניגור. תשו' שב יעקב סי' ס"ד:

ובספר ברית אברם (תשא) פי' עפי"ז הפסוק **כל כבודה בת מלך פנימה**. פי' כ"ל כבודה אפי' עם זהב שנקברה הכל היא כבודה. לפיכך פנימה. פי' מותר להניח הזהב שעליה פנימה בקבר ואין צריך לפותחו. ואמר **הטעם** משום דממשבצות זהב לבושה ולא פרקו מעליהם בשעת העגל:

סימן תתרמג

טעם. שאין אומרים בבית האבל ברכת כהנים. לפי שאין אחרים שואלין בשלומו כלל וכאמרם במו"ק דף כ"א ובמס' שמחות. ואיך יאמרו וישם לך שלום[607]. הר אבל:

סימן תתרמד

טעם. שאין נופלין על פניהם בבית האבל. משום דמדה"ד מתוחה עליו. לבוש סימן קל"א ס"ד. ועי' א"ר שם אות ט' שיאמרו למנצח יענך בבית האבל. והאבל גופא לא יאמר ע"ש. וכן אין להאבל לומר אא"א. וכן ואני זאת בריתי.[608] נועם מגדים:

קונטרס אחרון

מתוחה עליו. איש עובר אורח שמת והביאוהו למקום אחד כדי לרחצו ולעשות לו כל צרכו ומשם הוליכוהו לבה"ק ושוב אח"כ בז"י אבלו קבעו באותו מקום שרחצוהו להתפלל בו. ואין שום אבלים שם אין לומר וידוי ונפ"א באותו מקום. שו"ת לב חיים ח"ג סי' מ"ז. ועי' שע"ת סי' קל"א סק"י. ובענין אם יכול האבל לילך לביהכ"נ. ע"ל בהשמטה לסעי' קל"ה:

האבל לא יאמר ויהי נועם. אבל **ויתן לך** יאמר אף דבט"ב א"א ויתן לך מ"מ האבל אומר כיון שהוא אבילות דיחיד שייך **ויתן לך** לאחרים. ובכמה מקומות נאמר בשנים כדי שיברך כל אחד לחבירו. לבושי מכלול קנ"א אות ל':

סימן תתרמה

טעם שמתפללין שם כל שבעה. הואיל והנשמה אוננת עליו כל שבעה במקום שנפטר המת ואפי' יש לו קרוב למת הראוי להתאבל עליו בארץ רחוקה מתפללין במקום שנפטר בשביל קורת רוח לנשמה שחוזרת ומתאבלת עליו כל שבעה. שבלי הלקט שמחות הלכה כ"א. וקטן פחות מבן שנה אין מתפללין בביתו.[609] כל בו:

[607] **ובשו"ת** יוסף דעת ח"ב סי' שע"ו כתב. **הטעם**. מה שנוהגים שהאבל אינו מתפלל כל שבעה בפני העמוד. משום דלכתחיל' אינו רשאי לומר ב"כ אבל בדליכא אחר ואז מותר להתפלל יאמר ב"כ משום דהוא אומר בשביל הציבור והציבורים מותרים בשלום ע"כ. ועי' גליון מהרש"א סי' שפ"ד סעי' ג' וקיצור ש"ע סי' ר"י סעי' ה' דאם הוא אבל על אביו או אמו ח"ו נוהגין שמתפללין לפני התיבה אע"פ שיש שם אחר:

[608] **עוד** כתב בא"ר שם האבל לא יאמר ויהי נועם במוצ"ש דאסור במלאכה. וחתן אין אומר אא"א גם מזמור למנצח יענך מאחר דיו"ט שלו הוא וכשהולך לביהכ"נ אין נופלין על פניהם אבל אא"א ולמנצח יאמרו הקהל ולא הוא דכולי האי אין מבטלין הקהל בשבילו. ע"ש. וע"ל סעי' ק"ל:

[609] **ואין** מונין את האבל למנין עשרה ביום ראשון בלבד ולא יותר שעיקר אבילות רק ביום ראשון שנאמר עליו ואחריתו כיום מר. אבל מכאן ואילך מונין אותו במנין עשרה להתפלל עמו. מהרי"ל הלכות ט"ב. ועי' בד"מ ס"ס שפ"ד. **יש ללמד** ההמונים אם הולכים לנחם אבילים כשיעמדו ללכת מן האבל יאמרו **המקום ינחם אתכם עם שאר אבילי ציון וירושלים** ובשבת יאמר כך **שבת היא מלנחם ונחמה קרובה לבוא**. קיצור של"ה. וע"ל סעי' קל"ה:

סימן תתרמו

טעם מה שאנו נוהגין **להתפלל בבית האבל בשחרית של ז'**. ולא אמרינן דאימנעו עוד מלהתפלל שם דכבר הוי ז' ימים והלילה הולכת אחר היום. לפי שגם בימי חכמים היו מנחמין אבל גם ביום ז'. ומה שאנו מתפללין בביתו הוא כדי לנחמו. רוקח סימן שי"ד:

קונטרס אחרון

גם ביום ז'. מה שנוהגים האבלים לשנות מקום גם בשבת. כתב הלבוש בסי' שצ"ג דלא חשבו פרהסיא שכמה פעמים אדם מחליף מקומו אפי' אינו אבל. ובספר ברכ"י שם כתב דהרב האריז"ל נהג שלא לשנות מקום בשבת. ומי שהוא מפורסם בחסידות וליכא גביה משום יוהרא יעשה כמנהג האריז"ל. עי' שדי חמד אות ר"ט. ובס' עיקרי הד"ט סי' ל"ו כתב בשם הרב נחלת שבעה דיולדת זכר דיום ש"ק יום ד' לאבלה תלך לביהכ"נ עם הנשים ותשב במקומה של כל השנה ולא תתן להם לחמניות ויין שרף כמנהג ע"ש:

ביום הז' לאחר שהלכו המנחמין מן האבל מותר בכל הדברים שהי' אסור תוך ז' דאמרינן מקצת היום ככולו חוץ מת"ה שאסור כל היום. ובמדינות אלו שאין המנחמין רגילין לבוא ביום השביעי צריך להמתין עד שעה שרגילין לבוא בשאר הימים דהיינו לאחר יציאה מביהכ"נ רגילין לבא מנחמין. וכן אם חל יום השביעי בשבת אזי לאחר יציאה מביהכ"נ מותר בתלמוד תורה. סי' שצ"ה. ועי' קיצור ש"ע סי' רט"ז סעי' א':

כדי לנחמו. ביום שלשים אמרינן ג"כ מקצת היום ככולו וכיון שאז אין באין מנחמין לכן תיכף כשתנץ החמה בטלה ממנו גזירת שלשים. סי' שצ"ה:

ואין מתקשין על המת יותר מדאי ובספר אור החיים עה"ת פ' ראה כתב על פסוק **בנים אתם לה' אלקיכם** שבמיתת איש אין אבידה למת אלא הרי הוא דומה לאדם ששלח בנו לסחורה לעיר אחרת ולימים שלח האב אחר בנו ואין העדר הבן אלא מן המקום שהלך משם אבל עכ"פ ישנו:

ובספר בארות המים מביא סיפור נפלא מהרבי הצדיק הקדוש מוהר"ר **צבי הכהן** זצוק"ל **מרימניב** שהשיב לחתנו הרב החסיד המופלג בתו"י מו"ה **ארי' ליביש** ששאל אותו בעת שנעדר מעמו רח"ל ילד אחד כי הי' לו צער גידול בנים ל"ע מה זה כי לכל בנ"י אשר יבואו לפניו לבקש עליהם רחמים תתקבל תפלתו לרצון ומדוע לא יבקש ויתפלל להשם יתברך ע"ע שיתקיימו בניו בחיים וגם כי לא נראה מעמו שום עצבות כי בהעדר הבן הלז אזי בש"ק תוך האבלות הי' משורר בלכה דודי בצהלה וחדוה יתירה והשיב לו כי זאת הוא ג"כ עבודת השם ומדוע לא יקשה בעיניך על אשר אעע"ה לא הי' מבקש מעם הבורא שבל ידרוש מעמו עקידת בנו יחידו ובלי ספק היתה תפלתו נתקבלת ברצון ואשר לא עשה כזאת נשמע מזה כי **הטעם הוא**. כי אאע"ה הי' רואה בעין שכלו הקדוש' כי עקידת יצחק היום לזרעו ברחמים יזכור ולולא זאת לא הי' לנו תקומה בגלות וזה הוא עבודת צדיקים אשר יעבדו בזה להבורא יתברך ויתעלה. וסיפור זה הי' מספר א' מחסידיו להרב הגאון ירא ד' **מהרי"י אורינשטיין** זללה"ה האבד"ק **לבוב** וכשמעו הסיפור הנ"ל אמר ארכו הימים מיום שנעדר מעמו ל"ע בנו יחידו הגאון מו"ה ר"מ ז"ל ולא מצא נוחם לנפשו על אבלת לבו עד שמעו זה הסיפור והרה"ג הנ"ל הי' מפליא תמיד בקדושתו של הרה"ק ע"י הסיפורים הנ"ל:

סימן תתרמז

טעם. שאסור בתספורת. מדקאמר רחמנא לבני אהרן ראשיכם אל תפרעו מכלל דכ"ע מחייבו בפריעת הראש ואין פירוע אלא גידול שער. מ"ק דף י"ד ע"ב. ועי' שבלי הלקט שמחות הלכה ל"ג. הורה מהר"י סג"ל לגדל שערו י"ג שבועות וכן הוא באגודה:

טעם. שאסור בעשיית מלאכה. דכתיב והפכתי חגיכם לאבל מה חג אסור במלאכה אף אבל אסור במלאכה. **וטעם**. שאסור ברחיצה. דכתיב (ש"ב י"ד) ואל תסוכי שמן ורחיצה בכלל סיכה. **וטעם**. שאסור בשאילת שלום. דקא"ל רחמנא ליחזקאל (יחזקאל כ"ד) האנק דום כלומר בדבר זה תנהוג אבילות ולא תשאל לשלום. מ"ק דף ט"ו ע"א:

קונטרס אחרון

אסור במלאכה. מי שמת לו מת פתאום ולא מסר החנות והוא הפ"מ אם יש לו אוהבים יזכו בזה והם יוכלו לתת לו אח"כ וכעין דאמרו בירושלמי לענין אחר הביעור שיראה לו אוהבים והוא יפקיר.[610] שו"ת יוסף דעת ח"ב סי' שפ"א:

עוד שם. דאם יש לו פועלים בחנות ומת אביו מותרין הפועלים לעשות מלאכתם. כיון דאומן קונה בשבח כלי א"כ הוה כמלאכת הפועלים ושרי לעשות:

ובספר משכנות הרועים תשו' י"ז כתב בשם הה"ג מהרש"ק מבראד זצ"ל מה שהשיב לו בענין המכירה. דאף אם הי' מועיל המכירה באבל במלתא דפרהסיא. היינו אם ישב שם איש חדש הקונה או שליחו. אבל לא שתשב שם אשת האבל שישבה לפנים ג"כ בלי היכר ושינוי כלל. והוא אוסר בכל גווני. וכן כתב בשם תשו' חת"ס סי' שכ"ד לאסור. משום דדבר השייך רק ביחיד ודאי יאמרו דעושה דרך איסור ויבא לידי חשדא ויבואו לזלזולי באבילות. ובשם הגאון מו"ה שמואל שמעלקא אבד"ק יאס כתב ג"כ דאם ישב האחר לבדו יש מקום להתיר. אבל לא אם אשת האבל יושבת ג"כ דנראה לעינים שלא הי' כלל מכירה בדבר רק כצחוק בעיניהם:[611]

ובספר מעבר יבק אמרי נועם פל"ז כתב דאחד מהטעמים שאסרו אפי' לעני לעשות מלאכה בהם. כדי להרבות מזמורים והשכבות ותחנונים ובכי' על מתו. ובפרט בג' ימי הבכי כו' וכן יעשה עד סוף השלושים והמשכיל יוסף כרצונו ברוחב לבו ובפרט לאביו

[610] **ובספר** לבושי מכליל סי' י"ג כתב בשם שו"ת מהר"י אסאד חלק או"ח סימן קפ"ט דהמנהג אפי' באנינות יוכל למכור או לסלק עפ"י המבואר בח"ס:

[611] **ובספר** לבושי מכלול סימן י"ג כתב בשם תשו' הגאון מהרי"ש ביוס"ד סי' ש"פ דמיקל והלכה כדברי המיקל באבל עי' ברכ"י יו"ד סי' שצ"ז שכתב הלכה כדברי המ"ב אפי' בפוסקים ואפי' יחיד נגד רבים ע"ש. ע"כ המורה להקל יש לו על מי לסמוך ובפרטות בזה"ז השפע נתמעט והפרנסה מרובה השי"ת ירחם. עכ"ל:

אם לא נודע להבעל כגון שנסע למק"א ואשתו שמעה שמת קרוב הבעל שמחויב להתאבל עליו דמותרת לישב בחנות. שם בשם שד"ח מערכת אבילות אות ז':

ולאמו עד תשלום השנה. ויתן צדקה לכפרת נפשם. ובשפתי צדק שם פ"ז דף נ"ה ודף ס' כתב תפלה להתפלל על הקבר בעת שמבקר את מתו בתוך השנה. ובפרט בשלושים יום הראשונים כדפסק מהר"י קאר"ו יו"ד סוף סי' שד"מ:

ורחיצה בכלל סיכה. אסור לאבל לכבס כסותו וכן ללבוש המכובסים קודם לכן כל שבעה. ולאחר שבעה עד ל' נוהגין שאדם אחר לובשם תחלה שעה אחת (כלומר זמן מה) ואח"כ לובשם האבל. רמ"א סי' שפ"ט סעי' א' וש"ך שס סק"ד. וה"ה אם מניחו על קרקע שעה א'. כרם שלמה בשם ס' לחם הפנים. ועי' בשו"ת גבעת שאול סי' ע' וז"ל אבל שחל יום שביעי שלו בשבת אסור ללבוש חלוק לבן בבוקר קודם תפלת שחרית וצריך להמתין ולא ילבוש עד אחר התפלה ע"ש:

ובשו"ת פני יהושע ח"ב סי' ל"ט כתב דבשבת בנץ החמה בטלו גזירת ז' ומותר ללבוש חלוק שלבש אדם אחר תחלה כמו בגזירת למ"ד:

ועי' פרמ"ג א"ח סי' תקנ"א מ"ז סק"ד דבאבל לכבוד שבת פורסין מטפחת מכובס (האנד־טיכער וטיש־טיכער) בתוך ז' אע"ג דכתונת אסור לו ללבוש:

ועי' פתחי תשובה שם סק"ב בשם שו"ת לחמי תודה סי' ל' דהא דלא התירו אלא לאחר שבעה היינו דוקא במחליף לתענוג אבל אם מחליף לצורך כגון שהחלוק מלוכלך או משום עירבוביא שרי אפי' בחול תוך שבעה ע"י כך כמו ברחיצה דלא אסור אלא של תענוג ומה שלא בא הדבר הזה מפורש בפוסקים אין זה אלא לרוב פשיטתו ע"ש. ובגליון מהרש"א שם כ' בשם תשו' רש"ל סי' ק"ו דמי שאינו לובש כתונת מכובס בשבת של אבילות הוא חסידות של שטות: ובספר מעבר יבק אמרי נועם פ' ל"ח כתב וז"ל מצינו בירושלמי שמתיר רחיצה א' אחר המטה כדאמרו שם מקום שנהגו לרחוץ אחר המטה רוחצין[612] אמר רבי יוסי ברבי בון מי שמתיר ברחיצה עושה אותו כאכילה ושתי' וכן כתב הרמב"ן ז"ל נראה מכאן שיש נוהגין בקצת מקומות שהקרובים היו מרחיצין את האבל קודם ההבראה והיא כדי להמתיק כחות הדין המתגבר על האבל כפי שאפשר וגם זה הוא כמו תקון ההבראה וצורך הנחמה ברם אח"כ אבל אסור בתכבוסת וברחיצה ובכל שאר דיני אבלות:

ועי' שע"ת סימן תקמ"ח ס"ק י"ג דנהגו להקל טבילה בצונן אחר ז' כל למ"ד כדברי הש"ך ביו"ד סי' שפ"א דטבילת כל גופו בצונן ליכא איסורא ע"ש. אבל רחיצה של תענוג אסור כל גופו אפי' בצונן. אסור ללבוש בגדים חדשים כל י"ב חודש אך אם צריך להם יתנם

[612] **בספר** והיה ברכה להגאון הקדוש **מדינאב** זלה"ה כתב בשם חידושי הקדוש **מהר"ש מאוסטרפאליע** זצוק"ל שכתב בשם הקדמונים על מה שאמר ר"ג (ברכות פ"ב מ"ו) איני כשאר כל אדם איסטניס אני. שר"ג הי' לו ששה נשמות גדולים יקרי הערך הנרמזים בר"ת אסטני"ס והי' רוחץ לכבודם:

לאחר ללבשם תחלה ב' או ג' ימים. קיצור ש"ע סי' רי"א סעי' י'. כתב בס' ברכ"י סי' שפ"א דחולה שאמר לו הרופא שתרופתו ללכת למרחצאות החמין וישב בכל יום שעה או יותר יש להקל בתוך שלשים:

וכשם שאסור לגלח כל שלושים כך אסור ליטול צפרנים בכלי בין דיד בין דרגל. עי' באר הגולה סי' ש"צ. אבל בידיו או בשיניו מותר (סי' ש"צ) ויכול לחתוך קצת בסכין ואת"כ יטול צפרניו בידיו או בשיניו. שבות יעקב ח"ג הי' ק'. וע"ל סעי' רנ"ה. ובנטילת צפרנים משמע דל"צ גערה. הלק"ט ח"א סי' קי"ג. ובס' ארחות חיים סי' תנ"ט כתב בשם ס' שדי חמד בע"פ התרתי לאבל נטילת צפרנים ע"י אחר משום חשש חמץ בלוע. ובשו"ת יוסף דעת ח"ב סי' ש"צ כתב דנטילת צפרנים לא נהגו רק בשלושים ופיאות הראש אסור לקצץ כל י"ב חדש:

אם נעשה אבל קודם יו"כ אפי' על אביו ועל אמו ר"ל. מותר לו לגלת ציפרניו בעיו"ט של סוכות סמוך לחשכה. אף דלענין גלוח שערות לא מהני אפי' גערה עד אחר ל' בפועל. משא"כ נטילת צפרניים אינו תלוי בגערה כלל דכל שביטל גזירת ל' הוא מותר. מטה אפרים סי' תרכ"ה סעי' י"ג וא"ל שם.

ובשו"ת נו"ב ת"א יו"ד סי' צ"ט כתב דאשה מותרת בנטילת שער אחר שבעה תוך ל'. וכן בנטילת צפרנים. וע"ל סעי' תרל"ב בד"ה ועי':

ועי' ברכ"י שם סעי' ד' דמה שכ' בש"ע שם דעל אביו ואמו אסור להסתפר עד שיגערו בו חביריו לאו דוקא. רק שאם שהה שיעור הראוי לגעור בו חבירו אף שלא גערו יכול להסתפר וא"צ י"ב חודש. ועי' רמ"א שם סעי' ד':

אם קבר את מתו שבעה ימים קודם הרגל ונהג בהם גזירת שבעה הרגל מבטל ממנו גזירת שלשים אפי' חל יום שביעי בערב הרגל ומותר לכבס ולרחוץ ולספר סמוך לחשיכה. סי' שצ"ט סעי' ג'[613] הא דרגל מבטל גזירת שלשים בשאר מתים אבל באביו ואמו שאסור

[613] **ובסעי'** ה' שם כתוב אם חל אחד מימי האבלות חוץ מהשביעי בערב הרגל אסור לרחוץ עד הלילה. ויש מתירין לרחוץ אחר תפלת המנחה סמוך לחשיכה. וכתב הרמ"א וכן נוהגין. אבל היכא דליכא משום כבוד הרגל אסור ונ"מ דלאחר הרגל אסור רחיצה וכביסה עד ל' דהרגל לא בטל ממנו רק גזירת ז' ש"ך שם ס"ק ט"ז:

ועי' פתחי תשובה שם סק"ז שכתב בשם א"ר א"ח סי' תקמ"ה ס"ק י"ב להחמיר. ובספר חכמת אדם כלל קס"ד סעי' ד' כ' דלרחוץ בחמין אסור אבל בצונן מותר ועי' דגול מרבבה תנינא סי' שצ"ט שכתב דאין דברי הרמ"א כאן סותרים למ"ש בא"ח סי' תקמ"ח סעי' י' דאסור לרחוץ. היינו בחמין אבל בצונן מותר. אבל בעיו"כ לצורך טבילת מצוה מותר אפי' בחמין. שם סי' שפ"א:

ועי' מ"א סי' תר"ו סק"י דיכול לטבול שעה או ב' קודם הלילה אבל לא קודם לכן. ופשוט דשאר דיני אבילות כגון ישיבת קרקע נוהגין עד שתחשך ע"כ. ועי' שע"ת שם בשם דברי יוסף באבל תוך ז' בעיוה"כ לאכול סעודה המפסקת בישיבה על כסא או ספסל המיקל בזה לא הפסיד:

ובספר ארחות חיים סי' תקמ"ח אות ט"ו כתב בשם הגהות יד שאול דלהזיע שרי באבילות. וכן כתב בשו"ת בית שלמה חאו"ח סי' ק"ה לענין להזיע כבר נהגו העם להקל דלא כעצי לבונה. גם בשו"ת רמ"ץ או"ח סי' מ"ב כתב

לספר עד שיגערו בו חביריו אפי' פגע בו הרגל לאחר ל' יום אינו מבטל. שם סעי' ד':
ועי' נוב"י מהדורא קמא סי' י"ד דאם גערו בו חביריו תוך למ"ד והגיע הרגל מבטל גזירת למ"ד ומותר להסתפר ערב הרגל. וכן אם הגיע יום למ"ד בערב הרגל לא בעינן גערת חבריו. ועי' פתחי תשובה סי' ש"צ סק"ג שצ"ע בזה:
ועי' עיקרי הד"ט סי' ל"ו סעי' ל"ג בשם הרב אורח לחיים חיו"ד סי' י"ב דיש להחמיר בשמועה רחוקה על או"א לנהוג ל"י לתספורת ושאף שמרן סי' ת"ב לא הזכיר רק גערה הדבר פשוט דלא אתא לאפוקי הל' רק בא להחמיר עליו שצריך גם גערה אחר ל' ושהגערה תוך ל' אינה מועלת. אך אם פגע בו הרגל צריך לחקור מנהג המקום הצריך לעשות מעשה. כי יש בדבר להקל ולהחמיר. אמנם כשלא פגע בו הרגל כבר העד העיד בנו דנהוג עלמא להחמיר.
וע"ש סעי' מ"א שכתב וז"ל התרתי למי שחל יום למ"ד לאבילות או"א ביום הו"ר להסתפר בו ביום ע"י גערה שהוא ג"כ ערב הרגל בפני עצמו והסכים עמו הרב מ' חיד"א ז"ל והוא פשוט:
ונהגו שכל קרובי המת הפסולים לו לעדות מראים קצת אבילות בעצמן כל שבוע הראשונה דהיינו עד אחר שבת הראשון. רמ"א סי' שע"ד. ועי' באר הגולה שם דאם היו שני בשני או בן בנו או בן בתו מלבוש כל בגדי שבת חוץ מבגד עליון. וכשמת חמיו או חמותו. וכן אשה שמת חמיה או חמותה. או אבי אביו או אבי אמו. וכן האשה בשביל אבי אביה ואבי אמה אינם לובשים רק כתונת לבן והאשה עוד צעיף לבן וכן המנהג שלא לילך לבית המרחץ ולא לחוף הראש. ועי' לחם הפנים דגם נטילת צפרנים אסור בכל אותו שבת. ועי' ש"ך שם סק"ז בשם תשו' משאת בנימין דגם אין לאכול חוץ לביתו לא בסעודת מצוה ולא בסעודת מריעות עד מוצאי שבת הראשון או ביום השמיעה אם הוא תוך ל' עד מו"ש הראשון[614] ועי' פתחי תשובה שם סק"ג דמי שמת אשת אביו בחיי אביו דצריך לנהוג מקצת אבילות עד מוצאי שבת הראשון:
אם אותן המתאבלין עמהם מנחמין את אבילים יאמרו בזה"ל. **המקום ינחם אתכם ואותנו עם שארי אבילי ציון וירושלים**. שו"ת שבות יעקב ח"ג סי' צ"ח:

דנהגו ללכת להזיע ויש סמך ע"ז מהירושלמי שהביאו התוס' שבת דף ל"ט בד"ה וב"ה דרחיצה היא תענוג אבל זיעה אינה אלא לבריאות וי"ל דבזיעה לא נהגו לאסור. גם בשו"ת עמודי אש סי' י"ט אות י"ג כתב להוכיח דלהזיע לא גזרו אחר ז' ושכן יש להורות. ושכן פסק בקרבן תודה דף מ"ה מובא בשדי חמד באסיפת דינים מע' אבילות אות כ"ד:

[614] **ומקומות** חלוקים בזה, יש מקומות שנוהגין שרק פסולי עדות למת מראין אבילות ויש מקומות שאפי' שלישי ברביעי מראין אבילות והיכא דנהוג נהוג והיכא דלא נהוג נראה דאין להראות אבילות רק הפסולים לעדות ע"כ. ועו' חו"מ סי' ל"ג איזהו פסולין לעדות:

ועי' ש"ך סי' רמ"ו ס"ק כ"ז דאבל תוך י"ב חודש על אביו ואמו יכול לסעוד על סעודת מצוה. ותנן בהדיא במס' שמחות פ"ט דעל כל המתים אסור לילך לבית המשתה עד שישלימו ל' יום ועל אביו ועל אמו אסור כל י"ב חודש אלא א"כ הי' של מצוה. ועי' תוס' כתובות דף ה' בד"ה אבל. ורמ"א סי' שצ"א סעי' ב' כתב דבסעודת מצוה דלית בה שמחה מותר ליכנס ולאכול שם. והמנהג שלא לאכול בשום סעודה בעולם כל י"ב חודש אם הוא חוץ לביתו ע"ש. וע"ש סעיף ג':

כתב הכלבו יש נוהגין היתר בסעודת ברית מילה ובנשואי חופה אבל רבינו טוביה הי' אוסר בסעודת חופה ובברית מילה משום דהיא נקראת שמחה דכתיב שש אנכי על אמרתיך. והא דאמרי בירושלמי דבסעודת מצוה מותר ר"ל סעודה שאין בה שמחה כגון עיבור החודש וכן נמי מחמיר הר"ף ז"ל עכ"ל. והגאון יעב"ץ כתב דלאחר ז' מותר ליכנס לסעודת הברית אפי' חוץ מביתו. ואבל על או"א יש מחמירין כל ל':

ובשו"ת חיים שאל סי' כ"א כתב בשם רבינו יצחק דאפי' על אביו ואמו מותר לאבל ליכנס אחר ז' דסעודת ברית מילה לא חשובה שמחה דהא איכא צערא לינוקא ומה"ט לא אמרינן בה שהשמחה במעונו:

ובהגהות מנהגים כתב בשם מהרי"ש דאבל תוך שנתו לא יברך ברכות חתנים אפי' הכלה בתו. והטעם. משום שהניגונים משמחים אותו עיין שם. ועיין רמ"א סימן שצ"א סעי' ג' דאבל יכול לברך ברכת אירוסין ונישואין תחת החופה שבבית הכנסת[615] ויכול להיות שושבין להכניס את החתן תחת החופה. ויכול ללבוש בגדי שבת ובלבד שיהא לאחר שלשים. ועיין ט"ז שם סק"ד בשם הב"ח דכל שכן שיש להתיר לאבל על שאר קרוביו תוך ל' להכניס החתן דטפי יש להתיר תוך ל' על שאר קרוביו מתוך י"ב חודש על אביו ואמו ע"ש. רב ומגהיג גם בתוך שלשים לאב ואם יכול לברך ברכת אירוסין ונישואין. כנה"ג:

ועי' חידושים וביאורים מהגאון בעל יד אפרים סעי' כ"ב דבקרובים יש להקל לסדר קדושין ולהיות שושבין לאחר ז' אף באבילות דאב ואם. וגם ברחוקים ואינו מצוי אחרים כל כך אלא ע"י טורח יש להקל ע"ש. אבל לא יכנס לאכול שם על הסעודה ויש מקילין גם לאכול על הסעודה. קיצור ש"ע סי' רי"ב. ועי' באר היטב שם סק"ה דיש נוהגין להיות מן

[615] **בספר** תפארת ישראל שמחות כתב וז"ל מדברי הרמ"א שכתב תחת החופה שביהכ"נ סמכו המתחדשים לעשות החופה בביהכ"נ. אמנם מלבד שיש איסור בדבר זה מכמה טעמים הנה תלו א"ע בקורי עכביש. דכל מה שנזכר בדברי רמ"א כאן בית הכנסת. במקור מקומו טהור ליתא. לא בהגה' מיי' שהביאה רב"י. דשם נזכר בבית הנשואין וכ"כ בד"מ בפירוש ברחוב העיר. ונראה שטעות המדפיס הוא כי בשניהן הי' כתוב בב"ה. ר"ל בבית הנשואין. או בחצר בית הכנסת. שהוא רחוב העיר. וטעה המדפיס שברצותו מרחיב ברצותו מקצר. וכתב בבית הכנסת. וכן כ' בס' יוסף דעת סי' שד"מ לאסור:

המשמשים על הסעודה ולאכול אח"כ עם המשמשים אחר גמר הסעודה וזה אין למחות בידם. אבל להסב על השלחן כשאר בעלי הסעודה ראוי למחות. ועי' פתחי תשובה שם סק"ז בשם פנים מאירות דאותם המכניסין הנוהגים להקל לאכול שם יש להם על מה שיסמוכו ע"ש. ועי' שערי תשובה סי' תקנ"א סק"ג:

ועל מה שכתב המחבר סי' שצ"ב סעי' ג' מי שלא קיים מצות פריה ורביה ושידך אשה ואחר שהכין צרכי חופה מת אחי המשודכת מותר לכנסה מיד כו'. עי' כנה"ג דרשאי האב ליכנס לחופת בתו ובלבד שלא יאכל בסעודת חתן ע"ש. ועי' גליון מהרש"א סי' שצ"א סעי' ב'. ועי' בס' יוסף דעת סי' שמ"ב: ובענין אם מותר לעשות גם רקודין ומחולות עי' אמרי ברוך שם דאפשר לפי מנהגינו שאין שכיח שיהי' סעודת חתונה שאחר החופה בלא כ"ז נראה לעין כל במניעת כ"ז באותה סעודה כאבילות בפרהסיא. גם יש לחוש לשמחת החתן שאינו אבל ע"ש:

מוהל אבל ילך לביהכ"נ יחף כדי למול ביום א' אם אין אחר אלא הוא. ואם יש אחר אז אסור עד ג' ימים. הגהות מנהגים בשם אגודה. כהן אחר ג"י יכול לצאת ולפדות את הבן. שיורי ברכה סי' שצ"ג בשם כנה"ג. וכתב מהרש"ל בסוף מ"ק שנוהגין ליקח עפר במנעלים כשהולך. ובס' ברכי יוסף מתיר לאבל להיות סנדק אף בתוך ז' רק לא ילבש בגדי שבת ולא יאכל עם המסובין מ"ש:

ועי' בספר עקרי הד"מ סי' ל"ו סעי' ח' דאבלה תוך ז' לא תצא להוציא הנער למילה דאין כאן מצוה. ואם המילה בביתה אפשר דמותרת:

אבל תוך ל' או י"ב חודש דאב ואם שאסור ליכנס לבית משתה ושמחה אף בשבת אסור. ואם הם קרובים לחתן או לכלה יש מקום להקל בשבת לך אם קראוהו דהוי כפרהסיא. ולסעודה שאינה של שמחה כגון במקום שעושים סעודה בליל שבת שנולד זכר או סעודת ברית מילה או סעודה שעושין בשבת שיולדת הולכת לביהכ"נ יש להקל. ומכ"ש שמותר לאכול כדרך חברים המסובין סעודה שלישית אף שנמשכה תוך הלילה אין לחוש בדבר. חידושים וביאורים מהג' בעל יד אפרים סעי' כ"ג:

תשאל לשלום. ועי' באה"ט סי' שפ"ה דכתב וז"ל ומיהו אפשר לומר כיון שרוב שאילת שלום שלנו אינו אלא שאומר צפרא טבא וזה מותר שאינו שאילת שלום ממש כדאי' בב"י באו"ח סי' פ"ט. ור"י פי' שלום כמו כריעה אבל שום בפה מותר כמו צפרא דמרי טב וכיוצא בו ע"ש. ובזוהר פקודי משמע ג"כ אינו אסור רק כשמזכיר השם. וזה לענין שלא ליתן שלום לחבירו קודם שיתפלל מ"מ שכל זה שאנו נוהגין אינו בכלל שאילת שלום ע"כ יש מקילין האידנא בשאילת שלום האבל לאחר ל' עכ"ל ע"ש. ועיין ליקוטים

סעי' קס"א:

משלשה ועד שבעה משיב ואינו שואל ומשבעה עד שלשים שואל בשלום אחרים אבל אין אחרים שואלין בשלומו ולאחר שלושים שואלין בשלומו. סי' שפ"ה ועי' ש"ך שם. וכתוב במס' שמחות ובס' התרומה כי האבל אומר לרבים הבאים לנחמו משום כבודם **לכו לבתיכם לשלום ושכרכם כפול מן השמים** דלכבוד רבים שרי וזה אינו בכלל שאילת שלום דאסור בשלשה ימים הראשונים:

ובספר ייטב לב (חיי) כתב על מה שפי' ז"ל הפסוק וזרח השמש ובא כשמש עד שלא שקעה שמשו של משה זרחה שמשו של יהושע. וז"ל שמעתי מפי מוזללה"ה שהוא עפ"י מה דאי' במדרש שבזיי"ן ימי אבלו של משותלח לא שמשו המזלות ולא זרחה השמש. **והטעם**. כתבו המפורשים עפ"מ שאחז"ל למה חמה יוצאת במזרח ושוקעת במערב כדי ליתן שלום לקונה ואבל אסור בשאילת שלום ע"כ. וא"כ כשח"ו איזה צדיק נפטר מהעולם אמאי זורח השמש. אבל כתירוץ כי בימי משותלח לא הניח דוגמתו למלא מקומו. אבל עתה שלא שקעה שמשו של זה עד שזרחה שמשו של זה הו"ל כאילו הצדיק עודנו חי. כי המניח ממלא מקומו כאלו לא מת:

ובענין מה שנוהגין שאם נוסע אחד לבית או לדירה חדשה שולחין לו בשבת הראשון מנוח. יין וכדומה. וגם הולכין אליו בשבת להסב עמו בהשלחן. אם מותר לשלוח כן לאבל ולילך אליו בשבת להסב עמו. עיין רמ"א יו"ד סי' שפ"ה סעי' ג' דבמקום שנהגו שלא לשאול בשלומו בשבת אסור לשלוח מנות לאבל על אביו ואמו אפי' בשבת כל י"ב חודש. אבל במקום שנהגו לשאול בשלומו בשבת גם זה שרי ע"ש. ועי' ט"ז א"ח סי' תרצ"ו סק"ג דאין לסמוך ע"ז. ופמ"ג שם שם מש"ז סק"ג כ' דמ"ש הרמ"א דבמקום שנהגו לשאול בשלומו בשבת שרי זה דוקא תוך י"ב חודש אבל תוך שלשים אין להקל. ובא"א שם ס"ק י"ב כ' דיש לעיין אי שרי תוך שלשים בשאר קרובים אי מותר בשאילת שלום בשבת דאימא דוקא תוך יב"ח על אביו ואמו ע"ש. ועי' ט"ז יו"ד סי' שפ"ה דאבל תוך ל' אינו יכול להזמין לאחרים או להזמין עם אחרים. וה"ה כל י"ב חודש על אביו ואמו. ועי' פמ"ג סי' תרצ"ו ס"ק י"א מי שמת לו מת בפורים לשנה הבאה ישלח מנות דהיא"צ הוא לאחר יב"ח. אף שביו"ד סי' שצ"ה סעי' ג' מסיק רמ"א דיש לנהוג כל חומר יב"ח ביא"צ מ"מ בפורים ביא"צ אין להחמיר:

סימן תתרמח

טעם. שאומרים קדיש. משום שפעם אחד פגע רבי פלוני במת אחד שהי' מהלך ומקושש קוצים ונושאן על כתפיו אמר לו בני כל זה למה לך אמר לו רבי כה משפטי כל הימים להביא באשה של גיהנם [השמטה: **באשה של גיהנם**. בספר אור ישראל להרב המגיד הקדוש מוהר"ר **ישראל מקאזניץ** זצוק"ל כתב על מה שכתוב בתיקונים דף צ"ה ע"א ואית לן קטטה באינון מארי דגיהנם דנידונין בי'. שיש בני אדם שבחייהן יורדת הנשמה לגיהנם ונידון ואז בוער האש בקרבו ומתקוטט עם כולם. ויש שהם בשלוה בחייהם ולאחר מיתה נידונים שם:] להיות נדון אמר לו ואין מי יוכל להצילך מן הצער הגדול הזה אמר לו אין מי שיצילנו אם לא שיאמר בני קדיש או יפטיר בנביא לכבוד השם בעבורי ואם יעשה זה ידעתי כי זכותו תעמוד אלי ויגן בעדי ויבא רבי פלוני ויגד זה לבנו של מת ויעש ככל אשר אמר. לימים נגלה המת אל החכם הנזכר פעם אחרת ואמר תנוח דעתך שהנחת דעתי ועל זה פשט המנהג לומר בנו של מת קדיש בתרא גם להפטיר בנביא.[616] כל בו:

[616] **ובזוהר** חדש במדרש הנעלם מביא **מעשה גדול ונורא** בתלמיד חכם אחד שהי' הולך בהרי ארט ושמע קול צוחה קול מר שצוח וי וי עד שראה אדם אחד ושאלו מאן את וא"ל יהודי חייבא ר"ל רשע אנא ודנין אותי זה כמה שנים על עבירות גדולות שעשיתי בעודני בחיים ושאלו מה שמו והשיב ששמו לא נודע לו כי הרשעים שוכחים שמם ע"ד שם רשעים ירקב אבל מ"מ הודיע לו מקום מושבו שהי' בגליל עליון בעיר פלוני ושם אשתו והלך אותו החכם לעירו ושאל אחריו והשיבו איך שהי' רשע גמור שלא הניח עבירה שלא עבר ובן קטן הניח אחריו והוא ג"כ רשע כאביו ולקח אותו החכם בנו עמו לביתו ורצה ללמוד עמו **א**' **ב**' ולא הי' רוצה לקבל והתענה אותו החכם ג' פעמים ארבעים יום והתפלל עד שהי' הנער התחיל לקבל והלך הנער ממדריגה למדריג' עד שהלך וגדל בתור' עד שנסמך. אח"כ בא אותו אביו של הנער בחלום לאותו החכם ופניו הבהיק מאוד כשמש בצהרים בתקופת תמוז מזיו השכינ' שזרח עליו וחרד החכם ההוא מאוד ואמר מי אתה ואמר לי' אשריך מה טוב חלקך ומה טוב חלקך שזכיתני והביאתני לכל הכבוד הזה ע"י בני כי ידעתי שהתענית ק"ך ימים הי' מועיל אודות שעונותי הי' כ"כ גדולים שבאו שדים ומלאכי חבלה והיו מכסין המוח של בני שלא לקבל שלא יהי' לי זכות כי לפעמים עונות האבות גורמים שאין לבניהם לב להבין בתור' ובאו שדים ומניחים ידיהם על המוח שלא יקבל אלא כאשר נהרגתי ע"י עכו"ם לא המיתני מיד אלא בחץ הכוני והייתי חי עודנו שני ימים ומכח יסורים גדולים הרהרתי בתשוב' כי הי' לי זכות כי כאשר הייתי משומד הצלתי איזה יהודים מהריגה ועתה בכל פעם ופעם שעלה בני למעל' היו מקילין בדיני וכאשר הי' בני בר מצוה ועלה לתורה וקידש שמו של הש"י ברבים ואמר **ברכו את ה**' העלוני מגיהנם והי' נקרא הבן ההוא הפקולי ר"ל שגיהנם נקרא פלילה ע"ד פקו פלילה ור"ש הפקולי שסידר הברכות לפני ר"ג ביבנה הי' ממשפחתו ע"כ. ממעשה הזה יוכל ללמוד מה זה שהי' רשע גמור מ"מ הבן ע"י תורתו הצילו מגיהנם והכניסו לג"ע עאכ"ו מי שאינו כך ומגדל את בניו לת"ת שיהי' לו זכות שאין לו שיעור וערך. קיצור של"ה:

ועי' בשו"ת הלכות קטנות ח"ב סי' מ"ח שנשאל לפעמים אומרים ג' וד' בני אדם קדיש ביחד ואחד מקדים לחבירו עם מי יענה איש"ר והשיב אם באים כ"א תוך כ"ד של חבירו יענה עם הראשון ואם יש הפסק ביניהם יענה אחר כאו"א ועי' בשו"ת דברי אגרת סי' ז' שבמדינתו תיקן שכל האבלים יאמרו כולם קדיש ביחד ע"ש טעמו ונימוקו. ועי' פתחי תשוב' סימן שע"ו ס"ק ו'. ובסידור יעב"ץ כ' מה טוב וישר מנהג הספרדים בזה שאם רבים המה כולם זוכים בו. ואומרים אותו כאחד ובטלה מחלוקת וטורח דיני דינים שא"ל שורש ועיקר:

כתב הרב בית לחם יהודא סי' שע"ו אונן קודם קבורת המת ויש לו יא"צ לא יאמר קדיש אך אם הוא שבת יאמר קדיש ע"כ. ובספר א"ר סי' קל"ב סק"ד כתב בשם תשובת שער אפרים דאונן יא"צ ילך לביהכ"נ לומר קדיש ע"ש. **ומנהגי קדישים והטלת גורל** עי' מ"א סי' קל"ב סק"ב ובאה"ט שם סק"ה וש"ך סי' שע"ו סק"ח ובאה"ט שם:

קונטרס אחרון

אחר כאו"א. ובענין הקדיש שמעתי מידידי הרב החסיד המופלג מו"ה יוסף אשר ז"ל בשם הרב הצדיק הקדוש **מסאנז** זצוק"ל שאמר דהקדיש אחר שיר של יום. וכן הקדיש אחר אין כאלקינו אם אין שם יתום יאמר אותם הש"ץ ואפי' יש לו אב ואם יאמר אלו הקדישים כי הם שייכים ג"כ להתפלה. ושמע מפיו הקדוש שאמר עד מתי אלמוד אתכם זאת:

ובספר אשל אברהם להגאון הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל סי' קל"ב כתב וז"ל נראה שאין למעט מאמירת קדישים הנהוגים בכל יום עכשיו. אחר **שיר של יום**. ואחר **אין כאלוקינו** ואחר **עלינו** וכדומה וגם אם אין שם אבל לא יגרעו מהם. וכן אני נוהג לומר כל קדישים אלו כשאני מתפלל לפני העמוד ע"כ:

קדיש של **מזמור שיר ליום השבת** אחר קבלת שבת שייך למי שיש לו יא"צ בשבת ולא למי שהיו לו יא"צ בעש"ק. קונטרס עיון תפלה: שהוא בן ז' שהולך כל ימי השבוע לביהכ"נ לומר קדיש ויש שם יא"צ ג"כ אזי יש ליאר צייט קדיש א'. ואם יש קטן בן ז' ויא"צ ובן למ"ד אזי יש ליא"צ קדיש א' ובן ל' אין לו כלום. מטה אפרים שער א' סעי' ב':

מי שבטלה אבילתו ברגל או קובר מתו ברגל יש לו דין ז'. ומ"מ מחויב ליתן ליא"צ קדיש א' דומיא דקטן והא דאבל גדול שהולך בשבת לביהכ"נ דוחה היא"צ לגמרי[617] היינו משום שהיא"צ יכול לומר במו"ש שאז לא יהי' האבל בן ז' בביהכ"נ. ואע"פ שכבר עבר זמן היא"צ מ"מ שייך השלמה בלילה שאחריו. משא"כ במי שבטלה אבילתו ברגל שהולך גם בלילה שאח"כ לביהכ"נ א"כ דמי לקטן. מ"א סי' קל"ב סק"ב:

ובספר לבושי מכלול סי' ד' אות נ"ג כתב בשם האריז"ל דאותן שאומרים אין כאלקינו הקדיש הזה הוא קדיש יתום ואצ"ל כלל קדיש אחר עלינו. וכתב וכן ראיתי בזידיטשוב ובסטרעטין ושם המנהג בש"ק לא הי' אומרים קדיש גם אחר אין כאלקינו. ולא נשאר ליתום רק הקדיש של שירות היום: ועיין בס' שיורי ברכה יו"ד סי' שע"ו סעי' ד' בשם ספר ויקהל משה דפוס פיורדא יש מעשה נורא מענין רוח אחד ושם נאמר שלא יש דבר להגין מפני המזיקין כאמירת קדיש על מזמורי תהלים. ולכן יש להנהיג לבנים על אבותם שילמדו בכל יום מהשנה קצת מזמורים ויאמרו קדיש:

[617] **עי'** לבוש סי' קל"ג דגדול שיש לו מנין בביתו והולך בשבת לביהכ"נ והוא בן שבעה דוחה היא"צ מכל הקדישים אך במו"ש שאז צריך האבל לצאת מביהכ"נ יכול אותו יא"צ להתפלל ולומר קדיש ולא אמרינן על זה עבר זמנו בטל קרבנו ואפי' יש אבלים בביהכ"נ שהם תוך ל' או י"ב חודש אינם יכולים למחות בידו להתפלל ולומר קדיש כו' ע"ש:

סימן תתרמט

עוד טעם. משום שבעניית אמן בכל כחו ממשיך כח הטהרה ומצננים גיהנם שעה וחצי שעה ומכריח כח הטומאה שלא ישלוט באביו או באמו באותו זמן אלא אדרבא מביאין אותו לגן עדן.[618] סדה"י:

קונטרס אחרון

ועי' נקה"כ שם. ובשו"ת פני יהושע מקראקא ח"א סי' ט' חשב מתחלה להביא ראי' דדין שמועה קרובה או רחוקה מונים מיום המיתה ולא מיום הקבורה. ושוב מסיק דאין ספק דמיום הקבורה מנינן. וכן הוא בהגהות וחדושים מהרב הה"ג מו"ה משה טייטלבוים זלה"ה סי' ת"ב בשם ספר תפארת למשה:

סימן תתרנ

טעם. שנהגו שאין אומרים קדיש ותפלה רק **י"א חדשים**. כדי שלא יעשו אביהם ואמם רשעים כי משפט רשע י"ב חודש.[619] רמ"א סימן שע"ו סעיף ד':

[618] **בספר** אשל אברהם סי' נ"ג כתב דבחטיפת קדישים לא הועיל כלום החוטף כי אמירתו שייכת למי שראוי על פי הנכון. וכן בתפל' כשהבן הי' שם אם אמרה אחר שייך ממילא התפל' של אחר כאלו הבן. ועי' פתחי תשובה סי' שע"ו סק"ז שכ' ג"כ כן בשם ה"ג שב יעקב:

והנה ביתום שצריך לומר קדיש כתב בס' אשל אברהם להרב הצדיק הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל סי' נ"ג דאם היתום מתעכב לפעמים ומתפלל אחר והוא בא בזמן שאפשר לו לילך להתפלל בציבור כגון בין תפלה דלחש לחזרה שנכון הי' שיעמוד אז כי אין קפידא במה שעמד אחר לפני העמוד בלחש וכן בשירה חדשה הי' נכון שיעמוד הוא רק שאין נוהגין לשנות המתפלל בין לחש לחזרה או קודם שירה חדשה ע"ש. ועי' קו"א לט"ה בהשמטה לסעי' צ"ט:

ועי' פחד יצחק אות ק'. קדיש. דאם אירע שאיחר האבל לבוא לביהכ"נ ואין לו שהות להתפלל קודם שיגיע הצבור לסדרי קדושה יכול האבל לירד לפני התיבה ולומר סדר קדושה עם קדיש תתקבל הגם שהיא גמר התפלה והוא עדיין לא התפלל אין לחוש שיאמרנה מי שירצה כי סדר הקדוש' מצוה בפני עצמה היא. ובשבתות ויו"ט ממתינים לאומרה עד קודם תפלת מנחה. ונוסח צלותהון משמע כלל תפלותיהן של ישראל והאומרו זריז ונשכר והגם שאיחר לבוא לביהכ"נ:

ובענין פגע הרגל תוך שבעה המבטל גזירת שבעה. וכן לאחר שבע' שמבטל גזירת שלשים לענין קדיש אינו מבטל. ומונין שבעה ושלשים מיום הקבור'. קיצור ש"ע סי' כ"ו סעי' ב'. ועמ"ש הט"ז סי' ת"ב סק"ו והש"ך שם סק"ה דמי שמת ביום א' ונקבר ביום ב' חשבינן לענין שמועה קרובה מיום המית'. עי' אבן העוזר שם שצ"ע בזה. ועי' נקה"כ שם:

ובספר ארחות חיים סי' קל"ב סעי' ב' כ' בשם ס' יהודא יעלה דהאומר קדיש על או"א בתוך י"ב חודש או ביום יאר צייט שרי לי' לומר בתוך פסוקי דזמרה כשאינו מוציא מנין אח"כ ע"ש:

ועי' שיורי ברכה סי' שע"ו דכתב וז"ל **רבים נהגו לצוות לבניהם לומר ח' קדישים ביום** משום מ"ש בזוהר הקדוש דהקדיש מיעיל לשעתא ופלגא ולהכי יאמרו ח' קדישים להציל לי'"ב שעות. אמנם רבינו מהרח"ו זצ"ל גלה סודו שכוונת שעתא ופלגא אינו כפשוטו אלא מדריגה בגיהנם שנקראת שעתא ופלגא:

ועי' באה"ט א"ח סי' נ"ה בשם כנה"ג **כשם שטוב למעט בברכות כך טוב למעט בקדישים** ובספר פחד יצחק כתב ופה פיראר ראיתי שערוריה שמרבים קדישים בישיבות ללא צורך אבל בישיבתי לא הנחתי מעולם לומר אלא קדיש אחד ובליל הושענא רבה ואור ליום א' של שבועות שנים ותו לא:

[619] **ונהגו** שמפסיקין יום אחד קודם. היינו אם היא"צ עד"מ בח' אדר וז' שבט יהי' ביום ב' יאמר עוד קדיש ביום ב' ז' שבט במנחה וערב יום ג' לא יאמר עוד. יוסף דעת סי' שע"ו סעי' ז'.

קונטרס אחרון

י"ב חודש. עי' הרעב"ט סוף פ"ב דעדיות משפט רשעים בגיהנם י"ב חודש[620] שנאמר והי'

כתב בס' מטה משה בשם מהרי"ק שורש ל' דבני בנים יכולים ג"כ לומר קדיש בשביל זקינם אך אינם שוים לשאר אבלים אלא האומר בשביל אביו ואמו יאמר שנים והם יאמרו אחד וכן יחזור חלילה ע"כ. ומשמע דאין לחלק בין בני בנים מן הבן או מן הבת. עולת תמיד סימן קל"ב ס"ק י"א:

ובספר בית לחם יהודא סי' שע"ו כתב בשם תשובת רמ"א דאם אין לו בן ראוי ליתן לבן בנו והיינו הבן של המת אומר קדיש א' והבן הבן על אביו זקנו או זקנתו יאמר קדיש א'. ואין חילוק בין בני בנים מן הבן או מן הבת. ובלבד שתתרצה אמו לזה שיאמר קדיש על אביה או על חמיה ע"כ. ועי' פתחי תשוב' שם סק"ד בשם תשו' אבן השוהם דאם אביו ואמו חיים אין לומר קדיש יתום דוקא אבל קדיש דרבנן יכול לומר:

ובספר פחד יצחק אות ק' **קדיש** כתב וז"ל ונוהגים לומר קדיש על זקנו וזקנתו מהאם שלא עזבו בנים זכרים בחיים אביו ואמו וכן הנהגתי לבני לומר קדיש לזקנתו בחיים אביו ואמו **כי לא נחש ביעקב**. ובשם באר שבע כתב דעניית **אמן יהא שמיה רבה** גדול' מענין קדוש' ומודים קדי"ש ודיני"ו ע"ש:

כתב בש"ע האריז"ל דאם העונה מסיים לומר עד **דאמירן בעלמא** קודם שש"ץ יאמר **שמיה דקב"ה** צריך לענות אמן פעם אחרת ובזה הם ה' אמנים. ואלו הם **יתגדל ויתקדש שמיה רבה** אמן ראשון. **ויקרב משיחיה** אמן שני **אמן יהא שמיה רבה** הוא אמן ג' **דאמירן בעלמא** אמן רביעי. **שמיה דקב"ה** אמן ה'.

ובקדיש יש ארבעה כריעות של חובה ואחת של רשות. **יתגדל ויתקדש** כורע. **בעגלא ובזמן קריב** כורע. **יתברך וישתבח** כורע. **שמיה דקודשא בריך הוא** כורע. אבל בעושה שלום כריעה של רשות הוא. אבודרהם. ועל מה שכתב הלבוש סי' נ"ה סעי' ג' דאם אמרו עלינו בלא יו"ד אין אומרים אחריו קדיש יתום אפי' ביו"ד כתב א"ר שם דאינו מוכרח ואומרים קדיש. וכן באמירת תהלים בבוקר ובכל לימוד כשנזדמן לו תיכף מנין אומרים קדיש ע"ש. וכן כ' הט"ז שם סק"ג:

ועי' אשל אברהם סי' נ"ג סעי' ג' שכתב לחלק בין קדיש שתקנו חכמים א"צ למנין באמירת פסוקים משא"כ כשיאמר קדיש על לימודו וכדומה כשיבואו עשרה צריך ג"כ ללמוד שום ברייתא או משנה ע"ש:

ועי' פרמ"ג א"ח סי' י"ח סק"א המנהג להתעטף בטלית לומר קדיש יתום משום כבוד הציבור. וע"ש סי' קל"ב סק"ב דמי שלא נתמלא זקנו אע"פ שהוא אבל אין לו להתפלל תדירי כ"א באקראי. ועיין א"ח סי' נ"ג סעי' ח'. ובספר עבודת הקודש קשר גודל סי' ח' אות ה'. כתב כשם שאסור לעבור נגד המתפלל כך אסור לעבור נגד האומר קדיש:

כתב הפרמ"ג א"ח סי' תקמ"ז סק"ג וז"ל מלשון הב"י משמע דבגדי שחורים נוהג כל י"ב חודש וכשכלו י"ב חודש אז מסירים דזה רק אבילות ול"ש גיהנם כמו בקדיש. וראיתי מסירים שחורים ג"כ בי"א חודש ע"כ:

[620] **כתב** בספר צפנת פענח שמעתי כי לעתיד לא יהי' גיהנם רק מכניסין הרשעים לג"ע וזה לא גיהנם יחשב ששומע שם מתפללין בשמחה וריקוד ולומדים תורה בהתמדה וזה לא לצער יחשב שלא הי' מורגל בזה. א"כ בזה עצמו שהצדיקים מתעדנין בה הרשעים נידונין:

ובספר תוי"י כתב ג"כ כי אין לרשעים גיהנם יותר ממה שמכניסין אותן לג"ע שאין שם אכילה ושתי' ותאוות עולם הזה רק הצדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם הם שהיו פחותי הערך בעיני גסי הרוח שהיו סרוחים בעיניהם כמ"ש וחכמת סופרים תסרח ועתה הם בראש הקרואים ומתעדנין בתענוגי התורה והתפלה:

ובספר שבט מוסר פכ"ו כתב בענין מהו גיהנם של מטה הוא מקום גדול מחזיק כמה רבבות וכל מה שמתרבים הרשעים ג"כ גיהנם מתרחב יותר ויש שם כמה מיני מדורות זו קשה מזו נדון שם לכל אחד וא' כפי העונש הראוי לו והוא למטה בארץ ויש בו ג' פתחים. א' בים וא' במדבר. וא' בישוב. וכל אחד נכנס בפתח הראוי לעונש כפי מעשיו משום דיש הפרש וצער לנכנס בפתח זו מבפתח זו והאש הנמצא שם הוא גדול ס' פעמים מהאש של עולה הזה שארז"ל אש של עוה"ז הוא א' מס' מאש של גיהנם. ויש שם גחלים כהרים וגבעות ונמצא בתוך גיהנם נהרי נחלי זפת וגפרית שנובעים מן התהום ויש שם כמה מיני מזיקים ומחבלים משונים ומכוערים להעניש את הרשעים ונראה שאלו המזיקים והמחבלים המכים אותם הם המזיקים והמחבלים שעשה ברוע מעשיו כארז"ל כו' וכמה מן החיים ראו פתח גיהנם שבמדבר מרחוק:

ושמעתי מפי קדוש מדבר החכם השלם כמהר"ר **חיים אלפיסי** ז"ל שספרו לו נחותי ימא שיש מקום בשפ' הים הגדול אשר שפתו מגיע למדבר חרב ושמה רואים ממרחק בקיעה בארץ יוצא מתוכה להבו' אש עד לב השמים והספינה מתרחק' הרבה שלא יתהפך הזפת מחמימות האש ושהוא ז"ל הלך בספינה בים הגדול ובלילה ראו להבות אש יוצאים מתוך הים והלהב הי' משבר הרים ומפרק סלעים שבתוך הים והספינות העוברות בים זה יודעין ומכירין המקום ומתרחקים הרבה משם. וספרו לו אנשי הספינה שזה המקום הוא פתח גיהנם שבים והאש הזה אינו נראה בתוך המים הנזכר כי אם בלילה כי ביום מחמת אור השמש אינו נראה:

וראיתי בספר א' שיש מקום בעולם והוא מדבר שמם שההולכים שם שומעים קול צעקה וצוחה במקום א' שבמדבר זה יוצאה מתוך הארץ ובפרט אם נוטים האזן סמוך לארץ מתחזקת הקולות כדוגמת קולו' המכין אותם וצועקים מתוך צערם ואומרים ההולכים שם ששם תחתיו גיהנם שבארץ. ומלך א' רצה לידע סיבת הצעקה הנשמעת במקום הזה מהו וצוה לחפור חפירות עמוקות מאד ולא מצאו דבר אך הצעקה היתה נשמעת לעולם. [הערת המדפיס: **ובספר** מעבר יבק שפתי רננות פ' ל"ג כתב בשם צדה לדרך בסוף ספרו שרבים מהבאים ארצה בני קדם רואים מרחוק להט החרב המתהפכת. וחכמי הקדמונים שהי' אסקלפייגוס חכם מקדוני וארבעים איש מלומדי החכמה ידעו המקום הזה וראו ארבע נהרות יוצאים משם והתחילו להלוך דרך פרת למעלה וכשהגיעו חצי מיל לפני הגן להט אותם להט החרב המתהפכת ונשרפו. ואמרו הרבה מהחכמים כי אז נאבדו חכמות יוונים הקדמונים בשריפת הארבעים אלו שהם הי' קרובים אל האמת ושומעים ולומדים חכמת חכמי תורתינו. ואח"כ באו האחרונים ארסטו וחביריו ולקחו החכמה באומד הדעת ואין לה צד ענין בתורתינו ואם נמצאו בדבריו דבר טוב כתב בשבילי אמונה שגנב אותם מחכמת שלמה: כי אלכסנדרוס מוקדון השליט רבו הנזכר על אוצר ספרי שלמה. וכל דבר טוב שמצא בהם כתבם בשמו וערב בהם דעות רעות וזרות כקדמות העולם וכיוצא. וא"כ אפי' יהיה האדם חכם כדניאל או כיהושע בן נון אל יסמוך על חקירותיו לפי שכלו וחכמתו:] וסיים ודברים אלו לא כתבתי ח"ו להחזיק ידי רבותינו ז"ל שאומרים שיש פתח לגיהנם בים ובמדבר. כי דבריהם הם אמתיים מעצמם ואינו צריכין חיזוק כי כולם ברוח הקודש נאמרו אלא הבאתי כדי להלהיב ולהפחיד הלבבות הנרדמות מלכלוך עוונותיהם:

וגיהנם של מעלה הוא נהר דינור כסברת המקובלים ז"ל. ונ"ל עוד שהמדור שיש לכל א' גדול מחבירו זהו גיהנם של מעלה עם אותו הצער והביוש והכלימה שמקבל בהיות לחבירו למעלה ממנו במקום ובמעלה ביתר שאת ויתר עז וכארז"ל כל א' נכוה מחופתו של חבירו כו' ומקבל בושה מזה:

וכשם שיש גיהנם למטה כך יש ג"ע למטה כאן בארץ במקום מוצנע בעולם ובו כל מיני אילנות טובות אשר עין לא ראתה הן מוצים פרח ויצץ ציץ וכל מיני מגדים מופלאים בריחם ובצביונם כעובדא דרבה בר אבוה (ב"מ דף קי"ד) שהוליכו אליהו בחומות ג"ע ופשט טליתו ולקח מעלי האילנות וכשיצא לילך שמע בת קול אומר מי אכל עולמו כזה וניער טליתו אפ"ה נשאר הריח דבוק בגלימא זביניה בתליסר אלפי דינרי פלגינהו לחתנותיה ע"כ. גם בעובדא דר' יהושע ב"ל שהוליכו המלאך המות בג"ע בגוף ובנפש והוא בג"ע של מטה. הרי ג"ע כאן בארץ כו' ושם מתעדנין הנשמות. אמנם לא מאכילה ושתיה כשם שמתעדנין החיים. אמנם ניזונין מהריחות ומיני התענוגים הרוחניים אשר שכל המלובש בגוף אינו יכול לשערו:

ויש מעלה אחרת גדולה מזו והוא תכנית העונג. והיינו כשנשלם זמן ישיבת הנשמה כאן בג"ע של מטה ועולה בג"ע של מעלה ונכנס בצרור החיים לראות פני מלך חיים אין תענוג יותר גדול מזה עכ"ל ע"ש:

ובספר אספקלריא המאירה (תשא) כתב וז"ל הנה מבואר בזוהר בכמה מקומות וגם בהרבה ספרים חכמי האמת שיש חילוקים רבים בין צדיקי יסוד עולם בעוה"ב בג"ע וכמו שאמרז"ל ברמז כל צדיק וצדיק יש לו מדור בפ"ע. וכלל הענין הוא כי יש ג"ע שלמטה. ויש ג"ע שלמעלה והנה למטה חלוק הרבה גן מעדן. כי עדן הרבה עדיף מהגן ולמעלה הימנו וכל מי שזוכה לישב בגן שימכוה אינו זוכה לעדן רק בשבתות וי"ט וכשיצא שבת חוזרים מעדן שלמטה לגן שלמטה הימנו. ויש צדיקים יותר גדולים אשר זוכים לעדן כל ישיבתם וכשיגיע שבתות וי"ט להיות להם מעלה יתירה עולים מעדן שלמטה לגן שלמעלה מהם ועדיף יותר מעדן שלמטה. ויש עוד צדיקים שלמעלה יותר מהם שיושבים תמיד בגן שלמעלה וממילא בהגיע ימי הקדש עולים עד לעדן שלמעלה שעליו נאמר עין לא ראתה אלהים זולתך. אכן צדיקים וחסידים היותר גדולים שבכל ישראל כגון אבות הקדמונים ואמהות והשבטים ומשה ואהרן וכיוצא בהם המה בני היכלא דמלכא עילאה שיושבים תמיד בעדן עצמו שלמעלה. והמעלה שיש להם בימי הקדש אין להשיג לשום אדם ושום נברא בעולם כי מתחדשים עם השכינה כביכול בשוה:

ובספר קב הישר פט"ז כתב בשם מדרש הנעלם פ' נח א"ר יהודה ז' כתות של מלאכי השרת אצל השער דאיקרי שערי צדק שעליהם אמר דהמע"ה **פתחי לי שערי צדק** כו' **צדיקים יבואו בו**. וז' פתחין הן לנשמות הצדיקי להכנס לג"ע עד מקום מעלותם ועל פתח שומרים פתח הראשון נכנסת הנשמה במערת המכפלה שהיא סמוכה לג"ע כו' אמר ר' יוסי ראיתי ג"ע והוא מכוון נגד הפרוכת. זכתה לעלו' יותר אזי נכנסת בפתח השלישי והיא נקראת זבול כו'. ומשבחת להקב"ה בביהמ"ק של מעלה ומיכאל שר הגדול שהוא כהן לאל עליון מקריב הנשמה זו לקרבן. אמר ר' חייא הקרבה זו אינו באה כשאר הקרבות אלא כאדם המקריב דורן לפני המלך כו' ע"ש:

ובספר מדרש תלפיות אות ג' כתב בשם ספר חסד לאברהם נהר ז' עין יעקב וז"ל דע כי בעת בריאת אדם הראשון הי' בגן עדן אמנם כן שאר העולם לא נברא בחנם אלא שהי' אדם הראשון יוצא מן גן עדן אל העולם לצורך תשמיש הגוף וכל צרכו. והי' הג"ע של אדם הראשון כמו בית המקדש או בית הכנסת להתפלל בו וכמו בית המדרש לעסוק בתורה ולקיים המצות ולהתנבאות שם בשם ה' ושאר העולם הי' שייך לכל רכושיו וחיותו הגשמי רק שלא האריך אדם הראשון בשלותו ונתגרש משם:

מדי חודש בחדשו. כשיבא חודש באותו החודש שמת בו יצא מגיהנם ויבא להשתחות לפני ה'. ובענין מה שצריך להתאבל י"ב חודש אף אם השנה מעוברת סגי בי"ב חודש. ש"ך סי' שצ"א בשם פוסקים ועי' ליקוטים סעי' קע"ח:

לא יאמר עוד. ובספר שדי חמד אות קס"ב כתב בשם שו"ת אגודת אזוב. דאם כלו י"א חודש בע"ש יאמר קדיש בשבת ג"כ. דבשבת אין דין גיהנם. והקדיש בשבת הוא להעלותו ממדרגה למדרגה. אבל ביו"ט לא יאמר דגם בי"ט יש עונש גיהנם. וע"ל בהשמטה לסעי' תשע"ט:

ביום שנהגו שאם אין אבל לומר קדיש יתום ואמרוהו זה אח"ז בעלי בתים אחרים ויש שם מי שמת או"א שכבר עברו י"א חודש מ"מ יוכל לאמרו גם הוא כשאר העם ואין זה בזיון לאו"א שיחזיקים רשעים באמרו קדיש אחר יא"ח עי' עיקרי הד"ט סי' ל"ו סעי' כ"ז:

ויום זה שהוא פוסק בו יש לו כל הקדישים רק ליא"צ שייך קדיש אחד וכן לבן שלושים. ואם יש כמה יא"צ או בני שלושים נדחה הוא מפניהם לגמרי. קיצור ש"ע סי' כ"ו סעי' י"ז. ועי' פרמ"ג סי' קל"ב א"א סק"ב:

מן הבן או מן הבת. ובספר פחד יצחק כתב דאם למד עם בן בנו יאמר קדיש כמו שאר אבלים בשוה. ועי' מטה אפרים שער ד' סעי' ט' דמי שמת ויש לו בן וצריך לנסוע למרחקים שלא יוכל לומר קדיש בעונתו ושוכר איש א' במקומו שיאמר קדיש אחר אביו או אמו. אין שאר האבלים יכוליס לדחותו כיון שאומר בשליחות הבן. וסיים ומ"מ נראה שיש לעשות ג"כ פשר שלא יאמר רק חלק שליש ע"ש:

המניח אחריו בני בנים ואח טוב שהאח יאמר קדיש בשבילו שהוא מהמתאבלים עליו. עי' עקרי הד"ט סי' ל"ו סעי' י"ט:

סימן תתרנא

טעם. שאומרים **קדיש בלשון ארמית**. לפי שהיו רגילין לומר קדיש אחר הדרשה ושם היו עמי הארצות ולא הי' מבינין כולם לשון הקודש לכך תקנוהו בלשון תרגום שהיו הכל מבינים שזה הי' לשונם. כי לפי הטעם שלא יבינו המלאכים ויהי' מתקנאין בנו קשה שהרי יש כמה תפלות יפות שהם בלשון עברי[621]. תוס' ברכות דף ג' ע"א בד"ה ועונין:

[621] **כתב** עולת תמיד סי' נ"ה סק"א וז"ל בדרשות מהרי"ל כתב שלא הי' עומד לא לקדיש ולא לברכו אך כל קדיש שתפסו מעומד הי' נשאר עומד עד שסיים איש"ר ע"כ. ובאמת דבריו תמוהים דמשמע דאם לא תפסו מעומד אפי' ליש"ר לא הי' עומד וא"נ ע"ש. ובש"ע האריז"ל כתב שהי' נוהג בכל קדיש שלאחר העמידה. בשחרית. ומנחה. וערבית. הי' נשאר מעומד ע"ש:

קונטרס אחרון

ויהי' מתקנאין בנו. ז"ל הכלבו אות ז' מצינו באגדה לעתיד לבוא יהי' הצדיקים גדולים מן המלאכים[622] ואנו מתפללין הקדיש שימהר הקץ שיתגדל השם ויתקדש. ואם נאמר אותו בלשון הקודש שיבנוהו המלאכים אפשר שיקטריגו כי ידעו כי ידל כבודם ויגדל כבוד הצדיקים עליהם. וכן הדין נותן כי המלאכים אין טבעם לעשות רק טוב וכיון שכן אין להחזיק להם טובה אם לא יחטיאו. אבל הצדיקים המתגברים על יצרם נראה שעתידים לקבל שכר טוב מהם ע"ש. ובס' אור צדיקים כ' יש מלאכים שחטאו ואינן יכולין לעלות אם לא מכח תענית בני אדם:

ובספר קדושת לוי (וירא) פי' והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו. כי הכלל הוא כמבואר שבעה"ב לא יהי' מתנהג בפני האורח יותר מגדול' האורח כדי שהאורח לא יקנא את בעה"ב. והנה צדיק נקרא מהלך שהולך תמיד ממדריגה למעלה למעלה.[623] ומלאך נקרא

[622] **בספר** מנחם ציון (לפסח) כתב שאותן שני מלאכים שהלכו לסדום ע"י ששהו הרבה בעוה"ז נתגשמו ולא הי' יכולין לשוב למדריגתן עד שבא יעקב והעלן. וע"ל בהשמטה לסעי' תק"כ בד"ה כתב:

ובספר ילקוט ראובני (ויצא) כתב בשם ע"מ על פסוק **והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו**. מה שלא הי' המלאכים מעופפים כמו שאמר **ויעף אלי אחד** וגו'. אלא הי' אותן שנשתלחו ללוט וחטאו במה שגילו ללוט ואמרו כי משחיתים אנחנו ולא נתן להם כח לעופף אלא לעלות בסולם ע"י דילוג כי אין להם קפיצה. ועלו הם תחלה לראות אם הם רשאים לעלות עדיין וירדו כי לא נתקבלו עדיין:

ובספר קרבן שבת כתב בשם ספר כתנות אור בסופו שלכך המלאכים יש להם שש כנפים בשתים יכסה רגליו **ובשתים יעופף ובשתים יכסה פניו**. להודיע שיש להם בושת להסתכל בפני השכינה אחרי שהם אוכלים בחנם. וז"ש הפסוק **לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים**. ר"ל אם הקב"ה נתן לנו איזה דבר שהוא צדקה דהיינו בחנם אז לנו בוש"ת הפני"ם כי בהית לאסתכולי באפא:

ובספר תורת האדם כתב שאלו מלאכי השרת הממונים על מלאכת העולם שיורדים בכל יום ויום לשום שלום בעולם. בשעה שמגיע הזמן לומר שירה עולין לרקיע. ומפני ריחם של בני אדם שהם בעלי זיבה וטומאה מטבילין עצמן בתוך נהרי האש. ונהרי להבה. ונהרי שלהבת מאה פעמים עד שנעשים קדושים. ומקדושים טהורים כו' ואח"כ קוראין זה את זה ועולין מתוך נהרי אש זה ברשות זה ומתנגנין בשירה גדולה באימה ביראה וברתת ובזיעה בפחד וברעדה בקול רעש ובנעימה בקול שירות ותשבחות. ונחלקים לג' שירות של אלף אלפי אלפים וריבוא ריבבן. כת אחת אומרת קדוש ונופלת על פניו. וכת ב' אומרת קדוש ונופלת על פניו. וכת ג' אומרת קדוש ונופלת על פניו:

בספר ילקוט האורים (וישלח) כתב בשם ילקוט שמעוני ישעי' סי' ס"ה דהשמש והירח והכוכבים כולם טובלים א"ע בנהר דינור של אש קודם זריחתם. וכתב השל"ה **הטעם** לפי שהשמש וכל צבא השמים נאסרים מחמת שעובדים אותם ע"כ מקיימים בהם פסולי אלהיהם תשרפון באש ע"ש:

ובספר לקוטי תורה להגאון הקדוש בעל ש"ע הרב זללה"ה (אמור) פי' **יוצר משרתים ואשר משרתיו** כו' שיש ב' מיני מלאכים הא' הם אשר עומדים ברום עולם משמשת ימי בראשית והם נצחיים וקיימים עד שיחזור העולם לתוהו כו' והן הן החיות שבמרכבה. ויש מלאכים שנבראים בכל יום ואומרים שירה וכלים מחמת גילוי אור א"ס עליהם יותר מכדי מדתן:

[623] **בספר** עבודת ישראל (שמיני) כתב פ"א ראיתי **הבעש"ט** ז"ל בחלום ושאלתי אותו מפני מה בתחלת עבודתי כאשר נכנסתי אל הצדיקים ללמוד ממעשיהם והרגלתי א"ע לעבוד השי"ת הרגשתי בעצמי שינוי לטובה מיום אל יום בעסק התורה לשמה ובכוונת התפלה ושאר מעשים ועתה איננו מרגיש כלל השינוי ונדמה לי כמו יום אתמול כן היום וכמו כן יום מחר. והשיב לי בדרך משל כשהתינוק לומד א' ב' או סידור או חומש מידי יום ביומו סיפר השינוי בו שלומד יותר ממה שלמד אתמול. למשל בשבוע העבר למד פרשה א' או חומש ועתה לומד ב' פרשיות וכיוצא בו משא"כ אם הולך ומתגדל ולומד בעצמו גפ"ת עם הפוסקים והוא מפולפל גדול אין ניכר בו

עומד וכאן רצה אברהם שלא יקנאו בו המלאכים התלבש עצמו בבחינת מלאך להיות עומד. וזהו והוא עומד עליהם:

ובספר שפתי צדיקים (וירא) פי' בשם הרב הצדיק הקדוש בעהמ"ח ספר הנ"ל עפ"י דאי' במדרש שלא רצו לאכול שהוצרכו לומר שירה עד שאברהם נכנס תחתם במקומם לומר בעדם שירה ואז אכלו. וז"פ והוא עומד עליהם. פי' במקומם לומר שירה בעדם. כי המלאכים נקראים עומדים כאמור **ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה**. והצדיקים נקראים הולכים מדרגא לדרגא. לזה כשהוא נכנס במקומם לפי השעה נקרא אברהם עומד. וז"פ **והוא עומד עליהם** תחתם במקומם ומדריגתם ולכן ויאכלו:

וראיתי בכתבי הגאון הקדוש המפורסים **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל (בחקותי) ששמע מהרב הצדיק הקדוש **מלובלין** זללה"ה שפי' הפסוק **ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה**. שהמלאך נקרא עומד. וזה **ונתתי לך** כו' כלומר שאתה תהי' הולך ביניהם. ועי' בני יששכר כסלו:

ובספר דודאים בשדה (לך) כתב בשם ספר אור ישראל שהקשה על מה דאי' בכתבי האריז"ל ראי' שהאדם חשוב יותר מהמלאכים דכתיב **כי מלאכיו יצוה לך לשמרך** כו' ובודאי הנשמר גדול מהשומר. והלא כתיב ה' ישמרך מכל רע נמצא הש"י בעצמו הוא השומר וסיים שם דבר זה לא ניתן לכתוב רק למסור בע"פ ע"ש. ולי נראה כי שם כתיב שהשי"ת יצוה למלאכיו לשמרך. וזה ראי' שהאדם חשוב יותר. אבל השי"ת שומר את האדם מעצמו בלי צווי כי הוא אחד יחיד ומיוחד.

[השמטה: **ובפ' שופטים** פי' הפסוק במה יזכה נער את ארחו לשמור כדבריך. עפ"י מה שמצינו דהמלאך נקרא עומד. והטעם הוא. מחמת שנאצל ונברא לעשות הרצון העליון ואין שייך בו שום השתנות כמו האדם שיש בו טוב ורע. ולכך נקרא האדם בשם הולך מחמת שיש בו טוב ורע. ולכך כשגובר הצד הטוב הולך ממדריגה למדריגה. אבל המלאך הוא עומד מחמת שנאצל כך לעשות הרצון העליון. ואין שייך אצלו צד עלייה על ידי מעשיו. ויש מלאכים קדושים שהעלייה שלהם הוא ע"י שמבקשים רחמים ורצון מאת המלך העליון על בניו ובזה הם מתעלים:

וזה הפי' במה יזכה נער את ארחו. היינו המלאך הגדול שנקרא בספרים בשם נער מה הוא עלייה שלו. לשמור כדבריך. היינו שהוא מבקש רחמים ורצון על ישראל ושומר

שינוי יום מיומו. אמנם לפי ראות עיני השכל בודאי מה שהאדם נעתק בגדולתו יום מיומו במדרגה. הוא גדול אלף אלפים ככל המדרגות שהתינוק נעתק בכל השנה כי המה בקטנות עכ"ל. והוא ג"כ בדרך משל כשהאם מהלכת ובנה כרוך אחריה הגם שהאם מהלכת לאט ובנה רץ אחריה אינה דומה מהלכו למהלך האם מפני רגליו הקטנים ופסיעותיו הקצרים ע"ש:

אותן. וזה לשמור שהוא שומר את ישראל שהם כדבריך כמבואר בספרים מה הקב"ה פוקד עקרות אף הצדיק כן. שהצדיק הוא דוגמת המלך העליון:]

סימן תתרנב

עוד טעם. לפי שבימיהם גזרו אויביהם שלא יאמר קדיש והנהיגו לאומרו בלשון ארמי שלא יכירו בו. ואף שבטלו הגזירה לא רצו להחזיר הדבר ליושנה כדי שלא ישתכחו הניסים והנפלאות. א"ר סי' נ"ו סק"ה:

סימן תתרנג

עוד טעם. שאומרים **קדיש בלשון ארמית**. שלא יקטרגו המלאכים על שמתפללין על הגאולה. כל בו. כתב אבודרהם אל יקשה בעיניך מה שתקנו לומר יתברך וישתבח ויתפאר כו' בלשון הקודש כי השבח לא היו יכולין לשנות ללשון תרגום ע"ש:

סימן תתרנד

עוד טעם. שאומרים **קדיש בלשון ארמי**. כדי שלא ירגישו מלאכי השרת שמו של הקב"ה חסר שמא יחריבו את העולם לכך אנו אומרים **יהא שמיה רבא מברך** בלשון ארמי. כדי שלא ידעו ולא יבינו כי אין מבינין אלא לשון הקודש.[624] אבל **ישתבח ויתפאר** שהוא שבח אומרים בלשון הקודש שאם יבינו אין בכך כלום ששבח הוא זה. ומה שמתפללין **תתקבל צלותהון ובעותא** זהו תפלה **שיתגדל השם** ומתפללין על **הגאולה** כי בהא תליא מילתא. ליקוטי הפרדס.

סימן תתרנה

עוד טעם. כי הסגולה הוא להכניע הקליפות בלשונם ממש. סידור של"ה בשם הזוהר פ' ררומה. וכתב מהרמ"ק שמזה למדנו. **טעם**. למה נתקן הזוהר בלשון ארמי.

סימן תתרנו

טעם. דנקרא **קדיש דרבנן**. לפי שהוא תחנה ובקשה על רבנן. א"ר סימן קנ"ה ס"ק א':

קונטרס אחרון

ובקשה על רבנן. ובענין קדיש דרבנן עי' מ"א סימן נ"ד סק"ג וז"ל בליקוטי פרדס כתב כשהציבור אומרים פסוק או משנה צ"ל קדיש לפיכך אומרים קדיש אחר פסוקי דזמרה

[624] **בספר** תפלה לדוד כתב **יהא שמיה רבה** בכל כחו י"ל גם בלחש רק שהדיבור הוא בכח בהמבטא כן שמעתי:

ואף אחר משנה כגון במה מדליקין. ואומר בסיומן אר"א אר"ח דהיינו כקריאת התורה כדי לקדש. שאין מקדישין אלא בסיום הפסוק או דרשת הפסוק עכ"ל. וכן מנהג כל ישראל לומר אחר פרקים ואין כאלהינו ובמה מדליקין הגדת ר"א כו' א"כ גם כשלומדין משניות י"ל הגדה אחריו כדי לומר קדיש (מה שנקרא קדיש דרבנן) ע"ש. ועי' מחצית השקל שם. ועי' פ"מ שם דבענין קדיש אחר תנ"ך אומרים קדיש שלם בלא תתקבל. ויאמר לכל הפחות שלש פסוקים. ולאחר הגדה קדיש דרבנן. ואחר הלכה יאמרו רחב"ע וכדומה ע"ש. ובמהרי"ל כ' כשלא סיים המסכתא בפסוקים הי' מהר"ש אומר אמר ר' אלעזר א"ר חנינא תלמידי חכמים כו' כדי לומר קדיש על הפסוקים:

כתב באשל אברהם סימן קכ"ז וז"ל מה שקצת נוהגים לומר תיבת טובים רק בקדיש דרבנן. היינו מבחי' אין טוב אלא תורה הק'. וכן תתקבל כו' י"ל ששייך בו בחי' טובים. מבחי' טובים דודיך מיין. ואימתי אני אהובה כשישמע קול תחנוני כו' ואני נוהג שלא לשנות רק לומר טובים בכל הקדישים. בבחי' אוצרו הטוב השמים. ומצד שבחי' זבולון טפל לישששכר ע"י זה כל עם בני ישראל שוים לטובה לקבל שפע טוב תורה הק'. עושה שלום במרומיו כו' הוא בבחי' עשיה ברכה לבלי די ברבות הטובה:

כתב בספר אוהב ישראל (**שלח**) שמעתי בשם הרב הקדוש כו' מו"ה **דוב בער** ז"ל מ"מ ממעזריטש שאמר על מאמר חז"ל **עושה שלום במרומיו**, **מיכאל** המלאך הק' הוא שר של מים. **וגבריאל** המלאך הק' הוא שר של אש. ואע"פ שהמים מכבין את האש עכ"ז השלום ביניהם וכ"א על מקומו ומדריגתו יבוא בשלום. וגם כי ישנם מלאכים קדושים שהם חציים של אש וחציים של מים ואעפ"כ יש להם קיום לשלום:

סימן תתרנז

עוד טעם. דנקרא קדיש דרבנן. כיון שלא נתקן אלא על תורה שבע"פ שהוא לימוד דרבנן. שם:

[625] **כתב** בתשובת גבעת שאול סי' ע"ב וז"ל מה שנוהגים העולם בערב שבת תוך ז' ימי אבילות לישב על כסא וספסל וללבוש מנעלים תיכף אחר חצות יש למחות ולגעור ולבטל מנהגם ע"ש. ועי' בשו"ת שיבת ציון סי' ס' וז"ל אבל בע"ש משעה שהקהל קבלו עליהם שבת דהיינו באמירת ברכו פסק דין אבילות וכן נוהגין שהאבל עומד בע"ש במנחה בחליצת מנעלים חוץ לבהכ"נ וקודם שמתחיל החזן ברכו קוראים להאבל שיכנס ונועל מנעליו ע"ש. ועיין פתחי תשובה סי' ת' סק"א. ובמוש"ק יחלוץ המנעלים תיכף באמירת ברכו כמו בט' באב שחולצין תיכף

סימן תתרנח

טעם לאבילות שהוא שבעה. שנאמר והפכתי חגיכם לאבל מה חג שבעה אף אבילות שבעה. מ"ק דף כ'.[625] **ומטעם זה**. נהגו שלא ליפול על פניהם בבית האבל. ט"ז סימן קל"א ס"ק ט':

קונטרס אחרון

אף אבילות שבעה. ובפרקי דר"א פ' י"ז כתב דז' ימי אבל אנו למדין מיעקב אבינו שעשה לו יוסף שבעת ימי האבל שנאמר ויעש לאביו אבל שבעת ימים. וכל עילוי דבן ז' או ל' אינו אלא מיום הקבורה ולא מיום שנודע לו. שעיקר האבילות הוא מיום הקבורה. לבוש או"ח סימן קל"ג. ואם מת ביו"ט מתחיל למנות ז' מי"ט שני האחרון. ודין שלשים מונה מיום הקבורה. שם סי' תקמ"ח סעי' א' ועי' ט"ה ח"א סי' תתרמ"ט בהשמטה בד"ה ובענין מי שנפל לים או שטפו נהר או שאכלתו חיה מונין להם משנתייאשו מלבקש. מס' שמחות:

ומה שמורגל בפי העולם המאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעוה"ב ולא מצאו כל אנשי חיל מקורו. כתב בקונטרס קרן לצבי ז"ל שמקורו הוא במ"ר תהלים מזמור ק"כ וז"ל עם הארץ קורין אותו שלישי שהורג ג' הורג עצמו והמקבלו ומי שנאמר עליו וכן אתה מוצא בדואג שהרג עצמו ואין לו חלק לעוה"ב וכו'. ומזה מקור דברי העולם אף שלא מצאנו בדואג שהרג א"ע אבל הכוונה שגרם זה לו בעצמו וע"כ אין לו חלק לעוה"ב עכ"ל. אין אוננים ואין מתאבלין על מומר. שו"ת הרא"ש כלל י"ז סי' ט':

ובספר הר אבל כתב אחד שמע שמת אביו והי' קרובו מכחיש שאינו אמת ואחר שני

בברכו. יוסף דעת סי' ת'.

ובמהרי"ל כתב דבמו"ש הלך הרב ובנו ועמדו בפתח ביהכ"נ עד סיימו ברכו והלכו לביתם. ועי' פמ"ג סי' תרצ"ו סק"י כשחל פורים במו"ש דרשאי לילך לאחר מנחה לביתו ולילך לביהכ"נ בעוד יום או בעוד שלא אמרו ברכו ויהי' שם לתפלה וקריאת המגיל'. משא"כ כשחל בחול יתפלל ערבית בביתו וילך למגילה בליל' וביום ילך להתפלל בעשרה:

כשחל ע"פ בתוך ז' אחר חצות נועל מנעליו ויכול לישב על כסא וספסל כי **מזמן שחיטת הפסח** הוי כיו"ט לכל דבר. עי' חכמת אדם כלל קס"ד סעיף ג'. ועי' ש"ך סי' שצ"ט ס"ק י"א. ובעיו"כ יכול לאכול סעודה המפסקת בישיבה על כסא או ספסל. שערי תשוב' סי' תר"ו סק"א בשם דברי יוסף ע"ש ועיין מ"א שם סק"י.

ובענין הסעוד' אי שרי לעשות אם נולד לו בן תוך ז' עי' זכור לאברהם הלכות אבל אות א' דכתב בשם השו"ג וז"ל אי שרי לעשות סעוד' לא זכרתי המנהג אבל ראיתי בפרי' ס"ס של"ד אדם שמת לו מת ובתוך ל' נולד לו בן אין עושין שמחה ומשתה ביום המילה ע"כ. ואם בתוך ל' אמרו כ"ש תוך ז' ובדין הוא כיון דסעודה זו אינה אלא מנהג כדסי' רס"ה אבל המנהג לא שמעתי עכ"ל ע"ש. ובפרדס סי' ר"צ כתב ג"כ דאם מת בנו ואח"כ נולד לו בן אחר לא יכול לעשות משתה בנו עד שלשים יום ע"ש. ועי' יד שאול סימן שצ"ד שכתב על הא דכתב הש"ך שם סק"ב דאדם שמת לו מת ובתוך שלשים נולד לו בן אין עושין שמחה ומשתה ביום המיל' וז"ל תמיהני דהרי אמרו **נולד זכר נתרפא כל המשפחה** למה לא ישמח בזה ויעשה משתה ושמח' שזה חיוב ולמדו ממ"ש **ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל**. והש"ך סיים וכתב וכמדומה שאין נוהגין כן ולפע"ד אסור לנהוג כן ע"ש:

ימים אמר קרובו שהוא אמת ונשאל הרדב"ז מהיכן יתחיל האבילות והשיב כיון שהיה יודע משמועה ראשונה שמת אביו מונה משמועה ראשונה מ"מ אותו הקרוב לא טוב עשה שלא קיים עי"ז האבל אבילות דאורייתא שהוא יום מיתה וקבורה. דיום שמועה קרובה כיום קבורה הוא:

חולה שמת לו מת שחייב להתאבל עליו ונודע לו אם הבריא תוך שבעה גומר הימים הנשארים. וכן תוך שלשים גומר הימים הנשארים אבל אינו צריך להשלים הימים שעברו בחוליו משום דאז נהג ג"כ מקצת אבילות ודמי לשבת דעולה ואינו מפסיק. וכן היולדת ג"כ אינה צריכה להשלים הימים שעברו עליה בלידתה רק גומרת הימים הנשארים. קיצור ש"ע סי' רי"ז סעי' ג':

ובספר עיקרי הד"ט סי' ל"ו כתב בשם הרב שבות יעקב ח"א סימן צ"ט שהתיר לאבל תוך ז' על מיתת אחותו ששמע שהי' אביו בא מהדרך שלא הי' יודע במיתת בתו לצאת לקראתו כדי שלא ירגיש אביו פתאום ויצטער ביותר עליה[626] ודוקא אם בא אביו רשאי מפני כבוד אביו. אבל אם בא אחיו אסור. עי' פתחי תשובה סי' שצ"ג סק"ז. ובספר שבלי הלקט שמחות סי' ל"ד כ' בשם מנהגות הגאונים ז"ל שכל אבל קודם ששלמו ז' ימי אבלו יוצא לחוץ בלויית מת אחר אם ימות ח"ו קרובו. ואח"כ חוזר ויושב באבילותו בביתו וכן המנהג.[627]:

ובענין אם האשה אחרי מות בעלה נקרא כגדול הבית עי' חידושי הריטב"א במס' מ"ק כ"א ע"ב וז"ל וצ"ע אשה כגון האם או אחותו הגדולה אם היא חשובה גדול הבית להיות מונה עמהם. ובבדק הבית כתב וז"ל ומ"מ מענין מה שנסתפק מי זה יקרא גדול הבית האם שאינה יורשת או הבן היורש. אין הדבר תלוי בראוי לירש אלא כל מי שעיקר הבית תלוי בו. וכן פי' הר"י גיאות עכ"ל. ועי' כרם שלמה סי' שע"ה:

ובחידושי רע"ק שם כתב בשם תשו' שמש צדקה דגדול הבית הוה דוקא אם הבא הוא נגרר אחר הגדול. כגון בניו וב"ב הסרים למשמעתו או סמוכים על שלחנו ויושבים ודרים בביתו דאז נקרא הוא גדול הבית לדבר הזה. וכתב עוד שם הוגד לי מפי מגידי אמת

[626] **בספר** ארחות חיים סי' תרצ"ו אות ו' כתב בשם שו"ת פנים מאורות ח"ב סי' צ"ט שפסק הלכה למעשה בא' שמתה אמו ולא נודע לו ושעה א' קודם פורים נודע לאנשי ביתו. פסק שלא להגיד לו עד אחר פורים ובסי' קצ"א כ' דבמועד שצריך לנהוג דברים שבצנעה אסור להודיע משום מניעת שמחת יו"ט:

[627] **ובספר** מעבר יבק אמרו נועם פל"ז כתב וז"ל ואין די לאבל שיעמוד בביתו דומם באבלו רק מדברי שיחה והלכות דרך ארץ ברם טובה לו להרבות מזמורי' והשכבות ותחנונים ובכיה על מתו ובפרט בנ' ימי הבכי'. וזה יהי' אחד מהטעמים שאסרו אפי' לעני לעשות מלאכה בהם וימשוך עד סוף השבעה. וכן עד סוף השלשי' ראוי לו שבכל יו' ייחד איזה פסוקי' או מזמורי' לעורר על מתו הרחמי'. וכן יעשה עד תשלו' השנה. ובפרט לאביו ולאמו ויזכיר נשמתם לטוב בשבתות וברגלי':

שזקני העיר הזאת בעלי הוראה לא דנו דין גדול הבית אלא בבנים לגבי אב. או אחים קטנים לגבי גדולים כשהיו אוכלים מתפיסת הבית דאז גרירי אבתרייהו. אבל באחים הדרים בבית לבדם ומופרדים איש מעל אחיו לא דנו דין זה עכ"ל:

ועי' חכמת שלמה להגאון הקדוש מהרש"ק מבראד זצ"ל דאם יש אחד דהבית תלוי בו אז לא אזלינן בתר גדלות בשנים. רק בתר מי שהבית תלוי בו. ואפילו בן קטן. אבל אם כולן שוין בענין כגון דכולם עוסקין בשוה. או כגון שאין שום אחד מהם עוסק בצרכי המת כגון דהמת הי' דר בבית אחר בפ"ע והאבלים דרים בבית אחר בפ"ע. אז אם האבל שבמקום המת הוא גדול בשנים מן הבא עתה אז מונה הבא עמו. ואם אינו גדול בשנים אז אין הבא נגרר אחריו ומונה לעצמו ע"ש. ועי' ש"ך סי' שע"ה ס"ק י"ב וי"ג ועי' קיצור ש"ע סי' ר"ד סעי' ט'. דאלמנה שמנהגת את הבית נקראת גדול הבית. וכן הוא בעקרי הד"ט סי' ל"ו סעי' י"ח:

ובשו"ת יוסף דעת ח"ב סי' שע"ה כתב אודות השיעור י' פרסאות בינוניות מהלך יום א' דהיינו י"ב שעות לענין גדול הבית וא"כ כעת שנוכל לבוא ע"י אייזין באהן באיזה שעות אם יוכל למנות עמו. כתב שם דכל שיעור חז"ל לא מנינן רק מה שהוא עפ"י דרכי הטבע ולא כפי תחבולות מתחכמות שהמציאו אנשים בזמנינו דאם נימא כן ישתנה דרכי התורה מדי יום יום לפי המצאת בני אדם ע"ש. בא לו השמועה לאחר ל' די בחליצת המנעל שעה א' ואינו קורע ועל אביו או אמו קורע לעולם. סי' ת"ב:

ובעיו"כ כו' או ספסל. ומותר לרחוץ אפי' שעה או ב' קודם הלילה ואפי' הרחיצה בחמין. מ"א סי' תר"ו סק"ו:

סימן תתרנט

טעם. שלושים באבל. כתיב הכא ראשיכם אל תפרעו וכתיב בנזיר גדל פרע שער ראשו מה בנזיר שלושים אף כאן שלושים[628]. מ"ק דף י"ט ע"ב.

[628] **ונוהגין** שלא לישב במקומו כל שלשים ועל אביו ואמו כל י"ב חודש. והמנהג הוא ע"פ הירושלמי דהלכה כר"י שבשבוע ד' יושב במקומו ואינו מדבר (עי' מ"ק כ"ג ותוס' שם בד"ה רבי יהודא) לכן נהגו שלא לישב במקומו כדי שיוכל לדבר. ועי' פתחי תשוב' סי' שצ"ג סק"ז בשם ס' חמודי דניאל כ"י כשאבל משנה מקומו צריך להרחיק ד' אמות שבלא זה כחד מקום חשוב. וכ"כ המ"א סי' צ' ס"ק ל"ד לענין קובע מקום לתפלתו דבתוך ד' אמות חשוב מקום א' ע"ש. ועי' קו"א בהשמטה לסעי' תתרמ"ו:

סימן תתרס

עוד טעם. לפי שכל תלתין יומין אתדנו נפשא וגופא כחדא ובגין כך אשתכח נשמתא לתתא בארעא דלא סלקת לאתרה כאיתתא דיתבת לבר כל יומי מסאבותה[629]. זוהר ויקהל דף קצ"ט ע"ב:

סימן תתרסא

טעם. שנהגו שלא ליקח שום דבר מבית האבל כל ז'. משום שרוח רע שורה עליהם כל ז' ימים. א"ר סימן רכ"ד:

קונטרס אחרון

כל ז' ימים. ובספר יוסף אומץ דף קצ"ב כתב קבלתי ממורי הגאון מהר"ה סג"ל ז"ל מה שנוהגין שלא ליקח מבית האבל שום דבר תוך ז' אין לו שום עיקר בעולם ואמר שטעות זה בא מהא דכתבו הפוסקים המשאיל חלוק לחבירו לילך בו לבית האבל אינו רשאי ליטול ממנו עד שיעברו ימי האבל:

סימן תתרסב

טעם. שאין אומרים הלל בבית האבל. מטעם שנאמר שם לא המתים יהללויה ונמצא לועג לרש. ט"ז סימן שע"ו ס"ק ב'.[630] ועיין פתחי תשובה שם ס"ק ב' דבבית האבל שאינו

[629] **ועי'** זוהר ויקהל דף ר"י דכל תלתין יומין לית לך נשמתא דלא תקבל עונשא עד לא תיעול לגנת' דעדן. כיון דקבילת עונשא עאלת לגנת' דעדן:

[630] **ונהגו** שהאבל הולך למקום אחר והציבור אומרים הלל. ולפי המנהג גם אם מתפלל בבית שמת שם המת ואין שם אבילים כלל אומרים הלל. שו"ת נו"ב תנייא חיו"ד סי' רט"ו. כתב יד אפרים הלכות אבילות סעיף ח' מה שיש נוהגין לצוות לאבל לילך לחדר אחר אין זה עולה לפי הטעם שהנשמ' אוננת שם אך אם יש שם חדר אחר נקי יכולים המתפללים ללכת שם לומר הלל ע"ש. **ועי' יוסף דעת** יו"ד סימן שע"ו דגם אם נשלם לו השבעה ביום ההוא לא יאמר האבל הלל דאף דקי"ל מקצת היום ככולו אבל מ"מ הנשמ' אוננת שם כל היום ושייך לועג לרש. וגם הטעם דהוי דבר של שמחה שייך בזה דעוד אסור בשמח' ע"ש. **ובפתחי תשובה** שם סעיף ב' כתב בשם הרב הגדול **מו"ה דניאל** דאם אירע לאבל יום ז' בר"ח יאמר הלל אחר יציאה מבהכ"נ שאז אינו אבל ע"ש. ובאליהו זוטא סימן קל"א סק"ה כתוב בשם שכ"ג סי' תכ"ב דבספרד נוהגין לומר הלל בבית אבל בר"ח על פי דברי כל בו ע"ש. ועי' פר"ח סי' תכ"ב וז"ל ומיהו אם יש מקומות שנהגו לאומרו אין מוחין בידם ע"ש.

כתב החק יעקב סי' ת"פ סק"ב דמי שאירע לו אבל בפסח שלא נהג אבילתו קודם יו"ט גומר את ההלל אע"פ שאין אומרין הלל בבית האבל בפסח פשוט שאומרים דהרי אפי' בחנוכה י"א שאומרים מכ"ש בפסח שהוא מחיוב לומר שירה על הגאולה ואף גם דהוי כאבילות בפרהסיא כיון שהכל אומרים ע"ש. וצו"ץ ודאי דאומרים ואף דביום שא"א תחנון אם הי' חל בחול א"א צו"ץ היינו משום יום שמחה וכאן גוף הענין הוא אבילות ותחנון א"א לפי שמה"ד מתוח' עליו אבל מה ענינו לצו"ץ. יוסף דעת יו"ד סימן ת'. ובשבת במנחה א"א ואני תפלתי מפני שאומרין אותו בניגון ואין לנגן בבית האבל ובליל מוצאי שבת א"א ויהי נועם ולא יושב בסתר עליון אלא מאורך ימים אשביעהו. **והטעם**. שאין בדין לומר שירה בבית האבל. וגם אינו מברך על הבשמים כמו בת"ב. אבודרהם. וע"ל סעי' תר"ס בהשמטה:

ובספר זכור לאברהם חיו"ד אבל אות ה' כתב בשם ספר מראית העין להגאון חיד"א דמנהג העולם שהאבל מברך

בית שמת שם המת אלא שמת במקום אחר אומרים הלל אך האבל אין לומר מטעם שנאמר שם זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו. וכן בהבדלה שעושה תוך שבעה על הכוס אע"ג דרשאי להבדיל אין לו לומר פסוקי שמחה שקודם לה רק יתחיל מהברכות וכל מה דראוי לאבל שלא לומר אפי' רצה להחמיר ע"ע ולומר אינו רשאי מפני כבודו של מת ע"ש. ועי' באר היטב א"ח סימן תכ"ו ס"ק ד' דאבל לא יקדש הלבנה בז' ימי אבילות ודוקא כשיש עוד זמן לקדש אבל אם עובר הזמן שאינו יכול לקדש הלבנה יכול לקדש בימי אבלו ע"ש. וא"ר שם ס"ק ט"ו כ' ונראה דיקדש בביתו אם יכול ע"ש. ובסידור יעב"ץ כתב דגם האבל אם ז' של לבנה הוא בתוך ימי אבילתו לא יחמיץ המצוה. וע"ל סעיף תנ"ב:

קונטרס אחרון

כיון שהכל אומרים. ובספר החיים להגאון הקדוש **מהרש"ק מבראד** זצ"ל סי' תקכ"ו כ' דגם בשאר יו"ט ואפי' ביו"ט שני של ימים אחרונים או בעצרת ביו"ט ב' דקיי"ל דיום אחרון עולה למנין שבעה חייב האבל לומר הלל. ואף אם מתפלל בביתו ביו"ט מ"מ יאמר הלל כיון שעדיין לא התחיל אבילות כלל. ואף בר"ח וחנוכה שחל בשבת יאמר האבל הלל אם סיים תפלתו בשוה עם הצבור דהוי בפרהסיא אם לא יאמר עמהם:

סימן תתרסג

טעם. שהקובר את מתו אפי' בעי"ט לעת ערב ונהג אבילות רק שעה מועטת קודם יו"ט כיון שבא הרגל מפסיק את האבילות ונחשב לו כאילו כבר נהג אבילות כל ז'. משום דכתיב **ושמחת בחגך** אתי עשה דרבים ודחו עשה דיחיד[631]. לבוש סימן שצ"ט סעיף א':

קונטרס אחרון

ר"ה ויו"כ. שעה אחת לפני יו"כ חשובה כז' ונוהג דין ל' עד ערב החג והחג מבטל ממנו גזרת ל' ומגלח בערב החג לבוש סי' תקמ"ח סעי' ט"ו.

שעה אחת לפני החג הרי ז' והחג הרי י"ד ושמיני עצרת חשוב כז'. **והטעם** משום דילפינן מקראי שאם לא הקריבו קרבנות של עצרת בעצרת יש לו תשלומין להקריבו כל ז' וחשבוהו ג"כ כז' ימים לענין אבילות וכל המועדים הוקשו להדדי הרי כ"א יום ויום שני

במ"ש בהבדלה על הבשמים וכן הוא מנהג פשוט בעה"ק ירושלים תובב"א וכן ראוי להורות עכ"ל. ועי' פ"מ א"א סי' רצ"ז סק"ה שגם דעתו כן הוא:

[631] **וזה** אפי' למאן דאמר אבילות דאוריית'. וכ"ש למאן דאמר דכל אבילות דרבנן. שם. ואיך הרגל מבטל אלא גזירה אחת כגון גזירת שבעה לבדן או גזירת ל' לבדן ולא שניהם יחד. שם סעיף ז'. והשוו חז"ל כל יו"ט לבטל את האבילות אפי' ר"ה ויה"כ אע"ג דלא כתיב בהו שמח' אחז"ל שמבטלין את האבילות כמו הרגלים דכולהו הוקשו להדדי **בתורה** דכתיב **אלה מועדי י"י** ויש בכללם ר"ה ויו"כ. לבוש סימן תקמ"ח סעיף י"א:

של ש"ע הרי כ"ב יום ומשלים עליהם ח'. **וטעם**. ששמיני עצרת אינו מבטל דין ל'. לפי שלא נהג גזירת ל' כל ימי החג האיך יבא השמיני ויבטל ממנו גזירת ל' שלא נהג בהן לפיכך דיו שנחשב יום ח' כז' ימים שלימים וישלים עליהם עוד ח' ולא יבטל כל דין ל'. שם סעי' ט"ז.

השומע שמועה בשבת או ברגל והוא יום ל' ולמוצאי שבת ורגל נעשית רחוקה אינו נוהג אלא יום א' ולערב חולץ מנעליו זמן מה אע"ג דגם ביום הי' אסור בדברים שבצנעה לא נפטר בזה שהרי עכ"פ חייב בכל דיני אבילות שעם א' וזה לא הי' נוהג בשבת ולכן אינו דומה שאם חל ז' שלו בשבת אינו נוהג שום אבילות במו"ש לפי שכבר נהג כל דיני אבילות בכל השבוע. **והטעם**. שלא ינהוג ז' ול' כאלו שמע ביום ל' בחול. כיון דהשמועה גורם לאבילות ובשבת א"א לנהוג שאר אבילות. וא"כ יהי' הגרמתו חמור משל עצמו דבעצמו של יום השמועה אינו נוהג ובמה שהוא גורם ינהוג אבילות משא"כ כששמע בחול. חכמת אדם כלל קס"ו סעי' ד' בשם לבוש. ועי' ט"ז סי' ת"ב סק"א:

סימן תתרסד

טעם. דאסור לאבל לישב על מקום גבוה. דכתיב באיוב וישבו אתו לארץ. על הארץ לא נאמר אלא לארץ בדבר הסמוך לארץ. ירושלמי פרק ואלו מגלחין. וסמוך מסתמא היינו בג' טפחים:

סימן תתרסה

טעם. למנהג שאין מנחמים את האבל עד יום ג'. כי עד ג' ימים תוקפו של אבל קיים לפי שצורת הפנים ניכרת והוי כחי ואין מקבלין תנחומין על החי.[632] עיין מד"ר ויקרא פי"ח וידי משה שם:

קונטרס אחרון

ואין מקבלין תנחומין על החי. וכעת נעשה חדשות שתיכף אחר שנפטר בעודו שוכב על הארץ ילכו שם אנשים ויושבין שם וידברו על לב קרובי המת ובני ביתו ואסור לעשות כן כי הוא מנהג עכו"ם ועובר על בחוקותיהם לא תלכו:

[632] **ובמהרי"ל** כתב **הה"ר אנשיל** בא מווינא ביום שנפטר בת מהר"ש והלך אליו לנחמו ביום השני. וכשהלך מהר"ש על הישיבה אחר השבעה נתן שלום להה"ר אנשיל:

סימן תתרסו

טעם. דאבילות אין חייב בחינוך אפי' הוא בן י"ג שנה פחות איזה ימים. עיין סימן שצ"ו סעיף ג' ועיין רש"י תענית דף י"ג ע"ב בד"ה אין הבוגרת. משום דטעם האבילות כדי שיפחד וידאג ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה עי' טור סי' שצ"ד בשם הרמב"ם. נמצא שעיקר טעם האבילות הוא משום תשובה שיחזור בתשובה. אבל בקטן אין שייך טעם זה שיחזור בתשוב' כי הוא לאו בר עונשים שיהי' ערב בעד החולים.[633] ומה שמקרעין לו כשמת לו מת משום עגמת נפש. בית הלל סימן שפ"א. ועי' באר היטב סי' ש"מ ס"ק כ"ח:

קונטרס אחרון

ואינו חייב בו. ועי' פתחי תשובה שם סק"ד בשם ספר חכ"א כלל קס"ח דין ו' דקטן שהגדיל תוך י"ב חודש אפשר דבזה חייב כיון שאינו אלא משום כבוד או"א ע"כ. ונערה בת י"ב שנים חייבת באבילות. יוסף דעת שם:

סימן תתרסז

טעם. שרגילין **ללכת לבית הקברות בתענית**. משום דבית הקברות מקום מנוחת הצדיקים ומתוך כך הוא מקום קדוש וטהור והתפלה נתקבלה ביותר על אדמת קודש והמשתטח על קברי הצדיקים ומתפלל אל ישים מגמתו נגד המתים השוכבים שם אך

[633] **ואפי'** הגדיל תוך שבעה בטל ממני כל דין אבילות ואינו חייב בו. סי' שצ"ו סעי' ג' וט"ז שם:

[634] **ועי'** פ"מ א"ח סי' תקפ"א ס"ק ז' וז"ל **ובסידור מענה לשון** יש תפלות מה שאומרים על הקברים משמע קצת **שמבקשים מאת הנפש שילין טוב בעדינו** ע"ש. ועי' בס' חסידים אות ת"נ כי הנאה יש למתים שאוהביהם הולכים על קבריהם ומבקשים על נשמתן טובה ומטיבים להם באותו עולם וגם כשמבקשים מהם הם מתפללים על החיים ע"ש. ועי' מ"א סי' תרצ"ו ס"ק ה' דבמקום שנהגו שביום ז' הולכין על הקבר לקונן אסור בפורים אלא האבל לבדו ילך שם עם חזן אחד ויאמר לו השכבה (אל מלא רחמים). ואפי' בערב פורים אסור לילך שם שלא יחשבו העולם שאבילות נפסק מחמת פורים ע"ש. כתב הכלבו דאם יום השביעי בר"ח אינו הולך לבית הקברות וכן לקטן:

ועי' מטה אפרים סי' תקפ"א אות כ"ב דאבל אסור לצאת מביתו ליכנס לבהכ"נ לומר סליחות עם הציבור אפי' אחר שעברו ג' ימי אבילות ואפי' ביום ראשון של סליחות כו' אבל בער"ה מותר ליכנס לבהכ"נ לומר סליחות עם הציבור ואז יכול להתפלל שם ג"כ עם הציבור וכן בערב יו"כ במקומות שנהגו להרבות בסליחות בערב יו"כ כמו בר"ה ע"ש. ועי' מחצית השקל סימן תקפ"א ס"ק ד' דאבל אסור להתפלל דוקא בר"ה וי"כ אבל בימי הסליחות אפי' זכור ברית ער"ה רשאי להתפלל וכן בימים שא"א תחנון מותר להתפלל אפי' שחרית אם אחר יאמר הלל אבל מוסף לא יתפלל ע"ש. **ובס' יש נוחלין** כתב להדיא שמותר בשאר ימים שא"א תחנון ומי שאינו עושה כן גוזל אביו ואמו וחבר הוא לאיש משחית ע"ש. ועי' נודע ביהודה קמא תשובה ל"ב וז"ל הדבר פשוט שאין למחות באבל להתפלל אפי' בעשרת ימי תשובה. הן אמת שהמנהג בכמה מקומות שאין נותנים להאבל להתפלל בעשרת ימי תשוב' אבל לא נתפשט מנהג זה מבעלי תורה. אבל מה שהפליגו החולקים עליו לומר כן מר"ח אלול. מעולם לא שמענו ואפי' בימי הסליחות שנהגו כן במקצת מקומות לדעתי יצא להם טעות זה ממה שראו במ"א סי' פ"ח סק"ג דמיום ראשון של סליחות נקרא ימים נוראים. אבל לא ראו סוף דבריו שמסיים לכל כה"ג. והחילוק פשוט דשם הטעם שכבר מתאספים רבים לבהכ"נ יש בושה לעמוד בחוץ ע"ש. ועי' פ"מ סי' תרע"א סק"ח דהאבל יכול להתפלל מנחה ומעריב בחנוכה ושחרית עד ב"ש ובט"ו באב ובשבט ול"ג בעומר דלית הלל י"ל דהאבל מתפלל

יבקש מאת הש"י שיתן אליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר **תנצב"ה**.[634] מהרי"ל הלכות תענית:

קונטרס אחרון

להתפלל מנחה ומעריב. ועי' פתחי תשובה סי' שע"ו סק"ח בשם תשובת מאיר נתיבים סי' פ' שהאריך להתיר להתפלל בשבת וי"ט אם גם קודם האבילות הי' דרכו בכך להתפלל בשבת וי"ט ע"ש. ועי' ט"ז שם סק"ב שכתב בשם הב"ח דבימים נוראים אם האבל הגון ולא נמצא כמוהו הוא קודם להתפלל אפי' תוך ל' על אביו ועל אמו ולא כיש מקפידים:

ובספר ארחות חיים סי' תקפ"א אות ז' כתב בשם שו"ת ריב"ם שנייטוך סי' מ"א שמי שהי' מוחזק להתפלל בימים נוראים בר"ה ויוכ"פ ונעשה אבל ב"מ על אביו והוא בתוך י"ב חודש דמותר להתפלל בימים נוראים לפני התיבה:

ועי' מהרי"ל דבק"ק פראנקפורט אין אבל יורד לפני התיבה ביום שאומרים בו הלל אפי' למנחה שלפני אותו יום. וכן בע"ש אין מתפלל מנחה:[635]

אבל תוך שבעה אין לו להתפלל לפני התיבה (להוציא את הרבים ידי חובתן) אלא אם אין שם אחר מי שיתפלל. אך אם הוא אבל על אביו או אמו נוהגין שמתפללין לפני התיבה אעפ"י שיש שם אחר. קיצור ש"ע סי' ר"י סעי' ה'. ועי' סי' שפ"ד סעי' ג':

סימן תתרסח

טעם. למה אנו הולכים להתפלל על המתים כשיש שום צער והא כתיב ודורש אל המתים. רק משום דדוקא אל המתים שהולך האדם אל הגוים עע"ז שלעולם נקראים מתים אפילו בחייהם אבל ישראל ואותם הצדיקים עליהם אמר שהע"ה **ושבח אני**

שחרית ג"כ ובחה"מ דהוי כיו"ט מנעתי לפעמים להניח האבל להתפלל מנחה ומעריב ע"ש:

כתב א"ר סי' תקפ"ב ס"ק כ"ב וז"ל בתשובת מהרי"ל כתב שלא יעבור לפני התיבה בר"ח בעת הלל ובקריאת המגילה דאז הקהל בשמח' כמו בשבתות וי"ט ע"כ משמע דבשאר ימים שא"א תחנון מותר ואפי' בר"ח עצמו נ"ל דמותר להתפלל מנחה ומעריב וכן בחנוכה אם לא בלילה הראשונ' שמברכין שהחיינו על הנרות שצריכה יותר שמח' ע"ש (ודוקא בציבור אין לאבל לומר שהחיינו אבל בביתו יכול לומר שהחיינו. עי' מ"א סי' תקנ"א ס"ק מ"ב דכתב וז"ל לא מצינו שאבל אסור לברך שהחיינו ובין המצרים **הטעם** דאסור לומר שהחיינו. משום דהזמן ההוא זמן פורעניות ע"ש ועי' ט"ז שם ס"ק י"ז). **ובהגהות יד שאול** יו"ד סי' שע"ו סיים וכתב דאם יש אחר אינו נכון שיתפלל האבל שמה"ד שורה עליו והכל כפי המנהג ע"ש:

[635] **ובענין** אם יכול לברך שהחיינו על פרי חדש כתב בחידושי' וביאורי' להה"ג ר"ז סעי' ד' שיכול לברך גם בימי אבלו. ובס"ח סי' תתל"ט כתב דלכך תקנו כל הברכות בל' רבי' שאילו נתקנו בלשון יחיד נראי' כאלו לשוא כי איך יתכן שהעבד יברך אשר בחר בנו מכל העמי' ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו. אבל כשמתוקנת בל' רבי' אז אין קשה. וכן אם היו מברכי' שהחייתני וקיימתני והגיעתני לזמן הזה איך יתכן למרי נפש שמת לו עת בו ביו' לברך כן איך יאמר מי שהוא מר נפש שהחיינו וכו'. אבל כשיאמר שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה לא בשבילו לבד אומר אלא בשביל אחרי':

המתים שכבר מתו כלומר שבזמן שכבר מתו **ועכשיו הם חיים בג"ע**. ועוד כי שאר האומות כשהולכים על המתים הולכים בכשופים אבל ישראל הולכים אצל מתיהם בתשובה ותענית וכוונתם שנשמות המתים יתפללו להשי"ת עליהם והקב"ה חס עליהם. זוהר ויקרא דף ע"א:

סימן תתרסט

טעם. שתולשין עשב או צרור ומשימים על מצבה. אינו אלא משום כבוד המת להראות שהוא הי' על קברו וכתב בר"מ שיניח ידו על הקבר.[636] באה"ט או"ח סי' ר"ח בשם דרישות. ועי' בספר ברכי יוסף סי' רכ"ד אות ז' שישים יד שמאלו דוקא ולא יד ימינו:

קונטרס אחרון

ידו על הקבר. ובספר מעבר יבק שפתי רננות פ' מ"ג כתב שלכך משימים יד על ארון המת או על הקבר לבקש רחמים על המת. לפי שבידו של אדם ט"ו פרקים כמנין ט"ו תיבות שבפסוק יחיו מתיך[637] נבלתי יקימון הקיצו ורננו שוכני עפר כי טל אורות טלך

[636] **עוד** כתב בדרישות מהר"ש כשהי' הולך על הקבר הי' אומר **יהי רצון שתהא מנוחתו של פלוני פה בכבוד וזכותו יעמוד לי**. ואסור להישען על המצבה. ט"ז סי' שס"ד סק"א. ועי' ספר חסידים אות תשמ"ה כשמזכירים תלמידי חכמים אין צריך לומר זכרונם לברכה כמו שאין אומרים כשאנו קורין בתורה על משה ועל אהרן זכרונם לברכה וכ"ש כשאדם מזכיר טענה מתלמידי חכמים שאין כותבים ז"ל כו' ובתוך י"ב חודש שמת האב אם מזכיר אותו יאמר ז"ל אבל לאחר י"ב חודש לא יאמר ע"ש:

[637] **בספר** התשב"ץ אות תמ"ו כתב וז"ל הר"ם ז"ל אומר בספר האמונו' יש כתוב אחד אומר ובלע המו' לנצח משמע שיהא מבולע לעולם. וכתוב אחד אומר והנער בן מאה שנה ימו'. ומשני אותם שמתים עכשיו קודם שיבוא משיח הם יעמדו בתחיי' המתים ועליהם נאמר בלע המו' לנצח כי לא ימותו עוד לעולם ועד. אבל אותם שחיים בשעת ביא' הגואל עליהם נאמר והנער בן מאה שנה ימו' כי ימותו לבסוף אמנם יחיו כל כך דאפילו בן מאה קרוי נער כדכתיב והנער בן מאה שנה ימו':

ובספר העולמו' כתב בשם ספרים שתהיה התחיה קודם זמן קיבוץ הגליו' כמו שביאר זה ישעיה באמרו יחיו מתיך וגו' לך עמי בא בחדריך. זכר מיד ענין הגאולה באמרו ביום ההוא יפקוד ה' בחרבו הקשה וגו' והי' ביום ההוא יתקע בשופר גדול ושאר פסוקים שנאמרו בזה:

ויברא השי"ת חדשה בארץ להחיות את המתים שכבר מתו מקצתם צדיקים גמורים ומקצתם נביאים ומקצתם חכמי הדורות הנקובים בשמות ונודעים לבני האדם. ומהם רשעים מלכים קיסרים וגדולי עולם וגם מן החדשים אשר מתו מזמן קרוב שכל רואיהם יכירום. ואלה הקמים בתחיה כולם פה אחד יעידון שה' אחד ושמו אחד. וששקר נחלו אבותיהם. ומשה אמת ותורתו אמת. וכאשר יראו בני האדם הפלא הגדול הזה יטו את לבבם לדברי הקמים ויאמינו בם. וזהו יום ה' הגדול והנורא שהנביאים נבאו עליו ע"ש:

ובספר דבש לפי מערכת ת' אות כ"ג כתב בשם הרמ"ע ז"ל וז"ל כתיב יחיו מתיך נבלתי יקומון אמר רב ייבא סבא בזוהר משפטים כי בדור התחיה מי שלא מת עדיין יבול לשעה קלה לעכל זוהמת הנתש וכלם יקומו מיד כי לא תהי' מיתתם מסט"א אלא נפילה וקימה הכל מיד המלך העליון ומיתתם בידי שמים ואין בהם מכה ופגימה כלל. וזהו שאמר יחיו מתיך שכבר מתו והוטל עליך לקברם בזמנים מתחלפים והרוח שבה אל האלהים. צריכים לתחיה גמורה. אבל נבלתי ל' יחיד שכלם יבלו בבת אח' במצותי ושלא ע"ו שניח ולא תסתלק נשמתם לגמרי קימם היא להם לא זולת. אמנם לא ישוו בקימתם כמה שהושוו בנבלתם אלא שכל א' יקום ושלמותו בידו נכוה מחופת חבירו:

ובספר מדרש אליהו דרוש ג' כתב וז"ל הרמב"ם ז"ל באגרת התחיה כ' שאותם החיים אשר יקימו ויקומו מקבריהם יהי' כאנשי עולם הזה בכל דבריהם. ר"ל שיאכלו וישגלו ויולידו ואחרי ימים ארוכים מאד ימותו והראיה שיאכלו

וישתו אחר התחיה משום דאמרינן פ' חלק א"ר יוחנן מנין לתחיית המתים מן התורה שנאמר ונתתם ממנו תרומת ה' לאהרן הכהן. וכי אהרן לעולם קיים שנותנין לו תרומה אלא שעתיד הקב"ה להחיותו וישראל נותנין לו תרומה הרי שיהי' אז אכילה ושתיה [הערת המדפיס: **בספר** נועם מגדי' (קרח) כ' על מה שאמז"ל פ' חלק מנין לתחיית המתי' מה"ת דכתיב ונתת' ממנו כו'. ויש לשאול בזה דהנה עיקר נתינת התרומה כפי הנראה מפשטות המקראות והשכל היה הדבר משום פרנסת הכהני' שלא נטלו חלק בארץ. ולעתיד כפי המשמע מדברי ספרי' יטלו לעתיד גם הכהני' והלוים חלק בארץ ומה מקום לחיוב התרומה. וגם בלא"ה אפי' לשמואל דאמר אין בין עולם זה לימות המשיח אלא שיעבוד מלכיות שנאמר כי לא יחדל אביון. אבל בעת התחיה שמואל נמי מודה דלא יהי' אביון. ובעת ההיא ודאי יתקיימו כל הנבואות לא יהי' עוד כנעני עי' ברש"י ז"ל במס' שבת בסוגיא דלא יצא איש בסייף כו'. ומה צורך יהי' אז בקיחת התרומה. אך האמת ענין התרומה גם שהיא משו' פרנסה וטרף ליראיו. יש בה גם משו' כבוד והדר לכהנים שהראשית ינתן להם כמו ביכורי' כלפי שמיא בהבאה וכדאשכחן וקדשתו לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך ראשון כו' כן יהי' גם הדבר הזה גם לעתיד לעת התחיה משום כבוד ותפארת הכהני':]:

וגם מהר"י אברבנאל סובר שבסוף ימותו וילכו לעולם הנשמות לקבל שכר מעשיהם על פי הדין והחשבון ע"כ. וכתב שם ואני המחבר דעתי נוטה לדעת הגאון בספר האמונות שלא יחזרו למות. והראוים יקומו בגופם אשר להם מקודם כדמותם כצלמם בלי שום שינוי כלל עד שיכיר איש לאביו ולאמו ולבנו ולבתו ולאחיו. וקמים במומיהם [הערת המדפיס: **בספר** מדרש תלפיות אות י' כתב שבתחיית המתי' יהי' זוכרים כל מה שעברו בזה העולם משום שאמרו חז"ל שעומדי' במומיה' כדי שיכירום וכו' ומכאן נלמד שיזכרו כל מה שעברו בין אדם לחבירו כדי שיתמה עוד הדברים בזוכרם זה לזה מה עבר ביניהם כשהיו בעולם:] כאומרם ז"ל לפרסם וכונתו יתברך. והקב"ה מרפא להם ויאירו ויזהירו כלם כזהר הרקיע המאירים וכעצם השמים לטוהר כאדם הראשון יציר כפיו של הקב"ה שעקבו הי' מכהה גלגל חמה אחר שחטא יע"ש מקודם. ויהיו חיים לעולם ויאכלו וישתו ויתענגו באותם הגופו' עצמן כדי שיקבלו שכר מעשיהם בגופות עצמן. אשר בהם קבלו העונש וישיגו דעת עליון כמלאכי רום ויכירו לבורא העולמות באמיתות כמו שהכירו אדם הראשון. כמו שאמר למלאכי' כשטעו בו שאמר להם אני ואתם נקלס להקב"ה. ובמעשיהם המשובחי' יתלבנו ויזדככו הגופות ויעלו למדרגת משה רבינו ע"ה. בענין אשר נקרא איש האלקים שהי' מושבו בשמי' בגוף ובנפש בהיות שכל הגוף נזדכך ונתלבן ונזדקק ג"כ יעלו למדרגתה זאת עד שימאסו באכילת הגשמיות ויהי' התעסקות באלהיות כמלאכי שמים ויקדשו ויעריצו ויפארו תמיד אל קדוש ישראל כי פארם ויזמרו וישירו להקב"ה הם מלמטה והמלאכים מלמעלה בהיותם שוין להן. ובהגיע האלף השביעי שהקב"ה מחדש עולמו אז יפתח להם הקב"ה שערי גן עדן הנעלם מעיני כל חי ויכנסו שם משפחות משפחות וכל אחד יכיר את מקומו מושב מדרגתו ושם יזדקקו עוד הגופים עד שיעלו ממש למדרגת המלאכים כדחז"ל צדיקים שעתיד הקב"ה להחיותם שוב אינן חוזרין לעפרן כו' ואחר כל זה אין לנו עסק במסתרים:

ובשם הזוהר פ' תולדות כתב וז"ל רבי יצחק פתח הדודאים נתנו ריח וכו' תנו רבנן לעתיד לבוא הקב"ה מחיה את המתים וינער אותם מעפרם שלא יהיו מבנין עפר כמו לעתיד בתחלה שנבראו מעפר ממש שאינו מתקיים. הה"ד וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה. ובאותה שעה יתנערו מעפר מאותו בנין ויעמדו בבנין מקיום להיות להם קיומא הה"ד התנערי מעפר ע"כ.

ופי' בזה מאמר מס' סוטה אמר רבי אלעזר כל אדם שיש בו גסות הרוח אין עפרו ננער שנאמר הקיצו ורננו שוכני עפר. פירש"י ז"ל ננער מקיץ בתחיית המתים. וקשה ולמה לא אמרו בפי' אינו קם או אינו חי בתחיית המתים מהו אין עפרו ננער. אלא רצו לרמוז שלעולם יקום בתחיית המתים אבל יקום ביסוד העפר הראשון יסוד רעוע ואין עפרו הראשון ננער ממנו להחיותו לעולם. אלא יחזור למות ע"ד והנער בן שנה ימות כדמסיק בגמרא שמדבר באומות העולם. וגם זה שיהי' בו גסות הרוח יהי' כן. אבל שערי המתים שיקומו יהיו בכלל בלע המות לנצח ע"ש:

ובש"ע האריז"ל כתב וז"ל דע כי המצות שאינו יכול לקיימם בעוה"ז כמו קרבנות וכיוצא ב"ה צריכין להתגלגל כל אותן שלא קיימו מצות אלו בימיהם אחר שנבנה ביהמ"ק לקיימם. ואל זה רמזו ישמעאל בן אלישע כ"ג כשאמר לכשיבנה ביהמ"ק אקריב חטאת שמינה. והנה שאר מצות יבום וכיוצא אשר אין יכול האדם לקיים יתעבר בזה דרך עיבור [הערת המדפיס: **בספר** דרך פקודיך בהקדמה כתב בשם ספר הגלגולים ממרן האריז"ל וז"ל דע כי גלגול הוא שבצאת הולד ממעי אמו נכנס הנשמה בגוף ההוא והיא סובלת כל הצער והיסורים הבאים על אותו האדם מעת שיצא לאויר העולם עד שימות ואין ברשותה לצאת עד יום המיתה. אך העיבור הוא שבא' הנשמה בעוה"ז בהיות האדם נולד כבר בעולם והוא גדול אז נכנסת נשמה אחרת ודומה האדם ההוא לאשה עוברה שיש לה וולדות בתיך מעיה ולכן נקרא עיבור כך זה האדם מלבד הנשמה העיקרית שלו שנכנסת בו בעת צאתו לאויר העולם נתעברה בו נשמה אחרת זולת עכ"ל:

ובספר קרבן שבת כתב בשם האריז"ל שהצדיק בא לפעמים בסוד העיבור היינו כשלא הי' אפשר לו לקיים מצות

וארץ רפאים תפיל ואז יאמרו. ונחך ד' תמיד והשביע בצחצחות נפשך ועצמותיך יחליץ והיית כגן רוה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו. ובנו ממך חרבות עולם מוסדי דור ודור תקומם וקורא לך גדר פרץ משובב נתיבות לשבת. שיזכה להעלות נפשות הרשעים מתוך הגיהנם מדי עברו שם כו' והמבין טעם סמיכת כהן גדול על האברים הנקרבים על גבי המזבח יבין טעם שימת היד על המת או על קברו:

ובספר מעבר יבק שפתי צדק פ"ז דף ס' ודף נ"ה כתב סדר ההשכבה שנהגו באיזה מקומות לאומרה בקבורת המת ובכל ז' ימים בביתו אחר התפלה. ועוד תפלה בעת שמבקר אדם את מתו כדפסק מהר"י קארו יו"ד ס"ס שד"מ. ובתוך השנה ובפרט בשלשים יום הראשונים. ובשפתי רננות שם פ' כ"ג הביא דברי הזוהר ויחי דף רי"ז ע"ב דבעי ר' יצחק מר' יהודא דיזיל לקבריה כל שבעה יומין ותבעי בעותך עלי. ואם האבות צוו לבנים לעשות דברים לאחר מותם כשיעשו הבנים הוא כאלו יעשוהו האבות כי ברא מזכה אבא. כיון שע"י האב זכה הבן. והמתים מתפללין על הבנים בפרט.

ובספר אור צדיקים כ' בשם האריז"ל כי הזמן המובחר לילך על קברי צדיקים הוא בער"ח ובט"ו לחודש שאז הלבנה במילואה ועת רצון הוא למבקשים ומתחננים בקשות ותחנונים וראוי להתפלל וליתן צדקה בעד נשמתם. כי גם הם מתפללים עלינו:

זכרונם לברכה. בספר אשל אברהם להגאון הקדוש **מבוטשאטש** זצוק"ל כ' דדוק' כשאומר בשמו דבר הלכה אך איננו אומר כן כדי להזכירו לפני שום אדם רק כותב כדי להודיע ההלכה וכדי לומר בשם אומרו מזכיר שמו או כדי לידע אודות פלפולים על פי שיטת בעל המאמר במקומות אחרים על זה הוא שכתב בס"ח ז"ל שא"צ לומר ז"ל. ולזה הביא ראיה ממה שקורים בתנ"ך הק' ובלשון חז"ל ומזכירים ת"ח שלא נכתב לשון ז"ל שכיון שאין כוונת הקורא מצד הזכרת האומר רק כוונתו מצד לימוד ההלכה א"צ לומר ז"ל כי הוה ליה לא אפשר ולא קמכוון כי מוכרח להזכיר כדי לומר בשם אומרו. משא"כ כשמזכירו התם ואינו אומר בשמו שום דבר הלכה. וכן כשאומרים דבר הלכה בשם אחד כדי לעורר עליו זכרון הרי ודאי מזכירים טובתו בההלכה שלימוד תורה הק' נקרא טוב וכל שכן הלכה שלולא האומר לא היתה מתקיימת לדורות הרי בודאי יש הזכרת טובתו אומרים ז"ל כמו שאומרים חרבונה ז"ל שכיון שמזכירים טובה שעשה אומרים ז"ל. ומ"מ נראה דלכ"ע הרוצה להחמיר ע"ע ולומר ז"ל גם כשכוונתו רק מצד לימוד וכן כשכותב אין ע"ז חשש טענת גרעון כל דהו וכן הוא על צד היותר טוב עכ"ל:

יבום וחליצה וכדומה באים אלה הצדיקים בזמן שאדם אחר בא לקיים מצוה זו מתעברים בו דרך העברה ואינן מתקיימין אלא י"ב חודש בתוכו עד שיקיים מצוה זו ובסוף חוזרים אל מקומו הראשון:] ולא גלגול ואז יקיימנו:

ובספר מדרש אליהו דרוש ז' כתב דבתוך י"ב חידש אם אומר דבר בשם אביו. יאמר כך אמר אבא מרי הריני כפרת משכבו. ולאחר י"ב חודש יאמר זכרו לחיי העולם הבא:

ובספר ארחות חיים סי' תרכ"א בהגהות כתב בשם ירושלמי כשם שהקשת יורה החץ כן אם מזכירים נשמת הצדיק לברכה ואומר זצ"ל מוציאים נשמתו מדינה של גיהנם ולכן מזכירים נשמות ביו"כ ע"ש:

ובספר דברי אמת (פ' ואתחנן) פירש זכר צדיק לברכה. ע"י שזוכרו בא לאדם ברכה:

סימן תתרע

טעם. המנהג שנוהגים אנשי מעשה ביום מיתת צדיק שקורין יארצייט שמתאספין על קברו ומתפללין ומדליקין נרות. יצא להם זאת הנה הוא רש"י ביבמות דף קכ"ב ע"א ד"ה תלתא ריגלי וז"ל ובתשובת הגאונים מצאתי כל הנך ריגלי דאמוראי היינו יום שמת בו אדם גדול קובעים אותו לכבודו ומדי שנה בשנה כשמגיע אותו יום מתקבצים תלמידי חכמים מכל סביביו ובאים על קברו עם שאר העם להושיב ישיבה שם:

קונטרס אחרון

קובעים אותו לכבודו. ועי' ילקוט שמעוני (דברי הימים ל"ב) וז"ל מה כבוד עשו לו במותו. ר' יודא אומר בית ועד בנו למעלה מקברו של חזקיה וכשהי' הולכים שם היו אומרים למדינו. וזה ממש אותו המנהג שמביא רש"י וכונת המדרש שהי' אומרים למדינו הוא כמו דאיתא בשבחי האריז"ל שכמה פעמים היו הולכים על קברי התנאים וע"י יחודים הידועים להם היו שואלים מהם ספיקותיהם בעניני התורה. וזה שהי' אומרים למדינו ע"כ לפי שהיו אומרים לו למדינו והוא מגלה להם ספיקותיהם הלא הוא עדיין עושר בתורה אין בזה משום לועג לרש. וכן קדיש היא דבריו של מת שהם מתפללים עליהם וא"צ להרחיק ד"א. מעבר יבק שפת אמת:

וע"ש אמרי נועם פ"מ בשם האריז"ל שהצדיקים שיש להם ציון הם מעלמא דאתגליא ושאין להם ציון הם מעלמא דאתכסיא כי הציון לצדיקים מורה מקום מוצא נשמתם:

ובספר שארית ישראל בהקדמה כתב וז"ל הנה אר"ל ירושלמי שקלים פ"ב תניא רשב"ג אומר אין עושין נפשות לצדיקים דבריהם הם זכרונם. גם מאמר דר' נתן במשנה מותר המת בונין לו נפש על קברו כו' והנה מנין קריאת שם נפש לציון המת הוא ע"פ המביאר בזוה"ק ובכתבי מרן האריז"ל אשר מג' חלקי הנשמה שהם נר"ן תשאר הנפש לחופף תמיד על קברה. זולת בשבתות ובמועדים ובזמנים ידועים שמסתלקת למעלה להתעדן בעדן הנפשות. ולכבודה למען צמצם מקום משכנה מציינים את הקבר או בונים עליו

בית. ורוחו מתלבש בתורתו ועבודתו במקום אשר עבד עבודתו בחיים חיותו. והנשמה היא העולה למעלה להתענג מזיו אלקי ולילך מחיל אל חיל:

והנה התנאים הקדושים רמזו לנו במתק לשונם ר"נ אומר בונה לו נפש על קברו כידוע המבואר בזוה"ק אשר בקשת החי על קבר המת אזיל הנפש ומודיע לרוח ועי"ז מגיע לה תוספת אור בסוד המתפלל על חבירו הוא נענה תחלה. וזהו בונין לו נפש על קברו. וע"ז קאמר רשב"ג דלצדיקים אין עושין נפשות ועצה טובה קמ"ל כי דבריהם הקדושים אשר רוחם מתלבש בהם הם הם זכרונם וע"י דבריהם יוכל לפעול כל טוב בלא הודעת הנפש לרוח והמשכיל יבין את כל אלה ע"ש וע"ל בהשמטה לסעי' תתרע"א בד"ה כתב:

וראיתי בספר א' בשם ס' עיקרי הד"ט חיו"ד סימן ל"ה אות י"ט שמביא בשם האריז"ל בשער המצות פ' ויחי שהעמדת מצבה הוא צורך גדול ואפשר דמה שאמז"ל בירושלמי שקלים אין עושין נפשות לצדיקים דדבריהם הם זכרונם גם הוא יודה לשים לצדיקים איזה אבן על קברם ודוקא בנין מפואר אין עושין להם ע"ש. ועי' בשו"ת חיים שאל סי' ע"א אות ו' בשם שאר המצות שסידר **מהר"ש** וויטאל פ' ויחי שהמצבה הוא תיקון לנפש ע"ש:

ובס' מעבר יבק אמרי נועם פ' מ' כתב כי הציון לקברי הצדיקים יועיל לצורך החיים כי בראותם ציון אדם חשוב מעוררים לבקש רחמים על קברו עבור החיים והמתים דודאי ניחא להו לצדיקים דאיתיקרו בהו אינשי ועוד כי בזה גורמים להם זכות דחשיבי למבעי רחמי לכולי דרא ועוד דאגביה מבקשים רחמים על כל שכבי עמו ישראל. ובפ' מ"א כתב וז"ל והנה מהר"י קארו פסק בסי' שמ"ח שהאבן שנותנין על הקבר נקרא צורך קבורה. ע"כ ראוי והגון לבנים שיציינו מקום אביהם ויבנו לו נפש על קברו וזה יהי' בכלל ג"כ מכבדם במותם: ובמנחת אהרן שם פ"ה כתב דע"כ קראו במשנת שקלים ציון הקבר נפש דאמרו בונין לו נפש על קברו. כי קברם של צדיקים נעלם למעלה ולכן מסיימין מקום הקבר ומציינין אותו כי קבר הגוף למטה מצויין עם קבר הנפש למעלה:

כתב בצוואת הגאון הקדוש מוהר"ר **נפתלי כ"ץ** זצוק"ל וז"ל נכון שלא לחקוק על המצבה שבחים יתרים[638] כי נפרעים מן המתים ומן הספדנים ולדעתי תואר חסיד אסור לכתוב על שום אדם כי אין אנו יודעים בדור הזה מי הוא זה ואיזה הוא המתחסד עם קונו נוסף על החיוב. ובימי חכמי התלמוד שהיו כולם חסידים ואנשי מעשה אחז"ל כל מקום

[638] **אותן** הכותבין על המצבה (וה"ה באגרת שכותב וכדומה) מספר השנים למספר הנוצרי עוברי' על איסור דאורייתא שהרי כתיב (משפטי') ושם אלהי' אחרי' לא תזכירו ואמרו חז"ל דאסור לומר לחבירו המתין לי בצד ע"א פלוני. וכן כאן כיון דע"י המנין עולה על הזכרון מחשבה נראה דאסור והוא ג"כ בכלל לא ישמע על פיך. תולדות מנחם בשם שו"ת מהר"ם שיק זצ"ל יו"ד סי' קע"א:

שנאמר מעשה בחסיד א' או ר' יהודה בן בבא או ר' יהודה בר אלעאי הרי שבכל הדור ההוא לא בחרו אלא לאלו לקרותם בשם חסיד. ואף על אלו הובא בכתבים שזה השם של יהודה דוקא הוא מסוגל לשם חסיד כי על זה רמז דהע"ה ברוח הקודש כי" הפלה" ה'" חסיד" לו" ס"ת יהודה ולולא שנרמז ע"ז השם ברוח הקודש לקרות חסיד אפשר שלא היו קוראים בשם חסיד אף לאלו בשגם שהיו מפורסמים בחסידות. א"כ מה יעשה איזובי קיר כמוני היום אשר א"א להעמיד משפטי הדת על תילם ולכן נ"ל שזה השם חסיד הס מלהזכיר על שום אדם. כי אם הוא באמת חסיד ואין אנו קוראים אותו בזה השם אין אנו פוגמים בזה כלום לזה הנפש הלא הקב"ה יודע ועד. ולהיפך כשאנו קוראין אותו ומשבחין ומפארים אותו בזה השם אנו פוגמים וגורמים רעה לו ולא טובה לו ולנו. ע"כ יותר טוב בשב ואל תעשה וה' רגלי חסידיו ישמור וגומל לאיש כמפעלו:

ועי' בית לחם יהודא סימן שע"ו בשם לחם הפנים שכ' בשם מענה לשון המנהג פשוט ברוב המקומות שאין מעמידין מצבה אלא לאחר י"ב חדשים: אם צריך להוסיף על הבית עלמין עי' דברי חיים ח"ב יו"ד סי' קל"ה. ובשו"ת יוסף דעת ח"ב סי' שס"ה כתב מה שהי' אומר פה לבוב:

ובספר נר ישראל להרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **ישראל** מ"מ דק"ק **קאזניץ** זצוק"ל בסופו כתב בשם **הבעש"ט** זללה"ה זי"ע אם צריכין להוסיף על בית הקברות רח"ל. ככה יתנהגו מקיפים תחלה המקום שרוצה להוסיף בשבע הקפות עם עשרה אנשים לא פחות. בכל הקפה יאמרו בארבעה קרנות מקום ההוספה בתהלים קפיטל ק"ב ק"ג ק"ד. ובישעי' קפי' מ"ב מתחיל שירו לד' שיר חדש וגו'. ובכל הקפה יתחילו מצד קרן דרומית מזרחית ותיכף בצד אותו קרן יאמרו בתהלים קפי' ק"ב. ומאותו קרן יקיפו ויאמרו ויהי נועם דרך הקפה עד שיגיעו לקרן מזרחית צפונית. ובצד אותו קרן יאמרו קפי' ק"ג בתהלים. ומאותו קרן יקיפו ויאמרו דרך הקפה ויהי נועם עד שיגיעו לקרן צפונית מערבית ובצד אותו קרן יאמרו בתהלים קפיטל ק"ד. ומאותו קרן יקיפו ויאמרו דרך הקפה ויהי נועם עד שיגיעו לקרן מערבית דרומית. ובצד אותו קרן יאמרו בישעי' קפיטל מ"ב **שירו לה' שיר חדש** וגו'. ובגמר הקפה ראשונה יאמרו אנא בכח ויכוונו השם הראשון בפסוק הראשון וככה יתנהגו בכל הקפה מהשבע הקפות ואחר גמר כל ההקפות מהשבע הקפות יאמרו אנא בכח ויכוונו שם אחד מהשבע שמות עד שיגמרו השבע שמות בשבע הקפות. וכשיתחילו לעשות מחיצות למקום ההוספה לא יתחילו מרוח צפונית וגם לא יתחילו לקבור ברוח צפונית. גם לא יתחילו מכהן. ויהי רצון שיבולע המות לנצח. במהרה בימינו אמן סלה:

להושיב ישיבה שם. ובשו"ת הרדב"ז סי' רכ"ד כתב דליכא בהא משום לועג לרש כיון דלכבודו קא עביד לא חיישינן. וכן הספד וצידוק הדין וכיוצא באלו כולם נקראים דברים של מת ומותר לאומרן בתוך ד' אמות של מת[639]. אבל לענות אמן על קדיש או לומר ברכו וכיוצא בדברים אלו ואצ"ל לדבר בד"ת דאיכא משום לועג לרש אסור וכל זה בתוך ד' אמותיו של מת ע"כ. ועל מה שכתב הש"ך סימן שד"מ ס"ק י"א בשם המרדכי דכל אותו חדר שהמת מונח בו חשוב כד' אמות. עי' לבושי שרד או"ח סי' פ"ז דמדברי הש"ע שם סעי' ג' משמע דאין הלכה כרשב"א דס"ל דכל הבית חשוב כד' אמות:

וכן אסור להתפלל בתוך ד"א של מת וה"ה קדיש צריך להרחיק ד' אמות. ש"ך סי שס"ז סק"ג בשם מהרש"ל.[640] ובספר ארחות חיים סי' כ"ג כתב בשם שו"ת מהריט"ץ דכל מה שאסור משום לועג לרש אפי' אין שם אלא קבר קטן שייך לועג לרש דשמא הוא נשמה של אדם גדול. מובא בכרם שלמה:

ובענין לימוד משניות אצל המת עי' חכמת שלמה סי' ש"מ דדוקא אם רבים לומדים דניכר דהוי לכבודו אבל כל דלא הוי רבים הניכרין שהוא לכבודו אסור:

ובנידון מי שצוה שלא יספדוהו עי' פתחי תשובה סי' שד"מ בשם הגאון בעל נוב"י ז"ל שאמר בעת שהספיד להגאון בעל פני יהושע אף שצוה שלא להספידו אין שומעין בזה למי שהוא רבן שכבה"ג ושקיל וטרי בהא וסיים שאין לו היתר ברור לבטל דברי המת ולהספידו במקום שאמר אל תספידוני:

---

[639] **וכן** מזמורי תהלי' שהם מסוגלי' להבריח הקליפות. שדי חמד אות קט"ו ועיין ט"ז סי' שד"מ סק"א בשם הירושלמי שהמת יודע ושומע קילוסו כמתוך החלו'. וכל מה שאומרי' בפניו ידע עד שיסתו' הגולל ע"כ. ואין לחוש לדברי המונעי' מלומר דברי' שבקדושה במקו' המת באמר' כי המת מטמא. כי לא נמצא שאסרו רבנן רק לומר דברי תורה במקו' הטנופת כי שם הרגיעה לילית והם צריכי' הבדלה וכבר פירשו מה הם דברי' המטנפי' צואה ומי רגלים וצואת חמור הרבה ובית המרחץ ובית הכסא ואביזרייהו ומקום שרואה בו ערוה אבל אין אסור לומר ד"ת במקו' טומאה שאינ' מקבלי' טומאה ומקו' טנופת לחוד ומקום טומאה לחוד. שפתי רננות פי"ד.

[640] **ובשו"ת** משכנות הרועי' סי' כ"ז כתב בשם שו"ת דב"ש דאסור לומר פסוקי' בשעה שרוחצין אותו:

[641] **וכור** לאברהם אבל אות ק' שכתב בשם הרב שלמ"י דק"ץ וז"ל ואנכי הצעיר קבלתי לומר קדיש בשבת שלפני השבוע שחל להיות יום מיתת או"א בה לפי שעיקר העלייה של הנשמות העולות מדרגה אחר מדרגה הוא בשבת שלפניהן כמ"ש בזוהר ע"ש (ונראה דמטעם זה הוא המנהג דמי שיש לו יא"צ בתוך השבוע אז הוא מתפלל מוסף לפני התיבה בשבת שלפניו). כתב הט"ז סי' רס"א סק"ב בשם רש"ל דמי ששכח להדליק נר של יא"צ מותר לומר לעכו"ם בין השמשות שידליקנו ע"ש:

ובענין אם מת אביו ביום ראשון דר"ח כסליו שנחשב יום ל' לחשוון אז אם השנה ראשונ' שאחריו חשוון חסר ואינו רק ך"ט יום אז נקבע היא"צ שלו בכ"ט ואף בשנים הבאות שאירע לפעמים חשוון מלא ור"ח כסליו ב' ימים אעפ"כ יעשה היא"צ בך"ט חשוון כאשר קבע בשנה ראשונ'. ומ"מ אע"פ שקבועות שלו הוא בך"ט חשוון אם למחרתו ביום א' דר"ח כסליו אין שם אבלים יש לו להחמיר על עצמו לומר קדיש ולהתפלל גם היום אבל אם יש שם אבילים

סימן תתרעא

טעם. המנהג בכל העולם **שעושין יא"צ על פטירת אביו ואמו ר"ל**.[641] לפי שכל שנה עולה הנשמה למדריג' יותר גדולה לכך צריך לידון אותה מחדש שיש עבירות שבעולם התחתון אינו נחשב לחטא. אבל בעולם העליון נחשב לחטא ע"ד וסביביו נשערה מאד. לכך צריך בכל שנה ושנה להתפלל עבורו. אזור אליהו פרשת בהעלותך בשם הרב הקדוש מוהר"ר **יעקב מנאראל** זצוק"ל. וע"ל סעיף שמ"ח:

קונטרס אחרון

להתפלל עבורו. כתב מטה אפרים שער ג' דאם הוא יום קריאת התורה אזי הוא עולה לשלישי בחול או לאחרון בשבת שייך לו הקדיש שאחר קריאת התורה:

ובספר שדי חמד אות קס"ג כתב ג"כ בשם שו"ת אגודת אזוב דקדיש שאחר קריאת התורה הוא נוהג לאומרו לזכות נשמת מי שמגיע לו הקדיש עפ"י הדין האמתי ע"ש. ולמד כן מתשו' הרשב"ץ ח"ג סי' קע"א דאין קדיש זה שייך להש"ץ או להקורא בתורה דוקא כ"א לאבילים:

עוד כתב שם מערכת ביהכ"נ אות מ' דמה שאוכלין ושותין ביום היא"צ. לפי שהוא תיקון לנשמת המת. כמו שאומרים שהברכות ועניית אמנים מעלים נשמת המת[642]. וע"ל בהשמטה לסעי' תתרע"ז:

ובספר מדרש אליהו כתב בשם בעל לויה לדרך המנהג לומר קדיש שנה בשנה ביום שמת בו אביו או אמו. לפי שבכל שנה מעלין אותו ממדרגה למדרגה יותר גדולה כל עליה שהוא עולה נקראת פטירה מן העולם שיצא משם והוא כעין מיתה מן העולם הזה לעולם הבא ומזה נתפשט המנהג לומר קדיש מדי שנה בשנה וע"ל בהשמטה לסעי' שמ"ז.

יכולים לדחותו אבל אם השנה ראשונ' ג"כ חשוון מלא אז יש לקבוע היא"צ בשנה ראשונ' ביום א' דר"ח ולכן אף בשנים הבאות שלפעמים חשוון חסר ואין ר"ח כסליו רק יום א' יש לקבוע ביום ר"ח ובשנים שחשוון מלא יש לו לעשות היא"צ ביום א' דר"ח כדרך שקבע שנה ראשונ'. ואם מת בשנה שלא הי' כסליו רק יום א' ר"ח ומת בר"ח ובשנה שאחריו כסליו שני ימים ר"ח יש לו לעשות היא"צ ביום ב' בלבד שעיקר ר"ח הוא. וכן הדין בר"ח טבת שלפעמים יום א' ופעמים שני ימים ואין הולכין אחר מנין ימי החנוכה ולכן אם מת ביום ו' דחנוכה יום א' דר"ח טבת אעפ"כ קבועת היא"צ בשנה שאחריה שר"ח טבת רק יום א'. מכ"מ צריך לקבוע היא"צ למנין ימי החודש שהוא ך"ט כסליו אעפ"י שאינו רק יום ה' למנין חנוכה. וכן אם מת ביום ב' דר"ח שהוא ז' דחנוכה ובשנה שאחריה ר"ח טבת רק יום א' לבד אז היא"צ בר"ח אעפ"י שהוא עתה ו' דחנוכה. וכן אם מת ביום ח' של חנוכה שהוא ב' טבת של שנה זו היא"צ בשנה שאחריה ג"כ ב' טבת אעפ"י שאז יהי' ז' של חנוכה וכן להיפך אם בשנת המיתה ר"ח טבת רק יום אחד ובשנה שאחריה ב' ימים על הדרך הזה. ואם מת ביום א' דר"ח אדר שני יש לקבוע היא"צ א' דר"ח בין בראשון בין בשני. מטה אפרים שער ג':

[642] **ובשם** הרב הקדוש מוהר"ר **אליעזר מקאמארנא** זצוק"ל שסיפר שפע' אחד שכח הרב הצדיק הקדוש המפורס' מוה"ר **צבי זידיטשוב** זצוק"ל בלילה את היא"צ של אמו ז"ל ובאה אמו אליו בלילה ואמרה לו בני את הקדיש שלא אמרת אני מוחל לך וגם את המשניות שלא למדת ג"כ אני מוחל לך. רק מה שלא נתת תיקון זה לא אוכל למחול ונבהל. ושלח תיכף לאנשי שלומו ולמד משניות ולא אמר קדיש ונתן להם תיקון:

ובדין אם שכח לומר קדיש ביום יא"צ אחר או"א עי' בעיקרי הד"ט סימן כ"ט אות ל"ה בשם ס' ככר לאדן שיאמר ביום אחר ובכל שנה יקבל לומר קדיש גם ביום שלפני מיתת או"א דוגמא למ"ש הרמ"א באו"ח סימן רס"ג לענין נר שבת:

ונוהגין שמי שיש לו יאר צייט בשבת הוא עולה למפטיר בנביא וכן אם יש לו יא"צ בשבוע שאחריו היא עולה להפטיר בשבת שלפניו. שערי אפרים.[643] ובס' ארחות חיים סי' רפ"ב אות ט"ו כ' בשם ספר מעשה אברהם דף קמ"ד יא"צ שחל בשבת המנהג לקרות הפטרה בשבת הקודם וכן לענין הקדיש מתחיל בשבת עד יום יא"צ[644]:

כתב בזוהר שמות דף ט"ז סוד שאם לא מתפללים המתים על החיים לא הי' מתקיימים החיים אפי' שעה אחת. ובדף קמ"א כתב כי כשהולכים לבית הקברות על המתים שם הם נמצאים ושם היא הנפש ושומעת בצער החיים והוא מודיע הדבר לרוח ואז הרוח מודיע הדבר לנשמה והנשמה הולכת ומעוררת לאבות העולם. וע"ל בהשמטה לסעי' תתר"ע בד"ה והנה:

כי ג' שמות יש לנפש האדם. נפש. רוח. נשמה. נפש היא נמצאת אחר המות בבית הקברות עד שהגוף בלה בעפר. הנפש הזאת מתגלגלת בעוה"ז להמצא בין החיים ולידע צערם. רוח הוא הנכנס בג"ע של מטה ומצטייר שם בצורת גוף שהי' לו בעוה"ז ונהנה מריחי בשמים. ובשבתות ור"ח ויו"ט עולה לג"ע של מעלה ונהנית משם וחוזרת למקומה וז"ש והרוח תשוב. נשמה היא העולה מיד למקומה וכל זמן שחטא האדם ולא זכתה

[643] **ובספר** מעשה יחיאל (ברכה) כתב בשם האריז"ל דטוב להתפלל מוסף. ומעריב במוש"ק. והספרדים אומרים גם הקדישים בש"ק. ובזידיטשוב המנהג להתפלל בשבת שקודם היא"צ פסוקי דזמרה ע"ש שמזמרים הקליפות ויש נוהגין לקבל שבת ולומר הקדיש אחר **מזמור שיר ליום השבת** כי הוא עליות נשמות:
וקבייעת היא"צ ביום המיתה. ואפי' אם אירע שנתרחק יום הקבורה מיום המיתה ג' או ד' ימים או יותר יש לעשות היא"צ ביום המיתה. דמה שכ' בסי' שצ"ד דכל אותה שנה הדין מתוח כו' היינו מן מיתת המת לא מיום התחלת האבילות. ט"ז סי' ת"ב סק"ט. ועי' מטה אפרים שער ג' סעי' ה':

[644] **ועי'** מעשה אורג מקואות פ"ז משנה ז' דכתב וז"ל קבלנו מרבותינו שקבלו מרבן ורבן מאליהו ז"ל שבפרק זה מעלין הנשמה של הנפטר למקומה ולכן כ"א ילמוד בו לתקן נשמת אביו ואמו וקרוביו ואוהביו ביא"צ וכיוצא. ור"ת של שלשה משניות הראשונות אי"ה. "**יש** "**אלו** "**הדיח**. ור"ת של ארבע משניות אחרונות נשמ"ה. "**נפל** "**שלשה** "**מקוה** "**הטביל** כו' וכשיאמר יש מעלין יכוין להעלות הנשמה למקומה. וכשיאמר השל"ג יכוון למתק כל דינין תקיפין ושיתהפכו כל עונות לשלג וישמע חכם ויוסיף לקח. וכשיאמרו אלו פוסלין יכוין להסיר כל הבגדי' צואי' מהנשמה. וכשיאמר הדיח יכוין לטבול הנשמה במי' חיים ולהדיח כתמיה מכל וכל. וכשיאמר נפ"ל יכוין שהוא שם מע"ב שמות כנ"ל ויפריש בכאן צדקה לשם הנפטר ויאמר **פזר נתן לאביונים** ר"ת זה השם להעלות נשמת הנפטר מנפילתו ע"י הצדקה וכשיאמר שלשה יכוין ביחוד נר"נ ויכוין להעלות הנשמה לפני השכינה. וכשיאמר מקוה יכוין שם אל"ף ה"ה יו"ד ה"ה יסוד דאמא ששם צרור החיים להעלות הנשמה למקומה למיין נקבין לשכינה. וכשיאמר הטביל יכוין יו"ד ה"א וא"ו אהוה שם שמחיין בו עצמות ועצמותיך יחליץ אמן כי"ר ועל אביו ואמו ילמוד זה הפרק בכל מו"ש אחר הבדלה ובכל יום כל י"ב חודש וביאר צייט ובע"ש קודם מנחה לעת הצורך להחיות נפש כל חי אמן כי"ר ע"ש באריכות יותר:
וגם מקובל מצדיקי קדושי עליון שטוב ללמוד הפרק כ"ד ממס' כלים שלשה תריסין הן שיש בו י"ז משניות שכל משנה מסתיימת **טהור מכלום** או **טהורה מכלום** וסוף הפרק מסיים בין מבפנים בין מבחוץ טהור:

נשמתו לעלות למקומה גם הרוח והנפש אין להם מנוחה כי הולכות לפתח ג"ע ואין פותחין להם עד שהנשמה מוצאת מנוחה ואז כלן שבות למקומן. שם:

ובספר שער היחודים דף ה' כתב שהשתטחות על קברי הצדיקים לא כל הימים שוין. כי בשבתות וי"ט ור"ח הנפשות עולות לג"ע הארץ ואינם עומדות שם בקבריהם ואינך יכול להשיג לדבר עם א' שאינו שם ושאר כל הימים הם טובים. אמנם היותר טובים ומובחרים הם ער"ח ובט"ו לחודש. ועי' זוהר אחרי דף ע' ע"ב ודף ע"א:

ואמרו רבנן במס' ברכות קשה רמה למת כמחט בבשר החי. רצונם בזה אל סוד החושים השוכנים בגוף. ולהיות כי יש לגוף חיות מה בקבר על כן מועיל לפייס הנפטר על קברו כדאמרי' בגמרא ובירושלמי דיומא צריך מפייסתיה על קבירה ומימר סרחין עלך. ואמרי' בזוהר צדיקיא אע"ג דאתפטרו בהאי עלמא לא אסתלקו כי נשאר הרגש בגופם בקבר עם היות נשמתם בישיבה העליונה. מעבר יבק שפת אמת פ"ז:

ובספר אזור אליהו (מטות) כתב על פסוק והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים כו' וז"ל בס' פענח רזא איתא שא"ל הקב"ה למשה וכי מפני שאלו חטאו אתה מזכיר שוכני עפר לרעה לך לקבריהם ובקש מהם מחילה. ומכאן נוהגין לבקש מחילה בקבר למדבר על שוכני עפר לפני העדה ע"כ. ואף שכתב המ"א סי' תר"ו סק"ז דא"צ לבקש מחילה ממנו אלא במקום שביישו. כאן כיון שנתבייש ביניהם שאמר והנה קמתם תחת אבותיכם הו"ל כאלו עשה בושה בפניהם וצריך לילך על קבר לבקש מחילה:

ובשפתי רננות פכ"ד כתב וז"ל מנהג החכמים לנענע עצמם בחיים בעת שאומרים שירות ובעסקם בתורה ע"ד כל עצמותי תאמרנה כי היא שומרת האדם בקבר כדכתיב בשכבך תשמור עליך שכל זמן שהעצמות הם בקבר הנפש נמצאת שם. ואלמלי נתן רשות לעין לראות הי' רואה בלילה שיוצא השבת ובלילי ר"ח ומועדים כדיוקנאות על הקברות בדיוקן שהיה בעוה"ז הגוף עם העצמות המודים ומשבחים להקב"ה. ובליל ר"ה כל הנפשות משוטטות ומתפללות על דין החיים וזהו סמך למנהג האשכנזים שהולכים ערב ר"ה להתפלל על הקברות:

ובאמרי נועם פט"ו כתב בשם הילקוט רמז שס"ה שהמתים מדיינים זה עם זה אחר מיתתן לפני שופט צדק כי כתוב שם שאמר אבנר לישראל אחר שתפסו ליואב בידיו שהי' ישראל מפייסים לפניו שלא יהרוג אותו אחר שהכהו וכמת הי' תחת ידו מכח גבורתו כדאמרו אמר רבי ייסא נוח לכל אדם לזוז כותל של שלש מאות אמות מלזוז רגל אחד של אבנר. ואז אמר להם מה אעשה שכבה את נרי. א"ל תדון עמו לפני דיין האמת השליכו אותו מידו ונפל זה חי וזה מת. א"כ לטובתו נתכוון דוד בצוותו את שלמה בנו

שלא ינקהו מן המיתה פן ח"ו יוריד את שיבתו ביגון שאולה וטב עביד ליה דלשקיל למטרפסיה בהאי עלמא והובא ג"כ באגדת ירושלמי:

ונוהגין שאם לא הלך על קבר אבותיו עשרה שנים שוב לא ילך. וסיפר לי ידידי הרב החסיד מו"ה יוסף אשר ז"ל ששמע מהרב הצדיק הקדוש **מבאבוב** זצוק"ל שאמר לו בשם זקינו הגאון הקדוש **מסאנז** זצוק"ל שפעם א' הי' בעיר פרעמיסלא ואמר לאנשיו נתפלל ואחר התפלה נלך על קבר אבי שנקבר שם ואחר התפלה אמר שמעתי אומרים שאם לא הלך על קבר אבותיו עשרה שנים שוב לא ילך ע"כ לא נלך ולא הלך. ופ"א בא הרה"צ הנ"ל מק"ק דזיקיוו לק"ק סאנז ושאל לזקינו הגאון הקדוש אם יוכל לילך על קבר אביו שנקבר שם כי אמר ששמע אומרים שנוהגין שאם לא הלך על קבר אבותיו שבעה שנים שוב לא ילך. והשיב לו זקינו הגאון הקדוש זי"ע תוכל לילך כי שמעתי אומרים עשרה שנים. כ"ז סיפר לי הרב החסיד הנ"ל ששמע מהרב הצדיק הק' הנ"ל:

ובשו"ת יוסף דעת סימן שנ"ה כתב שנשאל מהרב מו"ה צבי הירש הורוויטץ והרב מו"ה ירחמיאל הורוויטץ במה שנתפשט בין ההמון שמי שלא הי' על קבר אבותיו עשרים שנה שאסור לבא על קברי אבותיו ושאלו אותי אם נמצא זאת. וצחקתי ע"ז והביא ראי' מכלב שהלך על קברי אבותינו הקדושים בחברון ועבר זמן רב ממיתת אבותינו הקדושים ואפ"ה נשתטח שם ע"ש. אבל נראה שיש לחלק:

ובספר לקוטי עצות אות ע"א כתב כשבאים על קברי אבות כנהוג טוב לומר ולבקש מהמתים השוכנים סביב סביב לקבר אביו ואמו וכיוצא שיודיעו להם שבא בנם או בתם ובקשו והתחננו על כך וכך כי אולי אביהם ואמם וכיוצא אינם שרויים אז על קברם כלל רק נסתלקו למקום שנפרדו לשם. אבל אצל הצדיק אין צריכין לחשוש לזה שמא אינו שם כי מיתת הצדיק הוא רק כמו מי שיוצא מחדר לחדר אחר וסוגר הדלת אחריו שבודאי אם אחד יבא אצל הדלת ויצעוק ויתחנן אבי אבי. או רבי רבי ומורי וכו' בודאי שמוע ישמע דבריו וצעקתו ויעזור ויושיע לו בכל מה דאפשר:

ובספר קב הישר פ' ע"א כתב וז"ל ויבא עד חברון פרש"י מלמד שהלך כלב על קברי האבות להתפלל שם שיהי' ניצול מעצת מרגלים. מכאן נתפשט המנהג יפה שבישראל שאנחנו הולכים על קבר אבות להתפלל ביום שמת בו אביו או אמו. ואף אם הוא במקום אחר באותו הפעם ביא"צ ואינו במקום ששוכב שם אביו או אמו מ"מ כשהולך על שארי קברי ישראל להתפלל מ"מ מתעוררים כל הנשמות שבג"ע באותו התפלה וסדנא דארעא חד הוא שהקב"ה גזר כן להיות נפשות הצדיקים מצויין על הקברות לטובות ישראל שיהיו שומעין לתחנות ותפלות ישראל הבאים להתפלל על הקברות.

להתפלל עבורו. נוהגין להדליק נר יא"צ.[645] קיצור ש"ע סימן רכ"א סעי' א'. ועי' ש"ע הרב הי' רס"א סעי' ב' בשם תשו' רש"ל סימן מ"ו דמי ששכח להדליק נר של יאר צייט מותר לומר לעכו"ם ביה"ש שידליקנו שמאחר שהעולם נזהרים בזה ה"ז כצורך גדול וכל שהוא צורך גדול בענין שאם לא יעשנו יהי' לו צער לא גזרו עליו בבין השמשות אע"פ שאין בו צורך שבת כלל. ועיין בספר א"ח שם אות ג' בשם שו"ת אמרי אש סימן מ"א דאין להדליק נר יאצ"ט ביו"ט כ"א ע"י עכו"ם. ובשם שו"ת כתב סופר סי' ס"ה כ' שיותר טוב להדליקו בביהכ"נ דאז הוי ככל שאר הנרות שבביהכ"נ שיש בהם מצוה:

ונותנין להדליק על היא"צ נר של שעו"ה אשר שעו"ה ר"ת "**הקיצו** "**ורננו** "**שוכני** "**עפר**. וגם "המיחדים "שמך "ערב "ובוקר. לזאת דולק הנר ערב ובוקר. אמרו נועם בשבת אחר הפסח.

בין השמשות שידליקנו. מי שיש לו יא"צ באדר ראשון ידליק נר יא"צ בראשון ובשני יתנו נר לתפלה. ועשיר ידליק גם בשני. אשל אברהם הי' תקס"ח:

והנה מה שכתב הרמ"א סימן שצ"א סעיף ג' י"א דאסור לאכול בסעודה בלילה שביום המחרת מת אביו או אמו עי' פתחי תשובה שם אות ח' בשם שו"ת מקוה שמואל דזה איירי בסעודת חתונה שיש שם מזמוטי חתן וכלה ויש בה שמחה. אבל בסעודת ברית מילה ופדיון הבן וסיום מסכתא מותר ע"ש. ובספר כרם שלמה שם מביא בשם המ"א דרק שנה ראשונה אסור ולא בשאר שנים:

סימן תתרעב

טעם. שהעולם קורין למי שמת לו אב או אם ר"ל יתום. לרמז שיותם ויבלע המות לנצח:

סימן תתרעג

טעם. שאם מת אדם מישראל מטמא יותר מעכו"ם. משום דאיש ישראל יש לו נשמה טהורה וכשמת ר"ל מתקבצים הסט"א עליו מפני שהי' הגוף בחיים כלי קיבול לקודש ע"כ רוצים להנות מהקדושה משא"כ בעכו"ם. משל לכלי שהי' בו דבש גם בהריקו מהדבש יקבצו עליו זבובים ופרעושים הרבה. זוהר בראשית דף ע"ח ע"ד:

קונטרס אחרון

וטעם. ששיעור טומאת בשר מת בכזית. לפי שתחלת ברייתו של אדם כזית. מדרש תלפיות אות י' בשם ס' שלשלת הקבלה:

[645] **ונראה** הטעם. כי בזה אית נייחא לנשמתא כענין שמדליקין נר במקומו בשבעת הימים וכן בכל י"ב חודש בביהכ"נ. עיין ט"ה סעיף תתרל"ח:

וכתב שם דאפשר לומר דמזה הטעם האוכל שיעור כזית חייב בברכה אחרונה שכיון שברייתו של אדם כזית לכן באכלו שיעור כזית שהוא שיעור התחלת ברייתו בודאי נותן בו כח אכילה זו וחייב לברך:

סימן תתרעד

טעם. שאין הרשעים זוכרים את שמם. כי הרשע אין לו נפש וכמו שרמוז בפסוק **ושמת סכין בלועך אם בעל נפש אתה** הא למדת שהרשע אינו בעל נפש כי נשבית היא ממני ולזה אין הרשעים מכירים את שמם כי אינם בעל נפש בעלת השם. מאור ושמש פ' וילך:

קונטרס אחרון

אין הרשעים מכירים את שמם. במס' חיבוט הקבר בעת שנפטר אדם מן העולם בא מה"מ וא"ל קום הגידה שמך. והטעם. דשואלו את שמו כתב בספר דעת חכמה ע"פ דאיתא בילקוט חדש ענין יהושע אות כ"ב וז"ל הרשע ע"י חטאו מאבד אות א' משמו מנלן מעפרון. מתחלה עפרון ומששקל ממון מאברהם נחסר ויקרא עפרן. וכן יהונדב משנתחבר לאבשלום והשיאו עצה רעה במעשה תמר נקרא יונדב ע"ש. ע"כ מנסהו בזה ושואל לו בשמו. ואם הוא רשע אינו יכול להגיד את שמו. ובזה יודע מה"מ שהוא רשע ומחייבו בדין:

סימן תתרעה

טעם. שהצדיקים מתים ביום שנולד. כדי שלא יהי' באותו יום מיתה רע להדור. ע"כ מחמת שבאותו יום נולד מגין על הרע. נחלת יעקב באבני שוהם פ' ברכה:

סימן תתרעו

טעם. שאנו אומרים בהשכבה **וינוח על משכבו בשלום**. הכוונה כי צער יש להמתים אם קרוביהם יבואו אצלם בעת צרתם לבקש רחמים עליהם. (כי הם ידעין בצערא דחיי. עי' זוהר שמות בד"ה רבי יהודא בר שלום הוי אזיל באורחא ור' אבא הוה עמיה כו' וצערא דיליה דחי לי למיעל בדוכתאי ע"ש) אבל אם יהי' לנו מנוחה אז יהי' להם ג"כ מנוחה. וזהו שמבקשים וינוח על משכבו בשלום דהיינו שיהיה לנו מנוחה ואז יהי' להם ג"כ מנוחה וינוח על משכבו בשלום. שמעתי מאדמו"ר הרב הצדיק הקדוש **מאלעסק** זצוק"ל:

סימן תתרעז

טעם שנקרא **מיתת הצדיק פטירה**. שנפטר מצער עוה"ז מעלמא דשיקרא ובבואו לעוה"ב לשמחה יחשב לו[646]. תוי"י תבא. ועי' ליקוטים סעיף ק"נ:

איזהדברים השייכים לעניני שמחות

בספר נפלאות חדשות כתב שמעתי מצדיק א' זצ"ל שלמד לתלמידו איך לקיים ביקור חולים. כי ידוע מאחז"ל שמי שמבקר לחולה צריך להתפלל בעדו. וצריך לחשוב מי אני שאתפלל בעד אחר הלא אני מלא חטאים ע"כ אני מוכרח לעשות תשובה ועושה תשובה ועי"ז מביא רפואה כמ"ש ושב ורפא לו:

בספר עקרי הד"ט סי' ל"ה אות ה' מובא מעשה שאירע בשנת תת"ל בעיר צינטו שאשה א' קודם מיתתה צותה לנכדתה לשום בראשה כיפה א' שעשתה בידים ושכחה ולא הניחוה בארגז ועל ראשה ובאה בחלוס לגיסה והיה שם מקובל א' וחלו פניו לתקן המעות והלכו לב"הק ובעודם חופרין קברה אמר המקובל השכבת הרב מעבר יבק הארוכה. ואח"כ צוה לגיסה ליקח ג' באיוקי פרוטות נחושת ולומר על כל א"וא **הריני נותן פרוטה זו לצדקה** כו' כנזכר שם. ובעוד שחפרו הקבר עד חציו מצד הראש אמרו ויהי נועם נד שהגיעו לארגז ועם הקרדום חתכו קצת עץ הארגז ובסכין תחבו הכיפה סמיך לראשה ואמר לגיסה לומר טלי מה שבחרת, קחי מה ששאלת כי אין לך עוד חלק בעוה"ז וחלקך ונחלתך בעו"הב **תישני בשלום ותשכבי בשלום עד יבא מנחם משמיע שלום** ג"פ. והמקובל אמר בלחש בשם אלהי צבאות אלהי ישראל הנני משביעך שלא תפחידי ולא תבהילי עוד לא איש ולא אשה לא קטן ולא גדול אלא **תישני בשלום** כו' וב' אמות בגד פשתן רינס"א בלע"ז הניחו על הארגז יען כי אמרם ג"כ בחלום שעשו לה תכריכים קצרים. ומפני שאמרה לגיסה אם ירצה לילך עמם תוך שנה צוה המקובל שימדדוהו בחוט לבן מראשו מקום תפילין עד סוף אצבעות רגליו באמור ויהי נועם ושם החוט בתוך הנייר וכתב עליו מבחוץ לשם פב"פ. וזרק הפתק תוך הארגז ואמר תישני בשלום כו' וכשכסו הקבר לגמרי הניחו כולם ידיהם על קברה מצד הראש ואמרו **תישני בשלום** כו' **ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין**: **גם** בשנה ההוא בא מת א' בחלום לאשה אחת וא"ל היכן הוא הכובע הקטן שלי שאיני מוצאו והוא בחלומה נתנה לו כובע קטן של בנה וצוה לה המקובל ההוא להתענות וללמוד תורה ולתת צדקה וקמח

[646] **בספר** דברי דוד כתב בשם הרב הצדיק הקדוש **מטשארטקוב** זצוק"ל **דמטעם זה** עושין בני הצדיק ותלמידיו הלולא בסעודה בכל שנה ביום פטירתו כיום שנעשה בו נס לאבותיו. כי מתעלה בכל שנה ביום פטירתו לעולם היותר גבוה ע"כ. ועי' רמ"א ס"ס ת"ג דגדול השלום שניתן לצדיקים שבשעה שהצדיק נפטר ג' כתות של מלאכים נותנים לו שלום **ואומרים יבא שלום**:

ונר לכופר נפש הנפטר והטבת חלום כנוסח הספרדים וגם צדקה וקמח להצלת בנה ובלכתה לישן לומר בכונה גדולה ג' מזמורים. היינו (ד') **בקראי ענני** וגו' (כ"ז) **לדוד ה' אורי וישעי** וגו' וגו' (ס"ז) **ולמנצח בנגינות מזמור שיר אלהים יחננו** וגו' **הנה אל ישועתי אבטח** וגו'. ולמחרת הלכה היא ובנה והשמש והמקובל לבה"ק ואמר על קבר המת השכבת הרב מעבר יבק ואח"כ נשתטח בנה על קבר הנפטר ואמר ג"פ חטאתי לאלהי ישראל ולפב"פ **והוא רחום יכפר** וגו' **הנה אל ישועתי** וגו' **תשכב בשלום עד יבא מנחם משמיע שלום** ג"פ ונתן שש פרוטות לצדקה לכופר נפש הנפטר כדברי הרב מעבר יבק הנזכר ואמר בכל פרוטה הריני נותן פרוטה זו לצדקה על כל ישראל ועל פי זה הנפטר למנוחת נפשו בג"ע. כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכל לשון חקום אתך למשפט תרשיעי זאת נחלת עבדי ה' וצדקתם מאתי נאום ה'. ונתרחקו החבירים ואמר המקובל **בשם ה' אלהי צבאות ישראל** הנני משביע אותך פב"פ שאל תפחיד ואל תבהיל בחלומות שום בריה מישראל בין איש בין אשה בין גדול ובין קטן אלא **תשכב בשלום עד יבא מנחם משמיע שלום** ג"פ **ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין**. ויהי נועם וגו' כולו. והניח הכובע תחת מראשותיו בקבר ואמר טול מה שבחרת קח מה ששאלת **ותשכב בשלום עד יבא מנחם משמיע שלום** ג"פ. וע"ל בהשמטה לסעי' תתרי"ג בד"ה שלא:

בהקדמת ישמח משה על נ"ך הנקרא תהלה למשה כתב אשר הרב הקדוש בעל ישמח משה שלח שני אנשים על הציון של רבינו הקדוש בעל נועם אלימלך להתפלל בעד בנו. אמר להשליחים כאשר תבואו לחצר בית החיים תאמרו. אנחנו מנדרים פרוטה לצדקה בעד הנשמה אשר תלך ותגיד לנשמת הרב ר' **אלימלך** כי באנו על הציון שלו להתפלל לה'. ואז ירוצו כל הנשמות הנמצאים שם בעת ההוא להגיד ולהודיע להרה"ק (כי לא בכל עת שורה נפשו של אדם על קברו) ושם בעולם האמת דבר יקר הוא אצל נשמת המתים אשר יכולים להשתכר פרוטה שנותנים לתועלת נשמתם ע"כ כל אחד ירצה להקדים למען יזכה הוא במצות הפרוטה. ואח"כ תלכו אל קברו להחפלל בעד בני ע"כ. וכן שמעתי מאדמ"ור הרב הצדיק הקדוש **מאלעסק** זצוק"ל: וע"ל בהשמטה לסעי' תתרע"א בד"ה ובספר לקוטי עצות.

ובספר זכרון טוב כתב ביום ה' כ' שבט תרכ"ח קודם יום ההסתלקות של הרב הצדיק הקדוש **מהר"י מנעסכאיז** זצוק"ל עמדתי כשנכנס לפניו הרב **המגיד מטריסק** זללה"ה ושאלו מרן ז"ל היכן הי' מע"כ. וענה הייתי על הבית עלמין. ושאלו מה עשה שם כבודו והשיבו בקשתי את חמי ואת חמי הזקן שילכו אל **הבעש"ט** זלה"ה ושילכו כולם אל

אליהו הנביא שיודיעו להאבות הקדושים מחולשת מר. שיתפללו להשי"ת שישלח לכם הרפואה כי העולם צריך לכם. וענהו מרן זלה"ה בז"הל רעכט האט איהר גיטאן.
והנאה גדולה יש להמתים כשהחיים הולכים על קבריהם ומתפללים שם על נשמותיהם שיניחו בגן עדן עליון ורוחיהון בג"ע התחתון ומעוררים את הנפשות המעופפים על קבריהם להיותם הולכים ומודיעים בקשתם אל הרוחות שבג"ע התחתון והרוחות יודיעו לנשמות שבג"ע העליון להתפלל בעד בני אדם. וע"כ נודרים שם ג"כ צדקה בעד נשמתם וראוי ונכון הוא מאד. אור צדיקים:
ובספר דבר יום ביומו (אלול) כתב בשם ספרים דנזהרים שלא לאכול קודם הלוכם לבית עלמין. ויש נוהגים לטעום קודם הלוכם שלא יהי' ח"ו מאלה אשר עליהם נאמר ודורש אל המתים זה המרעיב א"ע ולן בב"הק. ודוקא טעימא בעלמא אבל לא לסעוד ע"כ:
ונראה דאם הולך לבית עלמין ביום היא"צ של אביו או אמו אין לאכול אפילו דבר מיעוט קודם כי בש"ע סי' ת"ב כ' שמצוה להתענות:
בספר אור צדיקים כתב כשהולך על קברי צדיקים לפעמים מרויח שמזדווגות אליו נשמת צדיק אחד ואז הוא מוסיף בתורה וביראה ובמעשים טובים כדמצינו פ"א אירע שמסר האריז"ל יחוד אחד לתלמידו **ר' חיים וויטאל** ז"ל לילך לכפר עכברא כי שם קברת אבייי ורבא ולהשתטח על קבריהם והם ימסרו לו סתרי תורה ובהליכתו בדרך ישב על תילא דארעא והי' חוזר על היחוד שמסר לו רב האריז"ל והלך משם לדרכו והלך והשתטח על קברם וכוון מה שמסר לו רבו והם. דברו עמו ומסרו לו סתרי תורה. וכשחזר מהם ובא לפני האריז"ל עמד **האריז"ל** לפניו ואמר **ברוך הבא** והושיבו לימינו ושמח עמו שמחה גדולה. אמר ר' חיים וויטאל ז"ל **אדוני מורי ורבי** מה היום מיומים שאדוני עשה לי כל הכבוד הזה לא לחנם הוא. אמר ליה חייך לא מפניך קמתי ולא לך אמרתי ברוך הבא. אלא לבניהו בן יהוידע שנכנס עמך[647] ויהי לפלא בעיני **ר' חיים וויטאל** ושניהם לא

[647] **וראיתי** בכתבי הגאון הקדוש המפורסם **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל (קדושים) וז"ל שצדיק הדור יכול להכיר את האדם הבא אליו איזה נשמה יש לו ומה הם המעשים שלו. וזה צריך כל אדם להאמין שהצדיק יודע. וכשהייתי פעם ראשונה **בלובלין** אצל אדמו"ר זצללה"ה היית מאמין באמונה שלימה שהוא יודע כל מחשבותי וראיתי ג"כ שהוא יודע זה. ולכך אחר שהייתי אצלו ונתן לי שלום ודיבר עמי כמה דבורים אח"ז הלכתי מאתו לבית מלון שלי ושפכתי שיח לפני ד' כל לבי. וזה הוא השורש מהיראה כשהוא יודע שהצדיק יודע ממילא הוא ירא לעשות שום דבר. וזה ידוע דהשורש הכרה הוא מהשרטוטין דהפנים והידים כמבואר בזוהר ע"ש:
ובספר נועם אלימלך (במדבר) כתב דיש שלש מדריגות הגורמים לאדם שיהי' צדיק. א' מצד הגלגול שהי' צדיק בגלגול ראשון ומחמת זה נקל לו להיות גם עתה. ב' מחמת זכות אבותיו שהיו צדיקים ומחמת זכותם חולקים להם כבוד בפמליא של מעלה שיהי' בניהם צדיקים. ג' מחמת שהשי"ת ב"ה גזר בבריאת העולם שיהא כך וכך שמות ראובן וכך וכך שמות שמעון. ועתה כשנתגלגל איזה אדם בעולם ונותנין לו שם בשם צדיק א' שהי' כבר בעולם זה גורם לאיש הלזה שיהי' ג"כ צדיק מחמת שנתעורר האור של הצדיק שהוא בעולם העליון. והחילוק שבין הצדיק שהוא מחמת גלגול הראשון ובין הצדיק שהוא מחמת זכות אבותיו הוא כך. שהצדיק מחמת גלגול הראשון נהנין ממנו עצה מחמת שהי' כבר בעולם העליון ושמע הכל מה שעתיד להיות בעולם. ולכן יש לו כח זה ליתן עצה.

ידעו הסיבה למה נתחבר עמו באותו הפעם נשמת בניהו בן יהוידע עד שלאחר שלשה חדשים הלכו שניהם יחד לכפר עכברא ללמוד שם. ובאמצע הדרך עמד **האריז"ל** ואמר רואה אני שבכאן קבור בניהו בן יהוידע ע"ה. וענה ר' **חיים וויטאל** חייך רבי שבאותו הפעם שהלכתי להשתטח על ציון אבי ורבא ישבתי קודם לכן בזה המקום ממש וחזרתי על היחוד שמסר לי מורי ורבי כדי שיהיה שגור בפי. אמר הקדוש האריז"ל אכן נודע הדבר שמכח היחוד שחזרת על הקבר של אותו הצדיק עוררתו והורדת נשמתו לתוך גופו ואח"כ נתדבקה נשמתו בך:

בספר ילקוט ראובני (ויחי) כתב בשם ספר טוב הארץ וז"ל דע כי יש מסוד הקבלה בידינו שתחיית המתים של א"י קודם של תחיית המתים בח"ל ארבעים שנה. אמנם כל מי שנפטר בח"ל ויש לו א' ממשפחתו בא"י שהוא חייב באבילתו בין איש ובין אשה יש כח ביד קרובו שבא"י להחיות כל קרוביו שבח"ל וסוד זה נרמז במס' פסחים בפרק תמיד נשחט באמרם שם עתידים צדיקים שיחיו המתים:

בספר מגן אברהם להרב הצדיק הקדוש **מטריסק** זצוק"ל (לפורים) כתב שמעתי מאדמ"ור הרב הקדוש מוהר"ר **מרדכי מטשערנאבל** זלה"ה זי"ע שאמר שבעת שהי' בהאניפאליע על קברי הצדיקים הרב המגיד הגדול והרב הקדוש **ר' זוסיא** והרב הקדוש ר' ליב כהן זללה"ה הריח שמה ריח של גן עדן עכ"ל:

אבל הצדיק מחמת זכות אבות לא כן הוא במדריגה זו כו' ע"ש:

ובספר דברים נחמדים להגאון הקדוש **מדינוב** זצוק"ל כתב בשם ספר הגלגולים להאריז"ל שהנשמה שא"צ להתגלגל רק השי"ת שולח אותה לצורך תיקון הדור היא מבטחת מאת השי"ת שלא תחטא ותעבוד את השי"ת כראוי. כי למה יהי' לה כל הצער הזה בכבישת היצר עפ"י בחירה כיון שכבר תיקנה כל שיעור קומתה. ותגדל שכרה כעת ביותר כאשר תתקן את הדור. ותרבה מאד בתורה ומצות:

ובספר מעשה יחיאל (בראשית) כתב שמעתי כאשר בא **הבעש"ט** זי"ע לבית הרב הקדוש **ר"מ מפרעמישלאן** זצוק"ל ובנו הק' ר' **אהרן ארי'** זלה"ה הי' מוטל בעריסה ושאל הבעש"ט מי אני והשיב **ר"י לוריא** ואמר לו כן תחי' ונתקיים בו לא ימושו מפיך ומפי זרעך וכו':

בסידור לב שמח (דרך התפלה) כתב בשם ספר המגיד להב"י ששאל אותו על מה ולמה יש שנוסעים לצדיקים ממרחקים ויש להם צדיקים שקרובים להם יותר. והשיב שיש כמה נשמות שהיו בעוה"ז והי' להם יראה ושמרו א"ע מעבירות מ"מ הם ערומים בלי לבושים. דעיקר לבוש הנשמה נעשה ע"י מצות ומע"ט שיהיו יכול לבוא לפני המלך וממילא עומדת ערום. והוא עומדת בפתחי ג"ע כי לגיהנם אין צריכה לבוא ששמרה עצמה מל"ת. ולג"ע אינה יכולה לבוא כי היא בלא לבוש. ולעוה"ז מפחדת לבוא שלא תלכת חלילה ברשת היצר. ולכך עומדת בפתחי ג"ע ובשעה שנשלח נשמה גדולה וגבוה של הצדיק להעולם והולכת דרך ג"ע. ונשמה גבוה אינה נשתלחת לזה העולם רק לצורך בירור נשמות כידוע וממילא כשהנשמה של הצדיק הולכת דרך ג"ע ואותן הנשמות עומדים אצל הפתח הוא מוליך אותם אתו לעוה"ז והוא שומרם מסכנת הדרך שלא יפלו שוב ברשת היצר בלא תעשה. אלא מסייע לו לעשות מ"ע לזכות לשריון קשקשים בג"ע. ואח"כ באים כאחד לג"ע בלבושים רוחנים ולכך כל נשמה ונשמה נמשך למי שנאצל עמו לעוה"ז ולכך אנו מברכין בכל יום אשר הכין מצעדי גבר כי עוד מימות עולם כשהראה הקב"ה לאדה"ר דור דור ודורשיו הכין לכל צדיק הנשמות השייכים לו.

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם

כתוב בספר רבינו בחיי (נצבים) שזמן תחיית המתים יהי' מאתים ושש שנים אחר ביאת משיח. ובספר אזור אליהו (נצבים) כתב בשם **הבעש"ט** זללה"ה דמה שאמז"ל אין בן דוד בא עד שיהי' כולו זכאי או כולו חייב. הכונה שלא יהי' עירוב טוב ורע. רק מי שיהי' זכאי יהי' כולו זכאי. ומי שיהי' חייב יהי' כולו חייב. ומפני כך יהי' הגאולה שבשביל צדיק א' נמי יכול להיות הגאולה אם יהי' הצדיק כולו טוב:

בלע המות לנצח ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים:

קונטרס אחרון

הלולא בסעודה בכל שנה ביום פטירתו. בספר שערי האמונה כתב בשם הק' לספר חסד לאברהם על משניות זרעים וז"ל כשראו צדיקי הדור התשות כח שבא לעולם והדור חלש ומתמעט והולך ואין בכחם כלל להתענית ולסגף את גופם.[648] ע"כ המציאו עצה לזה בלא התענית ויהי' דבר השוה לכל נפש לקיים ביום היא"צ מצות צדקה והכנסת אורחים בחבורת אנשים יחד לסעודה באחדות וריעות כמ"ש בס' החיים דבסעודת מריעים מקיים הכנסת אורחים דלעניים נקרא בשם צדקה ע"כ. וסיים וז"ל ומזה נשתרבב שאפי' עני שבישראל שאין בכחו לעשות סעודה ביום היא"צ נותן תיקון ובזה הוא מקיים מצות צדקה כאשר שמעתי מחותני הישיש והנכבד הרב ר' אשר אנטשיל ז"ל ששמע מפה קדיש של סבא קדישא הנקרא **שפאלער זיידע** נבג"מ זי"ע שזה הוא צדקה אמיתים כשנותן אדם לחבירו איזה דבר לשתות יען כי בזה מחזק את לבו ומשיב את נפשו ונודע מאמר חז"ל כל המקיים נפש אחת מישראל כו' עכ"ל:

ואומרים יבא שלום. בספר רוקח סימן רכ"ט כתב בשם המדרש דבכל ראשי חדשים נשמתן של צדיקים עומדים על קבריהם ומרננים על משכבותן והי' מדי חדש בחדשו כו' יבא כל בשר להשתחוות. ובספר זרע קודש (לחנוכה) כתב בשם ספרים שבר"ח הולכים רוחות הצדיקים מג"ע התחתון לעליון לקבל הארה. ובזוהר במדרש הנעלם (וירא) דבכל ראש חודש אומרים הצדיקים בג"ע מזמור ברכי נפשי.[649]

בלע המות לנצח ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים

[648] **בלבוש** סי' קל"ג כתב. **הטעם** שמתענין ביום היא"צ. משום סכנה דידיה ולא משום אבילות אביו. ובס' קב הישר פל"ה. כתב. **הטעם**. לפי שיש קצת דין לאביו או לאמו באותו יום תמיד. ועי' ט"ה ח"א סעי' תתרע"א:

[649] **במדרש** הנעלם יש סמך לומר ברכי נפשי בר"ח. ונראה שזה הי' שיר של ר"ח בביהמ"ק. **והטעם** נ"ל משום דכתיב בי' **עשה ירח למועדים**. מגיד תעלומה להגאון הקדוש **מדינאב** זצוק"ל:

ליקוטים

סימן א

בעזהשי"ת אתחיל לפרש טעמי המנהגים בפי מה שהורו לנו חז"ל את הדרך אשר נלך בה:

טעם. למה בדברי רבותינו ז"ל רש"י ובעלי התוס' כשהביאו באיזה פעם בכל שיטת הש"ס ראי' לדבריהם ממס' חולין אמרו בלשונם בשחיטת חולין ולא עשו כן בשאר מס' לומר בקידושי אשה או בגיטי נשים. **והטעם הוא**. שלא רצו לקרות דברי תורה בשם חולין וקראו בשחיטת חולין. והנה ע"ז אמרו בדרך צחות אפי' שיחת חולין של ת"ח צריכה לימוד דהיינו כשמדברין ומסיחין מן מסכת חולין גם בזה צריכה לימוד למה משנין ואומרים בשחיטת חולין.[650] ספר דברים נחמדים מהרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **צבי אלימלך** מדינוב זצוק"ל:

סימן ב

טעם. למה כשח"ו אחד מבני עמינו אינו בשלימות הבריאה הנה כשאחד מספר המאורע הוא מספר לו בלשון המורגל אצלו כגון בלשון אשכנז אצלינו פלוני איז קראנק חלילה משא"כ כשמספרים על עכו"ם אומרין פלוני איז חולה. **והטעם הוא** כי לשון הקודש

[650] **ובאמת** הצדיקים הקדושים הטהורים מני רחם מקדשים שמו ית' בכל הדיבורים והמאמרים וממשיכים קדושה בכל ענייניהם ע"ד שאמרו ז"ל ועליהו לא יבול זה שיחות של ת"ח:
ובספר כתר שם טוב מביא סיפור נפלא איך שהרב מוהר"ר **דוב בער** זללה"ה שמע מהשם הגדול של הרב הקדוש **הבעש"ט** וכל העם נוסעים אליו ופועל בתפלתו פעולות גדולות ונוראות. והנה הרב מ' דוב בער זלה"ה הי' חריף גדול ובקי בכל הש"ס ובכל הפוסקים והי' לו עשר ידות בחכמת הקבל' והי' מתמיה על דבר השמוע' מגודל מעלת הבעש"ט ופעם א' נתיישב בדעתו לנסוע אל הבעש"ט כדי לנסותו כו' ומחמת שהרב מ' **דוב בער** זלה"ה הי' מתמיד גדול בלימוד תיכף כשהי' בדרך יום ושתים ולא הי' אפשר לו להתמיד בלימודו כמו בביתו התחיל להתחרט על שנסע והנה אח"כ כשבא אל הבעש"ט זללה"ה וסבר שישמע ממנו תור' **והבעש"ט** זללה"ה סיפר לו מעשה א' איך שנסע דרך כמה ימים ולא הי' לו עוד לחם ליתן להערל שלו בעל העגל' ונזדמן לו גוי עני א' עם שק לחם וקנה ממנו הלחם כדי לפרנס הערל בעל העגל' שלו עוד ממעשיות כאלה ואח"כ ביום השני בא עוד אצל הבעש"ט וסיפר לו איך שבדרך לא הי' לו עוד שחת לתת להסוסים ונזדמן לו כו'. והנה כל המעשיות שסיפר הבעש"ט זללה"ה הי' בהם חכמ' נפלא' ורבה למבין. והנה ה"ה הרב מו' **דוב בער** שלא הבין זה ע"כ בא לבית אכסניא ואמר למשרת שלו אני הייתי חפץ לנסוע היום תיכף למקומינו אך מפני שהיום רד מאוד ע"כ נלין פה עד שתזרח ותעלה מאור הלבנ' אזי ניסע לדרכינו והנה בחצות לילה כשהכין הרב מ' דוב בער א"ע לנסוע אז שלח הבעש"ט את המשרת שלו לקרוא לו והלך להבעש"ט ושאל אותו **הבעש"ט** זללה"ה יכול אתה ללמוד והשיב כן וא"ל הבעש"ט וכן שמעתי שאתה יכול ללמוד ושאל אותו הבעש"ט יש לך ידיע' בחכמת הקבל' א"ל כן ואמר הבעש"ט למשרת שלו קח לי ספר עץ החיים והראה הבעש"ט להרב מ' **דוב בער** מאמר א' בספר עץ החיים א"ל הרב מ' דוב בער הנה אקח לעיין ולהתיישב כו' ואח"כ אמר להבעש"ט ז"ל את הפשט במאמר הזה וא"ל הבעש"ט אינך יודע כלום וחזר ועיין בו כו' וא"ל להבעש"ט הפשט הנכון כמו שאמרתי. ואם יודע מעלתו פשט אחר יאמר לי ואשמע האמת עם מי וא"ל **הבעש"ט** עמוד על רגליך ועמד והנה במאמר הזה הי' כמה שמות מלאכים ומיד שאמר הבעש"ט זללה"ה זה המאמר נתמלא כל הבית כולו אורה ואש הי' מלהטת סביבותיו וראו בחוש את המלאכים הנזכרים וא"ל לה"ה הרב מ' דוב בער ז"ל אמת שהפשט כמו שאמרת אבל הלימוד שלך הי' בלי נשמ' ותיכף ומיד צוה הרב מ' **דוב בער** את המשרת שלו לנסוע לביתו והוא נשאר שם אצל **הבעש"ט** ולמד אצלו חכמות גדולות ועמוקות:

מסוגל לכשיתקיים הדיבור בו ממילא על איש מבני עמינו שאינם רוצים שיתקיים הדבר כך אינם אומרים בלשון הקודש משא"כ וכו' ע"כ נאמר נרדה ונבלה שם שפתם כי היו מדברים בלשון הקודש. שם:

סימן ג

טעם. למה **חנוך ואליהו** שהיו צדיקים גמורים הם חיים מעודם עד היום הזה ולעולם קיימים ולמה לא מתו בעטיו של נחש כמו אלו ארבעה שדרשו רז"ל בבא בתרא סיף פ' השותפין דף י"ז ארבעה מתו בעטיו של נחש כלומר לא בחטאם מתו אלא שנגזרה גזירת מיתה על כל תולדותיו של אדם הראשון בעצתו של נחש ואלו הן. **בנימין** בן יעקב. **עמרם** אבי משה. **וישי** אבי דוד. **וכלאב בן דוד**. כדי שיהי' עדים שאלמלא לא חטא אדם הי' חי וקיים לעולם כמותם שהרי חנוך ואליהו לא חטאו וחיו לעולם[651]. כד הקמח:

סימן ד

טעם שמכסין דם חיה ועוף ולא דם בהמה. דבשעה שהלך אליעזר בשביל רבקה ונפלה מעל הגמל ונשרו הבתולים כשבא יצחק על רבקה ומצא פתח פתוח הלך לאליעזר ואמר לו מה עשית כך וכך מצאתי והשיב לו אליעזר שמא כשנפלה נשרו, והלכו שניהם לאותו מקום יצאו שם חיות ועופות שמכסין הדם והבהמה לא יצתה לכסות ולכך מכסין דמיהן ולא שלה.[652] רקח.

סימן ה

עוד טעם. הואיל ולמדו לקין האיך יעשה בדם הבל שבאו שני עופות והרג אחד את חבירו וקברו ע"כ זכו כנ"ל. מדרש חנחומא:

---

[651] **בספר** מדרש אליהו דרוש ו' כתב בשם מדרש שחנוך זכה לכל אותו המעל' כי לקח אותו אלהים בעבור שהי' רגיל במצו' אחת תדיר שהי' מסקל אבנים כדי שלא יכשלו בני אדם ובראותו אלהים שהי' טוב שבדורו לקחו קודם זמנו כדי שלא יחמיץ ע"כ. וראיתי בס' א' שפי' הפסוק (משלי כ"ב) חנוך לנער. במה זכה חנוך להעלות למדריגת נער **זה מטיט**. על פי דרכו שהי' רגיל לעמוד בדרך לסלקו מאבני נגף. גם כי יזקין לא יסור ממנה. הגם שלקחו קודם זמנו. מצרף הקב"ה מחשב' טוב' למעשה ונחשב לחנוך אפי' אם הי' הגיע לזקנה לא יסור ממדה טוב' כזאת ע"כ. **ובזוהר** פ' בראשית דף נ"ג ע"א כתב יהושע לא מית אלא בעיטא של נחש:

ובספר דברי שאול בסופו כ' שנדפס בשם האר"י ז"ל שאמר בהספדו על רמ"ק הפרד"ס זלה"ה פי' הפסוק כי יהי' באיש חטא משפט מות והומת ותלית אותו על עץ. דחטא לשון חסרון. והיינו שיחסר לו משפט מות והיינו שלא נתחייב מית' ותלית אותו על עץ. היינו מה שמת הי' בשביל חטא עץ הדעת:

ובספר מצודות דוד כתב. **הטעם**. על מה שאמז"ל על פסוק **וישכב במקום ההוא**. כאן שכב אבל כל י"ד שנה שהי' טמון בבית עבר לא שכב. משום שלא רצה לטעום טעם מיתה שהשינה א' מס' במית' ויעקב לא מת. והקש' מפני מה ישן כאן. אמנם לפי מה שמסיים בפסוק ויקרא שם המקום ההוא בית אל ואולם לוז שם העיר לראשונה. וידוע שאחז"ל (סוטה מ"ו) אין מית' בלוז וא"כ כשרצה לישן שם לא עלה שום יראי על פניו מהמית' כיון שלפי דעתו הי' בלוז. אבל כשהקיץ משנתו וראה שזה בית אל ע"כ כתיב וירא ויאמר:

[652] **ועי'** בעה"ט (ויקרא י"ז י"ג) דדם חיה ועוף טעונין כסוי לפי שאין מקריבין ממנו על המזבח כדי שלא תהא מדה"ד מקטרגת איך דם יאכל דם לכך צוה לכסות וסמך לפרשת דם. ומה שמכסין תורים ובני יונה משום לא פלוג בעופות. ועי' ס"ח סי' שע"ב:

סימן ו

טעם. שמי שיש לו מאתים זוז לא יטול מן הצדקה. כי צדקה בגימ' מאתים חסר אחד ולכן מי שיש לו מאתים חסר א' הרי זה יטול כי גם הוא כבר צריך לצדקה אבל מי שיש לו מאתים שלמים עבר מכלל הצדקה. ספר הכונות:

סימן ז

טעם. שאמרו ז"ל כיון ששהא אדם עשרים שנה ולא נשא אשה אומרים לו תיפח עצמותיו של אותו האיש. למה אמר עצמותיו ולא רוחו או גופו וכיוצא. אך הענין כי האשה נלקחה מן הצלע כמ"ש עצם מעצמי והאיש הלוקחה מוצא עצמו ומשלים עצמותיו ומי שלא נשא אשה נמצאו עצמותיו אבודים. וזהו תיפח עצמותיו. שם בשם האריז"ל:

סימן ח

טעם. כשאחד מתעטש אומרים לו **חיים או אסותא**. כי מיום שנבראו שמים וארץ לא הי' אדם חולה אא"כ הי' בדרך או בשוק הי' עוטש והי' נשמתו יוצא מנחוריו עד שבא יעקב אבינו וביקש רחמים על זאת.[653] ואמר לפניו רבון כל העולמים אל תקח את נפשי ממני עד שאצוה את בני ובני ביתי ונעתר לו שנאמר ויהי אחר הדברים האלה ויאמר ליוסף הנה אביך חולה ושמעו הדברים כל מלכי ארץ ותמהו שלא הי' כמותו מיום שנבראו שמים וארץ.[654] לפיכך חייב אדם לומר בעטישתו חיים שנהפך המות הזה לאור שנאמר עטישותיו תהל אור. פרקי ר' אליעזר. ועי' פ"מ א"ח סי' קע"ד ס"ק ט' דהמתעטש י"ל

[653] **עי'** דעת זקנים מרבותינו בעלי התוס' ז"ל על הא דפירש"י (וירא כ"א) שם על שכמה. אף הילד שם על שכמה שהכניסה בו שרה ע"ה. וקש' דאמר (בהשוכר) עד יעקב לא הוה חולשא. ותירץ ר"ת מאורליינ"ש דהיינו דוקא חולשא מחולי שבא בידי שמים אבל חולי הבא ע"י אדם כגון מכות חרב וכגון חולי הבא מחמת עין הרע כגון הכא הוי קודם יעקב. וחזקי' תירץ דהא דאמרינן עד יעקב לא הוי חולשא היינו חולשא דמיתה אבל חולשא מחמת דבר אחר כגון הכא הוי קודם ע"ש:

וכן מה שפירש"י **לבקר את החולה** אר"ח ב"ח **יום שלישי למילתו היה** בא ג"כ לתרץ הא עד יעקב לא הוה חולשא לכך אר"ח ב"ח יום שלישי למילתו הי' ולזה חלה. קהלת משה:

[654] **ועד"ז** ביאר בספר תפארת יהונתן הפסוק (ויחי מ"ז) וישתחו ישראל על ראש המטה. דעל דבר כך הי' משתחוה על שהי' ראש להשוכבים חולה קודם מיתתן על המטה דקודם יעקב לא הי' אדם חולה. ולכך נאמר מיד אחר זה ויאמר ליוסף הנה אביך חולה דהוא דבר שלא נהייתה בימים ההם עד יעקב:

ובשם הגאון מו"ה ליב אבד"ק פינסק זללה"ה שהקש' על מה שפירש"י בגמרא עד יעקב לא הוי חולשא שנאמר ויאמר ליוסף הנה אביך חולה. משמע דעד השתא לא הי' שום אדם חולה. מהיכן מוכח זה. ופי' ע"פ הגמרא דפסחים רב בר אחוה דר' חייא כו' אמר לו אייבו קיים. אמר לו אימא קיימת. אמר לו אימא קיימת. אמר לו איבו קיים. משום דלא רצה להוציא דיבה. ואם כן קשה גבי יוסף אמאי הוציא המגיד דיבה לומר שאביו הוא חולה הוי לי' למימר ליוסף שהאחים שלו המה בריאים וממילא ישתמע שאביו הוא חולה. אבל אם עד עתה לא הי' שום אדם חולה אם הי' המגיד אומר לו אחיך המה בריאים הי' יוסף סובר שאביו מת ולא הי' משתמע כלל דאביו חולה דמהיכי יסיק אדעתי' דבר שלא הי' כלל בעולם. ולכן הוכרח לו לומר בפירוש שאביו חולה. וזהו פי' הגמרא דמכתיב ויאמר ליוסף הנה אביך חולה והוציא דיבה. מזה מוכח דעד השתא לא הי' שום אדם חולה:

תחלה **ברוכים תהיו** ואח"כ **לישועתך** חדא דנענה תחלה ועוד דהם התחילו.[655] ועיין טעמי המנהגים ח"א סעיף תש"ו בהשמטה:

סימן ט

טעם. שלא ירחץ ולא יסתפר אדם מיד ע"א. דלא לאתעבר' צולמא דילי' בצלמא דע"א.[656] ספר הכונות:

סימן י

טעם שנקרא מזבח מקטר קטורת בשם **מזבח** (תצוה כ"ט) הא לא תזבח עליו אלא שהי' מקטירין קטורת. רק מחמת שע"י הקטורת נתקשר כל הקדושות ממילא נתבטלו כל הכוחות ולכך נקרא בשם מזבח ע"ש הזביחה שלהם. לב שמח:

סימן יא

טעם. שנוהגין להדליק **נר חנוכה בבהכ"נ**. לפי שיש בזה פרסום גדול להש"י וקידוש שמו כשמברכין אותו במקהלות. לבוש סי' תרע"א סעיף ה' ועי' שערי תשובה שם סק"י:

סימן יב

טעם. שאין הנדה מברכת על ספירתה. לפי שאם תראה תסתור למפרע.[657] חק יעקב סי' תפ"ט ס"ק ה':

---

[655] **וב"ס"ח** כתב דלא יחזיק טוב' להמבשר עד שיברך תחל' הטוה"מ ע"ש. ונרא' דאם אחד מברך לחבירו בברכת מז"ט וכדומה יאמר אמן קודם שישיב לחבירו ברוכים תהיו כדי שלא יהא הפסק בין הברכ' שמברכין אותו לעניית אמן:

ועי' מ"א סימן רט"ו סק"ג בשם המדרש כששומע א' מתפלל דבר או מברך לישראל אפי' בלא הזכרת השם חייב לענות אמן:

[656] **ובספר** בני ישכר ביאר בזה המשנה לא ישב אדם לפני הספר וכו' ולא יכנס אד"ם למרחץ. מה שדקדק התנא בהנהו תרי תספורת ומרחץ למיתנא אד"ם משא"כ באינך. הוא עפ"י מ"ש **מרן האריז"ל** שלא להסתפר ע"י גוי דלא להתערב צולמא דילי' בצולמא דע"ז וכן לרחוץ עכ"ל. ע"כ דקדק התנא למיתני בתספור"ת ורחיצ"ה אדם. היינו **אתם קרויים אד"ם צלם אלקים** בגי' **מ"ה**. ואין אוה"ע קרויים אד"ם. והם כקו"ף בפני אד"ם שבהם צלם וכו' ע"כ יהי' נזהר בצולמא דילי' צל"ם אדם מלהסתפר ומלרחוץ מאותן שאינן קרויים אד"ם:

[657] **בספר** התשב"ץ סימן תע"ח כתב אשה שבעלה מחשב ימי וסתה ובא עלי' אמרינן בירושלמי הדא אמרה אסור לאשה לעמוד בטומאתה פי' לעכב טומא'. וכן הנהיג **רבינו שמשון** זצ"ל את בתו לטבול ואפי' בימי החורף בזמן טבילתה אע"פ שאין בעלה בעיר:

ועי' זכור לאברהם ח"ג יו"ד הלכות אבל אות ט' בשם מהרמ"ט דבנדה שאירע ליל טבילתה בימי אבילות בעלה שלא תטבול כיון שאינו יכול לקיים מצות עונה ושמדברי הזוהר נרא' שאחר שטבלה האש' היא בסכנ' עד שתזקק לבעלה:

וע"ש יו"ד אות נ' וז"ל נוהגות שלא לילך לבית המרחץ בימי הליבון וכעת לא ראיתי מנהג זה בספרים. ואפשר דחוששת שמא תראה בבית המרחץ ולא תראה אותו שע"י הרחיצה מתקנח ואינו נראה:

ובספר נחלה לישראל סימן ל"ו כתב בשם **מהרש"ק מ"מ מבראד** זצ"ל וכבר נדפסה תשוב' בק"ס בהשמטות תשוב' כ"ח שהליץ בעד הנשים שאינם נזהרים לחוף מבע"י והוא נגד הש"ע. לפי דעיקר הגזיר' מתוך שמהרה לביתה לא תחוף היטב. ועכשיו שיש נשים ממונים להשגיח ע"ז לא שייך חשש זה:

(לליקוטים סעי' י"ב בהשמטה)

ואינו נראה. עוד כתב שם וז"ל עמ"ש מור"ם סע"ה אבל לחזור ולרחוץ אח"כ יש אוסרים כו' כתב שם אות כ"ה וז"ל ורבי' ישעי' הראשון בתשו' כ"ו התיר ליכנס למרחץ אחר הטבילה ולרחוץ דבנדה לא גזרו. וזכורני שהרב פרי האדמה ז"ל הביא תשובת הרבנים גדולי הדור הקדמונים להתיר כו' ע"ש:

נדה שחל ליל טבילתה במוצאי שבת וביום ו' היתה עדיין בימי אבלה ואבילות שלה נשלם ביום השבת דשבת עולה למנין ז' מותרת לחוף בימי אבלה ביום ו' בחמין ולטבול במוצאי שבת ותחזור ותסרוק מעט במו"ש. שו"ת פנים מאירות סי' ח':

לא שייך חשש זה. ובסימן נ"ב כתב בשם הגאון **מהרש"ק** מבראד זצ"ל דשחק על אותן הנוהגין לחזור ולקדש בחופת נדה דאין שום דעה דקדושי נדה אינם מועילין ע"ש רק צריכין ליזהר להודיע להחתן קודם החופה שהיא נדה:

סימן יג

טעם שאומרים לחיים כששותי' יין וחבירו משיבו **לחיים טובים ולשלום**.[658] לפי שהיין גרם קללה לעולם והזיק בימי נח ע"כ אומרים לחיים שהיין הזה לא יזיק לנו כלום רק שיהי' לחיים והם משיבים לחיים הלואי תהי' לך אותה שתייה לחיים ולא להזיק. ליקוטי הפרדס:

סימן יד

טעם. אשר המנהג הוא בין החסידים יראי ה' לשתות מעט יי"ש ולומר לחיים זל"ז על כל צרה שלא תבא. כי לחיים בגימטריא מנה"ג ומנהג משבר ומבטל הדין.[659] בשם הרב הקדוש **מהר"א מסטרעליסק** זצוק"ל זכי"ע ועכ"י:

[658] **ובשם** הגאון **בעל חת"ס** שהקפיד אם שותין זה לזה לחיים שלא לומר לחיים טובים. כי זה בגימ' קללה ר"ל. רק **לחיים ולברכה**:

[659] **ראיתי** בספר אחד שר"ת של כוס. ויאמר ה' סלחתי כדברך. ומה שחסר השם כי שני יודין ששותים הם השם כי שני יודי"ן הם שם מלא: [הערת המדפיס: **ובספר** צפנת פענח כ' בשם ר' **שלמה אלקב"ץ**. **טעם**. מחצית השקל. ולא מטבע שלם. להורות שאין האדם שלם כי אם בצירוף חבירו וכ"א הוי מחצה:]

ובספר תעלומות חכמ' בהקדמ' כתב שהרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **יהודא צבי מראזדיל** אמר בשם דודו וחותנו הרב הצדיק התייר הגדול והקדוש מוהר"ר **צבי הירש מזידיטשוב** זללה"ה שאמר בשם מדרש כשישראל שותין ואומרים לחיים הקב"ה מוחל עונותיהם של ישראל. ואמר הרב **מראזדיל** כי הוא לא ראה המדרש רק כי מסתמא אם חותנו אמר בשם מדרש הנה הוא בנמצא. ופי' בו כך כי הנה הי"א תיבות שבזכרינו לחיים וכו' המה נגד עשרת ימי תשוב' ושני תיבות אחרונות אלקים חיים המה נגד יום הכפורים. והנה אלקים גימטריא כו"ס וע"כ כשישראל שותין כו"ס (מספר אלקים) ואומרים לחיים (סוד חיים) המה מעוררים בחי' אלקי"ם חיים שהוא נגד יוה"כ שמכפר עצומו של יום על כל עונותיהם של ישראל:

סימן טו

טעם. שנהגו שהגבאי צדקה הולך בבהכ"נ שני וחמישי לגבות מעות צדקה מכל אחד ואחד.[660]לפי שלכל הפחות חייב כל אדם ליתן שלישית השקל לשנה ואם נתן פחות מזה לא קיים מצות צדקה ע"כ הולך הגבאי בשני וחמישי לגבות המעות צדקה ואפי' נותן מהפחות שבמטבעות הוא נותן יותר משלישית השקל לשנה. ומנהג נכון היא. ש"ך יו"ד סי' רמ"ט סק"ד:

סימן טז

טעם. כשנשאר שום קלוף או בצל קלופה בלילה שאם יעבור עליהם הלילה וסכנה לאכול מהם נותנין אותו למלח. כי המלח מבטל את הרוח רע ששורה עליו ולפיכך אם נשאר הראש של השום או הבצל או מעט מקליפת ביצה מותר.[661] תוספת חיים.

סימן יז

טעם. שלא נזכר משה בפ' ואתה תצוה. משום שנאמר מחני נא מספרך אשר כתבת ודיבורו של צדיק עושה רושם וע"כ לא נזכר בפ' הזאת משום שתמיד חל ז' אדר יום פטירתו בפ' תצוה[662] עי' שפתי צדיקים ובעל הטורים פ' תצוה:

סימן יח

טעם. נכון הא דאסור לקרות לרבו בשמו ומאי כולי האי דאין לו חלק לעולם הבא לפי דקי"ל ההוגה את השם באותיותיו אין לו חלק לעולם הבא. והנה קי"ל **מורא רבך כמורא שמים**. וכמו ששמו של הקב"ה אסור להגות ולדבר כן שמו של רבו אסור להזכיר[663]ואף

---

[660]**כשנותן** צדקה כנהוג קודם קריאת התור' יתן דוקא בעמיד' וביד ימין. גם בלא"ה צריך לעמוד מפני הגבאים המחזרים עם הכיס של צדקה. כי שלוחי מצוה הם וצריכים לעמוד מפניהם כדאי' פ"ק דקדושין דף ל"ט אר"י בר אבין כמה חביבה מצות בשעתה שהרי מפניהם עומדים בעלי אומניות וכו'. אור צדיקים:

[661]**ובספר** שבט מוסר פ"מ כתב בשם הסמ"ק סימן תע"א דיש בני אדם שאינן אוכלים שומים קלופים שחוקים בשבת שחרית מטעם זה. ויש שאינם חוששין מאחר שלחם מעורב בתוכם. ויש ששמין קליפת השומין לתוכה ע"ש:

[662]**ובספר** עבודת ישראל כתב ג"כ רמז לזה כי ברוב שנים מהקביעות חל ז' באדר שהוא יום הסתלקותו של אדון הנביאים בשבוע שקורין סדר תצוה דוק ותשכח. ואיידי דשייכי אהדדי מיתרמי אהדדי:

עוד כתב טעם. שלא מצינו שם הוי"ה נכתב בפירוש בפ' מקץ ויגש ופ' ויחי עד הפסוק **לישועתך קויתי ה'**. כי בפ' מקץ ע"י החלומות פרעה ופתרונו של שני הרעב נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים. ובפ' ויגש הוא תחילת הירידי' שירד יעקב אבינו ע"ה ובניו לכן נעלם שם הוי"ה המורה על הרחמים וחסדים גדולים עד הפסוק הזה המורה על הגאול' העתיד' שניבא יעקב אבינו ע"ה:

[663]**ועי'** רש"י סנהדרין (דף ק' ע"א) דאיסור הזכרת שם רבו הוא כשאינו אומר מורי רבי פלוני רק אומר פלוני ע"ש. ובספר שדי חמד מערכת כ' כלל ק"ד כתב בשם ס' צפיחית בדבש שנסתפק שם שהי' מר אביו חולה אם מותר לו ללחוש עליו לחש לעין הרע הנהוג. וכן להתפלל עליו ולהזכיר שמו. והאריך קצת ומסיק דמותר להזכיר שם אביו בתואר כפי מה שהוא הענין. דאם הוא מתפלל לפני המקום ב"ה יאמר רק אבי פ' (שלח רפואה לאבי פ' בן פלונית) ולא יאמר מורי רבי שאין גבהות לפני המקום ב"ה. ואם הוא לחש שאינו בלשון תפלה למקום ב"ה יזכיר שמו בתואר כמו שירצה אדוני אבי מורי רבי וכיוצא. ואם התלמיד יאמר השכבה לרבו לא יזכיר שמו בלי תואר רק יאמר מורי רבי סתם או מורי רבי פ' ע"כ. וכן הוא בפירוש חיד"א על הס"ח סי' ת"ת:

דכל שמותיו של הקב"ה אנו מזכירין ומוציאין בפה היינו השמות שנקראים ע"ש פעולתו כשפועל דין נקרא בשם אלהים וכשמשדד המערכות השמים נקרא בשם שדי וכן כולם משא"כ שם הוי' הוא שם העצם שמו המיוחד אסור להזכירו.[664] וה"ה שם רבו אסור

ובספר מעבר יבק אמרי נועם פכ"ז כתב דממה שהובא במס' ב"ב ממעשה דרבי בנאה דהוה מציין מערתא וחזא אליעזר עבד אברהם דקאי אבבא משם נרא' כי אשרי המשמש אדם גדול בעולם הזה שכן זוכה לשמשו בעוה"ב וכמעשה דאותו תלמיד של רבי אליעזר שאמרו הניחו לו שאדם גדול שימש:

[664] **כתב** קיצור של"ה מצאתי כתוב בשם גדול אחד ובשם ספר אומץ יוסף סימן שי"א וז"ל אע"פ כשמזכיר את השם לבטל' עבירי' הוא בידו. אם מזכירו דרך לימודו מצוה להזכירו בפי' **אדנ"י** ולא לכנות לומר אדושי"ם וכיוצא דאין דרך כבוד כלפי מעל' לכנות עכ"ל. וכתב עוד שהאר"י ז"ל הזהיר שלא להזכיר מטטרו"ן רק מט"ט ושלא להזכיר סמא"ל רק ס"מ [הערת המדפיס: **בספר** נועם מגדים (יתרו) כתב בשם האריז"ל שאמר לאחד קדיש שעבר היום על ושם אלהים אחרים לא הזכירו שפרט שם ס"מ. כי ס"מ ונוקי' הם אבות הטומא' ועיקר אלהים אחרים:] אבל אותן המלאכים שיש להם שמות כבני אדם כגון **מיכאל גבריאל רפאל** שרי לקוראן בשם ע"ש. ועי' קונ"א בהשמט' לסעי' תנ"ד בד"ה ועי':

וצריך ליזהר שלא להוציא מפיו איזה שם משמות הקדושים בהיסח הדעת בלא כוונת הלב ח"ו ובספר מתוק מדבש כתב מעש' נורא שהי' בעיר דמשק יע"א בזמן הרב ר' **משה גאלאנטי** ז"ל הוא הי' איש צדיק וחסיד בתכלית והי' חכם בכל ז' חכמות אשר לא הי' כמוהו בדורו זולת גוי א' ישמעאלי הי' חכם בכל ז' חכמות שלם בכל וזאת היתה יתיר' להגוי מן החכם הרב האיש משה זללה"ה שכל מי שהי' לו חולה הי' הולך אצל הגוי השי"ך הנזכר והי' מתחנן לו שיתפלל על החול' והי' מתפלל השי"ך בהתבודדות כחצי שעה והי' אומר זה חי וז"מ ב"מ להבדיל כר"ח בן דוסא וכאשר הגיעו הדברים באזני הרב ז"ל תמה מאוד על הדבר הזה וכה אמר אל לבו הזה הגוי יותר קדוש וטהור מפני שמתגלים אליו ספרי חיים וספרי מתים והלא עובד את ד' אני ועוסק בתורת ד' ובמצותיו כל היום ומדוע לא אהי' כמו הגוי השי"ך הזה ולא תהא כהנת כפונדקית ועי"ז גדל צערו של הרב מאד ויבקש אופן ללכת אל בית הגוי השי"ך הנז' ולהיות מצוי אצלו וע"י גלגול דברים אפשר יגלה לו השי"ך באיזו סיבה זכה לכל הכבוד הזה:

ויקרא הרב את פרנס העיר ויצו עליו לאמר לך אצל השי"ך הנז' וכה תאמר אליו רבן של ישראל שמע את שמעך הטוב ויש את רצונו לבא אצלך ולהקביל פניך אם תתן לו רשות כי הי' האיש ההוא גדול מעל כל השרים. וכל השרים הגדולים היו מרבים מתנות כדי לזכות לקבל פניו ובאים ומשתחוים אליו כדי לקבל ברכתו והוא לא הי' יוצא מפלטין שלו החוצ' ולא הי' מתראה להמון העם כלל וילך פרנס העיר אצל השי"ך וידבר אליו את כל דברי הרב אשר דיבר ויאמר אליו השי"ך גם אני שמעתי את שמע הרב שלכם כי איש חכם הוא וחפצי לראותו. וא"כ לך אמור לו בא יבא לא יאחר וישוב הפרנס אצל הרב ויספר לו כל דברי השי"ך ויקם הרב ז"ל וילך שם. ויהי כראות השי"ך פני הרב נשא חן בעיניו ויקבלהו בכבוד ובסבר פנים יפות ויושיבהו לפניו ושאל בשלומו ובתוך דבריהם שאל השי"ך אל הרב ז"ל ויאמר אני שמעתי עליך כי איש חכם אתה היש לך ידיע' בחכמ' פלונית. ויאמר אליו אדוני חנני אלהי"ם. מעט מחכמ' הזאת והתחיל השי"ך לנסות את הרב ויפתח הרב את פיו בחכמ' וירא השי"ך כי הוא מלא וגדוש בזאת החכמ' והוא הי' חושב בדעתו כי אין כמוהו וכאשר ראה חכמת הרב קשר עמו אהב' רבה. וכה אמר אליו אחי ידידי דע לך כי שמחתני היום בחכמתך כי ע"כ הנני מחלה פניך שאל נא תמנע מהלוך אלי לפחות פעם א' בשבוע כדי להשתעשע עמך בחכמתך וישלחהו בכבוד גדול וכאשר עבר ב' ימים לא הי' יכול לעמוד השי"ך מרוב התשוק' וישלח אל הרב ב' אנשים עבדים וסוס לרכוב עליו למען יבא אליו בכבוד גדול. ויקם הרב וילך אל השי"ך ויקבלהו בכבוד גדול ויחבק לו וינשק לו ויאמר אליו דע לך ידידי כי משעת פרידתך ממני נפשי עם נפשך נקשרה ולא יכולתי עוד להמתין ולהתאפק עד ששלחתי אחריך למען תבא אלי למען השקיט להבת התשוק' ובתוך הדברים שאל לו השי"ך היש לך ידיע' בחכמ' פ' ויען הרב ויאמר חנני אלהי"ם ויתן לי גם את זה והתחילו לישא וליתן באות' חכמ' וראה השי"ך שגם בזה מלא וגדוש וישמח שמח' גדול' ויאמר אליו אם נא מצאתי חן בעיניך תבא אלי בכל ב' ימים:

וכן עשה הרב כי חפץ הוא בתכלית המבוקש והי' בא אצלו ב' פעמים בשבוע עד שראה השי"ך שהרב הי' בקי בתכלית בכל הז' חכמות והשי"ך הי' חסר ממנו הקמ' בחכמ' הז' כי בלעדה לא יוכל להיות שלם בחכמ' הזאת וע"ז שאל השי"ך להרב היש לך ידיע' בחכמ' פ' ויאמר לו תלי"ת שאני שלם בחכמ' הזאת אזי נפל השי"ך לרגלי הרב ויאמר אליו אם נא מצאתי חן בעיניך למדני נא את החכמ' הזאת כי היא נעלמה ממני. אז אמר לו הרב אדוני אני כשלמדתי כל אלו החכמות ביוקר עמדו לי ולא למדתי אותם בחנם גם אני לא אלמד אותך בחנם אמר השי"ך

להרב נקבה שכרך עלי ואתן בכל אשר תשית עלי מאחר שאני שלם בכל החכמות ואם אני נותן כסף וזהב לרוב כדי להשיג זאת החכמ' ולא יחסר ממני דבר הלא מצער היא אז אמר לו הרב חלילי' לי אם אמסור החכמ' הזאת במחיר כסף או זהב כ"א בחכמ' אחרת שתלמדני אמר לו השי"ך וכי נעלם דבר ממך הרי כל מה שאני יודע אתה בקי יותר ממני ומה החכמ' אשר אני יודע ואין אתה יודע אמר לו הרב יש בך חכמ' נפלא' והיא רחוק' ממני. אמר לו מה היא החכמ' הזאת. אמר לו מה שאתה מתפלל על החולים וספרי חיים וכו' לפניך הם גלוים זאת החכמ' הוא נעלמה ממני. אם אתה תודיעני סוד החכמ' הזאת גם אני אודיעך החכמ' אשר ממך נסתרה אז אמר לו השי"ך הקשית לשאול ולא יתכן שאגלה הדבר הזה לשום נברא שבעולם. א"ל הרב וגם אני אי אפשר שאגלה החכמ' הזאת אשר ממך נעלמה אם לא ע"י חלופין חכמ' תחת חכמ'. א"ל השי"ך דע ידידי שאני מושבע מאבותי שלא אגלה הדבר הזה לשום אדם. א"ל הרב וגם אני מושבע שלא ללמד החכמ' הזאת לשום נברא אבל אני אומר כיון שהוא לטובתי כדי ללמוד חכמ' אחרת מה שאין בי בודאי מותר לי ואין כאן שבוע' א"כ גם אתה מותר לך מאחר שאין אתה מוכר החכמ' בדמים כ"א בחכמ' אשר אתה צריך לה ובה תהי' מושלם בכל חכמ' אז אמר לו השי"ך הן לו יהי כדברך אבל קשה ממך הדבר וירא אנכי שלא תוכל לעשות הדבר אשר צריך לדעת הסוד הגדול הזה כי כבד ממך ולא תוכל עשוהו אז אמר לו הרב הרי אני מוכן לקבל עלי את כל הדבר הקש' וכל אשר תאמר אלי אעשה אז אמר לו השי"ך א"כ שמע בקולי לאשר אני מצוה אותך עתה קום ולך לביתך והכן עצמך ביום הזה לעת ערב לקבל תענית ב' ימים רצופים והזהר בסעוד' שלא תאכל בשר ולא תשתה יין ואחר הסעוד' התקן עצמך לבית הטביל' והלבש אותך מחלצות ובשני ימים אלו שאתה מתענה צריך שתטבול בקר וערב ופשפש במעשיך כי אדם אין צדיק בארץ כו':

ויהי כאשר שמע הרב דברי השי"ך נתלהב לבו ויאמר לו כן אעשה כאשר דברת ויאמר לו לך לשלום. וביום השלישי תבא אלי ואודיעך סוד הדבר הגדול הזה ויקם הרב וילך אל ביתו בלב נשבר ונדכה ויעש ככל אשר צוה עליו ירד וטבל ולבש בגדי לבן וכן עשה בשני ימים כאשר צוה והוא הוסיף שלא פסק תעניתו בליל הג' ויהי בבקר אחר גמר תפלתו הלך אצל השי"ך וישא השי"ך את עיניו וירא והנה הרב בא בלא כח ויחרד לקראתו ויאמר בא ברוך ד' שמצורת פניך ניכר שעשית ככל אשר צויתיך. א"ל הרב ועדיין אני בתענית. א"ל השי"ך יפה עשית ויישר כחך מעתה בא עמי וארא אותך הסוד הזה וילך אחריו אל חדר א' שמפתח חדר הזה לא הי' נמסר לשום נברא כ"א בידו דוקא ויפתח השי"ך את הפתח ויכנסו שניהם יחדיו ואת הדלת סגרו לבלתי יקרב איש זר עליהם ויצא מן החדר אל פרדס אחד נחמד למרא' ובאמצע' הגן בריכה מלאה מים חיים נמשכת ממימי אמנה ופרפר ובצד הבריכה ספסל א' ובו מוכנים ב' חליפות שמלות לבנות א' להרב וא' לעצמו ויאמר לו השי"ך להרב הבה נרדה ונעש' טבי[ל' טרם בואינו אל מקום המקודש וירדו שניהם אל תוך הבריכ' ויעשו טביל' ויחליפו שמלותיהם וילכו שניהם יחדיו אל ירכתי הפרדס והרב ז"ל משתאה ומחריש לדעת מה יהי' אחרית דבר וישא הרב עיניו וירא בית א' מבונה בתכלית היופי ודלתותיו כסף מזוקק ומצויי]ר בכל מיני ציורים נאים אשר אין כמוהו בהיכלי מלך וכאשר קרב השי"ך לפתוח דלת הבית אמר להרב הזהר להכנס בבית הזה במורא וברעד' וממני תראה וכן תעש' ויפתח הדלת וירא והנה בנין מפואר לאין תכלית ונגד פתח הבית היכל קטן בתכלית היופי ועל גבו פרוכת מרוקם באבנים טובות ומרגליות עד להפליא ויכנס השי"ך אל הבית בחרד' גדול' וישתחו ארצה שבע פעמים נגד ההיכל:

ויחרד הרב חרד' גדול' עד מאד וחשב בדעתו שמא ח"ו יש ע"ז או צלם בתוך ההיכל ואיך אעשה כי השי"ך הזהירו שישתחוה. וע"כ עמעם עיניו הרב ואמר **שויתי ה' לנגדי תמיד** וישתחו לאפיו ארצה כאשר עשה השי"ך ואימ' גדול' נפלה עליו ויאמר לו השי"ך קרב אל ההיכל הזה ופתח אותו ושם תמצא מבוקשך וזה אמר לו בקול נמוך ולב נשבר מיד קרב הרב ופתח דלתי ההיכל והמה היו זהב מזוקק ואבנים טובות עליו וירא בתוך ההיכל לוח א' בתכלית היופי וכתוב בו צורת המנור' בציור נאה עד אין תכלית וכתוב למעל' שויתי ד' לנגדי תמיד ואותיות של שם הוי"ה גדולות מאד והרב בראותו זה שמח שמח' גדול' בלבו שלא השתחוה לבטל' ופסע לאחוריו והשתחוה ויצא. ויצאו שניהם יחדיו ויאמר לו הרב אתה אמרת לי שם אמצא מבוקשי והנה לא נתגלה לי דבר זולת אשר ראיתי, א"ל השי"ך תדע אחי שאלו האותיות גדולות אשר ראית זה שמו של מי שאמר והי' העולם הוא הבורא הוא היוצר והי' חושב בדעתו השי"ך שאין דבר זה נגלה לשום ברי'. ועוד אמר לו תדע אחי כי בבוא האדם לחלות פני שאתפלל על חול' שיש לו אני יורד וטובל ונכנס אל הבית הזה אשר ראית באימ' ובירא' ואני מתפלל שם לפני ההיכל. ואחר גמר התפל' אני פותח שער ההיכל. ואם אני רואה שאותיות השם הקדוש מאירים ומזהירים זרח רב אני יודע שהוא חי. ואם אני רואה ענן וערפל סביביו אני יודע שהוא מת. וראה חבתך אחי שגליתי לך מה שלא גליתי לשום בריה:

וחזר הרב לביתו והוריד כנחל דמעה וכה אמר אוי לנו מיום הדין ומה הגוי הזה ע"י שידע שזה שמו של הקב"ה כמה כבוד גדול עשה לו וכמה מורא ופחד עלה על ראשו בשע' שנכנס לשם ועי"ז זכה לכל הכבוד הזה ואנן מה נענה ומה נאמר שיותר מזה הי' ראוי לנו לעשות ובפרט בהיותנו מזכירים שם ד' ללבוש חרדה. ע"כ המעש' הנורא.

להזכירו כשם שבהזכיר השם הגדול באותיותיו אין לו חלק לעוה"ב ה"ה הקורא לרבו בשמו דאין לו חלק לעוה"ב כיון דהשוו מורא רבו למורא שמים. (סמיכות חכמים). ואין התלמיד רשאי לעמוד מפני רבו אלא שחרית וערבית כדי שלא תהא כבודו מרובה משל שמים. שבלי הלקט הלכה מ"ג. ועי' ש"ך סימן רמ"ב ס"ק ל"ז די"א כיון שהשוה מוראו למורא שמים חייב לעמוד אפי' מאה פעמים ביום דאטו אם מקבל פני שכינה כמה פעמי' ביום אינו חייב לעמוד ע"ש:

מורי רבי וכיוצא. כלל יחוסי החכמים ארז"ל גדול מרב רבי. גדול מרבי רבן. גדול מרבן שמו. כמו שמעון הצדיק שמעי' ואבטליון שנקראו כן מרוב מעלתם כדרך הנביאים שאין מכנין אותן. של"ה:

סימן יט

טעם למנהג שנמנעים מלימוד בליל שחל תקופת טבת. לפי שבימים הראשונים היו צוררי היהודי' אורבים עליהם ומכים אותם בלילה ההיא אנה שמצאו אותם בחוץ או ברחוב מכות אכזריות ולפעמים עד שמתו תחת ידם שההמון חשבו זאת למצוה. ולכן גזרו גדולי הדור על המלמדים ועל התלמידי' ועל בני הישיבות שיתכבדו וישבו בבתיהם בלילה הזה ולא ישוטטו בחוצות. ליקוטי הפרדס:

סימן כ

עוד טעם. שנמנעים מלימוד בליל שחל תקופת טבת. מפני שבלילה הזה נהרג ושמו הי' יש"ו שהוא קליפת עורב ונרמז שמו בתורה "ונוקב "שם "יה ר"ת יש"ו וכשתצטרף חשבון יש"ו לחשבון קליפתו ער"ב בגימט' ש"ר פ"ח שכתבו הקדמונים שהוא שם הכלבים (בסוד הפח נשבר ואנחנו נמלטנו). (עי' ילקוט ראובני פ' בראשית) ושמענו ממגידי אמת שאירע מעשיות כמה פעמים בליל נטילתו ועוקרתו מן העולם שלמדו בליל זה ובא כלב לבתיהם ומנהג ישראל תורה היא. רגל ישרה מהרב הצדיק הקדוש **מדינוב** זצוק"ל.

ומנהג ישראל תורה הוא. כתב לי ידי"נ הרב הה"ג מו"ה צבי יחזקאל שליט"א אבד"ק פלונסק שמעתי מרב גדול ישיש שהי' פ"א בימי החורף על ש"ק אצל אדמו"ר הגה"ק בעל חידושי הרי"ם מגור. ואז הי' העת שנוהגין בכל תפוצות ישראל שאין לומדים בליל שחל תקופת טבת. ובאכלו סעודת ליל שבת קודש עם קהל החסידים הסמוכים לשלחנו

ומעת' עין רואה ואוזן שומעת תוקף מעש' הנורא הזה כל עצמותיו יאחזמו רעד וחלחל' כי בעוה"ר בזכרנו את שם ד' כמוציא דברים בטלים ואין אנו מרגישים כלל ובפרט בשעת התפל' שכמה צריך שיזדעזע את עצמו בזוכרו שם ד' מאחר כי עומד ומבקש מאתו ית' על המחי' ועל הכלכל' על הסליח' ועל המחיל' על הרפוא' ועל הגאול' ובאיזה פנים יעמוד לשאול כמה שאלות בזו אחר זו. ומה שראוי לעשות אינו עושה ואינו נזהר שלא להוציא שם שמים לבטל' במה יכפר עונו אשר בא להכעיס את בוראו ולהקניט את יוצרו מה לך נרדם עד מתי לא תסור מסך מבין עיניך לראות באור החיים ע"ש:

הטהור לא אמר אז דברי תורה לפני העם כדרכו בכל ש"ק רק סיפור כי פ"א שאל כומר א' את הגה"ק רשכבה"ג הרבי ר' יונתן אייבשיץ ז"ל. הלא יש לכם היהודים עת שאינכם לומדים תורה. וחכמים כתבו כי העולם עומד על התורה וא"כ על מה העולם עומד בשעות הללו. והשיב לו הרבי ר' יהונתן ז"ל **כי מנהג ישראל תורה**. וזאת בעצמו שאין לומדים אז הוא תורה. ועל זה יש קיום העולם:

סימן כא

טעם. שנוהגים השוחטים ליקח הרגלים מן האווזות בטבת ושבט. משום שקבלה הוא שיש שעה אחת באותן חדשים אם שוחט בו אווז ימות השוחט אם לא יאכל ממנה. רמ"א יו"ד סי' י"א סעיף ד' ועי' ש"ך שם ס"ק ז'. ועי' בכרו"פ שכתב וז"ל שכל זה הי' בימי ריי"ח כי אז רבו המכשפי' באווזות אבל בזמנינו אין להקפיד בכך והוא מגדר דרכי האמורי ודי שאין למחות בידי הנוהגים כך אבל אין להקפיד ע"ז ותמים תהי' וגו' עכ"ל:

סימן כב

טעם. שכאשר האיש הישראלי יהי' לו איזהו ספק ומקום עיון בהלכה בתורה או באיזהו שכל מושכל אשר יעיין בתורה הנה בטבעו הוא אשר יושיט ידו אל זקנו ויכלכלהו ויניעהו מצד אל צד. משום דהנה כל מפתחות התורה הוא בי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן. והנה כאשר האדם יסתפק באיזה דבר מעניני התורה הוא מחמת שלא נודע מאין נלמד הדבר הזה בתורה. ומאיזהו מדה הוא נדרש משא"כ לכשיתודע לו מאיזה מדה הוא נדרש ידע הכל והנה כתיב י"י צל"ך. ודרשו חז"ל מה הצל הזה אם אתה שוחק הוא שוחק וכו' שהצל עושה תנועת האדם כך כביכול י"י צלך כפי הפעולה שאתה עושה כן תתעורר למעלה וע"כ הטבע בישראל בעת אשר יעיין האיש הישראלי באיזה מושכל ויסתפק לו הענין הנה יניע הזקן בעת עיונו י"ג ת"ד ועי"ז יתעוררו אל האדם הי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן ויתודע לו מאין מקום מוצא הלימוד הזה בתורה. (והיה ברכה). מהרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **צבי אלימלך מדינוב** זצוק"ל:

והנה לפי"ז תבין תמיהת ראב"ע הרי אני כבן שבעים שנה שהלבינו שערותיו שערות הזקן. דקשה מה היא תמיהתו בשלמא אם הי' זקן ממש יתכן שפיר הרי אני זקן באתי בימים ועכ"ז לא זכיתי וכו' משא"כ כשהוא בחור אין כאן תמי' רק דמזה נראה שהפליג בלימוד התורה י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן לידע מוצא כל דבר מן התורה. ומזה נתעוררו י"ג מדות של רחמים ת"ד קדישא עד שנעשה אצלו כביכול דוגמא עליונה שהלבינו שערותיו ואעפ"כ לא זכיתי שתאמר יצ"מ וכו'. שם:

סימן כג

טעם שגנז **חזקיה מלך יהודא** ספר הרפואות. כדי שיבטח החולה באלקים יתעלה ולא ברפואות. ארחות צדיקים:

סימן כד

טעם. שנחשדו עמי הארץ במעשר דוקא. משום דקי"ל הנותן מעשר זוכה לתורה שנאמר למען תלמד סמוך לעשר תעשר. א"כ כשהוא ע"ה לא נתן מעשר דאל"כ לא הי' ע"ה. תוי"י (ראה) בשם הגאון מו"ה **נפתלי** בספרו סמיכות חכמים:

סימן כה

טעם. שהנשים פטורות מתלמוד תורה. כי חוה פגמה בקול היוצא מהקנה. והקנה פגום. ואין לדבר דברי תורה בקנה פגום.[665] וכן כתב בירושלמי פ"ג דסוטה אמר ר' אליעזר ישרפו ד"ת ואל ימסרו לנשים. דבש לפי מערכת ש' אות ו':

סימן כו

טעם. שאין טהרה אלא במים. כי הרוח. כמ"ש ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ. ורוח אין בטבעו לכנס אל המים וכשנכנס אל המים נשלף ממנו מעט מעט. ולכן אמרו חז"ל צריך שיהא כל גופו במים ואם ישאר אפי' ראש שער א' מגופו לא נטהר כי שם נאחזת הטומאה וחוזרות לשרות בגופו[666] וע"ד הסוד **המים רומזים לחסד** כי יש סוד טהרה מהפגם כמ"ש **בחסד ואמת יכופר עון** כי מימי חסד נשפעים הם. חסד לאברהם:

---

[665] **וזהו הטעם**. שהנשים דברניות הן. כי הם פגמו הקול וסירכייהו נקטו לדבר דברים בטילים ואיסורים. שם:

[666] **והגאון** הקדוש **בעל חת"ס** צוה במקומו להממונות על המקו' שאם תבא אשה בעלת שער לטביל' שתתן על ראשה סבכה (נעצהויב) אשר צוה לעשות שלא יהי' בה חציצה והסבכה הלז היתה מונחת תמיד בבית הטביל' ולא היו מניחין לטבול בעלת שער זולת עם סבכה הלז להגן בעד איסור כרת עכ"פ מה דאפשר:

והספרים כתבו שתהי' הטביל' ג"פ. **ובס' המנהיג** כתב טעם לדבר. שמא לא תטבול יפה בראשונ'. או משום דכל דברי חז"ל משולשים בקצירות העומר **מגל זה. מגל זה. מגל זה**:

בספר חסידים סימן שצ"ד כתב דרגילות לטבול ג"פ במים דכתיב בקרא **וזרקתי עליכם וגו'** ג"פ לשון טהרה. **טהורים. וטהרתם. אטהר אתכם**. וכן בפסוק **וטהרו וקדשו וגו'** בענין יוה"כ נאמר ג"פ לשון טהרה רמז שגם בעיו"כ יטבול ג"פ ע"ש:

ובספר זרע קודש (לפסח) כתב שהענין טהרת המקוה במים. שהוא כתינוק הנעלם בחיק אמו ואח"כ נולד ברי' חדשה ומוציא ראשו מתחל' כן מוציא אח"כ ראשו מהמים ונולד ברי' חדש' בטהר'. ולכן "**לב** "**טהור** "**ברא** ר"ת טבל **ורוח חדש** שנולד ברי' חדשה. ועי"ז ממשיך ע"ע טובות העליונים שיכולין עתה להשפיע עליו ע"י שנעש' ברי' חדש' בטהר':

ואומרים בשם **קדוש אחד** מאמר צחוקי אינני יודע משום כוונ' בטביל' כ"א הזה שאני פושט ולובש והבן. ועי' טעמי המנהגים ח"א סעי' רמ"ט בהשמט' וקונ"א שם.

סימן כז

טעם. שאנו מתחילין למנות התקופות והמזלות לענין קידוש החמה **מתקופת ניסן** ולא מתשרי. לפי שלענין תקופות נפסק ההלכה על דעת רבי יהושע **שבניסן נברא העולם**. עי' תוס' ר"ה בד"ה ותקופות כר"א. ועי' מזה בספר יערות דבש להגאון ר' **יונתן מפראג** ז"ל:

סימן כח

טעם. שכתבו האחרונים בענין לחלל את השבת בשביל חולה שיש בו סכנה שנהגו עכשיו ע"י עכו"ם דוקא. אעפ"י שכתב בש"ע סי' שכ"ח סעי' י"ב וט"ז שם סק"ה שמצוה בגדולי ישראל. מפני שנתמעטו הלבבות ולא שכיחי כ"כ גדולי ישראל ויכול להיות חילול שבת שלא במקום פיקוח נפש ע"כ החמירו ליזהר כל מה דאפשר[667] משא"כ מי שיודע בעצמו שהוא מגדולי ישראל גם עכשיו הדין כן[668]. שארית ישראל. וכתב שכן עשה מורו הקדוש **מטשארנאביל** זצוק"ל וכן שמע בשם הרב הקדוש **מלאדי** זללה"ה שעשה כן:

סימן כט

טעם. שאמרו חז"ל נכרי ששבת חייב מיתה. משום דשבת הוי זיווג לישראל כמ"ש חז"ל במס' סנהדרין דף נ"ח. ולכך כמו דאסור לקדש בלא שידוכין תחלה ורב מנגיד אמאן דמקדש וכו' ה"נ המילה הוי השידוכין ושבת הקידושין ולכך אם שומר שבת קודם המילה הוי כמקדש בלא שידוכין ולכך חייב מיתה. הרב בעל מעשי ה' במעשי בראשית פי"ג:

סימן ל

עוד טעם. שאמרו חז"ל נכרי ששבת חייב מיתה. כי השבת היא בת זוג לישראל כמו שאמרו כנסת ישראל יהיה בן זוגך. ולכן העכו"ם ששבת חייב. שהוא כבא על אשת רעהו

[667] **ועפ"י** הסוד כי הנה עביר' לשמה בזה מעלה ניצוצות ממקום עמקי הקליפות ביותר וכל זה הוא בגדולי ישראל שיש להם בחי' מוחין דגדלות יש להם הכח לכנס לזה ולהעלות משם והן שהעושה הוא מגדולי ישראל או בשביל גדולי ישראל. משא"כ במי שאין לו מוחין דגדלות הגם לכשאין עכו"ם מותר מסתמא בשביל פ"נ שמן השמים זכוהו לכך ויסיעוהו מן השמים עכ"פ אין מצוה שיהי' ישראל כי אולי לא יוכל להעלות אם יכנס לשם. שם.
ועי' בספר ארחות חיים סימן שי"ח אות ו' בשם שד"ח דאם בישל עכו"ם בשביל חולה בשבת דנכון להחמיר להכשיר הכלים:

[668] **בספר** קישוטי כלה בסופו פי' המדרש פליאה אמרי נא אחותי את. מכאן שמכבין נר לחולה בשבת. לפי שקש' מפני מה הי' ירא אברהם שלא יהרגוהו שהם מצווים על אשת איש הלא הם מצווים על שפיכות דמים וצ"ל דהוא סבר דטוב להם שיהרגו אותו ויתחייבו פעם אחת. משלא יהרגו אותו ויתחייבו על כל ביאה. ובמס' שבת פריך בגמרא יטלטל הנר מן החולה ולא יכבה. טלטול דרבנן וכיבוי דאורייתא. ומשני גבי טילטול חייב על כל פסיעה אבל גבי כיבוי חייב פעם אחת.

שהשבת היא בת זוג לישראל.[669] קרבן שבת:

סימן לא

עוד טעם. כי השי"ת קידש את השבת מבראשית ובו שבת הוא ית"ש מכל מלאכתו וא"כ נקרא שב"ת שרביטו של מלך ואסור להשתמש בשרביטו של מלך והמשתמש חייב מיתה. ע"כ גוי ששבת חייב מיתה. משא"כ ישראל ניתן להם השב"ת לאות ולעדות שהם בני"ם ויכולין שפיר להשתמש בשרביט אביהם. בני יששכר מאמר ט' אות ו':

סימן לב

טעם. שהראשון אומר **שלום עליכם** וחבירו משיבו **עליכם השלום**[670]. כי הנה איתא בגמ' איש כי ידור נדר. יאמר נדר לה' או קרבן לה' ולא יאמר לה' נדר[671] או קרבן כי שמא

---

[669] **ובזה** ניחא מה שהקשו המפרשים אם היו האבות כדין בן נח איך שמרו את השבת. משום דקודם מתן תור' עוד היתה שבת פנוי' קודם שלקחו כנסת ישראל לאשה. ושפיר שמרו האבות את השבת כי עוד לא גזרו על הפנוי'. ראיתי באיזה ספר:

[670] **בספר** כרם שלמה סימן ק"י כתב בשם שו"ת נחלת שבעה סימן ע"ד דהבא מן הדרך תוך הפרסה אין נותנים לו שלום. דאין זה בא מן הדרך דהא אינו אומר תפלת הדרך. ועי' מחצית השקל שם ס"ק י"ד. ועיין פתחי תשוב' סי' שע"ה סק"ד בשם ספר חמודי דניאל כ"י דפרסה היינו שמונ' אלף אמה:

ובענין תפלת הדרך הרמב"ם ז"ל לא הזכיר **תפלת הדרך** אלא שכתב פ"י מהלכות ברכות שכשיצא מן העיר בשלום יאמר **מודה אני לפניך ה' אלהי** שהוצאתני מכרך זה לשלום וכשם שהוצאתני לשלום כך **תוליכני לשלום ותצעידני לשלום ותסמיכני לשלום ותצילני מכף אויב ואורב בדרך**. ותמה הב"י סימן ק"י ע"ז למה לא הזכיר בה חתימה וגם למה לא כתב דמצלי לה משאחז בדרך עד פרסה. ותירץ הפר"ח שם דדעת הרמב"ם היא דההיא **תפילת הדרך** דמייתינן בפ' תפלת השחר דף כ"ט ע"ב דמסיים בה **בא"י שומע תפלה** היא במקום סכנה דכולא סוגיא דהתם בהכי אזלה. וסיים שם ולענין הלכ' נ"ל עיקר כדברי הרמב"ם דספק ברכות להקל ע"ש. וצריך לומר תפלת הדרך אפי' כשיושבין בספינ' או בעגלה. יוסף אומץ סימן תנ"ז:

[671] **ובספר** קדושת לוי (בשלח) כתב מה שאמר משה **ה' ימלוך לעולם כו'** ודוד אמר **ימלוך ה'**. ע"ד שאמרו חז"ל דאסור לאדם לומר לד' חטאת רק חטאת לד'. **מטעם** דשמא ימות ונמצא דהוציא ש"ש לבטל'. ע"כ גבי שירה פסקה זוהמתן והיו בני חורין. חירות ממה"מ. ולכך הקדים השם. אבל אח"כ בחטא העגל דחזרה. אז אסור להקדים השם ולפיכך אמר דוד **ימלוך ה'**:

ובספר נחל יעקב (וירא) כתב בשם הישיש המופלג **מהר"ח** בעהמ"ח **סם חיים** על פסוק **ויאמר מנוח אל מלאך ה'** נעצרה נא אותך ונעשה לפניך גדי עיזים ויאמר מלאך ד' אל מנוח אם תעצרני לא אוכל בלחמך ואם תעשה עולה לד' תעלנה **כי לא ידע מנוח כי מלאך ה' הוא**. מה שאומר הפסוק כי לא ידע בסוף אחר דברי המלאך. ולא אומר בדבר מנוח. הוא עפ"י שאמרינן בגמר' אל יאמר אדם לד' עולה אלא עולה לד' כי פן ימות ח"ו אחר שיוצא מפיו תיבה ראשונ' ויהי' שם שמים לבטלה. אמנם זה אצל אדם. אבל מלאך יוכל להקדים השם וכאן שאמר המלאך עולה לד' כלשון בני אדם ע"כ אומר הפסוק שהמלאך אמר כך כדי שלא ידע מנוח שמלאך הוא ואלו הקדים השם בזה הי' יודע שמלאך היא: [הערת המדפיס: **ובספר** תוי"י (בא) כתב שמעתי בשם הישיש המנוח הרב מ' אפרים מ"מ דק"ק בראד ביאר ש"ס מנוח עם הארץ הי' שהלך אחר אשתו ע"פ משל פלוני מק"ק קראקא יהי' כאן הקושיא. ופלוני השני יהי' כאן התירוץ. והוא כי הי' איש א' בקראקא שנתעשר ונעשה אחד מטובי העיר ופעם א' נתאספו וישבו עד חשכת לילי' וכשיצאו ללכת לבתיהם הלך המשרת ונר בידו לפניו להאיר לו והרע בעיניו ואמר לו מי אתה שתלך לפני ודיבר לו קשות עד הכאה. ובאמת הליכתו לפניו להאיר לו הוא לטובתו. וה"נ הוצרך לילך אחריה להראות לו מקום המלאך ומנלן דמנוח ע"ה הי'. ותירץ ע"ז ע"פ משל שהי' פ' קירזנער בק' פלוני שהי' עסקו עם ערלים הידועים ונכרים לו ומשם הי' פרנסתו שהלך בשוק ופגע בהן ולקחו אצלו יותר מאצל אחרים. פ"א שמע מחכם א' שדרש ענין בטחון וסמך על זה ולא רצה לצאת מפתח ביתו וכו' עד שהוכרחו לבוא אצלו. וה"נ מאחר שנשתלח המלאך להודיע משפט הנער חזקה שליח יעשה שליחתו גם אם ישב בבית מוכרח לבוא אצלו ולמה הלך אחר אשתו אלא ש"מ כדרשת חז"ל שהיה מנוח ע"ה:].

כשיאמר תיבת לה' ימות חלילה ונמצא מוציא שם שמים לבטלה וכן גם עתה בשעת שאילת שלום כי הנה שלום הוא שמא דקוב"ה כמש"ה ויקרא לו ה' שלום נמצא המשיב אסור לו להשיב ולומר שלום עליכם כי שמא ח"ו כשיאמר תיבת שלום לא יסקיף לומר תיבת עליכם אמנם השואל שפיר קאמר כי איתא בגמ' דברכות המקדים שלום לחבירו מוסיפין לו חיים ושלום נמצא השואל הוא המקדים שלום ובטוח הוא שלא ימות וע"כ מותר לו לומר **שלום עליכם**. גאולת ישראל:

(שם סעי' ל"ב בהשמטה)

ימלוך ה'. ובספר עונג חיים לשבת פי' בשם גדול אחד נעשה ונשמע אמרו כאחד **ופתחו וענו ה' אחד**[672] עפ"י מה דמבואר בגמ' (נדרים י') לא יאמר אדם לה' קרבן רק קרבן לה' דשמא לא יגמור דבריו ומפיק שם שמים לבטלה. וקשה למה פתחו וענו ה' אחד אך י"ל **הטעם** דאין לומר לה' קרבן משום דיש לחוש למיתה. ומבואר בגמ' (שבת פ"ח) בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע נעשו כמלאכים. ופי' המהרש"א שם שנעשו ישראל רוחני כמלאכים שאין בהם מיתה. וא"כ שפיר יכלו לומר ה' אחד. ובזה יתבארו דברי הפייטן נעשה ונשמע **אמרו כאחד** לכן **פתחו וענו ה' אחד**:

סימן לג

עוד טעם. המנהג בנתינת שלום לומר שלום עליכם. והמשיב אומר עליכם שלום. משום דאמרו ז"ל גזילות העני בבתיכם היינו במה שאינו משיבו שלום ואם יהי' התשובה כעין השאלה יש מקום לחשוד שהמשיב הוא השואל וחבירו אינו משיבו. לזה עשו סימן בדבר לידע מי השואל ומי המשיב. ראיתי באיזה ספר:[673]

ובספר ישמח משה (ויקרא) כתב שאלוני אבי נ"י על הא דאמרינן דיאמר חטאת לד'. ולא לד' חטאת. משום שמא ימות. א"כ איך נפתח בתפלה **ה' אלקי ישראל**. והשבתי לו דבאמת אין החשש משום הזכרת ש"ש לבטלה דהא כיון דמזכיר אדעתא דברכה או תפילה אין כאן הזכרה לבטלה. רק דעיקר החשש דאם אינו אומר חטאת י"ל דהוי לד' כמו חירוף וגידוף לא ה' ח"ו. כמו לחולין ויסברו דגידף ה' ומת. ועי' קונטרוס אחרון לט"ה בהשמט' לסעיף תרצ"ז:

[672] **ובשם** הרב הצדיק הקדוש **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל שפי' ע"פ דברי חז"ל. הובא ברש"י פ' יתרו דכל עשרת הדברות אמר הקב"ה בדבור א' וחזר ופירש כל דבור ודבור בפני עצמו חוץ מאנכי ולא יהי' לך שנאמרו בדבור א' ולא חזר ופי' כל א' בפ"ע. ועוד כ' רש"י שם בשם חז"ל לפרש מ"ש שם **וידבר אלקים את כל הדברים האלה לאמר** דעל כל דבור היו עונין ישראל על הן הן ועל לאו לאו. וקשה הלא אנכי ולא יהי' לך נאמרו בדבור אחר ואיך יכלו לענות הן או לאו. לכן **פתחו וענו ה' אחד** דבמלות האלה הסכימו על שני הדברות **אנכי. ולא יהי' לך**:

[673] **ועפי"ז** יתפרש **מאמר ר"י בן קיסמא** פ"א הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד. והנה לשון אחד אינו מובן. וגם לענין מה סיפר לו שנתן לו שלום והחזיר. אך לפי הנ"ל ניחא דדייק ופגע בי אדם א' דלא הי' שום אדם בשדה שיהי' חשש הנ"ל ע"כ נתן לי שלום והחזרתי לו שלום. ר"ל שאמרתי לו בחזרה ג"כ **שלום עליכם** כדרך שאמר הוא לי. שם:

ובספר תו יהושע בהלכות דרך ארץ כתב בשם הג"ה דרבינו עובדי' הנביא ובשם שו"ת נחלת שבעה סימן ע"ד דצריך ליתן שלום ביד דוקא ע"ש. וכן מוכח מדאמר ר"י בן קיסמא שנתן לו שלום. ולא אמר שאמר לו שלום ע"כ. ולדעתי הרמז כי ביד האדם ט"ו פרקים כמנין ט"ו תיבות שבפסוקי יברכך ה' וישמרך וגו'. כלומר יחולו עליך הברכות שבג' פסוקים אלו שהם ט"ו כמנין איברי היד:

איברי היד. ובספר דברים נחמדים (משלי) כתב וז"ל קבלה בידינו ההולך בדרך יעסוק בתורה משום שהשכינה הנקראת שלום מתחברת עמו בדרך וביעקב כתיב ויבא יעקב שלם. ולכן מי שבא מן הדרך מחוייבים ליתן לו שלום ביד תקיפה ובשפה חריפה. ולא בשפה רפה. אבל מי שלא נותן שלום בידו למי שבא מן הדרך יצא כרוז ברקיע פלוני הרע הזה יצא מנכסיו וצדיקים ירשוהו. ע"ז נאמר יד ליד לא ינקה. כלומר כשלא נותן יד ליד ר"ל שלו' ינקה מנכסיו האי רשע רע וצדיקים ירשוהו:

ועי' ברכות דף כ"ז ע"ב דהנותן שלום לרבו והמחזיר שלום לרבו גורם לשכינה שתסתלק מישראל. היינו כשאר בני אדם שלום עליך ולא אמר לו שלום אליך רבי ע"ש. ובסידור יעב"ץ למו"ש כתב שצ"ל באימה בכפיפת ראש בכבוד. **שלום עליך רבי ומורי ושבוע טוב**:

פשיטא דאסור. ובספר ארחות חיים סי' פ"ד כתב בשם ספר יפה ללב שהביא בשם קדוש אחד שהיה נזהר בשם יהודא וקרא שם בבית המרחץ הפנימי ליהודא בלשון לע"ז דהיינו ליאון:

אעפ"י שאינו נואף. ובשו"ת מהרש"ם ח"ב כ' בשם תשו' מהר"ם שיק יו"ד סי' י"ט דגם בלא נתברר שום רשעות רק מה שעוברים בכל יום בכמה לאוין במלבושיהם ותהלוכותיהם נידונים כרשעים:

ובשו"ת מהר"י מברונ"א סי' ר' כתב האי מאן דעבר אדרבנן כגון בעירובין וכה"ג קרי ליה משומד. וכן כתב רש"י ריש פ' הדר:

ועי' שערי תשובה א"ח סימן קנ"ו סק"א בשם מהר"י צמח הרב זללה"ה כשהי' הולך בדרך ונותנים לו שלום הי' מסתכל שאם הי' במקום טהור ונקי הי' משיב עליכם שלום. ואם הי' מקום מטונף הי' משיב ברכ' טוב':

ועי' מ"א סימן פ"ד סק"ב ובאה"ט שם דאם שאל לו אדם דבר הלכ' במרחץ אסור לומר לו אין משיבין במרחץ. ובבית האמצעי שרי לומר כך. הרוצה לשתות בבית המרחץ יברך בחוץ ע"מ לשתות בפנים. ע"ש. ועיין טעמי המנהגים ח"א סעיף ר"א בהשמט':

ובספר ארחות חיים סימן פ"ד אות ד' כתב בשם ספר תולדות אדם ח"ב דף כ' שהגאון ר"ז לא רצה לקבל במרחץ משרת ששמו שלום. ועי' פ"ח סימן פ"ד שכתב על מה שכתב הב"ח שבלשון לע"ז מותר לקרות איש שם ששמו שלום. ולא נהירא דכיון **דשלום הוא שמו של הקב"ה**. ודברים של קודש אסור לאומרן בלשון חול פשיטא דאסור:

ועי' בספר דברי שאול ח"א ערכין דף ל"ב בשם הר"י מברונא ז"ל דלכך יש לקרות אלי' גדלי' כדי שיהא רק שתי אותיות מהשם דאם הם מלאים יש שלש אותיות מהשם:

ובספר שדי חמד מערכת האלף דף מ' כתב בשם גאון א' דאסור ליתן יד לאנשים המתירים. לעצמם לישב בגילוי ראש ולומר להם שלום כי גם הם ישובו שלום ואסור להזכיר בראש מגולה רק במקים צורך גדול יש להתיר למען השלום:

ובספר מגלה עמוקות פ' קדושים כתב בשם סודי רזי כל שיש לו בלורית וכל שמגלח זקנו ולובש בגדי גוים אסור לקרותו לס"ת שנאמר ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי ועם מנאפים חלקך אעפ"י שאינו נואף:

סימן לד

טעם. איסור שעטנז. שלא לערב צמ"ר הוא ממנחת הבל עם פשת"ן הוא קרבן קין.[674]

מדרש תנחומא:

לקטן בן יומו. ובשו"ת פני יהושע ח"א סי' ח' כתב נשאלתי אם לסמוך בחוטין שאינן ידועין אם הם חוטי פשתן או קנבוס לבדקן באש. שהפשתן כבה מהר והקנבוס הולך ושורף. וכן שאר בדיקות שאומרים העולם שהקנבוס חוטין ארוכים נמשכים ממנו כשמפרידין שזורתן נמשכים ממנו חוטין דקים ארוכים משא"כ פשתן:

והשיב הנה מתשובת הרא"ש כלל ב' מוכח דאפי' אם העכו"ם מסית לפי תומו הי' נאמן. כיון שידוע שחייטי ישראל מחזרין בכפרים אחר קנבוס. הוא אומר כן להשביח מקחו ע"כ. ושיהי' זה סימן מובהק לקנות מן העכו"ם לכתחילה מחמת זה לא מצינו בשום פוסק ופשיטא שאין אנו רשאין לבדות מליבנו להתיר איסור דאורייתא כו' ואני מעיד כי ראיתי כמה פעמים פשתן שהולך ושורף כמו קנבוס כו' ע"כ אין הבדיקה כדאי לסמוך עליה ולמשמועים יונעם ועליהם. תבא ברכת טוב:

---

[674] **עי'** פתחי תשובה סימן ש' שכתב בשם ספר נשמת אדם דנייר שלכו הנעשה מבלויי סחבות של צמר ושל פשתן. בנייר פשוט שקורין ביבולע אפי' אם לא יחבר עם צמר רק להניחו בבגד משי אסור מדרבנן שהוא בעצמו שעטנז שהרבה פעמים נמצא בהם חוטי פשתן שלימים וגם מצמר. ונייר עב בעצמו אינו שעטנז רק אסור לחברו עם צמר ולכן כל י"ש יזהר בזה. וא"כ הקאפעלושין שמדבקים בו נייר לבן ראוי לכל י"ש להסירו ע"כ. ובשם תשובת באר עשק סימן י"ב כתב דמותר לחבר ניירות הגסות תוך מלבושי צמר ולית בהו חשש כלאים ע"ש:

ועי' פני זקן להרב הצדיק הקדוש **מקאמארנא** זצוק"ל כלאים פ"ט מ"ט דנייר ביבילע איך בו חשש שהוא מעורב מהרבה צמר גפן וקנביס עד שהצמר והפשתן שבו אבדו צורתן לגמרי ובטלו. נייר טוב הנעשה מפשתן אין בו חשש שאבד צורתו לגמרי ונעתק לצורה אחרת ומותר לחברי עם הצמר ובעל נפש יזהר:

עוד שם האקנאפיס והשטילין והאקארטיס הרכים ונכפפין מותר לישב עליהם כשהוא לבוש בבגדיו מכוסה אפי' הידים אבל אסור לישכב עליהם ובפרט על הקארטיס דהא פניו בהכרח מגולה וכן צווארו וגזרינן שמא תכרוך נימא על בשרו ועל הקשין שאינם נכפפין מותר לישן בהפסק מצע כשיר' ובעל נפש יזהר מכל זה וינוחו לו מאה ברכות אבל בגד או מצע שראוי להתעטף אפי' מונח תחת אלף בגדים גסים והוא לבוש בבגדים הכל אסור דגזרינן אטו העלאה:

ועי' פנים מאירות חלק שני סימן קי"ב דמתיר בעגלות שקורין (קאלעסקען) שתפורים בשעטנז דאין זה דרך לבישה ע"ש. ובספר התשב"ץ סי' שע"ג כ' דאסור להניח לתפור בגדיו בבית הגוי אם לא שהישראל יושב אצלו דחיישינן שמא יתפור בפשתן. ועי' זכור לאברהם בשם תשובת בית יהודא דאסור ללבוש כלאים אפי' לקטן בן יומו:

ועי' ארחות חיים סימן נ"ג בשם חת"ס חאו"ח סימן ט"ו ט"ז דראוי ונכון שילבש הש"ץ בגד פשתן או של משי ואשרי הנזהר וקדוש יאמר לו. ועי' בשו"ת השיב משה שכתב שראוי ונכון שלא להתפלל בבגדי צמר כי המלבושים הנ"ל גורמים קיטרוג גדול ח"ו ואל יתבייש מפני בנ"א המלעיגים עליו כי הלצים אם ילעיגו פ"א אבל אח"כ יבושו ויסתמו את פיהם אם כוונתו לש"ש ע"ש. ואם נכון ליילך בבגדי צמר משום חשש שעטנז עי' בשו"ת **מהר"ח כהן ראפפארט** חיו"ד סימן כ"ח. ועי' פני זקן כלאים פ"ט מ"ט דהזהיר בכלאים יאריך ימים בעוה"ז ובעוה"ב: ולא יבא עוד בגילגול וינוח בשלום על משכבו באור החיים ובנים צדיקים חיים בעולם הזה. לכל טוב:

ובספר כתב יושר מבעהמ"ח ספר תורת האדם כתב מעשה הי' באיש אחד אחר מותו שרצו בב"ד של מעל' לדונו בדין הגילגול שהוא קשה מאד לנשמ' יותר מדין הגיהנם. ובחר לעצמו דין הגיהנם ואמרו בב"ד של מעל' אם הי' נזהר כל ימיו מספק שעטנז הדין עמו וכן הי':

סימן לה

טעם למנהג כאשר אדם הולך מביתו לדרך אם שכח איזהו דבר לא יחזור. משום כשיצא אדם לדרך כבר השכינה הולכת מלפניו וא"כ כאשר ישוב לביתו אשר שם אשתו הנה הוא מניח זווגא עילאי דשכינתא ועביד קלנא כו' וע"כ מן הראוי שלא ישוב[675]. אגרא דפרקא:

סימן לו

טעם. שלא ליתן תבשיל או משקים תחת המטה. עי' ס' תו"ח במסכת שבועות דט"ו ד"ה ריב"ל וז"ל ונראה דהיינו דאיתא בפסחים אוכלין תחת המטה רו"ר שורה עליהן. מפני שהשינה אחד מס' במיתה היא כיון דנשמתו יוצאת ולהכי רוח מסאבא שריא עלי' דאינש בשעת השינה וזו טעם נט"י שחרית וכשהוא מאהיל בשעת השינה על האוכלין הרי הן כאלו היו באהל המת ושריא עלייהו רוח מסאבא:[676]

מותר בדיעבד. ועי' הלק"ט ח"ב סי' קכ"ב דאלו המטות עשויות מעץ או מאבן כמין אצטבא וקבועות בקרקע ובכותל כקרקע דמי ואין דינם כמיטה לענין שלא להניח תחתיהם אוכלין. ובס' מיכלא דאסוותא דף כ"ח כתב בשם פי' רגמ"ה לב"ב נ"ח שכ' דאסור להניח כלים תחת המטה משום ר"ר. ועי' בפירשב"ם שם בד"ה לאוצר בלום:

ידיחנו ג"פ. ובענין אם נפל בשר במים של נטילת ידים שחרית (נעגיל וואסיר) אם יש לחוש ולאסור הבשר מפני שרוח רעה שורה עליהן אם לאו. כתב בשו"ת ויעתר יצחק סי' ס"א דאין לאסור דיעבד ע"ש שהאריך בזה. ולי נראה שידיחנו ג"פ:

---

[675] **ולכאורה** אין חשש רק מי שהולך מביתו אבל מי שהוא כבר בדרך והולך מבית מלונו ושכח איזה דבר אין החשש לחזור. כי אפילו בבית מלונו זווגא עילא' עמו כיון שאין אשתו שם. ואין לסמוך ע"ז כי אולי יש טעם ארור. שם:

[676] **והרמב"ם** פי"ב מה' רוצח דין ה' כתב ולא יתן התבשיל תחת המטה אע"פ שהי' עוסק בסעודה שמא יפול בו דבר המזיק והוא אינו רואה ע"ש. ומשמע שדעתו לאסור אפי' בשעה שאינם ישנים עליה. אך הראב"ד ז"ל תמה דבירושלמי אמר הפעם מפני רו"ר ע"ש:

ועי' פתחי תשובה סי' קמ"ז סק"ה בשם הגר"א דה"ה אוכלין חיין כמו צנון ואם עשה כן יזרקם במקום שלא ימצא אותם אדם:

וע"ש סק"ד בשם תשובת שבות יעקב ח"ב סי' ק"ה שנשאל אם נתן אוכלין ומשקין תחת המטה אי אסורין בדיעבד והעלה דאין בזה רק אזהרה לכתחילה אכל בדיעבד אין כאן חשש איסור הוכיח כן מסוגיית הש"ס ע"ש. ומדברי הט"ז יו"ד סי' ו' סק"א דאם הטעם שאין לשחוט בקנה דלאו דאגם משום שרוה רעה שורה עליו מותר בדיעבד ע"ש משמע ג"כ דגם כאן מותר בדיעבד. ובשו"ת הד"ר סי' כ"ט כתב ששמע שפ"א בחתונה שעשה קדוש ישראל **מריזין** זי"ע נתנו תיבה עם מיני מתוקה תחת המטה ושאלו להגה"ק **מהר"ש אבד"ק קאמינקא** זצ"ל והורה להטביל את התיבה במקוה כמות שהיא ולאכול את הלעקיך. ובשם ס' ארצות החיים כתב דאם נגע במאכל ולא נטל ידיו שחרית ידיחנו ג"פ ע"ש.

סימן לז

טעם. למה כלליות ישראל נקראים בשם יהודא משום ששבטו של יהודא הוא עיקר לישראל בחי' מלכות על שממנו יצאו הבונים מלכות בית דוד ומשיח צדקנו. הנותן אמרי שפר:

בשם יהודא. **וטעם**. שנקרא שמו **זכר**. לפי שחייב לזכור את בוראו ואת מצותיו. ולידע כי לכך נוצר ולכך נולד. ולכך קיים. לפיכך כל או"א חייב לומר בשבילי נברא העולם לעשות נחת רוח לקונו. ילקוט ראובני תזריע בשם פסיקתא:

סימן לח

עוד טעם. משום שבשם יהודא נרמז שם הוי' בד' מלואיהן ולכן נחתמו ישראל בשם זה. שם:

סימן לט

עוד טעם. שכל מי שבשם ישראל יכונה נקרא **בשם יוד**. משום יו"ד הרמז בנוטריקין "**ושמרו** "**דרך** "**ד**".[677] ראיתי באיזה ספר:

סימן מ

טעם שנקרא ספר הקדוש מרשב"י שפי' על התורה זוהר. כי האבות נקראי' הר. והוא"ו והז' מרומז על **יחוד קוב"ה ושכינתיה** כידוע לי"ח וזהו שמייחד ע"י זה הספר שפי' על התורה האבות בקוב"ה ושכינתי'.[678] שם:

ונתגלו לנו. ובספר שם הגדולים להגאון הקדוש מו"ה **חיד"א** זצוק"ל אות ר' כתב בשם ספר חסד לאברהם דרעיא מהימנא אשר בזוהר הקדוש. כי רשב"י ע"ה נכנס לעולם הנפשות אל הזכוך ההוא בחסידתו ושם עסק בתורה עם נפש רעיא מהימנא וחיבר שם ספר רעיא מהימנא לצורך הדור כמ"ש בתקונים ונתגלו לאמוראים ע"י אליהו ז"ל:

ובספר מאור ושמש (עקב) כתב בשם הזוה"ק שהנשמות היו מגלים להתנא הקדוש רשב"י ז"ל תורה מה שאומרים בג"ע והי' שמח עד למאוד שזכה לזה:

---

[677] **ובספר** אגרת הטיול פי' **ושמינו קראת בשמך**. כי **יו"ד ה"י** במילוי הן אותיות **יהודי** ולפי פשוטו מה שאמר ושמינו קראת בשמך. ר"ל ישראל שאף הקב"ה נקרא כן:
ובספר דברי יחזקאל (שמות) כ' דלכך נקראו ישראל עברים. לפי שצריך ישראל לידע כי עוה"ז רק דרך מעבר לעוה"ב. כאדם העובר ממקום למקום. דעיקר הוא עוה"ב:

[678] **בהגהות** מהרצ"א כתב על מה שכ' בזוהר ויחי דף רל"ח ע"א בזמנא קדמאה הוות נבואה שריא עלייהו דב"נ כו' כיון דפסקא נבואה מינייהו הוו משתמשי בב"ק השתא פסקא נבואה ופסקא ב"ק. דמכאן ראי' שחיבור הזוהר נתחבר זמן רב אחרי פטירתם בג"ע דהרי בימיהם היו משתמשים בב"ק ואפי' בימי האמוראים. ובפ' שמות דף כ"א ע"ב כתב בשם הקדמונים בעסק חיבור הזוהר שנתחבר בזמן הגאונים כג"ע במתיבתא עליונה בהצטרפות כל אלו הנשמות המבוארים מזוהר. וסיים ועל הכל אני אומר שאמיתיים הענינים יתגלה לנו בימי משיח צדקינו:
ועי' מקדש מלך על הזוהר פ' פנחס דף רמ"ב ע"א דמביא ג"כ ראי' שהרבה דברים חיברו זמן רב אחרי מיתתן בג"ע ונתגלו לנו.

סימן מא

טעם. שכתוב במקום אחד **מזמור לדוד** ובמקום אחד **לדוד מזמור** כי לדוד מזמור הוא שירה שאמר דוד המע"ה על ישראל. ומזמור לדוד הוא שאמר שירה על עצמו.[679] זוהר שמות דף כ"ב:

סימן מב

טעם. שהרעבתן נקרא זולל. לפי שנאמר אם תוציא יקר מזולל שהקדושה הוא יקר. והסט"א היא זולל. והנה בהכל מעורב טוב ורע פנים וקליפה. והנה האוכל לברר. הוא לוקח היקר ונתעצם בו. והאוכל רק למלא רסן תאותו הוא לוקח הזולל ונתעצם בו. ישמח משה פ' בהר:

סימן מג

טעם. שאסור להסתכל בדמות אדם רשע. לפי שהסט"א וצלם הטומאה מזיק למסתכל בו[680] וזה לעומת זה המסתכל בפני הצדיק יועיל ראייתו. וכמו שאמר רבינו הקדוש האי

[679] **בספר** לקוטים יקרים פי' המדרש פליאה **ואתה ה' מגן בעדי**. שדוד בעת צרה צעק עשה למען עשן פרח בעדי. כי פר"ח עש"ן בעד"י הם נוטריקון אבות של דוד שהם **פרץ חצרון עמינדב שלמון נחשון בועז עובד דוד ישי**. כאשר כתובים בסוף רות. ובזה מתורץ מאמר חז"ל מגן בעדי לא בעדי אלא בזכות אבות:

[680] **בספר** ישמח משה (פ' בא) כתב שיש צדיקים גדולים אשר בהסתכלן בפני רשעים הם מוציאין ברוב קדושתן הנצוצות הקדושות שברשעים אליהם כמו אבן השואבת המושך הברזל ולהם מותר להסתכל כדי להוציא ממסגר אסור והוי ממש פדיון שבוים. ויוכל להסתכל כל זמן שיש בו נ"ק אבל אחר שהוציא ממנו הכל ונשאר רק רע אסור להסתכל בו:

ובספר דעת משה (פ' שלח) כתב דכמו שמבררין מן המאכל הניצוץ הקדוש אשר בתוכו. כמו כן כעת אנחנו בין העכו"ם מבררין ומלקטין מן העכו"ם הניצוצות הקדושות המלובשין בתוכן:

ובספר אגרא דכלה (בלק) כתב הנה ידוע חיות כל אומה הוא מחמת איזה ניצוצות מהקדושה השקועים בתוכה וכשישראל מבררים הניצוצות אזי תתבטל אות' האומ' כו' וכן במואב הי' ניצוץ הקדוש של דוד וזרעו אשר הי' ספון וטמון בקליפת מואב ולכך נצטוו ישראל שלא להתגרות בם מלחמה עד יגיע הזמן להתגלות הניצוץ הקדוש ואז מתבטל ממלכתם:

ובספר זרע קודש (ויגש) כ' וז"ל שמעתי ממורי ורבי **מהר"מ מרימנאב** נבג"מ על מ"ש חז"ל על דורות ששתלן בכל דור ודור. כי באמת כיון שנקראים דורות בודאי הי' בהם ג"כ צדיקים כי אין דור בלא צדיקים דאל"כ א"א כלל לבוא להוי' הנקרא דור רק שבתתקע"ד דורות הי' הצדיקים מועטים מאד ולא הי' יכלתן להכריע את בני דורן לזכות לכך קמטו בלא עת והקב"ה ברוב רחמיו לבל יחד ממנו נדח שתלן בכל דור ודור כדי שיתחברו אותן צדיקים המועטין עם הצדיקים שבכל דור ודור ויהי' כח בידם לברר הנ"ק מכל הרשעים של תתקע"ד דורות:

ובספר דברי יחזקאל בהפטרה מפ' שמות פי' בשם אביו הגאון הקדוש **מצאנז** זצוק"ל הפסוק **ביבוש קצירה תשברנה נשים באות מאירות אותה**. כי מה שעינינו רואות שישראל מתפרנסים ממה שנושאים ונותנים עם האומות ומאין יבוא זה שפרנסת ישראל ילך ע"י האומות. אך שכ"ז הוא לברר הנ"ק ולכן בעקבתא דמשיחא שהוא קרוב להבירור עינינו רואות בכל יום ויום שנתמעט השפע והריוח שהי' לישראל מהם. וזהו ביבוש קצירה שיתברו הנ"ק ולא ישאר בהם שום לחלוחית מהקדושה. תשברנה. יתבטלו מכל וכל. ולא יהי' לישראל שום יניקה מהם. אך עמך ישראל צריכים פרנסה. לזה אמה"כ נשים באות מאירות אותה. שבעקבתא דמשיחא יהי' צדיקים במדריגות קטנות אשר הם תשושי כח כנשים. ואעפ"כ יאירו סדר הקדושה שיהי' לישראל פרנסה מצד הקדושה ולא יצטרכו לעם אחר להיות להם יניקה מהם:

ובספר בית ישראל להרב הצדיק הקדוש **מזידיטשוב** זצוק"ל כתב דשמות האומות שיש בתורה קבלתי אלולי לא נכתב שמותם בתורה הוא אחוזתם בקדושה הי' מטשטשים העולם ח"ו ואנחנו בני אל חי האחודים ג"כ בשמו ית' ובתורתו ממתיקין כל שמותם.

דמחדדנא מחבראי משום דחזיתא לר' מאיר מאחוריו ואילו חזיתיה מקמי' וכו' עיין עירובין דף י"ג ע"ב:

של תתקע"ד דורות. ובספר ילקוט ראובני (ויצא) כתב בשם גלי רזי **תתקע"ד דורות** היו מגולגלים בצאן לבן ואח"כ הוליכם יעקב למצרי' ומשם זכו להתגלגל במין אנושי ולכן היו ישראל פרים ורבי' מאד במצרי':

סימן מד

טעם. דכל התאוות יתבטלו בימי הזקנה ותאות הממון לעולם עומדת. משום שמעמידין על רגליו ע"ד שפי' ז"ל (פסחים קי"ט) הפסוק ואת כל היקום אשר ברגליהם. זה ממונו של אדם שמעמידו על רגליו. ודבר המעמיד לא בטל. לחמי תודה:

סימן מה

טעם. שקורין בת קול ולא בן קול. מפני שיוצא במדה ואין כל אדם שמעו אלא הראוי לשמעו. ובת לשון מדה כמו אלפים בת יכיל.[681] שדי חמד מערכת הבי"ת דף ס"ו בשם הרא"ש:

סימן מו

עוד טעם. שלא היו שומעים קול היוצא מן השמים אלא מתוך אותו הקול יוצא קול אחר כמו פעמים שאדם מכה בכח ושומע קול אחר היוצא ממנו למרחוק ואותו קול היו שומעין. לכך קורין אותו **בת קול**. תוס' סנהדרין דף י"א ע"א:

סימן מז

עוד טעם. לפי שאינו קול לו קול אליו כמו שנאמר **וישמע את הקול מדבר אליו** שזה נבואה ממש. אבל קול שאנו בו הוא דוגמת הנבואה במדריגה למטה ממנה ולכך קראוהו לו בת קול שהיא הבת לאביה. ולתשות כחה נגד הנבואה לא קראוהו בן קול אלא בת קול. תיו"ט פרק בתרא דיבמות משנה ו'.

כתב בספר אגד"פ אות קס"ה בשם הזוהר וארא דאסור ליתן שלום לרשע ואי נותן לו שלום ואמר בל' דמתכוין להקב"ה מותר ולא מקרי רמאות. דבלא"ה מהראוי לכל בר דעת בעת דברו עם הבריות שיהי' כוונתו לקוב"ה כענין היחודים שמייחדים הצדיקים בדיבורם בעת דברם עם בני אדם. וע"ל סעי' ל"ג בהשמטה בד"ה ובספר:

[681] **ששה** קולן הולך מסוף העולם ועד סופו ואין קולן נשמע ואלו הן בשעה שכורתין את עץ האילן שהוא עושה פירות הקול יוצא מסוף העולם ועד סופו ואין הקול נשמע. ובשעה שהנחש מפשיט את עורו. ובשעה שהאשה עם בעלה בעילה ראשונה הקול יוצא מסוף העולם ועד סופו ואין הקול נשמע. ובשעה שהאשה מתגרשת מבעלה. ובשעה שהולד יוצא ממעי אמו. ובשעה שהנשמה יוצאת מן הגוף הקול יוצא מסוף העולם ועד סופו ואין הקול נשמע. ואין הנשמה יוצאת מן הגוף עד שתראה השכינה שנאמר כי לא יראני האדם וחי. פרקי דר"א פ' ל"ד:

סימן מח

טעם. ששירת החולדה הוא **כל הנשמה תהלל יה**.[682] עפ"י דאית' במקובלים שכל המינים הטהורים מקבלין שפעו מן שני אותיות הראשונות של הוי"ה. והטמאים מאותיות ו"ה. והנה מצינו שכל מה שיש ביבשה יש בים חוץ מן החולדה. ומה שביבשה טהור בים טמא וכן להיפך. נמצא כל מין נשפעים מכל ד' אותיות הוי"ה. אבל החולדה דאינה רק ביבשה ולא בים א"כ אין לה שפע רק מאותיות ו"ה ולא מאותיות י"ה. ע"כ אומרת **כל הנשמה תהלל י"ה**. ישמח משה פ' צו בשם נחלת יעקב פ' ויקרא סי' ז':

סימן מט

טעם. למה קורין **הגמון**. שכתוב בישעי' ראש וזנב נביא שקר וגו' ותרגום של ראש וזנב הוא ריש והגמון. תשב"ץ אות תקמ"ד:

סימן נ

טעם. למה יושבות על הזכר ארבעים יום. כי אדם כלל כל התורה והתורה ניתנה בארבעים יום. לקוטי שושנים:

סימן נא

טעם. שסריס אין לו זקן. דמצינו בגמרא עד אברהם לא הי' זקנה ובא אברהם ואמר אב ובנו נכנסים לשער אחד ואין יודעים מי האב ומי הבן וניתנה הזקנה וזה הטענה לא שייך אצל סריס לכן סריס אין לו זקן.[683] נחלת יעקב פ' תולדות אות ז'.

סימן נב

טעם. למה הוצרכו בדורות התנאים והאמוראים לשאול לתינוקות פסוק לי פסוקיך הו"ל להביט בעצמם בספר. משום דבימיהם לא היו דפוסים והיו נכתבים תנ"ך בקדושה בגליל' לא היו רוצים לטלטל כתבי הקודש בשביל צרכיהם. וזה פי' ז"ל בפירוש ילקוט

[682] **בספר** פחד יצחק כתב בשם הרד"ק ז"ל שפרק שירה שהעופות והחיות מקלסים לאו שהם אומרים כך וכך. אלא סברא הוא שאם הי' להם פה לדבר יש להם לומר כן. והוא כתב דקאי על המלאכים הממונים על הדברים ההם:
ובספר דברי יחזקאל תירץ בשם הגה"ק מו"ה **משה טייטעלבוים** זללה"ה הפסוק והנה מן היאור עולות שבע פרות וגו' דהא פרות הם בהמות טהורות ופרעה הי' מסטרא דרע למה חלם לו מסטרא דטוב. עפ"י דאיתא במשנה (כלים פי"ז מי"ג) כל שבים (העורות) טהור. חוץ מכלב המים. מפני שהוא בורח אל היבשה. והנה כאן כתיב מן היאור עולות שבע פרות שעלו מן היאור נמצא שהחלום הי' מבהמות טמאות. וע"ל סעי' קכ"ח:

[683] **בספר** נחלת יעקב (לך) פי' בשם גדול אחד הפסוק (ישעי' נ"ח) **כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי**. דידוע דברי חז"ל אין בן דוד בא עד שיוכלו כל הנשמות שבגוף. ועוד אמרו אלמלא שמרו ישראל שני שבתות מיד המה נגאלין. והסריסים הללו אין בידם לקרב הגאולה ע"י פ"ו שיוכלו הנשמות שבגוף וצריכים לקרב הגאולה ע"י שמירת שני שבתות. ולכן אמר אשר ישמרו את שבתותי:
כתב בספר פחד יצחק אות ס' ואני המחבר בהיותי **בפאדווה** אשר שם קבלתי עטרת הרפואה והפילוסופיאה ראיתי מיכאל שלום שהי' לו חולי בביצה אחת ולא הי' ראוי לביאה ולא להוליד והרופאים חתכו ממנו הביצה ההיא ונשאר' לו ביצה אחת לבד והוליד בנים אחר כן:

משלי אם בקשתי ליטול עצה מן התור' הוה נוטל. היינו לפתוח ספר לראות פסוק המזדמן. עיין סוף ספר דבש לפי. עוד פי' המדרש הנ"ל עם בקשת ליטול עצה מן התורה הוה נוטל. היינו כל מה שהאדם לומד בכל יום יכול להתבונן עצה בכל ענינו כדת מה לעשות[684] בני יששכר:

[684] **ובספר** שפתי צדיקים פ' בהר כתב בשם הרב הצדיק הקדוש וכו' **מקאזיניטץ** זצוק"ל ביאר המאמר (אבות פ"ב) **דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים**. כי בבית הראשון ידעו ע"פ אורים ותומים. ובבית שני ע"פ בת קול. וזהו **דע מה למעלה ממך**. היינו בימים קדמונים היה **עין רואה** באורים ותומים וזהו בית ראשון **ואוזן שומעת**. בבת קול וזהו בבית שני. וכעת בגלות המר יכול הצדיק לראות הכל במה שכתוב בספר. וזהו **וכל מעשיך בספר נכתבים**. וע"ד שאמר הרב אלקי וכו' **הבעש"ט** ז"ל כי בפתיחות הספר יכול הצדיק לפעול כל משאלותיו וכעין נבואה:

ובספר אגרא דפרקא פי' הפסוק גם **עדותיך שעשועי**. רצ"ל עדותיך הם שעשועי שאני דבוק בהן ועל ידן להשי"ת. **הם עצתי** שאדע על ידן איך להתנהג בכל דבר ע"כ. וכן ביקש **גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך** והבן:

ובספר נצר חסד (אבות פ"ה) ביאר המאמר **הפוך בה והפוך בה דכולה בה ובה תחזי**. כי באמת כשהי' שואלין **למרן הריב"ש** איזה דבר הי' פותח איזה ספר זוהר או גמרא וכיוצא ולומד ואח"כ משיב לשואל. ואמר שאור שברא הקב"ה הי' אדם צופה מסוף עולם ועד סופו והיכן גנזו לצדיקים בתורה [הערת המדפיס: **ובשם** הרב הגאון מוהר"ר **אייזיק דק"ק קאריץ** זצוק"ל שפי' דברי הפיוט אור עולם **באוצר חיים אורות מאופל אמר ויהי**. כי האור שיש לנו אינו אור באמת. רק שהוא יותר מאיר מחושך ולגבי חושך אנו מכנין אותו בשם אור. וז"ש **אור עולם** האור האמיתי הוא **באוצר חיים** שנגנז לצדיקים לעתיד לבוא. אך אורות מאופל. זה האור שמאיר מאופל זה **אמר ויהי**. והוא נשאר אצלינו:] וכשאדם הצדיק לומד תורה לשמה צופה מסוף עולם ועד סופו. וזה **ובה תחזי מסוף עולם ועד סופו**:

כתב בספר ברכי יוסף יו"ד סי' קע"ט מצאתי בקונטרס כתיבת יד להרב מהר"ר אליהו הכהן ז"ל (בעל שבט מוסר) שכתב וז"ל קבלתי מרבותי כשהיו רוצים לעשות איזה דבר והיו מסופקים אם לעשותו אם לאו הי' נוטלים חומש או ארבעה ועשרים והי' פותחין אותו ורואין בראש הדף מה פסוק הי' מוצא וכפי מה שמראה אותו פסוק הי' עושים ונמצא שהיו מתיעצים עם התורה כדת מה לעשות בכל ענייניהם וזה עצמו רומז מאמרם ז"ל ליטול עצה מן התורה דמורה היתר לעשות כן ואין זה בכלל משתמש בתורה עכ"ל. וזה ג"כ פי' **דרשו מעל ספר ה'**:

ובספר פורת יוסף בסופו כתב וז"ל אי' במדרש הנעלם בסוף איכה אינון משכילין דהוי בארעא קדישא כל אינין תנאים ואמוראים דכל עלמא כו' דכד הוי קיומא כחדא הוי אמר בר נש לחברי' מגו מילי דא דפרח מפימוי אנא חמו מה דיהא יומא דא או למחר כך וכך ע"ש. וכעין זה שמעתי ממורי **הבעש"ט** זלה"ה כשהי' אחד לומד איזה משנה הי' אומר לו מה שיהי' לעתיד בגשמי כמעשה שהי' כו' ע"ש:

ובספר הברית ח"ש מאמר י"א כתב וז"ל גם השוטים והקטנים מודיעים עתידות מאשר יבואו. כמאמרם ז"ל (בפ' השותפין) אמר ר' יוחנן מיום שחרב בית המקדש נטלה נבואה מן הנביאים. ונתנה לשוטים ולתינוקות. וזה בא מהערה אלהית עליהם. והם אינם יודעים מאומה. אבל הנבונים והמשכילים יבינו. ואני הולך רכיל מגלה סוד. אם ראה תראה ילדים קטנים משחקים ומצחקים באיזה חצר או רחוב. בנושאי המטה וחלופיהן. ועל כתף ישאו איזה עץ. ועליו דבר מה. או ילד א' מן החבורה. ועונים ואומרים שזה מת. אזי בטח תדע שבאותו חצר או רחוב יהי' בר מינן. וכן אם צחקו הנערים כאלו מצילין מטלטלין מן הדליקה ובורחים מן השרפה, נאמנה תדע שכן יהי' באותו מקום או באותו שכונה. וכן אם ישחקו ויעשו חופה תדע שבאותו שכונה יהי' חתונה ודעת לנבון נקל להבין דבר מתוך דבר:

[685] **כתב** בשו"ת בית יצחק יו"ד ח"ב סי' צ"ד דמי שהסיר המזוזה אדעתא לבודקה אם דעתו לקובעו מיד נראה שא"צ לברך דספק ברכות להקל ול"ה היסח הדעת מהמצו' דהרי הוא עוסק במצוה לחזור ולקובעה ע"ש. ועי' פתחי תשובה שם סק"א:

סימן נג

טעם שקובעים את המזוזה באלכסון. משום די"א דצריכה להיות זקופה וי"א שצריכה להיות שכיבה וע"כ אנו יוצאין כל הדיעות וקובעין אותה באלכסון.[685] רמ"א סימן רפ"ט סעיף ו':

דחייבים במזוזה. בספר מעשה רב להגר"א ז"ל סימן צ"ט כתב דאפילו רפת בקר חייב במזוזה. ואם חושש למקום מטונף יראה שיהי' השם סגור שלא יהי' נראה לחוץ:

אם יש ווילנאטש ולחלוחית במקום המזוז' יתן המזוזה בצלוחית ולחתום שם בעץ וטריפאקס. כתר תורה בזר זהב:

סמוכים בפרשה. ומה שאין נוהגין עכשיו לקבוע מזוזה ברפת בקר. מפני שעכשיו אין מדקדקים לנקותם תמיד ונפיש זוהמייהו. פ"ת סי' רפ"ו:

מרתף (קעלער) שהמזוזות עם הפתח שוכבים בארץ פטור דלא נקרא מזוזה אלא כשעומדת. קיצור ש"ע סי' י"א סעי' כ':

מרתף קטן שאין בו ד' אמות על ד' אמות ומשס נכנס לחדרים גדולים חייב במזוזה בזה החדר הקטן בשני פתחיו. בפתח לבית. ובפתח הפתוח לחצר אע"ג דאין בו ד' אמות על ד' אמות. זכור לאברהם ח"ג אות מ' בשם אחרונים.

אם נמחק השי"ן משם שדי הנכתב על המזוזה מבחוץ יכתוב למעלה מן הדל"ת יו"ד אי למטה ממנו שם שדי מחדש והדל"ת יו"ד ישייר. ויוכל ג"כ לתקנם או ימחוק המותר כיון דבלי השי"ן אינו שם ומה בכך שנכתב תחלה בקדושה הרי האות גופו אם נחסר מקצת ממנו מותר למחקו אף דמה שנשאר נמי נתקדש מ"מ כיון דנתקלקל קצת ואינו תורת אות עליו. א"כ ה"ה נמי אם נחסר אות אחת כיון דאינו תורת שם עליו עוד מותר למחקו כו' כי השם נתקדש ע"ד שיהי' כולו אבל אם נחסר מהשם אזיל לי' קדושתו לכך

ועי' יד שאול סי' רפ"ו סק"ט שבבית שיש פתח על האנאניק שע"פ הרחוב אף שאינו מקורה ע"פ הרחוב כאן אינו עשוי לקירוי. ואף דאין בו דע"ד רק כדי לרבע ממנו שלשיטת הרמב"ם בזה חייב יש לעשות מזוזה בלא ברכה:

ועי' פתחי תשובה שם ס"ק י"א בשם ס' חמודי דניאל כ"י דדוקא בית דירה צריך שיהי' דוקא ד"א על ד"א. אבל בית שער ומרפסת וגינה אפי' ליח בהו דע"ד חייבין. ועוד נראה במי שיש לו בית גדול ויש לו חדרים קטנים להניח שם חפצים דחייבים במזוזה ע"ש:

ובספר דרושי **ר' חיים כהן** סי' כ"ג כתב וז"ל והנה הוגד לי שאין נזהרים לקבוע מזוזות במרתף וגם השער החצר וזה כמו כאלו הולך בלא תפילין שהרי הם סמוכים בפרשה:

ובשו"ת רבינו **עקיבא איגר** סי' נ"ח כתב דאם אין המזוזה בתוך תיק לא נכון להניח ידו עליה כמ"ש התוס' בשבת דף י"ד דכל כתבי הקודש אסור ליגע בידו ערום ופשיטא דגם מזוזה בכלל ואם רצונו להניח ידו טוב להורידו מלבושו אשר על אצילי ידיו להניח על המזוזה ע"ש ועי' ט"ז סי' רפ"ו סק"ה:

ובספר דרך משה כתב דצריך כל אדם ליזהר שיניח דבר מה על **השם שד"י** כגון נייר או זכוכית כדי שלא ימחוק את השם. כי **השם שד"י** ר"ת "**שומר** "**דלתות** "**יישראל** וזה דוקא כשאינו נמחק:

יזהר כשיוצא מן הבית לדור בבית אחר אזי לא יטול את המזוזה מהבית שיצא משם אם לא שנכנס עו"ג אחריו לדור שם **ומעשה** באחד שנטל המזוזה ויצא וקבר אשתו ושני בניו ע"כ יזהר בזה. ב"מ דף ק"ב:

בודאי מותר למחוק המותר אף בסת"מ אם נמחק או נפסל אות אחת ממש מותר למחוק הכל. קנאת סופרים סי' פ"ד:

סימן נד

טעם. שאין לבריא וכ"ש לחולה לשלב האצבעות של ימין בשל שמאל. כי הם כוחות עליונים ימינים ושמאלים ואין לערבם. מעבר יבק שפתי אמת פרק י"ד. ובספר הכונות כתב כשאדם משים אצבעותיו תוך אצבעותיו בלא כוונה מורה שהמדות העליונות הסכימו עליו דין גדול. ועי' זוהר ויקרא דף כ"ד:

סימן נה

טעם. שנקרא הפל"א בלשון הקודש **נס**. ע"פ משארז"ל מפני מה לא נאמרה נו"ן באשר"י.[686] מפני שיש בה מפלתן של שונאי ישראל שנא' נפלה לא תוסיף וכו' ואמרו אח"כ אפ"ה חזר דוד וסמכה ברוח הקודש שנאמר סומך ה' לכל הנופלים נמצא לפי"ז הנפיגה נרמזת בנו"ן והסמיכ"ה לאקמא מעפרא נרמז בסמ"ך וזה מורה תיבת נס בישועה וגאולה שהש"י מקים לכנסת ישראל. בני ישששכר.

נרמז בסמ"ך. וזה ענין ושא נ"ס לקבץ גליותינו שהוא להרים הנו"ן ע"י הסמ"ך. דברים נחמדים בשם חכם אחד:

מקום לכנסת ישראל. וענין הנס דרך התורה לצות על האדם שיעשה כל יכלתו בדרך הטבע ומה שיחסר הטבע בהן ישלים הנס. כענין התיבה שצוה ה' לעשותה כשיעור הזה. ולרבוי המינין שיצטרך להביא לתוכה היתה קטנה עד מאד. כי יצטרך להביא שם בהמות ועופות טמאים וטהורים. וחיות קטנות עם גדולות שנים מכל ויש חיות גדולות כפילים וראמים. ולפי הטבע חמשים תיבות כיוצא בה היו קטנות מהכיל את המינין האלו כלם. אבל הי' הענין נס גדול ומיעוט החזיק את המרובה. ולזה צוה לעשות את התיבה מעץ הידוע ובמדת ידועות באורך וברוחב וקומה. והקב"ה יכול להצילם מבלי תיבה ושילכו על פני המים או יכול להפריח באויר כי כל יוכל ולא יבצר ממנו מאומה.[687]

[686] **בספר** אמת ליעקב בעהמ"ח ספר חוות דעת הקש' מה נשתנה מזמור זה מכל המזמורים שנאמרו באלפ"א בית"א שנאמר בהם נו"ן. רק משום דחמש גאולות יש לישראל. ד' גאולות מד' מלכיות וממלחמת גוג ומגוג קודם ביאת משיח. וכנגדן אמר דוד המע"ה חמש' מזמורים שמתחיל כל אחד בגלות ומסיים בגאולה. הספר הראשון היא למה רגשו גוים ומסיים ותציביני לפניך לעולם. השני היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה ומסיים יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו. בשלישי מתחיל מזמור לאסף כמעט נטיו רגלי ומסיים אדני נשבעת לדוד באמונתך. הרביעי מתחיל תפלה למשה כי כלינו באפך ומסיים וקבצנו מן הגוים. וחמישי הוא תהלה לדוד ומסיים ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד וזה מור' על גאול' החמישי שתהי' גאולה שלימ' שתהי' הארץ מלאה דעת ויביאו כל בשר להשתחוות לפני הקב"ה ולכך נאמר לעולם ועד שלא יהי' אחריו שום קלקול ולכך לא נאמר נו"ן במזמור זה שלא יזכר עוד מפלה לישראל ח"ו:

[687] **ובספר** מעין גנים להמקובל הקדוש **רמ"ע מפאנו** זצק"ל (לפסח) כ' שסיחון ועוג משירי המבול היו והתיבה לא קלטתן כי לא נצולו בזכות עצמן. ונשארו בחיים לקדש בהם ש"ש ע"י **משה עבד ה'** במלחמת האמורי:

רק דרך התורה לצוות על האדם שיעשה כל יכלתו בדרך הטבע ומה שיחסר הטבע בהן ישלים הנס. וכענין שתצוה התורה באנשי המלחמה שיצאו חלוצים לצבא. רבינו בחיי נח (שם סעי' נ"ט) ע"כ פורק אין מידם. ונראה ג"כ לפרש עפ"י מה שכתב בספר אור החכמה (נצבים) כשאדם חשב להיות ראש כשהוא כובש לבני עירו או לחבירו יורה רוממת יכולתו וגבורותיו והנה יורה על אכזריות ורוע התכונה[688] ולזה יש לו להשלים עם זולתו כדי שיורה על טוב התכונה. כמשל הדבורים שיש להם עוקץ בפיהם בו ינשכו. והנה הדבורה הגדולה שהיא מלכם של כת הדבורים לא ימצא לה עוקץ בפיה כלל. כל זה לפי שהבורא הכל לא רצה שתוכל להשלים את חרונה מפני היכולת החזק אשר לה. וממנה ילמוד האדם שעם יכולתם לא יעשו חרון אף. אבל יתמידו יכולתם וימנע מעוקץ אכזרי אשר ישחית את העם. שזה ענין והוכן בחסד כסא יכולתו. כי החסד אעפ"י שיש לאדם יכולת לעשות ימחול.

וז"ש עבדים משלו בנו כמשל הדבורים שיש להם עוקץ בפיהם אשר בו ינשכו ויתמידו יכולתם בהעיקץ שבפיהם. ע"כ פורק אין מידם:

סימן נו

טעם. לשבח שנותנין **פדיון להצדיק**. עפ"י מ"ש בספר ליקוטי תורה פ' פנחס דניצוצי של אדם המה בתוך חפיציו שבבית ע"ש. וגם כאן כיון שהמעות שנותן להצדיק המה מעורבים עם ניצוצות נפש הנותן[689] לכן יכולת ביד הצדיק להטיב עם הפדיון ע"י

[688] **בזוהרי** חי (פקודי) כתב וז"ל אמר לי מורי דודי הק' רבינו **צבי** מיום שגבר מלכות הרשעה צריכים שמורה גדולה לכל מי שיש לו איזה התנשאות שלא יהי' רשע. והראה לי ראה בני שזה ממונה לחלק כפות לאורחים כמה רשעות עושה לכל א' והיא התמנות קטן מכ"ש וכ"ש עכ"ל:

[689] **בספר** אגרא דכלה (שופטים) כתב וז"ל ידוע מאנשי מעשה רבותינו הקדושים בעלי רוה"ק כאשר בא לידם איזה ממון מאנשים בלתי הגונים לא רצו ליהנות ממנו בכדי שלא יקנו קנין בנפשם מכח הפועל שבקרב הממון. וכבר הי' לי פ"פ לפני רבותינו בנידון זה ואמרו לי שעכ"פ בממון כזה בבוא לידי האדם יראה האיש המקבל שיבא לידי איש אשר לא מבני עמינו הוא. ומצאתי סמיכות לזה בתורתינו מענין יעקב שהשתדל במקלות ואמר אח"כ בבואו לארץ נכסי חו"ל אינן כדאין לי ועשאם כמין כרי ונתנם לעשו כידוע מרז"ל. וכבר דברו במה שנאמר ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו. היינו ממה שסיגל בתחבולתו ע"י השתדלות במקלות וכיוצא. מזה שלח מנחה לעשו אחיו. משא"כ מה שהשי"ת בעצמו פעל ועשה כמאמר המלאך ראה העתודים העולים על הצאן הנה מתת אלקים הוא לא איכפת לי':

ובספר נצר חסד אבות פ"ד מ' ט"ו כתב דהצדיקים נוטלין השפע מן השכינ' הקדוש'. אבל הרשעים מקבלין שפע מן הקליפות. וזה תמיהת הצדיק רבי ינאי אין בידינו לא משלות רשעים. שאין אנו נהנין מהם כלל וכלל לא ברוחניות שהם מקבלין שפע מן הקליפות ואנו נזונין מן השכינ' וגם בגשמיות אין הצדיק נהנה מרשע גמור. וכן ראיתי לצדיקים שלפעמים השליכו מעות רשע גמור לבית הכסא. ואף לא מיסורי הצדיקים. כמו שמבואר בגמרא תכלית היסורין הושיט ידו ליטול שתים ועלה אחת וביאר **מרן ריב"ש** זצ"ל שהמאמין שכל זה אינו במקרה אלא בהשגח' פרטיות ותיכף ירא וחרד ועושה תשוב' די לו ביסורים קלים אלו. וזהו תכלית של היסורין לשוב בתשוב' שלימ'. וכל זה הם יסורים של הצדיקים שהם יסורים קלים. ואעפ"כ אין לנו מיסורי הצדיקים. אלא יסורים גמורים ומרים והוא תמוה קיימת ואין אנחנו משיגין דרכיו:

המעות.[690] אזור אליהו פ' תצא:

סימן נז

טעם. כאשר זמם ולא כאשר עשה כי הרגו אין נהרגין[691] הוא כי התורה סומכת על זכות הסנהדרין שלא ישפכו דם נקי ואלמלא שכבר נתחייב הנהרג ממקום אחר לא נתגלגל עונש זה על ידיהם ולפיכך מניחים העדים כאלו ידענו שאמת העידו אבל כשהוזמו קודם שנהרג הרי הן נהרגין כפי מחשבותם הרע.[692] בחיי פ' שופטים:

---

[690] **ובליקוטי** תור' וש"ס מהרי"א בהקדמ' מס' דברים כתב בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **יצחק אייזיק מזידיטשיב** זצוק"ל ששמע מהרה"ק מוהר"ר **יהודא צבי מראזלי** זצללה"ה שראה את רבו וחותנו הקדוש מוהר"ר **צבי מזידיטשוב** אחר הסתלקותו ושאל אותו אם הוא כבר על מכונו בג"ע העליון. והשיב לו שאינו רוצה לילך למקומו עד שיתקן כל אנשי שלומו ויעמידם על מכונם בשורש העליון. כך סיפר הרה"ק מזידיטשוב בשם הרה"ק מראזלי זי"ע (ואמר שמי שדבוק בחיים חיותו לצדיק אמת אחר פטירתו מזה העולם מראין לו את רבו והוא מוכרח לעשות לו טוב' בעה"ב) וסיים הוא ע"ז ואני נתיישבתי בדעתי למה לי הטורח הזה לאחר פטירתי מוטב שאתקן אותם ואעמידם על מכונם כ"ז שאני בעה"ז:

ועד"ז ביאר הפסוק בספר צמח דוד מהרב הצדיק הקדוש אבד"ק **דינאב** זי"ע אל תזכר לנו עונות ראשונים מהר יקדמוני רחמיך כי דלונו מאוד. ע"ד המעש' המקובל בימי הקדוש **רמ"מ מרימנאב** זצללה"ה אשר באו נפשות ישראל מעולם העליון לפניו בקובלנא אשר הה"ק המגיד מזלאטשוב זצל"ה הוא למעל' בראש הב"ד ומאד מחמיר בעון המקרה ר"ל על כי קדוש וטהור הי' מימיו ולא טעם טעם חטא זה והועילו בקשתיהם ונתמנה אחר תחתיו. וחזרו לפניו לאמר לו יישר כחו כי היקלו מעליהם. כי העון הוא לפי הדור. וזהו בקשתינו שהעונות שנחשבו בדורות הראשונים אל יזכר לנו. כי המה היו גדולים במדרגתם אבל אנחנו דלונו מאוד ולפי קטנות המדרי"ג תיקטן העון:

ובספר שארית ישראל כתב בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **שלמה מקארלין** זצוק"ל שאמר שבשעה שאמר הבוחן ובודק גנזי נסתרות ראה שהוליכו נשמות שהיו שלש מאות שנה בג"ע לגיהנם. ועי' קונטרס אחרון לטעמי המנהגים בהשמטה לסעיף תתרכ"ג בד"ה ובצל"ח:

[691] **ובחוט** המשולש כתב שעוד בשנת תקל"ו הי' יכולת להב"ד של ארבע ארצות אשר על ידם הי' התנהגות מקהלות ישראל של ד' ארצות לשפוט וליסר כל משחית ומכלה מבני עמינו וגם בידם הי' שבט מוסר ליסר המסור וכמו שסיפר קדוש זקנו מאוה"ג רבינו **משה סופר** זצ"ל בעל שו"ת חתם סופר שהוא בעצמו הי' באותו מעמד כאשר דנו בב"ד של ד' ארצות מוסר אחד והוא הי' אז צעיר לימים כבן י"ג שנים והגאון בעל מראה כהן ז"ל אשר הי' אחד מדייני ד' ארצות וקראוהו לוועד ולמושב ב"ד לעיר בראד בגאליציען והוליך את הבחור משה סופר הקטן אשר הכירו מאז אתו עמו בעברו דרך עיר פפד"מ להשתעשע עמו על הדרך ובבואם לבראד הוליכו אותם אל חדר גדול מקום וועד ומושב ב"ד והביאו לפני הב"ד איש זקן בעל צורה וקומה וזקנו מגודל והרב מראה כהן ז"ל האמין שזה האיש הוא ת"ח ונכבד ועמד מפניו לקיים והדרת פני זקן. אמנם זה הי' המוסר ואותו דנו ואחר גביית עדות ושקלא וטרי' יצא חייב בדינו ושלוחי ב"ד הוליכו אותו לחדר מיוחד וחנקו אותו שמה ר"ל. למען ישמעו ויראו ולא יזידון עוד. וכח זה ושארי יפוי ניטל אח"כ מהם ונתבטל כל ענין ארבע ארצות אשר הי' איזה מאות בשנים ע"ש:

[692] **ובספר** דברי שאול (שופטים) כתב דלכך דרשו כאשר זמם ולא כאשר עשה ע"פ מה שאמר הרב המגיד מדובנא ז"ל דלכך שנאת חנם חמור כ"כ עפ"י משל לאחד שבא לב"ד לקבול שחבירו סטר לו בפניו. ופסקו שיסטור לו ג"כ כנגדו. וטען הוא הנה אני אסטיר לו על אשר סטר אותי אבל עדיין הוא הוסיף לי יותר שאני סוטר אותו על מה שסטר לי אבל הוא סטר לי בחנם על לא חמס בכפי. וזה ששנאת חנם חמור כ"כ ע"כ. והנה כאשר עשה לא שייך שזה הרגו בחנם וזה הרגו לאשר הרג אותו ולכך כאשר זמם הרי לא הרגו וזה הרגו בפועל. וא"כ בערך מה שזמם נתקיים מה שהרגו ממש. אבל בכאשר עשה לא יתכן לקיים כלל שמה יקיימו על אשר עשה בחנם. ופי' בזה ג"כ מה שדרשו עין תחת עין ממון. ואם יתן עין תחת עין ממש א"כ עדיין לא נשלם הכוונ' שזה סימא עינו על שסימא עינו אבל עוד לא נשלם החפץ על מה שסימא עינו חנם. אבל בדמי עינו נשלם החפץ והתכלית שיתן לו חמש' דברים וישלם לו דמי עינו:

ובהשמטות שם כתב דנתחדש בזמנינו שמצאו לאיש שנרצח ומת ולא נודע מי הכהו ורופא מומחה א' ראה היטב בעין הנרצח על פערגרעסערינגס גלאז ומצא צורת הרוצח נחקק עליו ומתוך זה הכיר מי רצחו:

ובספר נשמת חיים מאמר שלישי פ"ג פי' שופך דם האדם באדם דמו ישפך. שהמכה אדם בסתר בעברו לפני גופו

סימן נח

עוד טעם. כאשר זמם ולא כאשר עשה כי הרגו אין נהרגין. לפי שחטא זוממין הוא כ"כ גדול שגרמו הריגת נפש נקי בעדותן השקר שלא יהא להם כפרה במיתת ב"ד לכן אין נהרגין לאפוקי עד שלא הרגו בעדותן חס רחמנא עלייהו שיהא להם כפרה במיתת ב"ד ולכן נהרגין שיהא להם כפרה. מסורת הברית. ועי' ט"ה ח"א סעיף רצ"ב בהשמטה:

סימן נט

טעם. מה שארז"ל כל המיצר לישראל נעשה ראש. כי באמת נתן הבחירה לכל אדם לעשות מה שלבו חפץ. אבל מראשים ושרים ניטלה הבחירה כדכתיב לב מלכים ושרים ביד ד'. לכן כאשר מיצר לישראל נעשה ראש. ואז נוטלין ממנו הבחירה ומוכרח הוא לעשות רק כפי רצון המקום ב"ה:[693]

סימן ס

טעם שאם יצטרך אדם לצדיק עבור איזה תפלה נותן לו פדיון נפש סך מה ובלא זה אינו יכול להתקרב אצל הצדיק כלל. משום דע"י הנתינה הנ"ל הוא מקשר נפשו ברצון של הצדיק במה שמחסר ממנו ונותן להצדיק ובאמת הצדיק אח"ז עושה בהמעות כלבבו ונותן לאחרים צדקה או שאר דבר מצוה ולפעמים נהנה בעצמו מהמעות כפי שכלו לכך אפי' הצדיק שאינו רוצה ליהנות משל אחרים מקבל מעות מאדם כדי שהאיש יוכל להתקשר עמו לכך אפי' שמואל שלא נהנה משל אחרים עכ"ז לטובת האדם הנותן קיבל משל אחרים.[694] עיין אזור אליהו פ' קרח:

קודם קבורתו מיד דם הנהרג תוסס ונשפך לחוץ. וכן כתב בעל ספר חסידים כשנהרג אדם אם יבא עליו הרוצח תפתח המכה ומביע דמו כדי שינקום מן הרוצח:

[693] **ולזה** אמר עבדים משלו בנו ולא מלכים אשר לבם ביד ד' ואינם עושים כפי רצונם ובחירתם. אלא הם עבדים ויש להם הבחיר'. ע"כ פורק אין מידם. נחל אשכול בשם הרב מהר"ש אלגאזי:

ובספר אמרות טהורות כתב בשם מהר"י ז"ל הטעם על מה שאמז"ל כל המיצר לישראל נעשה ראש כי היות הקב"ה רוצה להפרע מן הרשעים הללו ואין זה כבודו של מקום להתגרות בבריה פחותה ושפל אנושי לזה הקב"ה מגביהו ונעשה ראש ואח"ז הקב"ה נפרע ממנו. וזהו כוונת הכתוב לפני שבר גאון. ועי' תוס' חגיגה דף י"ג ע"ב בד"ה שלא:

[694] **וחלילה** לומר שדוקא רבו הוא צדיק גמור ותו לא. ובספר רחמי האב כתב ששמע מהרב הגאון הקדוש רבינו **חיים מסאנץ** זללה"ה שאמר פ"א בסוכ' אם אשמע מא' מאנשיי שיאמר שדוקא רבו הוא הצדיק ותו לא אעברנו משרשו כי יש הרבה עבדים למלך הכבוד ואלו הי' שלום בין הצדיקים וחסידים כבר הי' בן דוד בא ולמה יפסול א' עבודת חבירו ויקפיד אם א' מחסידיו נוסע אל צדיק אחר. ופ"א בא הצדיק ר' **דוד זלאטעס** לקבל פני אור עולם רבינו **מאיר מפרעמישלאן** זצק"ל, ושאל את ר"ד מה מדה טוב' למדת מהצדיק **מבעלז** והשיב למדתי ממנו מדת לב טוב כי הי' נוח לבריות מאוד ואחז ר"מ א"ע בראשו והקפיד ואמר וכי מאיר לא טוב היא והשיב ר"ד אל יחר בעיני אדוני כי אצלי הוא מוסכם כי כל צדיק הוא מסכת בפני עצמו במס' ברכות אני לומד הלכות ברכות ובמסכת שבת ענייני שבת ואין זה דומה לזה ואין מסכת שבת מקפדת כשלומדין מסכת ברכות ויש מי שלומד מסכת א' בעיון גדול יורד לעומקא ומס' א' לומד שיעור פשוט כן הדבר הזה אצל צדיק א' נוסע ומקשר עצמו בו בקשר של קיימא ואצל צדיק אחד נוסע ללמוד ממנו איזה מדה ולראות הנהגותיו ולהסתכל בצורתו כי הסתכלות בפני הצדיק תועלת גדול' לנשמה. ע"כ אין להקפיד אם איש אחד מאנשיו נוסע לפעמים לצדיק אחר. ומי לנו גדול מאבי הנביאים שאמר המקנא אתה לי מי יתן כל עם ד' נביאים כי יתן ד' את רוחו עליהם ע"כ:

ובספר קרבן עני כ' על מה שפירש"י על פסוק **ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל שרי אלפים**. תחזה ברוח הקודש. מאי רוה"ק הי' צריך לזה. רק שלא שמו שר האלף רק מי שהי' לו נשמ' כוללת מאלף אנשים כמו מרע"ה שהי' נשמתו כוללת מס' ריבוא. ולכך כל אותן אלף אנשים שהי' שורשם משורש נשמתו הי' הוא הממונה עליהם וכן שרי מאות ושרי עשרות. וכן היא בזמנינו מי שנוסע באמת לצדיק אחד תדיר מסתמא יש לו שורש נשמתו שם. ומכאן תוכחה לאותן השוטים המקפידים למי שאינו נוסע דוקא לרבם אף שנוסע לצדיק אחר כי מסתמא אין שורש נשמתו שם:

ומבואר באגרת שבסוף ספר נועם אלימלך דכל זה מה שעומדין איזה רשעים להלשין על הצדיקים ולצער אותם ולשפוך דמם כמים בחירופין וגידופין ובבזיונות ובליצנות הסיב' הוא שהצדיק הולך בדביקתו ואהבתו וזיו השכינ' עליו שורה והולך בכל יום ומאיר ממדריג' למדריג' ובהכרח לפעמים נכשל באיזה חטא קל בברכ' בלא כוונ' ובהיסח דעת מן התפילין וכיוצא וזהו בעצמו ליתן חלק שלא יקטרגו המקטריגים עליו כנודע אבל אעפ"כ יש קטרוג רק עליו שמקטריגין מלמעל' לומר שאין מעשיו זכים ויש בהם איזה פנייה ולכן הש"י שולח לצדיק נסיונות ורוב נסיונות ע"י אנשים רעים שמבזין איתו ומחלישין דעתו ושופכין דמו כמים והוא עומד בצדקו ולא עוד אלא שמוסיף אור ואהב' ודביקות ושמח' בעבודתו:

ובספר נתיב מצותיך כתב בשם חותנו הצדיק מוהר"ר **אברהם מרדכי** מפינטשוב ששמע מפיו של רבינו **אלימלך** שאמר יניחו מלחלוק עלי שתי שנים ואביא משיח וגואל' שלימ' ואמר חידוש נפלא הוא לי על התנאים שצפו ברוח קדשם עד סוף כל הדורות וכתבו כל כך גזירות רעות ויסורים שיהיו קודם ביאת משיח ולא ראו שאלימלך יהי' בעולם וכל אלו הרעות והגזירות כבר המתיק אותם וביטל אותם אלימלך ע"כ:

עוד כתב שגם למרן **הבעש"ט** ציערו אותו מאוד הרשעים עד שפעם אחת שלחו אחריו שיבוא לאיזה ענין והכוונ' הי' להכותו ולהרגו והוא אע"פ שראה הכל נסע וכשבאו לשם עשו לו סעוד' גדול' והשקהו יין ישן של מאה שנים כשהיו שותין ממנו מעט היו משתכרין והכוונ' הי' שבתוך השכרות יעמדו עליו להכותו מכת רצח וצוה שיתנו לו תפוחים והי' לו כוונ' ושם ויחוד שהתפוחים מפיגים היין כמבואר בזוהר ושתה הרבה ולא נשתכר והם בהכרח ג"כ שתו וכשראו שנפל' עליהם תרדמ' גדול' וכבידות ציוו לסגור המבצר בדלתים ובריח שלא לברוח והתחילו לבזות אותו ולריב עמו אבל נפל עליהם שינה ונעשו כפגרים והוא צוה למשרתו שיאסור המרכב' ליסע משם ואמר לו המשרת רבינו הדלתים סגרו במנעול ובריח חזק ואמר להמשרת לך אמור להם משמי שיפתחו והלך ואמר ופתחו ברעש גדול וכשראו הנשים שלהם המופת הזה בקשו ממנו בבכי' שלא יהי' עונש על ידו והשיב להם שנגזר עליהם שריפ' ומגפ' ודלות וכל הנולד מהם יהי' לו מום והפצירו בו ואמר שעד עשרים שנה יתעכב הגזיר' ע"י בקשתם ונסע משם ומחמת פחד הרשעים נסע עשרים פרסאות בהרף עין ע"י קפיצה כי זה הי' נקל לו כנודע ממעשיו ששלח אחריו ר' אבא מדראהביטש שנשתגעה אשתו והתפלל מנח' בעיר פדאהייץ ובתחלת הליל' בא לק"ק דראהביטש והתפלל מעריב בבהכ"נ כמפורסם ואמר שאם הי' נוגעין בו להכות הי' נחרב חצי עולם וכל זה הי' ע"י נחשים צפעונים שדברו סרה ולולא כן הי' מביא הגאול' והי' מחזיר כל העולם למוטב. ואחריו קם רבינו הקדוש קדש קדשים רבינו **דוב בער** המאיר לארץ והי' לו שלש מאות תלמידים כולם בעלי רוח הקודש אמיתי ועליו עמדו נחשים ועקרבים בלי שיעור עד שהסיתו גם לגדולי ישראל והי' ריב ומחלוקת מה שלא הי' בזמן קרח וכל זה הסיב' ע"י שהצדיק הולך בכל יום ממדריג' למדריג' עומדים עליו נחשים ועל ידם נקרעו כל הדינים ממנו עד שנתגלה לו אור עליון מעין עוה"ב לילך מעולם ועד עולם מדריגות גדולות כי בודאי מי שהולך עם זבל וקש ותבן לא יעמדו עליו לסטים והולך בשלום עם זבל שלו המסריח אבל ההולך באבנים יקרות כמה וכמה רוצחים ולסטים עומדים עליו ועדיין השטן מרקד בינינו לעשות פירוד לבבות ושנאת חנם ולדבר סרה על צדיקי אמת להאריך עלינו הגלות המר והמקבלו והשומעו והשמח והיושב במסיבתם לא יהי' לו חלק באלקי ישראל בודאי ואני ערב לו שלא יראה בנחמת ציון וירושלים:

וכן הי' מעש' שאירע להקדוש רבינו **יצחק מדראהביטש** שהי' לו ענין שתיכף שאמר בידך אפקיד ישן לו ואם אירע שלא יכול לישן הי' יודע שעשה איזה חטא ואינם רוצים לקבלו עד שעשה תשוב' ופעם אחת פשפש ולא מצא עד שבדק וחקר שהי' עומד במסיבות לצים שעשו ליצנות ממרן אלקי **הבעש"ט** והוא שתק ולא מיחה ותיכף עמד ממטתו וצוה לענלון שלו שימסור לו הרכב ונסע תיכף לק"ק **מעזבוז** לבקש ממנו מטו. **ומרן** לא הכירו מעולם ולא הי' מכיר אותו שום אדם במעזבוז והלך **הרב ר' יצחק** לבית מדרשו של מרן להתפלל ועמד שם בזוית להתפלל ובעת קריאת התור' קרא אותו מרן מורה רבינו ר' **יצחק בן ר' יוסף** ואמר לו **שלום עליכם** מורי ורבי התלוצץ על הבעש"ט ונסע דרך כזה ובעש"ט מוחל בלב שלם. ראה כמה הגיע תנועה של לשון הרע ואתם אחיי השמרו בנפשכם וחיו לאורך ימים ע"כ:

ובספר רחמי האב כתב ששמע מפה קדוש הרב **מראזדעל** איך שרבינו **דוב ממעזריטש** נצטער על שנעשה מפורסם

סימן סא

עוד טעם. למנהג הנהוג בבוא איש ישראל אל הצדיק ומבקש ממנו שיתפלל בעדו נותן לו ממון עבור זה. משום דהנה התבודדות לתפלה ולנבואה צריך להגביה השכל. ולהקטין החומר הגס ולקבל שפע אלקי בהכנת מוחין דגדלות. והנה גסות החומר מושך אחור לבל יתן מקום להכנת השכל רק להמיית תאוותו. ע"כ עצה היעוצה ליתן לו איזה דבר יוטב בעיני החומר ויניחוהו להתבודד ולהתפלל. והוא דמיון השעיר של יוה"כ ודמיון השערות שבתפילין.[695] אגרא דפרקא אות ז' בשם הר"ן:

כאלו הקריב ביכורים. בס' איזור אליהו (תבא) כתב **הטעם** שאמז"ל **כל הנותן דורן לת"ח כאלו הקריב ביכורים**. לפי שהתורה נקרא ראשית שנאמר **ה' קנני ראשית דרכו**. לכך כיון שנותן דורן לת"ח הוי כאלו הקריב ביכורים שמחזק ראשית דקדושה:

סימן סב

עוד טעם דהענין הוא בבא איש להתפלל אל הש"י בעד חבירו הנה יחשב לעזות ח"ו באמור לו למה חבירך אינו מתפלל בעצמו ע"כ הוא לקבל זו רוח יתירה בך שאתה הגון בעיניך מחבירך להתפלל לפני בוראך. ע"כ עצה היעוצה ליקח איזה שכר ע"ז. וא"כ הוא תשובה בפני המקטרג בשביל זה אני מתפלל בשילמו משכורתי ומחויב אני לעשות שליחותו.[696] שם בשם אדמו"ר הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **יעקב יצחק מלובלין** זצוק"ל:

וגילו לו מן השמים שפעם א' נסע בחוה"מ דרך שלא הי' צריך והקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה וחשבו לו זאת כמבזה את המועדים ולכך נענש שנעשה מפורסם:

[695] **ועי'** ברכות דף ק"ה ע"ב דכל המקריב דורון לת"ח כאלו הקריב בכורים. **והגאון חיד"א** כתב בשם נח"י פ' לך שלא ימנע הת"ח מלקבל דורון שמזכה לנותן וכו' ע"ש:

ובענין תפלת הצדיק כתב בספר מגיד תעלומה להרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **צבי אלימלך מדינוב** זצוק"ל (ברכות) וז"ל שמעתי בשם כבוד אדמו"ר הרב הקדוש מוהר"ר **יעקב יצחק** זצוק"ל דלפעמים הצדיק נענה אפילו בדיבור בעלמא בלא תפל' רק כשאומר יהא כך וכך והשי"ת מקבל דבריו. רק שהחילוק הוא אם נעשית מבוקשו ע"י תפל' הוא דבר המתקיים. משא"כ אם נעשית רצונו בדיבור בעלמא אינו בטוח שיהי' דבר המתקיים ע"כ. ופי' בזה תשובת חנה אל הנער הזה התפללתי. תפל' ממש. ולא דיבור בעלמא. הנה מוכרח הוא שתהי' דבר המתקיים:

ובספר זרע קודש פ' וישלח כתב שמעתי מפי אדמו"ר **מלובלין** שאמר שהוא מתפלל על אדם שיושפע לו עשירות ובהשפע' זו נשפע גם יראת שמים כי שפע המקום ב"ה נכלל מכל טוב וכשהקב"ה ישפיע לאדם טוב' בתוכה כל מיני טובות אפי' יראת שמים דהיינו העזר הבא לו מקודש ע"ד מי הקדמני ואשלם:

ובספר מדבר קדמות **להגאון חיד"א** זללה"ה כתב בשם המקובלים שנשיקת התלמיד לרבו מועיל שתתקים ברכת הרב על התלמיד לעולמו עד:

ובספר לב שמח כתב אדמו"ר הרב הצדיק הקדוש **מאלעסק** זצוק"ל בהקדמ' בשם זקינו הגאון הקדוש **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל שאמר ששמע מצדיקים שאם צריך לישועה או לאיזה דבר יצייר במחשבתו צורת הצדיק לנגד עיניו ובודאי יוושע.

[696] **ובספר** זרע קודש (בשלח) כתב יש עתים שצריך הצדיק לעשות באופן זה שלא להתפלל בפירוש כמו שאנו רואים בצדיקי הדור כשבא אדם לפניו ומבקש מאתו שיתפללו עליו בעניני הצטרכות ומשיב לו הצדיק בהעברה בעלמא **השי"ת יעזור לך** וכדומ'. ומי שהוא צדיק גדול פועל מדיבור זה תיכף כי זה הדיבור בעצמו היא תפל' לו ית"ש רק שהוא בהסתר מפני שרואה הצדיק שעת לירא מקטרוג. וצריך להסתיר תפלתו שלא ירגישו כלל המסטינים שהוא מתפלל:

רופאי הנפשות. בספר בית שמואל אחרון (דברים) כתב בשם הקדמונים כשם שיש חולי הגוף כך יש חולי נשמה. וכשם שחולי הגוף כסוף לדבר המזיקין לגוף ומואס בדברים המועיל. כך מי שהוא חולי הנפש יכסוף לדברים המזיקים לנשמה ומואס בדברים

ובליקוטים שם כתב דרפוא' שייך בכל דבר. ע"ד שהעולם אומרים אדם זה חלש בכיסו. ואם חסר מאתו זה הדבר נקרא הדבר זה קצירו. שקצרה השפע בדבר זה אצלו:

כתב בספר אגרא דפרקא אות ע"ג וז"ל **קבלנו מהצדיקים** בשעה שהאדם צריך להתפלל על חבירו ורואין ח"ו שהדין מתוח יתפלל עליו במחשב'. ועוד קבלנו להתפלל עליו ברמז דהיינו אם צריך לרפוא' יתפלל עליו על מזונות שהרפוא' כמזונות וכיוצא. והשי"ת בוחן לבות וכליות הוא יודע מחשבתו ובעלי הקטרוג לא יקטרגו. כיון שאין תפילתו בפירוש על הדין המתוח עליו, כך קבלנו עכ"ל:

ובספר צפנת פענח כתב בשם הרמב"ם כמו שיש חולי הגוף. כך יש חולי הנפשות והת"ח הם רופאי הנפשות. ובספר הדרת קודש כתב שמעתי **לא יחל דברו** ועי"ז **כבל היוצא מפיו יעשה השי"ת**. כמו שמצינו בר' יהושע בן לוי ע"י שלא התיר לעצמו שבוע' מעולם נתקיים שבועתו **ונשאר בחיים בגן עדן** :

ובספר מאור ושמש (בלק) כתב שמעתי מפי אדמו"ר בוצינא קדישא מוהר"ר **אלימלך** זצוק"ל ששאל אותו הצדיק המפורסם בוצינא קדישא אחיו מוהר"ר **משולם זושא** זללה"ה בזה"ל אחי למוד לי זה שאתה הוא פועל ניסים ונפלאות ומעשים נוראים שאוכל ג"כ לפעול כך. והשיב לו **אדמו"ר** שהוא ע"י התחברות הצדיקים ואהב' וחיב' וריעות ביניהם ע"כ נפעלים ונעשים כל הניסים וכל הפעולות והמעשים נוראים. והודה הצדיק לדבריו ואמר בודאי כי זה עיקר הכל:

ובספר תפלה למש' (פ' בראשית) כתב שמעתי מפה קדוש מ"ו איש אלקים קדוש מוהר"ר **מנחם מענדיל** נבג"מ **מרימנאב** שאמר מי שזוכה לדעת שלימ' כשרואה את הצדיק ומסתכל גם מכל אבר יכול ללמוד תור' ממש כאשר הוא למד מרבו מכל אבריו תור' ממש ומי שאינו זוכה כל כך עכ"פ כשיסתכל בפני רבו הצדיק נשפע עליו אור מהצדיק מכל אבר ואבר ע"כ. ואיתא בס' זקוקין דנורא כי הסתכלות פני הצדיק מסוגל לזכרון. וכן מצינו בבעלי הזוהר דנקט כמה פעמים פלוני אזל למיחמא לפלוני לא אמר ללמוד רק למיחמא:

ובספר דגל מחנה אפרים (ויחי) כתב דכשמסתכל בדמות פניו של צדיק מזה באה הארה לנשמת המסתכל בו וההיפוך בדמות אדם רשע ולכך אסור להסתכל בדמות אדם רשע:

ובעניני המנהגים אשר ילמוד מפי רבו לא יתנהג רק בדבר שאינו מתנגד לעצם. היינו הדברים שאינם ניגוד לאיזה מצו' ולאיז' דבר מדברי חז"ל. משא"כ כשיש במנהגיו איזה ניגוד. לתור' שבכתב ושבע"פ. או אפילו לאזהר' קטנ' שבדברי חז"ל שכל זה הוא עצם תורתינו לא יאבה ולא ישמע להתנהג במנהג הזה. הגם שרואה מנהג הזה אצל הרב. אפי' אם יעמיד לו הרב החמ' באמצע השמים ויבקע לפניו את הים. הגם שצריך לדון את הרב לכף זכות בענין ההוא באמור בלבו אפשר אינו מבין ענייניו ואפשר הרב עושה משום עת לעשות לד'. (כי חליל' להרהר אחר רבו כחוט השערה) אבל התלמיד בעצמו הרוצה ללמוד לא יאבה להתנהג בשום אופן במנהג העוקר איזה הלכ' מדברי תוה"ק כגון לבטל עונת ק"ש ועונת תפל' בזמנים שקבעו חז"ל הגם שיפתוך כמה אנשים מתחכמים לדעתם באומרם שמן הצורך להמתין עד ירגישו יפעת שפעת מוחין דגדלות. [הערת המדפיס: **ובשם** הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **משה מקאזניץ** זצוק"ל שומר רוח לא יזרע. פי' מי ששומר וממתין עד יערה עליו רוח ממרום שיוכל להתפלל. איש כזה לא יזרע. לא יוכל לזרוע ולעבוד את ד'. ורואה בעבים לא יקצור שאפי' עב הענן סך בעדו. שאין מוחו בהיר וחזק כ"כ אעפ"כ רואה לעבוד עבודתו. איש כזה לא יקצר בעבודת השי"ת:

ובספר זרע קודש להרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **נפתלי מראפטשיץ** זצוק"ל כתב מ"ש מרע"ה **ואתחנן אל ה' בעת ההוא** ולא אמר באיזה. ללמד אותנו בזה שלא יאמר האדם עתה אין לי מוח כראוי לתפל' ולא אתפלל עתה רק לכשאפנה אתפלל כראוי וכנכון רק בכל עת ועת תתפלל לפי העת ההוא של עכשיו יהי' העת איזה עת שיהי'. וז"ש **ובקשת משם את ד' אלקיך ומצאת**. שאמר ג"כ סתם **משם** ול"א באיז' מקום וזמן. רק הפי' **משם** מכל מקום ומקום שאתה שם אז תדרוש את ד' אלקיך ומצאת כי תדרשנו:

ובספר אמרי צדיקים ח"ש כתב שמעתי מפ"ק הרב הצדיק **מבארדיטשוב** זצוק"ל שלא יתרשל אדם ח"ו במצות השי"ת מחמת שאין לו התלהבות כי חליל' כאשר ימתין אדם שיהי' לו דוקא התלהבות יעבור זמן המצו' חליל'. ואין זה עבד נאמן רק צריך לעשות המצו' בכל עת שיגיע לידו אף שאין לו התלהבות:] תדע ידידי שזה עצת היצר. הגע בעצמך אם יעלה בדעת האדם שלא לאכול מצה בפסח רק ימתין עד חג השבועות שאז יהי' לו מוחין דגדלות מאור פני מלך הירצה ד' אלקי ישראל בעבוד' זו. נאמן הוא בעל מלאכתינו אשר עשה לנו את הנפש ונתן לנו את תורתו אשר היא בעצם למעל' מן הזמן ונתנה לנו תחת הזמן להורות כי לכל

המועילין לנשמה. וכשם שהחולי בחולי הגוף אם יודע שהוא חולה יבקש רופא לרפאות אותו ורופא מרפאתו. ואם אין יודע שהוא חולה לא יבקש רופא שירפא לו. ויגבר החולה עליו עד שימות. כך מי שהוא יודע שהוא חולה חולי הנפש יבקש רופא הנפש לרפאות אותו עד שישוב בתשובה ואם אין יודע שהוא חולה אין מבקש לו רופא ואין שב בתשובה עד שנעשה כמת. שרשעים בחייהם נקראים מתים:

בדמות פניו של צדיק. בסידור לב שמח כתב וז"ל ידוע בספרים שע"י הצדיק הלומד תורה הקדוש' מי שבא אליו ורואה פניו ג"כ נדחה הרע מהרואה אותו. וכך שמעתי **ממו"ח** הקדוש **מהר"ש מבעלז** זללה"ה וראה הכהן ע"י הסתכלות הכהן בזה והנה נרפא נגע הצרעת:

למעלה מן הזמן. ובספר דברים נחמדים כתב וז"ל הא דפסקינן הלכה כר' יהושע לענין ק"ש עד ג' שעות הוא דוקא בדיעבד. וגם ר' יהושע בעצמו לא אמר זה רק בדיעבד אבל מודה הוא דלכתחילה מחויבין לקרות ק"ש בזמנה עכ"פ בתחילת הנץ. והנה פליאה דעת ממני מה שכעת נוהגין בכל תפוצות ישראל לאחר לכתחלה זמן ק"ש ותפלה עד זמן רב על היום. ורבותינו הנהיגו זה בגולה. להיות בעוה"ר צריכין לעסוק במו"מ על המחיה ועל הכלכלה. וקודם התפלה היו נזהרין שלא לעסוק בשום מו"מ. כי כן היא מדינא דגמרא שלא לאחר זמן התפלה. וקבעו עיתים לתורה. משא"כ בזמנינו זה הנה מחמת הדחקות והעניות הנה עוסקים במו"מ גם קודם התפלה. איני יודע למה מאחרין זמן ק"ש ותפלה:

ושמעתי אומרים בשם הרב הגאון **מהר"ש** זלה"ה אשר הי' אב"ד בקהלתינו שאמר רבותינו הנהיגו זה בגולה בכדי שהתינוקות של בית רבן יבקיעו האויר קודם התפלה. כי האויר משובש בגייסות הקליפות וע"י הבל של התינוקות של בית רבן בוקעין האויר ותוכל התפלה לעלות. ואמרו זה בפני כבוד אדמ"ו הרב הקדוש **מלובלין** זצ"ל וקלסי' עכ"ל:

ובספר זכרון טוב כתב בשם הרב הצדיק הקדוש **מנעסכאיז** זצוק"ל שהרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **מיכלי** זלה"ה **מזלאטשוב** שאלוהו התלמידים טעם על תפלתו לאחר שעת תפלת כל ישראל. ואמר שכמו שמצינו בשבט דן שהי' נוסע באחרונה ומאסף לכל המחנות. פי' שהיה מגביה כל האבידות שנאבדו מכל הנוסעים לפניהם. היינו שהיו מגביהים ומעלים כל התפלות של ישראל שהי' בלא דו"ר. וכן אני ג"כ מאסף לכל התפלות שמתפללים בני ישראל בלי כוונה הראויה. והם בחי' אבודים. ואני מאספם ומחזירם לבעליהם פי' לשורשם. וסיים הרב הצדיק הק' הנ"ל הוא הי' כחו יפה לומר כן. אבל אנן מה נענין:

סימן סג

טעם שאמרו חז"ל (ברכות דף נ"ח ע"ב) הרואה את חבירו לאחר י"ב חודש אומר ברוך מחיה המתים. משום דהנה חברים כשהם באחדות בחבורה יחד באהבה הנה הוא כעין זיווג הנשמות ונולד מחבורתו מלאך. והנה המלאך הוא כברי' שאין לה עצם ואינו מתקיים יב"ח. והנה שוב אחר יב"ח כשמתראין אותן הנשמות באהבת חברים הנה מחיים את המלאך ההוא ע"כ מברכין ברוך מחיה וכו'. מגיד תעלומה בשם הרב הקדוש מו"ה **אברהם יהושע ממעזיבוז** זצוק"ל:

סימן סד

טעם. שאמרו רז"ל (ברכות) הרואה קדירה בחלום יצפה לשלום. משום למשל אם צריך לבשל בשר א"א לבשל רק ע"י מים. ובלתי קדירה ג"כ א"א לבשל. כי המים בלבד תכבה האש. ונמצא ע"י הקדירה הושם שלום בין המים ובין האש. ונמצא שניהם מבשלים המים והאור וזה הכל ע"י קדירה. ולכן הרואה קדירה בחלום יצפה לשלום כמו הקדירה העושה שלום. בשם הגאון ר' **מרדכי בנעט** זצ"ל.

סימן סה

טעם. למה שתקנו למי שהזכיר השם לבטלה לומר **בשכמל"ו**. הוא על שלא כיון בברכתו לא פרחת לעילא לכן אומרים זאת כי הם נקראים גדפין. (דאיתא בכהאר"י זללה"ה אינון שית תיבין נגד שית גדפין) ועשה בזה גדפין לפרוח לעילא. הנתן אמרי שפר:

סימן סו

טעם. מה שקורין **לאפרים** כינוי **פישל**. הוא מחמת שיעקב בירך את בניו **וידגו לרוב**. ופירש"י כדגים הללו שפרים ורבים. ובשם אפרים נכלל יותר הברכה כמו שנאמר **כי הפרני אלהים** כו'. בשם הרב הצדיק הק' מוהר"ר **פנחס מקאריץ** זצוק"ל. ואמר כשמברכין את הבנים **ישימך אלהים כאפרים**. יש לכוין שלא ישלוט בהם עין הרע כמו שפרש"י ז"ל ג"כ:

כי הפרני אלקים. בספר אגרא דכלה (יתרו) כתב על פסוק אשר שם האחד גרשום כי אמר כו' ושם האחד אליעזר **כי אלהי אבי בעזרי**. חסר תיבת אמר. וכן ויקרא יעקב שם המקום פניאל כי ראיתי כו' וכן אצל בני יוסף כתיב כי נשני אלקים כי הפרני אלקים חסר ג"כ תיבת אמר. הטעם הוא. כי במקום שהוא מן הצורך להזכיר ש"ש לא נאמר תיבת אמר כי לא אמרו בפיהם הטעם. בכדי שלא להזכיר ש"ש בחנם. אך טעמם הי' כמוס עמהם:

ובכפר דעת זקנים מרבותינו בעלי התוספות (יתרו) כתב לכך לא נאמר תיבת אמר כשנולד בנו אליעזר כמו שאמר גר הייתי בארץ נכריה. לפי שמשה כתב ספרו והי' אומר כל שעה **אלהי אבי בעזרי** ואלו כתוב אמר הי' משמע רק לפי שעה:

סימן סז

טעם. שהולכין **להקביל פני הרב ברגל**. משום שכל הניצוצות מהעולם הדרים בעיר ההיא הם נמצאים בהרב מהעיר ההוא מחמת שהוא הגדול שבהם. וע"כ הם הולכין להקביל פניו ברגל שאז יוכלו לקבל ממנו הארה גדולה ולהוציא הניצוצות. דעת משה פ' שמות:

סימן סח

טעם. שהאשה נושכת את הפיטם של האתרוג. מפני שאמרו ז"ל עץ שחטא בו אדם הראשון אתרוג הי' ע"כ נושכת את הפיטם כדי להראות כשם שאין לי שום הנאה בזאת הנשיכה כך לא הי' לי אז שום הנאה. ראיתי באיזה ספר.

סימן סט

טעם. שהזמירות והשירים נקראו **מזמורים**. מלשון לא תזמור ולפי זה זמירות ר"ל זמורות שכשם שהמזמר בגפנים יקוץ כל הזמורות ויניח מה שראוי לרטב (היינו השורש ומה שהוא רך שיוכל לצמוח ומה שיבש בו יקוץ ממנה) כך הזמירות שאנו אומרים יסורו ויקופו כל המכשלות והעונות שיש למי לפני הש"י וכשיבא תפלתינו שתהי' נשמעת ורצויה לפני השם. מנורת המאור ח"א אות צ"ג:

סימן ע

טעם. נכון למה בסיום של **מס' ברכות מסיים** אמר ר' אלעזר אר"ח **תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם** שנאמר וכל בניך למודי ד' **ורב שלום בניך** אל תקרא **בניך** אלא **בוניך**. ובסיום מס' יבמות מסיים **ורב שלום בניך** ואינו מסיים האי אל תקרא בניך אלא בוניך. משום דהנה במס' יבמות מדבר מענין יבום וחליצה והיבם נקרא בונה כמאמר הכתוב אשר לא יבנה את בית אחיו לכן לא רצו בעלי הגמ' לסיים האי אל תקרא בניך אלא בוניך כי אדרבא רצו לסיים בברכה היינו שיהי' להם בנים ולא יצטרכו לבוא ח"ו לידי יבום וחליצה הנקרא בונים ולכן מסיים ורב שלום בניך. אבל בברכות דלא מיירי המסכתא מענין זה לכן מסיים כל הברייתא אל תקרא בניך אלא בוניך. צמח דוד להרב הצדיק הקדוש **מדינוב** זצוק"ל. וע"ל סעיף ק"א:

סימן עא

טעם. שאין אוכלין לב בהמה ועוף. שקשה לשכחה. תשב"ץ סי' תקס"א:

סימן עב

עוד טעם. מפני שרוח בהמות שורה בהם ואם האדם אוכל אותו מתדבק בו אותו הרוח הבהמות וגורם לו טפשות ושכחה ולפעמים יתגלגל איזה רוח באותו כבהמה או חיה ועוף וידבק בו כי המשכן הרוח הוא הלב. ש"ע של האר"י ז"ל:

סימן עג

טעם. מדוע בישראל היום הולך אחר הלילה ובאו"ה הוא להיפוך. י"ל ע"פ מאמר ז"ל שהצדיקים תחילתן יסורין וסופן שלוה.[697] וברשעים תחילתן שלוה וסופן יסורין. וידוע דהלילה מרמז על פורעניות ומדה"ד כמו שכתבו כל המקובלים וגם המקראות ומאמחז"ל מורים ע"ז. והיום על מדת הרחמים ולכך בישראל הוי תחלת הלילה והיום בסוף לרמז מתחילתן יסורין וסופן שלוה אבל באו"ה להיפך תחילתן יום היינו שלוה ואח"כ לילה לרמז דסופן יסורין. אמרי שפר:

[697] **ועד"ז** ביאר בספר דברי שאול המדרש הובא בספר יעלת חן אלמלא שמע המן לעצת אשתו לא הי' מפסיד. והוא תמוה דהא שמע לעצת אשתו. רק הכוונה דהנה זרש אמרה לו ובבוקר אמור למלך לתלות את מרדכי [הערת המדפיס: **בספר** ברית אברם. **ויאמר המלך. ממ"ה הקב"ה** להמן הכסף (מלשון נכסוף נכספתי) פי' מה שאתה כוסף על עם ישראל ומרדכי. זה נתן לך בעצמך. שהיא עצמו נתלה. **לך** בנימ' **נ**' שנתלה על **ן**'. והאומות נהרגו. והעם ישראל לעשות בו כטוב בעיניך. פי' מה שטוב בעיניך לעשות לך. היינו יקר וגדולה. זה בעצמו תעשה בעם מרדכי:] וכבר נודע שאוה"ע מונין לחמה וישראל ללבנה ולכך דקדקה לומר ובבוקר אמור למלך דהיינו שהצלחתו יהי' בבוקר. אבל המן בא בלילה שהרי בלילה נדדה שנת המלך והוא בא בלילה ואז הצלחת ישראל וז"ש אלמלא שמע המן לעצת אשתו לא הי' מפסיד.

ועי' בכור שור (ברכות) שכתב בשם אביו ז"ל איתא במדרשים שי"ב שבטי ישראל הם נגד י"ב שעות היום. ועשו וי"א אלופיו הם נגד י"ב שעות הלילה. נמצא אלוף אלה הוא נגד שעה ששית מהלילה. ולכן כתיב על אל"ה אני בוביה. פי' אחר אלוף אל"ה שהוא בגמר שעה ששית שהוא חצות הלילה אני בוכיה על החורבן:

[698] **גם** צריך לשפוך קודם שיברך כמבואר בס"ח סי' קי"א. וכן סכנה לסתום חלונות ופתחים שמא נכנס בפתח או בחלון מזיק אחד ואולי עתיד לצאת דרך שם ואם יסתמנו מטריח המזיק לילך בדרך אחר. ואין להתגרות בשטן כמעש' דרבי פלימו דהוה רגיל לומר גירא בעינא דשטנא ואתחזי ליה וצעיריה. ולכן ותלחץ רגל בלעם אל הקיר לעבור במקום הנגזר לו. [הערת המדפיס: **ובספר** מדרש תלפיות אות א' כ' בשם כתיבת יד דמה שהאתון לחצה רגל בלעם אל הקיר ורבצה תחת בלעם ולא חשבה אם המלאך רוצה לעבור הוא יקפוץ על ראשו לאיזה מקום שירצה. כי האתון ידעה שכך ענין המלאכים שאינן הולכים כ"א כל א' במסילה שלו באויר הקצוב לו כי הקב"ה חולק כל האוירות לכל אחד ואין א' נכנס בגבול חבירו לכן אדם שהרס כותלי ביתו אם ישנה החלונות ממקום שהי' קודם יש בו סכנה כי המלאכים שהיו עוברים דרך אותם החלונות כועסים בעבור שיש להם להקיף ע"ש:] מעבר יבק שפתי צדק פ' כ"ו:

ובספר חסידים אות כ"ג כתב ג"כ לא יסתום אדם חלון או פתח לגמרי שלא יזיקו השדים כי דרכם לצאת בו אלא ינקוב נקב קטן בו:

עוד כתב בספר מעבר יבק שם דנכון לאדם לעשות בכל יום בבוקר קודם עליית השמש לפתוח חלונות ביתו ויכוין לעשות פתח ומסלול לחוט של חסד שיכנס בביתו ובחומותיו כי בזה חסד אל יהיה בביתו כל היום וההיפך בתחלת הלילה שבו תרמוש כל חיתו יער יסגור חלונותיו ויכוין להבדיל בין הקודש ובין החול עד כי יבא זמן חצות

סימן עד

טעם. שנוהגין לשפוך מעט מן המים ששואבין קודם השתי'. לפי שיש מים ששתו מהם השדים וזו רפואתם. חולין דף ק"ה[699] ודוקא השותה מן המים הוא ישפוך[698] תוס' שם בד"ה חזונהו:

שאו יחזרו ויתבלעו בנוקבא דתהומא רבא. והכל הולך אחר כוונת הלב שכפי הכוונה כך יפעל המעש' ויתראה למעלה. ועי' ט"ה ח"א סעי' רנ"ה בהשמט' בד"ה ובספר:

ובספר ישמח משה (נשא) פי' המדרש יברכך ה' בממון וישמרך מן המזיקים. עפ"י הגמרא (תענית ח') אין הברכה שורה אלא בדבר הסמוי מן העין הוקשו התוס' הלא במידי דצייר וחתום לית להו רשותא ותירצו דמה שנתרבה מכח הברכ' היא כמו הפקר לכך אית להו בישותא וכו' ע"ש. נמצא היכא שיש חדא לטיבותא דיש ברכה יש חדא לגריעותא דשולטין. והיכא דיש חדא לטיבותא דאין שולטין יש חדא לגריעותא דאין ברכה. ולכך הבטיח לישראל תרתי לטיבותא:

כתב בספר שבט מוסר פ' מ"ז הקופין היו מתחלה בני אדם ובדור הפלגה הכת שאמרה נעלה לשמים ונשב שם נעשו קופין רוחין ולילין ויש להם קצת דמיון לאדם וכל מה שרואים שעושים הם עושים כמוהו משום שמבקשים למה שהיו תחלה ולחזור לקדמותם:

וראיתי בס' אחד על מה שאמז"ל כשברא הקב"ה רוחותיהן של המזיקים לא הספיק לברוא גופיהן עד שקדש היום ונשארו רוחות בלא גוף. הלא הקב"ה יכול לברוא בדיבור א' כמה וכמה עולמות ובפרט שהי' יכול לברוא את הגופיהן ג"כ רק הקב"ה עשה זאת כדי שממנו ילמד האדם שאם יעשה איזה מלאכה בע"ש ובתוכו קדש היום יפסיק ולא יגמור הדבר:

[699]**בספר** נשמת חיים מאמר שלישי פ' י"ב כתב וז"ל אם תרצה לדעת מהות הרוחות לך נא למדרש של רשב"י ותחזנ' עיניך נפלאות. הלא הוא בפ' תצא דף רע"ז וז"ל אוקמוה מארי מתניתין דאית מנהון במלאכי השרת ואינון תלמידי חכמים וידעין מאי דהוה ומאי דעתיד למהוי ואינון בדיוקנייהו בארעא אינון מארי פילוסופי' אצטגניני ישראל דידעין מאי דהוה ומאי דעתיד למהוי באותות דחמה וסיהדא ולקותא דלהון. וכל כוכב ומזל ומאי אחזי בעלמא. ואית מנהון בבהמה פרין ורבין כבהמה דיוקנא דלהון לתתא אינון עמי הארץ. ואוקמוה מארי מתניתין דאינון שקץ ובנותיהן שרץ ועל בנותיהם נאמר ארור שוכב עם כל בהמה ואינון שונאין לתלמידי חכמים מארי משנה דאינון מלאכי השרת ממש. וכן בתיקונים דף מ"א אית שדין דאינון קדישין כגוונא דמלאכין. ראה נא פה קדוש מפיק מרגליתא איך חלק הבריות האלו בג' כתות ואיך כיוצא בהם נמצאו בין בני אדם בארץ:

וכן כתב בזוהר פנחס דף רנ"ג ובגין דא אמרו מארי מתניתין דאינון ג' מינין מיניהו. חד מין דלהו כמלאכי השרת. וחד כבני אדם. ומין תליתאי כבעירין. ואית בהון חכימין באורייתא דבכתב ודבעל פה. איתקרי יוסף שידא על שם דאוליף ליה שד. ולאו למגנא אמרו מארי מתניתין אם הרב דומה למלאך ה' צבאות תורה יבקשו מפיהו כו' ע"ש.

ובפרק כ"ז כתב בשם תקוני זוהר חדש שכל מעשה בראשית נתנו חלקם בבריאתו של אדם כשדיבר הקב"ה עמהם ואמר נעשה אדם חוץ מהמזיקין שקטרגו על בריאתו ואמרו מה אנוש כי תזכרנו. ולכן עדיין שונאים לאדם ומבקשים רעתו. השם ישמרנו.

וע"כ נקראו שדים מלשון שדה כי מציאתם בשדה יער. וכבר למדו לנו רז"ל בברכות פ"א שאין נכנסין להרבה מפני המזיקין. וכתב שם והנה באזנינו שמענו ואבותינו ספרו לנו איך בעיר נימאראינש אשר במלכות **פורטוגאל** בית א' ישן והרבה מדוכסי העיר לא הי' דרים בתוכה כי יצא עליה שם רע ששם הרגיעה לילית ושעיר על רעהו יקרא. והנה פעם א' ברחוב העיר איזה בחורים אבירי לב מדברים. ויאמרו איש אל רעהו נבא נא אל הבית אם ימיתנו ומתנו ואם יחיינו נחיה ונעשה לנו שם, ויתחזקו ויבאו אל הבית וידלקו נרות ושלחן ערוך לפניהם. ויהי הם אוכלים ושותים וחוגגים. והנה נער קטן שחור כעורב וילך ויקרב ויאמר אדוני שלחני ורוחו להגיד לכם שתיכף ומיד תלכו לשלו' ותפנו את הבית. וישיבו לו אמור אל אדוניך שיבא נא כבודו אלינו ויחדיו נמתיק סוד. אולם כהרף עין חזר עליהם הנער וגזר עליהם שיפנו. ויען לא במהרה עשוהו בקצף גדול וביד חזקה הפילו רוח סערה בבית ויכבו את הנרות ויסקלו' באבנים והמה ברחו זה מדלג על הספסלים וזה מקפץ על החלונות זה נשברה ידו וזה רגלו והעיר כלה נבוכה. וכל ישעם וכל חפץ הרוחות האלו. כי לא יצמיח האדם ביראת ה'. וכן ראינו שעשה כל השתדלותו להחטיא את אברהם ולנסותו בא אל האלדי' ואמר מכל הסעודה שעשה שמא הקריב לפניך תור או בני יונה. וזהו אחר הדברים האלה אחר דבריו של שטן. וכמו שארז"ל הלך וקדמו בדרך כדי להכשילו. גם הוא הי' הסיבה במעשה העגל וכמין דמות משה מת הראה להם השטן שנושאין אותו באויר רקיע השמים וכל ישעו להחטיא את האדם ותיכף ומיד שחוטא כותב עליו שטנה כי ע"כ נקרא שטן השם ישמרינו עכ"ל:

שיש להם להקיף. בספר זכרון טוב כתב בשם הרב הצדיק הקדוש **מנעסכאיז** זצוק"ל שהי' דרכו להקפיד אם סתרו תנור וביטלו את היסודות שישב עליהם התנור של חומה. אבל לבנות ספסל חומה. או להעמיד שם דבר כבד שאינו מטלטל. והי' מקפיד שלא לסתום מוצא העשן דרך תקרת הבית אבל לעשות במקומו כמין פתח. והי' מקפיד שלא לסתום מרתף או קייליר או באר שהי' בחצר הבית או באיזה חדר. וכשהי' סותרים בית ובונים מחדש הי' מקפיד שלא להכניס לבית מקום נטיפת הגשם מעל הגג. וגם שלא לפתוח חלון בסימטא של מקום צר שאינו נקי. וכל הדברים הללו וכיוצא בהם הי' לפרקים מתיר אותם לאיזה פרטי ע"פ פקידתו ע"כ:

ושמעתי בשם קדוש א' שצוה לא' שהי' סותר את ביתו ובנה אותו מחדש. ורצה להכניס להבית מקום נטיפת הגש מעל הגג. לחפור במקום נטיפת הגשם מעל הגג אדמה באורך ורוחב ועומק באורך מעטיר א' ולהשליך את האדמה למקום אחר ולמלא אותה באדמה אחרת.

ובספר ע"א כתב בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **אברהם יעקב מסא"ג** זצוק"ל שפעם אחד להכרח גדול צוה מקודם להרחיב הגג ושיהי' כן שנה ואח"כ להרוס הכותל ולעמוד במקום זה הבנין. וכן במקום שבוער אש בבית הי' מקפיד מאד שלא יקח אותו להבית בשום אופן ולא דוקא בתנור וכירים אפי' בתנור חורף. ובהכרח פעם צוה לבנות על כל זה המקום כגובה ב' או ג' אמות שלא ישתמש בשם כלל:

ובענין אם מותר לקצץ אילני פירות לעשות במקום ההוא בית דירה עי' פתחי תשובה יו"ד סי' קט"ז סק"ו בשם תשו' בשמים ראש דבצריך למקומו מותר ואין להחמיר ע"י עובד כוכבים כלל. ובשם שאילת יעב"ץ ח"א סי' ע"ו כתב דפשיט שאם עוקר אילן עם שרשיו ועם קרקע יניקתו שיכול לחיות ממנו ונוטעו במקום אחר אין כאן שום איסור שהרי היא כנטיעה במקומה. ובתשו' ח"ס סי' ק"ב כתב עליו דדוקא לצורך מותר כו' ע"ש:

---

[700] **ובשער** הגילגולים להאריז"ל כתב תדע כי אין לך בור ומקוה מים ונהר ומעין שאין בו כמה וכמה מגולגלים לאין קץ ומספר [הערת המדפיס: **והי'** מספר לתלמידיו כשהוא הולך על השדה באים לאלפים ולרבבות לפניו ורואה כל האילנות מלאים מהם. וכן בנהר נגרים על אגם המים לאין מספר לבקש מאתו לתקן אותם. והבטיחם להעלותם בכל מה דאפשר:] לכן אין ראוי לאדם להניח פיו אל הסילון רק בידיו. כי יוכל אחד מהם להתגלגל בו. כי כמו שבא לצדיק נשמת צדיקים ומתעברים בו לסייעו בחייו. כן לפעמים ע"י איזה חטא או ע"י מקרה רע מתעבר בו נשמת רשע ומסייע להחטיאו. וכמה פעמים הי' **מורי זללה"ה** ממתין לשתות מהמעין עד שהי' מגרש אותו הרוח למקומו. ולכן ראוי ליזהר מאד בברכה כששותה מים מן המעין וכיוצא אפי' כששותה בידיו והלואי שיוכל להנצל. אמנם אחר שהביאו המים אל הבית אין שום חשש. אך אם כל זאת ישפוך מעט לארץ קודם שישתה אפי' בהיותו בביתו ר"ל מכל פגעים רעים עכ"ל:

סימן עה

עוד טעם. שנוהגין לשפוך כדי שלא יזיקו לו המתים המגולגלים שם.[700] ש"ע של האר"י ז"ל:

סימן עו

טעם. למה מלקין בב"ד שלמעלה ששים וב"ד שלמטה מלקין ארבעים חסר אחד. לפי שלמטה עונשין מבן י"ג[701] מלקין ארבעים חסר אחד. שלשה פעמים י"ג. ולמעלה אין

ובספר מדרש תלפיות אות ג' כתב הרוח של רשע הולך נע ונד תוך כף הקלע בורח עצמו מן השטן ומכניס עצמו בדומם או בצומח המקום הגזור עליו והראוי לו אבל כשהרוח נכנס בגוף אין השטן יכול לשלוט בו להזיקו כו' הן כל ראתה עיני מכמה רוחות הנכנסים בגוף האדם ודברתי עמהם וסיפרו לי מהמים הזדונים מרים ומארריים שעברו עליהם בהיותם פורחים באויר ודברים תמוהים מענין עונשם וממה שראו בעולם בעת פריחתם בתוך חלל העולם ולא אחשוך מלספר דבר תימה שראיתי ברוח א' שהכרחתי לו בחרמות לצאת ומה עשה לקיים החרם יצא מן הגוף ונכנס בתוך השערות שבראש וקמו השערות מאמצע הראש ויצאו ממחיצת שער השערות שבסביב הראש ונעשו השערות קשים כמו מחטים של ברזל וצויתי לספר השערות בתער חד וכשהי' מגיע התער אצל השערות היו נוטים השערות לצד התער ודוחים אותה עד שבחוזק גדול גילחו השערות ועלה מהם הבל דק מאוד והלך לו דרך שם עדיין לא נראה כזאת ולא נשמע כמוהו עכ"ל:

ובספר נשמת חיים מאמר שלישי פרק י' מביא מעשה שאירע בזמן הרב הקדוש מוהר"ר **שלמה לוי ן' אלקב**"ץ זצוק"ל בבחור א' שנכנס בו רוח והי' שם ב' אנשים יודעים השבעות וענינים רבים כדי שידבר הרוח אשר בתוך הבחור. וע"י ההשבעות הי' הקול מתחיל להשמע קול עב ונמשך כשאגת ארי' וקול שחל בלי שום נענוע לשון ופתיחת הפה. וכשהתחיל זה הקול להשמע היו הב' אנשים הנ"ל מתחזקים עצמם בזריזות ובחריצות נפשות מה שהי' עושים. ובמהירות היו מתקוטטים ומדברים כנגדו בקולי קולות ואמרו לו רשע תדבר ותאמר מי את בלשון ברור. ואז הי' הקול מתגלה ומתראה לכל כי הוא כקול בני אדם. וחזרו לומר לו בקול גדול וע"י כל הנזכר מה שמך רשע. והי' משיב. פלוני. ושם עירו ושם אשתו ובכל פעם שהי' זוכר את אשתו הי' בוכה. והי' אומר שאשתו נשארה עגונה אחריו בעבור שהוא טבע בים. והחכמים אינם יכולים להתירה להנשא והיא מזנה. והי' מבקש מהחכמים העומדים שם שיתירוה ונתן סימנים הרבה לדבריו. ואמרו לו שהיא עם כל זה אסורה ונשא ונתן עמהם על זה מדברי רז"ל כו' ושאלו אותו מה הי' עונו. ואמר שבא על אשת איש בקושטנדינא ונהיה בו מה שאמרו חז"ל דין ד' מיתות לא בטלו כו' א"ל ומה שם האשה ההיא ולא הי' רוצה לגלותה. בין כך ובין כך קם על רגליו וא"ל למה קמת א"ל בעבור שחכם פלוני בא עתה. וכן הי' כי תיכף אחר זה בא כאשר אמר:

אח"ז נכנסו כת של בחורים אצלו אמר למה באים אלו לכאן לראות אותי. הלא אלה עשו כמעשי ויהיו כמוני. אז נבהלו אותם הבחורים. אמר להעומדים שם. ומה אתם תמיהים. וכי זה שהוא מלובש לבן לא בא בקושטנדינא על אשת איש. וזה שאצלי לא עשה כך וכך. אז נבהלו יותר והי' מסתכלים זה בזה. והתחיל זה המלובש לבן לבכות בכיה רבה. ואמר אמת היא אומר. וכן כלם הודו והתודו על מעלליהם. אז שאל אותו אחד מהחכמים שהיו שם. מנין אתה יודע מה חטאו אלו. התחיל לשחק וא"ל וכי אין אומר וביד כל אדם יחתום. א"ל והלא ידיהם הם תחת כנפיהם מנין אתה רואה מה בידיהם. חזר לשחק שניה. ואמר וכי אני איני רואה ואפילו בחדרי חדרים. א"ל אחד מהחכמים העומדים שם תאמר לי מה מעשי. אמר לו על אדונינו אין לנו רשות לדבר דבר. ושאל לאותו הבחור שהי' הרוח בתוכו למה ידבר זה הרוח עם פיך ושפתיך כאלו אתה המדבר. ידבר הוא בעצמו. וחזר לשחק ואמר וכי לא אמרו רז"ל במסכת בבא קמא שלוחו של אדם כמותו וכו' ואז שאלו לו שיאמר להם באיזה אופן נכנס בתוך זה הבחור. והשיב שהוא טבע בים במקום פלוני והדגים אכלו את בשרו ורוחו הי' משוטט בארץ מחביא ומסתיר א"ע מעין כל בריה שכלם הי' מצערים אותו בכל מיני צער עד שנכנס בפרה אחת. ואז השתגע' הפרה. וברואות בעל הפרה את מעשי' מכרה ליהודי אחד והיהודי שחטה. וכששחטה הי' שם הבחור ההוא ויצא מהפרה ונכנס בתוכו. וכתב שם וכן העידו רבים שכך הי' המעשה ושתיכף אחר שחיטת הפרה הרגיש הבחור ברוח שהי' מצערו. ובתוך שמנה ימים נפטר זה הבחור. ע"כ הירא את דבר ה' ישוב ונחם על חטאותיו אשר עשה ויחנן לקונו אולי ישמע ה' ושב ורפא לו:

[701] **בשו**"**ת** הרא"ש כלל ט"ז אות א' כתב דבן י"ג ויום א' שהוא בר עונשין הל"מ הוא. והוא בכלל שיעורין חציצין ומחיצין שהן הלכה למשה מסיני. דשיעור וקצבה לכל דבר נתן למשה בע"פ:

עונשין כי אם מבן עשרים[702] ולכן מלקין ששים שהם שלשה פעמים עשרים. דעת זקנים מרבותינו בעלי התוספות ז"ל. **וטעם**. שמשלשין המכות ג' פעמים. כנגד השלשה שותפין שבאדם. נחלת יעקב פרשת תרומה אות ו':

סימן עז

טעם. התחלת תור"ה שבע"פ בברכו"ת. להורות דאסור ללמוד בלא ברכת התור"ה. ואמרו רז"ל בפסוק על מה אבדה הארץ ויאמר י"י על עזבם את תורתי שלא ברכו בתורה תחילה. (סמיכת חכמים). ועוד כיון דמניעת הברכ"ה קודם הלימוד נקרא עזיב"ת התור"ה כמד"א על עזבם את תורתי ממילא קניית התורה הוא ע"י הברכ"ה ע"כ התחילה התור"ה בברכו"ת. וי"ל לפי"ז דהתחיל מס' ברכות בק"ש להורות ההלכה משקרא ק"ש א"צ לברך שכבר נפטר באה"ר. והיה ברכה להגאון הקדוש מוהר"ר **צבי אלימלך מדינוב**:

סימן עח

טעם. שכל המדרש מתחיל **הלכה**. לפי שמדרש והגדה הוא עניני יראת שמים כמו שאחז"ל דכל מי שאינו טועם טעם הגדה אינו טועם טעם של יראת חטא מימיו. וכיון שהעיקר הגדה הוא יראת שמים ע"כ צריך להקדים בהלכה. שע"י הלכה הוא משבר הקליפות ועי"ז יכנסו דברי המוסר ויראת שמים הצפונים בדברי הגדה והמדרש בלבו. בנין יהושע בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **יצחק מוואורקע** זצוק"ל:

סימן עט

טעם. שאמרו חז"ל (שבת דף קכ"ט) לעולם ימכור אדם קורות ביתו ויקח מנעלים לרגליו. משום דלבישת מנעלים הוא כדי שלא יגע בשרו על האדמה כי בחטאו של אדם נתקלקלה ע"כ עושין הפסק בין הרגל להאדמה וע"כ במקום אדמת קודש שיצאה האדמה מכלל ארור לברוך יש לילך יחף וזהו של נעליך כו'. אגרא דפרקא אות ד"ש:

סימן פ

טעם. שהלוים חותמים א"ע **סג"ל**. מלשון סגולה כי כשקיבלו ישראל את התורה כתיב על כל ישראל והייתם לי סגולה עד שחטאו בעגל רק שבט לוי לא חטאו המה נשארים עם סגולה. נחלת יעקב פ' יתרו אות י':

---

[702] **בדרשות** מהר"י שוע"ב ז"ל (וישב) הביא שח"א בירך ברכת שפטרני כשנעשה בנו בן כ' שנה ולכך נתאבל יעקב על יוסף כי הי' פחות מבן כ' וחשב כי בחטאו מת ע"כ. מובא בחדושי הגהות מהה"ג מהרי"ש נ"ז סי' רכ"ה וכתב שהוא דבר חדש:
והנה לפי מש"כ דלכך נתאבל יעקב על יוסף כי חשב שבחטאו מת. הי' לו להבן לברך אז ולא האב כמו שמשמע מדברי הלבוש שם סעי' ב' דהבן יברך ברכה זו כשנעשה בר מצוה מטעם זה:

סימן פא

טעם. שבכל מקום שדיברו חז"ל בעין הרע נקטו בלשונם לשון הזהב עין הרע ולא אמרו עינים רעות. משום דהנותן ע"ה לא יתכן א"ל שיסגור עין אחד ויכוין להטיל עין הרע באחד כי בהיותו בב' עינים הוא צלם אלהים ואינו שולט אך כשסוגר עין אחת מתלבש בסט"א ושולט עין הרע זה ת"ד. ובהכי ניחא לשון רז"ל דנקטי עין הרע כי לא יחול עין הרע כ"א בעין אחת שמתלבש בסט"א. ולכן קפדי רז"ל לומר עין הרע עינא בישא. וקרא הכי כתיב. בין פורת עלי עין. משום דעין הרע מוכרח שיהי' בעין אחד ונקטי' גם לענין טובה עין טובה ולישנא דקרא נמי וטוב עין הוא יבורך. וגם אז"ל כל הנותן בעין יפה הוא נותן. ויש טעם בדבר עד"ה. הגאון מוהר"ר **נפתלי כ"ץ** בשיטתו לברכות דף מ"ז ע"ג.

סימן פב

טעם. שאסור לילך בקומה זקופה. כדי לראות על הארץ שימות ואז יהי' לבו נעצב ולא יחטא.[703] של"ה:

סימן פג

טעם. שהעכו"ם נקראים אומות או לאומים. מלשון אם שכולם אינם מיוחסים שלא יוכלו לייחס אחר אב רק אחר האם. משא"כ אומה הישראלי' אחר שקבלנו התורה ועשו את המשכן וכליו זכו להתייחס אחר משפחות אביהם. וזהו שפירש"י ויתילדו על משפחותם הביאו ספר יחוסיהם. עי' בקדושת לוי פ' במדבר:

סימן פד

טעם. שנקראים **חכמים תלמידי חכמים**. משום דכל זמן שהוא תלמיד בעיניו שצריך עוד ללמוד דהתורה אין לה סוף הוא חכם. משא"כ כשמחזיק עצמו לחכם שאינו צריך ללמוד עוד אז לא הוי לא חכם ולא תלמיד[704]. ישמח משה פ' תולדות:

---

[703] **בספר** דבש לפי מערכת ר' אות ב' כ' וז"ל רב לא הי' מסתכל לא לצדדין ולא לפניו אלא ד' אמות. והרב **מהר"י חאגיז** ז"ל כתב שלא הי' מסתכל יותר מד' אמות קבורתו של אדם שלא לזון עיניו מדבר הרשות ושיזכור יום המיתה והקבורה. **וכתב** הרב גנת ורדים א"ח כלל ב' סי' ט"ו דזה שאמר הכתוב **וישא אברהם את עיניו** כי דרכו שלא להסתכל וכו':

ובספר ראשית חכמה שער הקדושה סוף פ"ח כתב וז"ל וראי' על הנדרש ממעלת השומר ראיתו ששכינה עמו העיד לי בעל תורה א' כי ראה במלכות מערב חסיד אחד וחכם שאינו מגביה עיניו מהקרקע שלעולם הוא שח עינים ומרוב חסידותו כל מי שיקניטהו לא ישלים שנתו ועוד מעשה נסים ע"ש:

כתב בספר דרך פקודיך עיני ראו ולא זר אצל כבוד אדמו"ר הרב הקדוש מוהר"ר **יעקב יצחק** זצוק"ל שהיו העינים ברשותו ואעפ"י שהי' מסתכל פנים בפנים לא ראה כי אם הנרצה לעבודת השי"ת עפ"י דרכי התורה ולא יכולתי להעלות הדבר על הספר עכ"ל:

ובהגהות מרדכי סוף עירובין **שרשב"ם לא הי' מגביה עיניו**. ופעם אחד הי' רוצה לעלות בקרון שהי' בו סוס ופרד והזדמן שם **אחיו ר"ת** ואמר לו שא מרום עיניך סוס ופרד לקראתך:

[704] **ובספר** תוי"ט פ' קדושים פי' בשם גדול א' שיחת חולין של ת"ח צריכין לימוד. כי מן שיחת חולין שנקרא ת"ח ולא תיאר חכם ש"מ שצריך לימוד עוד. וזה תואר תלמיד חכם:

סימן פה

טעם. שקורין **תלמיד חכם** בשם **רבי**. כי רבי נוטריקין "**ראש** "**בני** "**ישראל**. ואם הוא משכיל אל דל. אז "ביום "רע "ימלטהו. שפתי צדיקים:

סימן פו

טעם. למה כשאדם מדבר דברים בטלים אינו מכביד בזה על הגוף. כי מדברים בטילים אינו בא להגוף שום חיות מהם כי אין בהם עצמם שום חיות אבל כשעוסק בתורה בדו"ר אז בא מזה חיות גדול אל הגוף ונעשה הגוף מזה כבד ממה שהי' בתחלה כי תחלה הי' נחסר מחיות זה וזה החיות מכביד על הגוף כמו שבאדם אחר אכילה גופו כבד עליו מפני שחיות בא לגוף מהאכילה[705]. ליקוטי יקרים:

ובספר הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **פנחס מקאריץ** זצוק"ל שפי' המשנה אבות פ"ה מה בין תלמידיו של אברהם אבינו ע"ה לתלמידיו של בלעם הרשע כו'. וקשה מפני מה לא אמר של אברהם אבינו ע"ה עושים מצות או מתענים או הרבה כיוצא בו. אלא יש לך אדם שעושה מצות ומתענה והוא מתלמידיו של בלעם הרשע. דהיינו אם יש בו אחד מג' דברים הללו שחשב בהמשנה ואעפ"י שיש בו כל המדות טובות:

ובענין להשתתף עם הת"ח שהת"ח ילמד והיא יתעסק בסחורי' ויתן לו חלקו בלימוד **כיששכר וזבולון** כתב בספר יוסף אומץ בשם דרשות בן שועיב וז"ל שמעתי מרבותי' **שהי' מעשה** בדורות שעברו בשנים שהסכימו שיעסוק האחד בתורי' והשני בפרקמטיה ושיתחלקו בכאן ובעוה"ב וכשנפטר החכם בכה עליו חבירו כלומר זכור מה שהסכמני. והעידו שראו למת ששחק ממנו והרכין בראשו להורות על הענין ע"כ. וכתב שם ואין להרחיק זה בחסידים שבמיתתן קרויין חיים. ואין מועיל תנאי אלא קידם לימודו של ת"ח אבל לאחר הלימוד אחז"ל בסוטה אם יתן את כל הון ביתו באהבת התור' בוז יבוזו לו. וכן הוא בהדיא ש"ע סימן רמ"ו עכ"ל:

וכעין זה כתב בספר שם הגדולים להגאון **חיד"א** זצוק"ל אות א' סעיף קצ"ט שמצא במגילת סתריו של רבינו **מהרח"ו** ז"ל מטהרת ידו יד הקדש ממש שמצא באגרת רבינו **יהודא** בן הרא"ש אחי רבינו **יעקב בעל הטורים** ושם כתב שזקינו ה"ר **יחיאל** ז"ל בהיותו בן ט"ז שנה הי' לו חבר נאמן בישיב' ושמו ה"ר **שלמה הכהן** ז"ל וכרתו ברית יחד שכל אחד מהם יהי' לו חלק עם חבירו בכל מצותיהם ומעשיהם. וה"ר **יחיאל** נפטר. והי' מנהג של אשכנז שהיו מניחין ארון של מת על אבן גדול' סמוך לבית הקברות ופותחין הארון לראות אם מחמת טלטול נתעקם המת תוך הארון או אם הוא ישר. וקרב ה"ר **שלמה הכהן** ז"ל אצל ארבע אמותיו ובכה בקול רם ואמר בפני כל הקהלות אני מזכיר לר' **יחיאל** גבירי וחבירי לפניכם שיזכור מהברית שכרת עמדי. ואז התחיל ה"ר יחיאל לשחוק בתוך הארון וראהו כל הקהל. **ויהי היום** אחרי מותו ימים וה"ר שלמה יושב ולומד בבית המדרש ביום וירא את ה"ר יחיאל יושב אצלו וקורא עמו בהלכה. ושאל לו מענינו ואמר לו כי הוא בג"ע בטוב מאד ושהי' לו כסא מוכן לעצמו בין כל חסידי הדור. וא"ל ה"ר **שלמה** אנא. אדוני בעל בריתי תמה אני אם יש לך רשות להתראות לבני אדם. ויען לו ויאמר דע לך כי יש לי רשות לילך לביתי כבתחל' אלא שאיני רוצה שמא יאמרו כמה מתגאה עצמו צדיק זה יותר מכל הצדיקים שבג"ע כו' ע"ש:

ובספר ברכה משולשת להגאון הקדוש מוהר"ר **צבי אלימלך מדינוב** זצוק"ל (סוטה פ"ה מ"ה) מי יגלה עפר מעיניך. כתב שם הורגלו לומר בזה"ל על הצדיקים. דהרי הם חיים וקיימים. וא"צ רק לגילוי עפר. דהיינו כשיתן להם ב"ב הקב"ה רשות לחזור ולבוא לעוה"ז בגוף ונפש. כמו שסיפרו בגמ' (שבת קנ"ב ע"ב) בהנהו קפולאי דר' נחמן שאמר כן ר' **אחאי בר יאשי'** מן הפסוק **כי אני ד' בפתחי את קברותיכם**. א"צ רק לפתוח להם וכו' ע"ש. ועי' בספרי ליקוטי דברים נחמדים בליקוטי הרב הק' מו"ה **זכריה מענדיל** זצ"ל בהשמטות בד"ה קבלתי. ועי' יו"ד סי' קע"ט סעיף י"ד שמותר להשביע החולה לשוב אליו לאחר מיתה להגיד לו את אשר ישאל:

[705] **ובשם** הרב אלקי וכו' **הבעש"ט** ז"ל שהי' מרגלא בפומי' לומר כל חטא שעוש' אדם בליל' מוכרח הוא להגיד בפיו ביום לפני הבריות מה שעשה אך אזנים אין להם להבין דבריו וגם הוא אינו מרגיש בעצמו מה שפיו מעיד עליו:

ופעם א' נסע בדרך עם החברייא ז"ל אמר להו דעו שאותו העגלון בעל נדה באותו הליל' תמהו ואמרו לא שמענו ממנו שום רמז כל היום מיד שמו נפשם ולבם לשמוע מפי העגלון כל מה שידבר באותו יום עד הליל' כיון שהגיע סמוך לשקיעת החמ' באו לאיזה אכסניא באם הדרך קפץ העגלון להבית והם רדפו אחריו לשמוע מפיו איזה דבר

סימן פז

טעם. למה שאמרו חז"ל לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו ויקח מנעלים לרגליו. כי בחטאו של אדה"ר נתקללה האדמה ע"כ עושין הפסק בין כף הרגל לאדמה ובעבור זה במקום אדמת קודש שיצאה האדמה מכלל ארור יש לו לילך יחף. וזהו של נעליך וכו' **כי המקום** וכו' **אדמת קודש היא**. ומזה הטעם אסור לילך ביוה"כ במנעלים כדי שלא יהא חוצץ והפסק בינו לבין הארץ כיון דנתקדשה הארץ בקדושת היום ויצאתה אז מן הקללה ע"כ חייב אז לילך יחף אבל בכל השנה אסור לילך יחף כיון שנתקללה הארץ ע"כ צריך להפסיק הקללה מרגליו. משנת חכמים:

ורמז מזה הנ"ל אמר העגלון לבעלת הבית מכור לי יי"ש מזגה לו ורצה לשתות אמרה לו המתן עד שאתן לך כוס אחר כי זה הכוס לא נטבל. השיב העגלון מה בכך שלא נטבל וכששמעו החברייא ז"ל שמחו והודו לד' כי טוב וחלק מחכמתו לצדיקיו וירא'ו ואז ראו כי דבר ד' בפיו אמת עכ"ל. ומזה יראה האדם להאמין בצדיקים באמונ' שלימ' שכל דבריהם אמת:

[706] **בספר** שארית ישראל כתב מה שנקרא בלשון חז"ל זקני ע"ה אין הכוונ' כמו שסוברים העולם שע"ה הוא שאין לו שום חכמ' בחכמת התור' רק הכוונ' הוא שהוא באמת חכם מחוכם ולמדן בש"ס ופוסקים רק שהוא שקוע בארציות. וזהו זקני ע"ה. וע"ז נאמר כל זמן שמזקינים כו'. אבל זקני תור' הפי' הוא שמחזיק בתור' כנכון אע"פ שאינו יכול לומר רק שירות ותשבחות של ספר תהלם באמת ובתמים זהי זקני תור'. ולכן אמרו במשנה בלשון זקני תור' ולא אמרו זקני ת"ח ע"כ:

בספר באר משה מהרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **משה אליקים ברייעה מ"מ דק"ק קאזניץ** זצוק"ל לשמיני עצרת כתב מעשה רב שהי' בימי הרב הקדוש **הבעש"ט** זצ"ל שפעם אחת נעצרו הגשמים והיו גוזרים תענית וזעקו בתפל' ובתחנונים הרבה ולא נענו וראה ביניהם הבעש"ט איש אחד מע"ה ופשוטי העם והי' אומר פ' ק"ש וכשהגיע להפסוק ועצר את השמים ולא יהי' מטר הי' אומרו בגודל הכוונ' ובבכי וזעקה הרבה. ושאל אותו **הבעש"ט** זצ"ל מה היתה כוונתך באומרך הפסוק הזה. והשיב לו שהי' מכוון פי' הפסוק. ועצר את השמים. שהשם יתברך יעצור ויסחוט את השמים העליונים. ע"ד עצירת הזיתים והענבים. ואז לא יהי' מטר כלל למעל' בשמים. כ"א שירד הכל למט' לארץ. וכן ואסחט אותם תרגומו ועצרית. ונענו כל העם ע"י תפלתו זאת וירד להם הגשם לברכ'. שהבורא יתברך שמו הוא הבוחן לבבות ויודע נסתרות. ורחמנא לבא בעי:

וכעין זה מובא בספר משנת חכמים מעשה שאירע **בימי האריז"ל** שרב אחד בעירו הלך בערב שבת תשוב' לבהכנ"ס וישב על מקומו ומושבו לסדר הדרש' שידרוש למחר. ובתוך כך בא אחד מאנשי עירו שהי' ירא ד' אבל רחוק מאוד מהתור'. וכמעט אפי' ידיעות בית רבו לא הי' לו. והביא צנצנת יין ושני לחמים ונתנו בארון הקודש. וכשהרב ראה זאת אמר לו מה אתה עושה אמר לו רבי אני מצמצם פרוט' ופרוט' ממלאכתי וגוזז אני את נכסי שאזכה להביא קרבן מנחה לד' לקיים **כבד את ה' מהונך**. וגער בו הרב ואמר לו תוכחה ודברי כבושים הלא הקב"ה אינו גוף ואינו דמות הגוף ואין לפניו לא אכיל' ולא שתי'. ואמר לו אותו האיש. רבי אני יודע שקרבני רצוי' ומקובלת לפני השם שהרי זה זמני זמנים שאני נוהג כן וביום השבת בהשכמ' כשאני פותח הארון רואה אני שאיננו ולקח אותו אלקים שכבר נתקבל למעל' לריח ניחוח. ואז נזף בו הרב יותר ויותר בדברי קנטורים וביושים והסביר לו הענין שטעה בדרך זה ולא זו הדרך ולא זו העיר לאהוב את השם ולעבדו בדרך כזה. ובודאי שמש בהכנ"ס ידע מזה ונטלו. ואז הלך האיש לביתו בפחי נפש ובצער גדול עבור שנודע לו עתה שלא זכה לקרבת השם. ולהיות קרבנו מקובל אצלו. ושלח האריז"ל הקדוש לאותו הרב שיצוה לביתו וימות עבור שבייש לאותו האיש ומנע מד' קרבן שהוא לו באמת לריח ניחוח. כי מיום שחרב ביהמ"ק ופסקו הקרבנות לא הי' לו להקב"ה נחת רוח כמו מהלחמים והיין של אותו האיש. מזה נרא' הגם שדברי הרב ותוכחתו אין בהם נפתל ועיקש ואמת וצדק המה. עם כל זה לא גרע דבר זה מחשב לעשות מצו' ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאלו עשהו. ואחז"ל רחמנא לבא בעי:

סימן פח

טעם שנקרא **עם הארץ**.[706] בעבור שאוחז ומדבק בעבודת האדמה ובהבלי העולם הזה עד שיחשוב לעצמו כתושב בארץ אבל החכמים וצדיקים חושבים עצמם כגרים. אגרת הטיול:

סימן פט

טעם. למה כשאיסור נופל בהיתר הוא **בטל בס'**[707] כי **סומך ה' לכל הנופלים**. גאולת ישראל[708] בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **פנחס מקאריץ** זצוק"ל.

סימן צ

טעם. שנהגו ישראל עם קדושים **להתנועע בשעה שקורין בתורה**. דוגמת התורה שנתנה ברתת. וכן בשעה שמתפללים ע"ש **כל עצמותי תאמרנה ד' מי כמוך**[709]. אבודרהם:

סימן צא

טעם. שמי שרוצה שלא ליתן עין הרע לתינוק מסתכל למעלה. כי עין הרע בא מזה כשאדם רואה איזו דבר נאה או איזה גדולה בממון או בבנים או בגבורה או בכל מעלה והוא מתמי' מאוד על מעלתו של זה אע"פ שמתמי' באהבה זה לזה אעפ"כ גורם רעה בזה שמתמי' שהוא מפריד הדבר משרשו כי אלו הי' הרואה חכם ודבוק בהשם ית' לא

ובספר פורת יוסף כתב שמעתי מהחסיד המנוח **מהר"ן** זללה"ה כי תפלת המוני עם בנשמי יוצא מזה תועלת לאנשי הרוחני שאין מתפללים עבור עוה"ז רק ברוחני:

[707] **כי** האיסור הוא בחי' נפילה להניצוץ הקדוש שבו וכשיש ס' הוא בבחי' סוד **סומך ה' לכל הנופלים** ועי"ז יש לו עלי'. וזהו סוד נס. ולכך איתא בגמ' הנכנס לבקר את החולה נוטל א' מס' בחליו נמצא שאינו מזיק לו שבטל אצלו בס' ועל החולה מיקל. מדרש פנחס:

ובשם האריז"ל **ויתחזק ישראל וישב על המטה**. רמז עפ"י מה שאז"ל המבקר את החולה נוטל א' משששים בחליו ודוקא בר מזלו. והנה ידוע שיוסף הי' בר מזלו של יעקב כידוע שכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף. ולכן כשבא יוסף ליעקב נטל מיעקב א' מששים בחליו לכן נתחזק וישב על המטה כי היקל מעליו החולי קצת והרמז בפסוק **המטה** גימטריא **נ"ט**. כלומר על שניטל ממנו חלק א' מס' ולא נשאר אצלו כ"א נ"ט חלקים כמנין המטה. לכן ויתחזק ישראל וישב:

[708] **ועי'** פתחי תשוב' סי' קט"ז ס"ק י' דאם הוא בעל נפש ורוצה להחמיר מצוה הוא. ובסולת למנח' כלל ע"ו דין ח' כתב בשם תורת אשם דמי שרוצה להחמיר לנהוג איסור בדבר שלא מצינו שהחמירו אמוראי כגון מה שנתבטל בששים או בכלי שני היא כמו מינות ויצא שכרו בהפסדו ע"ש:

ועי' בני יששכר חודש אדר מאמר ב' וז"ל ועתה כיון שהדבר הזה מאת הש"י שהוא מזמין הדבר האיסור שיתערב ברוב היתר בכדי שיהי' ניתר באכילי' כי יודע הש"י שזה הוא מכלל הבירור הנמסר לישראל וא"כ מצו' הוא בדוקא שיאכל ישראל החתיכ' ההוא כו' כי נסיבה מאת הש"י שיתברר המאכל האיסור ההוא ולזכות יחשב לאדם האוכלו ע"פ התור' כי יתבררו הנה"ק והוא גדול מן הי"ש שאינו רוצה לאכול מטעם שיש בו תערובות איסור. ע"כ לדעתי אין זה מדרך החסידות מה שכמה אנשים נוהגים סלסול בעצמן שלא לאכול מן שום מאכל שהיה עליו שאלת חכם. הגם שהוא דבר פשוט ומבואר דינו להיתר כגון ע"י תערובות בששים וכיוצא כי לדעתי אדרב' מצוה היא **יאכלו ענוים וישבעו** כי הוא נסיבה מאת הש"י שישוב האיסור להיתר ויתברר ע"י אכילת ישראל. ומשארז"ל לא אכלתי מבהמ' שהורה בה חכם היינו דוקא במלתא דתליא בסברא וכמ"ש הפוסקים עכ"ל ע"ש:

[709] **ובספר** חושב מחשבות (תרומ') כתב דמהאי טעמא מתנענע. כי הנשמ' מעופפת ורוצה לעלות בשע' שאיש ישראלי לומד תור' כדאיתא בזוהר ע"ש. ובספר שושנת העמקים כתב בשם ספרים דמי שלומד בקול אז המקטריגים אוהבים אותו ומברכים לו:

הי' מתמי' כלל כי מה שייך לתמוה על מדת תפארתו של הקב"ה כי זה שהוא רואה הוא לתפארת ה' או דמיון לחכמתו ית' מה שהאציל בצלמו ודמותו ע"כ צריך לישא למרום עיניו ובזה מקשר הדבר לשרשו וזה עין טובה ולא עין הרע. זרע קודש פ' ויצא:

סימן צב

טעם שקרא רבינ"ו הקדוש לכל חלק מהסדר **מסכת**. כי מַסֶּכֶת נקרא אותה הכלי שהאורג משליך עם החוט (של השתי בתוך הערב) ממזרח למערב ואח"כ ממערב למזרח ובכל פעם ע"י ההחזרה נארג הבגד יותר כך נקרא כל חלק מן תורה שבע"פ בשם מסכ"ת להורות שלא יאמר האדם כבר גמרתי החלק הזה ואין מן הצורך עוד לחזור עלי' רק הפוך בה וחזור עליה ובכל פעם תמצא בה חדש כעין המסכ"ת שבכל פעם שחוזרת אורגת יותר. והיה ברכה להגאון הקדוש **מדינוב** זצוק"ל:

ובהעמיק יותר הנה אין קץ לתורתינו. ע"כ כל חלק ממנה אין לו גמר ותמיד נעוץ סופה בתחילתה כמו מלאכת (המסכ"ת) כשמגעת אל הסוף חוזרת לראש. ע"כ המנהג הנהוג בישראל בסיום מסכ"ת לומר איזה דרוש לנעוץ סופה בתחילתה **הדר"ן על"ך**. שם:

סימן צג

טעם. למה ישראל כשהם לומדין מתנועעין ואומות העולם אינם מתנועעין. לפי שנשמותיה' של ישראל הוא מאור של מעלה דכתיב נר ה' נשמת אדם והנה הנר טבעו תמיד שהוא מרחף ומתנועע סביב הפתילה ואינו נח לעולם כך ישראל שנשמותיהם נאצלה ודבוקה בנר י"י של מעלה לכך מתנועעים תמיד כשעוסקים באור תורה[710] אבל האומות שאין נשמותיהם מנר י"י לכך אינם מתנועעים. זהר במדבר עמוד ת"ג:

סימן צד

במדרש הפליאה השגור בפי כל ומובא ביד אליה' פי' על עשרה מאמרות מאמר חקור דין חלק ב' פרק י"ז וגם בעיקרים. למה נקרא שמו חזיר שעתיד הקב"ה להחזירו לישראל

[710] **והלימוד** צריך להיות שלא לקנטר עי' ש"ך יו"ד סי' רמ"ו ס"ק י"ט. ובס' נצר חסד אבות (פ"ד) כתב על מאמר אל תעשם עטרה להתגדל בהם וז"ל אל תלמוד נגלות התור' לקנטר קרדום לחפור ולבייש בני אדם להלבין פניהם לשפוך דמם כדרך הלומדים עם סם המות שקש' ארס שלהם ארס נחש הקדמוני כמו שסיפר מרן אלקי **הבעש"ט** זצ"ל שבערי אשכנז הי' צדיק אחד ואמר קודם פטירתו שימות במיתה משונה ע"י רוצחים וכבר הוא הי' מאה פעמים בעולם הזה ובכל פעם נהרג שהוא הי' בזמן המקדש ראש סנהדרין חריף וחכם ולמד בסם המות של תור' והוא הי' הראשון שהכה על לחי ופנים של **זכריה הנביא** ואמר אתה עם הארץ מתנבא בנביאות ועל ידו נפלו עליו עמי הארץ רשעים גמורים והרגו אותו וצוה שיכתבו על מצבתו **פ"נ מי שהרג זכריהו הנביא** ואמר שכבר הוא מתוקן והי' מספר מרן זה לתוכחת מוסר האיך יזהר מלימוד תור' שלא לשמה ומסם המות מים המרים של לומד תור' לקנטר כי עיקר לימוד התור' ללמוד עכ"פ לשם מצות בוראו:

לעתיד לבוא. והתורה לא תשתנה חלילה[711] דאיזו היתר יהי' לחזיר יותר משאר דברים הטמאים. והראה לי ידידי הרב הגדול החריף וכו' מוה' **אורי זאב** ז"ל דיין ומו"צ דפה לבוב דברי הריטב"א קדושין דף מ"ט ע"ב בד"ה תשעה וז"ל זה אדום כדכתיב בו יכרסמנה חזיר מיער ועליהם אמרו בהגדה למה נקרא שמו חזיר שעתיד הקב"ה להחזירו לישראל לעתיד לבא. והוא דבר יקר מאד:

ע"ד זה אמר **טעם**. מה שאומרים העולם כי השממית הביאה אש לביהמ"ק. כי איתא במדרש (משלי ל') שממית בידים תתפש והיא בהיכלי מלך. שממית זו אדום והיא בהיכלי מלך ששרף והחריב מקדשו של ממ"ה הקב"ה:

לחזור להיתרו. ובשם היהודי הקדוש **מפרשיסחא** זצוק"ל שכתב על טעם הקדמונים באיסור אכילת עופות טמאים מטעם שמזגן רע ומולידים טבע רע באדם האוכלם. דלכאורה מפרש"י ז"ל על והחסידה שעושאת חסד עם חברותיה היא סותר לטעם זה. ואמר כי גם רש"י מודה לטעם הנ"ל וכוונתו שעושה חסד רק עם חברותיה ולא עם בני חבורה אחרת שעומדים באכזריות למולם וזהו הטבע ומזג רע שלהם:

סימן צה

טעם. שנוהגין הנשים לעשות בגדים להש"ץ שמתפלל כל נדרי. משום דאיתא במס' שבת דף ל"ב ע"ב בעון נדרים מתה אשה של אדם שנאמר (משלי כ"ב) אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתך ע"כ הש"צ שמתיר את הנדרים עושין לו הנשים מתנה עבור זה. בשם הנ"ל:

[711] **ובספר** אור החיים שמיני י"א כתב וז"ל והוא גרה לא יגר. פי' תנאי הוא הדבר כ"ז שהוא לא יגר אבל לעתיד לבוא יעלה גרה ויחזור להיות מותר ולא שישאר בלא גרה ויותר כי תור' לא תשונה:
ובספר כתר שם טוב פי' מה שאמרז"ל כי תור' חדש' מאתי תצא. הלא לא יחליף ולא ימיר דתו וכו'. אלא לפי שעתה נתלבשה התור' בספורי מעשיות כגון דלבן ובלעם. ולע"ל יחודש איך דבר הכל מאתו מבנין עולמות העליונים ותחתונים. וז"ש תורה חדשה מאתי תצא אפרש הפי' איך מדבר הכל מאתי:
ובספר מנחם ציון פ' שמיני כ' דקודם חטא אדה"ר לא הי' דבר טמא שכל מה שברא הקב"ה. נברא בתכליתו ליהנות ממנו לכל דבר שראוי הן לאכיל' או לסחור' ולא נברא שום דבר בחנם. רק בעבור שלא עלתה בידו לקיים הציווי ע"י כך נתגשמו מינים הרבה ונאסרו לנו בתוה"ק לבל נטמטם בהם עד היום האחרון אשר יערה עלינו רוח ממרום ישפוך את רוחו על כל בשר ועתיד חזיר ליטהר:
ובספר הנותן אמרי שפר להרב הצדיק הקדוש **מדיניב** זצוק"ל כ' על מדרש הפליא' ואת החזיר למה נקרא שמו חזיר שעתיד לחזור להיתרו. ובמדרש שלנו אי' שכל הדברים הטמאים יהיו מותרין לעתיד ע"כ. כי א' מהטעמים למה שנאסרו דברים הטמאים. הוא עבור שאין בכחנו לברר מהם את חיות ני"ק שבהם והמה מטמטמים את הלב. והנה בעת מלחמתם מלחמת ד' מלחמת מצוה הי' כחם כח עוז בענין הבירור לכן הותר להם קדלא דחזירא. לכן לעתיד יהי' להם זה הכח אף שלא בשעת מלחמה וזהו שעתיד לחזור להיתרו. ועי' טעמי המנהגים ח"א סעיף שי"ב:

סימן צו

טעם. למנהג שאינם ישינים על גבי כרים של נוצות תרנגולים. משום שנוצות של אווז אינו מקבלת לחלוחית ונוצות של תרנגולים ותרנגולת מקבלים לחלוחית וע"כ כאשר ישכב עליהם ויתחמם יוציא ממנו את הליחות וקשה לראש. ועיין יו"ד סי' של"ט:

סימן צז

טעם. למנהג ישראל שנוהגים **לזרוק בשבת שירה מזונות לצפרים ועופות**. ע"ד הפסוק למען יראו את הלחם כו'. היינו למען ידעו ויראו הדורות איך אשר בוטחים בישועתו יתברך בלב שלם הוא ממציא מזון להם כאשר המציא לישראל במדבר. ונודע מאחז"ל שישראל נמשלו לצפור. ועתה בעונינו חרב ביהמ"ק ונגנזה צלוחית המן. לכך נהגו שבשבת שירה אשר שם נאמר פ' המן **זורקים מזונות לצפרים** להורות אם ישראל הנמשלים לצפור יפנו א"ע מעסקיהם ויעסקו בתורה ומצות אז ימציא השי"ת להם מזונות בלי עמל ויגיעה וירד להם המן מלמעלה כאשר הצפרים מוציאים מזונותיהם נזרקים למעלה על גגותיהם. אור פני משה. להגאון הקדוש **בעל חת"ס** זצוק"ל:

סימן צח

עוד טעם. לפי שדתן ואבירם פזרו מן המן שבידיהם על פני המדבר בליל שבת בכדי להכחיש דברי מרע"ה במאמרו שבת לא יהיה בו ואמרו אל העם צאו וראו שנמצא מן על פני השדה ויצאו מן העם ללקוט ולא מצאו מפני שהציפרים היו אוכלים מקודם שבאו. וז"ש ולא מצאו כי קשה דהי' לו לכתוב ולא הי' רק ר"ל לא מצאו מה שהניחו כי לשון מציאה נופל על דבר שהי' לו ונאבד ממנו. ע"כ בשבת שירה שקורין פרשת המן נותנין לפניהם מזונות בשכרן. ספר שער בת רבים ששמע מהרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **אברהם חיים ממיקלייאוב** זצוק"ל בשם הרב הצדיק הקדוש **מלובלין** זי"ע ועכ"י אמן:

סימן צט

עוד טעם. כי אין דבר שיש בו אויר כציפורים מפני שהציפורים פורחים באויר וזמר בא מן האויר וכן כלי זמר אין מנגנין אלא מן אויר כמו פידיל וצימביל ושאר כלי ניגון כולם חלולים וכל אדם שיש לו ריאה גדולה יודע נגן כי הריאה מלא אויר לכן נכתב השירה אריח על גבי לבינה כדי שיהי' אויר באמצע. ליקוטי שושנים:

סימן ק

טעם. שנקרא התרנגול בשם גבר כמאחז"ל במס' יומא קרא הגבר. מפני שהוא קורא בדמות גבריאל הקורא בג"ע בחצות לילה לכך נקרא גב"ר. קצת משם גבריאל לפקוח עינים עורות שישגיחו על קריאתו ויעמדו ממטתם. אור פני משה פ' דברים:

סימן קא

טעם. שבמשנה (חגיגה פ"א) הכל חייבין בראיה חוץ מחרש שוטה וטומטום ואנדרוגינוס כו' תני בכולהו לשון יחיד חוץ מנשים ועבדים נקט לשון רבים. משום דיותר טוב שירבו ויפרצו בישראל חכמים ושלימים מכל מום. ולא יהיו שוטים וחרשים וטומטום וכו'. ואיידי דאינך תני קטן דדמי להו ג"כ בלשון יחיד. משא"כ נשים ירבו ויפרצו בישראל. כי העולם צריך להם. וכן עבדים. הבטחנו יוצרינו לתת לכ"א מישראל שני אלפים ות"ת עבדים ולעולם בהם תעבודו. ברכה משולשת מהרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **צבי אלימלך מדינוב** זצוק"ל. ועי' בתיו"ט. וע"ל סעי' ע':

סימן קב

טעם. שאין לומר למי שלובש בגד חדש או מנעלים חדשים הנעשים מעורות של בהמה תבלה ותחדש. משום דא"כ היו צריכים להמית בהמה אחרת תחלה שיתחדש ממנו בגד אחר וכתיב ורחמיו על כל מעשיו[712] רמ"א או"ח סימן רכ"ג סעיף ו':

תבלה ותחדש. בספר ילקוט האורים כתב בשם ספר אסיפת הכהן על מה שכתב במדרש שמכרוהו ליוסף ולקחו בעד הדמים מנעלים. מה שלקחו בעד הדמים דוקא מנעלים משום דאסור להנות מעוה"ז בלא ברכה ואפי' על מלבוש צריך לברך שהחיינו. והם לא יכלו לברך על מה שיקנו מן הממון הזה משום דהוי גזל וכתיב ובוצע ברך נאץ ה'. לכך לקחו בעד הדמים מנעלים דמותר ללבוש בלא ברכה דאין מברכין משום צער בע"ח כידוע:

סימן קג

טעם. שהאדם בעת רעבונו ישקול יותר ממה שישקול בעת שמלא כרסו ואכל ושבע. זהו לסיבת כובד חום הטבעי המתגבר בו מחמת זלעפות רעב. וכן תראה בברזל המלובן באש שישקול יותר ממה ששקל מקודם שבא באש. ספר הברית:

סימן קד

טעם. שנקרא **בקר**. לשון ביקור ודרישה. שבבוקר יכולין לבקר ולדרוש כל דבר מהו. אבל בלילה א"א זאת. דעת משה:

[712] **ונראה** דמה"ט אין מברכין שהחיינו על עגלים וגדיים ועופות ודגים כיון שנהגו לברך בשעת האכילה וא"א לאכול קודם שימית אותו. ועי' מ"א סי' רכ"ה ס"ק י"ב. ונכון ג"כ שלא לברך שהחיינו על מלבוש חדש שנעשה מעורות של החיות ויש להדר אחר פרי חדש או מלבוש אחר חדש לברך שהחיינו ויכוין לפטור את זה:
אחר כתבי זאת ראיתי בפמ"ג סי' כ"ב במ"ז דאם קנה בגד מעורות שועלים ופיי"א וכיוצא מברך שהחיינו ול"ד ליו"ד סי' כ"ח סעי' ב' על השחיט' לא יברך שהחיינו דמזיק לבריה בידים משא"כ כאן. ול"ד לסי' רכ"ג סעי' ו' בהג"ה דאין לומר תבלה ותחדש שיצטרכו להרוג עוד משא"כ כאן עכ"ל:

סימן קה

טעם. שאמחז"ל (שבת קנ"ו) האי מאן דבלבנה אכיל דלאו דילי' ושתו דלאו דילי'. משום שהלבנה אין לה אור מעצמה רק מה שמקבלת מהחמה לזה מאן דבלבנה אכיל דלאו דיליה. בשם הגאון בעל פנים מאירות:

סימן קו

טעם. שאין מברכין שהחיינו על קדושי האשה. לפי שאין לברך על מה שתלוי בדעת אחרים. שאם לא תאבה האשה יבטל המעשה. תבואות שור סי' כ"ח סק"ד בשם אבודרהם:

סימן קז

טעם. שנקרא **אבוקה**. לפי שקושרים ב' או ג' או ד' נרות ביחד לעשות להב גדול ע"כ נקרא אבוקה מלשון ויאבק איש עמו שהיא לשון קשירה. ספר התשבי:

סימן קח

טעם. שאין נושאין נשים במועד. משום דאין מערבין שמחה בשמחה. **עוד טעם**. מפני הטורח במועד.[713] מ"א סי' תקמ"ו סק"א:

סימן קט

טעם. שאנו מהפכים את הסדר ואומרים זכור לנו ברית אבות כאשר אמרת **וזכרתי את בריתי יעקב ואת את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור**. כי כשישראל צריכין לחסד ולרחמים צריך לעורר בחי' יעקב בראשונה כי הוא מובחר שבאבות ובחי' רחמנות כרחם אב על בנים.[714] ליקוטי מהרי"ל. ויקהל. ועי' ט"ה סעי' תרפ"ו:

[713] **ומותר** לארס ובלבד שלא יעשה סעודת אירוסין. וכ"ש שמותר לכתוב תנאים לשידוך בחוה"מ כנהוג בינינו. אבל הסעוד' שרגילין לעשות אחר כתיבת התנאים אסור לעשות בחוה"מ. באר היטב שם סק"ב. ועי' לבוש סי' תרצ"ו שכתב וז"ל לפי מה שכתבתי סי' תרפ"ה דבמקומות שקורין המגיל' בט"ו אם חל בשבת אומרים על הניסים בשבת. אבל סעודת פורים אין עושין עד יום א' בשבת. ה"נ יש ליזהר שלא לעשות נישואין בפורים ביום י"ד. שלא לערב שמחתו בשמחת פורים. מיהו סעודת מילה ופדיון הבן ודאי לא ידחה מפני שהוא זמנם וא"א לדחות המצו' ע"ש. וכן כתב המ"א שם ס"ק י"ח. ובס' ארחות חיים שם כתב בשם שו"ת מהר"ם שיק דמנהג העולם דבשושן פורים עושין החתונ' אבל לא בי"ד דשמא יאכלו ביום שהם מחוייבים בסעוד' מכח פורים ואין מערבין שמחה בשמח'. ובעיקרי הד"ט סי' ל"ו אות ט"ז כ' דמותר לעשות נשואין בפורים שחל בעש"ק ובלבד שלא יעשה סעוד' ע"ש:

[714] **ובפרשת** בחקותי כ' דלכך זכר הכתוב אברהם לבסוף. ע"ד שאיתא **ואעשך לגוי גדול** זו שאומרים **אלהי אברהם** כו'. **ואגדלה שמך** זו שאומרים **אלהי יעקב**. יכול יהי' חותמין בכולם ת"ל והי' ברכה בך חותמין ולא בכולם. וקשה מה טיבותא לגבי אברהם שלא יהי' חותמין בהם הא איתא בכל אדם איש מתקנא חוץ מבנו ותלמידו. רק הכוונ' כי יצחק הוא גבירה. ויעקב כלול משניהם גבו"ת. ואברהם הוא מדת החסד והבטיח לו הקב"ה בך חותמין והכל הולך אחר החתום. ר"ל שיתנהג במדת החסד. וכן כאן נזכר אברהם לבסוף כי הוא מדת החסד:

סימן קי

טעם שאם שכח ואמר בימות החמה **משיב הרוח ומוריד הגשם**. אם נזכר אחר שהתחיל אתה קדוש צריך לחזור לראש התפלה. לפי דכמו שחשיב טעות להחזיר אם מדלג בשבחו של הקב"ה. כן חשיב טעות אם אומר שבח יותר ממה שצריך לאומרו שאין זה שבחו של מלך שמשבחין אותו במה שאין עמו צריכין לו. וכ"ש בדבר שהוא רע ומזיק להם שהגשמים בימות החמה רוב פעמים מזיקי' בא"י ואנן בתרייהו גרירים. לבוש סי' תרס"ח סעי' ב':

סימן קיא

טעם. דקרי לערב שבת **בי שמשי**. לפי שבין השמשות שלו שגור בפי כל והכל חרידים אליו לגמור מלאכתן עד שלא תחשך ע"כ קרי ליה בי שמשי. רש"י כתובות דף ק"ג:

סימן קיב

עוד טעם. לפי שצריך להוסיף מחול על הקודש בעוד שהשמש קיים. עניני שבת בשם ח"א:

סימן קיג

עוד טעם עפ"י דאיתא במדרש אחר ששקעה השמש בע"ש התפלל אדם הראשון וחזרה השמש. לכן נקרא שעה זו בין השמשות. ר"ל בין שקיעת השמש לזריחת השמש פעם שנית. א"כ מה"ט קורים ביה"ש של ע"ש בי שמשי. שם בשם רש"ל:

סימן קיד

טעם. שמאכל דגים בנקל יותר להעלותו לשורשו. מחמת שגידולם וחיותם ממים הרומזים לחסדים. וזהו התחלת דרכי העבודה להעלות מדת חסד לשורשו. תולדות יצחק להרב הצדיק הקדוש **מניסכאיז** זצוק"ל:

סימן קטו

טעם. שצריך לשחוט **בסכין בדוק בלי פגימה**. כי נשמת הצדיקים מגולגלים בבהמה או בעוף. ולפעמים חשיב השוחט ששוחט הבהמה. או העוף. והוא שוחט צדיק שמגולגל

[715] **ועי'** בכור שור (קידושין) שכתב. **טעם**. על מה שאמז"ל (סנהדרין ק"ח) אקרא **דוישלח את היונה מאתו** מכאן **שדירתן של עופות טהורים אצל הצדיקים**. ע"פ המבואר בכתבי האלקי האריז"ל דנשמתן של רשעים מגולגלין בעופות טמאים. ויש נשמות צדיקים אשר צריכים איזה תיקון לפי מעשיהם ומתגלגלים בעופות טהורים. וע"י שנשחטים שחיטה כשרה בברכה ומכסים דמם בברכה זה הוא תיקונם. ולכן דירתן עם הצדיקים. שבאותן עופות טהורים יש ג"כ נשמות איזה צדיק. ולכן מתקרב אצל הצדיקים דהוא ממנו. והיינו דקאמר (ב"ק צ"ב) **כל עוף למינו ישכון**. וקשה הא חזינא עופות טהורים דלא למינו ישכון. רק מתכוון לשכון עם הצדיקים. ומתרץ ההוא משום ובן אדם לדומה לו. פי' הבן אדם המגולגל באותו עוף הוא המתקרב לדומה לו:

בבהמה או העוף[715]. וצריך שלא יצעריהו. וצריך לקיים **ואהבת לרעך כמוך**. ושוחט שאינו מקיים זה עובר על ואהבת לרעך כמוך וכו' ויורש גיהנם. תמונה:

סימן קטז

טעם. שאמרו חז"ל עם הארץ אסור לאכול בשר. לפי שאין בע"ה כח לברר הניצוצות[716] ואדרבא כי מסתלק ממנו מיעוט הקדושה שבו ונמשך אחר הבהמה[717]. דברי משה פ' נח בשם האריז"ל:

ע"ש (שבת קמ"ה). **הטעם**. שדירתן של עופות טהורים אצל הצדיקים. דהטהורים הם הנרדפים כי כל הטמאים יש להם דריסה. משא"כ הטהורים והן נדרסים מן הטמאים. וגם מדת הצדיקים הוא להיות נעלבים ואין עולבים ע"ש. ובספר טעמי מצות לרדב"ז סי' תנ"ג כתב כי אין בעוף טהור אלא חסידים ולפעמים שגג במאכלות:

ובספר בני יששכר כתב בשם האריז"ל וז"ל הנה ידוע דעסק אכילה ושתי' לאדם הוא לברר ניצוצין ולברר ולתקן נשמות המגולגלות בכל דבר הצריכין תיקון. והנה הנשמה אשר עברה את פי י"י במצות ל"ת או בביטול מ"ע. הנה צריכה להתגלגל כפי אשר נגזר עליה באיזה דבר יהי' גלגולה בדומם וצומח וחי. הכל כפי גודל הפגם והחטא. והאדם האוכל המאכל הזה ומקיים המצוה התליי' בזה המאכל. הנה מעלה את הנשמה המגולגלת ממדריגה למדריגה. והנה הנשמה המגולגלת בחי'. היינו באיזה בהמה וחי' ועוף. הנה האדם האוכל מחיוב לקיים בה מצות שחיטה כמשפטי התור"ה והנשמה המגולגלת מרגשת בצער השחיטה. כי כן הוא העונש הנגזר עליה ואח"כ נתעלית מח"י למדב"ר כפי כוונת האוכל. ולפעמים גם צדיקים היושבים בג"ע צריכין עוד להתגלגל על איזה דקדוק שלא קיימו. אבל מתגלגלים בדגים שא"צ לצער שחיטה. ונאמר בהם אסיפה כמו אצל הצדיקים:

וז"ש ז"ל כי תורה חדשה מאתי תצא. כי לעיל שכבר יתוקן העולם ולא יהי' עוד בנמצא שום חטא. ובזה לא יצטרכו נשמות המגולגלין לצער שחיטה ע"כ בהמות בהררי אלף יהי' להם סגי באסיפה ע"כ. וע"ל סעי' צ"ד ועי' טעמי המנהגים ח"א סעי' שי"ב בהשמטה:

[716]**דהנה** נודע כי כל נשמות ישראל היו נכללים בנשמת אדה"ר וכאשר חטא אדה"ר אז נתמעט קומתו ונפלו הנצוצות הקדושים הם אותן הנשמות שהיו כלולות בו בתוך הקליפות. [הערת המדפיס: **והנה** כל הנשמות אפי' אותם שנשארו באדה"ר כולם נתנצלו מעדים שהי' להם קודם החטא ונתלבשו בו אותם הקליפות. ונמצא כי אין הנשמ' שאין לה בחינת קליפ' המיוחדת כפי מדריגת חטאו כו' וזו הקליפ' מלבשתו ומלפפתו תמיד כל ימיו ונעשית אל האדם בסוד לבוש להנשמה מאותן של זוהמת נחש:

וכמו שבקדושה כתיב אשר שם שמות בארץ ואין לך דבר שאין לו שם בפני עצמו. כן הענין בקליפ' שכל בחינ' ובחינ' וניצוץ מה יש לו שם מורה על המקום אשר שם נאחז בו. את זה לעומת זה עשה אלקים. ונמצא כי כל אדם מישראל מלבד השם שקורין לו אביו ואמו בעת שנימול והוא השם הנקרא על נשמת האדם כי אין הדבר באקראי כי הקב"ה מזמין אותו בפיו אביו ואמו שיקראוהו כן. ולכן ר"מ ור"י בדקו בשמו. ובאומרו אשר שם שמות בארץ אל תקרא שמות אלא שמות והוא השם של נשמת אדם דקדוש'. וכנגד שם הזה יש לו שם אחר אל אותה הקליפה שהוא עם האדם. ונמצא כי יש אל האדם שני שמות א' מצד הקדוש' ואי' מצד הטומאה. ובזה תבין סוד היצה"ר שבאדם שהוא סוד אותה הקליפ' הנמשכת מזוהמת הנחש. ולכן היצה"ר הוא מנהיג את האדם. וענין חבוט הקבר לתקן כל הש"ע האריז"ל. ועי' קונטרס אחרון לטעמי המנהגים בהשמטה לסעי' תתקכ"ט בד"ה וראיתי:] והנה כאשר נפלו אז נפלו בכל הד' בחי'. דומם. צומח. חי שאינו מדבר. וחי המדבר. ומשם מתבררים בירור אחר בירור עד שנגמר כל הבירור ואז בא לתוך חי המדבר ושם נתברר ויוצא מקליפ' ובא לתוך הקדוש'. דברי משה פ' וירא:

וסוד דומם הוא כי לפעמים יפול צרור עפר תוך האכילה ולא ידע האדם מציאותו ולפעמים יש בו גילגול נפש כמו בנבל והי' לאב"ן. האריז"ל:

ובזמן שבהמ"ק קיים היו מוציאים ניצוצי קדושה ע"י קרבן. מה שבדומם ע"י מלח. דכתיב על כל קרבנך תקריב מלח. ומה שבצומח ע"י נסכים ומנחות. ומה שבב"ח ע"י הבהמ' ומה שבמדבר ע"י התשובה של אדם המתודה ע"י הקרבן. ס' הנהגות אדם:

[717]**בספר** דעת משה (פ' שמיני) כתב בשם אביו הרב הקדוש שלזה בהמה טהורה מעלה גרה. כי הנה בכל דבר יש ניצוץ הק'. והני"ק ההוא הוא רחניות המאכל וכשבא ליד

וכתב שם. והנה לפי"ז יש לחלק כי בהדורות שבין אדם לנח לא היה בהם כח לברר לזה נאסר להם משא"כ דורות שאחרי נח הי' בהם כח לברר לזה הותר להם. ומה שנאסר לאדה"ר הוא מבואר בכתבי האריז"ל בכוונת האכילה. כי עיקר כוונת האכילה הוא כדי לברר הקדושה שיש באותו החיים או הצומח[718]. (שע"י אכילתינו הם יוצאים מן

[718] **בספר** ברית אברם פ' בהעלותך כ' בשם הגאון **מפראנקפורט** על מה שאחז"ל (קדושין פ"ב) שהרעותי את מעשי וקפחתי את פרנסתי כו'. דידוע שאין לך דבר **מדצח"מ** שאין בו נשמת מגולגלים וחושקין תמיד לעלות לשרשן ע"י מאכל הצדיק האוכל אותם בכוונה [הערת המדפיס: **וע"ד** שפי' **הבעש"ט** רעיבים גם צמאים. פי' למה עשה ה' ככה שיהי' אדם רעב או צמא הי"ל ית' לברוא את האדם שיהי' בלא אכילה ושתי'. לז"א נפשם בהם תתעטף. ר"ל לכך עשה ה' את האדם שיהי' רעב לאכול וצמא לשתות כדי שיעלה הניציצות הנפשות אשר נתעטף בהמאכל וז"ש נפשם בהם תתעטף:] ולכך המאכלים שבהם הניצה"ק ממציאין א"ע לאכילת הצדיק כאלו הי' להם רגלים לרוץ כדי שיתוקנו ע"י הצדיק. וז"ש הרעותי את מעשי וגם אין אני אוכל אותם בכוונה. לכך קפחתי את פרנסתי כאילו אין להם רגלים לילך אצלי לפי שאין רוצים להמציא א"ע כי ידאגו שלא אשליכם ע"י אכילתי. לדומם.

וז"ש הוו זהירין ברשות. פי' בסעודת הרשות. כי סעודת מצוה הסעודה בעצמה היא מעלה את הניצוצות כיון שהיא מצוה. ומהגם שאוכל בכוונה. רק בסעודת הרשות צריך בע"ב שיאכל בכוונה וגם אפ"ל דכל האכילות אם הוא אוכל בכוונה מיקרי סעודת מצוה. מפני שמעלה הניצוצות. אבל אם אוכל בלא כוונה אז הכל מיקרי סעודת הרשות אף שנראה שהיא סעודת מצוה. וראי' בגמ' (נזיר כ"ג) משל לשני ב"א שצלו פסחיהם כו' וזה שאכלו לשום אכילה גסה ופושעים יכשלו בם.

וז"ש הוו זהירין בסעודת הרשות ואמר הטעם. מפני שאין מקרבין הניצוצות **ל**"ו דייקא דהיינו להמאכל. פי' שאין הניצוצות מקרבין את המאכל לאד"ם אלא לצורך עצמן. היינו כדי שיהי' להם עלי' ע"י אכילתו נראין כאוהבים וממציאין א"ע בשעת הנאתן דייקא דהיינו לצדיק שיאכל אותם בכוונה ואז יש להם הנאה שיש להם עליי' ע"י אכילתו. **וז"ש** הנאתן דייקא. אבל אין עומדין לו לאדם כו' פי' שאין הניצוצות מעמידין **ל**"ו דייקא היינו להמאכל. אין מעמידין המאכל לאדם בשעת דחקו דייקא. היינו בשעה שהאדם דוחק הניצוצות ע"י מאכלו לדומם כשאוכל אותם בלא כוונה כנ"ל ע"ש.

ובשם הרב הצדיק הקדוש **מזלאטשוב** זצוק"ל ע"פ (איכה א') כל עמה נאנחים מבקשים לחם. וקשה הלא באמת הי' צריך הלחם לבקש להאדם כנ"ל. לז"א נתנו מחמדיהם דייקא דהיינו תאוותם באוכל מה שצריך לאכול כדי להשיב נפש המגולגלת בתוכה אל שרשה ואז הי' המאכל כמו קרבן אבל הם אוכלים בשביל תאוותם כדי למלאות בטנם לכן מבקשים דייקא לחם:

ובספר בני יששכר כתב בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **פנחס מקארעץ** זצוק"ל כמו שכל הרודף אחר הכבוד וכו' וכל הבורח מן הכבוד הכבוד רודפו"ו. כן הוא מי שרוצה להרבות במאכלים ואוכל מטעמים ותבשילים מבושמים כדי שיהי' רווחא לבסומי. אז המאכלים בורחים ממנו ומתמעט ח"ו פרנסתו. ובהיפך כשאוכל מאכלים בלתי מוטעמים בכדי שיספיק לו מעט מן המזון אז המזון רודף אחריו:

ובספר אגרא דכלה פ' דברים כתב דצריך כל אדם להעלות הניצוצות הנוגעים לחלק נשמתו ע"כ יש מאכל שיערב לאחד יותר מלזולתו כי מגיע לחלקו:

ובספר עבודת ישראל פ' מסעי פי' בשם אדומו"ר הגאון מוהר"ר **דוב בער** זלה"ה הפסוק **ואלה מסעיהם למוצאיהם**. כי כל המסעות שנסעו ישראל העיקר הי' לתקן כל המקומות ולהגביה הניצ"ק מהם. ולכן נכתבו בתור' שמות המסעות והמקומות אשר תקנום בתקנ' וזה **ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם ע"פ ה'** שמשה כתב כל מה שהוציאו נ"ק במסעיהם שנסעו. ושנסעו עפ"י ד' ולא נסעו במ"א זולת שהוצרכו לתקן וזהו ואלה מסעיהם למוצאיהם:

ובסידור האריז"ל כתב שיש איזה מגולגל והוא רשע גמור ואם אינו יודע האוכלו לכוין יכול המגולגל להזיקו ולהפכו לרשע גמור ג"כ כמוהו לכן צריך לכוין מאוד בברכת הנהנין וע"י שמכוין כונה הראוי לאוכל ידע בבירור שלא יניחוהו מהשמים לאכול דבר רע ויסירהו מלבו:

ובספר אמרי קדוש להרב הצדיק הקדוש **מסטרעליסק** זצוק"ל כתב שאמר שיוחנן כהן גדול ששימש בכהונ' גדול' שמונים שנה ולבסוף נעש' וכו' ודאי עתה הוא בג"ע העליון והסיב' לזה הי' מחמת כוונ' שאינה ראוי' שהי' לו פעם אחת באכילתו ונזדמן לו ניצוץ שלא כהוגן:

ובספר מאור ושמש פ' משפטים פי' הפסוק **ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימך והסירותי מחלה**

הקליפות וחוזרין להיות דבר מבשר האדם ממש ואז חוזרין לקדושה. שם פ' בשלח) והנה אדה"ר ע"י קריאת השמות אשר קרא לכל בעל חי הי' מברר כל הניצוצות שהי' בהם משא"כ הצומח. כי הירקות עיקר יציאתו לעולם הי' ע"י פעולתם של אדם הראשון. כמ"ש **וכל שיח השדה** וכו' **כי לא המטיר** וכו' ואדם אין לעבוד את האדמה כמו שביאר האריז"ל עד שבא אדם להתפלל עליהם וביאר הניצוצים. ולזה הי' בו כח לברר ג"כ ע"י האכילה כיון שעל ידו בא כח גדולם. משא"כ הבעל חיים שלא הי' לו שום חלק בהויותם לא הי' לו כח לברר ע"י אכילה. לזה הביאם הקב"ה לקרא להם שמות כנ"ל. ולזה נאסר לו אכילת בעל חי. לפי שלא היו צריכים לשום בירור:

אמנם נח שע"י הוציאותם מן התיבה וע"י הקרבת קרבנות נתקיימו בעולם כמ"ש וירח ה' וכו' ויאמר בלבו לא אוסיף עוד וכו' היטב יש לו כח לברר הניצוצין שבהם ע"י אכילתו ולזה הותרו לו ע"ש:

ע"י הקרבן. בספר מדרש תלפיות אות ג' כתב בשם הציוני פ' ויקרא שמוכיח מדברי המקובלים שאדם מתגלגל דוקא בבהמה ולא בחיה ולכן לא ציותה התור' קרבן מחיה:

קפחתי את פרנסתי. ובשם הרב הצדיק הקדוש **מקאסיב** זצוק"ל שראה לאחד שבכה כשאמר וקפחתי את פרנסתי ואמר לו אינך יודע המקום שצריך אתה לבכות. שהי' לך לבכות כשאמרת הרעותי את מעשי ואז ממילא הי' הקב"ה בעל הרחמים ממלא בקשתך והי' לך פרנסה:

סימן קיז

טעם. שקורין לתפלה שאחר חצות **תפלת מנחה** משום דמנחה היתה קריבה בין הערבים. אף שגם בשחר קריבה מנחת חביתין ומנחת תמיד. בשחר יש לה שם אחר תפלת שחרית. תוס' פסחים דף ק"ז ע"א בד"ה סמוך:

סימן קיח

עוד טעם. משום שאז הוא **עת רצון** כדאמרינן בפ"ק דברכות הוי זהיר בתפילת מנחה שאף אליהו לא נענה אלא בתפלת מנחה. ושמא בשעת הקרבת מנחה נענה. ולכך קרי לי' תפלת מנחה שאז הי' שעת רצון. שם:

מקרבך. כי העיקר במה שמעלה הניצוצין הוא הברכ' שמברך על האכיל' והשתי' בקדוש' אז ע"י הברכ' ההיא מעלה הדבר ההיא למעל' לשורשו. וזהו שאיתא בברכות שמקשה קראי אהדדי כתיב **השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם**. וכתיב **לה' הארץ ומלואה**. ומשני כאן קודם ברכ' כאן לאחר ברכ'. נמצא כשאדם מברך בקדוש' על אכילתו ושתיתו אז קונה הדבר ההוא כאלו בראו. וכשאוכל בקדוש' אז הוא האוכל והמשקה לו לרפוא' לכל מיחושיו. וזהו שאמר **וברך את לחמך**. ר"ל שתברך על מזונך בקדוש' ובטהר' **והסירותי מחלה מקרבך**. ר"ל שהמאכל תהי' בעצמו רפוא' לחולים ולא תצטרך לרפואות. וע"ל סעי' קמ"ב וסעי' קמ"ו בהשמטה בד"ה ובשם:

סימן קיט

עוד טעם. לפי **שיצחק הי' עולה לגבי מזבח** וראה שעולתו הי' חסרה מנחה עמד ותיקן תפלה זו וקראה מנחה כדי שתהא מנחה לעולתו. ראיתי באיזה ספר:

סימן קכ

טעם. שהדיין השופט יקרא אלקים. לפי שהוא שופט ומנהיג לבני דורו. בשם הגאון הקדוש מוה' **אלי' מווילנא** זצ"ל.

סימן קכא

טעם. שנוהגים להדפיס במקום השם שני יודין. כי זהו מרומז על **הוי' אד'** שתחילתו יו"ד וסופו יו"ד. ראיתי באיזה ספר בשם משנת חכמים **להר"ם חאגיז**:

סימן קכב

טעם שנקרא הראש **בשם מטה**. כי מצינו שמקל יקרא ג"כ בשם מטה. ע"כ מלמדנו התורה הקדושה בזה איך שהראש הדור לא יתנשא ולא יתגאה עצמו נגד העם כי הוא נמשל ממש למטה. היינו כי דרך העושה המקלות הוא עושה למעלה בית יד כדי שיוכל האדם ההולך עמו לאחוז בו והבעל מלאכה עושה אותו הצד שלמעלה בכלי נאה ומהודר ובצד שלמטה תוחב יתד אחד כידוע וקודם שעושה זה הוא מתיעץ בעצמו באיזה צד שיעשה הראש ואח"כ הוא עושה בצד אחד הראש והצד השני הוא הרגל. וצד הראש אינו יכול להתגאה על צד הרגל מחמת שאם הי' רוצה הבע"מ הי' עושה זה הצד להראש. כן צריך להיות בעצמו הראש הדור בלי שום התנשאות נגד העם. **ומטעם זה** כתבה התורה הקדושה בלשון מטות סמוך אצל ראשי כמ"ש וידבר משה אל ראשי המטות לרמז ז"ה[719]. יד אהרן:

סימן קכג

טעם. למה אנו מזכירין לפעמים שמות הקודש כמו **אדני אלקים שדי** ולא יש חששא ושמות המלאכים שהם שמשיו יש ליזהר שלא להזכיר שמם כי הנה המלאכים הנה הם במדור העליון זך מאד ואם יבא אצליו אם יתעכבו בזה האויר הנרגש העב יש פחד שלא יתלבשו מזה האויר וזה הפסד להם[720] ולכן צריך להיזהר להוציא מפיו שם מלאך. אם

[719] **ובספר** אנרא דכלה פי' **וידבר משה אל ראשי המטות**. היינו הגדולים שבישראל אשר להם יכולת וכח להטות לבב העם לעבודתו ית"ש. ולכך קראם ראשי המטות. לבני ישראל לאמר. היינו שיאמר לב"י. **זה הדבר אשר צוה י"י**. היינו שיאמרו להם ד"ת כזו שיורה להם איזה דרך לעבודתו ית"ש. ולא שיאמרו להם דברי חריפות אשר לא יצא להם מזה דרך לעבודתו ית"ש. הגם דקוב"ה חדי בפלפולא. עכ"ז העיקר להורות לעם הדבר אשר צוה ד':

[720] **האריז"ל** כשהי' קורא ומזדמן לו שם א' כמו **מטטרון** ודומה לו לא הי' מוציא מפיו כמו שכתוב אלא הי' קורא ב' אותיות ראשונות **מט"ט**. ואם הי' סמאל קורא ס"ם. וכן כל כיוצא בזה. **והטעם לזה**. כי כשהקב"ה ברא המלאכים ושמשי' צוה אותן כי כשיקרא אותן או ישבעו בשם אותם שיבואו. ולכן כשהאדם מזכיר שם חושבים

הוא מלאך טוב אסור מפני שיביא לאותו מלאך הפסד כנזכר. ואם הוא מלאך רע אסור מפני שיזיק למזכיריו ולעומדים עם המזכיר. והוא ע"ד שכתב הזוהר על פסוק ועברתי בארץ מצרים וגר כי הנה ארץ מצרים הוא מקום טמא ביותר והי' פחד אם מלאך יכנס שם ח"ו לא הי' יכול להוציאם מאותו הטומאה. ולכן ולא ע"י מלאך. אבל הקב"ה אש אוכלה אש הוא ואין זה ח"ו שייך בו. ש"ע האריז"ל.

סימן קכד

טעם. שצריך לחתיך מעט בסכין פרוסת הבציעה מן הלחם קודם שיתחיל לברך. כדי שלא יפסיק בשהיית החיתוך בין ברכה לאכילה. וצריך לחתוך בענין שאם יאחז בפרוסה יעלה שאר הככר עמה. ש"ע הרב סי' קס"ז סעי' ג':

סימן קכה

טעם. שהוטבע בטבע ישראל **לשחוק על נפילה**. כי בוודאי הי' עליו ח"ו איזה דין וע"י השחוק נמתק[721]. וז"ש הכתוב בנפול אויבך אל תשמח וגו'. שהזהיר שלא לשמוח בנפילת האויב רק ידום לד' ויתחולל לו[722] וישכים ויעריב עליהם לבהמ"ד לעבוד ד' **ב"ה וב"ש** ביותר אומץ והם כלים מאליהם דייקא משא"כ כששמח בו או מכ"ש כשעושה לו ח"ו ג"כ איזה רדיפה כל דהיא אזי עושה טובה להאויב ח"ו. נופת צופים אות פ"ז בשם **הבעש"ט** זי"ע. ועי' ברכות דף נ"ה ע"ב:

בנפול אויבך אל תשמח. וראיתי בכתבי הרב הצדיק הקדוש המפורסם **מהר"ש מבעלז** זצוק"ל (איכה) וז"ל שמעתי מפי מו"ר **ר' יצחק מלובלין** בדרך הלצה שתירץ הפסוקים כתיב בנפול אויבך אל תשמח כו' משמע שאין רשאי לשמוח על נפילת הרשעים. וכתיב

שקוראים אותם ובאים כששומעין השם וכשבאין ורואין שקוראו לבטלה בא נזק אל הקורא אותם. ולכך צריך ליזהר מלהזכיר שמם מפיו. ואותן החכמים שהיו משתמשים בשמות הקודש הי' להם אפר פרה כרבי טרפון אבל אנו טמאים מתים אסור בדברים אלו. אבל אם הוא שם איזה מלאך כשמות האדם כגון **רפאל מיכאל גבריאל** וכדומה אז מותר להזכירם ואין בזה חשש. ואם הוא אהוב מעליונים ותחתונים ויודע בעצמו שמימיו לא חטא אז יכול להזכירם אפילו אותן המלאכים שאין כשמות אדם ואין חושש שיזיקנו. ש"ע האריז"ל:

ובספר לבושי מכלול סי' י"ח כתב בשם המקובלים דאם דאסור להזכיר שם מלאך שאין ב"א נקראים כן אין איסור זה במלאכים היותר גבוהים:

[721] **ובספר** ברית אברם כתב בשם הרב ר' **ישראל בעש"ט** זללה"ה ביאר המדרש נושא עון עד היכן הוא נושא עד בא אל החכמ'. כי אין אדם עובר עביר' אא"כ נכנס בו רוח שטות. וכשבא שוטה לפני החכם ומדבר דברי שטות שוחק החכם ושמח וממילא נמתק. ואמר הרב **מקאלביסוב** כששמע דבר זה. כהיום הוא מבין המעש' אשר ראה שאיש אחד זקן בא לפני הרב הגאון מוהר"ר **דוב בער** זללה"ה לקבל תשוב' ואמר לו שיכתוב כל מעשיו הרעים על נייר ויביא הנייר לפניו ז"ל. וכן עשה האיש שהלך לביתו וכתב על הנייר והביא לפניו. וכאשר הביא לפניו אמר הרב הנ"ל לך לביתך וכן עשה. ואח"כ קרא הרב את הנייר וכל מה שהי' קורא הי' מחייך ומשחק על כל דבר ודבר. וכהיום אני מבין:

[722] **בספר** עבודת ישראל בליקוטים כתב **דום לה' והתחולל לו**. יש בכאן קבלה יחוד א' לעשות עם דמדומי חמה וא"א לגלותו אלא מפה לאוזן והוא מרומז בגמרא במה ששלח אחד לחבירו בנ"א העומדים עלי שלח לו דום לד' השכם והערב עליהם לבהמ"ד והוא יפיל חללים לפניך והמבין ידום:

באבוד רשעים רנה שיש שמחה כשהרשע נאבד מן העולם. ואמר בנפול אויבך כ"ז שהוא נופל אל תשמח שיכול להיות שיהיה לו תקומה והאיך אתה יכול לשמוח. **באבוד רשעים רנה** כשתראה שהם אבודים ואז א"א להם להקים אז רנה. אבל כל זמן שהם אינם אבודים אע"פ שהם באמצע הנפילה אין יכול לשמוח שמא יהי' לו רפואה. אבל כשנאבד אז רנה:

סימן קכו

טעם. כשמתחיל הילד ללמוד תורה מתחילין לו בספר ויקרא. שכן אמרו ז"ל מתחילין לתינוקות בספר ויקרא לפי שאמר הקב"ה יבאו טהורים ויתעסקו בטהרות ומעלה אני עליכם כאלו הקרבתם לפני קרבן כו'. מדרש תנחומא פ' צו. ומרגילין התינוקות לנענע גופן בעת הלימוד[723] כמו שכתוב במתן תורה וירא העם וינועו. כל בו סי' ע"ד:

וירא העם וינועו. והדר הלימוד עם התלמוד. פרק משניות בכל יום. פרקים החמורים וארוכים חצי פרק ויוכל ללמוד זה עם לימוד גפ"ת. וישגיח שיחזור תמיד עליהם בלי התרשלות ובלי ליאות. ואח"כ ילמוד הרי"ף וחלקי הטורים. שו"ת חות יאיר סי' קכ"ד:

סימן קכז

טעם. שהעובר על דברי חכמים הוא חמור מהעובר על דברי תורה שצריכין עדים והתראה ונידן בסנהדרין. ובד"ס תיכף חייב מיתה. עד"מ המרים יד במלך וזורק אבן לראשו של מלך צריך לדונו בדיינים שמא נתכוון לאיש אחר. או שמא שיכור הי' או מטורף. אבל שומר הפתח של המלך העובר ונכנס בפלטרין שלו בלתי רשות. יש לו רשות להרוג כל הנוגע בו מיד. כן חכמים שעשו משמרת עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה. צמח דוד (עקב) בשם יערות דבש:

סימן קכח

טעם. שכל מיני כשפים נבדקין על מים חיים והם נימוחין. עי' סנהדרין ס"ז ע"ב ורש"י שם. משום דכל כישוף בא מכחו של נחש. ולכך נקרא נחש לשון ניחוש ובים הנחש טהור כי כל מה שיש ביבשה טמא בים הוא טהור. ולכך אין כחם בים והכישוף נתבטל[724] אהבת יהונתן בראשית. וע"ל סעי' מ"ח.

---

[723] **איתא** בדורשי רשומות על פסוק לשון רכה "ת"ש"ב"ר "ג"ר"ם ר"ת "**תינוקות** "**של** "**בית** "**רבן** "**גזרות** "**רעות** "**מבטלין**:

[724] **אין** הכשפים שולטין במי שנולד באדר שני. בני יששכר בשם רבינו אפרים על התורה. וכתב שם כי להיות שהכשפים נעשים ע"פ סדרי המזלות בשעה פלונית וביום פלוני והחודש הזה אין לו מזל כיון שהוא נוסף על הי"ב:

סימן קכט

טעם. שאמז"ל מי שיש לו מאתים זוז לא יטול מן הצדקה עי' משנה בסוף פאה. כי צדקה בגימטריא מאתים חסר א' כי עד כאן יכול ליטול אבל מאתים לא. ברכי יוסף סי' רנ"ג בשם דורשי רשומות:

סימן קל

טעם. שארז"ל על כל עבירות שבעולם אין הקב"ה נפרע עד שתמלא סאתו חוץ על מי שמדד במדה קטנה נפרעין ממנו מיד. י"ל ע"ד הלצה מה שנפרעין ממנו מיד. היינו שהקב"ה מודד לו מדה כנגד מדה[725] לפי שהוא לא מדד יפה לכך אין הקב"ה ממתין עד שתתמלא סאתו ונפרע ממנו מיד. אהבת יונתן:

סימן קלא

טעם. שנקראו ראשונים סופרים. שהיו סופרים כל אותיות ותיבות שבתורה קידושין דף ל' ע"א:

סימן קלב

טעם. שנקרא ספרים או ספר. על שם ספור שמספרים כבוד ה' פחד יצחק אות ס':

סימן קלג

טעם. שקראוהו **מדרש הנעלם**. לפי שרוב ענין זה הוא על הנשמה שמקורה בבריאה ששם ג"ע העליון כו' ע"כ שמו נאה לו מדרש הנעלם. מקדש מלך דף צ"ז בשם הרמ"ז:

סימן קלד

טעם. שאמז"ל **אין מתחילין בב"ד ואין מסיימין בד'**. בגין דגיהנם אתברי ביומא תניינא ולקותא דנהורין ביומא ד'. זוהר תצא דף רפ"א[726]ועי' ש"ע יו"ד סי' קע"ט סעי' ב':

[725] **בפסוק** דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב. ויתן ד' את חן העם בעיני מצרים כו'. ולכאור' יפלא דבכ"מ דרשינן רעהו ולאו עכו"ם והאיך אמר הכתוב הכא וישאלו איש מאת רעהו דקאי על המצריים רק דהנה נודע הוא ממדתו ית' לשלם לאדם כמפעלו מדה כנגד מדה ובמד' שאדם מודד מודדין לו. והנה בני ישראל היו צריכים בעת ההוא למציאת החן בעיני המצרים שישאלו אותם. ולזה אמר הוא ית' דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב. ירצה שהם עצמם יגמלו חסד זה לזה בשאל' וע"י כן יגמול להם הוא ית' כמו כן כמדתם מדה כנגד מדה. ויתן ד' את חן העם בעיני מצרים וישאילום וינצלו את מצרים. ועד"ז הכא נמי באה הציווי' בפ' נתן תתן לו ואל ירע לבבך בתתך לו. למען. כי בגלל הדבר הזה יברכך ד' אלקיך. גמול כגמול. בשם גדול א':

[726] **ובספר** יוסף אומץ כתב בשם הגאון מהרש"ל ב"ד קודש. הגם שאין מתחילין לעשות שום דבר ביום ב' וביום ד'. ע"כ מה שהוא קודש. היינו דבר שבקדוש' כגון תור' או עסק מצוה מתחילין ביום ב' וביום ד' וסי' **ב"ד קודש**:

סימן קלה

טעם. שאמז"ל (קידושין כ"ח) הקורא לחבירו רשע יורד עמו לחייו. לפי שבא לפקח מחייתו ולהפסיד פרנסתו דכתיב כי ימוך אחיך והחזקת בו פרט לרשע שאינו אחיך לפיכך יורד עמו לחייו מדה כנגד מדה.[727] שו"ת הרשב"א סי' כ"ח:

סימן קלו

טעם שא"א פרקים בשבת תשובה. לפי שנוהגין לדרוש בבהכ"נ בשבת זה בכל הקהילות אין צריכים לומר פרקים, שעיקר הפרקים א"א בשאר שבתות אלא שיעסקו בתורה ולהשמיע לעם דברי מוסר ותוכחות ביום הפנוי ובשבת זה בלא"ה דורשין בו. לבוש סי' תר"ג:

סימן קלז

טעם. שנקראו **גאונים**. על שם שהיו בקיאים בכל הגמרא שהם **ששים מסכת** כמספר **גאון**. מדרש תלפיות בשם ספר התשבי.

סימן קלח

טעם שהטס של זהב שהי' מקיף על מצח הכהן נקרא **ציץ** לשון **הסתכלות**. שהכהן הי' מכיר בכח אותיות השם שהיו חקוקים בו בהסתכלות הראשון אם האיש העומד לפניו היא צדיק או רשע[728] שהי' רואה איך האותיות בפניו אבל אח"כ כשהי' מסתכל לעיין

[727] **ועל** מה שכתב התוס' שם הקורא לחבירו ממזר סופג את הארבעים. מדה כנגד מדה כי הוא אומר שחבירו עבר בלאו לפי דמיקי לי' בלא יבא ואסור בבת ישראל ורוצה להביאו לכלל מלקות לפיכך סופג את הארבעים כדין עובר בלאו ע"ש. כתב הרשב"א שם מאחר שהכל תלוי במדה כנגד מדה א"כ כל מי שמוציא שם רע על חבירו שהוא עובר בלאו בין ממזר בין מחלל שבתות וי"ט גנב גזלן הוא בכלל מלקות:

ובמהרי"ל בליקוטים כתב שפ"א בל"ג בעומר קרא בן השמש של העיר לבחור א' מן הישיב' בחרונו (בל"א זויא שעלם) ר"ל נביל' דחזיר ויודע הדבר באזני המלך מהרי"ל והחרים את בן השמש. וא"ל איך אתה רשאי לקרוא את הבחורים שלי ד"א והי' יושב כן בחרמו ובנידויו עד יום שני אחר ל"ג בעומר הטריחו אוהביו של המוחרם כי הי' מטובי העיר והיו מבקשים מחיל' מאת הרב ומן הבחור ההוא ומן כל בני הישיב' והיו מוחלין להם ולא נשמע שהחרים מהר"י סג"ל קודם לכן או אח"כ שום אדם יותר בעולם:

[728] **בספר** בני יוסף (חקת) כתב על מה שפירש"י והיא בספרי על פסוק **ונתתם אותה אל אלעזר הכהן וגו' ושחט אותה לפניו** זר שוחט ואלעזר רואה. הנה במה שאמרו **ואלעזר רואה**. הלא כיון שהשחיט' כשיר' בזר לאיז' צורך הי' ראיית אלעזר, גם אומרו ואלעזר רואה ולא אמרו ואלעזר עומד על גבו. ופי' עפ"י מה ששמע בשם הגאון **הר"ש מאמשטרדם** זצ"ל על מה שתרגם יוב"ע על זה ויבדקינה בתימני סרי טריפן. ופי' המפרש וז"ל לאפוקי ממ"ד דסמכינן ארובא וא"צ בדיק' אלא שריפ' כשהיא שלימ'. כדי לקיים בה תמימ' ע"כ. ואמר הגאון ז"ל שלפי דברי התוס' (שבת כ"ב ע"ב) בד"ה וכי לאור' הוא צריך שהי' אהרן רואה מה שבתוך הטפיח ומה שבתוך החביות לאור הענן. שהענן הי' מגלה להם מה שבנסתרות מה שאין העין יכול לראות. עפי"ז היו יכולין לקיים תמימה לשרוף אותה שלימ' אפי' למ"ד דאין סומכין על הרוב אעפ"כ היו יכולין לבדוק אותה מח"י טריפות בלא חיתוך ע"י אור הענן ע"כ. והנה לפ"ז היא ג"כ כוונת הספרי במה שאמר ואלעזר רואה. היינו שבשעת השחיט' הי' אלעזר רוא"ה באור הענן ובודק אותה בח"י טריפות כדי לקיים שניהם. היינו שלא לסמוך על הרוב ולשורפה כשהיא שלימ'. ולזה אמר לשון רואה דוקא בלשון שנאמר שם שהי' רואה מה שבתוך הטפיח ע"כ:

והנה לפי טעם הנ"ל שלכך נקרא ציץ לשון הסתכלות. י"ל ג"כ שזר הי' שוחט והכהן הי' רואה ע"י הטס של זהב שהי' מגלה להם כל הנסתרות בכח אותיות השם שהי' חקוקים בו מה שאין העין יכול לראות ובדק אותה ע"י הטס

בו לא הי' רואה[729] בגין דחיזו עילאה לא אחולי אלא לפום שעתא. מעבר יבק שפתי צדק בשם הזוהר ויקהל דף רי"ז ע"ב:

סימן קלט

טעם. שאמז"ל שנים שדנו דינין דין אלא שנקרא ב"ד חצוף. משום דמתי שהן שלשה ומחייבין אחד ואם אח"כ פוגע בכל אחד וא"ל למה חייבתני מצי להשיב שני חבירי חייבוך והצרכתי לנטות אחר הרוב משא"כ בשנים דאוקי חד בהדי חד ובהסכמה אחת חייבוהו. מהרי"ל:

ובהסכמה אחת חייבוהו. ובספר באר מרים אות צ"ח כתב ששמע מהרה"ג מוהר"י ראפפורט האב"ד מטארנא ז"ל. כי בהיותו צעיר לימים והי' סמוך על שלחן חותנו הגביר ז"ל ברימנאב בא לפניו משפט מאיש אחד ואשה אשר הי' דו"ד ביניהם והרב הגאון הנ"ל עם הב"ד חתך הדין ויצא מפסקם כי האשה נתחייבה בדין. ובאתה האשה לפני הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **צבי הכהן** זצוק"ל **מרימנאב** ודמעתה על לחיה בבכי יתירה בלי גבול על אשר לא זכתה בדין. ושלח הרה"ק לקרוא להב"ד ובקש מהם להראות לו המקור מאין יצא להם הפס"ד לחייבה כי נראה לו כי טעו בהפס"ד. וכאשר הראו לו החשן משפט והי' מעיין עמהם בצוותא חדא אזי הראה להם כי טעו בדברי הרב המחבר בית יוסף. והרה"ג האב"ד מטארנא הרהיב בנפשו עוז לשאול להרה"ק מאין ידע כי הי' טעות

בתמני סרי טריפין.

וראיתי בשם גדול א' על מה שאמז"ל (ברכות) על פסוק **וישחטו את הפר ויביאו את הנער אל עלי**. משום ששחטו את הפר הביאו את הנער כו' אלא חזי שמואל דאהדורי בתר כהן אמר להו שחיט' בזר כשיר' אתיוהו לקמי' דעלי אמר לו מימר שפיר קאמרת מורה הלכ' בפני רבך את וכו'. הנה מה שהקדים לו מימר שפיר קאמרת הוה לי' למימר בקיצור מורה הלכ' אתה בפני רבך. ופי' עפ"י מה דאיתא בזוהר פ' נשא דף קכ"ד ע"א דע"פ קבלה אסור לכהן לשחוט לפי שהוא מסטרא דדינא. והנה ידוע מ"ש בגמרא דלאפרושי מאיסורא מותר להורות בפני רבו. והנה אם הי' שמואל מורה שאסור לכהן לשחוט אזי לא הי' כלל מורה הלכ' בפני רבו דהוי לאפרושי מאיסורא. אך שמואל ע"כ לא כיון לזה דאמר רק שחיטה בזר כשיר'. היינו דמותר שישחוט זר. ולא אמר שישחוט דוקא זר ולא כהן. וזהו שאמר עלי מימר שפיר קאמרת. ר"ל דלא אמרת רק דהוי שפיר ג"כ אם ישחוט זר ולאו אמרת שהדין הוא שישחוט דוקא זר ולזה הוי מור' הלכ' כו':

[729] **בספר** ישמח משה (בא) כתב שיש צדיקים גדולים אשר בהסתכלן בפני רשעים הם מוציאין ברוב קדושתן הנציצות הקדושות שברשעים אליהם כמו אבן השואבת המושך הברזל ולהם מותר להסתכל כדי להוציא ממסגר אסור והוי ממש פדיון שבוים. ויוכל להסתכל כל זמן שיש בו נ"ק. אבל אחרי שהוציא ממנו הכל ונשאר רק רע אסור להסתכל בו:

ובספר נועם אלימלך (יתרו) כתב מה שאנו רואין האומות שהם שונאי ישראל וגם רשעי ישראל הם שונאים הצדיקים. **הטעם הוא**. מחמת שאין לך נברא בעולם שלא יהי' בו ניצוץ קדוש הנותן בהם חיות שאילולי הניצוץ קדוש לא הי' יכול לחיות והנ"ק שבהם מתקנא בצדיקים וכן הניצוץ הקדוש שבאומות מתקנא בכללות ישראל וזה הסיב' הגורמת שנאה עליהם

ובספר תורי"י (בא) כתב דיש שני סוגי רשעי ישראל א' בהסתר וא' בפרהסיא והפרש ביניהם שמעתי ממורי **הבעש"ט** זי"ע פסוקי תהלים סימן ל"ז **ראיתי רשע עריץ וגו' ויעבור והנה איננו ואבקשהו ולא נמצא** וגו' ואמר למה יבקשהו לרשע שכבר איננו. וביאר כי אחריו יקום רשע יותר גרוע ממנו לכך יבקשהו לראשון ע"כ. והאלשיך כתב דיש ב' מיני יצה"ר א' בסתר וא' בגלוי וצריך יותר שמירה מזה יצה"ר שהוא בסתר ע"ש:

בהפס"ד. והשיב להם כי הנה כתיב **תורת ה' תמימה משיבת נפש** והתורה היא נצחיות ובאם הייתם דן הדבר לאמיתה של תורה לא היתה בוכה. ומהבכיה היתירה דנתי כי בל"ס טעות הי' בידכם:

סימן קמ

טעם. שנקראו **סנהדרין**. מפני ששונאין הדרת פנים בדין. נוטריקון שלה כך. מהרי"ל:

סימן קמא

טעם. שאמרו ז"ל **הפקר ב"ד הפקר**. הוא עפ"י מה שכתב הכוזרי שענין דת אלקי לא תושג כ"א ע"פ מצות אלקי כי ע"פ שכל אנושי כבר הסכים ראש הפילוסופים שמהראוי שיחלקו כל אנשים בשוה מה שהשפיע השם ממדת טובו לעולם והתורה אלקית הזהירה על זה שכל מה שביד האדם הוא שלו ולא תגע בו יד חבירו אם מחוט ועד שרוך נעל. ולפ"ז במקום שהפקירו חז"ל הדבר וראו בעין שכלם שמהראוי לענשו שלא יהי' שלו שוב חזר לשכל האנושי שמהראוי שיד כולם יהי' שוה בו. דברי שאול משפטים בשם חכם א':

סימן קמב

טעם. שאם איש א' מכבד לחבירו לשתות יברך הוא תחלה. הוא עפ"י משאמחז"ל (ברכות ל"ה) כתיב **לד' הארץ ומלואה** וכתיב השמים שמים לד' **והארץ נתן לבני אדם**. כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה. דקודם ברכה הוא של הקב"ה ולאחר הברכה הוא שלו. וא"כ צריך לשתות הוא תחלה ויברך ויהי' שלו ואח"כ יתן לחבירו אבל קודם הברכה הוא הכל לד' ואיך יכבד לחבירו בדבר שאינו שלו[730] עי' אה"ע סי' רי"ג סק"א:

סימן קמג

טעם. שעשה אליעזר עבד אברהם הסימן במים. כי כשרוצין לעשות לאדם חטיבה צריך להזכיר אותו באותו המדה שהוא עומד בה.

ואברהם הי' בחי' החסד ומים הוא ג"כ חסד ולכך הזכיר אותו במים. מדרש פנחס:

סימן קמד

טעם. שקוראין לעור **סגי נהור**. האיך ראוי לומר דיבור שקר בשביל לישנא מעליא. רק הכוונה הוא עפ"י מה שכתב הזוהר תזריע דף מ"ז ע"ב שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החושך. כי מן הסכלות ממש אתי תועלתא לחכמתא דאלמלא לא אשתכח שטותא בעלמא לא אשתמודעי חכמתא וכו' כמה דאתי תועלתא לנהורא

[730] **ועי'** פמ"ג או"ח סימן קע"ד ס"ק י"א כששותה כוס מברך תחל' ויטעום מעט ואח"כ יאמר לחיים וכדומ' דכבוד שמים עדיף. ועיין ט"ה ח"א סעי' תש"ו בהשמט':

מחשוכא דאלמלא חשוכא לא אשתמודע נהורא. וכן כאן שע"י העור. סגי ומתגדל בחשיבות הנהור מהרואה. ספר תורת השם פ' לך:

סימן קמה

טעם. שסמוך ליה **לראשית בכורי אדמתך**. וכו' **לא תבשל גדי בחלב אמו**. ע"ד חכמת הטבע והוא כשמבשלים גדי בחלב ומזלפים המרק על צמחים גורמין שהפירות מתבשלין מהרה. וזש"ה שתביא בכורים ואעפ"כ לא תבשל כו'. תורת השם.

סימן קמו

טעם. המנהג כשבא אורח להתפלל אומרים לו שיתן תיקון. לפי שהנה עיקר ביאתו לכאן לא כאשר הוא יחשוב שבא לכאן כדי לעסוק בסחורה וכדומה. כי הבורא יתברך יכול לכל אדם להזמין לו פרנסתו בביתו. רק עיקר ביאתו לכאן הוא. לקבץ חלקיו שצריך להשלמת נפשו. ולהעלות הניצוצות הנוגעים לחלק נשמתו[731]. ע"כ המנהג הוא שאומרים

[731] **בספר** אור המאיר פי' בשם **הבעש"ט** זללה"ה זי"ע הפסוק **מה' מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ**. הכוונ' על אותן האנשים הנוסעים לארץ מרחקים בסחורות וכדומ' הרחוקים נדוד ומדמים בנפשם שכל עצמם. עם דרך נסיעתם לארץ מרחקים בעבור הרבות זהב וכסף חילוף סחורתם ולזה המה מקצים רגליהם. ובאמת הוא יתברך לא כן ידמה כ"א הוא יודע לתקן ענינו יותר ממנו. ולפעמים יש לו לאדם ככר לחם בארץ מרחקים הנוגע אל בחינתו והוא צריך לאכול אותו ככר דייקא באותו מקום ובשע' הזאת. או לשתות מלא לוגמיו מים במקום ההוא ולכוונה הנזכר מצעדי גבר כוננו להרחיק נדוד כמה מאות פרסאות בכדי להשלים את נפשו עם זה הככר לחם ולשתות מים מעט או הרבה. ולפעמים אפי' אליו לא יגיע כ"א לאחד ממשרתיו העברים אם יש לו שם פת לחם וקיתון מים. ולהיות שאין ידו משגת לנהוג נסיע' למקום רחוק כזה זאת הגורמת רצון לבעליו לנהוג דרך נסיעתו דייקא למקום ההוא בעבור עבדו למלאות כריסו מלחם המזומן לו שם ולשתות מימיו הנוגעים אליו. כי כן גזרה חכמתו יתברך הצריך להשלמת נפשו לקבץ חלקיו הן המה אחת מדרכי אל:

לזה רומז הכתוב **מה' מצעדי גבר כוננו** שנוהג איזה נסיע' למקום רחוק הכל הוא מאתו יתברך כאשר גזרה חכמתו יתברך הצריך להשלמת נפשו באחת מסיבותיו יתברך הידועים לו יתברך והוא האדם לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשוב כי אם ודרכו דייקא יחפץ לנהוג נסיע' ובסחור' וכדומ' ומאת ד' שכוח לוח לבו.

ובספר כתר שם טוב כתב התור' חסה על ממונו של ישראל כי זה כלל גדול שכל דבר שאדם לובש או אוכל או משתמש בכלי הוא נהנה מהחיות שיש באותו הדבר כי לולא אותו הרוחניות לא הי' שום קיום לאותו דבר ויש שם ניצוצין קדושים השייכים לשורש נשמתו וכשהוא משתמש באותו הכלי או אוכל מאכל אפילו לצורך גופו הוא מתקן הניצוצין כי אח"כ עובד ד' בכח ההוא שבא לגופו מהלבוש או מאכל או שאר דברים:

ובזה הכח עובד להשי"ת נמצא מתקנים. לכך פעמים שיאבד ממנו הדבר ההוא. שכשכלה לתקן כל הנינוצין שהי' באותו הדבר השייכים לשורש נשמתו אז לוקח ממנו השי"ת אותו הכלי ונותן לאחר ששייכים הניצוצות הנשארים באותו הכלי לשורש של אחר שהוא משורש נשמתו:

ואמר ריב"ש ע"ה שאוכלין בני אדם ויושבים על בני אדם ומשתמשים בב"א היינו בניצוצין שיש באותן הדברים לכך צריך אדם לחוס על כליו ועל כל דבר שיש לו דהיינו מצד הניצוצין שיש בכלי זה בכדי לחוש על הניצוצין הקדושים ע"ש. וע"ל סעי' קט"ז:

ובספר מאור עינים (מטות) כתב בשם **הבעש"ט** ז"ל דאפי' עכו"ם שאכל מן מאכל שמלובש בו ניצוץ הקדוש ובכח האכיל' ההיא עשה שירות לישראל נעשה עליי' בצד מה להניצוץ ההוא אף שאינו כ"כ כמו ישראל שאכלו ע"כ:

ובשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **ברוך ממעזבוז** זללה"ה מה שלפעמים יחלה האדם וע"י סמי הרפוא' שישתה יתרפא. הלא לה' הישוע' הוא מוחץ ומרפא ולאיזה צורך יצטרך האדם לשתות המים המרים וכדומ' מסמי הרפיא'. הלא יוכל ה' לרפאותו בלי סמים כלל. רק שיש ניה"ק הנבלעין בהסמים הללו שהם שייכים לשורש נשמת החול' להעלותן ע"י שישתה מהן וזה סיבת המסבב כל הסיבות שמוכרח החול' לשתות מהם כדי להעלותן לשרשן:

וזש"ה וברך את לחמך ואת מימך **שהשי"ת יברך לחמך ומימך** שכל הניה"ק השייכים לנשמתך אפי' אותן שהיו

לו תיקון כדי להזכירו כנ"ל. בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **שמעון מיעריסלוב** זצוק"ל:

סימן קמז

טעם שהיצה"ר נקרא" **בעל דבר**. כי היצה"ר הומה בדבריו תמיד. יומם ולילה לא ישבות עד שעושין חפצו. גם לא בדעת ידבר לחטוא ולאבד נפשו. אבל היצ"ט בדעת ידבר לדבק נפשו בה' וטוב לו בזה ובבא ע"כ פיו פתוח בחכמה פעם א' והשומע ישמע והחדל יחדל.[732] תוי"ו שופטים:

סימן קמח

טעם. שנקרא חסיד. על ששומע שמחרפים ומגדפי' אותו ואז משתנה בו פניו ושותק ואינו משיב. ואת החסידה תרגום ית חוריתא. ועל שם שפניו משתנים נקרא חסיד.[733] ספר הגן:

סימן קמט

עוד טעם. שנקראים **חסידים**. להיות שממשיכים החסדי"ם. וכמו שאמרתי איזהו חסי"ד המתחס"ד עם קונו. בני יששכר:

סימן קנ

טעם שאמז"ל שקולה מיתת צדיקים כשריפת בית אלהינו. כי כמו שחורבן ביהמ"ק גרם הגלות כמו כן מיתת הצדיקים גורם אריכות הגלות. כי הצדיק לקט והעלה בכל יום כמה נשמות וניצוצים והיה מקרב הגאולה ועכשיו שמת ח"ו יתארך הגלות. דודאים בשדה.

סימן קנא

טעם. שאין מברכין שהחיינו על התשובה. לפי שהיא תמידית. בשם הרב הצדיק הקדוש **מראהאטין** זצ"ל. ועי' מהרש"א ז"ל ח"א שילהי מגילה דמטעם זה לא חשיב ר"ה ויו"כ דכל דבר בעתו. דתשובה יש לעשות תמיד ע"ש.

מובלעין בסמי תרופה שהיית עי"ז מוכרח חליל' שתהי' חולה בשביל לשתות מהם להעלותן כולם ישלחם ד' שיהיו בתוך לחמך ובתוך מימך וממילא **והסירותי מחלה מקרבך**:

[732] **וז"ש** בפסוק ולא יראה בך ערות דבר. ר"ל מצד היצה"ר הנקרא דבר שהומה לדבר תמיד בהתמדה. והמוני עם קורין לאיש בליעל בעל דבר מטעם האמור. שם:

ובספר תשואות חן (יתרו) כתב איתא בתוס' בשם השר מקוצי שפעם א' בא אליו אלהים בחלום וגילה לו שעיקר הדבר שתופס בו היצה"ר את האדם הוא השכחה'. כי אילולי השכחה' הי' כל אדם מתלהב לבבו לעבודת השי"ת ע"י זכירתו מאשר עבר עליו מיום הוולדו אשר נעשו עמו פלאי פלאות אשר כח מי יוכל לספר. וגם בלתי אפשר הי' לפסוע על איזה דבר שהוא נגד רצונו ית'. אך השכחה' גורם הענין לפעמים. והנה סגול' המניעה מזה הוא שכ"א יחזיק א"ע שהיא שכחן ועי"ז ינצל מכח השכחה':

[733] **ובספר** אגרא דכלה (ראה) כתב וז"ל והחסידה מתרגם וחיוריתא והיא די' לבנה נקרא חסידה ע"ש הגוון שלה לבן גוון החסד. וכ"ה בס"ח חסיד נקרא האדם שמביישין אותו ומלבינים פניו ושותק:

סימן קנב

טעם. שהתנאים ואמוראים הי' נודדין בשדות וביערים ללמוד תורה. משום שהשכינה נודדת כביכול בגנות ושדות התורה ג"כ. משום הכי היו הם ג"כ נודדין בגלות דיו לעבד שהוא כרבו. ובזה הי' משגיחין פלאות התורה. חסד לאברהם:[734]

סימן קנג

טעם. שאין לקרות מקרא בלילה. לפי שאז שליטת העשייה ששם הוא בחינת הדינין. ולכן אין לקרות מקרא. אבל בליל ששי יש מציאות שיוכל לקרות מקרא כי הוא מכין לשבת והרחמים מתעוררין אז. ש"ע האריז"ל. ובספר ברכי יוסף סימן רל"ח אות ב' כתב רמז לזה בפסוק קומי רוני בלילה תרגם המתרגם עסוקי משנה בלילה: ידע החייב מי חייב אותו. כדי שיהי' הדיינים אהובים אצל בנ"א.[735]

---

[734] **ורבינו משה קורדוואריי** זצוק"ל כתב ג"כ בספר אור נערב שלו שהיא ניסה ג"כ באלה מסעי והשיג בתור' מה שלא השיג בביתו:

[735] **בספר** ראשית חכמ' (פרק הדינין) דבר בא לעולם על מיתות האמורות בתור' שלא נמסרו לב"ד ועל עינוי הדין ועל עוות הדין. איזהו עינוי הדין ואיזהו עוות הדין. עינוי הדין הוא כשבעלי דינין באין אצל הדיין ואומר להם אין לי פנאי עתה לדון וישלח אותם בפחי כפש. עוות הדין הוא שמעוות את הדין ומסביר פנים לא' ומזכה אותו שלא כדין:
ובספר אור החיים פ' דברים כתב שמעתי מפי חכם גדול חסיד וגדול בישראל חביב עלי כרוחי ה"ה הרב ר' **משה בורדוגו** זללה"ה שהי' מדקדק בשעת הדין שיהיו עיניו למט' ולא הי' נושא עיניו וכל עיקר כשהי' מרגיש שאם הי' נושא עיניו לצד ההכרח באיזה אחד מבעלי הדין הי' מתבלבל שכנגדו. והוא שאמר הכתוב שמוע בין אחיכם שלא יעשו אלא השמיע' והדברים באים מהטוענים לפניהם באין השתנות לא' מהם ובזה ושפטתם צדק:
ובספר חידושי הר"פ כתב בשם ס"ח שאסור לו לדיין להסתכל פני הבע"ד כשעומדים לפניו לדין כי אז הם כרשעים ואסור להסתכל בפני אדם רשע:
ובספר עדות ביוסף בשם הגאון הקדוש מו"ה **אלעזר מקראקא** מה שאמר יתרו **איעצך ויהי' אלקים עמך**. וקש' דמשמע דעד עתה לא הי' אלקים עמו. רק הכוונ' עפ"י קושיות הזוהר איך תוכל השכינ' להתיצב בעדת אל בשעת המשפט. הלא הבע"ד צריכין להיות בעיניך כרשעים ואין אני והוא יכולים לדור במקום א'. ומתרץ דבשע' שיוצאים הבע"ד לחוץ והדיינים נושאים ונותנים בדין אז בא השכינ'. לפ"ז אם משה דן יחידי א"כ לא הי' צריך לישא וליתן בדין כמובן א"כ לא הי' צריכים הבע"ד לצאת לחוץ. א"כ איך תוכל השכינ' לשרות עליו. ע"כ פיו פתח בחכמ' שתקח עמך דיינים ואז ממילא צריכים הבע"ד לצאת החוצה. ואז יהי' אלקים עמך:
ובשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **פנחס מקארעץ** זצוק"ל. **דן ידין עמו**. ר"ל אוהביו וקרוביו ידין **כאחד שבטי ישראל**. דהיינו בלי חנופ' ונשיאת פנים וזהו מתנאי הדיין שונאי בצע ולא שונאי ממון בלבד רק בצע. ר"ל כל דבר הנא' שבעולם כי מכל שום צד הנא'. ובקש' שבעולם יוכל לבוא ח"ו לידי פנייי'. וזהו החושך עצמו מן הדין כו' עצמ"ו דוקא. דבאמת כל הדן כו' נעשה שותף כו' רק שאינו מבקש שום דבר לעצמו:
ועמ"ש הש"ע ח"מ סימן ה' ס"א אסור לדון בשבת ויו"ט. כתב הברכ"י ז"ל דיש ליזהר דב"ד לא ישבו בבית שדנין בו בחול בשבתות וי"ט שלא יהיו נראין כיושבין בדין ע"ש. ועמ"ש בש"ע סי' ח' ס"ב דצריכים הדיינים לעמוד בעטיפ'. כתב וז"ל כתב של"ה דעטיפ'. אינ' נהוגה עכשיו אך ראה לרבו דכשישב בדין מתעטף בבגד עליון שבו הולך לביהכנ"ס ע"ש. ועיין באה"ט או"ח סימן של"ט סק"ג:
מעשה ברשב"ג ורבי ישמעאל בן אלישע שהיו יוצאין ליהרג והי' ר"ש בוכה א"ל רבי ישמעאל שמעון אחי למה אתה בוכה והלא יש לך עוד איזה פסיעות לילך ואתה תבוא אל אבותיך לעוה"ב. א"ל ולא אבכה שאני יוצא ליהרג כעובדי ע"ז וגלוי עריות וכשופכי דמים וכמחללי שבתות. א"ל ר' ישמעאל מימיך לא באת אשה לשאול לך על נדתה והאיש על נדרו והיית ישן או סועד או שמא לא הניחה השמש ליכנס נמצאת מענה את הדין וכתיב (שמות כ"ב) אם ענה תענה אותו וגו' וכתיב שם וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב א"ל בין ישן בין סועד מפוקד הי' השמש שלא ימנע שום אדם מליכנס אצלי [הערת המדפיס: כלל גדול שמעתי דאס דער וואס איז צו דיר פערקויפט ביזט

סימן קנד

טעם. ליציאת הבע"ד לחוץ. שלא ישא פנים לא' מהבע"ד. **ועוד**. שלא פי' המשניות להרמב"ם פז"ב. וע"ל סעי' קל"ט:

סימן קנה

טעם שאסור לישראל ליטול צדקה מן העכו"ם ונדרים ונדבות מקבלים. משום דנדרים ונדבות לא אתי לכפרה וצדקה אתי לכפרה ולא ניחא דתיהוי להו כפרה. שיורי ברכה סי' רנ"ד:

סימן קנו

טעם. שנקרא הנשיא והמושל המדריך את הדור בשם **פרנ"ס הדור**. כי ע"י המושג והנשיא כפי אשר ידרוך את הדור כן תהיה הפרנסה בענין שנאמר **ויהי בימי שפוט השופטים** ויהי רעב בארץ עד שעמד בועז לנשיא ונתהווה שובע בעולם (כי שמעה בשדה מואב כי פקד ה' את עמו לתת להם לחם. תירגם המתרגם בזכותי' דבועז צדיקא וכו' ע"ש).[736] בני יששכר:

דיא אויך צו איהם פערקויפט:] ואעפ"כ לא לחנם הענישׁ הקב"ה שפעם אחד הייתי יושב ובני אדם עומדין עלי לדון גס לבי א"ל כדאי אנו שאנו יוצאין ליהרג. עי' ראשית חכמה פ' הדינין:

ובספר דברי יחזקאל פי' כוונת הזוה"ק שמות דצ"ד ע"א פתח ר"ש ואמר **ואלה משפטים אשר תשים לפניהם**. תרגום ואילין דיניא דתסדר קדמיהון. ואלין אינון חדודין דגלגולא ודינין דנשמתין דאתדנו כל חד וחד לקבל עונשהא עכ"ל. דהנה אם יזדמן שני אנשים באים לדין לפני הב"ד. וכאשר ישמעו הב"ד הטענות של הבעלי דינים יפסקו הד"ת זה זכאי וזה חייב. כי אין לדיין אלא מה שעיניו רואות. ואותו שחייבו אותו יודע בעצמו שהוא זכאי בבירור גמור ובחנם חייבו אותו הב"ד לפי ראות עיניו. ולמה יזדמן כך לב"ד שיפסקו ד"ת להיפך. הלא אלקים נצב בעדת אל בקרב אלקים ישפוט. אלא האמת הוא שלא יצא ח"ו מהב"ד משפט מעוקל. אך לפי שבגלגול הראשון הי' הוא חייב לזה ולא החזיר לו. לפיכך סבב השי"ת עכשיו שיוציא מידו הגזיל' אשר גזל אותו בגלגול הראשון. לכן חייבו הב"ד אותו בד"ת להחזיר לו עתה. וזה מאמר הזוה"ק ואלין אינון חדודין דגלגולא. ר"ל ואלה המשפטים אשר הב"ד יחייבו למי שהוא זכאי בבירור הוא צריך להיות כן. מחמת שבגלגול העבר הי' חייב. לזה ובא לתקן בגלגול זה מה שקלקל בגלגול העבר. ודינין דנשמתין דאתדנו כל חד וחד לקבל עונשהא. ר"ל כדי שתקבל נשמתו עונשו אשר חטא בגלגול ראשון לפיכך חייבו אותו עתה הב"ד. וזהו אשר תשים לפניהם. שתשים המשפט לפי הגלגולים הראשונים:

ועי' יד אפרים יו"ד סימן מ"ח סעיף י' וז"ל ראוי להיות מתון בהוראה ולא יורה שום הורא' בלתי עיון תחל' בספר וכן קבלתי מרבותי נוחי נפש הגאונים ז"ל וביחוד שמעתי כן ממוהז"ל הגאון המפורסם **מוהר"ש** ז"ל שהי' זקן ויושב בישיב' על כסא הוראה בק"ק פראג זה ארבעים שנה ואעפ"כ לא הורה מבלי עיון בספר תחל' מה"ט וסמך לדבר אז לא אבוש בהביטי כו':

ובספר שורש מיעקב סימן ק"ה כ' שמעתי בשם הגאון מוהר"ר **ישראל** קרעסילס שהי' גיסו של הגאון החסיד מוה' **חיים מצאנז** מבראד והי' מ"מ ומ"צ בעיר בראדי עוד בזמן **הבעש"ט** ז"ל והי' בקי בהורא' מאד ובספרי ראשונים ואחרונים ובשו"ת הרבה וכשהי' בא לפניו איזה שאל' הי' חוקר ודורש על כל ענייני הפרטים שבזו השאל'. ואז אמר שיודע כמה מהפוסקים שע"פ סברתם הוא מותר. וכן כמה פוסקים האוסרים ואז הי' חושב ומונה סברת המתירין והאוסרים איזה מהם רבים ופסק כמותם. ואם שוים במנין הי' מצטרף דעתו ג"כ להתיר:

[736] **ובשם** גדול א' בעובדא דר"ג וראב"ע בפ"ד דברכות דנ"ח דא"ל אשתו מקודם דלמא מעברן לך וכשהשיב שאינו מקפיד בזה א"ל לית לך חיוורתא. דלכאור' תיכף הי' לה לומר זה דאף אם לא יעברון אותו אינו ראוי לזה. רק דמקודם אמרה אולי יהי' תקנה דלא יעברון אותו ולא הקפידה על טל ילדותו. ורק כשהשיב דאינו מקפיד ע"ז אמרה ל' לית לך חיוורתא דדרך העולם לקרוא לנשיא שעבר נשיא הישן. ואם היית זקן לא ידייקו בשמא ויאמרו

בשם פרנס הדור. **וטעם** למה נקרא שמם של ראשים ומנהיגים וקצינים נשואים. מפני שאם אדם זוכה ונוהג ביראת ה' ינשא מעלה מעלה. וגם נשמתו בעוה"ב צרורה היא בצרור החיים במעלות קדושה. משא"כ אם האדם אינו נוהג כראוי אז הוא בכלל נשיאים ורוח. כי כאשר הענן כלה וילך. וכאשר הרוח הולך. כן המושל ומנהיג שאינו נוהג כשורה ואינו סובל עליו משא בני ישראל ומתגאה לנגדן פתאום עובר מן העולם ואין זכרון ליוצאי חלציו. ע"כ יראה אותו האדם שהוא מנהיג או פרנס שיהי' רחמן ולא אכזר. קב הישר פרק ט':

ובספר עונג חיים לשבת (בראשי בשמים) פי' מה שכתב הבעה"ט על פסוק (במדבר) ואתה הפקד את הלוים. הפקד ב' במסורה דין ואידך הפקד עליו רשע וזה הוא שאמרו אין אדם נעשה שוטר מלמטה אא"כ נעשה רשע מלמעלה. עפ"ד הגמ' (סנהדרין י"ד.) דרבי זירא הוה מיטמר למיסמכי' עד דשמע שאין אדם עולה לגדולה עד שמוחלין לו. וכן כאן הכוונה דאדם שהוא מלשון חשיבות אינו רוצה לקבל עליו להיות שוטר מלמטה אא"כ חושב בדעתו מחמת ענותנותו שנעשה רשע מלמעלה אז הוא מקבל עליו להיות שוטר כדי שימחלו לו עונותיו:

סימן קנז

טעם. שהנשים מחלקות. והלא מדת הזכר להשפיע. לפי שהזכר כיון דמדתו להשפיע הי' נותן הכל לאיש א' לכך אין באפשרי לו לחלק. אבל הנוקב' שהיא מדת הצימצום לכך באפשרי לה לצמצם בכדי להחליק לכל א'. נופת צופים בשם **הבעש"ט** זי"ע. ואמר שענין זה כולל ערך שלשה דפין מעץ החיים:

סימן קנח

טעם. שנקרא הסכין **מאכלת**. לפי שמאכלת את הבשר. **וטעם**. שנקרא **חליף**. שמחליף מחיים למיתה. ובספר לקוטי מהר"ן כתב. **הטעם**. **שסכין של שחיטה נקרא חליף**. שחוזר ומחליף ומעלה ע"י השחיטה מבהמה לאדם:

סימן קנט

טעם שב"ד של מעלה אינם מענישים עד בן כ' שנה. לפי שאדה"ר נברא כבן עשרים. ציוני פ' בראשית וע"ל סעי' ע"ו:

העולם שעדיין עתה נשיא ורק קורין לך כן משום זקנותך ושם ישן דעת זקנים נוחה הימנו. אבל יען דלית לך חיוורתא ידעו הכל דשמך ענה בך ואתה נאה לשמך יען שהעבירו אותך וכדי בזיון וקצף ע"כ נעשה לו נס ונעשה לו חיוורתא:

סימן קס

טעם שאמרו ז"ל המלוה בריבית אין עומד בתחיית המתים. לפי דענין התחייה הוא דגוף האדם הוא נפסד לא אשתייר ממנו כלום כ"א עצם אחד משדרה ועל אותו עצם נבנה כל הגוף. וזהו כעין ריבית. דהעצם הוא קטן בכמות ונתגדל אח"כ. כן הוא ענין הריבית דלוה מעט ומרויח הרבה. ולכך מי שלקח ריבית בעוה"ז אין נוטל לעוה"ב דכבר נפש בעליו לקח. אהבת יהונתן פ' וירא. ועי' ט"ה ח"א סעי' תכ"ה בהשמטות:

סימן קסא

טעם שאסור ליתן שלום לחבירו קודם התפנה (עי' או"ח סי' פ"ט) לפי ששמו של הקב"ה שלום ואם ח"ו מקדימו להאדם לכבדו טרם שימלוך את הבורא אז גורם פגם למעלה ג"כ שמראה שיש כח ומכובד זולת היוצר וזה סתירה למה ששמו של הקב"ה שלום.[737] עבודת ישראל פ' נח:

סימן קסב

טעם. שאמרו ז"ל כל הגוזל פרוטה מחבירו יוליכנו אחריו אפי' למדי. מפני מה תפסו בלשונם דוקא מד"י. משום דכתיב גבי מדי הנני מעיד עליהם את מד"י אשר כסף לא יחשובו וזהב לא יחפצו. הנה נראה דבמדי אינו חשוב כ"כ כסף וזהב ומכ"ש פרוטה אחת לא נחשב לכלום קמ"ל דאפ"ה צריך להוליך אחריו אפי' למד"י. אגרא דפרקא אות צ"ד:

[737] **ואם** אמר מקצת ברכות קודם ברוך שאמר אין לחוש כ"כ ובמשכים לפתחו אסור עד שיתפלל תפלת י"ח. מ"א סימן פ"ט סק"ח ומחצית השקל שם. ועי' פ"מ שם סק"ט דאם יוכל ליתן ידו בלא אמירת שלום שפיר דמי:
ובדרישה שם כתב וז"ל אבל מותר לומר לו צפרא דמרי טב כשהוצרך ללכת אליו לראות איזה עסק אבל להקביל פניו אסור אפילו בכה"ג וגם לכרוע לו אסור כשאומר לו צפרא טבי:
בספר אשל אברהם שם כתב דכשאמר סתם צפרא טב ולא אמר למי אין זה בכלל קפידא כי יכול הוא להתפרש שמתפלל כן על עצמו או על כלל ישראל וכל שלא פי' תיבת דמרי אין זה בכלל קפידא במשכים לפתחו. וכן כשאינו משכים לפתחו ממש רק חבירו יושב בחדר של צבור או בחדר של חבירו וכדומה אין זה בכלל משכים לפתחו ע"ש. ובש"ע התניא שם. סעי' ג' כתב דנהגו שלא ליתן שלום קודם התפלה אפי' מצאו בשוק ע"ש:
ובסידור דרך החיים כתב וז"ל כיון שעלה ע"ה אסור לו לאדם להקדים לפתח חבירו או לבית הכנסת לילך ממקום הקבוע לו למקום חבירו ולומר לו צפרא דמרי טב ומכ"ש ליתן לו שלום או לכרוע אליו ואפי' הוא רבו או אביו אסור. אך כשאינו הולך להקביל פניו רק כשהוצרך ללכת לאיזה עסק לראות דרך מקומו של חבירו (אבל לא להתעסק) ואגב זה הולך לפתחו מותר לומר לו צפרא דמרי טב אבל לומר שלום או לכרוע אליו אסור ונהגו קדמונינו לאסור לומר שלום אפי' פגעו בדרך אף שרגיל לומר לו שלום. רק לומר לו צפרא דמרי טב. כדי שיתן לב שאסור להתעכב בדברים אחרים כלל עד שיתפלל. וכל זה לפתוח לומר לחבירו שלום אבל כשחבירו שואל בשלומו מותר להשיב בכל ענין:
ואיתא בזוהר וארא דף כ"ג ע"ב אסור לאקדמא שלום לב"נ חיובא. ואי אצטריך יקדים ליה כדוד דבריך לי' לקב"ה ואתחזי דבגיניה קאמר. וכן איתא בזוהר מקץ דף ר"ה אסור לאקדמא שלום לב"נ חיובא דכתיב אין שלום אמר ד' לרשעים ומשמע משם שאפי' אין להשיב ג"כ שלום. ואפי' למי שרק חשוד בעיניו לרשע. וע"ל סעי' מ"ג:

סימן קסג

טעם שקראו לרבי **רבינו הקדוש**. מפני שלא שלח ידו מאבנטו ולמטה. שבת דף קי"ח. וי"א בירושלמי **לפי שנולד ביום השמד** ואביו רצה למולו. ובירושלמי דסנהדרין אמר לפי שלא הביט מעולם במילתו:

סימן קסד

טעם. שכמה פעמים נזכר **ר"מ** בשם **אחרים**. לפי שכל השמועות שקיבל ר"מ מאלישע בן אבויה שהי' רבו כדמוכח במס' חגיגה ובכמה מקומות מן המדרש קבעום בשם אחרים. מפני שהי' שמו אחר. אבל שאר השמועות קבעום בשמו. כי לפי **הטעם** דאמר' בגמ' (הוריות דף י"ג) על שרצה לזלזל בכבודו של רשב"ג להיותו יותר חכם ממנו ונתגלה הדבר לרשב"ג וגזר שלא יאמרו התלמידים הלכה בשמו כי אם בשם אחרים. קשה הא אמרינן בגמ' (ברכות ט') מאימתי קורין את שמע בשחרית ואפליגו ר"מ ואחרים. א"כ אחרים לאו היינו ר"מ.[738] הליכות עולם דף ג'. וכתב וכן מצאתי בברייתות:

סימן קסה

טעם. שר"מ נקרא ג"כ **ר' נהוראי**. ע"ש שהי' מאיר עיני חכמים בהלכה[739] לימוד התלמידים כלל ב' אות א':

סימן קסו

טעם. שנקרא **יחזקאל בן בוזי**. על דהוה מבזה גרמיה לגבי מאן דגדול מיניה. זוהר פ' תרומה:

---

[738] **בספר** תפלה למשה פי' **שנו חכמים בלשון המשנה ברוך שבחר בהם ובמשנתם** ר"ל למה שנין שם החכמים במשנה כגון רש"א רמ"א יאמר סתם יש אוסריך ויש מתירין. ולזה מתרץ המשנה ברוך שבחר בהם. ר"ל השמות של התנאים ג"כ מסוגלים ובמשנתם שמשנתם מתוק ומסוגל מאד.

[739] **רבי יצחק** הי' חרש ברזל. ולכן נקרא על שם מלאכתו **נפחא**. וכן ר' **יוחנן בר נפחא**. כמבואר (בסנהדרין צ"ו) **רב אדא**. הי' מודד קרקעות. ולכן בקורא ע"ש מלאכתו **רב אדא משוחאה** כמבואר בב"מ ק"ז. **אבא** הוי מקיז דם ולכן נקרא על שם אומנתו **אבא אומנא**. כמבואר (תענית כ"א) וכבר נודע מצדקתו וחסידותו דהוי אתא לי' שלמא כל יומא ממתיבתא דרקיע ע"ש. **רב אבין**. הוי נגרא ונקרא על שם מלאכתו **רב אבין נגרא**. כמבואר במס' שבת כ"ג. והוא אביהם של הני תרי גברי רברבי **רב אידי ורב חייא** ע"ש: "ד"

סיני. הוא **רב יוסף** ונקרא כן. לפי שהי' בקי במשניות כנתינתן מסיני. **קטינא חרוך שקי**. הוא **רבי זירא** ונקרא כן. לפי שהי' בודק א"ע בכבשן של אש אי שלטא בי' אור של גיהנם. יומא חד יהבו בי' רבנן עינייהו ואיחרכו שקיה ומהאי טעמא אסיקו ליה האי שמיא. וקטינא. לפי שרב זירא איש קצר הי' כדאיתא במציעא פרק השוכר. **שמואל** היו קורין לו **אריוך**. על שם שהלכ' כמותו בדיני. ואריוך מלך הי' ודינא דמלכותא דינא. הליכות עולם:

אביי היו קוראים לו דרך נוטריקי"ן "אשר "בך "ירוחם "יתום ר"ת **אביי**. לפי שכשעברתו אמו מת אביו. ילדתו מתה אמו. ומשום הכי קרו לי' **אביי** לרמוז שהקב"ה ירחם אותו. עי' מדרש תלפיות אות א':

יהודא מכבי הי' קורין אותו ע"ש שתמיד כשהי' לוחם מלחמות הי' אומר "**מי** "**כמוכה** "**באלים** "**י**"**י** שהוא ר"ת **מכבי**. דגל מחנה אפרים:

סימן קסז

טעם. שרב אחא ורב גבוהה ורב אחדבו והרבה זולתם קראו **רבנן סבוראי**. לפי שנתגלגלו לישראל צרות משונות ולא היו יכולין הישיבות ללמד על מי מנוחות והי' מפלפלין על הבנת המשניות עפ"י הסברות. שם כלל ד' אות ד':

סימן קסח

טעם. שנוהגין **למנות רב לפורים**. עפ"י מ"ש (ב"ב קס"ד) דמי שהי' שר ועברוה' והדר אוקמוהו נקרא ארכן דיגון שהחזירוהו אחר שהעבירוהו ע"ש. והנה ר"ת של אד"ר ארכן דיגון. רב שנתמנה פעם שנית אחרי שהעבירוהו. כי בכל שנה מחדשין אותו. ראיתי באיזה ספר:

סימן קסט

טעם שכתבו התלמוד בבבל ובארץ ישראל בלשון ארמי. כדי שידעו את המצות אפי' עמי הארץ. ולכך הי' מתרגמין בעת קריאת התורה[740] ס"ח סי' תשפ"ה:

סימן קע

טעם. שלא נקרא **אבוה דשמואל** בשמו. יען כי אביו הלך בסחורה למקום רחוק לימים מצאה אותו מדיינית אחת שהיתה יודעת בלשון העופות ותבעתו לדבר עבירה ונתנה לו אלף ככרי כסף ואמר לה למה. אמרה ליה שמעתי כי בזה הלילה תוליד בן שלא יהי' כמוה בחכמה. וכששמע זה הלך בקפיצה הלילה לביתו וידע את אשתו ונתעברה ושב לדרכו בקפיצה. וכשבא הדבר לב"ד הלקוה וילדה בן **ונקרא שמו שמואל** ואח"כ בא אביו והעיד עליו. והיה שמואל אומר אני ידעתי כשלקו את אמי והכוני ב"ד ברצועה על ראשי ומקום הרצועה ניכר בראשי. שפצעו אותו. וע"ז היו קורין **אבוה דשמואל**. להודיע לכל כי אביו הוא. עיין תוס' קידושין דף ע"ג ע"א בד"ה מאי איכא והרא"ש שם סימן ז':

סימן קעא

טעם. שאמז"ל **העונה אמן אל יגביה קולו יותר מן המברך**. כי עיקר המברך הוא הנשמה. **כל הנשמה תהלל יה**. והגוף אינו אלא כעונה אמן ונגרר אחר הנשמה. לזה אל יגביה קולו יותר מהתלהבות המברך הוא הנפש והנשמה. נועם מגדים בשם הרב הקדוש מוהר"ר **משולם** זלה"ה:

[740] **ובשל"ה** הק' בסופו בהקדמת בנו הגאון כתב בגלל הדבר הזה בהיותי אב"ד ור"מ בק"ק פראנקפורט תקנתי תקון גדול לכל בני חברותא קדישא שימצאו אסופות אסופות שילמדו התפלות מראשית השנ' עד אחרית השנה ופיוטים וסליחות להבין לפחות פי' המלות כדי שלא יצפצפו כעופות המהגים ומצפצפים ואז יעלה התפלה לאל נורא עלילה:

סימן קעב

עוד טעם. לפי שנאמר **גדלו לי"י אתי** ונרוממה שמו יחדיו. לבוש סי' קכ"ד סעי' ו':

סימן קעג

טעם. ששה סדרי משנה מתחילין במ"ם פתוחה **מאימתי** כו' ומסיים במ"ם סתומה **בשלום**. לרמוז שאין לפתוח פיו רק לדברי תורה ולסתום פיו אח"כ[741] זרע קודש לפסח:

סימן קעד

טעם. שאומרים **והוא רחום** בתפלת ערבית עפ"י המדרש שלשה מלאכי חבלה מושלים בגיהנם ושמם משחית אף וחמה. ולעת ער שולטים. ולכן אומרים והוא רחום יכפר עון ולא ישחית. כנגד המלאך ששמו ישחית. והרבה להשיב אפו כנגד המלאך ששמו אף. ולא יעיר כל חמתו. כנגד המלאך ששמו חימה. ראיתי באיזה ספר:

סימן קעה

טעם. שנקרא **יוצר**. נפי שקרבו הפייט ליוצר אור ובורא חשך. **עוד טעם**. לפי שהוא שבח ליוצר כל.

סימן קעו

טעם שנקראים הימים מי"ז עד אחר ט' באב **בין המצרים** לפי שקורין באלו השבועות פנחס מטות ומסעי ודברים שיש בהן חלוקת הארץ להיות רמז לנחמת ציון וירושלים שנזכה לחלק הארץ כמו שנאמר לאלה תחלק הארץ. ומן המצר נזכה לעלות ברחבה לארצינו. ראיתי באיזה ספר:

סימן קעז

טעם. המנהג כשאומרים **פותח את ידיך** נותן היד על התפילין. לפי כשאומר פותח את ידיך צריך לכוין הר"ת **פא"י** וס"ת **חת"ך** והוא השם של פרנסה ויתפלל במחשבתו על מזונותיו. ע"כ מניחין היד על התפילין בשעה שאומר פותח את ידיך לרמז מה שאנו מתפללין על הפרנסה הוא רק כדי לקיים המצות ולא להנאת גופינו.

כדי לקיים המצות. ומטעם זה נותן היד על התפילין כשאומר **יוצר אור ובורא חושך**. לרמז שלא נברא היום והליל' רק כדי לקיים **והגית בו יומם ולילה** ולא יאבד אחת מכן בשינה ובאכיל' ושתי' ודברים בטלים אלא בדברי תורה ותפלה:

[741] **כי** הנה כשאדם רוצה לדבר אות מום שהוא ב' ממי"ן מ"ם פתוחה ומ"ם סתומ' כשפותח פיו לומר מ"ם ואינו גומר אותה אינו עדיין תיבה כלל וכשאומר התיב' מוכרח לומר עוד מ"ם וסותם הפה ורמזו לנו חז"ל שהתחילו המשניות במ"ם פתוחה וסיימו במ"ם סתומה שסותמת הפה כנ"ל להורות שלא תדבר רק בתור' ותיכף כשתסתום סתום פיך כי כל פטפטייא בישין לבר מפטפטייא דאורייתא דטבין. שם ליל א' של סוכות:

סימן קעח

טעם. שנוהגין שא"א קדיש רק י"א חודש שלא להחזיקו לרשע. והרינו כפרת משכבו (עלי יבא כל דבר רעה הראוי לבוא על נפשו) אומר הבן כל י"ב חודש. לפי שאם אינו אומר הכ"מ צריך לומר ז"ל ושמא עדיין לא זכה לעוה"ב ויש כאן שקר משא"כ במה שאינו אומר קדיש הוא בשב ואל תעשה. ט"ז יו"ד סי' ר"מ ס"ק י"ב:

סימן קעט

טעם. שפותחין הארון בתפלת עלינו שאומרים במוסף לר"ה ויוה"כ ואין פותחין בכל השנה. לפי שעלינו לשבח הוא שבח גדול ביותר ע"כ אין פותחין הארון לאמירתו אלא בר"ה וביוה"כ כדי להגדילו בעיני העם ויאמרוהו עי"כ גם בשאר ימות השנה בכוונה יותר גדולה.[742] לבוש סי' קל"ג:

סימן קפ

טעם. שמברכין שהחיינו אפי' על המצות שאינם תלוים בזמן. לפי שקצוב לכל יום כך וכך מצות יהי' נעשים ביום זה כמ"ש יום ליום יביע אומר[743] וכן שהחיינו כמה יברכו. נמצא זה תלוי בזמן ומברכין שהחיינו כו' לזמן הזה. זרע קודש בליקוטים:

סימן קפא

טעם. שהצדיק **נקרא כל**. לפי שהוא שלם בכל המדות[744] כי מי שהוא שלם במדה אחת לבד אינו נקרא צדיק. **ותיבת כל ואת** מורין על ריבוי. כי **את** הוא **התחלה מא"ת ב"ש** שמחבר אותיות מא"ב הרחוקים זה מזה. **וכל** הוא **הסיום מא"ת ב"ש** ומורה על בחינת צדיק המחבר לעצמו את מי שמשפיע אליו. זרע קודש לפסח:

---

[742] **בספר** א"ר סי' קל"ב סק"ג כתב בשם מ"מ שיש לומר עלינו אחר סיום התפלה באימה וביראה ברתת וזיעה בשיפוי ראש כי כל צבא שמים שומעין והקב"ה עומד עם פמליא של מעלה וכולם עינים ואומרים אשרי שככה לו וכו' עכ"ל:

[743] **בספר** אור המאיר פי' בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **דוב בער ממעזריטש** זצוק"ל הפסוק **יום ליום יביע אומר** שיום אחד מתפאר ליום ב' בכשרון פעולתם של הצדיקים לומר כה וכה עבדו בי מצות ומעש"ט ונתנו הארה בי מיום העליון. כי נודע כשישראל עושין מצות ומע"ט בפרטי העיתים כל עת לפי הצורך נותנים חיות והארה עליונ' להעת שעשו בה המצות. וזה יום ליום יביע אומר לשון התפארות כמו את ה' האמרת או יתאמרו כל פועלי און משמע לשון התפארות:

[744] **ובשם** הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **דוב בער ממעזריטש** זצוק"ל **אדון עולם אשר מלך** בטרם כל יציר נברא לעת נעשה בחפצו כל וכו'. כי הצדיק נקרא בשם כל יציר. כי הוא העיקר מכל היציר וכאומרם ז"ל כל העולם כולו לא נברא אלא בשבילו. וזה פי' **אדון עולם אשר מלך** בטרם כל יציר נברא. היינו קודם שהצדיק נברא בעולם. שהוא מתייחס בשם **כל יציר**. אמנם לעת נעשה ונברא הצדיק מעתה הוא **בחפצו כל**. פי' בידו לעשות כרצונו וכחפצו:

סימן קפב

טעם. המנהג שהיולדות בעת לידתם אחר שהם שוכבים על המטה עושים עיגול ומחיצה סביב להם. כדי שלא ישלוט בהם רוחין ולילין. כי אין יכולת השדים לכנוס מר"ה לרה"י. ספר החיים פרק שמיני. ועי' קונ"א לט"ה בהשמטה לסעי' תתרכ"ג בד"ה צריך:

סימן קפג

טעם. המנהג **שעושין המצות של פסח עגולות**. עפ"י מש"כ רבינו סעדי' ורמב"ם לפי שהאמינו אז בכמה אלקות זה בשנים וזה בשלושה וזה בצורת לבנה המאמין בלבנה. וכדי להרחיק את ישראל מאמונת הטפשים ההם תיקנו אז לעצמם לעשות הלחמים שלהם תמיד עיגול. כמו שעיגול אין לו תחלה ולא סוף. והוא רק צורה שוה. כן אמונת **בני אברהם יצחק ויעקב** רק **ביחיד ומיוחד** ית"ש[745] תולדות מנחם בשם שו"ת מהר"י אסאד ז"ל או"ח. סי' קנ"ז:

סימן קפד

טעם. שאומרים במוצאי יוה"כ ז"פ **ה' הוא האלהים**. עפ"י מה שכתבו הספרים שהרגלים הם כנגד האבות. **פסח** הוא כנגד אברהם **שבועות** כנגד יצחק. **סוכות** הוא כנגד יעקב כמאה"כ **ויעקב נסע סכותה**. והנה כתבו הפוסקים שתיכף במוצאי יו"כ יתחילו בעשיית הסוכה כדי לצאת ממצוה אל מצוה (עי' רמ"א סי' תרכ"ד סעי' ה') והנה יעקב גימט' ז"פ הוי'. ולכן אומרים ז"פ **ה' הוא האלהים**. כי סוכה בגימט' האלהים בכדי שיזכירו שתיכף במוצאי יוה"כ יתחילו בעשיית הסוכה:

ובהעמיק יותר כי הנה **באליהו** שהוא גימט' ב"פ הוי' אמרו שני פעמים ה' הוא האלהים. ויעקב גימט' ז"פ הוי' ע"כ אומרים ז' פעמים **ה' הוא האלהים**. כי האלהים גימט' הוי"ה אדנ"י ובגימט' סוכה. בשם ידידי הרב הגדול מו"ה **משה זאב מזווה** נ"י:

סימן קפה

טעם. שבכל פעם שתוקעין בסדרים אומרים אחריהם **היום הרת עולם**. לפי דקי"ל בא' בתשרי נברא העולם. וראוי להזכירו בשעה שתוקעין שהוא סימן לקבלת מלכותו כמלך שתוקעין ומריעין לפניו בחצוצרות ביום קבלת מלכותו[746]. לבוש סי' תקצ"ב סעי' ב':

[745] **ולזה** ג"כ המנהג שעושין **החלות של שבת וי"ט** מן **א' דר"ה עד אחר הו"ר** עגולות דוקא. כי בר"ה אומרים מלכיות. והעיקר להאמין במלך יחיד ומיוחד. לזאת נהגו לעשות אז גם הלחם לשבת ויו"ט עגול דוקא. שם:

[746] **אומרים** ארשת שפתינו כו' ואם הוא שבת אומרים היום הרת עולם אבל ארשת א"א מפני שיסד בו הפייטן מאזין ומקשיב לקול תקיעתינו. וזה אין שייך לומר בשבת שהרי אין תוקעין היום. שם:

סימן קפו

טעם. שכותבים בכתובה כ"כ ימים בחודש. ובגט כותבים לירח פלוני. ע"פ הפסוק כי יקח איש אשה חדשה. נאמר חדש בלקיחה. וכתיב גרש ירחים. אצל גירושים כתיב ירח. ארץ החיים:

סימן קפז

טעם. שנקרא **ר"י בן פזי** לפי שבא לרשב"י וא"ל שרוצה ללמוד תורה כדי שיהי' לו עושר והשיב שילמוד והוא יתן לו עושר. פ"א אמר לר"ש והיכן העושר אמר ר"ש ש"מ שאינו עוסק בתורה לש"ש והיה רוצה לענשו ובא ב"ק וא"ל לא תענשיה דגברא רבא להוי. א"ל תיב ברי ואנא יהיב לך עותרא אדהכי בא חד ב"נ והביא כוס דפ"ז לר"ש וא"ל שירש מאביו י"ג כוסות כאלו והוא נדר א' לת"ח לקח ר"ש ונתנו לר"י בן פזי פ"א ראה ר"ש שבכה וא"ל על מה אתה בוכה א"ל טול הכוס ממני וכי אני אמכור שכר התורה ח"ו. ונשאר השם לווי בן פזי. שם בשם הזוהר:

וטעם. שנקרא ר' יוחנן בן תורתא. משום מעשה שחסיד א' מכר את שורו לנכרי. וביום השבת לא רצה השור לחרוש ורצה הנכרי לבטל כמקח. ולחש אותו החסיד באזני השור ואמר לו כל זמן שהיית בבית ישראל מצווה היית על שביתת השבת. אבל בבית זה אי אתה מצווה על שביתתה. ועמד השור וחרש. ונשא הנכרי ק"ו בעצמו ונתגייר ונפק ממנו רבי יוחנן ולכך נקרא בן תורתא:

וכתב לי ידי"נ הרב הה"ג בנש"ק מו"ה צבי יחזקאל מיכלזאהן שליט"א האבד"ק פלונסק בשם גדול א' דלכך נקרא רבינו גרשון מאור הגולה. ולא נקרא כן שום א' מגדולי הראשונים ז"ל. משום דשני תקנות של רבינו גרשון ז"ל מאיר לישראל בגלות. וזה מאור הגולה. כי הוא תיקן שלא לישא אשה על אשתו ושלא לגרש בע"כ. א"כ לא נירא שיחליף השי"ת אותנו באומה אחרת כי אין לגרש בע"כ. וכתיב (ישעי' נ') אי זה ספר כריתות אמכם כו' וכן בטוחים אנחנו במה שכ' והייתם לי סגולה כו' שלא יבחור עוד באחרת כי אין לישא אשה על אשתו כביכול וזה **וארשתיך לי לעולם** כו':

סימן קפח

טעם. שעושין חריצין לסימן על כלי החלב ולא על כלי הבשר. משום שנאמר ובחריצי החלב[747]. לבוש סימן פ"ט:

[747] **ומנהג** ישראל תורה הוא. לכן יזהר שלא לשנות שום מנהג ישראל. וראי' ממשה וממלאכים עי' ב"מ דף פ"ו ע"ב. וכמו שאירע פעם א' בעת שהי' בכל פעם עלילות דם על ישראל ולקח כותי א' סכין לשחוט שרץ א' להעליל על ישראל ורצה להראות שהוא סכין ישראל ועשה חריצים בהסכין כדי שיאמר ראו שהוא של ישראל כי כך המנהג של ישראל לעשות חריצי חלב. אך לאשר לא ידע כמה חריצים עשה יותר מג' חריצים. אך ביררו הדבר כי

עניני סגולות

חלק א

אל תטוש תורת אמך.

עי' חת"ס יו"ד סי' ק"ז סוף התשובה שהעלה **שמנהג אבותינו לשנות. איסור תורה הוא אצלינו.** ועי' סנהדרין דף ע"ד ע"א דבדבר שבפרהסיא אפי' מצוה קלה יהרג ואל יעבור. אפילו לשנויי ערקתא דמסאנא[748]. **שרוך הנעל.** שאם דרך הנכרים לקשור כך ודרך ישראל בענין אחר אפילו שינוי זה שאין כאן מצוה אלא מנהג בעלמא יקדש את השם בפני חביריו ישראל. רש"י שם. ורבינו אשר פי' הנכרים הי' נוהגין שהי' עושין שרוך מנעליהם אדומות וישראל היו עושין שחורות כדי שלא ילבשו מלבוש נכרי. ואם אומר

לא סכין של ישראל הוא כי בכל תפוצות ישראל אין עושין רק ג' חריצים ועי"ז הציל את עצמו. שפתי קדושים. ועי' בשו"ת ח"ס או"ח סי' נ"א שהאריך הרבה וכתב כל המפקפק על מנהגים צריך בדיקה אחריו ע"ש. ועי' ט"ה ח"א סעיף תתע"ו וקונ"א שם:

ובמהרי"ל הלכות יום כפור כתב וז"ל אמר **מהר"י סג"ל** אין לשנות מנהג המקום בשום ענין אפילו בניגונים [הערת המדפיס: **עי'** בית לחם יהודא יו"ד סי' קמ"ב שכתב בשם רי"ו דאסור לאדם לזמר זמר נעים לפני עובדי כוכבים פן ינגן לעבודת כוכבים שלו אותו ניגון ע"ש. ועיין ברכי יוסף סי' תק"ס דכתב על מה שכתב בספר מעשי רוקח פ"ח מהלכות תפלה בשם מהר"מ די לינזאנו בס' שתי ידות דף ק' שכתב בשם ס"ח דיזהרו מי שקולו נעים שלא יזמר ניגונים נכרים ודקדק שלא כתב שירים נכרים דזה פשיטא דאסור אלא ניגונים נכרים כלומר אף דהשיר הוא קודש הנגון נכרי יפסידהו כו' ע"ש. ונעלם ממנו דברי מהר"ם די לינזאנו עצמו שם בספר שתי ידות דף קמ"ב שכתב וז"ל וזאת היתה לי סיבה גורמת לחבר רוב שירי על ניגוני הישמעאלים כו' וראיתי קצת חכמים כמתאוננים רע על המחברים שירות ותשבחות לשי"ת על ניגונים אשר לא מבני ישראל המה ואין הדין עמם כי אין בכך כלום:] שאין מורגלים שם. וסיפר לנו מעשה בעצמו שהי' ש"צ פעם א' בקהילות (רעגינשפורג) בימים הנוראים והי' מנגן כל התפל' כמנהג מדינת (אוסטריי"ך) כי כן המנהג שם. והוקשה בעיניו שהי' אומר הפטרה בניגון בני ריינו"ס ואמר שבאותו פעם הי' הוא אומר סליחה אני אני המדבר אשר יסד רבינו **אפרים** לומר לתפלת מוסף וסבר שמצוה לומר שם לכבוד רבינו **אפרים** המחבר אשר מנוחת כבודו שם ואמרו המנהיגים אליו שאין מנהגם לומר אותה הסליח' ולא שמע אליהם מסברתו דלעיל, לימים מתה בת הרב ביום כפור והוצדק הרב הנזכר עליו הדין שלקתה בתו על מה ששינה מנהג המקום ע"ש. ועיין ס"ח סימן תר"ז:

[748] **והנה** עתה בעוה"ר רבה המכשלה אפי' בבתי היראים מניחין ליפות חדרי ביתו בכל מיני הידור. היפך מה שאמחז"ל **סד אדם את ביתו משייר בו אמה על אמה בלא סיד זבר לחורבן**. ולעשות ווילאות לחלונות [הערת המדפיס: **והרב** הצדיק הקדוש מוהר"ר **אברהם דוד מבוטשאטש** זצוק"ל עשה ווילאות לחלונות משום שמא עוברת אשה בשער מגולה שהיא ערוה וערוה בעשישית אסורה. ועי' אה"ע סי' כ"א סעי' א' קי"ל אסור לראות שערה אף הראי' אסורה:

ובספר אשל אברהם סי' ע"ה כתב גם שכתבו האחרונים ז"ל שעצימת העין אין מועיל כנגד ערוה אולי אם מעביר ידיו על גבי עיניו מועיל כמסך מבדיל ע"ש:] ובאמצע הווילון יעשו פרח כדמות ציפור הקיץ פורש כנפים והוא כעין שתי וערב. ותולין בביתם מעשה רקמה מעוטר בפרחים ודשאים נקוב בשם גוט מארגין האנדטוך. אבל אסור ליגע בו יד כי הוא תלוי רק עבור השעירים אשר מרקדין בביתם. וכן פורסין מפה על השלחן אפילו בימות החול. היפך מה שכתב או"ח סימן תק"ס התקינו שהעורך שלחן לעשות סעוד' לאורחים מניח מקום פנוי שבזה ירגישו שהי' ראוי עוד תבשיל אלא שנחסר. ובמס' בבא בתרא דף נ"ז שלחן של ת"ח כיצד שני שלישי גדיל ושליש גלאי. דהיינו שאינו עורך כל השלחן רק שני שלישים ממנו ע"ש. ובספר א"ר סימן רס"ב סק"ג כתב דיש לכסות בשבת כל השלחנות אפי' בחדר שאין אוכל שם. ועי' פמ"ג סי' תרל"ט סק"א בשם א"ר וז"ל אין לכסות השלחן במפה בשבת ויו"ט בבית כ"א בסוכה ובחוה"מ אין מכסין כלל השלחן ע"כ. וכתב ע"ז וכדומה שאין העולם נוהגין כן רק מכסים השלחן אף בביתו. גם בחוה"מ מכסין השלחן דיו"ט מיקרי ע"ש. **ובסידור האריז"ל** כתב בשם מדרש הנעלם שיש לשנות שלחן שבת מן החול. נראה מזה שלא הי' מנהגם שיהי' המפה מונח על השלחן תמיד

הנכרי לישראל בפרהסיא עשה רצועות מנעליך אדומות או נהרוג אותך יהרג ואל יעבור. ובש"ע חו"מ סי' ב' דיש לילך בדור פרוץ אחר זמן ולהוסיף גדרים על גדרי התורה ע"ש: **ובספר** מנחם ציון להרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **מנחם מענדיל מרימנוב** זצוק"ל כתב שאברהם אבינו ע"ה התחיל להיטיב להשכיל בחכמות אלוהות והבין שאין בירה בלא מנהיג הממציא כל הנמצאים ותהי ראשית מלאכתו שלא לדור בשום בית רק באהלים ישב כל ימיו. כי העוסק בבנין מטריד מחשבתו ושכלו בעצים ואבנים למדוד את תבנית הבית לכל מוציאיו ומובאיו כתבניתו. וגם אחר גמר ותשלים הבנין הוא חפץ להשים בו כלי תשמיש ותכשיטין. כלים מכלים שונים.[749] וכמו כן שאר האבות וצאצאיהם והבאים אחריהם לא ישבו בבית נכון ועליות מרווחים רק באוהלים. וכזאת מצינו ביונדב בן רכב שצוה בניו אחריו שלא לדור בבתים. וכן בארץ גושן הנהיגו מנהג אבותיהם לדור רק באוהלים. ובמצרים עשה פרעה בערמה למען שיתערבו בגוים ונתן להם חירות לקנות להם בתים במצרים. וכמו שעושין המלכיות עתה. וכן עשו רבים מעמי הארץ עכ"ל. נראה מכל זה שישמור כל אדם א"ע מדבר שהוא מותרות. ובפרט שהרבה פעמים עוברים עי"ז על כמה לאוין:[750]

וכן צריך ליזהר שלא לשנות שום מנהג ישראל אף אם הדבר תימא. וע"ז נאמר אל תטוש תורת אמך. גם נאמר צאי לך בעקבי הצאן. וכבר אמרו מנהג עוקר הלכה. ומנהג ישראל תורה הוא.[751] ועי' בהוריות דף י"ב שהי' להם בימי הקדמונים מנהגים תמוהים ואעפ"כ

[749] **ובשם** הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **משה סופר** ז"**ל מפשעווארסק** בעה"מ אור פני משה עה"ת שבא אליו אורח אחד והוכיחו על שאין ספסלים נאים בביתו. והשיבו מפני מה אין לך ספסלין. והשיב לו האורח למה לי ספסלין כי אני עובר אורח. וענהו גם אני עובר אורח:

[750] **כי** כבר נודע זאת לכל משכיל שכמו שא"א שיתחברו בכלי א' המים והאש ביחד ככה לא יתחבר בלב איש ישראל אהבת ה' עם אהבת התענוגים והמותרות. כי כשזה קם זה נופל. וכל אחד דוחה את האחד ויגרשהו. ובס' יערות דבש ח"א כתב כי בכל דבר המותרות מזיקים שולטים בו:

[751] **פוק** חזי מה בין דורות הראשונים לדורות אחרונים ומה בין חסידים שלנו ליראים הפשוטים אשר הי' בעירי של רבינו הגאון **חת"ס** זצוק"ל בעת אשר הראשים לא התחילו לעשות חדשות. רק זה שעשו מורה שעות הנקרא (אוהר) בתכלית היופי ותלו אותה בבהכ"נ וצעקו בגד זה היראים שאין רשות לנו לשנות מסדרי בתי כנסיות אפי' יתד בתמונתו [הערת המדפיס: **בספר** ארחות חיים סי' קנ"ד אות ט"ז כתב בשם שו"ת שו"מ מהד"ג ח"א סי' רצ"ט בא' שנתן מורה שעות לביהמ"ד ותלאו על הקיר. וע"ז אבו עליו אנשים והשליכו את המור"ש החוצה. ונשאל אם יוכל לשאל עליו להביאו אל ביתו. והשיב דקרוב לומר דא"צ שום שאלה ורק מהיות טוב ישאל עליו שלא מאותו ביהמ"ד שהם נוגעים ויעשה פתח שאלו ידע שיהי' צעקת רבים לא הי' נותן:]. והראשים לא השגיחו עליהם ובצעו מעשיהם. וכאשר ראו כן הלך הטפסר המאה"ג **בעל שלמי נדבה** ז"ל ואמר לקצינים יראים כל אחד יקח אבן בידו ואני אלך בראש ואתחיל במצות לעקור מזימות רשע של התחדשות. ואבן הראשון זרק בעל שלמי נדבה ז"ל וכמה מהנכבדים אחריו עד ששברו אותה שברי שברים. והמתחיל במצוה אומרין לו גמור. אמר בעל שלמי נדבה ז"ל. התחדשות אביזריהו דע"ז היא. וע"ז צריכין לשרש אחריה ולקח גרזן והכו את השברים עד כתות. וכל העלילות של הראשים בערכאות לא הועילו נגד אמתת יראתם:

שוב פעם אחד בקשו הראשים לבטל בפ"ב המנהג **שוהל קלאפען** ומיד עמד הקצין הנכבד הרבני מו"ה **צבי הירש יפה** ז"ל ולקח פטיש בידו ואמר הם יעבירו השוהל קלאפער ואני אלך בעצמי ערב ובוקר שוהל קלאפען. וכאשר

חששו להם מאד. וזה סימן התחלות אפיקורסות ומינות מי שמשנה מנהגי ישראל וצריך בדיקה אחריו. עי' שו"ת חת"ס או"ח סי' נ"א שהאריך הרבה בזה:

ובספר מא"ד **אם לא תדעי לך** היפה בנשים. פירש"י שחדל לו הרועה מלהנהיג אותם **צאי לך בעקבי הצאן**. הסתכלו בפסיעות דרך שהלכו הצאן והתבוננו בדרכי אבותיך הראשונים שקבלו תורתי ושמרו משמרתי ומצותי ולכו בדרכיהם עכ"ל הרש"י ז"ל. הכוונה אין לך עצה אחרת אלא להשגיח ולהסתכל מאד מאד שלא לזוז שום נטיות מפסיעות של אבותיך הראשונים ומכל מנהגיהם וסייגיהם וגדריהם לשנות לשון ושם[752].

ראו כן נשאר המנהג כקדם.

והיה רגיל על לשונו של הגאון הקדוש **בעל החת"ס** החדש אסור מן התור' בכל מקום כי הי' שונא חדשות מעולם:

וכן בענין תהלוכות הבגדים לא ילבש בגדים יקרים רק בדרך הממוצע לפי היכולת. ויזהר בבגדיו שיהי' נקיים בלא כתם ובלא שמנונית. אבל לא ילבש בגדים בדרך הגאוותנים והשחצנים ולא יקפיד מאד לכל מיני קישוט וסנסול הן בבגדיו ובמנעליו ובסלסול שערו ולהסתכל במראה תמיד. [הערת המדפיס: בספר התשב"ץ סי' תקמ"ו כתב **שרבינו שמשון** משנ"ץ כשהי' עיניו כואבים הי' מכסה פניו במסוה חוץ מן העינים והי' מסתכל במראה:] כי הבגדים הם מחריבים עולמות הן מצד מה שלובשים בגדים יקרים ודבר זה גורם גזל וגסות רוח. עוד רעה גדול' מזה שלובשים מלבושי עכו"ם ואין ניכר בין יהודי לשרי עכו"ם. ודבר זה גורם קנאה ושנא' לבני ישראל. ואפילו במצרים שהיו משוקעים במ"ט שערי טומאה עכ"ז היו מצויינים במלבושיהם. והיו מכירים מי הוא יהודי.

ובשם הרב הצדיק הקדוש **מהר"י מבעלז** זצוק"ל על מה שפירש"י ז"ל (במדבר כ"א) בפ' וישמע הכנעני מלך ערד ישב הנגב. זה עמלק כו' ושינה לשונו לדבר בלשון כנען כדי שיהיו ישראל מתפללים להקב"ה לתת כנענים בידם והם אינם כנענים ראו ישראל לבושיהם במלבושי עמלקים ולשונם לשון כנען אמרו נתפלל סתם שנאמר אם נתן תתן את העם הזה בידי. וקש' למה לא שינו לבושיהם ג"כ ככנענים ואז בודאי יסברו ישראל שהם כנענים ויתפללו רק על כנענים. רק שהעמלקים חששו שאם ישנו מלבושיהם ג"כ ככנענים ישארו כנענים. ועתה מה מאד צריך כל אדם להיות נזהר שלא לילך בחוקות הגוי ויהי' מובדל מהם במלבושיו ובשאר מעשיו בכדי שלא יהי' מעורב ביניהם וילמד ממעשיהם. וכן הוא אומר ואבדיל אתכם מן העמים:

עוד פי' הרב הקדוש הנ"ל הכוונ' מה שפרש"י ז"ל על פסוק (וישלח) נסעה ונלכה בשוה לך. ולכאור' לנגדך משמע להיפך. ופי' דעשו אמר ליעקב אע"ה שתהלוכי הבגדים יהי' בשוה. ואלכה לנגדך. ובשאר הענינים תוכל לילך בדרך אחר ממנו. והשיב לו **הילדים רכים**. אם

[752] **ועתה** בעוה"ר הרבה אנשים משנים שם ישראל לשם עכו"ם. מי ששמו יצחק כשם יצחק אבינו קוראים אותו איגנאץ. ומי ששמו דוד כשם דוד המע"ה קוראים אותו עדוואַרד. ליב. לעאפאלד. ולא נודע שמם האמיתי כ"א בשובם לעפר שם יחקקו על המצב' שמם האמיתי. ובספר קישוטי כלה כתב דעליהם נאמר קראו בשמותם עלי אדמות. דרק על המצבות נחקק שמות יהדות שלהם ע"ש. אמנם כעת אף על המצבות יש הרבה אשר כותבין רק שם המכונה. כך דרך היצה"ר היום אומר לו עשה כך ומחר עשה כך. האב ישנה השם והלשון. והבן ישנה מנהגי ישראל. ובן הבן יצא חוץ לשיטה. ואחריתו עד אובד:

פוק חזי החילוק שיש בין דברי יעקב אע"ה לאביו ובין דברי עשו. כי עשו דיבר בלשון גאוה כדרך בעלי שחץ שמדברים בלשון ד"א ובלשון נסתר יקום אבי. כי יש פירוד ביניהם. ויעקב דיבר בלשון נוכח קום נא שבה ואכלה כדרך יראי השם. כי יש התחברות הנפש ביניהם והם כולם נפש אחד. ועשו נפשות כתיב בי':

ובספר נזיר ה' הובא איך שרבינו מוהר"ר **שמעלקי מנ"ש** זצוק"ל הי' בן נ"ב שנה ביום מותו. והי' לוי הכל כמו שמואל הרמתי. ואמר שהוא גלגול שמואל הרמתי. ואם לא היו משנים שמו משמואל לשמעלקי הי' ממש בכל המעלות כמו שמואל הנביא ועכשיו ששינו שמו משמואל לשמעלקי נשאר שמעלקי. ועתה פוק חזי עד היכן הדברים מגיעים כי שם הנקרא לאדם בהולדו ודאי מזדמן מאת השי"ת באשר הוא שמו למעל' והוא חיותו של אדם כל ימיו. ומה מאד צריך ליזהר שלא לשנות שם ישראל לשם עכו"ם. כי הוא תחבולות הס"ם לתפוש את האדם במצודתו ולטמא אותו כי בתר שמא אזלינן. וכי אין נאה יותר שם ישראל משם עכו"ם. ובס"ח סי' תתשל"ט כתב לפיכך סמך זה ספר תולדות אדם לפסוק לקרא בשם. שיקרא אותו בשם ה'. אחר שם של יהודי ולא שם של נכרי:

ובספר קדושת לוי פי' הפסוק **ויוסף היה במצרים**. היינו שלא שינה שמו כי אפי' פרעה שקרא שמו צפנת פענח אעפי"כ לא קרא עצמו רק יוסף. וגם פרעה עצמו אמר לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו. כי בשביל שלשה דברים

ומנהגי ביהכ"נ. והנהגות לימוד הילדים. וכ"כ יהי' דברים האלו יקרים אצלך מה שקבלת מאבותיך שאם יבוא אחד וירצה לשנות שום דבר ממה שקבלת מאבותיך תאמר לו כופר אתה. פושע אתה ומינות נזרקה בך. וגם אם הוא כגובה ארזים גבהו. ואותן הגבולים שגבלו הראשונים ואותו המסילה והדרך שפינו אבותיך וסלקוהו מאבן ודרכו בה מימות עולם. המה יביאוך אל הדרך הישר ולהרחיק אותך מחברתם **ותלך לבטח עד נכון היום**. [השמטה: (שם דף ל"ה ע"ב) **לשנות לשון ושם**. בספר הגלגולים פ' נ"ט כתב שכל אדם מישראל מלבד השם שיש לו שקורים לו אביו ואמו יש ג"כ שם אחר אל אותה הקליפה שהיא עם האדם. והשם שקורים לו אביו ואמו בעת שנימול הוא נכתב למעלה בכסא הכבוד וכך הוא נקרא למעלה כי אין הדבר באקראי כי הקב"ה מזמין אותו השם בפי אביו ואמו שיקראוהו כן ולכן ר' מאיר ור' יהושע הוו בדקו בשמא. ועי' קונ"א בהשמטה להעי' תתקכ"ט בד"ה וראיתי:]

וכן לא תאמרו כיש מהכופרים כי נשתנו העתים ונתחלפו הזמנים. יוצק זהב רותח לפיות האומרים כן. כי הטבע והזמן המה נכנעים ומשועבדים לתורה ולא שהתורה תשתנה ח"ו עבור הזמן. כי כל העולמות נבראו רק עבור קיומה של תורה:

וראיתי בספר אחד שמביא ראיה מש"ס דנשתנה מנהג במתים ממה שנהגו מלפנים. ובודאי עבור דהנכרים התחילו לנהוג כן ולכן עזבוהו ישראל. דהנה תנן (ברכות דף נ"ג ע"א) אין מברכים על הנר ועל הבשמים של מתים מ"ט נר לכבוד היא דעבידא. ואר"י א"ר כל שמוציאין לפניו ביום ובלילה אין מברכים עליו. ופירש"י מת שהוא חשוב להוציא לפניו נר ביום אם הוציאוהו בלילה במו"ש לקבורה אין מברכין על אותו נר דלכבוד עבידא ולא להאיר ע"ש. וכן תנן (ביצה ו' ע"א) יו"ט שני לגבי מת כחול שוי' רבנן ואפי' למיגז לי' גלימא ולמיגז לי' אסא. הנה גם בזה נראה שהמנהג הי' בימי התלמוד

נגאלו ואחד מהם בשביל שלא שינו שמם. וזהו **ויוסף הי' במצרים**:

ובספר מעין גנים דף י"א כתב וז"ל לשונות ישראל מחיוב להיות משונים מלשונות הגוים. דהיינו שיהי' עם תערובות לה"ק ותרגום. ואסור לישראל לשנות לשונו ולדבר בלשונות הנכרים שיהי' לשון זה רגיל תמיד לדבר בו כי עי"כ מתערבים בגוים ולומדים מעשיהם ומזה יבוא אריכות הגלות:

ועי' חת"ס אה"ע ח"ב סימן י"א דמה שאנו מדברים כמה שינוים בשיבושים וקלקולים מלשון אשכנז שהוא צח וברור. משום שגם המה היו בקיאים בלשון לע"ז. ובכוונ' שבשו הלשון. ובזה יצאנו מאיסור שגזרו על לשונם (ירושלמי שבת דף ו') משום שעי"כ שוב אין לנו עמהם התאחדות בלשונם כדי שיסובב מזה הריסות התור'. ובתנדב"א סוף פכ"ג כתב כשהיו ישראל במצרים נתקבצו כולם באגודה אחת וכרתו ברית שלא יניחו לשון של יעקב אבינו ושלא ילמדו לשון של מצרים מפני דרכי ע"ז. (ולסמ"ג שינוי לשון הוא בכלל אזהרה בחוקותיהם לא תלכו. (ולירושלמי) בכלל גזירות י"ח דבר הוא. ואחז"ל אפילו אליהו בא אין שומעין לו. ועי' (צפני' ג' ט') על פסוק כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד. ז"ל (מצודות) אחדות הלשון יהי' סיבה שיתאחדו באמונה:

ובספר מגדל עז להגאון יעב"ץ כתב ואמרו שאם יגדל הילד ולא ישמע לשונות אחרים אז יתחיל לדבר לשון הקודש מעצמו בלי לימוד שהוא לשונו המוטבע בו:

לתת פרחים והדסים למת. ומדוע עתה נשתנה. אלא ודאי הטעם. לפי שהעכו"ם התחילו לנהוג כן וכמבואר בספרי פ' שופטים על קרא לא תקום לך מצבה אשר שנא ה' אלהיך אף שהי' המצבה חביבה בימי האבות. מ"מ עכשיו שנא אותה. מפני שעשו האומות אותם ג"כ חק לעבודתם והובא ברש"י ע"ש:

ובספר פחד יצחק אות צ' כתב בשם באר שבע. **הטעם**. שאין אנו מתפללים בכריעת ברכים שיש לה שורש ועיקר ממש מן התורה ומן הכתובים ומן הנביאים משלמה ודניאל וזולתם. משום חוקי ע"ז. ומעתה אם שדבר המביא לידי הכנעה וכוונה גדולה נוכח פני ה' בטלו אותה מאחר שקבעו הכריעה בחוק ע"ז. דברים שמביא שעל ידי זה מתערבים בגוים ולומדים מעשיהם עאכו"כ:

ובספר הואיל משה כתב בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **שלום מבעלז** זצוק"ל לפרש המסורה **ושמתי פדות בין עמי ובין עמך** (וארא) חסר ו'. פדות שלח לעמו (תהלים קי"א) ג"כ חסר ו'. **והרבה עמו פדות** (שם ק"ל) היא מלא. ואמר בדברי קדשו שהוא כנגד ג' מלחמות היצר שיש לישראל. הא' עם בני בריתו כמשל ההמוני אמור לי עם מי תלך ואגיד לך תכונתך. והב' בהתבוללות והתערבות מבני עם זולתו כמ"ש ויתערבו בגוים כו'. והג' אויבו היצר הרע שבא עמו מיום הולדו[753] וזהו **פדות שלח לעמו** היא נגד מלחמה הא'. **ושמתי פדות כו'** היא נגד הב'. **והרבה עמו פדות** היא נגד השלישי שהוא מלחמה הגדולה. לזאת כתיב מלא. ולולא שהקב"ה עוזרו הי' נופל בידו:

חלק ב

עליית דרך ארץ

בספר מגדל עז להגאון יעב"ץ כתב בשם ס' מעלת המדות וז"ל בני בואו ואלמדכם מעלת ד"א דעו בני כי מעלת ד"א מדה חשובה עד מאד בעבורה יקנה האדם חיי העולם הזה והבא. חביבה היא מדת ד"א לפני המקום ב"ה לפי שאין ישובו של עולם כלים אלא בד"א. וכל מי שאינו בד"א אינו חשוב לכלום אלא כבהמה וכחיות המדבר. ואמרו חז"ל כל מי שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בד"א אינו מן היישוב. והמחזיק בשלשתן עליו הכתוב אומר והחוט המשולש לא במהרה ינתק:

[753] **בספר** מעין גנים להגאון הקדוש **מדינוב** זצוק"ל דף י"ג כתב כי זה ידוע שהיצה"ר אינו מפתה לאדם בתחילת פתיותו במלתא דאיכא בה עון גדול. כי בודאי אפילו הפחותים שבישראל ימנעו לשמוע קול פיתיותו כי **כפלח הרמון רקתך**. אבל מה עושה השטן בתחבלותיו כובש את האדם ובתחלה בא לפתותו בדברים המתוקים כדבש ונופת צופים ומייפ' טענותיו באומרו על לבו של השומע לו שזה הדבר אין בו איסור מן התור' כלל. רק שהם כעין סיג וגדר בעלמא להטפשים ולחכם כמותך לא נמסר כלל ע"כ:

לא יאכל מעומד ולא ישתה מעומד[754]. ולא ידבר בסעודה. ולא יקנח הקערה. ולא ילקק אצבעותיו (מס' ד"א). ויאכל בימין ולא בשמאל (יעב"ץ). בא לאכול צנון ובצלים אוכל ממקום העלין[755] (ביצה כ"ה). ולא יאכל דבר ויתלוש בין שיניו ויחזור בקערה על השלחן.[756] ולא יתכוין לישב בראש אלא במקום שיזדמן לו ואפי' הוא אדם גדול ממנו בשנים שהרי זה עובר על חק המוסר.[757] ועוד שיש לחשוב שמתוך שהוא גדול ממנו אולי יש לו זכות יותר ממנו. וא"צ לומר אם גדול ממנו בחכמה כי הוא עובר על חק התורה[758] (ארחות חיים להרא"ש). לא ישתה כוסו בב"א ואם שתה הרי זה גרגרן. שנים דרך ארץ. שלשה מגסי הרוח (מס' ד"א פ"ו). לא ישתה הכוס ויתננה לחבירו מפני סכנת נפשות (שם פ"ט). אין שותין מים בפני רבים אלא הופך פניו לצד אחד ושותה. ודכוותי' במס' ביצה בפ' אין צדין בתוספתא לא יאכל אדם מן הפרוסה ויחזרנה בקערה משום סכנת נפשות. א"ר אלעזר כל מי שאינו משייר פת על השלחן אינו רואה סימן ברכה לעולם. לא יאכל אדם כביצה פרוסה בידו ואם אחז ה"ז רעבתן. אין מסתכלין בפני האוכל ולא במנתו שלא לביישו.[759] רמב"ם פ"ז מהלכות ברכות:

בפרק ג' שאכלו. שנים ממתינין זה לזה בקערה (אפי' כל א' קערה שלו לפניו או במיני פירות שיש לכל אחד לפניו. ב"ח) שלשה אין ממתינין. בעירובין דף נ"ג משיירין פאה בקערה.[760] בפרק אחרון דקדושין בסופו האוכל בשוק הרי זה ככלב ופסול לעדות.

---

[754] **בספר** תו יהושע כתב בשם לקוטי צבי החדש שהביא בשם רש"י ישן דמשקה הנקרא יין שרף היוצא מזיעה של מיני דגן או פירות או מיין יכול לשתותו מעומד ובשעת הדבר רח"ל סגולה שישתה דוקא מעומד ע"כ. וכתב שם וכן ראיתי אנשי מעשה ששותין יי"ש מעומד ואין מקפידים:

[755] **אתרוג** צנון וביצה אילמלא קליפתן החיצונה (קליפת הביצה היינו החלבון) אינן יוצאין מבני מעים לעולם. שמתקשרין ומתקשין ונעצרין. (שבת ק"ח):

[756] **ומעשה** בר"ע שעשה סעודה לתלמידיו והביא לפניהם שני תבשילין האחד מבושל כל צרכו והאחד לא הי' מבושל כל צרכו. הפקח שבהן אחז הקלח בידו לתלשהו ולא בא אחריו, משך ידו ממני ואכל פתו ריקן. הטפש שבהן אחז הקלח בידו ונשכו בשיניו א"ל ר"ע לא כך בני. אלא הניח עקבך עליו ותלשהו. אח"כ הביא לפניהם מבושל ואכלו ושתו. אח"כ אמר להם בניי לא עשיתי כך אלא לבדוק אתכם אם יש ביניכם ד"א אם לא. (יעב"ץ). ועי' מס' ד"א פ"ז:

[757] **וצריך** ליזהר שלא יהא עניו ביותר שלא יבחר מקים שפל ביותר כי ענוה ביותר גם זה גאוה רק מקום ממוצע לא גבוה ביותר מדאי ולא נמוך יותר מדאי (שבט מוסר פ' מ"ו):

[758] **ונראה** שזה כוונת המאמר (אבות פ"ו) המכיר את מקומו. שלומד לאדם אם בא לאיזה מקום לא ישב תיכף בראש רק ישב במקום הראוי לו לפי ערכו כי מוטב שיאמרו לו עלה משיאמרו לו רד. עוד אפשר לפרש המכיר את מקומו. זה הקב"ה שנקרא מקום (כי מלא כל הארץ כבודו) שמכיר אותו והולך בדרכיו ומדריך את בניו בדרך השי"ת:

[759] **וכן** לא יאמר לאורח אכול. וראי' מאליעזר כתיב ויושם לפניו לאכול ויאמר לא אוכל עד אם דברתי דברי. וקש' מי אמר לו מקודם לאכול שהשיב לא אוכל. אלא מכאן דרך ארץ כיון שהמאכל מתוקן לפניו א"ל לומר אכול. שלחן ארבע:

[760] **ובסידור** לב שמח שער התפילין כתב בשם **האריז"ל** שלא הי' מקפיד בשיור פאה מן התבשיל כשהי' אוכל שכיון שנשאר בקדר' לאכול אשתו ובני ביתו בהדא סגי ולא טעון שיור פאה משום שישאר לתת אל השמש המשמש בסעוד' דאין שייך זה אצלינו גם הוי טעמא מפני העניים והנה במה שישאר בסעוד' סגי:

בכתובות דף ס"ח אין משהין בפני שמש בשר ויין או פירות שיש לו ריח. אם יבא אדם לביתך אשר תרצה לכבדו לא תשאל לו אם יאכל או ישתה איזה דבר. כי על השאלה הוא תשובה שלא יאכל ולא ישתה. רק תכין לפניו מה שתרצה בלי שאלה:

אל תשמיע לאזנך דברים בטלים שהן נכנסין תחלה בדין. לא יהא נכנס לתוך דברי חבירו. ולא יהא סותר דבריו. אל יספר פיך לה"ר ורכילות. אל יכנס אדם פתאום לבית חבירו.[761] יזהר תמיד שלא יטיפו נחיריו. ושלא יבא ריח מפיו כדי שלא יהא מאוס אצל בני אדם. ויהי' כל גופו נקי ויתקן שערו כדי שלא יהא מכוער אצל חבירו. ויזהר בבגדיו שיהיו נקיים בלא כתם ובלא שמנונית.[762] תחשוב על דבריך קודם שיצאו מפיך כי משיצאו מפיך לא תוכל להשיבם לאחור כאשר לא יוכל המורה בקשת אחרי שיצא החץ להשיבו אליו (יעב"ץ):

אל תראה יכולת נגד שום אדם אם ידך גברה כי לא תדע אם תחלוש. אל תעלה בדעתך לנצח את החכם כי לא תרבה על חכמתך חכמה. אל תהי קפדן לדבר מועט נגד שום אדם פן תקח שונאים על חנם. אל תהי להוט לדעת הסתרים שבין אדם לחבירו ודבר המכוסה ממך. אל תחשוב עון למי שבא להתנצל לפניך אם אמת ואם שקר. ארחות חיים להרא"ש:

הכותב לחבירו צריך שיכתוב לו יצ"ו או שיחי' (הלק"ט ח"ש סי' נ"ז). דרך ארץ לומר לאדם שעוסק במלאכה תצלח מלאכתך ואפי' לעכו"ם (עי' מ"א סי' שמ"ז סק"ד). אל יוציא דבר מגונה מפיו ולכן לא יאמר בתלמוד בצים אלא בעים (שם סי' קנ"ו בשם יש"ש). בעל הבית נכנס תחלה לבית ואורח אחריו. וכשיוצא אורח יוצא ובעל הבית אחריו (שלחן ארבע). אם יגיע הפסד לחבירך מחיוב אתה לבקש רחמים עליו שהקב"ה ימלא חסרונו (קיצור של"ה):

---

[761] **וילמדו** כל אדם ד"א מן השמים שעמד על פתחה של עדן וקרא לאדם שנאמר ויקרא ד' אל האדם ויאמר לו איכה. ומעשה בזקנים שהלכו למלכות הפנימית והי' להן פילוסוף אחד חבר שם אמר לו רבי יהושע לרבן גמליאל רבי רצונך נלך ונקבל פני פילוסוף חברנו אמר לו הן הלך ר' יהושע וטפח לו על הדלת. והי' הפילוסוף ההוא מחשב בדעתו ואמר אין זו ד"א אלא של חכם. יעב"ץ:

[762] **בספר** הגן כתב שיזהר הת"ח שלא ימצא שום טינוף בבגדיו או כל דבר מאוס. כי כל ת"ח שבגדיו מלוכלכים שאינם נקיים ישנאו לו הבריות ואומרים כמה לומדי תורה מאוסים הם ונמצא שם שמים מתחלל:

[763] **בספר** לב דוד פי"ט כתב בשם **האריז"ל דלישבע חי נפשו הוא עון**. וכתב בשם **מהר"ש** ז"ל כוונת הפסוק לא תשא את שם ה"א לשוא. הביטה וראה כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו. כלומר הנשבע חי נפשו וכיוצא. שהוא נשבע שמו ממש לא ינקה. ומזה תשכיל מהו גודל העון לנשוא את שם ה' לשוא ח"ו ע"כ:

ומכ"ש הנשבע בדת יהודית לומר בלשון לע"ז. וויא איך בין איין יהודי. אין לך שבוע' חמורה מזו ר"ל. לכן שומר נפשו ירחק מזה מאד. ואם רוצה לאמת דבריו יאמר לחבירו האמן לי (יוש"ה שער י'). ועי' פחד יצחק בשם תשו' הרשב"א שכל מה שאמרו שהיא שבוע' אינו אלא בתוקע כף בדרך שבוע'. אבל הת"כ כדרך הסוחרים שתוקעים כפם זל"ז לקיים המקח אין לה דין שבועה:

אין להשביע חי נפשו[763] כי הנפש חלק אלהי ממעל. (יוסף אומץ אות ש"נ בשם ר"ח ות"ח). יזהר שלא יושיט ידו וישבע בזקנו שהיא שבוע' חמורה (זוהר נשא דף קל"א ע"א). לא יאמר אדם בשבועתו כך אזכה לעולם הבא אם לא כך הוא (ס"ח סי' תתרצ"א). אין לישבע לקיים המצות כי השטן יקטרג ולא יקיים שבועתו. שם סי' ת"כ:

אם ישאלו לאחד על שמו. יאמר שמו סתם. ולא הפאר שקודם שמו. כמו רב או רבי. רק שמו סתם.[764]אם תחזור לא' החוב אשר מגיע לו. תראה שימחוק תיכף את החוב מהפנקס שלו. כשנושא ונותן עם חבירו אל ידקדק בדבר מועט. וגם אם יש לו חשבון עם חבירו אל ידקדק עמו בדבר מועט (קיצור של"ה). אם יש לאדם דבר מה על חבירו שנתחייב לו. אל ימהר לבא במשפטים אפי' אם אתה זכאי. כי גנאי הוא לת"ח לבזות עצמו בפני דיינים. כי על השני בעלי דינין ארז"ל יהיו בעיניך כרשעים. וראוי לוותר דבר מה. אם לא שהוא בלתי אפשרי אז יעמוד עמו בדין (שם):

ראוי לאדם שיתרחק מאד ומאד משבועות וקבלת חרם באיזה מו"מ שיהי' לו עם אחרים אף שהאמת אתו. ויותר ראוי לו שיוותר ממונו ולא ישבע ולא יקבל בחרם כל ימי חיותו ובודאי השם ימלא חסרונו (יוש"ה). צריך אדם ליזהר ביותר ולשמור פיו ולשונו שלא ידבר בפני בניהם דבר מגונה וכ"ש שלא לעשות.[765] ואע"פ שהוא מגונה אם יעשה שלא בפני הבן. מ"מ הוא יותר מגונה אם מדבר או יעשה בפני הבן שלא ילמוד בנו ממנו. ר"ח:

אם אדם מביא שום דבר לשוק למכור או מביא שום דבר מהשוק. והוא מתבייש אם תראהו אזי השמר ואל תעמוד שם. אלא השמט ממנו. על כל דבר שחושב יאמר בלי נדר. ועל דבר הרשות יאמר אם יגזור ה'. ואם עשה והצליח או הרויח יאמר עשיתי או הרווחתי בחסדו יתברך ועזרתו (עבודת הקודש). לא יאכל אדם מידי דנפל מפתורא לארעא (מדרש תלפיות אות א' בשם ספר הנהגת האדם):

לא יניח אדם ספר פתוח ויצא לחוץ אם אין עליו מפה. וידוע לחכמי האמת שיש מלאך אחד נקרא ש"ד והוא שומר דפין[766] על מי שמניח ספר פתוח ויוצא שמשכח תלמודו (עי' ש"ך סי' רע"ז). לא יחשוב כמה הוציא בבית. כדי שישרה עליו הברכה בביתו ויהי'

[764] **בפרק** כיצד צולין פ"ו בריה דרב נתן איקלע לבי רב נחמן בר יצחק ואמרו לי' מה שמך אמר להו רב הונא. ואמרו לי' מ"ט קרית לך רב הונא. כי חשבוהו לגנסות הרוח. שמחזיק שררה לעצמו כל כך. והשיבן מקטנותי קורין לי כך ולא משום גסות הרוח הוא אלא שהורגלתי בכך:

[765] **וקיצור** של"ה אות צ' כתב וז"ל כלל זה נקוט בידך כל דבר שלא היית עושה אם היית עומד לפני משה רבינו ע"ה ושבעים זקנים. ככה תנהוג בסתר. זולת הענינים המוכרחים:

[766] **ומעשה** בסופר אחד שכתב בלילה וסיים ועמד בפסוק ושעירים ירקדו שם. כשעמד קודם שהאיר היום לכתוב עוד מצא שד אחד יושב על כסא וא"ל ידוע תדע שאני אותו שר הנקרא שומר דפין ובאתי להזיקך אלא שנשאתי פניך ששמעתי עליך במתו' שאין לי רשות להזיקך אלא קבל עליך שלא תעשה כן יותר:

האיש העיקר והיא לא תדע כלל ממספר המזון ויהי' המשא ומתן בצנעה כדי שישרה עליו הברכה. אמרי צדיקים בשם הרב הצדיק הקדוש **ממעזריטש** זצוק"ל:
סגולה כשישב לאכול ואומר בפה מלא **אין אני אוכל להנאת גופי רק לבריאת הגוף לעבודת בורא**. בזה הדיבור בורא מלאך חדש ומסלק הס"א. ספר זכירה בשם פענח רזא:
כל מה שידבר אדם איזה דיבור אפי' בהפלגה וגוזמא בהכרח שיתקיים איזה פעם. ע"כ ישמור האדם א"ע שלא להוציא מפיו איזה דבר לא טוב כי ח"ו יתקיים באיזה זמן.[767] אגרא דכלה (בשלח). בשם ס"ח:
לא ישנה בדבורו ולא יוסיף ולא יגרע אלא בדברי שלום וכיוצא בהן[768]. מי שיודע בשורה טובה לחבירו יבשרנו במהירות כי מצוה גדולה הוא. לא יגהק בפני חבירו. כדי שתשרה שכינה במעשיך יאמר על כל דבר לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה. (מהרמ"פ זללה"ה):
[השמטה: (שם דף ל"ח ע"ב) **מפני השלום**. בספר רבינו בחיי (וירא) כתב על פסוק ויאמר ה' אל אברם. השליח נקרא בשם השולח[769] וע"כ קרא הכתוב את המלאך בשם המיוחד. והוא שאמר היפלא מיי' דבר. והי' לו לומר ממני. אלא שהוא דבר המלאך. וזהו שאמר למועד אשוב. כי זה שאמר למה זה צחקה הוא עצמו אמר למועד אשוב אליך:]
ירגיל אדם עצמו שלא יעשה דבר שחבירו מתבייש לומר לו.[770] יעב"ץ. לא ישחוק עם חבירו ביד ולא בדיבור ולא יאמר חברי הוא. כי אם ירבה עמו בשחוק אהבתם תשוב לאיבה. כ"א חבירו חכם יקפיד על הדברים שהוא אומר לו דרך שחוק ויטור האיבה

[767] **ובפרשת** ויחי פי' עפ"ז המדרש פרש' צו אף יעקב אמר ושכבתי עם אבותי אימתי בשעה שנטה למות עכ"ל. למה אמר כזאת כגוזר בודאי לזה אמר שלא אמר זה אלא כשנטה וכו' וידע שבודאי הגיע הזמן:

[768] **בספר** לב דוד להגאון הקדוש **חיד"א** זצוק"ל כתב בשם הרב המקובל עיר וקדיש **מהרח**"ו ז"ל המדבר שקרים כופר באל אמת ומודה באל אחר שהוא שקר. ובספר ראשית חכמה שער הקדוש' פ' י"ב כתב דהמספר בסיפור דברים ששמע ויחליף מקצתן אע"פ שאינו מפסיד לאחרים עונשו גדול מאד:
כתב בספר פורת יוסף הקש' החסיד **מוהר"ר יעב"ץ** על אהרן איך ע"י שקר עשה שלום. ומשני כי ע"י סמים הממיתים עושין רפוא' להחיות הנפשות ע"ש:
ובספר כד הקמח אות שי"ן כתב ראה כמה גדול כח השלום שהרי אפילו מלאך שינה דבורו מפני השלום שנאמר בראשית (י"ח) למה זה צחקה שרה וגו' ואני זקנתי והיא אמרה ואדוני זקן. והמלאך שינה ואמר ואני זקנתי וכל כך למה מפני השלום:
ובס"ח סימן תכ"ו כתב הא דמותר לשנות מפני דרכי שלום הוא דוקא בדברים שכבר עבר ולא בדבר דלהבא. ובספר דברי שאול ח"א על מס' יבמות כתב כי בדבר שלעבר לא שייך שירגיל עצמו בדבר שקר דכבר עבר הדבר. אבל בדבר דלהבא אם נתיר לו לשנות אז מהנקל לו לאמר על כל דבר שהוא מפני דרכי שלום וירגיל עצמו בשקר עד אין קץ:

[769] **בספר** ברית אברם (שלח) כתב מצאתי בספר מתתיה פ' משפטים שמביא זוהר חדש שה"ש וז"ל מתחלה הי' משה נקרא אלקים. ואח"כ זכה לשם הוי"ה ב"ה ממש דכתיב ויקרא אליו ה' מן ההר. מצד עליית ההר נקרא בשם הוי"ה ע"כ:

[770] **כגון** אדם שיש לו חבר. ונכנס אצלו לבקרו ומצאו שהוא טרוד בעסקיו. או שמתעכב ביותר וחבירו מתבייש לומר לו לצאת. וע"ז נאמר הוקר רגליך מבית ריעך כו':

בלבו. ואם חבירו הוא פתי מיד יתקוטט על אותן הדברים שאומר לו דרך שחוק ויאמר לו אחרים כנגדן ויגלה מיד כל סתריו ויאמר כל אשר בלבו (שם):

אמרו בסוטה פ"ט כל שאינו מלוה ומתלוה כאלו שופך דמים.[771] ושכר לויה אין לו שיעור. גם שיש שיעור ללויה כמו שאמרו הרב לתלמיד עד עיבורה של עיר חבר לחבר עד תחום שבת תלמיד לרב שאינו מובהק עד פרסה[772] ברבו מובהק ג' פרסאות. מעבר יבק מנחת אהרן פ"ה:

ובספר קיצור של"ה כתב דהאידנא אין נוהגין כן שמוחלין על כבודם. ובשם מהר"ש כ' דמ"מ ילך עמו או עם חבירו עד לפני שער העיר או לכל הפחות ד"א:

אדם יראה שכל צרכי הנהגת הבית יהי' ע"פ הנהגתו דוקא ולא ע"פ הנהגת האשה ואז אין מקרה רע יקרה באותו בית. מפני שהאיש מדת רחמים והשכינה שורה בבית המתנהג ע"פ מדת רחמים. תו יהושע בשם ספר חסד לאברהם.

יזהר האדם שלא לחתום השטר בשם עדות אם לא כשיקראוהו מקודם מה שכתוב בו.

אדם יתנהג שיכבד כל אדם ויאהב אותו וירחם עליו. אך אם תראה שהוא מתקרב אליך מאוד ומתאמץ מאד להטיב לך בכל דבר חנם ומפזר לפעמים ג"כ את ממונו עליך ובפרט באכילה ושתי'. ופתאום יבוא אליך ויאמר לך אחי תן לי מהרה כך וכך מעות בהלואה על שעה א' או שתים ותיכף אשיבנו לך אזי השמר מפניו אל תאמין בו ולא תתן לו כי לא תוסיף לראותם עוד עד עולם. וכל מה שהיטיב לך עד הנה הכל הי' הצעות מצודות לגנוב את לבבך ולצודד את כספך לא זולת. תו יהושע:

לא ישליך חשבון ישן מחשבנותיו כי פעמים יתברר ע"י חשבון ישן כמה דברים. וכן ראוי לכתוב כל דבר חשבון קטן או גדול למען לא יחשוד כשרים ח"ו (מהרמ"פ ז"ל). אחז"ל הין צדק. הן שלך צדק ולאו שלך צדק. קריצותיו ורמיזותיו של אדם יהי' צדק. ואף נענוע ראשו של אדם שכשהוא כופף את ראשו כשאומר הן וכשאומר לאו הוא מנענע ראשו לצדדים ואמר רב טבית אי יהבי ליה כל חללי דעלמא לא משנה בדיבורו (ס"ח):

כשתדבר בלילה השפל קולך וכשתדבר ביום הבט סביבותיך. והזהר בדבריך מן הכותל

[771] **בספר** ילקוט הראובני פי' בשם ס"ח הפסוק ע"כ לא יאכלו כו' שאמרו השבטים הואיל ואנחנו פשענו שהנחני את הזקן לבדו ואירע לו כן:

[772] **בספר** קיצור של"ה כתב העושה לויה לחבירו קודם שיחזור לביתו יאמר שדה ויחזיר פניו לארבע רוחות העולם. וכן פעם שנית יאמר שדה ויחזיר פניו לארבע רוחות העולם. ופעם שלישית יאמר השדה ולא יסתכל אחר ההולכים מובטח שלא ינזק ההולך עד שיחזור לראותו. והסוד הוא **שדה** עם התיבה בגימ' ש"י נגד ש"י עולמות במקום רחמים גמורים שמשם יבא לו הישועה. **השד"ה** בגימ' **שד"י** שזה השם מסוגל לשמירה הדרך והוא שם של רחמים. ולכן אמר יעקב **ואל שדי יתן לכם רחמים**:

שאחריך כי ימות אדם בכשלון לשונו. אהוב את השמא ושנא את מה בכך[773]:
יתנהג כשמודיע צערו לחבירו שיאמר לו לא אליכם. עי' סנהדרין דף ק"ד. אל תתעצל להקדים שלום לכל אדם ואפי' לנכרי מפני דרכי שלום:[774]
[השמטה: (שם דף ל"ט ע"א) **המשיב כופל השלום**. ודרך העולם שאומר לו **צפרא למורי טב**. ומשיב לו **לשנה טובה תזכה**. שו"ת מהר"י מברונא סי' קי"ג.]

חלק ג

סגולה. פירש"י אוצר חביב. עי' דבש לפי מערכת ס'

(לחש לעין הרע בדוק ומנוסה)

משביע אני עליכם כל מין עינא בישא עינא אוכמא עינא צרובא עינא תכלתא עינא ירוקא עינא ארוכה עינא קצרה עינא רחבא עינא צרה עינא ישרה עינא עקומה עינא עגולא עינא שוקעת עינא בולטת עינא רואה עינא מבטת עינא בוקעת עינא שואבת עינא דדכורא עינא דנוקבא עינא דאיש ואשתו עין דאשה ובתה עין דאשה וקרובתה עין דבחור עין דזקן עין דזקנה עין דבתולה עין דבעולה עין דאלמנה עין דנשואה עין דגרושה כל מין עינא בישא שיש בעולם שראתה והביטה ודברה בעין הרע על (פב"פ) גזרנא ואשבענא לכון בההוא עינא עילאה עינא קדישא עינא חדא עינא חוורא עינא דאיהי חיוור גו חיוור עינא דכליל כל חיוור עינא דכלא ימינא עינא פקיחא עינא דאשגחותא תדירא עינא דכלא רחמי עינא דאיהי רחמי גו רחמי עינא דכליל כל רחמי עינא דלית עלה גבניני עינא דלא אדמיך ולא נאים עינא דכל עייניו בישין אתכפיין ואתטמרן גו כיפין מן קדמוהי עינא דנהיר לישראל כדכתיב הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל וכתיב הנה עין ה' אל יריאיו למיחלים לחסדו בההיא עינא עילאה גזרית ואשבעית עליכון כל מין עינא בישא שתסורו ותערקו ותברחו ותרחיקו מעל (פב"פ) ומעל כל ב"ב ולא יהיה לכם כח לשלוט (בפב"פ) ובכל ב"ב לא ביום ולא בלילה לא בהקיץ ולא בחלום ולא בשום אבר מרמ"ח אבריו (לנקבה מרנ"ב אבריה) ולא בשום גיד משס"ה גידיו (גידיה) מהיום ולעולם אמן נצח סלה ועד. אתה סתר לי כו' יושב בסתר עליון כו'. עבודת הקודש כף אחת אות ל"א:
סגולה לעין הרע מהרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **מנחם מענדיל מרימנאב** זצוק"ל זי"ע ועכ"י:

[773] **פי'** אהוב לומר שמא אם אומר דבר זה או אעשה או אלך לראות זה או לשמוע נעימי זמירות או אלך לטייל שמא יגרום לי חטא. ושלא לומר מה בכך לספר קדושים ולשמוע דברי הבאי בשרירות לבי ולא אבוא לידי חטא:
[774] **ועי'** יו"ד סי' קמ"ח סעי' י' דטוב להקדים שלום לעו"כ כדי שלא יתחיל העו"כ ויצטרך לכפול לו שלום. ונראה דזה משאמז"ל והוי מקדים בשלום כל אדם ואפי' לגוי בשוק. כדי שלא יתחיל העכו"ם ויצטרך לכפול לו שלום. ובס"ח סי' י"ח כתב שאלת שלום של חכמים השואל אומר צפרא דמרי טב והמשיב אומר צפרא דמרי טב וארוך לעולם המשיב כופל השלום:

יאמר מקודם ג"פ הפסוק **ואני תפלתי** וגו' עד **ישעך**. ואח"כ יאמר **רבש"ע** בעל השמות היוצא מפסוק **ואני ברוב חסדך אבא ביתך אשתחוה**[775]. **אל היכל קדשך ביראתך**. מהראשי תיבות ומסופי תיבות ומאמצעי תיבות. תסיר העינא בישא (מפב"פ) אמן ויה"ר כאלו כוונתי כל הכוונות שכיוון בהכי רב הונא עליו השלום:

סגולה לעין הרע מהרב הצדיק **ר"ר שמעלקא מניקלשבורג** זצוק"ל זי"ע ועכ"י:[776]

יאמר כך. אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר ענו לה. באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם במחוקק במשענותם וממדבר מתנה. וממתנה נחליאל. ומנחליאל במות. טרם שאמנה תשעה ישלח לו (לנקבה לה) רפואה שלימה מן השמים כשם שהרפאת יחזקיהו מלך יהודא מחליו כן תרפא את (פב"פ) מחולה ע"ה שלו (לנקבה שלה):

שלש נשים היו עומדות על שן סלע. אחת אומרת חולה ואחת אומרת אינו חולה ואחת אומרת אינו חולה ולא תהיה שום חולשה אם אדם זכר עשה לך שום רעה יפול שער ראשו וזקנו. אם אשה עשה לך שום רעה יפול לה שיניה ודדיה. כשם שהמים אין להם דרך ודגים ונמלה אין להם כליות כך לא יהא (לפב"פ) שום חולשה ושום רעה ושום היזק ואל ישלוט בו (לנקבה בה) שום היזק ושום עין הרע כי מזרע דיוסף קאתי שלא ישלוט בו (לנקבה בה) שום עין הרע. דכתיב בן פורת עלי עין בנות צעדה עלי שור:

חלק ד

(**לרפואה ולכל דבר יאמר**)

הריני מנדב שמן למאור לעילוי נשמתו של רבי **מאיר בעל הנס** כדי שהקב"ה בזכות רבי מאיר בעל הנס יצילני לי ולאשתי מכל חולי ומכל כאב ונהיה בריאים דשנים ורעננים ושקטים ויצילנו מכל צרה ומכל מיני פורעניות ויאריך ימינו בטוב ושנותינו בנעימים לעבודתו יתברך. **אלהא דר' מאיר ענני** (ג' פעמים). אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי חנני ה' כי אליך אקרא כל היום עזרנו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתנו למען שמך עשה למען ימינך עשה למען תורתך עשה למען קדושתך יהיו לרצון

[775] **בספר** יקוו המים כתב וז"ל **הסגולה הזאת** נובעת מספר הקדוש קרניים. וע"ש בפי' הגאון הקדוש מוהר"ר **שמשון מאוסטראפאליע** זצוק"ל זי"ע ועכ"י שכתב אשר בפסוק אשתחוה וגו' סגולתה להסיר העין הרע ועי"ז לא שלטה עינא בישא ביוסף הצדיק כמובא בספר הקדוש הנ"ל מאמר יו"ד כי כן קבלה מרב הונא ע"ה:
והרה"ק מוהר"ש פי' עפי"ז דברי המדרש (דברים) **ה' אלהיכם הרבה אתכם** וגו' לרוב זה שאמר הכתוב **אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך**. והוא פלא מה שייכות זל"ז. ולפי הנ"ל יתפרש היטב כי הי' קשה לבעל המדרש איך הי' אומר מרע"ה ה' אלהיכם הרבה אתכם וגו' ולא הי' חש משום עינא בישא שלא תחול עליהם ח"ו וע"ז מתרץ המדרש זשה"כ אשתחוה וגו' היינו כי עשה זאת **הסגולה** שמועיל לעה"ר וכקבלת ר"ה ע"ה:

[776] **בספר** עולת החודש כתב בשם ספרים **דמי שנולד באדר שני** אין עין הרע שולטים בו:

אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי[777]. עבודת הקודש להגאון הקדוש מוהר"ר **חיד"א** זצוק"ל:

חלק ה

(סגולה להולך לפני מלך או שר ומושל שיצליח)

יאמר טו"ב פעמים **אמתלאי בת כרנבו** קודם שיעמוד לפניו ועוד יאמר **מגדל עוז שם ה'** בו ירוץ (יכוין בו ירוץ גימ' **שד"י** ר"ת "**שומר** "**דרך** "**ה**') צדיק ונשגב. עבודת הקודש כף אחת אות ט':

סגולה. לחן לפני השלטון. או מי שתרצה לבא לפניו. שים ידך על מצחך ואמור ג"פ השיבה לי ששון ישעך ורוח קדשך תסמכני. בחון ומנוסה. מדרש תלפיות אות ח' בשם סכ"י:

סגולה להעמיד דם מילה. היינו ליקח מן הדם ולרשום אלו האותיות על מצח הילד הנימול [**במ"ק**] והוא **שד"י** באתב"ש. ויש לכוין ברשימה [השם]

שדי שאמר לעולמו די. והוא דבר המעמד. דברים נחמדים דבש לפי להגאון הקדוש **מדינוב** זצוק"ל:

סגולה מר' פפא למי שרוצים לנשכו כלבים יאמר לפניהם יש בי תשי"ו עצמות דקדושה יבטלו תשי"ו עצמות דטומאה ואז אין הכלבים יכולים להזיק:[778]

---

[777] **ובספר** כתר שם טוב כתב בשם **הבעש"ט** זי"ע ועכ"י אם אדם בא לסכנה וצריך לנוס אזי יתן ח"י גדולים בשביל נרות לביהכ"נ ויאמר בפה מלא אני מנדב אותן ח"י גדולים לנרות בשביל נשמת **רבינו מאיר בעל הנס** אלהא דמאיר ענני אלהא דמאיר ענני אלהא דמאיר ענני [הערת המדפיס: **בספר** עבוה"ק כף אחת אות י"ד כתב דכשאומר **אלהא דר' מאיר עננ**י יחשוב כי מכוין למה שכוון ר"מ בזה שנענה שר בית הסוהר. עי' פ"ק דע"ז דף י"ח ע"א. וכן כתב בספר זכור לאברהם ח"ג יו"ד אות כ' בשם הגאון הרמ"ע. ובספר סגולות ישראל מערכת א' כתב בשם ספר שדי חמד מערכת ארץ ישראל אות ז' בשם ס' לב חיים ח"ב סימן ק"ס דכשנודרים איזה דבר לעילוי נשמת **רמבעה**"נ זי"ע יאמר ב"פ **אלהא דמאיר ענינו** ולא ג"פ ושלא לומר דר' מאיר אלא דמאיר עכ"ל:] **ובכן יהי רצון מלפינך** ה' או"א כשם ששמעת את תפלת עבדך מאיר ועשית לו ניסים ונפלאות כן תעשה עמדי ועם כל ישראל הצריכים לניסים נסתרים ונגלים אמן כן יהי רצון:

ובספר מדרש תלפיות אות א' כתב קבלתי מי שמאבד איזה דבר אם ינדור למאור אם אני מוצא אותה נודר סך מעות שמן למאור לנשמתו של **ר' מאיר** מיד מוצא האבידה ובלבד שלא יעבור זמן שאם האבידה מעות אפשר שכבר הוציא אותם המוצא בהוצאות. ואם הוא בגד או שמלה אפשר שהוליכה למקום אחר או עשה בו שינוי באופן שאינו ניכר ואז אין מועיל הנדר:

[778] **ועד"ז** פי' הרב הגאון הקדוש **מהר"ש מאוסטרפוליא** זי"ע הפסוק (תהלים כ"ב) סבבוני כלבים עדת מרעים וכו' אספרה כל עצמותי. כי תשי"ו עצמות יש לאדם בקדוש'. וכנגדו בטומאה כמנין ושת"י יתו"ש וסגולה מר' פפא למי שרוצים לנשכיהו כלבים כנ"ל. וז"ס שגילה דוד כי סבבוני כלבים עדת מרעים וכו' מה אני עושה כשהכלבים סובבים אותי אספרה כל עצמות"י שהם תשי"ו ואינם יכולים להזיק לי כלל ע"כ:

ובספר הנותן אמרי שפר מהרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **ישעיה הירץ מדינוב** זצוק"ל (וישב) כ' שמשמע שגם לעדת מרעים יועיל סגולה זו לבטלם:

סגולה לכאב השנים מהרב הצדיק הקדוש **מהר"י מרוזין** זצוק"ל לומר בשעת קידוש הלבנה אחרי אומרו. כך לא יוכלו כל אויבי לנגוע בי לרעה ג"פ. יאמר בכל פעם ולא יהי' לי כאב שניים:

סגולה אם צמא למים בתענית או שאין לו מים יכוון אל אלהי"ם ביודי"ן שבהסרת שרשו נשאר רוח ויסיר צמאו כי ורוח אלהים מרחפת על פני המים. האריז"ל:[779]

סגולה לבטל המחשבות כתב השל"ה מצאתי כתב יד של האלהי **ר"מ קורדווירי** ז"ל וז"ל למדני זקן אחד (הוא אליהו) שיאמר פסוק זה הרבה פעמים **אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה** ע"כ[780] ונראה בעיני ג"כ זה הפסוק **סעפים שנאתי ותורתך אהבתי** ע"ש. **ובספר** א"ר הביא בשם קיצור של"ה וז"ל **סגולה** להעביר מחשבת חוץ שקודם תפלה יעביר ימינו ג"פ על מצחו ויאמר בכל פעם **לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי**. וכן אם בא לו מחשבת חוץ בתוך התפלה ישתוק מעט ויעביר ימינו על מצחו ויהרהר פסוק הנ"ל עכ"ל.

[השמטה: השמטה ללקוטים דף מ"א **ומכולם יצילנו ה'**. ובספר דרש משה (תהלים ס"ו) פי' הפסוק אליו פי קראתי ע"פ שמבואר במקובלים שאם האדם מחזיק הלשון

[779] **ובספר** כנפי יונה כ' בשם האריז"ל כי מילוי אלהי הוא כמנין רו"ח ע"כ ו"ס נפלא ורוח אלהים מרחפת ר"ל נעלם של אלקים כמנין רו"ח ע"ש:

[780] **בספר** עבודת ישראל (משפטים) נותן רמז לזה ע"ד הפסוק וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה וגו' וז"ל וכי יזיד איש היצה"ר על רעהו הוא היצ"ט שהם יחדיו בלבו של אדם להרגו בערמה במחשבת ערמומית וכוזבת אז מעם מזבחי תקחנו למות. דהיינו הסגולה לומר הפסוק אש תמיד תוקד על המזבח כנ"ל ויעבור רוח הטומא' מן הארץ:

ועי' מ"א סי' צ"ח וז"ל בספר הגן כתב לבטל מחשב' רעה בשעת התפל' יאמר ג"פ פי פי ואח"כ ירוק ג"פ ולא ירוק לגמרי אך בדרך נחת והלשון תהא בין שפתים בשעת הרקיקה ובודאי תלך המחשב' עכ"ל. ואינו נ"ל לעשות זה בתוך תפלה י"ח דהוי הפסק ומי יודע אם רפואה בדוקה הוא ע"ש:

ובספר דברים נחמדים להגאון הקדוש מוהר"ר **צבי אלימלך מדינוב** זצוק"ל (אבות פ"א) כתב וז"ל פי הארץ. ופי הבאר. ופי האתון. שלשתן מסודרים בג' סדרי תורה כסדר. פי הארץ בפ' קרח. פי הבאר בחקת. פי האתון בבלק. ושמעתי מכבוד מחו' הק' **מהרצ"ה** זצוק"ל שמה שיש בקבלת הקדמונים להעביר מ"ז מן התפל' לומר ג"פ. פי. פי. פי. הוא על ג' פיות הנ"ל. ואיני יודע כעת הטעם אבל צייתי למזכרת ע"ש:

ובספר נחלת יעקב (האזינו) כתב הסוד כי **פי** גימט' **צ** ג"פ "**צ**דיק עולה רע שמעביר בזה מעצמו רעות. וזה פי' רבות רעות צדיק ומכולם יצילנו ה'.

ובספר תוצאות חיים כתב שמעתי להרחיק המחשבות זרות שיאמר כל ברכה וברכה בנשימה אחת מעמקי הלב.

ובספר דבש לפי מערכת ה' כ' לכוון בשם **קר"ע שט"ן**. ובשם שושן סודות כ"י דליבטל הרהורים יזכיר שם **קר"ע שט"ן** וינצל. ובספר דמ"א(בראשית) כי לצייר לפניו דיוקן של אביו וזה מוליד בו כח קדושה וינצל בזה מיצה"ר ומכל התאוות רעות:

ובספר שפתי צדיקים (תבא) כתב ששאל חסיד אחד לחבירו מה לעשות שא"א לו להתפלל כלל מצד בעמדי להתפלל מיד וחטאתי נגדי תמיד ומטרידני מצד מרה השחורה שיש לי תיכף. והשיב לו חבירו החסיד עצה לזה להיות תמיד. בעל תמיד. לקיים תיכף שויתי ד' לנגדי תמיד. וגם ובאהבתה תשגה תמיד. ומיד ילך ממך המרה השחור'. וע"ד אמרם ז"ל תפלה כנגד תמידים תקנוה והבן. וז"א הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **ישראל אברהם** ז"ל מ"ש בתוכחה והי' אם לא תשמעו לי. כלומר שיהא לכם שמח' בחי' והי' בזה שלא תשמעו למצות ד' וגו' עכ"ל. אמנם כשמתחרט מיד מוחלין לו. ע"ש:

בין השינים ואומר ג"פ פי הולכים ממנו כל המחשבות רעות. וזה אליו פי קראתי ובזה ורומם תחת לשוני כי אני יכול לשבח את הקב"ה וברוממות שלו והתפלה הוא בדחילו ורחימו.]

חלק ו

לחש למי שנתחב לו עצם בגרונו

כתב בליקוטים שבסוף ספר מהרי"ל. אמר לנו מהרי"ל כל הרפואות והלחשים שבכל התלמוד אסור לנסות אותם. משום דאין אדם יכול לעמוד על עיקרם וכי לא יעלו בידם ילעגו וילגלגו על דברי חכמים. מלבד הא דאיתא במס' שבת דף ס"ז ע"א מי שנתחב לו עצם בגרונו מביא מאותו המין. ר"ל מאותו מין עצם ויניח על קדקדו. ויאמר הכי. **חד חד נחית בלע בלע נחית חד חד** והלחש הזה בדוק ומנוסה הוא לכן אותו לבד התירו ולא שום א' יותר ע"כ. לאדרא (פי' עצם של דג שישב לאדם בושט) לימא הכי. **ננעצתא במחט ננעלתה כתריס שייא שייא**. לחש הוא רד רד:

ובספר כרם שלמה סי' קע"ט כתב בשם מנהגים שיאמר כן ג"פ: **ובס**' מפעלות כתב ג"כ ג"פ ואחר לחש הנ"ל יאמר **יזר יזר בלע בלע יזר יזר**.

סגולה להתעשר. לברך ברכת המזון בקול ובשמחה. ורמז לזה (ממשלי י') **ברכת ה**' היינו ברכת המזון אשר הוא מדאורייתא **הוא תעשיר** אך ולא יוסיף עצב עמה. מהרב הקדוש **חיד"א** זצוק"ל בפירושו על הזוהר פ' ויקהל הנקרא נצוצי אורות:

סגולה על כמה וכמה דברים שצריכין לאדם כמו פרנסה וכדומה או על כמה הרפטקאות לומר כל תהלים מרישא לסיפא בלי שום הפסק אפי' שלא לומר יהי רצון בין ספר לספר רק אחר גמר כל תהלים[781]. בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **פנחס מקאריץ** זצוק"ל:

חלק ז

סגולה על הפרנסה

במדרש פנחס לומר בכל יום הי"ג עיקרים וגם אגרת מהרמב"ן אשר כתב לבנו כי באותו יום אשר יקרא האגרת הנ"ל יענהו מן השמים בכל מה שישאל. האגרת הנ"ל נדפסה בהרבה סדורים:

[781] **ובספר** אגרא דפרקא אות שמ"ח כתב ג"כ קבלתי להמתיק הדינים והגבורות לגמור כל ס' תהלים נרמז בפסוק מי ימלל גבורות י"י (ימלל מלשון מלילות מלשון מולל וזורק) ולפי"ז הפירוש הוא מי שירצה לכתוש ולמולל הגבורות. ישמיע כל תהלתו. היינו כל ספר תהלים. וכן הוא בספר חסד לאברהם בסדה"י להרשב"א ז"ל:
ובשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **מאיר מפרומישלאן** זצוק"ל פי' הפסוק (תהלים קי"ט) אתה צויתה פקודיך לשמור מאד. עפ"י מאחז"ל תורה מגינה ומצלי. לז"א אתה צויתה פקודיך לשמור מאד את האדם כי הוא מגינה:
ובספר ליקוטי מהר"ן כתב כל הרפואות כלולין בשיר השירים. וע"כ טוב לפעמים למי שיש לו חולה ח"ו בתוך ביתו שיאמר **שיר השירים** כולו קודם אור היום:

סגולה הרוצה לכבוש שונאו יזכיר (במו פיו) שבעה פעמים **אמתלא"ה בת עורבתא אימי' דהמן**[782]. אגרא דפרקא בשם הקדמונים:

סגולה בהזדמן ח"ו אל האדם איזה הסתכלות בעבירה או הרהור עבירה והיצר בוער בקרבו ינדור לצדקה דבר מה וינצל ויחלוש כח היצר. שם בשם צדיקים:

חלק ח

סגולה להוליד בנים.

לבשל ערבה. כי ערבה גימטריא זרע. בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **פנחס מקאריץ** זצוק"ל זי"ע ועכ"י וסיפר מעשה מאחד שאמר לאשתו לבשל ערבה והי' להם בנים. **ה"א** הנעשה מכסף מסוגל לפריה ורביה[783]. ליקוטי מהר"ן:

סגולה להיות אהוב לכל. לומר בכל יום פשטא זרקא בניגון כולו כמו שכתוב בחומשים[784] ליקוטי מהר"ן:

סגולה אם תאמר בכל יום ז"פ נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי תהי' זכרן. מגדל עז להגאון יעב"ץ:

סגולה. לומר קודם שישן אפי' בלשון אשכנז אם יבא בלילה הזאת איזה חלום איני רוצה להתענות למחר לא בשביל זה ולא בשביל דבר אחר יהי' מה שיהי'. **זו סגולה** שלא יבא לו שום דבר רע ח"ו בחלום. ואם יבא לו לא יתענה כדי שלא יתגר בו בעלי החלומות. קיצור של"ה במס' שבת בדין ת"ח בשם חכם א':

סגולה לישן מיד. יכוין בשם **אתיא"ל** ויישן. א"נ יעלה על מחשבתו אמונת תחה"מ[785]. עי' ספר ארחות חיים סי' רל"ט אות ד' בשם כ"י ובשם ספר המדות **למהר"ן**:

סגולה לאשה שמשכלת בניה. שתרחץ את הכלה קודם החופה. הנהגות ישרות מס' ליקוטי מהר"ן:

---

[782] **ובסידור** של"ה כתב **קבלה אמיתית מהרמב"ן** ז"ל כל הפוגע באדם רע שיאמר נגד האויב ויביט בפניו ויאמר ז' פעמים בנשימה אחת **אוריאל** (ואח"כ יאמר הצילני) ומיד יתהפך לב האויב לאוהב נאמן ויראה ממך. והוא בדוק ומנוסה. המלאך הלז שמו כשם אדם לכך מותר לומר אותו בפה ע"ש:

[783] **בספר** אוהב ישראל פי' הפסוק (ויצא) ואבנה גם אנכי ממנה. ע"ד הכתוב **הא לכם זרע**. שמן הה"א מתברכין ישראל ומתרבין בבנים ובזרע של קיימא. ובכל שמות אמהות הק' נמצא הה"א היינו **שר"ה רבק"ה לא"ה** רק ברחל לא נמצא אות **ה**' ע"כ אמרה לייעקב בא נא אל שפחתי ואבנה גם אנכי ממנה. ר"ל **מה"א** שלה:

[784] **טוב** לומר קודם שיתפלל י' פעמים פ' ונח מצא חן בעיני ה'. ומועיל מאוד לחן והוא בדוק ומנוסה. שבט מוסר פ' ל"ד:

בימי העומר כששליח צבור אומר ברכת כהנים יאמר היחיד למנצח בנגינות מזמור שיר עד אפסי ארץ ויצליח במעשיו. שם פ' ל"א בשם ספר מנורת המאור:

[785] **ובשם** ספר רפואה וחיים כתב סגולה לזה לחשוב בגלי הים ויישן תיכף. ולזה המנהג בעיר טוניס שאומרים זה לזה כשהולכים לישן הנותן בים דרך ומשיב לו חבירו ובמים עזה נתיבה:

סגולה להריון שתשא אצלה עץ קטן מגג שעל קבר הצדיק. או מגניט וליתן צדקה. דגים קטנים מפרין ומרבין ומברין. שם:

אכילת בשר בהמה דקה ושתיית שמן זית הוא **סגולה** להריון. **אשה** שאינה יכולה להתעבר תביט על הסכין של מילה אחר המילה. שם:

חלק ט

סגולה למקשה ללילד

לומר לה זה הפסוק וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר צא אתה וכל העם אשר ברגליך ואחרי כן אצא. בדוק ומנוסה. ויכתוב משה פ' בא בשם בחיי.[786]

עוד להנ"ל. לומר מזמור לתודה. ליקוטי מהר"ן:

סגולה גדולה לאדם שהוא בצער הן יחיד או רבים וכן ליולדת המקשה ללילד יאמר מזמור כ' **יענך ה' ביום צרה**. י"ב פעמים ויכוין לשם **יב"ק** ד"פ ואח"כ יאמר תמני' אפי כל הפסוקים באותיות משמה כגון שמה רחל יאמר פסוקים המתחילין ברי"ש ובחי"ת ובלמ"ד. ואח"כ כל הפסוקים המתחילין באותיות משם **קר"ע שט"ן** ואח"כ **יהי ר"מ** תמצא בש"צ ובקיצור של"ה בסופו:

סגולה לאשה שהיא מקשה ללילד שתתן לה לשתות מים משבעה בארות. גם תלחוש לה באזנה אותיות **פא ואו עין הא**. **אשה** שאוכלת צנון בעיבורה תלד בקישוי. שם:

סגולה למפלת שתמכור עיבורה. שם:

להרבות חלב של אשה כתוב על צד ימין **אימי"ה תימ"ה** ולצד שמאל כתוב אלו **שמא"ל אמא"ל** ויונק הנער. בחון. מדרש תלפיות אות ה' מכ"י:

ובספר הברית ח"א מאמר י"ז כתב מעשה רב במדינת ענגילאנד. באשה אחת שילדה. ולא הי' הולד רוצה לינק כמה ימים. עד שנלאו הרופאים למצוא תרופה. ובא רופא מומחה לרבים ושאל את האם אם לא הי' דבר שהתאוה בעת הריונה ולא השיגה. ותען ותאמר אמת הדבר. כן הי'. ומאכל לפתן הי'. ותיכף צוה הרופא לבשל לפתן. ולקח ממנו מעט באצבעו. ונתן על שפתי הילד ומצץ ולקק הילד אצבעו ותיכף אחרי כן התחיל לינק כדרך כל התנוקות:

---

[786] **וכתב** שם שהוא עפ"י מה דאיתא במדרש ש"ט לקחת לו גוי מקרב גוי מלמד שהיו ישראל נבלעים בתוך מעים של מצרים כמד"א והקרב והכרעים. והוציא קב"ה אותם כעובר הנשמט מתוך רחם של אשה. ולפי שהי' ישראל נבלעים בתוך רחם שלהם. היינו רחם של סטרא אחרא. הי' משה אומר לפרעה שיאמר זה כדי שיצאו מתוך רחם שלהם כאשה המקשה ללילד ע"כ:

ובספר בני יששכר (חודש תשרי) כ' בשם המקובלים כל יולדת שבעולם הווין לה ע' חבלים בחודש התשיעי והנה היולדת כשאיני יולדת למקוטעין רק ממלאת ימי הריוכה. הנה כל החבלים אשר יש לה בחודש התשיעי הנה באים לה לאט לאט. ואינם מתישים אותה כ"כ. משא"כ כשקרבת זמן לידתה יום או יומים בחודש התשיעי הנה באים לה כל החבלים תכופים יחד זא"ז יגדל כאבה וצערה עד מאד:

סגולה לנשים שלא יתקשו בלידתן הוא שיאכלו בכל מוש"ק איזה דבר לשם מצות סעודת מלוה מלכה. ואף גם יאמרו בפה מלא לשם מצות **סעודת מלוה מלכה**. ועי"ז יולדו בנקל בעזהשי"ת. בשם הרב הצדיק הקדוש **רבי אלימלך** זצוק"ל:

מסוגל יותר לבנים שיתקיימו אצלו. להיות רחוק מהם. היינו לבלי להיות דבוק בהם הרבה ולהשתעשע בכל פעם. רק לבלי להסתכל עליהם. רק מה שצריכים לחנכם בעבודת השי"ת כשמתחילין להתגדל. אבל לא להשתעשע בהם הרבה. ליקוטי עצות:

סגולה כשנכנס לבית חדש לגור יכניס לשם חרב או סכין או שאר כלי זיין וסימן לדבר **ב"ח"ב"מה** יבנה בית כלי חמס מכרותיהם חרבותיהם מגורותיהם.[787] הנהגות ישרות מס' ליקוטי מהר"ן.

לכנות את החולאת על שם מין אחר. למשל שיאמר שאין החולאת כמו שחושבין רק שהוא ע"י תולעים. בשם הרב הצדיק הקדוש **מהר"א מסטרעטין** זצוק"ל. וזה נרמז בפסוק הנני גורש מפניך וכו' והכחדתיו היינו דיש סגולה לבעל החולאים רעים הבאים ע"י הקליפות ושרים של הז"א לכחד את החולאת ולכנותו בשם אחר:

סגולה באם יש לאדם ח"ו חולה בתוך ביתו יקבל ע"ע אשר בעת ישוב החולה לאיתנו הראשון אזי יעשה ביום ג' הראשון מימי השבוע לנשמת הושע בן בארי סעודה עבור ת"ח ויראי ה' ויותר טוב שיקבל החולה בעצמו הקבלה הנ"ל. קודם הקבלה יאמר המקבל השני פסוקים מישעי' קאפיטל ח'. וכי יאמרו אליכם דרשו אל האובת ואל הידעונים המצפצפים והמהגים הלא עם אלהיו ידרוש בעד החיים אל המתי'. לתורה ולתעודה אם לא יאמרו כדבר הזה אשר אין לו שחר ע"כ.[788] בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **יעקב יצחק מלובלין** זצוק"ל:

סגולה לחולה להסתכל על הציצית. שם:

---

[787] **הרוצה** ליסע ממקום למקום או מבית לבית אלו ימים בחודש הם טובים. ב' בחודש. או ד'. או ט'. או. ט"ו. ט"ז. כ"א. כ"ז. כ"ט בחודש. אבל יום א'. וג' כ"ה בחודש אינן טובים ושומר נפשו ירחק מהם. עי' שבט מוסר פ' ל"א. ובס' זכירה כי דסי' אג"ה אינן טובי"ם:

ובספר תו יהושע כתב וז"ל יזהר כשיצא מהבית אשר דר שם לדור באחרת ועתה רוצה לחזור ולדור בבית הראשון שיצא משם. אזי לא ישוב לדור בה עוד הפעם עד שיעבור שבע שנים ואם הניח איזה דבר בבית הראשון יש להקל. ויש מקילין אף שלא הניח שום דבר בבית הראשון רק אם הי' בדעתו בעת שיצא שישוב באיזה זמן מה בחזרה לבית זה אזי אין קפידא כ"כ. ואם לבו נקפו אזי העצה שיעכב שלא לשוב לדור מספר שבע' ימים או שבע' שבועות ויתפלל להשי"ת שיהי' מספר הימים שעכב תמורה על השבע שנים או שיניח בהבית הראשון תרנגול זכר ונקבה ויהי' שם שבעה ימים ואז ישוב לדור שם בלא שום מיחוש כלל כמבואר כ"ז בשו"ת אמרי אש ובשו"ת חת"ס וכן פסק הגאון מהרי"ש נ"ז אב"ד דק"ק לבוב ז"ל עכ"ל:

[788] **והנה** עוד קודם הי' הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **מנחם זיסיא מהאניפאלי** זצוק"ל ז"ע ועכ"י אומר תמיד בעת אשר חלה ונפל למשכב הפסוק סעדני ואושעה. והי' מפרש סעדני היינו עשו עלי כלומר בשבילי סעודה לת"ח ויראי ה' למען ואושעה מחליי:

לידע הגנב. קח קלף העשוי לספר תורה או לתפילין וכתוב עליו **עוף עוף עוף** ותלה הקלף בצואר תרנגול לבן מיד יעלה על ראש הגנב או ישוך.[789] מדרש תלפיות אות ג'.

סגולה למי שנטבע במים ב"מ ולא נודע איה מקומו. אם יזרקו קערה מעץ על פני המים ויניחוה צפה מאליה עד המקום שתנוח מעצמה אז במקום ההוא שמה יהא הנטבע. יוסף אומץ דף ר"ה. וכתב שם שמעתי שע"י **סגולה** זו מצאו בנהר איש אחד שהי' שמו מאיר חתנו של טעבלין דוד הסמוך לפידקאפ'. ואם אמת הדבר הוא סגולה וענין נפלא להתיר אשת הנטבע בנהר שלא תצטרך לשבת עגונה עכ"ל:

חלק י

מים קרים על נפש עיפה

מי שצמא ועיף לא ישתה חמין וקרים עד שירחץ מעט במים קרים על דפקיו שבשתי ידיו ואז לא יזיק אותו השתי'. בוצינא דנהורא וכן הוא בספר דברי' נחמדי' להגאון הקדוש **מדינוב** זללה"ה:

לכל כויה. בין באש בין ברותחי'. תיכף ומיד יאמר בכונה גדולה יברכך ה' וישמרך ג' פעמי'. יאר ה' פניו אליך ויחונך ג"פ. ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום ג"פ. בדוק ומנוסה. עבודת הקודש כף אחת:

סגולה המצילות את האדם מלבוא לידי חטא. יצייר לפניו מיד בהתעוררו משנתו לקום אותיות **שמו** ואותיות **נשמה** בשילוב כמו מי שנקרא יעקב יצייר לפניו ינעש"קמבה וכיוצא בזה בשאר שמות. ונמצא שהוא הקדים עצמו ואחז בנשמתו[790] אור צדיקים:

סגולה. שלא ינזק כל אותו היום. יעמוד עם רגל ימין מחוץ למפתן הבית. וברגל שמאל מבפנים ויאמר **בשם אלהי ישראל ובשם אגל"א**. קיצור של"ה:

קרע שטן. הוא טוב למי שדעתו מטורפת עליו או מפני רוח רע או מפני שטן ומזיק. כותבין שם זה ותולין בצוארו ויתרפא. ס' רזיאל המלאך.

טובה טיפת צונן שחרית. לתת בעיניו. ורחיצת ידים ורגלי' בחמין ערבית. נמי מאירה העינים. מכל קילורין (אויגין זאלבע) שבעולם. שבת דף ק"ח ע"ב:

---

[789] **ובספר** תולדות אדם כתב. קח חתיכות קטנות של קלף כשר וכתוב על כל אחד ואחד מהחשודים וקח כלי חרס מלא מים ותן הכתובים בתוכה ואמור עליו מזמור י"ט בתהלים ג"פ. ואותו השם של הגנב יורד למטה. בדוק ומנוסה בעז"ה:

[790] **ובקיצור** של"ה כתב כן בשם כ"י על שם ספר רכב אליהו שתיכף אחר שאמר **מודה אני לפניך** ישלב אותיות נשמה עם שמו כדי שיגבר על השטן. כי שטן במספר קטן י"ז וכן נשמה במספר קטן י"ז וכל הקודם זכה כנ"ל. ואם שמו הוא ה' אותיות או יותר כגון אברהם יצרף בפעם רביעי ב' אותיות ה' מ' ואח"כ אות ה' של נשמה:

אתרוג מסיר כל הכתמים בהתגרר בשר האתרוג בהם והבגדי' אשר נכתמו אם יתגוררו בו ישוב בצבעם האחד. והעסיס הנעשה ממנה מחזיק הבטן ומסיר הצמא. ראיתי באיזה ספר:

אם ישים בארגז מים. העכברים לא יקלקלו הבגדי'. כי כל מה שמקלקלין הוא מפאת צמאון. עי' ש"ך ח"מ סי' רצ"א ס"ק י"ט בשם מהרש"ל:

סגולה למי שמתים בניו ח"ו. יקרא לבנו אשר יולד לו בן ציון ויחיה. שם הגדולי' להגאון הקדוש מוהר"ר **חיד"א** זצוק"ל מערכת ב' בק"א סק"א בשם קדוש א' כ"י משם ירושלמי: **שם יל"י**. הוא מסוגל להעלאת ניצוצין מתוך הקליפות ומיד הם מתבטלים. ויוצא מפסוק **י"י** "**ילחם** "**לכם**. ומפסוק **י"י** "**לאורך** "**ימים**. והוא מסוגל לרפאות החולה בסוד שארז"ל "**יהב** "**ליה** "**ידא**. ר"ת זה השם ואוקמיה. עיין בזוהר בשלח ובליקוטי הש"ס להאר"י ז"ל. והוא שם השני מע"ב שמות[791]. עיין אגרא דפרקא אות קע"ד. ועי' קונ"א לט"ה בהשמטה לסעיף ר"א בד"ה ראיתי:

חלק יא

סגולה למגפה ב"מ

יאכל בכל בקר מיום שנשמע שהתחיל המגפה עד שלא ישמע עוד תאנה. דהיינו גרוגרת אחד עם אגוז אחד וגרגיר מלח. או עם עלין של רוד"א כלם מעורבים זה עם זה. ובזה לא יגיע בו שום נזק בעזר העוזר האמתי יתברך שמו. בדוק ומנוסה.[792] מדרש תלפיות אות כ':

מטר היורד מפסח עד עצרת טוב לראש. ומשבועות ואילך דוקא אם צריכין לו אז טוב לראש. גאולת ישראל בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **פנחס מקאריץ** זצוק"ל זי"ע:

סגולה לדם היוצא. כתוב (בדמו) במצח האיש **בירוניקי"ש**. ולאשה **בירוניקיש"ה** ויעצור. בדוק ומנוסה[793]. מדרש תלפיות אות ד' בשם כ"י:

---

[791] **ובספר** מדרש תלפיות אות א' כתב על מה שאמרו בגמ' שאמר לחבירו **הב לי ידך** כי הוא שם היוצא מפסוק ויסע כדאיתא בזוהר פ' וישלח והשם שם כסדר זה **יל"ה** אך החכם הפך אותיות השם וכשמזכירים השם בהיפוך אותיות פועל מיד כנודע שהנה ראה לחולה שגברו עליו יסוד המים ויסוד העפר וכשגוברים אלו היסודות על יסוד האש מיד מת לפי שהחום טבעי הוא חיות הגוף כנודע לכן הפך השם כזה **הל"י** להגביר יסוד האש על יסוד המים והעפר לפי שאות **ה**' היא אות מיסוד **האש** ואות **ל**' מיסוד **המים** ואות **י**' מיסוד **העפר** לכן הפך אותיות השם כזה **הל"י** לשים אות **ה**' שהיא מיסוד האש על אות **ל"י** שהם מיסוד מים ועפר כדי להמשיך עליו החום טבעי ולזה אמר לי' "הב "לי "ידך לכוין בשם זה:

[792] **בס**' המאור הגדול כ' שמעתי וראיתי דאם יש ח"ו מגפה בעולם הוא סכנה לזכור שם המגפה אפי' אחר המגפה:

[793] **ובספר** פרקי משה להרמב"ם ז"ל מאמר ט' כתב כשתהי' ההרקה מאחד מהנחירים. אז תניח קרן המציצה על הכבד והטחול כפי האבר אשר יזול ממנו הדם ותפסק הרעיפה. וכשיהי' ההזלה מב' הנחירים רבה ושופעת אז תניח קרן המציצה על ב' המקומות יחד:

עינים. החושש בהם בכור מאב מרפאו ברוקו ולא בכור מאם. ב"ב דף קכ"ו.

חלק יב

בעד חולי נופל ר"ל

צו מאכין בכל שבוע קאנע אויס רימיאניק עם מעט מי רגלים. צו נעהמין איין מסקט-קאהל אין דארך ציהען איין חוט משי אדום (איין רויטען זיידינע פאדים) אין צו הענגען איהם על הצוואר. גם צו רייכערין בכל יום מיט עשב שקורין (איזעפיק) ובלשון הקודש נקרא איזוב. גם צו לייגען אין וויגעל אריין צי קאפינס ט' חתיכות ברזל. ניט צי געבין קיין גבינה וחלב ודגים גם ניט צי זיין בשעת אפיית הלחם[794]. ספר קישוטי כלה מהרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **נטע משינאווי** אשר העיד עליו הרב הצדיק הקדוש **ר"ר שמעלקא אב"ד נ"ש** שהוא אחד מל"ו צדיקים:

הלב מדג. יועיל להקטיר על גחלת של אש לאדם שיש בו רוח רע או רוח שדים ועי"ז ינוסו ממנו. ס' זכירה בשם ס' טובי בן טוביאל:

סגולה לשווינדיל יקח עניס ויניח על גחלים ותעשן ראשו עליו. גם ישים עניס בכל מאכל וילעוס עניס. שם.

סגולה ליטול מהיד ווארציל. יקח מרה מבהמה וימשח על מטלית ויניח על היד ונופלין מעצמן. שם:

ליבלת. והיא בשר העודף ע"ג העור. ויותר בידים וברגלי' והם משני מינין או רכה או קשה. יטיחום ברפואות המיבשות. כגון בשמן נרד ואח"כ יפזר עליהם אפר מצפרני פרסות הבהמה שחוק. או ימשחנה בכבד של תרנגולת ואח"כ יטמין הכבד באשפה וכשיכלה הכבד תכלה היבלת. או ימשחנה בדם היונה חם מיד כשישחטנה. שבילי אמונה:

סגולה לילד כשיגיע זמן גדלת שיניו. ימרחו בשר השיניים בחמאה או שומן מן התרנגולת. או תתלה בצוארו שן סוס או שן כלב[795]. שם:

ובספר לחם הפנים כתב בשם הרופאים לעצור הדם לאדם. ליקח סמרטוטים ולשרותם במים קרים מאוד ולכרוך סביב גיד האמה ונעצר הדם בדוק ומנוסה. כי כל הגידין נקבצים. לשם ע"כ:

[794] **ועי'** פתחי תשוב' סי' שע"ב סק"ח שכתב בשם תשו' חת"ס סי' של"ט ע"ד כהן שיש לו חולי נכפה ר"ל מסוכן מאד ולפעמים נופל באחת הפחתים ונמצא בספר שיתן ידו ליד של מת ויאמר לחש קח ממני החולי שאינו מזיק לך ולי אתה מטיב וכבר ניסה אחד רפואה זו ונתרפא. אם מותר הכהן לסמוך לטמא עצמי במגע של מת. והעלה אף שנרא' שאין הרפוא' בדוקה יש להתיר לעשות פעולה הנ"ל אם יארע יום שמת עליו מת ישראל בשכונתו באופן שנטמא באותו יום ושוב יש לסמוך ארש"י ור"ת כו' ע"ש:

[795] **ובספר** פרקי משה להרמב"ם ז"ל מאמר כ"ב כתב מוח הכבשה אם ימשח בו חניכי הנערים יקל צמיחת השנים בלא כאב:

התופר בידיו כשהוא מלובש קשה לשכחה ולשם רע **וסגלתו** יטול קוסי' בפיו בשעת תפירה (או חוט) ויאמר ה' ישמרני מכל רע. ס' זכירה בשם מ"כ:
דבורים אם תבשלם ואיזה אבר שתרחיץ במי' ההם מתעב' האבר ובלי כאב כלל וכדי שיחזור האבר כמקודם ישים עליו צרי אלטריא"קה בלע"ז. שבתי מוסר פ' י"א:
אם תתלה עליך שן מכלב לא תדבר בשינה. ס' זכירה:

חלק יג

מי שיש לו קדחת וחמימות בראשו.
הולכים אל הנהר שלשה לילות ולוקחי' כוס קטן ולוקח מים ושופכי' על ראש החולה ואותם שלשה לילות מתמעט החולי. עי' ילקוט ראובני פ' ויחי:

חלק יד

וכן מי שאחזו לו קדחת.
יכתוב לו על התפוח. אוכנותינוס וכנותינוס כנותינוס נותינוס ותינוס תינוס ינוס נוס וס. ואכלו מיד יתרפא.[796] שם בשם ספר הרוקח:
עוד להנ"ל. יקח ג' שקדים על אבן אחת כתוב **אגן** ועל הב' **נגן** ויאכל הראשונה ביום א' והשניה ביום ב' והג' ביום ג'. תולדות אדם:
סגולה לקדחת מהרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **צבי אלימלך מדינוב** זצוק"ל זכות יעמוד לנו. העתק מגוף כת"י קדשו לכתוב על נייר. וז"ל:
בעזה"י. אמרינן בירושלמי טעמא דרבי שמעון מן הדא קרייא וסוכה תהי' לצל יומם מחורב למחסה ולמסתור מזרם וממטר וסוכה תהי' לצל יומם מחורב הרי אחת למחסה ולמסתור מזרם וממטר הרי שתים וחכמי' אומרי' מזרם וממטר **אחת רפואה לקדחת האשה פ' הנולדה מן האשה פ'**. רבי יוחנן ור' שמעון בן לקיש. ר' יוחנן אמר אין עננים אלא מלמעלה שנאמר וארו עם ענני שמיא. ר' שמעון בן לקיש אמר אין עננים אלא מלמטה שנאמר מעלה נשיאי' מקצה הארץ. על דעתיה דר' יוחנן לאחד שכיבד את חבירו חבית של יין וקנקנה ר' שמעון אומר לאחד שאמר לחבירו הלויני סאה של חיטין אמר ליה שלח קופתך **שלח רפואה שלימה להאשה פ' בת פ'**. **אין עוד מלבדו** על דעת רבי חנינא ע"כ. נמצא בס' קישוטי כלה מעבר להשער:
סגולה לפרנסה על כל השנה שיקנה לו כל אחד בערב ר"ה סכין חדש וישחיזנו. סגולות ישראל בשם הרב הצדיק הקדוש **מהרי"א** זצוק"ל **מזידיטשוב**:

[796] **בספר** שבילי אמונה כ' **סגולה לקדחת**. בקצה כנפי התרנגול יש שני עצמות שנראין בנקבים אם תתלה הימיני על בעל קדחת תמידת ירפא. ואם תתלה השמאלי על בעל קדחת רביעית ירפא זכר לזכר. נקבה לנקבה:

סגולה לאשה שהלך בעלה למדינת הים ולא נודע איה. שתקרא הכתובה שלם בכל יום מלה במלה לפחות ל' יום רצופי'. ואם לא תוכל לקרות בעצמה אזי יקרא לה אחד בפניה מלה במלה והיא תשמע. והיא סגולה בדוקה. שם בשם צדיקי':

סגולה להבער הגרון. שנקרא דיסטיריטיס. להתמיד האכילה פת סולת בחלב חמה. ס' בארות המים בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **מנחם מענדיל מרימנוב** זצוק"ל:

סגולה לתולעים. ילחש לאוזן החולה ט' פעמי' אם לזכר לאוזן הימנית. ואם לנקבה לאוזן השמאלית: **אַ אָ פי וועמי וועמי**, או ילחוש כך **אַ אַ פירָאָ וועמי קראשקי**. שם בשם הנ"ל:

שומן אווז אם נמס בשמן וורדים מועיל מהמורסות הקשות. פרקי משה להרמב"ם ז"ל מאמר כ"ב:

שרש פיאוגיא"ה אם תקשר בדבר ויתלה על צואר הנער הנכפה יבריאהו. וכבר נסו זה ובחנוהו. שם:

זבל העזים עם קמח שעורי' מולש בחומץ מתיך המורסות הקשות ומורסות הצואר וקושי הטחול. ולא תרפא בזה הנערי' הרכים והנשי' והסריסי'. שם **קליפת דאתרוג** מחזקת הלב. שם:

מוח הכבשה אם ימשח בו חניכי הנערי' יקל צמיחת השנים בלא כאב. שם:

מוח הגמל כשינוגב וישתה בחומץ מועיל מהנכפה. שם:

חלק טו

סגולה לרפואות הטחול

קח טחול של בקר ותחתוך הטחול לארכו רק בשני קצותיו יהי' מחובר ויכניס החולה ראשו תוך החתך מראשו ועד רגלו ג"פ ואח"כ תתלה את הטחול בעשן וכשיתייבש יתרפא הטחול של אדם. תולדות אדם בשם כתבי **מוהריב"ש**:

עוד שם **בשם הנ"ל** למשוח מוח ארנבת מזכר לזכר כו' על חתיכת בגד ולהניח על הטחול דהיינו כמקום הכאב שיהי' שם שש שעות ולא יותר פן יאכל הטחול:

לארס של דבורים וזבובי'. יכתוש הדבורה וזבוב זו או אחרת בעודו חי ויניח על הנשיכה. או צואת שור עם חומץ.[797] מפעלות:

במקום שיש נמלים יניח אגודת אזוב במקום שהם או יזרוק גפרית ויברחו כולם. שבט מוסר פ' י"א.

[797] **ובתחלה** יסיר העוקץ של הדבורה. דהיינו לגרר עם אפר כירה או שמן עד שיסיר העוקץ התחוב בבשר. שם: **ובספר** שבט מוסר פ' י"א כתב צואת האוזן אם תשים על נשיכת הדבורה יתרפא. וכן זבוב לצרעה שממית לעקרב.

חלק טז

להתיר אדם מבית האסורין.

יאמר אלו השמות י"ב פעמים **נדון נדרון נססו בשקצו אגלא** יהי רצון שתוציא את פלוני בן פלונית מבית האסורין. מדרש תלפיות אות ה' בשם כ"י:

סגולה להצלחה. לומר שבעה פעמים בכל יום שם **אוריאל** סמוך למטתו שחרית בנשימה אחת מובטח לו להצליח כל אותו היום. שם:

פרשיות המועדים הכתובי' בפ' פנחס **מסוגלים** בקריאתם לבטל דינים. ומסוגלי' לזכות בדיני עכו"ם[798]. ליקוטי מהר"ן.

[השמטה: (שם דף מ"ה ע"ב) **כנגד ע' שרים.** בספר דודאים בשדה (שלח) כתב שיש שבעים אומות וממונים עליהם שבעים שרים. אבל ארץ ישראל אין להם שום שר רק הבורא ב"ה הוא שר ומנהיג שלהם. וכן ארץ ישראל כתיב ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה תמיד:

ובספר אספקלריא המאירה (שמות) כ' דבתקונים ובזוהר חדש מבואר שיש ע"ב אומות. ומה שאנו חושבין רק ע' אומות. חוץ מעשו וישמעאל. ובכללם הם רק ע"א אומות כי שר של מצרים ושר של ישמעאל שר אחד להם ששמו רהב. והנה ע"א אומות הם בסוד וזרעו יהי' מלא הגוים. מל"א בגימ' ע"א:

ובהגהות מהרצ"א להגאון הקדוש מוה"ר **צבי אלימלך מדינוב** זצוק"ל כתב על הזוהר פ' תרומה דף קס"ג ע"ב כד חמא יעקב לס"ם כו' חמא לי' בההוא דיוקא דעשו. דכל שר של איזה מלך יש לו בדומה צורה כמו זה האיש הנרא' לנו:

ובספר מגלה עמוקות (לך) כתב דיש בכל דור ע"ב צדיקים המגינים על דורם שלא ישלטו בהם הע"ב שרי אוה"ע. **ל"ו צדיקים** יש בארץ ישראל. **ול"ו** בח"ל.

כתב בספר מגדל דוד בליקוטים בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **פנחס מקאריץ** זצוק"ל אותם אנשים שיושבים אצל הגרעניץ הם בני בליעל ביותר מאותן שישבו בשאר מקומות. כי כל אומה יש לה יצה"ר אחר. ואותן שיושבין אצל הגבול שופעין מב' השרים של ב' צדדי הגבול:

[798] **בספר** מועד לכל חי סי' ה' אות ח' כתב וז"ל ידוע דסגולות קרבנות של חג הסוכות שהם ע' פרים כנגד ע' שרים דמתמעטים והולכים וכל איש ישראל שיש לו איזה תביעה או עלילה וצרה ומצוקה הנה קריאת הקרבנות הללו הם מסוגלים להנצל מהם כמ"ש בס' המדות ע"ש. וכבר אירע מעשה בא' שנתפס בבית האסורים אודות תביעה אחת ואמרתי לו שילמד בכל יום בהיותו בבית הסוהר שהי' המקום מכובד ונקי פ' הקרבנות הללו. וזה הי' בחודש אלול ומאת ה' היתה זאת דיצא מבית האסורים ביום הו"ר כי היא היום אשר נשלמים הקרבנות של ע' שרים עכ"ל.

ובשם הרב הצדיק הקדוש **מהרי"א מס"ג** זצוק"ל ששאלו אותו הבע"ב למה הוא מתערב בענין הפראפינאציע והבעש"ט הק' היה מתבודד ביער ודבר אין לו עם אדם. והשיב בחכמתו דאז הי' הגזלנים שכוחים רק ביער ועכשיו בקרבינו הם יושבים:]

חלק יז

סגולה לירקון שקורין געהל זאכט.

יקח יונה זכר לזכר ונקיבה לנקיבה ויושיבנה על טבירו וישאב היונה כל הירקות עד גמירה והיונה תמות. בדוק. ספר סגולות ישראל:

חלק יח

רפואות וסגולות מהרב הצדיק הקדוש מסטרעטין זצוק"ל זי"ע ועכ"י.

לכאב הראש שהוא רגיל אמר הרב לשתות סערוויטקי אחר שנתבשל גבינה שניי'.[799] ואם לא רגיל אלא באקראי כובד הראש ירחץ מצחו במים קרים מאוזן לאוזן ולא ינגב במטפחת. ואם ימשח ביין שרף טוב יותר. והחום הולך ממנו:

רפואת הרב ליזד **באזווי-צוויט** ולטבל בו טוך לבן ויעטוף מקום הנפוח ויועיל בעזהשי"ת:

ואם ח"ו כל הגוף נפוח או לרגלים נפוחות יעשה אבאהד מן חמר ומלח. דהיינו לרגלים יקח ב' קבים חמר וחצי רבע (א האלב קוואטיריל) מלח עם מים לא חם ולא קר רק פושרין ויעשה שלש בעדער ולישב בבאהד עשרה מוניטין. ואם ח"ו לכל הגוף צריך יותר חמר ויותר מלח לפי הולך הנפיחות:[800]

---

[799] **ושמעתי** מאדמו"ר הרב הצדיק הקדוש **מאלעסק** זצוק"ל רפואה **לכאב הראש** שיעשה לו מרחץ רק עבור הרגלים במים חמים עם מלח ואפר (אזוי וויא מען מאכט אלויג) ואיזה לילות קודם שילך לישן יחזיק בהם הרגלים לערך חצי שעה והמים יגיעו עד אחר בשר העב מהרגלים ע"כ:

עוד להנ"ל ירחץ ראשו במיץ החזרת (חריין טראפין) וימשח בזה את המוח. ובפרט במקום שיכאב לו:

לחולי הראש או נזילה. תקח אבן של שש ותחממהו היטב על האש ותשפוך עליו חומץ טוב. ויקבל הקיטור בחוטמו וינענע ראשו מכל צד:

עוד להנ"ל יקח באפטייק פעפער מינץ עהל. ויאמר שיתנו לו את הנ"ל מאותו שיתנו לתוך הייי"ש. ויקח ממנו איזהו טראפין על ידו וימשח במקום שכואב לו:

עוד להנ"ל. קח שיבולת שועל (הנקרא האבער) ובשל בחומץ חזק ויניח על ראש החולה הכל ביחד עד שיזיע:

עוד להנ"ל. יקח שורש מן טויזינט גולדן קרויט ויבשל ביין. והיין ישתה והשורש יניח על ראשו ויועיל. או יקח במוראנצין זאפט וישים אותו בחוטם. תולדות אדם:

לפעמים יורדת מהראש לתוך עצם הספוגי שבחוטם איזו ליחה גסה ודבוקה וגורמת אוטם הנחירים ורוע הנשימה. יקח ב' או ג' עלים מהעשב מינטה ויעשה מהם פתילה לנחירים. מעשה טוביה:

שנוף"ן. טוב לעשן בנעגליך והעשן יעלה לתוך נחירי החוטם. תולדות אדם.

[800] **עוד** רפואה למי שיש לו נפיחות ביד או ברגל שיקח באפטייק בעד עשרה העללער **מארשקי זאלב** וימשח היטב שני פעמים ביום במקום שכואב לו. **עוד להנ"ל** שיקח **באראווע וואסער** ויטבול בו מטפחת וינגב אותו רק מעט ויעטוף בזה מקום הנפוח בכל ב' או ג' שעות. ובלילה יוכל להניח יותר:

עוד להנ"ל שיקח באפטייק **גילאדישעס וואסער** ויעשה בזה כנ"ל:

או לעשות בלי מים ליקח מייערין ולגרור ולבשל בחמאה ביחד ולסוך כל הגוף והראש והרגלים ויכסה א"ע כדי לזיע אחר הסיכה ותלך הנפוחות בראות עינים בעז"ה.
רפואות אזנים אם הם אטומים שנתיבש הליחות בהם. יקח שום עב ויתקן כ"כ כדי לתחוב באוזן ויטבל בשמן זית ויתחוב באוזן וירפא:
רפואה בדוקה למכה שקורין **פיסטיל**. צואת אדם. רק שלא יהא ריח רע יש ליקח מילד שלא אכל שום מאכל שעדיין יונק חלב אמו וימשח על חרט ויתן על הפיסטיל ויועיל:

חלק יט

לחולה שגעון ח"ו:

שבא מחמת שלא יוכל לישן ונתערבו הדמים.[801] למשוח בשמונה מיני שמן. דהיינו שמן זית. שמן פשתן. שמן סמנאה. שמן חלב בהמה. שמן חזיר. שמן אווז. שמן תרנגולת. וגם חמאה. לבשל ביחד ויזמין תיכף לעשות וואני מפאהרי לכסות בסדין אחר המשיחה מראש עד רגל ויניח לישן כדי לזיע ויבואו הדמים למקום ויתרפא בעז"ה:
ימשח עם יי"ש חלש על עינים ולא באקוויט. ואם ח"ו החום יותר יגרור פעטרישקי ויניח על עיניו בעת שהולך לישן ויועיל בעז"ה.[802]

לעשות בארוואע וואסער
בתוך א' ליטער מים ליתן עשרה כפות חומץ ולערב אותה היטב:

[801] **בספר** זרע קודש להגאון הקדוש **מראפטשיץ** זצוק"ל (תשא) כתב מי שיש בו חולה מתערובות הדמים בפסולת. יעשו לו רפואות להכחיש הגוף ולמעט כל דמים שלו כדי להפליט ממנו הדמים הרעים ולא ישאר זולתי דם התמצית הנקי מאוד שא"א בשום אופן להתקלקל כל זמן שהנשמה באפו מחמת שהוא מקור חיותו ואחר שנשאר הגוף נקי מכל דמים הרעים אזי מתפשטת החיות מדם התמצית לכל הגוף ויעשה ברי כאולם:
ובשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **פנחס מקאריץ** זצוק"ל רפואה לאיש שצועק בלילה בשנתו מאד דהיינו שהקיץ משנתו ויושב וצועק לערך שעה או יותר ואח"כ חוזר לשנתו. רפואתו להקיז לו דם מן היד שקורין גיד של לב לערך ב' שעות דם. כי איתא בזוהר דכד אתי לילא תרעין כו' וכמה תליין פי' מתפשטין בכל אברים כו' בההוא זמנא כו' סתימי בלבא ע"כ. כי הדעת הוא השומר את האדם ובלילה בעת השינה מסתלק הדעת מן האדם ואין לו שמירה לכן מתכנס כל הדם בלב להתחבא שם. והאיש אשר לו ריבוי דמים לא יכול הדם להתכנס בלב וע"כ מפחד וריבוי הדם יקיץ איתו משנתו בכדי שיחזור הדעת אליו ויהי' לו שמיר'. נופת צופים:

[802] **הנה** יש כמה רפואות למי שיש לו **עינים אדומות** ויזהר שמיד שמתחילין העינים לכאוב ח"ו יעשה הרפוא' תיכף. היינו ליקח באפטייק בעד ד' העלעֶר געלב אויגין וואסער וישפוך מעט מזה על מטלית קטן ויניח שני פעמים ביום על עיניו.
עוד להנ"ל יקח בעד ו' העללער **סָאלְפָאס צִינְצָע** ויתן אותו לתוך רבע ליטער מים ויתן מזה לתוך העינים שני פעמים ביום ואם יוטב לו די שיתן פעם א' בכל יום טיפה א' או ב'. וזה בדוק כמה וכמה פעמים:
עוד להנ"ל ליקח **בארוואע וואסער ויאמר באפטייק שיתנו לו עבור העינים** ויתן מזה לתוך העינים כנ"ל:
ובשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **פנחס מקאריץ** זצוק"ל להניח על עינים בילקי עם יין טוב אונגרישור:
ואם נפוח האברעהמין של העינים יקח באפטייק **מענטיסאווע עהל** ובכל לילה ימשח מזה על הברעהמין: **ובספר** שבילי אמונה כתב לנפח שבעין. יבשל עדשים ביין היטב עם מעט שמן זית וישם עליו:
אם יש על עין כמו **שעורה** שקורין **גערשטין**. בתחל' לוקחין רוק אליבא ריקנא ומושחים. או זבוב ומסירין ראשה ומושחים שם. תולדות אדם.

חלק כ

לכאב עינים של ילדים מן ד' או ה' שנים

אם יש נפיחות על עינים סביב האברעהמין רפואות הרב למשוח בנוד חמאה (נודפיטער) שנעשה מחלב זיסע. על האברעהמין בעת שינה ותלך החום מהעינים בדוק ומנוסה: **ואם** ח"ו נעשה בולמוס שלא נתארך. לעשות שמן ליטף בכל עין ב' פעמים ביום טיפה אחת. דהיינו לבשל ביצה וליקח הלובן ויפזר עליו בכל צדדים עם חתיכת צוקער כמו שלוקחין לשתות קאווע וחתיכה בלאהשטיין קטן כמו קטניות אחת ויכתוש ביחד ויפזר על הלובן ויעמוד במקום חם כדי שיזיע ונעשה כמו שמן ויכתוש הכל באצבעו ויתן בחתיכה ליינוואנד ויעשה נקי וצלול ויטוף בעין בכל פעם טפה אחת ויועיל בעז"ה:

חלק כא

לכאב שיניים

רפואות הרב ליקח באפטייק **סאנקתם** שקורין (הייליג האלץ) או **ראדוקס פירעטרע** ולשרות ביין שרף על חצי שעה וליתן הסאנקתם על שיניו.[803] או ליקח חתיכה עבה מן

[803] **עוד להנ"ל** קח מיץ **סאלויאָה** ותן בנחיר האף מצד השן הכואב ויסיר הכאב מיד. **עוד להנ"ל**. ליקח בעד ששה העללער **שפילאָהן טיקטאָהר** ויתן מזה על חתיכת וואט קטן ויתן על שן הכואב. **עוד להנ"ל**. ליקח איין באריק ולגרר על ריב אייזין. דיא זאפט אויסדריקען. ולערב את המיץ עם חומץ. חומץ יהי' יותר מן המיץ. ויניח לתוכו וועריס קרויט. ויניח כן חצי שעה. דער נאך דאס אויסדריקען דורך א טיכל. ואח"כ יקח מן המיץ הזה לתוך פיו ויחזק על שן הכואב ואחר ג'פ אשר יחזיק את הנ"ל בפיו לא יכאיב לו יותר:

עוד להנ"ל יקח באפטייק **אפיאיס פיללען** ויטח בתוך הנקב של השן. ויזהר מכל הנ"ל שלא יבלע את רוקו מזה.

עוד להנ"ל. יקח באפטייק בעד ארבעה העללער **קאַנפער טראָפין** או **וויאַצין טראָפין**. או **חריין טראָפין**. או **פינקשפילאהן**. ויטבול באיזה מהם א שטיקל וואט ויניח על שן הכואב:

עוד להנ"ל מבעש"ט ז"ל

ליקח שום כתות ויתן בקליפת אגוז על צד השני של הדייפוק נגד השן. אם השן כואב מצד ימין יניח על יד שמאל.

עוד להנ"ל לבשל **טערמיטעללי** ויחזיק בפיו על השינים:

עור להנ"ל יקח בעד ששה העללער **רוטי חינא** ובעד ששה העללער **קאַלמיס** וואָרציל ולבשל אותם ויחזיק בפיו על השינים:

עוד להנ"ל ליקח בעד שני העללער **נעגיליך** וגם אשטיקיל **קאנפער** ולבשל בחצי ליטרא מים ויבשל כל כך עד שישאר מזה החצי היינו א' רבע ליטרא ויחזיק בפיו על השינים. ויוכל להיות חם או קר:

עוד להנ"ל. ליקח בעד שני העללער **נעגעליך** ובעד שני העללער **קאנפער** ויתן על זה יי"ש חזק (אקיוויט) כ"כ שיכסה את הנעגיליך עם הקאנפער ויעמוד כך שני שעות. ויטבול בזה א שטיקיל וואט ויתן על שן הכואב ויזהר שלא יבלע את רוקו רק יחזיק פניו למטה ופיו יהי' פתוח:

עוד רפואה לכאב שינים.

ליקח נעגיליך ולכתוש אותם ועוד יקח רוכטאבא"ק או יוכל ליקח א ציגאהר ולחתוך אותו על חתיכות קטנים ויתן את זה בתוך שפירטוס מן יי"ש וליתן על האש עד שירתיח וכאשר יצטנן יטבול בזה א שטיקל וואט ויתן על שן הכואב:

עוד להנ"ל ליקח באפטייק בעד עשרים העללער **חלארע פארימען** וגם **גריהן-עהל** ויערב אותם ביחד ויטבול בזה א שטיקיל וואט ויניח באזניו:

עוד להנ"ל. תיקח באפטייק **טערפטין אייל** ותקח מעט וואט ותטבול בשמן הזה והנח על שן הכואב. ותזהר שתפלוט כל הרוק. בדוק. מפעלות:

עוד רפואה לכאב שינים.

בצל חרופה ויתן עליו מלח ויחזק בין שיניו בעת שינה ויועיל בעז"ה (וביותר הוא בדוק ומנוסה לכאב השניים הרימאטוזמוס רח"ל):

לשלשול הילד. ליקח עניס טראפין גם קימיל טראפין ויתן בשמן זית וימשח לו הכרס סביב הטבור ויועיל בעז"ה:

תולעים אם נחלש הילד על חולי תולעים. ליקח ווערים קרויט ויצרור בחרט ויתן בפלאהמין ויבשל ביחד כדי ליתן טעם ויתן להילד לאכול ולשתות מזו האפלאהמין:

חלק כב

לארס של דבורים וזבובים.

יקח תיכף צואת הסוס בעוד שהיא לחה ויניח במקום הנשיכה ויכרוך עליו מטלית שיהי' דבוק היטב לבשרו:[804]

חלק כג

למכה פתוחה לרפאות.

לעשות אַמאַזטש מן יארי - וואקס. גם זיווצי ושמן לבשל ביחד ויתן מעט על חרט ויקח באפטייק וואסי - זילבער - גלייד. ויתן ג"כ על זה החרט ובקרוב ירפא. ע"כ מהרב הנ"ל:

חלק כד

למכה או למה שקורין (זאניץ).

למכה שיפתח ולהוציא ליחה. יקח באפטייק זירזינסקי-מאש. או פאָטשאק. או ריסחאדניק. או העבראישע זאלבע ולמשוח על חתיכת מטלית ויניח על מקום

ליקח באפטייק בעד י"ב העללער **חאלאראפי** ויטבול בזה כנ"ל ויניח על שן הכואב וצריך ליזהר אחר שיטבול בו את האוואט שיסתום תיכף הנקב ווייל עס שווינד שטארק אויס.

עוד להנ"ל. לבשל עשב הנקרא אוקסין צינגען (ובל' לאטיין **ראדיקס אנחוסאייע**) ויחזיק בפה חם. ס' בארת המים בשם ר' **יהודא החסיד**:

עוד להנ"ל. יקח **קאנפער** כמו גרעין א' של ענבים ויניח אותו בתוך חתיכת וואט קטן ויכרוך אותו ויניח באזנו באותו צד של שן הכואב.

עוד להנ"ל. יקח בעד ארבעה העללער **בילזענ-זאהמען**. וכן מאהין קעפליך. וכן חינא רינדע. וכן גאלישען כ"א בעד ארבע' העללער. שאלוויע יקח ג"כ בעד ארבע' העללער ויקח מן השאלוויע רק מעט לערך שליש או רבע. ויסחוט בזה מעט מיץ מן לימינע ויבשל את הנ"ל בליטער מים וירתיח רבע שעה ויחזיק אותו בתוך פיו פושרין איזה פעמים ביום:

ובספר בארת המים כתב **סגולה לכאב שיניים** ממקובל קדמון אחד. כשיראה הלבנה בפעם הראשונ' אחר המולד יאמר כך. איוב הי' מהלך בדרך ופגע בו אליהו ואמר לו מפני מה אתה מצטער. אמר לו מפני כאב השינים שיש לי אמר לו לך וטבול בנהר דינור ונתרפא. ומי שריפא לאיוב ירפא לפב"פ ע"כ:

[804] **ובספר** מפעלות כתב לארס של דבורים וזבובים יכתוש הדבורה וזבוב זו או אחרת בעודו חי ויניח על הנשיכה. או צואת שור עם חומץ ובתחלה יסור העוקץ של דבורה דהיינו לגרר עם אפר כירה או שמן זית או שמן אחר עד שיסור העוקץ התחוב בבשר:

הכואב:[805].

עוד להנ"ל יקח פאסקאם בעד ארבעה העללער וגם מילאטין בעד ארבעה העללער וילוש אותם ביחד וימשח על חתיכת מטלית ויניח על מקום הכואב. או יניח תאנה על מקום הכואב עד שיפתח:

עוד להנ"ל ליקח באפטייק איין פלאסטער שמו **ציציליהן** ויניח על המכה. ואם המכה הוא קשה יניח על המכה לערך י"ב שעות או יותר חלב מן הנרות שיהי' נמשח עב על חתיכת פשתן ואח"כ יניח את הנ"ל. או יקח צינגזאלב וימשח אותו עב ויניח על מקום הכאב.

עוד להנ"ל יקח באפטייק (של ה' בייזער בלבוב) זילבערקלעט-זאלב וימשח אותו על חרט ויניח על מקום הכאב.

חלק כה

לנגד מכה קשה עורף.

יקח מלא יד עדשים הנקראים לינזען טחון היטב דק עד לעפר וכף שמן הנקרא **ריבעהל**. וב' כפות **שכר** וישפוך לתוך התערובות הלזה מי חם ויעשה מזה כמו עיסה ויניח על המכה כמו ג' או ד' ימים עד אשר יתיבש היטב. ואח"כ יניח עוד הפעם מתערובות הנ"ל מהנעשה מחדש עד אשר יתרפא המכה: בדוק ומנוסה. התרופה הזאת טובה היא ג"כ נגד התקשות הדדים מהחלב המכונס בה. ורק ליזהר להחזיק האבר חם. ספר בארות המים:

חלק כו

עוד תרופה להנ"ל.

יקח קמח דגן ושמרים ודבש וי"ש ושומן אווז וישים ג"כ לתוכה נתר קרייד וזאפערין. ויערב את כ"ז היטב צלול ולא גוש. ויניח על המכה להוציא החום. וכאשר יתיבש יניח עליה עיסה חדשה כבראשונה. או ירכך הראשונה ויניחה פ"ב עד הוצאת הליחה ויתרפא עד גמירה.[806]

[805] **וטוב** שבעת שיתחיל להרגיש הכאב יקח טראקטיווע זאלטע וימשח על חרט ויניח על המקום ההוא ויוכל להיות שימק המכה ותלך לו ולא יהי' עוד. או יקח תיכף כשיתחיל להרגיש כאב מעט באפטייק **עקספעלער** (באפטייק של ה' רוקער הוא טוב וחזק מאד) וימשח במקום שירגיש הכאב ב' פעמים ביום לערך ב' ימים ותאבד ממנו הכאב:

[806] **לעשות תחבושת** לפתוח את המכה ולהוציא את הליחה עד גמורה. יקח חלב זיסע ויעשה ממנה חמאה (נוד פיטטער) וגם יקח **זיוויצע**. גם **יארע וואקס** ויתנם בקדירה של חרס חדשה (גיגלייסט) ויתן אצל האש עד שימק היטב (אהן גריטקאלעך) ויניח לקרר אותו וימשח מזה על חרט ויניח על המכה:

לעשות תחבושת הן למי שנחתך ידו או רגלו בסכין. או למכה פתוח' להרפא או לכוית אש:

יקח עשרה דעקי **וואזאליען** (ויוכל להיות לבן או געהל או שומן חזיר). א' דעקי **פריוויאָניישען באלזאם** ומעט האלאהין לערך ה' גראם ויערב אותם היטב וימשח בזה על מטלית או על וואט ויניח על המכה פ"א או שתים בכל כ"ד שעות וינקה היטב את המכה או החתך במים חם (גיט אויס שפריצען) קודם שיניח את התחבושת:

ואם המכה הוא קשה מאד ימשח במקום המכה בשומן של ארנבת (האזין שמאלץ) וימשח לערך חמש מינוטין או יותר כדי שירכך את המקום ואח"כ יניח על המקום ההוא חלב של נרות שיהי' נמשח עב על מטלית לערך י"ב שעות או יותר ואח"כ יניח את הנ"ל. **עוד להנ"ל**. ליקח באפטייק **גימאלינע שעמני** ולבשל אותה בחלב ויניח להמכה בעודה חמה:[807]

או לחום על החזה. יתן עשרה כפות חומץ בתוך ליטער אחד אייז וואססער ויטבול בזה מטלית ויסחוט אותה ויניח על מקום האנצינדיג בכל חמשה מינוט מטלית אחר:

ובספר תולדות אדם כתב לאשה שיש לה כאב דדים. בשל ביצה וקח החלבון ממנה וכתוש עם מעט דבש וחבש עליה.

לפי שנחתך ידו בסכין או למכה פתוחה יקח **נירינבערנגער-זאלב** וימשח על חרט ויניח שם:

עוד למי שנחתך ידו בסכין. יקח באפטייק **ווייסין פלאסטער** וימשח על חרט ויניח שם.

חלק כז

לכל כויה בין באש בין ברותחין

קח בעד שמונה העלער **יארי וואַקס**. ובעד שמונה העלער חמאה ויערבם היטב וימשח את זה על נייר באבאלע ויקח ג"כ גלייד עם מעט שמן ומעט חומץ וועַרבם וימשח למעלה על הנייר באבאלע על היארי וואקס ויניח על הכויה ויניח כן בכל י"ב שעות:[808]

עוד להנ"ל ליקח באפטייק **דאפעל־קאלענזויערעס־נאַטראָהן**. ולפזר זה על מקום הכויה ואח"כ יכרוך על מקום הכויה מטלת אשר ניתן במים ויסחוט רק מעט:

לעשות צינג־זאַלב

יקח כ"ה גראם **צינג אָקסיהד**. כ"ה גראם **שטערקי מעהל** עשרה דעקי וואזאליהן. ויוכל להיות לבן או געהל. ויערב אותם היטב היטב. את כל הנ"ל טוב לקנות אצל ה' היבנער בלבוב. או באפטייק:

[807] **ובספר** תולדות אדם כתב **למכה לפתוח**. קח צואת כלב ותעשהו אבק דק. ובורית (שקורין זייף) וקח החלמון מן הביצה ותערב אותם יחדיו ויניח עליו:

עוד להנ"ל. יקח בצלים ויחתוך אותם לחתיכות קטנים וישל אותם בחלב עד שיתרככו ויניח אותם על המכה כדי סולדת היד ויועיל לכל המכות שבעולם. שם:

[808] **ולמי** שנעשה כויה גדול' בגופו. יקח מקודם &20 פערצענטיגע גאזע ויניח על מקום הכויה ויוכל להיות מונח כך שני ימים מעל"ע. ואח"כ יעשה תחבושת היינו לעשרה דעקי וואזאליהן ה' גראם פריוויאנישען באלזאם ולערבם היטב וימשח מזה על מטלית ויניח על מקום הכויה פ"א בכל י"ב שעות ויוכל להיות ג"כ רק פעם א' בכל כ"ד שעות:

לעשות גלייד וואסער

[809] **יקח** ה' דעקי **גלייד** וליתן בתוך א' רבע ליטרא חומץ ויתן על האש וירתיח עשרה מינוט. ויתן את זה לתוך כלי אחר. ויקח בכלי א' ליטרא מים וישפוך מעט מעט לתוך הכלי שנתבשל בו הגלייד וישפוך את זה לתוך החומץ שנתבשל עם הגלייד ויניח לקרר אותו **הגלייד וואסער** הזה טוב מאוד לכל דבר שיש בו חום. הן **לעינים**. או למי

עוד להנ"ל יקח גלייד וואַסער[809] ויניח בתוכו מטלית ולא יסחוט היטב. ויניח על מקום הכויה וכאשר יחמם המטלית או בכל עשרה מיניטין יקח מטלית אחר וישרה בהגלייד ויתן על מקום הכויה:

עוד להנ"ל יקח אָלעוויאָוע זאלב וימשח על חרט ויניח על הכויה:

חלק כח

תרופת כאב הפודגרא (**הערמאטיס**)

מי שיש לו כאב ביד או ברגל בכתף או בעורף וכן שאר כאב הפרקים (הנקרא רומטיזמ"ו) יקח באפטייק (צליחות) **פליכטיגעס ליאמענט** או צליחות **עקספעללער**[810] ויסוך במקום הכאב היטב עד שתתנגב ידו. וכן יעשה איזה פעמים ביום:

עוד להנ"ל. יקח א' רבע ליטרא שפירטיס חזק של יי"ש ויתן בתוכו מלא יד **גאַנצי גאָרשיטצע** גם יקח נתר (זייף) בעד שני העללער ויחתוך לחתיכות קטנים ויתן שמה. וישפוך מזה על ידו ויסוך במקום הכאב היטב שני פעמים ביום ויסוך כ"כ עד שתתנגב ידו:

עוד להנ"ל. יקח בעד ששה העללער **סאַלימנאַק** (הויפטמאנישע־טראפין) ויתן בתוכו שמן לערך שליש ויערבם היטב וכן יערבם בכל פעם קודם המשיחה ויסוך בידו מזה במקום הכאב שני פעמים בכל יום:

עוד להנ"ל. יקח א' רבע ליטרא שפירטיס ויתן בתוכו בעד ארבעה העללער פאטיש ויניח אותו אצל התנור או אצל ענגלישע קעך במקום חם עד שיומק האפאטיש וימשח שני פעמים ביום במקום הכאב:

חלק כט

עוד רפואה הבדיקה לכאב הפרקים

יקח באפטייק צליחות הנקרא **פְּלָאד דְלַא לָאדְוִי**. יש צליחות אשר מחירו שני קראנען. ויש ג"כ צליחות קטן מזה אשר מחירו רק א' קראנע ועשרי' העללער. ויקח איזה שירצה ויתן מזה מעט על ידו ויסוך במקום הכאב עד שיתנגב ידו ואח"כ יתן עוד מעט על ידו ויעשה כנ"ל כן יעשה בבוקר ובערב. ויזהר שיסתום תיכף את פי הצליחות ויהיה סתום היטב:

שיש לו **איין רויז** וכדומה יטבול בו מטלית ולא יסחוט היטב ויניח על מקום ההוא בכל י' או ט"ו מינוט. ובלילה יוכל להניח שם יותר:

[810] **מחיר העקספעללער** בעד צלוחית קטן שמונים העללער. ויוכל ליקח ג"כ בעד עשרים העללער ויקח לזה צלוחית מביתו והעקספעלער המובחר (הנמכר בעד עשרים העללער) הוא באפטייק של ה' ראקער בלבוב. וזה ג"כ רפואה בדוקה לכאב שינים. שיתן מזה מעט על וואט ויתן על שן הכואב:

עוד להנ"ל. קח שטאהל מלובן באש ותזרוק עליו שתן של קטן וקיטור וההבל יעלה אל מקום הכאב. מפעלות:

חלק ל
לשחין הילדים

למשוח בחמאה (אויסגיוואשינע) את הראש ב' ימים ולהפסיק יום א' ואח"כ למשוח בחמאה כנ"ל. גם בנתיים לצוק בראשם יי"ש פשוט. ולאחר שגדל בשנים צריך למשוח אח"כ בשומן אווז שנימוח אצל האש[811] גאולת ישראל בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **פנחס מקאריץ** זצוק"ל:

חלק לא
איצטומכא

מי שנתקלקל איצטומכא שקורין **מאגין** אשר כל אוכל תתעב נפשו. יקח פעניץ מן לחם שהוא עדיין חם וישפוך על הפעניץ יין חזק מאד עם פלפלין כתושים ויניח חם על הקיבה וגם טוב לאכול דברים חמוציס כגון לימיניס וכיוצא בו. מפעלות:

לכאב איצטומכא. טוב להניח על איצטומכא פת חם עם חומץ חזק של יין[812] דהיינו לשפוך מהחומץ על פת בעודו חם ואין שיעור לדבר רק לפי אומדנא. שם:

חלק לב
הקאה

מי שנתקלקל האיצטומכא וכל מה שהוא אוכל הוא מקיא תמיד. קח עשב שקורין **בוטינא** וקח דבש כשיעור עשב הנ"ל ג"פ ויבשל אותן ותן לו לשתות בוקר וערב[813] בדוק ומנוסה. תולדות אדם:

עוד להנ"ל. תקח **מושקט קויל** ותניח על גרזן מלובן מאד וצריך להיות דוקא על גרזן ולא על ברזל אחר וכשיהי' המושקט כמו אפר תן בתוך יין טוב לשתות. מפעלות:

עוד להנ"ל. תצלה ביצה צלייה קלה ותתן בה במקום מלח גפרית אדום ויאכל אותו:

---

[811] **או** יקח שומן דג (פיש עהל) וימשח בזה את הראש וביום השני ימשח את הראש בבורית הנקרא (שמיהר זייף) מחירו באפטייק שמונה העלליר:

[812] **לעשות** חומץ יין שיהי' חזק מאוד. אחר שנעשה יין מן צמוקים [הערת המדפיס: לכלי שמחזיק ארבעה וחצי ליטרא מים יתן א' קילא צמוקים ויהי' היין מזה טוב מאוד:] ויתחיל מעט להחמיץ. יתן לליטער אחד מזה היין שלשה ליטער מים ורבע קילא צוקער. והכלי לא יהי' סתום יפה רק יתן על הכלי נייר מלמעלה ויכרוך היטב **ויהי' החומץ מזה חזק מאד מאד** ויוכל לעשות ג"כ חומץ כזה תיכף אחר הפסח על פסח הבע"ל:

[813] **וטוב** מאוד להניח על החזה גם על הבטן והטבור חרדל (שקורין גארשיצע) ויונח שם עד אשר יכוה לו היטב. גם טוב לאכול דברים חמוצים:

חלק לג

לחזק את הקבה וכח העכול

עצת הרופא המובהק הופעללאנד - לבלוע בכל בקר אליבא ריקנא ח' עד י **פלפלין לבנים**. ס' בארת המים:

עוד להנ"ל. יקח **צינטאריע** ויבשל כמו טע"ה וישתה צנצנת אחד בבוקר וכן בערב ויהי' פושרין בשעת שתייתו:

יקח בעד ארבעה העללער **אינגבער לבן** ויכתוש אותו היטב. ויקח מטפחת ויטבול במים ויסחוט אותו אבל לא הרבה. ויפזר את האינגבער על המטפחת ויניח את המטפחת על הבטן. ובמקום הטבור יעשה במטפחת נקב כדי שלא יהא הטבור מכוסה. בדוק:

עוד להנ"ל. ראשית צריך לראות שיהי' לו יציאה. וטוב שיקח באפטייק בעד עשרה העללער **קארילסבאדער פראשיק** ויכתוש אותו היטב ויתן מזה איין קאווע לעפעל מלא לתוך חצי צנצנת מים וישתה בבוקר קודם האכילה[814] ואם יהי' לו ביום זה יציאה אז לא יקח ביום השני רק ביום השלישי יקח ג"כ כנ"ל. ובאופן הזה יוכל ליקח שמונה פראשקיס ואם לא יהי' לו יציאה יקח ביום השני ג"כ:

חלק לד

ילדים

לילד בן חמשה חדשים או יותר שיש לו שלשול יקח בעד ארבעה העללער **מיניסין וואסער**. ובעד ארבעה העללער **באָקסרין סאָרפ** ויערבם היטב ויתן מזה להילד ארבעה קאווע לעפאליך ובאם שיהי' לו ח"ו עיד שלשול יתנו לו עוד ביום השני עוד שני קאווע לעפאליך ויותר לא יתנו לו[815]:

חלק לה

לילד שיש לו ענגלישע קראנקהייט וגם שלשול

ראשית צריך להשגיח שלא יתנו לו בשר וגם הרוטב לא יהי' שמן. לא חלב. וגם לא קאווע. רק שליים זיפע. רייז זופע. גם יוכלו לגרר בשר חי בסכין שיהי' דק מאד ויתנו לו לאכול. ויוכלו ליתן לו טעה לשתות ויתנו שמה מעט קאנאק. ויעשו לו בכל יום מרחץ. ויתנו בהמרחץ חצי פינד **מאָהר זאַלץ** (נמצא במקום שמוכרים מיניראהל וואסער) גם יבשלו א' ליטרא מאלץ וגם קלייען ויתנו בהמרחץ. גם יתנו לו בכל לילה על הבטן איין

[814] **כל** דבר רפואה שצריך לאכול או לשתות צריך שיהי' אליבא ריקנא או קודם שכיבה ולא יאכל ולא ישתה אחר זה לערך שעה או יותר. ואם נאמר בפי' באותו רפואה שצריך להמתין יותר צריך להמתין:

[815] **ובספר** תולדות אדם כתב לילד המשלשל יקח עניס ויבשל בחומץ יין טוב או בשאר חומץ יין יותר מובחר ויניח על בטן הילד ויתנו לו בשתי' קרן צבי שרוף וגם לכתוש מושקט קויל:

הייסין קאמפרעס. ויכול להיות מונח על הבטן שמונה שעות. ויעשו לו בכל יום שני פעמים חוקן עם מים חמים (והאהעגער יחזיק לערך א' ליטרא מים).
ואם הוטב לו מהשלשול יוכלו ליתן לו איין שטיקיל סיכארקי אודער אשטיקיל זעמיל וואס איז אצל האש גיט גיטריקינט. אין עס זאל אין דער זופע אודער אין דער טעה גוט דורך וויקין. ואם יהי' לו אח"ז ח"ו עוד שלשול לא יתנו לו יותר מזה עד שיוטב לו.

חלק לו

לשיעול של ילדים (**שקורין הוס**) **וקושי נשימה**.
טוב לסוך על החזה חמאה בלי מלח מעורב עם **שמן קאממולין** וגם עם **שמן שקדים**.
או יקח שמן שקדים מתוקים (זיס מאנדיל איל) ומרים (ביטער מאנדיל איל) ולסוך על החוטם ונחירים ותוך נחירים וטוב שיתעטש עי"ז. תולדות אדם.
לתינוק הבוכה ואינו יכול לישן. יעמיד על ראשו קרן של עז בלי ידיעתו.[816] בדוק ומנוסה. שם.
לתינוק הנכפה. יקח באפטייק **באטאן ווארציל** ותשרוף עד שיהי' אפר ותן לו לשתות בתוך יין טוב ויועיל בעז"ה. שם:

חלק לז

ילדים רזי הבשר בסבת התולעים שבעור
אותותם שהילד יונק הרבה ואיננו שבע ועורו נעשה כאדרת שער.
תרופותיו שיכניסו את הילד למרחץ או לאמבטי מלא מים ויזיע שם ויסוך עור בשרו בדבש ואז יוציאו ראשיהם ויהי' כצמיחת שערות שחורות. אז נוטל פרוסה קטנה מקליפת הלחם ומעביר עליהם להשחית ראשיהם או יעבור תער עליהם וישחיתם. ולפעמים פרים ורבים וצריך ההתמדה יתירה ואז ירחוץ הילד במי ראש ולענה וממים המרים האלו נגרשים ושוב אינם חוזרים. מעשה טוביה.
לשמור הילד מאסכרא בגרונו. אזי תשים צואה של סוס בסמרטוט דק ונקי ותשפוך שכר עליהן שיסננו ותן להילד לשתות קודם יציאתו ואח"כ אזי תציל בית הבליעה מפאקין או מאזלין. כן תעשה איזה פעמים. ותוכל ג"כ ליקח משקה המסוננת הנ"ל ותערוב אותה בשאר משקה נקיה ותתן להילד. הכלל פעמים עשה כך ופעמים כך. מפעלות:

[816] **ובספר** תולדות אדם כתב בשם הרופאים שלא להניח העריסה סמוך לאור הנר אור לחלון. כי הילד ירבה להביט ועי"ז לפעמים יכה לראיה עקומה שקורין שיטילש:

חלק לח

אבן

מי שיש לו אבן ואינו יכול להשתין. יקח עלים של עשב הנקרא **אייזין קרויט** ויבשל ביין טוב וימצה ממנו בבוקר הרוטב שבתוך האייזין קרויט וישתה[817] בדוק בעז"ה. תולדות אדם:

עוד להנ"ל. יקח שמן שבא מגרעיני פשתן שקורין **ליין אייל** וישים בתוכה צואת בהמה ועפר שקורין קרייט יכתוש אותם דק ויבשלם ביחד היטב וישם אותם בבגד פשתן ובחמימות שיוכל לסבול יניח על צד שמאלו ועל הטבור ובמקום שמרגיש הכאב. שם:

לכאב כליות. טוב ליקח שמן טערפטין לשתות איזה טיפות ביין שרף. מפעלות:

לנעצר משתן. תכתוש גרעיני שעורים היטב וא"צ לבשל ושים בחומץ חזק ותן לו לשתות. תולדות אדם.

עוד להנ"ל. יקח שער מזנב של סוס זכר ויכניס בנקב הגיד. שם:

עוד להנ"ל. תיקח **קאָרין-בליהט** ותבשל אותם כמו טע"ה וישתה מזה איזה פעמים ביום כמו ששותין טע"ה. בדוק ומנוסה:

חלק לט

לחזק השלחופות

יקח באפטייק איין **אייזין קאָגיל** בעד 20& העלער ויבשל אותו בא' או בב' ליטרא מים לערך ג' שעות עד שיומק ויעשה לו מרחץ (איין זיטץ וואן) ויתן בתוך המרחץ המים שנתבשל האייזען קאגיל. כן יעשה ל' יום. ויכול לחמם ולרחוץ במים שרחץ בו מקודם עוד ב' או ג' פעמים. בדוק:

חלק מ

שלשול

יקח באפטייק בעד שמונה העללער **צימרונג טראָפין** וישתה אותו ויועיל תיכף:

לשלשול דם. בלע"ז דישינט"יריאה והוה בסיבת נגעים או בועה שבבני מעים או מליחה

[817] **להכיר** אם יש אבן בכיס כתבו חכמי הרופאים אלו הסימנים. שיש לו בכיס תאוה גדולה לגרר. תדיר מתאוה להשתין. כובד בתוך הכיס וסביביו. השתן הוא בקושי והשתן יוצא טיפין. וכשמשתין יוצא חול:
צריך להתרחק מבשר מלוח ובשר יבש. ציבלש מעט. אבל שומים כלל וכלל לא, לפתן מעט ולא הרבה. מיני בשמים מעט. פלפלין כלל לא. פיטר זא"ל הוא טוב, מרחץ סכנה רק פושרין. ויתרחק מאד מן מאכל של עיסה. צנון יש בו חילוק. אם האבן יוצא מן הכליות והצבע גהל הצנון הוא טוב מאד. היינו בלא מלח אבל לא יאכל הרבה. אבל אם האבן הוא לבן הבא מן שלחופית אז הצנון ממש כסם המות. אמנם המיץ שלו עם צוקער הוא טוב. השתן מגיד צבע האבן. גם יתרחק מן מאכל חלב וגבינה וסמעטינה וכיוצא בהן רק חמאה גם כל המאכלים שלו יהי' במעט מלח: מפעלות:

חדה. תרופתו לעשות לו חוקן בחלב שכבוה בה שטאהל[818]. מעשה טוביה:

חלק מא

לטחורים הנקרא מורידין

שיצאו לחוץ ומאוד יכאב לו יקח בעד ארבעה העללער **אַלאָהן** ויכתוש אותו היטב. ובעד ארבעה העללער **בלייי-עסיג** ויערבם בתוך חצי ליטרא מים ויטבול בו חרט ויסחוט מעט ובכל רבע שעה יניח על מקום הכאב. בדוק:

חלק מב

רפואה למחלת דיפטעריטיס

מן רופא אחד מומחה מגאליציען שמו וויטקאווסקי מעיד במכ"ע ניטצליכען בלעטער שנת תר"ן (בחודש דעצעמבער) באופן פשוט בלי כל אסון. רפואה אשר ע"פ בחינות רבות גם אחרי הי' חיי החולה תלואים לו מנגד וכמעט שמה המחלה המסוכנת מחנק לנפשו עשתה אות תועלתה לטובה הרפואה הזאת - כותב הרופא הנזכר - היא גפרית מזוכך (Lac Sulfus&) (לאַק סאלפאס) אשר ע"י צנור עשוי מקנה נוצה מבלי הכנות רבות, אנשבהו אל תוך גרון החולה אשר יחדור אל כל מקום גם עד הלוע (קעהל-קאפף) ככה אעשה שלש או ארבע פעמים מלבד זאת יגרגר (גארגעלן) החולה פעם אחר פעם במים פושרים אשר מעט גפרית הושם לתוכם ויען כי קטני החולים לא ידעו אופן הגרגור נוכל להשקותם בכף את מי הגרגור ואם גם יקיאוהו החוצה נשאר עוד מעט מאבק הגפרית דבק לחכם וללשונם וזה ימלא פעולת הגרגיר גם אם השתרעו בועות דיפטעריטיס עד שבילי הנחירים אין נחוץ לעשות הרפואה במקומות פרטיים ההם כי הגפרית מגיע לכל מקום והבועות תמס יהלכון הגפרית ימהר מאוד את פעולתו כי עד שתים עשרי שעות סרות הבועות הדיפטעריטיות מעל העור הרירי ועל ידי גנוח ישעול עם ליחה וטרי' אשר לפעמים קוי דם נראים בתוכן תצאנה החוצה אחרי נשיבת גפרית פעמים רבות כאמור עברה כל סכנה ובלב מלא תנחומות יוכל הרופא לחכות על השתנות המחלה לטובה אשר בא תבא ולא תאחר:

[818] **ובספר** פרקי משה להרמב"ם ז"ל מאמר י"ג כתב החוקן במים ומלח אנחנו עושים למי שיש במיעיו שחינים ונגעים מעופשים ותרחוץ כל מה שכבר נתעפש ויצאו קליפות אינם קטנות. וכשיתנקה המקום נעשה חוקן ברפואות המתקנות העפוש:
ופעמים רבות נעשה חוקן ברחם בעלי שחינים ונגעים בחלב מבושל באבנים או בברזל. (שטאהל) ויועיל בזה לטחורים או לשחינים המתחדשים בטבעת:

חלק מג

לנגד רזון הגוף

יעצו לשתות בימות הגשמים **שמן דג** הנקרא **אלעאום**. **יאקראס**. **אזיל**. (לעבער טראהן) ג' כפות בכל יום. כף אחת לערב ובקר וצהרים ויתחיל בכף קאוואנית איזה ימים למען להרגיל קיבתו לזה ויטיף לתוכה איזה טפות **קרעאָזאט** בסכום אשר יגיד לו הרוקח וזהו תועלות גדול לחזק הריאה החלושה וגם מכלה הריח של השמן דג. וגם תעצר בעד רקיקת הדם וגם יתמיד בלקיחת **חינון סילפוריקוס** כאשר יגיד לו הרוקח. (בארות המים):

חלק מד

לנגד זיעה היתרה

טוב לסוך את הגוף בשמן וביותר מקום הזיעה. ולשומן חזיר יש לו מעלה יתירה על השמן. ושמן דג הנקרא אלי יאקראסי אסילי אין למעלה הימנו. אך עם שמן דג כאשר נתישן לרוב לא יוכלו החולים לסבול הריח ע"כ צריך להחליף תמיד המלבושים אשר לבש בהם החולי:

עוד יעצו הרופאים לרחוץ מקום הזיעה במים וחומץ אך יראה תיכף להעביר הלכלוך מים עם מטפחת בית יד (האנדטוך) וזה צריך לעשות בזריזות יתירה למען שלא יצנן הגוף[819] שם:

חלק מה

לנגד קוצר הנשימה הנקרא (אסטמאה) (**בראנכיאלי**) **בריסטקראמפף**

היסוד הראשי להיות משכנו במקום אויר צח ונקי ואויר המורגל איננו פועל מאומה. ולנגד סכנת החניקה מהמחלה. יעץ הרופא הופלאנד - מרחץ הרגלים ויותר טוב ובדוק ומנוסה הוא להשים שתי כפות ידיו למים חמים כשיעור שיכול לסבול עד למעלה ממקום הדפק וזה יקל כובד הנשימה ולזאת יזהר החולה הנ"ל להתמיד בלבישת בתי ידים ורגלים מצמר למען להמשיך עליו זיעת ידים ורגלים כי בכל עת שירגיש מעט זיעה בידים ורגלים יהי' חפשי מכובד הנשימה. וגם טוב להניח רטיית החרדל על החזה והאצטומכא בעת בא המחלה הנ"ל ולשתות קאווע הנשרפת חדשה (פריש) ב' לויט לצנצנת אחת עם חלב או זולתה ויכפיל שתייתה איזה פעמים ביום. ויזהר מאכילת מאכלים מבושמים ומשקות מיינות חרופים וממאכלים הקשים להתעכל

[819] **ואם** רוצה להזיע. יבשל היטב שום ומלח מעורב בשמן זית ויסוך כפות רגליו ופניו וזרועותיו ויכסנו יפה ומיד יזיע:

ומרבוי האכילה עד יתמלא בטנו. ויהי' נזהר מכעס והתיגעות יתירה בכחות הנפש וגם יזהר מלגרוע הדס ע"י הקזה או עלוקות ומרטיות האבעבועות (וויזיקאטיר). ואחרי אשר המחלה שככה מעט ישתה יין מאלאגא. ערלאער. וגם טוב לשתות עניס טהעע. וגם טובה היא להדוק היטב היטב את הזרוע השמאלית בעת אחיזת המחלה. והרבה פעמים הקילה זאת הסגולה למחלה הנ"ל (שם):

חלק מו

נגד רקיקת דם

[**הנקרא** בלאטיין האָעמאָפטע] בלוטהוסטען. בראנכיאל. בלוטטונג. לונגען בלוטטונג: (**הוא** מעצת הפראפ. באמבערגיר) היסוד הראשי הוא. קודם לקיחת מכתב מרצפת מתרופת האומנות (רצעפט). מנוחת הגוף. ולפעמים המנוחה לבדה בצירוף להניח על החזה מעטפה קרה אשר תוחלף בכל חמשה מינוט (אך להזהר לבל להניח קר מאוד כמו כיס קרח כי זה יזיק עוד) די לפעמים לעצור הרקיקת דם ויזהר לבל לאכול מאכלים חמים כל זמן שלא פסק הדם לגמרי ומהסגולה השפעציפי הוא לשתות מעט מים הנמס בתוכה מעט מלח. ומתרופת הבייתי הוא מעט **זאדע ביקארבוניקיס** אשר אנו קוראים בשם **פראזע** עם מים. או חלמון ביצה אחת עם מלח לשתותה חי (ראָה) גם חלב עזים תעצור בעד הרקיקת דם וגם תרפא פצע הנמצא בריאה וטוב לשתות תיכף בשעת החליבה צנצנת א' ג"פ ביום. ומעצת הרופאים להריח שמן טערפטין איזה פעמים ביום וזה מחזק הריאה[820] (שם):

חלק מז

קאמפפער שפירטוס

מהותה ג' דעקיס קאמפפער נמס בי"ח דעקיס שפירטעס:

חלק מח

זייפען שפירטוס

הוא ג"כ על אופן הנ"ל רק יבא בורית במקום הקאמפפער:

חלק מט

תרופה נגד לעבר פלעקן

חצי דעקי באָראקס ששה דעקיס ראזינ-וואססער למשוח בזה הכתמים:

[820] **ובשם** הרופא הופלאנד כתב להזהיר להרוקק דם שלא ישגיח כלל על הרקיקה כי בזה מגרה להדם שתצא:

נגד זאָממער שפראסטן וגם נגד לעבר פלעקן והיצבלאטירכען[821]

(**וגם** להקדים גידול השערות) הלא הוא שמן קנמון שמן שחלת (נעלקען) בערגאמאטענעהל - לאווינדלעהל גם פעריבאלזאם עם אראמאטיזירטער אלקאהל וגם ילקח זאת לנקיון השינים:

חלק נ

נגד ריפפענפעלענטצינדינג

האפראפעסטער דוחק - מיעץ בזה לחבוש מעטפה קרה על מקום הדקירה ובכל שמונה שעות יניח מעטפה אחרת וביותר ישגיח על מזון וכלכול הגוף במאכלים קלים ונוחים. ויזהר מתחבושת זבוב הספרדי (שפאנישע פליגען פלאסטער. אדער סינאפיזמען) ויתמיד בלקיחת **חינון סולפורקוס** ולפעמים **חינון** מעורב בה **דיגיטאליס** (ושמעתי מהאדאקטער **רייציס** ליקח 2/1& 1& גראם חינא ולעשות 6& פראשקיס וליקח א' בבוקר וא' בערב) ומצד הסגולה לגרור תמכא (הנקרא קריין) ולהניח על מקום הדקירה עד שיתחיל לכוות. וירבה בשתיית חלב ומאכלי בשר וביצים מבושלים רפוים:

חלק נא

יגלה רזי התרופה

אשר ימכר מבתי המרקחת הכללי אינווערזיטעט תרופות שונים והם מוכנסים בצפחת קטנה חתומה לא נודע מה שבאה אל קרבנה רק מגבה נסמן כי היא מכשרת אל איזה חולי ידוע והיא אדוקה בנייר הנדפס עליו אופני לקיחתה. והנה איש אחד חכם אשר דלתי שערי חכמת הכעמיא לא סוגרי לפניו גילה סודם:

חלק נב

שפירטוס באהעמי

להשקיט כאב השינים ברגע אחת אין בסודה רק תערובות **מקאמפפער־ ונעלקענ־עהל** בשפירטוס. וע"ל דף מ"ז:

חלק נג

פינטערס אהרענפיללען

להשקטת כאב האזנים סודה תערובות **בלייפפלאסטער** עם **קאמפפער**:

[821] **ובזפר** מפעלות כ' להסיר כתמים שקורין זומער פלעקין או זומער שפרענקליך. קח ביצה בריאה ושים אותה בחומץ חזק ובכל יום ויום תוסיף שם חומץ חדש עד שתכלה הקליפה ואח"כ דקור במחט דקירות קטנות ויצא משקה. ובזה המשקה תרחוץ הכתמים:

יקח עשרה טפות **קאיעפוטעהל** ועשרה טפית **קאמפפער עהל** ויטבול בזה מעט צמר גפן (בוימוואלע. או וואט) וישים בהאוזן:[822]

או יקח שמן פשוט וישים בכף של מתכות ויחמם על גבי גחלים בוערים ואח"כ יטוף לתוך השמן עשרה טפית **קאיעפוטעהל** וישפוך לתוך האוזן השמן החם עם **הקאיעפוט** ויוכל ג"כ להוסיף בה עשרה טפות **שמן קאמפפער**. וזה הוא בדוק ומנוסה להסר כל מיני מחלה וכאב האוזן הקשה. וע"ל דף מ"ו ע"א:

חלק נד

הילטאנס נערפענ-פיללען

בגד תחלואי העור סודה תערובות שוועפעל קאמפפער עם מים:

חלק נה

הילטאנס נערפענ-פיללען

לרפאות כל חולי ומכאוב מהותה **לאקריצען- אלאע - מיררהען - זאפערן- ובאלדריאן ווארצעל**.

חלק נו

תרופה נגד שיעול חזק

אשר בדוקה היא כי עד כ"ד שעות תאבד השיעול. מהותה ששה דעקעס **איסלענדער מאָאָס**. גם **אייביש טעה**. **וזיסהאלצ-ווארצעל** מכ"א גדעקיס. ויחתוך כל זאת לחתיכות קטנים וישים בתוכה זרע **אניס** א' וחצי דעקי ויבשל כל זאת במאסס מים עד שיבוא על חצי מאסס וישים בתוכה נופת **צוקער קאַנדיל** עד שיהי' בו מתיקות ובכל פעם אשר ירגיש החולה התעוררות השיעול ישתה החולה מהתערובות הנ"ל ואזי יהי' בטוח כי יקל עליו השיעול עד יאבד עד גמירה:

חלק נז

קורעללאשעסעס ברוסטפולפער

הוא תערובות מן סאלמיאק נקי א' וחצי דעקי. **וזרע אניס טחון** עם **זיסהאָלצ- ווארציל** טחון. מכ"א ששה דעקיס **ועלי צענים** י"ב דעקיס. ונופת צוקער ששים דעקיס:

[822] **אם** נכנס איזה גרעין וכיוצא בו לתוך האוזן יתן בחוטמו **ניס ווארציל** דהיינו **שמירצע** ויסגור נחירי החוטם והפה אז יצא הגרעין מן האוזן. תולדות אדם: **ורפואה** לכאב האוזן. להטיף שמן שקדים פושרין באוזן הבריא ולא באוזן הכואב. שם:

חלק נח
פאטע-פעקטיראלע

נגד שיעול וניחר הגרון **הייזערקייט**. סודה תערובות **סענענאלגוממי**. נופת **צוקער זיס האָלץ** מטוחן היטב **ומאגינעזיע** וגם מעט **זאַלצ זארעס מארפיום**[823]. ע"כ מספר בארות המים:

שינה. למי שאינו יכול לישן. קח קרן של עז ותניח תחת ראשו בלי ידיעתו ויועיל וישן מיד. בדוק ומנוסה. תולדות אדם:

חלק נט
לגידין הנכווצים

קח פולין שחורים ותבשלם במים ותסיר הקליפות מהם ואח"כ תדוק הפולין היטב ותשים בהם שמן זית ותמשח הגידין. שם:

חלק ס
לעצור דם נידה

תקח שלשה פעמים ביום ערב ובוקר וצהרים תבלע בכל פעם שלש פלפלין. וטוב להניח את הפלפלין בתוך מעט יי"ש כי אז תוכל ליקח אותם בניקל. ותוכל ליקח זאת איזה ימים רצופים:

לשליקערציין לשרות ט' חתיכות לחם לבן בתוך יין טוב וליתן לו לאכול חתיכה אחר חתיכה. מפעלות:

חלק סא
למי שיש לו כאב בצוואר וקשה לו לבלוע

יקח באפטייק בעד ארבעה העללער **קלאָקאַלי** ויקח מזה החצי ויתן בתוך רבע ליטרא

[823] **עוד רפואה נגד השיעול** ליקח בעד ארבעה העללער **ליכיסלאנדיקיס טיי**' או **זעהבארנגער טיי**' ויבשל שליש מזה בתוך רבע ליטרא חלב. וטוב שישתה מזה איזה פעמים ביום:
עוד להנ"ל. יקח באפטייק **קארפאטישער קרייטער טיי**' וישתה מזה בוקר וערב.
עוד להנ"ל. יקח שני דעקי **ליכען־פיקסידאטאס** Lichen Pyxidatus& ולבשל בתוך חצי ליטרא מים ומעט יותר. עס זאל זיין מיטעל גיקאכט ותסנן את המשקה ותשים בתוכה מעט דבש ולשתות בבוקר צנצנת אחת וכן בערב. או בכל שני שעות חצי צנצנת. והוא ג"כ טוב צי **קראמפאהאפטען היס** אודער **קאכ־הוס**:
עוד להנ"ל. קח סובין של חיטים ותבשל במים צלולים היטב. ואח"כ תניחם עד שיצללו המים ותקח המים הצלולים ותבשל בהם תאנים ולקריץ ותן לשתות ויועיל. מפעלות:
לראחים קאטאהר או ניחר הגרון
יבשל א' ליטרא **קאקריז ארביס** עד שיהי' רך ויסנן שישאר א' ליטרא מים ואח"כ יתן בהמים י"ב דעקי צוקער קאנדיל ויתן על האש שירתיח וישתה מזה המים איזה פעמים ביום. וגם טוב דאס ער זאל זיך דער מיט דעם האלז אויס גארגלין ויוטב לו:

מים וגם יתן לתוכו אויף איין שפיץ פין א מעסטער **האַלאָהן** ויערב אותם בתוך המים ואיזה פעמים ביום זיך דער מיט אויס גארגלין:[824]

או יקח בעד ארבעה העללער **האַלאָהן** ויכתוש אותו היטב ויתן מזה החצי או שליש בתוך רבע ליטרא מים ויעשה כנ"ל.

וזה ג"כ טוב למי שיש לו **בקיעות בשפתים** או למי שיש לו כאב בצד הפה (אויסגיפרישיט) ימשח מזה במקום הכאב איזה פעמים ביום ויוטב לו. בדוק:

חלק סב

לפצע או מכה שקשה להתרפאות

יקח פלייטיך ויניח לתוך הפצע ויניח עליו מלמעלה איין פלאסטער פין יאחים - מאש ואח"כ יכרוך על זה קאמפרעס (מטלית אשר ניתן במים ויסחוט אותו) וכן יעשה בכל י"ב שעות.

חלק סג

צרעת

למי שיש על גופו איין אויס שלאג יקח באפטייק **דר' באכארטס זייפע** מחירו שמונים וארבעה העללער וירחץ את גופו במי' חמים או קרים ויסוך את גופו בזה הבורות ויהיה כך על גופו לערך עשרה מוניטין ובעוד איזה ימים שירחץ בדרך זה יתרפא:

עוד להנ"ל יקח שעוה לבנה וחמאה בלי מלח וכרכום וימשח.

חלק סד

צו קרעמפפין

יקח בעד עשרה העללער **קירשען טראָפפען** ויתן מזה על צוקער עשרה טיפות כן יעשה בכל עשרה מינוט. ואם יוטב לו מעט יקח כזה בכל חצי שעה:

עוד להנ"ל. יקח בעד עשרה העללער **אַדאָנאָס** וישפוך מזה על צוקער ויוטב לו.

עוד להנ"ל. יקח באפטייק של ה' מיקאלאש צליחות **פאגלינא סירפ** מחירו שני קראנען וחמישי' העללער.

חלק סה

צו נערפין. אודער קרעמפפע. אודער הארץ ברענין.

יקח באפטייק עשרה גראם **ברום - נאטריאוס**. ויתן בתוך צליחות ויתן לזה עשרים דעקי

[824] **ואם** יש לו נפוח בהצואר ומתוך זה קשה לו לבלוע. יסוך **בוואזיליהן** במקום שכואב לו ויסוך לערך חמש מינוט או יותר ואח"כ יניח שם חרט משוח בחלב בקר שנתבשל. או בנרות של חלב והחלב אשר על החרט יהי' עב יותר מחצי אצבע, בדוק:

מים שנתבשלו (געזאטין וואססער) וישתה מזה (איין עס לעפיל שלשה פעמי' ביום. בשעה &11. ובשעה &5. ובלילה:

חלק סו
למריטת השער

ישים עליו מי בצלים. או ירחצו במים שנתבשל בהם עלי ההדס היטב: או בצואת שור מעורבת עם חומץ. שבילי אמונה:

חלק סז
לנתק הראש

ישים עליו מלח כתוש מעורב עם החלב כליות של עגל. או ירחצו במרת שור וצואת צאן מעורבין עם חומץ ישן ומעט מים עם דבש ואז יצמיח בו שער.[825] שם:

להאריך השער. ימשחנו בשמן שומשמין.

מי ההדס יחזק השער ושרשם כי ימנעוהו מלהמרט. גם יועיל לילפת ולנגעים הלחים. שם:

חלק סח
מי שיש לו חום ביד או ברגל

יגרר בורקיס על ריב אייזין. ויניח אותו על מטלית ויניח שם ויוכל להיות שם מונח עד אשר יוחם. היינו לערך רבע או חצי שעה ואח"כ יקח אחרת ויניח שם:

חלק סט
נגד תחלואי העור (**לישַׁיי**)

יקח באפטייק מינים הללו. Weis Wasilian &6 oxyd Zing.deki &6 &.d ויערב את הג' מינים ביחד ויכתוש אותם בשעת Talenn venetum 6& d&. התערובות הדק היטב ויסוך מזה על האלישיי פעם א' בכל כ"ד שעות. וישמור א"ע מלחכך במקום הזה.[826] ועי' דף נ"ג ע"ב בד"ה נגד:

עוד להנ"ל יקח בעד ששה העללער **דיסטילירטען זעגיטש**. ויתן שם כנגדו וכמשקלו דבש. וכן נאפט. דאס לאזין אויף דער קעך אביסיל אויף זידין. ויקרר אותו ויסוך בכל יום שני פעמים על מקום האלישיי:

[825] **וטוב** מאוד למריטת השערות שישפוך מים קרים על ראשו ב"פ בכל יום ערב ובוקר בכל פעם לערך ליטרא מים. ואז יחזרו לצמוח. בדוק ומנוסה.

[826] **בספר** דרך פקודיך כתב סיפרו לי מצדיק א' מופלג בדורו שהי' רואה איזה מאנשיו שהי' מתחכך על איזה מכה מצרעת שהי' לו ואמר לו שהחיכוך מזיק ומגדיל הצרעת ח"ו. והשיב שאינו יכול להתאפק כי יש לו הנאה במה שמתחכך. ואמר אותו הצדיק ע"ז שהדבר בזה הוא תולדות הניאוף הגם שיודע בעצמו שמזיק ומפסיד הגוף עכ"ז אינו חוסם תאוותו והנאתו כרגע הבן הדברים עכ"ל:

עוד להנ"ל טוב מאוד שיקח **וואזיליען** לבן ויסוך על מקום הלישיי ואחר שני שעות ינקה את המקום במטלית כן יעשה ב"פ ביום. בדוק ומנוסה:
עוד להנ"ל. יקח **גלייד**. גם בליי-ווייס. וגם שמן שקדים (מאנדיל עהל) ויערבם היטב וימשח שם:[827]
קח דוחן (שקורין רייז) ותבשל בחומץ טוב ושים בשק קטן ושים במקום הכאב בעודו חם.[828] תולדות אדם.

חלק ע

עצירות

למי שיש לו עצירות לעשות **פיללען** להפתח. יקח א' וחצי דעקי **האלאז** ויתן שם יין שרף שיכסה את האלאז. ויקח א' דעקי **ריבארברים** ויכתוש אותו היטב עד שיהיה דק כקמח. חצי דעקי **צימרינג** שיהי' ג"כ דק כקמח. חצי דעקי **מאגנעזי**. חצי דעקי **וועריס קרויט** ויכתוש ג"כ שיהיה דק מאד. ויליש את זה עם הָאַלאָז ויעשה מזה כמו עדשים (ארביסליך) ויתן על זה גימאהלינים אינגבער געהלין ויקח מזה קודם אכילה בערב:

חלק עא

נגד החולערי ח"ו

אם ההרקה והשילשול יתחזק יניח בהמקום תחת החזה וממעל לכרס וגם במקום הטבור תחבושת של **חרדל** (שקורין גארשיצע). ויתנו לו להריח **עטער סאלפאריק** זה קונים באפטייק ויריח בו הרבה ויוטב לו. ועי' עניני סגולות דף מ"ד ע"א:
[השמטה: (שם דף נ"ה ע"ב) **ויוטב לו**. בשו"ת הד"ר ח"א סי' כ"ח כתב עובדא ידענא דבשנת תר"ח נסעו מפ"ק להקדוש המפורסם מוהר"ר **מאיר מפרעמשלאן** זצוק"ל לעשות פ"נ עבור העיר שינצלו מהחול"ר ר"ל ונתן לחם וצפחת מים לתלות בבית איש המיוחד בעיר ואמר הרמז **וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחלה מקרבך**. וכן הי' בעז"ה:
ופ"א צוה הרב הצדיק הקדוש הנ"ל להרב החסיד ר"מ קאנער מטיסמניץ יצ"ו בשעת המגפה ר"ל שיקבעו ישיבתו בתוך הסוכה. כי יצפנני בסוכה:
ובספר בארת המים כתב שבשנת תקצ"א היתה שוררת המחלה הנ"ל רח"ל עלי התבל וגם ברימנאב ועשאו להסגולה כי השיאו איש עני עם בתולה עני' והחופה הי' עלי הבית

[827] **ואם** האלישיי הוא יבש. יקח ווייסען מאנדיל עהל וימשח שם ואח"כ יפזר עליו בליי-ווייס:
עוד להנ"ל. יקח **דיסטילירטין זעניטש** בעד ששה העללער ויתן שם מעט שמן טאפעל ויערבם היטב וימשח מזה על מקום הלישיי ואח"כ יתן וואט עליו. כן יעשה ב"פ ביום:
[828] **וטוב** ג"כ שיקח חרדל (שקורין גארטשיצע) ויניח במקום הדקירה. ויזהר תיכף כשיתחיל להרגיש הדקירה יקח יי"ש חזק (שפירטוס) ויתן על ידו ויסוך היטב במקום הדקירה ויוטב לו. בדוק:

עלמין. והנה כאשר רצו להוביל החתן והכלה תחת החופה חלתה הכלה בחולי הלז ב"מ וספרו הדבר להרה"ק **מוהר"צ הכהן** זלה"ה אזי פתח את פיו הקדוש ואמר קיי"ל מעבירין את המת מלפני הכלה. ותיכף נתרפאה מחלי' ושבה לאיתנה הראשון:]

חלק עב

למי שיש לו חום

וועגין היץ אפ צי שלאגין יקח בעד ט"ז העללער גראם אחד **חינא** ויחלק את זה על שלשה חלקים. ויקח חלק א' בבוקר. וחלק א' בצהרים. וחלק א' בערב. וטוב יותר שיקח **מאַריאַד חינא** ויקח אותו בתוך אויבלאט:

ואם החום הוא ע"י **בויך טיפאס** יעשה מגראם א' שני חלקים וחלק א' יקח בבוקר בשעה 11&. וחלק א' בערב בשעה 5&. וכך יקח שני ימים או שלשה. ויוכלו ליתן לו רוטב. שליים-זופע חלב. זאהר-מילעך. ומעט יין. ויוכלו ליתן בתוך היין מעט מים. וצריכין להשגיח שיהיה לו יציאה עכ"פ פ"א בתוך שלשים שעות. ויוכלו לעשות לו חוקן עם שמן. ואם יהיה לו יציאה בכל פעם צריכים ליתן רפואה לעצור אותו וטוב שיתנו לו על הבטן בכל שעה איין קאלטין אומשלאג ויסחוט אותו בידו בשעת הנחתו על הבטן. ואם יש לו חולי ראש יתנו לו על ראשו בכל פעם אקאלטין אומשלאג וישכב בכל פעם על צד אחר:

חלק עג

צו איין רויז

למי שיש לו רויז על פניו או רגלו ח"ו. יקח חלב בקר או נרות של חלב ויסוך על המטלית ויניח במקום ההיא והחלב שעל המטלית יהי' עב יותר מחצי אצבע:

חלק עד

עוד להנ"ל

אודער צי איין **לויף רויז**. יקח הלובן מן ביצה אין גוט דורך שלאגין. ואח"כ יתן לתוכו שני קאווע לעפאליך מאגינעהזיע ויערבם היטב ויסוך מזה עם נוצה במקום הרויז ואח"כ יכסה שם עם וואט. ובפעם א' או ב"פ יוטב לו. ואם יהיה האוואט אדוק שם יתן על זה מים חמים (ארים שפרוצען). בדוק ומנוסה.

מי שנתחרש מחמת איזה מקרה. קח מרה של דג הנקרא העכט ושים אותו באזנו ויועיל. תולדות אדם:

אמ"ה אחר אשר זבדני אלקים זבד טוב וזכני שהגיעו לידי חבילות כתבי קודש פעולות וסגולות ורפואות ממקובלים מפורסמים בכן אמרתי לפרסמם בעולם לזכות בהם בני

דרא. ואפי' בעיירות גדולות שיש להם רופאים מכ"מ יש בהם זכות לעני שאין ידו משגת לגשת אל הרופא. ואני תפלה לנורא עלילה שכל חולה ימצא בספר זה רפואה ותעלה:

חלק עה

איזהו ליקוטים יקרים ונחמדים מספר מוסר אשר הכינו וגם חקרו אחד קדוש מחסידים הראשונים:

יבחר האדם לעצמו לפחות מצוה אחת מיוחדת ויהיה זריז וזהיר בה כל ימיו: וימסור נפשו עליה. ולא יתנצל שום התנצלות להבטל המצוה:

אחי וידידי מאוד הזהר מהכעס שהוא דומה לע"ז ח"ו. והנה מצאתי מרפא ומזור ורפואה לחולי זה לתיקון כעס יתפלל בכל תפלת י"ח באלהי נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תדום **רבונו של עולם** תזכני למדת הענוה והכנעה ושאהיה שמח ביסורים המבזים והמכעיסים אותי ונפשי כעפר לכל תהי':

ירגיל עצמו לומר בכל שעה וכל רגע תפלה זו. רבונו של עולם אתה הוא המסייע להבא לטהר ולמען שמך תסייעני שלא תהיינה מצותיך נסתרות ממני:

תרגיל עצמך להתפלל תפלה זו בכל יום אחר תפלתך. כי היא תפלה ליראה ומוצלחת ותועלת לכל דבר שבעולם. והיא תפלה חשובה מה שיחידי סגולה מסרו לידי בהיותי בירושלים עיר הקודש תוב"ב.

[השמטה: (שם דף נ"ו ע"א) **ותועלת לכל דבר שבעולם**. בספר שער היחודים דף ט"ו כתב וז"ל טוב שיכוון כוונה זו בכל שבוע פ' קח לך סמים וכו' בכל יום ינקד שם **מצפ"ץ** בניקוד תיבות אלו ויציירהו לפניו כשהוא עוסק בתורה ביום א' ינקדו בניקוד קַח. וביום ב' לְךְ בג' סַמִּים. בד' נָטָף. בה' וּשְׁחֵלֶת בו' וְחֶלְבְּנָה ובליל שבת בניקוד סַמִּים. ובבוקר וּלְבוֹנָה ובמנחה ניקוד זַכָּה:

ועתה אמרתי לגלות לך סוד גדול ונפלא אם יש לך תביע' עם איזה אדם או תהי' בצער ואתה עומד בדין וכן ח"ו לנכפה שיש בקרבו ח"ו רוח רע או למשועמים תאמר זה היחוד ותביט בפניו ובלילה קודם שתישן תכוין באויבך או בבר פלוגתך ותנצח ותראה נפלאות עכ"ל ועי' ש"ע האריז"ל דף כ"ג:]

מספר התיבות שבתפלה זו הם מנין צ"א נגד ב' שמות יהוה אדני מנין אמ"ן וכמנין מלא"ך. ומספר אותיות שבתפלה זו מנין שס"ה נגד שס"ה ימים שבשנה נגד שס"ה מינים שבקטרת ומיוסדת בראשי פסוקים שם מ"ה:

יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי תפלה לאל חיי: ואני תפלתי לך ה' עת רצון אלהים ברב חסדך ענני באמת ישעך: **דרשתי** את ה' ועננני ומכל מגורותי הצילני. **הטה** אלי אזנך

מהרה הצילני היה לי לצור מעוז לבית מצודות להושיעני: **א**להים להצילני ה' לעזרתי חושה: ואתה ה' אדני עשה אתי למען שמך כי טוב חסדך הצילני: **א**תה האל עושה פלא הודעת בעמים עזך. ויושיעם למען שמו להודיעם את גבורתו: הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה ה' ויהי לי לישועה. **א**להים אל תרחק ממני אלהי לעזרתי חושה:.

חלק עו

בספר יוסף אומץ אות תפ"ד. תפלה זו קבלה מר"ת האומר בכל יום אני ערב בדבר שלא יארע לו שום פגע רע כל אותו יום ויצליח בכל דרכו:

בבקשה מכם **מיכאל וגבריאל ורפאל** שתעמדו בתפלה בבקשה ובתחנונים לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שאצליח בכל דרכי ובכל מקום שאני הולך הן מלסטים שלא יזיקוני הן משדין הן מלילין הן מאיש ואשה מכל דבר רע הן מחרב ודבר הן מרעב הן מכל פורעניות ההולכים ובאו לעולם מן הכל יצילנו ה' אלקי ישראל שלא ישלוט בי לא בגופי ולא במאדי ולא בזרעי

יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתהא השעה הזאת עת רצון לפניך שתשמע את תפלתי ובקשתי ה' צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה. ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך. ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו. ג"פ המלך הגואל. ז"פ לישועתך קויתי ה'. לפורקנך סברת ה'. ז"פ גד גדוד יגידנו והוא יגד עקב. כך אצליח בדרכי כמו שעשה יהושע בעבר הירדן עם ישראל ולמלחמה עם הכנעני למלחמה ושב בשלום לארצו עכ"ל:

בספר עבודת הקודש יוסף בסדר כתב קבלה מרבינו **יהודא החסיד** זצ"ל שכל האומר ג' פסוקים שסימנם אב"י. ביושר ולמפרע בכל יום. ניצול מכל צרה:

אתה סתר לי מצר תצרני רני פלט תסובבני סלה. סלה תסובבני פלט רני תצרני מצר לי סתר אתה: **בטחו** בה' עדי עד כי ביה ה' צור עולמים. עולמים צור ה' ביה כי עד עדי בה' בטחו. **ה**' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום. בשלום עמו את יברך ה' יתן לעמו עוז ה'.

עוד שם. מ"כ בכתב רב ומקובל שהאומר פ' אלו ינצל מכל צרה:

יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו.

יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם.

המביט לארץ ותרעד יגע בהרים ויעשנו. **רומה** על השמים על כל הארץ כבודך:

יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתעשה למען רחמיך ובזכות פסוקים אלו ושמות הקודש אשר בהם ושמות הקודש הרמוזים והמצורפים בהם תרחם עלינו ותצילנו מכל צרה ותרצנו ברחמיך הרבים אנס"ו:

ובספר אור צדיקים כתב בשם מדרש הנעלם. ר"י כד הוי קם בשחרית הוי מצלי ואמר יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שיהי' לבי נכון ומסור בידי שלא אשכחך:

חלק עז

לחן ולחסד

אחר תפלת שחרית יאמר. האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי כשעירים עלי דשא וכרביבים עלי עשב כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו.

יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתעשה למען רחמיך ולמען קדושת פסוקים אלו והשמות הקדושים שבהם ותננו לאהבה לחן ולחסד ולרחמים בעיני כל רואינו ויהיו דברינו נשמעים לעבודתך ויהיו כל מעשינו לש"ש ותצליחנו בלימודינו ובכל מעשה ידינו אמן כי"ר:

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם.

עוד בא לידי סגולות טובות ויקרות מספרים הקדושים. ורפואות אשר שמעתי מאנשים מומחים. ומכתבי רופאים מובהקים. כולם מנוסים ובדוקים:

סגולה לזכרון. להתפלל במחשבה על הזכרון בשעת הקידוש בשעה שאומר זכרון למעשה בראשית. שמעתי מאדמו"ר הרב הצדיק הקדוש **מאלעסק** שליט"א בשם זקינו הרב הקדוש המפורסם **מהרי"א מזידיטשוב** זצוק"ל.

חלק עח

סגולת האבנים.

אבן האודם אבן הזאת נקרא' רובין[829] ומראהו אדום כדם. וכן תרגומו סמקן. וסגולתו שכל אשה שנושאתו אינה מפלת לעולם נפלים ואמרו שהוא טוב לאשה המקשה ללילד ואם היו שוחקים אותו ומערבים אותו באכילה ובשתי' מועיל הרבה להריון כדודאים שמצא ראובן שם דמות אדם. רבינו בחיי (תצוה). וכן כ' בספר מדרש תלפיות אות א':

ספיר והוא הנקרא שפיל"ו. והוא מראה תכלת. וסגולת אבן זה שהוא טוב לאור העינים ולכך מעבירין אותו על העינים. ואמרו האבן הזה יועיל לכל כאב ונפיחה באיזה מקום שתהי' בגוף שם.

כל האומר מזמור שיר למעלות אשא עיני אל ההרים וכו' סוף כל תפלותיו קודם עקירת רגליו מזמנין לו בת זוגו ההוגנת לו. אגרא דפרקא אות ס"ג בשם בע"מ

[829] **בספר** ארחות חיים ש"א אות ה' כתב בשם ס' יפה ללב שכ' בשם הקדוש **מוהרח**"ו בכ"י סגולה לזמן מניפה תתלה עליך אבן אדומה או של רובין או של דיאמאנטי או שאיילאן או זאפור"ה אך הרובין הוא טוב מכל השאר אך צריך שיהי' נוגע ממש בבשר אדם ודבוק בו:

חלק עט
לעין הרע
סגולה להנצל מעה"ר של איש אחד הבא פתאום. לומר הפסוק וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו ותהי עליו רוח אלקים. שם אות ע"ב.
אם אומר **פיטום הקטורת** בכוונה או תהלה לדוד. יתיש כח הס"ס למסור כל חיותו. ואפילו נמסר גז"ד בידו עליו או על אחד מב"ב מתבטל הגז"ד בכח פיטום הקטורת. שם אות ל"ו בשם כסא מלך.
סגולה למי שמתים בניו ח"ו שהילד אשר יולד אחר מיתת בניו ר"ל. יקראהו בשם אחיו אשר מת לפניו באחרונה בהוספת שם חדש ויקראהו בשם החדש לראשונה ושם המת לאחרונה ויחיה הילד. סגולה זאת בדוקה היא כי כן הי' מעשה בבת גר"א אשר מתו ילדיה רח"ל וכאשר הולידה בן מחדש עשתה כדברי הגר"א הנזכרים וחי הילד וגם הילדים אשר ילדה אח"כ חיו. מובא בס' עליות אליהו דף כ"ז הערה נ"א.

חלק פ
סגולה לקדחת.
יקח הקליפה הדקה מן הביצה ויכרוך סביבות אצבע הקטן של יד ימין מראשו ועד סופו וירגיש כאב גדול וכמו שעה יפול הקליפה מאצבעו ולא יהי' לו עוד קדחת והוא בדוק ומנוסה הרבה פעמים ויועיל בעז"ה רק שיש ליזהר שקודם שיפול הקליפה הנ"ל מעצמו מאצבעו לא יקח אותה משם בידים כי לא די שלא יועיל כי אף גם אולי יזיק לו ח"ו לכן יהי' זהיר כנ"ל. דרך אמונה אות ס' בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר **מיכל מזלאטשוב** זצוק"ל.

חלק פא
סגולה למי שאינו יכול לישן
יצייר במחשבתו סלוני המים הרבים הנגרים ועי"ז יתעורר בקרבו הליחה הלבנה וממנו בא השינה. קהלת יעקב להרב הצדיק הקדוש מדינוב זצוק"ל אות ש"י בשם פרדס שער הגוונים.

חלק פב
דין
סגולה. להמתיק הדינים מעליו. יקח ב' מטבעות ויפיל עליהם גורלות גורל א' לד' וגורל א' לעזאזל. המטבע שיצא עליו הגורל לד' יתן אותו לצדקה. והגורל אשר עלה עליו לעזאזל ישליך אותו לאיבוד ועי"ז נמתק הדינים. ליקוטי מהר"ן.

חלק פג
דרך

סגולה למי שרוצה לצאת לדרך שיתן לו חבירו איזה מטבע ויציין את המטבע בשליחות שיתן שם לצדקה ויהי' שליח מצוה ושליח מצוה אינו ניזוק. שם בשם ס' חקי חיים מחתן המג"א ז"ל.

כתב לי הרב הג' אבד"ק פלונסק שיחי' בשם ש"ב הגה"ק מופת דורו הרב מו"ה אברהם אבישׁ'ל זצ"ל אבד"ק פראנקפורט דמיין. מכי"ק. על סגולות ורפואות וקמיעות.

חלק פד
לסער שבים

בנהר ונחל שוטף. כתוב על קדירה חדשה מבחוץ אלו השמות **עַלְתַּעַג קְתַאָ הַוְאמְוַבַ** וזה יוצא מר"ת של פסוק פ' נח עשה לך תיבת עצי גופר קנים תעשה את התיבה וכפרת אותה מבית ובחוץ בכופר. וגם תנקד בניקוד של אותיות הפסוק.

חלק פה
להבין הלכה או פסוק

יאמר בכוונה גדולה יהר"מ השם הקדוש **שְׁאָצָיִם** שר החכמה והשכל שתשלח לי המלאך **פתחיאל** שיבאר לי הלכה זו או פסוק זה. כך תאמר ק"א פעמים. ופניך יהי' נגד דרום. ואז יבין וישכיל הענין עפ"י השגה.[830].

חלק פו
לכאב שינים.

ראיתי שנוקבין ביתד כידוע באלו אותיות כתובים בנתר על הדלת **גדא גדס גלא גלס**. **ובספר** אחד מצאתי כך. יקח יחד מהנפח בחנם למען השם וגם נתר בחנם ויכתוב על הכותל זה **איש ישיש גשישוש אשריטוש** ותקע בכל אות ושאל אם עדיין כואב לו ובמקוה שיכלה הכאב יתקע היתד שלא תמוט ולא יבא לו החולה לעולם. וצריך לתקוע במקוה גבוה שלא יקחוהו משם. **ע"א** תשא עליך קמיע שכתוב עליה שם **אופלא**:

רפואה טבעית ג"כ מספר הנ"ל אומגילעשטין קאליך כמו אגוז קטנה וגם שמן זית כמו שני לעפיל פיל וינוח הסיד תוך השמן זית ויעמוד אצל האש ביז דער קאליך אפ גילעשט איז ויעשה מזה קוגיל ויניח על השן ויתרפא בו ע"כ:

[830]**עוד** כתב מצאתי סגולות בכתב יד קודש של זקיני הגאון הקדוש ר' צבי הירש זצ"ל אבד"ק ברלין בן בתו של החכם צבי ז"ל:

חלק פז
אויב

סגולה להנצל מכל אויב ומסטין ופגע רע ותהי' אימתו מוטלת על הבריות כל היום. יאמר פסוק זה בבוקר אחר ברכות השחר תיכומ"ו ג"פ. וזהו.
לא יתיצב איש בפניכם פחדכם ומוראכם יתן ד' אלקיכם על פני כל הארץ אשר תדרכו בה כאשר דבר לכם. בשם ס' אחד.

חלק פח
דאגה

סגולה נפלאה להנצל מכל דאגה ויהי' כל היום שמח וטוב לב. ואמר תיכומ"ו אחר ברכת השחר בלי הפסק כלל בשום דיבור ג"פ **מיכאל הכהן הגדול שר ואפטרופוס של ישראל**. שם בשס ס' אחד.

חלק פט
דיבור

סגולה מי שנתאלם וניטל ממנו כח הדיבור ר"ל. להשים בפיו קליפות אתרוג ותראה פלאות. שם בשם ס' ילקוט משה.

חלק צ
סגולה להריון ולגדל בנים.

אשה שהיא קשת רוח בגידול בנים או שאין לה כלל ח"ו תאמר לאחר הדלקת הנרות ההפטורה של יום ראשון דר"ה. וטוב שתבין מה שהיא אומרת ותאמר בכוונה. ויש לה ליתן קודם הדלקת הנרות איזה פרוטות לצדקה ויש לכל אשה לעשות כן. ועי"ז תזכו. לבנים טובים תלמידי חכמים. ספר שערי האמונה בשם ס' זר זהב שעיר הקודש ירושלים יש להם קבלה זו מהאריז"ל:
אם יש ח"ו צרה גדולה על העיר יאמר כל א' וא' אותם פסוקי תהלים באותיות של שם אותה העיר דרך משל אם העיר נקראת איזמיר יאמרו כל הפסוקים שבתהלים המתחיליה באות א' ואח"כ הפסוקים המתחילין באות י' ואח"כ הפסוקים המתחילין באות ז' וכן כולה עד גמירא והיא סגולה אמתית בעזרת האל יתברך והוא ג"כ סגולה לכל הצרות שלא יבואו. מדרש תלפיות אות ב' בשם ספר קיצור לוחות הברית:

חלק צא
סגולה לשמירה

כשתצא מן העיר תקח קומץ עפר מצד ימינך ותאמר עליו ויסע מלאך האלקים ההולך

לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם ויסע עמוד הענן מפניהם וילך מאחריהם ותאמר מיכאל מימיני בשם אלהי אברהם. ותקח קומץ עפר מצד שמאלך ותאמר ויבא בין מחנה ישראל ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה ולא קרב זה אל זה כל הלילה גבריאל משמאלי בשם אלהי יצחק. ותקח קומץ עפר מלפניך ותאמר ויט משה את ידו על הים וישם את הים לחרבה ויבקעו המים ותאמר אוריאל מלפני בשם אלהי יעקב. ותקח קומץ עפר מאחריך בשם אלהי דוד מלך ישראל ושכינת אל מעל ראשי בשם אלהי ישראל. ותפזר העפר לארבע רוחות העולם ותצליח בכל הדרך ולא תפחד משום דבר בעולם. מדרש תלפיות אות ד' בשם כתיבת יד

חלק צב

אויבים

קבלה בידינו אס ילך אדם בדרך אויבים ויראה אויבים באים יקרא זה הפסוק ויושע ה' ביום ההיא עד סוף הפסוק ויחשוב זה השם בלבו ובעיניו באותיותיו ובנקודיו והוא זה **נעורירון**. שם בשם כו':

חלק צג

להצלחה

בבואך לשולחן אמור **רפאל** ויתברך לחמך ומימך. בצאתך לדרך זכור **דניאל** תנצל מכל פגע רע בבואך לפני מושל או מלך זכור בדניאל ותצלח. שם.

אוריאל נרמז בפסוק וראית את אתורי וכו'. מי שאומר אותו שבע פעמים בכל יוה בנשימה אחת בשעה שיקום ממטתו בידים נקיות מובטח לו שיצליח באותו יום. שם.

שא אצלך אבן שנמצא בקורקבן של תרגגול שהוא דומה לקרוסטאל מזכר לזכר ולא יוכל שום אדם לעשות לך רע כלל.

עניני רפואות

חלק א

עניני רפואות

כל הדברים ששותים או אוכלים לרפואה צריך דוקא שישב בשעת אכילה או שתיה. בלבד בשעת עיפוש ר"ל לעשות דוקא מעומד.

כל דבר רפואה שצריך לאכול או לשתות צריך שיהי' אליבא ריקנא או קודם שכיבה ולא יאכל ולא ישתה אחר זה לערך שעה או יותר ואם נאמר בפירוש באותו רפואה שצריך להמתין יותר. צריך להמתין יותר.

אם אוכלין או שותין דבר רפואה במשקה או במאכל יזהר שלא יהא הרבה המשקה שלא יתבטל כח הרפואה ועל כל פנים יזהר שלא יתבטל כח הרפואה בס'. תולדות אדם:

חלק ב

דלקת המוח. רוקענמארק ענטצינדונג

סימניו כאב תמידי באחד המקומות בהשדרה. ולמען הכר בברור צריך למשמש כל אורך השדרה באצבעות. אז במקום ע"י הדחיקה באצבעות הכאב מתחזק. הרפואה היא העמדת עליקות על מקום הכאב. ולהניח רטיית האבעבועות על מקום הכואב. דרכי הרפואה:

חלק ג

הדפק

בבואך לבקר את החולה אז יהי' לך הדפק כמורה הראשיי (הויפט פיהרער) כל שהדפק ממהר יורה על התגברות החלי. וכל שהמהירות מתמעטת כן יורה על הקטנת המחלה וסכנתה. וכל שהדפק מתקרב אל מעמדו הטבעיי כן קרובה יותר שיבת הבריאות:

דפק המהיר מטבעו הוא סימן תמידיי המורה על מחלה ממיני הקדחות. פיבער קראנקהייט.

באמצעות הדפק נוכל כמו כן להבדיל בין שני מיני קדחות. היינו בין קדחת מפסקת (וועקסעל פיבער) ובין קדחת מחלשת (נאכלאססענדע) לאשר כי במין הראשון נעשה הדפק למועד ידוע שוקע לגמרי. ובמין השני נשאר הדפק מגורה יותר או מעט גם במועד החלשת והתמעטות מעמד כקדחות.

כשהאדם הוא במעמד בריאותו. למשל במגודלים יותר מכך &80 דפיקות במינוט. ובילדים עד ב' שנים יותר מן &100 דפיקות ברגע (מינוטע):

למען להכיר כל אלה מהדפק. מהצורך להניח &3-4 אצבעות היד על הדפק (העורק) למען להרגיש אותו ברוחב ד' אצבעות להחזיק את האצבעות משך זמן מינוט אחד ויותר. למען שום לב אל הנקודה המורגשת בעת המישוש ולדחקו. פעם להגדיל הדחיקה ופעם להקטינה. או לשנות הדחיקה ע"י האצבעות למען להרגיש אל נכון את ההכשרה של העורק להדחק אשר לזה צריך הרגל ואימון היד להרגיש.

עם בקור הדפק צריך תמיד לשום עין ולב ולהתבונן על שאר מקרי הקדחת. היינו אם כשהדפק מתמלא ומתחזק יתגברו לפי ערך גם הכאב החום והדבור בלא דעת. ואדמימות השתן. וכדומה. אז בלי ספק שהמחלה הוא מתכונת הדלקת ודורשת אופן שימוש אופן

הרפואה במנגדי ההבער[831]:

בבוא הרופא לבקר את החולה לא ימשש תיכף את דפקו. כי ברוב החולים משתנה הדפק מביאת הרופא לבקרו. ע"כ צריך הרופא לדבר מקודם עם החולה דברים המיושבים על הלב איזה רגעים. למען להרגיעו ואח"כ למשש את דפקו. כן צריך לשוב לב אל מדריגת חום האויר של החדר שהחולה שוכב בו. ועל אכילת חמה שאכל החולה מקודם. או תנועת הגוף וכדומה. אשר כל אלה יוכלון לפעול השתנות בהדפק. (דרכי הרפואה מהפראפעסאר הופעלאנד באקאדעמיע דברלין):

חלק ד

אוזן

לכאב האוזן. קח בצל וצלה אותה ושים בה שמן שקדים מרים ותסוך באוזן תראה פלאות. סגולות ישראל בשם ספר א':

ע"א קח מרה של דג ושים באזנו. שם.

חלק ה

הקאה

אם מקיא מה שאוכל יקח בצלוחית חומץ חזק וישים בתוכו קצת פאטיש ויערב היטב עם כף ועי"ז יתמלא הצלוחית עם שום וישתה כך. בדוק. כתר תורה עץ חיים.

חלק ו

לחולה הייב-מוטער

קח מושקט ניס ותכתוש דק דק על ריב אייזין וקח חמאה בלי מלח ותערב עם המושקט הנ"ל. ותקח קליפה של אגוז לועז שקורין וועלשנה ניס ותמלא את חלל של הקליפה ותניח על הטבור והאם תאכל מזה. וכשתראה שאכלה אזי תמלא שוב שנית. כך תעשה פעמים ושלש ויועיל בעז"ה. מפעלות:

חלק ז

זיעה

אם רוצה להזיע. יקח באפטייק **באזיווע קוויאט** ויבשל כמו טעה וישתה קודם שילך לישן. או ישתה מיץ הלימוני וגם הוא מביא זיעה והוא מתמתק עם צוקר. היכלי שן פ' תבא.

[831] **ובזמנים** ידועים יכול הדפק להתהוות מלא וגדול גם בלא דלקת. זה נמשך לפעמים ממלוי דם מקומיו בהחזה. בפרט מסבל הטחורים:

חלק ח
עוד להנ"ל

באפטייק סאיליציל פילוועד מחיר 2& פראשקיס 12& העללער. ויקח 1& פראשיק בתוך כף עם מעט מים. ואחר שעה יקח ג"כ פראשיק א' כנ"ל. ויזיע[832] **זיעה** היא רפואה לחולי הקדחת. לקוטי עצות.

חלק ט
לזיעת הרגלים

ישרף האלוין (או יקח גימאליניס האלוין) ויערב עם רייזשטארק וימשח במקום הזיעה. סגולות ישראל.

חלק י
זכרון

לנער שלא ישכח תלמודו. קח פלפל (פפעפער) וזנגב"ל (אונגבר) חלק כחלק ותדוק אותה היטב ועשה אותם בחמאת בקר ואח"כ בדבש שהוסר הקצף. ר"ל שיסיר מה שיעלה מן הרחיחה ועשה הדבש עם הסמים הנזכרים ועשה מהם גרעינים ואכול א' בבוקר וא' בערב. ומי שיעשה אותם שבוע אחד יזכור כל מה שילמד. ואם יאכל אותם ב' שבועות יזכור כל מה שישמע. ואם יאכל אותם ג' שבועות לא ישכח כל מה שישמע לעולם.

ויש בו י"ב סגולות ירפא הצרעת וכאב השיניים ויעקור אל בלגא"ם ר"ל מי שצוארו חולה. ויוסיף תאות המשגל. ויאמץ עושהי וסבוב הראש מן הרוחות ויסיר הכשפים ומן כאב החללים והמתנים הקרים או חמים ומערבוב הדס ומן הטחורים ומהכליות. סגולות ישראל בשם כת"י מערבי:

חלק יא
לחולה נופל ל"ע

יקח באפטייק שמונה דעקי קאלי בראמאטי מחירו לערך 80& העללער וישים את הנ"ל בתוך ליטער מים עד שיומק. ויקח מזה בבוקר גלעזיל א' וכן בערב וימשוך לקיחתו מזה הליטער חודש אחד. ויקח כזה שנה תמימה. רק צריך לשאול ג"כ לרופא אם יש לו חזה בריאה וחזקה. כי הוא מזיק מאד להחזה. ובדוק שמיום לקיחתו לא יראה עוד את החולאת רק יבוא על גופו נגעים וכדומה ועייניו יהי' דומעות. ואח"כ יתרפא מכל

[832] **ונודע** מפי רופאים שכל אדם ובהמה וחיה כל גופו וכל איבריו מלאים נקבים דקים קטנים עד שא"א לראותם ולפיכך כשיש לו כאב בבני מעים ואיברים הפנימים וכיו"ב כשהוא מזיע הכאב יוצא ממנו. היינו משום שאותו מוגלא וכאב ומיחוש שבפנים יוצא דרך אותן נקבים ומזיע ונתרפא:

זה. **עוד להנ"ל** קח החולה והעמידהו תחת אילן לוזים וקח מקדח ועשה חור למעלה מראשו באילן ותקצץ שערות מעל ראשו ותחוב בחוך החור הנ"ל וקח עץ ותחוב בתוך החור ויאמר הא לכה חלקכם. וטוב ג"כ למשוגעים ולכל מיני חיצוניות לעשות כן. סגולות ישראל.

עוד להנ"ל יזהר כל ימיו לאכול דבר יום ביומו חרדל (נארטשילי) ט' גרעינים ומובטח שלא יהי' לו באותו יום בודאי. וצריך לזהר שלא יענה עצמו בסגופים ובעינוים. ויזהר מאד ממאכלי חלב וגבינה. וגם צריך לזהר במה שיכול לעצור ולסרס עצמו. ויזהר מאד שלא לאכול שום דבר מר ולא יראה בשום מת או נבילה מכל אשר הי' רוח חיים באפו אפי' בדגים מחים. שם. **עוד להנ"ל** קח שער מכלב שחור וחלה בצווארו. שם:

עוד להנ"ל תקח זעפרא"ן מבושל ביין וישתה ד' ימים ויתרפא. שם בשם הרה"ק מהר"ש שרעבי זי"ע:

חלק יב

טחול

לחולי הבאה מצד הטחול. ישתה מים הצבועים בצבע ברזל. והם מסוגלים לכל תחלואי טחול. תמצא באפטייק[833]. מפעלות. או ישתה מהמים שנפחים מצננים בו הברזל ז' ימים בכל יום אליבא ריקנא. **עוד להנ"ל**. יקח זבל צאן ה' גרגרים ויערב עם חומץ חזק וידבק על הטחול ויתרפא. סגולות ישראל.

עוד להנ"ל. וכן למי שיש לו כאב בהכבד או נפוח. וכן לשאר איברים הפנימיים שיש לו בהם כאב או נפוח. יקח מהמים שבביתו (שטוב וואסער) ויתן בהם מלח וכן יתן לתוך ליטרא מים &8 לעפיל יי"ש חזק. ויעשה לו מזה בכל שלש שעות אקאלטין אומשלאג. ובקיץ ביום שהחום גדול יוכל לילך בהקאמפרעס על השוק ג"כ ובלילה יוכל להיוח מונח יותר:

חלק יג

ילדים.

כשמתחיללין השינים לצאת ימרחו בשר שיניו בחמאה או שומן תרנגולת. או תתלה

[833] **מי** שיש לו טחול נפוח בחולי נשימתו קצרה ובטורח כל דהו נלאה בכשלון ברכים. רפואתו ללבן חתיכה של ברזל באש ולכבותה במים מאה פעמים וישתה אותם ג' ימים ומיד יוקטן הטחול ויחזור לבריאתו. וזה בדוק ומנוסה. דברי יצחק בשם ספר כסא מלך דף מ"ג ע"ב:

ובספר דברי חיים (לחנוכה) כתב וז"ל ידוע שלפעמים נותנין לרפואה איזה דבר שהוא מתנגד עפ"י הטבע. כמו אם יש לאדם קישוי בכבד. או בטחול שותה מי החמין שבמקומותם הם מתקשים למאד. ומקשים כל דבר הן עשבים הצמחים וכדומה. והטעם הוא כי טבע האדם ותנועתו מתגבר על הטבע המים ומכח התנגדות ההפכים נתרככו קשיות הטחול:

בצוארו שן של סוס או שן של כלב וימרחו עורפו וגרונו בשומן ויצאו שיניו בלי כאב. סגולות ישראל.

חלק יד

קאכ-הוס.

יבשלו לו בעריקיס עם קאנדיל צוקער בישול הרבה ויתנו לו המרק לשתות וטוב ליחן לו חלב ובריסטט טהע ודבריה מתוקיה ושמנים. שם.

חלק טו

למאזלען.

עיקר השמירה שישכב בחדר שיהי' אויר ממוצע לא חם הרבה ולא קר. ומי שיכנס מבחוץ לא יבא תיכף להחולה. גם בשעת פחיחת הדלת לא יגיע הקור להחולה כי יש סכנה שלא לשוב המאזלען לתוך הגוף ח"ו. וישתה רק רוטב כחוש ולא ישתה דברים חמוצים וקרים. וטוב שישתה חלב עם מים או לאקריץ. והכלי יהי' חם. אם חרבו ויבשו המאזלען יזהר ב' שבועות אח"כ שלא יאכל וישתה דברים קרים ולא יתקרר את עצמו. שם.

חלק טז

לכאב ביד או ברגל.

יקח שני פעקליך טוטין חזק וישרו מע"ל בי"ש חזק ואח"כ ישרו בי"ש זה טיכליך ויסחוט מעט ויניח על מקום הכאב. בדוק[834]:

עוד להנ"ל יקח בעד שמונה העללער **גארטשיצע** ובעד שמונה העללער **קאמפפער** ובמד ארבעה העללער **שמן** ובעד ארבעים העללער **סאלימנאק** ויתן את כל זה לתוך צלוחית ויתן שם מעט מים ג"כ. אין דאס גוט דורך שלאגין עד שיהי' כמו זאלב ויסוך מזה היטב במקום הכואב שני פעמים בתוך מעל"ע. בשם אדמו"ר הרב הצדיק הקדוש **מאלעסק** זצוק"ל.

עוד להנ"ל יקח פראנצעזישען טערפיטוהן ויסוך מזה היטב במקום הכואב.

עוד להנ"ל יקח יי"ש חזק &116 ליטער. פראנצניזישען טערפיטוהן &16/1 ליטער ויערב אותם ביחד ויתן לתוכה &2 ווייסיל מן בצים אין דאס גוט דורך שלאגין ויסוך מזה היטב במקום הכואב ערב ובוקר.

רגלים קרים מתחממים אם תרחצם בשכר. שבט מוסר פ' י"א.

[834] **ולמי** שיש לו הערמאטיס או כאב בוקריזעס יקח באפטייק צלוחית **נערוואטיק** מחירו &80 העללער וימשח מזה במקום הכואב ויוטב לו:

חלק יז
ליבלת שקורין ווארציל.

ילך לעת ערב להנפח שקורין קאוואל וירחץ היטב את ידיו או במקום אחר שהם נמצאים בהמים אשר כבה את הברזל כל היום. כן יעשה איזה ימים. בדוק:

חלק יח
לכאב הכליות

יקח באראווע וואססער ויטבול בו מטפחת ויסחוט אותו היטב ויעטוף בזה במקום הכאב בכל ב' או ג' שעות. ובלילה יוכל להיות מונח יותר.

חלק יט
לחלישות הלב

בכל בוקר תמלא פיך מים קרים וצלולים ותמתין עד שיתחממו המים ותפלוט. וכן תעשה פעם שנית. וכן תעשה פעם שלישים שתמלא פיך ממים קרים ותמתין ג"כ עד שיתחממו ותפלוט. ותהא רגיל בזה. וגם תוכל לעשות באמצע היום אם ח"ו יארע כאב לב באופן הנ"ל ודע שיש כמה מינים מיני כאב לב וטוב לזה לאכול **אלקורמיס** או **דיארידון** תמצא בקופת הרוכלים. מפעלות.

חלק כ
למכה או זאניץ

יקח שומשמין (מאהין) בעד 3& העללער וידוך היטב במכחשת. ויקח דבש בעד 2& העללער ויערב אוחם היטב ביחד וימשח מזה על חרט ויניח שם: **עוד להנ"ל**

יקח בעד 6& העללער **הידראגעניא** וימשח מזה על חרט ויניח שם[835].

חלק כא
עוד להנ"ל

יקח באפטייק. עמפלפאסקאם וגם יקח הידראקראגירי מחיר של שני המינים 10& העללער וילוש אותה היטב ביחד וימשח מזה על חתיכת מטלית ויניח על מקום הכואב פ"א בכל י"ב שעות. או פ"א בכל כ"ד שעות.

עוד להנ"ל יקח ביצה חיה שלימה בקליפתה ושלשה תאנים ויכתוש אותם היטב במכתשת עד אשר יהי' דק כמו משיחה וימשח מזה על חרט ויניח על מקום הכואב.

[835]**עוד** להנ"ל יקח שמרים שקורין היווין וימשח על חרט ויניח שם. וזה מתיך המורסות הקשות ובמהרה יפתח. ואחר שנפתח המכה יקח הויט שעל החלב ויתן שם מעט נאפט ויערב היטב ויניח שם:

עוד להנ"ל יקח **הירז** או **סעמני** ויתן לתוך שק קטן ויניח לתוך מים רותחין ויתן על מקום הכואב. וכן יעשה בכל שעה. ובלילה יוכל להיות מונח שם יותר.
ולמי שיש לו תערובות דם **בלוטפערמישונג** ובכל פעם יוצא מכה בשינוי מקומות. יקח באפטייק **בלאטרייניגונגס-טעה** ויבשל אותה וישתה מזה בכל יום ג"פ:

חלק כב
ולמי שיש לו שקראפיל ר"ל

יקח באפטייק האמבורגער וואנדער פפלאסטער וימשח מזה על מטלית ויניח על מקום השקראפיל ביד או במקום אחר שיש לו השקראפיל ויתרפא במהרה מחירו &80 העללער.

חלק כג
צו איין מילך דריז

או לאשה שיש לה כאב דדים או נפוח. יקח באפטייק זשיפאווי מאשטש וימשח בזה על מקום הכאב או הנפוח או ימשח במקוה הנ"ל עם שומן של ארנבת (האזין שמאלץ)

חלק כד
לפתוח כל מיני אבעבועות

יקח מוח השדרה של כבש וצימוקים שחורים ותכתשם יחד וערב עמהם חלמון ביצה ומשח בו האבעבועות. סגולות ישראל בשם ס' האח נפשנו.

חלק כה
למכה שיפתח

סגולה למכה היוצא מבשר האדם ב"מ ולא נתבשלה. ולפעמים הוא מוצאת תחת אצילי ידיו וכיוצא, ככה תעשה. עשה רקיק אחד לאחר שתאפה אותה בעודה חמה תעשה עליו מעט דבש נקי ועליו מעט זעפראן כתוש וכתוב עליו שם **רְיָטַא** ותן על המכה ותראה תשועת ד' כהרף עין וזה בדוק ומנוסה אלף פעמים.[836] שם בשם ס' נפלאים מעשיך:

חלק כו
מכה

לעשות דבר המושך ליחה מן המכה. יחתוך בצל ויערב עם דבש ובורית ויטגן הכל באיזה חרס וישים על המכה. שם.

[836] **עוד להנ"ל יקח** זבל הכלב ותעשהו אבק דק ותבלול אותו עם דבש ואודם ביצה וכרכום ותשים על המכה מיד יפתח המכה ובדוק. סגולות ישראל.

חלק כז
לכל מיני מכות

וכן לאשה שיש לה כאב בדדים או נפוח. יקח שבע מינים אלו. **קאניפאני**. **בורית**. **שמן**. **דבש**. **חמאה**. **ראם**. כל מין בעד 4& העללער. **בצלים** לפי הערך. הבצלים יחתוך שיהי' דק ויבשל את הבצלים בתוך כלי עד שיהי' רכים. ויוכל ליתן בתוך הבישול מעט מים. ואח"כ יתן כל המינים הנ"ל ביחד לתוך כלי ויבשל אותם היטב ויערב אותם בכל פעם בשעת הבישול. ואח"כ ימשח מזה על מטלית ויניח על מקום הכואב וטוב שיניח בעת שהוא חם מעט. בדוק:

חלק כח
מקשה ללילד

תן לה בחוטמה **שנופטאבאק** ואז תצא הוולד עם השליא ממנה. סגולות ישראל

חלק כט
לנשיכת כלב שוטה

קח בצל ודבש וכתוש וערב עמו מלח ועשה משחה ומשח הנשיכה ויתרפא בעז"ה[837]. שם:

חלק ל
נפיחות הגוף

לכל מיני נפיחות שקורין גישוואלין. קח סולת נקייה ושמן של אגוזים ודבש טוב ויין טוב ותטגן במחבת עד שיהי' עב ותמשח שם ויועיל בעז"ה. מפעלות:

[837] **ראיתי** במכ"ע מחזיקי הדת שנת השתיים עשרה נומר 11& וכתב שם המחלה האיומה הזאת אשר תראה אותותיה אותות חמת שגעון (טאלוואוטה) הבאה לרגלי נשיכת כלב שוטה או חתול זאב וסוס שוטים. נוראה הוא על כל סביבה ותפול זועה ובהלות על כל שומעי שמעה. האיש אשר פגעה בו המחלה הנוראה הזאת כבר אמרו נואש לחייו מאין חכמה ואין עצה נגדה. וכל עמל הרופאים להשיבו לתחיה עלה בתהו. אולם את אשר לא פללנו ראינו בדורינו. כי קם החכם פאסטעהר בפאריז ויגע ומצא תרופה נכונה להציל חולים כאלה מרדת שחת ולהשיבם לאיתנם. מאלפי חולים נשוכי כלבים שוטים אשר נרפאו על פי שיטת פאסטעהר מתי רק שנים או אחד מני אלף. והם אשר אחרו את המועד הנכון לרפואתם:
ובשם הרופא ופראפעסאר ברינגאטעללי מעיר פארמא באוטאליען. שישתמש החולה כזה. אינערליך ואויסערליך קאנצענטרירטע זאלצזיירע. וישתה הנשוך ממים הללו. גם ירחצו הנשיכה כמה פעמים ביום עם מים הללו. וכתב הרופא הגדול הנ"ל שריפא במים הללו נשוכים רבים. ואפי' לא התחילו להשתמש בהם עד אחר עבור ימים רבים מעת שננשך ושהרפואה בחונה ובדוקה. אבל צריך להתעסק ברפואה הזאת ימים רבים תכופים. אבל זה צריך שיעשה הכל עפ"י רופא מומחה כדי לשער כמות צורך דקדוק במים את מים השורפים כאש הנ"ל:
בספר רפואות מרופא זמננו כתוב לאמר למי שקרה האסון להינשך מכלב שוטה או מהחשוד בזאת אז אין עצה כי אם להשמיד את הארס במקום הנשיכה. וזה יצלח על היותר בדרך השרפה. יוקח מחט רקמה (שטריק נאדעל) וילהטנו באש ויקדור במקום הנשיכה. ויש להתבונן כי אותם המקומות הזבים אך מעט דם ואינם נראים כל כך אדום הם המסוכנים ביותר. וע"כ צריך ללהטם עמוק עמוק אחר הלהוט צריך לשפוך על כל מקום נשוך מעט חמוץ חומץ (עסיק זוירע) חריף או חומץ סאל פעטער ע"כ במכ"ע הנ"ל:

עוד להנ"ל יקח בעד 12& העללער **יאליווע שפירטיס** או **יאליווע זאלב**. וימשח מזה במקום הנפוח שני פעמים ביום:

חלק לא

לעצירות

יקח רי בארברי. או פיאקער פאלווער וישתה אח"כ מעט מים

חלק לב

לפשפשין שקורין וואנצין

יקח מרה של שור ויבשל במים וימשח בזה בין הזויות. או ימשח בחורין חלב בהמה. או בשמן זית:

עוד להנ"ל תמשח המטה במרה של שור מעורבת בחומץ ויברחו כולם. סגולות ישראל.

למי שיש לו אדום או שימעל בצוואר. יקח בעד 20& העללר **בארוווע קוואס** ויבשל חצי ליטרא מים ויתן מהנ"ל בשעת הבישול או אח"כ כ"ז שהמים חם שני קאווע לעפעלך ויערב את זה היטב. ובכל שעה זיך דערמיט אויס גארגלין כמו כן מועיל הנחת **רטיית החרדל**. (**גארציצע**) או **שאור** (**זאוערטייג**).

חלק לג

קדחת

סימניה. קור. חום. מהירות הדפק. עיפות. השתנות מראה השתן. המקרים האלו נמשכים או בכל משך הקדחת ובמדריגה אחת. או כמו שהיא לרוב פעם יתגברו. ופעם יחלשו.

המחלה נמשכת מן 1& עד 7-14-21-28& ימים. הימים האלה כאשר לרוב בהם תגמר המחלה נקראים גבולים הכרעיים (קריזיס).

כל חולה קדחת צריך לשכב ולנוח. והשכיבה פועלת בקלת המחלה. את סיבוב הדם היא מביאה לקו השוה ואת הדפק היא משקטה ובזה הוא עוזר להטבע להוציא לאור הכרעת המחלה (קריזיס) בשלימות הראוי. בכלל נוכל לומר ששכיבת החולה במטתו היא תנאי הכרחי ברפואת כל חולי קדחת:

כל חולה קדחת צריך שישתה בשפע והטבע בעצמה דורשת והעד מהתעוררות הצימאון בכל חולה קדחות. השתי' צריכה שתהא מים זכים או מי בשול שעורים מי גריסין (גרופין) אי מי פירות:

חולה הקדחת צריך למנעו מאכילה, החולה לא יאכל שום מאכל מזין כי אין בכח האיסטומכא לבשלו. מה שיאכל ישאר בו בלתי מבושל ויתהפך לחומר בלתי נקי. מי

שמאכיל חולי הקדחת היא מזין את המחלה ולא את החולה. ועכ"פ נוכל לתת לו רק מין ממזון מימי מרק קלוש עם גריסין (גרופין) או רק מי פירות. מאכלי בשר מגבירים את מעמד הקדחות:

האויר בחדר שהחולה שוכב בו צריך שיהי' תמיד מקורר ונקי. ובזה הוא ממעט תנועת ותגבורת הקדחת ושומר מלעבור לתכונת הדלקת ולרקבון אויר בלתי נקי אויר חם אויר סגור היא בעצמו יוכל לגרום שהמחלת קדחת פשוטה תעבור לקדחת רקבות. מזג האויר לא יהי' יותר מן 13& עד 15& גראדין. והיותר טוב ומועיל לנקות האויר הוא ליתן שיעבור אויר חדש להחדר שהחולה מושכב. וטוב לזלף (אויסשפריצין) החדרים בחומץ ייני (וויין עסיג).

חולה הקדחות. צריך שיתכסה כראוי אבל לא במכסה כבד. ישכב על כר של עור הממולא בשער עזים (מאטראץ) ולכסות עצמו במכסה צמר. כרים מנוצות (פעדערק) מזיקים:

ההכרח שיהי' לו הרקת הגוף (שטיהל גאנג) עכ"פ פעם ביום. ובאם שכלכול הפירות לא יפעלו בו הפני' יופקד לעת ערב חיקן מרכך (ערווייכענדעם קליסטור) או חיקן עם שמן. וטוב לסוך אותו איזה פעמים עם חומץ יין (וויין עסיג). וע"ל דף נ"ה ע"ב.

דרכי הרפואה מהפראפעסאר הופעלאנד באקאדעמיע דברלין:

העיטוש בחוליים הנושנים לבד חולי החזה והריאה. הוא אות טוב. כי מורה על בישול וחוזק כח הדוחה אשר במוח. פרקי משה.

חלק לד

חמיצות בהקיבה

רעבון. ולפעמים מאוד חזק. אבל בלא צמאון. פיהוק חמוץ (זאויערע) גרעפצין. אופשטאסין) הנשימה והרוחות היוצאות חמוצים המה. ולפעמים כעין הרגש שריפה (ברענונג) באוסטומכא. וכאבים חותכים בבטן (שנאידונגין) התגברות המקרים אחר אכילת מאכלים פועלי החמיצות:

חלק לה

הרפואה היא על שני אופנים

על ידי התרופות היונקים ובולעים החמיצות. והמה **מאגנעזיע**. **קארבאניקום**. **עיני הסרטן**. **מי הסיד** הבלתי כבוי **אקווא קאליס** היותר פועל והיותר תאמי הוא **באלאס אלבי** רק לא בשיעור גדול ולא בשימוש זמן ארוך. למען לא נקלקל כלי המציצה. כן

פועל **נאטרום הקארבאניצי**. **קאלי קארבאניקי**. **נאטדי קארבאניקי**. **אממניאם** תרופות השווים להמרה. מרת השור **פעלל טאארי האליוז**:
הרפואה השרשית הוא אופן הרפואה המגדרת בעד התהוות החמיצות תנועת העכברים (בעווענינג די מושקעלין) שימוש מאכלי בשר. לחזק כלי העכול. ע"י תרופות מרות. דרכי הרפואה מהפראפעסאר הופעלאנד באקאדעמיע דברלין.

חלק לו
צו קרעמפפע

יקח פפעפער מינץ טראפין ויתן עשרה טיפות על חתיכת צוקער כן יעשה בכל יום:

חלק לז
ראחים קאטאהר

יקח בראהזע ויתן א' קאוע לעפיל מלא לתוך &4/1 ליטער מים ואיזה פעמים ביום זיך דערמיט אויסגארגלין.
עוד להנ"ל יקח בעד &10 העללער **קוואס-בארוואע** ויתן א' קאפע לעפיל לתוך &4/1 ליטער מים וימשוך מזה לתוך החוטם עד שיצא דרך הפה וגם יקח באפטייק באר וואזעלין וימשוך מזה תוך החוטם:

חלק לח
לכאב ראש

להניח על המוח פת סולת הנטבל ביין טוב אונגאריש וגם טובה הוא לחולי העיניים. בארת המים בשם הרב הצדיק הקדוש **מוהרמ"מ מרימנאב** זצוק"ל:
עוד להנ"ל תבשל ווירמיט במים צלולים. ויש קורין פיעלין והנח על הראש. מפעלות[838]

חלק לט
שיעול

להוסין והייזיריקייט. קח סובין של חיטים ותבשל במים צלולים היטב. ואח"כ תניחם עד שיצללו המים. ותקח המים הצלולים ותבשל בהם תאנים ולאקריץ ותן לשתות ויועיל.
שם. **עוד להנ"ל** קח **ליכען - טעה**. **ליכען - קארינע**. **אייבערשט - ווארצעל**. כל אחד בעד &4 העללער. **זיס - האלץ** בעד &6 העללער. ויקח מכ"א החצי ויבשל בתוך א' וחצי ליטער מים עד שישאר החצי היינו &3/4 וישתה מזה בבוקר ובערב. ויהי' פושרין בשעת

[838] **לסובין** על הראש. יאכל דברים קלים כמו צפרים ותורים. ואל ישתה מים כ"א מעורב בדבש וירחץ הראש בחומץ מעורב בדבש או חומץ שנילושו בו אפונים שחוקים. לבושי שרד:.

השתי' ויועיל בעז"ה.[839]

עוד להנ"ל. יקח אפלאש **גלייכינבערגער - וואסער** ויתן מזה לתוך חצי צנצנת חלב רותח וישתה ב' או ג"פ ביום:

חלק מ

לשיעול ורוקק דם

טוב ליקח &1 דעקי **זילאטיהן ווייס**. וזהו ארבעה או חמשה חתיכות ולהרתיח רבע ליטרא מים וליתנם שמה. עס זאל זיך אויף לעהזין. ויתן שמה מעט לימינע זאפט לערך שליש לימינע. ומעמ מאלינע סערפ לערך שני לעפיל כדי שיהי' טוב בהטעם ויניח כך עד שיהי' קר ויקח־ מזה בכל פעם חתיכה:

חלק מא

השתן

השתן הוא מיץ המורם מן הדם ונולד ממשקים וממאכלים לחים. וראוי שישים הרופא עליו עין הבקורת. ויזכר שהשתן יהי' לקוח בפעם אחת ולא בפעמים הרבה.

וגם זה בבוקר אליבא ריקנא שאז בודאי נתעכל המזון היטב. יהי' לקוח בכלי זכוכית טהור ובהיר. לא יביט השתן לכהפ"ח עד ערך ב' שעות אחר הרקתו וגם לא יאחר יותר משש שעות.

באנשים בריאים רגיל להיות השתן שלהם יותר גוונוני (שטארקער געפארבט) אבל באנשים חלושים רגיל להיות כסוף (בלאססער) קציף (שאומיג) עם מעט משקה (אבזאץ).

שתן ירוק (געלבער אורין) שצובע את נייר בילובע הנטבל בו מראה ירוק מורה על אבנים בהמרה על ירקון (געלבזיכט). אם יש בהגוף מכה טרייה יתהווה בשתן משקה טריה.

שתן חלביי (כמראה חלב) הווה בילדים כשסובלים מחלת התולעים.

שומן הצף ע"ג השתן בודאי נתך שומן הכליות: חוטי בשר על מכה שבכליות כיין אדום על רתיחת הדם וקדחת בוערה. כשיהי' בשתן חתיכות דומות לגריסי עדשים מורה שהוא מן הכבד.

---

[839] **עוד** להנ"ל יגרר צנון ולסחוט ולשתות המיץ עם צוקער או עם דבש כן יעשה כמה ימים. וזה מועיל ג"כ למי שהוא קשה לו על הלב. סגולות ישראל:

ועיקר הרפואה לשיעול הוא שיראה שלא יהי' רטב ולכן בעת שמתחיל קצת להיות רטב ואין לו פנאי לאכול עתה. יאכל עכ"פ קצת פת כסנין או איזה פרי. וטוב מכולם הוא שתיכף בבוקר יקח בפיו **ליקרעציע** (**בעריג-צוקער**) וכן יקח איזה פעמים ביום והוא בדוק ומנוסה:

ובכל שיעול (הוסטין) המקשה עורף צריך לעטוף החזה בבגד פלאנעל אשר לפעמים זה בעצמו די צורך הרפואה:

לא יהי' לקוח אחר שתיית יין ולא אחר לקיחת משקה הרפואה. ראובארברו וכיוצא בהם שבסבתם בנקל תשתנה צורתו.

לא יביט אלא במקום בהיר וגם לא לעין השמש. הרופא הירא משגיאות השתן מפני אויר החיצוני או זריחת השמש יתן יד אל עבר פני הכלי כדי שיפסיק בין השמש להכלי: **עצם** השתן נולד מעיכול הנעשה באצטומכא. וכמו שעיכול הנעשה כראוי יוסף כח באדם. כך העדרו יסבב חולשה ואת הכל יגיד השתן.

השתן העכור יעיד על רבוי הלחות בתוך בטנו. העכורים שאינו מפליש חוש הראות לצד האחר אז יגיד על העדר הבשול. ועוד ששתן העכור אם יזדכך ויצלל מעצמו. או בצד האש יעיד על התחלת הבשול. אבל אם לא יזדכך ע"י האש יעיד על רוע מזג החולה. מעשה טוביה.

בצבע השתן כל עוד שהם יותר לבנים יעידו על רוע העיכול. כל מראה יהי' בשתן זולתי הלבן והכרכומי והאדום הוא לא טוב.

חלק מב

שתן

מי שאינו יכול להשתין יקח בעד 4& העללער **גדאהז ווארציל**. ובעד 4& העללער **אייבערשט ווארציל** ויבשל אותם ביחד וישתה מזה איזה פעמיה ביום[840]:

חלק מג

שלשול

למי שיש לו שלשול יתן אגוז **מושקא"ט** לתוך השכר וישתה ויעציר אותו. מ"א סי' ר"ב ס"ק ל"ד:

עוד להנ"ל ליקח לערך שליש מן רביעית רוהע מילעך ושני שליש סאדע וואסער וישתה ויועיל.

עוד להנ"ל יקח בוגין נייר גרוי ויטבילנו בי"ש חזק ויפזר עליו פלפלין שחוקים ויעשה באמצע נקב כנגד פי הטבור ויניח אותו על הבטן. או מטלית של צמר (שקורין טוך) וישפוך עליו י"ש חזק ויניח על הבטן.

[840] **למשתין** במטה או יקח א' **אייזען קאניל** מחירו 20& העללער ויבשל אותו בתוך ליטער מים עד שיומק (והוא קשה מאד ע"כ ימשך שעה או שתים עד שיומק) ויעשה להחולה בכל יום אזיטץ וואן במים חמים וישפוך את זה לתוך המים וישב שם חצי שעה וכן יעשה שלשים יום. ובמרחץ א' יוכל לרחוץ א"ע ג"פ. בדוק:

חלק מד
שינה

להביא שינה. קח חזרת ותבשל במים שתוקים[841] צלולים. ואח"כ תכתוש החזרת במכתשת ובשעת שכיבה במטה ימשח השלעף. מפעלות.

חלק מה
לכאב שיניים

יקח באפטייק ראדיק ספיראטרע ויבשל בחומץ ויקח בפה ויועל בעזר השם.[842]
עוד להנ"ל יקח באפטייק צליחות **האלנאפאן** מחירו &70 העללער וישפוך מזה מעט על ידו וימשח על הלחי מבחוץ נגד מקום שן הכואב על הצליחות כרוך ג"כ. איין בעשרייבונג:

חלק מו
שנופין (קאטאררע)

נטיי' תמודית לקאטעררה. נוכל לבטלו בנקל ע"י רחיצת החזה בכל יום עם מים קרים. ובהתחלת הקיץ כן בהתחלת החורף הבציר ע"י שימוש איזוב **האיסלאנדי'**. משך ג' או ארבע שבועות ע"י הטיול בכל יום באויר זך ונקי. תנועת הגוף הממוצעת. ובחשד אבעבועות בהריאה ילבש בגד פלאנעל על החזה. ויזהר מהצטננות.
וטוב לשתות בשפע עירוי על פרחי **באזאווע קוויאט** וכדומה **בריסטטיי**. כן מי בישול שורש **ליקווירי'צי** (לאקריץ) והסיראפ המוכן ממנו. דרכי הרפואה:

חלק מז
נגד תחלואי העור (**לישיי**)

יקח בעד 4& העללער גליצירין-עהל ויסוך מזה מעט על האלישיי ויוטב לו[843] וגם זה טוב למי שנקלף העור מידו. וזה יארע לאיזה אנשים בימי הקיץ:
עוד להנ"ל יקח קמח חיטים ויפזר במקום **הלישיי** ויזהר מלחכך א"ע במקום הוה:
עוד להנ"ל יקח **צינק-זאלב** בעד 6& העללער וימשח על הלישיי פ"א בתוך כ"ד שעות:

[841] **בספר** חכמת הנפש לא' קדוש קדמון דף ט"ו כתב דלכך מים שתוקים לרפואה כאילו הנהר בביתו. אבל כשידבר הממונה על הרפואה הולך לו:

[842] **במכ"ע** מחזיקי הדת שנת השתים עשרה נומר &11 כתב רופא אנגלי אחד המציא רפואה לכאב שינים הבא מן המיתרים (נערוועזער צאהנ שמערץ) להטביל אצבעו במים ולשומו אח"כ באבק חינא (חינא פולווער) ולשפשף עם האצבע את השן הכואבת ואז הכאב כליל יחלוף

[843] **במס**' שבת דף קל"ג האי מאן דמשי אפיה ולא נגיב טובא נקטרו ניה חספניתא. פרש"י פניו מתבקעות. עוד פי' שהוא מין שחין. ובהגהות שם פי' שהוא כעין קרום הצמח בעור הפנים ומתקלף. מאי תקנתיה לימשו טובא במיא דסילקא פי' מרק תרדין (שקורין בעריקיס):

חלק מח

תולעים

לתולעים שבבטן הקטנים. קח קמח של שעורים מניפה היטב ומרה של שור לזכר ושל נקבה לנקבה ועשה ממנו עיסה קטנה ויטגן אותה בחמת בקר ואח"כ ישים על הטבור של התינוק ויועיל. סגולות ישראל בשם ס' אחד.

עוד להנ"ל קח ג' או ה' אגוזים ותשרפם באש עד שיבערו היטב ותכבס ביין לבן ותטיף בפי החולה (חסר) ותראה פלאות.

עוד להנ"ל תמשח בטנו בשמן נפט וימותו התולעים ויצאו מלמטה ואם ישתה ממנה יצאו עם השורש מלמטה. שם.

הוספות

פה אציג קצת דברים נחוצים מן הבא בידי בס"ד:

מה שנהגו להקל לומר לעכו"ם שמסיק התנור להחם הבית שיעמיד הקדרות עם התבשיל על התנור קודם שמסיק בו. כ"ז התירו אלה הגדולים ז"ל אך התנור בית החורף שקורין אייוילע. אבל בזמנינו בתנורים שקורין ענגילישע קעחין עי' בשו"מ מהד"ג ח"ג סי' ג' דאסור להעמיד המאכל על הענגלישע קעחין אפי' ע"י עכו"ם כי כל ההיתרים שכ' התה"ד והמ"א ל"ש בנידון זה ובפרט כי המבשלת לא תרגיש שום הבדל בזה ולא תבין שזה מיקרי מבשל. ע"כ יראה להזהיר את העם לבל לעשות זאת וישראל קדושים וישמעו לקול מורים וגם הוא מיחזי כעובדא דחול והוא איסור גמור:

ועי' בתשובות הגאון מו"ה ענזיל מסטריא סימן מ"ו שכתב בדבר הענגילישע קעחין אסור להעמיד עליהם קדיר' בשבת אפילו קודם הסקה גם ע"י נכרי דבכה"ג לא עלה על דעת המוהרא"י ז"ל בתה"ד להתיר וממילא גם הרמ"א והמ"א בסי' רנ"ג שהלכו בעקבותיו להקל ע"י עכו"ם קודם ההסקה לא אמרו אלא בתנור בית החורף העשוי מרעפים או לבנים כמו שהיו רגילין בכל המדינות אשכנז פולין שאינם עשוים אלא להחם הבית ולא לבשל עליהם וגם בימות החול אין מבשלין עליהם ולא אצלם שום דבר שאינו עשוי לכך וע"כ הקילו בשבת בתנאי זה שיתן הנכרי הקדיר' על התנור או אצל התנור קודם כיון שא"א לבוא לידי בישול לא גזרו כולי האי אף דהוי פסיק רישא. אבל אותן הענגילישע קעחין אשר הם עושין לבשל עליהם כל ימות החול פשיטא דאסור להעמיד עליהם בשבת שום תבשיל או קאווע קודם ההסקה ואפילו ע"י נכרי דבקל אפשר לבוא לידי בישול מה"ת. ואף שהאש אינו נראה למעל' מ"מ הברזל המתחמם הוי תולדות האש

וחייב בו. וכן כתוב בטוב טעם ודעת מהד"ק סימן קע"ה דאיסור גמור יש בזה להעמיד שם המאכל אפילו על ידי עכו"ם ואפילו קודם ההסק' דדוקא באייווילעך שבתנור בית החורף דאין דרך לבשל שם מותר בכה"ג אבל לא בענגילישע קעחין שמבשל שם תמיד בחול. וכן כ' בשו"ת מהר"י אשכנזי סי' כ"ד.

והעולם נוהגין היתר ע"י עכו"ם בזה האופן אשר קודם שיעשה האש תחתיו יניח העכו"ם התבשיל על הקעך ומניחים תחת קדירת התבשיל מחבת או לבינה להיכר שאינו לצורך בישול ואח"כ עושה מדורה תחתיו ומתחמם הקאווע ובזה האופן נוהגין להתיר והנח להם לישראל וכו' וכעין זה כתב בשו"ת אבני צדק או"ח סי' כ"ו להתיר בזה האופן. ארחות חיים סי' רנ"ג אות י"ב:

ודע דכל ההיתר הנ"ל הוא דוקא בחורף בשעת הקור שעושין אש בבית ע"י עכו"ם בלא"ה מטעם דהכל חולים הן אצל הצינה. אמנם באופן אחר לעשות אש בבית בשביל שיתחמם התבשיל זה הוא ודאי איסור גמור. וראוי לקנוס אותו לאסרו אפי' בצונן. ומ"מ מי שאינו מוכרח גדול לחמם תבשיל אפי' באופן ההיתר שכתבו יזהר גם מזה. שם:

חולה השותה מימי חלב שקורין מאלקען לרפוא' אפילו הוא רק חולה קצת אין צריך להמתין אחר אכילת בשר יותר משעה ואחר שבירך ברהמ"ז ישתה וירווח לו. חת"ס יו"ד סי' ע"ג וכן הסכים לו ע"ז הגאבד"ק לבוב **מוהרי"ש** ז"ל בתשוב' כת"י:

בשו"ת טטו"ד מהדורא תליתאי סימן ק"כ כתב דכל חתיכת הטלפים לא מהני רק אם מונח הרגל או עומד אחר המליח' וצד הטלפים הנחתך מונח למט' באופן שיפליט דרך שם אבל אם מונח הרגל וצד הנחתך למעל' והחלק השני למט' הוא ממש דין לא נחתכו הטלפים ממש. והעולם אין נזהרים בזה וראוי להזהירם כי הוא דבר פשוט ע"ש:

פיתוח תנור שקורין טשאלינט אם חשש גחלים בוערות בו וכ"ש אם חשש שהקדיר' תזוז גחלי אש יש לפתוח ע"י עכו"ם או בשעת הדחק ע"י קטן ויותר נכון בשאין עליו מצות חינוך ואינו בנו וכן בקטנ'. ויותר נכון ע"י קטנה כי יש אומרים שאין מוטל מצות חינוך כל כך בקטנ'. אשל אברהם סימן רנ"ט:

יש מין מים שמביאים ממרחק לרפוא' וצוה הרופא שלא לשתות כל המים בב"א שזה מזיק. רק לחלק לארבע או שלש כוסית ולהפסיק בנתיים בהליכ' ממקום למקום כדי שיתעמל ויתעכל השתיי' ויהי' ההפסק בין שתי' לשתי' לא פחות מחצי שעה צריך לברך ברכ' ראשונ' ואחרונ' על כל כוס וכוס. שדי חמד מערכת ברכות אות כ"ג בשם שו"ת שו"מ:

נכון שיהי' לו סובין מוכנים בכלי שאם יגע בחלב או בדם או בשאר איסור יעביר מיד בסובין כל הלכלוך שאם יגע בשום מאכל או כלי פן ידבק בו ויאכל. ס"ח סי' נ"ח וסי' שע"א כי אין מקנח את הידים כמו סובין שאין בהם קמח ע"ש.

מחמת שכמה מפשוטי עם אינם יודעים דין זה שצריך להפריש חלה מלעקעך. ע"כ כל יראי שמים שנותנים לו לעקע"ך בסעוד' וכיוצא בו יפריש מעט בלא ברכה לשם חלה. וישרפנו אח"כ. ובשבת יאכל וישייר קצת ויפריש ממנו למחר בלא ברכ'. עי' קיצור ש"ע סי' ל"ה בלחם הפנים שם. ובהגהות שם כ' דבשבת לא יפריש אפילו באופן כזה כיון שיש חשש איסור טלטול מוקצה:

בתשב"ץ סימן שנ"ו כתב בשם ירושלמי דפסחים פ' אלו דברים אמר ר' יוסי האי דאכל חלב ודעתי' למיכל קופר (פי' בשר) בעי למיכל פריסתא. מכאן הוכיח הר' שמואל מבונבער"ק כשאדם אוכל גבינה ורוצה לאכול בשר צריך לאכול ב' חתיכות לחם בנתיים ע"כ. ובלבד שלא יאכל בסעוד' אחת קודם בהמ"ז אפילו המתין כמה שעות לא מהני אלא דוקא שיברך מקודם ברהמ"ז[844]. גם צריך להדיח ידיו במים וידיח פיו במים או ביין.

ואם אכל בלא סעוד' לא מקרי סילוק עד שיברך ברכה אחרונ'. ועי' יו"ד סי' פ"ט:

שם סימן כ"ח כתב וז"ל אסור לנגב כוס שהי' בתוכו יין או מים במפה או בשום דבר בשבת. משום דחיישינן דאתי לידי סחיטה או לידי לבון ולא דמי למי שמנגב ידו במפה או בחלוקו ולא חיישינן דילמא אתי לידי סחיטה. לפי שידיו מלוכלכות. ואפי' ידים אומר מהר"ם ז"ל שצריך לנגבם היטב זו בזו קודם שינגבם במפה או בחלוקו משום דאתי לידי סחיט' או לידי לבון:

הא דאין מתמצעין בין שתי נשים וכו'. והנה לפעמים קשה מאד לקיים זה. ובפרט בעיירות גדולות דדחקי רבים. כתב בספר זכרון טוב בשם הגאון הקדוש מוהר"ר **יעקב אריה** רב מקאוולר זצוק"ל דאי נקיט מידי בידיה כגון מקל וכדומה לית לן בה דחשיב חוצץ. ואי לא ליקוף בידיה אפילו שנוף טאביק. ואי לא אתרמי יאחז בידו את פאת ראשו:

מחמת שכמה בע"ד כאשר הב"ד פוסקים להם שבועה קופצים ואומרים תיכף הריני מוכן לישבע[845] ראיתי להעתיק מ"ש באגרת התשוב' לרבינו יונה זללה"ה וז"ל כשב"ד מחייבין לאדם שבוע' והוא יודע שאינו יכול לישבע באמת אסור לו לומר אנכי אשבע

[844] **ועי'** זכור לאברהם יו"ד אות ב' בשם מור"ם דאם אכל בשר א"צ להמתין שש שעות לאכול גבינה מברהמ"ז אלא משעה שגמרו לאכול בשר אף שלא ברכו ברהמ"ז אלא אחר ב' וג' שעות ע"ש.

[845] **בספר** מדרש תלפיות אות ד' כתב הא דכתיב גבי דוד לשמעי ואשבעה לו לאמר אם אמיתך בחרב ומאי שבועה הוא זאת דילמא ימיתנו בחנית או בחיצים. אלא שבועת דוד תמיד הי' שנטל חרבו בידו שהי' חקוק עליו שם המפורש וזה היתה שבועתו. וא"כ הא דכתיב **בחרב** פירושי קמפרש שנשבע בחרב. א"כ אמר סתם אם אמיתך בשום. מיתה בעולם:

כדי לאיים על חבירו כדי שיתפשר עמו שכך אמרו במכילתא מנין שלא יקבל עליו להשבע שנאמר לא תשא את שם י"י אלהיך לשוא כמו לא תשא שמע שוא שתרגומו לא תקבל שמע דשקר.

על אודות הקונים ארנבים מתים את עורם ואת בשרם וחוזרים ומוכרים לפעמים הבשר לבד אם יש למחות בידם עי' פתחי תשוב' יו"ד סימן קי"ז סק"ו בשם שו"ת נו"ב תניינא סי' ס"ב ובשם ס' תפארת ישראל דיש לנטות להקל כיון דעיקר איסור סחור' בדברים אסורים הוא מדרבנן ועיקר כוונת הסוחרים הוא בשביל העור לבד ויש לדמות זה לנזדמנו טמאים וטהורים ועכ"פ יש להעלים עין מהם והנח להם ע"ש:

אודות הנהוג לפרר בריב אייזען מה שקורין ברבאלי"ש או ריבליך ולסוחטם היטב ולטגנה אח"כ עם ביצים ועושים כן ביו"ט פשוט שאין ע"ז שום פתחון פה כ"א יגררו ויפררו מעיו"ט יתקלקל בהחלט עד למחר שחרית ואודות הסחיט' און חשש שאינו דומה לשארי סחיטות שהם למימיהון משא"כ בזה שהוא כסחיטת שלאטין. אשל אברהם סימן תצ"ה. ומ"מ הזהיר בביתו להקדים בעיו"ט כל האפשר גם אם יתקלקל קצת.

חלב חיה המותר. היינו דוקא חלב המכסה את הקרב וחלב הכליות. אבל שאר חלבה צריך לנקר כשל בהמה. ויסיר גיד הנשה עם חלבו. מהרי"ל. וכן כתב בספר האורה לרש"י ז"ל סימן ס"ז שלא חלקו רבותינו בין חיה לבהמה אלא בחלבים הקרבים לגבי מזבח. אבל הגיד וכל הבא מכוחן אסור כשל בהמה.

אסור לאכול דגים שהנכרים מיבשים אותם. מטעם שמיבשים אותם עם דגים טמאים. ראיתי באיזה ספר:

הכותב (או המדפיס) סדר תפלות ובא לכתוב (או לדפוס) דבר אחר שכבר כתב (או נדפס) כגון **אתה בחרתנו** אצל ומפני חטאינו **ויעלה ויבא** אצל אתה בחרתנו. וכן כל כיוצא בזה אל ידלג אלא יכתוב (או ידפיס) כל סדר התפלה עד שסיימה. כי כל מי שאינו בקי אינו יודע לחזור למעלה ואפ' יודע לחזור למעלה צריך להפסיק עד שיחפשו אנה הוא. ע"כ יכתוב (או ידפיס) הכל בפירוש ויכתוב (או ידפיס) אותיות מלאים כגון וטהר לבנו לעבדך באמת יכתוב (או ידפיס) וטהר ליבנו לעובדך באמת. ליבנו מלא. לעובדך מלא. אוהבי שמך וכיוצא בזה. ס"ח סימן תתפ"א וסי' תתפ"ב:

תם ונשלם קונטרס אחרון לספר טעמי המנהגים שבח לאל בורא עולם